

MARX  
ENGELS  
OPERE

36

**KARL MARX FRIEDRICH ENGELS**

**OPERE, VOLUMUL 36**

*Proletari din toate țările, uniți-vă!*

**KARL MARX**  
**FRIEDRICH ENGELS**

**OPERE**

**EDITURA POLITICĂ**  
**1986**

**KARL MARX**  
**FRIEDRICH ENGELS**

**VOLUMUL 36**

**EDITURA POLITICĂ**  
**BUCUREȘTI—1986**



Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii politice după originalul apărut în editura „Dietz”, Berlin, 1967, completat cu unele note din ediția rusă apărută în Editura pentru literatură politică, Moscova, 1964.

**FRIEDRICH ENGELS**

**SCRISORI**

Aprilie 1883—decembrie 1887

---

1883

1

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Paris

Londra, 2 aprilie 1883

Dragă Lavrov,

Mă grăbesc să-ți confirm primirea scrisorii cu mandatul de 124,50 fr. Banii îi voi putea ridica în cel mai bun caz miercuri, deoarece, mâine trebuie să examinez manuscrisele rămase de la Marx. Odată misiunea îndeplinită, voi anunța acest lucru în „S[ozialdemokrat]“ din Zürich și voi ruga redacția să-ți trimită câteva exemplare din numărul respectiv. Bine-nțeles, numele cetățeanului Krantz nu va fi menționat<sup>1</sup>.

Am găsit manuscrisul „Circulația capitalului“<sup>1</sup>) iar din cel al cărții a III-a „Formele procesului de ansamblu“<sup>2</sup>) aproximativ 1 000 de pagini în folio<sup>2</sup>. Deocamdată este imposibil să spun dacă manuscrisul poate fi dat la tipar în forma actuală. În orice caz, va trebui să-l transcriu, căci nu este decît o primă ciornă. Mîine voi avea, în sfîrșit, răgaz să dedic câteva ore examinării tuturor manuscriselor pe care ni le-a lăsat Maurul. Este vorba mai cu seamă de o schiță a dialecticii, pe care de multă vreme intenționa s-o finalizeze. El ne ascundea întotdeauna stadiul în care se aflau lucrările lui; știa că de îndată ce am fi aflat că are vreuna gata, am fi stat de capul lui pînă și-ar fi dat consimțămîntul să o publice. Toate astea rămîn între noi, eu n-am dreptul să public nimic fără Tussy, care, împreună cu mine, este executor testamentar pentru partea literară.

Am fost toți plăcut surprinși de vestea că bravul nostru Lopatin — brav pînă la nechibzuință — s-a întors cu bine în libertate<sup>3</sup>. Să sperăm că, rămînînd brav, și-a abandonat

---

<sup>1</sup>) În manuscris în limba germană: „Zirkulation des Kapitals“. — Nota red.

<sup>2</sup>) În manuscris în limba germană: „Die Gestaltungen des Gesamtprozesses“. — Nota red.

nechibzuința în Rusia. Sper să-l văd aici zilele acestea. Transmite-i un salut călduros din partea mea.

Cu multă prietenie al d-tale,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 2

## Engels către Laura Lafargue la Paris

Londra, 11 aprilie 1883

Dragă Laura,

Sînt, firește, de aceeași părere cu tine că Paul trebuie să-și viziteze mama și îi repet acest lucru de ani de zile. Cît despre cheltuielile suplimentare, ele nu pot fi prea mari, iar eu pot să vă procur repede banii necesari, dacă mă anunți la timp. Numai că, dacă lucrurile stau așa cum mi-ai scris, Paul va trebui să procedeze cu foarte multă diplomatie, altfel riscă să-și facă singur un rău ; nu trebuie să-și facă un dușman din această soră de caritate creștină : ea este acolo *permanent* iar Paul *nu*, și e suficient să i se trezească vreo bănuială, că nu se va lăsa pînă nu o va convinge pe bătrîna să facă un testament în care interesele ei să fie asigurate pînă la limita extremă permisă de lege. Cu asta cred că am epuizat problema, rămîne ca tu să te ocupi de rezolvarea ei.

Am rîs toți cu poftă citind povestirea ta despre aventurile de la Argenteuil<sup>3)</sup>. Este ceva specific pentru el<sup>3)</sup>, de la un cap la altul ! Acum o săptămînă, Tussy i-a trimis o scrisoare foarte categorică : cînd sosește băiatul ?<sup>4)</sup> Nici un răspuns. El est toujours en train de réfléchir<sup>5)</sup>.

Paul o să primească cel puțin șase luni<sup>5)</sup>. Cînd a fost aici, era îngrozit de această perspectivă și l-a amuzat copios pe Liebnecht cu a sa horror carceris<sup>6)</sup>. Iar dacă acum nu se

<sup>3)</sup> Charles Longuet. — *Nota red.*

<sup>4)</sup> Jean-Laurent-Frederick Longuet. — *Nonta red.*

<sup>5)</sup> — Tot se mai gîndește. — *Nota trad.*

<sup>6)</sup> — teamă de închisoare. — *Nota trad.*

apucă serios să învețe germana, nu-l voi mai considera decît un enfant gâté <sup>7)</sup>. Imaginează-ți, îmi scrie că *vrea să o învețe*, — „comme vous le dites très bien (!) il pourra (!) devenir nécessaire que je le sache pour les traductions“ <sup>8)</sup> Ca și cum perfecționarea propriilor cunoștințe, oricît de strălucite ar fi ele, nu ar depinde în întregime de lectura anumitor texte germane publicate și nepublicate! Se bucură de apropiata apariție a volumului al II-lea al „Capitalului“ <sup>2)</sup>, dar o să fie el în stare să-l citească?

Dacă Madame Gendre <sup>9)</sup> traduce „Manifestul“ <sup>10)</sup> în franceză și îmi dă traducerea să o revizuiesc (știi că asta nu-i un fleac), am să-i scriu o prefață corespunzătoare, în care am să explic condițiile istorice etc. Dar cum nu știu mai nimic despre această doamnă, sînt nevoit ca deocamdată să refuz atît revizuirea cît și prefața. Eu nu am nici *un drept* să o opresc în nici una din acțiunile ei în această direcție. Remarca îl vizează pe Paul. La fel și următoarea: nu știu despre ce discurs al lui Giffen scrie el și nici unde a fost publicat.

Pumps mai este încă însărcinată, sau cel puțin mai era așeară. Mama lui Percy i-a spus deunăzi că într-un asemenea caz ar trebui să fie într-adevăr ceva mai bine informat.

Jollymeier este aici pentru cîteva zile. De la sosirea lui (ca și cu cîteva zile înainte ca el să-și fi început călătoria, acum 10 zile) în fiecare seară un polițist se plimbă prin fața casei rînd îi dau drumul lui Carlo, în jurul orei 12. Neghiobiiăștia cred, pesemne, că fabricăm dinamită, or, în realitate noi vorbim despre whisky.

Calde salutări amîndurora din partea lui și a mea.

Cu afecțiune,  
Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în: F. Engels,  
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,  
t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>7)</sup> — copil răsfățat. — *Nota trad.*

<sup>8)</sup> — „după cum foarte bine (!) spuneți, ar putea (!) să fie necesar să o știu pentru traduceri“. — *Nota trad.*

<sup>9)</sup> Varvara Nikolaevna Nikitina. — *Nota red.*

<sup>10)</sup> K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“. — *Nota red.*

## 3

## Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

la Haga

Londra, 122, Regent's. Park Road  
N.W., 11 aprilie 1883

Stimate tovarășe,

Vă dați seama că de la moartea vechiului meu prieten <sup>11)</sup> am atîta bătaie de cap cu corespondența, cu chestiunile de afaceri, cu examinarea scrierilor lui postume etc., încît nu m-am putut ocupa decît de problemele cele mai arzătoare. Astăzi în sfîrșit, am găsit cîteva minute în care să vă mulțumesc pentru scrisoarea de condoleanțe și pentru impresionantul necrolog <sup>12)</sup> pe care l-ați publicat în „*Recht voor Allen*“. Necrologul dv. este, incontestabil, unul dintre cele mai bune pe care le-am citit — a fost aprecierea unanimă aici, în cercurile intime.

Mulțumesc din inimă, în numele fiicelor defunctului <sup>13)</sup> și al meu personal, Partidului muncitoresc olandez <sup>6</sup>, care prin participarea sa, cel puțin spirituală, la ultimul omagiu adus prietenului nostru s-a alăturat tovarășilor germani, francezi, spanioli, ruși și americani.

Dacă soarta sau dorul de călătorii, care, din păcate, nu prea ne sînt accesibile, mă vor aduce în Olanda, voi considera de datoria mea să vă fac o vizită, după cum vă rog să mă căutați dacă veți avea ocazia să veniți în Anglia.

Marx a lăsat un manuscris voluminos al celei de-a doua părți a „*Capitalului*“ <sup>2</sup>, pe care trebuie mai întîi să-l citesc de la un capăt la altul (și cum e scris !) pentru a putea spune în ce măsură poate fi dat la tipar și în ce măsură va mai trebui completat cu elemente din caietele scrise ulterior. În orice caz, *principalul există*. Cum însă, deocamdată nu pot face alte precizări, vă rog ca, pentru moment, să nu publicați nimic despre aceasta în presă, căci n-ar duce decît la confuzii. În plus, fiica mai mică a lui M[arx], Eleanor, este, împreună cu mine, executor testamentar pentru partea literară și nu pot întreprinde nimic fără ea, iar doamnele, după cum știți, țin la formalități.

<sup>11)</sup> Marx. — *Nota red.*

<sup>12)</sup> F. D. Nieuwenhuis. „Karl Marx“. — *Nota red.*

<sup>13)</sup> Laura și Eleanor Marx. — *Nota red.*

Vă rog să mă scuzați dat ik niet op hollandsch, schrijf <sup>14)</sup>; în ultimii ani nu mi-am mai exersat cunoștințele de limbă olandeză.

Al dv. sincer,  
F. Engels

Vă trimit alăturat fotografia mea și vă rog să mi-o trimiteți pe a dv. De îndată ce vom intra în posesia unor fotografii noi ale lui M[arx], vă voi trimite una.

Publicat pentru prima oară în :  
„Istorik-marksist“ nr. 6, 1934

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 4

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 14 aprilie 1883

Dragă domnule Bernstein,

Dr. Aveling, redactor la ziarul „Progress“, a scris la „Republican“ pentru a cumpăra gravura în lemn după care a fost reprodus portretul lui Marx. Răspunsul : *That block has been sent to Germany for the „Sozialdemokrat“, so it is impossible for you to have it* <sup>15)</sup>. A[veling] mă roagă acum să scriu urgent, căci ar vrea să obțină cât mai curînd gravura. Dacă nu, măcar un clișeu. S-ar putea, de asemenea, să fie o neînțelegere la mijloc și gravura să se afle la „Neue Welt“. Vă rog să mă informați urgent în această privință printr-o carte poștală.

Relatarea despre congres este foarte îmbucurătoare <sup>7</sup>.

În mare grabă al dv.,

F. E.

<sup>14)</sup> — că nu vă scriu în olandeză. — Nota trad.

<sup>15)</sup> — Această gravură a fost trimisă în Germania, la „Sozialdemokrat“, așa că nu o veți putea primi. — Nota trad.



Am în față volumul al doilea al „Capitalului“ — dar nici nu vă pot descrie în ce stare se află și trebuie să citesc 1 000 de pagini în manuscris. Nu publicați însă nimic în ziar despre asta ; de îndată ce voi putea spune ceva precis, vă voi furniza informații exacte.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“, vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 5

Engels către James Knowles <sup>8</sup>

la Londra

(Ciornă)

[Londra], 17 [4] 1883

Stimate domn,

Printre hîrțile defunctului dr. Marx există în manuscris un rezumat critic al „Capitalului“ <sup>16)</sup> scris de mine, dar pînă acum nu l-am putut găsi în mulțimea hîrtilor rămase de la el.

Dar, chiar dacă l-aș găsi, aș ezita să vi-l trimit, cel puțin nu cu destinația la care vă refereați. N-am auzit ca în literatura acestei țări sau a oricărei alteia să existe obiceiul ca un autor să-i împrumute altuia manuscritele sale.

Experiența noastră cu recenziții englezi nu a fost prea entuziasmantă. Cu excepția citorva pastori ai bisericii anglicane, ei ne-au denaturat întotdeauna concepțiile și ne-au interpretat în mod eronat acțiunile. Totala lor ignoranță în ce privește teoria și practica noastră nu este egalată decît de aroganța lor. În iulie 1878 — dacă nu mă înșel — „The Nineteenth Century“ a inserat un articol al lui George Howell despre Internațională <sup>17)</sup>, plin de minciuni și inexactități. Marx v-a trimis o dezmințire <sup>18)</sup>, dar ați refuzat să o publicați.

<sup>16)</sup> F. Engels. „Conspect asupra «Capitalului» lui Karl Marx. Volumul I“. — *Nota red.*

<sup>17)</sup> George Howell. „Istoria Asociației Internaționale a Muncitorilor. — *Nota red.*

<sup>18)</sup> K. Marx. „Istoria Asociației Internaționale a Muncitorilor scrisă de d-l George Howell“. — *Nota red.*

Mă tem că dacă doriți să vă inițiați în concepțiile lui Marx va trebui să citiți „Capitalul“ în ediție germană, rusă sau franceză.

Cunosc un singur englez care ar fi capabil să redea corect conținutul „Capitalului“. Este un avocat din Manchester<sup>19)</sup>. Dacă doriți îmi va face plăcere să-l întreb dacă e dispus să preia această lucrare pentru dv.

Al dv. devotat

Ja[me]s Knowles Esq.  
The Hollies, Clapham Common S. W.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

6

Engels către Philip Van Patten<sup>9)</sup>

la New York

(Ciornă)

Londra, 18 aprilie 1883  
57,2<sup>nd</sup> Av. N. York

Philip Van Patten

Stimați tovarăși,

Răspunsul meu la întrebarea dv. din 2 aprilie referitoare la atitudinea lui Karl Marx față de anarhiști în general și față de Johann Most în particular va fi scurt și clar :

Marx și cu mine împărtășim, încă din 1845, părerea că *una* din consecințele finale ale viitoarei revoluții proletare va fi dezagregarea treptată și, în cele din urmă, dispariția organizației politice denumite *stat*, organizație al cărei țel principal a fost întotdeauna de a asigura — prin forța armată — oprimarea economică a majorității muncitoare de către o minoritate înstărită. O dată cu dispariția minorității înstărite dispare și necesitatea unei forțe de opresiune armate, respectiv a puterii de

<sup>19)</sup> Samuel Moore. — *Nota red.*

stat. În același timp, noi am fost întotdeauna de părere că, pentru atingerea acestui țel și a altora, cu mult mai importante, ale viitoareii revoluții sociale, clasa muncitoare trebuie mai întâi să preia puterea politică organizată în stat și, cu ajutorul ei, să zdrobească rezistența clasei capitaliștilor și să reorganizeze societatea. Această părere a fost expusă încă în 1847, în „Manifestul Comunist“, capitolul II, partea finală.

Anarhiștii răstoarnă lucrurile. Ei declară că revoluția proletară ar trebui să *inceapă* cu desființarea organizației politice a statului. Dar singura organizație pe care proletariatul victorios o găsește gata este tocmai statul. S-ar putea ca el să necesite o transformare înainte de a-și putea îndeplini noile funcții. Dar distrugerea lui într-un asemenea moment ar echivala cu distrugerea singurului organism prin intermediul căruia proletariatul victorios își poate exercita puterea de curînd cucerită, își poate reprima dușmanii capitaliști și impune revoluționarea economică a societății fără care întreaga sa victorie s-ar solda inevitabil cu o înfrîngere și cu măcelărirea în masă a clasei muncitoare, așa cum s-a întîmplat după Comuna din Paris.

Mai este oare nevoie să dau asigurări exprese că Marx a combătut această stupiditate anarhistă încă din prima zi în care Bakunin a prezentat-o în actuala formă? Întreaga istorie internă a Asociației Internaționale a Muncitorilor stă mărturie. Începînd din 1867, anarhiștii au încercat, prin cele mai josnice mijloace, să acapareze conducerea Internaționalei; principalul obstacol care le-a stat în cale a fost Marx. Rezultatul acestei lupte, care a durat cinci ani, l-a constituit excluderea anarhiștilor din Internațională, la Congresul de la Haga din sept. 1872; iar omul care a făcut cel mai mult pentru a se ajunge la această excludere a fost Marx. Vechiul nostru prieten F. A. Sorge din Hoboken, care a participat la congres ca delegat, vă poate relata, dacă doriți, și alte amănunte.

Și acum referitor la Johann Most. Dacă cineva susține că de cînd a devenit anarhist, Most a întreținut relații de un fel sau altul cu Marx sau că a fost ajutat de Marx, acela fie că a fost indus în eroare, fie că minte cu bună știință. După apariția primului număr al publicației londoneze „Freiheit“, Most ne-a vizitat, pe Marx și pe mine, o dată, cel mult de două ori. Noi nu ne-am dus la el — nici măcar nu l-am întîlnit vreodată întîmplător de cînd anarhismul născocit de el și-a făcut apariția în această publicație. De fapt, pînă la urmă am și renunțat la abonament, deoarece nu găseai nimic interesant în ea.

Nutrim față de anarhismul lui Most și tactica sa anarhistă același dispreț ca și față de oamenii de la care le-a învățat.

Pe vremea când se mai afla în Germania, Most a publicat un rezumat „popular“ al „Capitalului“<sup>20)</sup>. Marx a fost solicitat să-l parcurgă în vederea unei a doua ediții. Am lucrat și eu împreună cu Marx. Am constatat că, dacă nu voiam să-l scriem din nou de la un cap la altul, nu ne rămânea altceva de făcut decât să eliminăm gafele cele mai grave. Marx a acceptat să-i fie preluate îmbunătățirile numai cu condiția expresă ca numele său să nu fie pus în nici un fel de legătură cu această ediție îmbunătățită a „operei“ lui Johann Most.

Puteți, dacă doriți, să publicați această scrisoare în „The Voice of the People“.

Cu salutări frățești,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată,  
în limba germană, în : „Der  
Sozialdemokrat“ nr. 21 din  
17 mai 1883 și în întregime  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 7

Engels către redacția ziarului  
„New Yorker Volkszeitung”<sup>10</sup>

la New York

(Ciornă)

[Londra] 18 aprilie 83  
122, Regent's Park Road

Către redacția ziarului „N[ew] Y[orker] Volkszeitung“  
În numărul dv. din 15<sup>21)</sup> ați publicat telegrama mea către  
Sorge<sup>22)</sup> ca fiindu-vă adresată *dumneavoastră*.

<sup>20)</sup> J. Most. „Kapital und Arbeit“. — Nota red.

<sup>21)</sup> 15 martie. — Nota red.

<sup>22)</sup> Friedrich Adolph Sorge. — Nota red.

În numărul din 17 relațați că v-aș fi telegrafiat că Marx a murit la Argenteuil <sup>23)</sup>.

Noi aici nu obișnuim să ne permitem asemenea libertăți în numele altor persoane sau să îngăduim să fim tratați în acest mod.

Toate acestea mă pun, deci, în imposibilitatea de a vă mai face pe viitor vreo comunicare.

În cazul în care ziarul dv. va mai abuza astfel de numele meu, voi fi obligat să-l rog pe vechiul meu prieten Sorge să declare că este vorba de un fals de care veți fi direct răspunzător.

Cu stimă,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 8

Engels către James Knowles <sup>11</sup>

la Londra

(Ciornă)

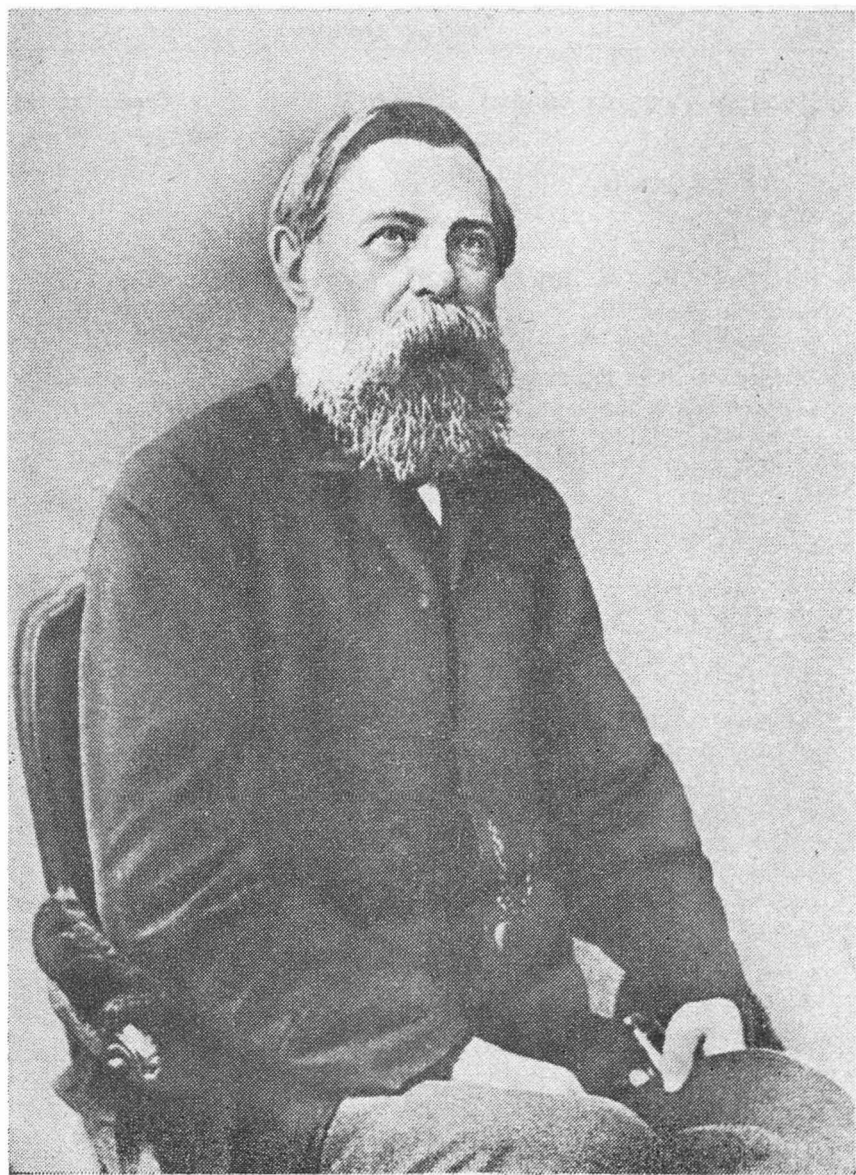
[Londra] 20/4/83

Stimate domn,

Dacă vom găsi manuscrisul în chestiune <sup>24)</sup>, vă voi ceda cu plăcere dreptul de a-l publica, însă cu două condiții, care sînt de la sine înțeles, dar pe care aș dori să le menționez : 1. în cazul în care vă rezervați dreptul de publicare, nu-l trans-

<sup>23)</sup> În realitate Marx a murit la Londra. — *Nota red.*

<sup>24)</sup> *Friedrich Engels*. „Conspect asupra «Capitalului» lui Karl Marx. Volumul I<sup>a</sup>. — *Nota red.*



**Friedrich Engels**  
(1888)

miteți altcuiva și 2. dacă îl tipăriți, trebuie să apară separat, fără nici o legătură cu alte articole.

Al dv. devotat,  
F. E.

Permiteți-mi să vă atrag atenția că nu sînt „dr.“, ci fost fabricant de bumbac.

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 9

Engels către Eduard Bernstein  
la Zürich

Vă trimit alăturat corectura<sup>25)</sup>. Am primit scrisoarea dv. la care voi răspunde săptămîna aceasta printr-un articol despre Marx pentru „S[ozialdemokrat]“. Mai am încă o mulțime de probleme de rezolvat, înainte de a-i da forma definitivă<sup>12)</sup>.

Povestioara despre E[ngels] cel rău care l-a dus în ispită pe M[arx] cel bun a fost repetată, din 1844 încoace, de nenumărate ori — alternativ cu cealaltă istorioară despre Ahri-man-M[arx], care l-a abătut pe Ormuzd-E[ngels] de pe calea virtuții. Acum, domnii parizieni, vor deschide în sfîrșit ochii.

Al dv.,  
F. E.

[Londra] 23/4/83

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>25)</sup> F. Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. —  
Nota red.



## 10

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 24 aprilie 83

Dragă Sorge,

Trimit alăturat câteva rînduri pentru Hartman din partea prietenului său Brocher, un anarhist confuz, dar altfel un băiat foarte de treabă. Fii bun și dă-i-le.

„Volksztg“ a făcut destule prostii și totuși nu atîtea cît m-aș fi așteptat. Aici fiecare își are partea sa de vină — Schewitsch, Cuno, Douai, Hepner. Era un quartet care se credea atotștiutor, dar care știa al naibii de puțin, jointly and severaly <sup>26)</sup>. M-am simțit totuși obligat să trimit câteva rînduri redacției <sup>27)</sup>: că au publicat telegrama pe care ți-am trimis-o ție ca fiindu-le adresată lor, iar o a doua telegramă, pe care le-am trimis-o lor, au falsificat-o, inserînd știrea că M[arx] a murit la Argentineul. Le-am scris că aici noi nu ne permitem asemenea lucruri; că procedînd astfel, m-au pus în situația de a nu le mai furniza pe viitor nici un fel de știri și că, dacă vor mai abuza de numele meu, mă vor obliga să te rog să declari imediat public că totul nu este decît un fals comiș de ei. Să facă bine domnii aceștia să-și rezerve potlogăriile lor yankee pentru cercul lor. De altfel, americanii sînt mult mai corecți: potrivit ziarului „V[olkszeitung]“, mi s-ar fi trimis o telegramă <sup>13)</sup> pe care nu am primit-o niciodată și aproape ajunseseam să cred că domnii de la „V[olkszeitung]“ băgaseră banii în buzunar. Acum, Van Patten îmi scrie că nici vorbă n-a fost de bani. Mă văd silit să public asta aici, căci altfel ar rezulta că am tăinuit telegrama față de presa pariziană și de „S[ozialdemokrat]“ <sup>4)</sup>. Răspunsul referitor la Most, pe care i l-am trimis lui V[an] P[atten] la cererea sa <sup>28)</sup>, va fi publicat probabil încă înainte de sosirea acestei scrisori.

La congresul de la Copenhaga <sup>7)</sup> s-a hotărît ca Liebk[necht] și Bebel să plece la primăvară în America. Este vorba de banii pentru campania electorală 84/85. (Toate astea rămîn între noi.) L[iebknecht] i-a propus lui Tussy să-l însoțească în calitate de

<sup>26)</sup> — împreună și fiecare în parte. — *Nota trad.*

<sup>27)</sup> Vezi volumul de față, p. 15—16. — *Nota red.*

<sup>28)</sup> Vezi volumul de față, p. 13—15. — *Nota red.*

secretar, și ei îi convine de minune; așa că sînt șanse să o vezi curînd acolo. În general nu ne-am făcut încă nici un fel de planuri. Munca literară (ediția a III-a a volumului I al „Capitalului“, editarea volumului al II-lea, al cărui manuscris a fost găsit, dar nu se știe încă în ce măsură este gata de tipar și dacă mai necesită completări, biografia<sup>29)</sup>, bazată pe vasta lui corespondență etc.) ne răpește tot timpul liber, iar T[ussy] mai trebuie să se achite și de o mulțime de angajamente literare.

Firește, ai tot dreptul să publici pasajele referitoare la H. George din scrisorile pe care ți le-a adresat M[arx]<sup>14)</sup>. Întrebarea este însă dacă n-ar fi mai bine să aștepti pînă cînd voi putea pune în ordine însemnările făcute de M[arx] pe exemplarul pe care îl avea din cartea lui George și să le adun apoi pe toate laolaltă. Rezumatele teoretice precise, dar concise, fără exemplificări, așa cum le făcea M[arx], sînt încă la un nivel prea înalt pentru americanul de rînd, iar chestiunea nu este prea arzătoare. De îndată ce voi avea timp, mă voi ocupa de ele mai îndeaproape. Dacă între timp ai vrea să-mi transmiți în scris pasajul respectiv din scrisoarea lui M[arx], asta ar simplifica munca.

Anexez broșura<sup>30)</sup>. Nici eu n-am primit decît cîteva exemplare, ediția a doua este la tipar. *Weydem[eyer] știe acum engleza?*<sup>15)</sup> Pînă acum traducerile lui erau absolut nepublicabile din punct de vedere gramatical și stilistic, ele ne-ar fi compromis îngrozitor și în același timp i-ar fi făcut de rîs pe autori. În orice caz, aș vrea să văd o probă.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în:  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx u.A.  
an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 și în întregime în:  
K. Marx și F. Engels, Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>29)</sup> lui Marx. — *Nota red.*

<sup>30)</sup> F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— *Nota red.*

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 28 aprilie '83

Dragă Bernstein,

(Cred că putem renunța la plicticosul „domnule“). Adaug la rîndurile de mai jos ceva corespondență, inclusiv cea cu americanii despre Most <sup>31)</sup>.

E de neiertat că la întoarcere n-ați ales via Londra <sup>16)</sup>, contam ferm pe asta. Dar poate că veți veni prin vară, și atunci o să înotăm împreună în mare. La mine aveți oricînd un pat asigurat.

Mayall, cel mai bun fotograf din Londra, care a lucrat întotdeauna pentru Marx, se conduce după principiul: *we do not take money from eminent people* <sup>32)</sup>. De aceea, nu putem să-l grăbim acum cu copiile (e foarte nepunctual), decît indirect. Așa că i-am făcut o comandă, ca venind din partea unui librar german, pentru 1 000 de fotografii cartes de visite (12 £ = 240 mărci = 24 pfenigi bucata) și 200 cabinet portraits (format 3/4) a cîte 8 £ = 160 mărci = 80 pf. bucata. Este ultima fotografie — și cea mai bună — în care Maurul apare cu desăvîrșitul lui calm olimpian, senin și sigur de victorie. Vi le ofer d-tale, lui Liebknecht și lui Sorge la New York, păstrîndu-le doar pe cele care ne vor trebui nouă. Cîte doriți? Nu este nicidecum nevoie să le plasați imediat pe toate. Oricum fotografiile vor fi mai bune decît cele care se fac acolo.

Al. d-tale,

F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>31)</sup> Vezi volumul de față, p. 13—15. — *Nota red.*

<sup>32)</sup> — de la celebrități nu luăm bani. — *Nota trad.*

## 12

Engels către Achille Loria <sup>17</sup>

la Mantua

(Ciornă)

[Londra, sfîrșitul lui aprilie 1883]

Prof. Achille Loria

Prea stimate domn,

Am primit articolașul dv. despre Karl Marx. Sinteți liber, firește, să supuneți învățătura lui celei mai aspre critici și chiar să nu o înțelegeți de loc; sinteți liber să faceți și o schiță de biografie a lui Marx, care să fie curată fantezie. Dar ceea ce nu vă este permis și ceea ce nu voi permite niciodată cuiva este să calomniați caracterul prietenului meu decedat.

Încă într-o lucrare anterioară v-ați permis să-l acuzați pe Marx că el a dat cu bună știință citate false. Cînd a citit aceasta, Marx a comparat citatele sale și ale dv. cu cele originale și mi-a spus că citatele sale sînt exacte, și dacă cineva a dat cu bună știință citate false, apoi acela sînteți dv. Și cînd văd cum îl citați acum pe Marx, cum aveți nerușinarea să-l puneți să vorbească despre „*profit*“ acolo unde el vorbește despre „*plusvaloare*“ <sup>33</sup>), unde el atrage în repetate rînduri atenția asupra părerii greșite că acestea două sînt unul și același lucru (ceea ce de fapt d-l *Moore* și cu mine v-am explicat verbal chiar aici la Londra), atunci știu pe cine trebuie să cred și cine a dat cu bună știință citate false.

Dar aceasta este numai o bagatelă în comparația cu «adinca și ferma dv. convingere... că ele» (învățăturile lui Marx) «sînt dominate de un *sofism conștient*»; că Marx «nu s-a oprit în fața concluziilor false, *știind perfect că erau false*»; că «el a fost adesea un sofist care, *pe seama adevărului*, a vrut să ajungă la negarea orînduirii existente» și că el, după cum spune Lamartine, «*jouait avec les mensonges et les vérités comme les enfants avec les osselets*» <sup>34</sup>).

<sup>33</sup>) În manuscris în limba germană: *Mehrwert*. — *Nota red.*

<sup>34</sup>) — «se juca cu adevărul și cu minciuna așa cum se joacă copiii cu arșicele» <sup>18</sup>. — *Nota trad.*

În Italia, o țară a civilizației antice, aceste afirmații puteau trece drept un compliment. Probabil că printre socialiștii de catedră <sup>19</sup> așa ceva este socotit o mare laudă, deoarece acești bravi profesori nu și-ar fi putut înjgheba niciodată numeroasele lor sisteme altfel decât «pe seama adevărului». Însă noi, comuniștii revoluționari, vedem lucrurile altfel. Noi considerăm asemenea afirmații drept acuzații rușinoase și, întrucît știm că sînt născocite, le aruncăm înapoi autorului lor, care, prin asemenea născociri, nu s-a făcut de rușine decât pe sine.

Mi se pare de datoria dv. să aduceți la cunoștința cititorilor în ce constă propriu-zis acest faimos «sofism conștient» care domină toate învățăturile lui Marx. Dar în zadar îl caut. Nagott ! <sup>35)</sup>

Ce suflet de pigmeu trebuie să ai pentru a-ți închipui că un om ca Marx «și-ar amenința în permanență adversarii cu un al doilea volum» pe care «nici nu i-a trecut prin minte» să-l scrie ; că acest al doilea volum nu este altceva decât «un subterfugiu viclean al lui Marx, cu ajutorul căruia evită argumentele științifice». Acest al doilea volum este la mine și în curînd va fi publicat. Atunci poate veți înțelege și dv., în sfîrșit, deosebirea dintre plusvaloare <sup>36)</sup> și profit.

Am onoarea să vă salut cu toate sentimentele pe care le meritați.

F. E.

Traducerea în limba germană a acestei scrisori <sup>37)</sup> va apărea în numărul viitor al ziarului „Sozialdemokrat“ din Zürich.

Publicat pentru prima oară în :

„Der Sozialdemokrat“

nr. 21 din 17 mai 1883

Originalul în limba italiană

Tradus din limba germană

<sup>35)</sup> — Absolut nimic ! — *Nota trad.*

<sup>36)</sup> În manuscris în limba germană : Mehrwert. — *Nota red.*

<sup>37)</sup> F. Engels. „La moartea lui Karl Marx“. — *Nota red.*

## 13

## Engels către August Bebel

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 30 aprilie 83

Dragă Bebel,

La întrebarea ta dacă m-aș muta în Germania, în Elveția sau în altă parte pe continent, răspunsul e simplu : nu mă voi duce în nici o țară de unde pot fi expulzat. Dar de asta nu poți fi sigur decât în Anglia și America. La această din urmă țară nu m-aș duce decât cel mult în vizită, dacă nu sînt nevoit. Așa că rămîn aici.

În plus, Anglia oferă și un alt mare avantaj. De cînd Internaționala și-a încetat activitatea<sup>20</sup>, aici nu mai există absolut nici un fel de mișcare muncitorească, în afară de cea care se tirăște în coada burgheziei și a radicalilor și care își propune țeluri minore *în cadrul* relațiilor capitaliste. Așa că numai aici poate fi continuată în liniște munca teoretică. Oriunde în altă parte ar trebui să particip la agitația practică și să pierd enorm de mult timp. În agitația practică nu aș fi realizat mai mult decât oricare altul ; în domeniul teoretic încă nu văd cine ar putea să ne înlocuiască pe mine și pe M[arx]. Ceea ce au încercat să facă în privința asta cei mai tineri decât noi este puțin, de cele mai multe ori chiar mai puțin decât nimic. Kautsky, singurul care studiază sîrguincios, trebuie să scrie pentru a-și cîștiga existența și, fie și din acest motiv nu poate realiza nimic. Și acum, la 63 de ani, cînd sînt ocupat pînă peste cap cu propriile mele lucrări și mă așteaptă un an de lucru la volumul al II-lea al „Capitalului“<sup>2</sup> și un al doilea an la biografia lui Marx, pe lângă istoria mișcării socialiste germane din 1843 pînă în 1863 și a Internaționalei din 1864 pînă în 1872, ar trebui să fiu nebun să schimb azilul meu tihnit de aici cu niște locuri unde aș fi nevoit să iau parte la întruniri și la polemici gazetărești pierzînd, chiar și numai datorită acestui fapt, în mod inevitabil, claritatea viziunii. Da, dacă ar mai fi ca în 1848 și 1849, m-aș urca din nou în șa, dacă ar trebui. Dar acum — o riguroasă diviziune a muncii. Trebuie să renunț pe cît posibil chiar și la colaborarea la „Sozialdemo-

krat]<sup>4</sup>. Gindește-te numai la enorma corespondență pe care înainte o împărțeam cu M[arx] și de care de mai bine de un an trebuie să mă ocup singur. Căci noi vrem să păstrăm intacte, în măsura în care aceasta îmi stă în putință, numeroasele fire venite din toate țările, care s-au întâlnit de bună voie în cabinetul lui M[arx].

În privința monumentului lui M[arx]<sup>21</sup> nu știu ce e de făcut. Familia este împotriva. Ei consideră un sacrilegiu ca piatra funerară simplă făcută pentru soția lui și pe care acum este scris și numele lui și al nepoțelului lor<sup>38</sup>) să fie înlocuită cu un monument care aici, la Londra, de abia s-ar putea deosebi printre pretențioasele monumente filistine care îl înconjoară. Un cimitir londonez este cu totul diferit de unul german. Aici mormintele se înșiră unul lângă altul, nici măcar un arbust nu poate crește între ele, iar monumentul nu trebuie să depășească lățimea și lungimea îngusteii fișii de pământ cumpărate.

Liebknacht vorbea de o ediție completă a operelor lui Marx. Toate bune și frumoase, dar, așa cum s-a întâmplat și cu planul lui Dietz referitor la volumul al II-lea<sup>2</sup>, oamenii uită că dreptul de a edita al doilea volum a fost de mult acordat lui Meissner și că editarea altor lucrări, mai mici, trebuie să fie propusă mai întâi tot lui Meissner și că oricum ea nu s-ar putea realiza *decît* în *străinătate*. Chiar și *înainte* de legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> s-a considerat întotdeauna că nici măcar „Manifestul Comunist“ nu ar putea fi tipărit în Germania! *decît* ca piesă de dosar citită la procesul nostru<sup>23</sup>.

Manuscrisul volumului al II-lea a fost terminat înainte de 1873, probabil chiar înainte de 1870. Este scris cu litere gotice, or M[arx] nu mai scria din 1873 *decît* cu cele latine.

E prea târziu ca să expediez scrisoarea recomandat, așa că voi trimite ca scrisoare simplă, dar îi pun sigiliul meu.

Lui L[jiebknacht] îi trimit astăzi seară o scrisoare la Berlin.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima dată în:  
A. Bebel „Aus meinem Leben“.  
T. III, Stuttgart, 1914

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>38</sup>) Henri Longuet. — *Nota red.*



## 14

Engels către Friedrich Adolph Sorge  
la Hoboken

Londra, 1 mai 83

Dragă Sorge,

Pentru a ne asigura fotografiile bune ale lui M[arx], am comandat la Mayall, cel mai bun fotograf de aici, care i-a făcut ultimele poze, pe cele mai izbutite :

1 000 format cartes de visite	£ 12
deci cca. 3 pence bucata ;	
200 cabinet size, 3/4	£ 8
deci cca. 9 pence bucata	

Din acestea poți primi și tu câteva contra cost ; le-am oferit <sup>39)</sup> și lui Liebkn[echt] și Bernstein la Zürich. Dacă numărul de mai sus este insuficient, putem să mai comandăm, dar trebuie să ne hotărîm rapid.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 15

Engels către Wilhelm Liebknecht  
la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 10 mai 83

Dragă Liebknecht,

Dacă continui, cu mania ta de a face planuri și cu acțiunile nesăbuite pe care le întreprinzi pe cont propriu, să mă obligi la o scriptologie inutilă, voi abandona, cu siguranță, din nou corespondența cu tine.

<sup>39)</sup> Vezi volumul de față, p. 20. — *Nota red.*

Te-am rugat atunci pur și simplu să-mi *răspunzi*: care sînt raporturile juridice dintre mine și Wigand? Contractul din 1845 prevede o a doua ediție și stabilește onorariul convenit<sup>24</sup>.  
Întrebare :

1. mai *sînt* încă legat prin acest contract?

2. dacă *da*, și dacă W[igand] refuză să tipărească o a doua ediție în condițiile onorariului stabilit, pot să mă consider absolut *liber*?

N-am izbutit cu nici un chip să obțin de la tine un răspuns la aceste întrebări simple și deoarece îmi promiseseși s-o faci, calific asta, bineînțeles, drept „neglijență din partea ta“.

Dar nu te-am împuternicit niciodată să tratezi, personal sau prin intermediul vreunei terțe persoane, într-o problemă a mea și nu înțeleg cum ți-a putut trece prin minte să faci așa ceva acum, pe cont propriu și fără nici o rezervă. Îți interzic *categoric* să faci cel mai mic pas în această direcție, altfel voi fi nevoit să-i scriu imediat lui Wigand și să *dezavuez totul*.

Meissner mi-a scris astăzi, dar nu pomenește nimic despre ediția în fascicule<sup>40</sup>). Contractul nu ne dă dreptul să ne amestecăm în această chestiune. Dacă însă Dietz îi poate dovedi lui M[eissner] că este o treabă care îl avantajează, Meissner probabil că o va face totuși.

Adresa lui Lafargue

66 Boulevard de Port Royal, Paris

(chiar lângă Ste-Pélagie, foarte la îndemînă în cazul în care ar fi băgat la răcoare).

Fotografafiile] vor fi livrate în tranșe și trimise cît mai curînd lui Dietz<sup>41</sup>).

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiva Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>40</sup>) Este vorba, probabil, de ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>41</sup>) Vezi volumul de față, p. 20. — *Nota red.*

## 16

Engels către August Bebel<sup>25</sup>

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 10 mai 83

Dragă Bebel,

Te înțeleg perfect când spui că ai prefera să *nu* ocupi un loc în Reichstag. Dar vezi și tu cu ce s-a soldat absența ta. Încă cu ani în urmă, Bracke mai scria : dintre noi toți, numai Bebel are cu adevărat tact parlamentar<sup>26</sup>. Și eu am fost întotdeauna convins că este așa. Așadar, nu-ți rămîne altceva de făcut decît să-ți reiei postul cu prima ocazie și m-aș bucura foarte mult dacă ai fi ales la Hamburg și ai scăpa, astfel, prin forța lucrurilor, de îndoielile tale<sup>27</sup>.

Sigur că munca de agitație și parlamentară devine de la o vreme foarte plictisitoare. Se întâmplă la fel ca în cazul anunțurilor publicitare, reclamelor și călătoriilor de afaceri : succesul nu vine decît cu timpul, iar pentru unii nu vine deloc. Dar asta-i situația și cine s-a apucat de o asemenea treabă trebuie s-o ducă pînă la capăt, altminteri toată truda anterioară e zadarnică. Iar în condițiile legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup> nu trebuie în nici un caz să renunțăm la această singură cale care a mai rămas deschisă.

Raportul despre congresul de la Copenhaga<sup>7</sup> a fost conceput în așa fel încît am putut citi suficient printre rînduri, corectînd astfel, pe baza lui, relatarea — înfrumusețată, ca întotdeauna, a lui Liebkn[echt]. În orice caz, am văzut că șovăielnicii<sup>28</sup> au suferit o înfrîngere cruntă, ceea ce m-a făcut să cred, firește, că acum vor da înapoi. Dar lucrurile nu par să fi ajuns pînă acolo. Noi nu ne-am înșelat niciodată în privința acestor oameni. Hasenclever, ca și Hasselmann, nu ar fi trebuit să fie admiși în nici un caz, dar nerăbdarea lui Liebkn[echt] de a realiza unificarea, împotriva căreia noi am protestat atunci din răspuțeri<sup>29</sup>, ne-a procopsit cu un măgar și, pentru o vreme, și cu un ticălos. Blos a fost cîndva un băiat vioi și curajos, dar de cînd s-a însurat etc. grija pentru pîinea cea de toate zilele l-a pus repede cu botul pe labe. Geiser a fost întotdeauna un bleg înfunurat, iar Kayser un comis voiajor fanfaron. Rittinghausen era încă din 1848 o nulitate, el este socialist doar pro forma, pentru a-și impune, cu ajutorul nostru, guvernarea sa populară directă. Dar noi avem ceva mai bun de făcut.

Cele spuse de tine despre L[ie]bk[necht] reprezintă o mai veche părere a ta. Noi îl cunoaștem de mulți ani. Popularitatea de care se bucură este pentru el condiția existenței. Prin urmare, el *trebuie* să aplaneze și să mușamalizeze lucrurile, pentru a amîna criza. Pe deasupra, este un optimist incurabil și vede totul în roz. Asta îl menține atît de activ și constituie una dintre principalele explicații ale popularității lui ; numai că optimismul acesta are și partea lui negativă. Atîta timp cît am purtat corespondență numai cu el, nu numai că relata totul în viziunea sa proprie înfrumusețată, dar ne și ascundea tot ce era neplăcut, iar dacă era interpelat, răspundea atît de superficial și evaziv, încît întotdeauna mai mult ne enervam : oare omul ăsta ne crede atît de proști încît să ne lăsăm duși în felul acesta ! Adaugă la toate astea un zel neobosit, care în agitația curentă este, fără îndoială, foarte util, dar care ne-a încărcat aici cu un maldăr de scriptologie inutilă, o manie de a face permanent planuri, fără alt rezultat decît că dădea *altora* de lucru — pe scurt, înțelegi că, așa stînd lucrurile, nici vorbă nu putea fi de o corespondență cu adevărat de afaceri și la obiect, cum întrețin de ani de zile cu tine și cu Bernstein. De aici veșnice discuții și titlul onorific pe care mi l-a dat odată în glumă aici, că aș fi cel mai mare bătăran din Europa. E drept că scrisorile pe care i le scriam erau de multe ori grosolane, dar această grosolanie era determinată de conținutul scrisorilor lui. Nimeni nu știa asta mai bine decît Marx.

Apoi, L[ie]bk[necht] cu numeroasele lui calități valoroase, este un dascăl înnăscut. Dacă vreodată un deputat muncitor spune în Reichstag „mie“ în loc de „pe mine“ sau lungeste o vocală latină scurtă și burghezii rîd, e desperat. De aceea el are nevoie de oameni „culți“, ca papă-laptele de Viereck, care cu o *singură* cuvîntare în Reichstag ne-ar compromite mai rău decît 2 000 de „mie“ agramati. Și, pe deasupra, nu știe să aștepte. Pentru el important e succesul imediat, chiar dacă mai tîrziu va trebui să-i sacrifice un altul, mult mai important. Asta o s-o constatați în America, dacă vă veți duce acolo *după* Fritzsche și Viereck<sup>30</sup>. Trimiterea lor acolo a fost o gafă tot atît de mare ca și unificarea prematură cu lassalleenii, care peste 6 luni ar fi venit singuri la voi —, dar de data aceasta ca o bandă dezorganizată, fără conducătorii lor falimentari.

După cum vezi, îți vorbesc absolut deschis, cu toată încrederea. Consider însă că ar fi bine să dai o ripostă fermă pălăvrăgelilor lui L[ie]b[knecht]. Atunci va ceda. Cînd e pus realmente în fața unei opțiuni importante, alege cu siguranță.

calea cea justă. Dar ar prefera să o facă mâine, în loc de astăzi, și mai degrabă peste un an decît mâine.

Dacă unii deputați ar fi votat într-adevăr pentru legile lui Bismarck <sup>31</sup>, cu alte cuvinte ar fi răspuns la șutul tras în spate cu o sărutare în același loc, și dacă fracțiunea nu i-ar fi izgonit pe acești oameni, atunci aș fi fost nevoit, e drept, să mă dezic public de un partid care tolerează așa ceva. După cîte știu, însă, disciplina de partid existentă, conform căreia minoritatea *trebuie* să voteze cu majoritatea, face acest lucru imposibil. De altfel tu știi asta mai bine decît mine.

În condițiile legii împotriva socialiștilor, eu aș considera orice sciziune drept o nenorocire, deoarece ne privează de orice mijloc de a ține legătura cu masele. S-ar putea însă să fim constrinși la o sciziune și atunci va trebui să privim lucrurile în față. Așa că, dacă se va petrece așa ceva, te rog să fii bun, și, oriunde te-ai afla, să mă pui în temă, și încă imediat, căci ziarele germane îmi parvin întotdeauna cu mare întârziere.

E adevărat că, după ce a fost expulzat din Hamburg, Bloss s-a dus la Bremen, de unde mi-a trimis o scrisoare plină de lamentații <sup>32</sup>, la care i-am răspuns foarte categoric. Dar corespondența mea se află de mulți ani în cea mai mare dezordine și mi-ar trebui o zi întreagă ca să-i găsesc scrisoarea. Va trebui totuși să fac odată ordine și, dacă va fi nevoie, îți voi trimite scrisoarea în *original*.

Părerea ta despre situația economică se confirmă în Anglia, Franța și America <sup>33</sup>. Este vorba de o criză intermediară, ca cea din 1841—42, dar de proporții mult mai mari. Ciclul de zece ani s-a conturat clar în general de abia din 1847 (din cauza producției de aur din California și Australia și, în consecință, a încheierii procesului de formare a pieței mondiale). Acum, cînd America, Franța și Germania încep să submineze monopolul Angliei pe piața mondială și, ca urmare a acestui fapt, fenomenul supraproducției începe să se manifeste mai rapid, ca înainte de 1847, apar din nou crizele intermediare cu ciclul de cinci ani. O dovadă a epuizării complete a modului de producție capitalist. Perioada de prosperitate nu mai atinge apogeul, după numai cinci ani se ajunge din nou la supraproducție și chiar în cursul acestor 5 ani lucrurile merg în general mizerabil. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum că în 1884—1887 afacerile nu vor prospera din nou, așa cum s-a întîmplat în 1844—1847. După aceasta, însă, se va produce, fără îndoială, crahul decisiv.

11 mai. Aș fi vrut să-ți scriu mai mult despre situația generală a comerțului, numai că nu-mi mai rămâne timp pentru a trimite scrisoarea recomandat. Prin urmare, pe data viitoare.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în întregime în : „Arhiv  
Marksa i Enghelsa“, vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 17

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 22 mai 1883

Dragă bătrîne,

Cum poate măcar să-ți treacă prin minte că *eu* aș fi în stare să-i fac rost unui tânăr tovarăș de partid <sup>42)</sup> de o slujbă în domeniul literar ? De ani de zile nu mai întrețin nici un fel de legături cu editorii germani, cu excepția lui Meissner (din cauza „*Capitalului*“) și cu atât mai puțin cu ziarele și revistele din Germania. Așa că ce pot să fac ? Chiar dacă omul nostru ar face traduceri din germană în franceză sau engleză, tot n-aș putea să-i găsesc ceva de lucru. Adresează-te mai bine lui Liebkn[echt], el are „*Neue Zeit*“ și o mulțime de relații.

Cu casa lui Marx o să mai avem bătaie de cap pînă în martie, așa că nu e cazul să ne grăbim prea tare cu mutatul și cu planurile de viitor. E nevoie de o muncă titanică pentru a pune în ordine scrierile lui postume. Ceea ce mă uimește este că M[arx] a salvat aproape toate hîrțiile, scrisorile și manuscrisele dinainte de '48, un excelent material pentru biografia pe care, firește, o voi scrie și care, în plus, va fi în același timp o istorie a lui „N[eue] Rh[einische] Ztg.“ și a mișcării din 1848/49 de pe Rinul inferior, istoria mizerei emigrației londoneze din 1848/52 și istoria Internaționalei. În primul rînd, trebuie să editez volumul al II-lea al „*Capitalului*“ <sup>2</sup>, și nu-i un

<sup>42)</sup> Ludwig Klopfer. — *Nota red.*

fleac. Din cartea a II-a există 4—5 variante, dintre care numai prima este terminată, celelalte sînt doar începute ; asta înseamnă multă muncă ; un om ca M[arx] își cîntărea îndelung fiecare cuvînt. Dar mie îmi place această muncă, pentru că sînt din nou împreună cu vechiul meu prieten.

În ultimele zile am triat scrisorile din 1842—1862. Mi s-au perindat din nou, vii, prin fața ochilor vremurile trecute și mi-am amintit ce haz făceam pe seama adversărilor noștri. Am rîs de multe ori cu lacrimi de poveștile astea vechi, căci simțul umorului nu ni l-au putuț răpi niciodată. Dar printre ele sînt și lucruri foarte serioase.

Toate acestea rămîn între noi, ai grijă să nu apară nimic în presă. Ceea ce poate fi dat publicității inserez eu, din cînd în cînd, în „Soz[ial]demokr[at]“. Bernst[ein] evoluează foarte bine, caută să învețe, e spiritual și are o minte ageră, acceptă critica și nu este cîtuși de puțin influențat de predicile moraliste mic-burgheze. E drept că și tinerii noștri din Germania sînt cu adevărat niște băieți admirabili, de cînd legea împotriva socialiștilor <sup>22</sup> i-a scăpat de domnia cei „culți“, care înainte de 1878 încercau să-i dădăcească pe muncitori, cu aerul de superioritate pe care li-l dădea ignoranța lor confuzie universitară ; din păcate, la aceasta au contribuit și foarte mulți dintre „conducători“. Tot acest balast putred încă n-a putut fi în întregime lichidat, dar mișcarea a revenit categoric pe făgașul revoluționar. Tocmai asta e minunat la băieții noștri, că masele sînt cu mult mai bune decît aproape toți conducătorii ; iar acum, cînd legea împotriva socialiștilor silește masele să-și organizeze *singure* mișcarea, iar influența conducătorilor s-a redus la minimum, acum mișcarea este mai bună ca oricînd.

Vechiul tău prieten,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels' an  
Johann Philipp Becker)“. Berlin, 1920.

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană



## 18

Engels către Ludwig Klopfer  
la Geneva

Londra, 22 mai 1883

Dragă domnule Klopfer,

V-aș ajuta cu multă plăcere, dacă aș avea posibilitatea s-o fac. Dar în Germania nu am *nici un fel* de relații printre librari sau în cercurile literare și n-aș ști cui să mă adresez <sup>43)</sup>. Partidul mai dispune însă de diferite reviste etc. în Germania, de pildă „Neue Zeit“ a lui Liebknecht și Kautsky la Stuttgart (editura Dietz); ar trebui să-i cereți lui Becker <sup>44)</sup> niște scrisori de recomandare. Numai acolo ar fi posibil, eventual, să se facă ceva; noi, aici, sîntem tot atît de ruși de toate ca și dv. la Geneva.

Scrisoarea dv. de pe data de 9 poartă ștampila poștei din Geneva din 13, ceea ce explică, chiar și numai parțial, întîrzierea cu care vă răspund.

În speranța că veți izbuti să vă atingeți țelul pe calea sugerată mai sus, rămîn

Al dv. devotat,  
F. Engels

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 19

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 22 mai 83

Draga mea Laura,

N-am uitat, așa cum își închipuie Paul, de biletul lui de cinci lire, dar, avîndu-l aici pe Sam Moore, n-am găsit nici o

<sup>43)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

<sup>44)</sup> Johann Philipp Becker. — *Nota red.*

clipă liberă pentru a-l completa și a expedia scrisoarea. Aseară Sam s-a întors la Manchester, iar biletul de bancă ar fi fost expediat astăzi, dacă n-aș fi primit scrisoarea lui Paul care îmi dă alte instrucțiuni. Anexez un cec de 10 £.

Prin urmare, în timp ce eu scriu această scrisoare, ce cher <sup>45)</sup> Paul se află la închisoare <sup>5</sup>. Exact la ora aceasta (5,45) nu mai are voie să primească vizitatori și acum poate discuta în liniște și pace cu Guesde șansele unei *révolution révolutionnaire* <sup>46)</sup>. Duminica trecută am băut în sănătatea lui o cană cu un excelent pelin de mai <sup>47)</sup> și i-am urat mult curaj și răbdare.

Mă gîndeam încă de mult că ai putea profita de sihăstria forțată a lui Paul pentru a veni la Londra; ți-aș fi pus imediat la dispoziție toată casa din Regent's Park Road 122, dar după tot ce am auzit, m-am temut să nu rănesc anumite sentimente cu o asemenea propunere. Nici chiar Nim, după ce s-a întors, n-a suflat o vorbă cum că ți-ai fi exprimat intenția de a-ți arăta fața senină în climatul ăsta mohorit, iar cînd Paul a scris că te așteaptă în fiecare dimineață la Sainte-Pélagie să luați prînzul împreună, am pierdut orice urmă de curaj. Acum însă totul e în ordine și sper să aud curînd de la tine că-mi accepți invitația de a-ți stabili aici cel puțin pentru două luni cartierul general, ceea ce, firește, nu exclude excursii la mare etc. Dacă Paul e nevoit să stea după gratii, tu trebuie cu atît mai mult să te gîndești la propria ta sănătate.

Cînd a fost Sam aici, am descoperit, datorită lui, un lucru extrem de neplăcut, și anume că Maurul nu a avut niciodată dreptul — și nu-l avem nici noi — de a opri publicarea traducerilor neautorizate ale „Capitalului”. Acest drept s-a pierdut din momentul cînd a trecut un an în care nu s-a publicat nici măcar *inceputul* traducerii <sup>48)</sup>. Deoarece în această chestiune sînt implicate acum mai multe persoane, trebuie să recurgem la niște artificii și să folosim al doilea volum nepublicat <sup>2</sup> pentru a-i face să-și schimbe intențiile.

Volumul al II-lea îmi va da imens de lucru — cel puțin cartea a II-a. Există un text *complet*, care datează de prin 1868, dar nu e decît un brouillon <sup>49)</sup>. Mai există apoi cel puțin

<sup>45)</sup> — dragul de. — *Nota trad.*

<sup>46)</sup> — revoluții revoluționare. — *Nota trad.*

<sup>47)</sup> În manuscris în limba germană: Maitrank. — *Nota red.*

<sup>48)</sup> Traducerea engleză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

<sup>49)</sup> — ciornă. — *Nota trad.*



## 20

Engelz către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 2 iunie 83

Draga mea Laura,

Alătur un cec de 10 l.st. pentru Paul, așa cum a dorit. Judecînd după scrisoarea lui, cu toată situația în care se află, pare să aibă un moral foarte bun, dar le grincement des clefs et des verrous<sup>53)</sup> trebuie să fie cam sinistru<sup>5)</sup>. La ce bun o relativă libertate în cursul zilei, dacă noaptea ești trimis în celulă, și cum ar putea el să cînte :

Singet nicht in Trauertönen  
Von der Einsamkeit der Nacht,  
Denn sie ist, o holde Schönen  
Zur Geselligkeit gemacht<sup>54)</sup>.

Cum Paul vrea să-și aprofundeze în închisoare cunoștințele de limbă germană, poți să-i dai asta să traducă.

Între timp, cei doi martiri eroi<sup>55)</sup> par să se fi acomodat destul de bine și nu crezi că ai putea veni încoace, să zicem joia sau vinerea viitoare ? De fapt, diseară îl aștept pe Jollymeier, care va putea rămîne aici pînă luna cealaltă, 11 iunie, și căruia i-ar face mare plăcere să te vadă. Apoi, Tussy vorbește mult de venirea ta și este nerăbdătoare să te aibă aici și să se sfătuiască cu tine în privința lucrurilor din casă etc. etc. ; faptul că răspunderea este numai pe umerii ei, pare s-o apese tare mult. Așa că venirea ta ar fi, într-un anumit sens, o călătorie *de afaceri*. Dacă vrei să vii și îmi scrii imediat, am să-ți trimit neîntriizat bani ; aș fi anexat chiar astăzi un cec, dar sint cam lefter ; săptămîna viitoare trebuie să-mi intre ceva bani în casă.

<sup>53)</sup> — zornăitul cheilor și zăvoarelor. — *Nota trad.*

<sup>54)</sup> — Nu cînta în tonuri triste  
Despre nopțile pustii,  
Cînd știi bine că ni-s date  
Ca alătura să-mi fii.

(Goethe. „Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister“, cartea a V-a, cap. 10).  
— *Nota trad.*

<sup>55)</sup> Paul Lafargue și Jules Guesde. — *Nota red.*

Printre hîrtille Maurului am găsit un maldăr întreg de manuscrise, lucrările noastre comune de dinainte de 1848 <sup>56</sup>). Unele le voi publica în curînd.

Între acestea este una pe care am să ți-o citesc cînd ai să fii aici; ai să te prăpădești de rîs. Atunci cînd am citit-o lui Nim și Tussy, Nim a spus: acum știu și eu de ce ați rîs atunci noaptea la Bruxelles <sup>36</sup> de n-a putut să doarmă nimeni din casă <sup>57</sup>). Eram pe atunci niște diavoli împielitați, poezia lui Heine este de o inocență infantilă în comparație cu proza noastră.

Există perspectiva să publicăm o traducere a „Capitalului” <sup>58</sup>) la Kegan Paul & Co.; sînt oamenii cei mai potriviți pentru asta. Tussy o să treacă luni <sup>59</sup>) pe la ei și dacă o să iasă ceva din treaba asta, ne ducem încă o dată împreună. S. Moore va face traducerea, iar eu redactarea. Mai sînt și alții amatori, dar dacă reușim să aranjăm lucrurile, în curînd vor fi nevoiți să abandoneze. S. Moore a fost aici de Rusalii și am pus totul la punct în ceea ce îl privește. Este de departe omul cel mai indicat, ce-i drept, cam greoi, dar în privința asta lucrurile se mai pot remedia. În calitate de consultant juridic ne-a fost de un imens folos. De altfel, cu prima poștă trebuie să-i scriu într-o chestiune juridică.

Pumps și cei doi copii ai ei sînt foarte bine, băiatul e teribil de mare și de gras, aproape la fel de înalt ca sora lui! cel puțin așa prelinde, foarte mîndră, mama. Dacă duminica viitoare (de miine într-o săptămînă) vei fi aici, vom bea o cană mare de pelin de mai <sup>60</sup>); acum e tocmai în plină epocă (mă refer la vinariță <sup>61</sup>)); am băut două căni duminică și două în cursul săptămînii, la Tussy, și a mai rămas încă mult vin de Mosela!

Dacă îmi comunică că vii, am să scriu în aceeași zi la Dublin ca să cer o ladă din cel mai bun și *ultrabun* Claret, pe care o să-l bem în tihnă împreună.

<sup>56</sup>) K. Marx și F. Engels. „Ideologia germană”; F. Engels. „Adevărații socialiști” și altele. — *Nota red.*

<sup>57</sup>) În manuscris în germană: jetzt weiss ich auch, warum Sie zwei damals in Brüssel des Nachts so gelacht haben, dass kein Mensch im Hause davor schlafen konnte. — *Nota red.*

<sup>58</sup>) Traducerea engleză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

<sup>59</sup>) 4 iunie. — *Nota red.*

<sup>60</sup>) În manuscris în germană: Maitrank. — *Nota red.*

<sup>61</sup>) În manuscris în germană: Waldmeister. — *Nota red.*

Lui Paul am să-i scriu peste o zi sau două câteva rînduri.  
Pînă atunci, cu afecțiune

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleza  
Tradus din limba engleză

21

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 12 iunie 83

Dragă Bernstein,

E unsprezece și jumătate noaptea și tocmai am terminat (nu-i o treabă ușoară) și expediat corectura celei de-a doua coli din ediția a treia a „Capitalului“<sup>62</sup>), iar restul serii vreau să-l folosesc pentru a începe măcar o scrisoare către d-ta.

În legătură cu chestiunile interne, am citit în „Protocol“<sup>37</sup> cîte ceva printre rînduri, iar la scurt timp după aceea am primit o explicație succintă de la B[ebel]. Eu îi scrisesem încă cu mult timp înainte lui B[ebel] : ruptura cu prostănacii din aripa dreaptă trebuie să intervină în cele din urmă<sup>38</sup>, dar, după părerea mea, nu este în interesul nostru să forțăm nota înainte de a fi în stare să comunicăm direct cu masele ; adică atîta timp cît mai e în vigoare legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup>. Dacă ne vor *sili* să o facem trebuie să avem grijă ca *ei* să fie cei care încalcă disciplina de partid, nu noi și în felul acesta cîștigăm încă de pe acum partida. Și va trebui să-i aducem la asta, dacă nu vor să se liniștească. Cît despre Liebkn[echt], el o să facă tot posibilul ca să amîne criza. Dar atunci cînd ea se va produce și el va înțelege că nu mai poate fi amînată, o să procedeze așa cum trebuie.

<sup>62</sup>) ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

Iată, pe scurt, ce am de făcut :

1. să pun în ordine scrierile postume ceea ce înseamnă că va trebui să fac aproape totul singur, căci, în afară de mine, nimeni nu cunoaște vechile lucrări. Și sînt o groază și într-o dezordine cumplită. Mai lipsește cîte ceva, multe pachete și lăzi nici n-au fost măcar deschise !

2. să pregătesc ediția a III-a <sup>63)</sup>, cu unele modificări și adăugiri din ediția franceză și să citesc corectura.

3. să folosesc posibilitatea care se oferă de a edita o traducere engleză — în care scop am fost astăzi la un mare editor de aici <sup>64)</sup> — și apoi să revizuiesc eu însumi traducerea (Moore, care o face, este un traducător excelent, sîntem prieteni de 26 de ani, dar e cam greoi).

4. să confrunt cele 3—4 variante ale începutului volumului al II-lea, să pregătesc pentru tipar și să *transcriu pe curat* tot volumul 2.

5. din cînd în cînd, să mai chefuiesc cîte o săptămînă cu Schorlemmer, care ieri a plecat din nou la Manchester — întotdeauna își aduce ceva de lucru cu el, dar, vai !

Voilà la vie ! <sup>65)</sup>.

Măgarul de la „Vossische“ (de patru ori mi s-a trimis poezia respectivă <sup>39)</sup>) pare să fi provocat multă amărăciune în buna Germanie în legătură cu bietul Marx. Poate că odată, cînd am să fiu foarte bine dispus, am să-i trag o săpuneală. Dacă dobitocii ăștia ar avea ocazia să citească corespondența dintre Maur și mine, ar încremeni. Poezia lui Heine este o copilărie pe lingă proza noastră veselă și fără perdea. Maurul putea să-și iasă din fire la mînie, dar să se lase copleșit de mîhnire — *jamais* <sup>66)</sup> ! M-am tăvălit de rîs recitînd vechile scrisori. Această corespondență, care prezintă de altfel și interes istoric, va ajunge, în măsura în care stă în puterile mele, pe mîini bune. Din păcate, din scrisorile lui Marx nu le am decît pe cele din 1848 încoace, dar pe acestea le am pe toate.

Alătur un fragment din ciorna părții finale a „Manifestului Comunist“ <sup>40)</sup>, pe care dorești să-l ai ca amintire. Primele două rînduri au fost scrise de d-na Marx după dictare.

Poezia lui Weerth, pe care o alătur, ți-aș fi trimis-o în timp util pentru foileton, dacă d-ta n-ai fi făcut așa încît scri-

<sup>63)</sup> ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>64)</sup> Kegan Paul. — *Nota red.*

<sup>65)</sup> — Asta-i viața !. — *Nota trad.*

<sup>66)</sup> — niciodată !. — *Nota trad.*

soarea d-tale să ajungă cu 12 ore întârziere, drept care a trebuit să aștept să văd dacă ai publicat foiletonul tel quel <sup>67)</sup>. De altfel, mai poți încă s-o publici <sup>41)</sup>. Versurile lui Weerth sînt toate pline de ironie și umor, fie și din spirit de contradicție față de solemnul Freiligrath. Nici urmă de „săriozitate“ <sup>68)</sup>.

În ce privește abrogarea legii împotriva socialiștilor, oamenii din Germania nu văd nici acum mai departe de vîrfurile nasului. La Moscova, Alex[andru] al III-lea, dezamăgind Rusia cu manifestul său, așa cum i-a dezamăgit Fr[ederic] W[ilhelm] al IV-lea în 1840 pe prusieni <sup>42)</sup> (dar în Rusia atmosfera este cu mult mai încordată), a făcut pentru asta mai mult decît vor putea realiza vreodată cu lamentările lor toți acești Geiser, Bloss et comp. Dacă într-o bună zi o să-i facă cineva de petrecanie — și asta se va întîmpla negreșit — întregul regim *intern* al lui Bismarck nu va mai face două parale. Atunci o să se întoarcă foaia. Chiar dacă bătrînul Wilhelm moare de moarte bună — nu mă refer la W. Bloss <sup>69)</sup> — sînt necesare schimbări. Oamenii din ziua de azi nu au trecut niciodată prin așa ceva și nici nu-și pot închipui măcar de ce e în stare un prinț moștenitor <sup>70)</sup> ajuns la bătrînețe, într-o situație care între timp a devenit revoluționară. Și pe deasupra un neghiob atît de șovăielnic și abulic ca „Fritz al nostru“. Nu este exclus chiar ca guvenul francez, care și-a ieșit din minți, să intre într-o asemenea gilceavă cu lumea întregă încît la Paris să se declanșeze un conflict. Tunisia, Egiptul, Madagascarul, Tonkinul <sup>43)</sup>, iar acum ei vor chiar să le conteste englezilor niște insule stîncose din apropierea coastei normande, care n-au nici 50 de locuitori. Sper că la Paris nu se va întîmpla nimic, căci prostia care domnește acolo în mase nu poate fi întrecută decît de cea de aici, de la Londra.

Unde mai pui că bravul Bismarck lucrează pentru noi cît șase cămile. Ultima lui teorie, că constituția Reichului nu este decît un acord între guverne, pe care acestea oricînd ar putea să-l înlocuiască cu altul, fără a mai consulta Reichstagul, este exact ce ne trebuie. Numai să încerce! Ca să nu mai vorbim de strădaniile lui fățișe de a provoca un conflict, de proștii și impertinenții lui, Bödiker & Co. din Reichstag — toate

<sup>67)</sup> — ca atare. — *Nota trad.*

<sup>68)</sup> În original, în dialect berlinez „Ernscht“. — *Nota red.*

<sup>69)</sup> Engels se referă la Wilhelm I; în continuare, în original un joc de cuvinte: bloss — pur și simplu; Bloss — nume propriu. — *Nota red.*

<sup>70)</sup> Frederic Wilhelm. — *Nota red.*



astea ne dau apă la moară. Bineînțeles că astfel se va sfârși și cu fraza — bună numai pentru declamații (sau pentru o situație *cu adevărat* revoluționară) — despre „o masă reacționară“<sup>44</sup>. Căci ironia istoriei, care lucrează pentru noi, constă tocmai în faptul că *diferitele* elemente ale acestei mase feudale și burgheze se luptă între ele, se încaieră, se devorează reciproc în avantajul *nostru*, prin urmare sînt exact contrariul unei mase uniforme și numai un ignorant își poate închipui că e suficient să le numească pe toate „reacționare“ pentru a termina cu ele. Dimpotrivă. Toate javrele astea pestrîte trebuie mai întii să se distrugă reciproc, să se ruineze total și să se compromită una pe alta pentru ca, dovedindu-și pe rînd incapacitatea, să pregătească terenul pentru noi. Una dintre cele mai mari greșeli ale lui Lassalle a constituit-o faptul că în activitatea agitatorică a uitat complet și bruma de dialectică pe care o învățase de la Hegel. El vedea întotdeauna o singură latură, exact ca Liebk[necht], și cum întîmplarea a făcut ca acesta să distingă între cauze tocmai pe cea justă, în ultimă instanță el este superior marelui Lassalle.

În ce privește mișcarea burgheză germană de astăzi singurul necaz este tocmai că oamenii sînt „doar o masă reacționară“, iar această situație trebuie să ia sfîrșit. Noi nu vom putea avansa pînă cînd măcar o parte a burgheziei nu va fi nevoită — în urma unor evenimente interne sau externe — să treacă de partea *unei adevărate* mișcări. Iată de ce ne-am săturat de regimul de *pînă acum* al lui Bismarck, iată de ce el ne poate fi util numai în cazul unui conflict sau al unei demisii, iată de ce a sosit timpul ca legea împotriva socialiștilor să fie abrogată pe cale parțial sau integral revoluționară. Toată discuția dacă va fi abrogată numai „mica stare“ sau întreaga lege<sup>45</sup> sau dacă va fi înăsprită legea penală îmi amintește de disputa în jurul virginității Mariei în partu și post partum<sup>71</sup>). Decisive sînt condițiile politice generale *dinăuntru* și *din afara țării*; iar acestea se schimbă, nu rămîn ca astăzi. Or, în Germania, lucrurile sînt privite numai pornindu-se de la premisa că actuala situație din Germania este *eternă*. În același timp există impresia legată de ideea unei mase reacționare, că dacă actualul regim va fi răsturnat, venim noi la cîrmă. E o prostie. O revoluție e un proces de lungă durată, dovadă 1642—46 și 1789—93; și pentru ca situația să se maturizeze pentru noi și noi pentru ea, toate par-

71) — Înainte și după naștere. — Nota trad.

tidele intermediare trebuie să vină pe rînd la putere și să se ducă de ripă. Atunci va veni rîndul nostru și poate că, pentru moment, vom fi din nou înfrinți. Deși, dacă lucrurile evoluează normal, cred că este puțin probabil.

Astăzi am expediat la „*Volksbuchhandlung, Hottingen-Zürich*“<sup>72)</sup>, cu frahtul neachitat, prin Continental Parcels Express (corespondentul mesageriei germane și elvețiene) un pachet cu fotografiile comandate<sup>73)</sup>. Anexez nota de plată. Din acești bani, reține și trece în contul meu 1 livră și 7 șilingi, scăzînd 4 fr. pentru rachiu, abonamente etc. (dacă la remiterea restului va fi mai comod să rotunjești suma plus sau minus, firește că este totul all right). Aici au mai rămas încă 500 de fotografii format cartes de visite și 280 cabinet size, cine comandă primul este servit primul. Deocamdată însă, în afară de Dietz, nu ai alt concurent. Cît de multe treburi îmi revin mie, poți vedea din faptul că astăzi a trebuit să controlez și să împachetez din nou fotografiile pentru d-ta și pentru Dietz — și am făcut totul cu mîna mea de la început pînă la sfîrșit — și pe deasupra le-am dus și la poștă (două mile englezești și jumătate de aici). Poftim de mai lucrează!

Știm de mult că Borde e un măgar. La M[arx] se găsesc vreo sută de caiete trimise de el, care nici n-au fost deschise. Envoyez-le au diable<sup>74)</sup>.

În Elveția nu voi veni, pînă cînd traseele continentale nu vor fi mai sigure. Nu era sigur nici măcar că M[arx] ar fi putut călători vara aceasta nestingherit spre sau prin Franța. Odată expulzat, s-a zis, dacă nu accepți să faci niște pași pe care eu nu-i pot face. Știu eu cum e cu treburile astea.

Nu mă plictisești cîtuși de puțin cu problemele interne. Cine trăiește în străinătate nu poate afla niciodată suficiente detalii despre aceste lupte intestinale din partidul muncitoresc care rămîne, cu toate acestea, principalul partid din Europa. Iar prietenul L[iebknicht] îmi ascunde din principiu toate acestea, relatările lui sînt toate trandafirii, roz ca zorile, albastre ca cerul senin și verzi ca speranța.

Pentru aniversarea bătăliei din iunie '48 vă trimit articolul din „N[eue] Rh[einische] Ztg.“ al lui Marx<sup>75)</sup>, singurul

<sup>72)</sup> Este vorba de editura social-democrată. — *Nota red.*

<sup>73)</sup> Vezi volumul de față, p. 20. — *Nota red.*

<sup>74)</sup> — Trimite-l la dracu. — *Nota trad.*

<sup>75)</sup> K. Marx. „Revoluția din iunie“. — *Nota red.*

din întreaga presă europeană care a luat partea insurgenților când aceștia au fost înfrinți.

Cu cele mai bune salutări.

Al d-tale,  
F. E.

13 iunie 83

Crezi că ar fi oportun să publicăm în „S[ozialdemokrat]“ în foileton, o lucrare *infinit* de îndrăzneată a lui M[arx] și a mea din 1847<sup>36</sup>, în care le tragem o săpuneală „adevăraților socialiști“ care stau și acum în Reichstag? Cea mai îndrăzneată care s-a publicat vreodată în limba germană.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 22

### Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

122, Regent's Park Road, N.W.  
Londra, 19 iunie 1883

Mult stimat domn,

Am primit cu mare bucurie reușita traducere italiană pe care ați făcut-o lucrării mele „Socialisme utopique et socialisme scientifique“<sup>76</sup>). Am parcurs-o și vă propun în câteva locuri mici modificări, deși nu sînt absolut sigur de mine din cauza cunoașterii imperfecte a limbii italiene și a lipsei de practică. Sper că, în pofida acestei din urmă circumstanțe, veți înțelege traducerea (în italiană sau franceză) a completărilor pe care le-am făcut în prima ediție germană și pe care le-am introdus în locurile respective din manuscrisul dv.

Trimit alăturat un exemplar din ediția germană, recent apărută, după care va urma un exemplar din ediția a II-a, aflată în prezent sub tipar. Regret că traducerea nu a putut fi făcută după textul german; italiana s-ar fi pretat mult mai bine la o expunere dialectică decît franceza.

<sup>76</sup>) F. Engels. Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință.  
— Nota red.

Vă mulțumesc pentru amabila ofertă de a-mi trimite câteva exemplare din traducere; șase sau cel mult 12 vor fi suficiente.

Cu deosebită stimă

vă salută  
Fed. Engels

Cu poșta de prînz expediez un pachet *recomandat*, conținînd

1. manuscrisul dv.
2. exemplarul ediției germane

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx e Engels  
con italiani 1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

## 23

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 22 iunie 1883

Dragă Bernstein,

Dacă te duci la Paris, trebuie negreșit să vii pentru câteva zile aici, trecînd Canalul. Drumul dus și întors te va costa mai puțin decît ai cheltui în timpul acesta la Paris. Aici camera d-tale este pregătită. Îți voi arăta atunci și îndrăznețul manuscris de care ți-am vorbit și alte manuscrise. Doamna Laf[argue] îți va indica modalitatea cea mai comodă de a călători.

Al d-tale,  
F. E.

Salutări lui Liebk[necht]

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 24

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 24 iunie 1883

Draga mea Laura,

Cînd mi-ai spus că la Vevey<sup>46</sup> ai aflat intențiile și dorințele bietului Maur — în legătură cu dispoziții cu caracter mai mult sau mai puțin testamentar — am tras, firește, concluzia că la asemenea lucruri făceai aluzie. Întrucît printr-aceste dispoziții ar fi putut fi și dorințe legate de memoria mamei voastre etc., de cărți și alte lucruri de felul acesta și deoarece acum trebuie să luăm o hotărîre, iar pe deasupra se pare că Tussy se teme să acționeze pe cont propriu, am considerat că este, firește, de datoria mea să te informez, pentru ca în cazul în care ai fi avut ceva de comunicat s-o poți face la timp.

După moartea bietului Maur, întrebată de mine, Tussy m-a înștiințat că el i-ar fi spus ca ea și cu mine să ne ocupăm de toate scrierile lui și să publicăm ce este de publicat, în special volumul al II-lea<sup>2</sup> și lucrările matematice<sup>47</sup>. Ediția a treia germană<sup>77</sup>) tocmai se află în lucru, mă ocup eu și de asta. Dacă vrei să știi exact ce a spus Maurul, Tussy o să-ți comunice cu siguranță, dacă ai s-o rogi.

Am discutat despre asta cînd a fost Paul aici și sînt convins că o să-și amintească totul.

Pentru expresia „executori testamentari pentru partea literară“ răspunderea o port numai eu. La momentul respectiv n-am putut găsi alta și dacă prin aceasta cumva te-am jignit, te rog mult să mă ierți<sup>48</sup>.

Nu înțeleg în ce fel te poate mîhni dispoziția în sine. Munca trebuie făcută aici, la fața locului. Treaba propriu-zisă — și asta o știi și tu tot atît de bine ca și Tussy — va trebui să o fac în cea mai mare parte eu. Întrucît însă o fiică a Maurului trăiește la Londra, găsesc firească dorința Maurului ca ea să mă ajute, pe măsura posibilităților, în ceea ce fac eu. Dacă tu ai fi locuit aici, și nu la Paris, nu încape nici o îndoială că dispoziția ne-ar fi privit pe toți trei.

<sup>77</sup>) a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

Dar problema are și un alt aspect. Potrivit legilor engleze (asta ne-a explicat Sam Moore), Tussy este unica reprezentantă legală a Maurului în Anglia. Sau mai degrabă singura care poate fi reprezentată lui în fața legii de îndată ce i se eliberează actele de succesiune. Acest lucru trebuie făcut de către *ruda cea mai apropiată care trăiește în Anglia*, — deci de către Tussy, cu excepția cazului în care ea ar renunța în favoarea altei persoane, care însă, trebuie și ea să trăiască în Regatul Unit. Așa că legal și eu sint exclus. Din motive dintre cele mai diverse actul de succesiune *trebuie* obținut.

Despre planurile pe care Maurul ți le-a împărtășit la Vevey n-am știut, firește, absolut nimic și nu pot decât să regret că după 14 martie n-ai venit aici, căci am fi aflat astfel de ele și ne-am fi orientat pe cât posibil după ele. În ce privește traducerea englezească <sup>78)</sup>: Am aflat (atît de la S. Moore, cît și de la Meissner), că nu avem *nici un drept* să împiedecăm pe cineva să publice o traducere neautorizată <sup>79)</sup>. În cel mai bun caz acest drept este valabil timp de trei ani de la publicarea primei ediții și s-a pierdut definitiv în 1870. În chestiunea asta însă erau amestecate mai multe persoane, iar editorul Reeves, care dorea cel mai puțin lucrul acesta și este, ce-i drept, un om bineintenționat dar sărac și cam nepriceput în afaceri, i-a spus lui Radford că a găsit un traducător și că îi va publica traducerea. Nu era timp de pierdut. Trebuia să găsim pe cineva, dispus și totodată capabil să facă treaba asta — și nu aveam la îndemînă pe altcineva decât pe S. Moore, iar ca editor pe K. Paul și co. Cei doi au intrat în corespondență, s-a întîlnit mai întîii Tussy cu K. P[aul], apoi eu. Încă nu s-a hotărît nimic, dar e foarte probabil că se va ajunge la o înțelegere. Acum întrebarea este dacă, în cazul că ar interveni o schimbare, ai prelua tu traducerea și ai putea s-o duci la capăt într-un termen anumit, să spunem în vreo șase luni?

În legătură cu istoria Internaționalei, în ce *mă* privește sint, desigur, gata să-ți predau în acest scop toate documentele respective ale Internaționalei etc. Intenționam însă să scriu o biografie detaliată a Maurului și dacă îmi iei aceste documente, planul meu se duce de ripă. Fără Internațională, viața Maurului ar fi ca un inel cu briliant din care piatra prețioasă a fost scoasă.

<sup>78)</sup> a volumului I al „Capitalului“ — *Nota red.*

<sup>79)</sup> Vezi volumul de față, p. 32—34. — *Nota red.*

Lui Tussy nu i-am spus nimic de scrisoarea ta, căci n-aş vrea să mă amestec în nici un fel între două surori. Aşadar, dacă vei voi să primeşti unele explicaţii de la ea, te rog să-i scrii ei direct. Cred însă că cel mai bun lucru pe care îl poţi face este să vii aici ca să clarificăm lucrurile împreună. Ştii foarte bine că nu doresc altceva decît să-ţi respect dorinţele cît mai mult şi în toate privinţele. Acelaşi lucru şi în ce o priveşte pe Tussy. Dacă vrei ca numele tău să apară alături de numele noastre în lucrarea comună, dacă doreşti să participi la această muncă şi dacă pot fi găsite căile pentru a o realiza nu pot decît să mă bucur. Oricum, vom avea destul de des nevoie de concursul tău pentru unele informaţii etc. şi nimic nu ne-ar putea îngreuna mai mult munca decît alte neînţelegeri între tine şi Tussy. Tot ce dorim este să eternizăm într-un mod demn memoria Maurului şi primul lucru pe care trebuie să-l facem este publicarea scrierilor lui postume. Să contribuim, deci, cu toate forţele la realizarea acestui ţel.

Singurul om cu care am discutat despre asta este Nim şi ea împărtăşeşte întru totul părerea pe care ţi-am expus-o mai sus.

Cei doi martiri ai noştri <sup>80)</sup> par să fie fericiţi şi pe deplin mulţumiţi, ba chiar să se teamă că la 14 iulie Grévy ar putea să le curme şederea în închisoare <sup>5)</sup>. Ce sentinţă scandalosă a fost pronunţată în cazul Louisei Michel <sup>49)</sup> ! Din fericire, nimeni nu ştie cine va governa Franţa peste cîtiva ani. N-ar fi nevoie decît de o bombă sub picioarele lui Alexandru al III-lea şi toate porţile închisorilor din Europa şi din Asia — cu excepţia celor irlandeze — s-ar deschide larg.

Dar să închei. Trebuie să citesc coala a patra de corectură a ediţiei a III-a <sup>81)</sup>, care a ajuns aici simbătă <sup>82)</sup> şi m-am angajat s-o dau în 48 de ore. Apoi trebuie să mă ocup de modificările la ediţia a III-a (am ajuns la pagina 404), în parte după un exemplar cu însemnări făcute de Marx, în parte după ediţia franceză ; treaba trebuie făcută repede, ca să nu existe nici un prilej de amînare. Atît pentru astăzi.

Cu sinceră şi constantă afecţiune,

Al tău,

**F. Engels**

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>80)</sup> Paul Lafargue şi Jules Guesde. — *Nota red.*

<sup>81)</sup> ediţia a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>82)</sup> 23 iunie. — *Nota red.*

## 25

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 29 iunie 83

Dragă Sorge,

Mi-am ratat seara de lucru din cauza unei vizite, și acum am ceva timp liber ca să-ți scriu.

Critica lui H. George pe care ți-a trimis-o M[arx] este, prin conținutul ei, o capodoperă și este atât de unitară din punct de vedere stilistic încât ar fi păcat s-o diluăm prin note disparate, în engleză, pe marginea exemplarului lui M[arx]<sup>83)</sup>. Oricum ele vor putea fi folosite eventual ulterior. Întreaga scrisoare pe care ți-a trimis-o Marx, a fost concepută — așa cum făcea el de obicei în asemenea ocazii — în ideea că va fi publicată ulterior ad litteram. Prin urmare, nu comiți nici o indiscreție încredințînd-o tiparului. Dacă va fi publicată în engleză, aș vrea să ți-o traduc eu, deoarece traducerea „Manifestului“ demonstrează încă o dată că acolo, la voi, după cît se pare, nu există nimeni care să poată traduce cel puțin germana *noastră* într-o engleză literară și corectă gramatical. Pentru așa ceva se cere practică în ambele limbi și nu doar practică gazetărească. Să traduci „Manifestul“ este colosal de greu, traducerile rusești sînt deocamdată de departe cele mai bune pe care le-am văzut<sup>50)</sup>.

Ediția a III-a a „Capitalului“<sup>84)</sup> necesită o muncă uriașă. Noi avem un exemplar pe care Marx a notat modificările și adaosurile care urmează a fi date după ediția franceză, dar toată munca de migăleală abia urmează. Pînă la „Acumulare“<sup>51)</sup> am totul gata, dar aici trebuie să redactez aproape întreaga parte teoretică. Și ce răspundere ! Căci versiunea franceză este în parte o aplatizare a celei germane, iar în germană Marx n-ar fi scris niciodată așa. Pe deasupra, mă zorește librarul.

Pînă nu termin cu asta, nici gînd să trec la volumul al II-lea<sup>2)</sup>. Începutul există în cel puțin 4 variante — așa de des a revcnit M[arx] asupra lui și de fiecare dată din cauza bolii a întrerupt redactarea definitivă. În ce măsură organizarea ma-

<sup>83)</sup> Vezi volumul de față, p. 18—19. — *Nota red.*

<sup>84)</sup> Ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*



terialului și finalul ultimei variante, datate 1878, corespund cu varianta inițială scrisă încă înainte de 1870, n-aș putea să spun deocamdată.

Din perioada premergătoare anului 1848 a fost salvat aproape totul. S-au păstrat aproape integral nu numai manuscrisele noastre de atunci (afară de ceea ce au ros șoarecii), ci și corespondența. Firește că și începînd din 1849 există totul complet, iar din 1862 chiar pus într-o oarecare ordine. Există, de asemenea, un foarte vast material în manuscris despre Internațională, suficient, cred, pentru o istorie completă a ei, dar n-am reușit să-l examinez mai îndeaproape.

Mai sînt acolo și 3—4 caiete de lucrări matematice<sup>47</sup>, odată i-am arătat lui Adolph<sup>85</sup> al tău o mostră a noii fundamentări făcute de M[arx] calculului diferențial<sup>52</sup>.

Dacă n-ar fi fost maldărul de material american și rusesc (numai din statistica rusească sînt peste doi metri cubi de cărți) volumul al II-lea ar fi fost demult tipărit. Aceste cercetări detaliate i-au luat ani de zile; ca de obicei, totul ar fi fost adus la zi, dar iată că nimic din toate acestea nu s-a realizat, cu excepția extraselor făcute de el, în care să sperăm că, după obiceiul său, există multe observații critice necesare pentru notele la volumul al II-lea.

Am primit fotografiile,<sup>86</sup> și le voi trimite de îndată ce voi avea timp să le împachetez. Dar cum? Coletăria pentru imprimate nu primește ambalaje închise, pachete prin poștă încă nu se trimit, iar ca să expediezi un pachet alît de mic prin agenția de comisioane ar costa o avere. Poate ai să-mi sugerezi tu cum e mai bine să procedez.

Din ediția a III-a am și citit 5 coli în ultima corectură, iar omul promite să dea cîte 3 coli săptămînal.

Al tău,  
F. Engels

Îmi este imposibil să găsesc acum timp pentru a-i răspunde lui Hepnerchen la numeroasele și interminabilele lui scrisori. Relatările lui mă interesează întotdeauna, chiar dacă abundă în nimicuri cu caracter personal și etalează o superio-

<sup>85</sup>) Sorge. — *Nota red.*

<sup>86</sup>) Vezi volumul de față, p. 25. — *Nota red.*

ritate de proaspăt imigrant. Așa că, pentru moment, va trebui să mă scuzi față de el.

Schewitsch mi-a răspuns „cu demnitate“ și regretă „măchînăria“ mea <sup>87)</sup>. Demnitatea îl prinde. Răspuns n-o să primească.

La fel și Most, care este totuși nevoit să confirme cele declarate de mine <sup>88)</sup> și tocmai de aceea și-a ieșit așa din fire. Cred că în America — țară a sectelor — va face prozeliți și o vreme va crea confuzie. Dar tocmai prin asta se caracterizează mișcarea americană — acolo toate greșelile trebuie să fie probate în practică. Dacă energia și vitalitatea debordantă a americanilor s-ar îmbina cu claritatea teoretică europeană, în zece ani lucrurile s-ar aranja la voi. Dar din punct de vedere istoric asta este imposibil.

Publicat pentru prima oară în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u.A. an F.A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1903

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană.

## 26

Engels către Gabriel Deville <sup>53)</sup>

la Paris

122, Regent's Park Road, N.W.  
Londra, 12 august 83

Dragă cetățene Deville,

Am primit scrisoarea și manuscrisul dv. și vă mulțumesc. Săptămîna viitoare voi părăsi Londra pentru a merge într-o stațiune de pe litoral <sup>54)</sup>; acolo voi avea răgazul să mă ocup de lucrarea dv., pe care am să v-o restitui de îndată ce va fi posibil.

Manuscrisul dv. îmi parvine într-un moment favorabil : chiar ieri am terminat redactarea finală a ediției a III-a germane a „Capitalului“ <sup>89)</sup> și mă gîndeam ca, la întoarcerea de la mare, să mă apuc de redactarea volumului al II-lea <sup>2)</sup>. Lu-

<sup>87)</sup> Vezi volumul de față, p. 18 și 96. — *Nota red.*

<sup>88)</sup> În august 1879. — *Nota red.*

<sup>89)</sup> Vezi volumul de față, p. 13—15. — *Nota red.*

crarea dv. a sosit, deci, tocmai într-un moment în care am ceva timp liber.

Partea trimisă de dv. acum cîțva timp lui Marx, am citit-o ; mi s-a părut că e foarte clară și foarte corectă. Și, întrucît aceasta era partea cea mai dificilă a lucrării, nu există motive să ne temem că în celelalte părți vor fi erori.

Cu prietenie, al dv.  
F. Engels

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 27

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

4, Cavendish Place, Eastbourne  
19 aug. 1883

Draga mea Laura,

Iată-mă în sfîrșit în afara Londrei<sup>54</sup>. De îndată ce m-am dezmeticit, l-am trimis pe Percy (miercurea trecută) să caute aici o locuință. S-a descurcat bine și a găsit — nu fără dificultăți — un apartament excelent. La doi pași de promenadă, vis-a-vis de faleză ; camere frumoase, soare nu mai mult decît trebuie, o vedere minunată spre mare, mîncare bună ; singurul lucru pe care îl regretăm este că n-am putut aranja totul la timp, ca să poți veni și tu cu noi. Am sosit aici vineri — Pumps, copiii și guvernanta, Nim, Jollymeier (care s-a simțit iarăși cam rău, dar aici și-a revenit imediat și în curînd ne va părăsi) și eu. În ziua sosirii noastre a fost o ceață scoțiană cum scrie la carte și toată noaptea a plouat mărunț, cu intermitențe — foarte încurajator ! A doua zi însă a fost splendid, așa că am putut să ne plimbăm la umbra copacilor și să-i arătăm puțin stațiunea lui Nim. Astăzi, duminică, e o dimineață frumoasă, dar se lasă ceața ; trebuie să profităm de ce este, în orice caz însă localitatea arată cu totul altfel decît ultima dată cînd am fost aici<sup>90</sup>) și a turnat cu găleata. S-a construit

<sup>90</sup>) în august 1879. — *Nota red.*

imens, cartierul de locuințe din oraș aproape s-a dublat, pe toate cîmpurile dinspre Beachy Head, ca și pe mari porțiuni de teren de pe coastă, au apărut case. Berea Pilsen este foarte apreciată aici și e chiar mai bună decît la Londra. Nim și Pumps găsesc că aici totul e mai ieftin și mai bun decît acasă.

Avortonul lui Emily Rosher a murit acum o săptămînă — de altfel, cel mai bun lucru pe care îl putea face.

I-am scris imediat lui Deville și i-am confirmat primirea manuscrisului <sup>91)</sup>. Tot atunci, sau puțin mai tîrziu, am primit și traducerea lui Sam Moore <sup>92)</sup>, așa că am o groază de lucru aici, și în plus nenumăratele scrisori la care trebuie să răspund.

Localitatea este foarte populată, dar oamenii par mai „liberi și degajați“ decît înainte. Nici duminica dimineața nu se prea poartă jobenul și pretutindeni se arborează ținuta „sport“.

Tocmai a năvălit din nou întreaga companie, cumplit de însetată, Jollymeier trebuie să deschidă berea Pilsen, înțelegi deci, că e zadarnic să lupt împotriva obstacolelor ce mi se îngrămădesc în cale împiedicînd nu numai o corespondență rațională, ci și una irațională. Tocmai s-a destupat a doua sticlă, fetița umbă de-a bușilea printre picioarele mele, așa că mă dau bătut, pierzînd orice speranță. Toată lumea vă trimite cele mai cordiale salutări ție și lui Paul, pe care îl vom sărbători poimîine <sup>5</sup> cu un pahar de bere Pilsen în plus pentru că și-a ispășit jumătate din termen.

Nim îți comunică textual „să nu pierzi din vedere averea. în posesia căreia speră să intre în curînd“ <sup>93)</sup>.

Rămîn, dragă Laura, cu sinceră afecțiune

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>91)</sup> G. Deville. „Le Capital de Karl Marx“ (vezi scrisoarea precedentă). — *Nota red.*

<sup>92)</sup> traducerea engleză a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>93)</sup> Este vorba probabil de un cîștig la loterie. — *Nota red.*

## Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf lângă Leipzig

[Eastbourne] 21 aug. 83

Dragă Liebknecht,

Scrisoarea ta a rămas fără răspuns pentru că tocmai încheiam lucrul la ediția a III-a <sup>94)</sup>, după care m-am mutat aici, la 4, Cavendish Place, Eastbourne, Anglia, unde intenționez să mai stau pînă pe la 12 sept. <sup>54)</sup>.

D-na Marx a murit la 2 dec. 81 ; Jenny <sup>95)</sup> la 9 ian. 83. Și despre una și despre cealaltă s-a scris în „Soz[ial]dem-[okrat]“ <sup>55)</sup>.

„Vorwärts!“ din Paris a fost o fițuică prăpădită careia acum i se atribuie mai multă importanță decît i s-ar cuveni ; o nenorocită redacție de pierde-vară. M[arx] avea grijă în special ca publicația să rămînă pe făgașul cel bun și, din cînd în cînd, insera în paginile ei articole și note polemice împotriva prusienilor. Heine i-a trimis din Hamburg lui M[arx] o parte din „Poveste de iarnă“ în coli pentru a fi publicată în „Vorwärts!“ înainte de apariția cărții în Germania.

Întrucît în general n-am avut în mînă decît cîteva numere, iar foaia n-a avut o existență prea îndelungată, nu pot să-ți furnizez detalii.

La „D[eu]tsche-Br[ü]sseler-Ztg.“ M[arx] a scris destul de mult, între altele a polemizat cu Heinzen <sup>96)</sup>.

Scrisoarea lui Bebel am primit-o la timp, am să-i răspund de aici, numai că, fiind supraaglomerat cu lucrul, a trebuit să amîn răspunsul, ca și la restul corespondenței. Spune-i lui B[e]bel că Schorl[emmer], care este aici, pleacă zilele acestea la Darmstadt și rămîne acolo pînă pe la mijlocul lunii sept. Dacă B[e]bel ajunge pînă atunci pe acolo, Sch[or]lemmer îl roagă să-l anunțe (adresa : prof. Sch[or]lemmer, Darmstadt, este su-

<sup>94)</sup> ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>95)</sup> Longuet. — *Nota red.*

<sup>96)</sup> K. Marx „Critica moralizatoare și morală critică“. — *Nota red.*

ficientă) și să-i comunice unde îl poate întâlni; Schorlemmer va face atunci tot posibilul ca să dea de el.

Astăzi Laf[argue] și-a încheiat jumătate din condamnare.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană.

## 29

### Engels către Pasquale Martignetti <sup>56</sup>

la Benevento

4 Cavendish Place, Eastbourne  
England, 22 august 1883

Mult stimată cetățene,

Îmi cer scuze pentru întârzierea cu care răspund la scrisoarea dv. din 25 iunie și la ilustrata din 30 iulie. Am fost nevoit să întrerup orice corespondență, deoarece trebuia să termin urgent redactarea ediției a III-a germane a „Capitolului“ <sup>97</sup>).

Nu cunosc suficient de bine metoda lui Ahn, iar de dicționarul amintit de dv. nici n-am auzit. Metoda mea de a învăța o limbă străină a constat întotdeauna nu în a mă ocupa de gramatică (cu excepția declinărilor și conjugărilor sau pronumelor), ci în a citi cu dicționarul în mână autorul clasic cel mai dificil pe care-l puteam găsi. Astfel, am început italiana cu Dante, Petrarca și Ariosto, spaniola cu Cervantes și Calderón, rusa cu Pușkin. Apoi am citit ziare etc. Pentru germană foarte indicată mi se pare a fi prima parte din „Faust“ de Goethe; este scrisă aproape în întregime în stil popular, iar pasajele care vi s-ar putea părea grele sînt și pentru cititorul german la fel de dificile, dacă nu sînt însoțite de explicații.

<sup>97</sup>) volumul I. — *Nota red.*

În ce privește lucrările lui Marx etc., puteți să vă adresați redacției ziarului „Sozialdemokrat“, Hottingen-Zürich, Elveția, organul oficial al Partidului muncitoresc german.

Vă mulțumesc pentru exemplarele din traducere, care au sosit bine, precum și pentru amabilitatea de a-mi trimite o fotografie; la rîndul meu, vă trimit și eu una de-a mea.

Cu profund respect,

F. Engels

Vechea adresă din Londra rămîne valabilă; aici mă aflu doar pentru cîteva săptămîni de mare<sup>54</sup>.

Publicat pentru prima oară  
în: „La corrispondenza di  
Marx e Engels con italiani.  
1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

### 30

## Engels către Eduard Bernstein<sup>57</sup>

la Zürich

4, Cavendish Place, Eastbourne  
27 aug. 83

Dragă Bernstein,

Trimit alăturat un mandat poștal de patru lire sterline pentru bătrînul Becker<sup>98</sup>). Încă mai sper că, așa cum s-a mai întîmplat nu o dată, familia lui exagerează<sup>58</sup>. Într-adevăr, e foarte bătrîn, a trecut prin multe și d-na Lafargue mi-a spus că anul trecut la Geneva l-a găsit mult îmbătrînit față de Haga, unde se prezentase în deplinătatea forțelor sale<sup>59</sup>.

Nici astăzi nu pot să scriu mult. Poșta pleacă de aici la ora 1 la amiază și în fața mea se află coala a 19-a de corectură din „Capitalul“<sup>99</sup>), care trebuie și ea expediată.

Îți mulțumesc mult pentru propunerea pe care mi-ai făcut-o în legătură cu K[aler]-R[einthal]<sup>60</sup>, dar din păcate nu

<sup>98</sup>) Johann Philipp Becker. — *Nota red.*

<sup>99</sup>) ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

pot profita de ea. Toate treburile mele urgente, cu excepția unor mărunțișuri, sînt de așa natură încît trebuie să le fac *eu insumi*. Și dacă totuși aş putea încredința cîte ceva unei alte persoane, aceasta ar trebui neapărat să vorbească fluent engleza, să cunoască bine Londra și mediul de aici și să mă poată scuti de niște drumuri.

Rămîn aici pînă pe la 12 sept.<sup>54</sup>, — timp în care este valabilă adresa de mai sus — apoi din nou Londra.

În afară de corectură și de corespondența cu care am rămas în urmă, aici mai am de făcut următoarele lucruri : 1) manuscrisul lui Deville, o expunere populară în limba franceză a „Capitalului“, 2) o parte a manuscrisului traducerii englezești<sup>100)</sup>, ambele necesitînd o revizuire serioasă. După cum vezi, nici aici n-am liniște. Din fericire, locuiesc chiar lingă mare și stau cu fereastra deschisă, lăsînd să intre briza mării.

Mi-a părut foarte rău că n-ai venit aici. Aș fi avut multe de discutat cu d-ta. În orice caz, trebuie să ne pregătim pentru a edita în străinătate<sup>101)</sup> o parte a scrierilor postume ale lui M[arx] și în legătură cu aceasta numai d-ta poți să-mi indici sau să-mi propui o soluție acceptabilă ; numai că despre asta trebuie să discutăm personal, altminteri corespondența s-ar prelungi la infinit. Te rog, însă, să nu vorbești despre asta, pentru ca oamenii de la tipografiile de acolo să nu-și facă speranțe deșarte ; experiența mea cu tipografiile de partid este de așa natură încît *aș reflecta mult* înainte de a încredința uneia din ele vreo lucrare mai mare și mai importantă.

Recipisa o păstrez aici, pentru că pe ea se specifică expres că nu-i folosește destinatarului la nimic. Am indicat din memorie adresa d-tale — 137, Alte Landstrasse, Riesbach —, dacă nu e corectă, te rog să anunți la *Poșta centrală* din Zürich.

Propunerea referitoare la manuscrisul acela îndrăzneț a fost mai degrabă o glumă proastă<sup>102)</sup>. Atît timp cît este în vigoare legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> și atît timp cît „Sozialdemokrat“ rămîne singurul organ posibil, nu este permis în nici un caz ca, din cauza unor asemenea chestiuni lipsite de importanță, să aruncăm în rîndurile partidului mărul discordiei, or, tocmai așa ceva s-ar întîmpla, dacă din toate acestea s-ar vrea să se facă o „problemă de principiu“.

100) a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

101) Vezi volumul de față, p. 24. — *Nota red.*

102) Vezi volumul de față, p. 42—43. — *Nota red.*



După părerea mea, în abordarea problemei „republicii“, în special în Franța, poziția noastră principală n-a fost suficient de clar expusă în „Sozialdemokrat“<sup>61</sup>; și anume :

În lupta de clasă dintre proletariat și burghezie, monarhia bonapartistă (caracterizată de M[arx] în „Optsprezece brumar“ și de mine în „Problema locuințelor“, II, precum și în alte locuri) are un rol similar cu cel al vechii monarhii absolute în lupta dintre feudalism și burghezie. Dar, așa cum această luptă n-a putut fi dusă la bun sfârșit sub vechea monarhie absolută, ci numai sub cea constituțională (Anglia, Franța 1789—92 și 1815—30), tot astfel lupta dintre burghezie și proletariat poate fi desăvârșită numai sub republică. Dacă, deci, existența unor condiții favorabile și trecutul revoluționar i-au ajutat pe francezi să-l răstoarne pe Bonaparte<sup>103</sup>) și să instaureze republica burgheză, francezii au față de noi, care stăm înțepenți într-un amestec de semifeudalism și bonapartism, avantajul de a dispune deja de forma în care trebuie dusă lupta și pe care noi de abia trebuie s-o *cucerim*. Sub raport politic, ei ne-au luat-o înainte cu o etapă întreagă. Prin urmare, o restaurare a monarhiei în Franța ar trebui să readucă la ordinea zilei lupta pentru instaurarea republicii *burgheze*; în schimb, menținerea republicii înseamnă ascuțirea și mai puternică, pînă la criză, a luptei de clasă *directe*, nedisimulate dintre proletariat și burghezie.

La noi rezultatul prim, direct al revoluției nu poate și nu trebuie să fie, *ca formă*, nimic altceva decît republica *burgheză*. Aici însă aceasta va constitui doar un scurt moment de trecere, deoarece, din fericire noi nu avem un partid burghez republican pur. Republica burgheză, condusă, poate, de Partidul progresist<sup>62</sup>, ne va servi mai întîi *la atragerea maselor largi de muncitori de partea socialismului revoluționar*; acest lucru se va realiza într-un an sau doi și va duce la epuizarea totală și la autodistrugerea tuturor partidelor de mijloc posibile, cu excepția noastră. Numai atunci vom putea veni la putere siguri de succes.

Marea greșeală a germanilor este că-și imaginează că revoluția poate fi făcută peste noapte. În realitate, este vorba de un proces de dezvoltare a maselor care se întinde de-a lungul anilor, în condiții care contribuie la accelerarea lui. Orice revoluție înfăptuită peste noapte nu ar face decît să înlăture

<sup>103</sup>) Napoleon al III-lea. — *Nota red.*

o reacțiune dinainte condamnată (1830) sau să ducă direct la contrariul aspirațiilor ei (1848 în Franța).

Al d-tale,  
F. E.

Ce părere ai despre cele ce urmează :

„Zilele acestea, ultimul așa-numit *număr roșu* al lui «*Rheinische Zeitung*»<sup>104)</sup> (ediția a treia) din 19 mai 1849, care insera la loc de frunte „Cuvîntul de rămas bun al lui «*Neue Rheinische Zeitung*»“ scris de F. Freiligrath, a fost din nou confiscat aici de poliție. Un anticar a cumpărat ca maculatură mai multe exemplare din acest ultim număr de rămas bun, al organului de atunci al democrației și le-a revîndut cu 10 pfenigi bucata. Poliția a pus capăt acestei afaceri, confiscînd ziarele rămase la negustor. În cazul cînd confiscarea s-a făcut din considerentul că mizerabila literă de un roșu palid a ziarului poate strica ochii cititorilor, publicul trebuie să fie recunos-cător poliției ; textul în sine nu prea ar mai putea înfierbînta astăzi în vreun fel mințile“<sup>63</sup>.

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 31

Engels către August Bebel

la Borsdorf, lângă Leipzig

4, Cavendish place, Eastbourne

30 aug. 83

Dragă Bebel,

Profit de un moment de liniște ca să-ți scriu. La Londra — multă treabă, aici — multe sîcîieli (trei adulți și doi copii mici într-o cameră !) și pe deasupra corectura<sup>105)</sup>, parcurgerea unei probe de traducere în engleză și a unei cărți franceze de

<sup>104)</sup> „*Neue Rheinische Zeitung*“. — *Nota red.*

<sup>105)</sup> ediției a III-a germane a volumului I al „*Capitalului*“. — *Nota red.*

popularizare a „Capitalului“<sup>106)</sup> — încearcă să mai scrii și scrisori !

Ediția a III-a, care are completări masive, am redactat-o pînă la coala 21 ; pînă la sfîrșitul anului cartea va apărea. De îndată ce mă voi întoarce, mă voi apuca serios de volumul 2, ceea ce va însemna o muncă de ocaș. Pe lîngă unele pasaje complet elaborate sînt altele, abia schițate, doar ciorne, excepțînd cam două capitole. Citatele nu sînt puse în ordine, sînt scrise de-a valma, adunate în vederea unei selecții ulterioare. În plus, scrisul pe care numai eu pot să-l descifrez — și asta cu dificultate. Întrebi cum s-a întîmplat ca tocmai eu să nu știu în ce fază se află lucrarea ? Foarte simplu : dacă aș fi știut, l-aș fi bătut la cap zi și noapte, pînă cînd lucrarea ar fi fost complet terminată și tipărită. Iar M[arx] o știa mai bine decît oricare altul ; în plus, știa că în cazul cel mai rău care, de altfel, s-a și petrecut — am să pot publica manuscrisul în spiritul lui, lucru pe care i l-a și spus lui Tussy.

În ceea ce privește fotografia<sup>107)</sup>, chipul este remarcabil. Atitudinea însă este crispată, ca în toate fotografiile lui ; era un „model“ rău. Eu nu găsesc în ea nimic provocator, dar din cauza atitudinii rigide îmi place și mie mai mult cea mică decît cea mare.

Alegerile de la Hamburg<sup>64</sup> au provocat și în străinătate mare senzație. Oamenii noștri se poartă însă mai mult decît exemplar. O asemenea tenacitate, rezistență, elasticitate, combativitate și un asemenea umor plin de încredere în victorie, în lupta cu micile și marile mizerii ale realității germane, reprezintă ceva fără precedent în istoria germană contemporană. Toate acestea contrastează puternic cu indolența, corupția și decăderea generală a tuturor celorlalte clase ale societății germane. În măsura în care acestea își dovedesc incapacitatea de a governa, în aceeași măsură se manifestă strălucit vocația proletariatului german de a governa, capacitatea lui de a înălțura toată această mizerie.

„Dușul rece făcut Parisului“<sup>65</sup> de Bismarck devine ridicol chiar pentru burghezii francezi. Pînă și un ziar atît de imbecil cum e „Soir“ și-a dat seama că nu este vorba decît de a obține din partea Reichstagului noi sume pentru soldați (de data aceasta, artileria de campanie). Cît despre alianțe, (el a mers pînă la a încheia alianțe cu Serbia, România și chiar cu

<sup>106)</sup> a volumului I al „Capitalului“. — Nota red.

<sup>107)</sup> lui Marx. — Nota red.

Spania <sup>66)</sup>) toate nu sînt decît castele din cărți de joc care se vor năruî la prima adiere de vînt. Dacă are noroc, nu va avea nevoie de ele, dar dacă are ghinion, îl vor lăsa cu fundul în baltă. Cu cît un escroc este mai lipsit de scrupule, cu atît mai mult crede în onestitatea altora și asta îl pierde în cele din urmă. Cu Bismarck și cu politica lui externă lucrurile ar putea cu greu să ajungă atît de departe, deoarece francezii n-o să-i facă plăcerea să intre în horă. Numai domnul țar <sup>108)</sup> ar putea, din desperare, să se lanseze într-o asemenea treabă și să se ducă astfel pe copcă. Dar să sperăm că-și va frînge gîtul și mai de vreme, la el acasă.

Manifestul Federației democrate din Londra <sup>67)</sup> a fost scos de 20—30 mici asociații, care încearcă de cel puțin 20 de ani sub diverse nume (oamenii sînt mereu aceiași), și cu același insucces, să-și dea importanță. Important este doar faptul că acum sînt în sfîrșit nevoiți să se proclame deschiși adepți ai teoriei noastre care în timpul Internaționalei le apărea ca fiind impusă din afară, și că în ultima vreme din rîndurile burgheziei s-au ridicat o mulțime de minți tinere care, trebuie s-o spunem spre rușinea muncitorilor englezi, înțeleg lucrurile mai bine și le abordează cu mai multă ferveoră decît muncitorii. Căci chiar și în cadrul Federației democrate, muncitorii acceptă noul program mai mult împotriva voinței lor și mai mult de formă. Șeful Federației democrate, Hyndman, exconservator și șovinist înfocat, carierist — dar nu e deloc prost — s-a comportat față de Marx (cărui i-a fost prezentat de R. Meyer) destul de meschin <sup>109)</sup> și de aceea noi l-am ținut la distanță <sup>68)</sup>. Să nu care cumva să crezi că aici ar exista o mișcare proletară adevărată. Știu că Liebknecht vrea să se convingă pe sine și să convingă lumea întreagă că așa stau lucrurile, dar nu este cazul. Elementele care astăzi sînt active vor putea avea o însemnătate, din momentul în care acceptă programul nostru teoretic și își cîștigă astfel o bază solidă, dar asta numai atunci cînd aici se va declanșa o mișcare muncitorească spontană și cînd ei vor reuși s-o domine. Pînă atunci rămîn elemente izolate în spatele cărora se află un talmeș-balmeș de secte confuze, rămășițele marii mișcări din deceniul al cincilea <sup>110)</sup>, și nimic mai mult. Iar o mișcare muncitorească cu adevărat generală se va forma aici — dacă excludem neprevăzutul — abia

<sup>108)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

<sup>109)</sup> În manuscris cuvîntul este greu lizibil. — *Nota red.*

<sup>110)</sup> Este vorba despre mișcarea cartistă. — *Nota red.*

cînd muncitorii își vor da seama că monopolul mondial al Angliei nu mai există. Participarea la dominarea pieței mondiale a fost și este baza economică a nulității politice a muncitorilor englezi. La remorca burgheziei în exploatarea economică a acestui monopol, dar participînd totuși la avantajele lui, ei sînt, firește, la remorca politică a „marelui partid liberal“ care, pe de altă parte, le face mici favoruri recunoscînd ca legitime trade-unionurile și grevele, abandonînd lupta pentru ziua de muncă nelimitată și acordînd dreptul de vot masei de muncitori mai bine situați. Dar dacă America și concurența reunită a celorlalte țări industriale vor reuși să facă o breșă serioasă în acest monopol (și în industria siderurgică acest lucru se și simte, din păcate nu și în industria bumbacului), vei putea asista aici la evenimente mari.

Ți-am transmis prin Liebknecht<sup>111)</sup> ca, în cazul în care pînă la 12 septembrie ai ajunge în apropierea Darmstadt-ului, să-l anunți pe Schorlemmer, care este acolo, pentru a te putea găsi undeva prin împrejurimi. S-a făcut tîrziu. Salută-l pe Liebknecht.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 32

### Engels către Karl Kautsky la Stuttgart

Londra, 18 sept. 83

Dragă domnule Kautsky,

În ceea ce privește Geiseriada, cred că încă n-a sosit momentul să mă amestec<sup>69</sup>. Indiviziiăștia trebuie lăsați mai întîi să-i vadă lumea. Un petec de foaie volantă și moțiunea eșuată a dreptului la muncă nu sînt suficiente ; trebuie ca ei să-și dea

<sup>111)</sup> Vezi volumul de față, p. 52—53. — *Nota red.*

mai mult arama pe față pentru a avea de unde să-i apuci și a nu se putea salva prin minciuni și subterfugii ticluite. Ceea ce ar fi deocamdată foarte util, ar fi să adunați material în acest caz ; se apropie clipa prielnică pentru a-i ataca pe domnii aceștia. Deocamdată însă nu-i nici o grabă. Așa cum ai spus-o singur, Bebel și „S[ozialdemokrat]“ au masele în spatele lor, iar antidotul este și el la îndemână. Că aveți mult de suferit de la cei de teapa lor în vătăuna aceea șvăbească, de asta sînt sigur, dar Stuckert<sup>112)</sup> și München sînt locurile cele mai păcătoase din Germania. Și apoi, pur și simplu, n-am timp să mă angajez într-o polemică ce mi-ar cere mult efort și multă muncă. Dacă *trebuie* — atunci, mă rog ! Îți trimit înapoi foaia volantă.

De articolele despre căsătorie<sup>113)</sup> nu mă pot ocupa din nou temeinic, din lipsă de timp. În orice caz, comunitatea primitivă a sexelor este atît de îndepărtată în timp și atît de camuflată de evoluția și involuția ulterioară, încît nu ne putem aștepta să găsim azi exemplificări ale ei în forme nefalsificate. Dar toate formele ulterioare indică existența acestui fundal inițial. De un lucru sînt însă sigur și anume că atîta timp cît nu lași complet la o parte elementul geloziei ca *determinant social* (în epoca primitivă), nu poți avea o reprezentare corectă a evoluției.

În general, în toate aceste cercetări științifice care cuprind un domeniu atît de vast și implică materiale atît de ample, nu se poate realiza ceva cu adevărat valoros decît după ani de zile de studiu. Unele puncte de vedere noi și corecte, din cele care se găsesc și în articolele duminicale, se impuneau încă dinainte ; dar o viziune de ansamblu și o sistematizare nouă nu sînt posibile decît după epuizarea completă a materialului. Altminteri cărțile de felul „Capitalului“ ar fi fost cu mult mai numeroase. De aceea mă bucur să văd că în vederea tratării literare imediate te-ai oprit asupra unor subiecte cum ar fi societatea primitivă biblică<sup>114)</sup> și colonizarea<sup>115)</sup>, unde cu un studiu mai puțin exhaustiv al detaliilor tot se poate realiza ceva care să fie și de actualitate. Articolul despre colonizare mi-a plăcut mult. Din păcate ai folosit în cea mai mare parte mate-

<sup>112)</sup> Stuttgart. — *Nota red.*

<sup>113)</sup> K. Kautsky. „Die Entstehung der Ehe und Familie“. — *Nota red.*

<sup>114)</sup> K. Kautsky. „Die Entstehung der biblischen Urgeschichte. — *Nota red.*

<sup>115)</sup> K. Kautsky. „Auswanderung und Kolonisation“. — *Nota red.*

rial german, care, ca de obicei este tern și nu redă contrastele cele mai puternice ale colonizării tropicelor, și nici forma ei cea mai nouă. Este vorba de colonizarea în interesul mașinațiilor de bursă, de tipul celor practicate acum direct și declarat de către Franța în Tunisia și Tonkin<sup>43</sup>. În ce privește comerțul de sclavi din Pacific, iată un exemplu nou și izbitor : încercarea de anexare a Noii Guinee etc. de către Queensland viza direct comerțul de sclavi. Aproape în aceeași zi în care expediția de anexiune a pornit spre Noua Guinee, un vas din Queensland, „Fanny“, a pornit într-acolo și spre insulele situate la est pentru a captura *labour*<sup>116</sup>), s-a întors însă cu răniți și cu alte urme dezagreabile ale luptei și *fără labour*. „Daily News“ relatează toate acestea și, într-un articol de fond, observă că englezii nu prea pot să le reproșeze francezilor asemenea practici, de vreme ce și ei fac același lucru ! (începutul lui sept.)<sup>70</sup>.

Congresul trade-unionurilor care s-a ținut săptămîna trecută la Nottingham a respins din inițiativa parlamentarului „muncitorilor“, Broadhurst, cu 26 de voturi contra 2, propunerea lui Adam Weiler de a impune legislația internațională a fabricilor<sup>71</sup>. Acestea sînt multlăudatele trade-unionuri ale lui Liebknecht !

De ce nu mai scrie Fritz Denhardt la „Neue Zeit“ ? Scrisoarea foarte bine și amuzant. Revista însăși are, desigur, de luptat cu dificultăți teribile : autocenzura promovată acolo este de o mie de ori mai rea decît bătrîna cenzură oficială. Mai aveți tot felul de colaboratori ciudați și tînjiți, probabil, destul de des după alții mai buni. În orice caz, toate acestea prezintă pentru dumneata avantajul că poți să-ți continui simultan studiile științifice, ale căror rezultate se vor vedea în timp.

Între altele, Java oferă dovada că populația nu crește nicăieri și niciodată atît de rapid ca într-un sistem de sclavie a muncii nu prea apăsător : 1755 — 2 mil. ; 1826 — 5½ mil. ; 1850 — 9 mil. ; 1878 — 19 mil. ; în 125 de ani populația a sporit aproape de 10 ori — este unicul exemplu de creștere atît de apropiată de cea malthusiană. Dă-i afară pe exploataorii olandezi și populația va deveni aproape stabilă.

Adler a fost aici tocmai cînd plecam la mare și a mai venit odată cînd m-am întors<sup>72</sup> ; este un tip din care ar mai putea ieși ceva. A văzut aici multe care i-ar putea fi de folos.

<sup>116</sup>) — *muncă*. — *Nota trad.*

Am primit ieri din Stuttgart un mandat poștal de 6,3 lire pentru fotografii <sup>117)</sup>, dar fără scrisoare de însoțire. Dacă vrei, roagă-l pe Dietz să-mi comunice în câteva rînduri ce nume (prenume) și adresă (la Stuttgart) s-a indicat la poștă la expediere ? Poșta de aici este foarte pedantă în asemenea chestiuni și dacă indic ceva greșit, nu mai primesc banii.

La volumul al II-lea al „Capitalului“ <sup>2</sup> voi mai avea încă destul de lucru. Cea mai mare parte a manuscrisului datează *dinainte de 1868* și pe alocuri nu este decît sub formă de brouillon <sup>11b)</sup>. Cartea a doua îi va dezamăgi grozav pe socialiștii vulgari ; constă aproape exclusiv din cercetări strict științifice, de mare subtilitate, asupra fenomenelor care se petrec în clasa capitalistă însăși, nimic din care să se poată fabrica lozinci și fraze pompoase.

Pumps este acum mama a doi micuți. Tussy M[arx] și-a mobilat o locuință în apropiere de British Museum. Lenchen îmi conduce menajul.

Calde salutări,

al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932.

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germana

### 33

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 19 sept. 1883

Dragă Laura,

M-am întors, în sfîrșit, de la Eastbourne <sup>54</sup>, unde condițiile erau de așa natură, încît făceau corespondența dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Cînd soseau corecturile <sup>119)</sup> — de trei ori pe

<sup>117)</sup> Vezi volumul de față, p. 19—20. — *Nota red.*

<sup>118)</sup> — ciornă. — *Nota trad.*

<sup>119)</sup> din ediția a III-a germană a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*



săptămână — compania mea mă lăsa să-mi văd de lucru, dar conform unei înțelegeri tacite nu puteam cere mai mult — și, într-adevăr, cum aş fi putut pretinde pace și liniște în unica încăpere care stătea tuturor la dispoziție, mai ales când, la anumite ore ale zilei, setea de bere Pilsen îi aduna pe toți ?

În plus, m-am ocupat de proba de traducere <sup>120)</sup> a lui Sam Moore, care, în cea mai mare parte, este foarte bună și inspirată. Începutul — un capitol destul de greu <sup>73</sup> — a necesitat însă unele „retușuri“, deoarece nu era suficient de exact ca terminologie, lucru ce poate fi remediat cu ușurință. După cât am văzut, sînt pe deplin convins că are să facă o treabă bună.

Am început de asemenea să revăd broșura lui Deville <sup>121)</sup> ; cere mai multă muncă, în special la început, unde este necesară o mare precizie, dar care pe alocuri lasă de dorit. Nu-mi va fi greu să pun totul la punct, dar voi avea nevoie de o săptămână-două. Miine mă apuc serios de treabă. Atît cît am citit, mi-a plăcut foarte mult, a înțeles bine totul (cu excepția unor detalii), și are un stil mai viu decît mă așteptam.

De îndată ce termin cu el, mă apuc de volumul al II-lea al „Capitalului“ <sup>2</sup>.

Sper că ai primit cartea mea poștală cu informațiile pe care le-ai cerut. Am expediat-o a doua zi după ce a sosit scrisoarea ta.

Noi ne-am întors vinerea <sup>122)</sup> trecută ; Pumps și Percy au rămas aici pînă duminică, deoarece casa lor încă nu era pregătită. Între timp, în unele cartiere ale Londrei a fost o furtună grozavă și o ploaie înspăimîntătoare, care le-a inundat salonul din spate. Altminteri o duc foarte bine. Băiețelul se dezvoltă excelent, ieri a împlinit 5 luni și pentru vîrsta lui este grozav de ager.

Nim a anunțat că-și va reduce porția de bere. I se pare că o îngrașă.

Azi dimineață a trecut pe aici Lopatin. Aventurile l-au maturizat teribil <sup>74</sup>. Trebuie să sosească din clipă în clipă, să ia prînzul cu noi. Spune că l-a văzut nu demult pe Paul și, avînd în vedere împrejurările, l-a găsit bine și mulțumit <sup>5</sup>.

Pe Tussy încă n-am văzut-o, presupun că nu este la Londra ; i-am scris vreo două rînduri, dar duminică n-a fost aici. De îndată ce Nim va putea ieși, va trece pe la ea.

<sup>120)</sup> Este vorba de proba de traducerea în limba engleză a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>121)</sup> G. Deville „Le capital“ de Karl Marx“. — *Nota red.*

<sup>122)</sup> 14 septembrie. — *Nota red.*

Din mica mea broșură „Dezvoltarea“<sup>123)</sup> etc. s-au și vîndut două ediții ; a treia este sub tipar ; asta dovedește, în orice caz, că pentru masa muncitorilor din Germania ea nu este prea dificilă.

La sosirea acestei scrisori, Paul va fi „făcut“ 2/3 din condamnare și sper că n-are să-și piardă curajul în ultimele două luni, cele mai chinuitoare.

Din ediția a III-a a „Capitalului“ am și citit corecturile pînă la pagina 448 ; dacă vor continua să vină în ritmul acesta, în decembrie totul va fi gata. Îmi pare rău că Maurul n-a apucat să vadă cît de bine merge acum treaba : nici o întîrziere, nici un conflict cu tipografia, cea mai neînsemnată plîngere este rezolvată pe loc, corecturile sînt excelente și au foarte puține greșeli. Leipzigul<sup>75</sup> pare, în sfîrșit, cel puțin în privința condițiilor de tipărire, să devină „un mic Paris“<sup>124)</sup>. Era și timpul.

Cu aceasta închid sacul cu noutăți de tot felul și închei pentru a mai pune la punct cîteva mărunțișuri înainte de a veni Lopatin. Cele mai calde salutări lui Paul, iar pe tine te sărut cu toată dragostea.

Cu afecțiune,  
*Le général pour rire*<sup>125)</sup>

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în : F. Engels,  
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,  
vol. I, Paris, 1956.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

### 34

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 3 oct. 1883

Dragă Laura,

Îți trimit alăturat un cec de 14 £, dintre care 4 £ reprezintă partea ta de o treime din cele 12 lire trimise de Meissner în contul ediției a II-a a „Capitalului“, 4 £ pentru Tussy și 4 £ pentru copiii Longuet — bani pe care Tussy i-a depus deocamdată la bancă, pînă cînd se vor aduna ceva mai mulți și

<sup>123)</sup> F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— *Nota red.*

<sup>124)</sup> În manuscris în germană „ein klein Paris“. — *Nota red.*

<sup>125)</sup> — Generalul în glumă. — *Nota trad.*

atunci să ne gîndim împreună cu tine ce ar trebui făcut pentru acești copii.

Jollymeier, care este încîntat la culme de Paris, a plecat ieri. Spune că de Crăciun ai să vii aici — sper să fie adevărat !

Astăzi îți trimit recomandat paginile 1—123 din manuscrisul lui Deville<sup>126)</sup>. Nu reușesc să găsesc scrisoarea lui cu adresa. Lucrarea păcătuiește prin faptul că multe părți sînt scrise cam în grabă, mai ales cele descriptive (în speță, cele despre manufactură și marea industrie)<sup>127)</sup>. Argumentele nu sînt scoase în evidență așa cum ar trebui. Nu este suficient să le exprimi pe cît posibil chiar cu cuvintele lui Marx ; acestea nu pot fi scoase din context fără a da naștere unor interpretări false sau fără a lăsa multe lucruri într-o relativă confuzie. De aceea D[eville] ar face bine să revizuiască de la un cap la altul aceste două capitole, completîndu-le cu cîteva exemple din original, fără de care ele sînt prea abstracte și, pentru cititorul-muncitor, de neînțeles. Și în părțile teoretice sînt o mulțime de mici inexactități (unele, de altfel, destul de serioase, ca, de pildă, definiția dată de el pentru *marchandise*<sup>128)</sup>) și des choses faites à la hâte<sup>129)</sup>, acestea erau lucruri pe care, în cea mai mare parte, nu era greu să le corectez, mai mult sau mai puțin. De asemenea, multe pasaje de interes și însemnătate pentru știința teoriei economice, dar fără portecă<sup>130)</sup> nemijlocită la problema muncă-capital, pot fi omise. Am însemnat unul sau două pasaje.

Cu aceasta închei. Deși mă simt cu mult mai bine, mi s-a recomandat să stau cîteva zile cît mai liniștit. Așadar cele mai calde salutări și sinceră afecțiune deținuților<sup>5</sup> din partea mea și a lui Nim.

Al tău mereu iubitor,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în : F. Engels,  
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,  
vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>126)</sup> G. Deville. „«Le capital» de Karl Marx“. — *Nota red.*

<sup>127)</sup> Vezi volumul de față, p. 80—82. — *Nota red.*

<sup>128)</sup> — marfă. — *Nota trad.*

<sup>129)</sup> — lucruri făcute în grabă. — *Nota trad.*

<sup>130)</sup> — referire. — *Nota trad.*

## 35

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 15 oct. 1883

Dragă Laura,

Ultima mea scrisoare a fost foarte lapidară. N-aveam însă voie să stau mult la masa de scris și *trebuia* — cred că mă înțelegi — să-i scriu întâi lui Deville. Așa că n-am putut să-ți scriu decît câteva cuvinte, iar acestea probabil că ți s-au părut într-adevăr prea puțin amabile. Iartă-mă.

M-am decis, așadar, d'en finir avec cette sacrée maladie chronique <sup>131)</sup>. De miercuri <sup>132)</sup> seara stau în pat ca să scap de reproșuri că pricina permanentă a tuturor recidivelor mele ar fi odihna insuficientă și tentația de a mă tot mișca. Astăzi mă simt excelent și am chef de dans. Dar este tocmai momentul cînd se cere repaus absolut, drept care n-am să mă mișc din pat pînă ce zăcutul îmi va face mai mult rău decît bine. Dacă nu intervine nimic neprevăzut, cred că încă înainte de sfîrșitul săptămînii, voi fi en pleine guérison <sup>133)</sup>. Sper, așadar, ca, în ceea ce privește sănătatea mea, aceste știri să te satisfacă.

Înțeleg foarte bine ce voia să spună Jollymeier în scrisoarea pe care ți-a trimis-o. Gumpert a dat alarma — deși în cazul meu a fost *ingrozitor de exagerat* — dar G[umpert] n-avea cum să intervină în tratamentul prescris de alt doctor. Cred, totuși, că, în dorința de a menaja scrupulele lui G[umpert] legate de eticheta medicală, Jollymeier ar fi putut găsi o altă cale decît aceea de a te speria *pe tine*. În orice caz, m-am servit de scrisoarea ta pentru a-i mai scutura puțin pe medicii mei, și am avut succes. Le-am dat pinteni <sup>134)</sup> și acum la ordinea zilei este un tratament energic.

Dar destul despre asta. Singurul și marele meu regret este însă că, la scrisoarea ta și la frumoasele sentimente care ți-au dictat-o, am răspuns într-un mod atît de neprietenos. Asta m-a

<sup>131)</sup> — să termin cu această blestemată boală cronică. — *Nota trad.*

<sup>132)</sup> 10 octombrie. — *Nota red.*

<sup>133)</sup> — pe deplin vindecat. — *Nota trad.*

<sup>134)</sup> În manuscris în germană: Ich hab'ihnen Beine gemacht. —

apăsat tot timpul și de aceea n-am vrut să-ți scriu înainte de a-ți putea anunța o ameliorare categorică și perspective favorabile pentru o apropiată însănătoșire totală.

Fortin a scris că vrea o prefață<sup>135)</sup> și mi-a formulat 20 de întrebări; dacă m-aș apuca să răspund la ele temeinic, aș avea nevoie de un an întreg. Tussy era aici când a sosit scrisoarea lui, i-am citit-o și ei și aș fi vrut să auzi cum am ris de șirul nesfârșit de întrebări dintre care fiecare ar cere, pentru un răspuns complet, un volum întreg. Am să-l rog să-mi trimită manuscrisul<sup>136)</sup> și voi amîna restul pentru vremuri mai bune.

Am citit azi corecturile<sup>137)</sup> pînă la pagina 600.

Tussy a promis să caute pentru Paul rapoartele americane<sup>76)</sup>.

Este ora de expediere a poștei și este și ora mesei. Dar, înainte de a încheia, încă ceva: Deville scrie că nu are timp să revadă cele trei capitole indicate de mine<sup>138)</sup>. Te rog pe tine și pe Paul să faceți tot posibilul pentru a-l convinge să facă atît cît poate acest lucru. Așa cum sînt, nu pot fi înțeleși decît de oameni care cunosc originalul. El spune că editorul nu-i lasă timp pentru asta. Dar nu se poate să se tipărească totul dintr-o dată! Două săptămîni i-ar ajunge, iar *îmbunătățirea* ar fi *enormă*.

Calde salutări deținutului<sup>139)</sup>, care în curînd va fi liber. Sărutări din partea lui Nim și a mea.

Cu afecțiune,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în:  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>135)</sup> la lucrarea lui K. Marx „Oprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“. — *Nota red.*

<sup>136)</sup> Vezi volumul de față, p. 571. — *Nota red.*

<sup>137)</sup> ediției a III-a germane a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>138)</sup> — din lucrarea lui Deville „«Le Capital» de Karl Marx“. — *Nota red.*

<sup>139)</sup> Lafargue. — *Nota red.*

## 36

Engels către Eduard Bernstein  
la Zürich

Londra, 8 nov. 83

Dragă Bernstein,

De câteva săptămîni stau la pat și mă tratez de o boală cronică, ușoară în fond, dar supărătoare și neglijată; în câteva zile am să mă pun din nou pe picioare. Așa se explică tăcerea mea. Te rog să mă scuzi și față de Kautsky — nici nu mai știu dacă mai este la Stuckert<sup>140)</sup>.

Articolul despre dreptul la muncă a fost foarte bun și foarte à propos. K[autsky] m-a și bombardat cu scrisori în legătură cu aceasta<sup>77)</sup>, iar eu voi fi gata, de îndată ce va fi *necesar*; cred însă că domnii aceștia trebuie lăsați mai întii să se ambaleze mai mult; să formuleze întii mai clar ce înțeleg ei prin aceasta; oamenii nu trebuie împiedicați niciodată să-și expună absurditățile „pe deplin și în întregime“; abia atunci devin cu adevărat vulnerabili. Să sperăm că articolul dumitale îi va stimula s-o facă.

Dacă nemții de la Paris nu s-au dumirit nici *acum* în privința lui Malon & Co., înseamnă că nimic nu-i mai ajută. Alianța lor fățișă cu *trădătorii* mișcării muncitorești din Anglia, reprezentanții oficiali ai trade-unionurilor, le-a adus aprobarea întregii prese burgheze engleze, de la „Times“ și „Daily News“ la „Standard“<sup>78)</sup>. Ce bine că Guesde și Lafargue erau la închisoare, pentru ca acest episod magnific să se poată desfășura nestingherit.

À propos, cunoști pe un dr. Moritz<sup>141)</sup> Quarck<sup>142)</sup> (sic ! ) din Rudolstadt? Acest tip, care mie mi-e complet necunoscut, invocă o scriere la fel de necunoscută îndreptată împotriva unui și mai necunoscut Fleischmann<sup>143)</sup> și vrea să traducă în germană „Misère de la Philosophie“. Nu prea-mi inspiră încredere.

<sup>140)</sup> Stuttgart. — *Nota red.*

<sup>141)</sup> Greșit în loc de Max — *Nota red.*

<sup>142)</sup> — În germană „Quark“ — „nerozie“. — *Nota trad.*

<sup>143)</sup> Max Quarck. „Kommerzienrath Adolf Fleischmann als Nationalökonom und die Thüringer Hausindustrie“. — *Nota red.*

Dă-mi cît mai curînd de știre ce se mai petrece în lume, căci zăcutul ăsta în pat m-a prostît într-atît, încît nu-mi mai pot aduna gîndurile.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 37

Engels către Vera Ivanovna Zasulici <sup>79</sup>

la Geneva

122, Regent's Park Road, N. W.  
Londra, 13 nov. 83

Scumpă cetățeană,

Nu prea sînt în stare să răspund la întrebările pe care mi le-ați adresat. Publicarea volumului al II-lea al „*Capitalului*“<sup>2</sup> în original este încă foarte rămasă în urmă ; pînă acum a trebuit să mă ocup în primul rînd de ediția a III-a a volumului I<sup>144</sup>).

Pînă azi n-am primit de la St. Petersburg nici o știre cu privire la publicarea unei traduceri ruse a volumului al II-lea. De altfel, nu cred că în prezent în capitala rusă s-ar mai gîndi cineva la o asemenea publicare ; se așteaptă, fără îndoială, să se vadă mai întîi textul german.

Pe de altă parte, situația politică din Rusia este atît de încordată, încît în orice moment ar putea izbucni o criză. Mi se pare chiar că ar fi posibil ca libertatea presei să fie obținută în Rusia înaintea Germaniei. Iar în acest caz, traducătorul volumului I, Г. [Л. ОПАТИН] ar putea pretinde cu destul temei și traducerea volumului al II-lea<sup>80</sup>.

De aceea cred că ar fi prematur să încercăm să ajungem de pe acum la o hotărîre definitivă. Rețin amabila dumneavoastră propunere și vă mulțumesc din toată inima ; poate că

<sup>144</sup>) În limba germană. — *Nota red.*

pînă în cîteva luni lucrurile se vor clarifica și vom putea aborda din nou acest subiect.

Știrea că ați preluat traducerea lucrării mele „Dezvoltarea etc.“<sup>145)</sup> mă bucură mult; aștept cu nerăbdare lucrarea dumneavoastră și voi ști să apreciez cinstea pe care mi-o faceți.

Primiți, scumpă și curajoasă cetățeană, asigurarea devotamentului meu cel mai profund.

*F. Engels*

Cetățenei Vera Zasulici

Publicat pentru prima oară în  
culegerea : „Grupa «Osvobojudenie  
truda»“ nr. 1, M., 1924

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

38

## Engels către Max Quarck la Rudolstadt

Londra, 13 nov. 33

Stimate domn,

V-am lăsat să așteptați mult răspunsul<sup>146)</sup>, în primul rînd, din cauza unei indispoziții, în fond, ușoare, dar sîcîitoare, care m-a silit să stau în pat, iar în al doilea rînd, pentru că nu sînteți primul care mi se adresează în chestiunea respectivă. Înainte de a vă putea răspunde, trebuia, deci, să obțin informațiile necesare.

Rezultatul este că dl. Bernstein din Zürich și-a exprimat definitiv intenția de a traduce în germană „Misère etc.“<sup>147)</sup> și îmi solicită sprijinul. Mi-este imposibil să-l refuz, deoarece mai discutasem despre aceasta, deoarece știu că are competența s-o facă și deoarece astfel ar fi asigurată tipărirea imediată a cărții la Zürich, în cazul în care s-ar constata că publicarea ei în Germania ar întîmpina dificultăți.

<sup>145)</sup> „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — *Nota red.*

<sup>146)</sup> Vezi volumul de față, p. 69—70. — *Nota red.*

<sup>147)</sup> *Karl Marx*. „Mizeria filozofiei“. — *Nota red.*



Așa stînd lucrurile, conștient de faptul că nici eu, nici altcineva nu este juridic împuternicit să vă împiedice, pe dumneavoastră sau pe alții, să editeze traducerea lucrării respective, nu-mi rămîne decît să vă mulțumesc că ați considerat necesar să vă adresați mie în această problemă.

Cu cea mai înaltă stimă.

Al dv. devotat,  
F. Engels

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 39

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 13 nov. 1883

Dragă Bernstein,

Alăturat scrisoarea pentru V. Zasulici <sup>148)</sup>.

În privința lui Quarek <sup>149)</sup> mi-ai luat o piatră de pe inimă. I-am scris că *dumneata* ai făcut primul oferta și vei traduce „Misère etc.“ <sup>150)</sup> <sup>51</sup>. În felul acesta am scăpat de el. Broșura lui este o nerozie <sup>151)</sup>. Marx mi-ar suci gîtul noaptea dacă aș accepta să fie tradus de acest adulator zelos al Hohenzollernilor, de acest adept conservator al socialismului de stat.

Noi însă trebuie să facem ceva ca lumea. Nu va fi o muncă de rutină, lucrarea nu este deloc ușoară. Deocamdată ai putea să-mi trimiți manuscrisul, să zicem al primei coli, ceea ce ne-ar permite să ne înțelegem în privința întregului *modus operandi*.

Broșura <sup>152)</sup> lui Plehanov nu mi-a fost trimisă, doar „Manifestul“ și „Capital și muncă salariată“ <sup>153)</sup>. Aflu de aici că totul a apărut și în ediție *germană*; de ce n-au binevoit să-mi trimită mie și moștenitorilor lui Marx cîte un exemplar ?

<sup>148)</sup> Vezi volumul de față, p. 69—71. — *Nota red.*

<sup>149)</sup> Vezi volumul de față, p. 69. — *Nota red.*

<sup>150)</sup> Vezi volumul de față, p. 71—72. — *Nota red.*

<sup>151)</sup> Joc de cuvinte : Quark — nerozie. — *Nota red.*

<sup>152)</sup> G. V. Plehanov. „Socialismul și lupta politică“. — *Nota red.*

<sup>153)</sup> K. Marx. „Muncă salariată și capital“. — *Nota red.*

Din noua ediție (germană) a „Manifestului“<sup>154</sup>) n-am primit niciodată vreun exemplar. Nici din ediția a treia a „Dezvoltării“<sup>155</sup>). Ce s-a întâmplat cu „Marca“<sup>82</sup>, pusă la punct anume pentru o ediție separată, despre asta nu știu absolut nimic. Asemenea lucruri ți se pot întâmpla, desigur, numai cu nemții „de treabă“.

Din fotografiile mele există numai cele de tipul pe care-l ai tu ; nu cred că omul (din Brighton) face copii de serie la preț mic, dar am să încerc. După cum vezi, eu nu port pică agenției voastre<sup>156</sup>), dar aceasta la rîndul ei ar putea să fie ceva mai puțin susceptibilă la o glumă proastă, de vreme ce își permite să le publice în fiecare număr pe jumătate de colană.

Cu „droit à la paresse“, fii foarte atent<sup>83</sup>. Chiar și francezilor li s-a părut pe alocuri prea tare, iar Malon și Br[ousse] l-au exploatat serios împotriva lui L[afargue]. Ai grijă să nu le oferi în momentul de față „tînguiților“<sup>84</sup> vreun pretext ieftin ; în privința asta amicul B[ebel] este destul de german. Asta-mi amintește de „Poemul c...“. Dacă autorul a comis toate isprăvile eroice prezentate în el, atunci poate să le și cînte. De altfel eu vorbesc despre organe sexuale și nu mă pot lansa într-o discuție cu oameni pentru care și șezutul face parte din ele.

Amicului Lavrov i-a venit, firește, greu să semneze că acum el și rușii lui „au rupt-o definitiv cu tradițiile lor anarhiste“<sup>85</sup>. Nu că ar pune mare preț pe ele, dar era totuși ceva specific „rusesc“. Altminteri este un om foarte de treabă, însă cu „tineretul lui rus“ este ca o găină care a clocit ouă de rață și privește apoi cu groază cum rățoii intră în oribila apă. Asta i s-a întâmplat pînă acum de n ori.

Venirea lui Kautsky mă va bucura foarte mult ; sper să fiu atunci din nou pe picioare.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>154</sup>) K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“. — *Nota red.*

<sup>155</sup>) F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — *Nota red.*

<sup>156</sup>) a publicației „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

## 40

## Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 30 nov, 83

Dragă bătrîne,

M-a bucurat nespus să primesc din nou rînduri scrise de mîna ta. N-am putut afla de nicăieri amănunte despre cum o mai duci și mă bucur să știu acum că cel puțin într-o oarecare măsură te-ai mai pus pe picioare.

Și eu zac la pat de mai bine de o lună, tratîndu-mă de o boală ușoară în sine, dar foarte supărătoare și plicticoasă; de aceea nu pot să scriu decît foarte pe scurt, fiindu-mi interzisă orice poziție în afara celei orizontale. Foarte curînd însă voi fi, probabil, din nou pe picioare și atunci am să pot să reiau lucrul, care s-a cam adunat.

De îndată ce mă voi apuca din nou să pun în ordine hîrțile lui Marx, mă voi strădui să le găsesc pe cele care te interesează<sup>86</sup>; deocamdată însă totul este în cea mai mare dezordine, pentru că de toate trebuie să mă ocup personal. Doamna Lafargue locuiește de peste un an la Paris, iar sora ei cea mică<sup>157</sup>) și-a mobilat prin apropiere vreo două camere — prin apropiere, adică la o jumătate de oră de aici — și cum trebuie să decid singur în privința importanței sau lipsei de importanță a nenumăratelor hîrtii etc., este de înțeles că ea, cu numeroasele ei activități literare, lasă în seama mea ordonarea.

Sper și eu că te voi mai întîlni pe undeva, bătrîne tovarăș de arme, și cine știe dacă nu se va întîmpla din nou ca atunci, la Durlach și Vöhrenbach în focul luptei<sup>87</sup>. Ar fi prea frumos. Și apoi șarlatania actuală nu poate să mai dureze, afară doar dacă nu cumva domnul Bismarck va provoca printr-un război general, la care aspiră în mod evident, o nouă stagnare și o perturbare momentană a dezvoltării revoluționare.

Vei primi prin poștă un mandat de cinci lire sterline.

---

<sup>157</sup>) Eleanor Marx. — *Nota red.*

Acum însă trebuie să stau din nou la orizontală. Rămii cu bine, bătrîne, pune-te din nou pe picioare și scrie-i din când în când bătrînului și credinciosului tău,

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels'  
an Johann Philipp Becker)“,  
Berlin, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

41

Engels către Karl Kautsky

la Londra

[Londra, 1 decembrie 1883]

Dragă Kautsky,

Ce ți s-a întîmplat de nu te mai arăți nici pe la Tussy,  
nici pe la mine ?

Al d-tale,

*F. E.*

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“,  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

42

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 13 dec. 1883

Dragă Laura,

Intenționam să nu-ți scriu înainte de a te putea înștiința  
că sînt din nou „pe picioare“ și gata să mă apuc de treabă.

Azi sînt opt săptămîni de cînd am cîzut la pat pentru o bună (sau mai curînd rea) bucată de vreme, și deși mă simt cu mult mai bine și nu stau în pat decît din prudență, ziua în care îmi voi putea folosi picioarele așa cum trebuie este încă departe. Aceste nenorocite „extremități inferioare“, ca să folosesc un limbaj elevat, sînt jalnic de atrofiate și — ceea ce este la fel de rău — „în spatele“ lor abia dacă se mai află ceva. Cel mai rău este însă că nu mă simt cu adevărat bine decît cînd stau întins pe spate, or scrisul în această poziție incomodă se transformă rapid într-o tortură, așa încît trebuie să-mi ierți scrisorile rare și scurte.

Articolul lui Paul din „Progress“<sup>158)</sup> l-am citiat cu multă plăcere, nimereste exact la țintă și nu numai la una. Să sperăm că „Blé“<sup>159)</sup> va apărea curînd după perioada de *étrennes*<sup>160)</sup> și că va fi urmat în scurtă vreme de romanul pe care abia aștept să-l văd. Paul în papucii lui Balzac, ar fi grozav ! De altfel, de cînd stau în pat n-am prea citit nimic în afară de Balzac, și teribilul bătrîn mi-a mers la inimă. Ai aici istoria Franței între 1815 și 1848, și încă mult mai bine decît la toți Vaulabelle, Capefigue, Louis Blanc și *tutti quanti*. Și ce curaj ! Ce dialectică revoluționară în justiția lui poetică.

Dar vai, întotdeauna cădem din cîmpiile înflorite ale romanescului înapoi pe sumbrul pat de suferință al realității. Crăciunul se anunță trist ! În cel mai bun caz, mi se va permite să-l petrec la etaj cu recomandarea de a mă întoarce în dormitor, tocmai cînd va începe veselia mai mare ! Și nimic de tras la măsea, sau cel mult o linguriță, ca medicament ! Ei bine, nu mai e nimic de făcut.

Percy este acum asociat la „Garman & Rosher, Chartered Accountants“, Walbrook House, E. C. Sper să prospere. Tatăl lui și-a dezlegat în fine punga, doar pentru strictul necesar și l-a instalat, chiar dacă a făcut-o așînd cea mai acră mutră și în cel mai dezagreabil mod posibil.

Tussy are din nou nevralgie ; ne va face o vizită diseară, dar abia mai tîrziu, după expedierea acestei scrisori. Familia Juta (el, ea și Willa) a sosit aici săptămîna trecută, așa că Tussy va avea din plin de lucru.

Ediția a III-a a „Capitalului“ este în întregime tipărită și va apărea în curînd ; de îndată ce vom primi exemplarele pentru noi, îți vom trimite unul.

<sup>158)</sup> P. Lafargue. „Socialism and Darwinism“. — Nota red.

<sup>159)</sup> P. Lafargue. „Le Blé en Amérique“. — Nota red.

<sup>160)</sup> — daruri de Anul Nou. — Nota trad.

Pumps și Percy au fost săptămîna trecută la Manchester ; spun că Jollymeier n-ar fi încă pe deplin restabilit. Cînd vom fi din nou cu toții pe picioare, vom continua neapărat chefurile din vara trecută, și tu va trebui să-l iei cu tine pe Paul, asta dacă nu va face prostia să se lase din nou băgat la răcoare. Pînă atunci, mille saluts lui, ca și ție.

Cu afecțiune al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în : F. Engels,  
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,  
vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleza

## 43

Engels către Eduard Bernstein  
la Zürich

[Londra, 22 decembrie 1883]

Dacă mai ai „Labour St[andard]“, te rog să-l trimiți *de îndată* lui Lafargue ; el a prelucrat nota lui Shipton în „Cri du P[euple]“ și se caută originalul, deoarece cazul a provocat scandal<sup>88</sup>. Eu voi putea avea un exemplar nou de abia luni sau chiar joi (și poate că nici atunci).

De sîmbătă<sup>161)</sup> sînt din nou pe picioare, dar încă foarte nesigur.

Lui von der Mark i-ați servit-o bine. Măgarul își închi-  
puie că trebuie să avem în vedere ceea ce el înțelege prin  
„stat“ !<sup>105</sup> Exact la fel cum Rodbertus îi reproșează lui M[arx]  
că prin noțiunea de capital el își reprezintă capitalul *real* nu  
„noțiunea de capital“ rodbertusiană<sup>89</sup>. Ceva specific nemțesc.

Kautsky s-a întors ?

Te salut, al d-tale  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>161)</sup> 15 decembrie. — *Nota red.*

---

1884

44

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 1 ian. 84

Dragă Bernstein,

În primul rînd, la mulți ani, dumitale, lui Kautsky și în-tregii agenții <sup>1)</sup>.

În al doilea rînd, te rog să-mi trimiți „Soz[ial]dem[okrat]“ de săptămîna trecută. Trebuia să sosească sîmbătă, 29 dec., dar pînă astăzi încă nu l-am primit.

De 2 săptămîni sînt din nou pe picioare și mă simt din ce în ce mai bine ; sper ca în 8 zile să pot lucra din nou. Se și impune al naibii.

Sper că nu te-ai supărat prea tare, pentru că am făcut multe schimbări în manuscrisul dumitale <sup>2)</sup>. Așa cum i-am și spus lui Kautsky, noi nu putem imita stilul lui M[arx], dar trebuie să adoptăm un stil care să nu fie total diferit de cel al lui M[arx]. Dacă ai să ții puțin seama de acest lucru, vom face o treabă de care nu ne va fi rușine.

Nota despre sclavajul din America <sup>3)</sup> va fi făcută, ca și multe altele. Multe le voi putea rezuma în cuvîntul introduc-tiv <sup>2)</sup>. Cît adevăr era în pasajul despre sclavaj se vede și azi : în statele cultivate de bumbac producția capitalistă bate pasul pe loc deoarece nu dispune de *culi*, chinezi sau indieni, adică de sclavi deghizați în muncitori liberi, în timp ce în Cuba, insulele Mauritius și Réunion etc. ea prosperă — și asta numai pentru că acolo există *culi*.

În ce privește întrebarea dumitale anterioară despre pa-sajul din „Războiul civil din Franța“, citat în prefața la „Mani-fest“ <sup>3)</sup> vei fi probabil de acord cu răspunsul dat în original

---

<sup>1)</sup> — a publicației „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

<sup>2)</sup> „Prefața la prima ediție germană a lucrării lui Karl Marx „Mi-zeria filozofiei“. — *Nota red.*

<sup>3)</sup> K. Marx și F. Engels. Prefață la ediția germană din 1872 a „Ma-nifestului Partidului Comunist“ — *Nota red.*

(„Războiul civil“, p. 19 și urm.)<sup>91</sup>. Îți trimit un exemplar, în eventualitatea că nu-l ai acolo. Este vorba pur și simplu de mențiunea că proletariatul victorios trebuie să transforme vechea putere de stat birocratică, administrativ-centralizată, înainte de a o putea folosi pentru scopurile lui; toți republicanii burghezi din 1848, cît timp erau în opoziție, atacau această mașină, dar de îndată ce au venit la putere, au preluat-o fără modificări și au folosit-o, în parte împotriva reacțiunii, dar într-o măsură mult mai mare împotriva proletariatului. Elogierea, în „Războiul civil“, a tendințelor *inconștiente* ale Comunei ca planuri mai mult sau mai puțin conștiente, a fost în acele împrejurări justificată și chiar necesară. Rușii au procedat foarte bine cînd, traducînd „Manifestul“ au anexat acest pasaj din „Războiul civil“. Dacă atunci agenția n-ar fi fost atît de grăbită, s-ar fi putut face și asta și încă multe altele<sup>92</sup>.

Apropos, vorbeai odată de trecutul dubios al lui Guesde, sau așa ceva. Nu știu absolut nimic despre asta. Sînt convins că aici nu sînt decît mîrșăvii de-ale lui Malon, dar aș dori să mă ajuți să fac lumină în povestea asta.

Îți voi trimite zilele astea o liră sterlină de la Schorlemmer pentru abonamentul său. Restul pentru nevoile partidului; astăzi e prea tirziu pentru expedierea unui mandat poștal.

În sfîrșit, în Rusia începe din nou. Povestea cu sania țărului este foarte suspectă<sup>93</sup>, în schimb cea cu Sudeikin este cît se poate de clară<sup>94</sup>. Ar fi grozav să-i trimitem lui Alexandru o telegramă în care să-i urăm „sărbători fericite“.

Tussy Marx ți-a trimis „*To-Day*“ și ultimele numere din „*Progress*“? Dacă nu, am s-o fac eu. Aceste publicații se află *cu totul înafara* mișcării trade-unioniste, în mîna unei companii foarte pestrițe. Bax este băiat de treabă, dar cam necopt, Aveling — bun, dar are prea puțin timp ca să se familiarizeze cu economia de care este complet străin, Joynes este un tip nesigur (a fost profesor la „academia“, marele colegiu din Eton, a călătorit împreună cu Henry George în Irlanda, a fost închis împreună cu el, și-a pierdut postul și acum încearcă să se aranjeze undeva), iar Hyndman — un înfigăreț șef de partid în partibus infidelium<sup>4)</sup>, care este în căutarea unui partid și pînă una-alta este general fără armată, de altfel foarte inteligent. Cel mai bine este să sprijini inițiativele fără a te iden-

4) — textual: în țara necredincioșilor — adaos la titulatura episcopilor catolici, care erau numiți în funcții pur nominale de episcopi în țările păgîne. — *Nota trad.*



tifica cu persoanele. În orice caz, apariția lui „To-Day“ și faptul că „Progress“ a devenit o publicație socialistă tocmai în acest moment, când sărăcimea East-End-ului din Londra începe să ridice glasul, au o mare semnificație. La aceasta se adaugă în întreaga țară o supraproducție stagnantă care acum va duce, după cât se pare, la criză. Împrejurările sînt favorabile, dar viitorul va arăta dacă oamenii care conduc mișcarea sînt la nivelul cerut de aceste împrejurări. E greu de crezut că și de data aceasta se va pierde, ca apa în nisip, cum s-au pierdut atîtea alte elanuri în trecut.

Dar acum basta. O scrisoare atît de lungă n-am mai scris de trei luni. Salutări cordiale din partea lui Schor[emmer] și a mea tuturor prietenilor.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 45

### Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 9 ian. 1884

Dragă Kautsky,

(De ce ne-am mai plictisi reciproc cu „domnule“ ?). Știrea despre tabloul cu încoronarea este foarte caracteristică și a stîrnit un mare haz ; s-au luat totuși măsuri ca ea să nu devină publică înainte de vreme, adică înainte ca tabloul să fie livrat și achitat<sup>94</sup>. Nu știe nimeni în afară de Schor[emmer], Lenchen și Tussy.

Multe mulțumiri pentru adresa lui Fr[ankel].

Lucrarea lui Deville<sup>5)</sup> este, în ceea ce privește chestiunile pur teoretice, cel mai bun rezumat apărut pînă acum. El a înțeles corect totul, dar avea flagrante neglijențe de exprimare, pe care le-am corectat în manuscris. Partea descriptivă este

<sup>5)</sup> G. Deville. „Le Capital“ de Karl Marx“. — Nota red.

însă lucrată mult prea superficial așa încît pentru cei care nu cunosc originalul ea este total neinteligibilă. Apoi, tocmai ceea ce într-o expunere populară facilitează mult înțelegerea, și anume apariția istorică a manufacturilor și a mării industrii ca *perioade istorice succesive* prea au fost împinse în planul doi. (Nu se menționează nici măcar faptul că „Legislația fabricilor“ nu a existat în Franța ci în Anglia!). În fine, el face un rezumat al întregului conținut, inclusiv al problemelor pe care M[arx] a trebuit să le trateze dat fiind caracterul exhaustiv al discursului său științific, dar care nu sînt necesare pentru înțelegerea teoriei plusvalorii și a implicațiilor ei (și doar acesta este scopul unui rezumat de largă accesibilitate). De exemplu cantitatea de bani aflată în circulație etc.

De asemenea, el reproduce ad litteram frazele rezumative ale lui M[arx], dar prezintă incomplet premisele acestora. Ca urmare, adesea ele sînt denaturate, așa încît, parcurgîndu-le am fost nu odată pe punctul de a contesta fraze ale lui M[arx], care în original, fiind legate de expunerea anterioară, sînt clare și precise, dar care la D[eville] au o semnificație absolut generală, și, deci, inexactă. În privința asta nu puteam schimba nimic decît dînd peste cap tot manuscrisul.

Referitor la traducerea de către d-ta a acestei lucrări<sup>95</sup>, relațiile mele cu Meissner mă obligă să mă situez pe o poziție absolut neutră. De îndată ce mă vei anunța că te-ai hotărît să te apuci de treabă, am de gînd ca, după ce voi fi vorbit cu Tussy, care împărtășește întru totul punctul meu de vedere, să întreprind următoarele : îi voi scrie lui Meissner că cineva intenționează să traducă în germană lucrarea lui D[eville] (pe care i-o voi trimite lui Meissner) ; că nu văd alci nimic care ar putea prejudicia vînzarea „Capitalului“, — mai curînd i-ar servi ; că eu nici nu mă pot opune ; dacă însă el nu este de acord, să-mi comunice, iar eu la rîndul meu voi transmite mai departe.

Abstract vorbind, adică făcînd abstracție de Meissner, o expunere de largă accesibilitate, nouă și *succintă* (ca volum de două ori mai puțin decît este la Deville) a teoriei plusvalorii este foarte necesară, iar lucrarea lui D[eville] este, în partea ei teoretică, mult mai bună decît altele. Trebuie să se elimine : 1) redarea fidelă a capitolelor și subcapitolelor din „Capitalul“ și 2) tot ce nu este necesar pentru înțelegerea teoriei plusvalorii. Aceasta presupune de la bun început reelaborarea părții descriptive, scurtarea ei considerabilă. Acest lucru va risipi temerile lui Meissner, mai ales dacă titlul va fi schimbat, de

pildă : „Munca neplătită și transformarea ei în capital“, sau așa ceva.

În cel mai rău caz lucrarea ar putea fi tipărită la Dietz, și editată în Elveția, cum s-a făcut cu „*Femeia*“ lui Bebel<sup>96</sup>.

Reflectează, așadar, la această chestiune și scrie-mi din nou.

Alăturat îți trimit două fotografii<sup>9)</sup>, pentru dumneata și pentru Motteler.

Povestea cu numărul lipsă din „Soz[ialdemokrat]“ s-a lămurit între timp<sup>97</sup> — este cel mai mare succes din câte a obținut social-democrația pînă acum, acela de a reuși să facă anul de 53 *de săptămîni* — o adevărată minune ! Numai de ar dura, atunci am trăi toți cu 2<sup>9</sup>/<sub>9</sub> mai mult.

Cele mai calde salutări lui Bernstein și dumitale de la

F. E. al d-tale

Voiam să trimit și un mandat poștal de 1 l. st. din partea lui Schorl[emmer], dar am întîrziat, am s-o fac în cel mai scurt timp. Cînd expiră abonamentul meu și ai lui Tussy ? Pînă alaltăieri nici ea nu primise „S[ozialdemokrat]“, oare să se fi uitat ? Te rog, ai grijă să se verifice.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 46

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 14 ian. 84

Dragă Laura,

Alăturat îți trimit un cec de 15 l.st. cu care sper că proprietarul va fi potolit. Aici domnește aceeași lipsă de noutăți de care te plîngi și tu ; bătrîna Nim și cu mine stăm mai mult singuri în casă, lucru care cel puțin pe mine nu mă deran-

<sup>9)</sup> ale lui Engels. — *Nota red.*

jează căci sînt încă destul de slăbit și mă restabilesc treptat. Percy este foarte ocupat la noua lui întreprindere și în ultima vreme a fost mai mult bolnav : reumatism, erizipel la nas și, pe deasupra, un catar al stomacului. Ieri au trecut pe aici Tussy și Aveling. „Ieri“ îmi amintește de „*To-Day*“<sup>7)</sup> care bănuiesc că ți-a parvenit. O societate extrem de pestriță<sup>8)</sup>; despre cei mai mulți Heine ar fi spus : „Dar nor și mai negru fost-a ideea ce în suflet purtat-ați“<sup>9)</sup>. Este totuși un început, și cu timpul se vor mai asorta<sup>10)</sup>.

Primești „Sozialdemokrat“ ? Dacă nu, comunică-mi. Ar trebui să existe un schimb de publicații între Zürich și Paris, pe care ai putea să-l organizezi ; s-ar preîntîmpina astfel greșelile și neînțelegerile care în ultimul timp au fost frecvente. Kautsky ar vrea să traducă „Capitalul“ lui Deville<sup>95</sup> ; s-a trimis un exemplar la Zürich ? Dacă nu, ai te rog grijă de asta (adresa : redacția „Soz[ial]dem[okrat]“, Volksbuchhandlung, Hottingen-Zürich, Elveția). Dacă această traducere se va face, va trebui trimis un exemplar și lui Meissner pentru a evita orice neplăceri. Te voi înștiința de îndată ce totul se va fi aranjat.

Îți mai trimit 5 fotografii ale Maurului și 4 de ale mele. Din cele ale Maurului îți pot trimite cîte vrei, mari sau mici.

Exemplele lui Paul cu privire la victoriosul „goût“<sup>11)</sup> german sînt în cea mai mare parte vechi de cînd lumea<sup>98</sup>. Faptul că gravures pour enfants<sup>12)</sup> (Bilderbogen<sup>13)</sup>) germane sînt în general bune este ușor de explicat. De peste 50 de ani ele se fac mai ales la Düsseldorf, München etc. iar autorii lor sînt artiști tineri și adesea talentați, care se ocupă de aceste treburi pentru a mai cîștiga ceva bani. Îmi amintesc însă că atunci cînd, cu 40 de ani în urmă, aceste ilustrații franțuzești au apărut în Germania — multe aparțineau lui Adam, pictor de soldați și cai — erau mult mai atractive și mai expresive decît cele germane. Dacă pictorii francezi nu au continuat, este pentru că nu aveau debușeu. — În materie de *jucării*, supe-

7) Revista „*To-Day*“ („*Azi*“). — *Nota red.*

8) Vezi volumul de față, p. 78—80. — *Nota red.*

9) În manuscris în germană : Viel dunklere Wolke war die Idee, die ihr im Herzen getragen. — *Nota red.*

10) Vezi volumul de față, p. 87. — *Nota red.*

11) — „*Gust*“. — *Nota trad.*

12) — ilustrațiile pentru copii. — *Nota trad.*

13) În manuscris în germană : Bilderbogen.

rioritatea germană se explică : 1) prin ieftinătate și o industrie casnică în care sînt salarii de mizerie recent foarte bine prezentată de Dr. Emanuel Sax în „Die Hausindustrie in Thüringen“<sup>14)</sup> și 2) prin faptul că sînt create de țărani ; orășenii n-ar fi fost niciodată în stare să creeze ceva pentru copii, mai ales cei francezi care îi urăsc chiar și pe propriii lor copii. În ce privește *mobila*, chiar Paul găsește o explicație : politica financiară stupidă a guvernului francez. — *Cu florile [artificiale]* se întîmplă la fel : diviziunea muncii și salarii mici : cine poate concura, sub aspectul ieftinătății, cu East End din Londra sau cu Germania ? În general, gustul burghez devine atît de lipsit de gust încît chiar și germanii pot aspira să-l satisfacă. Și dacă o ramură a industriei decade într-atît încît se călăuzește după deviza „ieftin și prost“, atunci putem fi siguri că germanii se vor impune în cadrul ei îndepărtînd orice concurență prin înfometarea propriilor muncitori. Cum astăzi aceasta este, în general, o regulă în toate ramurile, devine clar de ce mărfurile germane sînt prezente în toate ramurile și pe toate piețele.

I-am trimis lui Lavrov „Standard“ de joia trecută, care conține relatarea unei convorbiri a corespondentului ziarului cu un șef al poliției din Petersburg și în care L[avrov] este acuzat de toate — povestea a fost, desigur, montată prin filistini — dar atît de prostește, încît scopul urmărit se vede clar din fiecare cuvînt<sup>99</sup>.

Jollymeier a plecat de aici luna trecută<sup>15)</sup> ; se simte mult mai bine, dar încă nu e pe deplin restabilit. Sam Moore n-a venit deloc, a făcut un catar acut al stomacului ; acum lucrează la curtea de justiție a Lordului Cancelar, la Manchester și Liverpool. Într-adevăr, pentru un începător, se descurcă foarte bine în problemele juridice.

Azi dimineață am primit o scrisoare de la Meyer<sup>16)</sup>, care mă anunță că nu va putea fi aici înainte de martie și îmi cere nici mai mult nici mai puțin decît toate materialele mele despre istoria socialismului german pînă în 1852 ! Am, desigur, eu însumi nevoie de ele pentru biografia Maurului, așa că este de la sine înțeles că-l voi refuza.

<sup>14)</sup> — „Industria casnică în Turingia“. — *Nota trad.*

<sup>15)</sup> 7 ianuarie. — *Nota red.*

<sup>16)</sup> Rudolph Hermann Meyer. — *Nota red.*

Nim îți trimit ție și lui Paul cele mai calde salutări, iar eu, ca să folosesc formula sacramentală a filistinului britanic „join her“<sup>17)</sup>.

Cu sinceră afecțiune

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în : F. Engels,  
P. et L. Lafargue. „Correspondance“,  
vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 47

Engels către August Bebel

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 18 ian. 84

Dragă Bebel,

În sfârșit sînt din nou în stare să mă așez, cel puțin pentru cîteva ore, la masa de scris, așa încît pot să fac față obligațiilor legate de corespondență. Povestea n-a fost nici serioasă, nici dureroasă, dar al dracului de lungă și sîcîitoare, și va trebui încă multă vreme să fiu prudent.

În legătură cu d-ra I[ssleib] ți-am scris cu creionul încă pe cînd mai stăteam în pat, o scrisoare pe care, probabil, ai primit-o. Cum n-am mai primit nimic, bănuiesc că s-a renunțat. I-am dictat lui Kautsky, care tocmai se afla aici, o scrisoare pentru Liebkn[echt] pe care sper că acesta a primit-o și ți-a arătat-o, așa cum îl rugasem. Cred că ți-ai dat seama că nu-mi fac nici un fel de iluzii cu privire la povestea americană<sup>18)</sup> și nici n-am fost înclinat să-ți prezint chestiunea ca ceva absolut necesar. Rămîn însă la părerea mea : dacă vreți ca acțiunea să reușească, trebuie să plecați voi doi și nu altcineva. În privința posibilității de a pleca, nu pot să mă amestec, tu trebuie să știi mai bine. Un lucru este cert : nici o sumă de bani americani n-ar putea repara prejudiciul care va fi inevitabil în cazul cînd cei trimiși ar coborî din nou poziția partidului la un nivel vulgar-democratic, filistin-cumsecade, așa cum au făcut Fr[itzsche] și V[iereck]<sup>30)</sup>. Or, împotriva acestui lucru prezența ta ar fi, desigur, cea mai bună garanție.

<sup>17)</sup> — „mă alătur“ ei. — *Nota trad.*

<sup>18)</sup> Vezi volumul de față, p. 18—19. — *Nota red.*

M-au bucurat mult veștile bune pe care mi le-ai dat despre succesele mișcării<sup>100</sup>. Într-adevăr, guvernul nu putea să găsească un mijloc mai bun pentru a menține și amplifica mișcarea, decât acela de a-i implica pretutindeni pe oamenii noștri în această luptă locală cu poliția, mai ales când poliția este formată din indivizi atât de ordinari ca în Germania, căci tinerii noștri le plătesc cu aceeași monedă și apoi pornesc la atac împotriva dușmanului. Dacă la aceasta se adaugă diverse instrucțiuni de sus, de natură să provoace confuzie chiar în rândurile poliției, așa cum s-a întâmplat recent la Berlin, acest lucru ne servește și mai mult.

Dacă s-ar repeta încercarea de a se repune pe tapet „Dreptul la muncă”<sup>101</sup>, aş scrie ceva despre acest subiect în „S[ozialdemokrat]”. Am discutat chestiunea cu K[autsky]<sup>102</sup>; grozav aş vrea ca G[eiser] și compania mai întâi să se angajeze cât de cât, să se manifeste prin ceva palpabil, care să-i facă vulnerabili, dar K[autsky] crede că nu o vor face. Acești studenți ratați, vânzători etc. sînt o pacoste pentru mișcare. Știu mai puțin decât nimic și tocmai de aceea pur și simplu nu vor să învețe nimic; așa-zisul lor socialism nu este decât o expresie filistină.

Nu știi dacă veți scăpa de paragrafele cu starea de asemi-diu<sup>45</sup>; se va invoca întotdeauna pretextul că numai așa poate fi protejată persoana bătrînului Wilhelm, și cu asta toată adunătura de filistini este redusă la tăcere.

Multe mulțumiri pentru cartea ta „Femeia”<sup>96</sup>. Am citit-o cu mare interes, are multe lucruri foarte bune. Deosebit de clar și de frumos este ceea ce spui despre dezvoltarea industriei în Germania. În ultima vreme am studiat și eu această problemă și dacă aş avea timp aş scrie ceva în „S[ozialdemokrat]”. Este ciudat că filistinii nu văd că mult deplînsa „plagă a vagabondajului” este produsul cel mai firesc al progresului marii industrie în condițiile existente în Germania pentru agricultură și meșteșuguri și că dezvoltarea acestei marii industrie în Germania — care în genere se situează pe ultimul loc — poate surveni numai sub presiunea continuă a unei situații economice proaste. Nemții nu pot rezista concurenței decât menținînd salariile la un nivel scăzut, de înfometare și exploatănd tot mai intens industria casnică aflată în spatele industriei de fabrică. Transformarea atelierelor meșteșugărești în industrie

<sup>101</sup>) Vezi volumul de față, p. 60—62. — *Nota red.*

casnică și transformarea treptată a industriei casnice — în măsura în care acest lucru este rentabil — în industrie de fabrică și de mașini — iată care este procesul de dezvoltare în Germania. O industrie cu adevărat mare avem pînă acum doar în siderurgie, în industria textilă continuă să predomine războiul de țesut manual — grație salariilor de mizerie și faptul că țesătorii au grădini de cartofi.

Și în Anglia industria a căpătat un alt caracter. Ciclul de 10 ani pare a fi fost perturbat de cînd concurența americană și germană, de la 1870 încoace, a pus capăt monopolului englez pe piața mondială. Din 1868, în ramurile de bază s-a instalat depresiunea, în condiții cînd producția crește într-un ritm lent; acum se pare că în America și aici, în Anglia, se profilează o nouă criză care însă aici nu a fost precedată de o perioadă de prosperitate. Acesta este secretul subitei — chiar dacă a fost pregătită timp de trei ani — totuși subitei resurecții a mișcării socialiste în Anglia. Muncitorii organizați — Trade-Unions — se țin deocamdată departe de ea; mișcarea ia amploare în rîndurile elementelor „cultivate“ provenite din burghezie, care caută să stabilească legături cu masele și uneori chiar reușesc. Aceste elemente sînt foarte eterogene, din punct de vedere moral și intelectual, și va mai trece mult pînă cînd se vor omogeniza și pînă cînd situația se va clarifica. Este însă puțin probabil că se va ajunge din nou la starea de inerție. Henry George cu naționalizarea pămîntului va juca un rol meteoric<sup>102</sup>, deoarece acest punct are aici o semnificație tradițională și, în același timp, reală, dată fiind colosala proprietate funciară. În perspectivă însă, primul stat industrial al lumii nu se poate limita la atît. În plus, George este un burghez autentic și planul său de a acoperi toate cheltuielile bugetare din renta funciară, este o reluare a planului școlii *ricardiene*, este deci pur burghez.

Dacă vrei să studiezi un model de socialism de stat, îți recomand *Java*. Aici guvernul olandez a organizat întreaga producție în stil pur socialist, pe baza vechilor comunități comuniste sătești, și a luat atît de frumos în mînă vînzarea tuturor produselor, încît în afară de cca 100 milioane mărci reprezentînd salariile pentru funcționari și armată mai rămîn anual circa 70 milioane venit net pentru achitarea dobînzilor nefericiților creditori ai statului olandez<sup>20</sup>). Față de acestea, Bismarck este pur și simplu un copil !

<sup>20</sup>) Vezi volumul de față, p. 106. — *Nota red.*



Oricum, anul acesta în Rusia va fi o constituție și atunci ar putea să înceapă ceva.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

48

Engels către August Bebel  
la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 23 ian. 84

Dragă Bebel,

În scrisoarea mea de sîmbătă <sup>21)</sup> am uitat să-ți spun ca nici tu nici Liebk[necht] să nu comandați vreun exemplar din ediția a 3-a a „Capitalului“, deoarece o să vă trimitem cîte unul de îndată ce vom primi cîteva exemplare. Un al treilea exemplar va fi trimis arhivei partidului <sup>103</sup> la Zürich.

În legătură cu traducerea „Femeii“ cred că ți-a scris Tussy <sup>104</sup>. Pentru tine mă îndoiesc că s-ar putea storce ceva; totuși se poate încerca — cel mult 3 pence = 0,25 M per exemplar vîndut; așa se obișnuiește aici. Cartea s-ar putea vinde aici numai cu 2 à <sup>22)</sup> 2,50 mărci, cred eu, din care cel puțin 30% va reveni librarilor. Editorii care se ocupă de cărți de acest fel sînt încă foarte puțini și pauvres <sup>23)</sup>. Nici noi nu vom obține, probabil, cu ediția engleză a „Capitalului“, decît vreo 200 £ în mîină din care va trebui să plătim și traducătorul așa că nu contăm decît pe jumătate din sumă; altfel nu se va putea face nimic.

Calde salutări lui Liebk[necht] și ție de la

al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în:  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>21)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

<sup>22)</sup> — pînă la. — *Nota trad.*

<sup>23)</sup> — săraci. — *Nota trad.*

## 49

Engels către Charles Fitzgerald

la Londra

(ciornă)

[Londra, între 26 și 28 ianuarie 1884]

Vă trimit alăturat un mandat poștal în valoare de 10 șilingi și 10 pence pentru abonamentul meu anual la „Justice“.

Sint, nu numai în viitorul apropiat, ci pentru o bună perioadă de timp, atât de ocupat, încît ar fi o nesăbuiță din partea mea să vă promit colaborări la revista dumneavoastră. În ultimele șase luni am fost cu totul inapt de muncă iar acum îmi refac treptat forțele, de care am nevoie pentru a mă achita de sarcina cea mai urgentă : pregătirea pentru tipar a manuscriselor lăsate de defunctul meu prieten Marx. Acestei sarcini trebuie să-i consacru tot timpul meu. Am promis un articol pentru „To-Day“, dar asta a fost în zile mai bune, mă tem că și ei vor avea de așteptat.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 50

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 28 ian. 1884

Dragă Bernstein,

Cred că ai primit scrisoarea mea de pe data de 1, și Kautsky pe cea din 9<sup>24)</sup>. În privința acesteia din urmă, în care i-am trimis și fotografiile cerute<sup>25)</sup>, am unele îndoieli din cauza numărului casei (38 ?)

<sup>24)</sup> Vezi volumul de față, p. 78 și p. 80—82. — *Nota red.*

<sup>25)</sup> ale lui Engels — *Nota red.*

Acum, iată despre ce este vorba :

Din moștenirea lui M[arx] diverse lucruri ar putea intra în arhiva partidului <sup>103</sup> ; tocmai sortez cărțile etc. și mă bucur că sînt din nou în stare să fac această treabă. Printre acestea există multe care aici sînt de prisos, fiind în dublu exemplar, dar care ar fi foarte utile bibliotecii redacționale a organului partidului <sup>26)</sup>. În primul rînd dicționare : 1. marele dicționar francez-german Mozin-Peschier, 5 volume in-quarto, ale căror coperti sînt foarte degradate, 2. vechiul dicționar italian Jagemann, și acesta foarte bun ; 3. spaniol, olandez, danez, poate și altele. Încă nu știu exact dacă Tussy nu va voi să păstreze vreunul ; dacă nu, să le trimit la Zürich odată cu restul ? În afară de acestea ar mai fi și altele pe care vi le-aș putea oferi dacă aș ști că sînteți de acord.

Acum despre „Justice“. Această publicație a fost lansată de către Hyndman, fără o suficientă pregătire financiară și fără *nici una* literară. „To-Day“ putea fi menținut și în 6—12 luni s-ar fi putut pregăti terenul pentru un săptămînal. Așa însă ambele trebuie să-și reducă forțele. Dar H[yndman] nu poate să aștepte și probabil că are să se ardă din nou. Mi s-a solicitat colaborarea, dar am refuzat invocînd lipsa de timp. La „To-Day“ se poate colabora fără rezerve, dar la un săptămînal care apare ca organ al partidului nu poți face acest lucru înainte de a ști ce și cum. Primele două numere arată, prin totala lor sărăcie de idei, că oamenii și-au epuizat posibilitățile și că așteaptă totul de la colaboratori. Pe scurt, este un eșec și numai niște împrejurări favorabile neprevăzute ar putea să-l pună pe picioare.

În eventualitatea că domnul v[on] d[er] Mark sau altcineva ar mai vorbi despre „concesiile“ făcute de noi <sup>105</sup> anarhiștilor, reproduc următoarele pasaje care dovedesc că noi am proclamat dispariția statutului înainte ca anarhiștii înșiși să fi existat : „Misère de la Philosophie“, p. 177 :

„La classe laborieuse substituera, dans son développement, à l'ancienne société civile une association, qui excluera les classes et leur antagonisme, et il n'y aura plus de pouvoir politique proprement dit, puisque le pouvoir politique est précisé-

<sup>26)</sup> „Sozialdemokrat“. — Nota red.

ment le résumé officiel de l'antagonisme dans la société civile<sup>27)</sup>.

„Manifestul“, sfârșitul capitolului II :

„Cînd, în cursul dezvoltării, vor fi dispărut deosebirile de clasă... atunci puterea publică își va pierde caracterul ei politic. În sensul propriu al cuvîntului, puterea politică este puterea organizată a unei clase pentru asuprirea alteia<sup>106</sup>.

Ultimul număr din „S[ozialdemokrat]“<sup>28)</sup> a fost foarte bun. Antrenant și plin de conținut. De altfel, acest din urmă lucru nu depinde întotdeauna de redacție. Adaptarea pe care ai făcut-o după Laf[argue] este admirabilă, completările germane m-au amuzat copios<sup>83</sup>.

Salutări lui K[autsky].

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

51

Engels către Ludwik Krzywicki<sup>107</sup>

la Borsdorf, lângă Leipzig

(Ciornă)

122, Regent's Park Road,  
N. W. London, 28 ianuarie 1884

Stimate tovarășe,

Răspund la amabila dumneavoastră scrisoare din 23 luna aceasta. Nu putem saluta decît cu bucurie apariția unei traduceri poloneze a „Capitalului“ lui Karl Marx și sîntem dispuși să contribuim pe măsura posibilităților la înlăturarea piedicilor ce ar putea sta în calea publicării acestei ediții.

<sup>27)</sup> — „Clasa muncitoare va înlocui, în cursul dezvoltării ei, vechea societate burgheză cu o asociație care exclude clasele și antagonismul dintre ele, iar putere politică propriu-zisă nu va mai exista, pentru că puterea politică este tocmai expresia oficială a antagonismului dintre clase în societatea burgheză“.<sup>106</sup> — *Nota trad.*

<sup>28)</sup> din 24 ianuarie — *Nota red.*

Prin aceasta, noi, în calitate de executori testamentari pentru partea literară, vă dăm consimțămîntul pentru editarea acestei traduceri și vă urăm succes deplin.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels, Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană.  
Tradus din limba germană

## 52

## Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Paris

122, Regent's Park Road, N. W. London,  
28 ianuarie 1884

Dragă Lavrov,

Acum vreo trei săptămîni ți-am trimis un număr din „Standard“ în care este un articol care ar putea să te intereseze ; sper că l-ai primit<sup>29)</sup>.

M-am apucat — sănătatea în sfîrșit îmi permite — să fac ordine în cărțile etc. rămase de la Marx. Printre ele se află acea întreagă bibliotecă rusă pe care el și-a făcut-o datorită lui D[anielson] și care conține materiale foarte importante despre actuala situație socială din Rusia ; există aici aproape tot ce a apărut. La vîrsta mea, și ținînd seama de faptul că am de lucru pînă peste cap, îmi este imposibil să încep *a novo*<sup>30)</sup> studiile aprofundate asupra Rusiei de la care moartea l-a întrerupt, din nefericire, pe prietenul nostru. În consecință, m-am gîndit, și Tussy împărtășește părerea mea, că datoria noastră este să-ți punem la dispoziție aceste cărți. Dumneata, ca reprezentant recunoscut al emigrației revoluționare ruse și ca vechi prieten al defunctului, ai cu siguranță, mai mult decît oricare altul, dreptul la o colecție de cărți care s-a înfiripat grație devotamentului prietenilor dumitale și ai noștri din Rusia, fie pentru dumneata personal, fie pentru a constitui nucleul unei biblioteci a emigrației revoluționare ruse. Dacă ești de acord, aș putea să ți le trimit în cursul lunii februarie, pe adresa dumitale sau pe oricare altă adresă indicată de dum-

<sup>29)</sup> Vezi volumul de față, p. 83—84. — *Nota red.*

<sup>30)</sup> — din nou. — *Nota trad.*

neata. N-am să rețin decît cărțile din care M[arx] a făcut extrase, și cîteva alte cărți de care s-ar putea să am nevoie pentru volumul II al „Capitalului”<sup>2</sup>; reținînd aceste cărți nu vor rămîne mai mult de vreo sută de volume.

În ceea ce privește al doilea volum, încep în sfîrșit, să mă lămuresc. Pentru cartea a doua, circulația capitalului, avem, pentru părțile cele mai importante, adică începutul și sfîrșitul, o versiune din 1875 și după această dată. Aici nu trebuie decît adăugate citate conform indicațiilor existente. Pentru partea din mijloc, avem nu mai puțin de 4 variante anterioare anului 1870; aceasta este singura dificultate. Cartea a treia, procesul de ansamblu al producției capitaliste, există în două versiuni anterioare anului 1869; din perioada mai recentă există doar cîteva note și un caiet întreg de ecuații cu calculul diferenților factori care duc la transformarea ratei plusvalorii în rata profitului<sup>108</sup>. Dar extrasele din cărți, referitoare atît la Rusia<sup>34</sup> cît și la Statele Unite, conțin o mulțime de material și de observații cu privire la renta funciară; altele se referă la capitalul bănesc, la credit, la banii de hîrtie ca mijloc de credit ș.a.m.d. Încă nu știu cum voi putea să le folosesc pentru cartea a treia; poate că va fi mai bine să le pun pe toate într-un volum separat, ceea ce voi face cu siguranță dacă integrarea lor în „Capitalul” va fi prea dificilă. Ceea ce mă preocupă cel mai mult este ca lucrarea să apară cît mai repede, și, *mai ales*, ca ceea ce public să fie cu adevărat opera lui Marx.

Așteptăm, de la o zi al alta, exemplarele din ediția a treia a volumului I; de îndată ce le vom primi, îți vom trimite unul.

Traducerile rusești făcute la Geneva — „Manifestul” — ș.a.<sup>82</sup> m-au bucurat foarte mult.

Tocmai am primit o scrisoare de la doi polonezi, Krzywicki și Sosnowski, care ne roagă să ne dăm acordul pentru traducerea poloneză a „Capitalului” — firește, l-am dat<sup>31</sup>). S[osnowski] se află la Paris; întîmplător îi cunoști pe acești cetățeni?

Cu prietenie al d-tale,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935,

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

<sup>31</sup>) Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

## 53

Engels către Karl Kautsky  
la Zürich

Londra, 4 febr. 84

Dragă Kautsky,  
Înainte de închiderea poștei, îți scriu în grabă câteva rînduri.

Te rog să-mi spui *cum* vrei să-l traduci pe Deville<sup>32)</sup> integral, cu toate capitolele, sau prescurtat cum am propus eu?<sup>33)</sup> De îndată ce voi ști, voi putea să-l întreb pe M[eissner]; trebuie însă să-i spun ceva precis. Un exemplar pentru M[eissner] a fost comandat la Paris; pînă sosește ar putea veni și răspunsul dumitale.

Voi redacta cu plăcere partea teoretică, deși nu consider că este necesar. N-are însă nici un rost să redactez și partea descriptivă; cu siguranță că ai să eviți greșelile lui Deville. Greșeala lui fundamentală constă în aceea că el tratează ca absolute o serie de teze care la M[arx] sînt valabile numai în anumite condiții (pe care D[eville] le omite) și care de aceea par false.

Despre toate celelalte — într-una din aceste zile.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 54

Engels către Eduard Bernstein  
la Zürich

Londra, 5 febr. 84

Dragă Bernstein,  
De un lucru poți fi sigur : nu-mi doresc un traducător mai bun decît dumneata<sup>81)</sup>. În prima coală, în dorința de a redă

<sup>32)</sup> G. Deville. „Le Capital» de Karl Marx». — Nota red.

<sup>33)</sup> Vezi. voluimul de față, p. 81—82. — Nota red.

corect și exact sensul, ai cam neglijat stilul — voila tout <sup>34)</sup>). La aceasta se adaugă faptul că am dorit să redau stilul specific lui Marx, cu care dumneata nu ești obișnuit; așa se explică numeroasele modificări.

Dacă după ce vei reda sensul în germană, vei reciti manuscrisul, urmărind cursivitatea frazei și, totodată, vei ține seama de faptul că, pe cât posibil, trebuie evitată fraza școlărească, greoaie, cu care am fost îndopați noi toți și în care verbul propoziției secundare se pune întotdeauna la sfârșit, vei avea puține dificultăți și te vei descurca și singur.

Cel mai bine este să-mi trimiți manuscrisul în tranșe, fiecare tranșă reprezentînd de  $\pm$  <sup>35)</sup> un întreg, 1,1 $\frac{1}{2}$  sau 2 coli. În felul acesta pot să fac imediat observațiile. Aș fi bucuros să văd și corectura; pe pagină tipărită multe lucruri apar altfel.

Te rog să-mi trimiți articolul despre Pr[oudhon] din vechiul „S[ocial]-D[emokrat]“ <sup>109</sup>; l-am scăpat din vedere; poate că va trebui introdus *integral* în prefață. Desigur, ai să-l primești înapoi.

În privința lui v[on] d[er] M[ark] și a lui „Volkszeitung“ împărtășesc întrutotul părerea dumitale. La moartea lui M[arx], Schewitsch a falsificat telegrama mea către Sorge și a publicat-o ca și cum ar fi fost trimisă la „V.Z.“. Am protestat <sup>36)</sup>. El a justificat falsul prin minciuna că primul cuvînt ar fi fost ilizibil — dar l-a tipărit *corect*! iar pe celălalt l a considerat „necesar în interesul ziarului“! În plus, protestul meu ar fi fost „unilateral“. Desigur, nu „unilateral“ ci mai curînd *multilateral* a fost modul în care acești domni au folosit moartea lui M[arx] pentru a-și face reclamă și pentru a proclama semialianța lor cu Most. Dar Sch[ewitsch] este ultimul aristocrat rus socialist, iar aceștia trebuie întotdeauna „să-i întreacă pe toți“ și sînt obișnuți să folosească lumea întreagă ca mijloc pentru a-și atînge scopurile. Articolul despre toleranță a fost pur și simplu stupid. Rușii s-au ciomăgit con amore <sup>37)</sup> între ei, iar irlandezii la fel <sup>110)</sup>.

Nu știu dacă primești „Travailleur“ etc., eu primesc din cînd în cînd unele numere așa că ți le trimit. Îți trimit și 2 numere din „Soz[ial]dem[okrat]“ cu însemnări ale lui Marx, care probabil, te interesează.

<sup>34)</sup> — asta-i tot. — *Nota trad.*

<sup>35)</sup> — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

<sup>36)</sup> Vezi volumul de față, p. 15—16. — *Nota red.*

<sup>37)</sup> — cu plăcere. — *Nota trad.*



Lira sterlină de la Sch[orlemmer] o opresc aici, aşadar, te rog s-o treci în contul meu ; lui Sch[orlemmer] îi faci în schimb abonamentul anual (ce rămîne este pentru fondul electoral), să anunţi acest lucru în „S[ozialdemokrat]“. Te rog, de asemenea, să treci în contul meu abonamentul meu şi al lui Tussy, în cazul în care Tussy nu va primi în schimb unul la „To-Day“. Te rog ca pentru Tussy să-l trimiţi pe adresa :

Miss Marx,

32 Great Coram st. W. C. London.

Nu ştiu ce să fac cu banii pentru monumentul lui Marx <sup>38)</sup>. Cîţi sînt în total ? Dacă vrei, voi scrie pentru numărul din 14 martie un articol, dar să-mi spui aproximativ despre ce ca să fie pe profilul vostru.

Meissner probabil că mai are nişte exemplare din „18 Brumaire“ <sup>39)</sup> ; faptul că nu le popularizează se datorează, pesemne, fricii. Întrucît M[arx] i-a vîndut *integral* ediţia, nu putem face nimic.

Dintre cărţi, Tussy a luat cele mai bune dicţionare — cel francez şi cel italian —, dar mai rămîn destule ; am păstrat pentru dumneata o piesă deosebit de frumoasă — exemplarul redacţional din „Neue Rhein[ische] Zeit[un]g“. În cursul lunii îi-l expediez.

Nu ştiu nici o poezie, poate doar „Regele abur“ <sup>40)</sup> din cartea mea, „Situţia clasei muncitoare din Anglia“ <sup>111</sup>. Acum aici se caută originalul englez al acestei poezii, dar e de negăsit, ca şi originalul versiunii sîrbe a „Bocetului credincioasei soţii a lui Hasan Aga“ al lui Goethe, însă acesta din urmă este măcar consemnat undeva.

Ce n-ar da Bismarck ca să aibă „vieniţi la Berlin“, adică anarhişti ! O pură caricatură a ruşilor — dar evident *cultivată de poliţie* ! <sup>112</sup>.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiv K. Marx-a i F. Enghelsa,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>38)</sup> Vezi volumul de faţă, p. 23—24. — *Nota red.*

<sup>39)</sup> K. Marx. „Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“. — *Nota red.*

<sup>40)</sup> Edward P. Mead. „The Steam King“. — *Nota red.*

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov  
la Paris

Londra, 5 febr. 1884

Dragă Lavrov,

Așadar, s-a făcut, îți trimit cărțile <sup>41)</sup>.

Ah — acest volum doi! <sup>2)</sup>. Dacă ai ști, bătrîne prieten, ce mult mă îngrijorează! Și am mai pierdut și șase luni din cauza afurisitei mele de boli. Iar înainte de jumătatea lui martie nici nu pot să mă apuc serios de el, deoarece trebuie să fac ordine în toate aceste cărți, hîrtii, reviste etc. — treabă pe care n-o pot face decît cîteva ore pe zi căci mă obosește. Îngrijorarea este cu atît mai mare *cu cît sînt singurul om în viață* care poate descifra acest scris și aceste prescurtări de cuvinte și de fraze. În ceea ce privește editarea în fascicule separate <sup>13)</sup>, acest lucru depinde în parte de editor și de legile din Germania; deocamdată cred că n-ar fi prea indicat pentru o asemenea carte. Cu colile de corectură voi încerca să procedez așa cum vrea Л[опатин]. Dar acum vreo două luni, Вера З[асулич] mi-a scris că i-aș putea încredința ei traducerea. I-am răspuns că Л[опатин] are prioritate și că este prematur să discutăm <sup>42)</sup>, dar că putem discuta de pe acum posibilitatea editării traducerii *în Rusia*. Crezi că s-ar putea? Volumul doi este pur științific, el tratează numai *problema relațiilor burgheze*; volumul trei însă va avea pasaje care mă tem că vor face imposibilă publicarea lui în Germania în condițiile legii excepționale <sup>22)</sup>.

În privința editării operelor complete ale lui M[arx] există aceeași dificultate, și nu este decît una din multe altele care trebuie învinse. Am circa 60 de coli (a cîte 16 pagini tipărite) din vechile manuscrise ale lui M[arx] și ale mele din anii 1845—1848. Din toate acestea nu se vor publica decît extrase, dar nu pot să mă apuc de așa ceva decît după ce manuscrisul volumului doi al „Capitalului“ va fi fost terminat. Așadar, nu-mi rămîne nimic altceva de făcut decît să aștept.

Articolul despre care vorbești și pe care nu-l mai avem aici cuprinde vreo 3—5 coli de tipar <sup>14)</sup>. Este o prezentare cri-

<sup>41)</sup> Vezi volumul de față, p. 92—93. — *Nota red.*

<sup>42)</sup> Vezi volumul de față, p. 70—71. — *Nota red.*

tică a evoluției politice a Franței în perioada 24 febr. 1848—1851; există un rezumat în „18 Brumar“, totuși articolul merită să fie tradus. Și eu caut o colecție completă din „Revue der N[eu]en Rh[einischen] Z[ei]tung“, din care n-am decît 2/5.

Deville mi-a trimis manuscrisul<sup>43)</sup> pentru redactare. Fiind bolnav, m-am limitat la partea teoretică, unde n-am avut decît puține lucruri de corectat. Partea descriptivă însă a fost făcută în prea mare grabă; în primul rînd, pentru cei care nu cunosc originalul ea este în mare parte de neînțeles; el dă adesea concluziile lui M[arx], făcînd abstracție de condițiile din care decurg concluziile respective. Uneori se creează din această cauză o impresie mai mult sau mai puțin falsă. I-am atras atenția asupra acestui lucru, dar era prea grăbit să editeze lucrarea.

Cu cea mai profundă prietenie,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 56

### Engels către Laura Lafargue la Paris

Londra, 5 febr. 84

Dragă Laura,

Știam că are să-și facă din nou apariția<sup>44)</sup>. Am primit „Travailleur“. M-a amuzat copios faptul că Paul și Guesde<sup>115</sup> au „manqué train“<sup>45)</sup>. Sper să am curînd vești bune despre copii<sup>46)</sup>; Tussy este foarte îngrijorată în privința lor; sper de asemenea că ți-a trecut răceala. Nim a răcit și ea la fel de rău ca tine. Voiam ca aseară înainte de a se culca să bea o ceașcă de whisky fierbinte, dar, așa cum era de așteptat, a refuzat. Pumps este jos; a venit ieri cu Elsa, care este urîtă ca întot-

<sup>43)</sup> G. Deville. „«Capitalul» lui K. Marx“. — *Nota red.*

<sup>44)</sup> Paul Lafargue. — *Nota red.*

<sup>45)</sup> — „pierdut trenul“. — *Nota trad.*

<sup>46)</sup> Jean-Laurent-Frederick, Edgar, Marcel și Jenny Longuet. — *Nota red.*

deauna (și pe deasupra, *stîngace*); i-au întîlnit aici pe Tussy și pe Aveling, care au trecut cu treburi. Bradlaugh și Mrs. Besant furioși pe recenta „pasiune“ londoneză pentru socialism, căci își văd amenințate veniturile, au declanșat un atac sau două împotriva lui Tussy și a lui Aveling. Bradlaugh răs-pîndește în dreapta și în stînga insinuări enigmatice, cum că Maurul ar fi predicat crima și incendierea și ar fi întreținut legături secrete cu guvernele de pe continent — dar nimic concret. Aș vrea să meargă mai departe ca apoi să fac uz de armele mele <sup>116</sup>.

Nim și cu mine ne ocupăm acum de cărțile din Maitland Park <sup>47</sup>). Printre ele sînt foarte multe care n-are rost să fie îngrămădite la mine sau la Tussy; aici nici nu cred să fie loc decît cel mult pentru jumătate din cîte sînt.

Printre ele sînt multe cărți franțuzești bune și valoroase care, credem noi, pentru tine și Paul ar fi mai utile decît pentru oricine altcineva, și anume:

Mably. Oeuvres complètes.

Adam Smith în franceză (ediție de lux, legată).

Malthus idem.

Guizot. Histoire de la civilisation en France.

Toate cărțile despre Revoluția Franceză (Loustallot <sup>48</sup>), „Deux amis de la liberté“ <sup>49</sup>) etc. etc.).

Dacă le vreți, vi le trimitem și achităm transportul. Nu pot să fac o listă completă. Dacă Paul dorește vreo publicație americană oficială, sînt aici o mulțime — eu n-am nevoie decît de cîteva. Sînt și niște cărți ale tale (vechi dramaturgi englezi ș.a.) pe care ți le-aș putea trimite odată cu celelalte.

Trebuie să te hotărăști repede, deoarece timpul ne presează și sîntem în mare încurcătură. Cărțile rusești i le-am promis lui Lavrov; cred că lui i se cuvin în primul rînd, fiind cel mai apropiat prieten al lui Danielson de dincolo de hotarele Rusiei. O serie de dubluri etc. vrem să le trimitem la Zürich, unele pentru arhiva partidului <sup>103</sup>, altele pentru bibliothéque de rédaction <sup>50</sup>). Majoritatea Cărților albastre <sup>117</sup> le vom

<sup>47</sup>) casa în care locuise Marx. — *Nota red.*

<sup>48</sup>) „Revolutions de Paris“. *Nota red.*

<sup>49</sup>) [Kerverseau și Clavelin] „Histoire de la revolution de France“ — *Nota red.*

<sup>50</sup>) — biblioteca redacțională. — *Nota trad.*

da lui Sam Moore pentru a le folosi la traducere<sup>51)</sup>, iar cîteva lucrări „populare“ Asociației muncitorilor de aici<sup>118)</sup>.

În cazul în care tu sau Paul mai vrei anumite cărți comunicați-ne și vă vom trimite tot ce nu va fi absolut necesar aici.

Ieri am primit o scrisoare de la un oarecare Nonne, student la filologie<sup>52)</sup>, care acum cîțva timp a fost aici și care locuiește acum la Paris, 56 Boul'd de Port Royal. Este un fruntaș al muncitorilor germani de la Paris care, îți amintești, în urmă cu cîțiva ani s-au lăsat ademeniți de vorbele dulci ale lui Malon și au fost antrenați și mai mult în această direcție de niște boroboaze stupide făcute de „Citoyen“. Acum, „Conferința internațională“<sup>78)</sup> a făcut din ei anti-broussiști înfocați, dar rămîn în continuare strîns legați de Adh. Leclère și de al său Cercle international<sup>119)</sup>. L-am rugat pe Paul de mai multe ori să stabilească contacte cu germanii din Paris. Nu reprezintă ei o valoare prea mare dar *influențează partidul german în ceea ce privește problemele pariziene*. De cînd este în vigoare legea împotriva socialiștilor<sup>22)</sup>, aceste organizații din străinătate au căpătat, firește, din nou o influență care depășește cu mult meritele lor, dat fiind că sînt singurele legale. Pentru „Soz[ial]demokrat“ va fi dificil ca în aprecierea diferendelor interne pariziene să se pronunțe direct împotriva lor. De aceea merită să fie flatați un pic, ceea ce nu va fi greu ; și cum persoana respectivă este vecinul vostru, am considerat că cel mai bine este să-i trimit cartea mea de vizită „pour introduire M. Nonne auprès de M. et Mme Lafargue<sup>53)</sup>“. Nu știu dacă de aici va ieși ceva, dar sper că-mi veți scuza libertatea pe care mi-am luat-o.

Păcat că n-am putut să-l cunosc mai bine pe citoyen<sup>54)</sup> Ro-belet a venit, a fost văzut și a dispărut din nou.

Ne va face Paul plăcerea de a ne scrie cîteva rînduri despre misterioasele lui aventuri în provincie ?

Ce s-a întîmplat cu citoyenne Paule Mink ? Ultimele știri spuneau „qu'elle se multipliait dans la midi“<sup>55)</sup>, și, ceea ce prin

<sup>51)</sup> Versiunea engleză a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>52)</sup> În manuscris în germană : Kandidat der Philologie. — *Nota red.*

<sup>53)</sup> — „pentru a-l prezenta pe dl. Nonne domnului și doamnei Lafargue“. — *Nota trad.*

<sup>54)</sup> — cetățeanul. — *Nota trad.*

<sup>55)</sup> — „că se reproducea în sud“. — *Nota trad.*

urmare nu este de loc surprinzător, „*qu'elle developpait son sujet*“<sup>56</sup>). Rezultatul ?

Cu afecțiune, al tău  
F. Engels

Ai vrea, te rog, să-mi trimiți cât mai curînd posibil încă un exemplar din „Capitalul“ lui Deville ? Kautsky trebuie să-l traducă, dar este nevoie de acordul lui Meissner, pe care nu-l pot obține dacă nu-i trimit originalul<sup>57</sup>).

Ce se aude cu noua ediție din „*Misère de la philosophie*“ ? Lumea mă tot întrebă de ea. S-a făcut ceva ?<sup>120</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză.  
Tradus din limba engleză

## 57

Engels către Heinrich Nonne

la Paris<sup>121</sup>

(Ciornă)

Londra, între 9—21 februarie 1884

În privința planului prezentat de dumneavoastră nu mă pot pronunța definitiv atîta timp cît nu știu despre ce persoane este vorba și ce scop se urmărește. Deocamdată nu pot să spun decît atît : cu oameni care nu se situează integral pe poziții revoluționare-comuniste, aș putea forma, în anumite condiții și numai cînd acești oameni merită osteneala, o asociație, dar în nici un caz o *alianță*. În afară de aceasta, sînt extrem de ocupat cu lucrări pe care trebuie neapărat să le fac, iar corespondența mea internațională este și așa destul de vastă. În orice caz, Clemenceau ar trebui să meargă mult mai departe înainte ca noi să putem să ne aliem cu el ; mă îndoiesc că el, iminentul candidat la postul de ministru din partea extremei stîngi, să poată dori mai mult decît obișnuitele „bune

<sup>56</sup>) — „că își dezvoltă subiectul“. — *Nota trad.*

<sup>57</sup>) Vezi volumul de față, p. 80—81. — *Nota red.*

relații“ cu noi. Astfel de relații bune se pot stabili cu socialiștii de cele mai diferite nuanțe, cît timp nu intervin divergențe principiale sau tactice și atunci simpatia devine anti-patie. Așadar, decideți dumneavoastră înșivă dacă sînt omul de care aveți nevoie.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx, F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 53

## Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

122, Regent's Park Road,  
N. W. Londra, 14 febr. 84

Dragă bătrîne,

În privința sănătății mele, nu trebuie să-ți faci griji ; povestea a fost lungă, dar total inofensivă și acum este pe cale de dispariție.

Am transcris pentru Laura rîndurile tale cu urările de Anul Nou.

De asemenea, ți-am expediat din nou un mandat poștal de 5 lire, pentru ca tu, bătrîne, și soția ta să vă tratați cît de cît. Sper că iarna relativ blindă și anotimpul frumos care se apropie să vă pună pe amîndoi din nou pe picioare.

Am găsit cîteva lucruri care provin de la tine, dar încă nu pot să spun dacă asta-i tot ; mai trebuie să văd un coș întreg de scrisori. De îndală ce am să fac ordine, îți voi trimite tot ce voi găsi <sup>96</sup>.

În ce privește planul tău <sup>122</sup>, trebuie ținut seama, în primul rînd, de condițiile existente acum în Germania. Am din cînd în cînd știri direct din Germania, și, judecînd după ele, arbirarul poliției este nelimitat, iar guvernul este hotărît să pună capăt oricărei agitații legale a partidului nostru, indiferent de titlul sau pretextul acestei agitații. Este suficient ca social-democrații să vină cu ideea organizării unei întruniri și aceasta este dizolvată, orice încercare de exprimare prin intermediul presei este reprimată, iar din localități declarate sub stare de

asediu participanții sînt expulzați. Experiența ultimilor 6 ani ne-a convins pe deplin de acest lucru.

Părerea mea este că în privința oportunității, momentului și obiectului unei noi agitații în mase nu putem decide noi, care ne aflăm în străinătate, ci numai cei care se află în Germania și trebuie să suporte opresiunea și care știu cel mai bine ce este posibil și ce nu. Așa că, dacă te vei adresa lui Bebel sau lui Liebknecht și ei vor discuta acolo această chestiune, atunci eu aș fi de părere ca ei să decidă dacă da sau nu, iar noi să ne supunem deciziei lor.

De altfel, agitația în Germania nu merge deloc rău, chiar dacă presa burgheză trece în genere sub tăcere acest fapt și doar din cînd în cînd scoate involuntar un suspin de groază, că partidul cîștigă tot mai mult teren în loc să-l piardă. Poliția a deschis oamenilor noștri un excepțional cîmp de activitate — acela al luptei generale și continue cu poliția însăși. Această luptă are loc pretutindeni și permanent, cu mare succes și, mai ales cu mult umor. Poliția este înfrîntă, și pe deasupra, acoperită de ridicol. Consider că, în condițiile actuale, aceasta este lupta cea mai utilă. În primul rînd, ea întreține la oamenii noștri disprețul față de dușman. În lupta împotriva noastră nici că se puteau lansa forțe mai proaste decît poliția germană; chiar acolo unde este puternică, ea suferă înfrîngerii morale, iar încrederea în victorie a oamenilor noștri crește pe zi ce trece. De îndată ce starea de tensiune se va atenua (și aceasta se va întîmpla în ziua în care în Rusia va începe dansul) vom număra nu sute de mii, ci milioane. În rîndurile așa-zișilor conducători este mult putregai, dar eu am o mare încredere în masele noastre; la ele lipsa tradiției revoluționare este compensată tot mai mult de micul război cu poliția. Și poți să spui ce vrei, dar eu încă n-am văzut un proletariat care să învețe într-un timp atît de scurt să acționeze în colectiv și să pășească umăr la umăr. De aceea, chiar dacă la suprafață nu se vede nimic, cred că putem să așteptăm liniștiți momentul cînd se va suna adunarea. Vei vedea cum vor porni!

Cu salutări frățești, bătrînul tău,  
*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în:  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels' an  
Johann Philipp Becker)“, Berlin, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană



## 59

## Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Paris

Londra, 14 febr. 1884

Dragă Lavrov,

Am reținut cele ce mi-ai spus în legătură cu traducerea rusă a volumului 2 al „Capitalului”<sup>123</sup>; la timpul potrivit voi reveni la acest subiect.

În ceea ce privește ediția germană, știi doar că acolo<sup>58)</sup> sîntem expuși celui mai desăvîrșit arbitrar și că acolo se poate interzice *orice*. Marx nu s-a lăsat niciodată impresionat de legile în vigoare, a vorbit întotdeauna deschis, și ar fi fost realmente o minune ca volumul 2 să nu conțină suficient material pentru a putea fi confiscat și interzis în virtutea legii din 1878<sup>22</sup>. Dar trebuie mers la risc, și, bineînțeles, nu voi atenua nimic.

Cînd Г. Лопатин<sup>59)</sup> a fost aici<sup>60)</sup>, mi-a spus că N. D[anielson] ar vrea să-i înapoieze o carte cu titlul „Труды Комиссии для изследованіи хлебной промышленности в Россіи”<sup>59)</sup>. Ei bine, am găsit mai multe cărți despre comerțul și producția de cereale. Cartea al cărei titlu seamănă cel mai mult cu cel amintit se numește: „Труды экспедиции снаряженной императорскими вольными экономическими и руск [ими] географическими обществами для изследованіи хлебной торговли и промышленности в Россіи”<sup>59)</sup>, vol. 2, 1870.

Oare despre această carte este vorba? Dacă da, am s-o trimit în Мойка<sup>59)</sup> 27, St. Petersburg de îndată ce voi primi confirmarea dumitale.

<sup>58)</sup> În Germania. — *Nota red.*

<sup>59)</sup> În original cu caractere rusești. — *Nota red.*

<sup>60)</sup> Vezi volumul de față, p. 64—65. — *Nota red.*

Sper să pot trimite cărțile duminică <sup>61)</sup> săptămîna viitoare ; am reținut unele din ele ; dacă nu-mi vor trebui pentru volumul 2, ți le voi trimite mai tîrziu.

Cu profundă prietenie al d-tale,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

60

Engels către Karl Kautsky  
la Zürich

Londra, 16 febr. 84

Dragă Kautsky,

Azi tocmai am puțin timp, așa că ți răspund imediat.

La Deville trebuie refăcută nu numai partea *istorică*, ci și cea *descriptivă* (ziua de muncă, cooperarea, manufactura, marea industrie etc.) cum te vei convinge parcurgînd două-trei capitole. Deocamdată nu-i scriu nimic lui M[eissner] ; ți trimit doar cartea în franceză și îl înștiințez că se lucrează la refacerea ei <sup>95</sup> și că la timpul potrivit îi voi comunica detaliile.

La Paris apare o nouă ediție franceză din „Misère“ <sup>120</sup>. Scriu prefața <sup>124</sup> ; în prefața la ediția germană <sup>62)</sup> voi spulbera mitul lui Rodbertus. Acest mit a fost creat de R. Meyer <sup>125</sup> și este atît de răspîndit în Germania, în Anglia și chiar în America, încît trebuie să i se pună capăt. Voi demonstra : 1. că în 1850 n-am avut ocazia de a învăța ceva de la domnul R[odbertus] ; 2. că nu-l cunoșteam deloc ; 3) că marile lui descoperiri erau locuri comune încă din 1848 ; 4. că panaceele lui socialiste specifice, au fost criticate în „Misère“ <sup>63)</sup>, *înainte* ca R[odbertus] să le fi descoperit.

Vei vedea că-ți mai rămîn destule de făcut ; chestiunile de mai sus însă le pot face numai *eu*, deoarece le-am trăit și deoarece sînt singurul în posesia căruia se află materialul corespunzător din 1840—1850.

Teoria rentei a lui R[odbertus] este o absurditate ; primul manuscris al „Capitalului“ din 1861—63 <sup>126</sup> conține o critică

<sup>61)</sup> Vezi volumul de față, p. 92—93. — *Nota red.*

<sup>62)</sup> F. Engels. „Prefață la ediția germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>63)</sup> K. Marx. „Mizeria filozofiei“. — *Nota red.*

detaliată, destul de ironică, a lui M[arx] la adresa ei, într-un capitol foarte amplu : „Teorii asupra plusvalorii“, pe care probabil că-l voi publica la sfîrșitul volumului 2 sau ca volumul 3.

Pentru prefața mea am însă nevoie de R[obertus], „Öffener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins“, Leipzig, 1863. Dacă mi-ați putea-o procura, dumneata sau Ede, pentru cîteva zile, v-aș trimite-o înapoi de îndată ce aș face extrasele necesare.

Articolul despre Proudhon din vechiul „Soc[ial] Dem[okrat]“<sup>109</sup> promis de Ede încă nu l-am primit ; poate că sosește astăzi-seară. Probabil că-l voi traduce pentru ediția franceză.

M-aș bucura nespun dacă Ede și-ar face apariția aici ; aș putea chiar — în cantitate modestă — să-i fiu din nou tovarăș de pahar.

Să revenim acum la penultima duminică scrisoare. Dietz vrea de mult „Situția clasei muncitoare“ ; în principiu am fost de acord înainte de a mă fi clarificat cu vechiul editor, *Wigand*. Sînt 15 ani de cînd Liebkn[echt] promite să clarifice chestiunea prin Freytag (adică situația mea juridică față de W[igand] dar nici pînă azi nu sînt lămurit<sup>64</sup>). În orice caz, Dietz are prioritate, și, în cele din urmă, voi face cele necesare pentru a mă edifica asupra modului în care am dreptul să procedez.

Ar fi bine ca cineva să-și dea osteneala să explice socialismul de stat care este la modă în ultima vreme pe baza exemplului Javei unde el a atins practic apogeul. Întregul material se găsește în „Java, how to manage a colony“, by J. W. B. Money, Barrister at Law, Londra 1861, 2 vol. Aici se vede cum, pe baza vechiului comunism de obște, olandezii au organizat producția pe principii statale și au asigurat oamenilor o existență, după părerea lor, foarte confortabilă. Rezultatul : poporul este menținut în starea de înapoiere primitivă iar în visteria olandeză intră anual 70 milioane mărci (în prezent, probabil, mai mult). Cazul este extrem de interesant și se pot desprinde ușor învățăminte practice. Între altele, este o dovadă a faptului că în Java, ca și în India și Rusia, comunismul primitiv oferă azi terenul cel mai larg și mai propice pentru exploatare și despotism (atîta timp cît nu este răscolit de nici un element al comunismului modern) ; el este în societatea modernă un anacronism la fel de revoltător (care sau va fi înlăturat, sau va degenera rapid) ca și marca-obște din vechile cantoane<sup>127</sup>.

<sup>64</sup>) Vezi volumul de față, p. 35—36. — *Nota red.*

Despre starea primitivă a societății există o carte extrem de *importantă*, așa cum este Darwin pentru biologie, o carte descoperită, desigur, tot de Marx : Morgan „Ancient Society“, 1877. M[arx] vorbea de ea, dar eu aveam pe atunci altele în cap, iar el n-a mai amintit de ea ; faptul cu siguranță nu l-a nemulțumit căci, așa cum se vede din extrasele lui foarte detaliate voia s-o prezinte el însuși germanilor. În domeniul său, el a descoperit, independent de Marx, concepția materialistă asupra istoriei, iar postulatele la care a ajuns în privința societății contemporane sînt de-a dreptul comuniste. Pentru prima oară, ginta romană și greacă sînt explicate pe deplin cu ajutorul organizării gentilice a sălbaticilor, în speță a indienilor americani, și astfel preistoria este pusă pe o bază solidă. Dacă aș avea timp, aș face din acest material, folosind notele lui Marx, un articol pentru „Sozialdemokrat“ sau „Neue Zeit“, dar nici vorbă nu poate fi de așa ceva <sup>128</sup>. Toată șarlatania lui Tylor, Lubbock și Co. a fost definitiv anihilată — endogamia, exogamia și alte asemenea prostii. Aici acești domni fac tot posibilul pentru a trece sub tăcere această carte care a fost tipărită în America ; am comandat-o acum 5 săptămîni și încă n-am primit-o, deși pe foaia de titlu figurează în calitate de coeditor și o firmă londoneză !

Salutări călduroase.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Archiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

61

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra 16 febr. 1884

Dragă Laura,

Mîine e duminică, iar luni trebuie să scotocim din nou în Maitland Park <sup>65</sup> ; așa că dacă nu-ți scriu azi, nu știu cît o să trebuiască să aștin. Am golit în fine vechiul „depozit“ <sup>66</sup> în

<sup>65</sup>) Casa în care a locuit Marx. — *Nota red.*

<sup>66</sup>) În manuscris în limba germană : „Speicher“. — *Nota red.*

care am găsit o mulțime de lucruri care ar trebui păstrate, dar și cam o jumătate de tonă de ziare vechi imposibil de sortat. Cred că săptămîna viitoare putem începe să golim casa, iar în săptămîna următoare să vindem ce rămîne cu cît s-o putea. La un moment dat m-am temut că va trebui să mă întrerup din nou, dar din fericire îmi merge din zi în zi mai bine, pot acum să merg o jumătate de oră la fel de repede ca înainte și dau gata la fiecare 24 de ore, cu ajutorul lui Nim, două sticle de bere Pilsen și o cantitate corespunzătoare de Claret.

Printre manuscrise există prima variantă a „Capitalului“ (1861—1863)<sup>126</sup>; aici am găsit cîteva sute de pagini: „Teorii asupra plusvalorii“, care parțial au fost reluate în textul versiunilor ulterioare, dar mai este suficient material pentru ca volumul 2 să se transforme în volumele 2 și 3.

Bernstein urmează să-mi trimită un articol al Maurului „Despre Proudhon“, publicat în „Social-Demokrat“ de la Berlin în 1865. Este foarte probabil că va trebui tradus în întregime pentru ediția franceză din „Misère“<sup>120</sup>.

Apropo, Bernstein va fi mîine la Lyon; dacă tot a pornit, va veni probabil și la Paris și poate că-și va prelungi călătoria pînă la Londra. Dacă vine la Paris, determină-l, te rog, să vină și aici; sînt multe lucruri despre care aș vrea să-i vorbesc; știe că aici îl așteaptă un pat și chiar dacă n-are bani să nu-și facă probleme, asta se rezolvă.

Paul spune că nu e cazul să mă grăbesc cu prefața la „Misère“<sup>124</sup>, dar eu nu cred, îi cunosc prea bine pe editori. Vreau să știu cînd îi trebuie lui Oriol; deși nu mă pot angaja s-o predau într-o anumite zi sau săptămîină, trebuie totuși să știu o dată *aproximativă*. Casa din Mailand Park trebuie să fie predată la 25 martie și mai sînt de rezolvat o mulțime de probleme; trebuie ca măcar pînă la un punct să-mi fac niște planuri precise.

Ceea ce Paul crede că ar fi un articol al Maurului despre „la propriété c'est le vol“<sup>67</sup>) a lui Proudhon se află în „Sfînta Familie“ pe care o am<sup>129</sup>.

Nu pot împărtăși entuziasmul lui Paul pentru „Justice“ de la Londra; după părerea mea este o publicație îngrozitor de anostă. La ce te poți aștepta de la niște oameni care-și propun să explice lumii probleme de care ei înșiși nu au habar? Ei nu știu să abordeze nici măcar o problemă de actualitate. Hyndman combină frazeologia internaționalistă cu aspirațiile

<sup>67</sup>) — proprietatea este furt. — Nota trad.

șovine, Joyess este un confuz ignorant (l-am văzut acum paisprezece zile), Morris cînd face ceva, face bine, dar este un om limitat, iar sărmanul Bax se încurcă într-o filozofie germană destul de desuetă — toate acestea ar merge pentru o publicație lunară unde ai timp să îți pregătești materialul, dar pentru una săptămînală care abordează tot felul de questions d'actualité<sup>68</sup>), este un lucru deplorabil.

Oricum, aici noua mișcare socialistă „respectabilă“ face progrese, este la modă, dar nu are ecou în rîndurile clasei muncitoare. Și totuși, de aceasta depinde totul. De aceea, prin editarea pripită a lui „Justice“ s-a făcut o prostie. Asemenea articole nu vor avea niciodată efect asupra maselor. Contactul cu muncitorii timp de șase luni ar fi pregătit un cerc de cititori și l-ar fi învățat pe autori cum trebuie să scrie pentru ei. Dar la ce bun lamentările? Les petits grands hommes veulent absolument faire leur petit bonhomme de chemin!<sup>69</sup>.

Sper că micuții se simt mai bine<sup>70</sup>). Nim este foarte îngrijorată din cauza lor. Scrie-ne, te rog, cum le merge.

Calde salutări de la Nim.

Cu afecțiune al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 62

Engels către John Darbyshire  
la Manchester<sup>130</sup>

[ciornă]

[Londra, după 17 febr. 1884]

Nu pot să fac absolut nimic în această problemă; să transmit „Principiile“ dumneavoastră la Dem[ocratic] Federation<sup>67</sup>, „Justice“ sau „To-Day“ ?

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>68</sup>) — probleme de actualitate. — Nota trad.

<sup>69</sup>) — Micii oameni mari vor cu tot dinadinsul să-și urmeze micul lor drum. — Nota trad.

<sup>70</sup>) Jean, Marcel, Edgar și Jenny Longuet. — Nota red.

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 21 febr. 1884

Dragă Laura,

Veștile despre starea sănătății copiilor <sup>71)</sup> m-au liniștit întrucîtva — cu excepția celor despre sârmanul Wolf <sup>72)</sup> care totuși pare cel mai viguros dintre toți și care, sperăm că, atunci cînd vom primi din nou vești de la tine, va fi depășit starea critică.

În privința modului de a proceda în cazul cînd se întîmplă ceva cu Longuet, vom vedea atunci; n-are rost să facem acum „speculații“ pe tema asta — adică speculații în sens filozofic — în orice caz eu nu știu ce puteam face, în împrejurările actuale, cu un tată atît de grijuliu ca L[onguet], dar dacă ai vreo idee, aș fi bucuros s-o aflu.

Am aranjat cu Gittens în privința împachetării și trimiterii cărților și a celorlalte lucruri pentru voi și Lavrov <sup>73)</sup>, dar cum nu s-a prezentat nimeni în ultimele două zile, s-a dus Nim să-i ia la rost.

Alăturat îți trimit prefața la „Misère“ scrisă de Maurul însuși <sup>74)</sup>! Bernstein a găsit acest vechi articol și eu l-am tradus imediat. Vă rog, pe tine și pe Paul, să transpuneți traducerea mea într-o franceză rezonabilă și s-o trimiteți înapoi, odată cu originalul care aparține „Arhivei partidului“ <sup>103</sup> de la Zürich. Vor mai trebui adăugate cîteva cuvinte. Ce vor spune însă francezii despre modul destul de ireverențios în care vorbește Maurul despre ei? Și este oare oportun să lăsăm această apreciere adevărată și nepărtinitoare cu riscul ca broussiștii să spună: voilà le Prussien <sup>75)</sup>? Oricum, eu n-aș vrea să atenuiez articolul, adaptîndu-l la le goût parisien <sup>76)</sup>, dar trebuie să chibzuiim. Nu poate fi negat faptul că acolo bas-empire a existat timp de 18 ani.

<sup>71)</sup> Jean, Marcel, Edgar și Jenny Longuet. — *Nota red.*

<sup>72)</sup> Edgar Longuet. — *Nota red.*

<sup>73)</sup> Vezi volumul de față, p. 98—100. — *Nota red.*

<sup>74)</sup> K. Marx. „Despre Proudhon“. — *Nota red.*

<sup>75)</sup> — Acesta este prusianul. — *Nota trad.*

<sup>76)</sup> — gustul parizian. — *Nota trad.*

Bon dieu al lui Paul ca și introducerea la conferința lui <sup>131</sup> sînt fermecătoare. Expozeul este și el foarte adecvat publicului așa că succesul lui nu mă miră. Din cînd în cînd însă ar putea să dea și alte exemple din „Capitalul“, în afară de vechiul citat din Liebig despre statura recruților <sup>77</sup>); și să nu trateze 1. la concurrence și 2. l'offre et la demande <sup>78</sup>), care în fond este tot concurrence. Sînt atît de exigent tocmai pentru că văd că asta îi prinde bine și că are în mod evident de cîștigat atunci cînd este pisat; ultimele lui realizări atestă realmente un mare progres și dacă ar acorda ceva mai multă atenție anumitor puncte teoretice (în cea mai mare parte, mici detalii) ar deveni o mare lumină a Parisului, a acestui ville Lumière <sup>79</sup>).

Acum trebuie să închei. Nim s-a întors și trebuie să pregătim pachetele de cărți pentru Rusia și America, spre a le putea expedia la timp. Ea spune că cei de la Gittens nu pot veni înainte de marți sau miercuri. Îți trimite sărutări, ca și mine, iar lui Paul, une bonne poignée de main <sup>80</sup>).

Cu afecțiune, al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris 1936

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 64

Engels către Heinrich Nonne  
la Paris

(Ciornă)

[Londra, aprox. 26 februarie 1884]

Ceea ce v-am scris despre Malon sînt pur și simplu fapte, care mi-au fost dovedite și care nu pot fi schimbate de urzelile pariziene. Malon a părăsit într-adevăr, odată cu

<sup>77</sup>) Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 250. — *Nota red.*

<sup>78</sup>) — 1. concurența și 2. cererea și oferta. — *Nota trad.*

<sup>79</sup>) — oraș Lumină. — *Nota trad.*

<sup>80</sup>) — o caldă stringere de mînă. — *Nota trad.*



Bukunin și împreună cu alți cinsprezece indivizi, congresul Ligii păcii și au fondat Alianța secretă<sup>132</sup>. Am avut în mână documentul din martie 1870<sup>133</sup>. Toate minciunile pe care le-ar mai scorni acum M[alon] cu privire la Internațională îmi sînt indiferente; n-am de gînd să le acord atenție. Faptul că este autodidact nu-i acordă în ochii mei dreptul să falsifice istoria. Dacă el este omul potrivit să joace printre francezi rolul de conducător, atunci compătinesc proletariatul francez.

În ceea ce privește propaganda dumneavoastră pe tema legăturilor internaționale :<sup>81)</sup>

1. scopurile ei sînt nedefinite, așa că realmente nu sînt în stare să cheltuiască timp pentru perspective atît de vagi ;

2. aproape toți cei menționați de dumneavoastră îmi sînt necunoscuți (tocmai unica persoană pe care o cunosc mai *îndeaproape* nu este menționată). Or, nu poți activa timp de 40 de ani în mișcarea internațională fără a avea pretutindeni prieteni vechi și tovarăși de care ești legat politic și moral. Prin urmare, mai întîi ar trebui să mă informez la aceștia despre unii dintre oamenii dumneavoastră și despre relațiile dintre unii și ceilalți. Nu pot face însă acest lucru fără a da în vileag proiectul dumneavoastră ;

3. îmi este însă imposibil să accept o alianță despre care nu știu de loc încontro și către ce alte legături mă va conduce viitor. Se va constitui probabil un soi de comitet central la Paris, care va decide primirea de noi membri și o serie de acțiuni, și s-ar putea să mă aflu în aceeași organizație cu oameni împotriva cărora trebuie să lupt cu hotărîre, sau să fiu răspunzător de o acțiune pe care o dezaprob. În nici un caz nu mă pot pune într-o asemenea situație.

Totuși, acest lucru nu trebuie să vă rețină. În orice caz, mă voi bucura dacă veți reuși să faceți ceva. Vă mulțumesc pentru încredere și rămîn etc.

Publicat pentru prima oară în  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>81)</sup> Vezi volumul de față, p. 100—101. — Nota red.

## 65

Engels către Karl Kautsky  
la Zürich

Londra, 3 martie 1884

Dragă Kautsky

Bernstein Ede și-a așumut răspunderea de a bea bruder-  
șaft cu mine, în numele tău și pe socoteala ta. Îmi permit să  
trec imediat la fapte, în speranța că nu-l vei dezavua.

De altfel, astă-seară pleacă la Paris, unde va rămîne-  
mîine, iar mîine seară va pleca, așa că s-ar putea să ajungă  
la Zürich odată cu această scrisoare.

Alăturat — despre vînzarea Rusiei lui Bismarck pentru  
demersul acestuia din urmă pe lângă Bleichröder în vederea  
acordării unui nou împrumut Rusiei<sup>134</sup>. Ferry și Gladstone  
sînt cei dintîi trași pe sfoară, dar dacă Bleichröder dă banii,  
s-ar putea să fie păcălit și Bismarck și, de îndată ce în Rusia  
va începe dansul, vor rămîne toți cu buzele umflate.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Engelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană.

## 66

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov  
la Paris

Dragă Lavrov,

Vinerea trecută ți-am expediat prin intermediul firmei  
Flageollet, Paris, 27 rue Paul Lelong, o ladă cu cărțile<sup>82</sup>) pe  
care le știi. *Transportul a fost achitat aici*; dacă ți se va  
cere să-l plătești, să mă înștiințezi imediat. În cazul în care

<sup>82</sup>) Vezi volumul de față, p. 92—93. — *Nota red.*

lada nu va ajunge la destinație, reclamă, te rog, la adresa indicată.

Cărțile sînt expediate de aici prin Gittens & Cie.

Al d-tale cu prietenie,  
F. Engels

122, Regent's Park Road  
[London], 3 martie 84

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 67

Engels către Vera Ivanovna Zasulici <sup>135</sup>

la Geneva

122, Regent's Park Road,  
N. W. London, 6 martie 1883

Dragă cetățeană !

Atît pentru mine cît și pentru fiica lui Marx ziua în care va apărea traducerea rusă a „Mizeriei filozofiei“ va reprezenta un eveniment fericit. Se înțelege că am să vă pun la dispoziție cu plăcere toate materialele ce v-ar putea fi utile. Iată ce intenționez să fac.

În afară de traducerea germană, în prezent se tipărește la Paris o nouă ediție franceză <sup>120</sup>. Pentru ambele ediții scriu cîteva observații explicative al căror text vi-l voi trimite.

Ca prefață se poate folosi un articol al lui Marx despre Proudhon, publicat în „Social-Demokrat“ (1865), în care se spune aproape tot ce trebuie. Va fi tipărit în ambele ediții noi, cea franceză și cea germană. Nu există decît un singur exemplar al acestui articol, care se află în arhiva de la Zürich a partidului nostru <sup>103</sup> ; dacă printre hîrțiile lui M[arx] sau ale mele nu voi găsi un al doilea (am să știu în cîteva săptămîni), atunci puteți, fără nici o dificultate să obțineți o copie prin Bernstein.

Pentru ediția germană va trebui să fac o prefață specială, pentru a respinge afirmația absurdă a socialiștilor reacționari că Marx l-ar fi plagiat în „Capitalul“ pe Rodbertus<sup>136</sup> și pentru a demonstra că, dimpotrivă, M[arx] îl criticase pe R[odbertus] încă în „Mizeria“ înainte ca acesta să fi scris „*Sociale Briefe*“. Părerea mea este că toate acestea nu prezintă interes pentru publicul rus, care încă nu este captat de pseudosocialiștii noștri. Dar asupra acestui lucru dumneavoastră veți hotărî, materialul vă stă la dispoziție în cazul cînd veți voi să-l folosiți.

Cele ce mi-ați comunicat în legătură cu interesul crescînd care există în Rusia pentru studierea lucrărilor de teorie a socialismului m-a bucurat nespus. Spiritul teoretic și critic care a dispărut aproape complet din școlile noastre germane pare într-adevăr să-și fi găsit refugiu în Rusia. Mă rugați să vă indic lucrări pentru traducere. Dar ați tradus, sau ați promis să traduceți, aproape toate lucrările lui Marx; de asemenea, ați tradus cele mai bune lucrări ale mele; restul lucrărilor noastre germane sînt fie slabe din punct de vedere teoretic, fie tratează probleme mai mult sau mai puțin specifice Germaniei. În ultima vreme, francezii au editat lucruri foarte bune dar este abia un început. Rezumatul „Capitalului“, publicat de Deville este, în partea lui teoretică, bun, în schimb partea descriptivă este cam expedită, așa că pentru cei care nu cunosc originalul este aproape ininteligibil. În plus, toată lucrarea este prea stufoasă pentru un rezumat. Cred totuși că după ce va fi revăzută va ieși ceva bun; un rezumat al „Capitalului“ ar putea fi util într-o țară în care este foarte dificil să-ți procuri cartea ca atare.

Vorbînd despre situația din Rusia<sup>83</sup>), mă refeream, desigur, între altele și la finanțe, dar nu numai la acestea. Pentru un guvern care este complet dezorientat, ca cel de la Petersburg, și pentru un țar care este prizonier, ca sihastrul de la Gacina<sup>84</sup>), situația nu poate fi, în viitor, decît și mai încordată<sup>137</sup>. Nobilii și țărani sînt ruinați și unii și alții; armata este lovită în sentimentele ei șovine și indignată de faptul că *Людари*<sup>85</sup>) stă mereu ascuns; este nevoie de un război în exterior ca supapă pentru „patimile rele“ și nemulțumirea generală, dar el nu poate fi declanșat din lipsă de bani și din

<sup>83</sup>) Vezi volumul de față, p. 70—71. — *Nota red.*

<sup>84</sup>) Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

<sup>85</sup>) — suveranul. — *Nota trad.*

cauza conjuncturii politice nefavorabile ; intelectualitatea națională puternică arde de dorința de a zdrobi cătușele care o ținutiesc ; în plus lipsa totală de bani și presiunile pe care деятели<sup>86)</sup> le fac asupra guvernului — părerea mea este că situația se va înrăutăți din lună în lună și, dacă s-ar găsi un mare duce constituțional și curajos, „societatea“ rusă ar trebui să vadă într-o revoluție de palat cea mai bună ieșire din acest impas. Oare Bismarck și Bleichröder îi vor salva pe noii lor prieteni ? Mă îndoiesc, și mă întreb mai curînd care din cei doi parteneri va fi tras pe sfoară de celălalt.

Anexez un manuscris al lui Marx (copie), pe care îl puteți folosi cum veți găsi de cuviință. Nu știu în care publicație „Слово“ sau „Отечественные записки“ a găsit el articolul „K[arl] M[arx] în fața judecării domnului Jukovski“<sup>87)</sup>. După felul cum este redactat, răspunsul<sup>88)</sup> pare a fi fost destinat publicării în Rusia ; nu l-a trimis însă niciodată la Petersburg, temîndu-se că va periclita, prin însuși numele său, existența revistei care l-ar fi publicat.

Al dv. devotat,  
F. Engels

Traducerea broșurii mele<sup>89)</sup>, făcută de dumneavoastră, mi se pare excelentă. Ce frumoasă este limba rusă ! Are toate avantajele germanei minus îngrozitoarea duritate a acesteia.

Publicat pentru prima oară  
în culegerea : „Gruppa Osvobojdienie  
truda“, nr. 1, 1924

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

<sup>86)</sup> — politicienii. — *Nota trad.*

<sup>87)</sup> N. K. Mihailovski : „Karl Marx pered sudom g. Iu. Jukovskogo“.  
— *Nota red.*

<sup>88)</sup> K. Marx. Scrisoare catre redacția revistei „Otecestvennii Zapiski“. — *Nota red.*

<sup>89)</sup> F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— *Nota red.*

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 7 martie 1884

Dragă Sorge,

După ce toată toamna și iarna am suferit de o boală cronică, nu prea gravă, dar foarte plicticoasă, și după ce a trebuit să stau în pat două luni, iată-mă din nou în stare să lucrez sistematic și să-mi achit datoriile în materie de corespondență. Să sperăm că amintirea dureroasă a suferinței cu mult mai grele prin care ați trecut, tu și soția ta, se va mai atenua și atunci treptat totul va intra din nou pe vechiul făgaș.

Întrucît nu mă pot mișca prea ușor și mă limitez la deplasări pe distanțe mici și nici nu prea am la cine să apelez, am îndeplinit puțin altfel sarcina pe care mi-ai încredințat-o. Exemplarul tău din ediția a treia a „Capitalului“ precum și un exemplar din „Le capital“ al lui Deville au plecat, în două pachete, prin Book Post<sup>90)</sup>; fotografiile ți le trimit pe aceeași cale: am învățat să le ambalez. Alte două exemplare din „Capitalul“ ai să poți, probabil, să le procuri ușor în America.

Ți-am făcut abonament pe un an la „To-Day“ și ai să-l primești, probabil, regulat. Toți acești oameni au multă bunăvoință dar teribil de puține cunoștințe; pentru „To-Day“ încă mai merge, dar acum Democratic Federation<sup>67)</sup> editează un săptămînal, „Justice“, care prin faptul că rumează aceleași probleme și este absolut incapabil să trateze cum trebuie o problemă de actualitate, este îngrozitor de anost. Ți trimit cîteva numere, nu merită să te abonezi. În general, față de Democratic Federation nu trebuie să se manifeste mare încredere; sînt acolo tot soiul de elemente dubioase. Hyndman, care face pe șeful partidului *in partibus infidelium*, este un carierist destul de lipsit de scrupule care acum cîteva ani a candidat pentru parlament din partea conservatorilor, dar nu a fost ales; în plus s-a purtat execrabil față de Marx<sup>68)</sup>. Eu țin la distanță toată această Democratic Federation, sub pretextul plauzibil al lipsei de timp, și întrețin relații numai cu „To-Day“, și anume cu Bax; el este un băiat de treabă, care s-a apucat însă într-un moment cu totul nepotrivit să-l tocească pe *Kant*.

<sup>90)</sup> — Serviciul poștal al imprimatelor. — Nota trad.

*Dacă n-ai nimic împotriva*, eu voi publica în „To-Day“, versiunea engleză a scrisorii pe care ți-a adresat-o Marx în legătură cu H. George<sup>14</sup>; ați putea apoi s-o folosiți în America.

Mă îndoiesc că voi avea timp să mă aventurez într-o dispută cu Stiebeling<sup>138</sup>; asemenea zeșori mărunți pot fi lăsați în pace. Oricum, în următorii câțiva ani existența sectarismului în America nu va putea fi împiedecată. Așa că marele Most va avea probabil același sfârșit ca și K. Heinzen II. Primesc „Wochen-Volkszeitung“<sup>91</sup>), dar nu e prea interesant.

Cum e cu călătoria lui Bebel, Liebknecht sau a altcuiva în America, nu știu. Când m-au întrebat, le-am spus părerea mea, și anume că nu este indicat ca din trei în trei ani să se meargă în America în vederea alegerilor. În Germania lucrurile merg foarte bine. Băieții noștri se comportă admirabil. Legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> îi implică pretutindeni în lupta locală cu poliția, o luptă în care aceasta este pusă adesea în situații penibile, din care nu lipsesc farsele și care se soldează de cele mai multe ori cu victoria noastră și oferă cel mai bun mijloc de propagandă. Toate ziarele burgheze suspină din când în când din cauza marilor succese ale oamenilor noștri și așteaptă cu teamă noile alegeri<sup>181</sup>. Acum două săptămîni a fost aici un nepot de-al meu din Barmen — conservator liberal — căruia i-am spus: „În Germania s-a ajuns la o situație în care noi putem să stăm cu brațele încrucișate și să-i lăsăm pe dușmanii noștri să lucreze pentru noi. Indiferent dacă abrogați legea împotriva socialiștilor, indiferent dacă o prelunghiți, o înăspriți, sau o atenuați — este totuna, oricum este în avantajul nostru“. — „Da, a spus el, împrejurările vă sînt extraordinar de favorabile“. „În orice caz, am spus, această situație nu ar fi existat, dacă noi nu am fi definit-o corect încă acum 40 de ani și n-am fi acționat în acest sens“. Nici un răspuns.

Și în Franța lucrurile merg mai bine de când Laf[ argue ], Guesde și Dormoy au ieșit din închisoare<sup>5</sup>. Ei sînt foarte activi, merg mult în provincie unde, din fericire, sînt concentrate principalele lor forțe, editează mici ziare la Reims și St. Pierreles-Calais<sup>92</sup>) și peste 4 săptămîni vor avea un congres la Roubaix<sup>148</sup>. În plus, la Paris au loc în fiecare duminică, conferințe la care participă multă lume; Laf[ argue ] vorbește despre concepția materialistă a istoriei, iar Deville despre „Capitalul“<sup>131</sup>.

<sup>91</sup>) „Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung“. — *Nota red.*

<sup>92</sup>) „La Defense de travailleurs“, „Le Travailleur“. — *Nota red.*

Am să le scriu să ți le trimită, căci toate vor fi publicate. Este bine că deocamdată n-au nici un ziar la Paris ; încă nu este momentul. La Paris va apare o nouă ediție din „Misère de la Philosophie“<sup>120</sup>. De asemenea, una germană la Zürich și una rusă la Geneva. Din „Dezvoltarea“<sup>93</sup>) mea nu cred că ți-am trimis vreun exemplar, căci am primit eu însumi doar câte unul sau două (idiotii). Acum a apărut a treia ediție a lucrării, plus cea franceză, italiană, rusă și poloneză. Aveling vrea s-o traducă în engleză ; el este un tînăr foarte de treabă, dar are too many irons in the fire<sup>94</sup>) iar acum lupta cu fostul său prieten Bradlaugh îi răpește o groază de timp ; acesta, grație mișcării socialiste de aici, pierde teren și bineînțeles mijloacele de existență. Asta înseamnă că trebuie să se apere — ceea ce pentru indivizi mărginiți și josnici nu-i o treabă ușoară.

Tussy o duce bine, vine pe aici mai ales duminica. Lenchen, după cum probabil știi, îmi conduce menajul. În două săptămîni am să mă pot apuca din nou serios de volumul 2 al „Capitalului“<sup>2</sup> — este o muncă titanică, dar mă bucur.

Citește-l pe Morgan (Lewis H.), „Ancient Society“, a apărut în 1877 în America. Analizează admirabil preistoria și comunismul ei. A descoperit și el, în mod independent, teoria istoriei a lui Marx și trage concluzii comuniste în ce privește prezentul.

Salutări cordiale lui Adolph<sup>95</sup>).

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“,  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană.

<sup>93</sup>) „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — *Nota red.*

<sup>94</sup>) — prea multe potcoave băgate în foc. — *Nota trad.*

<sup>95</sup>) Adolph Sorge junior. — *Nota red.*



Engels către Paul Lafargue <sup>139</sup>

la Paris

[Londra], 11 martie 84

Dragă Lafargue,

Sînt de acord cu aproape toate modificările dumitale cu excepția următoarelor :

p. 6 idei greșite despre ... valoarea de schimb — nu se poate continua cu „și“ ; ceea ce urmează, interpretarea utopică, este *cauzată* de aceste idei greșite ; această cauzalitate trebuie pusă în evidență.

p. 6 jos : ne zăpăcește etc. ; este prea eliptic ; lipsește știința *falsă* sau *pretinsă*. Ar trebui să se încerce o mai mare apropiere de original.

p. 7 aceleași obiecții ; apoi : „care însă trebuie să renunțe la pretențiile sale de originalitate“ denaturează textul. Marx spune : „Dazu das undbeholfen-widrige Gelehrttun des Autodidakten, dessen naturwüchsiger Stolz auf originalles Selbstdenken bereits gebrochen ist <sup>69)</sup>“ ; a fost într-adevăr un gînditor original și a fost mîndru de asta ; n-a mai fost însă mîndru cînd a descoperit că ceea ce pentru el era nou și original fusese spus de alții înaintea lui ; și atunci a trecut la pseudoștiință etc. Textul dumitale *neagă* originalitatea lui Proudhon.

Ibid. Cabet. N-ai dreptul să-i atribui lui Marx mai mult decît a spus : „Cabet, respektabel wegen seiner praktischen Stellung zum französischen Proletariat“ <sup>97)</sup>. M[arx] nu spune nimic despre devotament, un cuvînt pe care, cum probabil știi, îl detesta ; s-ar putea spune : demn de respect datorită rolului pe care l-a jucat față de proletariatul francez (sau în mișcarea politică a proletariatului francez) etc., sau ceva asemănător.

*Ib.* Se poate spune : a predica *în cursul a trei volume* ?

*Ib.* jos, Thiers : Cînd o prescurtezi, așa cum faci dumneata, ar trebui adăugat ceea ce spune originalul : „The[iers],

<sup>69)</sup> — „La aceasta se adaugă aerele de savant, nelndeminatice și respingătoare ale autodidactului, a cărui mîndrie instructivă de a gîndi în mod original și independent s-a și năruiit“. — *Nota trad.*

<sup>97)</sup> — Cabet „demn de respect pentru rolul jucat în mișcarea proletariatului francez“. — *Nota trad.*

Gegenrede gegen Pr[oudhon]s Vorschläge, die dann als besondere Schrift veröffentlicht war“<sup>98)</sup>. Eu cred că este celebra carte „De la propriété“, dar nu sînt sigur.

p. 8 ... *creditul ar putea accelera* — nu creditul, ci aplicarea lui; deci ar trebui spus „ar putea servi la accelerarea... sau ceva de genul acesta.

p. 9 manifestă un cinism cretin în onoarea țarului? Dem Zaren zu Ehren kretinartingen Zynismus treibt“<sup>99)</sup>. Cinismul cu care tratează P[roudhon] suferințele Poloniei este un compliment la adresa politicii țarului. Tocmai asta trebuie să reiasă de aici.

*ib. jos. Pe de o parte... etc. Cele două tendințe contradictorii* care definesc interesele micului burghez nu trebuie să lipsească; în textul dumitale sînt cam neglijate.

p. 10 „zgomotoase“ este mai bine decît „scandaloase“.

### 15 Martie

Cam asta ar fi! Încearcă să fii mai fidel originalului; Marx nu este ușor de tradus. Sper că Laura va insista pentru o redare bună și fidelă a textului.

Îți trimit alăturat 10 £.

Am adus aici toate cărțile precum și book-cases<sup>100)</sup>, și de trei zile ne străduim să facem ordine. Este o treabă al naibii de grea; Nim și cu mine sîntem epuizați. Inchei with love to Laura from Nim and myself. No more at present.

From yoursile truly,<sup>101)</sup>  
F. E.

Publicat pentru prima oară în  
K. Marx și F. Engels, Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limbile franceză  
și germană  
Tradus din limbile  
franceză și germană

<sup>98)</sup> — „Răspunsul lui Thiers la propunerile lui Proudhon, publicat ulterior în broșură“. — *Nota trad.*

<sup>99)</sup> — „Desfășoară în cinstea țarului un cinism de cretin“. — *Nota trad.*

<sup>100)</sup> bibliotecă (ale lui Marx). — *Nota trad.*

<sup>101)</sup> — cu un salut afectuos Laurel din partea lui Nim și a mea. Atît deocamdată. Al dumitale sincer. — *Nota trad.*

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 24 martie, 84

Dragă Ede,

Mă grăbesc să-ți comunic câteva noutăți. Astăzi am terminat în sfârșit în Maitland Park, așa încît vechea casă a fost predată proprietarului, dar mai trebuie să triez cărțile și hîrțile așa că nu mă pot apuca de nimic pînă nu voi face ordine

Demonstrația din ziua de 16<sup>140</sup> a marcat două eșecuri : al lui Hyndman și al lui Frohme.

Hyndman a fost desemnat ca orator, fără să fi fost înțeles, zice-se, de către Rackow. Cum nu credea în succes, a declarat în „Justice“ că trebuie să vorbească „un muncitor“ și că *el* nu va face decît să asculte. Tot în „Justice“ a apărut o notă foarte insolentă despre ultimul număr din „To-Day“ — aproape o declarație de război<sup>141</sup>. Apoi Hyndman a complotat împotriva trimeriei de delegați la congresul de la Roubaix<sup>148</sup> pe motiv că acesta este un congres al minorității și nu trebuie intervenit în certurile interne ale francezilor. Dar în marțea următoare, la ședința comitetului Federației Democratice<sup>67</sup>, a suferit o înfrîngere totală : oamenii pe care conta cel mai mult au fost împotriva lui ; el n-a putut să explice motivele reale ale poziției sale ; hotărîrea de participare la demonstrație și la congres a fost adoptată cu entuziasm și Hyndman, care acum ar fi fost bucuros să vorbească la Highgate, își tăia singur retragerea, iar invitația de a lua cuvîntul i-a fost adresată lui Aveling care a acceptat cu plăcere. Așa se întîmplă întotdeauna cu acești firoșcoși complotiști de duzină — ajung victima propriilor trucuri.

Frohme se pare că a vorbit bine la Highgate ; în schimb, la Asociație<sup>118</sup> a fost lamentabil. Îți trimis „D[eutsche] Lond[oner] Ztg“, în care un reporter filistin are naivitatea de a-și exprima bucuria că Frohme, cu îngrozitoarele lui banalități, a vorbit din suflet. Se spune că la Asociație a fost scandal mare, din cale afară ; Fr[ohme] a încasat o săpuneală și ar fi spus că n-a întîlnit la Londra nici un socialist, necum un *om*. Multă vreme n-o să mai treacă pe acolo. Din fericire, pe mine m-a cruțat.

Multe mulțumiri pentru „D[eutsche] Tageblatt“ ; ți-l restituți de asemenea. Să răspund ineptiilor lui B. Becker ar fi o cinste prea mare pentru el. Ceea ce scrie acest ex-președinte al omenirii și tipărește „Tageblatt“ nu prezintă nici o importanță și, chiar la Berlin, este de mult uitat. O asemenea răutate neputincioasă se sufocă singură. Dar ce valoare are ziarul care publică o astfel de tîmpenie ! Cei de la „Figaro“ mințeau totuși mai bine, și asta numai imediat după Comună, în timpul panicii generale.

Articolul din martie a fost, totuși, foarte bun ; punctele esențiale au fost discutate foarte corect. La fel și cel din numărul următor, despre predica țărănească a unui membru al Partidului poporului, în care însă invocarea „conceptului“ de democrație<sup>142</sup> este nefericită. Acest concept variază odată cu acela de demos și de aceea nu ne ajută să avansăm nici măcar cu un pas. După părerea mea, ar trebui spus așa : pentru cucerirea puterii politice, proletariatul are și el nevoie de *forme* democratice, dar, ca toate formele politice, ele reprezintă doar un mijloc. Cine urmărește azi democrația *ca scop*, trebuie să se sprijine pe țărani și pe micii b[urghezi], adică pe clasele aflate în declin și care, din moment ce vor să se mențină artificial, sînt *reacționare* în raport cu proletariatul. Nu trebuie uitat nici faptul că forma *consecventă* a dominației burgheziei este tocmai republica democrată, care, e drept, a devenit prea periculoasă datorită stadiului de dezvoltare atins de proletariat — dar care, așa cum arată exemplul Franței și Americii, continuă să fie posibilă ca dominație directă a burgheziei. „Principiul“ liberalismului a „devenit istoricește determinat“, este, așadar, propriu-zis, doar o inconsecvență ; monarhia constituțională liberală este forma adecvată a dominației burgheziei : 1. la început, cînd burghezia încă nu a înlăturat definitiv monarhia absolută și 2. la sfîrșit, cînd proletariatul face ca republica democrată să fie prea periculoasă. Și totuși, republica democrată rămîne *ultima* formă a dominației burgheziei : cea în cadrul căreia aceasta dispăre. Cu aceasta închei această vorbărie.

Nim îți transmite salutări. Pe Tussy n-am văzut-o ieri.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

71

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 24 martie, 84

Dragă Kautsky,

Cel mai bine este să comanzi cartea lui Morgan<sup>102)</sup> în America; puținele exemplare publicate în Anglia de firma MacMillan se pare că s-au cumpărat, s-au epuizat — pe al meu l-am obținut cu greu, de la *anticariat*. Pe editorul american nu-l cunosc. Exemplarul meu costă 13 sh. 4. d.

Cînd voi avea timp, îți voi pregăti un material pentru „N[eue]Zeit“ cu condiția de a fi publicat și în broșură (circa 3 coli de tipar)<sup>103)</sup>; am această datorie față de M[arx] și pot folosi însemnările lui<sup>104)</sup>.

Cu Meissner m-am înțeles să editez întii separat cartea a doua a „Capitalului“ după care vor urma cea de a treia și „Teorii asupra plusvalorii“<sup>126</sup> ca jumătatea a doua a volumului doi<sup>2</sup>. În felul acesta treaba va merge mai repede. Se închide poșta.

Al tău,  
F. E.

Povestea cu Morris nu are nici o importanță; niște în-curcă-lume.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>102)</sup> L. H. Morgan. „Ancient Society“. — *Nota red.*

<sup>103)</sup> F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>104)</sup> K. Marx. „Conspectul cărții lui Lewis H. Morgan «Ancient society»“. — *Nota red.*

72

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 31 martie 1884

Dragă Laura,

Chiar dacă n-aș fi primit azi dimineată scrisoarea lui Paul, după amiaza era rezervată pentru a-ți scrie. În momentul de față sînt atît de tracasat și de hărțuit încît nu dispun de timpul meu și nici măcar de camera mea și de biroul meu. Lunea trecută <sup>105)</sup> am eliberat casa de la nr. 41, Maitland Park Road <sup>106)</sup>, i-am plătit lui Willis și i-am predat cheia. Mobila rămasă este la Gittens; ei au oferit 12.10 £, dar intenționează să o vîndă; vom încerca să obținem 15 £ ca să scăpăm; se va face chiar în cursul acestei săptămîni. Apoi, m-am ocupat de cărți și eram aproape gata — încă două zile și ași fi terminat ce era mai greu — cînd, închipuiește-ți, proprietarul trimite meșteri pentru a zugrăvi casa; și iată-ne în casă cu trei flăcăi care umblă de colo-colo, cu toate ferestrele deschise, cînd ți-e lumea mai dragă, camerele sînt pline de lume și pe deasupra un puternic vînt dinspre est, care suflă nu numai afară, ci și în casă. Nu e de mirare că m-am căptușit cu un drăguț de reumatism. Din fericire, deși acești trîntori sînt încă stăpîni în casă, am scăpat măcar de vîntul dinspre est și, oarecum, de reumatism. Astăzi mi s-a permis să rămîn în camera mea cu condiția s-o eliberez mîine. Să ne bucurăm deci de prezent.

Nim spune că, de cînd am scăpat de casa cea veche, i s-a luat o piatră de pe inimă, că acum poate din nou să doarmă liniștită; pentru ea a fost un coșmar pe care nu-l putea alunga nici chiar păhărelul de „Irish“ pe care-l bea din cînd în cînd. Am făcut mari schimbări în locuința noastră; două biblioteci de-ale mele au fost mutate jos, pianul a fost pus în colțul dintre șemineu și ușa dublă (în camera din față), celălalt colț este ocupat de o bibliotecă a Maurului, iar biblioteca lui cea mare (care înainte era în spatele canapelei) acum este în camera din spate în locul pianului. De îndată ce zugravii vor pleca, voi tria ultimul maldăr de cărți și apoi voi încerca să-ți expediez ultima ladă de cărți; sînt o mulțime de lucruri in-

<sup>105)</sup> 24 martie. — *Nota red.*

<sup>106)</sup> Casa în care a locuit Marx. — *Nota red.*

teresante despre revoluția franceză, Loustallot, „Feuille Villa-geoise“, „Prisons de Paris pedant la Révol[ution] etc. etc.

Cu Meissner am convenit ca întâi să se editeze separat cartea a doua (Procesul de circulație a capitalului)<sup>107</sup>; de îndată ce se termină cu munca brută, pot să încep. Va urma cartea a treia, împreună cu „Teorii asupra plusvalorii“<sup>108</sup>, o lucrare de mari proporții pe care am descoperit-o acum și care reprezintă o parte din primul manuscris al „Capitalului“ (1862)<sup>126</sup>. Traducerea engleză avansează încet, Sam<sup>109</sup>) e prea ocupat cu probleme juridice și este prea conștiincios pentru a da zor „neglijînd calitatea“.

Mișcarea de aici își dovedește tot mai mult, pe zi ce trece, slăbiciunea. „Justice“ mă exasperează prin totala incapacitate de a aborda corect măcar o singură problemă. „To-Day“ va exista luna viitoare numai prin Davitt și Paul care, după cum vei fi aflat desigur cu plăcere din „Justice“, este în prezent cea mai mare autoritate în domeniul proprietății țărănești din Franța<sup>143</sup>. Acești indivizi nu pot nici măcar să recunoască meritele unui om fără a încerca să-și bată joc. Din cît pot să apreciez în momentul de față, Bax și Aveling sînt singurii care pot da ceva; dar Bax nu se ocupă decît de Kant, iar Aveling, pentru a-și cîștiga existența, aruncă prea multe potcoave în foc și, în plus, în tot ce privește economia politică este un novice desăvîrșit. Paul îl va vedea cu siguranță pe Bax la Roubaix<sup>148</sup>; el și un muncitor<sup>110</sup>) au fost desemnați ca delegați de Democratic Federation<sup>67</sup> cu totul împotriva voinței lui Hyndman, care în ultimul timp a încercat de mai multe ori să le impună propriile lui planuri și trucuri, dar a suferit o înfrîngere lamentabilă: astfel, s-a împotrivit trimiterii de delegați la Roubaix deoarece voia să mențină legătura cu Brousse și Co. Individul n-o să ajungă departe, este prea ne-chibzuit.

Mă tem că Paul va fi dezamăgit în privința delegatului german la Roubaix, afară de cazul în care ar veni Liebkn[echt]; dar chiar dacă a promis să vină, acest lucru nu este plauzibil. Ceilalți nu vorbesc franceza, afară poate de Bernstein, dar pe acesta reprezentanții precis nu-l vor trimite, căci cei mai

<sup>107</sup>) În manuscris în limba germană: Zirkulationsprozess des Kapitals. — *Nota red.*

<sup>108</sup>) În manuscris în limba germană: „Theorien über den Mehrwert“. — *Nota red.*

<sup>109</sup>) Moore. — *Nota red.*

<sup>110</sup>) Harry Quelch. — *Nota red.*

mulți îl urăsc, și dacă ar putea și ar avea curaj, nu l-ar mai ține nici la Zürich. Datorită marelui contingent de mic-burgezi — nătărăi cultivați<sup>111</sup>), „conducătorii“ noștri din Germania s-au transformat într-o jalnică adunătură. Totuși, sper ca Roubaix să aibă un mare succes devant le public<sup>112</sup>) ; aceasta ne-ar ajuta enorm. Îți trimit deocamdată un cec de 10 lire și o mulțime de sărutări de la Nim și de la bătrînul infirm, care te iubește.

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

73

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 11 aprilie, 84

Dragă Kautsky,

Am primit scrisoarea ta și a lui Ede. Sper că Morgan va fi gata săptămîna viitoare<sup>113</sup>) ; acum nu pot face mare lucru, Schorl[emmer] și Moore sînt aici. Aceasta este deocamdată ultima mea lucrare și nu e ușor să faci rezumatul unei cărți care este atît de bogată în conținut și atît de prost scrisă<sup>114</sup>). Dacă Tussy va găsi scrisoarea, se va putea introduce și aprecierea lui Marx asupra lui Richard Wagner ; cum se poate face legătura, vedeți voi<sup>144</sup>.

Mă voi apuca imediat de volumul II<sup>115</sup>) și, în plus, am de revăzut : 1. „Misère“ a dumatile<sup>81</sup>, 2. notele și prefața<sup>124</sup> la ediția ei franceză<sup>120</sup>, 3. traducerea engleză<sup>116</sup>) care acum trebuie ărnită din loc, la acestea se adaogă, 4. „Dühring“ și ce îmi vor trimite francezii.

<sup>111</sup>) În manuscris în limba germană : gebildete Schafsköpfe. — *Nota red.*

<sup>112</sup>) — la public. — *Nota trad.*

<sup>113</sup>) *F. Engels*. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>114</sup>) *L. H. Morgan*. „Ancient Society“. — *Nota red.*

<sup>115</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>116</sup>) a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*



Fabian mă urmărește cu o încăpăținare <sup>145</sup> de care s-ar lipsi dacă ar ști cât ne amuză. Cu ani în urmă trebuia să colaborăm la o publicație pe care voia s-o întemeieze cu un alt mare gânditor <sup>117</sup>), pe baza unui program filozofic încropit de ei dintr-un kantianism prost înțeles și mucegăit de patru generații. Apoi m-a atacat pentru tratarea dialectică a matematicii și i s-a plîns lui Marx că l-aș fi defăimat pe —1. Se vede că acum istoria asta se repetă. Poate să cutreiere lumea, braț la braț cu von der Marck, eu unul n-am să-l citesc.

„Situția clasei muncitoare“. Ultimele știri în legătură cu ea pe care eu le am de la L[iebknacht] au fost că Freytag ar fi anunțat că sînt legat prin contract de W[igand]. Pe ceea ce spune L[iebknacht] nu te poți baza, iar cînd e vorba de fapte nu mișcă un deget <sup>118</sup>). Singura soluție este să-i scriu eu lui Freytag.

Geiser poate să-i înjure pe atei mult și bine, Bismarck n-o să-i facă plăcerea de a abroga legea împotriva socialiștilor <sup>22</sup> ; dacă cineva a mai nutrit iluzii în această privință, cred că le va pierde acum, după ce B[ismarck], pentru a salva legea, a făcut apel la ultima lui rezervă, bătrînul măgar <sup>146</sup>.

Este foarte bine că fracțiunea îi *interzice* lui L[iebknacht] să colaboreze la ziar <sup>119</sup>). Asta depășește vechea cenzură prusiană. Dacă L[iebknacht] se împacă cu situația înseamnă că s-a ajuns departe.

Am primit Rodb[ertus] etc. <sup>120</sup>); multe mulțumiri, săptămîna viitoare o voi trimite înapoi. Nota din „Capitalul“ se află în ediția a doua la p. 552 <sup>147</sup>, iar în ediția a treia am completat-o substanțial, te rog s-o parcurgi.

Va trebui să te mulțumești cu atît, deoarece trebuie să-i scriu și lui Ede.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Archiv Marksas i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>117</sup>) Wilhelm Ludwig Rosenberg. — *Nota red.*

<sup>118</sup>) Vezi volumul de față, p. 25—26 și p. 107 — *Nota red.*

<sup>119</sup>) „Berliner Volksblatt“. — *Nota red.*

<sup>120</sup>) Karl Rodbertus. „Öffener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig“. — *Nota red.*

## 74

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 11 aprilie 84

Dragă Ede,

Și eu cred că ar fi mai bine să lăsăm cartea lui Frohme să moară de moarte naturală <sup>121)</sup>.

O delegație la Roubaix în momentul când au loc dezbatere asupra legii împotriva socialiștilor <sup>22</sup> ar fi dăunat enorm. „Tinguiitorii“ <sup>64</sup> ar fi spus că numai din această cauză a fost menținută legea, deși ea oricum ar fi fost menținută; acest lucru trebuia evitat. Un congres înseamnă comunicări și întâlniri personale utile; ele ca atare au o importanță secundară și nu trebuie să li se sacrifice considerentele majore. Voi încerca să explic acest lucru celor de la Paris. În aceste condiții, adresa a fost singura posibilitate, de altfel acceptabilă <sup>148</sup>. Ideea unui congres internațional la Londra mă înspăimintă, în acest caz aș pleca.

Cu Rodb[bertus], cel mai bine este să așteptați pînă cînd veți primi prefața mea la „Misère“ <sup>122)</sup>; voi acolo n-aveți de unde să cunoașteți lucrările fundamentale, respectiv engleze (menționate la p. [...] <sup>149)</sup>, din care reiese că aplicarea socialistă a teoriei ric[ard]iene a valorii — calul de bătaie al lui Rodbertus — a fost în Anglia un loc comun, pentru economiști încă din 1820, iar pentru socialiști din 1830. Cred că v-am scris deja <sup>123)</sup>, că tot acolo voi demonstra că M[arx], departe de a fi șterpelit cît de cît de la Rodbertus, a criticat încă în „Misère“ atît lucrările deja scrise ale acestui Rodbertus, cît și toate cele încă nescrise. Cred că cel mai bine este să așteptăm cu atacul pînă cînd „Misère“ va apărea în germană, iar apoi să dăm lovitură (mă refer la atacul principal, hărțuiriile menite să-i atragă pe rodbertusieni într-un schimb de focuri sînt ori-cînd binevenite).

Aștept cu nerăbdare manuscrisul <sup>81</sup>. Nota bene, dacă în capitolul 2 expresiile hegeliene vă dau de furcă, lăsați pur și

<sup>121)</sup> Karl Frohme. „Die Entwicklung der Eigentums-Verhältnisse“. — Nota red.

<sup>122)</sup> F. Engels. „Prefața la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — Nota red.

<sup>123)</sup> Vezi volumul de față, p. 105. — Nota red.

simplu loc în manuscris, am să completez eu ; în germană trebuie folosită terminologia academică corectă, altfel nu se înțelege nimic.

Am primit 3 exemplare din ediția a 3-a<sup>124</sup>). „Dühring“ trimis odată cu ele mi-a dat puțină bătaie de cap, după care l-am pus liniștit deoparte crezînd că a sosit din greșeală. Nici nu m-am gîndit că ar fi o aluzie la ediția a doua. Mă bucur nespuns că este așa, cu atît mai mult cu cît acum aud din toate părțile că lucrarea a produs, mai ales în Rusia, o impresie la care eu nu mă așteptam. Prin urmare, oricît de plicticoasă ar fi o polemică cu un adversar mărunt, încercarea de a face o prezentare amplă a concepției noastre asupra problemelor filozofiei, științelor naturii și istoriei a avut efect. Nu voi face decît modificări stilistice și poate cîteva completări în partea referitoare la științele naturii. Faptul că vechea ediție a avut 2 părți se explică prin modul în care a fost editată cartea (în fascicule), ceea ce, de altfel, a fost lipsit de sens.

Cromolitografiile pentru Nim, despre care întrebî, încă -au sosit.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 75

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 18 aprilie 1884

Dragă Laura,

Îți mulțumesc pentru veștile despre copii<sup>125</sup>), care ne-au bucurat mult pe toți. Sperăm că noua formulă va da rezultate, cel puțin un timp și fără prea multe fricțiuni, cu toate că, după cîte spui, o asemenea persoană poate provoca destule.

<sup>124</sup>) a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>125</sup>) Jean-Laurent-Frederick, Edgar, Marcel și Jenny Longuet. — *Nota red.*

În ceea ce privește grupul nostru „socialist“ de aici, sînt și eu de părere, așa cum am mai spus, că Bax și Aveling sînt singurii valoroși, care cel puțin manifestă dorința de a învăța, chiar dacă această dorință nu este întotdeauna cel mai bine orientată. Dar cel mai rău este că acest mic grup de oameni care, *în public* „se admiră reciproc“ iar *pe ascuns* se „calomniază reciproc“, mai mult sau mai puțin, (mai ales Hyndman), ajuns, din cauza flecărelilor răuvoitoare, la adevărate scandaluri. Întii ne-a spus S. Moore că a auzit la Manchester că Hyndman s-ar ocupa de traducerea „Capitalului“. Pînă în prezent n-am reușit să dezlegăm misterul, dar se prea poate să fie un *canard* <sup>126)</sup>. Acum, înainte ca noi să ne fi lămurit, cei doi băgăreți <sup>127)</sup> au lansat la Paris zvonul că Aveling se ocupă de asta ! Pe scurt, iată despre ce este vorba : Aveling, care studiaza textul german, a tradus pentru sine cîteva pagini. Concomitent cu desemnarea lui Hyndman ca un posibil concurent, Sam a declarat că traducerea lui avansează foarte încet și că s-ar bucura dacă ar primi un ajutor. Așa s-a ajuns la Aveling ; eu am văzut traducerea acestuia și am găsit-o total inacceptabilă. El însă dorea foarte mult s-o facă, așa că săptămîna trecută, cînd s-a întîlnit cu Sam Moore aici, s-a convenit că va încerca să traducă capitolul „Ziua de muncă“ <sup>128)</sup>, un capitol prin excelență descriptiv și relativ lipsit de pasaje teoretice dificile pentru care Aveling nu este cîtuși de puțin pregătit *deocamdată*, adică atîta timp cît nu va fi studiat și înțeles întreaga carte. Totodată, i-am spus lui Sam că pun și eu o condiție : să participe și tu, ceea ce pe Sam l-a bucurat mult ; așadar te rog să alegi. În prezent situația este următoarea :

Sam lucrează acum la secțiunea întîii de la început ; am revăzut ceea ce a făcut din capitolul întîii și este foarte bine tradus, totuși mai trebuie revăzut. Va continua pînă la sfîrșit, adică pînă la pagina 127 (ed. a 2-a) <sup>150)</sup>, partea cea mai dificilă (p. 22—40) o vom traduce fiecare, independent, și apoi vom compara traducerile. De la p. 128 la 221 (secțiunea a 2-a și secțiunea a 3-a, capitolele 5, 6 și 7) este gata. Capitolul 8 îl dăm cu titlu de probă lui Aveling. Din rest poți să alegi. Nu cred că te va tenta secțiunea următoare, a patra, cooperarea, diviziunea muncii... mașinile etc. p. 318—529 — deoarece are o terminologie foarte specifică, și nici secțiunea a 6-a : salariul.

<sup>126)</sup> — zvon. — *Nota trad.*

<sup>127)</sup> Ernest Belfort Bax și James Leigh Joynes. — *Nota red.*

<sup>128)</sup> În manuscris în germană : „Der Arbeitstag“. — *Nota red.*

Secțiunea a 7-a, acumularea, și s-ar potrivi, după părerea mea, cel mai bine. Dar alege tu. Pentru termenii de specialitate, pentru care va fi dificil să găsești la Paris echivalentele englezești, ai putea să lași loc liber; îi vom căuta aici sau la Manchester și îi vom pune noi. Deoarece întreaga traducere va trece prin mâna mea, îmi va fi ușor să unific (adică să folosesc în toată cartea aceeași terminologie). Dacă, așa cum sper, accepți propunerea noastră și îți alegi o secțiune, vom îndeplini cel puțin în parte dorința Maurului; numele tău și munca ta vor fi legate de această traducere care — cum mă conving pe zi ce trece — este o necesitate absolută, dacă nu vrem ca mișcarea actuală din Anglia să eșueze din cauza propriei ei deșertăciuni. În plus, în felul acesta accelerăm publicarea. Tussy caută toate citatele din Cărțile Albastre<sup>117</sup> și le transcrie în original pentru a se evita retraducerea și erorile ce ar fi inevitabile. De asemenea, îl va căuta neîntârziat pe Kegan Paul, poate azi (din cauza sărbătorilor de Paști nu am putut face nimic în această direcție) și îmi va aranja o întrevvedere cu el în cadrul căreia sper să punem la punct chestiunile de afaceri; vom afla atunci cât adevăr este în povestea cu Hyndman.

Așadar, dacă spui da, înseamnă că tot au fost bune la ceva trăncănelile lui Bax și Joynes; căci, la drept vorbind, n-am prea mare încredere în încercările *actuale* ale lui Aveling.

Fotografiile ale Maurului există: 450 mici (cartes) a 24 sh. suta și 250 mari (cabinets) a 50 sh. suta. Dacă vrei, îți trimit un teanc întreg, de îndată ce voi avea timp să-l împachetez. Deocamdată mai am o grămadă de cărți de împachetat. Sam a plecat miercuri. Schorlemmer mai rămîne aici pînă luni. Îți trimite o mie de salutări călduroase.

Exemplarul din ediția a treia<sup>129</sup>) l-am expediat la 5 aprilie *recomandat* direct lui Danielson și mi-ar face plăcere dacă Paul ar menționa acest lucru în scrisoarea următoare. Lop[atin] m-a rugat să i-l trimit și mi-a dat adresa.

Acum trebuie să-i scriu și lui Paul. Pe curînd, al tău cu afecțiune,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1936

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>129)</sup> a volumului I al „Capitalului“, — *Nota red.*

## 76

## Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 18 aprilie 84

Dragă Paul,

Este cinci fără un sfert : aşadar, să mă grăbesc !

Felicitări pentru succesul congresului vostru <sup>148</sup>. „Le Journal de Roubaix“ demonstrează acest fapt prin modul diferit în care prezintă primele şedinţe şi pe cele de încheiere. Germanii au făcut bine că n-au trimis nici un delegat. Prelungirea legii excepţionale <sup>22</sup> ar fi fost astfel mult facilitată atât pentru guvern cât şi pentru burghezie. *Moderatii* din partidul nostru (foarte numeroşi printre conducători, dar foarte puţini în raport cu masa care este excelentă) ar fi exploatat faptul. Nu puteam comite o asemenea greşală. În astfel de cazuri, întîlnirile, chiar cele internaţionale, trebuie sacrificate.

Cînd voi primi traducerea ? <sup>130</sup>) De data asta realmente străduieşte-te, te rog. Trebuie lucrat sau foarte bine sau de loc. Pe de altă parte, cînd va putea începe tipărirea ? Trebuie să ştiu, ca să pregătesc nişte note şi o scurtă prefaţă ; dacă vrei, fă dumneata o prefaţă şi trimite-mi-o. Îmi ceri să-ţi asigur prioritate <sup>131</sup>) faţă de ediţia germană, dar pentru această ediţie am scrisul integral al părţii întîii, iar cei de la Zürich tipăresc imediat ce au scrisul.

Cu redactarea textului german şi a traducerii „Capitalului“ în engleză am de lucru pînă peste cap şi de aceea aş vrea să ştiu cum trebuie să mă aranjez ca să nu-mi irosesc timpul, deoarece pînă la urmă trebuie să ajung la volumul 2 <sup>132</sup>), iar de la Zürich am fost anunţat că este nevoie de a doua ediţie „Dühring“ şi de o a patra ediţie a „Războiului ţărănesc“ <sup>133</sup> — ceea ce înseamnă noi redactări şi noi prefeţe ! Iată cu ce s-a soldat — pentru domnul Bismarck şi pentru mine — înţercicerea cărţilor mele în Germania !

Bătrînul Wilhelm <sup>133</sup>) se află mai mult sau mai puţin în extremis. Nu-i mai recunoaşte pe cei care vin la el şi nici nu

<sup>130</sup>) Traducerea franceză a articolului lui Marx „Despre Proudhon“. — *Nota red.*

<sup>131</sup>) pentru ediţia a doua franceză a „Mizeriei filozofiei“. — *Nota red.*

<sup>132</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>133</sup>) Wilhelm I. — *Nota red.*

mai știe să repete cuvintele învățate papagalicește pentru a răspunde delegațiilor.

Nim tocmai s-a înapoiat de la cumpărături, îți trimite „salutări“ (loves) câte dorești.

Cu prietenie, al d-tale,  
F. E.

ora 5<sup>20</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

## 77

### Engels către Karl Kautsky

La Zürich

Londra, 26 aprilie, 84

Dragă Kautsky,

Mi-am propus, și am spus tuturor celor de aici, să-i joc o festă lui Bismarck și să scriu ceva (Morgan)<sup>134</sup> ce pur și simplu n-ar putea interzice. Dar cu toată bunăvoința — nu merge. Capitolul despre monogamie și capitolul de încheiere despre proprietatea privată ca sursă a contradicțiilor de clasă și ca mijloc de înlăturare a vechii comunități pur și simplu nu pot să le scriu așa încât să nu contravină legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup>. Cum spunea Luther : dracul să mă ia, nu pot altfel.

N-ar avea nici un sens să mă limitez la a-l rezuma „obiectiv“ pe M[organ], fără a-l trata critic, fără a evalua rezultatele recente, raportându-le la concepțiile noastre și la rezultatele obținute. Din așa ceva munciiștii noștri n-ar avea nimic de câștigat. Așadar : sau o lucrare bună, care va fi inevitabil interzisă, sau o lucrare proastă, care va putea să apară. Eu însă nu pot face așa ceva.

<sup>134</sup> F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — Nota red.

Săptămîna viitoare voi fi probabil gata (Schorl[emmer] este din nou aici pînă luni). Vor fi cel puțin 4 coli dacă nu mai mult. Dacă, după ce o vei citi, îți vei asuma riscul de a o publica în „N[eue] Z[eit]“, atunci păcatul va cădea pe capul tău și să nu mă acuzi pe mine. Dar dacă vei fi suficient de rezonabil ca să nu riști revista pentru un material — publică-l în broșură fie la Zürich, fie ca „Femeia“<sup>96</sup>. Faci cum vrei.

Pentru concepția noastră comună, lucrarea va avea, cred eu, o importanță deosebită. M[organ] ne permite să formulăm puncte de vedere absolut noi prin faptul că ne oferă, datorită preistoriei, baza faptică ce lipsea pînă acum. Orice îndoială ai mai avea cu privire la preistorie și „sălbăticie“, ginta lămurește problema în fond, și explică preistoria. De aceea lucrarea trebuie elaborată atent, bine cîntărită, trebuie puse în evidență toate conexiunile — dar totodată trebuie scrisă *fără a ține seama de legea împotriva socialiștilor*.

Încă un punct esențial : trebuie să demonstrez cît de genial a fost Fourier, care l-a anticipat în multe privințe pe M[organ]. Critica civilizației pe care o face Fourier apare în întreaga ei genialitate numai datorită lui M[organ]. Aici mai am de lucrat<sup>151</sup>.

Scrisoarea mea de luni referitoare la edițiile noi ai permit-o, sper. Te rog să ai grijă să nu se culeagă *absolut nimic* pînă cînd manuscrisul meu „Războiul țărănesc“ nu va fi *în întregime revăzut*<sup>153</sup>. La „Dühring“ trebuie, între altele, introduse chiar de la început modificările făcute în „*Dezvoltarea socialismului*“ ; multe trebuie reformulate și completate.

Apropo. Am aici cca 50 de exemplare din „Dühring“ ; dacă cumva ai nevoie de ele, ți le trimit imediat, dar spune pe ce rută, să nu ajungă cumva în Germania unde ar fi oprite. Acolo cu siguranță se va afla de ele. Te rog să-mi dai un răspuns cît mai precis.

Al tău,  
F. E.



78

Engels către Ludwig Kugelmann,

la Hannover

122, Regent's Park Road,  
N.W. Londra, 4 mai, 1884

Dragă Kugelmann,

Cu sănătatea stau all right; a fost o poveste plicticoasă și lungă, de altfel nimic serios, dar ca să-ți relatez totul mi-ar trebui pagini întregi. Am primit cartea ta poștală precum și Leibniziada<sup>152</sup> pentru care îți mulțumesc; din păcate nu mă pot ocupa de asemenea probleme secundare căci sînt ocupat pînă peste cap cu pregătirea volumului 2<sup>135</sup>), cu redactarea traducerilor din lucrările lui Marx în germană, engleză și franceză<sup>136</sup>). La aceasta se adaugă o nouă ediție a două dintre lucrările mele<sup>153</sup>. Cartea a doua va apărea probabil separat; dar cum toamna și iarna trecută am pierdut atîta timp, am rămas în urmă cu toate și din atîtea părți mi se cere să-mi respect promisiunile încît m-am hotărît să nu mai fac nimic.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII ed. rusă 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

79

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 10 mai, 84

Dragă Lafargue,

Îți trimit un cec de 14 lire.

Nu primesc nici un ziar parizian — așa că aflu ce se petrece numai din „Standard“ și de la dumneata. Tactica du-

<sup>135</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>136</sup>) ediția germană a „Mizeriei filozofiei“ și cea engleză a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

mitale electorală aș fi recomandat-o și eu. Lăsați în voia lor, oamenii aceștia își iau singuri viața; give them plenty of rope and they are sure to hang themselves<sup>137</sup>). Bernst[ein] însă mi-a scris că Joffrin a avut un contracandidat, ceea ce după părerea lui n-a fost necesar<sup>138</sup>). Spune-mi despre ce este vorba ca să-i pot răspunde<sup>154</sup>.

Îți mulțumesc pentru articol, nu este decît primul și nu-mi amintesc să fi scris continuarea<sup>155</sup>.

Din traducerea lui Vaillant n-am văzut decît primul număr. Este bună și exactă, numai că el nu prea cunoaște termenii militari.

Conferințele duminicale și ale lui Deville sînt excelente<sup>131</sup>, dar ar trebui ca cel puțin pentru tipar să dezvolți concluziile celei de a doua conferințe despre darwinism. Această parte aproape că se pierde în masa materialului precedent, iar concluzia nu este suficient de pregnantă și nici nu este expusă amănunțit. A treia conferință încă n-am citit-o. De îndată ce la Zürich se va fi terminat „Misère de la philosophie“<sup>81</sup> le voi propune să publice aceste conferințe în germană.

Acum închei, trebuie să termin o lucrare foarte importantă: „Originea familiei, a proprietății private și a statului“; sper că la sfîrșitul săptămînii viitoare să fie gata; pînă atunci trebuie să muncesc pe brînci.

Salut-o pe Laura din partea mea și a lui Nim care îți trimite și duminicale cele mai calde salutări.

Cu prietenie, al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în:  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I. Paris 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

## 80

### Engels către Eduard Bernstein la Zürich

[Londra] 17 mai, 84

Dragă Ede,

Manuscrisul va fi gata azi; urmează redactarea și finisarea care vor mai lua cîteva zile. Apoi îl vei primi. Cred că

<sup>137</sup>) — dă-le destulă sfoară și cu siguranță se vor spînzura. —

*Nota trad.*

<sup>138</sup>) Vezi volumul de față, p. 143—144. — *Nota red.*

Kautsky va publica de probă capitolul despre familie (minus monogamia <sup>139)</sup>) în „N[eue] Z[eit]“, iar lucrarea în întregime va fi tipărită separat. Unde și cum, îmi veți propune voi cînd o veți primi <sup>156</sup>.

Despre alegerile de la Paris <sup>140)</sup> și alte probleme am să-ți scriu de îndată ce voi avea puțin timp. Acum dau zor cu manuscrisul și am lăsat totul deoparte, chiar lucrurile cele mai urgente. Va fi mare — cca 130 de pagini in-ocatvo scrise mărunt și se numește „Originea familiei, a proprietății private și a statului“.

E ora cînd se închide poșta și totodată ora mesei. Salută-l pe Kautsky.

Al tău,  
F. E.

La celelalte necazuri se adaugă faptul că băiatul cel mic al lui Pumps este foarte grav bolnav, mă tem mult pentru el.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv K. Marxsa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 81

### Engels către Eduard Bernstein și Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 22 mai 84

Dragii mei,

Vă trimit manuscrisul <sup>141)</sup> cu excepția capitolului final care mai trebuie redactat. Veți vedea că nu merge pentru piața germană oficială ; gîndiți-vă dacă n-ar fi cazul să fie publicat la Stuttgart, sub o firmă falsă, sau chiar la Zürich, și scrieți-mi. De cînd cu rachiul prusian <sup>157</sup>, orice poartă numele meu este

<sup>139)</sup> Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 64—76. — *Nota red.*

<sup>140)</sup> Vezi volumul de față, p. 143—144. — *Nota red.*

<sup>141)</sup> Vezi volumul de față, p. 137—138. — *Nota red.*

interzis. Dacă manuscrisul va merge la Stuttgart, n-aș vrea să fie judecat în prealabil de înțelepții care domnesc acolo <sup>158</sup>. În orice caz, trebuie să citesc eu însumi *corectura* și de aceea rog ca ea să se facă în *două exemplare*, pe hîrtie bună cu marginea lată, deoarece altfel nu se poate face o corectură ca lumea. Vă rog să-mi confirmați primirea printr-o carte poștală. Astă seară sau mâine voi răspunde la scrisorile voastre; am lăsat totul baltă ca să termin treaba asta, iar acum trebuie să merg la înmormîntarea băiețelului lui Pumps, care a decedat duminică.

Bătrînul vostru,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 82

## Engels către Karl Kautsky

la Zürich

[Londra], 23 mai 1884

Dragă Kautsky,

Cred că ai primit manuscrisul capitolelor 1—8 <sup>142</sup>); l-am trimis ieri *recomandat*. Cum ți-am mai propus, dacă vrei să iei de acolo ceva pentru „N[eue] Z[eit]“, cred că cel mai bine este să alegi capitolul despre familie, exceptînd monogamia <sup>143</sup>). Aceasta din urmă este tratată în partea respectivă într-o măsură care face posibil ca textul să apară bine articulat.

În ceea ce privește interdicția, ți-am scris deja că se va interzice din principiu orice e scris de mine; „rachiul prusian“ a fost pentru Bismarck o insultă personală și de cînd Richter și-a ticluit din asta o politică a rachiului <sup>159</sup> omul cu rachiul și hîrtia pentru plicuri nu-mi mai iartă nimic. Toate argumentele tale cad de la sine <sup>160</sup> prin acceptarea cu succes a legii împo-

<sup>142</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>159</sup>) Vezi volumul de față, p. 137—138. — *Nota red.*

triva socialiștilor<sup>144</sup>) și interzicerea ziarului „Südd[eu]tsche Post“<sup>161</sup>, care i-a urmat. S-ar putea ca guvernul să perpetueze interdicțiile, fapt denotat de presa liberală care ne atacă pur și simplu în unanimitate. Tu ca austriac nici nu poți să înțelegi cum gîndesc niște oameni ca Bismarck, Puttkamer & Co : pentru aceasta ar trebui să cunoști statul prusian polițist dinainte de '48 ; scopul urmărit de acești iuncheri birocrați este renașterea *lui* prin intermediul legii împotriva socialiștilor. Tot restul — pe plan intern — este secundar.

Despre „Dühring“ depozitat aici n-am auzit deocamdată nimic<sup>145</sup>).

Am „Capitalul“ lui Rodb[ertus]. Nu pare să conțină mare lucru. Omul nu face decît să repete la nesfîrșit aceleași lucruri lipsite de substanță.

Materialele din arhivă se află la mine în siguranță și le voi înapoia în perfectă stare<sup>162</sup>. De îndată ce voi termina capitoul final și voi pune în ordine diverse lucruri din casă — cărți etc., voi ataca volumul 2 al „Capitalului“ — *ziua*, iar *seara* voi redacta în primul rînd „Misère de la Philosophie“<sup>81</sup> pentru care voi face notele și prefața<sup>146</sup>). Această împărțire este nu numai utilă, dar și absolut necesară, deoarece scrisul lui M[arx] nu poate fi descifrat mult timp la lumină artificială, afară doar de cazul că vrei cu tot dinadinsul să-ți pierzi vederea. Critica făcută de mine lui Rodb[ertus] se va limita de altfel, în esență, doar la problema plagiatului<sup>163</sup> iar restul — utopiile lui de salvare socială, renta funciară, creditul funciar menit să scape iuncherimea de datorii vor fi doar amintite. Vei avea deci suficient material pentru a-l desființa pe acest mic exploatator de țărani din Pomerania care poate că ar fi ajuns un economist de mîna a doua dacă n-ar fi fost greu de cap<sup>147</sup>). De cînd tembeli ă la Freiwald Thüringer, care pe de o parte se cramponează de noi, iar pe de altă parte de socialiștii de catedră<sup>19</sup>, vrînd să se pună bine și cu unii și cu alții, joacă cartea „marelui Rodbertus“ împotriva lui Marx, iar oameni ca Adolph Wagner și alți bismarckieni au făcut din el un profet al socialismului carierist<sup>164</sup>, n-avem nici un motiv

<sup>144</sup>) La 12 mai 1884 majoritatea din Reichstag a votat prelungirea legii excepționale pînă în 1886. — *Nota red.*

<sup>145</sup>) Vezi volumul de față, p. 135. — *Nota red.*

<sup>146</sup>) F. Engels. Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx „Mizeria filozofiei“. — *Nota red.*

<sup>147</sup>) Pommer — în limba germană pomeranian, dar și greu de cap. — *Nota trad.*

să cruțăm această somitate inventată de Rodbertus și trîmbițată de Meyer <sup>148</sup>) (care habar n-are de economie și pentru care Rodbertus era un tainic oracol). Individul nu a dat absolut nimic în domeniul economiei politice ; era talentat, dar a rămas mereu un diletant și în primul rînd un pomeranian ignorant și un prusian arogant. El a enunțat doar cîteva teze corecte pe care însă n-a știut niciodată să le folosească. Și apoi, cum ar putea un om corect să accepte ca scrierile lui să fie evanghelie a carieriștilor socialismului bismarckian ? Asta este răzburarea istoriei împotriva acestei „somități“ umflata artificial.

Știrile tale despre situația internă din Germania sînt întotdeauna binevenite.

Acum însă trebuie să-i scriu lui Ede.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI) 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 83

Engels către Eduard Bernstein <sup>165</sup>

la Zürich

Londra, 23 mai 1884

Dragă Ede,

Sper că în cele din urmă călătoria de afaceri a fost încununată de succes. După părerea mea, acum principala problemă este de a distra atenția acestor domni de la vechea cale ; dacă reușim, o vom putea folosi din nou din cînd în cînd. Imbecilitatea poliției va face restul <sup>166</sup>.

Mi-am comandat „Ziua de lucru normală“ a lui Rodbertus, dar este epuizată. Dacă poți să-mi trimiți lucrarea — cu titlu de împrumut firește — aș fi bucuros, deoarece ea reprezintă singura versiune autentică a propunerilor lui de reformă pentru muncitori. Numerele din vechiul „Soc[ial]-Dem[okrat]“ ți le

<sup>148</sup>) Rudolf Hermann Meyer. — *Nota red.*

trimit acum *registred* <sup>149)</sup> înapoi, deoarece am descoperit că le are Lessner. La traducerea lui Lafargue erau unele lucruri în suspensie <sup>150)</sup>, de aceea am mai reținut originalul ; acum, desigur, ți-l pot înapoia.

Singer a fost aici ; între altele i-am spus părerea mea asupra tacticii în cazul scrutinului de balotaj. Mi se pare un nonsens formularea unei reguli, valabile pentru toate cazurile ; o astfel de regulă nici n-ar putea fi respectată în realitate. Dispunem de o mare forță care va rămîne total neutilizată dacă în toate cazurile în care nici unul din candidații noștri nu participă la scrutinul de balotaj s-ar proclama abținerea de la vot. Practica arată că, în asemenea cazuri se constituie întotdeauna blocuri electorale spontane, de pildă cu centrul <sup>167)</sup> : votăm *acolo* pentru voi dacă votați *dincolo* pentru noi ; în felul acesta am obținut nu o dată locuri. Desigur, în asemenea cazuri se fac și prostii, ele se fac oricum, dar asta nu înseamnă că trebuie să se facă una și mai mare. I-am spus chiar că, de pildă, în localități ca Berlinul, unde lupta electorală se desfășoară aproape exclusiv între noi și progresiști <sup>62)</sup> nu sînt excluse înțelegerile *pre*-electorale : voi ne cedați cutare circumscripții, iar noi vouă cutare circumscripții — firește, în condiții cînd se poate conta pe faptul că înțelegerea va fi respectată. Ceea ce mi se pare o stîngăcie este încercarea de a stabili dinainte, în cadrul congresului, reguli general valabile pentru cazuri tactice care aparțin viitorului.

*Au fond* <sup>151)</sup>, mă bucură faptul că legea împotriva socialiștilor a fost prelungită <sup>22)</sup> și *nu* abrogată. Filistinul liberal ar fi cucerit în alegeri o mare victorie pentru conservatori <sup>168)</sup> ; pentru legea împotriva socialiștilor el ar trece nu numai prin foc și prin apă, dar și prin cele mai adînci gropi de gunoi. Și apoi după aceasta ar fi urmat o nouă lege, mai aspră. În situația actuală, se pare că este ultima dată cînd este prelungită iar dacă bătrînul Wilm <sup>152)</sup> va muri din cauza colicilor lui renale, practic ea va înceta să mai existe. Faptul că liberalii germani și centrul s-au compromis în alegeri <sup>169)</sup> valorează ceva, dar și mai mult valorează dreptul la muncă bismarckian <sup>179)</sup>. De cînd acest maestru al confuziei s-a apucat de asta, avem șansa de a scăpa de tînguitori <sup>84)</sup> à la Geiser. În plus, trebuie

<sup>149)</sup> — recomandat. — *Nota trad.*

<sup>150)</sup> Vezi volumul de față, p. 120—121. — *Nota red.*

<sup>151)</sup> — În fond. — *Nota trad.*

<sup>152)</sup> Wilhelm I. — *Nota red.*

să fii Bismarck ca să faci asemenea prostie în prezența unei mișcări muncitorești care nici chiar cu legi excepționale nu poate fi redusă la tăcere. Decamdată, ai noștri fac bine că-l împing cât mai departe cerindu-i să treacă la fapte ; de îndată ce individul se va angaja ceva mai mult (ceea ce însă cu siguranță n-o va face așa curînd), toată pălăvrăgeala se va reduce la polițismul prusian. Ca program electoral, frazele goale nu-l vor ajuta prea mult.

Dreptul la muncă a fost descoperit de Fourier, dar la acesta se realiza numai în cadrul falansterului, presupunea deci existența acestuia. Fourieriștii, filistinii pașnici de la „*Démocratie pacifique*“, cum se numea ziarul lor, l-au propagat tocmai pentru că suna inofensiv. La 1848 muncitorii parizieni — cu totala lor confuzie teoretică — i-au dat crezare căci părea atît de practic, atît de puțin utopic, atît de ușor realizabil. Guvernul l-a aplicat — în unicul mod în care îl putea aplica societatea capitalistă — prin atelierele naționale<sup>170</sup> lipsite de orice sens. La fel s-a realizat dreptul la muncă aici, în Lancashire, în timpul crizei de bumbac din 1861—64, prin înființarea atelierelor municipale. El s-a aplicat și în Germania, în coloniile de muncă de care acum sînt încîntați filistinii, dar în care domnesc foametea și ciomagul. Ca revendicare *separată*, dreptul la muncă nici nu poate fi realizat altfel. I se cere societății capitaliste să-l realizeze, iar ea nu-l poate realiza decît în cadrul condițiilor ei de existență și atunci cînd de la ea este revendicat dreptul la muncă, acesta este revendicat în condițiile determinate ale societății, așadar sînt revendicate ateliere naționale, case și colonii de muncă. Dar dacă revendicarea dreptului la muncă exprima *indirect* revendicarea răsturnării modului de producție capitalist, ea reprezintă, în raport cu situația actuală a mișcării, un pas înapoi, o cedare în fața legii împotriva socialiștilor, o frază care nu poate avea alt scop decît de a semăna confuzie în rîndurile muncitorilor și de a-i împiedica să înțeleagă obiectivele pe care trebuie să le urmărească și condițiile în care pot să le atingă.

La Paris, în alegerile pentru consiliul municipal ai noștri au aplicat practic tactica recomandată de tine și l-au desemnat pe Dereure împotriva lui Joffr[in] numai pentru că la început împotriva acestuia nu candida nici un oportunist<sup>154</sup> și, prin urmare, aici opoziția era aproape necesară. De abia apoi a apărut Simoneau ; atunci Guesde a cerut imediat ca Dereure să-și retragă candidatura ; dar n-au avut curaj să facă acest lucru și D[ereure] a căzut cu succes. În schimb, Vaillant a



reputat în arondismentul său victoria asupra posibilistilor ; Reties este un bețivan (poivrard) de cea mai proastă reputație așa încît a căzut pe bună dreptate. Iar dacă Joffrin a căzut la al doilea tur de scrutin de vină nu sînt ai noștri, ci ai lui. De altfel, cu posibilistii<sup>12</sup> va trebui să ne războim pînă cînd vor accepta o înțelegere electorală cu ai noștri ; de cînd fără multă vorbă s-au declarat Parti ouvrier par excellence<sup>153</sup>) îi conștrîng pe ai noștri la opoziție directă. Așadar, ori-ori ; totul depinde numai de ei.

În ceea ce-l privește pe Joffrin, programul său era atît de nesărat și sărăcăcios încît nici radicalii n-au mai propus un contracandidat, deoarece programul lui Joffrin era în fond *al lor* !

„Justice“ care apare aici devine din săptămînă în săptămînă tot mai jalnică.

Al tău,  
F. E.

Mă voi apuca și de Dühring. Cam pe cînd vrei să începeți tipărirea ? Dacă încep, v-aș putea trimite imediat 6—8 coli, deși tocmai la început trebuie mult redactat.

„Războiul țărănesc“ va fi revăzut complet, cu excepția expunerii evenimentelor militare<sup>153</sup>. Pentru această lucrare am studiat foarte mult în ultimi ani, ea va cuprinde o bună parte din istoria Germaniei. Dar asta după ce va fi gata „D[ühring]“ !

Publicat pentru prima oară  
Într-o formă prescurtată în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924 ; integral în : „Briefe  
von Friedrich Engels an Eduard  
Bernstein“, Berlin, 1925

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

84

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 26 mai 1884

Dragă Laura,

De cînd am primit scrisoarea ta din data de 15 am avut multe neazuri. Pe 18 s-a prăpădit băiețelul lui Pumps și pe

<sup>153</sup>) — Partid muncitoresc prin excelență. — Nota trad.

22 a fost înmormîntat. Copilul a avut tuse convulsivă, bronșită, convulsii și laringită difterică ; deja cu o săptămînă înainte de a muri nu mai erau decît slabe speranțe. Credeam că Pumps sau Percy ți-au scris, dar se pare că ei au fost convinși că știi de la mine. Eu am fost ocupat cu terminarea lucrării mele<sup>154</sup>), din cauza căreia nu am răspuns nici la scrisorile cele mai urgente și pe care am încheiat-o, după cum îți poți imagina, în împrejurări foarte grele. Acum este gata, mîine expediez ultimele pagini. Cît va dura tipărirea, nu știu.

Îmi pare foarte rău că nu vrei să traduci<sup>155</sup>) procesul de acumulare a capitalului<sup>156</sup>). Mai gîndește-te. Mă tem că n-o vom scoate la capăt fără ajutor și, ca să fiu sincer, am extrem de puțină încredere în ajutorul pe care-l pot primi aici. Aveling este plin de bune intenții, dar trebuie să traducă un material care nu-i este deloc familiar dintr-o germană pe care n-o cunoaște, într-o engleză pe care n-o cunoaște<sup>157</sup>). Cu științele naturii, s-ar fi descurcat, dar în economia politică și fenomenele industriale el nu cunoaște nici măcar terminologia elementară. Iar Sam, care a tradus capitolul întii, mult mai bine decît mă așteptam, merge prea încet. Și totuși, traducerea trebuie să apară ; K. P[aul] și Co, cu care sper să ajung la un acord, mă presează, dar dacă nu voi putea promite că manuscrisul va fi gata să zicem în noiembrie, nu voi putea încheia contractul. Poate încerci să traduci cîteva pagini să vezi cum merge. Un dicționar german-englez nu ți-ar folosi la nimic ; cuvintele pe care *tu* ar trebui să le cauți nu le-ai găsi acolo. Ai putea lăsa locuri libere pe care le-aș completa eu ; în cea mai mare parte ar fi termeni tehnici sau filozofici.

Conferințele lui Paul<sup>131</sup> au un mare succes, „New Yorker Volkszeitung“ le publică cu regularitate, în traducere proprie, cred eu. Dacă în Franța ar exista doi-trei oameni care ar putea, și ar vrea, să folosească în același mod publicațiile germane, acest lucru ar fi de mare ajutor pentru francezi. Prevăd că atunci cînd va apărea Originea familiei etc.“, Paul va voi neapărat s-o traducă ; lucrarea conține multe lucruri care intră în sfera preocupărilor lui, dar dacă se apucă de treabă, va tre-

<sup>154</sup>) *F. Engels*. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>155</sup>) Vezi volumul de față, p. 131—132. — *Nota red.*

<sup>156</sup>) În manuscris în germană : Akkumulationsprozess des Kapitals. — *Nota red.*

<sup>157</sup>) În manuscris în germană : aus einem ihm unbekanntem Deutsch in ein ihm unbekanntes Englisch. — *Nota red.*

bui să ia cuvintele germane în înțelesul lor propriu, și nu în înțelesul pe care ar dori el să-l confere acestor cuvinte, căci eu n-am să am deloc timp s-o revăd. Acum, ziua voi lucra la volumul 2 al „Capitalului“, iar seara la redactarea diverselor traduceri care au venit sau urmează să vină. Lucrarea pe care am terminat-o acum va fi, pentru multă vreme, ultima semnată de mine. Te rog să-i spui lui Deville că n-am avut timp să citesc ultima lui conferință, dar o voi face chiar săptămîna asta; sper că este la fel de bună ca cele precedente.

Acum trebuie să închei; e trecut de unsprezece și Nim vrea să se culce; „are dureri în tot corpul“, adică un ușor reumatism muscular, consecință a unei răceli și acum trebuie să aștepte la ușă pînă mă duc să expediez scrisoarea, deoarece Annie s-a culcat. Așadar, n-o mai frustrez pe Nim de odihna atît de necesară (a moțăit un pic în fotoliul ei), sper să mă ierți că nu-ți scriu mai mult.

Apropo, Liebknecht se pare că a fost la Paris; ziarele germane relatează despre el lucruri dintre cele mai surprinzătoare, de pildă, că la un banchet ar fi vorbit de un nătărău ca Leclère<sup>171</sup>.

Sărutări de la Nim.

Cu afecțiune, al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, vol. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 85

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 5 iunie 1884

Dragă Ede,

Am fost 8 zile la mare<sup>172</sup>. Acolo m-am tăiat foarte rău la arătătorul de la mîna dreaptă; de aceea nu pot să scriu decît puțin și prost. K[autsky] trebuie deci să aștepte, deoarece „S[ozialdemokrat]“ este mai important decît „N[eue] Z[eit]“ și de altfel cu aceasta din urmă lucrurile stau de așa natură încît nu mai contează dacă îmi spun sau nu părerea. Dealtfel, toate

acțiunile lui K[autsky], în măsura în care mi le-a împărtășit și în măsura în care pot să apreciez situația, mi se par pe deplin corecte <sup>173</sup>.

Cu „S[ozialdemokrat]“ lucrurile stau puțin altfel. De când domniile tînguitori <sup>84</sup> au constituit formal un partid și dețin majoritatea în fracțiune, de cînd au devenit conștienți de puterea ce le-a fost conferită prin legea împotriva socialiștilor <sup>22</sup>, și o folosesc, consider că avem odată în plus datoria de a menține pînă la ultima posibilitate pozițiile pe care noi le deținem, iar dintre acestea poziția de la „S[ozialdemokrat]“ este cea mai importantă.

Acești oameni trăiesc datorită legii împotriva socialiștilor. Dacă mîine ar fi posibilă o dezbateră liberă, m-aș pronunța pentru o ofensivă imediată și ei ar fi înfrinți rapid. Dar atîta timp cît o dezbateră liberă nu este posibilă, atîta timp cît ei stăpînesc întreaga presă tipărită în Germania, iar numărul lor (majoritatea „liderilor“) le dă posibilitatea să recurgă din plin la bîrfe, intrigi, calomnie, *noi* trebuie să evităm orice ar putea să fie de natură ca ruptura, adică vina rupturii să fie pusă pe seama noastră. Această regulă generală a luptei din partidul propriu trebuie acum respectată mai mult ca oricînd. Ruptura trebuie pregătită în așa fel încît noi să ducem mai departe partidul vechi, iar ei să se retragă, să fie excluși.

Nu este momentul. În prezent, toate avantajele sînt de partea lor. Nu-i putem opri ca, după ruptură, să ne defăimeze și să ne calomnieze în Germania, să se erijeze în reprezentanți ai maselor (doar masele îi *aleg*!). Noi n-avem decît „S[ozialdemokrat]“ și presa din străinătate. Ei pot acționa deschis, pe cînd pentru noi e foarte greu. Dacă *noi* inițiem acum ruptura, întreaga masă a partidului va spune, nu fără temei, că am semănat discordie, am dezorganizat partidul, într-o perioadă în care acesta de abia se reorganizase, cu mari eforturi și riscuri. Dacă vom putea evita ruptura, atunci ea va putea fi amînată — cred eu — pînă cînd o schimbare în Germania ne va da mai multă libertate de acțiune.

Dacă totuși ruptura va deveni inevitabilă, ea nu trebuie în nici un caz să aibă un caracter personal, să fie o gîlceavă (sau care să apară ca atare) între tine și cei din Stuttgart de pildă, ci trebuie să rezulte dintr-o chestiune principială bine determinată, adică dintr-o nerespectare a programului. Deși programul <sup>174</sup> are multe neajunsuri, totuși, studiindu-l atent, vei găsi destule puncte de sprijin. Programul nu este sub jurisdicția fracțiunii. Apoi, ruptura trebuie pregătită în așa fel încît cel

puțin Bebel să fie de acord și să ni se alătore imediat. În plus, trebuie să știi ce vrei și ce poți să faci dacă se produce ruptura. A lăsa „S[ozialdemokrat]” pe mâna acestor oameni ar însemna compromiterea partidului german în fața întregii lumi.

În această privință graba este foarte dăunătoare; hotărârile luate în primul moment, dictate de patimă, par întotdeauna teribil de nobile și eroice, dar de obicei duc la prostii, fapt de care m-am convins de sute de ori din proprie experiență.

Așadar: 1. Ruptura să fie pe cât posibil evitată; 2. dacă va deveni inevitabilă, să se acționeze în așa fel încît să pornească de la ei; 3. între timp să fie totul pregătit; 4. să nu se facă nimic fără participarea măcar a lui Bebel, și dacă se poate și a lui Liebknecht, care se va îndrepta (poate chiar *prea mult*) de îndată ce va vedea că ruptura este inevitabilă și 5. să se mențină poziția de la „S[ozialdemokrat]” envers et contre tous<sup>158</sup>), pînă la ultimul cartuș. Aceasta este părerea mea.

Acestor domni care vă privesc „de sus” le veți putea plăti înmiiit. Nimic nu vă va împiedica să-i tratați pe acești măgari cu destulă aroganță și ironie pentru a le tăia pofta de a vă mai ataca. Cu astfel de oameni, ignoranți și mîndri de ignoranța lor, nu trebuie să se discute serios, ci trebuie ironizați și înfundați cu propriile lor vorbe.

Să nu uiți, de asemenea, că dacă se va ajunge la ciocnire, eu nu voi avea timp să mă arunc în luptă așa cum aș fi vrut, căci sînt extrem de ocupat cu lucrările în care m-am angajat.

Aș prefera, de asemenea, să nu te plîngi la modul general de filistini, să-mi dai cîteva amănunte despre ce spun și ce doresc. Nota bene, cu cît vei discuta cu atît îți vor oferi mai mult material pentru propria lor condamnare.

Scrie-mi în ce măsură pot să discut aceste lucruri în corespondența mea cu Bebel; trebuie să-i scriu zilele astea, dar am să amîn pe luni, 9 ale lunii curente, timp în care aș putea primi răspunsul tău.

Salutări lui Kautsky

al tău, F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Die Briefe von Friedrich Engels  
an Eduard Bernstein”, Berlin, 1925

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>158)</sup> — față de și împotriva tuturor. — *Nota trad.*

## 86

Engels către August Bebel

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 6 iunie 1884

Dragă Bebel,

Am primit scrisoarea ta din 4 iunie și voi avea grijă de anexă. Nu-mi scrii dacă ai primit recomandata mea din 21 aprilie prin care ți-am trimis înapoi *pliful rupt* al scrisorii tale din 18 aprilie. În cazul în care se va constata că scrisoarea a fost interceptată, stieberismul poștal ar fi de două ori dovedit <sup>175</sup>.

Dacă toate ar merge după cum vor conservatorii <sup>168</sup> și liberalii <sup>176</sup> și după dorințele nedecarate ale filistinului progresist <sup>62</sup>, legea împotriva socialiștilor <sup>22</sup> ar fi devenit de mult o instituție permanentă în Germania și ar dăinui în veci. Dar așa ceva nu este posibil decât dacă în lume nu se va mai întâmpla nimic și toate vor rămîne cum sînt. În pofida tuturor acestor dorințe, legea ar fi căzut complet dacă amicul Bismarck n-ar fi recurs la ultimele două, și cele mai puternice, mijloace : intervenția directă <sup>146</sup> a lui Lehmann <sup>159</sup>) și amenințarea cu dizolvarea <sup>177</sup>. Așadar, pentru a pune capăt acestei istorii nici măcar nu e nevoie de o zguduire prea puternică a statu-quo-ului, care momentan este atît de pașnic. Sînt convinși că acest lucru se va întâmpla cel tîrziu în următorii doi ani.

Ce-i drept, Bismarck ne-a jucat pentru prima oară *realmente* o festă, procurîndu-le rușilor 300 milioane de mărci aur <sup>134</sup>. Aceasta îl va ajuta pe țar să facă față vreo cîțiva ani dificultăților financiare *acute* și va amîna pentru un timp, primejdia ce-l amenința : de a convoca stările pentru a obține bani, ca în Franța în 1789 și în Prusia în 1846. Dacă în Rusia revoluția nu va fi amînată cu cîțiva ani atunci sau vor interveni complicații neprevăzute, sau vor exploda cîteva bombe nihiliste. Și într-un caz și în celălalt totul este de domeniul imprevizibilului. Sigur este numai că recenta manevră cu împrumutul nu va putea fi repetată.

În țară ne așteaptă, cum spui și tu, schimbarea suveranului, care va zdruncina totul. Este aceeași situație din 1840,

---

<sup>159</sup>) Wilhelm I. — *Nota red.*

înaintea morții bătrînului F[riederic] W[ilhelm] al III-lea. De vechea stagnare politică sînt legate atîtea interese încît filistinul nu dorește nimic altceva decît eternizarea ei. Dar odată cu bătrînul monarh<sup>160)</sup> va dispărea cheia de boltă și toată această construcție artificială se va năruși ; cînd vechile interese sînt confruntate cu o situație nouă, se constată deodată că astăzi lumea arată cu totul altfel decît ieri și că trebuie căutate noi puncte de sprijin. Noul monarh<sup>161)</sup> și noul său anturaj urzesc de mult planuri ; efectivul celor care conduc sau sînt apți de a conduce sporește și se primenește ; în noile condiții, funcționarii sînt dezorientați ; viitorul nesigur, faptul că nu se știe cine va ajunge la putere mîine sau poimîine, perturbă funcționarea mașinii guvernamentale. Este exact ceea ce ne trebuie. Dar căpătăm și mai mult. În primul rînd, este sigur că la început noul guvern va avea tendințe de liberalizare, dar curînd se va speria de sine însuși, se va trece dintr-o extremă în alta, iar în cele din urmă va vegeta, trăind de azi pe mîine și adoptînd de la caz la caz decizii contradictorii. Lăsînd la o parte efectele generale ale acestor oscilări, ce se va întîmpla cu legea împotriva socialiștilor dacă va fi aplicată în aceste condiții ? Cea mai neînsemnată încercare de a o aplica „cinstit“ este în sine suficientă pentru a o face inefficientă. Una din două : sau va fi aplicată ca acum, după bunul plac al poliției, sau va fi încălcată la toț pasul. Acesta este un aspect. În al doilea rînd, în acest caz dugheana politică burgheză se va anima, în sfîrșit, partidele oficiale vor înceta de a mai fi o masă reacționară ca azi (ceea ce pentru noi nu e nici un cîștig, ci adevărată pagubă), ele vor începe din nou să se lupte serios între ele și, de asemenea, să lupte pentru puterea politică. Pentru noi este o deosebire uriașă dacă nu numai național-liberalii, ci și liberalii<sup>169)</sup> prințului moștenitor vor avea șansa de a guverna sau dacă, la fel ca acum, apți de a guverna vor fi numai conservatorii. Niciodată nu vom reuși să îndepărtăm masele de partidele liberale atîta timp cît acestea nu au prilejul să se discrediteze în practică, venind la cîrmă și dovedind că nu sînt în stare de nimic. Continuăm să fim, ca în 1848, opoziția viitorului și trebuie deci să avem la putere cel mai extremist partid din cele existente ca să putem fi, în raport cu el, opoziția prezentului. Stagnarea politică, adică lupta fără rost și fără scop, ca în prezent, a partidelor

<sup>160)</sup> Wilhelm I. — *Nota red.*

<sup>161)</sup> prințul moștenitor Frederic Wilhelm. — *Nota ros.*

oficiale nu ne poate servi multă vreme. Mult mai bine ne-ar servi o luptă progresivă între aceste partide, cu deplasarea permanentă spre stînga a centrului de greutate. Așa se întîmplă acum în Franța, unde lupta politică se desfășoară, ca întotdeauna, într-o formă clasică. Guvernele care se succed se deplasează tot mai mult spre stînga, un guvern Clemenceau este deja previzibil, și nu va fi cel mai burghez. Cu fiecare înaintare spre stînga muncitorilor li se acordă concesii (vezi ultima grevă din Denain<sup>178</sup>, unde pentru prima dată *nu* a intervenit armata) și, ceea ce este mai important, se pregătește din ce în ce mai mult terenul pentru bătălia decisivă, iar poziția partidelor devine mai clară și mai evidentă. După părerea mea, această înaintare lentă dar fermă a republicii franceze spre deznodămîntul necesar — confruntarea dintre burghezia radicală, chipurile socialistă, și muncitorii cu adevărat revoluționari — este pentru noi unul din evenimentele cele mai importante și sper că nu se va opri; eu mă bucur că la Paris oamenii noștri nu sînt încă destul de puternici (în schimb ei sînt mai puternici în provincie) pentru a nu fi atrași prin fraze revoluționare la vreun puci. Desigur, în confuza Germanie dezvoltarea nu poate avea loc ca în Franța, în forme de o claritate clasică; sîntem prea înapoiți; nouă nu ni se întîmplă decît ceea ce li s-a întîmplat deja altora. Dar oricît de jalnice ar fi partidele noastre oficiale, o viață politică, oricum ar fi ea, ar constitui un avantaj în comparație cu actuala moarte politică, această atmosferă în care totul se reduce la intrigile din politica externă.

Mai curînd decît mă așteptam, amicul Bismarck și-a dat jos pantalonii și a arătat întregului popor posteriorul dreptului său la muncă: legea pentru asistența săracilor promulgată în Anglia în al 43-lea an de domnie al Elisabetei, inclusiv amendamentul «bastiliilor» din 1834<sup>179</sup>! Ce bucurie pentru Blos, Geiser și Co., care de mult îi tot dădeau zor cu dreptul la muncă și ajunseseră să creadă că ei chiar l-au prins pe B[ismarck]! Și dacă tot sînt la subiectul ăsta, nu pot să nu-ți spun că declarația acestor domni în Reichstag — în măsura în care pot aprecia după ce scriu corespondențele proaste din ziare — și din propria lor presă mă convinge încă o dată că cel puțin *eu* sînt departe de a mă situa pe aceleași poziții cu ei și că nu am nimic comun cu ei. Acești filantropi chipurile „cultivați“, dar în realitate ignoranți desăvîrșiți care refuză cu încăpăținare să învețe ceva, în pofida avertismentelor



repetate ani de-a rîndul de Marx și de mine, nu numai că au beneficiat de îngăduința, dar au fost chiar ajutați să ajungă în Reichstag, mi se pare că își dau seama din ce în ce mai bine de faptul că au majoritatea în fracțiune și de faptul că tocmai ei, care se gudură pentru fiecare frimitură de socialism de stat pe care le-o azvîrle Bismarck, sînt în cea mai mare măsură interesați în menținerea legii împotriva socialiștilor, urmînd ca aceasta cel mult să fie aplicată mai blînd unor oameni atît de bine intenționați ca ei. De altfel, doar oameni ca mine și ca tine sînt incomozi pentru guvern ; dacă ar scăpa de noi ar putea să se demonstreze cu ușurință că nu e nevoie de legea împotriva socialiștilor. Abținerea și întreaga atitudine față de legea dinamitei au fost și ele semnificative<sup>180</sup>. Dar cum va fi la viitoarele alegeri<sup>181</sup>, dacă așa cum se pare, acestor indivizi le vor reveni cele mai sigure circumscipții ?

Păcat că în lunile critice care urmează, tocmai în preajma alegerilor, vei fi atît de departe ; sînt convins că am avea să ne spunem o sumedenie de lucruri. N-ai putea să-mi dai o adresă de unde să-ți fie trimise scrisorile mele ? Sper că și tu îmi vei comunica din cînd în cînd lucruri interesante din călătoria ta.

Făcînd abstracție de progresele și coeziunea elementelor burgheze cultivate din partid, nu mă tem cîtuși de puțin de evoluția evenimentelor. Aș vrea însă să se evite o sciziune cît timp nu avem cîmp liber de acțiune, dar dacă trebuie — și în privința asta decideți voi — atunci fie și așa !

Îmi apare o lucrare despre „Originea familiei, a proprietății și a statului“ ; ți-o voi trimite de îndată ce iese de sub tipar.

Bătrînul tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 20 iunie 1884

Dragă bătrîne,

Te anunț că ți-am expediat astăzi un mandat de cinci lire și sper că la data cînd vei primi această scrisoare, care pleacă cu poșta următoare, vei fi fost înștiințat de la poștă de sosirea mandatului. Așteptam de mult să am niște bani disponibili și mă bucur că acest moment a sosit.

Din păcate însă nu-ți pot scrie o scrisoare lungă deoarece starea specială în care mă aflu nu-mi permite să stau mult la pupitru, mi s-a și interzis acest lucru. Din păcate nu mă simt bine ; a trebuit să lucrez mult, dar odihna la pat pe care o practic riguros de cîteva zile va îndrepta lucrurile. Ditez acum volumul 2 al *Capitalului* și merge destul de bine ; este însă o muncă uriașă care va cere mult timp și uneori bătaie de cap. Din fericire, capul îmi este în perfectă ordine și pe deplin apt de muncă, ceea ce sper că-ți va demonstra cărticica „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ care va apare în curînd. Pînă la sfîrșitul acestui an sper să apară și cartea a doua a „Capitalului“ ; cea de a treia — anul viitor.

De Rusalii am fost 8 zile la Borkheim<sup>172</sup> ; el mai zace cu hemiplegia lui, se scoală din pat de trei ori pe zi pentru mese și ca să mai lucreze își scrie biografia<sup>162</sup> ; este vesel și bine dispus, ceea ce în starea lui e o minune, dar uneori se plictisește îngrozitor. Nu poate citi nimic care să-l solicite, dar așa ceva nu făcea el nici înainte. Din cînd în cînd îi trimit cărți și alte asemenea lucruri. Mă întrebă adesea de tine ; în general am vorbit mult de tine și de vremurile de altă dată

Printre hîrțiile lui Marx mai sînt cîteva reviste etc. militare și alte materiale despre detașamentele germane din Elveția, probabil, cele despre care mi-ai scris<sup>86</sup>. Poate mai găsesc ceva. Aici se păstrează totul dar încă într-o mare dezordine. Deocamdată trebuie să închid toate scrisorile etc. într-o ladă pînă cînd voi avea timp să le triez și să le pun în ordine. Acum este absolut necesar să transcriu citeț ultimele volume ale *Capitalului* și să fac textul publicabil. Dintre cei în viață numai eu pot face aceste două lucruri. Dacă mă curăț înainte

de a fi terminat, pentru oricine altul va fi imposibil să descifreze lucruri pe care Marx însuși adesea nu mai era în stare să le citească; doar soția lui și cu mine reușeam. Scrisorile în schimb sînt scrise în așa fel încît le pot citi și alții.

Peste trei-patru luni în Germania<sup>181</sup> vor avea loc alegeri. Am mari speranțe. Printre lideri sînt multe ciurucuri, dar pe mase mă bizui ca pe o stîncă.

Bătrînul tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels' an  
Johann Philipp Becker)“. Berlin 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 88

## Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 21 iunie 1884

Dragă Kautsky,

Sper că te-ai întors din călătoria făcută la Salzburg și că acum îmi vei putea scrie cum s-a terminat la Stuttgart pe malul Neckarului povestea cu N[eue] Z[eit]<sup>173</sup>; din cele ce îmi scriu Ede și August, deduc că între timp domnii înțelepți<sup>158</sup> s-au mai potolit. Ar fi timpul să am un răspuns în privința manuscrisului meu. Ede mi-a scris cîteva rînduri cu creionul, a promis să scrie mai mult, n-a făcut-o.

Manuscrisul vostru<sup>81</sup> mai zace aici și pînă acum nu i s-a acordat atenție din următoarele motive. După terminarea manuscrisului<sup>162</sup>) am stat ca pe ghimpi pînă cînd am început să lucrez la volumul al II-lea al *Capitalului*. În cele din urmă m-am apucat. Intenționam ca seara să redactez traducerea voastră și pe cea engleză (a volumului I a *Capitalului*). Dar asta a fost socoteala de acasă. De la Paște încoace, am tras zdravăm, adesea cîte 8—10 ore la masa de scris iar consecința a fost că am făcut o recidivă, dar de data aceasta în formă

<sup>162</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — Nota red.

cronică și nu subacută ca înainte. Acum mi s-a interzis din nou să mai stau la masa de scris, sauf quelques exceptions <sup>163</sup>). Am recurs așadar la o soluție eroică : l-am angajat pe Eisen-garten ca să-i dictez manuscrisul și de la începutul săptămînii trudesec împreună cu el între orele 10—5, timp în care zac pe canapea și mă refac văzînd cu ochii (ceea ce este o prostie, căci de văzut nu se vede nimic, se simte), dar, firește, lent. Treaba merge mult mai bine decît mă așteptam. E[isengarten] este inteligent și harnic, lucrează cu plăcere mai ales că acum studiază volumul I care a apărut în ediția a treia. Dată fiind starea manuscriselor, trebuie să revăd în fiecare seară ceea ce am dictat, să fac un fel de preredactare. În momentul de față asta îmi ia tot timpul disponibil. Cred însă că în curînd va merge mai repede, deoarece vom ajunge la textul inițial dinainte de 1870 unde probabil va fi mai puțin de redactat. Mi-ar fi greu să redactez manuscrisul vostru în poziția culcat. Dacă însă e urgent am s-o fac. Dar asta numai în extremis, respectiv dacă va fi absolut necesar și numai după ce veți fi terminat voi. Tot atunci va fi gata — dacă nu chiar mai de- vreme — prefața despre Rodbertus <sup>164</sup>).

Despre „cultivații“ de care tu te plîngi ce să mai spun, îi cunosc pe acești filistini de 40 de ani, sub diverse aspecte și i-am scris pe larg lui Ede <sup>165</sup>). Principalul este să nu le per-miți nimic, dar în acelaș timp să rămii complet indiferent.

Atentatorii au descoperit în sfîrșit adevărul <sup>183</sup>. Au vrut să stîrpească din rădăcină vechea societate și deodată au constat că nu e vorba de rădăcină ci de mădular. Convinși de acest adevăr profund, ei au descoperit în cele din urmă, cu ce trebuie să înceapă și au aruncat în aer un pisoar.

Mi se pare însă că în spatele „exploziei“ de la Carouge-Geneva nu se ascunde nimeni altcineva decît mouchard-ul <sup>166</sup>) italian Carlo Terzaghi, demascat de noi în „Aliance de la Démocratie Socialiste“ <sup>184</sup>.

Aici anarhiștii austrieci expulzați <sup>185</sup> s-au alăturat obis-nuitelor organizații ale pomanagiilor nemți. Unul a reușit să-mi stoarcă prin înșelătorie o contribuție, dar a fost demascat și azi cînd a revenit l-am dat afară.

<sup>163</sup>) — cu unele excepții. — *Nota trad.*

<sup>164</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>165</sup>) Vezi volumul de față, p. 146—148. — *Nota red.*

<sup>166</sup>) — spionul. — *Nota trad.*

Cartea a 2-a a „*Capitalului*“ va da și mai multă bătaie de cap decît prima, cel puțin la început. Sînt însă cercetări extraordinare din care oamenii vor înțelege pentru prima oară ce sînt banii, ce este capitalul și multe altele.

Acum însă trebuie din nou să stau la orizontală. În rest făcînd abstracție de afecțiunea locală, mă simt cît se poate de bine și capul îmi e în deplină ordine.

Salutări lui Ede,

Al tău,  
F. E.

Duminică 22

P.S. : Hyndman are de gînd să *cumpere* întreaga mică mișcare de aici. A făcut tot posibilul să ruineze „*To-Day*“. Bax, care a avansat banii, și-a greșit socotelile și curînd va fi ruinat. Hyndman, care este bogat și care dispune și de mijloacele financiare ale lui Morris — un entuziast al artei, foarte bogat, dar lipsit de har politic — fie că va lua „*To-Day*“ sub aripa sa, fie îl va abandona. În ambele cazuri crede că va domina situația. Îmi pare bine că m-am ținut departe de tot acest bilci. Hyndman este isteț și ca om de afaceri este priceput, dar superficial — un John Bull tipic, cu un orgoliu care-i depășește cu mult talentul și realizările. Bax și Aveling au cele mai bune intenții, mai și învață cîte ceva, dar totul este confuz și acești literați singuri nu pot să facă mare lucru. Masele încă nu-i urmează. Cînd oamenii vor fi selectați, va fi mai bine.

Publicat pentru prima oară în :  
„*Arhiv Marksa i Enghelsa*“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

89

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 26 iunie 1884

Dragă Kautsky,  
Manuscrisul anti-Rodb[ertus]<sup>186</sup> va fi expediat mîine dimineață recomandat. Nu am decît puține observații, am făcut cîteva însemnări cu creionul. În plus, următoarele :

1. — Dreptul roman constituie apogeul dreptului *producției de mărfuri simple*, adică precapitaliste, care însă conține cea mai mare parte a relațiilor juridice ale perioadei capitaliste. Așadar, exact ceea ce le trebuie burghezilor noștri în ascensiune și ceea ce ei *nu* găseau în dreptul cutumiar autohton.

La p. 10 aş avea mai multe precizări. 1. În condițiile producției bazate pe sclavi și șerbi, plusvaloarea nu este decît o excepție; ar trebui spus *plusprodus*, care de cele mai multe ori este consumat direct, nu este capitalizat.

2. Cu mijloacele de producție lucrurile nu stau chiar așa. În toate societățile bazate pe diviziunea naturală a muncii produsul, așadar, într-o anumită măsură, mijlocul de producție — cel puțin în unele cazuri — îl domină pe producător: în Evul Mediu, pămîntul îl domină pe țaran, care nu este decît o anexă a pămîntului, unealta — pe meșteșugarul de breaslă. Diviziunea muncii constituie dominația directă a mijloacelor de muncă asupra muncitorilor, chiar dacă nu în sens capitalist.

Ceva asemănător este și la tine în încheiere cu mijloacele de producție.

1. — Nu trebuie să separi *agricultura și tehnica* de economia politică așa cum faci la p. 21 și 22. Economia de schimb, îngrășămintele artificiale, mașina cu abur, războiul de țesut mecanic nu pot fi separate de producția capitalistă, după cum uneltele sălbaticilor și barbarilor nu pot fi separate de modul lor de producție. Uneltele sălbaticului condiționează societatea sa tot așa cum uneltele moderne condiționează societatea capitalistă. Ideea ta conduce la concluzia că, deși *în prezent* producția determină instituția socială, înainte de producția capitalistă situația era alta, deoarece uneltele încă nu săvîrșiseră păcatul original.

Cînd spui „mijloace de producție“ spui societate, societate *determinată prin* aceste mijloace de producție. Există tot atît de puține mijloace de producție *in sine*, în afara societății și fără influență asupra ei, ca și capitaluri *in sine*.

În ce fel însă mijloacele de producție, care în epocile timpurii, inclusiv în producția de mărfuri simplă, exercitau o dominație minimă comparativ cu cea de acum, au ajuns să exercite dominația despotică din prezent, trebuie demonstrat, iar demonstrația ta mi se pare insuficientă, deoarece nu atinge un punct esențial: apariția unei clase care nu mai are nici un mijloc de producție, deci nici un mijloc de subzistență, deci este nevoită să se vîndă cu bucata.

Dintre sugestiile pozitive ale lui Rodb[ertus] trebuie subliniat proudhonismul său — el se proclamă Proudhon I care l-ar fi anticipat pe Proudhon francezul. Valoarea constituită, pe care R[odbertus] a descoperit-o încă în 1842, trebuie relevată<sup>187</sup>. Dar aceste propuneri reprezintă un lamentabil pas înapoi în comparație cu Bray și banca de schimb a lui Proudhon. Numai 1/4 din produs i-ar reveni muncitorului, dar asta sigur ! Despre asta putem vorbi mai târziu.

Îmi recapăt treptat liniștea (trupească) ; mă întremez pe zi ce trece și de data aceasta mă voi vindeca. Dictarea cărții a II-a „Capitalului“ înaintează. Am ajuns deja la secțiunea a II-a — aici sînt însă numeroase lacune. Redactarea este, desigur, provizorie, dar toate la timpul lor. Știu ce am de făcut, cela suffit<sup>167</sup>).

Am primit scrisoarea lui Ede și îi mulțumesc. În corespondența cu mine trebuie să vă înarmați cu răbdare, trebuie să mă menajez și am enorm de multe lucrări și enorm de multă corespondență.

Vă salută al vostru,  
F. E

„Muncă salariată și capital“<sup>188</sup> va pleca de îndată ce se termină colaționarea, probabil mâine.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

90

Engels către Evghenia Eduardovna Papriț<sup>189</sup>

la Londra

122, Regent's Park Road,  
N. W. [Londra] 26 iunie 1884

Doamnă,

Publicația litografiată despre care ați avut amabilitatea să mă înștiințați îmi este cunoscută după titlu, dar n-am avut încă posibilitatea să văd vreun exemplar.

<sup>167</sup>) — asta e de ajuns. — *Nota trad.*

Oare nu sînteți puțin nedreaptă cu compatrioții dumneavoastră ? Noi, Marx și cu mine, n-am avut nici un motiv să ne plîngem de ei. Chiar dacă unele școli se remarcă mai curînd prin zelul lor revoluționar decît prin cercetări științifice, chiar dacă pe alocuri s-a mers și se mai merge pe bîjbuite, există, pe de altă parte, la ei un spirit critic și o pasiune pentru cercetări chiar în domeniul pur teoretic demne de națiunea care a dat un Dobroliubov și un Cernișevski. Nu vorbesc numai de socialiștii revoluționari activi, ci și de școala istorică și critică din literatura rusă care depășește cu mult tot ce a creat în acest domeniu știința istorică oficială în Franța și Germania. În rîndurile revoluționarilor activi, ideile noastre și știința economică reelaborată de Marx s-au bucurat întotdeauna de înțelegere și simpatie. Știți, desigur, că recent mai multe din lucrările noastre au fost traduse și publicate în rusește și în curînd vor apărea și altele, printre care „Misère de la philosophie“ de Marx. Lucrarea de mici proporții scrisă de Marx înainte de 1848 „Munca salariată și capital“<sup>168)</sup> „Наемный труд и капитал“<sup>169)</sup> face și ea parte din această serie și a apărut sub titlul de mai sus<sup>190)</sup>.

Mă simt extrem de flatat că ați considerat util să traduceți lucrarea mea „Schiță etc.“<sup>170)</sup>. Deși sînt și acum oarecum mîndru de această primă lucrare a mea de economie politică, știu prea bine că azi ea este total depășită și plină nu numai de erori, ci și de numeroase „boroboațe“. Mă tem că va genera mai multe confuzii decît foloase.

Vă trimit prin poștă un exemplar din „Dühring revoluționează etc.“<sup>171)</sup>.

Vechile noastre articole apărute în ziare ar fi greu de găsit acum. Cele mai multe dintre ele nu mai sînt de actualitate, dar după editarea manuscriselor rămase de la Marx, dacă voi mai avea timp, intenționez să le public într-o culegere cu adnotări etc. Dar asta este o chestiune de viitor.

Nu prea știu la care adresă către muncitorii englezi vă referiți. Poate la „The Civil War in France“<sup>172)</sup>, adresa In-

<sup>168)</sup> În manuscris în germană : „Lohnarbeit und Kapital“. — *Nota red.*

<sup>169)</sup> Cuvintele dintre paranteze au fost scrise de Engels în limba rusă.

<sup>170)</sup> „Schiță a unei critici a economiei politice“. — *Nota red.*

<sup>171)</sup> F. Engels. „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring)“. — *Nota red.*

<sup>172)</sup> K. Marx. „Războiul civil din Franța“. — *Nota red.*



ternaționalei cu privire la Comuna din Paris? Pe aceasta aş putea să v-o trimit.

Dacă sănătatea mi-ar îngădui, v-aş cere permisiunea să vă fac o vizită; din păcate, deşi mă simt *foarte bine*, îmi este interzis să ies în oraş. Dacă îmi veţi face marea cinste de a trece pe la mine, vă stau întotdeauna la dispoziție pe la orele şapte—opt seara.

Asigurându-vă, doamnă, de cea mai înaltă stimă ce v-o port, rămîn al dumneavoastră,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 91

### Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 29 iunie 1884

Dragă Ede,

1. Îți trimit alăturat „Muncă salariată și capital“. Ediția apărută în Silezia trebuie neapărat redactată<sup>178</sup>. Eu nu am avut timp să-l confrunt în întregime cu originalul; am făcut acest lucru numai pentru pasajele mai supărătoare dar voi aveți originalul acolo și puteți să faceți confruntarea în co-rectură.

2. Voi mai comanda un portret al lui Marx, la același fotograf care l-a făcut și pe cel care este la mine și am să vi-l trimit. Nu este un desen în cretă ci o fotografie mărită. Dar ce cromatică va avea tabloul, de vreme ce omul acesta nu l-a văzut niciodată pe Marx și fața lui oacheșă?

3. Pachetul cu 40 de exemplare din „Revoluționare“<sup>173</sup>) a plecat alaltăieri pe adresa: Volksbuchhandlung, 3, Kasinosstrasse Hottingen-Zürich, Elveția, „Books, Value £ 3 Carriage forward (adică nefrancat) prin Continental Parcel Express, contractantul poștei imperiale germane și al poștei elvețiene ca și al oficiului de coletărie francez. Agenția din Zürich își

<sup>173</sup>) F. Engels. „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring)“ (Vezi volumul de față, p. 135.) — Nota red.

expediază coletele pe aceeași cale. Între Anglia și continent nu există mesagerie și de aceea, cel puțin aici nu se pot trimite „colete poștale a cîte 5 kilograme“; împărțirea *aici* ar costa dublu; trimiterea pachetului neîmpărțit *acolo* nu revine chiar atît de scump.

4. Schorl[emmer] scrie că fratele său Ludwig din Darmstadt n-a primit încă nici un număr din „S[ozialdemokrat]“, deși are chitanță de abonament. Este o situație generală sau pur și simplu un ghinion? Te rog să te interesezi.

5. Nu pot să-ți procur poezii socialiste și anume pe Weerth. În „Gesellschaftsspiegel“ din 1845 a bătrînului Moses Hess sînt cîteva, dar cred că le cunoști. Am auzit ceva de o culegere de poezii de-ale lui <sup>191</sup>, dar n-am văzut-o niciodată. În orice caz nici *el* nici *noi* n-am editat așa ceva.

6. Arhivarul va trebui să aștepte, n-am timp să fac ordine nici în propriile mele lucruri, cînd ajung acolo am să am grijă de el <sup>192</sup>. Acum însă trebuie, în primul rînd, să termin volumul al doilea al „Capitalului“. Treaba merge bine, 1/3 este gata într-o primă redactare și avansează în ritm de circa 1/2 de coală pe zi, poate ceva mai puțin. De îndată ce ajungem la ultima secțiune (circulația capitalului social total), Eisengarten va putea să transcrie, cu ajutorul meu, manuscrisul din 1878, iar în acest timp eu voi trece la redactarea finală a capitolelor care sînt deja gata. În felul acesta într-un viitor nu prea îndepărtat vom termina și vom putea trece la cartea a treia, cea mai importantă.

Abia atunci ne vom putea ocupa de selectarea și pregătirea pentru tipar a vechilor manuscrise dinainte de 1848. Doresc din toată inima să fac acest lucru, dar e nevoie de muncă, adică de timp.

Așadar, și tu ai ajuns în sfîrșit la concluzia că pînă la urmă le vom veni de hac „înțelepților“ <sup>158</sup>. Am rugat să mi se trimită cîteva numere din „Neue Welt“, ca să-i cunosc pe acești domni „chez eux“ <sup>174</sup>). Pînă acum n-am citit decît poșta redacției; nu sînt decît impertinențe juvenile în stil german, care se adresează unui public foarte docil.

În genere nu trebuie să reacționezi la înțepături, aceasta este cea dintîi regulă în luptă și amintește-ți că

<sup>174)</sup> — la ei acasă. — *Nota trad.*

Nichts Schöneres gibt es auf der Welt  
als seine Feinde zu beissen,  
als über all die plumpen Geselln  
seine schlechten Witze zu reissen <sup>174a)</sup>.

Salutări lui Kautsky.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oara în :  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 92

Engels către Sarah Allen

la Londra

(Ciornă)

[Londra, după 6 iulie 1884]

Doamnă,

La întrebarea pe care mi-ați adresat-o în scrisoarea de pe data de 5, pe care am primit-o ieri dar nu am putut răspunde imediat deoarece nu eram acasă, îmi permit să vă comunic că îl consider pe domnul E.A[veling] un chiriaș absolut corespunzător și sint convins că nu veți regreta faptul că i-ați închiriat locuința.

Al dumneavoastră etc.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>174a)</sup> Nimic pe lume mai frumos  
decît să-i muști pe dușmani.  
Cu zîmbet vesel să lovești  
în cei mărginiți și vani. — *Nota trad.*

## Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 11 iulie 1884

Dragă Kautsky,

Să sperăm că Ede a scăpat de febră; salută-l din partea mea; am să beau ceva în sănătatea lui.

Că afacerea hamburgheză a ajuns la Auer, mă aranjează întru totul. M-am referit la Bebel și la Dietz numai pentru că trebuia să-i spun omului *cui* aveam de gând să comunic numele lui; se înțelege de la sine că asta nu vă angajează cu nimic<sup>173</sup>.

Povestea cu Dietz începe să devină agasantă. Dacă nu spune da sau nu, nu mai putem aștepta. Pentru mine important este în primul rând ca lucrarea<sup>175</sup>) să apară și, în al doilea rând, să nu fie confiscat tot tirajul. Așadar, două lucruri care nu sînt realizabile decît în Elveția. Tipărirea în Austria ar putea fi o soluție de *ultimă instanță*: 1. treaba ar însemna o nouă amînare și noi tratative, 2. lucrarea ar fi *totuși* interzisă; în privința aceasta să nu vă faceți iluzii<sup>176</sup>); 3. în Austria, s-ar putea ca lucrarea să nu fie numai interzisă, ci și confiscată (amintește-ți de povestea de la Viena pe care mi-ai relatat-o toamna trecută). Încercați deci să ajungeți la o hotărîre.

La „N[eue] Z[eit] se petrece în continuare ceva straniu altfel nu i s-ar permite înțeleptului Schippel să vorbească de o „teorie marxist-rodbertusiană“ și de lucruri care „s-au aflat de la Rodbertus încoace“<sup>174</sup>; și asta fără nici o notă din partea redacției. Nemții au decăzut într-adevăr dacă încă n-au descoperit că singurul lucru comun între Marx și Rodbertus este *application égalitaire de la théorie ricardienne*<sup>177</sup>), despre care Marx vorbește la p. 49 din „Misère“<sup>195</sup> și care încă din 1827 este un loc comun pentru socialiștii englezi! Dar asta nu e nici pe departe plusvaloarea, așa cum a definit-o Marx, și cum a dezvoltat-o printr-o întreagă știință economică. Domnii englezi ca și Rodb[ertus] n-au știut, copiindu-l pe Ricardo,

<sup>173</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>176</sup>) Vezi volumul de față, p. 134—135. — *Nota red.*

<sup>177</sup>) — aplicarea egalitară a teoriei ricordiene. — *Nota trad.*

să formuleze nici o idee economică, numai Marx a mers mai departe și a răsturnat întreaga economie politică veche.

Apropo. Pentru a-l analiza *temeinic* pe Rodb[ertus], îmi trebuie lucrarea lui din 1842 „Zur Erkenntniss unsrer Zustände“ sau cum îi spune. Tu ai citat-o. Nu poți să mi-o procuri pentru câteva zile — sau, și mai bine, s-o cumperi? Judecînd după câteva citate, pare cea mai bună, poate, pentru că e prima lui lucrare; în cele de mai tîrziu nu face decît s-o reia.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

94

## Engels către Karl Kautsky la Zürich

Londra, 19 iulie 1884

Dragă Kautsky,

Am primit de abia azi scrisoarea ta și a lui Ede, deși ștampila poștală de la Zürich este din 17/7.

Sînt de acord cu propunerile tale, cu condiția ca treaba să se urnească din loc. Dacă muncitorii pot citi caracterele latine la fel de bine ca pe cele gotice, atunci, desigur, prefer caracterele latine. Formatul e bine să fie asemănător celui de la „Dezvoltare“<sup>178</sup>; la „Femeia“ lui Bebel era prea mare. Dacă voi credeți că se pot scoate 5 000 de exemplare — e foarte bine. Așadar, apucați-vă de treabă, și trimiteți-mi rapid corecturile. Aranjamentul cu Schab[elitz] este și el foarte bun<sup>196</sup>.

Drept mulțumire pentru faptul că am fost prevenitori față de el, Dietz ne tratează pe toți ca pe niște dușmani!

Pentru partid nu e nici o nenorocire că „Neue Zeit“ trebuie să-și înceteze apariția<sup>197</sup>. Este din ce în ce mai evident

<sup>178</sup> F. Engels: „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— Nota red.

că marea majoritate a *literaților* membri ai partidului din Germania sînt niște oportuniști și niște intriganți pentru care legea împotriva socialiștilor<sup>172</sup> — deși îi incomodează din punct de vedere pecuniar — este binevenită din punct de vedere *literar*: ei se pot exprima absolut liber; noi sîntem împiedecați să le dăm riposta cuvenită. De aceea, editarea lunară a unei astfel de reviste presupune o maximă indulgență, ceea ce atrage după sine o consolidare treptată a filantropismului, umanismului, sentimentalismului sau curn s-o mai fi numind celelalte vicii anti-revoluționare ale unora ca Freiwald, Quarck, Schippel, Rosus<sup>179</sup>) etc. Indivizii care din principiu refuză să învețe ceva și nu fac decît literatură despre literatură și apropo de literatură (9/10 din scrierile germane de azi nu sînt decît scrieri despre alte scrieri) firește că realizează într-un an mai multe coli decît cei care învață temeinic și nu scriu despre alte cărți decît: 1. dacă le-au studiat și 2. dacă ele au un conținut valoros. Generată de legea împotriva socialiștilor, preponderența celor dintîi în literatura tipărită în *Germania* este inevitabilă atîta timp cît legea rămîne în vigoare. În schimb noi putem face uz de o altă armă — literatura tipărită în străinătate.

Ar fi grozav dacă ai veni aici. Nu știu însă dacă putem conta pe cei de la New-York. Aveling a fost angajat acum mai bine de trei luni corespondent pentru Londra<sup>180</sup>) și a scris cu regularitate, dar n-a primit nici un ban. Aici nu-i rost de un venit imediat. „Justice“ ca și „To-Day“ nu plătesc, iar cînd alte publicații oferă cîte ceva, se repede o haită întregă.

Clarviziunea din „Neue Welt“<sup>198</sup> este foarte bine venită. Acest soi de „știință“ duce întotdeauna la asemenea absurdități. Cu cît va merge mai departe va fi cu atît mai bine; se va termina mai repede. Cartea poștală pe care mi-ai trimis-o m-a amuzat copios. Încă vreo cîteva asemenea temerare „geiseriade“ și individul va trebui să-și ia tîlpășița.

Cartea lui Hyndman<sup>181</sup>) este pe măsura acestui individ: o cîrpăceală pretențioasă și impertinentă în care el încearcă să-l discrediteze pe Marx (pentru că nu este englez; H[yndman] este cel mai șovin John Bull), dar el știe atît de puțin

<sup>179</sup>) Robert Schweichel. — Nota red.

<sup>180</sup>) al lui „New Yorker Volkszeitung“. — Nota red

<sup>181</sup>) H. M. Hyndman. „The historical basis of Socialism in England“. — Nota red.

din istoria Angliei încît tot ce n-a învățat de la nemți este eronat. De altfel aici H[yndman] este în declin ; este adevărat că a cumpărat cu banii săi și ai lui Morris întreaga mișcare (inclusiv „To-Day“, pe care Bax n-a putut s-o mai conducă din lipsă de fonduri și care acum a trecut cu totul la H[yndman]), dar nerăbdarea lui de a face pe dictatorul, invidia lui față de orice rival posibil, obstinția lui de a se pune în evidență au dat de bănuț chiar și prietenilor săi cei mai siguri și poziția lui în Democratic Federation<sup>67</sup> se clatină. Cet homme n'ira pas loin, il ne sait pas attendre<sup>182)</sup>. „Justice“ se prostește pe zi ce trece, sper să se termine odată<sup>183)</sup> această primă fază a mișcării, care este îngrozitor de dezolantă.

Cu bacillum i-ai oferit lui Geiser un atu<sup>199</sup> pe care sperăm însă că este prea prost ca să-l folosească. Ambele forme, baculus și baculum, sînt uzuale, deci ambele pot da cuvinte derivate. Dar în biologie de multă vreme a fost adoptată exclusiv forma bacillus.

Deoarece la sfîrșitul acestei luni sau la începutul lunii viitoare aş vrea să merg la mare, aş prefera să primesc „Zur Erkenntniss“ a lui R[odbertus]<sup>184)</sup> acum. O voi înapoia imediat, odată cu „Normal-Arbeitstag<sup>185)</sup> etc. ; trebuie să văd lucrarea, deoarece *el însuși* a afirmat în 1879 că M[arx] a folosit-o fără s-o menționeze<sup>200</sup>. Toate aceste acuzații la adresa lui Marx pot veni numai de la oameni care habar n-au ce ignoranță crasă ascund asemenea afirmații. — Cine l-a citit pe Ricardo — și chiar în A. Smith sînt destule pasaje care spun același lucru — trebuie să știe unde „își are originea“ plusvaloarea, fără să fie nevoie să-l mai citească pe „marele Rodbertus“.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiv Marksı i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>182)</sup> — Omul ăsta nu va ajunge departe, nu știe să aștepte. —

*Nota trad.*

<sup>183)</sup> Vezi volumul de față, p. 235—237. — *Nota red.*

<sup>184)</sup> Vezi volumul de față, p. 163—164. — *Nota red.*

<sup>185)</sup> Vezi volumul de față, p. 141—144. — *Nota red.*

## 95

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

[Londra, după 21 iulie 1884]

Dragă Ede,

Materialul alăturat poți să-l trimiți, dacă vrei, lui Auer, am aranjat intenționat astfel.

Repartizarea circumscripțiilor electorale<sup>201</sup> a avut nu o dată darul de a mă enerva ; cauza o constituie faptul că în problemele pur tactice se merge pe principii generale și la congrese are loc invariabil același lucru ; totul este cît se poate de simplu și de clar. De regulă, este absolut inutil să se propună același candidat în două locuri ; dacă însă se consideră că în circumscripțiile nesigure oamenii cei mai buni au mai multe șanse decît alții și de aceea sînt propuși, atunci trebuie fie să se admită ca ei să candideze în două locuri, fie să se accepte riscul ca ei să nu fie aleși. Așadar, dacă nu vreți să se candideze în două locuri, atunci oamenii cei mai buni trebuie propuși în circumscripțiile cele mai sigure. Este însă ciudat că numai Bebel a avut parte de circumscripții nesigure, Liebknecht niciodată ; de pildă, dacă nu mă înșel, la ultimele alegeri Liebknecht a avut două circumscripții foarte sigure. De altfel, toate astea sînt inevitabile. Nu trebuie uitat că într-o luptă există atît succese cît și eșecuri și, de aceea, nu trebuie să ne facem sînge rău dacă uneori ne merge mai prost.

În orice caz, un lucru este sigur : atîta timp cît avem S[ozialdemokrat], orice ar face domnii oportuniști, chiar dacă ar domina în cadrul fracțiunii (ceea ce nu este posibil decît dacă din nou Bebel nu va fi ales), asta nu înseamnă că ei au cîștigat jocul. Ce pot să facă împotriva maselor ? Acestea îi împing înainte, indiferent dacă ei vor sau nu. Iar dacă înțelepții ar reuși să pună mîna și pe „Sozialdemokrat“, dominația lor n-ar dura nici cît a durat prima perioadă confuză a acestei publicații, cînd ea găsisse sprijin la cei mai buni „lideri“ pe care însă masele i-au înlăturat.

În ceea ce privește marea știință a celebrului neateist<sup>202</sup>, ar fi foarte bine dacă s-ar găsi posibilitatea de a deveni cunoscută. Și în „Amant de la Lune“ a lui Paul de Kock există un savant<sup>186</sup>) misterios ; cînd în cele din urmă, după multă

<sup>186</sup>) Saucissard. — Nota red.



trudă, știința lui este înțeleasă, se constată că ea se reduce la o serie de trucuri cu dopuri. Cîtă osteneală pînă cînd celebrul om ne-a făcut cunoscut măcar *cîteva* mostre din știința sa ! Și ce frumoase ! Acum a ajuns chiar la clarviziune ! <sup>188</sup>. Ce mai vrem — cea marche ! <sup>187</sup>).

Salută-l pe K. K[autsky] și din partea lui Schorlemmer.

Al tău,  
F. E.

Spune-i lui Manz, care mi-a scris, că portretul <sup>188</sup>) asemănător celui pe care îl am eu este în lucru și că-l va primi de îndată ce va fi gata ; date fiind distanțele din Londra, nu mă pot ocupa personal și de aceea depind în această privință de alți oameni.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 96

### Engels către Laura Lafargue la Paris

Londra, 22 iulie 1884

Dragă Laura,

„La suite à demain!“... mais je l'attends encore, 'cette suite <sup>189</sup>), care ar fi trebuit să-mi explice o mulțime de lucruri, altfel de neînțeles, din ultima ta scrisoare. În orice caz, credeam că locuiești în unul din cele mai frumoase, mai aerisite și mai salubre cartiere ale Parisului la o înălțime suficientă pentru a fi departe de cele pămîntești, iar acum te muți din nou, tocmai pe căldura asta, pe deasupra Paul pleacă la Bordeaux ; o întreagă harababură ; în concluzie nu vei veni aici <sup>203</sup>,

<sup>187</sup>) — treaba merge. — *Nota trad.*

<sup>188</sup>) Vezi volumul de față, p. 160—161. — *Nota red.*

<sup>189</sup>) — „Continuarea mâine!“... iar eu tot aștept această continuare.  
— *Nota trad.*

<sup>203</sup>) Stele

ci vei sta toată vara la Paris pe care-l vei părăsi tocmai în anotimpul în care Heine îl admira cel mai mult.

Die Sterne  
sind am schönsten in Paris  
wenn sie eines Winterabends  
dort im Strassenkot sich spiegeln <sup>190)</sup>

Nim, Jollymeier care a sosit vineri, și cu mine am dezbătut îndelung chestiunea și-am ajuns la concluzia unanimă, deși deloc îmbucurătoare, că ceva nu e în ordine.

Oricum, dacă „la suite“ nu vrea să vină, atunci poate totuși ai să vii tu și ai să risipești toate aceste bănuieli. Dacă ai să aștepti pînă cînd va pleca Paul la Bordeaux ca să editeze un ziar, poate să mai treacă un secol, în cazul cînd în genere se va face ceva. Dacă nu va pleca, și dacă trebuie totuși să vă mutați din Boulevard de Port-Royal 66, atunci lasă-l pe el să se ocupe de găsirea locuinței și de mutare. Așadar nu văd ce te-ar împiedica să vii aici — chiar și numai pentru 3 săptămîni — scrie-mi că vii și vom face tot posibilul să-ți netezim drumul.

Tussy și Edward, urmează să se întoarcă, dacă nu s-au și întors din călătoria de nuntă nr. 1 ; marea călătorie de nuntă va începe abia joia viitoare. Nim, Jollymeier și cu mine știam mai de mult și ne amuzam copios de acești bieți mielușei inocenți care credeau că noi nu avem ochi și care se apropiau, nu fără oarecare teamă, de quart d'heure de Rabelais <sup>191)</sup>. Noi însă i-am ajutat să depășească momentul. Dacă Tussy mi-ar fi cerut sfatul înainte de a lua hotărîrea, aș fi socotit probabil de datoria mea s-o avertizez asupra consecințelor posibile și inevitabile ale pasului ei — dar din moment ce faptul era împlinit, cel mai bun lucru era să-l facă cunoscut pentru a nu da prilej unora ca să-l exploateze. Și acesta a fost unul dintre motivele pentru care mi-a părut bine că noi toți eram la curent — dacă vreun deștept ar fi aflat secretul și ar fi venit să ne spună marea noutate, ne găsea pregătiți. Să sperăm că vor fi mereu la fel de fericiți cum par acum ; îmi place mult Edward și cred că va fi bine pen-

<sup>190)</sup> — Stelele.

sînt frumoase la Paris  
mai ales în seri de iarnă,  
oglindite-n glodul străzii.

(H. Heine. „Atta Troll“). — Nota trad.

<sup>191)</sup> — momentul dificil. — Nota trad.

tru el să stabilească contacte și cu alți oameni în afară de literații și conferențiarilor în mijlocul cărora se învîrtește; are studii solide și nu se simte bine în mediul îngrozitor de superficial în care l-a azvîrlit soarta.

Jollymeier se simte acum foarte bine și e voios — în timp ce eu lucrez, el face lungi plimbări — chiar acum e plecat într-o astfel de plimbare. Pumps a scăpat în sfîrșit de bronșitele etc. ei și se va muta astăzi în noua ei casă din Kilburn — pardon, „Est Hampstead“ (nu știam că Hampstead se întinde pînă la Edgware Road, dar se pare că așa este).

Nim se simte foarte bine și e plină de viață — săptămîna viitoare intenționăm să plecăm la mare — dar unde anume? Această mare problemă abia urmează să fie rezolvată. În ce mă privește, mă simt destul de bine cu condiția să fiu — cel puțin o vreme — precaut în ceea ce privește mișcarea, munca și distracțiile. Sper ca schimbarea aerului să mă pună definitiv pe picioare.

Și acum, aștept „la suite“, dar să fie ca lumea, o „suite“ care să mi te aducă aici!

Azi-dimineață a sosit „Blé“ al lui Paul. Ce păcat că n-a ascultat de sfaturile înțelepte<sup>204</sup> ale redacției „Journal des Economistes“!

Cu afecțiune, al tău

F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.

„Correspondance“, vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 97

### Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 26 iulie 1884

Dragă Laura,

La suite, la suite de la suite et la conclusion par P. L[afargue]<sup>192)</sup> au sosit. Tocmai l-am trimis acasă pe amanuensis<sup>193)</sup>.

<sup>192)</sup> — Continuarea, continuarea continuării și încheierea de P. L[afargue] (vezi volumul de față, p. 168—169. — Nota red.). — Nota trad.

<sup>193)</sup> — secretar (Oskar Eisengarten). — Nota trad.

și am citeva momente libere ca să-ți comunic că voi revedea cu mare plăcere articolul lui Paul, și chiar am să-i fac unele sugestii cu privire la punctele care trebuie atacate<sup>194</sup>). Pentru asta am însă nevoie de carte, iar ca să mi-o procur trebuie să știu *titlul exact* — așa că te rog să mi-l comunicii urgent ca s-o pot comanda.

Așadar, se pare că vom pleca la mare fără tine. Dacă vremea continuă să fie ca acum, mă întreb dacă nu e de preferat Franța. Astăzi, la 5 după amiază erau 17° Celsius, și ploua atât de tare încît sărmanul Jollymeier nici n-a putut să-și facă plimbarea.

Pumps și Percy tocmai au venit la cină, așa că trebuie să închei. Salutări de la toată lumea.

Cu afecțiune, al tău  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance”, vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 98

### Engels către Hermann Schlüter la Hottingen-Zürich

Stimate domnule Schlüter,

Vă înapoiez alăturat corectura<sup>195</sup>). Voi continua să trimit corecturile prompt. Vă rog însă să-mi respectați ortografia, n-am motive ca acum la bătrînețe să fiu Civilizat, Centralizat sau chiar Citat<sup>196</sup>). Așa-zisele ortografii „consecvente“ sînt de cele mai multe ori cu mult mai inconsecvente și nejustificate din punct de vedere istoric decît vechile tipicuri.

Sînt întru totul de acord cu sugestiile dumneavoastră. De altfel sînt lucruri la care vă pricepeți mai bine decît mine.

<sup>194</sup>) Vezi volumul de față, p. 179—184. — *Nota red.*

<sup>195</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. — *Nota red.*

<sup>196</sup>) Engels se referă la faptul că editorul îi modificase ortografia înlocuind pe c cu z. — *Nota red.*

Vă rog să aveți amabilitatea să-mi trimiteți pagini curate, iar după încheierea lucrării, 25 de exemplare din ediția de lux și 5 din cealaltă, în nici un caz mai puține.

Pentru reducerea cheltuielilor, manuscrisul poate fi trimis odată cu corecturile într-un ambalaj rezistent. Expedierea manuscriselor și corecturilor are același tarif ca și cărțile, dar francarea trebuie făcută *integral* la expediere, altfel nu vor ajunge la destinație.

Cu stimă,  
F. Engels

[Londra], 28 iulie 1884

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

99

Engels către James Leigh Joynes  
la Londra

[Ciornă]

[Londra] 30 7/84

Stimate domn,

Din păcate în momentul de față nu pot să vă dau acordul pentru traducerea lucrării mele „Dezvoltarea etc.“<sup>197)</sup> pentru „To-Day“, deoarece am convenit în prealabil cu altcineva<sup>198)</sup>.

În ceea ce privește promisiunea de a scrie un articol pentru „To-Day“, eu am făcut-o domnului Bax, or, după câte știu, domnul Bax nu se mai numără printre redactorii publicației „To-Day“<sup>199)</sup>.

Al dv. devotat,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>197)</sup> F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— Nota red.

<sup>198)</sup> Edward Aveling. — Nota red.

<sup>199)</sup> Vezi volumul de față, p. 176—177. — Nota red.

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

(Londra, iulie 1884)

[...] <sup>200</sup>). M-am sacrificat și am parcurs câteva numere din „N[eue] Welt“. M-au plictisit îngrozitor și am abandonat. În ce-l privește pe domnul Geiser, „știința“ lui publicată [acolo] <sup>201</sup>) este inatacabilă. Cine se împăunează cu știința lui într-o asemenea revistă de două parale dovedește că realmente n-a învățat nimic, chiar dacă n-ar fi scris mereu cholera-bacillus <sup>202</sup>) în loc de bacil ca și cum ar veni de la bacca și nu de la baculus. Acest lucru se poate afla din orice dicționar latin. Vorbăria despre faptul că atât materialismul cât și idealismul sînt unilaterale și ar trebui îmbinate într-o unitate superioară <sup>203</sup>) este străveche și n-ar trebui să te mîhnească, iar faptul că ateismul nu este decît o negație l-am spus noi înșine încă acum 40 de ani combătîndu-i pe filozofi, dar am adăugat că ateismul, ca o *simplică* negare a religiei, raportîndu-se mereu la religie, nu e nimic fără religie și prin urmare este el însuși o religie. Pentru restul științei este caracteristic articolul lui Blos despre divinitățile elene și germane <sup>204</sup>) în care sînt următoarele boacăne :

1. „Epistolae obscurorum virorum“ ar aparține lui Reuchlin. Ele au apărut grație tovarășilor lui de idei, dar contribuția lui a fost mai mică decît cea a lui U. v. Hutten.

2. Zeii greci se ospătează cu nectar și fac chef cu ambrozie !

3. Met, alias Meth este tradus în paranteze cu bere, cînd și un copil știe că pînă-n ziua de azi el se face din miere și nu din malț.

4. Blos nu cunoaște nici măcar numele zeilor germani, [el] <sup>205</sup>) le dă cînd nume nordice vechi, cînd germanice. Alături

<sup>200</sup>) Inceputul scrisorii nu s-a păstrat. — *Nota red.*

<sup>201</sup>) În manuscris cuvîntul este greu lizibil. — *Nota red.*

<sup>202</sup>) Vezi volumul de față, p. 165—166. — *Nota red.*

<sup>203</sup>) Aluzie la Bruno Geiser care, în articolul „Das Innere der Erde“ („Die Neue Welt“, nr. 14 și 15, 1884), combătea ateismul. — *Nota red.*

<sup>204</sup>) W. Blos. „Die Götter in der Dichtung“. — *Nota red.*

<sup>205</sup>) Aici sînt pete de cerneală. — *Nota red.*

de nordicul Odin ale cărui nume germanice (în saxona veche Wodan, în vechea germană de jos Woutan) nu le cunoaște, îl găsim pe Ziu din vechea germană de jos. Odin ar fi avut și o soție, Freia, dar în nordica veche ea se numea Frigg, iar în vechea germană de jos Fricka, lucru pe care îl știa pînă și Richard Wagner. Asta la o lectură superficială, de zece minute ! O *asemenea* știință n-ar impresiona nici o javră prăpădită ! Să-i lăsăm deci să se pavaneze în revista lor de două parale ; sub coada păunului, descoperi locul pe unde ies excrementele !

Al tău,  
F. E.

Salutări lui K. K[autsky]

Publicat pentru prima oară în :  
„Die Briefe von Friedrich Engels  
an Eduard Bernstein“, Berlin, 1925

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

101

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 1 aug. 84

Dragă Laura,

Leroy — B[eaulieu] a sosit la timp <sup>206)</sup>. Mulțumesc. N-am prea avut încă timp să mă uit prin el, dar am s-o fac acum <sup>207)</sup> ; Schorl[emmer] a plecat ieri în Germania.

Luni <sup>208)</sup> vom pleca probabil la Worthing, în apropiere de Brighton — alegerea a fost făcută de Percy și, după cîte se spune, este o localitate îngrozitor de plicticoasă. Mie mi-e indiferent, dar dacă lui Pumps nu-i va plăcea acolo va trebui să trateze despre asta cu iubitul ei soț. Adresa exactă ți-o voi trimite de îndată ce voi putea.

<sup>206)</sup> *Piere-Paul Leroy-Beaulieu*. Examen critique du nouveau socialisme. — *Nota red.*

<sup>207)</sup> Vezi volumul de față, p. 179—184. — *Nota red.*

<sup>208)</sup> 4 august. — *Nota red.*

Din cauza căldurii și a curentului am răcit strașnic, drept care aproape o săptămână nu m-am atins nici de țigări și nici de bere — de ieri însă le-am reluat pe amîndouă.

Cum articolul lui Paul despre „blé“<sup>209)</sup> nu este terminat, iar între acesta și atacul împotriva lui L[eroy]-B[eaulieu] va trece o lună, astfel încît acesta din urmă nu va putea să apară decît în numărul din *octombrie*<sup>210)</sup>, vom avea — cel puțin așa sper — o mică pauză ca să ne tragem sufletul. Realmente am nevoie de liniște, iar în timpul șederii mele la mare am de redactat și o mulțime de traduceri. Pentru Paul important este să fie *concis*, să se limiteze la a răspunde criticii pe care L[eroy]-B[eaulieu] a făcut-o Maurului lăsîndu-i la o parte pe Lasalle etc. — cu excepția poate a pasajelor în care L[eroy]-B[eaulieu] ne oferă prilejul să-i demonstrăm ignoranța crasă. Totuși, voi putea să apreciez mai exact situația după ce voi fi citit cartea. În orice caz, întrucît cartea este voluminoasă iar spațiul pentru replică restrîns, va trebui în mod inevitabil să ne limităm la esențial.

Acum trebuie să închei — este îngrozitor de cald; am scris deja cinci scrisori și mai trebuie să scriu „doamnei Ave-ling“ și la Zürich.

Și Nim tușește — uneori mai că îmi vine să cred că are tuse convulsivă — dar nu este ceva grav. Știi că Tussy a luat de la micuța Lilian Rosher o tuse convulsivă în toată regula! Este adevăru-adevărat!

Spune-i lui Paul să te sărute din partea lui Nim și a mea.  
Cu profundă afecțiune.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, vol. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>209)</sup> Paul Lafargue. Le Blé en Amérique. — Nota red.

<sup>210)</sup> al publicației „Journal des Economistes“ — Nota red.



## 102

Engels către Karl Kautsky  
la Zürich

Londra, 1 aug. 1884

Dragă Kautsky,

Astăzi ți-am trimis recomandat „Zur Erkenntniss“ a lui Rodbertus și sper că va sosi la timp. După ce primești această scrisoare să nu-mi mai scrii aici, luni<sup>211)</sup> plec la mare; se prea poate ca chiar mâine să-ți trimit noua adresă (pro tempore).

Cartea asta este într-adevăr tot ce-a scris R[odbertus] mai bun — o lucrare de tinerețe cu plusuri și minusuri; baza banalităților de mai târziu —, din ea se vede, cât de aproape era el de miezul problemei — cu condiția să fi perseverat în loc să clădească utopii. Sint foarte bucuroși că am văzut-o. Se închide poșta și este vremea prinzului!

Al tău,  
F. E.

Salută-l pe Ede, ex-epididimiticul.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI) 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 103

Engels către Eduard Bernstein  
la Zürich

48, Marine Parade Worthing, 6 aug. 84

Dragă Ede,

După tot soiul de căutări am ajuns pînă la urmă aici pe coasta sudică de unde sper să nu mă mișc cel puțin trei săp-

<sup>211)</sup> 4 august. — Nota red.

tămîni <sup>205</sup>; chiar în fața porții avem canalul; dar în timpul refluxului apa lui se retrage cu vreo 300 de pași; altfel, un colț liniștit și plicticos unde neavînd nimic altceva de făcut voi găsi desigur timp să redactez traducerea făcută de tine la „Misère“ <sup>81</sup>.

Te rog să fii atît de bun și să te-ngrijești ca să-mi fie trimise aici corecturile <sup>212</sup>) următoare. De expedierea lui „S[ozialdemokrat]“ de la Londra se ocupă Eisengarten.

Vreamea este minunată și caldă, iar eu trebuie să trimit noua adresă la n persoane. Ca atare, dintre noutăți (care de altfel sînt al naibii de puține) nu-ți comunic decît că Hyndman a cumpărat acum, în condiții avantajoase și „To-Day“. Bax care a investit în ziar puținii săi bani — l-am avertizat încă din octombrie că nu-i vor ajunge — este au bout de ses finances <sup>213</sup>), dar Hyndman l-a trimis la el pe supusul său scutier, pe Champion, și i-a oferit prin acesta alți bani cu condiția ca Ch[ampion] să intre în redacție în locul lui Bax. Neavînd încotro, Bax s-a retras și rezultatul este că în prezent H[yndman] stăpînește întreaga așa-zisă presă socialistă. Dar la toți acești pigmei al căror talent și caracter nu sînt pe măsura ambiției, momentul victoriei coincide întotdeauna cu cel al înfrîngerii. Succesului exterior îi corespunde un eșec în interiorul propriei fracțiuni. Suita lui H[yndman] se reduce tot mai mult la indivizi cumpărați de el, respectiv dependenți de el din punct de vedere pecuniar; la Federația Democratică pierde teren pe zi ce trece. Alaltăieri a avut loc conferința delegaților <sup>206</sup>; nu știu ce s-a petrecut acolo, Aveling a fost prezent, dar acum este în Derbyshire. Fapt este că el și cu Tussy s-au căsătorit fără a trece pe la ofițerul stării civile etc. și acum se bucură unul de celălalt în munții din Derbyshire. Nota bene — în jurul acestui fapt nu trebuie să se facă publicitate; dacă se va găsi vreun reacționar să strecoare ceva în presă vom vedea atunci. Realitatea este că A[veling] are o soție legitimă de care nu poate scăpa de jure, deși de facto sînt despărțiți de ani de zile. Povestea asta este aici de notorietate publică și în general a fost acceptată chiar de filistinii literari. Londra mea este aproape un mic Paris și își instruește oamenii.

<sup>212</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — Nota red.

<sup>213</sup>) — la pămînt din punct de vedere financiar. — Nota trad.

Cu aceasta închei. Salutări lui K. K[autsky].

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

104

Engels către Laura Lafargue

la Paris

48, Marine Parade, Worthing  
6 august 84

Dragă Laura,

Ne-am instalat, și iată adresa — cu greu se poate găsi pe tot litoralul britanic<sup>205</sup> un loc atât de primitiv; din prima locuință a trebuit să plecăm deoarece bătrîna doamnă nu admitea fumatul!

Deocamdată nu avem bere de martie, dar Percy a plecat în căutarea ei la Brighton; cînd o voi avea voi încerca să-l diger pe Leroy-B[eaulieu]<sup>214</sup>; e foarte cald, dar e o căldură plăcută, continentală, cu briză marină; canalul este chiar sub nasul nostru, dar în timpul refluxului apele lui se retrag cu un sfert de milă. Pumps și Nim tocmai au venit pentru bere, spun că e atât de cald că nu mai pot sta afară, și într-adevăr, în casă e mai răcoare.

Așadar, pînă la urmă ces pauvres parisiens<sup>215</sup>) nu au avut porția lor de holeră! Ce eșec, după toate pregătirile lor.

În clipa asta Nim îmi spune că speră să cîștige o avere la marea tragere din 31 iulie de la Paris. Dacă e așa, trebuie să telegrafiezi de îndată baroanei de Demuth la adresa de mai sus, căci intenționează să organizeze un adevărat banchet.

Sînt leneș, și am atîtea scrisori de scris! De aceea aștept vești bune de la Paul, și anume că marele Leroy-B[eaulieu] nu arde de nerăbdare să fie părut.

<sup>214</sup>) Vezi volumul de față, p. 179—184. — *Nota red.*

<sup>215</sup>) — bieții parizieni. — *Nota trad.*

În orice caz, trebuie să profit de beneficium caloris <sup>216)</sup> și să închei.

Întreaga societate îți trimite multe salutări, la fel și al tău afectuos,

F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză.  
Tradus din limba engleză.

## 105

### Engels către Paul Lafargue

la Paris <sup>207</sup>

[Worthing, 11 august 1884]

P. 1. : B[eaulieu] scrie mereu Schoeffle ; acest domn se numește Schäftele.

P. 3 : Apariția sistemului capitalist ? prin 1780—1800 ? Acest sistem a apărut încă în secolul al XV-lea ; marea industrie n-a făcut decît să-i inaugureze apogeul.

P. 1 și 4 : Maine nu merită în nici un caz să fie citat alături de Maurer ; n-a descoperit nimic, nu este decît un discipol al discipolilor lui Maurer. Proprietatea comună asupra pămîntului în India a fost cunoscută și descrisă cu mult înainte de el de către Campbell <sup>209</sup> etc. ; cea din Java de către Monev <sup>210</sup> etc. ; cea din Rusia de către Haxthausen <sup>2b9</sup>. Unicul său merit constă în aceea că este primul englez care a preluat și a explicat pe înțelesul tuturor descoperirile lui Maurer.

P. 5 : trebuie în întregime reformulat. Exemplele pe care le dai sînt la obiect. Bucata de pămînt a țăranului, care devine capital ar fi *pamîntul-capital*, o problemă foarte complicată pe care M[arx] o examinează de abia în *cartea a 3-a*. Proprietarul dumatile de sclavi, care produce pentru piața din New Orleans nu e un capitalist, după cum nu e capitalist nici boierul român care îi exploatează pe țărani clăcași. Capitalist este numai proprietarul mijloacelor de muncă care îl exploatează pe muncitorul liber !

<sup>216)</sup> — avantajul caldurii. — *Nota trad.*

Spune mai bine : războiul de țesut al țăranului dinaintea revoluției, cu ajutorul căruia el țesea îmbrăcăminte pentru familie nu era capital ; el nu era capital nici dacă țăranul vindea negustorului țesăturile pe care le putuse face în lungile seri de iarnă ; dar atunci cînd el folosește un salariat care face țesături pentru negustor și își apropiază diferența dintre cheltuielile de producție și prețul de vînzare, războiul său de țesut se transformă în capital. Scopul producției — acela de a produce mărfuri — nu-i *imprimă* instrumentului caracterul de capital. Prod[ucția] de mărfuri este una din condițiile preliminare ale existenței capitalului, dar atîta timp cît producătorul nu vinde decît *produsul propriu*, el nu este capitalist ; el devine capitalist numai în momentul în care își folosește uneltele *pentru a exploata munca salariată a altora*. Același lucru este valabil și pentru pagina 6, Cum a fost posibil să nu faci această distincție ?

În loc de acest imposibil proprietar de sclavi al dumitale (nu mai călca pe urmele lui Réache ! <sup>217</sup>) ai putea să spui : seniorul feudal ale cărui pămînturi sînt lucrute de șerbi, de la care pe deasupra strînge contribuțiile lor în ouă, păsări, fructe, vite etc. nu este capitalist. El trăiește din supramunca altora, dar el nu transformă produsul acestei supramunci în plusvaloare ; el nu-l vinde, ci îl consumă, îl cheltuiește, îl irosește. Cînd însă acest senior feudal, așa cum s-a întîmplat de multe ori în secolul al XVIII-lea, se lipsește de o parte din șerbii săi, comasează pămînturile într-o mare fermă pe care o închiriază marelui fermier industrial atît de îndrăgit de fiziocrați ; cînd acest mare fermier îi folosește pe foștii șerbi ca muncitori salariați pentru a cultiva pămîntul — agricultura se transformă din agricolă feudală în agricolă capitalistă, iar fermierul devine capitalist.

P. 6 : forma *nemijlocită* a circulației mărfurilor este tocmai forma ei *inițială* <sup>208</sup>, ea trebuie deci să existe înainte de apariția celei de a doua forme <sup>218</sup>). Ea *nu* este inițială dacă este comparată cu simplul troc ; dar circulația mărfurilor presupune existența banilor, trocul creează doar schimburi ocazionale, nu o circulație a mărfurilor.

<sup>217</sup>) Evident, aluzie la Gaston Gerville-Réach care se ocupa de problemele coloniale ; a fost deputat de Guadelupa (o insulă din Antilele Mici) în parlamentul francez. — *Nota red.*

<sup>218</sup>) Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 160 și urm. — *Nota red.*

P. 7 : Producția capitalistă nu este o formă a circulației mărfurilor, o formă mediată sau nemediată a acesteia. Producția și circulația sînt două lucruri diferite. Orice producție capitalistă presupune circulația mărfurilor și se mișcă în cadrul ei dar ea nu este circulație, după cum digestia nu este circulație sanguină. Poți să tai această frază care nu spune nimic.

p. 11 : Pasajul subliniat este pentru mine inconprehensibil și greșit din toate punctele de vedere. În medie capitalistul vinde și *poate să vîndă* un produs de 10 franci la un preț mai mare de zece franci — omiți „*cheltuielile de producție*“. Dar în concepția economiștilor cheltuielile de producție includ profitul : ele se compun : 1. din suma cheltuită de capitalist pentru produsul respectiv și 2. din profit ; cu alte cuvinte : 1. din suma care înlocuiește capitalul constant consumat ; 2. din cea care înlocuiește salariile plătite ; 3. din plusvaloarea totală sau o parte din plusvaloarea creată de supramunca salariaților. Trebuie luată deci fraza lui B[eaulieu], definiția pe care o dă valorii (p. 9 sfîrșit) și puse față în față cele două expresii ale valorii : sau prețul de cost include profitul și atunci mărfurile sînt plătite „în funcție de munca socială pe care o conțin“ — în acest caz prețul (valoarea) include o *plusvaloare*, creată de munca vie peste salariul plătit, și apropiată de capital ; sau prețul de cost nu include profitul și atunci valoarea nu este determinată de munca socială cuprinsă în produs, ci de salariul, scăzut sau ridicat, plătit pentru această muncă — o poezie veche, combătută de mult și de Ricardo.

p. 12, 13 : Mașina și bumbacul transferă *întreaga* valoare, *inclusiv valoarea deșeurilor* asupra produsului ; acesta este adevăratul nucleu al argumentului. Dacă din 115 de pfunzi de bumbac se obțin numai 100 pfunzi de fire, în valoarea acestor 100 pfunzi intră și prețul celor 115 pfunzi de bumbac brut. Poate că pentru domnul B[eaulieu] valoarea celor 15 pfunzi care dispar în material dar reapar în valoare este o *plusvaloare* ?

p. 13 : Dacă capitalistul ar *împrumuta* muncitorului mașina etc. produsul ar aparține muncitorului — or acest lucru este exclus.

p. 13, 14 : „Creează un avantaj numit profit“ : compară primul aliniat din p. 270 unde d-l B[eaulieu] demonstrează că nu capitalistul profită de pe urma progresului tehnic, ci consumatorul. El îi reproșează lui M[arx] că a omis concurența ; M[arx] însă a demonstrat în tot capitolul consacrat manufac-

turii și mării industrii că mașinile nu servesc decât la scăderea prețului produselor și că concurența este aceea care pune în evidență acest efect, adică faptul că avantajul constă în aceea că se produc mai multe produse, așa încît munca încorporată în produs este mai mică și în consecință valoarea lui scade. Domnul B[eaulieu] uită să ne spună sub ce aspect îl avantajează pe muncitor creșterea productivității lui, din moment ce rezultatul acestei productivități sporite nu-i aparține, iar salariul lui nu este determinat de productivitatea uneltei.

P. 14, 15 : Justificarea profitului dată aici de B[eaulieu] este chintesența economiei vulgare, justificarea exploatării muncitorului de către capitalist. *Creatorul capitalului* cere o recompensă „legitimă“ pentru această creare (adică „salariul abstenței“, vezi Marx <sup>219</sup>), și această recompensă trebuie plătită de muncitorul exploatat, sub forma muncii gratuite. Dumneata aprobi acest lucru afirmînd că „profitul este copilul legitim al muncii vii“ ! *Salariul pentru conducere* este reprezentat și măsurat prin salariul plătit unui manager salariat, salariu cu care nu s-ar mulțumi nici un capitalist. Vezi „Capitalul“, ed. a treia germană, p. 171—172 <sup>220</sup>) (n-am aici ed. franceză) ; vei găsi acolo, în cîteva cuvinte, infirmarea tuturor acestor fraze. Prima de asigurare împotriva „riscurilor“ este într-adevăr luată din plusvaloare, dar ea se calculează peste profit : capitalistul plasează în fiecare an o sumă de... ca rezervă pentru ceea ce el numește „ducroire“ (în italiană del credere, adică pentru a acoperi creanțele sau garanțiile de rea credință). În fine, *recompensa pentru tranzacții reușite*, pentru invenții care încă nu sînt cunoscute de toți nu se acordă decât în cazuri excepționale și poate da un profit *suplimentar* ; aici însă este vorba de profitul mediu, obișnuit, comun tuturor ramurilor industriale. De altfel, acest soi de profit îl găsești analizat în „Capitalul“, ed. a treia germană, p. 314—317 <sup>221</sup>).

Luînd în serios aceste fraze ale lui B[eaulieu], declarînd că ele „fac din profit un copil legitim al muncii vii“ (*nu al muncii muncitorului, ci al muncii capitalistului!*) accepți — pentru Marx și în numele lui Marx — aceste doctrine ale ec[onomiei] vulg[are] pe care el le-a combătut întotdeauna și pretutindeni. Este deci absolut necesar să-ți modifichi expre-

<sup>219</sup>) Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, București, Editura politică, 1966, p. 601—608. — *Nota red.*

<sup>220</sup>) Vezi Op. cit. p. 203—207. — *Nota red.*

<sup>221</sup>) Op. cit. p. 327—332. — *Nota red.*

siile în așa fel încît ele să nu aibă nici măcar aparența unui asemenea sens. Dacă nu vei face acest lucru, dumneata vei fi acela care va cădea în capcană.

Aserțiunea dumitale de la p. 16, „dacă produsele... profitul capitalist este nul sau aproape nul“ contrazice faptele. Unde este în acest caz exploatarea muncitorilor? Ce anume denunți? Și din ce trăiesc, se-nfruptă și se îmbogățesc capitaliștii? De unde naiba ți-a venit această idee pe care nici ec[onomiștii] vulg[ari] n-au enunțat-o vreodată și care nu există nici la B[eaulieu]? Și asta numești dumneata o lege generală! Din toate astea nu-i adevărat decît că dacă un mecanism face o țesătură de 100 m cu aceeași muncă cu care mina de lucru manuală face un metru, capitalistul își poate repartiza profitul asupra a 100 m în loc să-l concentreze pe unul singur, ceea ce face ca pentru fiecare metru să revină numai 1/100 din profit; dar profitul pentru cantitatea totală de muncă poate rămîne același sau chiar să crească.

p. 16 : Marx ar fi protestat împotriva „idealului politic și social“ pe care i-l atribui. Cînd ești „om de știință“, nu ai ideal, elaborezi rezultate științifice, iar cînd în plus ești și om de partid, lupți pentru aplicarea lor în practică. Cînd însă ai un ideal, nu poți să fii om de știință, deoarece pornești de la o idee preconcepută.

În concluzie, articolul își va atinge scopul dacă vei elimina greșelile principale pe care ți le-am indicat. Dar pentru replica dumitale <sup>212</sup>, care ar trebui să fie cu mult mai serioasă, consider că este absolut necesar să recitești de la un cap la altul „Capitalul“, cu cartea lui B[eaulieu] alături și să marchezi toate pasajele referitoare la economia vulgară. Spun „Capitalul“, și nu cartea lui Deville <sup>222</sup>) care, din cauza deficiențelor serioase din partea descriptivă nu ar fi în nici un caz de ajuns.

În fine, să nu uiți că, spre deosebire de dumneata, toți acești domni B[eaulieu] și alții cunosc la perfecție literatura economică, și că acesta este un teren pe care nu luptați cu arme egale; pentru ei asta este meserie, pentru dumneata nu. Așadar, nu te aventura prea mult pe acest teren.

Am vorbit deschis și sper să nu te superi. Cazul este prea serios; dacă ratezi, întregul partid va avea de suferit.

Aici este îngrozitor de cald și totuși e foarte bine. Toți vă trimit, Laurei și dumitale, mii de salutări. Din păcate, re-

<sup>222</sup>) Gabriel Deville. „Le Capital de Karl Marx“ <sup>211</sup>. — Nota red.



zerva noastră de bere Pilsen se apropie de sfârșit, și pînă se aduce de la Brighton o rezervă nouă durează două zile ! Aici oamenii duc o viață de barbari.

Al d-tale,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Economie et politique“,  
nr. 11, 1955.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

106

## Engels către Georg Heinrich von Vollmar la München

48, Mariane Parade  
Worthing, England, 13 aug. 84

Stimate tovarășe,

Amabila d-voastră scrisoare mi-a fost trimisă de la Londra abia ieri ; de aceea am întârziat cu răspunsul.

La întrebarea pe care mi-o puneți <sup>213</sup> este greu de răspuns, sau răspunsul nu poate fi decît negativ. În ziua de azi, nu există, în toate universitățile lumii, o știință care să fie mai denaturată decît economia politică. Nu numai că nîcîieri nu există un om care să țină un curs de economie clasică în spiritul lui Ricardo și al școlii sale, dar cu greu poți să găsești pe cineva care să predea fără denaturări liberschimbismul vulgar, așa numitul manchesterianism à la Bastiat. În Anglia și America, la fel ca în Franța și în Germania, obsedați de mișcarea proletară, economiștii burghezi au trecut aproape cu totul pe pozițiile socialismului de catedră filantropic <sup>19</sup> și pretutindeni domnește un eclecticism necritic, bine intenționat : o gela înă flască și amorfă care se lasă ușor modelată și care tocmai de aceea este un mediu excelent pentru ariviști, așa cum este gelatina adevărată pentru cultura bacteriilor. Influența acestui terci de idei obositor și fără nici un conținut se simte, cel puțin în Germania și încetul cu încetul la nemții din America, chiar în partidul nostru și este larg răspîndit la hotarele lui.

În aceste împrejurări n-aș putea să găsesc vreo deosebire esențială între diferite universități. Esențială este studierea temeinică a economiei clasice de la fiziocrați și Smith la Ricardo și școala sa precum și a utopiștilor — Saint-Simon, Fourier și Owen — și, în fine a lui Marx — paralel cu apelul permanent la judecata proprie. Presupun că prietena dumneavoastră studiază chiar sursele și nu se lasă indusă în eroare de compendii și alte surse de mîna a doua. Pentru cunoașterea situației economice propriu-zise, Marx a indicat în „Capitalul” principalele surse. Cum trebuie evaluate statisticile oficiale ale diferitelor țări, ce poate fi utilizat din aceste statistici și ce nu, se învață cel mai bine prin studiu și comparare. În genere studiul sistematic și aprofundat îți oferă cele mai bune indicații asupra modului în care trebuie să continui, cu condiția să fi început cu lucrările cu adevărat clasice și nu cu cele mai lipsite de valoare: compendiile germane de economie, respectiv prelegerile autorilor lor.

Asta ar fi cam tot ce aș putea spune în materie în această privință și aș fi bucuros dacă d-ra Kjellberg va găsi în cuvintele mele ceva ce i-ar fi util.

În altă ordine de idei, mă bucur de apropierea alegerilor pentru Reichstag<sup>181</sup> și rămîn cu adîncă stimă

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
parțial în: G. Mayer.  
„Friedrich Engels. Eine Biographie“,  
Bd. II, Haga, 1934

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

107

Engels către Maria Jankowska-Mendelsonowa  
(S. Leonowicz)<sup>214</sup>

la Geneva

(Ciornă)

Worthing, jumătatea lui august 1884

De acord. Singura condiție — dar absolut necesară — pe care sînt nevoit să v-o pun este ca dvs. să nu publicați nimic

în limba polonă înainte de apariția întregii ediții germane. Lucrarea ar fi imediat interzisă în Germania, iar cea mai mică indiscreție sau aluzie prematură ar putea atrage atenția poliției germane și împiedeca difuzarea originalului, mai mult, ar putea avea drept consecință confiscarea unei mari părți a tirajului. De aceea, vă rog să aveți bunătatea de a-mi confirma primirea scrisorii și de a-mi da asigurări că veți respecta această condiție, din păcate indispensabilă.

Publicat pentru prima oară în  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXIX, ed. rusă, 1946

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană.

108

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

48, Marine Parade  
Worthing, England, 22 aug. 84

(te rog să nu scrii  
*Brighton* pe plic, din  
cauza asta aici la poștă  
se produc încurcături prostești)

Dragă Kautsky,

Tocmai am primit scrisorile voastre, sosite cu oarecare întârziere deoarece nu era indicat numărul casei, iar mîrtoagele noastre de poștași posedă facultăți intelectuale dintre cele mai primitive.

„Misère“<sup>81</sup>. Manuscrisul pe care-l am aici l-am redactat în formă definitivă. În afară de câteva mici inexactități de redare a unor subtilități ale limbii franceze, care nu pot fi învățate corect decît trăind în Franța, n-a fost mult de modificat. Pentru rapports pun în majoritatea cazurilor *Verhältnis* și nu „*Beziehungen*“, întrucît acesta din urmă este prea vag și întrucît M[arx] însuși reda întotdeauna termenul german *Verhältniss* prin rapport și invers. În afară de aceasta, bunăoară în expresia rapport de proportionnalité, rapport semnifică ceva *cantitativ*, care nu poate fi redat decît prin *Verhältnis*, în timp ce *Beziehung* are un sens predominant calitativ. Mai am de

făcut unele note. Aștept continuarea manuscrisului vostru. Pa-sajele referitoare la Hegel și la hegeliadă nu le voi putea red-acta decît la Londra, deoarece pentru asta trebuie să îl am pe Hegel. Voi face tot posibilul să termin lucrul cît mai re-pede. În acelaș timp însă trebuie terminată și partea a II-a a „Capitalului“, la care mai am încă al naibii de mult de lucru, iar în cazul unei *asemenea* coliziuni „Capitalul“ are prioritate. Voi face însă tot ce-mi va sta în putință. La ce dată vă tre-buie prefața? Replica pe care o dau lui Rodbertus o voi împărți în două — o parte în prefața la cartea a II-a a „Ca-pitalului“<sup>215</sup>, iar cealaltă în prefața la „Misère“. Nu pot face altfel, deoarece ambele vor apare în acelaș timp, iar acuzația a fost formulată clar chiar de Rodbertus<sup>136</sup>. În „Capitalul“ va trebui să fiu ponderat, dar în prefața la „Misère“ voi putea să vorbesc pe șleau.

Dacă vei pleca din Zürich, într-adevăr cel mai bine ar fi să vii aici, decît să mergi în altă parte, cu excepția poate a Parisului. Aspectul material este, desigur, important, mai ales acum, cînd, fiind căsătorit nu mai poți merge la risc, precum burlacii. Dealtfel, la Paris viața trebuie să fie cel puțin la fel de scumpă ca aici, iar pentru studiu British Museum este ineg-alabil; în comparație cu el biblioteca din Paris este nimic pentru oameni ca noi, între altele din cauza dificultăților de a o folosi, a lipsei cataloagelor etc. Să sperăm că totul se va aranja.

Voi trebuie să știți mai bine decît mine ce vreți să faceți cu broșura mea; procedați deci cum credeți că e mai util<sup>216</sup>. Pariez însă că va fi interzisă.

Ca și Ede, cred că în privința lui Bebel te-ai cam lăsat pradă primei impresii. Într-adevăr, în ultima lui scrisoare se simte o oarecare oboseală și o dorință de liniște. În cele din urmă, va trebui ca un timp să fie lăsat în pace; dar chiar dacă pentru un timp n-ar mai fi prezent în Reichstag, s-ar odihni? Fapt este că în Germania el e de neînlocuit și trebuie mena-jat; dacă este necesar, trebuie să-și cruțe forțele, pentru ca în momentul decisiv să fie gata de luptă.

Găsesc că judeci prea aspru oamenii din Germania, adică masele. Cu generația tînără lucrurile au mers întotdeauna al naibii de încet, majoritatea era à la Geiser și Viereck. Cert este că în această privință legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> va face mai mult rău decît bine. Dar atîta timp cît în țară pă-trunde încă atît de multă literatură interzisă, terenul este pre-gătît, iar cînd o să putem respira iar liber vom scăpa repede

și de acest necaz, poate chiar mai repede decât dacă nu s-ar fi produs o întrerupere.

Trebuie să-i scriu și lui Ede. Este ora unu, iar poșta pleacă la două !

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

109

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Worthing, 22 august 1884

[...] <sup>223)</sup> Un indice la „Capitalul“ ar fi foarte oportun. Dar de ce să nu-l facem o dată pentru toată lucrarea, când aceasta va fi gata ? Anul viitor cu siguranță că va fi gata dacă nu mă prăbușesc, și deocamdată n-am această intenție. „Istoria teoriei“ este și ea, la drept vorbind scrisă în cea mai mare parte. În manuscrisul „Contribuții la critica economiei politice“ din 1860—62 <sup>126)</sup>, așa cum cred că ți-am arătat aici, cca 500 pagini în quarto ocupă „Teoriile asupra plusvalorii“, din care ce-i drept, trebuie tăiat foarte mult, deoarece ulterior materialul a fost altfel redactat, dar mai rămâne destul.

În lucrarea sa „Sch[ulze]-Bastiat“, Lassalle l-a citat pe R[odbertus] într-un context care din partea altuia i-ar fi atras o ură de moarte. Anume ca pe o autoritate, respectiv descoperitorul unui lucru neînsemnat. Se prea poate ca „Scrisorile“ <sup>136)</sup> să fi contribuit la cultul lui Rodb[ertus]. Un rol important au avut însă dorința necomuniștilor de a-i opune lui Marx un rival necomunist și confuzia totală din capul unor oameni. Pentru toți cei care rătăcesc undeva la hotarul dintre partidul nostru și socialismul de stat, rostesc discursuri de simpatie, dar doresc să evite neplăcerile cu poliția, excelența sa Rodbertus reprezintă exact ceea ce le trebuie.

<sup>223)</sup> Inceputul scrisorii nu s-a păstrat. — *Nota red.*

Mutarea lui „Neue Zeit“ la Hamburg este probabil, doar un preludiv la încetarea apariției lui<sup>193</sup>. E drept că nu știu absolut deloc cine conduce în prezent treburile la Hamburg.

Marțea trecută<sup>224</sup>) aici, la Worthing, a fost revoluție. O prăvălie a unui fanatic din Armata Salvării a fost atacată și demolată. Proprietarul a tras cu revolverul, rănind trei oameni. A doua zi au fost sparte geamurile la închisoarea poliției, iar seara au fost aduși 40 de dragoni, 50 de polițiști (orașelul are cca 10 000 de locuitori); străzile s-au golit, iar burghezii onorabili care au rămas totuși pe străzi convinși fiind că nu-i amenință nici un pericol, au fost bătuti crunt. Acum e liniște. Multe stupizenzii ți-e dat să vezi în viață! *Ambele partide sint finanțate pe ascuns de burghezie*, atit cei din Armata Salvării, cât și adversarii lor.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhi. Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

110

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Worthing, 30 august 1884

Am primit scrisorile. Am comandat broșurica lui G. Adler<sup>225</sup>) și probabil la întoarcere o voi găsi la Londra. Mulțumesc pentru informație. Omul ăsta trebuie tratat așa cum merită. Lucrez la „Misère“<sup>81</sup> și sper s-o termin încă aici. În partea filozofică trebuie să traduc unele lucruri în adevăratul jargon hegelian.

Cu „Antiquarische Briefe“ ale lui Bachofen nu e grabă. Și în „Mutterrecht“ Meleagros joacă un rol ; pentru mine, acest

<sup>224</sup>) 19 august. — *Nota red.*

<sup>225</sup>) G. Adler. „Rodbertus, der Begründer des wissenschaftlichen Sozialismus. — *Nota red.*

punct este important numai sub aspectul pe care l-am menționat <sup>226</sup>).

Aici, patru muzicanți fac propogandă în favoarea lui Bismarck cu muzică falsă, explicându-le englezilor într-un dialect franco-renan, pe care nici eu nu-l înțeleg deloc că ei jură cu mâna pe inimă să trăiască numai pentru tine etc. etc. și că Strasbourg-ul este un oraș minunat. Salutări lui Ede.

Al tău,  
F. E.

*Acum trimiteți-mi scrisorile la Londra. Ne întoarcem marți* <sup>205</sup>.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 111

### Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 13 sept. 1884

Dragă Ede,

Sint 14 zile (aproximativ) de când m-am întors <sup>205</sup>. Eisen-garten, care în absența mea trebuia să transcrie pe curat ceea ce era terminat din manuscrisul părții a II-a <sup>227</sup>), la început a trîndăvit din cauza căldurii, iar apoi a transcris, este adevărat, foarte frumos, dar a mers atît de încet și a făcut atît de puțin, încît nu mă încumet să-i expediez lui Meissner ceea ce e gata, pentru că n-aș putea să-i dau continuarea la timp. Așa că, deocamdată, nu poate fi vorba de publicarea urgentă a manuscrisului ; ce va face acum M[eissner], nu știu. Într-un fel, e mai bine așa, căci acum sint convins că nimic nu trebuie făcut în grabă.

Ceea ce îmi spui despre traducerea broșurii mele <sup>228</sup>) este foarte bine și frumos. Dar *cum* traduce Lafargue ? El n-o con-

<sup>226</sup>) F. Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.* (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 133, nota de subsol a lui Engels. — *Nota trad.*)

<sup>227</sup>) Volumul II al „Capitalului“, — *Nota red.*

<sup>228</sup>) Este vorba, probabil, de lucrarea lui F. Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

sultă nici pe soția lui, nici dicționarul ; face totul singur, decretează : cutare cuvînt german se traduce în franceză așa, apoi îmi trimite mie manuscrisul, încîntat de capodopera sa. Tot atît de bine aş putea s-o fac și eu. El vrea, desigur, să se apuce imediat de treabă, dar nous verrons ce que nous verrons <sup>229</sup>). În ce privește traducerea engleză, A[veling] are deocamdată destul de lucru și ar vrea să-mi traducă și „Dezvolta-rea“. Dar de unde să luăm editori care să plătească ? Iar în situația lui, nu poate lucra pe gratis mai mult decît o face acum. Și nici nu e presant. Mai întîi trebuie să avem „Capitalul“ <sup>230</sup>) în engleză și asta cere încă multă muncă și osteneală.

M-a amuzat teribil răfuiala cu Bahr și Fabian, precum și cu amicul Gumbel pe tema impozitului de bursă <sup>217</sup> (pe Gumbel îl recunosc întotdeauna, fie că îi apără pe filistinii din Heilbronn cu care se cinstește pe îndelete prin cîrciumi, fie că face altceva. Bahr și Fabian sînt două mostre admirabile ale „științei“ germane și mă bucură ori de cîte ori ea are ceea ce merită. Îl bat pe Bahr și se gîndesc la Geiser. Mi-au plăcut în special maniera ta de a da lovitura, felul în care ai pus în evidență punctele esențiale și precizia loviturii.

Acum trebuie să mă întreprup, nu pot să stau prea mult la masa de lucru. Lăsa mare am făcut băi reci, care mi-au făcut mai mult rău decît bine. Deci, pe mîine.

14 sept. Săptămîna trecută, la 4 septembrie, ți-am trimis prin poștă, recomandat, manuscrisul „Misère“ <sup>81</sup>, împreună cu notele. Probabil că le-ai primit. Comparînd modificările făcute de mine cu originalul, veți vedea că n-ați înțeles corect unele expresii (în unele cazuri am făcut însemnări pe margine) ; acest lucru e inevitabil dacă n-ai trăit mult timp în țara respectivă.

Pentru artistul (i-am uitat numele și nu reușesc să-i găsesc scrisoarea) care vrea să tipărească în culori portretul lui Marx pot, în sfîrșit, să fac o copie după fotografia mărită pe care o am. Ți-o trimit mîine sau poimîine.

Deoarece de la actualele alegeri așteptăm rezultate importante <sup>181</sup>, trebuie să punem cu toții umărul ; îți trimit deci un cec de 25 lire sterline pentru fondul electoral.

Sorge mi-a trimis cartea lui Gronlund „The Cooperative Commonwealth“ — o expunere destul de superficială, dar pe

<sup>229</sup>) — o să vedem ce o să fie. — Nota trad.

<sup>230</sup>) Volumul I. — Nota red.



înțelesul filistinilor, a teoriei lui Marx ; se pare că principala lui scop este acela de a prezenta varianta lui de edificare a viitorului — a cărei lectură m-a plictisit groaznic — drept socialism german autentic. Marx nu este citat, se spuse doar : „such noble Jews as Marx and Lassalle“<sup>231</sup>). Ah !

Sub conducerea lui Hyndman, „To-Day“ se prostește pe zi ce trece. Pentru a-l face mai interesant se întreprinde tot ce este posibil ; redacția îmi scrie că în numărul din octombrie o să apară o critică a „Capitalului“ !!<sup>232</sup>) și îmi propune să răspund la ea — am mulțumit și am refuzat. Prin urmare, au făcut dintr-un organ socialist un organ în care orice neisprăviți discută despre socialism, pro și contra.

Îți trimit un număr din „Kölnische“ din care poți să vezi cum acționează în Africa civilizatoarea și umanista Association Internationale a lui Stanley și Leopold al Belgiei<sup>218</sup>. Ce fac acolo portughezii și francezii, ca să nu mai vorbim de asupritorii și călăii noștri prusieni când se apucă de asta ! Dealtfel, Bismarck a dat o mare lovitură electorală cu afacerea colonială<sup>219</sup>. Momeala prinde fără greș la toți filistinii. Bismarck va reuși, probabil, să obțină din nou o dublă majoritate după buțul lui plac : fie conservatorii<sup>168</sup> cu social-liberalii<sup>176</sup>, fie, dacă aceștia din urmă vor începe din nou să cîrtească, conservatorii și centrul<sup>167</sup>. Pentru noi e totuna.

Dacă o să am timp, am să adaug câteva rînduri și pentru K. K[autsky].

Al tău,  
F. E.

15 sept. K. K[autsky] va trebui să mai aștepte.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>231</sup>) — „evrei atît de nobili ca Marx și Lassalle“. — Nota trad.

<sup>232</sup>) Ph. H. Wicksteed. „Das Kapital. A Criticism“. — Nota red.

## 112

Engels către Karl Kautsky <sup>220</sup>

la Zürich

Londra, 20 sept. 84

Dragă Kautsky,

Îți restitui recomandat manuscrisul.

Articolul tău despre R[odbertus] este foarte bun în ce privește problemele economice; obiectez însă din nou împotriva afirmațiilor apodictice în domenii în care tu însuți te simți nesigur și îi dezvălui lui S[chramm] punctele tale vulnerabile, lucru de care el a profitat cu abilitate.

Mă refer în special la „abstracție“, pe care tu în genere o cam discreditezi. În cazul de față, deosebirea este că :

Marx reduce conținutul comun existent în lucruri și în relații la expresia lor ideatică cea mai generală, prin urmare abstracția lui nu face decât să reflecte, sub forma ideii, conținutul existent în lucruri.

R[odbertus], dimpotrivă, își construiește o expresie ideatică mai mult sau mai puțin imperfectă și măsoară lucrurile cu această noțiune căreia ele trebuie să se conformeze. El caută conținutul real, *etern* al lucrurilor și al relațiilor sociale, dar acest conținut este în esență efemer. Așadar, capitalul real. Acesta nu este capitalul *actual*, care nu reprezintă decât o realizare imperfectă a noțiunii. În loc să deducă noțiunea de capital din capitalul actual, singurul care există în realitate, pentru a ajunge de la capitalul de astăzi la capitalul real, el recurge la omul izolat și se întreabă ce anume ar putea fi în producția acestuia drept capital. Firește că mijlocul de producție. În acest mod capitalul *real* este pus fără prea multă vorbă pe același plan cu mijlocul de producție, care, în funcție de împrejurări, poate să fie sau să nu fie capital. Astfel din capital sînt eliminate toate caracteristicile *rele*, adică toate caracteristicile *reale* ale capitalului. Acum Rodbertus poate cere capitalului real să se conformeze acestei noțiuni, adică să funcționeze numai ca un mijloc de producție social, să se debaraseze de tot ceea ce îl face să fie capital și să rămînă totuși capital, mai mult — tocmai prin aceasta să ajungă capital real.

Cam la fel procedezi tu cu *valoarea*. Valoarea actuală este valoarea producției de mărfuri, dar prin suprimarea producției de mărfuri se „schimbă“ și valoarea, adică *valoarea în sine* rămîne, se modifică numai forma. În realitate, însă, valoarea economică este o categorie proprie producției de mărfuri și ea *va dispăre* odată cu aceasta (cf. „Dühring“ 252—262<sup>221</sup>), tot așa cum n-a existat înainte de aceasta. Raportul dintre muncă și produs nu se exprimă sub forma *valorii*, nici înainte, nici după producția de mărfuri.

Din fericire, în filosoficis<sup>223</sup>) S[chr[amm] nu este nici el prea versat și își trădează punctele slabe, pe care tu le-ai sesizat și le-ai relevat cit se poate de bine.

Mai departe :

1. Schr[amm] cunoaște interese materiale care nu decurg — direct sau indirect — din modul de producție. Comp. Marx prefata<sup>222</sup> la „Contribuții“ unde problema este expusă scurt, cuprinzător în 20 de rînduri.

2. Critica societății actuale a fost făcută cu mult înainte de Rodbertus, tot atît de bine și chiar mai bine, de către utopiștii englezi și francezi, precum și de către școala economistă socialistă post-ricardiană, care pornește de la teoria valorii a lui R[icardo] ; în „Misère“, p. 49—50, Marx îi citează pe cîțiva dintre ei<sup>223</sup>.

3. La Marx<sup>234</sup>), Robinson este Robinsonul *adevărat*, originar, al lui Daniel Defoe, de unde sînt copiate și împrejurările de ordin secundar — lucrurile salvate de la naufragiu etc. Mai tîrziu, l-a avut și el pe Vineri (Friday) al lui și a fost un negustor care a supraviețuit unui naufragiu și, dacă nu mă înșel, s-a ocupat la timpul său cu negoțul de sclavi. Într-un cuvînt, un adevărat „burghez“.

4. Ar fi în orice caz foarte prematur să vorbim despre școala istorică marx[istă]. Aș scurta acest pasaj din replica ta și m-aș referi în primul rînd la M[arx] însuși : paragraful amintit mai sus din „Contribuții“, apoi chiar „Capitalul“, în special acumularea primitivă<sup>224</sup>, unde S[chr[amm] poate să se edifice în privința oului și a găinii.

Dealtfel e un adevărat noroc că toate elementele burgheze se grupează astăzi în jurul lui Rodb[ertus]. Nici nu ne-am putea dori mai mult.

<sup>223</sup>) — în probleme filozofice. — *Nota trad.*

<sup>234</sup>) „Capitalul“, volumul I (comp. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 91—93. — *Nota red.*

Ați primit, desigur, manuscrisul de la „Misère“<sup>81</sup>. Ditto Ede scrisoarea mea<sup>235</sup>) de duminica trecută cu contribuția la fondul electoral.

Tussy roagă ca pe viitor să i se trimită „Soz[ialdemokrat“] etc. la adresa :

Mrs Aveling

55, Great Russell st. W. C. London

Al tău,

F. E.

Îți restitui scrisoarea lui Bebel.

Prin urmare, în ianuarie sau februarie te așteptăm aici.

„To-Day“ s-a transformat într-un adevărat „Symposium“, adică o revistă în care oricine poate să scrie pro și contra socialismului. În numărul următor o să apară o critică a „Capitalului“ !<sup>236</sup>), trebuia să-i răspund acestui anonim, dar am refuzat. Dr. Drysdale a scris și el acolo<sup>237</sup>), se referă la tine : s-a primit răspunsul de la Burrows, care se interesase de persoana ta. Am făcut tot ce era necesar, dar cu oarecare prudență, întrucît nu știu dacă Dr[ysdale] nu are cartea ta<sup>238</sup>).

Publicat pentru prima oară în  
„Archiv Marksa i Engelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană.

## 113

Engels către Hermann Schlüter

la Hottlingen-Zürich

{Londra, 1 octombrie 1884}

Stimate domnule Schlüter,

Am primit corectura<sup>239</sup>) și am restituit-o cu mulțumiri. Acum nu mai aștept decît colile 8—9 pe curat. Dacă în ele nu găsiți greșeli majore, lista corecturilor este inutilă.

<sup>235</sup>) Vezi volumul de față, p. 190—192. — *Nota red.*

<sup>236</sup>) Ph. H. Wickstead. „Das Kapital A Criticism“. — *Nota red.*

<sup>237</sup>) C. R. Drysdale. „The State Remedy for Poverty“. — *Nota red.*

<sup>238</sup>) K. Kautsky. „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft“. — *Nota red.*

<sup>239</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

„Erkenntniss“ etc. a lui Rodb[ertus] este anunțată de editura Fock din Leipzig la prețul de 4,20 mărci. La acest preț sau mai ieftin cumpăr și eu cu plăcere un exemplar.

Marx are un excelent discurs asupra liberului schimb <sup>240)</sup> în limba franceza, dar, după cîte știu, nici unul asupra tarifelor vamale protecționiste. Acest discurs nu prea merge să fie tradus și publicat separat, dar dacă Ede vrea să-l dea ca anexă la ediția germană a lui „Misère“ <sup>81)</sup>, n-ar fi rău și aș putea să-i trimit exemplarul meu.

Cu respect, al dv,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 114

### Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Stimate domnule Schl[üter],  
Am primit totul <sup>241)</sup> și vă mulțumesc. Semnalez următoarele greșeli de tipar :  
p. 134, rîndul 8 de sus : trebuie Gesellschaft și nu Lesellschaft  
rîndul 9 de sus : Lebensbedingungen și nu Gebensbedingungen  
p. 144, rîndul 2 de sus : platte și nu glatte.  
Ați primit, desigur, cartea poștală.

În mare grabă, al dv. devotat,  
F. E.

[Londra] 3.10.84

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>240)</sup> Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 447—460. — *Nota red.*

<sup>241)</sup> F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului. — *Nota red.*

Engels către August Bebel <sup>225</sup>

la Plauen, lângă Dresden

Londra, 11 oct. 84

Dragă Bebel,

Trebuie să-ți cer scuze că de abia acum răspund la scrisorile tale din 8 iunie și 3 octombrie. Dar de la începutul lunii iunie numai cu greu și sfidînd interdicția medicului am putut să stau la masa de lucru și să scriu. De aproape 18 luni mișcările îmi sînt stînjinite de o durere ciudată a cărei cauză nici medicii n-o cunosc; nu mai pot să trăiesc ca înainte făcînd multă mișcare, cu greu pot să stau la masa de scris. De abia de vreo zece zile, datorită unor dispozitive mecanice, am început să mă mișc ceva mai liber; sper că după ce mă voi fi acomodat cu aceste dispozitive voi redeveni ceea ce am fost; în afară de faptul că mi-a dat mult de furcă, toată povestea asta n-are mare însemnătate și sper ca treptat să o dau uitării.

În tot acest timp, n-am putut să scriu, dar am fost în stare să dictez și am dictat direct după manuscris toată cartea a II-a a „Capitalului“ — care este acum aproape gata de tipar; în plus, am revăzut 3/8 din traducerea engleză care era gata <sup>242</sup>) precum și o serie de alte lucrări, așa că în această perioadă am lucrat sistematic.

Concomitent cu această scrisoare vei primi un exemplar din traducerea recent apărută <sup>243</sup>), sper că am să reușesc să-l expediez chiar astăzi.

Cît e ziua de mare mă gîndesc la agitația electorală. Verificarea generală a forțelor noastre, care se repetă la fiecare trei ani, este un eveniment de importanță europeană, care eclipsază călătoriile determinate de teamă ale împăraților <sup>226</sup>. Îmi amintesc prea bine cum în 1875 victoria obținută în alegeri de către ai noștri au uluit Europa și au provocat înfrîngerea anarhismului bakunist în Italia, Franța, Elveția și Spania <sup>227</sup>. Acum un asemenea rezultat este din nou extrem de necesar. Caricaturile anarhiste à la Most, care l-au întrecut deja pe

<sup>242</sup>) a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>243</sup>) *F. Engels*. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

Rinaldo Rinaldini și au ajuns mai jos decât Schinderhannes, ar primi, cel puțin în Europa, o lovitură la fel de puternică, ceea ce ne-ar scuti de multă muncă și eforturi. În America, unde sectele sînt longevive, ei ar putea să răposeze în liniște și netulburat — acolo a supraviețuit timp de un sfert de veac și Karl Heinzen, după ce în Europa fusese înmormîntat demult. Aceasta i-ar încuraja mult pe francezii din provincie care evoluează foarte bine, iar masele pariziene ar primi un nou impuls și ar înceta să mai fie la remorca ultra stîngiștilor. Aici, în Anglia, unde bill-ul cu privire la reformă consolidează pozițiile muncitorilor<sup>228</sup>, acest impuls ar fi foarte necesar avînd în vedere alegerile din 1885 și ar putea oferi Federației social-democrate<sup>229</sup> care este formată în primul rînd din literați, în al doilea rînd din rămășițe ale vechilor secte și în al treilea rînd dintr-un public sentimental, posibilitatea de a deveni *realmente un partid*. În America nu lipsește decît un asemenea eveniment pentru ca muncitorii de limbă engleză să înțeleagă în sfîrșit ce putere au în mîinile lor, și că depinde de ei s-o folosească. În Italia și Spania aceasta ar fi o nouă lovitură dată frazeologiei anarhiste-doctrinare care continuă să fie la modă. Într-un cuvînt, victoriile voastre își exercită influența din Siberia pînă în California și din Sicilia pînă în Suedia.

Dar care va fi noua „fracțiune“? Dintre noii candidați care au șanse, unii îmi sînt complet necunoscuți, iar despre majoritatea celor „cultivați“ nu am o părere prea bună. În condițiile legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, pentru socialiștii burghezi și de coloratură burgheză este mai ușor să fie pe placul alegătorilor și să-și satisfacă ambiția de a fi în prim plan. Este absolut normal ca asemenea oameni să fie propuși și aleși în circumscripții electorale relativ înapoiate. Ei se infiltrează însă și în vechile circumscripții electorale care merită reprezentanți mai buni și se bucură de sprijinul unor oameni care ar trebui să se orienteze mai bine. Cum se va constitui această fracțiune nu știu, după cum nu știu nici ce va face ea. Împărțirea în două tabere — tabăra proletariatului și cea a burgheziei este tot mai evidentă, iar dacă tabăra burgheziei va îndrăzni să aibă mai multe voturi decît cea a proletariatului acest fapt poate provoca ruptura. Părerea mea este că trebuie să avem în vedere această posibilitate. Dacă ruptura este provocată de ei — dar pentru asta trebuie să bea mult ca să aibă curaj — nu e chiar rău. Sînt în continuare de părere că atîta timp cît este în vigoare legea împotriva socialiștilor nu trebuie să fim

noi aceia care să provoace ruptura. Dacă totuși ea se va produce, atunci vom merge înainte iar eu mă voi înhăma împreună cu tine.

Mă bucur că afacerea colonială <sup>219</sup> eșuează. Acesta era marele atu al lui Bismarck, care miza pe filistin, oferind cu prisosință speranțe deșarte și, o dată cu acestea, cheltuieli extrem de mari care cu greu puteau fi acoperite. Bismarck și coloniile lui îmi amintește de un nebun, ultimul duce de Bernburg <sup>244</sup>) (realmente idiot) care la începutul anilor patruzeci spunea : *Și eu vreau să am o cale ferată, chiar dacă m-ar costa o mie de taleri*. Cît reprezintă o mie de taleri în comparație cu costul unei căi ferate, aceasta este ideea pe care Bismarck și filistinii lui o au despre un buget colonial în comparație cu cheltuielile reale. În acest caz îl consider pe B[ismarck] destul de prost ca să creadă că cheltuielile vor fi suportate de Lüderitz și Woermann.

Apropo de Bismarck. Un prieten de-al nostru l-a întâlnit la o reuniune a inginerilor pe Behrens, asociatul lui Bismarck la fabrica de hirtie din Varzin, care i-a relatat multe despre manierele grosolane ale lui Bismarck. Este un iuncher veritabil care numai cu titlu de excepție și cu greu se poate purta manierat în salon, în rest dă friu liber grosolăniei. Lucrul acesta îl știi, desigur. Unui inspector de fabrică, care, răspunzându-i la întrebare i-a spus că are o leafă de 1 000 de taleri el i-a replicat : „în acest caz dumneata trăiești din mită“. Este însă interesant că Bismarck a declarat acestui Behrens că singurul orator din Reichstag care merită acest nume și pe care îl ascultă toți este August Bebel.

Cu cît îmi vei scrie mai des despre situația din Germania și mai ales despre dezvoltarea industriei cu atât va fi mai bine. Eu nu-ți răspund întotdeauna pe larg deoarece aici eu nu fac decît să mă informez, în plus, știrile pe care le primesc de la tine sînt singurele pe care le consider demne de crezare. În general industria germană rămîne așa cum a fost : ea produce articole care pentru englezi sînt prea neînsemnate, iar pentru francezi prea grosolane, dar produce pe scară mare ; resursele ei vitale rămîn : 1) furtul de mostre din străinătate și 2. transferarea, sub formă de cadou, a plusvalorii propriuzise asupra cumpărătorului — numai grație acestui fapt ea este competitivă — și estorcarea unei plusvalori excesive printr-o presiune cruntă asupra salariului — iată din ce trăiește

<sup>244</sup>) Alexander Karl. — Nota red.



ea. Ca urmare a acestui fapt, însă, lupta dintre muncitor și capitalist, chiar dacă pe alocuri stagnează (acolo unde salariul anormal este ceva obișnuit), în marea majoritate a cazurilor se intensifică, deoarece presiunea crește continuu. În orice caz, începînd din 1848 în Germania are loc revoluția industrială, fapt care ar trebui să dea de gîndit domnilor burghezi. Iar acum te las cu bine.

Bătrînul tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 116

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Sînt foarte grăbit. I-am trimis lui Dietz colile, după ce am pus din nou h-urile, tz-urile și cuvintele străine omise<sup>240</sup>. Lui D[ietz] i-am scris : voi<sup>245</sup>), chipurile, ați protestat, eu m-am solidarizat cu voi, iar schimbările de mai sus le-am făcut de comun acord. Nu concep să mi se impună o ortografie, după cum nu concep să mi se impună o soție, de aceea, dacă nu se fac corecturile așa cum vreau eu, atunci 1) cer să fie șterse toate notele mele și 2) nu trimit prefața<sup>246</sup>) ; în nici un caz nu concep ca lucrările mele să aibă două ortografii diferite.

Nu vreți ca pe copertă să apăreți ca traducători ? În orice caz, coperta trebuie făcută în așa fel încît eu să apar numai ca autor al notelor și al prefeței, dacă voi nu țineți neapărat să menționați cine a făcut redactarea textului, lucru pe care eu îl consider absolut inutil.

<sup>245</sup>) K. Kautsky și E. Bernstein. — *Nota red.*

<sup>246</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

Cu prostiile astea mi-am pierdut iar o zi întreagă. Și tocmai în timpul campaniei electorale !

Al vostru,  
F. E.

[Londra] 13.10.84

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksă i Enghelsă“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

117

Engels către Johann Philipp Becker  
la Geneva

Londra, 15 oct. 84

Dragă bătrîne,

Ți-am trimis ieri cărticica mea despre originea familiei etc., iar astăzi am expediat un mandat de cinci lire sterline. Sper că le primești odată.

M-am bucurat aflind că Bebel te-a vizitat în vară. Părerea ta despre el coincide întru totul cu a mea. Este mintea cea mai luminată din tot partidul german și în plus este un om pe care se poate conta fără rezerve și care nu se lasă indus în eroare. O calitate rar întâlnită, marele său talent oratoric, talent recunoscut de toți filistinii fără ca nimeni să-i silească ; însuși Bismarck i-a spus lui Behrens, asociatul lui la fabrica de hirtie, că Bebel este singurul orator din Reichstag, pe care talentul nu l-a dus la platitudine. Așa ceva nu s-a mai întâmplat de la Demostene. Toți ceilalți oratori sînt niște capete seci.

Starea sănătății mele nu trebuie să te îngrijoreze, am o boală locală, care uneori mă deranjează, dar în nici un caz nu influențează starea mea generală și nici nu este incurabilă ; cel mult mă face inapt pentru serviciul militar, dar poate că peste cîțiva ani voi putea totuși călări din nou. Sînt patru luni de cînd nu pot să scriu, dar dictez și sînt aproape gata cu cartea a II-a a „Capitalului“ ; am revăzut și traducerea engleză a cărții I (atît cît este gata, 3/8). Acum, am găsit și mijlocul cu ajutorul căruia să pot sta într-o oarecare măsură în picioare și sper ca în curînd să intervină o nouă ameliorare.

Nenorocirea este că, de cînd l-am pierdut pe Marx, eu trebuie să-l înlocuiesc. Toată viața n-am făcut decît ceea ce știam să fac — am cîntat vioara a doua — și cred că m-am achitat onorabil. Am fost bucuros să am o atît de minunată vioară întii cum era Marx. Dar acum, cînd în probleme de teorie trebuie dintr-o dată să iau locul lui Marx și să cînt vioara întii, nu se poate să nu fac vreo boroboată și nimeni nu simte asta mai bine decît mine. Dar numai cînd vremurile vor fi ceva mai agitate vom simți cu adevărat ce am pierdut în persoana lui Marx. Nici unul dintre noi nu este atît de clarvăzător ca el care știa întotdeauna cînd trebuia acționat rapid și găsea soluția justă iar apoi ataca imediat în punctul decisiv. În vremuri liniștite se întîmpla, ce-i drept, ca evenimentele să-mi dea dreptate mie, nu lui, dar în momentele revoluționare judecata lui era aproape infailibilă.

Fiica cea mică a lui Marx <sup>247)</sup> s-a căsătorit cu un irlandez foarte de treabă, dr. Aveling ; ei vin pe la mine în fiecare duminică. Cealaltă fiică pe care o cunoști <sup>248)</sup> este și ea în momentul de față la mine și îți trimite cele mai cordiale salutări. Își amintește de multe ori cu plăcere de ziua pe care a petrecut-o cu tine la Geneva.

Sper că o duci mai bine cu sănătatea, dar dacă cumva intervine din nou ceva dă-mi imediat de știre, data trecută n-am știut nimic mult timp și asta nu trebuie să se mai repete.

Am să caut scrisorile tale etc. deîndată ce voi putea să mă ocup de hirtii <sup>86</sup>. Din mai n-am fost în stare, fizic, să fac asta, iar acum trebuie să rezolv atîtea treburi urgente încît nici nu mă pot gîndi la așa ceva. Trebuie să fac ordine deplină în mai mult de șase lăzi mari, nici măcar cărțile nu sînt aranjate așa încît să le pot folosi complet și nestingherit.

Rămii, deci, sănătos, de curaj nu duci lipsă ; calde salutări de la

Bătrînul tău,  
F. Engels

<sup>247)</sup> Eleanor. — *Nota red.*

<sup>248)</sup> Laura Lafargue. — *Nota red.*

Borkheim îți trimite salutări, mi-a scris acum opt zile ; starea lui este aceeași, n-au intervenit schimbări.

Publicat pentru prima oară  
prescurtat în : „Proșveșcenie“  
nr. 7—8 1913 și integral în : „Der Kampf“,  
nr. 12, 1913

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

118

Engels către Karl Kautsky  
la Zürich

Londra, 15 octombrie 84

Dragă Kautsky,

Cred că ai primit cartea mea poștală <sup>249)</sup>. Am să mă străduiesc ca de mîine să încep să lucrez la prefață <sup>250)</sup> ; în fiecare zi intervine cîte ceva, astăzi de pildă m-am ocupat toată ziua de corespondență și eu nu trebuie încă să stau prea mult la masa de scris. Dar dacă încep, în cîteva zile sînt gata.

Așadar. Geiser este inventatorul acestei minunate ortografii ! <sup>230)</sup>. Încă un merit. Recunosc că, într-o oarecare măsură, aversiunea față de acest pat al lui Procust m-a determinat să nu mă grăbesc să colaborez la „N[eue] Z[eit]“. Spune-mi dacă acest minunat sistem a fost obligatoriu și pentru alte cărți tipărite la Dietz — pentru „Femeia“ <sup>251)</sup> lui Bebel n-a fost ; e important să știu asta în eventualitatea că îi voi răspunde lui Dietz.

Deoarece la D[ietz] am protestat atît de categoric împotriva geiserianismului, nu mai pot acum să-l accept în „N[eue] Z[eit]“ nici pentru tipărirea prefeței. Altfel, n-am, firește, nimic împotriva.

Pentru Ede : Wehner scrie că persoana n-a cerut bani în numele oamenilor noștri, ci el i-a trimis din proprie inițiativă ; ea afirmă însă că ei *ar fi primit banii*. În fond, e același lucru.

„Creditnoth“ a lui Rodbertus <sup>252)</sup> n-am citit-o nici eu <sup>231)</sup>, dar el nu putea să spună decît ceea ce se știe oricum — că

<sup>249)</sup> Vezi volumul de față, p. 200. — *Nota red.*

<sup>250)</sup> F. Engels. — „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>251)</sup> „Die Frau und der Sozialismus“. — *Nota red.*

<sup>252)</sup> Rodbertus-Jagetzow. „Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes“. — *Nota red.*

ipotecile nu sînt realizabile, nu sînt rambursabile în capital, ci pot da dreptul doar la o „rentă“, adică la plata regulată a dobînzilor; în cazul neachitării dobînzilor, imobilul poate fi vîndut la licitație; ipotecarul nu poate avea alte pretenții. Acesta este „principiul rentei“ al lui R[odbertus], care dă iun-cherilor posibilitatea să producă, asemenea burghezilor, 5 000 de taleri anual și să cheltuiască, asemenea nobililor, 10 000 de taleri și totuși să nu se ruineze. Cum, rămîne o taină. N-am putut să-mi stăpînesc rîsul cînd am citit cum Schramm <sup>253)</sup> se străduia să vadă în asta ceva mareț.

Fotografia lui Marx i-am trimis-o azi lui Manz <sup>254)</sup>. Vrea să știe în ce culori? În privința asta ai putea să-l ajuți. Marx era smead cum numai un european din sud poate fi, fără prea multă culoare în obraji (cînd l-ai văzut tu pe M[arx] avea o paloare bolnăvicioasă, nu era culoarea lui obișnuită), mustața neagră ca smoala, cu fire albe, dar fără nici o nuanță de castaniu, cu excepția cîtorva fire decolorate, în rest, părul și barba albe ca zăpada. Portretul — o fotografie mărită retușată — este foarte reușit. Il va primi cu poșta elvețiană.

În afara traducerii poloneze a „Originii“, V. Zasulici s-a oferit să o traducă în rusă, iar studentul în drept Anderfuhren (din Meiringen) s-a oferit la Berna s-o traducă în italiană. Știți ceva despre acest om? Profesorul lui de italiană și de socialism, dr. Cerioli, va redacta traducerea.

Ieri ți-am trimis ție și lui Ede exemplarele <sup>255)</sup>. Peste 30 am trimis deja în toate colțurile lumii. Am dat și la „To-Day“ și „Justice“; de celelalte exemplare pentru recenzii o să vă ocupați, desigur, voi. Vă mulțumesc din suflet, ție și lui Ede, pentru osteneala pe care v-ați dat-o cu această lucrare.

Al tău, F. E.

Cum stau lucrurile cu venirea <sup>256)</sup> ta? Nu mă refer la origo <sup>257)</sup>, ci la adventus <sup>258)</sup>.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană.

<sup>253)</sup> C. A. Schramm — „K. Kautsky und Rodbertus“. — *Nota red.*

<sup>254)</sup> Vezi volumul de față, p. 191—192. — *Nota red.*

<sup>255)</sup> F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>256)</sup> În original, joc de cuvinte : „Herkommen“ înseamnă și „venire“ și „origine“. — *Nota red.*

<sup>257)</sup> — origine. — *Nota trad.*

<sup>258)</sup> — venire. — *Nota trad.*

## 119

Engels către Karl Kautsky  
la Zürich

D[ietz] mi-a scris că ortografia a fost schimbată<sup>230</sup> : „O mică observație făcută de Kautsky la trimiterea manuscrisului ne-ar fi scutit și pe dumneavoastră și pe mine de osteneala schimbărilor“. Despre faptul că n-am fost înștiințați că deocamdată nu s-au cules decât trei coli (probabil nu din vina lui D[ietz]) nu spune nimic.

Bătrînul Bachofen mai trăiește și se află tot la Basel ? Aș vrea să-i trimit un exemplar cu dedicație.

Prefața<sup>259</sup>) este în curs de elaborare, adică tocesc din nou „Zur Erkenntnis“. Merită osteneala deoarece numai studiind-o temeinic realizezi întreaga absurditate a celor ce se predică în ea ; două-trei lucruri, deși sînt deja cunoscute și valabile pentru Germania, se pierd pur și simplu în noianul de prostii. Cartea a doua a „Capitalului“ va ajuta la explicarea *multor* lucruri. Salutări lui Ede.

Al tău, F. E.

[Londra] 17 oct. 84

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

---

<sup>259</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germana a lucrării lui K. Marx «Nizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

120

## Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 20 oct. 84

Dragă Kautsky,

Ți-am trimis *recomandat*: corectura și manuscrisul paginilor 49—96 din „Misère“<sup>230</sup>. M-am uitat în grabă peste ele și nu le-am putut confrunța cu manuscrisul, vă rog să faceți voi acolo rapid treaba asta. Pe Dietz îl rog să vă trimită vouă restul colilor, iar mie numai șpalturile de la *prefață*<sup>260</sup>), de care m-aș fi apucat chiar astăzi dacă această corectură nu mi-ar fi răpit din nou cele mai bune ore de muncă. Dar mâine încep să lucrez; cred că întâi va fi prefața mea<sup>260</sup>), apoi articolul lui M[arx] din vechiul „S[ocial]-D[emokrat]“ ca locum tenens<sup>261</sup>) pentru prefața *lui*<sup>109</sup>.

Tocmai voiam să vă întreb de Nonne, deoarece doamna Laf[argue] ar fi dorit să știe câte ceva despre acest vecin suspect al ei. Și iată că presa pariziană anunță „executarea“. Toată lumea se miră că prusienii au putut să angajeze și să plătească (?) un dobitoc atât de nedibaci<sup>232</sup>.

Chiar acum a fost pe la mine Joynes de la „To-Day“. Ei au hotărît recent să editeze în engleză „Dezvoltarea“<sup>262</sup>), iar eu i-am concesionat de mult dreptul de traducere lui Aveling. Dar ei nu-l acceptă deoarece el și Hyndman sint ±<sup>263</sup>) rivali, și au vrut să mi-l bage pe gît pe Shaw, care nu știe germana și vrea să traducă din franceză. Eu, însă, am refuzat și l-am trimis la Aveling, care îmi place din ce în ce mai mult. Acești sforari mărunți din rîndul literaților fac cea mai mare parte a istoriei interne a mișcării de aici. În general la ei totul este anapoda. Marțea trecută, doamna Lafargue a participat la o ședință a Consiliului Federației Social-Democratei<sup>229</sup>; acolo s-au luat la harță pentru o prostie, dar cu atita înverșunare încît cuvintele „damned liars“<sup>264</sup>) se auzeau din toate

<sup>260</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>261</sup>) — înlocuitor. — *Nota trad.*

<sup>262</sup>) — F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — *Nota red.*

<sup>263</sup>) — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

<sup>264</sup>) — mincinoși afurișiți. — *Nota trad.*

părțile. Trebuie să fi fost un spectacol grozav. Singurii în care am încredere sînt Bax și Aveling, amîndoi sînt de nădejde, inteligenți și sinceri, deși au mare nevoie de ajutor din partea altora; ceilalți, după cît îmi pot da seama, nu valorează prea mult.

Acum îl am în mină pe domnul Mommsen. În „Römische Forschungen“ el a spus o groază de ineptii despre erupție *gentis* <sup>265</sup>); am studiat problema și am strîns toate datele necesare <sup>233</sup>. Dacă școala mommseniană o să vrea să mă „prindă“ în probleme de istorie a Romei (lucru foarte posibil sub raport *formal*, dar nu și sub raportul conținutului) am să-i pot riposta.

Hirsch mi-a trimis „F[rankfurter] Ztg.“ cu foiletonul despre „Istoria familiei“ a lui Lippert. Cartea este în mod vădit un plagiat nerușinat după Morgan și Bachofen, cu unele completări din alte surse, care nu sînt greu de stabilit.

Al tău,  
F. E.

Foiletonul tău din „F[rankfurter]“ nu l-am văzut încă, îl mai ai? Ți-l voi înapoia.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 121

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 22 oct. 1884

Dragă Ede,

Intrerup lucrul la prefață <sup>266</sup>) ca să-ți comunic următoarele :

1) că îți expediez recomandat împreună cu scrisoarea de față și „Discours sur le liber échange“ <sup>267</sup>) al lui M[arx]. Acest

<sup>265</sup>) — căsătoria în afara ginții. — *Nota trad.*

<sup>266</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui Karl Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>267</sup>) K. Marx. „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*



exemplar de neînlocuit, pe care l-am descoperit după multe căutări la un anticar, trebuie să-mi fie restituit ;

2) că după opinia mea, în „Misère“<sup>230</sup> trebuie să se dea la sfîrșit, sub formă de anexă, pasajul din „Contribuții la critica economiei politice“ referitor la *John Gray, primul precursor al lui Proudhon și Rodbertus*, de la pagina 61, începînd cu cuvintele „Teoria timpului de muncă etc.“ și pînă la sfîrșitul capitolului, la p. 64. Fiți atît de amabili și expediați imediat aceste pagini la Stuttgart ; în prefață fac referiri la această anexă. Atunci vom desființa *complet* toată această latură a socialismului mic-burghez și în același timp vom da un răspuns la utopia lui Rodbertus ; ceea ce ar mai lipsi voi completa în prefață.

Las la aprecierea voastră dacă în anexă să figureze și „libre échange“ ; nu știu, drept să vă spun, unde ar putea fi plasat și nu cred că ar merge să fie publicat separat. Voi puteți aprecia acest lucru mai bine decît mine.

Dacă D[ietz] va obiecta în legătură cu includerea lui Gray în anexă, atunci ar putea fi tipărit după prefață și după articolul despre Proudhon din „S[ocial]-Demokrat“ (seria veche). De necesitatea de a fi inclus vă veți convinge singuri.

Al vostru,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

122

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 23 oct. 1884

Dragă Ede,

Îți trimit prefața<sup>268</sup>). Dacă anexați și „libre échange“<sup>269</sup>) atunci inserați adaosul în ultima pagină, dacă nu, schimbați-l.

<sup>268</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>269</sup>) K. Marx. „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*

Îți trimit alăturat un mandat de o liră sterlină — contribuția lui Schorl[emmer] la fondul electoral. Știți, probabil, că la Darmstadt Sch[orlemmer] a avut mari neplăceri. Când a fost arestat Haug, la Freiburg, s-a găsit exemplarul din „S[ozialdemokrat]“ adresat fratelui lui <sup>270)</sup> — s-a făcut, deci, percheziție și s-au găsit scrisori ale lui Sch[orlemmer] conținând glume răutăcioase la adresa lui Bismarck, drept care a fost căutat din nou la mama sa și la H[öchst] unde se și afla în acel moment. Ca s-o scutească pe mama sa de ne cazuri, a plecat. La Darmstadt povestea asta a făcut mare vilvă.

La îndemnul lui Bebel, i-am trimis lui Schumacher unele date despre activitatea lui Rittinghausen în 1848.

Cu această prefață a mea, care din păcate este cam stufoasă, încă n-am terminat cu domnul Rodb[ertus]. În prefața la volumul al II-lea al „Capitalului“ reiau „descoperirile“ lui referitoare la plusvaloare <sup>215</sup>. E amuzant cum Ricard[us] a fost total dat uitării în Germania! Salută-l pe K. K[autsky].

Al tău,  
F. E.

Dacă Dietz vă trimite corectura prefeței împreună cu manuscrisul, vă rog să mi le expediați mie.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

123

Engels către August Bebel

la Leipzig

Londra, 29 oct. 84

Dragă Bebel,

Telegrama ta a sosit aici la șase și câteva minute și a fost primită cu o explozie de bucurie <sup>234</sup>. Am trimis imediat aici și în provincie cărți poștale în care am reprodus conținutul ei ; am expediat și la Paris, unde ajung de obicei mai întâi

<sup>270)</sup> Ludwig Schorlemmer. — *Nota red.*

știri confuze și contradictorii. Îți sînt foarte recunoscător că în toată harababura electorală nu m-ai uitat. Am anunțat și asociația de aici <sup>118</sup>.

Rezultatele au întrecut așteptările mele. Acum, pentru mine e mai puțin important cîte mandate vor fi cîștigate în ultimă instanță ; cele 15 mandate obligatorii sînt asigurate <sup>235</sup> și, lucrul cel mai important este dovada că mișcarea progresează pe cît de rapid, pe atît de sigur, cuprinzînd o circumscripție electorală după alta și slăbind pozițiile celorlalte partide. Ce extraordinari sînt muncitorii noștri, cu cîtă perseverență, cu cîtă fermitate și mai ales cu cîtă voieșie cuceresc ei poziție după poziție, în pofida tuturor mașinațiilor, amenințărilor și violențelor la care se dedau guvernul și burghezia. Germania avea al naibii de mare nevoie să-și recîștige stima omenirii ; Bismarck și Moltke au reușit să o facă temută ; dar respectul, adevărata stimă — convenite numai oamenilor liberi, care se autodisciplinează — acest respect îl vor cuceri numai proletarii noștri.

Influența asupra Europei și Americii va fi enormă. În Franța, cred că acest fapt va determina un nou avînt al partidului nostru. Oamenii de acolo au încă amintirile dureroase ale Comunei. Pe cît de mare a fost influența ei asupra Europei, pe atît de mult a aruncat ea înapoi proletariatul francez. Să fii la putere timp de trei luni — și pe deasupra la Paris — și să nu schimbi fața lumii, ci să pieri din cauza propriei tale incapacități (o asemenea interpretare unilaterală se dă acum Comunei) — aceasta dovedește lipsa de viabilitate a partidului. Așa vorbesc în general oamenii care nu înțeleg că Comuna a fost mormîntul *vechiului* socialism specific francez, dar în același timp ea a fost pentru Franța leagănul noului comunism internațional. Iar acesta va sta solid pe picioare grație victoriilor germane. Aceasta este și părerea doamnei Lafargue, care se află acum aici și îți trimite salutări cordiale.

O impresie la fel de puternică va produce vestea în America, în rîndurile proletariatului de limbă engleză.

Cred că ai primit recomandata mea, precum și cartea poștală de alaltăieri.

Acum pe mine mă preocupă mai mult dacă ai reușit în circumscripțiile electorale nesigure <sup>236</sup>. În condițiile în care în fracțiune vor veni în orice caz multe elemente noi, prezența ta este absolut necesară mai ales, pentru ca mai tîrziu să nu te afli în fața unor fapte împlinite la care să nu fi avut nici o contribuție. Știu că nici tu nu stai prea bine cu sănătatea

și că trebuie neapărat să te păstrezi pentru momentele mai critice prin care va trece partidul. Dar toate acestea se vor putea aranja.

Aș mai fi vrut să-ți scriu despre potlogăria lui Rodbertus, dar astă seară nu mai pot. Schramm și-a primit porția de la Kautsky <sup>270</sup>. În prefața la „Misère <sup>271</sup>) am explicat deja atât de clar poziția lui R[odbertus] față de noi încît cred că pentru moment este suficient, iar în prefața la cartea a II-a a „Capitalului“ voi putea să tratez mai pe larg tema asta <sup>215</sup>. Dacă întretimp va fi necesar, voi putea să o fac și pînă atunci. Îți voi scrie mai pe larg în zilele următoare.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germana

## 124

Engels către Karl Kautsky

la Zürich

Londra, 8 nov. 84

Dragă Kautsky,

Între ultima ta scrisoare și ziua de astăzi au intervenit alegerile — adică cinci ani <sup>272</sup>). De aceea mă voi referi la ea numai pe scurt.

Scrisoarea lui L[iebnecht] pe care o anexezi este caracteristică. De ce n-ai putea să redactezi „N[eue] Z[eit] la Londra, tot atât de bine ca la Zürich este de neînțeles. Tot de neînțeles este de ce dacă te-ai afla la Londra ai fi pierdut pentru partidul german. Scrisoarea aceasta însă nu este o dovadă că data viitoare — sub influența altui mediu și altei stări de spirit — L[iebnecht] nu va gândi și nu va scrie cu totul altceva. Faptul că la Offenbach a obținut doar o victorie par-

<sup>271</sup>) F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>272</sup>) Aluzie, probabil, la alegerile care au avut loc în Germania la 28 octombrie 1884. — *Nota red.*

țială — aici nu știm încă rezultatele balotajului — îl va pune, poate, pe gânduri <sup>273</sup>. Pasajul despre poziția „inexpugnabilă“ de la Stukkert <sup>273</sup>) este admirabil. Îmi amintește de subofițerul din armata revoluționară franceză, care le relatea soldaților lui desculți cuvântarea reprezentantului poporului : „Le représentant a dit : Avec du fer et du pain on va jusqu'en Chine. Il n-a pas parlé de *chaussures* <sup>274</sup>). Inexpugnabilă — dacă n-ar fi poliția !

Îi voi scrie lui Dietz să-mi trimită prefața <sup>275</sup>) în șpalt ; trebuie să fac unele modificări. În asemenea cazuri prudența în exprimare nu este niciodată de prisos, dacă nu vrei să riști vreo inadvertență.

Alegerile vor avea ecou în toată Europa și în America. A fost literalmente un triumf. „Kölnische“ <sup>276</sup>) recunoaște că noi am întrunit 3/4 de milion de voturi și se tirăște în gemunchi în fața celor 4 000 care au votat la Köln pentru Bebel cerșindu-le votul pentru al doilea scrutin. Pentru mine, „Kölnische“ contează mai mult decât alte ziare, deoarece burghezul renan continuă să fie cel mai evoluat burghez din Germania, iar acest ziar îi reflectă opinia. Această cotitură, acest respect bruscat față de noua forță capătă o semnificație deosebită.

E într-adevăr extraordinar. Pentru prima dată în istorie un partid muncitoresc strâns unit acționează ca o forță politică reală, care s-a dezvoltat și a crescut în condițiile celor mai crunte persecuții, cucerind o poziție după alta, o forță liberă de orice filistinism și șovinism în cea mai filistină și mai îmbătată de victorii țară din Europa, o forță a cărei existență și dezvoltare este pentru guvernele și vechile clase dominante din Europa un mister, o enigmă așa cum a fost pentru stăpînii Romei în declin torentul impetuos al creștinismului ; iar această forță își croiește drumul tot atît de ferm și impetuos ca odinioară creștinismul, cu atîta siguranță încît se poate calcula de pe acum cu precizie matematică ecuația vitezei ei accelerate și implicit momentul victoriei ei finale. Legea împotriva socialiștilor <sup>22</sup>, în loc s-o anihileze, a ajutat-o să înainteze, ca n-a onorat reforma socială bismarckiană decât cu o lovitură de picior, iar ultimul mijloc de a o zdrobi — instiga-

<sup>273</sup>) Stuttgart. — *Nota red.*

<sup>274</sup>) Reprezentantul a spus : Cu fier și cu piine se ajunge pînă în China. El n-a vorbit de *cizme*. — *Nota red.*

<sup>275</sup>) F. Engels. „Prefața la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

<sup>276</sup>) „Kölnische Zeitung“. — *Nota red.*

rea la un puci prematur — ar fi avut drept unic rezultat un imens hohot de ris.

Ciudad. Ceea ce ne ajută cel mai mult e tocmai înapoierea industrială a Germaniei. În Anglia și Franța, trecerea la marea industrie este aproape încheiată. Condițiile proletariatului sînt deja statornicite ; zonele agricole și cele industriale, marea industrie și industria casnică s-au delimitat și s-au cristalizat atît cît permite în genere industria modernă. Chiar oscilațiile provocate din zece în zece ani de crizele periodice au devenit condiții de existență normale. Mișcările politice sau nemijlocit socialiste apărute în perioada revoluției industriale — pe atunci ele erau premature — au cșuat și au lăsat în urma lor mai degrabă demoralizare decît elanuri ; dezvoltarea capitalistă burgheză s-a dovedit a fi mai puternică decît contrapresiunea revoluționară ; pentru o nouă ofensivă împotriva producției capitaliste ar fi fost nevoie de un nou șoc, mai puternic, cum ar fi înlăturarea Angliei de la actuala ei domnie pe piața mondială sau un eveniment revoluționar deosebit în Franța.

În Germania, însă, dezvoltarea mării industrii a început abia după 1848 și ea reprezintă principala moștenire a acestui an. Revoluția industrială continuă și încă în condițiile cele mai nefavorabile. Industria casnică bazată pe mica proprietate funciară, liberă sau arendată, mai luptă încă împotriva mașinilor și a aburului ; micul țaran, pe cale de dispariție, se crampo-nează de industria casnică văzînd în ea ultima salvare ; o dată ajuns în industrie însă, el este anihilat de mașină și de abur. Veniturile secundare din agricultură, cartofii cultivați de el devin pentru capitaliști cel mai eficient mijloc de reducere a salariilor, deoarece acum ei pot dărui cumpărătorului străin întreaga plusvaloare normală și numai astfel pot rămîne competitivi pe piața mondială, iar ei își scot întregul profit din reducerea salariului normal. La aceasta se adaugă transformarea directă, datorită dezvoltării accelerate a mării industrii, a tuturor condițiilor de viață în centrele industriale. Astfel, întreaga Germanie, cu excepția zonelor din nord-est ale iuncherilor, este antrenată în revoluția socială, micul țaran este atras în industrie, zonele cele mai patriarhale sînt prinse în această mișcare și, astfel, Germania este revoluționată mult mai temeinic decît Anglia sau Franța. Dar această revoluție socială, care se reduce, în ultimă analiză, la exproprierea mi-

cului țăran și a micului meseriaș, are loc într-o perioadă când tocmai un german, Marx, reușise să elaboreze teoretic rezultatele întregii istorii a dezvoltării practice și teoretice engleze și franceze, să explice întregul caracter și prin urmare destinul istoric al producției capitaliste și, astfel, să ofere proletariatului german un program cum n-au avut niciodată predecesorii lui — englezii și francezii. O transformare socială mai profundă, pe de o parte, o mai mare claritate a concepțiilor pe de altă parte — iată secretul creșterii impetuoase a mișcării muncitorești germane.

Aș fi vrut să-i mai scriu și lui Ede, dar s-a făcut prea târziu; pe deasupra, a venit Pumps cu micuța și trebuie să mă joc cu ea. La 5 sosesc Aveling și Tussy, iar la 7 Morris vrea să discute cu mine probleme importante. Așa că deocamdată Ede trebuie să se mulțumească cu salutările mele.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 125

### Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

122, Regent's Park Road,  
N. W., Londra, 8 noiembrie 1884

Stimate domn,

După primirea amabilei dvs. scrisori din 27 octombrie <sup>238</sup>, v-am expediat un exemplar al broșurii mele „Originea etc.“ <sup>277</sup>). Aș fi făcut-o mai devreme dacă aș fi știut că ultima adresă mai este valabilă.

Vă felicit pentru progresele strălucite în însușirea limbii germane. Sint bucuros să vă încredințez traducerea în italiană a „Originii“. Am mai avut o ofertă asemănătoare <sup>278</sup>), dar încă nu am dat răspunsul. Pentru a o respinge trebuia să

<sup>277</sup>) F. Engels : „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ — *Nota red.*

<sup>278</sup>) Vezi volumul de față, p. 204. — *Nota red.*

știu dacă aveți un editor care să vă tipărească traducerea fără tergiversări.

Cu cea mai înaltă considerație rămîn

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx  
e Engels con italiani“,  
1848—1895“, Milano, 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

## 126

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 11 nov. 84

Dragă Ede,

Răspunsul la întrebarea ta în legătură cu articolul lui Marx despre Proudhon este cuprins în prefața mea <sup>279</sup>). Comunicăți-mi cum aveți de gînd să aranjați materialul <sup>230</sup> ; eu pot să primesc zilnic șpalturile prefetei și voi respecta planul vostru în referirile mele la articolul amintit, la extrasul din „Contribuții“ și, poate, la „Discours“ <sup>280</sup>).

Ai relevat just în „S[ozialdemokrat]“ <sup>239</sup> că noi sîntem singurii adversari ai centrului <sup>167</sup>. Numai pătrunderea noastră în fortărețele centrului — München, Mainz, Köln, Aachen, Düsseldorf, Essen etc. — poate duce la destrămarea acestui conglomerat de orientări opuse, menținut artificial și poate face ca ele să apară în adevărata lor lumină. Atunci se va constata că, propriu-zis, fracțiunea catolică nu este decît aripa catolică a reacțiunii, în timp ce în Belgia și în Franța ea este *întreaga* reacțiune. Această dezmembrare a centrului ar fi fatală mai ales pentru domnul Bismarck, căruia îi convine al naibii un asemenea partid peștriț.

Despre desfășurarea celui de al doilea tur de scrutin la mine ajung prea puține știri, și acelea cu întârziere <sup>234</sup>. Sper că

<sup>279</sup>) K. Marx. „Contribuții la critica economiei politice“. — *Nota red.*

<sup>280</sup>) K. Marx. „Discurs asupra liberului schimb“. — *Nota red.*



în majoritatea cazurilor rezultatele vor fi bune, căci acum, cu cât vor intra în fracțiune mai multe elemente noi, cu atât va fi mai bine. Cele mai rele elemente (cultivații)<sup>281)</sup> au fost deja alese, cei care vor mai fi aleși sînt în cea mai mare parte muncitori, dar aceștia nu pot decît să îmbunătățească compoziția.

Legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> este condamnată. Statul și burghezia s-au discreditat total în fața noastră. Dar asta nu le împiedică să trăiască în voie, iar cine crede că ar putea urma abrogarea legii se înșală amarnic. Bătrînul John Russell a continuat să rămînă prim ministru încă 20 de ani deși pe plan politic era mort. Pentru abrogarea legii este nevoie întotdeauna de o hotărîre, ceea ce este puțin probabil. În cel mai bun caz vor fi introduse noi paragrafe în Codul penal, și aceasta va însemna pentru noi sacrificii mai mari decît legea împotriva socialiștilor.

Acum va trebui să prezentăm proiecte de legi cu caracter pozitiv<sup>225</sup>. Dacă ele vor fi formulate în termeni categorici, adică fără să se facă concesii prejudecăților mic-burgheze, ele vor fi foarte bune. Dacă însă ele vor fi niște patrulete<sup>282)</sup> geiseriene atunci va fi rău. Ziua de lucru normală (10 ore, care treptat să fie redusă la vreo 8), legislație a muncii în fabrici, internă și internațională (cea internă putînd merge mai departe decît cea internațională), o modificare radicală a legislației responsabilităților, accidentelor de muncă, asistenței medicale, invalidității de muncă etc. — toate acestea oferă suficient material și prilejuri. Nous verrons<sup>283)</sup>.

Alegerile din 1884 sînt pentru noi ceea ce au fost cele din 1866 pentru filistinul german. Atunci, el a devenit brusc, fără nici un efort, ba chiar împotriva voinței sale, „mare națiune“. Acum noi sîntem „mare partid“, dar printr-o muncă grea și cu mari sacrificii. Noblesse oblige<sup>284)</sup>. Noi nu vom putea atrage de partea noastră masa națiunii dacă această masă nu se va dezvolta treptat. Frankfurt-ul, München-ul, Königsberg-ul nu pot deveni dintr-o dată atît de proletare ca Saxonia, Berlinul, regiunile industriei miniere. Elementele mic-burgheze din rîndul conducătorilor vor găsi, pentru moment, în mase, sprijinul pe care nu-l aveau. Ceea ce pînă acum exista ca tendință reacționară a indivizilor, poate acum — pe plan

<sup>281)</sup> În original în dialect berlinez „Jebildeten“. — *Nota red.*

<sup>282)</sup> Joc de cuvinte: „Viereck“ — „patruleter“, dar și nume de familie. — *Nota red.*

<sup>283)</sup> — Vom vedea. — *Nota trad.*

<sup>284)</sup> — Noblețea obligă. — *Nota trad.*

local — să se repete la nivelul meselor ca moment necesar al dezvoltării. Aceasta ar impune o modificare a tacticii, pentru a duce masele mai departe și în același timp pentru a nu permite unor militanți să ajungă în fruntea mișcării. Dar și asta rămîne de văzut.

Miine încep extrem de complicata redactare finală a secțiunii a 3-a a cărții a II-a a „Capitalului“<sup>240</sup>. Deîndată ce voi fi gata, sper să-mi fac timp pentru a revedea „Războiul țărănesc“<sup>153</sup>, pe care acum îl voi prezenta ca punct de cotitură al întregii istorii germane, prin urmare va trebui să fac importante completări istorice în partea de la început și de la sfîrșit. Numai relatarea luptelor va rămîne aproape neschimbată. Cred că e mai important să se tipărească întîi „Războiul țărănesc“ și apoi „Dühring“, la care voi face puține modificări și voi adăuga numai note sau anexe. Cum intenționați să organizați tipărirea ?

Indiferent ce s-ar întîmpla cu legea împotriva socialiștilor, părerea mea este că ziarul<sup>255</sup> și tipografia de la Zürich vor trebui păstrate. Libertate, chiar și ca aceea care a existat pînă în 1878, nu ni se va da. Celor de teapa lui Geiser și Viereck li se va lăsa libertate deplină și li se va oferi un frumos pretext de a spune că fac atît cît este posibil. Pentru noi însă libertatea presei de care avem nevoie nu va exista decît în străinătate. Dealtfel, este posibil să se facă și încercări de a suprima dreptul de vot universal : lașitatea tîmpește, iar filistinul este capable de tout<sup>256</sup>). La început, desigur, ni se vor face complimente, din dreapta și din stînga, iar aceste complimente nu-i vor lăsa pe toți indiferenți. Astfel, amicul Singer ar putea fi cuprins de dorința de a demonstra oamenilor că deși are un pîntec mare, sau tocmai de aceea, nu este un canibal.

K. K[autsky] a primit, probabil, scrisoarea mea de ieri.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>255</sup>) „Der Sozialdemokrat — Nota red.  
<sup>256</sup>) — capabil de orice — Nota trad.

127

Engels către Hermann Engels  
la Engelskirchen

Londra, 11 nov. 1884.

Dragă Hermann,

Veștile triste despre boala lui Emil<sup>287)</sup> pe care mi le-a adus scrisoarea ta din 25 sept. n-au fost cu totul neașteptate pentru mine. Chiar el îmi scria din cînd în cînd despre starea sănătății sale și despre faptul că va trebui să petreacă iarna în sud, iar scrisorile tale mai vechi conțineau și ele unele aluzii care mă îngrijorau. Dacă acum s-au format tuberculi, ceea ce la vîrsta noastră nu se prea întîmplă este, desigur, foarte rău, dar sper că va putea totuși să mai rămînă un timp printre noi, și anume într-o stare în care viața să nu-i fie chiar o povară. A avut însă o bucurie, cum am văzut de curînd în ziare: inaugurarea căii ferate de pe valea Aggerului, pentru care a muncit neobosit ani de-a rîndul. Chiar dacă această mică linie secundară nu reprezintă nicicum împlinirea aspirației lui, tot e mai bine decît nimic și ea va schimba total viața pe valea Aggerului și la Engelskirchen.

Ți-aș fi scris mai devreme, dar a intervenit nunta lui Hermann<sup>288)</sup> și nu știam precis unde te afli; am fost foarte tracasat și am avut de lucru pînă peste cap. Pe deasupra, în ultimele 18 luni am simțit pe propria mea piele cît de imperfect este corpul omenesc. Ce s-a petrecut în realitate cu mine nu o voi ști, probabil, niciodată; mi-e deajuns că lucrurile par acum să fie în ordine și rămîne doar un beteșug de natură hernială (nu este vorba de o cădere a unei porțiuni a intestinului, ci de o hidropizie). Am reușit să găsesc un foarte bun specialist în bandaje care a mai avut cazuri asemănătoare — dealtfel, sînt destul de rare — și el mi-a confecționat o centură foarte practică, care nu jenează deloc; după un timp m-am obișnuit cu ea și acum pot în fine să mă mișc, pot lucra la masa de scris, ceea ce îmi era aproape imposibil. Dacă lucrurile vor merge tot așa, voi fi bucuros; în afară de o moleșire a mușchilor și tendoanelor, firească după atîta zăcere pe

<sup>287)</sup> Emil Engels, fratele lui F. Engels — *Nota red.*

<sup>288)</sup> Hermann Engels, fiul destinatarului scrisorii. — *Nota red.*

sofa, nu mai simt acum nimic altceva și încetul cu încetul revin la normal.

Sper că în rest la voi totul merge bine. Rudolf <sup>289)</sup> pare să se fi restabilit. Probabil că el a moștenit într-o măsură mai mare constituția tatălui nostru, care pînă la 40 de ani a avut mereu necazuri cu stomacul, dar după aceea a fost absolut sănătos și ar mai fi trăit probabil și astăzi dacă nu l-ar fi răpus tifosul.

Scrie-mi, te rog, neîntirziat cum se simte Emil și cum se simt toți ai tăi, și ce face Hedwig <sup>290)</sup>. Hermann se va întoarce, probabil, curînd din voiajul de nuntă.

Salutări din inimă tuturor fraților și surorilor, Emmei <sup>291)</sup>, copiilor tăi și ție.

Al tău,  
Friedrich

Publicat pentru prima oară  
în : „Deutsche Revue“,  
Jg. 46, Bd. III, 1921

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 128

### Engels către August Bebel

la Plauen, lingă Dresden

Londra, 18 nov. 1884

Dragă Bebel,

Aș fi vrut să-ți scriu despre potlogăria lui Rodbertus, dar acum o să apară în „Neue Zeit“ prefața mea la „Misère de la Philosophie“ <sup>292)</sup> și acolo vei găsi mai mult decît aș putea să-ți comunic eu într-o scrisoare. Continuarea va fi în prefața la „Capitalul“, cartea a II-a <sup>215</sup>.

Există însă altă problemă care mi se pare urgentă și asupra căreia aș vrea să-ți împărtășesc opiniile mele.

Toți filistinii liberali au ajuns să nutrească un asemenea respect față de noi încît strigă la unison : da, dacă social-de-

<sup>289)</sup> Rudolf Engels, fratele lui Engels. — *Nota red.*

<sup>290)</sup> Hedwig Engels, sora lui Engels. — *Nota red.*

<sup>291)</sup> Emma Engels, soția destinatarului scrisorii — *Nota red.*

<sup>292)</sup> F. Engels. „Prefață la ediția întâia germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*

mocrații vor să se situeze pe terenul *legalității*, să renege *revoluția*, atunci sîntem pentru abrogarea imediată a legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup>. Prin urmare, nu încapе îndoială că în Reichstag vi se va pretinde imediat asta. Răspunsul pe care îl veți da este important — nu atît pentru Germania, unde bravii noștri oameni l-au dat prin alegeri, cît pentru străinătate — un răspuns *docil* ar anula efectul colosal pe care l-au avut alegerile<sup>234</sup>.

După părerea mea, lucrurile stau astfel :

Situația politică existentă în întreaga Europă este rezultatul unor revoluții. Baza juridică, dreptul istoric, legitimitatea au fost încălcate pretutîndeni de mii de ori, sau chiar complet desființate. Este însă în firea tuturor partidelor, respectiv a claselor venite la putere prin revoluție, să fie recunoscută necondiționat și respectată cu sfințenie. Dreptul la revoluție *existat* — altminteri cei aflați acum la putere n-ar avea motive juridică, dar în viitor acest drept nu va mai exista.

În Germania, situația existentă are la bază revoluția care a început în 1848 și s-a încheiat în 1866. Anul 1866 a fost o adevărată revoluție. Prusia a dobîndit o oarecare importanță numai prin trădare și prin războiul împotriva Imperiului german, în alianță cu străinătatea (1740, 1756, 1795<sup>241</sup>), ea a reușit să constituie imperiul germano-prusian numai prin înfrîngerea violentă a Confederației germane și prin război civil. Prusia afirmă că tratatul de alianță a fost violat de alții, dar asta nu înseamnă nimic. Ceilalți spun că a fost invers. Niciodată pînă acum revoluția nu a ezitat să invoce pretextul legalității — vezi 1830 în Franța, unde și regele<sup>293</sup>) și burghezia afirmau că dreptul este de partea lor. Pe scurt, Prusia a provocat războiul civil și implicit revoluția. Învîngînd, ea a răsturnat *trei tronuri „prin grația lui Dumnezeu“* și a anexat teritoriile acestora împreună cu fostul oraș liber Frankfurt<sup>242</sup>. Dacă acesta n-a fost un act revoluționar, nu știu ce mai înseamnă în genere acest cuvînt. Ca și cînd n-ar fi fost de ajuns, ea a confiscat proprietățile personale ale prinților pe care îi alungase. Că acest act n-a fost legal, ci revoluționar, este un lucru pe care ea l-a recunoscut cînd ulterior a cerut ca el să fie aprobat de o adunare — de Reichstag — care avea tot atît de puțin ca și guvernul dreptul de a dispune de aceste fonduri.

Imperiul germano-prusian, ca desăvîrșire a Confederației Germaniei de Nord constituite prin violență în 1866, este o

<sup>293</sup>) Carol al X-lea. — *Nota red.*

creație prin excelență revoluționară. Nu mă plîng de asta. Ceea ce reproșez eu celor care au înfăptuit-o este că ei n-au fost decît niște revoluționari jalnici, n-au mers destul de departe și n-au anexat chiar atunci întreaga Germanie la Prusia. Dar cine acționează prin sînge și fier, răstoarnă tronuri, înghite state întregi și confiscă proprietăți particulare, nu trebuie să-i condamne pe alții pentru faptul că sînt revoluționari. Dacă partidul își păstrează dreptul de a fi revoluționar nici mai mult nici mai puțin decît guvernul imperial, atunci el nici n-are nevoie de mai mult.

Pînă nu de mult se afirma oficios : constituția imperiului nu este un contract între prinți și popor, ea este doar un contract între prinți și orașele libere, care în orice moment o pot înlocui cu una nouă. Organele guvernamentale care propagau acest lucru au cerut, deci, pentru guverne dreptul *de a abroga constituția imperiului*. Împotriva lor nu s-a emis nici o lege excepțională, ele n-au fost supuse persecuțiilor. Perfect, nici în extremis nu vom cere pentru noi mai mult decît au pretins în acest caz guvernele.

Ducele de Cuberland este moștenitorul legitim necontestat al tronului din Braunschweig. Regele Prusiei nu are mai mult dreptul de a sta la Berlin decît are ducele de C[umberland] de a pretinde Braunschweigul. Orice pretenție față de duce nu poate fi formulată decît după ce C[umberland] va fi pe tronul care îi aparține legitim, de drept. Dar guvernul imperial revoluționar german îl împiedică prin forță să ocupe tronul. Alt act revoluționar.

Cum stau lucrurile cu partidele ?

Conservatorii au violat fără ezitare noua bază legală creată în martie 1848<sup>243</sup>. Ordinea constituțională este considerată de ei provizorie și ar saluta cu entuziasm orice lovitură de stat absolutist-feudală.

Liberalii de toate nuanțele au participat la revoluția din 1848—1866 și n-ar renunța nici acum la dreptul de a se opune prin violență la tentativa de abrogare a Constituției prin violență.

Centrul<sup>167</sup> recunoaște biserica drept autoritate supremă în stat, prin urmare o autoritate care în anumite cazuri îi poate impune revoluția ca o *îndatorire*.

Și aceste partide pretind ca *noi, numai noi, dintre toți*, să declarăm că nu vom recurge în nici o împrejurare la violență, că ne vom supune oricărei presiuni, oricărui act de violență nu numai cînd acestea sînt formal legale — legale în concepția

adversarilor noștri — dar chiar și în cazul în care ele contravin total legii.

Nici un partid nu a negat dreptul la rezistență armată în anumite circumstanțe fără a recurge la minciună. Nici unul dintre ele n-a putut niciodată să renunțe la acest drept extraordinar.

Dacă se pune însă problema *circumstanțelor* în care un partid recurge la acest drept, atunci jocul e câștigat. Se merge de la sută la mie. Și anume, unui partid scos în afara legii i se recomandă de sus direct revoluția. Cu scoaterea în afara legii putem fi amenințați în fiecare zi, așa cum s-a mai întâmplat. A cere unui astfel de partid o asemenea declarație necondiționată este pur și simplu absurd.

Dealtfel, domnii pot sta liniștiți. Așa cum se prezintă acum situația militară, noi nu vom intra în luptă atîta timp cît o forță armată nu va fi împotriva noastră. Noi vom putea aștepta pînă cînd forța armată însăși va înceta să mai fie *împotriva noastră*. Orice revoluție care s-ar produce înainte de aceasta, fie ea și victorioasă, nu ne-ar aduce *pe noi* la putere, ci pe cei mai radicali dintre burghezi, respectiv pe micul burghez.

În general, alegerile au demonstrat că îngăduința, respectiv concesiile față de adversarii noștri nu ajută. Numai prin rezistență fermă ne-am câștigat respectul și am devenit o forță. Numai forța impune respect și numai atîta timp cît reprezentăm o forță ne respectă filistinul. El disprețuiește pe cel ce-i face concesii, nu-l consideră o forță. Mîna de fier se poate face simțită și într-o mînușă de catifea, dar ea trebuie să fie simțită. Proletariatul german a devenit un partid puternic, iar reprezentanții lui trebuie să fie demni de el !

(Se închide poșta)

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
F. Engels. „Politisches Vermächtnis.  
Aus unveröffentlichten Briefen“,  
Berlin 1920 ; în întregime în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## Engels către Laura Lafargue la Paris

Londra, 23 nov. 1884

Draga mea Laura,

Mă bucur că ai ajuns cu bine și că lui Paul i-a plăcut prăjitura, dar Nim nu se poate împăca cu ideea că el a mâncat-o cu brânză. Nim a avut mari dureri de dinți : dintele era sănătos, dar se clătina. Ieri a luat un cleștișor vechi, pe care l-a adus din Maitland Park, și-a scos dintele și s-a răsplătit pentru curajul ei cu o dușcă de rachiu, iar acum este din nou veselă.

Vinerea trecută<sup>294</sup>), Social Democratic Federation<sup>295</sup> a organizat o serată în scopuri de binefacere. Tussy și Edward<sup>295</sup>) au jucat într-o piesă ; eu nu m-am dus, fiindcă nu mă simt încă în stare să stau trei ore în șir pe un scaun tare. Nim spune că au jucat foarte bine ; piesa — zice ea — reprezenta, într-o măsură mai mare sau mai mică, propria lor istorie. Mama Wright a citit — foarte bine. Bax a cântat la pian — cam multșor. Morris, care a venit aici aseară și a fost încântat văzînd pe masa mea vechea Eddă nordică — el este un admirator al Islandei — a citit din propriile sale versuri (o „variantă“ a călătoriei Brunhildei în iad, după o veche „Edda“ — descrierea arderii Brunhildei împreună cu cadavrul lui Sigurd) etc. etc. Totul a mers foarte bine — arta lor este, pare-se, mai bună decît literatura lor, iar poezia lor mai bună decît proza.

Replica dată de Paul lui Block este excelentă, nu numai în ce privește stilul, ci și în ce privește conținutul<sup>244</sup>. Oamenii învață fiecare în felul său, iar dacă el învață economie politică luptînd, asta e foarte bine ; esențialul e s-o învețe. El a procedat just neabordînd problema prețurilor egale la cerealele în care este investită o cantitate de muncă diferită — chestiunea este prea complicată și ea nu e rezolvată decît în cartea a III-a a „Capitalului“. La proxima ocazie el ar putea să atace din nou calomnia stupidă a lui Block de la pagina 131, notă, și anume că Maurul insistă surtout sur le capital employé dans le commerce, tant sous la forme *argent* (espèces) que

<sup>294</sup>) 21 noiembrie. — *Nota red.*

<sup>295</sup>) Aveling. — *Nota red.*



sous la forme *marchandises* <sup>296</sup>). Aceasta este o minciună sfruntată sau o dovadă că el nu știe ce scrie. Maurul menționează capitalul cămătăresc și capitalul comercial numai ca *fapte* istorice, dar le exclude în mod deliberat din orice analiză economică în cartea I, unde capitalul este tratat numai în forma sa cea mai simplă, de capital industrial.

La p. 285, lui Paul i-a scăpat o greșeală; la grandeur de la plusvalue est en rapport *direct* avec la longueur de la journée de travail, mais en rapport *inverse* avec le taux du salaire <sup>297</sup>).

Știi doar că obiecția mea față de replica dată de Paul lui Bl[ock] era determinată de temerea că aceasta ar putea „blocă” ultima replică pe care el trebuia să o dea lui Leroy-B[eaulieu]. Dacă Paul l-a dus atât de bine pe Molinari încît îi permite să răspundă ce vrea și cui vrea, cu atât mai bine.

Relatarea din „Sozialdemokrat” despre mitingul în favoarea germanilor, precum și extrasele din „Lyon Soc[ialiste]” <sup>245</sup> pe care le reproduce vor avea un efect imens în Germania și pretutindeni. Nimic nu-l poate uimi mai mult pe filistin, ca și pe muncitorii din alte țări, decît cordialitatea și colaborarea proletarilor acestor două „națiuni dușmane din tată-n fiu”. Acest lucru trebuie mis en avant <sup>298</sup>) cît mai mult și cît mai des posibil.

În ceea ce-l privește pe sârmanul Brousse, omul fără program, care se întrebă în baza cărui program au fost aleși oamenii noștri, va afla răspunsul în proclamația dată de Müller la Darmstadt, reluată, spre marea mea satisfacție, de Guesde în „C[ri] du P[euple]”. Și mai bun este programul celor din Hannover, publicat în „Soz[ialdemokrat]” nr. 47 de săptămîna aceasta <sup>246</sup>. Aș dori ca Guesde să-l folosească. Cele două proclamații și faptul că ele au fost lansate în circumscipții *noi* — Darmstadt și Hannover — unde unii credeau că oamenii noștri vor fi nevoiți să cerșească voturi, m-au bucurat tot atât de mult ca alegerile în sine. Ele sînt o dovadă că persecuțiile organizate de Bismarck au stimulat puternic spiritul revoluționar. Eram aproape sigur că noile circumscipții ar putea vota oameni „moderați”, dar acum temerile mele s-au spulbe-

<sup>296</sup>) — insistă în mod special asupra capitalului întrebuințat în comerț, atât în forma *bani* (lichizi), cît și în forma mărfuri. — *Nota trad.*

<sup>297</sup>) — mărimea plusvalorii este *direct* proporțională cu durata zilei de muncă, dar invers proporțională cu salariul. — *Nota trad.*

<sup>298</sup>) — evidentiat. — *Nota trad.*

rat. Chiar și Sabor, învățătorul evreu din Frankfurt, aparține aripii *bebeliene* a partidului.

Scrisoarea pe care Bernstein i-a scris-o lui Paul despre Lassalle<sup>247</sup> își găsește explicația în faptul că la Paris, ca și la Londra și New York, printre germani vechiul clan lassalleean mai este încă puternic reprezentat. Cei mai mulți au emigrat: Germania devenise prea fierbinte pentru ei și nu mai aveau audiență. În străinătate însă unde sînt relativ inofensivi și formează un liant internațional util, pe lângă faptul că string fonduri pentru germanii de acasă, on les ménage un peu<sup>299</sup>).

Loria face bine că nu-mi trimite elucubrările sale. Ca un autentic „carierist de teapa socialiștilor de catedră“<sup>19</sup>, el ne fură din toate părțile. Dealtfel, ce are de gînd să facă Paul dacă el i-ar răspunde: *donne de côté*<sup>300</sup>)<sup>248</sup>. Loria știe la fel de bine ca noi *de ce* capitaliștii se lansează în orice ramură a industriei. Dar adevărata problemă reală este cea pe care am menționat-o, și nu e chiar atît de simplă; de fapt, ea a dus la declinul economiei politice clasice, care nu a putut s-o rezolve. „Deruta“ școlii lui Ricardo — cum o numește Maurul în manuscrisul său<sup>249</sup> — tocmai în această problemă a deschis calea economiei politice vulgare.

Plimbările cu tine mi-au ajutat foarte mult; acum le fac în fiecare zi și mușchii mei își recapătă vigoarea.

Salutări cordiale lui Paul. Complimente de la Nim.

Cu afecțiune,  
F. E.

Sărmana bătrîna mamă Hess! „Noi țesem, noi țesem“. Sper că acum are în sfîrșit cele necesare.

Înainte de a încheia, aș dori să te rog să-mi faci un serviciu. Paul a primit de la mine: 1. Darwin: „Origin of species“. 2. Thierry: „Histoire du Tiers Etat“. 3. Paquet: „Institutions provinciales et communales de la France“. 4. Buonarroti: „Conspiracy of Babeuf“. Apoi, Jenny a luat de la mine 1. „Edda“, în versuri și în proză și 2 „Beowulf“, ambele în noua traducere a lui Simrock în germana modernă de sus. De ultimele două și de Darwin am nevoie. Ai putea, dacă le găsești, să le împachetezi (îmi trebuie de asemenea Thierry și Paquet, iar Buonarroti nu e de găsit acum) și să mi le expe-

<sup>299</sup>) — sînt menajați un pic. — *Nota trad.*

<sup>300</sup>) — lasă-mă în pace — *Nota trad.*

diezi ? Reprezentanții lui Continental Parcels Express (Agence Continentale) sînt

E. d'Odiardi, 18, rue Bergère și

P. Bigeault, 23 rue de Dunkerque, vizavi de Gare du Nord. Nu trebuie să achiți taxa de expediere, așa ajunge mai sigur ; să știi că n-am nevoie de ele chiar atît de urgent încît să pleci imediat la Argenteuil să le cauți.

Clemenceau pare să fie în declin pe plan moral, dar în ascensiune pe plan politic — lucru inevitabil în politica burgheză franceză. Vizita lui la Gladstone și ineptiile pe care le-a debitat acolo constituie un simptom în acest sens, celălalt simptom fiind faptul că în Cameră n-a spus nici un cuvînt despre persecutarea socialiștilor și despre odioasele sentințe pronunțate la Lyon, Montluçon etc.

În privința dorinței lui Paul de a primi un ziar inlăndez nu văd nici unul demn de recomandat. În trecut fie zis, dacă „Egalité“ numește execuție orice asasinat, oricît de stupid ar fi el, atunci telegramele agenției Havas sînt absolut suficiente. În rest ajung corespondențele din Irlanda publicate în „Daily News“.

Dacă Paul va avea grijă ca „Égalité“ să fie trimis cu regularitate la „Soz[ial]-Dem[okrat]“, la Zürich, i se va trimite, în schimb, în timp util acest ziar, dar am să-l rog pe Bernstein să-l expedieze pe adresa ta, ca să-l primești tu și nu persoane care nu-l înțeleg.

Salutări cordiale lui Paul.

Cu afecțiune,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

Engels către John Lincoln Mahón <sup>250</sup>

la Londra

122, Regent's Park Road, N.W.  
28 nov. 1884

Stimate domn,

Am primit rîndurile dvs. de abia azi dimineată, deoarece în adresă numărul casei era greșit (132 în loc de 122).

Dacă veți avea amabilitatea să treceți pe la mine miine, vineri, între șapte și opt seara, voi asculta cu plăcere ceea ce aveți să-mi spuneți.

Al dvs. devotat,  
*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

### 131

## Engels către Charlotte Engels

la Engelskirchen

Londra, 1 decembrie 1884

Dragă Lottchen,

Am primit telegrama ta astăzi dimineață, pe la zece. Eram pregătit pentru vestea asta de cîtva timp, de cînd Hermann mi-a scris mai detaliat despre starea lui Emil și în special de cînd cumnatul tău, Colman, m-a vizitat acum două săptămîni. Am vorbit mult despre Emil ; Colman cunoștea bine diagnosticul. Nu mai rămăsese nici o speranță, deznodămîntul devenise previzibil, nu mai era decît o chestiune de săptămîni. Nu mă așteptam însă ca totul să se sfîrșească atît de repede. A venit și trebuie să ne împăcăm cu situația.

S-a încheiat un capitol din viața ta, dragă Lottchen, pe care n-ai să-l mai retrăiești nici o dată ; s-a tras o linie, o sumă întreagă de bucurii ale vieții au dispărut pentru totdeauna. Știu cît de pustie și de inutilă ți se pare lumea în clipa asta, știu că în adîncul inimii ți-ai dori să te odihnești încă de pe acum alături de Emil al tău. Este firesc, dorința asta o au toți cei care pierd un soț iubit. Dar, gîndește-te că și mama mea a trebuit să treacă prin aceeași încercare. 41 de ani a fost fericită, apoi a rămas văduvă. Și puține femei și-au iubit bărbații mai mult decît l-a iubit ea pe tata. Totuși, prin și printre copiii ei și copiii copiilor ei ea a supraviețuit și a mai fost printre noi timp de 14 ani, în orice caz nu nefericită. Ea era mai în vîrstă decît tine și toți copiii ei erau mari, la rostul lor, pe cînd tu ai mulți copii față de care mai ai îndatoriri pe

care nu le poate îndeplini decît o mamă și care acum sînt cu atît mai mari cu cît ei au rămas orfani de tată.

Am fost întotdeauna foarte legat de Emil; chiar dacă împărtășeam concepții diferite, ne uneau preocupările științifice, fără a avea în vedere utilitatea practică directă. Un lucru însă n-am să-l uit. Cînd, după moartea tatei, mă aflam aici într-o situație extrem de dificilă și atît de suferind din punct de vedere fizic încît eram incapabil să gîndesc și să apreciez exact pentru a lua măcar o singură hotărîre, Emil a fost acela care, prin clarviziunea, fermitatea și cunoașterea perfectă a situației m-a smuls din acea stare și a încheiat cu succes tratativele de la Manchester, de care depindea tot viitorul meu. Dacă sînt, acum, la Londra, un om independent, lucrul acesta i-l datorez în cea mai mare parte lui Emil.

Cu toate că nu sînt pe deplin restabilit, asta nu m-ar împiedica să plec astă seară la voi și să aduc un ultim omagiu scumpului meu frate. Este însă posibil, ba chiar probabil ca prezența mea să irite poliția și pentru nimic în lume n-aș vrea ca tocmai acum tu și voi toți să fiți expuși. Cu cîteva luni în urmă, un chimist de renume mondial<sup>301)</sup> naturalizat englez, membru al Academiei de științe de aici, a fost atît de șicanat în orașul lui natal, Darmstadt, pentru simplul fapt că participase la funeraliile lui Marx, încît a plecat imediat<sup>302)</sup>. La ce mă pot aștepta eu? Este evident că trebuie să mă consider în continuare emigrant politic.

Dragă Lottchen, știu un lucru, și anume că voi, femeile, sînteți mai curajoase și mai tari decît noi, bărbații. Noi nu sîntem în stare să îndurăm ceea ce îndurați voi. Tu, cu admirabila ta stăpînire de sine, pentru care te-am invidiat ades, vei învinge și această încercare, cea mai grea, durerea, pe care noi toți o împărtășim, dar pe care va trebui, totuși, s-o trăiești în cea mai mare parte singură.

Sărută-i pe toți copiii tăi din partea mea.

Cu dragoste, bătrînul tău devotat

*Friedrich*

Publicat pentru prima oară  
în : „Deutsche Revue“,  
Jg. 46, Bd. III, 1921

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>301)</sup> Karl Schorlemmer. — *Nota red.*

<sup>302)</sup> Vezi volumul de față, p. 209. — *Nota red.*

132

Engels către Karl Kautsky

la Viena

[Londra, 9 decembrie 1884]

Dragă Kautsky,

Bineînțeles că poți da adresa — 122, Regent's Park Road — corespondenților tăi oricât și oricând vei voi. Sper ca scrisoarea mea să te mai găsească la Viena; fiind grăbit, n-am reținut ceea ce mă rugaseși, iar de o săptămână încoace am fost întrerupt mereu.

Nu înțeleg de ce n-ați rezolvat voi problema „Discursului”<sup>251</sup>; în asemenea chestiuni e mai ușor pentru voi decât pentru mine. Am să-i scriu lui Dietz să o rezolve el.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiva Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

133

Engels către August Bebel

la Leipzig

Londra, 11 decembrie 1884

Dragă Bebel,

Cu ultima mea scrisoare<sup>303</sup>) lucrurile s-au întâmplat astfel:

Printre noii aleși cunoșteam pe unii care, prin educație și temperament, ar fi întărit aripa dreaptă, burgheză a fracțiunii. Date fiind elogiile colosale cu care ne-au complexat deodată toate celelalte partide după ce am obținut victoria, am admis posibilitatea ca acești domni să muște momeala și să fie dispuși să facă o declarație de genul celei pe care ne-a cerut-o „Kölnische Zeitung” ca o condiție pentru abrogarea legii împotriva socialiștilor<sup>252</sup> — o declarație care s-ar situa numai cu un fir de păr mai la dreapta decât cele care minimalizează caracterul revoluționar al partidului, ca, de pildă, cuvântarea

<sup>303</sup>) Vezi volumul de față, p. 219—222. — Nota red.

lui Geiser din cadrul dezbaterilor privind legea împotriva socialiștilor, pe care Grillenberger a publicat-o alături de cuvîntarea ta<sup>253</sup>. Domnii liberali sînt oameni delicați, se mulțumesc cu puțin, o mică concesie din partea noastră le-ar fi fost suficientă și tocmai de această mică concesie m-am și temut, deoarece ea ne-ar fi blamat în fața străinătății, ne-ar fi blamat îngrozitor. Că tu n-ai fi făcut o asemenea concesie, știam, firește. Dar tu, prin urmare noi, am fi avut majoritatea voturilor contra. Da, dacă în cuvîntări ar fi existat numai in-diciul unei sciziuni, aceasta ar fi dăunat enorm. De aceea și numai de aceea am considerat de datoria mea să te ajut pentru o asemenea eventualitate și să-ți furnizez argumente de ordin istoric, care, poate, mie îmi sînt mai vii în memorie decît ție. Iar pentru ca tu să fi putut arăta scrisoarea în cazul în care ai fi considerat oportun, am evitat în ea orice aluzie la cei pe care îi viza în ultimă instanță.

Faptul că temerile mele nu s-au adevărit, că mișcarea a fost atît de puternică încît a atras și elementele burgheze ale partidului și că fracțiunea va fi la înălțimea alegătorilor ei mă bucură mai mult decît pe oricine. Într-adevăr, constat că Singer, care a trecut duminică pe la mine și a promis că va trece și duminica viitoare, s-a schimbat radical. El efectiv începe să creadă (literalmente) că va mai trăi ceva în genul unei răsturnări sociale. Vreau să sper că fenomenul nu este pasager și că „instruiții“<sup>304</sup> vor rezista pe viitor tentației de a demonstra celorlalte partide că ei nu sînt căpcăuni.

Nu m-am înșelat niciodată în privința maselor noastre proletare. Acest mers înainte sigur, încrezător în victorie și tocmai de aceea voios și plin de umor este exemplar și fără egal. Nici un proletariat din Europa n-ar fi trecut atît de strălucit proba legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup> și nu s-ar fi prezentat după șase ani de persecuții, atît de puternic și de bine organizat ca el; nici un alt proletariat n-ar fi realizat o asemenea organizare fără a recurge la nici un fel de trucuri conspirative. Iar de cînd am văzut manifestele electorale de la Darmstadt și Hannover<sup>246</sup> mi s-au spulberat și temerile că în noile locuri (circumscripții electorale) va fi necesar să se facă concesii. Dacă în aceste două orașe s-a putut vorbi atît de autentic revoluționar și proletar, înseamnă că am cîștigat.

Marele nostru avantaj este că la noi revoluția industrială este abia în curs, în timp ce în Franța și Anglia ea s-a în-

<sup>304</sup>) În original, în dialect berlinez: „Jebildeten“. — Nota red.

cheiat în linii generale. Acolo diviziunea în oraș și sat, în zone industriale și zone agricole, a mers atît de departe încît nu mai sînt posibile decît schimbări lente. Acolo marea masă a oamenilor se naște în condițiile în care va trăi ulterior ; acești oameni s-au obișnuit cu condițiile respective și chiar oscilațiile și crizele au devenit pentru ei ceva aproape firesc. În plus — amintirea tratatelor eșuate ale mișcării. La noi, dimpotrivă, totul este încă în plină prefacere. Rămășițele vechii producții industriale țărănești, care satisfăcea numai nevoile proprii, sînt înlăturate de industria capitalistă casnică, iar în alte locuri întreprinderea capitalistă casnică cedează, la rîndul ei, locul mașinilor. Și tocmai faptul că industria noastră este atît de înapoiată face ca revoluția să fie cu atît mai temeinică. Întrucît producția de masă atît a obiectelor de larg consum, cît și a celor de lux a fost deja acaparată de englezi și francezi, industria noastră nu poate să dea pentru export decît mărunțișuri care, însă, sînt și ele consumate de masele largi și care, deocamdată, sînt produse de industria casnică și abia ulterior, cînd producția devine de masă, sînt produse cu ajutorul mașinilor. În felul acesta industria casnică (capitalistă) se extinde și prinde rădăcini. Dacă exclud teritoriile prusiene de la răsărit de Elba, adică Prusia orientală și cea occidentală, Pomerania, Poznanul și cea mai mare parte a Brandenburgului, precum și Vechea Bavarie <sup>305)</sup>, rămîn puține zonele în care țăranul să nu fi fost angrenat tot mai mult în industria casnică. Teritoriul astfel revoluționat devine la noi mai mare decît oriunde în altă parte.

Mai departe. Deoarece muncitorul din industria casnică își cultivă de obicei mica lui parcelă, apare posibilitatea să i se reducă salariul mai mult decît oriunde în altă parte. Ceea ce înainte pentru micul gospodar era o fericire — îmbinarea agriculturii cu industria — devine acum un puternic mijloc de exploatare capitalistă. Parcela cultivată cu cartofi, vaca, ogorul, permit ca forța de muncă să se vîndă sub prețul ei ; acest lucru este determinat de faptul că muncitorul este legat de bucata lui de pămînt, care însă îi asigură numai o parte din hrană. Industria noastră poate să producă pentru export datorită faptului că, în majoritatea cazurilor, ea dăruiește cumpărătorului plusvaloarea, în timp ce profitul capitalistului se formează prin reducerea salariului normal. Acest lucru poate

---

<sup>305)</sup> denumirea vechilor unități administrative ale Bavariei — Bavaria Superioară și Bavaria Inferioară. — *Nota red.*



fi observat, într-o măsură mai mare sau mai mică, în orice industrie casnică rurală, dar nicăieri nu este atât de evident ca la noi.

La aceasta se adaugă faptul că revoluția noastră industrială, declanșată de revoluția din 1848 cu cuceririle ei burgheze (oricît de modeste au fost ele) a fost considerabil accelerată 1. prin înlăturarea barierelor interne în 1866—1870 și 2. prin miliardele franceze care, în ultimă instanță, trebuiau să fie utilizate în mod capitalist<sup>254</sup>. În felul acesta, la noi revoluția industrială a fost mai radicală și mai profundă, mai vastă și mai cuprinzătoare decît în alte țări, cu un proletariat absolut intact, proaspăt, nedemoralizat de înfrîngeri și, în fine — datorită lui Marx — cu o înțelegere a cauzelor evoluției economice și politice și a condițiilor revoluției viitoare pe care n-au avut-o nici unul dintre predecesorii noștri. Dar tocmai din aceste motive avem *datoria* de a învinge.

În ceea ce privește democrația pură și rolul ei în viitor, nu împărtășesc părerea ta. Este de la sine înțeles că în Germania ea are un rol mult mai puțin important decît în țările angajate de mult pe calea dezvoltării industriale. Dar aceasta nu înseamnă că în momentul revoluției ea nu poate deveni, temporar, importantă ca partid prin excelență *burghez*, cum s-a și afirmat la Frankfurt<sup>255</sup>, ca ultimă șansă de salvare a întregii economii burgheze și chiar feudale. Într-un asemenea moment întreaga masă reacționară se plasează în spatele ei și o întărește: tot ce a fost reacționar simulează democrația. Astfel, în 1848, întreaga masă feudal-birocrațică i-a sprijinit, din martie pînă în septembrie, pe liberali, pentru a reprima masele revoluționare și, odată realizat acest lucru, pentru a-i înlătura, firește, și pe liberali. Astfel, în 1848, din mai pînă la alegerea în decembrie a lui Bonaparte<sup>306</sup>), Franța a fost condusă de cel mai slab partid, partidul pur republican al lui „National“<sup>256</sup>, și aceasta numai datorită faptului că era sprijinit de întreaga reacțiune organizată. Așa s-a întîmplat la fiecare revoluție: partidul cel mai docil dintre cele care în general mai sînt capabile să guverneze este adus la cîrmă tocmai pentru că cei învinși văd în el ultima șansă de salvare. Nu trebuie să ne așteptăm ca în momentul crizei să avem de partea noastră majoritatea alegătorilor, adică a națiunii. Întreaga burghezie și rămășițele clasei feudale posedante, o mare parte a micii burghezii și a populației rurale se vor uni atunci

<sup>306</sup>) Napoleon al III-lea. — *Nota red.*

în jurul partidului prin excelență burghez, care va vorbi un limbaj foarte revoluționar, și cred că este pe deplin posibil ca acest partid să fie reprezentat în guvernul provizoriu, ba chiar, pentru un moment, să constituie majoritatea acestuia. Cum *nu* trebuie să se acționeze atunci ca minoritate a arătat minoritatea social-democrată din guvernul din februarie 1848 de la Paris. De altfel, aceasta este deocamdată o problemă academică.

E drept că în Germania evenimentele pot lua altă întorsătură, și anume din motive militare. În situația actuală, un impuls din exterior nu poate veni decît din Rusia. Dacă nu vine de acolo, ci din Germania, atunci fermentul revoluției nu poate fi decît armata. Un popor neînarmat împotriva unei armate moderne este, din punct de vedere militar, o mărime pur evanescentă. Dacă pe scenă și-ar face apariția rezervele noastre în vîrstă de 20—25 de ani, care nu votează, dar fac instrucție militară, s-ar putea sări peste democrația pură. Dar în momentul de față și aceasta este încă tot o problemă academică, deși eu, în calitate de reprezentant al marelui stat major al partidului, ca să zic așa, sînt obligat să o am în vedere. În orice caz, în ziua crizei și imediat după aceea, singurul nostru adversar va fi *întreaga reacțiune grupată în jurul democrației pure*, și acest lucru, cred eu, nu trebuie scăpat din vedere.

Dacă veți prezenta în Reichstag proiecte de lege, nu trebuie să uitați de unul anume. Domeniile statului sînt arendate îndeobște marilor fermieri și numai o mică parte este vîndută țărănilor ; parcelele acestora sînt însă atît de mici încît noii țărani sînt nevoiți să lucreze cu ziua pe marile moșii. Ar trebui să cereți ca *marile domenii neîmpărțite să fie arendate muncitorilor agricoli asociați pentru a le lucra în comun*. Imperiul nu are domenii și de aceea se va găsi, desigur, un pretext pentru respingerea unui asemenea proiect de lege. Dar cred că această idee trebuie lansată în rîndurile muncitorilor agricoli zilieri și anume în cadrul numeroaselor dezbateri pe tema socialismului de stat. Așa și numai așa îi vom putea atrage de partea noastră pe muncitorii agricoli ; aceasta este cea mai bună metodă de a le arăta că în viitor ei vor cultiva în comun marile domenii care astăzi aparțin milostivilor lor stăpîni.

Amicului Bismarck, care solicită de la voi propuneri pozitive, aceasta îi va fi destul pentru un timp.

Calde salutări

Al tău,  
F. E.

12 dec. 84

Publicat pentru prima oară  
prescurtat în : F. Engels.  
„Politisches Vermächtnis.  
Aus unveröffentlichten Briefen“.  
Berlin 1920 și integral în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

134

Engels către Paul Lafargue <sup>257</sup>

la Paris

(fragment)

[Londra, jumătatea lui decembrie 1884]

... În Germania există mult prea mulți soldați și subofițeri care fac parte din partid pentru a se putea preconiza, fie și cu o șansă minimă de succes, o răscoală. Știți că *demoralizarea* (din punct de vedere burghez) trebuie să se producă tocmai în rîndurile armatei ; în condițiile tehnicii militare moderne (arma de foc cu tragere rapidă etc.), revoluția trebuie să pornească de la armată. La noi, cel puțin, ea așa va începe. Nimeni nu știe mai bine decît guvernul cum crește de la an la an numărul recruților-socialiști. Dreptul nostru de vot universal poate fi exercitat numai de la 25 de ani ; dacă o mare rezervă de oameni între 21 și 25 de ani nu votează, ea este în armată...

Publicat pentru prima oară  
în : „Lyon Socialiste“ nr. 15  
din 21 decembrie 1884

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

135

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 29 decembrie 1884

Dragă Ede,

Am aflat de la Kautsky că ți-ai pierdut nu numai sora, ci și tatăl. Te rog să mă crezi că împărtășesc întru totul durerea ta. Acestea sînt laturile triste ale exilului, pe care le-am cunoscut și eu. Fără patrie ca atare e ușor să trăiești, dar...

Acum despre evenimentele de aici. Sîmbătă Federația social-democrată <sup>229</sup> s-a destrămat cu succes. Balonul de săpun s-a spart ceva mai devreme decît mă așteptam, dar mai curînd sau mai tîrziu asta trebuia să se întîmple.

Hyndman, un aventurier politic care aspira la carieră parlamentară, pusese de mult stăpînire pe această organizație. Cînd Bax a început, acum un an, să editeze „To-Day“, nu existau suficiente forțe literare care să asigure apariția acestei mici publicații lunare, despre un săptămînal nici nu putea fi vorba, dar Hyndman avea nevoie de un săptămînal și așa se face că a fost fondat „Justice“ — cu banii a doi entuziaști, Morris și Carpenter. Acest săptămînal era redactat de Hyndman cu ajutorul cîtorva tineri literați care tocmai erau în căutarea unei mișcări noi, solvabile (Fitzgerald și Champion), și al unui profesor Joynes, care fusese concediat de la Eton <sup>307</sup> pentru agitația făcută împreună cu Henry George și care ulterior a devenit socialist fără voie (Musssozialist). Aceștia erau plătiți, direct sau indirect — Hyndman este bogat, dar econom — ceilalți trebuiau să colaboreze gratuit. Toate documentele federației veneau la Hyndman, Fitzg[erald] și Champion, care prezentau comitetului numai ce le convenea, purtau corespondență pe cont propriu în numele federației — pe scurt, Hyndman trata comitetul așa cum tratează Bismarck Reichstagul. Au început reclamațiile; au ajuns și la mine. Am răspuns: lăsați-l în pace, e un meschin, nu va rezista, nu știe să aștepte <sup>308</sup>. Și iată că și-a frînt gîtul mai repede decît mă așteptam.

Morris, care a fost în Scoția acum 14 zile, a aflat acolo despre niște intrigi ale lui H[yndman] care l-au determinat să declare că nu mai poate colabora cu acest individ. Bănuieli

<sup>307)</sup> Vezi volumul de față, p. 79. — *Nota red.*

<sup>308)</sup> Vezi volumul de față, p. 165—166. — *Nota red.*

avea el încă de mult. O întâlnire cu A. Scheu la Edinburgh a rezolvat problema. H[yndman] l-a defăimat pe Scheu ca anarhist și atentator; Scheu însă nu numai că i-a dovedit lui Morris contrariul, dar i-a și demonstrat că Hyndman știe acest lucru. Intrigi asemănătoare a urzit H[yndman] și la Glasgow, unde secția primea de la secretarul Fitzgerald scrisori cu ștampila federației de care comitetul nu știa și care contraveneau total hotărîrilor comitetului. Apoi Hyndman a afirmat față de mai multe persoane că o scrisoare cam misterioasă pe care comitetul a primit-o de la Paris este un fals fabricat de doamna Lafargue și de Tussy cu scopul de a-i întinde lui o cursă. El însă nu a arătat comitetului această scrisoare. În fine, în afara faptului că el i-a asmuțit pe membrii comitetului unul împotriva altuia, s-a dovedit că el a fabricat o secție provincială care de fapt nici nu exista.

Pe scurt, marțea trecută <sup>309)</sup> problema s-a rezolvat. H[yndman] a fost atacat din toate părțile, Scheu era de față, cu documentele în mână, Tussy avea o scrisoare a surorii ei referitoare la pretinsul fals. Scandal. Ședința a fost amînată pînă sîmbătă. Înainte de ședință Morris și Aveling au fost pe la mine și am putut să le mai dau cîteva sfaturi. Sîmbătă — debateri furtunoase. Nici un fapt n-a putut fi negat, nici de Hyndman, nici de suita pe care și-o înjghebase ad-hoc. Hyndman a primit vot de blâm. După aceea, majoritatea a părăsit federația. Motivele: 1) la un congres, H[yndman] și-a putut fabrica o majoritate cu ajutorul secțiilor lui fictive, iar ei n-au putut să dovedească, în orice caz, nu la momentul oportun, inexistența acestor secții 2) dar în principal pentru că *întreaga federație nu este decît o escrocherie*.

Din federație s-au retras Aveling, Bax și Morris, singurii literați de nădejde, dar toți trei oameni nepractici — doi poeți și un filozof — cum rar întîlnești. Împreună cu ei s-au retras și cei mai buni dintre colaboratorii mai cunoscuți. Ei vor să intre în secțiile londoneze, să obțină acolo majoritatea și să-l lase pe Hyndman să-și administreze secțiile lui provinciale fictive. Ei vor edita o mică publicație lunară <sup>310)</sup>. În fine, sînt hotărîți să acționeze cu forțele pe care le au ca și cum întregul proletariat englez ar trebui să răspundă deîndată ce cîțiva literați se declară socialiști și sună adunarea. (La Londra, ei au, după cum spune Morris, mai puțin de 400 de oameni, iar în

<sup>309)</sup> 23 decembrie — *Nota red.*

<sup>310)</sup> „Commonweal”. — *Nota red.*

provincie nici măcar 100.) „Justice“ are un tiraj de circa 3 500 exemplare.

Hyndman deține „Justice“ și „To-Day“, cu literații lui care îl speculează — Fitzgerald, Champion, Burrows, Shaw și, probabil, Sketchley, care, ca vechi chartist, consideră, după cât se pare, că i se cuvine pensie. Pe lângă aceasta, mai sînt vechile rămășițe ale sectelor democratice sau socialiste. Rămîne de văzut pentru cine va opta restul Federației. Deoarece însă H[yndman] nu va mai primi bani pentru organele sale de presă — care nu sînt rentabile — nici de la Morris, nici de la Carpenter, va trebui să plătească chiar el, sau, să vîndă persoana lui, organele de presă și ce a mai rămas din fracțiunea lui, creștin-socialiștilor sau lordului Randolph Churchill și democrației torry. Și va trebui să se grăbească, dacă vrea să candideze la noile alegeri din toamnă.

Am satisfacția de a fi intuit toată porcăria asta, de a-i fi apreciat la valoarea lor reală pe toți acești oameni și de a fi prevăzut sfirșitul, precum și faptul că toată această porcărie va face, în cele din urmă, mai mult rău decît bine.

Al tău,  
F. E

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marksa  
i Enghelsa“, vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

136

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

(Fragment)

[Londra, 29 decembrie 1884]

... Dacă fracțiunea nu vrea pur și simplu să respingă proiectul de lege, ea poate, după părerea mea, să aprobe acest ajutor de stat pentru burghezie<sup>258</sup>, care, se prea poate (dar acest lucru trebuie dovedit), să fie indirect în folosul muncitorilor, numai dacă se va asigura un ajutor de stat similar

pentru muncitori <sup>311</sup>). „Dacă ne dați 4—5 milioane pe an pentru *cooperativele muncitorești* (nu ca avans, ci ca o donație, așa cum au primit armatorii), atunci sîntem de acord să discutăm. Dacă ne dați garanții că în *Prusia domeniile statului* în loc să fie date marilor fermieri sau țăranilor ale căror gospodării nu pot exista fără munca zilierilor vor fi arendate *cooperativele muncitorești*, că comenzile pentru *lucrările publice* vor fi încredințate nu capitaliștilor, ci *cooperativele muncitorești*, atunci noi, la rîndul nostru, vom accepta ce ne cereți. Dacă nu, nu“.

Dacă fracțiunea face asemenea propuneri — iar pentru aceasta va trebui, firește, să se găsească forma adecvată — nimeni nu va putea reproșa deputaților social-democrați că neglijează nevoile actuale ale muncitorilor, gîndindu-se numai la viitor.

Publicat pentru prima oară  
în : „Der Sozialdemokrat“, nr. 2  
din 8 ianuarie 1885

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

137

Engels către August Bebel  
la Plauen, lângă Dresden <sup>259</sup>

Londra, 30 decembrie 84

Dragă Bebel,  
Răspund imediat la scrisoarea ta.

Amicul Singer pare să fi reținut din ce am spus eu numai ceea ce corespundea părerilor lui — asta se învață repede în comerț, unde poate fi uneori avantajos, dar în politică, la fel ca în știință, omul trebuie să se deprindă să vadă lucrurile obiectiv.

În primul rînd, i-am spus lui Singer că încă n-am ajuns la o concluzie în această chestiune <sup>258</sup> (de abia aseară mi-au venit aceste idei, citind „Sozialdemokrat“) și că ceea ce îi spun lui nu trebuie considerat *în nici un caz ca fiind părerea mea definitivă*.

Și am adăugat : *în anumite împrejurări și condiții* s-ar putea, totuși, *admite* să se voteze pentru, adică în cazul în care guvernul s-ar angaja să acorde muncitorilor același ajutor

<sup>311</sup>) Vezi volumul de față, p. 239—241. — *Nota red.*

de stat pe care acum este gata să-l acorde burgheziei, și anume dacă ar accepta să arendeze domeniile statului cooperativelor muncitorești etc. Cum însă știu că guvernul nu va face acest lucru, asta înseamnă, cu alte cuvinte, că le-am indicat celor care *ar fi vrut* să voteze o modalitate prin care *ar putea* să voteze contra, respectînd conveniențele și evitînd autoconstrîngerea.

I-am mai spus lui Singer — lucru care a fost, se pare, pentru el o noutate — că în practica parlamentară pot fi situații în care să fii nevoit să votezi *împotriva* unei propuneri chiar dacă în forul tău interior dorești ca ea să fie adoptată.

Ieri i-am scris lui Liebknecht despre alte chestiuni și am profitat de ocazie ca să-i prezint punctul meu de vedere în această problemă, rezultat dintr-o reflecție mai îndelungată și deci mai matur <sup>312</sup>). În multe privințe el coincide aproape total — dacă ai ocazia, cere să ți se citească paragraful respectiv — cu ceea ce scrii tu, deși abia azi dimineață am primit scrisoarea ta. Deosebirile dintre părerile noastre sînt, pe scurt, următoarele :

1. Voi sînteți în primul rînd un partid economic. Voi sau unii dintre voi, v-ați lăudat mult pe vremuri cu superioritatea partidului în domeniul teoriei economice, dar cînd v-ați aflat în fața primei probleme economice concrete — discuțiile pe marginea tarifelor vamale protecționiste <sup>260</sup> — ați început să vă contraziceți. Dacă asta se va repeta la discutarea fiecărei probleme economice, atunci pentru ce mai există în genere fracțiunea ?

2. Principial, ar fi trebuit să se voteze contra. Asta i-am spus-o lui L[iebknecht] destul de clar. Dar dacă acum majoritatea va voi să voteze pentru ? Atunci singura soluție este ca votul să fie condiționat spre a fi justificat, cel puțin în ochii Europei, care altfel vă va blama inevitabil. Condiționarea aceasta trebuie să fie și nu poate să fie decît de așa natură încît guvernul să nu o poată accepta și, în consecință, majoritatea fracțiunii, să nu poată vota pentru.

La posibilitatea ca, printr-un vot necondiționat pentru, banii muncitorilor să fie donați burgheziei, firește că nici nu m-am gîndit. Dar tot atît de puțin m-am putut gîndi la posibilitatea de a se ajunge la chestiunea de încredere, ceea ce echivalează cu scindarea fracțiunii.

<sup>312</sup>) Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*



În toate problemele de acest gen, cînd vrem să ținem seama de prejudecățile mic-burgheze ale alegătorilor, cel mai bun lucru este, după părerea mea, să spunem : sîntem principial împotriva. Dar dacă ne cereți propuneri pozitive și afirmați că aceasta va fi și în avantajul muncitorilor, lucru pe care noi îl contestăm, deoarece nu este vorba de un avantaj insignifiant, atunci, bine, puneți-i pe muncitori și pe burghezi pe picior de egalitate. Pentru fiecare milion pe care îl donați burgheziei direct sau indirect din buzunarul muncitorilor, dați un milion muncitorilor ; la fel și în cazul împrumutului de stat. Rezultatul este aproximativ următorul (este numai un exemplu și nu mă refer la forma specifică pentru condițiile din Germania, căci nu cunosc detaliile legislației în vigoare).

1. Aprobarea subvențiilor și creditelor pentru cooperativele muncitorești, nu pentru și nu atît pentru a crea noi întreprinderi (aceasta ar însemna doar să reluăm propunerea lui Lassalle, cu toate neajunsurile ei), ci pentru :

a) a lua în arendă domeniile statului (sau și alte proprietăți funciare) și a le cultiva în cadrul cooperativelor ;

b) a achiziționa, pe speze proprii sau pe spezele statului, fabricile etc. pe care proprietarii le-au închis în timpul crizei sau în urma unui faliment, sau cele care sînt de vânzare, și a le administra pe baze cooperatiste, pregătind astfel trecerea treptată a întregii producții pe făgaș cooperatist.

2. Celelalte condiții fiind egale, cooperativele să beneficieze de un regim preferențial față de capitaliști și asociațiile acestora, în cazul comenzilor statului, prin urmare, în principiu, toate lucrările publice, în măsura posibilităților, să fie încredințate cooperativelor.

3. Înlăturarea obstacolelor și dificultăților de ordin legislativ care mai stau în calea cooperativelor libere, prin urmare în primul rînd readucerea clasei muncitoare sub protecția dreptului comun — oricît de jalnic ar fi acesta — prin abrogarea legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, care ruinează toate asociațiile profesionale și cooperativele.

4. Libertate deplină pentru asociațiile profesionale (Trade Unions) și recunoașterea acestora ca *persoane juridice*, cu toate drepturile acestora din urmă.

Cerînd aceste lucruri voi nu faceți decît să cereți ca interesele muncitorilor să fie respectate așa cum sînt respectate interesele burgheziei ; iar dacă se pretinde că donațiile făcute burgheziei urmăresc stimularea industriei, atunci cele făcute muncitorilor o vor realiza într-o măsură mult mai mare. Fără

un asemenea contraserviciu, nu înțeleg absolut deloc cum ar putea o fracțiune social-democrată să voteze pentru așa ceva. Dacă lansați în popor ideea unor asemenea revendicări, curînd alegătorii vor înceta pisălogeala pe tema ajutorului acordat de stat industriei sub forma donațiilor făcute burgheziei. Toate acestea sînt lucruri care pot fi inițiate de la o zi la alta și realizate în decurs de un an și care nu vor fi boicotate decît de burghezie și de guvern. Sînt totuși reglementări importante pentru vremurile noastre, care îi vor impresiona pe muncitori mai mult decît subsidiile pentru vapoare, taxele vamale protecționiste etc. Francezii revendică în esență, același lucru.

Există aici și un alt aspect care a devenit evident de abia acum : este foarte posibil ca rezultatul votului să fie decis de social-democrați. Ne vom face de rîs în fața întregii lumi dacă burghezia va primi donația *datorită voturilor voastre*. Și fără nici un contraserviciu ! Nu știu, pur și simplu, ce le-aș putea spune atunci francezilor și celor de aici. Ce triumf va fi pentru anarhiști, care ar exulta : admirați-i, sînt cei mai autentici filistini !

Despre celelalte — altă dată. Pentru mine este important ca, în problema respectivă, să nu pui nici un moment la îndoială punctul meu de vedere. Sper că schimbarea survenită în activitatea ta va avea efect pozitiv în primul rînd asupra sănătății tale. Te felicit din inimă pe tine și familia ta cu prilejul Anului Nou.

Al tău,  
F. E.

Că banii nu ajung, e limpede ca lumina zilei. I-am mai spus lui Singer că cei care votează pentru, trebuie, spre a fi consecvenți, să voteze și pentru coloniile. În privința banilor, vezi scrisoarea pe care i-am trimis-o lui Liebknecht.

## 138

Engels către Pasquale Martignetti <sup>261</sup>

la Benevento

Londra, 30 decembrie 1884

Mult stimate domn,

Spre regretul meu, încă n-am răspuns la amabila dumneavoastră scrisoare din 18 noiembrie. Vă rog să mă scuzați : sînt extrem de ocupat.

„Războiul țărănesc“ este o lucrare de mici proporții care prezintă interes numai pentru Germania. În plus, trebuie să pregătesc o nouă ediție <sup>153</sup>, dar nu voi putea să mă apuc de lucru decît prin februarie sau martie — cartea va apărea probabil prin iulie (cunosc posibilitățile tipografiilor noastre de partid). În fine, tema ei n-are nimic comun cu tema „Originii“ etc. <sup>313</sup>)

De aceea, cred că ar fi mai bine ca aceasta din urmă să fie publicată separat, iar în ce privește modalitatea publicării, mă bizui întru totul pe dumneavoastră.

Deîndată ce „Războiul țărănesc“ va apărea, va fi o onoare pentru mine să vă expediez un exemplar. Atunci veți putea aprecia dacă merită osteneala de a fi tradus — lucru de care mă îndoiesc.

Cu toată stima, rămîn

al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : „La corrispondenza di Marx  
e Engels con italiani“.  
1848—1895, Milano 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

## 139

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 31 decembrie 1884

Dragă Sorge,

Sper că acum te simți mai bine ; de altfel, și eu ; nu sînt pe deplin restabilit dar mă simt din ce în ce mai bine.

<sup>313</sup>) F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

„Capitalul“, cartea a II-a (cîrca 600 pagini de tipar) va fi tipărit în ianuarie. În circa zece zile voi termina redactarea și-mi va rămîne să revăd materialul pe curat. A fost mult de lucru — existau 2 variante ale întregii lucrări și 6 variante ale diferitelor părți !

După ce voi fi rezolvat alte cîteva lucrări urgente, mă voi apuca de cartea a III-a ; sînt două variante și un caiet de ecuații <sup>108</sup>, în total vreo 600—700 de pagini.

În fine, cartea a IV-a, „Teorii asupra plusvalorii“, manuscrisul inițial din 1859—1861 <sup>126</sup>. Deocamdată, nu știu ce reprezintă ; mă voi putea apuca de ea abia după ce toate celelalte vor fi gata. Sînt aproape 1 000 de pagini în quarto scrise foarte înghesuit.

„Războiul țărănesc“ îl refac total <sup>153</sup>. Va fi punctul central al întregii istorii germane. E mult de lucru, dar materialul este în cea mai mare parte pregătit.

Traducerea „Capitalului“ în engleză avansează încet : e gata mai mult de jumătate. Soțul lui Tussy, Aveling, dă și el o mîină de ajutor, dar el nu lucrează atît de temeinic ca Sam Moore, care face esențialul.

Vara aceasta, lui Schorlemmer i s-a făcut percheziție la Darmstadt, pe motiv că a difuzat ziarul „Soz[ial]demokrat[er]“. Vîlva pe care acest fapt o făcut-o în rîndul filistinilor ne-a adus vreo 500 de voturi.

Sîmbătă aici s-a dizolvat Democratic Federation <sup>229</sup>. Aventurierul de Hyndman, care era stăpînul ei absolut, a trebuit să dea socoteală pentru faptul că îi instigase pe membrii federației unul împotriva altuia, că tănuise corespondența adresată consiliului și crease în provincie bogus branches <sup>314</sup>) pentru a asigura prezența la conferințe și congrese a partizanilor lui. A primit un vot de neîncredere, dar cei mai mulți s-au retras din organizație în special din cauză că nu era decît o *escrocherie*. Într-adevăr, n-au nici măcar 400 de membri cotizanți, iar cititorii lor sînt niște burghezi sentimentali. Acum ei (Morris, Bax, Aveling etc.) vor să fondeze o nouă organizație și să-i lase lui Hyndman și compania (Fitzgerald, Champion, Burrows etc.) „Justice“ și „To-Day“, iar ei, dîndu-și seama, în cele din urmă, că nu au suficiente forțe, să editeze o mică publicație lunară <sup>315</sup>). Deoarece din federație s-au retras și capitaliștii care o finanțau (ei au înțeles cel mai bine cum îi ex-

<sup>314</sup>) — secții fictive. — *Nota trad.*

<sup>315</sup>) „Commonweal“. — *Nota red.*

ploata H[yndman]), acesta va trebui să-și finanțeze singur publicațiile, care nu-și acoperă cheltuielile, sau să vîndă întregul partid, în măsura în care acesta îl va urma (lucru care se va vedea în 8 zile) celui care va oferi mai mult. Și avînd în vedere aspirația lui ca la următoarele alegeri să intre în parlament, trebuie să se grăbească.

Deputații germani au tot felul de prejudecăți mic-burgheze, așa, de pildă, „în interesul industriei“ majoritatea vrea să voteze pentru subvenționarea companiilor de navigație <sup>258</sup>. Pe tema asta trebuie să port o vastă corespondență. Din ferire, este acolo Bebel, care sesizează întotdeauna just esențialul și de aceea sper că nu ne vom face de rușine. De cînd port corespondența „oficială“ cu Bebel în loc de Liebkn[echt] totul merge strună și în plus părerea mea ajunge intactă la oameni. Bebel este un om minunat, sper că sănătatea lui șubredă nu va avea de suferit.

Acum la mulți ani și multă sănătate. Salutări lui Adolph <sup>316</sup>).

Al tău,  
F. E.

Îți mulțumesc pentru „Volkszeitung“ <sup>317</sup>) cu bărbatul cel înțelept și îndoielile lui în ce privește desființarea statului. Dacă m-aș apuca să răspund la toate îndoielile de acest gen, ar trebui pur și simplu să nu mai fac nimic altceva. Apropo. „Volkszeitung“ nu-mi mai trimite săptămînalul. Așa că, dacă e ceva interesant, am să-ți fiu îndatorat dacă mi-l vei trimite.

Publicat pentru prima oară  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u.A. an F.A. Sorge  
und Andere“, Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>316</sup>) Adolph Sorge junior. — *Nota red.*

<sup>317</sup>) „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

---

---

1885

140

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 1 ianuarie 1885

Draga mea Laura,

Îți scriu în grabă câteva rânduri. Moore și Jollymeier au plecat la Tussy și am profitat de ocazie ca să răspund la o serie de scrisori de afaceri — pînă la 5,30 mai am câteva minute.

Am plătit pentru voi abonamentul la „Justice“ pînă la 31 decembrie, dar neavînd chitanța necesară, n-am putut să fac mare lucru — în plus, la fiecare scrisoare a mea redacția răspundea cu rugămintea de a-i trimite un articol, așa că nu am mai putut scrie acolo nici măcar în chestiuni de afaceri. Edward spune că plătește la „Modern Press“, drept care astăzi am expediat banii pentru abonamente pe 6 luni la „Justice“ și „To-Day“ pentru voi și pentru mine și sper că le veți primi. Veți primi și numerele vechi în măsura în care le vom putea procura, deși nu conțin prea multe lucruri care v-ar putea interesa. Apropierea de posibilisti este de dată recentă și în nici un caz nu s-a scris despre ea, în afară de ultimul număr, în care s-a publicat o scrisoare a lui Adolphe Smith<sup>262</sup>. Este însă cert că ea se va accentua.

Ieri seară am fost la Pumps ; se simte excelent, își asumă prea multe treburi ; copilul este sănătos.

Păcat că izbucnirea crizei din Social Democratic Federation<sup>1)</sup> n-a putut fi puțin amînată ; Hyndman ar fi fost în și mai mare dificultate, iar aspectul personal ar fi fost trecut și mai mult pe plan secundar. Dar așa ceva nu a fost posibil. După cum mi-a spus Morris, motivul pentru care majoritatea în loc să exploateze victoria s-a retras și fondează o nouă organizație a fost acela că vechea organizație n-avea nici o valoare. Secțiile londoneze numără în total vreo 300 de oameni,

---

<sup>1)</sup> Vezi volumul de față, p. 242—244. — Nota red.

iar majoritatea speră să-i cîștige; în ce privește provincia, însă, totul nu este decît escrocherie și plâsmuire.

O să vedem ce o să iasă din asta. Un lucru trebuie spus în orice caz spre onoarea lor : trei oameni mai inapți pentru o organizație politică decît Aveling, Bax și Morris nu găsești în toată Anglia. Dar ei sînt sinceri.

Vouă și sărmanilor micuți de la Argenteuil <sup>2)</sup>, eu și Nim vă urăm și cu acest prilej un An Nou fericit.

Al tău,  
F. E.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

141

Engels către Hermann Schlüter  
la Hottingen-Zürich

Londra, 1 ianuarie 1885

Stimate domnule Schlüter,

Am primit amabila dumneavoastră scrisoare din data de 10 precum și manuscrisul doamnei Kelley-Wischnewetzky <sup>263</sup>, căreia i-am confirmat primirea și i-am scris că săptămîna viitoare sper să pot trece la redactare.

N-am reușit încă să smulg din mîinile lui Wigand „Situția clasei muncitoare“. Acum vreo zece ani, avocatul Freytag afirma că vechiul contract, în care exista o clauză privind o a doua ediție, mai este valabil <sup>24</sup>. De atunci am încercat de multe ori să aflu de la Freytag care este poziția mea față de W[igand] din punctul de vedere al dreptului saxon, dar n-am primit niciodată un răspuns. Pînă nu clarific acest aspect nu știu ce să fac. I-am comunicat asta și lui Dietz, dar nici el nu mi-a răspuns; spunea el ceva despre o nouă ediție, dar nimic precis.

O nouă ediție nu va fi însă posibilă fără diverse note ale mele, ceea ce presupune strîngerea de noi date, iar în unele cazuri, restudierea problemei, ceea ce în momentul de față nu pot face căci sînt extrem de ocupat. Pe la mijlocul anului

<sup>2)</sup> Jean, Edgar, Marcel și Jenny Longuet. — *Nota red.*

m-aș putea gândi la așa ceva. Cred, deci, că cel mai bine ar fi să așteptăm pînă atunci.

Ede mi-a spus că „Anti-Dühring“ ar trebui reeditat. Am meditat îndelung și am decis să-l public *fără modificări*. Este o datorie a mea față de adversar și voi scrie doar o prefață <sup>3)</sup> nouă iar la unele capitole niște anexe care ar putea fi plasate la sfîrșitul cărții. Apoi un nou cuvînt înainte. Pentru asta voi găsi timp. Așa că dacă vreți să dați de lucru tipografiei, v-aș propune să începeți cu asta. În plus nu e o lucrare urgentă, așa că poate fi tipărită în tihnă.

Cred că în ianuarie voi putea termina cartea a II-a a „Capitalului“ lui Marx și voi trece imediat la pregătirea noii ediții a „Războiului țărănesc“ <sup>153</sup>. Asta o să-mi ia șase săptămîni bune. Dar trebuie, pentru ca apoi să pot trece la cartea a III-a a „Capitalului“ de care mă voi ocupa în timpul zilei, iar în serile cînd voi fi liber voi lucra la „Situația clasei muncitoare“ — numai să nu intervină revizuirea diverselor traduceri, citirea corecturilor etc.

Discutați voi, vă rog, problema aceasta, acolo, și comunicați-mi ce ați hotărît. Voi face tot ce e posibil ca să vă ajut. Calde salutări și un An Nou fericit întregii colonii.

Al vostru,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

142

Engels către Karl Kautsky

la Viena

Londra, 13 ianuarie 1885

Dragă Kautsky,

Sper ca scrisoarea mea să te mai găsească la Viena.

Abia acum cîteva zile am primit primul număr din „*Neue Zeit*“. Ai putea să-mi mai procuri vreo 2—3 exemplare? I-am promis lui Rud. Meyer critica mea la adresa lui Rodbertus <sup>4)</sup>,

<sup>3)</sup> Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 10—16. — *Nota red.*

<sup>4)</sup> F. Engels. „Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx «Mizeria filozofiei»“. — *Nota red.*



dar nu pot să-i dau lui un singur exemplar și să nu dau, în același timp, câte unul doamnei Lafargue și lui Tussy, iar bietul social-confuzionist conservator arde de nerăbdare.

Te-aș ruga să-mi trimiți câteva exemplare din „Mizeria filozofiei“, tot pentru ele. S-a anunțat că a „văzut lumina tiparului“.

Gross pare un dobitoc, dar este cumsecade. Nu pot aduce nici o obiecție biografiei, dar dacă tu vrei să te ocupi de confuzia lui teoretică, nu te invidiez pentru munca ce te așteaptă <sup>264</sup>.

Transmite-i lui Frankel un salut cordial. Ai să-mi spui tu cu ce anume se ocupă el.

Felicitarea de Anul Nou din partea lui și a celorlalți mi-a făcut mare plăcere.

Despre toate celelalte vom vorbi când ai să vii!

Al tău,  
F. E.

Stilul de redactare al lui □ <sup>5)</sup> nu l-ai suporta nici două săptămâni. Ar fi mai bine să vii aici ca să nu mai ai încă un inamic personal în fracțiune <sup>265</sup>.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1922

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 143

### Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 13 ianuarie 1885

Stimate domnule Schlüter,

Începeți să tipăriți „Anti-Dühring“ oricând vă convine. Replica acestui individ <sup>6)</sup> n-am citit-o și nici n-o voi citi <sup>266</sup>. Să răspundă nu poate, iar de trăncănit n-are decît să trăncăneasă.

De mai mulți ani caut zadarnic „Neue Rheinische Zeitung“ <sup>7)</sup> — am numai numerele 3, 5, și 6; 1, 2 și 4 lipsesc <sup>267</sup>.

<sup>5)</sup> Louis Viereck. — *Nota red.*

<sup>6)</sup> Eugen Karl Dühring. — *Nota red.*

<sup>7)</sup> „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. — *Nota red.*

Acolo nu prea sînt articole care ar putea fi republicate; numerele 1—4 cuprind istoria revoluției franceze din 1848 pînă în 50<sup>8)</sup> scrisă de Marx (reluată și în „18 Brumaire“), precum și relatarea mea despre evenimentele din mai 49<sup>9)</sup> din Renania și Baden-Palatinat. Apoi „Războiul țărănesc“ (5 și 6) și mici articole critice<sup>10)</sup>, precum și cronică evenimentelor<sup>11)</sup>. Despre dreptul la muncă există ceva foarte succint numai în numărul unu<sup>268</sup>; Marx nu scria de dragul de a scrie.

Este foarte bine să-l întrebați, în nurnele dvs., pe Wigand în legătură cu o nouă ediție a „Situăției etc.“<sup>24</sup>, dar asta nu ne va ajuta prea mult. Eu trebuie să știu care este poziția mea juridică față de el și mă voi adresa din nou lui Freytag în acest sens. Nota bene, contez pe faptul că de îndată ce lucrurile se vor clarifica, dvs. vă veți înțelege cu Dietz, deoarece el are, în fond, drepturi mai vechi de editare sau le-ar putea revendica.

Salutări lui Ede,

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

144

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 17 ianuarie 1885

Stimate domnule Schlüter,

În legătură cu „Anti-Dühring“ adaug : 1) după vorbirea prefată urmează prefața la ediția a II-a, dar acum nu pot să-o fac; de aceea, începeți, ca de obicei, cu textul propriu-zis și

<sup>8)</sup> K. Marx. „Luptele de clasă în Franța. 1848—1850“. — *Nota red.*

<sup>9)</sup> F. Engels. „Campania germană pentru constituția imperiului“.

— *Nota red.*

<sup>10)</sup> Recenzii (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 212—228 și p. 274—314. — *Nota red.*

<sup>11)</sup> K. Marx și F. Engels. „Prima cronică internațională“, „A doua cronică internațională“, „A treia cronică internațională“. — *Nota red.*

tipăriți ulterior prefata și coperta. 2) Cit privește adăugirile, ele vor fi sub formă de anexă<sup>12)</sup>.

De la Bonn mi se comunică că „Originea familiei etc.“ nu se găsește în librării, librării spun că editorul din Elveția le-a comunicat că lucrarea ar fi *interzisă*, iar pe mine diferiți prieteni mă asaltează întrebându-mă unde o pot găsi. Cum, după câte știu, nu există o interdicție *oficială*, o interdicție *secretă* ar fi un nonsens, iar ipoteza că de la Zürich s-ar fi răspândit zvonul despre o interdicție este un nonsens și mai mare, pentru mine chestiunea rămîne un mister. Poate că guvernul, nedorind să se facă de ris printr-o interdicție oficială, le-a șoptit comisionarilor de la Leipzig ai lui Schabelitz să răspîndească acest zvon pentru a împiedeca difuzarea cărții? Vă rog să încercați să aflați ce se întîmplă și comunicați-mi și mie; la rîndul meu am să încerc să aflu dacă nu cumva o asemenea tactică se practică și în alte părți.

Ce face Ede? N-am nici o veste de la el.

Al dv. devotat,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în: K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

145

Engels către August Bebel<sup>269</sup>

la Berlin

Londra, 19 ianuarie 1885

Dragă Bebel,

Sper că ai primit ultima mea scrisoare recomandată (din 30 sau 31 dec.<sup>13)</sup> în care mă refeream la subvenționarea companiilor de navigație<sup>258</sup>. Astăzi am să te deranjez cu o rugă-minte. Domnul Franz Mehring îmi scrie a doua oară, cerîndu-mi material pentru o biografie etc. a lui Marx și, între altele, are tupeul să-mi ceară să-i trimit la Berlin, „cu titlu

<sup>12)</sup> Vezi. K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 645—662.— Nota red.

<sup>13)</sup> Vezi volumul de față. p. 238—241. — Nota red.

de împrumut“, exemplarele *unicale* ale lucrărilor noastre, pe care nu și le poate procura acolo ! N-am să-i răspund, ci am să-i comunic părerea mea prin Hirsch. Dar ca să pot găsi tonul potrivit aş vrea să am date mai precise despre trecutul și prezentul lui și despre atitudinea lui față de partid. Știu numai în general că înainte de 1878 el nu era bine văzut la „Volksst[aat]“ și la „Vorwärts“, căci părăsise partidul și colabora la reptile. Din puținele lui scrieri care mi-au căzut în mână am constatat că, în activitatea sa literară, el a exploatat cît a putut faptul că cunoștea destul de bine mișcarea, pentru a furniza filistinului, mari cantități de „adevăr și poezie“<sup>14)</sup> despre aceasta și a se da drept o autoritate în materie. Pentru mine ar fi foarte util să știu dacă a făcut vreo ticăloșie prin care să se remarce în clica literaților.

Și încă ceva. Mi se cere insistent o nouă ediție a „Situației clasei muncitoare“. Nu pot să fac însă absolut nimic pînă cînd nu știu care este poziția mea juridică față de Wigand, vechiul editor<sup>24</sup>. L-am rugat de n ori pe Liebknecht să-l consulte pe Freytag în această privință ; ca întotdeauna, el mi-a promis, dar n-a făcut nimic ; iar cel care se mira că încă nu s-a rezolvat nu era altul, firește, decît Lieb[necht]. Deoarece ar fi un nonsens să mă mai adresez lui spre a rezolva aceste probleme urgente, sînt nevoit să te deranjez din nou pe tine și să te rog să le clarifici cu Freytag sau cu alt avocat *din Saxonia*. De îndată ce voi avea un răspuns, voi putea și voi începe să acționez.

În ceea ce privește situația industrială a Germaniei, mă bucură imensul progres realizat din 1866 și în special din 1871. Dar nu se poate renunța la comparația cu alte țări. În producția de articole destinate consumului de masă deținea supremația Anglia, în cea de articole de lux *rafinat* și articole de mode — Franța, iar din acest punct de vedere situația nu s-a schimbat prea mult. E drept că la producția de fier Germania este la nivelul Americii și nu este întrecută decît de Anglia, dar este încă departe de nivelul producției de masă englezești căreia nu-i poate face concurență decît vînzînd *în pierdere*. Industria bumbacului din Germania produce pentru piața mondială numai articole minore. Imensele cantități de fire și țesături (material pentru cămăși și alte articole destinate consumului de masă) pentru piața indiană și cea chineză

<sup>14)</sup> Parafrazare a titlului lucrării autobiografice a lui Goethe, „Poezie și adevăr“. — *Nota red.*

continuă să fie monopolul Angliei, căreia și aici nu Germania îi face concurență, ci America. Și la mărfurile din lână Anglia continuă să domine pe piața mondială, lucru valabil și pentru mărfurile din in (Irlanda). Centrul producției obiectelor din metal pentru uz casnic este în continuare la Birmingham, cel al producției de diferite cuțite — la Sheffield, iar concurența cea mai mare este și aici din partea Americii, nu a Germaniei. La construcțiile de mașini (în afară de locomotive) pe primul loc sînt Anglia și America.

În ceea ce privește articolele de mode, Franța a pierdut mult teren. Cererea pentru astfel de articole a crescut considerabil în Anglia și, desigur, și în Germania. Dar ambele, în special Germania, furnizează în principal articole de calitate a doua, a treia și a patra continuînd să depindă în mare măsură de moda pariziană. Întrucît cumpărătorii sînt aproape exclusiv parveniții, este evident că un rol important joacă articolele de calitate a doua și a treia care pot fi vîndute acestor bătărași drept articole de calitate a întâia.

Cert este că grosul exporturilor germane îl formează o mulțime de produse care, în sine, nu prezintă cine știe ce importanță și, în plus, confecționarea lor — atunci cînd e vorba de modă se bazează în cea mai mare parte pe faptul că se fură modele pariziene. Este, de pildă, cazul paltoanelor de damă confecționate la Berlin, lucru recunoscut și de „Köln-[ische] Zeitung“. Pentru aceste confecții se utilizează în cea mai mare parte stoffe din import.

Cred că situația de pe piața mondială poate fi apreciată mai corect de aici, din Anglia, decît din Germania; în plus, am urmărit cu regularitate rapoartele comerciale germane și, prin urmare, pot vedea ambele aspecte. Aș vrea, dacă aș avea timp, să tratez, din acest punct de vedere, problema taxelor vamale protecționiste în Germania. Aceste taxe reprezintă o culme a prostiei. Industria germană s-a dezvoltat și a început să producă pentru export grație libertății comerțului — o libertate de care nu s-a bucurat nici o altă țară industrială, cu excepția Angliei — iar acum, cînd ea poate exporta, i se impun taxe protecționiste! Faptul că *exportatorii* cer taxe protecționiste este caracteristic pentru Germania: avem nevoie de ele, spun ei, pentru a putea vinde în străinătate cu pierderi și totuși, la sfîrșitul anului, să cîștigăm! Ceea ce dăruim străinătății, trebuie să ne fie compensat de piața internă, ceea ce înseamnă că noi dăruim străinătății plusvaloarea și obținem profitul prin reținerile din salarii.

N. B. Onorabilul Mehring este autorul „articolelor de fond“ din *Demokrat[ische] Blätter*, el mi le trimite spre a-și ilustra opiniile !

Al tău,  
F. E.

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

146

Engels către Paul Lafargue <sup>270</sup>

la Paris

(Fragment)

[Londra, în jurul lui  
25 ianuarie 1885]

... Știi că guvernul rus se străduiește de mai mulți ani să determine Anglia și Franța — dar în special Anglia — să-i extrădeze pe eroicii nihilști. Dacă aceste două țări ar accepta acest lucru, restul Europei ar fi nevoit să le urmeze exemplul. Atunci s-ar putea chiar spera ca și America să fie atrasă în această mișcare.

Și iată că „Pall Mall Gazette“ din 15 ianuarie a publicat un articol al doamnei Novikova — devotată cu trup și suflet țarismului — în care se apela din nou la Anglia să nu mai acorde azil lui Hartman, Stepneak și tuturor celor care „organizează asasinate în Rusia“ <sup>15)</sup>. Englezii — se arată în articol — sînt expuși acum aceluiași atentate cu explozibil ; azilul pe care îl acordă ei atentatorilor ruși îl oferă America atentatorilor irlandezi. Anglia cere Americii exact același lucru pe care Rusia îl cere Angliei.

Așa că e destul de clar. Mai mult. În dimineața zilei de 24 ianuarie toate ziarele au publicat textul convenției diplomatice de extrădare a emigranților politici, încheiate între Petersburg și Berlin și care urmează să se aplice în Germania și apoi în întreaga Europă <sup>271)</sup>.

Tot în ziua de 24 ianuarie, după-amiază, Londra a fost zguduită de o triplă explozie : împotriva puterii legislative

<sup>15)</sup> O. Novikova. „The Russification of England“. — Nota red.

— în Camera comunelor, împotriva puterii judecătorești — la Westminster Hall și împotriva puterii executive — la Tower. De data aceasta nu mai este vorba doar de aruncarea în aer a unor toalete publice sau de intimidarea pasagerilor din metrou<sup>183</sup>. A fost un atac concentrat îndreptat împotriva celor trei mari puteri ale statului, simbolizate de clădirile în care ele își au sediul.

A fost aceasta oare o acțiune a câtorva fenieni exasperați? Sau mai degrabă este marea lovitură de care are nevoie țările pentru a constrânge Anglia să adere la alianța ei antirevoluționară? Dacă dinamita ar fi fost de proveniență rusească și s-ar fi aflat în mâinile agenților ruși ar fi putut ea — mă întreb — să explodeze la un moment mai potrivit pentru a-l arunca pe John Bull înspăimântat și pocăit la picioarele lui Alexandru al III-lea?...

Publicat pentru prima oară  
în: „Cri du Peuple“ nr. 461,  
din 31 ianuarie 1885

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 147

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

122, Regent's Park Road, N. W.  
Londra, 4 februarie 1885

Dear Madam,

Sper că ați primit scrisoarea pe care v-am trimis-o în preajma Anului Nou.

Vă expediez astăzi *recomandat* manuscrisul pe care mi l-ați trimis și regret doar că lucrări urgente m-au împiedecat să-l restitui mai repede<sup>263</sup>. L-am parcurs cu atenție și am făcut cu creionul unele corecturi și propuneri ca să vedeți cum aș fi tradus eu. Veți observa, probabil, că pe alocuri din cauza variantei propuse de mine fraza nu mai sună corect englezește; în asemenea cazuri am lăsat să o formulați dumneavoastră.

În ceea ce privește termenii de specialitate, dacă veți avea amabilitatea să-mi trimiteți din când în când o listă a lor în

care să fie indicată pagina la care se găsesc, vă voi comunica cu plăcere echivalentul englezesc.

În locul dvs. eu n-aș publica prefața germană (și nici dedicația engleză)<sup>272</sup>. Acum ele nu mai prezintă interes. Prima parte a prefetei se referă la o fază a dezvoltării intelectuale în Germania și în alte țări, care astăzi este aproape uitată, iar cea de-a doua parte este, în zilele noastre, inutilă.

În ceea ce privește traducerea altor lucrări ale mele, veți înțelege, desigur, că acum nu pot să-mi asum angajamente concrete. Aici sînt oameni care ar voi și ei să traducă unele dintre ele și eu le-am dat consimțămîntul cu condiția ca ei să găsească un editor și să se apuce realmente de lucru.

Prefața engleză am s-o scriu cînd lucrarea va fi ceva mai avansată.

Deocamdată rămîn

Al dvs. foarte devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u.A. an F. A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

148

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Londra, 4 februarie 1885

Dragă Liebknecht,

Prin urmare, mi l-ai trimis totuși pe acest scriitor, sper că este ultimul din specia asta. Vezi și tu, desigur, cum abuzează de tine nerușinații ăștia. Omul este absolut incorigibil, ca și prietenul său Quarck — amîndoi sînt niște Quarck<sup>16)</sup> — iar dacă ei vor trece pe la voi și voi îi veți primi, am să fiu mai rezervat. Oare n-ai să te convingi niciodată că această adunătură semidoctă nu poate decît să denatureze și să strice partidul ? Tu susțineai că nici Viereck n-o să ajungă vreodată în Reichstag ! Elementul mic-burghez este tot mai evident în

<sup>16)</sup> Joc de cuvinte : Quarck — nume de familie și „Quark“, „se-cătură“. — *Nota red.*



partid. Numele lui Marx este pe cît posibil trecut sub tăcere. Dacă lucrurile vor continua astfel, în partid se va produce o sciziune, de asta poți fi sigur. Tu pretinzi că domnii filistini sînt tratați cu brutalitate. Dar există momente cînd un asemenea tratament este necesar, căci altfel ei devin prea aroganți. Oare îi este sortit capitolului despre socialismul german sau „adevăratul“ socialism<sup>17)</sup> să redevină actual după 40 de ani ?

În general mă simt bine, dar am al naibii de multă treabă și nu pot să scriu scrisori lungi.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Engelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

149

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky  
la New York

122, Regent's Park Road, N. W.  
Londra, 10 febr. 1883

Dear Madam,

Vă restitui scrisoarea d-lui Putnam. Firește, ar fi un mare succes dacă am putea să publicăm cartea<sup>18)</sup> în această editură, dar mă tem că dl. Putnam își va menține obiecțiile, care, trebuie să recunosc, sînt pe deplin justificate din punctul de vedere al unui editor. Poate că pregătirea în prezent a unei noi ediții germane a lucrării mele îl va pune în mișcare. Prietenii mei din Germania spun că ei au nevoie de carte mai ales acum, deoarece ea tratează despre o situație care se repetă aproape identic în momentul de față în Germania ; iar întrucît dezvoltarea industriei, folosirea forței aburului și a mașinilor și efectul lor social — apariția unui proletariat în America corespund în mare măsură situației din Anglia din 1844 (deși în următorii 15—20 de ani energicul dvs. popor va întrece

<sup>17)</sup> Cf. *K. Marx și F. Engels*. „Manifestul Partidului Comunist“. — *Nota red.* (Vezi *K. Marx și F. Engels*. „Manifestul Partidului Comunist“ Editura politică, București, 1969, ed. a IX-a, p. 62—64. — *Nota trad.*)

<sup>18)</sup> *F. Engels*. „Situația clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

cu siguranță Lumea Veche), comparația dintre Anglia industrială din 1844 și America industrială din 1885 poate să prezinte și ea interes.

Firește că în noua prefață la traducerea engleză<sup>19)</sup> voi prezenta, atât cât îmi va permite spațiul, schimbările care au survenit în situația clasei muncitoare britanice, îmbunătățirea situației unei minorități mai mult sau mai puțin privilegiate, mizeria, certamente aceleași, a marii mase și, în special, faptul că există pericolul ca situația să se înrăutățească în urma dispariției monopolului industrial al Angliei, datorate concurenței tot mai mari pe piața mondială din partea Europei continentale și în special a Americii.

Mrs. F. K. Wischnewetzky

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u.A. an F.A. Sorge and Andere“,  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

150

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 11 februarie 1885

Stimate domn,

Vă voi trimite cu plăcere corecturile la volumul II, „*sous bande*“ (sub banderolă) sau în plic închis, ca scrisoare<sup>273</sup>, de îndată ce îmi veți comunica adresa. Fapt este că dacă se pierde vreo coală ea nu va putea fi înlocuită pînă nu se va încheia tipărirea întregului volum. Sper că pînă la primirea răspunsului dvs. voi avea pentru dvs. două sau trei coli.

Vă mulțumesc mult pentru oferta pe care mi-ați făcut-o cu cîtva timp în urmă de a-mi pune la dispoziție scrisorile pe

<sup>19)</sup> F. Engels. „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia»“. — Nota red.

care vi le-a adresat dl. Williams<sup>20)</sup>. În momentul de față manuscritele îmi răpesc tot timpul și toată atenția, dar, desigur, va veni momentul cînd voi face uz de amabila dvs. ofertă.

Ați primit vreo veste de la prietenul nostru comun<sup>21)</sup> după nenorocirea care s-a abătut asupra lui cu cîtva timp în urmă ?<sup>274</sup>

Pe viitor vă rog să-mi scrieți la adresa de mai jos.

Al dv. devotat,  
F. Rosher<sup>22)</sup>

Mrs. Rosher  
6, Richmond Villa, Messina Avenue,  
West Hampstead, N. W., London

Publicat pentru prima oară în :  
„Minușje godi“, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 151

### Engels către Piotr Lavrovici Lavrov la Paris

Londra, 12 februarie 1885

Dragul meu Lavrov,

Mă grăbesc să răspund la întrebările puse<sup>275</sup>. Datele despre „Neue Rheinische Zeitung, Revue“, editată de K. Marx, Hamburg și Londra 1850, sînt absolut exacte. Au fost editate numerele 1—6. La Hamburg editor era Schubert. Chiar d-ta m-ai rugat cu cîteva luni în urmă să te informez despre articole ale lui Marx apărute în această revistă<sup>114</sup>, și anume despre revoluția din februarie și evenimentele ulterioare. Mă aflu în posesia a numai 3 numere și m-am străduit zadarnic să procur un set complet. Celelalte date indicate de Gross sînt și ele corecte, dacă îmi amintesc bine (exemplarul meu se află

<sup>20)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui Marx. — *Nota red.*

<sup>21)</sup> Gherman Aleksandrovici Lopatin. — *Nota red.*

<sup>22)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui Engels în corespondența cu Danielson ; Engels folosea numele unei nepoate, pe adresa căreia primea corespondența din Rusia. — *Nota red.*

la Tussy, așa că nu pot verifica). Firește că eu n-am nici o legătură cu critica stupidă pe care a făcut-o el teoriei lui Marx. El mi-a fost recomandat de socialiștii vienezi ; mi-a pus cîteva întrebări cu caracter biografic și i-am comunicat faptele respective.

În versiunea germană a „Mizeriei“ eu am numai cîteva note explicative<sup>81</sup>, ea cuprinde și un articol scris de Marx în 1865 „Despre Proudhon“ și „Discurs asupra liberului schimb“ din 1847.

Volumul II al „Capitalului este la tipar, ieri am corectat coala a 4-a. Restul manuscrisului îl voi expedia peste două săptămîni. Cel mai important va fi volumul III ; mă voi apuca de el deîndată ce volumul II va fi gata. Ediția engleză<sup>23)</sup> merge încet ; ambii traducători<sup>24)</sup> sînt prea ocupați cu alte lucrări așa că nu prea au spor. Sper ca ea să fie gata spre vară.

Am auzit că te dor ochii ; n-ar fi bine ca un timp să nu mai lucrezi ca să nu-ți obosești prea mult ochii ? Cred că la vîrsta noastră este întotdeauna mai bine să se acționeze de la primele semne ale bolii. Sper că în curînd îmi vei putea da vești mai bune.

În prefața la volumul al II-lea al „Capitalului“ mă refer din nou la Rodbertus pentru a demonstra că reproșurile pe care le făcea el lui Marx au la bază o ignoranță totală în domeniul economiei politice clasice<sup>276</sup>.

Al d-tale devotat,  
F. Engels

Федор Федорыч

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

152

Engels către Karl Kautsky

la Londra

Londra 14 februarie 1885

Dragă Kautsky,

Alaltăieri am uitat să-ți amintesc că vă așteptăm, ca de obicei, pe tine și pe soția ta, duminică (mîine, 15 februarie)

<sup>23)</sup> a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>24)</sup> Samuel Moore și Edward Aveling. — *Nota red.*

la noi la masă, adică dacă nu aveți ceva mai bun de făcut, și, pe viitor, vă rog ca în fiecare duminică să-mi faceți plăcerea să fiți oaspeții mei.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„Friedrich Engels' Briefwechsel  
mit Karl Kautsky“, Viena. 1955

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

153

Engels către Herman Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 22 februarie 1885

Stimate domnule Schlüter,

Aștept cu nerăbdare corectura la „Anti-Dühring“.

Cu Wigand lucrările stau astfel<sup>24</sup> : că nu se mai găsește nici un exemplar din „Situția“ s-a constatat deja la Leipzig în 1875 sau 76, iar eu mă aflu în posesia originalului facturii cu mențiunea : „ultimele exemplare“. Dar nu strică dacă acest lucru va fi confirmat încă o dată de partea cealaltă. Am primit, în sfârșit, o consultație juridică din care am constatat că lucrurile nu sînt nici pe departe atît de simple cum ar părea la prima vedere. Acum cînd știu care este situația voi face cele necesare și, imediat ce voi primi un răspuns pozitiv de la W[igand], vă voi înștiința.

Pe Schabelitz îl cunosc încă dinainte de 1848, cînd era aici, la Londra, în Asociația comunistă<sup>118</sup>. Dacă îl vedeți, vă rog să-i transmiteți cele mai calde salutări din partea mea. Clarificările dvs. în legătură cu pretinsa „interdicție“ mi-au fost foarte utile<sup>277</sup>, ele sînt extrem de relevante pentru comerțul de carte german. Aici, e drept, nu se poate face nimic pînă nu se va găsi un comisionar destul de curajos. Dar masa publicului burghez nu cumpără cărțile noastre, iar un asemenea curaj nu prea este compensat. Atîta timp cît cărțile interzise erau numai radicale sau liberale și chiar atîta timp cît — înainte de '48 — comunismul mai era un lucru cu care cochetau burghezii, lucrurile stăteau altfel.

Ultima parte a manuscrisului cărții a II-a a „Capitalului“ va fi expediată mâine, iar poimîine mă apuc de cartea a III-a. Pînă nu termin, nu pot să mă gîndesc la nimic.

Transmiteți-i, vă rog, lui Ede că am să-i scriu imediat ce voi avea un moment liber.

Calde salutări de la

Al dvs.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germana

154

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 8 martie 1885

Draga mea Laura,

În seara asta am de bine de rău cîteva minute libere, și mă apuc să-ți scriu în speranța că nimeni n-o să treacă pe aici. În ultimul timp mi se fac tot mai des vizite seara, uneori mai des chiar decît ar fi de dorit, mai ales atunci cînd ai mult de lucru. Iar eu trebuie să revăd părțile dictate din „Capitalul“<sup>25)</sup> — atîta timp cît ele îmi mai sînt încă proaspete în memorie și am la îndemîină originalul, pentru a corecta greșelile. În plus, trebuie să redactez și traduceri (săptămîna trecută o parte a traducerii în daneză a lucrării mele „Originea“<sup>26)</sup> — foarte corectă) și să descifrez materiale rusești (Vera Zasulici mi-a trimis un material al lui Plehanov în care acesta polemizează cu Lavrov și Tihomirov<sup>27)</sup> și ar dori să-mi cunoască părerea ; trebuie să spun că aceste materiale rusești sînt destul de interesante) și altele de acest gen, astfel că, în afara mărunțișurilor curente, de luni întregi n-am avut timp să citesc o carte.

<sup>25)</sup> din volumul al III-lea. — *Nota red.*

<sup>26)</sup> F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>27)</sup> G. V. Plehanov. „Divergențele noastre“. — *Nota red.*

Pe măsură ce lucrez, cartea a III-a a „Capitalului“ ia proporții și am ajuns (după ce am renunțat la vreo 70 de pagini pe care le-am înlocuit mai mult sau mai puțin printr-un manuscris ulterior) abia la pagina 230 din cele 525. Este aproape de neconceput cum un om care făcuse descoperiri colosale, o revoluție științifică completă, a putut să țină totul pentru sine timp de 20 de ani. Căci manuscrisul la care lucrez a fost scris fie înainte, fie concomitent cu *primul volum*, iar cea mai mare parte a lui exista încă în vechiul manuscris din 1860—62<sup>278</sup>. Fapt este că la început n-a putut face acest lucru din cauza complexității cărții a II-a (pe care el a scris-o la urmă și care este singura de care s-a mai ocupat și după 1870), căci el, firește, voia să publice cele trei volume în ordinea convenită; apoi, materialul rusesc și american cules de el pentru teoria rentei funciare<sup>34</sup> trebuia să fie prelucrat și inclus în manuscrisul vechi, din care cauză, probabil, volumul acestuia s-ar fi dublat.

Aici cele două grupări socialiste<sup>279</sup> acționează încă paralel, fără fricțiuni, dar probabil că vor ajunge la ceartă din cauza problemelor internaționale. Ai văzut, poate, în nr. 9 din „Sozialdemokrat“ o scrisoare a lui Varenholz, dictată de Hyndman. Această destul de impertinentă revărsare de cuvinte cerea un răspuns, pe care noi l-am încropit și care, dacă va fi posibil, va apărea în „Sozialdemokrat“ de sâmbăta viitoare. De data aceasta, firește, Aveling a trebuit să spună lucrurilor pe nume și încă destul de vehement, ca să se pună capăt odată pentru totdeauna jocului lui Hyndman<sup>280</sup>.

Kautsky, pe care cred că l-ai mai văzut, se află aici cu tînăra sa soție, o vieneză delicată și drăguță<sup>281</sup>). Deocamdată, ei intenționează să se stabilească aici și să locuiască în Maitland Park, puțin mai încolo de Crescent. Așa că există întotdeauna ceva care ne leagă de vechile locuri<sup>29</sup>).

Pumps și Percy sînt ca de obicei. Duminica se adună aici o întreagă societate — toți jucători de cărți; unii joacă whist, dacă se găsesc patru amatori, ceilalți — „mariage“ și „nap“, jocuri introduse de nobilul Percy. Firma lui a avut un proces pe care l-a pierdut; dar nu era ceva serios, sper numai că acest lucru va tempera încrederea bietului Percy în legislația engleză. Micuților le merge în general foarte bine; Lilly

<sup>28)</sup> Louise Kautsky. — *Nota red.*

<sup>29)</sup> În Maitland Park Road a locuit, din 1864 și pînă la sfîrșitul vieții lui, Marx. — *Nota red.*

este foarte drăguță și veselă. Ea are o ureche foarte fină și o memorie extraordinară pentru jurons<sup>30)</sup> și poți fi sigură că găsește destule ocazii să le prindă din zbor.

Simbătă, Nim și Tussy, împreună cu Pumps se duc la Highgate<sup>31)</sup>. Eu nu pot să le însoțesc, deoarece mobilitatea mea este încă foarte relativă și tocmai mi s-a recomandat să stau liniștit. În orice caz, am să continui să lucrez la carte<sup>32)</sup>, care va fi un monument al lui, făurit de el însuși și mai grandios decât orice monument i-ar fi putut înălța Maurului alți oameni. Simbătă se împlinesc deja doi ani! Și îți spun sincer că lucrând la cartea lui am impresia că stau de vorbă cu el ca și cum ar mai trăi.

Cartea a doua merge bine, 13 coli au fost corectate. Spune-i, te rog, lui Paul să-mi trimită imediat adresa la care îi scrie lui Danielson. Am primit de la el o scrisoare și vreau să-i trimit corecturile<sup>273)</sup>, dar nu știu adresa exactă care, în afară de asta, nu este exclus să se fi schimbat

Ce se mai aude cu afacerea Montceau-Brenin-Thévenin<sup>281)</sup> ? „Cri du peuple“ și-a spus ultimul cuvânt ?

Amitiés à Paul<sup>33)</sup>.

Cu drag, al tău,  
F. Engels

Salutări de la Nim.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I., Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

155

Engels către Richard Stegemann

la Tübingen

(Ciornă)

Londra, 26 martie 85

Mult stimat domn,

Mă indoiesc că voi fi în stare să răspund cererii<sup>282)</sup>. Dar din ansamblul activității nu numai literare, ci și politice a lui

<sup>30)</sup> — înjurături. — *Nota trad.*

<sup>31)</sup> cimitir din Londra unde este înmormântat Marx. — *Nota red.*

<sup>32)</sup> „Capitalul“. — *Nota red.*

<sup>33)</sup> — Salutări lui Paul — *Nota trad.*



Marx ați putea, totuși, să vă faceți o imagine destul de clară despre Marx ca om ; este drept că această activitate e cunoscută acum lumii întregi, dar nu și lumii germane, deoarece materialele respective au apărut, în marea lor majoritate, în străinătate. Pe de altă parte, prezentarea făcută de mine ar trebui, inevitabil, să fie succintă și deci nu numai incompletă, ci și ±<sup>34)</sup> asertorică și, în plus, „beletristică“, prin urmare cu mult mai rea decît deloc. În afară de aceasta nu pot să vă cer să mă credeți pe cuvînt, așa că nu știu cum ar arăta pînă la urmă cele scrise de mine, chiar dacă dvs. sînteți animat de cele mai bune intenții. Dacă însă veți porni de la premisa că Marx a fost întotdeauna și în toate tocmai opusul unui filistin german, nu veți comite o inadvertență.

Dacă este cazul să se formuleze critici la adresa lui M[arx] tocmai acum, cînd mai sînt doar cîteva luni pînă la apariția cărții a II-a a „Capitalului“, iar cartea a III-a este în lucru, asta trebuie să decideți dvs. În orice caz, aveți dreptate afirmînd că pînă acum critica și așa-numita „știință“ au excelat numai în „incapacitatea generală de a face aprecieri“, iar acest lucru îl amuza mai mult decît pe oricine chiar pe M[arx]. N-am să uit niciodată cum se amuza de lamentările domnului Schäftele că sînt deja zece ani de cînd studiază „Capitalul“ și încă nu l-a înțeles<sup>283</sup>.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

156

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 2 aprilie 85

Bătrîne prieten,

Ca să nu crezi că te-am uitat ți-am expediat un mandat poștal de cincisprezece lire și sper că ai să-l primești curînd. Mă simt destul de bine ; e drept că încă nu sînt din nou apt pentru serviciul militar și mă îndoiesc că am să mai pot vreodată

<sup>34)</sup> — mai mult sau mai puțin. — *Nota trad.*

să încălec un cal, dar pentru munca pașnică sînt încă bun. Volumul al II-lea al „Capitalului“ este tipărit în proporție de două treimi și o să apară în circa două luni, iar la volumul al III-lea se lucrează de zor. Acest al III-lea volum, care cuprinde rezultatele finale, și anume niște lucruri extraordinare, va revoluționa întreaga economie politică și va face mare vilvă.

Între timp în politică are loc din nou o oarecare înviorare. Începutul l-a făcut căderea lui Ferry<sup>284</sup>; urmează Gladstone și, deîndată ce se termină cu măgarul de Wilhelm<sup>35</sup>), îi va suna ceasul lui Bismarck. Pentru noi cel mai bine ar fi ca în momentul revoluției la cîrmă să se afle peste tot elementele cele mai radicale ale burgheziei : Clemenceau în Franța, Dilke și Chamberlain aici și Richter în Germania, pentru ca ele să se fi autodiscreditat încă dinainte, iar revoluția să se facă împotriva lor, nu pentru ei. Se pare că chiar așa va fi, dacă la Paris nu se va face ceva nesăbuit.

Întrucît în condițiile legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup> nu se putea altfel, ai noștri au trimis în Reichstag o mulțime de filistini de dreapta, a căror prezentă începe să se facă simțită căci ei formează majoritatea fracțiunii<sup>285</sup>. Acum trebuie să așteptăm și să vedem cît de departe vor merge; un timp vor mai putea fi tolerați, la remorcă, dar nu în frunte. Ei știu că masele nu-i urmează, dar știu, de asemenea, că în momentul de față masele au mîinile complet imobilizate. Un lucru e sigur. Dacă ei vor învinge, am să merg cu ei numai pînă la un anumit punct, iar apoi bon jour messieurs. Din păcate, fiind foarte ocupat nu pot să acționez cum aș vrea, dar poate că e bine să li se dea acestor domni prilejul de a se manifesta. Istoria cu subvențiile pentru companiile de navigație<sup>288</sup> a ieșit destul de bine, după ce diiferiți indivizi au blamat-o vehement. Acum ei se năpustesc asupra lui „Sozialdemokrat“<sup>286</sup> din Zürich. De data aceasta o să fie mai complicat. Este destul că le permitem acestor domni să ne blameze în Reichstag, dar s-o facă în fața Europei întregi — e prea de tot. Dacă Bebel, ar fi sănătos, toate acestea n-ar avea prea mare importanță, dar el este nervos, epuizat și pe deasupra trebuie să muncească din greu pentru familia sa.

Dar totul se va pune pe roate cînd bătrînul Wilhelm o să-și dea duhul. Prințul moștenitor<sup>36</sup>) este un om slab, nehoțărît, făcut special să fie ghilotinat, soția lui<sup>37</sup>) este orgolioasă,

<sup>35</sup>) Wilhelm I. — *Nota red.*

<sup>36</sup>) Frederic Wilhelm. — *Nota red.*

<sup>37</sup>) Victoria Adelaida Maria Luisa. — *Nota red.*

are anturajul ei, pe scurt se vor produce tot felul de schimbări care vor dezorganiza vechea economie, vor crea confuzie și nesiguranță în rîndul funcționarilor și vor constrînge în cele din urmă burghezia să renunțe din nou la o parte din vechea ei recuzită și să joace din nou un rol politic, așa cum și trebuie să facă. O nouă înviorare a vieții politice interne, mai mult nu ne trebuie. Dar burghezia parazită a decăzut într-atît încît numai constrînsă, sub presiunea împrejurărilor istorice, face ceea ce ar trebui să facă ea de bună voie ca clasă în propriul ei interes. Iar atîta timp cît trăiește bătrînul măgar, ea nu va fi silită să se pună în mișcare și de aceea sper ca el să se curețe, și anume de o moarte naturală, pentru ca succesorul lui să fie liber să aleagă cu ce prostie să înceapă. Cu această pioasă dorință îmi închei scrisoarea, pentru că poșta se închide curînd. Borkheim s-a simțit rău astă iarnă, dar acum este din nou mai bine, adică în starea lui obișnuită.

Salutări frățești.

Bătrînul tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels' an  
Johann Philipp Becker)“. Berlin, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

157

Engels către August Bebel

la Plauen, lîngă Dresden

Londra, 4 aprilie 85

Dragă Bebel,

Deoarece acum ești acasă, vreau să profit de acest prilej — mi-am aranjat și eu o scurtă vacanță — și să-ți dau un semn de viață.

Așadar, judecînd după declarația lor de astăzi din „Sozialdemokrat“<sup>286</sup> domnii din majoritatea fracțiunii vor să se constituie totuși ca „putere“. Tentativa în sine este slabă — în fond chiar ei fac dovada neputinței lor : ne supără poziția ziarului ; ea este în contradicție cu poziția noastră ; sîntem făcuți răspunzători pentru o părere opusă părerii noastre, dar nu știm cum să îndreptăm lucrurile — deplîngeți-ne ! Este însă în același timp un prim pas spre afirmarea elementului mic-bur-

ghez ca element dominant, oficial în partid și spre transformarea elementului proletar în element doar tolerat. Rămîne de văzut cit de mult se vor aventura ei pe această cale. Dacă vor pune stăpînire pe „Sozialdemokrat“, nu voi mai putea să apăr partidul în străinătate atît de necondiționat ca pînă acum, cu toate mijloacele. Iar comisia lor de cercetare pare să trădeze o anumită dorință de a acapara ziarul. De altfel, se pare că ei s-au supărat mai ales din cauză că au trebuit să voteze împotriva proiectului privind subsidiile acordate companiilor de navigație, proiect pe care, în adîncul inimii, îl aprobau.

În general, însă, în lume lucrurile merg grozav. Anul 1885 a început excelent. În Franța, căderea lui Ferry<sup>284</sup>, falimentul politicii coloniale promovate de speculanții la bursă, perspectiva alegerilor în baza noii legi electorale<sup>334</sup>. Pe deasupra, la Paris situația este foarte încordată din cauza rapacității și incapacității burgheziei dominante și a infamiilor poliției (căreia i se permite totul, orice ticăloșie, numai să țină masele în frîu), situație care, să sperăm, nu va culmina cu un puci. Dacă evenimentele vor evolua calm, curînd la putere va trebui să vină radicalismul, adică Clemenceau. Dacă el nu va veni la putere în urma unei revolte, ci pe cale pașnică, astfel încît să fie nevoit să-și țină promisiunile și să aplice în practică panceul său radical, muncitorii parizieni se vor lecu curînd de credința lor în radicalism. Pe deasupra, vor avea loc alegeri pe baza noii legi electorale și toate acestea vor înviora din nou lupta.

Și în Anglia vor avea loc alegeri pe baza unei noi legi electorale<sup>228</sup>, iar guvernul respectiv<sup>287</sup> este pe ducă. În Germania poate surveni oricînd o schimbare la tron, care într-o țară atît de puternic ancorată în tradiții ca Prusia-Germania, este întotdeauna începutul unei noi etape a mișcării. Pe scurt, pretutindeni se observă o înviorare, și anume pe baza economică a unei supraproducții generale, pentru care nu există remediu și care se agravează treptat, îndreptîndu-se spre un mare crah.

Tocmai a venit Kautsky cu o scrisoare lungă de la Ede despre conflictul lui cu fracțiunea. I-am spus lui K[autsky] că, după părerea mea, Ede are chiar datoria să ofere masei partidului posibilitatea de a-și spune cuvîntul în ziar, lucru pe care fracțiunea n-are dreptul să-l împiedice. Dacă el se va situa pe această poziție, fracțiunea nu-i va putea reproșa nimic. În al doilea rînd, el nu trebuie să admită ca fracțiunea să-l împingă să pună problema încrederii căci acești oameni

vor să scape de el și prin aceasta el le-ar face cel mai mare serviciu. În al treilea rînd, el nu trebuie să-și asume răspunderea pentru articolele altora fără să aibă dreptul să indice numele autorilor. Știi la cine mă refer și cine a scris cea mai mare parte a articolelor despre istoria subsidiilor pentru companiile de navigație, care au provocat indignarea majorității și pentru care Ede pare să-și fi asumat răspunderea<sup>288</sup>. El a fost încă de mult nevoit să se lupte cu secta mic-burgheză ; acum această luptă a luat o altă formă, dar esența este aceeași. Cred, ca și tine, că acești domni nu vor împinge lucrurile la extrem, oricît ar dori să se folosească de poziția pe care le-o conferă legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, care-i privează pe alegători de posibilitatea de a se pronunța oficial și deschis împotriva lor și în legătură cu ei.

Eu cred că lucrurile ar fi mers mai lin dacă „S[ozialdemo-krat]“ ar fi renunțat la caracterul *oficial* ce i-a fost atribuit. La momentul respectiv acest caracter era foarte bun, dar acum nu mai poate să fie util. Dacă și cum trebuie schimbat, tu știi mai bine decît mine.

Din cartea a II-a a „Capitalului“ s-au tipărit 25 de coli (din 38). Lucrez la cartea a III-a. Este extraordinară, scilicet. Această revoluționare a vechii economii politice este cu adevărat senzațională. Prin aceasta teoria noastră dobîndește o bază de neclintit și vom putea înainta victorios pe toate fronturile. Prin apariția cărții, filistinismul din partid va primi o nouă lovitură pe care o va ține minte mult timp. Din nou vor fi în prim plan problemele economice cu caracter general.

Se închide poșta. Dacă nu expediez scrisoarea imediat, va pleca abia luni și poate nu te mai găsește acasă. Un salut călduros, deci fii sănătos și ai grijă de tine, noi avem nevoie nu numai de un Bebel, ci și de un Bebel sănătos și puternic.

Al tău,  
F. E.

158

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

122, Regent's Park Road, N.W.  
London, 11 aprilie 1885

Mult stimat domn,

Vă scriu aceste câteva rânduri numai pentru a vă anunța că am primit traducerea<sup>38)</sup> și mă ocup de ea. Sper să v-o restituie cu observațiile și propunerile mele peste 10 sau 15 zile. Ceea ce am reușit să citesc pînă acum mi se pare făcut foarte bine.

Vă mulțumesc din inimă și rămîn

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx  
e Engels con italiani. 1848—1895“  
Milano 1954

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

159

Engels către Karl Kautsky

La Londra

[Londra] 16 aprilie 1885

Dragă Kautsky,

Lenchen are un fel de bronșită și doctorul i-a recomandat să stea în pat, așa că, din păcate, obișnuita noastră masă de duminică se contramandază.

Sper că soției tale i-au trecut, în sfîrșit, durerile de cap.  
Calde salutări

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în : „Arhiv  
Marx'a i Enghelsa“, vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>38)</sup> Versiunea italiană a lucrării lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

160

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 16 aprilie 85

Draga mea Laura,

După ce ți-am scris ultima oară, mi-a venit ideea că s-ar putea face ceva pentru prietenii ruși ai lui Lavrov, dacă momentan ei ar fi dispuși să facă niște cheltuieli. 1. Dacă un om decedează la Londra, iar ziua și locul morții sale sînt cunoscute cu aproximație, pe baza acestor detalii oricine poate găsi originalul certificatului de deces. 2. Pe baza acestuia va fi ușor să se afle de la notariat dacă a existat un testament valabil sau dacă cineva, și cine anume, și-a procurat actele de succesiune și și-a însușit aurul pe care se presupune că l-a lăsat răposatul.

În orice caz, aceste două lucruri trebuie făcute în primul rînd, după care cei interesați vor putea aprecia mai bine dacă este cazul să fie continuată acțiunea. Cred că această primă parte a demersurilor ar putea fi încredințată lui Percy și eu voi avea grijă ca tariful perceput de el să nu fie mai mare decît cel obișnuit. Firește, aceasta va fi și în funcție de dificultățile pe care el le va avea.

Cum o duce sărmanul Lavrov cu ochii ? Cred că e îngrozitor pentru el să nu-și poată citi cărțile.

Aici mai avem un bolnav : bătrînul Harney a colindat, începînd din iulie anul trecut, întreaga Anglie și Scoție și peste tot a fost urmărit de reumatism articular și de vreme rea ; acum și-a făcut, în sfîrșit, apariția la Londra. A încercat toate tratamentele semișarlatanești posibile — băi turcești, băi de mare, centuri magnetice etc. — firește toate fără nici un rezultat ; acum s-a dat din nou pe mîna unui „specialist“ găsit după un anunț din ziar, care aplică teoria relației dintre podagră și acidul uric (în sine, absolut corectă) într-un mod cît se poate de șarlatanesc. Sper, totuși, să meargă spre bine, sărmanul bătrîn are mare nevoie de așa ceva. Îl dor mîinile și picioarele și este, firește, foarte slăbit din cauza tratamentului. L-am văzut azi după-amiază (locuiește undeva în apropiere de

Brecknock) și nu vorbește decît de durerile lui, deși din cînd în cînd își regăsește vechiul lui umor etc. Tratamentele l-au costat, firește, o groază de bani și, după cît se pare, se teme teribil să nu fie nevoit să se întoarcă în America. Din toate acestea poți să vezi unde l-au dus pe bătrîn opt luni de dureri și spulberarea treptată a speranței de însănătoșire. Sper că primăvara, care trebuie, totuși, să vină odată și odată, îi va aduce o oarecare ameliorare.

Astăzi vorbim numai despre bolnavi. Tussy te-a înștiințat, probabil, că Edward este bolnav de vreo zece zile și că Donkin spune că ar fi piatră la rinichi; acum, el este la Ventnor și sperăm că odihna îi va calma criza. Desigur că mulți oameni au așa ceva în rinichi, dar, fără îndoială, că e neplăcut.

Cu bolnavul următor lucrurile nu stau chiar atît de rău — e vorba de Nim, care a răcit groaznic și, cum nu poate fi ținută departe de bucătărie, răceala s-a transformat într-o bronșită, pînă acum ușoară. Astăzi am reușit însă s-o determin să se adreseze medicului, care i-a spus că cel mai rapid mijloc de vindecare este să stea în pat, ceea ce am și pus în practică, stă într-o cameră încălzită — 64 de grade Fahrenheit, și sperăm că luni se va putea da jos din pat.

Iată că mi-am încheiat lista de bolnavi, cea mai lungă din ultimul timp, o temă foarte plăcută pentru o scrisoare și încă mai plăcută pentru cititorul ci!

Articolul lui Paul pentru Kautsky va fi publicat în germană în „Neue Zeit“<sup>39)</sup> și în engleză în numărul următor al lui „Commonweal“<sup>40)</sup>. Nu știi dacă îl primiți cu regularitate. Partea administrativă este, ca de obicei, extrem de dezorganizată, toate sînt lăsate pe umerii lui Edward și, întrucît el nu se poate ocupa și de amănunte, nimeni nu știe dacă ziarul este trimis într-adevăr tuturor celor din străinătate care trebuie să-l primească. În Socialiste League<sup>279</sup> domnește acum o mare agitație în legătură cu panica afgană<sup>289</sup> — sînt convinși nu numai că va fi război, dar și că Anglia va fi înfrîntă, India se va răscula și, în fine, că în țară va fi revoluție și va triumfa socialismul — Ura! Sărmanul Bax se pregătea să scrie în acest sens, dar Tussy l-a sfătuit să vorbească cu mine și am

<sup>39)</sup> P. Lafargue. „Die Krisis in Frankreich, der Krieg in Tongking“.  
— Nota red.

<sup>40)</sup> P. Lafargue. „The Tonkin war and socialism“. — Nota red.



făcut tot ce-am putut ca să-l mai potolesc. Cînd un englez se debarasează complet de patriotismul de paradă, se pare că el începe să-și urască literalmente propria-i naționalitate. Nu e chiar cel mai mare rău, dar nu-și prea are locul cînd este vorba de un război cu țarul Rusiei. Socialiste Legue încă nu incendiază Anglia, dar nihilistii ruși ar putea face acest lucru cu Rusia, în cazul cînd războiul e pierdut.

Ai văzut, probabil, declarația stupidă a deputaților germani în „Sozialdemokrat“<sup>286</sup>. Elementul mic-burghez este categoric preponderent în rîndul deputaților, lucru de care m-am temut de la început. De vină e legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, care le oferă condiții extrem de favorabile pentru a-și prezenta candidaturile. Dar curînd ei își vor recunoaște greșeala, dacă nu cumva au și făcut acest lucru. Mă bucur teribil că și-au dat arama pe față atît de repede și într-un mod atît de stupid. Ruptura cu aceste elemente, care au fost încurajate și curtate în special de amicul Liebknecht — firește, cu cele mai bune intenții, ca de obicei —, se va produce, dar eu nu vreau s-o provoc atîta timp cît este în vigoare legea împotriva socialiștilor, deoarece aceasta ne-ar impiedica să luptăm împotriva ei pînă la capăt. Ea le oferă acestor oameni un oarecare avantaj, dar deocamdată noi trebuie să ne împăcăm cu asta. Și nu cred că ei vor împinge lucrurile pînă la o criză.

Acum, cîteva cuvinte pentru Paul<sup>290</sup>. Fără îndoială, *lex* vine de la *legere*, iar *νόμος* de la *véμo*, și astfel se poate stabili o anumită legătură între termenii agricoli și cei politici. Nici nu poate fi altfel. Primele reglementări sociale care au fost introduse se refereau în mod necesar la producție și la modalitățile de obținere a mijloacelor de subzistență. Că acest lucru este confirmat de evoluția limbii — rien de plus naturel<sup>41</sup>). Dar să mergem mai departe și să deducem din etimologia lui *legere* și a lui *véμo* un întreg sistem, asta nu poate duce decît la rezultate fantastice, fie și numai din cauză că noi nu știm în ce moment s-a format fiecare cuvînt derivat și știm încă mai puțin cînd a dobîndit el semnificația care a ajuns pînă la noi. În afară de aceasta, vechi etimologi ca Vico nu sînt buni sfetnici: *ilex* are rădăcina *il* și n-are nimic comun cu *lex*. Etimologia, ca și fiziologia și toate celelalte ologii, trebuie studiată, ea nu poate fi inventată. Asta mă duce cu gîndul la familia Rosher. Îți amintești că Charley voia să construiască un nou tip de vagon de cale ferată cu o mai mare

<sup>41</sup>) — nimic mai firesc. — *Nota trad.*

rezistență la coliziuni. N-a reușit. Dar frații mai tineri ai lui Charley (unul de 20 de ani, celălalt de 18) au inventat un nou vagon, au obținut patentul, iar bătrînul R[osher] se pare că este dispus să se ocupe de treaba asta. Genială familie !

Sur ce <sup>42)</sup> închei. Cele mai calde salutări lui Paul. Să sperăm că „data viitoare veștile vor fi mai bune“.

Cu drag, al tău,  
F. E

17 aprilie. A fost medicul aici. Nim e mai bine și peste câteva zile va putea părăsi patul

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 161

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 23 aprilie 1885

Stimate domn,

Am primit amabila dvs. scrisoare din 9 (21) luna trecută și vă sînt foarte recunoscător pentru informațiile extrem de prețioase <sup>291</sup>. Într-adevăr, e foarte interesant că legea potrivit căreia salariile sînt invers proporționale cu durata timpului de muncă se confirmă și în Rusia. La fel de interesant este și că миръ <sup>43)</sup> se destramă rapid datorită progresului industriei moderne și sistemului financiar, fapt atestat de numărul tot mai mare de безхозяйственные хозяева <sup>44)</sup>. Toate acestea prezintă o mare importanță pentru mine și vă voi fi foarte îndatorat dacă îmi veți comunica din cînd în cînd date despre situația economică și dezvoltarea mării dvs. țări. Din păcate, în momentul de față, tot timpul meu este consacrat editării manuscriselor <sup>45)</sup>, așa că trebuie să întrerup nu numai orice lucrare ce nu are legătură cu aceasta, ci chiar și studiile mele și abia am timp pentru corespondență ; vedeți, deci, că pen-

<sup>42)</sup> — Cu aceasta. — *Nota trad.*

<sup>43)</sup> — obștea sătească. — *Nota trad.*

<sup>44)</sup> — gospodării fără pămînt. — *Nota trad.*

<sup>45)</sup> „Capitalului“. — *Nota red.*

tru moment nu pot face uz de amabila dvs. propunere de a-mi trimite lucrări originale rusești pe probleme economice, deoarece realmente n-aș avea timp să le folosesc. Dar sper că n-o să mi-o luați în nume de rău dacă, la proxima ocazie, o să-mi permit să vă amintesc amabila dvs. promisiune. Deocamdată, însă, aceste neprețuite manuscrise sînt pentru mine o sursă de supremă *delectare* științifică ; fără îndoială că și dvs. aveți același sentiment cînd citiți corecturile <sup>273</sup>. Cu aproximativ trei săptămîni în urmă, la 27 martie, v-am trimis colile 5—9, iar ieri colile 10—14. Curînd vă voi trimite o nouă tranșă, tot *recomandat*. Volumul II va avea în total circa 37 de coli și va apărea la sfîrșitul lui mai. Acum mă ocup de volumul al III-lea, care reprezintă partea finală, încununarea întregii lucrări și care chiar va eclipsa volumul I. Ditez după original — care este absolut ilizibil pentru orice muritor în afară de mine — și nu voi avea liniște pînă cînd nu va fi transcris integral, astfel încît în orice caz să poată fi citit și de alții. De abia atunci voi trece la redactarea definitivă, ceea ce va fi o treabă grea, dat fiind că originalul nu este într-o formă finită. Dar, oricum, chiar dacă nu voi reuși să termin, manuscrisul va fi salvat de la pierderea totală și, în cel mai rău caz, ar putea fi publicat în forma în care se află. Acest al treilea volum este lucrul cel mai uimitor pe care l-am citit vreodată și e mare păcat că autorul n-a reușit să ducă lucrarea la bun sfîrșit, să o publice chiar el și să constate impresia pe care, sînt convins, că o va face. După o expunere atît de clară, obiecțiile directe nu mai sînt posibile. Cele mai grele probleme sînt explicate și descifrate cu atîta ușurință de parcă ar fi un joc de copii, iar sistemul în ansamblu are un aspect nou și simplu. Mă tem că acest volum al III-lea va avea două cărți. În plus, mai am un manuscris vechi <sup>278</sup>, care tratează istoria teoriei și care va cere și el multă muncă. Vedeți, deci, că am de lucru pînă peste cap.

Al dv. devotat,  
P. W. Rosher <sup>46)</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
„Minuvsje godi”, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>46)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

162

Engels către Vera Ivanovici Zasulici

la Geneva

Londra, 23 aprilie 1885

Stimată cetățeană,

Pină acun n-am răspuns la scrisoarea dvs. din 14 februarie. Iată motivele întârzierii, care în mod cert nu au fost determinate de lene.

M-ați întrebat ce părere am despre cartea lui Plehanov „Наши разногласія“<sup>47)</sup>. Ca să-mi spun părerea ar fi trebuit s-o citesc. Citesc rusește cu destulă ușurință, dacă am exersat timp de o săptămână. Dar se întâmplă uneori ca jumătate de an să nu pot face acest lucru și atunci îmi pierd exercițiul și într-o anume măsură sînt obligat, ca să zic așa, să învăț limba din nou. Așa mi s-a întâmplat cu „Разногласія“<sup>47)</sup>. Manuscrisele lui Marx, pe care le dictez unui secretar<sup>48)</sup>, îmi ocupă ziua întreagă; seara vin musafiri pe care nu-i pot da afară; colile de corectură trebuie citite, trebuie să răspund la numeroase scrisori și, în fine, mai sînt și traducerile (italienești, daneze etc.) ale lucrării mele „Originea etc.“<sup>49)</sup>, sînt rugat să le verific, ceea ce de multe ori se dovedește a nu fi nici inutil, nici ușor. Ei bine, toate acestea m-au împiedicat să trec de pagina 60 a lucrării „Разногл[асія]. Dacă aș fi avut trei zile libere, aș fi terminat-o și, în plus, mi-ași fi reîmprospătat cunoștințele de limbă rusă.

Dar și puținul pe care l-am citit din această carte este, cred eu, suficient pentru a lua cunoștință într-o măsură mai mare sau mai mică de divergențele<sup>50)</sup> la care se referă.

În primul rînd, repet, sînt mîndru că în rîndurile tineretului rus există un partid care se declară deschis și fără rezerve adept al marilor teorii economice și istorice ale lui Marx și care a rupt definitiv cu toate tradițiile anarhiste și cu unele tradiții slavofile ale predecesorilor. Și Marx ar fi fost mîndru de asta dacă ar fi trăit ceva mai mult. Este un progres care va avea o mare însemnătate pentru dezvoltarea revoluționară

<sup>47)</sup> — „Divergențele noastre“ — *Nota trad.*

<sup>48)</sup> Oskar Eisengarten. — *Nota red.*

<sup>49)</sup> „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>50)</sup> În ciornă, în acest loc este tăiat: „dintre fracțiunea dumnea-voastră și narodovolți“. — *Nota red.*

a Rusiei. Teoria istorică a lui Marx este, după părerea mea, condiția fundamentală a oricărei tactici revoluționare *principiale* și *consecvente*; pentru a se ajunge la această tactică, nu e nevoie decât să se aplice teoria la condițiile economice și politice ale țării respective.

Pentru aceasta însă este necesar să cunoști condițiile, iar eu cunosc prea puțin situația actuală din Rusia pentru a mă considera competent să apreciez detaliile tacticii ce trebuie aplicate într-un moment dat. În plus nu cunosc aproape de loc istoria internă și secretă a partidului revoluționar rus, în special din ultimii ani. Prietenii pe care îi am printre narodovolți nu mi-au spus niciodată nimic. Or, aceasta este condiția indispensabilă pentru a-ți forma o părere.

Ceea ce știu eu sau cred că știu despre situația din Rusia mă îndeamnă să apreciez că acolo se merge spre un 1789. Revoluția *trebuie* să izbucnească la momentul dat; ea *poate* să izbucnească oricând. În aceste condiții, țara este ca o mină căreia nu mai trebuie decât să i se pună fitilul. În special de la 13 martie încoace<sup>292</sup>. Este unul din cazurile excepționale în care o mină de oameni pot să *facă* o revoluție, adică să dărime cu o mică lovitură un întreg sistem al cărui echilibru este mai mult decât fragil (ca să folosesc metafora lui Plehanov)<sup>293</sup> și, printr-un act, în sine insignifiant, să dezlănțuie forțe explozive care nu vor mai putea fi imblinzite. Iar dacă blanquismul — fantezia de a răsturna o întreagă societate prin acțiunea unui mic grup de complotiști — a avut vreodată o justificare, acest lucru s-a petrecut în mod cert la Petersburg<sup>51</sup>). Odată praful de pulbere aprins, odată eliberate forțele, iar energia națională transformată din energie potențială în energie cinetică (o altă expresie preferată a lui Plehanov, și încă foarte plastică<sup>294</sup>) — oamenii care au aprins fitilul vor fi tîrșiți de explozie, care se va dovedi de mii de ori mai puternică decât ei, obligîndu-i să se salveze cum vor putea, în funcție de forțele economice și de piedicile economice.

Să presupunem că acești oameni cred că pot să ia puterea — și ce-i cu asta? Dacă ei vor face o breșă care va năruși digul, torentul le va spulbera rapid iluziile. Dar dacă aceste iluzii i-ar stimula puternic, ce ar fi rău în asta? Oamenii care s-au lăudat că au *făcut* o revoluție s-au convins chiar a doua zi că ei n-au știut ce făceau, că revoluția pe care o *făcuseră*

<sup>51</sup>) În ciornă, în acest loc este tăiat: „Nu spun în Rusia, deoarece în provincie, departe de centrul administrativ, o asemenea lovitură nu poate fi înfăptuită“. — *Nota red.*

London, le 23 Avril 1885

Cher citoyen,

Je vous dois encore la réponse à votre lettre du 14 février. Voici les causes du retard qui, certainement, n'ont pas été, sans doute, dans une certaine mesure, la cause de votre impatience.

Vous me demandiez mon opinion sur le livre de Pechanoff, *Stelle pappoludacia*. Bien que je l'ai lu, et que je l'ai lu très facilement quand j'en ai eu le loisir, pendant que j'étais à la maison, mais il y a des semaines entières où cela m'est impossible, alors j'en perds l'habitude et je suis obligé à l'apprendre pour ainsi dire de nouveau. Cela m'est arrivé avec les *Pagnocul*. Les moments de loisir que je donne à un secrétaire, m'engagent pendant toute la journée; le soir, il vient du monde qui après tout on ne peut pas rentrer à la porte; il y a les épreuves à lire, beaucoup de correspondance à faire, et enfin il y a des traductions (italiennes, de noisette) de mon *Ursprung*, ça ou me prie de revenir à la révision pour moi à l'air si superflue ni facile. En bien, toutes ces interruptions m'ont empêché d'arriver plus loin qu'à la 60<sup>e</sup> page des *Pagnocul*. - Si j'avais trois jours à moi, ce

nu semăna cîtuși de puțin cu ceea ce voiseră să facă. Hegel numește asta ironia istoriei <sup>295</sup>, o ironie de care puține Деятели <sup>52)</sup> istorice scapă. Uitați-vă la Bismarck, revoluționarul fără voie, și la Gladstone, care pînă la urmă s-a certat cu iubitul lui țar <sup>53)</sup>.

Principalul, după părerea mea, este ca în Rusia să se declanșeze revoluția. Ce fracțiune va da semnalul, sub ce stindard se va petrece acest lucru, nu mă interesează cîtuși de puțin. Poate fi <sup>54)</sup> chiar și o revoluție de palat, oricum a doua zi ar fi măturată. Într-o țară unde situația este atît de încordată, unde există atîtea elemente revoluționare, unde situația economică a imensei mase a poporului se agravează pe zi ce trece, unde sînt prezente toate treptele dezvoltării sociale, de la comuna primitivă pînă la marea industrie modernă și marea finanță și unde toate aceste contradicții sînt ținute în frîu prin mijloace violente de un despotism fără asemănare, un despotism care devine tot mai insuportabil pentru un tineret ce intruchipează inteligența și demnitatea națiunii — într-o asemenea țară un 1789, va fi urmat inevitabil de un 1793.

Închei, dragă cetățeană. Este două și jumătate noaptea, iar mîine pînă la expedierea poștei nu voi mai avea timp să adaug ceva. Scrieți-mi rusește, dacă preferați, dar vă rog să nu uitați că eu nu am prilejul să citesc în fiecare zi un text scris *de mîină* în limba rusă.

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba rusă în culegerea:  
„Gruppa Osvobojdenie truda“,  
nr. 3, 1925

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

<sup>52)</sup> — personalități. — *Nota trad.*

<sup>53)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

<sup>54)</sup> În ciornă, în acest loc este tăiat: „o clică de nobili sau de speculanți la bursă — sînt bineveniți — pînă la“. — *Nota red.*

163

Engels către Richard Stegemann

la Tübingen

(Ciornă)

[Londra] 5 mai 1885

Mult stimate domn,

M-am gândit și nu pot în nici un caz să dau curs cererii dvs.<sup>296</sup>.

Una din două : sau lucrarea pe care mi-ați solicitat-o va fi *scurtă* și atunci ea nu va cuprinde decât afirmații ale mele, va fi deci asertorică și beletristică.

Sau va trebui ca eu să argumentez afirmațiile, și atunci va rezulta o carte, dar dvs. nu aveți nevoie de așa ceva și nici eu nu pot să o scriu ocazional și printre altele, căci materialul pe care-l am este prea vast.

Nu sînt de loc convins că aş avea dreptul să-mi asum, într-o măsură mai mare sau mai mică, responsabilitatea morală de a fi co-editor al unei lucrări pe care nu o cunosc decît din succinta dvs. expunere.

În plus o asemenea lucrare — în limitele stabilite — ar fi absolut inutilă. Cele mai energice asigurări date de mine n-ar avea nici un efect asupra filistinului semidoct, a cărui prejudecată vreți dvs. s-o combateți. Cei care afirmă că „M[arx] a murit fără să aibă prieteni“ consideră, probabil, că eu în genere nu exist. În aceste condiții cum ar fi posibil ca afirmațiile mele să aibă un efect magic ?

Vechile basme de adormit copiii, scornite de emigrația vulgar-democratică din 1850—59 și răspîndite de agentul plătit al lui Bonaparte, Karl Vogt — conform documentelor de la Tuileries — il lui a été remis en 1859 frs. 40 000<sup>55</sup>), — sînt în localitatea dvs. poate mai răspîndite decît oriunde în altă parte deoarece Partidul popular suab<sup>142</sup> este moștenitorul direct al acestei democrații emigrante, iar diverși conducători ai lui sînt prieteni intimi ai lui Vogt. Întrucît M[arx] a tratat deja toate acestea în „*Herr Vogt*“, eu n-am nici un motiv să le reiau tocmai acum. Despre Marx s-au spus enorm de multe minciuni,

<sup>55</sup>) — i s-au remis în 1859, 40 000 franci — în limba franceză în text. — *Nota red.* (Vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere. vol. 17, București, Editura politică, 1963, p. 320. — *Nota trad.*)



dar el n-a considerat că e cazul să răspundă. Va veni, probabil, vremea cînd voi considera necesar să fac eu acest lucru pentru el, dar atunci eu voi fi cel care va alege momentul, locul și modus operandi<sup>56)</sup>. Atunci, desigur, se va spune și despre mine că sînt „lipsit de suflet“.

Oricum, în clipa de față n-am timp să întreprind în această direcție ceva de natură să servească scopului și să corespundă propriilor mele exigențe. Sînt foarte ocupat cu editarea manuscriselor<sup>57)</sup> lui M[arx] și, desigur, procedez în spiritul lui atunci cînd, consacîndu-mă acestei îndatoriri, tratez cu dispreț toate scîncelile filistinilor.

Cu înaltă considerațiune și de[votament]

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

164

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

[Londra, înainte de 5 mai 1885]

Dragă Ede,

Îți mulțumesc. August<sup>58)</sup> scrie : fracțiunea, a cărei competență el o contestă, a hotărît *în unanimitate*, după trei zile de dezbateri, să înceteze disputa *personală*, iar disputa propriu zisă s-o amîne *după* ședința Reichstagului, lucru cu care A[ugust] a fost de acord. Prin urmare, știrea despre o înfrîngere este falsă, noi am învins pe toată linia.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>56)</sup> — modul de acțiune. — *Nota trad.*

<sup>57)</sup> „Capitalul“. — *Nota red.*

<sup>58)</sup> August Bebel. — *Nota red.*

165

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 15 mai 85

Dragă Ede,

Trebuie să-ți scriu din nou câteva rînduri căci mi se pare că ești prea melancolic. Tu și Kautsky, vă insuflați unul altuia atîta amărăciune, încît s-ar putea compune pe această temă un întreg concert într-o gamă minoră, exact așa cum la Wagner, trombonul intervine întotdeauna atunci cînd se întîmplă o nenorocire. Cînd primiți o veste proastă, voi uitați vechea zicală : nu e dracul chiar atît de negru.

Impresia lăsată de conflictul dintre „fracțiune și redacție“ este, prin urmare, pretutindeni și inevitabil aceea că fracțiunea s-a făcut de rîs. Iar dacă ea vrea cu tot dinadinsul să fie din nou în această situație nu trebuie împedicată. Dacă ai fi publicat primul ei rescript<sup>297</sup> imediat ce s-a cerut, atunci ea s-ar fi scandalizat cu adevărat, și o „furtună de indignare“ s-ar fi iscat din toate colțurile. Ce-i drept, n-ar fi fost bine să ți se ceară din primul moment acest lucru, dar este neîndoielnic că noi n-avem nici un interes să împiedicăm fracțiunea să apară așa cum este. În momentul de față „fracțiunea și redacția“ apar în ochii publicului ca forțe egale ; iată rezultatul ultimei lungi declarații de compromis<sup>298</sup>, iar ce va fi mai departe, vom vedea.

Duminică<sup>59</sup>) a fost la mine Singer și i-am retezat toate pălăvrăgelile : prima declarație a fracțiunii, a spus el, n-a fost îndreptată atît împotriva articolelor din ziar<sup>288</sup>, cît împotriva tentativei (pretinse) de a stîrni o furtună de indignare împotriva fracțiunii. Asta — i-am replicat eu — publicul nu poate să știe. Dacă faceți o declarație publică, ea nu se poate referi decît la lucruri cunoscute de toată lumea. Dar dacă atacați ziarul pentru niște lucruri care n-au apărut în el, publicul se întreabă pe drept cuvînt : ce altceva urmăresc acești domni decît să înăbușe libera exprimare a opiniilor ? Cu asta a trebuit să fie de acord. Apoi, i-am spus că, judecînd după stil, pe care îl cunosc prea bine, cea mai mare parte a articolelor

<sup>59</sup>) 10 mai 1885. — Nota red.

care au provocat nemulțumire au fost scrise de Liebknecht. - - Singer : Absolut adevărat, iar în fracțiune i-am spus cele convenite lui Liebknecht pentru asta. — Eu : Dar nu trebuie să reproșezi public ziarului că tipărește materiale care au emanat chiar de la fracțiune. Asta trebuie s-o rezolvați între voi. În loc de asta, atacați în public redacția pentru chestiuni interne ale fracțiunii. De cine trebuie să asculte redacția ? Nici la asta n-a avut ce să răspundă. Pe scurt, ei s-au compromis printr-un pas nechibzuit, iar cel care apare victorios în ochii publicului este redacția. Și acest lucru a fost nevoit să-l recunoască indirect. Deoarece eu m-am referit numai la punctele esențiale și n-am dat nici o atenție nesfârșitei lui pălăvrăgeli pe teme personale, în zece minute am terminat.

Desigur, cu aceasta problema nu s-a încheiat. Dar acum știm care este latura slabă a acestor domni. Dacă eu aș fi redactor la „S[ozialdemokrat]“, aș lăsa, din partea redacției, ca fracțiunea să acționeze în Reichstag așa cum vrea ea ; aș lăsa ca tovarășii din partid să-i critice acțiunile în virtutea „exprimării libere a opiniei“, pe care ea o îndrăgește atita, iar lui Liebknecht i-aș declara o dată pentru totdeauna că el este singurul care trebuie să răspundă în fața fracțiunii pentru articolele lui, și cel puțin în această privință s-ar termina cu jocul lui dublu. Dacă după aceasta în rest ziarul își va continua vechea orientare fermă, mai mult nu ne trebuie. Este mult mai important să ne apărăm pozițiile teoretice împotriva elucubrățiilor care se tipăresc în Germania decât să criticăm procedeele fracțiunii. Chiar deputații fac tot posibilul pentru a apărea în ochii celor care i-a ales în adevărata lor lumină. În general evenimentele cotidiene ne oferă suficiente prilejuri de a ne pune în evidență poziția, chiar dacă lăsăm fracțiunea pe mâinile fracțiunii și ale tovarășilor de partid. Cel mai mult îi irită însă poziția noastră, dar pe aceasta ei nu îndrăznesc s-o atace public.

Curînd sesiunea Reichstagului se încheie. Între timp, domnii au văzut — deși aproape toți sînt, în secret, în favoarea protecționismului — cum arată în realitate sistemul taxelor protecționiste<sup>299</sup>. Asta este abia prima deziluzie. Vor mai fi și altele. Ei vor rămîne tot atît de mic-burghezi, în schimb este cert că acțiunile lor vor fi nesigure și nu se vor pune de acord în acele probleme mic-burgheze în favoarea sau contra cărora vor trebui să se pronunțe. Unor asemenea indivizi e suficient să li se dea o oarecare libertate de acțiune și atunci se neutralizează unii pe alții.

Pe scurt, eu cred că politica noastră trebuie să fie o politică de expectativă. Legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> le convine de minune și, dacă, în perioada în care ea este în vigoare, li se va ivi prilejul de a-și da arama pe față, în fond nouă nici nu ne trebuie mai mult. În același timp, trebuie să ne apărăm ferm pozițiile în presă, ceea ce nu presupune întotdeauna o împotrivire directă. Învăluirea este și un mijloc de defensivă, cu contralovituri ofensive. În momentul de față, multe sînt împotriva noastră. Bebel este bolnav și, după cît se pare, demoralizat. Nici eu nu pot să vă ajut așa cum aș dori pînă nu termin cu manuscrisele lui M[arx]. Așa că tot greul luptei trebuie să-l duceți voi, tu și Kautsky. Ține minte însă vechea regulă : dincolo de prezentul mișcării și al luptei nu uita viitorul mișcării. Iar viitorul ne aparține nouă. Volumul al treilea al „Capitalului“ îi va reduce la tăcere pe toți acești indivizi.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

166

Engels către Hermann Schlüter<sup>300</sup>

la Hottingen-Zürich

Londra, 15 mai 1885

Stimate domnule Schlüter,

În ce privește poeziile :

Marsilieza (La Marseillaise) războiului țărănesc a fost cîntecul „Ein feste Burg ist unser Gott“<sup>301</sup> ; cu toate că textul și melodia acestui cîntec sînt pătrunse de încrederea în victorie, el nu poate și nu trebuie să fie preluat astăzi în acest sens. Alte cîntece din acea epocă pot fi găsite în culegerile de cîntece populare „Des Knaben Wunderhorn“<sup>60</sup> etc. Poate că acolo sînt și altele. Dar încă de pe atunci landsknecht-ul ocupa un loc important în poezia noastră populară.

<sup>60</sup>) A. Arnim și C. Brentano. „Des Knaben Wunderhorn“ („Cornul fermecat al băiatului“). — Nota red.

Din cîntecele străine, nu cunosc decît vechiul și frumosul cîntec danez despre „Domnul Tidmann“, pe care l-am tradus în 1865 în ziarul berlinez „Sozial-Demokrat“.

Au existat o mulțime de cîntece chartiste, dar acum nu mai sînt de găsit. Unul din ele începe așa :

Britania's Sons, though slaves you be,  
 God your creator made you free ;  
 To all he life and freedom gave,  
 But never, never made a slave <sup>61)</sup>.

Mai departe nu mai știi.

Toate astea au fost date de mult uitării ; dealtfel, poezia asta n-avea prea mare valoare.

În 1848, erau foarte răspîndite două cîntece pe aceeași melodie.

1. Schleswig-Holstein <sup>302</sup>
2. Cîntecul lui Hecker

Hecker, hoch Dein Name schalle  
 An dem ganzen deutschen Rhein.  
 Deine Grossmut, ja Dein Auge  
 Flössen schon Vertrauen ein.  
 Hecker, der als deutscher Mann  
 Vor der Freiheit sterben kann <sup>62)</sup>

Cred că atîta ajunge. Este și varianta :

Hecker, Struve, Blenker, Zitz und Blum  
 Bringt die deutsche Ferschtz um ! <sup>63)</sup>

În general poezia revoluțiilor din trecut (exceptînd bineînțeles, Marsilieza) rare ori mai are efect revoluționar în

<sup>61)</sup> — Voi frați britanici, robi ați devenit,  
 Dar creatorul liberi v-a zidit  
 Și libertate tuturor a dat :  
 Un sclav el niciodată n-a durat. — *Nota trad.*

<sup>62)</sup> — Hecker, numele-ți răsună  
 În Renania întregă.  
 Toți cînstesc cuvîntul mîndru  
 Fapta-ți tuturor li-e dragă.  
 Și sa moara, singur poate  
 Hecker, pentru libertate !. — *Nota trad.*

<sup>63)</sup> — Hecker, Struve, Blenker, Blum  
 Zitz și cei care vor fi  
 Pe toți principii germani  
 Mîine îi vor nimici. — *Nota trad.*

perioadele ulterioare, deoarece, pentru a avea influență asupra maselor, ea trebuie să reflecte și prejudecățile maselor din epoca respectivă — de aici stupizenia religioasă chiar și la chartiști.

În ce privește lucrările mai mici ale lui Marx, aceasta este o chestiune în care, în afară de mine, trebuie să se pronunțe și alții, personal trebuie să am grijă ca nimic să nu împiedice apariția proiectatei ediții a operelor complete. În această categorie nu includ documentele Internaționalei — „Manifestul constitutiv“, „Războiul civil“<sup>64</sup>), „Raportul de la Haga“<sup>65</sup>) etc., precum și „Manifestul“<sup>66</sup>), deși așa fi dorit să-mi rezerv dreptul de a scrie câteva rânduri introductive. În ce privește articolele din „N[eue] Rh[einische] Z[eitung]“, trebuie ca mai întâi să stabiliți ce anume îi aparține lui Marx. De exemplu din articolele despre insurecția din iunie lui îi aparține numai unul, dar este un articol excelent<sup>67</sup>). Întreaga prezentare a luptei etc. este scrisă de mine<sup>303</sup>, ca și articolul împotriva lui Bakunin și a panslavismului<sup>68</sup>). În general articolele din acea perioadă ale lui Marx sînt aproape imposibil de separat de ale mele, deoarece noi ne împărțeam sistematic munca.

Așa cum v-am mai spus, n-am să vă fac greutăți, dar înainte de a vă da un răspuns așa dori să-mi prezentați un plan ceva mai detaliat. În orice caz, articole din „N[eue] Rh[einische] Z[eitung]“ și lucrările referitoare la Internațională nu trebuie publicate împreună, adică în același volum; între ele există un interval de 15—20 de ani. Numai „Procesul de la Colonia“<sup>69</sup>) ar constitui un volum, la care eu v-aș scrie o introducere<sup>70</sup>). Dar, nota bene, atunci va trebui să știu și eu exact cînd va fi ea *realmente necesară*, deocamdată aveți destul de tipărit la nefericitul de „Dühring“<sup>71</sup>). Colile 4 și 5 le-ați primit, probabil.

<sup>64</sup>) K. Marx. Războiul civil din Franța. — *Nota red.*

<sup>65</sup>) K. Marx. „Raportul Consiliului General prezentat la Congresul de la Haga“. — *Nota red.*

<sup>66</sup>) K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“. — *Nota red.*

<sup>67</sup>) K. Marx. „Revoluția din iunie“. — *Nota red.*

<sup>68</sup>) F. Engels. „Panslavismul democrat“. — *Nota red.*

<sup>69</sup>) K. Marx. „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“. — *Nota red.*

<sup>70</sup>) F. Engels. „Cu privire la istoria Ligii Comuniștilor“. — *Nota red.*

<sup>71</sup>) F. Engels. „Anti-Dühring“. — *Nota red.*

Apropo, intenționez să public capitolul „Noțiuni teoretice“ din secțiunea „Socialismul“ după textul revăzut din „Dezvoltarea socialismului“<sup>72)</sup>. Când voi ajunge acolo, vă voi trimite tot ce este necesar, acum doar v-am adus la cunoștință acest fapt.

Salutări călduroase,

Al. dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
„Neue Zeit“, nr. 1, 1918 ; în  
întregime în : K. Marx și F. Engels.  
Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germana

167

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 19 mai 1885

Dragul meu Lafargue,

Afacerea Lissagaray mi-a dat o mare satisfacție și sper că el va zbura de la „Bataille“<sup>304</sup>. Ironia istoriei este necruțătoare, chiar pentru ploșnițele revoluționare.

Ya me comen, ya me comen  
Por do mas pecado habia<sup>73)</sup>,

cum spunea bravul rege Don Rodrigo când șerpii îi mâncau organele vitale. Le Brousse la conducerea unui cotidian ar fi fost prea amuzant, n-ar fi rezistat ; era exact ce îi lipsea ca să se autolichideze.

Ideea că viața nu este altceva decît modul de existență normal al corpurilor albuminoide și că, prin urmare, albumina — dacă va putea fi vreodată produsă de chimie — trebuie

<sup>72)</sup> F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— *Nota red.*

<sup>73)</sup> — Imi mănîncă, îmi mănîncă  
Ce aveam mai păcătos. — *Nota trad.*

să prezinte forme de viață, se găsește în cartea mea împotriva lui Dühring, unde o expun la pagina 60 și în paginile următoare<sup>305</sup>. Preluând această idee, Sch[orlemmer] a riscat, deoarece, dacă ea nu se va confirma, el va fi cel învinuit, iar dacă se va confirma, el ar fi primul care mi-o va atribui mie<sup>306</sup>. Dealtfel, Grimaux al vostru este un prost, dacă într-adevăr a afirmat că : nu avem nici un indiciu cum se va ajunge la această primă mișcare prin care o substanță albuminoidă devine o *celula organică vie*<sup>307</sup>. Prin urmare, nerodul nu știe că există o armată întreagă de organisme vii care sînt încă foarte departe de organizarea unei celule și care, după cum spune Haeckel, nu sînt decît „plason“<sup>308</sup>, albuminoide fără cea mai mică urmă de organizare, dar vii, de exemplu protamoeele, sifonorele etc. Biata albuminoidă, a mîncit, probabil, milioane de ani pentru a se organiza ca celulă. Grimaux al vostru, prin urmare, nici măcar nu înțelege despre ce este vorba. El își trădează ignoranța și în domeniul fiziologiei atunci cînd compară protoplasma primară — sursa oricărei vieți pe pămînt — cu un produs atît de specializat cum este oul unui vertebrat.

De zece zile la noi se află sărmanul Harney. Suferă mult din cauza reumatismului articular și mai mult sau mai puțin din cauza gutei. Nim are multă bătaie de cap cu el. Dacă vremea se va ameliora, vrea să plece sîmbătă la Macclesfield. Tot sîmbătă îl așteptăm pe Sam Moore, cu traducerea lui<sup>74)</sup>, din păcate încă neterminată.

Volumul al doilea este tipărit, cu excepția prefetei mele, ale cărei corecturi le aștept de la o zi la alta. Tot ce i-a fost expediat pînă acum lui D[anielson] s-a primit și 7 coli sînt traduse<sup>273</sup>. Din volumul al treilea am dictat mai bine de jumătate, dar două capitole<sup>309</sup> îmi vor mai da încă multă bătaie de cap. Capitolul despre capitalul bancar și despre credit este atît de învălmășit încît ar descuraja și pe unul mai în putere decît mine, dar n-am încotro. Acum am ajuns la renta funciară. Este admirabil. Dar trebuie lucrat mult căci manuscrisul datează din 1865 și se impune să studiez extrasele lui din 1870—78 despre bănci și despre proprietatea funciară în America și în Rusia. Și sînt foarte multe. Prin urmare, acest al treilea volum se va mai lăsa așteptat cel puțin încă un an.

Mica furtună care s-a produs în rîndurile noastre în Germania se va potoli, probabil<sup>286</sup>, căci Reichstagul intrînd în vacanță, domnii din „fracțiunea socialistă“ s-au împrăștiat.

<sup>74)</sup> a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*



„Sozialdemokrat“ a repurtat o victorie morală împotriva „fracțiunii“. Dar asta nu înseamnă că s-a terminat; poate să înceapă din nou. Dacă n-ar fi legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, eu m-aș declara pentru o sciziune oficială. Dar atâta timp cât legea este în vigoare, noi sîntem dezarmați și toate atuurile sînt în mîna grupului mic-burghez din partid; în definitiv nu trebuie să provocăm noi sciziunea. Toată această poveste era inevitabilă și ea trebuie să se întîmple mai devreme sau mai tîrziu; dar ea s-ar fi produs fie mai tîrziu, fie în condiții mai favorabile pentru noi, dacă Liebk[necht] n-ar fi făcut niște prostii monumentale. El nu numai că a oscilat între cele două grupuri și a favorizat întotdeauna pe micul burghez, dar a și fost dispus nu o dată să sacrifice caracterul proletar al partidului pentru o așa-zisă unitate în care nu crede nimeni. Se pare că acum propriii lui protejați, reprezentanții aripii mic-burgheze, s-au săturat de jocul lui dublu. Liebk[necht] crede întotdeauna în cele ce spune, atunci cînd spune; dar de fiecare dată cînd vorbește cu altcineva crede altceva. El este ba întruchiparea revoluției, ba întruchiparea prudenței. Asta nu înseamnă că în ziua decisivă nu va fi cu noi și nu ne va declara: v-am spus asta întotdeauna! *Toate acestea rămîn între noi. Îmbrățișează-o pe Laura din partea mea.*

Cu cea mai caldă prietenie.

Al vostru,  
F. E.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

168

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

(Ciornă)

[Londra, 19 mai 1885]

Stimate cetățene,

V-am expediat recomandat traducerea<sup>75)</sup> cu observațiile mele. Regret profund că slabele mele cunoștințe de limbă italiană nu mi-au permis să le formulez mai bine, dar sper că sînt

<sup>75)</sup> Traducerea în limba italiană a cărții lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

inteligibile. M-a uimit faptul că dvs., care n-ați trăit și n-ați învățat limba în Germania, ați putut reda atât de bine ideile mele. N-am găsit prescurtări, expresii idiomatice sau proverbe interpretate incorect; iar tocmai aceasta este dificultatea pentru cel care nu vorbește limba uzuală sau chiar dialectele țării, căci asemenea lucruri nu se găsesc nici în gramatici și nici în dicționare. Cred că în unele cazuri ați fi putut traduce ceva mai liber și mai îndrăzneț, cu atât mai mult cu cât sensul era corect.

Mă tem că nota referitoare la „marcă“ nu este destul de clară. După părerea mea, este singura care trebuie tipărită. Celelalte sînt numai spre informarea dvs. Dacă această notă nu vi se pare destul de clară, vă rog să-mi comunicați și voi încerca s-o rescriu.

Vă rog să mă scuzați că revizuirea traducerii a durat atât de mult, dar sînt foarte ocupat cu dictarea manuscriselor lui Marx și nici serile nu sînt întotdeauna liber; în afară de aceasta, tocmai acum am primit spre revizuire o traducere în limba daneză <sup>76)</sup>, fără a mai vorbi de traducerea în engleză a „Capitalului“ <sup>77)</sup>.

Vă mulțumesc încă o dată pentru osteneala pe care v-ați dat-o cu lucrarea mea și rămîn.

Al dv. devotat

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

169

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 29 mai 1835

Draga mea Laura,

Prin urmare, măcar un lucru este acum clar — sărmanul Paul stă în închisoarea Ste-Pélagie <sup>310</sup>. Sper că nu pentru 4 luni

<sup>76)</sup> F. Engels — „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>77)</sup> volumul I. — *Nota red.*

— și încă cele mai bune din an ! Cel puțin are consolarea că nu mai trebuie să se chinuie între braconnier<sup>78)</sup> și vol avec effraction (de puanteur)<sup>79)</sup> ! Trebuie, de asemenea, să considere că este o victorie și faptul că se află din nou în vechea lui închisoare, în societatea unui anarhist palavragiu. Acum să sperăm că Révillon și alți câțiva deputați vor pune în mișcare cabinetul liberal și îi vor obține eliberarea.

Harney a plecat ieri la Macclesfield și a ajuns cu bine. Și-a revenit realmente, dar, firește, durerile mai persistă, iar el de îndată ce se simte mai bine, începe să hoinărească cu birjele ; așa a făcut cu două zile înainte de plecare, apoi a venit călătoria ; bineînțeles că după toate astea s-a resimțit. Mă tem că nu se va însănătoși niciodată complet, în parte pentru că boala este prea veche, în parte pentru că el e inconsecvent și își pleacă urechea la oricine îi recomandă un medicament. Pentru sărmana Nim au fost vremuri grele, și de aceea mă bucur că a plecat. Sam Moore a trebuit să se mute la Pumps ; cred că asta îi convine acum, deoarece vrea să viziteze expoziții, galerii de tablouri, institute de arte frumoase și altele ; prin urmare, el și Pumps își petrec vremea foarte plăcut. Astăzi se duc la „Lord's“<sup>80)</sup> să vadă un meci de crichet.

Azi dimineață am primit ultima coală de corectură a prefeței mele la volumul al doilea<sup>81)</sup> ; vezi, deci, că știrea despre apariția lui este tot o scorneală a ziarelor. Fii sigură că de îndată ce apare volumul și vom primi exemplarele, unul fți va fi expediat chiar în aceeași zi. Cea de-a treia ediție a lui „18 Brumar“ este la tipar ; s-au tras două coli.

Traducerea în italiană a „Originii“<sup>82)</sup> este și ea la tipar. Vei vedea însă că nu poate fi luată ca bază pentru versiunea franceză<sup>311)</sup>. Paul ar putea s-o folosească numai pentru a înțelege mai bine originalul, căci altfel nu ar realiza decât o copie extrem de diluată și réchaufée<sup>83)</sup>, iar eu n-am ambiția să mă prezint cu așa ceva în fața publicului francez. Omul<sup>84)</sup> a făcut tot ce a putut, iar unele pasaje sînt realmente bune. Dar nu te poți aștepta de la el, care a învățat singur germana

<sup>78)</sup> — braconnier. — *Nota trad.*

<sup>79)</sup> — furt prin efracție (cu mirosuri). — *Nota trad.*

<sup>80)</sup> — Denumirea unui teren de crichet (Lord's Crichet Grounds). — *Nota red.*

<sup>81)</sup> al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>82)</sup> *F. Engels*. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>83)</sup> — încălzită — în limba franceză în text. — *Nota red.*

<sup>84)</sup> Martignetti. — *Nota red.*

la Benevento să traducă expresiile idiomatice germane în expresiile idiomatice italienești corespunzătoare, iar eu n-am putut corija această carență, deoarece italiana mea idiomatică nu este italiană ci milaneză, și aproape că jumătate din ea am uitat.

Sper că Parisul nu va ajunge iarăși, din cauza drapelurilor roșii etc.<sup>312</sup>, teatrul unor ciocniri — poliția *are nevoie* numai de câteva baricade, și dacă le va avea, va fi un măcel îngrozitor — poporul n-are nici o șansă de victorie. Chiar dacă guvernul ar șovăi, militarii reacționari ar avea grijă să fie pregătiți și să acționeze.

Paul are o consolare — în ziua înhumării marelui bătrîn al Franței<sup>85)</sup> va fi, ca să spunem așa, „în afara Parisului“.

În timp ce aveam colile de corectură, i-am scris lui Harney, i-am trimis niște pachete și i-am răspuns unui cofetar din Kolmar<sup>86)</sup>, care mă întreba dacă poate să găsească de lucru la Londra (i-am răspuns — bineînțeles că nu) și am rezolvat diverse alte probleme; s-a făcut 5 și 20, trebuie să închei dacă vreau să mai prind poșta deschisă. În speranța, deci, că Paul nu va fi nefericit și că nu va rămîne prea mult timp acolo unde se află, și că tu, în pofida tuturor acestor griji, îți vei păstra starea sănătății *anormală* pentru Paris, închei scrisoarea.

Salutări de la Nim.

Cu drag, al tău  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

170

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 3 iunie 1885

Stimate domn,

Am primit scrisoarea dvs. din 24 aprilie (6) mai și sper că v-au parvenit colile 21—26 pe care vi le-am expedit la

<sup>85)</sup> Victor Hugo. — *Nota red.*

<sup>86)</sup> Wegmann. — *Nota red.*

13 mai <sup>273</sup>. Astăzi vă trimit restul — 27—33. Sper ca peste câteva zile să vă pot expedia prefața etc. Din această prefață veți vedea că manuscrisul volumului al III-lea datează încă din 1864—1866, perioadă în care autorul nu se familiarizase cu relațiile agrare din țara dv. <sup>313</sup>. Acum lucrez la capitolul despre renta funciară dar n-am întilnit nici o referire la condițiile din Rusia <sup>314</sup>. După ce tot manuscrisul va fi transcris și va fi lizibil, va trebui să-l pun în ordine, și să-l compar cu alte materiale lăsate de autor; pentru capitolul despre renta funciară există extrase foarte ample din diferitele lucrări statistice, pe care le-a primit de la dvs., dar încă nu pot spune dacă există și însemnări critice care să poată fi valorificate în acest volum. Ceea ce există va fi însă utilizat cu maximă conștiinciozitate. În orice caz, numai cu munca de transcriere propriu-zisă voi fi ocupat pînă la sfîrșitul toamnei și întrucît manuscrisul are aproape 600 de pagini în folio, va trebui, probabil, împărțit în două.

Analiza rentei funciare este, din punct de vedere teoretic, atît de completă încît veți găsi fără îndoială multe lucruri interesante pentru condițiile specifice din țara dvs. În acest manuscris, însă, nu sînt analizate formele precapitaliste ale proprietății funciare; despre ele se vorbește doar în treacăt atunci cînd se fac comparații.

Al dv. foarte devotat,  
P. W. Rosher <sup>87)</sup>

Publicat pentru prima oară în:  
„Minuvşie godi“ nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

171

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 3 iunie 1885

Dragă Sorge,

Am fost foarte afectat aflînd că nu ești în stare să scrii; sper că acum te simți mai bine. Am primit lucrările lui Gron-

<sup>87)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui F. Engels. — *Nota red.*

lund și Ely<sup>88)</sup>, precum și ziarele și își mulțumesc. Ely este un filistin bine intenționat și cel puțin își dă mai multă osteneală decît tovarășii lui germani întru suferință și prostie, lucru pe care trebuie să-l recunoaștem. Gronlund, dimpotrivă, îmi face impresia că e un mare speculant : folosindu-se de lucrările noastre, fie că le înțelege sau nu, el urmărește, evident, să-și prezinte propriile lui utopii aberante drept real live German socialism<sup>89)</sup>. Toate acestea sînt semnificative.

Îți trimit „To-Day“ și „Commonweal“, primul — începînd cu luna martie, iar al doilea chiar de la primele numere. La administrație este mare dezordine ; dacă ziarul („Commonweal“) nu sosește cu regularitate la „Sozialist“, aș dori foarte mult să fiu anunțat, ca să le pot face *dovada* acestei dezordini pe care secretarul o neagă, dar ea totuși există.

Pe Fabian, cel mai bun lucru este să-l ignorăm total, omul simte nevoia să-i facă pe ceilalți să vorbească despre el, dar nu trebuie încurajat<sup>90)</sup>. Principala acuzație pe care mi-o aduce el este că în „Anti-Dühring“ am defăimat cu rea-intenție pe  $\sqrt{-1}$ , lucru de care s-a plîns și într-o scrisoare adresată lui Marx<sup>145)</sup>.

În privința indivizilor din Reichstag, ai intuit tot atît de bine ca mine : subvențiile pentru companiile de navigație maritimă<sup>258)</sup> au demonstrat colosalul lor apetit mic-burghez. S-a ajuns în pragul sciziunii, dar acest lucru trebuie evitat atîta timp cît e în vigoare legea împotriva socialiștilor<sup>22)</sup>. Dar îndată ce noi vom avea din nou în Germania o oarecare elbow-room<sup>91)</sup>, este foarte probabil că sciziunea se va produce iar atunci ea ne va fi utilă. O fracțiune socialistă mic-burgheză este inevitabilă într-o țară ca Germania, unde mica-burghezie, într-o măsură mai mare decît dreptul istoric, „n-are nici o dată“<sup>315)</sup>. Constituită separat de partidul proletar o astfel de fracțiune ar fi chiar utilă. Dar acum, o asemenea separare, dacă ar fi provocată de noi, n-ar face decît să dăuneze. Dacă ei înșiși nu vor mai recunoaște practic programul, cu atît mai bine, atunci îi vom putea combate public.

Și voi, în America, pătimiți din cauza unor mari savanți care sînt de aceeași talie cu Geiser, Frohme, Blos etc. ai so-

<sup>88)</sup> L. Gronlund. „The Cooperative commonwealth in its outlines. An exposition of modern socialism“ ; R. T. Ely. „French and german socialism in modern times“. — *Nota red.*

<sup>89)</sup> socialism german autentic — *Nota red.*

<sup>90)</sup> Vezi volumul de față, p. 127—128. — *Nota red.*

<sup>91)</sup> textual — spațiu, aici — libertate de acțiune. — *Nota trad.*

cialiștilor mic-burghezi din Germania. Excursurile istorice ale lui Stiebeling, Douai etc. din „Sozialist“ pe tema migrației popoarelor m-au amuzat copios<sup>316</sup>; acești domni au studiat toate acestea cu mult mai bine și mai temeinic decât mine. Cel mai grozav este Douai. Astfel, în Nr. 13 din „Sozialist“ el afirmă că pe vremea cuceririlor germane în Italia etc. regele primea 1/3 din pământuri, 2/3 primeau soldații și ofițerii, iar din acestea alte 2/3 reveneau foștilor sclavi etc. „Așa se spune în *Jornandes și Cassiodorus*<sup>317</sup>. Am rămas înmărmurit când am citit asta. „Același lucru se spune și despre vizigoți. Și în Franța a fost la fel“. Totul este o născocire de la A la Z; nici *Jornandes*, nici *Cassiodorus* și nici un alt autor al epocii nu afirmă așa ceva. Este o ignoranță totală și în același timp o nerușinare să mi se reproșeze o asemenea tîmpenie și în același timp să se afirme că „eroarea mea poate fi dovedită“. Toate sursele, pe care le-am studiat, arată tocmai contrariul. De data asta nu am reacționat, pentru că lucrurile s-au petrecut în America, unde nu se poate obține mare lucru într-o asemenea dispută, dar pe viitor Monsieur Douai să fie mai prudent, s-ar putea să-mi pierd odată răbdarea.

Volumul al II-lea al „Capitalului“ este deja tipărit, nu mai aștept decât ultima jumătate de coală a prefetei, în care Rodbertus primește din nou ceea ce i s'e cuvine. Cartea a III-a merge bine, dar mai am încă mult de lucru; asta nu e rău, căci trebuie mai întîi să asimilez volumul al doilea. Dealtfel acesta din urmă va dezamăgi, căci el este în mare măsură pur științific, nu prea are material agitatoric. În schimb, volumul al treilea va fi din nou lovitura de trăznet, deoarece aici producția capitalistă este analizată pentru prima oară într-o conexiune și întreaga economie politică burgheză oficială este aruncată peste bord. Este însă mult de lucru. De la Anul Nou am transcris pe curat mai bine de jumătate și cred că în circa 4 luni voi încheia această primă etapă. Dar apoi urmează redactarea propriu-zisă, care nu va fi o treabă ușoară, deoarece capitolele cele mai importante sînt scrise destul de dezordonat — mă refer la aspectul formal. Totul va fi dus la bun sfîrșit, numai că am nevoie de timp. Îți imaginezi că pînă termin sînt nevoit să amîn toate celelalte; îmi neglijez pînă și corespondența, iar de scris articole mici nu poate fi vorba. Te rog să ai grijă să nu apară nimic în „Sozialist“ despre ceea ce am spus în legătură cu volumul al III-lea. Aceasta ar putea provoca neplăceri la Zürich și în general. Ceea ce este necesar ca lumea să știe voi spune în prefața la volumul al II-lea.

Tussy 'e bine. Cei doi<sup>92)</sup> se înțeleg de minune, dar din păcate nu sînt întotdeauna foarte sănătoși. Lafargue este din nou închis pentru 4 luni din cauza vechii amenzi<sup>310</sup>. La 24 mai poliția pariziană a vrut să provoace, o încăierare, dar n-a reușit, și miniștrii s-au înspăimîntat<sup>312</sup>. Așa că potlogăria pe care voiau s-o facă în legătură cu Victor Hugo nu le-a reușit, și asta e bine. Întrucît nu există o gardă națională, nu pot fi procurate arme, și orice puci este sortit eșecului. Tactica trebuie întotdeauna modificată în funcție de împrejurări. Salutări lui Dietzgen și lui Adolph<sup>93)</sup>.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în „Briefe und Auszüge  
aus Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u.A. an F. A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

172

Engels către Pasquale Martignetti

la Benvento

Londra, 13 iunie 1885

Stimate domn,

Fiți atît de amabil și trimiteți-mi, vă rog, șase exemplare din traducerea<sup>94)</sup> dvs., va fi suficient.

Sper că ați primit scrisoarea pe care v-am trimis-o cu aproximativ zece zile după traducere<sup>95)</sup>.

Al dv. devotat,  
F. Engels

<sup>92)</sup> Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling. — *Nota red.*

<sup>93)</sup> Sorge junior. — *Nota red.*

<sup>94)</sup> F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — *Nota red.*

<sup>95)</sup> Vezi volumul de față, p. 289—290. — *Nota red.*



Vă trimit, de asemenea, un exemplar din „Manifestul Partidului Comunist din 1847“ (de Marx și Engels). Oricît de vechi ar fi, cred că merită oricînd să fie citit.

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx e Engels  
con italiani. 1848—1895“, Milano, 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

173

Engels către Johann Philipp Becker <sup>318</sup>

la Geneva

Londra, 15 iunie 1885

Dragă bătrîne,

Scrisoarea ta m-a bucurat mult ; este într-adevăr al naibii de prost că sîntem atît de departe unul de altul. Dar sînt convins că o să vină vremea cînd cei ca noi vor putea din nou să călătorească nestingheriți, fără să fie împiedicați de lucrări urgente și de șicanele poliției de pe continent. Atunci o să-mi fac bagajele și am să vin la tine.

Deocamdată, lumea merge încet înainte, dar probabil că în curînd va merge un pic mai repede. Bătrînul Wilhelm ar fi dat de mult ortul popii, dar de sus i s-a comunicat că parada îngerilor nu e pusă la punct și anume că ei n-au învățat încă să țină cadența în aer și, de aceea, deocamdată nu poate fi primit cu onorurile cuvenite. Și iată că acum l-a trimis pe Friedrich Karl în inspecție <sup>319</sup>. Să sperăm că el va putea raporta că feldmareșalul, arhanghelul Mihail, a reușit să ridice oștirea îngerilor la perfecțiunea prusacă dorită și atunci bătrînul Wilhelm se va grăbi, probabil, să primească parada cerească a gărzii.

Ai perfectă dreptate, în Franța radicalismul se deteriorează extraordinar de repede. De fapt el mai are o singură personalitate — pe Clemenceau. Cînd îi va veni rîndul, i se vor spulbera o grămadă de iluzii și, în primul rînd, aceea că în Franța, s-ar putea governa astăzi o republică burgheză fără să se fure și fără să se îngăduie furtul. Este posibil ca el să meargă mai departe. Dar asta nu e necesar. Necessar e numai ca această ultimă salvare a burgheziei să arate ce poate, și anume nimic, dacă se menține pe actuala poziție.

Aici, în Anglia, lucrurile merg foarte bine, chiar dacă altfel decît la noi. Din 1848, parlamentul englez este indubitabil cea mai revoluționară instituție reprezentativă din lume, iar alegerile următoare vor inaugura o eră nouă, chiar dacă acest lucru nu se va vedea imediat<sup>320</sup>. În parlament vor intra muncitori, într-un număr variabil și unii mai răi ca alții. Dar aici asta e ceva necesar. Toate lichelele care în timpul Internaționalei au trecut drept burghezi radicali cinstiți trebuie acum să-și arate în parlament adevărata față. Atunci masele vor deveni și aici socialiste. Supraproducția industrială va face restul.

Gilceava din partidul german nu m-a surprins<sup>286</sup>. Într-o țară de mic-burghezi, cum este Germania, partidul trebuie să aibă și el o aripă dreaptă mic-burgheză „cultă“, de care se va debarasa în momentul decisiv. În Germania socialismul mic-burghez datează din 1844 și el a fost criticat încă în „Manifestul Comunist“. El este la fel de nemuritor ca micul burghez german. Atîta timp cît este în vigoare legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, nu sînt de acord ca *noi* să provocăm sciziunea, deoarece armele nu sînt egale. Dar dacă domnii vor provoca sciziunea, încercînd să suprimă caracterul proletar al partidului și să-l înlocuiască cu o filantropie vulgară estetico-sentimentală fadă atunci nu vom avea încotro.

Continui cu dictarea volumului al treilea al „Capitalului“. Este o lucrare extraordinară, care sub raport științific pune în umbră chiar primul volum. De îndată ce va fi transcris astfel încît să fie lizibil și pentru alții, voi avea timp să fac ordine în hîrtii. Atunci am să caut și lucrurile tale<sup>86</sup>. Dar pînă atunci — cam pînă în toamnă — nu mă pot ocupa de nimic altceva. Volumul al doilea este deja tipărit și peste vreo două săptămîni am să-ți pot trimite un exemplar.

Fiicele lui Marx sînt în general bine, soțul doamnei Lafargue este din nou pentru patru luni la închisoare (unde execută o pedeapsă în loc să plătească amendă)<sup>310</sup>, iar doamna Aveling desfășoară aici o intensă activitate propagandistică al cărei succes în mase nu se va putea vedea însă decît mai tîrziu.

Ți-am expediat din nou un mandat de cinci lire, probabil că ai primit deja avizul. Sper că e binevenit. Ai grijă de sănătatea ta, ca să mai ai o mică satisfacție care în orice caz nu e prea departe. Eu sînt în general sănătos, dar doctorii spun că

nu voi mai putea încăleca un cal decât cu greu — prin urmare  
sînt inapt pentru serviciul militar — la naiba !

Pentru totdeauna,

Bătrînul tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară prescurtat  
în : F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels'  
an Johann Philipp Becker)“.  
Berlin, 1920 și integral în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

174

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 16 iunie 85

Dragă Ede,

Săptămîna trecută ți-am returnat *recomandat* ambele bro-  
suri ale lui Rodbertus din arhivă, sper că le-ai primit. Ieri  
K. K[autsky] a primit colecția completă a lui „Fr[ank]furter  
Zeitung“ cu diversele „declarații“. Foarte amuzant. Aș putea  
să pariez însă că zarva se va potoli și că majoritatea fracțiunii  
se va liniști, decizînd că de ambele părți s-au comis greșeli <sup>286</sup>.  
Toate acestea sînt, deocamdată, doar străfulgerări, dar și un  
simptom.

Astăzi Friedrich Karl inspectează oștile cerești ale în-  
gerilor și le ocărăște pentru că execută prost marșul de pa-  
radă <sup>319</sup>.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

175

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 16 iunie 1885

Draga mea Laura,

Prin urmare, ai aceleași griji ca și mine! Musafiri, care de altfel sînt agreabili, dar deranjează al naibii, cînd ești mai ocupat decît ei. În ultima săptămînă am intenționat în fiecare seară să-ți scriu, dar n-am reușit, fie din cauza vizitatorilor, fie din cauza unor urgente scrisori de afaceri. Chiar și acum, la unu și jumătate noaptea, cu greu am găsit cîteva clipe ca să-ți pot scrie cîteva rînduri care, pe lîngă scrisorile tale tandre și vesele, sînt destul de jalnice! Dar nu se poate altfel, iar tu va trebui să te mulțumești cu mîzgăleala mea.

Cred că amănunte despre decedatul care îl interesează pe Lavrov pot fi aflate fără prea mari dificultăți. Dar ce trebuie să fac eu în această chestiune? Percy poate lămuri aceste lucruri la fel de bine ca oricare altul, dar, firește, că trebuie să i se plătească tariful londonez obișnuit<sup>96)</sup>.

Tussy n-a fost pe aici duminica trecută, ei<sup>97)</sup> s-au dus pe fluviu cu un tînăr care are o barcă și un cort, căci voiau să inhaleze aer proaspăt. British Museum este un loc cît se poate de agreabil, dar nu să locuiești vis-à-vis de el. Așa că îi voi vedea abia duminica viitoare.

Kautsky a primit și a tradus articolul lui Paul despre le cœur du cœur du monde, qui vient de cesser de battre<sup>98)</sup> (mă refer la cœur nr. 1)<sup>321</sup>.

Mă bucură faptul că germanii trimit ceva bani pentru alegerile din Franța. Păcat că cei care o fac sînt hamburghezii, fiindcă banii sînt destinați mituirii lui Liebknecht, pentru a-l determina să fie de partea lor (cea mic-burgheză) în actuala furtună... într-un pahar cu apă, care are loc acum în rîndurile parlamentarilor germani<sup>322</sup>. Cred că această furtună va trece, cel puțin de data aceasta, dar ea este simptomatică. Dacă legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> ar fi abrogată și noi am avea libertate

<sup>96)</sup> Vezi volumul de față, p. 270 — *Nota red.*

<sup>97)</sup> Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling. — *Nota red.*

<sup>98)</sup> — inimă inimii lumii, care a încetat să mai bată. În limba franceză în original. — *Nota trad.*

de acțiune și dacă cea de-a treia carte a „Capitalului“ ar fi terminată, n-aș avea nimic împotriva să terminăm cu povestea asta. Dar, în situația actuală, sînt pentru o politică de temporizare. Într-o bună zi sciziunea se va produce și atunci domnii mic-burghezi vor avea ceea ce merită. De altfel, văd din „Sozialist“, care apare la New York, că și acolo s-au strîns bani pentru alegerile din Franța.

Sărmanul Paul! Mă tem că va fi nevoit să petreacă la belle saison<sup>99)</sup> în închisoare<sup>310)</sup>. Odată ajuns acolo, nu cred că l-ar putea salva altceva decît un acte de grăce<sup>100)</sup> din partea bătrînului Grévy. În orice caz, o lună a și trecut, iar adaptabilitatea lui îl va ajuta să suporte restul.

Din Petersburg aflu că au primit toate colile de corectură și că din cele 33 au și fost traduse 18<sup>273)</sup>. Mi se pare că a mers prea repede pentru a fi bine.

Nu-ți poți imagina ce la largul său se simte John Bull în criza guvernamentală<sup>323)</sup>. Nici urmă de îngrijorare. Ziarele de seară, edițiile speciale etc. nici nu se vînd. The Grand Old Man<sup>101)</sup>, cum îl denumesc ele pe Gladstone, dispăre de pe scena politică absolut neobservat. Ingratitudinea acestei lumi este într-adevăr șocantă. Fapt e că whigii și radicalii au constatat, tocmai în ajunul noilor alegeri cu participarea electoratului revoluționarizat<sup>320)</sup>, că nu mai pot acționa împreună<sup>324)</sup>. Prin urmare, există speranțe că după alegerile din toamnă toryi și whigii vor forma o coaliție. Iar atunci întreaga proprietate funciară se va găsi de o parte, întregul capital industrial de cealaltă, iar clasa muncitoare va fi nevoită să se confrunte cu ambele — punctul de plecare al unei situații revoluționare.

Astăzi este mare paradă în cer. Friedrich Karl inspectează oștile domnului<sup>319)</sup>. Mă tem că o să găsească mari neajunsuri marșului și că-i va comunica bătrînului Wilhelm că ele nu sînt încă pregătite să defileze în fața lui. Ei, dacă arhanghelul Mihail ar fi putut fi trimis să slujească cîțiva ani în garda prusacă!

Nim se plînge de reumatism și a amenințat că n-o să mai bea bere, dar i-am spus că e o prostie și sper că o să mă creadă. Pumps și copiii sînt bine. Percy, ca de obicei, se cion-

<sup>99)</sup> — anotimpul frumos. — *Nota trad.*

<sup>100)</sup> — o grație. — *Nota trad.*

<sup>101)</sup> — Marele bătrîn. — *Nota trad.*

dănește cu părinții. Anexez cecul de 10 lire sterline. Sur ce <sup>102)</sup>  
— rămîn al tău cu drag,

F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

176

Engels către Hermann Schlüter <sup>325</sup>

la Hottingen-Zürich

Londra, 16 iunie 1885

Stimate d-le Schlüter,

1. Ambele procese de la curtea cu juri — procesul lui „N[eue] Rh[einische] Zeitung“ și procesul Comitetului democraților <sup>326</sup> — din 1849 — au fost publicate atunci împreună conform relatării apărute în ziar sub titlul: „Două procese politice“. Dacă doriți să republicați unul dintre ele, sau pe amîndouă, va fi foarte bine și eu am să vă scriu o prefață.

2. „Procesul comuniștilor“ <sup>103)</sup> ar fi și el util de publicat; pe de o parte, le-ar dovedi încă o dată bătrînilor lassalleeni că și pînă la marele Ferdinand <sup>104)</sup> în Germania s-a făcut ceva, iar în acest caz acțiunea de atunci a prusienilor a prefigurat ceea ce se petrece astăzi în condițiile legii împotriva socialiștilor <sup>22</sup>. Și pentru aceasta sînt dispus să vă dau o prefață <sup>105)</sup> dar numai dacă realmente se tipărește; din păcate, timpul nu-mi permite să scriu pentru sentar. În afară de aceasta, nu am un exemplar al ediției de la Leipzig, cu observațiile suplimentare ale lui Marx <sup>106)</sup>. Faptul că nici Marx, nici eu n-am primit un exemplar al ediției denotă modul în care se lucra pe atunci la această editură.

<sup>102)</sup> — Cu aceasta. — *Nota trad.*

<sup>103)</sup> K. Marx — „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia. — *Nota red.*

<sup>104)</sup> Lassalle. — *Nota red.*

<sup>105)</sup> F. Engels. — „Cu privire la istoria Ligii Comuniștilor“ — *Nota red.*

<sup>106)</sup> K. Marx. — „Postfață la ediția a doua a lucrării «Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia»“. — *Nota red.*

Aveți în arhivă : Stieber și Wermuth, „Die Kommunisten-  
verschörungen des 19. Jahrhunderts“ (Berlin, Hayn, 1853, 2  
Teile), așa-numita „carte neagră“ ? Acolo sînt citate două adrese  
ale Organului Central către Ligă<sup>107)</sup> care ar putea fi publicate  
ca anexă.

Dacă înțeleg bine, intenționați să publicați în volum arti-  
colele din „N[eue] Rh[einische] Zeitung“ despre luptele din  
iunie 1848 de la Paris<sup>327</sup>. Ar fi foarte bine ; la unele pasaje  
aș putea aduce completări prin observații suplimentare și prin  
citate adecvate din articolele lui Marx apărute în „Revue der  
N[eu]en Rh[einischen] Z[ei]tung“<sup>108)</sup>. Aceste articole sînt deo-  
sebit de importante întrucît reprezintă *unica* descriere din epoca  
respectivă a primei bătălii a proletariatului parizian, care îi  
apără pe luptătorii din iunie, iar evenimentul în sine trebuie  
reamintit maselor cît mai des. Dar pentru o asemenea treabă  
am nevoie de cel puțin o săptămînă, iar eu nu voi fi disponibil  
decît abia în toamnă.

4. S-ar putea să fie și alte articole din „N[eue] Rh[einische]  
Z[ei]tung“, dar în momentul de față nu am pur și simplu timp  
să mă ocup ; dacă însă aveți dv. propuneri, atunci am mai  
putea medita. Același lucru este valabil în ce privește alte lu-  
crări mai mici ale lui M[arx] și ale mele din perioada respec-  
tivă. De îndată ce manuscrisul volumului al III-lea al „Capita-  
lului“ va fi transcris, astfel încît să fie lizibil, adică în toamnă,  
va trebui să pun în ordine hîrtii<sup>109)</sup>. De abia atunci voi ști  
ce există acolo în genere și să aleg ceea ce s-ar putea publica.  
Dar pînă atunci nu mă pot pronunța. Pînă cînd nu voi ter-  
mina de dictat volumul al III-lea al „Capitalului“ voi fi ocu-  
pat zilnic de la 10 pînă la 5, iar serile, în afară de vizite,  
trebuie să răspund la scrisori, care sînt din ce în ce mai  
multe, să revăd ceea ce am dictat și, în plus, să redactez tra-  
ducerile lucrărilor noastre (inclusiv versiunea engleză a „Ca-  
pitalului“) în franceză, italiană, daneză și engleză, așa că pur  
și simplu nu mai am timp și pentru alte lucrări. Trebuie deci  
să aveți în vedere că nu mă pot ocupa decît de ceea ce este  
foarte urgent.

<sup>107)</sup> K. Marx și F. Engels — „Adresa Organului Central către Liga  
comuniștilor. Martie 1850“ ; „Adresa Organului Central către Liga co-  
mușiștilor. Iunie 1850“ — *Nota red.*

<sup>108)</sup> K. Marx. „Luptele de clasă în Franța. 1848—1850“. — *Nota red.*

<sup>109)</sup> manuscrisele postume ale lui K. Marx. — *Nota red.*

În afară de amintita ediție a „Procesului comuniștilor“, vă rog să-mi mai trimiteți :

3 exemplare din broșura lui Marx „Muncă salariată și capital“.

6 exemplare din „Manifestul Comunist“, ediția de la Zürich, care rog să fie trecute în contul meu. Aș dori, de asemenea, să-mi trimiteți un extras din contul meu ca să știu cum stau. Din fotografiile lui Marx mai există aici câteva de ambele formate.

Scrisoarea alăturată vă rog să i-o predați lui Ede.

Cu prietenie al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

177

Engels către August Bebel

la Plauen-Dresden

122, Regent's Park Road, NW  
Londra, 22 iunie 1885

Dragă Bebel,

Răspund imediat la scrisoarea ta din 19 pe care am primit-o astăzi dimineață, pentru ca răspunsul să-ți parvină înainte de plecarea în marea călătorie.

În general sînt la curent cu ultimele evenimente, cel puțin în ce privește adunările publice, așa că am citit diversele insinuări făcute de Geiser și Frohme, precum și răspunsurile tale concise și convingătoare<sup>328</sup>.

Pentru toată porcăria asta trebuie să-i mulțumim în cea mai mare parte lui Liebknecht, cu pasiunea lui pentru nulitățile savante și pentru cei cu poziții în cercurile burgheze, ca să se poată grozăvi față de micul burghez. El este incapabil să reziste unui literat și unui negustor care cochetează cu socialismul. Dar în Germania tocmai aceștia sînt oamenii cei mai periculoși și, începînd din 1845, M[arx] și cu mine i-am combătut neîncetat. Din momentul în care ajung în partid, unde



își fac loc întotdeauna în față, ei trebuie dați la o parte, deoarece sau au concepții mic-burgheze ce diferă în fiecare moment de cel al maselor proletare, sau ei vor să denatureze concepțiile acestora. Sînt însă convins că atunci cînd se va ajunge la momentul realmente decisiv, Liebknecht va fi de partea noastră și, pe deasupra, va afirma că el a spus asta întotdeauna și că noi l-am împiedicat să înceapă lupta mai devreme. De altfel, e bine că a primit un mic avertisment.

Sciziunea se va produce cu siguranță, dar eu insist în continuare că, în condițiile legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup>, noi trebuie s-o provocăm. Dar dacă ea ne va fi impusă, nu vom avea încotro. Trebuie să fim pregătiți și, după părerea mea, e necesar să păstrăm cu orice preț trei poziții : 1) Tipografia și editura din Zürich, 2) conducerea ziarului „Soz[ial]-demokrat“, 3) conducerea ziarului „Neue Zeit“. Sînt singurele poziții pe care le mai deținem acum, dar ele sînt suficiente pentru a ține legătura cu partidul chiar în condițiile legii împotriva socialiștilor. Toate celelalte posturi din presă sînt ocupate de domnii filistini, dar ele nu valorează nici pe departe cît acestea trei ale noastre. Tu ai putea să împiedici realizarea anumitor planuri îndreptate împotriva noastră și, după părerea mea, ar trebui să faci tot posibilul pentru a ne asigura aceste trei poziții. Cum anume, asta trebuie să știi tu mai bine decît mine. Cum este și firesc, Ede și Kautsky se simt extrem de nesiguri în posturile lor redacționale și au mare nevoie de încurajare. Că se urzesc intrigi puternice împotriva ambilor, este evident. Amîndoi sînt extrem de capabili și de utili : în probleme teoretice, Ede are o minte deschisă, în plus este spiritual și inventiv ; nu are însă încredere în sine, ceea ce astăzi este într-adevăr rarism iar în condițiile grandomaniei generale, proprii pînă și celui din urmă dobitoc cu studii, este chiar un merit ; Kautsky a învățat în universități înspăimîntător de multe tîmpenii, dar își dă toată silința să le uite ; amîndoi sînt receptivi la critica sinceră, au înțeles corect esențialul și merită toată încrederea. În comparație cu groaznicul tineret cultivat care se lipește de partid, acești doi oameni sînt perle veritabile.

Sînt întrutotul de acord cu tine în ce privește reprezentanții noștri parlamentari în general și imposibilitatea de a avea — în vremuri de pace, ca acum — o reprezentare autentic proletară. Parlamentarii, în mod necesar mai mult sau mai puțin burghezi, sînt un rău tot atît de inevitabil ca și agitatorii de profesie — muncitori pe care burghezia i-a lăsat fără

lucru. Acest din urmă fenomen era larg răspândit încă din 1839—1848 la chartişti și l-am remarcat încă de atunci. Dacă se va introduce diurna, asemenea muncitori vor sta alături de deputații preponderent burghezi și mic-burghezi, respectiv „cultivați“. Dar toate acestea se vor rezolva. Încrederea mea în proletariatul nostru este tot atît de necondiționată pe cît de nelimitată este neîncrederea mea în filistinismul german tradițional. Iar cînd vor veni vremuri ceva mai furtunoase, lupta se va intensifica în așa măsură încît angajarea în această luptă se va face con amore<sup>110</sup>), iar amărăciunea provocată de nimicnicia și filistinismul, cu care tu trebuie să te bați acum en détail și pe care eu o cunosc dintr-o veche experiență, se va pierde în amploarea bătăliei și atunci vom avea în parlament oameni adevărați. Sigur, mie îmi este ușor să vorbesc de aici, dar tu trebuie să înghiți toată ciorba asta respingătoare, și, într-adevăr, nu-i ușor. În orice caz, mă bucur că fizic te simți din nou bine. Cruță-ți nervii pentru vremuri mai bune, o să mai avem nevoie de ei.

Cartea a III-a a „Capitalului“ a fost în cea mai mare parte dictată după manuscris și transcrisă lizibil. În cinci-șase săptămîni această primă fază va fi aproape încheiată. Urmează extrem de dificila redactare finală, care va necesita multă muncă. Este însă o lucrare sclipitoare, va avea efectul unui trăsnet. În ce privește cartea a II-a, aștept de la o zi la alta primele exemplare. Vei primi curînd unul.

Bătrînul tău,  
F. E.

23 iunie. Astăzi s-a făcut prea tîrziu ca să expediez scrisoarea recomandat, de aceea o voi trimite mîine.

24 iunie. Am primit ziarele berlineze și îți mulțumesc.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>110</sup>) cu pasiune — în limba italiană în text. — Nota red.

# Das Kapital.

## Kritik der politischen Oekonomie.

Von

**Karl Marx**

Zweiter Band.

Buch II: Der Cirkulationsprocess des Kapitals.

Herausgegeben von Friedrich Engels.

Das Recht der Uebersetzung ist vorbehalten.

*A caon ami O. Lavrov  
F. Engels  
Londra, 11 iunie 1885.*

**Hamburg**

Verlag von Otto Meissner.

1885.

Coperta primei ediții a volumului al II-lea al „Capitalului”  
cu dedicația lui Engels către Lavrov

178

Engels către Hermann Schlüter  
la Hottingen-Zürich

Londra, 1 iulie 85

Dragă d-le Schlüter,

Anexez prefața la „Proces“<sup>111</sup>). Celelalte își așteaptă rîndul. Prefața<sup>112</sup>) și notele la „Procesul comuniștilor“<sup>113</sup>) nu le voi putea scrie, probabil, decît la începutul lui septembrie. Toată luna iulie voi fi ocupat pînă peste cap, iar în august trebuie să mă odihnesc puțin la mare.

După aceea voi putea trece și la *Insurecția din iunie*<sup>327</sup>.

Reeditarea „Miliardului silezian“ mă va bucura foarte mult. Ar trebui să se adauge biografia lui Wolff scrisă de mine în „Neue Welt“ (cred că prin 1873); voi scrie și o introducere<sup>329</sup>.

Deocamdată n-am primit volumul al II-lea al „Capitolului“. Nu cred că voi putea interveni pentru dv. pe lângă Meissner, căci n-am nici un drept să mă amestec în chestiunea asta, iar omul este fricos<sup>330</sup>.

Vă mai pot trimite cîteva sute de fotografii ale lui M[arx] de ambele formate.

În general, în Germania lucrurile merg bine, muncitorii noștri vor face acolo ordine în toate.

Al dv. devotat,  
F. E.

Trimiteți-mi, vă rog, ultima corectură din „Dühring“ ca să pot face lista greșelilor de tipar. Pe viitor vă rog să-mi tri-

<sup>111</sup>) F. Engels. „Prefață la broșura «Karl Marx în fața juraților din Köln»“. — *Nota red.*

<sup>112</sup>) F. Engels. „Cu privire la istoria Ligii comuniștilor“. — *Nota red.*

<sup>113</sup>) K. Marx. — „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“. — *Nota red.*

miteți întotdeauna două exemplare de corectură, așa cum se obișnuiește pretutindeni și cum este realmente necesar.

Dacă doriți să dați articolelor titlul „Din «Neue Rheinische Zeitung»“, fascicula I, II etc., n-am, firește, nimic împotriva.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germana

179

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 4 iulie 1895

Draga mea Laura,

Anexez un cec de 15 lire sterline, cît a cerut Paul ; sper că el nu suferă prea mult din cauza căldurii care trebuie să fie acum destul de supărătoare la Ste-Pélagie <sup>310</sup>.

Aventura ta cu rușii mi-a readus în memorie vremurile cînd nu puteai să fii niciodată sigur că n-o să apară Dupont cu un citoyen <sup>114</sup>) sau doi (bine dispuși) — care să înnopteze aici.

„Justice“ anunță, așa cum probabil ai văzut, că Reeves (un om cam lipsit de mijloace bănești din Fleet st.) intenționează să publice „în fascicule“ o traducere a rezumatului „Capitalului“ făcut de Deville. Asta este o boicotare a traducerii noastre <sup>331</sup>. Dacă va fi așa, voi fi nevoit să declar că rezumatul lui Deville nu este nici pe departe fidel sau, mai exact, că în a doua parte este mai degrabă prea fidel, întrucît cuprinde toate concluziile, dar omite majoritatea premiselor și toate definițiile.

Fortin de Beauvais îmi trimite prima parte a traducerii lui „18 Brumar“ făcută de el. N-am avut încă timp să o verific.

<sup>114</sup>) — cetățean. În limba franceză în original. — *Nota red.*

Dictarea volumului al treilea<sup>115)</sup> este pe sfârșite, adică ceea ce se putea dicta. După ce mă înapoiez de la mare (la sfârșitul lui august), mă voi apuca întâi de trierea scrisorilor etc. (și a cărților), iar după aceea voi începe munca propriu-zisă la volumul al III-lea. În ce privește volumul al II-lea, nu sînt noutăți. Dacă n-o să apară săptămîna viitoare, am să scriu. Editorii ăștia invocă întotdeauna afacerile pentru a explica amînarea unei apariții.

Procesul de la Köln al Maurului<sup>116)</sup> se reeditează la Zürich.

În ce privește traducerea în rusă a volumului al doilea, din 33 de coli sînt deja gata 18<sup>273)</sup>.

Acum trebuie să plec în oraș pentru chestiuni personale urgente (bani), de aceea atît pentru astăzi de la

Al tău cu drag întotdeauna,  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

180

Engels către Gertrud Guillaume-Schack

la Beuthen

(Ciornă)

[Londra, în jurul lui 5 iulie 1885]

Mult stimată doamnă,

La întrebarea dv.<sup>332)</sup> nu pot să vă răspund decît că nu am dreptul să fac nici un fel de comunicări, destinate în ultimă

<sup>115)</sup> al „Capitalului”. — *Nota red.*

<sup>116)</sup> „Karl Marx în fața juraților din Köln”. — *Nota red.*

instanță publicității, despre colaborarea mea cu Marx la lucrările politice, de care ne-am ocupat *confidențial*. De asemenea, nu pot nici în numele lui Marx, nici în numele meu, să-mi asum vreo răspundere pentru întregul program francez, la elaborarea căruia, în virtutea specificului acestui material, noi n-am putut decît cel mult să dăm sfaturi. *Confidențial* pot să vă comunic că *expunerea de motive a programului partidului muncitoresc de orientare rouennéză îi aparțin într-adevăr lui Marx*<sup>117</sup>).

Dacă francezii insistă mai puțin decît germanii asupra limitării muncii femeilor, aceasta se explică prin faptul că în Franța, în special la Paris, munca femeilor în fabrică n-are decît un rol relativ secundar. Salariul egal la muncă egală pentru ambele sexe este cerut, după cît știu, de toți socialiștii, atîta timp cît salariul mai există. Că femeia muncitoare are nevoie de o protecție specială împotriva exploatării capitaliste, din cauza funcțiilor ei fiziologice particulare, mi se pare un lucru clar. Militantele englezoaice pentru dreptul formal al femeilor de a fi exploatare de capitaliști tot atît de mult ca bărbații sînt în mare parte și ele interesate, direct sau indirect, în exploatarea capitalistă a ambelor sexe. Recunosc că pe mine mă interesează mai mult sănătatea generației viitoare decît egalitatea absolută în drepturi a sexelor în ultimii ani de existență a modului de producție capitalist. Eu sînt convins că o egalitate autentică a femeii cu bărbatul va putea deveni realitate numai atunci cînd va fi desființată exploatarea amîndurora de către capital, iar gospodăria, care acum este o îndeletnicire privată, va deveni o ramură a producției sociale.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>117</sup>) K. Marx. — „Introducere la programul partidului muncitoresc francez”. — *Nota red.*

## 181

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 23 iulie 1885

Draga mea Laura,

M-am bucurat foarte mult aflînd că în curînd prizonierul nostru <sup>118)</sup> va respira din nou l'air pur de la liberté (sans égalité et fraternité) <sup>119)</sup> și [...] <sup>120)</sup>.

Firește că Deville nu are nici o vină pentru trucul lui Hyndman & Co. <sup>333</sup> (se spune că „John Broadhouse“, care figurează ca traducător, n-ar fi altcineva decît însuși nemuritorul Hyndman în persoană) și sper că povestea asta se va termina repede. Poate că toate acestea au fost ticluite pur și simplu de H[yndman] și K. Paul numai ca să ne incite, căci K. P[aul] n-a mai auzit de mult nimic de la mine, deoarece deocamdată eu nu pot indica data la care voi fi gata. În orice caz, publicarea nu ne poate lăsa indiferenți. Firește că aș prefera să fie o alarmă falsă. Dacă însă nu va fi așa, voi fi nevoit să declar public că ultima parte a rezumatului *nu* redă corect originalul. I-am spus acest lucru lui Deville înainte de tipărirea cărții lui <sup>121)</sup> și totuși ea a fost tipărită în vechea formă, „deoarece editorul n-a vrut să aștepte“. În Franța, unde în librării se află ediția franceză, ar mai merge, dar aici nu se poate admite sub nici un motiv, deoarece traducerea engleză încă n-a apărut, iar rezumatul se editează pentru a-i face concurență.

Gilceava din rîndul deputaților germani a avut, în ansamblu, rezultate excelente. Muncitorii au acționat pretutindeni atît de energic împotriva acestor pretenții ridicole, încît îngîmfații domni din parlament nu vor repeta, probabil, tentativa de a-și institui dominația <sup>286</sup>. Oamenii noștri au acționat fără echivoc, în pofida restricțiilor legii împotriva socialiștilor <sup>12</sup>. Între timp, sărmanul Liebknecht străbate Germania în lung și în lat, predicînd armonia și spunînd tuturor că nu există di-

<sup>118)</sup> Paul Lafargue. — *Nota red.*

<sup>119)</sup> — aerul curat al libertății (fără egalitate și fraternitate) — *Nota trad.*

<sup>120)</sup> În continuare, în manuscris două rînduri sînt șterse și nu pot fi descifrate. — *Nota red.*

<sup>121)</sup> Vezi volumul de față, p. 65—68. — *Nota red.*



vergențe principiale, că totul nu este decît animozitate personală, că ambele părți au comis greșeli etc. — O găină care a scos boboci de rață. În ultimii 20 de ani, el a „clocit“ socialiști „cultivați“ și acum refuză cu încăpăținare să recunoască că puii lui de găină sînt niște boboci de rață, că socialiștii sînt niște filistini filantropi.

Sînt foarte încîntat că scrutinul de listă, inventat pentru a eterniza guvernul oportunist<sup>334</sup>, va distruge, probabil, oportunismul. Dacă Clemenceau își va respecta numai jumătate din promisiuni, dacă nu va face decît să inițieze desființarea uriașei birocrății franceze, va fi totuși un progres imens. Pe de altă parte, chiar admitînd că el intenționează să fie realmente sincer și să se țină de cuvînt, va întîmpina atît de multe obstacole și va fi nevoit să renunțe atît de curînd, încît va apărea întotdeauna ca un trădător în fața alegătorului parizian. A crede că în Franța s-ar putea introduce autonomia locală anglo-saxonă și în speță americană fără a face să se prăbușească întregul regim burghez este o eroare. Foarte curînd el va trebui să aleagă între a renunța la reforme și a fi bourgeois avec les bourgeois<sup>122</sup>) și a merge mai departe, a se revoluționariza. Cred că va rămîne burghez și atunci, probabil, va veni vremea noastră.

Schorlemmer este aici, deocamdată n-are un plan definitiv al călătoriilor sale pe continent, dar are în vedere Parisul.

În noiembrie vom avea și aici o revoluție pașnică. Noul cîntingent de alegători va determina cu siguranță vechile partide să-și modifice complet pozițiile<sup>320</sup>. Whigii au și anunțat prin cel mai mare purtător de cuvînt al lor, „The Edinburgh Review“, că acum „se aleg apele“ : radicalii își urmează calea, în timp ce whigii intenționează să adere la toryi care, după cum descoperă ei acum, nu sînt un rău chiar atît de mare<sup>335</sup>. Dacă toryi îi vor accepta și în ce condiții, rămîne de văzut. Fapt este că în ultimii zece ani, această alianță a tot fost pusă pe tapet, dar eșuează de fiecare dată cînd e vorba de împărțirea prăzii. Încă un progres : este foarte posibil să avem în parlament pe toți „muncitorii reprezentativi“ — adevărat putregai. Este exact ceea ce voiam.

Pumps ar dori să mergem anul acesta la Jersey ; dacă o vom face și dacă Paul va fi în libertate, nu vrei să mergi și tu cu noi, iar apoi să vii la Londra ? Vaporul pleacă de la St. Malo. Sau vrei să aștepți la Paris pînă vine Jollymeier să

<sup>122</sup>) — burghez între burghezi. — Nota trad.

te ia? Gîndește-te și dă-mi de știre. Din cauza treburilor lui Percy nu vom putea pleca de aici înainte de 8 sau 10 august.  
Salutări de la Nim și Jollymeier.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

182

Engels către August Bebel  
la Zürich

Londra, 24 iulie 85

Dragă Bebel,

Sper ca această scrisoare să te găsească la Zürich la 26 iulie — așa cel puțin am înțeles.

Gîlceava din partid, după cît pot să apreciez eu de aici, evoluează extrem de bine. Frohme face tot posibilul să-și facă de rîs prietenii, lucru care nouă nu poate decît să ne convină, dar din fericire este acolo salvatorul L[iebknecht] care a anunțat Asociația de aici că *el* se va duce la Frankfurt și va face ordine acolo, iar dacă nu va reuși, Fr[ohme] va trebui să plece<sup>336</sup>. În toată povestea, L[iebknecht] joacă rolul amuzant al găinii care a scos boboci de rață : el a vrut să crească socialiști „cultivați“ și cînd colo din ouă n-au ieșit decît filistini și mic-burghezi, iar acum buna cloșcă vrea să ne facă să credem că sînt pui de găină care plutesc în sfera de influență a burgheziei și nu boboci de rață. N-ai ce să-i faci, trebuie să ținem cont chiar de iluziile lui, dar la Offenbach — dacă e să dăm crezare relatărilor din ziar — s-a cam întrecut cu gluma<sup>337</sup>. Din toată această poveste nu ne vom alege decît cu faptul că partidul va deveni conștient de existența în interiorul său a două curente, din care *unul* orientează masele, iar celălalt majoritatea așa-zişilor conducători, și că aceste curente se vor îndepărta în mod necesar tot mai mult unul de celălalt. În felul acesta se pregătește sciziunea care se va produce mai tîrziu și asta e bine. Dar domnii din aripa dreaptă vor chibzui înainte de a da un nou ucaz.

La K[autsky] ai sesizat chiar principala slăbiciune. Predicția lui juvenilă pentru concluzii pripite a fost consolidată de mizerabilele metode de predare a istoriei în universități, în special în cele austriece. Acolo studenții sînt învățați sistematic să scrie lucrări istorice pe baza unui material despre care ei știu că e insuficient, dar pe care *trebuie să-l considere suficient*, prin urmare să scrie lucruri despre care ei nu pot să nu știe că sînt false, dar pe care ei trebuie să le considere bune. K[autsky], firește, a făcut asta cu multă rîvnă. Pe de altă parte, un publicist trebuie să scrie pentru onorariu și să scrie mult. Așa se face că el n-a avut nici cea mai vagă noțiune de munca realmente științifică. De cîteva ori s-a și ars destul de bine — cu lucrarea sa despre istoria populației, iar apoi cu articolele despre căsătoria în comuna primitivă<sup>338</sup>. Atunci i-am spus prietenește cele ruvenite ; nu-l cruț și critic fără milă, *din acest punct de vedere*, tot ce scrie. Din fericire însă, îl pot consola, spunîndu-i că eu însumi, în anii înfumurării mele din tinerețe, procedam absolut la fel și că abia de la Marx am învățat cum trebuie să lucrez. Critica mea îl ajută substanțial.

Articolele din ziarul berlinez<sup>123)</sup> sînt scrise cu siguranță de Mehring, cel puțin eu nu cunosc la Berlin pe nimeni altcineva care ar putea să scrie atît de bine. Tinărul este foarte talentat și are o minte ageră, dar este un tip interesat și trădător din fire ; sper că toate acestea nu vor fi uitate cînd el se va întoarce la noi, lucru pe care îl va face, fără îndoială, deîndată ce vor veni alte vremuri<sup>269</sup>.

Walther și soția lui au fost aici și mi-au adus ziarele conținînd relatări despre cearta din partid. Duminică vor veni din nou.

Volumul al II-lea al „Capitalului“ ți l-am trimis la Dresden imediat ce l-am primit. Manuscrisul volumului al III-lea l-am dictat în întregime — în măsura în care acest lucru a fost posibil — iar în toamnă, după ce mă voi fi odihnit puțin și voi fi rezolvat diverse treburi urgente, voi trece la redactarea finală. Dar acum sînt liniștit : manuscrisul a fost transcris lizibil, în cel mai rău caz, dacă eu nu voi mai fi, va putea fi tipărit în forma actuală. Pînă n-am terminat treaba asta, n-am avut nici o clipă de liniște. Dealtfel, redactarea a trei secțiuni extrem de importante — adică două treimi din întreaga lucrare — este și ea o muncă infernală. Dar o voi face și mă bucur dinainte de ecoul pe care îl va avea apariția acestei cărți.

<sup>123)</sup> „Volks-Zeitung“. — Nota red.

În toamnă vom fi martorii a două revoluții pașnice : alegerile din Franța și de aici.

În Franța, scrutinul de listă<sup>334</sup> — născocit de republicanii autentici și introdus de gambettiști cu scopul de a-și asigura o dominație externă impunând, în special parizienilor, alegerea de avocați și ziariști — îi va elimina, probabil, pe cei mai mulți gambettiști și este aproape cert că îi va aduce la putere — dacă nu imediat, atunci curînd — pe Clemenceau și pe radicali<sup>339</sup>. Ei sînt *ultimul* partid burghez *posibil* din cele existente în prezent. Clem[enceau] insistă pentru autonomia departamentală și comunală, adică pentru descentralizarea administrației și desființarea birocrăției. Chiar și începutul unei asemenea reforme ar însemna pentru Franța cea mai mare revoluție din cîte au fost de la 1800 încoace. Dar dominația radicalilor în Franța înseamnă în primul rînd emanciparea proletarilor de *vechea* tradiție revoluționară, lupta directă dintre proletariat și burghezie, prin urmare, delimitarea clară, în fine, a forțelor care luptă.

Aici, noul drept de vot<sup>228</sup> va răsturna toate vechile raporturi dintre partide. Alianța dintre whigi și toryi<sup>340</sup> în cadrul unui partid conservator, care să se sprijine pe *întreaga* proprietate funciară, nu divizată în două tabere, ca pînă acum, și care să cuprindă toate elementele conservatoare ale burgheziei : băncile, marea finanță, comerțul, o parte a industriașilor ; pe de altă parte, burghezia radicală, adică majoritatea marilor industriași, mica burghezie și proletariatul, care se trezește din nou la viața politică, deocamdată aflîndu-se încă în coadă — iată punctul de plecare pentru o revoluție cum n-a mai cunoscut Anglia din 1689.

Și pe deasupra bătrînul Wilhelm care e pe ducă. Totul merge grozav, ai să vezi !

Al tău,  
F. Engels

183

Engels către Eduard Berstein  
la Zürich

Londra, 24 iulie 1885

Dragă Ede,

Bebel mi-a scris că în jur de 26 ale lunii va fi la Zürich ; scrisoarea alăturată este pentru el, dacă nu va fi acolo, ai să hotărăști tu ce ai de făcut.

Salutări de la Schorlemmer.

Alegerile care vor avea loc în toamnă în Franța<sup>354</sup> și Anglia<sup>320</sup> sînt începutul sfîrșitului ; pe acesta din urmă îl doresc și bătrînelui Wilhelm. Întrucît se pare că rușii s-au poticnit, se vede treaba că vom fi nevoiți să începem noi. Iar dacă cele trei mari țări apusene se pun în mișcare, e și asta de ajuns.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

184

Engels către Nikolai Franțevici Danielson  
la Petersburg

Londra, 8 august 1885

Stimate domn,

Am reflectat la propunerea dvs. de a vă scrie o prefață specială pentru ediția rusă<sup>124)</sup>, dar nu știu dacă ea va fi ceea ce vă trebuie<sup>341</sup>.

Dacă dvs. considerați că e mai bine să nu se vorbească deloc despre Rodbertus, aș propune să omiteți întreaga parte a doua a prefeței. Ea nu elucidează locul ce revine autorului<sup>125)</sup>

<sup>124)</sup> a volumului al II-lea al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>125)</sup> Marx. — *Nota red.*

în istoria științelor economice, dar toate acestea se explică prin împrejurările specifice în care a fost scrisă, și anume atacurile clicii lui Rodbertus. Această clică este extrem de influentă în Germania, face multă vilvă și, fără îndoială, în curînd veți auzi despre ea și în Rusia. E un procedeu atît de ușor și de comod să se rezolve toată povestea prin afirmația că autorul nostru pur și simplu l-ar fi copiat pe Rodbertus, încît cu siguranță că ea va fi repetată pretutindeni unde este citit și discutat autorul nostru. Dar în toate aceste probleme dvs. puteți judeca cel mai bine, așa că las la latitudinea dvs., cu atît mai mult cu cît eu n-am nici cea mai vagă idee despre ceea ce lasă și ceea ce nu lasă la dumneavoastră cenzura.

Aici circulă unele zvonuri îmbucurătoare despre amicul nostru comun <sup>126)</sup>. Ați putea să-mi comunicați unele detalii ?

Al dv. devotat,  
R. W. Rosher <sup>127)</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
„Minuvsje godi“ nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 185

### Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 8 august 1885

Draga mea Laura,

Spre uimirea mea constat că la toate exemplarele <sup>128)</sup> pe care le am lipsește tabla de materii. I-am scris imediat lui Meissner, cerîndu-i explicații și am să-ți trimit un exemplar de îndată ce îl voi primi.

E foarte bine că te pregătești să o vizitezi pe măicuța Vaillant la Villerville, dar ăsta nu-i un motiv să nu ne vizitezi și pe noi. Intenționăm să plecăm de aici marți, 11, și ne vom înapoia cel tîrziu pe 11 septembrie. Cam în același timp cu noi, Schorlemmer va pleca în Germania și se va înapoia prin Paris tot pe la mijlocul lui septembrie și nu vedem de ce n-ai

<sup>126)</sup> Lopatin. — *Nota red.*

<sup>127)</sup> pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

<sup>128)</sup> volumului al II-lea al „Capitalului“. — *Nota red.*

veni și tu cu el. Dacă Paul nu poate pleca *acum* la Bordeaux, poate că va reuși să o facă *atunci*, și în acest caz ar fi cum nu se poate mai bine <sup>342</sup>.

Scrisoarea ta îmi amintește că editorul lui Deville <sup>129</sup>) poate într-adevăr să nu-și dea acordul pentru traducere timp de *un* an după publicarea originalului <sup>343</sup>. Dar acest an a trecut, căci acum se împlinesc doi ani de când am primit manuscrisul la Eastbourne <sup>130</sup>), iar cartea a ieșit de sub tipar curînd după aceea. Omul care vrea să publice traducerea este Reeves, 185 Fleet st., dar noi nu putem nici să obținem un exemplar, nici să aflăm ceva mai mult despre asta.

Tussy și Eduard urmau să plece ieri la Deal, dar deocamdată n-am vești de la ei și nici adresa. Vor să rămînă acolo 10—14 zile. Familia Kautsky a plecat la Eastbourne. Bătrîna Kautsky este o femeie neobișnuit de simplă pentru o scriitoare germană. Am citit unul din romanele ei <sup>131</sup>), nu-i rău deloc. Am sfătuit-o însă să-l studieze pe Balzac și a luat cîteva volume, dar franceza pe care o știe va fi suficientă pentru o asemenea lectură ?

Scrutinul de listă <sup>334</sup> este, fără îndoială, îndreptat în primul rînd împotriva oamenilor noștri, dar asta n-are importanță atîta timp cît nu sîntem prea numeroși. Dacă ai noștri vor înregistra succese la Paris și în unele mari centre provinciale, radicalii vor fi nevoiți ca data următoare să prezinte liste comune cu ei în unele locuri și atunci unii ar putea fi aleși ; în afară de aceasta, pînă atunci ai noștri vor deveni considerabil mai puternici, iar multe dintre sectele care există separat, posibiliști <sup>12</sup> etc. vor fi înfrînte. Dacă alegerile următoare îl vor aduce la putere pe Clemenceau, eu voi fi foarte mulțumit. Este, din cît pot eu să-mi dau seama, ultimul om pe care îl mai poate oferi burghezia. După el — le deluge <sup>132</sup>). Și în același timp alegerile au loc aici cu un contingent absolut nou de alegători <sup>320</sup>, ceea ce *trebuie* să fie începutul sfîrșitului ; iar bătrînul Wilhelm e cu un picior în groapă (ieri a căzut din nou pe treptele de la Gastein) — în fine, vom trăi și vom vedea.

După alegerile de aici — care, sper, fi vor aduce în parlament pe toți Potter-ii, Cremer-ii și alți faux frères <sup>133</sup>) —

<sup>129</sup>) Henri Oriol. — *Nota red.*

<sup>130</sup>) Vezi volumul de față, p. 50—51. — *Nota red.*

<sup>131</sup>) *Mina Kautsky*. „Stefan von Grillenhof“. — *Nota red.*

<sup>132</sup>) — potopul. — *Nota trad.*

<sup>133</sup>) — trădători. — *Nota trad.*

baza pentru o mișcare socialistă în Anglia va fi mai largă și mai puternică. De aceea mă bucur văzînd că mișcarea Hyndman nu va prinde nicăieri rădăcini, iar mișcarea simplă, stîngace, uimitor de neabilă, dar *sinceră* a Ligii socialiste <sup>279</sup> cîștigă teren încet și sigur. „Justice“ este tot mai neînteressant, iar „To-Day“ moare, dacă n-a și murit.

Rămîi cu bine — mai am de scris o grămadă de scrisori. Salutări de la noi toți.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

186

Engels către Karl Kautsky

la Eastbourne

[Jersey, duminică, 16 august 1885]

Dragă K[autsky],

După tot felul de rătăcirii am ajuns aici <sup>344</sup> alaltăieri dimineață și după unele strădanii m-am instalat. În cinci ani, locșorul ăsta nu s-a schimbat mult, este încă tot frumos cînd vremea e bună. Călătoria pe mare a fost splendidă, numai spre dimineață Nim, Pumps și Lili au fost ceva mai risipitoare, adică de fapt numai ultimele două, căci Nim a stat culcată și i-a fost mai bine. La Guernsey am debarcat vreo zece viței și 20 de oi ; ți-era mai mare mila văzîndu-i ce mult sufereau din cauza răului de mare. Am descoperit bere Pilsen, din care consumăm din plin, precum și un vin roșu foarte bun cu 10 pence sticla. Acum partidul n-are decît să facă ce vrea, dar dacă ai să ne comunicii ceva interesant am să mă bucur. Adresa : 2, Royal Crescent, Jersey. Salutări cordiale de la toți ție, soției și mamei tale <sup>134)</sup>

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>134)</sup> Louise Kautsky și Minna Kautsky. — *Nota red.*



187

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

31, Roseville st. Jersey, 25 aug. 85

Stimate domn,

Am primit scrisorile dvs. din 6(18) ., 9(21) august, la care am să răspund după ce mă întorc la Londra <sup>135)</sup>. Trimit alăturat scrisoarea <sup>345</sup> către editorul lui „С[еверный] В[естник]“ <sup>136</sup>. Probabil că răspunsul îl aveți. Dacă nu, vă rog să-mi scrieți ca și pînă acum la Londra, iar eu, după ce mă voi întoarce acolo, peste 14 zile, vă voi trimite o copie.

Al dv. devotat,  
P. W. R[osher] <sup>137)</sup>

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

188

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

31, Roseville st. Jersey, 26 aug. 85

Stimate domnule Schlüter,

Colile 16 și 17 <sup>138)</sup> au sosit la Londra după plecarea mea ; familiile Kautsky și Aveling erau și ele plecate, așa că nu era nimeni care să fi putut tria numeroasele tipărituri și să mi le trimită. De abia luni a fost la mine acasă doamna Aveling și atunci mi-a trimis colile. Ieri, miercuri, vi le-am expediat corectate. Au fost introduse acolo multe cuvinte care nu există în original și care denaturează complet sensul. În coala 17 paginile sînt în totală dezordine : 257, 262, 263, 258, 259, 264 etc.,

<sup>135)</sup> Vezi volumul de față, p. 346—348. — *Nota red.*

<sup>136)</sup> În original cu caractere rusești — *Nota red.*

<sup>137)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

<sup>138)</sup> ale celei de-a treia ediții a lucrării lui F. Engels „Anti-Dühring“. — *Nota red.*

lucru absolut inadmisibil mai ales că acest capitol este cel mai important, de aceea, ca măsură de prevedere, vă scriu aceste rînduri.

Mai rămîn aici încă două săptămîni. *Începînd cu 3 septembrie, sîmbătă*, e mai bine ca întreaga corespondență să fie expediată la Londra. Aici ne sufocăm literalmente, absența ploii face ca pe această minunată insuliță să fie mare lipsă de apă. Nu mai știu nimic despre partid ; de altfel, după recente furtuni din paharul cu apă parlamentar <sup>286</sup> nu-i nici o pagubă. Calde salutări lui Ede.

Al dv.,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

189

Engels către Karl Kautsky

la Londra

Dragă K[autsky],

Joi <sup>139</sup>) plecăm de aici și sperăm să ne vedem, ca de obicei, duminică la noi. Am primit „Volks-Z[eitung]“ cu □ <sup>140</sup>) și îți mulțumesc. Omul vrea să apară ca băiat cuminte în fața tatălui său <sup>141</sup>). Acesta însă are ceva mai bun de făcut. Nemulțumindu-se cu faptul că în 1870 a făcut o Republică franceză, acum își dă toată șilînța să facă una spaniolă <sup>346</sup>. Să sperăm că o să reușească. Dobitoci mai sînt acești mari oameni !

Calde salutări soției tale și ție de la toți.

Al tău,  
F. E.

Jersey, 6/9/85

Publicat pentru prima oară în  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>139</sup>) 10 septembrie. — *Nota red.*

<sup>140</sup>) articolul lui Viereck. Joc de cuvinte : Viereck — pătrat, dar și nume de familie. — *Nota red.*

<sup>141</sup>) Wilhelm I. — *Nota red.*

190

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Ieri am primit aici sfârșitul corecturii la „D[ühring]“. Miine plec, așa că aici nu mai pot face nimic, cu atât mai mult cu cât coala 18 zace încă necorectată la Londra. Anul acesta expedierea materialelor de la Londra n-a fost bine asigurată, de aici și întârzierea. Prima mea grijă este terminarea acestor corecturi și prefața. Celelalte sînt notate și urmează la rînd. Rog să mi se trimită urgent la Londra biografia lui Wolff din „Neue Welt“, voi începe imediat lucrul <sup>329</sup>.

Un cald salut de la al dv.,

*F. E.*

Jersey, 9/9/85

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

191

Engels către Karl Kautsky

la Londra

Dragă Kautsky,

Din cauza unei puternice furtuni ne aflăm încă aici, căci nu-mi puteam asuma răspunderea unei călătorii pe mare cu copiii și nu prea cred că vom putea pleca miine. Prin urmare, proiectele mele de a vă revedea duminică la mine nu se pot realiza.

Calde salutări soției tale.

Al tău,

*F. E.*

[Jersey], joi [10 septembrie 1885]

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 192

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 22 sept., 1885

Dragă Laura,

Ieri cînd voiam să-ți scriu a venit cineva și am pierdut poșta. Abia azi pot să-ți trimit un cec de zece lire — este tot ce am pînă îmi sosesc banii, lucru care, sper, se va petrece curînd. De Schorl[emmer] nu știu nimic, cred însă că tu ai vești de la el, căci îl aștepti, iar eu, avînd în vedere asta, fi-rește că privesc puțin mai departe și nutresc speranța că te va aduce cu el săptămîna viitoare. Noi am pregătit totul pen-tru tine.

În același timp în care voi ați avut duminica trecută la Paris o încăierare de toată frumusețea<sup>347</sup>, Tussy și Aveling au avut și ei una aici în East End; am să-ți trimit „Daily News“, care a publicat cea mai bună relatare și un articol de fond pe această temă<sup>348</sup>. Ei au fost aici azi dimineață; părerea mea este că dacă în treaba asta nu-i atrag de partea lor pe radicali<sup>324</sup>, care par foarte interesați, atunci le jeu ne vaut pas la chandelle<sup>142</sup>). Socialiștii nu pot face mare lucru, radicalii sînt o forță. Dacă s-ar face în așa fel încît să fie arestați vreo doisprezece radicali, guvernul ar ceda — fie și numai avînd în vedere alegerile. Dacă însă vor fi arestați numai socialiști, ei ar intra la închisoare și nu s-ar obține nimic.

Îmi place modul sistematic și teoretic corect în care fran-cezii au început să aplice scrutinul de listă<sup>334</sup>. Fiecare partid prezintă o listă proprie completă. Rezultatul este că pretutin-denii partidul care e relativ mai puternic reușește să-și includă oamenii săi, iar celelalte nici unul. În același timp însă fiecare partid își evaluează efectivul și îi cunoaște forța, iar la alege-riile următoare se va obține rezultatul necesar; partidele care au interese similare se vor uni pe o listă comună corespunzător forței lor relative — dacă acest lucru nu s-a și făcut acum, în ajunul alegerilor. Scrutin de liste<sup>143</sup>) îi obligă pe radicali<sup>339</sup> și pe socialiști să prezinte o listă comună, tot așa cum îi va sili tot mai mult pe oportuniști și pe monarhiști să prezinte o

<sup>142</sup>) — mai mare daraua decît ocaua. — *Nota trad.*

<sup>143</sup>) — scrutinul de listă. — *Nota trad.*

listă comună, cel puțin în unele departamente. Dar pentru génie français<sup>144)</sup> este caracteristic faptul că acest lucru nu poate fi realizat decât ca urmare a experienței practice. Tocmai acest caracter ideologic, absolut, conferă istoriei politice franceze forma ei clasică, deosebită de politica încâlcită a altor națiuni

Nu-mi văd capul de atâtea corecturi, redactări, prefețe pe care trebuie să le scriu etc. etc., așa că n-am reușit să examinez atent traducerea pe care ai făcut-o tu „Manifestului“<sup>349</sup>. De îndată ce voi termina lucrările cele mai urgente — sper că spre sfârșitul acestei săptămîni — mă voi ocupa de ea și vom putea discuta aici. Mă bucur că, în sfârșit, nu-ți mai ții talentul în umbră și începi să ne ajuți să traducem în franceză unele lucrări importante, căci francezii noștri neași nu sînt, după cît se vede, în stare să înțeleagă germana. Dacă te-ai lansat în munca asta, ai să continui în virtutea inerției și cu timpul ai să începi să îndrăgești această muncă grea.

Se închide poșta, așadar, pe curînd; sper că vei aduce și restul traducerii tale.

Salutări de la Nim.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

193

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 23 sept. 1885

Stimate domnule Schlüter,

1. Ați primit, desigur, toate colile de corectură la „Dühring“. V-au fost expediate de aici la 13 și 14 ale lunii. Dacă lipsește ceva, vă rog să aveți amabilitatea să mă înștiințați; textul cules avea atîtea greșeli încît era imposibil să apară fără să fi făcut eu corectura.

<sup>144)</sup> — geniul francez. — *Nota trad.*

Din colile curate aici a sosit pînă la a 14-a. Aștept să vină restul, ca să fac erata. Anexez o listă provizorie, unde sînt corectate multe ineptii, care, probabil, mi-au scăpat chiar mie. Dar am să revăd textul în întregime.

Aș avea multe de reproșat d-lui Meissner în ce privește aspectul grafic al volumului al II-lea al „Capitalului“ : colon-cifrul era complet greșit, iar eu, în măsura în care a fost posibil, l-am pus în ordine în cea mai mare parte abia în corectură. Este inadmisibil. În afară de aceasta, 500 de exemplare au apărut fără tabla de materii. Anexez un exemplar pentru arhivă.

□ <sup>145)</sup> este incorigibil. <sup>146)</sup>. Apelul lui către tătucu <sup>147)</sup> este umilitor <sup>350)</sup>. Bătrînul o să-l ia la refec.

Calde salutări,

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

194

Engels către Eduard Bernstein <sup>351)</sup>

la Zürich

Londra, 8 octombrie 1885

Dragă Ede,

Îți expediez alăturat introducerea <sup>148)</sup> la „Dezvăluiri asupra procesului de la Colonia“ <sup>149)</sup>. Dacă vrei să o publici anticipat ca foileton în „S[ozialdemokrat]“, nu am nimic împotriva, dar va trebui ca în prealabil să te înțelegi cu Schlüter, care probabil așteaptă cu nerăbdare lucrările astea. Spune-i

<sup>145)</sup> Joc de cuvinte. Viereck — pătrat, dar și nume de familie.  
— *Nota trad.*

<sup>146)</sup> Vezi volumul de față, p. 323. — *Nota red.*

<sup>147)</sup> Wilhelm I. — *Nota red.*

<sup>148)</sup> F. Engels. „Cu privire la istoria Ligii comuniștilor“. — *Nota red.*

<sup>149)</sup> K. Marx. „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia. — *Nota red.*

că mâine va primi notele și corecturile la textul lui Marx, precum și indicații cu privire la anexele <sup>150)</sup> care au trebuit să fie retipărite din Stieber <sup>151)</sup>.

K. [Kautsky] îți va trimite câteva numere din „Köl[nische] Ztg.“, unde se găsește prima relatare coerentă a evenimentelor din Bulgaria <sup>352)</sup>. Corespondentul se află la Belgrad și este bine informat; întrucât Bismarck nu este deocamdată interesat să ordone păstrarea secretului, știrea poate fi considerată veridică. Prin urmare, rușii au căzut în propria lor capcană; ei au uitat că Alexander Battenberg, în calitatea sa de locotenent de gardă prusian, are toate motivele să se bizuie pe „camaradul“ său Wilhelm.

Îți faci prea multe griji în legătură cu „succesorul“ tău la „S[ozialdemokrat]“. Tocmai asta e bine, că acolo tu ești de neînlocuit; dacă domnii vor încerca să te înlocuiască cu vreunul din acoliții lor, vor da greș, căci 1. nici unul din ei nu va accepta exilul voluntar și 2. partidul ar pune capăt imediat unei asemenea situații și n-ar mai edita un astfel de ziar. Dacă pleci tu, dispare și „S[ozialdemokrat]“, iar faptul că aceste două aspecte sînt legate unul de celălalt e foarte bun. August <sup>152)</sup> este și el de părere că redacția, editura și tipografia de la Zürich <sup>153)</sup> trebuie să rămînă cu orice preț în mîinile noastre, ceea ce nu este de loc exclus, căci pentru ceilalți ele n-ar fi decît o povară. După părerea mea, tu trebuie să ai grijă ca tipografia și editura să ne rămînă nouă și atunci problema ziarului „S[ozialdemokrat]“ se va rezolva de la sine; în cel mai rău caz, după ce actualul ziar își va înceta apariția, vom scoate altul. Dar tu le atribui acestor domni o prea mare capacitate de ofensivă.

Achitarea de la Chemnitz este formidabilă <sup>353)</sup>. Prin urmare, chiar pentru judecătorii saxoni asta era prea de tot.

Alegerile din Franța reprezintă un progres. Așa cum am prezis, scrutin de liste <sup>154)</sup> a dat oportuniștilor o grea lovitură <sup>354)</sup>. Dar că lovitura va fi atît de puternică și că marea

<sup>150)</sup> K. Marx și F. Engels. Adresa Organului Central către Liga comuniștilor. Martie 1850“. „Adresa Organului Central către Liga comuniștilor. Iunie 1850“. — *Nota red.*

<sup>151)</sup> Wermuth și Stieber. „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts. — *Nota red.*

<sup>152)</sup> August Bebel. — *Nota red.*

<sup>153)</sup> redacția, editura și tipografia ziarului „Sozialdemokrat“. — *Nota red.*

<sup>154)</sup> — scrutinul de listă. — *Nota trad.*

burghezii, cea mijlocie și o parte a micii burghezii se vor arunca în brațele monarhiștilor, și încă în proporție de masă, nu putea fi prevăzut, cel puțin din afara Franței. Oportuniștii s-au jucat de-a „Directoratul“; ei practică o corupție care depășește cu mult chiar pe cea din timpul celui de-al II-lea Imperiu, fără a garanta însă burghezului liniștea pe care i-o garanta monarhia. Reîntoarcerea la monarhism, care în Franța se numește *orléanism*, a fost cu atât mai firească cu cât întregul centre gauche<sup>155)</sup> (Ribot, „Journal des Débats“ etc.) este alcătuit numai din orléaniști deghizați în republicani, așa că publicul îi preferă pe orléaniștii autentici, iar acolo unde nu se poate altfel, se mulțumește cu bonapartiști și legitimiști. Scrutinele vor constata, probabil, o dare înapoi, teama burghezului în fața propriului său succes electoral, așadar, alegeri radicale. Dacă nu, curînd va începe bătălia.

În orice caz, un lucru e cîștigat: partidele de mijloc sînt eliminate, monarhiștii se opun radicalilor, puținii deputați ai partidelor de mijloc sînt nevoiți să opteze pentru unii sau pentru ceilalți. Astfel situația a devenit *revoluționară*. În Franța nimeni nu mai crede serios în monarhie ca atare, fie și din cauza nenumăraților pretendenți. Dar nu este exclusă o tentativă orléanistă, și atunci totul se va rezolva. În orice caz, problema se pune astfel: ori la *république en danger*<sup>156)</sup>, ori instaurarea unei republici „radicale“. După toate probabilitățile, va triumfa aceasta din urmă. Dar atunci radicalii vor trebui nu numai să-și respecte propriile făgăduieli și să înlocuiască administrația centralizată a lui Napoleon prin autoadministrarea departamentelor și comunelor, ca în 1792—1798, dar și să se sprijine pe socialiști. O situație mai favorabilă nici nu ne putem dori. Franța rămîne credincioasă mersului logic-dialectic specific al dezvoltării. Acolo contradicțiile nu se estompează niciodată pentru mult timp, ci se rezolvă întotdeauna prin luptă. Iar pe noi acest lucru nu poate decît să ne bucure.

Faptul că socialiștii au atât de puține voturi (lucru de care Lafargue se plînge teribil<sup>355)</sup> este absolut firesc. Muncitorul francez nu-și aruncă buletinul de vot în vînt. Iar întrucît în Franța mai există partide *vii*, nu ca în Germania numai partide moarte sau muribunde, n-ar fi rațional din punct de vedere politic să votezi pentru un socialist care n-are nici o șansă, dacă prin aceasta un radical întrunește minoritatea,

<sup>155)</sup> — centru-stînga. — *Nota trad.*

<sup>156)</sup> — republica este în pericol. — *Nota trad.*



iar un oportunist majoritatea. Candidaturile de verificare întâmpină în Franța mari dificultăți, ceea ce se va întâmpla pe alocuri și în Germania de îndată ce acolo viața politică se va înviora. Abia atunci când în Franța evenimentele vor evolua de așa manieră încît socialiștii să poată să devină opoziție oficială, adică atunci când la cîrmă va fi Clemenceau, vom avea milioane de voturi. Dar nu li se poate recomanda francezilor să se dezvolte în manieră *germană*. Or, tocmai acest lucru îl fac chiar și mulți dintre cei mai buni oameni din Germania.

Firește, o apreciere definitivă se va putea face abia după alegerile suplimentare.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 195

### Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 9 octombrie 1885

Dragă domnule Schlüter,

I-am trimis ieri lui Ede introducerea <sup>157)</sup> la „Procesul de la Köln“ <sup>158)</sup>, în eventualitatea că ar dori să o publice anticipat în „Sozialdemokrat“, lucru asupra căruia va trebui să se înțeleagă cu dvs. Acum trimit doar cuprinsul că plan al lucrării <sup>356)</sup>, erata și notele la ediția de la Leipzig din 1875. Am inclus numai cele două adrese ale Organului Central de la Londra, din martie și iunie <sup>159)</sup>; adresa de la Köln din decembrie 1850 <sup>357)</sup> nu conține nimic nou sub aspect teoretic, iar în ce privește sciziunea intră în niște detalii care în momentul de

<sup>157)</sup> F. Engels. „Cu privire la istoria Ligii comuniștilor“. — *Nota red.*

<sup>158)</sup> K. Marx. „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia. — *Nota red.*

<sup>159)</sup> K. Marx și F. Engels. „Adresa Organului Central către Liga comuniștilor. Martie 1850“. „Adresa Organului Central către Liga comuniștilor. Iunie 1850“. — *Nota red.*

față și-ar avea locul numai într-o istorie *exhaustivă* a mișcării de atunci.

Am cam întîrziat, dar nu din vina mea. „La bravoure, c'est dans la venture“<sup>160)</sup> i-a spus cîndva mareșalul Davoul gazdei sale, socrul lui Marx<sup>161)</sup>, cînd acesta i-a urat poftă bună. L'esprit, c'est dans le ventre<sup>162)</sup>, spun eu, după ce am simțit pe propria mea piele la ce grad de prostie și incapacitate îl poate duce pe om o gastrită. Să te chinui cinci ore la o pagină, pentru ca apoi, într-un acces de furie, să arunci cele scrise în foc — well<sup>163)</sup>, acum asta a trecut și să sperăm că nu se va repeta prea curînd.

Mîine mă apuc de introducerea la „Miliardul silezian“<sup>329</sup>.

În schimb, cu bătălia din iunie deocamdată n-am făcut nimic. M-am convins că articolele din „N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung“ nu pot fi retipărite fără o istorie *adevărată* a evenimentelor<sup>327</sup>. Dar aceasta presupune studii speciale, lucru pe care eu nu-l pot face pînă cînd nu voi tria noianul de broșuri de la Marx, deoarece numai atunci voi ști *ce anume* lucrări mai trebuie să-mi procur în acest scop. Abia după aceea voi putea să mă apuc de studiu. Așadar, trebuie să amîn asta pentru mult timp.

Cele mai calde salutări de la

al dv.,

F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

196

Engels către Paul Lafargue

la Paris<sup>355</sup>

(Fragment)

[Londra, 12 octombrie 1885]

...Eu nu consider ziua de 4 octombrie o înfrîngere, cu condiția însă să nu vă fi făcut tot felul de iluzii. Era vorba de

<sup>160)</sup> — Curajul trece prin stomac. — *Nota trad.*

<sup>161)</sup> Ludwig von Westphalen. — *Nota red.*

<sup>162)</sup> — Spiritul trece prin stomac. — *Nota trad.*

<sup>163)</sup> — ei, bine. — *Nota trad.*

zdrobirea oportuniștilor — și ei au fost zdrobiți. Pentru aceasta însă a fost nevoie să se exercite o presiune din două părți opuse — din dreapta și din stînga. Este evident că presiunea din dreapta a fost mai puternică decît era de așteptat. Dar aceasta face ca situația să fie mult mai revoluționară.

Burghezul, mare sau mic, i-a preferat pe orléaniștii și bonapartiștii fățiși orléaniștilor și bonapartiștilor deghizați, pe oamenii care s-au îmbogățit jefuind națiunea oamenilor care vor să se îmbogățească pe socoteala națiunii, pe conservatorii de ieri conservatorilor de mîine. Asta e totul.

În Franța monarhia nu e posibilă, fie și numai pentru că sînt prea mulți pretendenți la tron. Dacă ar fi posibilă, acest fapt ar fi un indiciu că bismarckienii au dreptate atunci cînd vorbesc de degenerarea Franței. Dar această degenerare nu atinge decît burghezia, în Germania și Anglia la fel ca și în Franța.

Republica rămîne întotdeauna forma de guvernămînt care învrăjbește cel mai puțin cele trei secte monarhiste <sup>164)</sup> și care le permite să se unească într-un partid conservator. De îndată ce apare posibilitatea unei restaurări monarhice, partidul conservator se împarte imediat în trei secte, în timp ce republicanii sînt nevoiți să se grupeze în jurul singurului guvern posibil; iar în momentul de față acesta este probabil guvernul Clemenceau.

În orice caz, față de Ferry și Wilson, Clemenceau reprezintă un progres. Este foarte important ca el să vină la putere nu ca apărător al proprietății împotriva comuniștilor, ci ca salvator al republicii împotriva monarhiei. În acest caz el ar fi, mai mult sau mai puțin, *nevoit* să-și țină promisiunile; altminteri el s-ar purta ca și ceilalți care se considerau, asemenea lui Ludovic-Filip, „cea mai bună dintre republici“ <sup>165)</sup>: sîntem la putere, republica poate dormi liniștită; e suficient că ministerele sînt în mîinile noastre, așa că nu ne mai vorbiți de reformele promise.

Cred că oamenii care în ziua de 4 au votat pentru monarhiști s-au și speriat de propriul lor succes și că data de 18 va da rezultate mai mult sau mai puțin în favoarea lui Clemen-

<sup>164)</sup> Este vorba despre orléaniști, bonapartiști și legitimiști. — *Nota red.*

<sup>165)</sup> Prin aceste cuvinte, Comisia municipală a Parisului și-a exprimat atitudinea față de monarhia din iulie din Franța, în raportul pe care l-a prezentat noului rege, Ludovic-Filip, curînd după urcarea lui pe tron, în 1830. — *Nota red.*

ceau<sup>351</sup>, cu un oarecare succes pentru oportuniști, nu din stimă, ci din dispreț pentru ei. Filistinul își va spune: la urma urmei, cu atîția regaliști și bonapartiști am nevoie și de cîțiva oportuniști. De altfel, pe data de 18 situația se va lămuri; Franța este o țară a neprevăzutului, iar eu mă abțin să exprim o părere definitivă.

În orice caz însă, față-n față vor sta radicalii și monarhiștii. Primejdia care va amenința republica va fi suficientă pentru a-l determina pe micul burghez să incline ceva mai mult spre extrema stîngă, ceea ce în altă situație nu ar fi făcut pentru nimic în lume. *Tocmai aceasta este conjunctura care ne este necesară nouă, comuniștilor.* Pînă acum nu văd motive să presupun că dezvoltarea politică a Franței, atît de consecventă, s-ar abate din drumul său; logica este aceeași ca și în 1792—1794, numai că primejdia care amenința atunci din partea coaliției amenință acum din partea coaliției partidelor monarhiste din interiorul țării. Dacă o analizăm mai de aproape, ea se va dovedi mai puțin primejdioasă decît cealaltă...

F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în: „Le Socialiste“ nr. 8 din  
17 octombrie 1885; în limba română  
publicat pentru prima oară în:  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. 21, București, 1965

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

197

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 13 oct. 1885

Draga mea Laura,

Îți restitui cu această poștă primele zece pagini ale „Manifestului“<sup>349</sup>. Am fost nevoit să întrerup lucrul, în primul rînd pentru că este ora 5, și în al doilea rînd pentru că am găsit o mare *omisiune*, pe care nu pot s-o completez. Sper că Paul îmi va expedia imediat cele necesare, iar eu le voi restitui, dacă va fi posibil, chiar în aceeași zi, căci acum văd că

nu-mi vor cere mult timp. Ca să fiu sincer, o traducere a „Manifestului“ mă înspăimîntă întotdeauna, deoarece amintește de orele istovitoare pe care le-am irosit cu acest cel mai intractabil dintre toate documentele. Dar tu ai reușit. Sînt numai două locuri în care ai fost, probabil, întreruptă și n-ai sesizat sensul exact. În rest traducerea este excelentă, o versiune franceză cu care ne putem mîndri, căci datorită ei cititorul își poate face o idee despre original. Pe măsură ce te vei apropia de sfîrșit, te vei perfecționa și va fi vorba din ce în ce mai puțin de o traducere și mai mult de redarea textului în altă limbă. De aceea, consideră observațiile mele — acolo unde nu e vorba de sens — drept simple sugestii, pe care le las la aprecierea ta. M-am dezobișnuit într-atîta să vorbesc și să scriu în franceză, încît numai o oră de conversație cu Johnny<sup>166)</sup> are asupra mea efectul unui onorariu suplimentar asupra unui avocat german și realmente îmi redă capacitatea de a gîndi în franceză mai bine decît am putut visa vreodată.

Sînt realmente bucuros că te-ai apucat de treaba asta ; nu m-am îndoit niciodată că ai să te descurci, principalul era să începi și sînt încîntat să citesc o *lucrare finită*. Acum te-am prins în mreje, și ne străduim să te păstrăm. Va fi extrem de util pentru mișcarea din Franța, căci te asigur că acolo nu se vor face încă multă vreme prea mari progrese în însușirea limbii germane ; chiar cei care o învață și-o însușesc ca niște școlari, fără să fi stat vreodată de vorbă cu un german. Traducerea sărmanului Fortin<sup>167)</sup> îmi dă suficientă bătaie de cap — pentru el cuvintele germane nu sînt decît niște schelete, fără carne, fără sînge — și atunci cum să le redea în franceză ! Mai ales germana atît de expresivă a Maurului ! Acum îți doresc sănătate și succes ; după „Manifest“, indiferent de ce te vei apuca o să ți se pară un joc de copil.

E vremea prînzului — la revedere, deci.

Întotdeauna al tău,  
F. E.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>166)</sup> Jean Longuet. — *Nota red.*

<sup>167)</sup> Versiunea franceză a lucrării lui K. Marx „Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“. — *Nota red.*

198

## Engels către Karl Kautsky

la Londra

Londra, 14 octombrie 1883

Ultimul document se numește :

„The Factory and Workshops Act, 1878, 41 Victoria, Chapter 16“ — și poate fi procurat la

P.S. King and Son  
Canada Building  
King st., Westminster.

Este publicat și comentat în :

„The Factory and Workshops Act 1878.“ — By Alex. Redgrave, Her Maj. Inspector of Factories. 2<sup>nd</sup> ed. London, Shaw and Sons, Fetter Lane and Crane Court, Law Printers and Publishers. 1879. 238 pagini, format mic, 5 șilingi.

Documentul în sine costă cel mult un șiling.

Al tău,  
F. E.Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“,  
Praga, 1935Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

199

## Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Paris

Dragul meu Lavrov,

Îmi pare foarte rău că nu-ți pot indica surse pentru istoria chartismului<sup>358</sup>. Toate hîrțiile, cărțile, ziarele etc. referitoare la această perioadă s-au pierdut în furtuna din 1848/49. Principala sursă, „Northern Star“ este de negăsit, chiar și în nordul Angliei (fostul lui redactor-șef, Harney, încearcă zadarnic să-și alcătuiască o colecție). Ceea ce au scris burghezii pe această temă este în cea mai mare parte fals ; în afară de

aceasta, eu nu m-am ocupat deloc de literatura respectivă. Este păcat, căci dacă Harney nu-și va scrie memoriile, istoria primului partid muncitoresc se va pierde pentru totdeauna.

Regret foarte mult.

Cu cea mai caldă prietenie,  
F. E.

Londra 20/10/85

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

200

Engels către Salo Faerber<sup>359</sup>  
la Breslau<sup>168)</sup>

Londra, 22 oct. 1885

Stimate domn,

Am primit amabila dvs. scrisoare din data de 15, dar cu sigiliul foarte deteriorat. Îl anexează, spre marea glorie a domnului Stephan.

După 1848 și eu mi-am exprimat de mai multe ori convingerea că țarismul rus este ultimul reazem și marea armată de rezervă a reacțiunii europene. Între timp, în ultimii 20 de ani în Rusia s-a schimbat câte ceva. Așa numita emancipare a țăranilor a creat o situație cu adevărat revoluționară, plătându-i pe țărani în niște condiții în care aceștia nu pot nici să trăiască nici să moară. Dezvoltarea rapidă a marii industrii și a mijloacelor ei de transport, a băncilor etc. n-a făcut decât să agraveze situația. Rusia se află în pragul unui 1789 al ei. Nihilității, pe de o parte, criza financiară, pe de alta, sînt simptome ale acestei situații. Înainte de ultimul împrumut se ajunsese ca guvernul rus să nu poată obține bani nici măcar de la Berlin, dacă împrumutul nu era garantat de o adunare reprezentativă. Chiar Mendelssohn puneă această condiție. Dar în momentul în care țarismul ajunsese la ananaghie, a intervenit Bismarck și l-a ajutat să obțină un împrumut — e drept, numai 15 milioane de lire sterline, o picătură într-un ocean, dar

<sup>168)</sup> Denumirea actuală : Wrocław. — *Nota red.*

suficient pentru a supraviețui cîțiva ani <sup>134</sup>. Astfel, Bismarck și-a aservit Rusia, care fără el n-ar fi primit nici un sfânt și, pe de altă parte, a amînat revoluția rusă, care nu-i convine deloc. Este pentru prima oară cînd Bismarck face ceva care nu este, indirect și împotriva voinței lui, în avantajul nostru și dacă o s-o țină tot așa o să ne dispensăm de el.

Prin urmare, problema dacă rușii vor mai primi bani de-pinde în esență de Bismarck, iar dacă acesta va accepta, bur-ghezia financiară germană se va arunca cu încîntare în cursa ce i-a fost pregătită. Mi-e cît se poate de indiferent, că ea își va pierde banii în această afacere, din contră, așa și merită ; iar așa-zisul capital național german nu pierde prea mult din asta, deoarece partea lui care ne interesează constă din uzine siderurgice, fabrici și alte mijloace de producție care nu pot fi pompate rușilor. Așa-numitul capital financiar care va fi pompat ca împrumut este în cea mai mare parte tocmai capital fictiv, bonuri de credit, iar acestea nu prezintă prea mare importanță. Mult mai important ar fi ca Rusiei să i se facă dificultăți în obținerea creditului sau chiar să nu i se acorde, dar în această privință prostănacul german cu pun-gă plină se încrede mai mult în Bismarck decît în noi. N-am ab-solut deloc timp să încerc să stabilesc nivelul real al creditu-lui de stat rusesc ; o asemenea treabă ar fi, în orice caz, me-ritorie și oportună, dar ea presupune studierea condițiilor din Rusia pe baza surselor rusești. Pentru caracterizarea situației financiare propriu-zise este suficient să se stabilească dimen-siunile datoriei publice rusești și să se studieze buletinele de bursă din ultimii ani, dar relațiile economice interne nu pot fi înțelese corect fără un studiu mai aprofundat. Una din sur-sele principale este cercetarea efectuată de ministerul de răz-boi al Rusiei, intitulată :

Военно-статисти гескій сборникъ IV. Россія, Petersburg 1871

Аpoi :

*A. Скребицкій*, Крестьянское дело въ царствованіе Императора Александра II, Bonn, 1862—68, 4 volume, în total vreo 5 000 <sup>169</sup> de pagini.

Аpoi : сборники статистических сведений ale diferitelor gouverne-ments <sup>170</sup>, în special Moscova și Tver, și Янсонъ, Сравнительная статистика Россіи и западно-европейских государствъ, Petersburg 1880, mai multe volume.

<sup>169</sup>) În limba rusă în original. — *Nota red.*

<sup>170</sup>) — губернии — *Nota trad.*



Bugetele rusești nu valorează nici cît hîrtia pe care sînt scrise. Numai minciuni și scorneli, mai multe chiar decît în bugetele prusiene de dinainte de 1848.

O apreciere a armatelor de astăzi, reorganizate după modelul prusian este imposibilă. Un lucru e cert, Austria, și într-o măsură mult mai mare Rusia, nu au o clasă instruită numeroasă, singura capabilă să furnizeze un număr suficient de ofițeri pregătiți, necesari pentru niște armate atît de mari, iar modul în care rușii au dus războiul în Turcia în 1878, a fost, după cum reiese din relatările propriului lor general, Kuropatkin <sup>360</sup>, sub nivelul celui prusian din 1806.

Restitui alăturat scrisoarea lui L[ie]bkn[echt] <sup>361</sup>.

!

Cu înaltă considerațiune și devotament,  
*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 201

Engels către August Bebel

la Plauen, lângă Dresden

Londra, 28 octombrie 1885

Dragă Bebel,

Înfrîngerea lui L[ie]bknecht în Saxonia <sup>362</sup> mă întristează pentru el personal, căci în rest nu-i poate dăuna. El pune atîta preț pe popularitate încît îi sacrifică mai mult decît s-ar cuveni ; e bine să înțeleagă, în sfîrșit, că toate concesiile făcute dreptei nu duc la nimic, mai cu seamă în condițiile votului cenșitar <sup>363</sup>, de vreme ce nu are nici măcar voturile micii burghezii.

M-au bucurat foarte mult veștile tale despre spiritul de independență al maselor. Domnii din aripa de dreapta se vor convinge de acest lucru abia cînd unii dintre ei vor primi o serie de lecții ; ei trăiesc în mediul unor mici cliți, iar ceea ce aud acolo ei iau drept glasul poporului. Cîndva li se vor deschide ochii.

În toate ramurile hotărîtoare ale industriei depresiunea cronică a devenit o permanență aici, ca și în Franța și în America. Mai ales în metalurgie și în industria bumbacului. Este o situație fără precedent, chiar dacă ea reprezintă consecința inevitabilă a sistemului capitalist: o supraproducție de asemenea proporții, încît nu poate duce nici măcar la o criză! Capital liber, în căutare de plasament există aici în cantitate atît de mare încît taxa de scont oscilează practic între 1 și 1½% anual, iar împrumuturile pe termen scurt, cu condiția amortizării lor zilnice sau a restituirii fără preaviz (money at call), abia de se pot obține cu ½% anual. Dar tocmai faptul că capitalistul financiar preferă să-și plaseze banii în acest mod și nu îi investește în noi întreprinderi industriale arată cît de putredă i se pare lui întreaga economie. Iar tocmai această teamă de investiții noi și de orice speculații, care s-a manifestat încă în timpul crizei din 1867, face să nu se ajungă la o criză acută. Dar în cele din urmă ea va trebui, totuși, să izbucnească și atunci sperăm că se va termina cu vechile sindicate din Anglia. Acestea au continuat să-și păstreze caracterul de breaslă pe care l-au avut de la început și care devine pe zi ce trece tot mai insuportabil. Voi credeți, probabil, că în sindicatul mecanicilor, al dulgherilor, al zidarilor etc. poate intra orice muncitor de profesie respectivă? Nici vorbă de așa ceva. Cine vrea să intre trebuie să fi fost un număr de ani (de obicei 7) ucenic la un muncitor membru al sindicatului respectiv. Prin această măsură se urmărea să se limiteze numărul muncitorilor, dar ea s-a dovedit a fi inutilă, singurul ei efect constînd în faptul că meșterul primea niște bani pentru care în realitate nu făcea nimic. Așa a fost pînă prin 1848. De atunci, însă, avîntul colosal al industriei a generat o clasă de muncitori tot atît de numeroasă sau chiar mai numeroasă decît categoria „învățaților“ care fac parte din trade-unionuri, oameni care muncesc la fel sau poate chiar mai mult, dar nu pot fi membri ai trade-unionurilor. Ei sînt *realmente* educați în spiritul regulilor de breaslă ale trade-unionurilor. Crezi însă că aceștia din urmă s-au gîndit vreodată să renunțe la o asemenea absurditate străveche? Nici vorbă de așa ceva. Nu-mi amintesc ca la vreun congres trade-unionist să se fi făcut vreo propunere în acest sens. Nătărăii ăștia vor să reformeze societatea după modelul lor, nu să se schimbe ei în concordanță cu dezvoltarea societății. Ei se cramponează de prejudecata tradițională, care nu face decît să le dăuneze, și în loc să se debaraseze de această absurditate și să-și dubleze astfel rîndurile

și forța și să redevină ceea ce practic ele sînt din ce în ce mai puțin, și anume uniuni ale tuturor muncitorilor, îndreptate împotriva capitaliștilor. Toate acestea te vor ajuta, cred, să înțelegi atitudinea acestor muncitori privilegiați.

Aici este necesar, în primul rînd, ca un număr mare de lideri oficiali ai muncitorilor să intre în parlament. Atunci toate se vor clarifica rapid; ei își vor da curînd arama pe față. Alegerile din noiembrie<sup>320</sup> vor contribui mult la aceasta, zece-zece dintre ei vor obține cu siguranță mandate, numai dacă prietenii lor liberali nu le vor juca din nou o festă în ultima clipă. Primele alegeri după un sistem nou sînt întotdeauna un fel de loterie și ele devăluie numai o parte infimă a revoluției pe care o inaugurează. Dar sufragiul universal — iar în absența unei clase a țărănimii și în condițiile avansului industrial al Angliei noul drept de vot introdus aici oferă muncitorilor o forță tot atît de mare ca sufragiul universal în Germania — reprezintă în momentul de față cea mai bună armă a unei mișcări proletare și tocmai o asemenea armă va fi el aici. De aceea este atît de important să se termine cît mai repede cu Social-Democratic Federation<sup>229</sup>, ai cărei lideri nu sînt decît niște carieriști politici, niște aventurieri și mercenari ai condeiului. Hyndman, șeful lor, contribuie din plin la asta; el nu poate să aștepte „pînă cînd clopoțelul va suna miezul nopții“, cum se spune într-un cîntec popular<sup>364</sup> și, în goana după succes, se compromite tot mai mult. Este o caricatură jalnică a lui Lassalle.

Cu francezii — cred eu — ești cam nedrept. Masa pariziană este „socialistă“ în sensul aceluia socialism mediu, mai mult sau mai puțin neutru, care s-a distilat pe parcursul anilor din ideile lui Proudhon, Louis Blanc, Pierre Leroux etc. Singura lor experiență în ce privește comunismul este utopia lui Cabet, care s-a încheiat cu crearea unei colonii model pe continentul american, adică cu fuga din Franța, cu cearta și semifalimentul din America<sup>365</sup>. Tot ce este în plus le-a venit din Germania și nu e de mirare că Franța, țara în care, din 1789 și pînă în 1850, nu numai că ideile politice căpătau prima lor formulare clară, dar erau și aplicate în practică, refuză să renunțe la rolul conducător în domeniul teoriei revoluționare, în special după glorioasa Comună și încă în favoarea Germaniei, pe care muncitorii parizieni practic au învins-o în 1870, căci armata germană n-a îndrăznit să ocupe Parisul, ceea ce, trebuie remarcat, este un caz unic în întreaga istorie militară. Și, în plus, gîndește-te: cum puteau să ajungă munci-

torii francezi la o mai bună înțelegere a lucrurilor? Pentru ei, chiar și versiunea franceză a „Capitalului“ este o carte cu șapte peceti; și nu numai pentru ei, dar și pentru păturile culte. Singura lucrare pe care ei o cunosc este „Dezvoltarea socialismului“, care într-adevăr a făcut senzație<sup>366</sup>. Dar nici unul din lideri nu știe germana; nu-l includ aici pe Vaillant, căci el, ca blanquist, are cu totul altă tactică decât noi. D-na Lafargue traduce, acum, în sfârșit, „Manifestul“ într-o bună limbă franceză<sup>349</sup>. Până și liderii sînt încă departe de a înțelege perfect teoria; dacă ai cunoaște Parisul ai înțelege cît de ușor este să trăiești și să faci agitație acolo, dar cît de greu este să lucrezi serios. Prin urmare, de unde să aibă muncitorii francezi concepții clare?

Apropo tot de alegeri. La noi oamenii votează lesne cu social-democrații, pentru că noi sîntem singurul partid realmente de opoziție și pentru că Reichstagul n-are nici un cuvînt de spus, așa că, în ultimă instanță, este tot una dacă în general se votează pentru cineva și pentru care anume dintre cîini: „Doar și noi sîntem cîini“<sup>367</sup>. În orice caz, numai centrul<sup>167</sup> mai este un partid cu o politică independentă. Dar în Franța situația e cu totul alta. Acolo Camera este puterea hotărîtoare în țară și, de aceea, oamenii nu-și dau voturile la întîmplare. În afară de asta trebuie avut în vedere că acolo gambettiștii reprezintă un progres față de monarhiști, iar radicalii<sup>339</sup> față de gambettiști. Acest lucru e confirmat și în practică. Din 1870 în Germania reacțiunea iunkerilor este în floare, totul este în regres. Franța are acum cele mai bune școli din lume, învățămîntul este efectiv obligatoriu, iar în timp ce Bismarck nu o mai scoate la capăt cu popii, acolo ei au fost înlăturați complet din școli. Armata noastră germană, abstracție făcînd de faptul că în rîndurile ei s-au înmulțit elementele social-democrate, este mai mult ca oricînd o unealtă infamă a reacțiunii. În Franța, serviciul militar general a apropiat enorm armata de popor și *tocmai armata este* aceea care face imposibilă monarhia (comp. anul 1878)<sup>368</sup>. Iar dacă acum la cîrmă vor veni radicalii și vor fi nevoiți să-și pună în aplicare programul, aceasta va însemna: descentralizarea administrației, autoadministrarea departamentelor și a comunelor, ca și în America și Franța în 1792—98, despărțirea bisericii de stat, — popa și-l plătește fiecare. Pînă acum nici în Germania și nici în Franța noi n-am fost în stare să dirijăm dezvoltarea istorică. Dar asta nu înseamnă că ea bate pasul pe loc. Numai că în imperiul german se constată momentan un

regres, în timp ce în Franța — un progres continuu. Dar ne va veni și nouă rîndul — acesta este mersul încet, dar sigur al istoriei — deîndată ce partidele burgheze și mic-burgheze își vor fi dovedit efectiv și evident incapacitatea de a conduce țara și vor fi ajuns în impas. (În Germania ne-ar putea veni rîndul ceva mai curînd, dar numai după o revoluție franceză și numai dacă vom fi prinși într-un virtej european.) Într-un anumit sens, muncitorii parizieni își urmează deci instinctul lor sigur sprijinind întotdeauna cel mai radical posibil dintre partide. Deîndată ce radicalii vor veni la cîrmă, același instinct îi va arunca pe muncitori în brațele comuniștilor, căci radicalii sînt tributari *vechiului* program confuz-socialist (nu comunist) și cu acesta ei n-au șanse. Atunci instinctul și rațiunea se vor întîlni, partidul cel mai radical posibil va fi partidul proletariatului ca atare, iar lucrurile vor merge repede. Dar englezii și francezii au uitat și ei demult puritatea lor pre-revoluționară, în timp ce noi, germanii, mai tîrîm după noi această mobilă adesea foarte împovărătoare, din moment ce n-am săvirșit niciodată o revoluție *de sine stătătoare*. Ambele situații prezintă avantaje și dezavantaje; ar fi însă foarte nedrept ca poziția diferită a muncitorilor din aceste trei țări să fie apreciată după un singur criteriu.

Cartea lui Adler<sup>171)</sup>, foarte superficială și bazată în special pe Stieber<sup>172)</sup>, mi-a fost predată de K[autsky]; am să-l ajut să scrie o critică la adresa ei<sup>173)</sup>.

Nu mai vii pe aici? Dacă treburile te vor aduce în regiunea Rinului, ar fi cît se poate de simplu.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>171)</sup> G. Adler. „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf die einwirkenden Theorien. — *Nota red.*

<sup>172)</sup> Wermuth și Stieber. „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts. — *Nota red.*

<sup>173)</sup> Vezi volumul de față, p. 360. — *Nota red.*

## 202

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 7 noiembrie 1885

Draga mea Laura,

Sînt de acord să scriu o scurtă introducere la „Manifest“. Dar pentru a putea face asta, ar trebui să știu ce pasaje din vechea prefață<sup>174)</sup> ar deranja urechile sensibile ale publicului vostru parizian. Recunosc că nu le pot depista, dacă nu cumva e vorba de cel referitor la Comună, introdus chiar de Maur și asupra căruia el insistă în mod deosebit<sup>369)</sup>. Deși, după părerea mea, amicii noștri parizieni cam exagerează cu aceste sensibilități pe care ar trebui să și le reprime în mare măsură, sînt dispus ca de dragul păcii, să le fac pe plac, pe cît posibil, fără a falsifica istoria și fără a-i încuraja în convingerea că lumina vine întotdeauna de la Paris. După părerea mea, este absolut imposibil să se editeze „Manifestul“, indiferent în ce limbă, fără să se arate cum s-a născut el. Altfel, finalul capitolului II, precum și capitolele III și IV sînt absolut de neînțeles.

„Mr. Broadhouse“ a avut, într-adevăr, nerușinarea să-l întrebe pe Aveling — prin Reeves, editorul — dacă aș fi dispus să colaborez cu el la traducerea „Capitalului“ !

Presupun că ai primit ultimul număr din „Commonweal“. Dacă ai să-mi comunici ce numere din „To-Day“ îți lipsesc, am să mă îngrijesc să le primești.

Nim este bine dispusă, ca întotdeauna ; tocmai am golit împreună o sticlă de bere Pilsen. Ieri seară a fost cu Pumps la teatrul „Lyceum“, să vadă „Olivia“<sup>370)</sup> ; spune că e o adevărată melodramă, Irving nu e cine știe ce, Ellen Terry este foarte bine.

Lavigne scrie că i-a trimis lui Paul traducerea sa din „18 Brumar“, dar acesta nu i-a răspuns, din ce cauză ? Am lucrarea aici, dar întrucît m-am angajat față de Fortin<sup>175)</sup>, nici nu cuțez să mă uit prin ea, căci aș putea fi acuzat că am abuzat, de aceea nu-mi pot forma o părere despre calitățile ei<sup>371)</sup>.

<sup>174)</sup> K. Marx și F. Engels. „Prefață la ediția germană din 1872 a „Manifestului Partidului Comunist“. — Nota red.

<sup>175)</sup> Vezi volumul de față, p. 360—361. — Nota red.

Săptămîna viitoare începe marele spectacol politic. La 10 ale lunii, camerele franceze, la 19 sau în jurul acestei date, Reichstagul german, iar o săptămîină mai tîrziu, alegerile de aici <sup>387</sup>. Indiferent care ar fi compoziția viitorului parlament, certe sînt două lucruri : în el vor domina irlandezii, datorită celor 80—90 de voturi ale lor, dar Marele Partid Liberal își va înceta, în fine, existența ca urmare a despărțirii whig-ilor de radicali <sup>324</sup> și a pregătirii, dacă nu chiar a încheierii, unei alianțe între whigi și toryi.

Salutări cordiale lui Paul (11 500 de voturi) <sup>372</sup> ; sper că nu e complet distrus. Anul viitor o să aibă mai mult noroc.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 203

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 11 noiembrie 1885

Dragă domnule Schlüter,

Din ultima corectură la „Dühring“ am primit pînă la coala 20 inclusiv, nu am încă finalul și prefetele ; deîndată ce le voi primi vă voi trimite lista greșelilor de tipar.

Introducerea la „Miliardul silezian“ <sup>329</sup> este în lucru ; ar fi fost gata de mult dacă n-aș fi fost întrerupt de atîtea ori. Mă muștră conștiința, așa că certamente n-am s-o rețin nici o oră dacă nu va fi nevoie.

Presupun că ați primit corectura la „Liga Comuniștilor“ <sup>176</sup>). Vă rog să-i transmiteți lui Ede că am primit mai demult cartea vrabiei care își zice „vultur“ <sup>177</sup>) și intenționat n-am pomenit nimic despre ea, deoarece și el se folosește de

<sup>176</sup>) F. Engels. „Cu privire la istoria Ligii comuniștilor“. — *Nota red.*

<sup>177</sup>) Joc de cuvinte : „Adler“ înseamnă „vultur“ ; este vorba de lucrarea : G. Adler. „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland“. — *Nota red.*

Stieber<sup>178)</sup> ca principală sursă. Pasajul referitor la Buttermilch-Born a fost prezentat astfel pentru că, așa cum am văzut din această carte, Born i-a turnat pe ascuns lui Adler puțin din zerul<sup>179)</sup> său, dar (vezi prefața) a interzis să i se menționeze numele<sup>373)</sup>. Pentru asta ar merita câteva la fund.

Dietz i-a scris lui K[autsky] că ar dori să editeze acum lucrarea mea „Originea“ și întreabă dacă am ceva împotriva. I-am răspuns că n-am nimic împotriva, cu condiția să se pună de acord cu dvs. și cu Schabelitz. Procedați, deci, cum credeți că e mai bine. Dacă ajungeți la o înțelegere, Dietz promite să organizeze vânzarea cărții, lucru de care eu, firește, aș fi foarte mulțumit, dar la urma urmelor asta depinde și de Zürich<sup>180)</sup>, din moment ce cartea circulă deja de un an fără a fi interzisă. Pe de altă parte, tocmai din cauza nehotărîrii lui, tipărirea a fost amînată luni de zile, iar acum îi e ușor să vorbească după ce au riscat alții. În afară de aceasta, detaliile discuțiilor purtate atunci cu el nu-mi sînt cunoscute și de aceea nu pot face altceva decît să-l trimit la dv. Prin urmare, rezolvarea chestiunii rămîne exclusiv la latitudinea dv.

În „Dühring“ am mai găsit o grămadă de greșeli de tipar scăpate chiar de mine. M-am obișnuit într-alîta să citesc două corecturi — una pentru sens, cealaltă pentru îndreptarea greșelilor de tipar — încît, dacă nu am această posibilitate, îmi scapă în text o mulțime de prostii. Așa se explică numeroasele greșeli de tipar din primele 11 coli, pe care, pe deasupra, le-am citit în condiții extrem de nefavorabile..

Un salut cordial.

Al dv.,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>178)</sup> *Wermuth* și *Stieber*. „Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts. — *Nota red.*

<sup>179)</sup> Joc de cuvinte : numele adevărat al lui Born era Buttermilch — zer. — *Nota red.*

<sup>180)</sup> La Zürich era sediul redacției și tipografiei ziarului „Sozialdemokrat“, precum și al editurii. — *Nota red.*



Engels către Nikolai Franțevici Danielson  
la Petersburg

Londra, 13 noiembrie 1885

Stimate domn,

Am primit ambele dv. scrisori din 6 (18) și 9 (21) august la Jersey și v-am trimis imediat scrisoarea <sup>345</sup> pe care mi-ați cerut-o pentru „Вестникъ“ <sup>181)</sup>. De atunci lucrări urgente m-au împiedicat să răspund mai pe larg atât la aceste scrisori, cât și la cele din 25 aug./5 septembrie.

Nu mă îndoiesc că volumul al II-lea <sup>182)</sup> vă va prilejui o satisfacție tot atât de mare ca și mie. Teoriile expuse în el sînt, într-adevăr, de un nivel atât de ridicat încît cititorul neavizat nu-și va da osteneala să le aprofundeze și să le urmărească pînă la capăt. Așa stau lucrurile în prezent în Germania, unde întreaga știință istorică, inclusiv cea a economiei politice, este la un nivel extrem de scăzut. Sub raport teoretic, socialiștii noștri de catedră <sup>19</sup> n-au depășit niciodată nivelul unor economiști vulgari filantropi total insignifianți, iar acum au ajuns la acela de simpli apologeți ai socialismului de stat al lui Bismarck. Pentru ei, volumul al II-lea va rămîne întotdeauna o carte cu șapte peceti. Ceea ce Hegel numește ironia istoriei universale <sup>295</sup> este ilustrat de faptul că, prin ridicarea Germaniei la rangul de primă putere în Europa, știința istorică germană a ajuns din nou în starea lemantabilă în care se afla în perioada celei mai profunde decăderi politice a țării, după războiul de 30 de ani. Dar asta este realitatea. Și astfel „știința“ germană se holbează la acest nou volum, fără a-l putea înțelege; numai o teamă sănătoasă de consecințe o împiedică să-l critice public și de aceea literatura economică oficială păstrează o tăcere prudentă. Volumul al III-lea, însă, o va constrînge să înceapă să vorbească.

În ce privește volumul al III-lea, am terminat prima transcriere după original într-o formă lizibilă. Trei sferturi din el s-ar putea publica așa cum se prezintă acum; dar la ultimul sfert, sau poate la ultima treime, mai trebuie lucrat: primul capitol (raportul dintre rata plusvalorii și rata profitului)

<sup>181)</sup> Titlul ziarului este scris de Engels cu caractere rusești. — *Nota red.*

<sup>182)</sup> al „Capitalului“. — *Nota red.*

și cel despre credit și, parțial, și cel despre renta funciară ; în afară de aceasta, anumite părți din aproape toate celelalte capitole. În ultimele două luni a trebuit să rezolv o mulțime de alte lucrări pe care le-am neglijat din cauză că m-am dedicat exclusiv volumelor al II-lea și al III-lea. Aceste lucrări îmi vor mai lua citva timp, iar apoi poate încă o lună îmi va lua revizuirea versiunii engleze a volumului I, care este aproape gata ; după aceea, însă, mă voi apuca de volumul al III-lea și îl voi termina. Probabil că va fi editat în două părți, căci va avea aproximativ o mie de pagini.

Vă mulțumesc mult pentru extrasele din scrisorile autorului <sup>183)</sup> din perioada 1879—1881 <sup>374)</sup>. Citindu-le, nu mi-am putut reține un zîmbet dureros. Cît de mult ne-am obișnuit noi cu astfel de justificări pentru neterminarea lucrării ! Ori de cîte ori starea sănătății nu-i permitea să-și continue munca, era extrem de deprimat și nimic nu-l bucura mai mult decît găsirea unei justificări teoretice a faptului că la momentul respectiv lucrarea nu era terminată. Toate aceste argumente el le-a folosit și vis-à-vis de moi <sup>184)</sup> ; se pare că ele îi linișteau conștiința.

După terminarea volumului al III-lea și de îndată ce voi fi selectat din alte manuscrise ceea ce este adecvat publicării, voi purcede cu dragă inimă la strîngerea scrisorilor autorului nostru, care prezintă importanță sub aspect științific, iar din acest punct de vedere cele adresate dv. ocupă unul din primele locuri. Cînd va veni momentul, voi avea în vedere că ați avut amabilitatea de a-mi oferi copii ale acestor scrisori.

Am de multe ori ocazia să vă trimit broșuri etc. — noi ediții ale lucrărilor autorului și ale mele ș.a.m.d. — dar nu știu dacă nu este periculos să vi le trimit dv. direct. V-aș rămîne foarte îndatorat dacă mi-ați comunica cum să procedez.

Sper că starea sănătății prietenului nostru comun <sup>185)</sup> se ameliorează, în ciuda pronosticurilor proaste ale medicilor săi <sup>274)</sup>. Sînt întotdeauna bucuros cînd primesc vești despre el.

Criza despre care vorbește autorul în scrisoarea sa a fost realmente ieșită din comun <sup>375)</sup>. Fapt este că ea mai durează, întreaga Europă și America suferă și astăzi de pe urma ei. Una din cauze rezidă în absența crahului financiar. Dar cauza principală o constituie îndubitabil modificarea totală a situației

<sup>183)</sup> Marx. — *Nota red.*

<sup>184)</sup> — față de mine. — *Nota trad.*

<sup>185)</sup> Lopatin. — *Nota red.*

pe piața mondială. Din 1870, Germania și, în special, America au devenit rivalele Angliei în industria modernă și tot în această perioadă majoritatea celorlalte țări europene și-au dezvoltat în așa măsură propria lor industrie încît nu mai sînt dependente de Anglia. Ca urmare, procesul supraproducției a cuprins mult mai multe ramuri decît pe vremea cînd el se limita exclusiv la Anglia dar, — cel puțin pînă acum — el a avut mai degrabă un caracter cronic decît unul acut. Prin această aminare a furtunii, care odinioară purifica atmosfera la fiecare zece ani, această neîntreruptă depresiune cronică trebuie să pregătească un crah de o forță și de o amploare fără precedent. Aceasta cu atît mai mult cu cît și criza agrară despre care vorbește autorul continuă și a cuprins aproape toate țările europene ; ea se va menține pînă cînd va fi secătuit чериоземь <sup>186)</sup> virgin al preeriilor din vestul Americii.

Al dv. foarte devotat,  
P. W. R[osher] <sup>187)</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
„Minuvișie godf”, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

205

Engels către Paul Lafargue <sup>376</sup>

la Paris

Londra, 14 noiembrie 1885

Dragă Lafargue,

Îți mulțumesc pentru portret. Cu ce figură posomorită sînt înfățișat în Franța, o țară unde — după cum se spune — se rîde din cînd în cînd ; poate că o să se rîdă și de mine. Nim zice că portretul mă arată cu 10 ani mai bătrîn, dar asta e, probabil, ca să mă măgulească.

Insurecțiile din mai 1849 au fost provocate de refuzul majorității guvernelor germane de a se supune Constituției pentru întreaga Germanie, adoptată de Adunarea Națională de la Frankfurt. Această adunare, care n-a dispus niciodată de o

<sup>186)</sup> cernoziomul — în limba rusă în text. — *Nota red.*

<sup>187)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui F. Engels. — *Nota red.*

forță materială și care a neglijat întotdeauna orice măsură de natură să-i confere o asemenea forță, și-a pierdut în cele din urmă și ultima rămășiță de influență morală tocmai în momentul în care așternuse pe hîrtie „Constituția“ ei cam romantică. Totuși, această Constituție era atunci singurul stindard sub care se putea încerca inițierea unei noi mișcări, cu scopul de a se debarasa de ea după victorie. De aceea, statele mai mici au vrut să constrîngă guvernele să o recunoască ; au urmat insurecțiile de la Dresden (3 mai) și, cîteva zile mai tîrziu, din Palatinatul bavarez și din marele ducat Baden, unde marele duce<sup>186)</sup> a fugit atunci cînd armata a trecut de partea poporului.

Insurecția de la Dresden a fost înfrîntă după o rezistență eroică — luptele au durat patru zile — cu ajutorul trupelor prusiene (în Prusia reacțiunea a învins în urma loviturii de stat din noiembrie 1848, Berlinul a fost dezarmat și s-a proclamat starea de asediu). Dar pentru a învinge Palatinatul și Badenul era nevoie de o armată. Prin urmare, în Prusia s-a început prin chemarea sub arme a Landwehrului. La Iserlohn (Westfalia) și la Elberfeld (Prusia renană) soldații Landwehrului au refuzat să acționeze. În alte orașe s-au ridicat baricade și s-a reușit respingerea trupelor. Două săptămîni mai tîrziu, Iserlohnul a căzut, după o rezistență de două zile ; Elberfeldul n-a avut posibilități de apărare și, sub presiunea trupelor care veneau din toate părțile, apărătorii, al căror număr se ridica la vreo mie, au hotărît să-și croiască drum prin sud, prin regiunile răscolate ; ei au fost înfrinți, dar, cu ajutorul populației, mulți dintre ei au reușit să scape. Eu eram aghiotantul lui Mirbach, comandantul Elberfeldului ; dar acesta, înainte de a-și pune în aplicare planul, m-a trimis într-o misiune la Köln, adică în tabăra inamicului, iar acolo eu m-am ascuns la Daniels ; în realitate, el nu voia să aibă în detașamentul său un comunist notoriu, pentru a nu înspăimînta burghezia din localitățile prin care trebuia să treacă ; mi-a dat întîlnire în Palatinat, dar n-a venit, deoarece a fost luat prizonier (un an mai tîrziu avea să fie achitat de un tribunal din Elberfeld). Mirbach a participat la campaniile din Grecia din 1825—1829 și Polonia din 1830 și 1831 ; mai tîrziu, s-a întors în Grecia, unde a și murit.

Între timp, în sud insurecția cîștiga teren, dar ea a comis o greșeală fatală — nu a atacat. Trupele statelor învecinate

<sup>186)</sup> Leopold Karl Friedrich. — *Nota red.*

mai mici nu căutau decît un pretext pentru a se alătura insurtecției ; ele erau decise să nu lupte împotriva poporului. Un astfel de pretext putea fi și apărarea Adunării de la Frankfurt împotriva soldaților prusieni și austrieci care o încercuiseră. După interzicerea lui „Neue Rheinische Zeitung“, Marx și cu mine am plecat la Mannheim, pentru a le propune conducătorilor acest plan. Dar s-au invocat tot felul de motive : dezorganizarea armatei prin fuga ofițerilor, penuria etc. etc.

În primele zile ale lui iunie, prusienii, dintr-o parte, și bavarezii din cealaltă parte — întăriți tocmai prin aceste trupe ale statelor mai mici, pe care, dacă am fi acționat cu mai mult curaj, le-am fi putut avea de partea noastră, dar ele au fost prinse de torentul armatelor reacționare — s-au îndreptat spre zonele răsculate. O săptămînă a fost de ajuns pentru curățirea Palatinatului — erau acolo 36 000 de prusieni împotriva a 8—9 000 de insurgenți, iar ambele fortărețe ale țării erau în mîinile reacțiunii. S-a ordonat retragerea în vederea joncțiunii cu trupele din Baden — aproximativ 8 000 de oameni din trupele de linie și 12 000 de voluntari ; aceștia au fost înfrinți de un corp de trupe reacționare de 30 000 de oameni. S-au dat patru bătălii mari, pe care reacționarii le-au cîștigat datorită superiorității numerice și faptului că au violat granițele Württembergului, ceea ce le-a permis să ne învăluie în momentul hotărîtor. După zece săptămîni de luptă, ceea ce mai rămăsese din armata insurgentă a trebuit să se retragă în Elveția.

În timpul acestui război, eu am fost aghiotantul colonelului Willich, comandantul unui detașament de voluntari cu caracter într-adevăr proletar ; am participat la trei bătălii mai mici și la ultima bătălie decisivă de pe Murg.

Asta e suficient, cred eu, ca să puteți face o expunere succintă, dacă țineți neapărat să scrieți un comentariu pe marginea frumoasei lucrări a cetățeanului Clarus.

Sper că interesantul dumitale furuncul va sparge curînd. Fă spălături cu o soluție de 2% acid fenic și 98% apă, este excelent pentru a ucide celulele infectate.

Salutări cordiale Laurei.

Cu profundă prietenie, al d-tale  
F. E.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 206

## Engels către August Bebel

la Berlin

Londra, 17 noiembrie 1885

Dragă Bebel,

Încă câteva cuvinte, înainte de a te duce în Reichstag<sup>377</sup>.

Lui Schumacher i-am răspuns la o scrisoare interminabilă în care își susținea poziția în problema subvențiilor pentru companiile de navigație<sup>378</sup> tot atât de detaliat, insistând, pentru a-l combate, asupra vechiului meu punct de vedere : dacă pentru a menaja așa-zisele prejudecăți ale anumitor alegători, ei nu vor să voteze *necondiționat* împotriva ajutorului de stat din buzunarul muncitorilor și țăranilor pentru burghezie, acest lucru, după părerea mea, este admisibil numai cu condiția ca o sumă egală din ajutorul de stat să fie acordată direct muncitorilor, atât de la orașe, cât și de la sate — în primul rînd cooperativelor create de muncitorii agricoli pe domeniile statului.

Pentru a evita neînțelegerile, l-am rugat ca în cazul în care face uz de această scrisoare în convorbirile cu alți tovarăși să prezinte întotdeauna *conținutul ei integral*.

L[ie]bknecht se face remarcat cu mult curaj. „Reculege-rea“ în închisoare<sup>379</sup>, lectura „Capitalului“ pe jumătate uitat și perspectiva de a sta între două scaune, care îi devine mai clară datorită celor de dreapta, par să fi fost foarte utile. Mă bucură mult, numai să dureze. În momentul decisiv el se va situa, cu siguranță, pe poziția justă, dar pînă atunci ne va da nouă, celorlalți, multă bătaie de cap cu dorința lui de a aplană lucrurile, pe care o consideră diplomatie și în care, ce-i drept, ne întrece pe toți.

Războiul european începe să ne amenințe serios. Aceste jalnice rămășițe ale unor foste națiuni — sîrbi, bulgari, greci și alte neamuri de tîlhari, după care se dau în vînt filistinii liberali în interesul Rusiei — sînt gata să se sfîșie și acuși-acuși o să-și taie gîtlejurile lacome. Asta ar fi minunat și așa le-ar trebui filistinilor care vorbesc cu frenezie despre naționalități, numai dacă de fiecare din aceste minuscule neamuri n-ar depinde războiul sau pacea în Europa. Prima împușcătură a ră-

sunat la Dragoman <sup>380</sup>, dar unde și cînd va răsuna ultima n-ar putea nimeni să spună.

Mișcarea noastră înaintază admirabil, pretutindeni împrejurările îi sînt atît de favorabile și, în fine, avem atîta nevoie de încă cîțiva ani de dezvoltare pașnică și de consolidare, încît în nici un caz nu putem dori o mare criză politică. Ea ar împinge pentru mulți ani mișcarea noastră pe un plan secundar, iar după aceea am fi nevoiți, probabil, așa cum a fost după 1850, să luăm totul de la capăt.

Pe de altă parte, războiul ar putea provoca o revoluție la Paris, iar mai tirziu aceasta ar da indirect un puternic impuls mișcării în restul Europei; dar atunci la conducere s-ar afla francezii — în împrejurările date ei ar fi cu siguranță extrem de șovini — iar pentru acest rol ei sînt cel mai puțin indicați, dată fiind slaba lor pregătire teoretică. Tocmai pentru ei — care, din 1871, cu consecvența lor logică inconștientă se dezvoltă politic foarte bine — cîțiva ani de guvernare liniștită a radicalilor ar avea o valoare inestimabilă. Căci acești radicali și-au însușit socialismul eclectic răspîndit în Franța, care reprezintă un amestec de idei ale lui L. Blanc, Proudhon etc., iar noi am cîștiga enorm dacă practica i-ar obliga să renunțe la asemenea idei.

Dimpotrivă, un mare război, dacă ar izbucni, ar scoate pe cîmpul de bătălie șase milioane de soldați și ar costa o sumă colosală. El ar provoca o vărsare de sînge, o pustiire și, în fine, un dezastru fără precedent. Iată de ce toți acești domni se tem atîta de el. Dar, se poate afirma încă de pe acum : dacă acest război se dezlănțuie, el va fi ultimul; el va fi sfîrșitul definitiv al statului de clasă — politic, militar, economic (și financiar) și moral. Nu este exclus ca mașina de război să se revolte și să refuze să continue acest măcel din cauza jalnicilor popoare balcanice. Deviza statului de clasă este : après nous le déluge <sup>189)</sup>; dar după potop vom veni noi, și numai noi.

Prin urmare, toate rămîn cum au fost : orice s-ar întîmpla, în cele din urmă partidul nostru va veni la putere și se va pune capăt întregii vechi ticăloșii. Ce-i drept, aș dori ca totul să se rezolve fără acest măcel; el nu este necesar. Dar dacă se

<sup>189)</sup> — după noi, potopul. — *Nota trad.*

va produce, vreau să sper că vechea mea boală nu mă va împiedica la momentul oportun să urc din nou pe cal.

Bătrînul tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI) 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

207

Engels către Minna Kautsky <sup>381</sup>

la Viena

Londra, 26 nov. 1885

Dragă doamnă Kautsky,

(Vă rog să-mi permiteți acest mod de adresare simplu ; între doi oameni ca noi formulele ceremonioase nu au rost). În primul rînd, sincerele mele mulțumiri pentru amintirea plăcută pe care mi-o păstrați. Mi-a părut foarte rău că n-am putut fi mai mult în compania dumneavoastră și vă asigur că mi-a făcut o nespusă plăcere să cunosc, în sfîrșit, o scriitoare germană care a rămas o femeie obișnuită, căci pînă acum am avut nenorocul să cunosc numai berlineze afectate, „cultivate“ <sup>190</sup>), din speța celor cărora nu-ți vine să le mai dai în mîină lingura de bucătărie de teamă ca nu cumva, pînă la urmă, să facă și mai mult rău cu ea decît cu condeiful. De aceea, sper că nu peste prea mult timp veți traversa din nou canalul și atunci voi putea să colind cu dumneavoastră prin Londra și prin împrejurimi și ne vom spune tot felul de snoave, pentru ca nu cumva conversația să devină prea serioasă.

Că nu v-a plăcut Londra nu mă miră. La fel mi s-a întîmplat și mie cu ani în urmă. Te obișnuiești greu cu atmosfera ei posomorită și cu oamenii, în cea mai mare parte necomunicativi, cu închistarea și cu barierele de clasă din viața socială, cu traiul în locuințe mohorîte. Trebuie să-ți temperezi vitalitatea adusă de pe continent, să cobori de la 760 la 750 milimetri barometrul entuziasmului, pînă cînd, treptat, te adaptezi. Pe urmă, încetul cu încetul, te acomodezi și găsești că are și părțile ei bune, că oamenii sînt în general mai sinceri și mai de nădejde decît în alte locuri, că nici un alt oraș nu este

<sup>190</sup>) În original în dialect berlinez „jebildete“. — *Nota red.*



atît de indicat pentru activitatea științifică cum e Londra și că absența șicanelor poliției compensează și ea multe. Cunosco Parisul și-l iubesc, dar dacă ar fi să aleg locul în care să trăiesc aș prefera Londra. Ca să-ți placă Parisul trebuie să devii parizian, cu toate prejudecățile parizianului, preocupat numai de chestiunile pariziene, să te obișnuiești cu ideea că Parisul este centrul lumii, că el e totul. Londra este mai urîță, în schimb are mai multă măreție decît Parisul; este adevăratul centru al comerțului mondial și oferă mult mai multă diversitate. În plus, Londra îți permite să rămii neutru față de tot ceea ce te înconjoară — lucru atît de necesar pentru imparțialitatea științifică și chiar artistică. Parisul și Viena te încîntă, Berlinul e dezagreabil, față de Londra însă păstrezi doar o indiferență neutră și obiectivitate. Și asta înseamnă ceva.

Apropo de Berlin. Mă bucur că acest târg nenorocit reușește, în sfîrșit, să devină o metropolă. Rahel Vernhagen spunea, încă acum 70 de ani: la Berlin totul este *grobian*, iar Berlinul vrea, se pare, să arate lumii cît de grobiană poate fi o metropolă. Dacă i-ați otrăvi pe toți berlinezii „cultivați“ și dacă ați putea crea acolo printr-o minune o atmosferă măcar suportabilă și ați reclădi din temelie tot târgul, atunci poate că ar ieși ceva ca lumea. Dar atîta timp cît acolo se vorbește dialectul *acela*, cam greu.

Am citit „Die Alten und die Neuen“<sup>191)</sup>, pentru care vă mulțumesc din suflet. Viața muncitorilor din saline este descrisă cu tot atîta măiestrie ca și cea a țărănilor din „Stefan“<sup>192)</sup>. Scenele din viața societății vieneze sînt și ele în cea mai mare parte foarte reușite. Viena este singurul oraș german care are o societate, Berlinul are numai „anumite cercuri“, dar și mai multe dubioase, din care cauză acolo nici nu prinde alt fel de roman decît cel despre literați, funcționari și actori. Dacă motivarea acțiunii în această parte a operei dvs. nu este pe alocuri cam expedită, puteți aprecia mai bine decît mine; e posibil ca multe lucruri care nouă ni se par astfel, să fie foarte firești la Viena — cu caracterul ei specific internațional, împănate cu elemente meridionale și est-europene. În ambele medii găsesc obișnuita individualizare a caracterelor; fiecare este un tip și totodată un individ anumit, un „acesta“, cum spune bătrînul Hegel, și așa și trebuie să fie. De dragul imparțialității însă, sînt nevoit să găsesc ceva de criticat, și atunci

<sup>191)</sup> roman al Minnei Kautsky. — *Nota red.*

<sup>192)</sup> *Minna Kautsky*. „Stefan von Grillenhof“. — *Nota red.*

ajung la Arnold. El este din cale afară de cumsecade, și dacă în cele din urmă pierе într-un accident alpin, faptul se poate împăca cu echitatea poetică numai dacă îmi spun: era prea bun pentru această lume. Dar autorul nu trebuie niciodată să se entuziasmeze de propriul său erou, iar dvs. mi se pare că aici ați căzut oarecum în această greșeală. Elsa este mai individualizată, deși idealizarea apare deja, dar Arnold este un personaj care se dizolvă într-un principiu.

De unde provin aceste neajunsuri se poate vedea chiar din roman. Dv. ați simțit, evident, nevoia să luați în mod deschis atitudine în această carte și să vă mărturisiți convingerile în fața lumii întregi. E un fapt împlinit, aparține trecutului și nu trebuie să-l repetați în această formă. Eu nu sînt nicidecum adversar al scrierilor cu tendință. Părintele tragediei, Eschil, și părintele comediei, Aristofan, au fost amîndoi adevărați autori cu tendință, nu mai puțin Dante și Cervantes, și principala calitate a piesei lui Schiller „Intrigă și iubire“ este că ea reprezintă prima dramă germană cu tendință politică. Rușii și norvegienii moderni, care dau romane excelente, sînt cu toții scriitori cu tendință. Dar cred că tendința trebuie să izvorască din situație și din acțiunea însăși, fără să fie scoasă în evidență în mod expres, iar scriitorul nu trebuie să-i ofere de-a gata cititorului rezolvarea istorică pe care viitorul o va da conflictelor sociale zugerăvite de el. La aceasta se adaugă faptul că, în condițiile actuale, romanul se adresează cu precădere unor cititori din cercurile burgheze, deci nu celor care ne aparțin direct nouă și de aceea romanul socialist cu tendință își îndeplinește, după opinia mea, din plin menirea, cînd, înfățișînd fidel adevăratele relații, spulberă iluziile convenționale dominante referitoare la aceste relații, zdruncină optimismul lumii burgheze, face inevitabilă îndoiala în ce privește valabilitatea eternă a ordinii existente, chiar fără să susțină direct o soluție, ba, după împrejurări chiar fără să ia atitudine în mod explicit. Dv., care cunoașteți bine atît țărănimea austriacă, cît și „societatea“ vieneză și le zugerăviți cu o încîntătoare prosepțime, aveți aici suficient material, iar în „Stefan“ ați dovedit că știți și să tratați eroii cu acea ironie fină care dovedește că scriitorul stăpînește personajul.

Dar e timpul să închei, căci risc să vă plictisesc. Aici toate sînt ca înainte. Karł<sup>193)</sup> și soția lui frecventează cursurile serale de fiziologie ale lui Aveling și în rest lucrează cu sîrg, așa

<sup>193)</sup> Kautsky. — *Nota red.*

cum lucrez și eu ; Lenchen, Pumps și soțul ei <sup>194</sup>) se duc diseară la teatru să vadă o piesă senzațională, și între timp bătrâna Europă se pregătește să se pună din nou în mișcare — era de altfel și cazul. În ce mă privește, aș vrea numai să sper că-mi va da răgaz pentru a termina volumul al III-lea al „Capitalului“, iar după aceea — n-are decît să înceapă !

Cu multă prietenie și sinceră considerație.

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

208

Engels către Paul Lavigne <sup>371</sup>

la Paris

(Ciornă)

[Londra] 1 dec. 85

Cetățene,

Cînd am primit scrisoarea dvs. din 8 august și manuscrisul, tocmai mă pregăteam să plec pe insula Jersey, de unde m-am întors abia la 14 septembrie. După aceea am avut atît de multe lucrări urgente încît mi-a fost imposibil să revăd traducerea în franceză a lui „18 brumar“. Acum, cînd, în sfîrșit, am găsit timp să mă ocup de ea, mă aflu în fața a două manuscrise diferite <sup>382</sup>.

În primul rînd, nu pot să fiu arbitru într-o dispută ale cărei cauze și a cărei esență nu le cunosc destul de bine. Știu numai că F[ortin] i-a scris lui Marx cu cîțiva ani înainte de moartea acestuia <sup>383</sup>, că el m-a rugat să-i revăd traducerea, iar eu i-am promis acest lucru și am și revăzut o parte. Prin urmare, eu mă simt angajat față de el. În aceste împrejurări consider că nu am dreptul să folosesc în nici un fel lucrarea dvs. ; n-am îndrăznit să citesc nici măcar o pagină, căci dacă ar fi fost mai bună decît la F[ortin] nu aș fi rezistat tentației de a introduce în manuscrisul lui unele din formulările dvs.,

<sup>194</sup>) Percy Rosher. — *Nota red.*

cea ce ar fi incorect față de dvs. și, probabil, și față de F[or-  
tin], deoarece relațiile dvs. cu el nu mai sînt amiabile. De aceea,  
spre marele meu regret, datoria de a fi imparțial îmi interzice  
să iau cunoștință de lucrarea dv.

Manuscrisul vă stă la dispoziție.

Traducerea volumului al II-lea al „Capitalului“ este o  
treabă extrem de grea ; în afară de aceasta, tot anul viitor nu  
voi avea absolut niși o posibilitate să mă ocup de redactarea  
lui ; apoi există o mulțime de alte lucruri care trebuie luate  
în considerație. În momentul de față, nu mă pot angaja față  
de nimeni ; aceasta este o chestiune de viitor.

Primiți, vă rog, salutările mele sincere.

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 209

### Engels către Wilhelm Liebknecht <sup>384</sup>

la Berlin

Londra, 1 dec. 1885

Dragă Liebknecht,

Despre finanțele rusești vezi „Statistica“ lui Kolb, ediția  
1875 <sup>195</sup>), p. 44 și următoarele. Ultimul împrumut menționat  
acolo este cel din noiembrie 1873, în valoare de 15 milioane  
lire sterline. După aceea, în 1875, au mai obținut cu chiu cu  
vai un împrumut, tot de 15 milioane lire sterline, dar atunci  
bancherii le-au declarat rușilor că acesta este ultimul, dacă nu  
va fi garantat de o adunare reprezentativă. Așa dar, abia se  
încheiaseră în 1869 tranzacțiile cu banii luați pentru construc-  
ția de căi ferate, și rușii au mai primit următoarele împru-  
muturi :

1870 —	12 mil.	1. st.
1871 —	12	” ” ”
1872 —	15	” ” ”
1873 —	15	” ” ”
1875 —	15	” ” ”

<sup>195</sup> G. F. Kolb. „Handbuch der vergleichenden Statistik der Völ-  
kerzustands- und Staatenkunde“. — *Nota red.*

prin urmare în șase ani (1870—1875) 69 mil. l. st., adică 1 380 mil. de mărci. Acum a fost nevoie să se recurgă la noi tertipuri. Prin urmare : 1. Un împrumut *intern*. Deși acesta era de fapt un împrumut forțat, rezultatul a fost aproape egal cu zero. Întrucît în țară exista puțin capital, guvernul a fost nevoit să împrumute sieși propriii lui bani (de hîrtie), ca să creeze aparența că subscripția la împrumut a depășit așteptările. 2. Împrumutul pentru calea ferată transcaucaziană de 8 904 200 lire sterline. El a fost contractat (în 1880 sau 1881 ?) în străinătate, ipotecîndu-se calea ferată de la Poti la Baku, dar a trebuit să fie folosit în cea mai mare parte chiar pentru construcția căii ferate respective ; așa că dificultățile financiare n-au fost înlăturate. În tot acest timp, pelerinajul pe la bancheri n-a dat nici un rezultat. În cele din urmă, însuși ministrul de finanțe<sup>196</sup>) a plecat în Vest — Paris, Berlin, Amsterdam ; la Londra n-a fost, fiindcă era absolut inutil. Peste tot a fost refuzat ; se spune că pînă și bancherul curții de la Berlin, Mendelssohn, a cerut fără ocolișuri garanții parlamentare, în orice caz l-a refuzat și el. În consecință, se punea problema dacă să se convoace Adunarea Constituantă rusească cu un an mai devreme sau mai tîrziu, căci ală soluție nu exista. Atunci Giers a venit la Friedrichsruh, a făcut declarația de supunere, iar Bismarck i-a procurat în Germania 15 mil. l. st., care vor mai amîna puțin crahul<sup>385</sup>.

(De aici rezultă, între altele, că Rusia nu poate începe un război fără permisiunea lui Bismarck, deoarece numai cu ajutorul lui ea poate face rost de bani, iar cele 15 mil. s-au dus de mult. Așa că dacă Rusia face totuși război sau amenință într-adevăr cu războiul B[ismarck] este direct răspunzător).

Nu citesc „Econ[omist]“ și nu știu unde poate fi găsită o colecție, deoarece aici aproape toate sălile de lectură au fost înlăturate de numeroasele cluburi. Am să-i spun lui K[autsky] să se uite prin „Economist“, „Statist“, „Bullionist“ și „Money Market Review“, dacă poate să le găsească, și să-ți facă extrase.

Deși scrisoarea ta din 26 noiembrie a fost expediată la 11—12 la amiază, ea a sosit aici abia în dimineața zilei de 28 noiembrie ; în plus, s-a umblat la ea, așa cum se poate constata după plicul pe care ți-l trimit înapoi. Trebuia să sosească pe 27 noiembrie seara. Dealtfel, biblia se află în altar tocmai pentru a fi deschisă<sup>386</sup>.

<sup>196</sup>) Nikolai Kristianovici. — Nota red.

Discursul tău la prima lectură a bugetului mi l-a trimis Bebel de la Dresden. A fost excelent ; mă miră doar că te-ai întrerupt atât de puțin. N-ai scăpat însă de obișnuita chemare la ordine.

Al tău,  
F. E.

Această scrisoare este pecetluită cu o coroană de conte și cu monograma J. C.

Alegerile de aici decurg admirabil<sup>387</sup>. E prima oară când irlandezii au votat în Anglia *en masse*<sup>197</sup>) pentru *un* partid, și anume pentru toryi. Prin aceasta ei le-au arătat liberalilor că ei reprezintă o forță hotărâtoare și în Anglia. Cei 80—85 de partizani ai homerule-ului — unul a fost ales chiar la Liverpool ! — au aici același rol pe care îl are Centrul<sup>167</sup> în Reichstag și pot mătura orice guvern. Acum Parnell trebuie să arate ce reprezintă el.

În plus, iese învingător și *noul* „manchesterianism“<sup>388</sup>, adică teoria luptei vămale care aici, ce-i drept, e și mai lipsită de sens decât în Germania, dar care după opt ani de stagnare în afaceri a captivat tinăra generație de fabricanți. Apoi — slăbiciunea oportunistă a lui Gladstone și tactica stîngace a lui Chamberlain, care la început a fost dur, iar apoi a trecut la mici concesii ; această tactică a generat lozinca : the Church in danger !<sup>389</sup> În fine, politica externă lamentabilă a lui Gladstone. Liberalii se prefac a crede că noii county voters<sup>198</sup>) vor vota cu ei. Desigur că aceștia sînt imprezvizibili ; dar pentru a obține o majoritate liberală absolută ei ar trebui să cîștige 180 din cele 300 de circumscripții care au mai rămas și asta nu se va întîmpla. Este aproape sigur că Parnell va fi dictatorul Marii Britanii și Irlandei.

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI) 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>197</sup>) — în masă. — *Nota trad.*

<sup>198</sup>) — alegători din zonele rurale. — *Nota trad.*

## 210

Engels către Karl Kautsky <sup>390</sup>

la Londra

{Londra} 2 decembrie 1885

Dragă Kautsky,  
Ad vocem <sup>199)</sup> Adler

1) La istoria cu pistolul, nu uita să menționezi că subofițerii purtau săbii. Ei s-au plîns de ofensa adusă subofițerilor <sup>391</sup>.

2) Hess. Desigur, este imposibil de stabilit — nu l-am mai revăzut niciodată din mai '48 și a dispărut complet — dacă a stat câteva zile în Baden sau în Palatinat. Dar el „n-a participat“, n-a fost acolo nici tribun, nici ziarist, nici funcționar, nici soldat și de aceea e de neînțeles cum ar fi putut vreun guvern oarecare — Adler ar fi trebuit totuși să precizeze care — să-l condamne la moarte <sup>392</sup>.

Ad vocem <sup>199)</sup> Liebknecht. Cînd ai să-i scrii, fă în așa fel încît să pot adăuga și eu câteva rînduri — ieri am uitat să-i scriu ceva.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 211

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 5 decembrie 1885

Dragă bătrîne,

N-am primit de mult timp vești de la tine și de aceea vreau să-ți dau eu un semn de viață, anunțîndu-te că ți-am

<sup>199)</sup> — Referitor la. — *Nota trad.*

expediat un mandat de cinci lire sterline care sper că va sosi odată cu această scrisoare și care, poate, îți va face mai ușoară trecerea din anul vechi în cel nou. Sper că ești încă sănătos și voios și că îmi vei confirma acest lucru curînd prin cîteva rînduri.

În ultimul timp am muncit din greu, după cum poți constata din aparițiile editurii din Zürich, și anume, am profitat de ocazie și am adus în actualitate unele lucrări din vremurile minunate ale tinereții — anii 1848—1849<sup>393</sup>. Acest lucru este al naibii de necesar, căci tînăra generație, care fie că a uitat totul sau în genere n-a știut vreodată, vrea acum să știe ce s-a petrecut atunci și, întrucît există multe surse și mărturii eronate, trebuie să i se dea cît mai multe lucrări în care evenimentele să fie prezentate exact. Ar fi foarte bine să-ți termini memoriile ; cu cîteva ani în urmă „Neue Welt“ a publicat cîteva fragmente<sup>394</sup> admirabile, tu ai un minunat dar al narațiunii și, în plus, amintirile tale sînt cu vreo 10—15 ani mai vechi decît ale mele și cuprind perioada 1830—40, care este și ea foarte importantă pentru evoluția ulterioară. Poate că asta îți va aduce și ceva bani, care nu sînt niciodată de prisos.

Acum mai trebuie să revăd „Războiul țărănesc“<sup>153</sup> — este absolut necesar — iar apoi mă voi apuca de volumul al III-lea al „Capitalului“, pe care l-am dictat deja după manuscrisul original într-o scriere lizibilă. Va fi o muncă infernală, dar captivantă. Din păcate, în tot acest timp sînt asaltat de o mulțime de traduceri în franceză, engleză, italiană și daneză pe care trebuie să le redactez și care, în marea lor majoritate, au foarte mare nevoie de această operație<sup>395</sup>. Din fericire, nu știu atît de bine rusa și polona încît să pot redacta în aceste limbi, altfel n-aș mai termina niciodată. Aceasta poate fi însă o dovadă că acum comunismul nostru este larg răspîndit pe plan internațional și de aceea este întotdeauna o bucurie să poți contribui la răspîndirea lui continuă.

Sper că nefericita istorie din Balcani<sup>352</sup> se va încheia pașnic. Noi avansăm acum atît de bine pretutîndeni, încît un război mondial nu ne-ar avanta — ar fi prea tîrziu sau prea devreme. Dar în ultimă instanță și el ar lucra pentru noi, deoarece ar pune capăt pentru totdeauna militarismului — cu prețul exterminării unui milion și jumătate de oameni și al irosirii a 1 000 miliarde de franci. După aceea n-ar mai fi posibil nici un război.

Alegerile din Franța au deschis radicalismului perspectiva unei venituri grabnice la putere și cu aceasta ne-a făcut un bun



serviciu și nouă<sup>354</sup>. Alegerile de aici i-au făcut deodată pe irlandezi stăpînii Angliei și ai Scoției; nici unul din cele două partide<sup>387</sup> nu poate governa fără ei. Mai trebuie să aibă loc alegeri în vreo 100 de circumscripții, dar acestea nu vor schimba mare lucru. Astfel problema irlandeză va fi, în fine, rezolvată — dacă nu imediat, atunci în viitorul apropiat — și astfel drumul va fi deschis și aici. În același timp, au fost aleși vreo 8—10 muncitori — parte din ei vînduți burgheziei, parte pur și simplu sindicalști, care, probabil, se vor compromite și vor grăbi enorm constituirea unui partid muncitoresc de sine stătător, spulberînd autoînșelarea ereditară a muncitorilor. Aici istoria merge încet, dar merge.

Salutări prietenești.

Bătrînul tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels'  
an Johann Philipp Becker)“.  
Berlin, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 212

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Berlin

Londra, 5 decembrie 1885

Dragă Liebknecht,  
Anexez extrase din revistele „Economist“ și „Buillionist“<sup>200</sup>). Sumele menționate în scrisoarea mea din 1 crt. sînt sumele împrumuturilor rusești la cursul de la bursa de efecte de aici. Împrumutul din 1884 (bismarckian) aici *nu este cotate deloc*, este exclus de pe lista vînzărilor la bursa de efecte. La fel stau lucrurile cu împrumuturile mai mici pe termen scurt, care au fost contractate ici și colo începînd din 1878, fiind plasate în cea mai mare parte în țară și care sînt cotate la

<sup>200</sup>) Vezi volumul de față, p. 358—359. — Nota red.

bursa din Berlin. Dintre acestea, în buletinul cursurilor sînt menționate :

Împrumutul oriental	5 <sup>0</sup> / <sub>0</sub> I, II, III
Împrumutul din 1880	4 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>
Renta din 1883	6 <sup>0</sup> / <sub>0</sub>

și altele, despre care nu știu ceva exact. Despre acestea va trebui să te informezi la Berlin la vreun agent de bursă. Ele figurează parțial și în extrasele anexate, dar numai cu suma netă pe care ar fi primit-o guvernul.

Rubla rusească pe hîrtie, care, al pari <sup>201)</sup> trebuie să echi-valeze cu 39 pence, este cotateă acum la 23 pence, adică cu 16 pence sau cu 41<sup>0</sup>/<sub>0</sub> sub valoarea ei totală în aur.

Dacă statul rus va reuși să-și plaseze hîrtiuțele în țară, asta se va datora numai colosalei stagnări a afacerilor, care face ca pentru fabricanții ruși să fie mai avantajos să-și investească surplusurile bănești în hîrtii, care aduc o dobîndă de 6—7<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, decît în extinderea fabricilor sau în speculații comerciale, care acum sînt ruinătoare. Cupoanele servesc în circulație ca mijloc de plată, în special la achitarea salariilor. Astfel, în Rusia circulă acurn din mîină în mîină cupoane plătibile de abia în 1891—1892, iar muncitorii sînt nevoiți să le primească sub formă de salariu la valoarea nominală, dar încasează numai jumătate din această valoare (ceva similar a fost recent în Germania). Aceste informații le-am primit *direct din Rusia*.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

213

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 7 decembrie 1885

Dragă Ede,

Și aici este furtună în paharul cu apă socialist. K[autsky] ți-a scris, desigur, punîndu-te oarecum în temă ; cele două nu-

<sup>201)</sup> — la valoarea nominală. — *Nota red.*

mere din „Echo“ (ziar liberal) pe care le alătur conțin restul, iar documentul (scrisoarea lui Bland, bazată pe procesele verbale ale Comitetului executiv al Federației Social Democratice, pe care și le trimite Aveling) reprezintă principalul <sup>396</sup>.

De data aceasta, Hyndman și-a dat singur lovitura de grație. El a luat bani de la toryi pentru candidaturi socialiste ca să sustragă voturi liberalilor. A recunoscut că a primit 340 l. st., dar întrucît cheltuielile oficiale pentru trei candidaturi au ajuns la 600 lire, trebuie să fie vorba de circa 1 000 l. st. sau mai mult.

Este admisibil să primești bani de la un alt partid, în anumite împrejurări și în mod excepțional, dacă 1. banii sînt dați necondiționat și 2. nu aduc mai multe prejudicii decît foloase. În cazul de față, a fost tocmai invers. 1. S-a pus condiția ca socialiștii să candideze în circumscripții în care n-ar fi putut obține decît niște rezultate ridicole, ceea ce s-a și întîmplat: Williams a obținut 27 de voturi din 4 722, Fielding 32 din 6 374, numai Burns a obținut 598 de voturi din 11 055 la Nottingham 2. H[yndman] știa că a primi bani de la toryi nu înseamnă altceva decît a-i discredita iremediabil din punct de vedere moral pe socialiști în fața *singurei* clase din rîndul căreia ei pot fi recrutați, și anume în fața mării mase a muncitorimii radicale. Exact la fel cum s-a întîmplat la Berlin cînd s-a propus încheierea unei alianțe cu Stoecker împotriva progresiștilor <sup>397</sup>.

Dar H[yndman] nu s-a mulțumit cu această faptă eroică. El se vedea un al doilea Parnell care înclină balanța în favoarea unuia sau altuia dintre partide, uitînd, însă, că, spre deosebire de Parnell, el nu are 80 de voturi în parlament și 200 000 de voturi irlandeze la alegerile din Anglia și Scoția <sup>387</sup>. El a reușit să determine Comitetul executiv al federației să-l împunternicească să meargă împreună cu Champion la Birmingham, pentru a-l întîlni pe Chamberlain, liderul radicalilor <sup>394</sup>. Cu banii de la toryi în buzunar, el i-a oferit lui Ch[amberlain] sprijinul său, dacă acesta îi cedează un loc din partea Birminghamului, îi asigură voturile liberalilor și propune un bill cu privire la ziua de lucru de opt ore. Chamberlain n-a fost atît de prost ca toryi și l-a dat afară.

Între timp, această chestiune aranjată în secret de Comitetul executiv, a ajuns cunoscută în secții și a stîrnit mare vîlvă. Detalii vei afla din scrisoarea lui Bland, destinată publicării, dar nu trebuie să spui că ea a fost alcătuită pe baza proceselor verbale. Se va convoca o adunare generală și este pro-

blematic dacă federația va supraviețui ; ca organizație activă în orice caz e greu de presupus.

Alăturat îți trimit declarația lui Hunter Watts din „Pall Mall Gazette“<sup>398</sup>. A fost redactată cu ajutorul lui Hyndman, care însă a trebuit să renunțe la calificativul „illadvised“<sup>202</sup>) la adresa propriei sale persoane. Declarația lui Williams din „Echo“ este însă o adevărată retractare și, în împrejurările date, el se situează, nu fără temei, pe poziții de ostilitate absolută față de toți cei din clasa de mijloc care au vederi socialiste. Iată, prin urmare, ce a realizat domnul H[yndman] cu insistențele lui. Individul este o adevărată caricatură a lui Lassalle, pentru el orice mijloc e bun, chiar dacă *nu* duce la țel, numai ca H[yndman] să obțină ceva ; plus nevoia permanentă de succes imediat și înclinația de a fi scump la târîțe și ieftin la faină ; în fine, el se consideră centrul universului și este absolut incapabil să vadă faptele așa cum sînt în realitate, ci le vede doar așa cum ar vrea el. În plus, este un aventurier politic în adevăratul înțeles al cuvîntului. Toate defectele lui Lassalle amplificate, dar nici una dintre calitățile acestuia.

Ce se întîmplă în paharul vostru cu apă parlamentar ?

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv K. Marksa i F. Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 214

Engels către Paul Lafargue<sup>399</sup>

la Paris

Londra, 7 decembrie 1885

Dragul meu Lafargue,  
Am să vorbesc cu Tussy despre Davitt, poate că ea o să  
vă procure ceea ce doriți.

<sup>202</sup>) — „nechibzuit“. — *Nota trad.*

Pentru a contracara al vostru Cercle d'Etudes soc., curajosul Malon și nu mai puțin celebrul Éllie May au înființat o societate republicană de economie socială, care are un statut gata pregătit<sup>400</sup>. Să sperăm că acest „grup de cercetare“ se va limita la Malon, care va studia sufletul lui May, care va studia inima lui Malon. Așa sînt acești mici oameni mari cărorora cel mai bine e să nu le acorzi atenție, asta îi doare cel mai mult. Sînt aidoma lui Karl Blind.

De ce îi prezentați în „Socialiste“ pe Williams și pe candidații Federației social-democrate<sup>401</sup>? Ar fi trebuit să știți cum să procedați cu Hyndman și de data asta ați căzut în cursă. În primul rînd, Hyndman a reușit să-și facă partidul de risul lumii. Williams are 27 de voturi din 10 000. Fielding a obținut la North Kennington 32 de voturi din 10 000. Burns la Nottingham 598 din 11 000. Apoi, în presa liberală s-a făcut o vilvă infernală în legătură cu faptul că banii necesari pentru aceste candidaturi stupide au fost avansați de toryi și că socialiștii au căzut atît de jos încît fac afaceri dubioase cu acest partid. Atunci, la 5 decembrie, Williams a scris în „Echo“ că toate acestea au fost aranjate în timp ce el se afla la Liverpool, că a fost chemat printr-o telegramă, fără să i se comunice detalii, că a fost tratat de conducători ca un simplu instrument și că acum vede el „that we cannot trust the middle class men of our mouvement any longer. I am not prepared to be made the tool of middle class men. I call upon my fellow-wages-slaves to meet me as soon as possible and to say goodbye to the middle class men and to shut them out from what must be a real working men's organization etc.“<sup>203</sup>), drept care, el trece în opoziție directă față de Hyndman, Champion etc.

Iată ce s-a întîmplat în cadrul Federației Social-Democrate (veți primi de la Aveling cu aceeași poștă o scrisoare a lui Bland, un membru al federației)<sup>204</sup>). Hyndman a primit bani de la toryi pentru candidaturi împotriva liberalilor. El a recunoscut că a primit 340 l. st. Dar trebuie să fi fost circa 1 000 l. st., deoarece cheltuielile oficiale pentru trei candidați depășesc 600 lire. Comitetul executiv — cu excepția lui Burrows — a

<sup>203</sup>) — că nu mai putem avea încredere în cei din clasa de mijloc, care participă la mișcarea noastră. Nu sînt dispus să devin instrument al celor din clasa de mijloc. Îi chem pe tovarășii mei — robi salariați — să ne întîlnim cît mai curînd și să ne despărțim de reprezentanții burgheziei, pe care să-i alungăm din organizație, care trebuie să fie cu adevărat o organizație a muncitorilor. — *Nota trad.*

<sup>204</sup>) Vezi volumul de față, p. 363—364. — *Nota red.*

aprobat acțiunea lui Hyndman. Dar în cadrul federației s-a format o opoziție. Mai înainte însă ca această opoziție să fi putut acționa, Hyndman, închipuindu-și că, asemenea lui Parnell, poate juca rolul de arbitru politic, s-a dus la Liverpool împreună cu Champion pentru a-și oferi serviciile lui... *Chamberlain*, șeful radicalilor<sup>324</sup> ! Ei i-au propus să-i sprijine pe liberali și în schimb Chamberlain să retragă candidatura unui liberal la Birmingham în favoarea lui Hyndman și să-i asigure acestuia voturile liberalilor ! Chamberlain i-a dat afară.

Opoziția din interiorul federației ia amploare. La ultima ședință a Comitetului, la care au participat mulți alți membri ai federației, s-a dat citire — în pofida tentativelor lui H[yndman] de a împiedica aceasta — corespondenței în legătură cu banii primiți de la toryi. Scandal mare. De ce n-au fost consultate secțiile într-o chestiune atât de importantă ? Pe scurt, va avea loc o adunare generală și o să vedem dacă federația îi va supraviețui.

Desigur, pot fi acceptați bani de la un alt partid, dacă acești bani sînt oferiți necondiționat și dacă acest lucru nu aduce mai multe prejudicii decît foloase. Dar H[yndman] a acționat prosteste. În primul rînd, el ar fi trebuit să știe că aceste candidaturi nu puteau să demonstreze decît slăbiciunea ridicolă a socialismului în Anglia. Apoi, el trebuia să știe că a primi bani de la toryi nu înseamnă altceva decît a-și pierde iremediabil prestigiul în ochii mării mase muncitorești radicale — *singura din rîndul căreia socialismul își, poate recruta adepții*. Și, în fine, după ce fac asemenea lucruri, nu păstrează secretul, ci chiar ei le fac publice și se laudă cu ele. Dar H[yndman] este o caricatură a lui Lassalle, pentru el toate mijloacele sînt bune, chiar dacă *nu* duc la țel. Este atât de dornic să treacă drept un mare politician încît nu are ochi să-și vadă adevărata situație. Pe lîngă aceasta, el posedă, alături de toate trăsăturile negative ale unui adventurer<sup>205</sup>) politic profesionist din Anglia, încă una, destul de răspîndită în Franța, dar care aici este rară : de a nu vedea faptele așa cum sînt ele, ci așa cum ar dori să fie.

Toate astea s-au petrecut la un interval atât de scurt după ultima lui infamie împotriva lui Aveling<sup>402</sup>, care încă nu i-a fost iertată — nici măcar de către propriul partid — încît trebuie să fii foarte rezistent ca să supraviețuiești. În orice

<sup>205</sup>) — aventurier. — *Nota trad.*

caz, dacă Social-Democratic Federation va mai exista și de acum înainte, ea nu va fi decât o umbră.

Sărut-o pe Laura din partea mea.

Al d-tale,  
F. E.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

215

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 7 dec. 83

Dragă domnule Schlüter,

Vă mulțumesc mult pentru cele două exemplare din „Dühring“. Dacă primesc în total 20 de exemplare, pentru început va fi suficient. Vă rog să-mi trimiteți, de asemenea, 4 exemplare din ediția a 3-a a „Războiului țărănesc“ ; nu mai am nici unul pentru a putea pregăti noua ediție <sup>153</sup>.

Cu Eccarius nu întrețin nici un fel de legături și nu vreau și nici nu pot să stabilesc vreuna <sup>403</sup>. Am să văd dacă nu pot găsi adresa lui prin Lessner. Vă sfătuiesc, totuși, ca cel mult să retipăriți pur și simplu cartea fără modificări etc., căci E[ccarius] a decăzut total și este greu de crezut că va lucra cum trebuie ; în plus, are o conștiință atât de murdară încît ar folosi, probabil, toate adaosurile pentru a insinua reflecții de natură să justifice numeroasele ticăloșii pe care le-a comis după 1873, astfel încît ar strica substanțial cartea scrisă cu contribuția considerabilă a lui Marx și chiar direct cu cuvintele lui (la sfîrșitul cărții pagini întregi aparțin literalmente lui Marx), ceea ce ar putea să o facă în genere inadecvată pentru propaganda noastră. V-aș sfătui chiar să insistați pentru retipărirea ei fără nici un fel de modificări.

Ați primit nota de plată pentru fotografiile <sup>206</sup>).

<sup>206</sup>) ale lui Marx. — Nota red.

Zetarul mă exaperează chiar și la lista cu greșelile de tipar la „Dühring“. Acolo e scris : o „rătăcire“ (Verirrung) neajutorată în loc de „confuzie“ (Verwirrung).

Salutări cordiale.

Al dv.,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

216

Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

la Haga

Londra, 19 decembrie 1885

Stimate tovarășe,

Am expediat pe adresa dvs. un pachet prin Parcels Continental Express care conține cele trei rapoarte parlamentare pe care le-ați cerut. După cum veți vedea din anunțul alăturat, primul raport al Camerei Lorzilor referitor la prostituție nu s-a mai găsit.

Aveți dreptate abținându-vă acolo, în Olanda, de la orice acțiune violentă. Aceasta s-ar plăti cu jertfe inutile iar mișcarea ar fi dată înapoi cu zeci de ani. Anul viitor se va împlini un secol de la prima invazie tâlhărească a prusienilor în Olanda<sup>404</sup> și nimic nu l-ar bucura mai mult pe Bismarck decât dacă ar putea să sărbătorească centenarul acestui „act de eroism“ prin repetarea lui. Poftele anexioniste, care în prezent mai sînt doar niște deziderate inofensive și neputincioase, ar putea fi cu ușurință concretizate.

Vă trimit prin poștă un exemplar din ediția a doua a lucrării mele „Anti-Dühring“, apărută recent.

Întotdeauna la dispoziția dvs. în interesul cauzei noastre comune.

Cu salutări prietenești.

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„Istorik-marksist“ nr. 6(40), 1934

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană



## 217

## Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

Londra, 21 decembrie 1885

Mult stimate cetățene,

M-aș bucura foarte mult dacă ați dori să preluați traducerea broșurii lui Marx „Muncă salariată și capital“. Pentru biografie datele din „Socialiste“<sup>405</sup> nu vor fi suficiente. De aceea, i-am rugat pe prietenii de la Zürich să vă trimită un exemplar din „Kalender“<sup>207</sup>) de la Braunschweig în care este o biografie mai completă, scrisă de mine<sup>208</sup>).

Al dv. devotat,

*F. Engels*

Firește că voi redacta cu plăcere traducerea, dacă veți dori aceasta.

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx  
e Engels con italiani.  
1848—1895“. Milano, 1964.

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

## 218

## Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen Zürich

Londra, 21 dec. 85

Dragă domnule Schlüter,

Am primit 20 de exemplare (în total) din „Dürring“ și 4 din „Războiul țărănesc“, pentru care vă mulțumesc<sup>209</sup>).

<sup>207</sup>) „Volks-Kalender“, Braunschweig. — *Nota red.*

<sup>208</sup>) *F. Engels*. „Karl Marx“. — *Nota red.*

<sup>209</sup>) Vezi volumul de față, p. 368—369. — *Nota red.*

Comunicați-i, vă rog, doamnei Wischnewetzky, că, așa cum am convenit, voi redacta traducerea ei și voi scrie prefața<sup>210)</sup> imediat ce ea va încheia un contract cu un editor. Dat fiind că sînt extrem de ocupat, îmi este pur și simplu imposibil să preiau alte lucrări decît cele absolut urgente.

La o nouă ediție germană<sup>211)</sup> a acestei cărți nu mă voi putea gândi decît după ce voi fi reușit să scap de cea mai mare parte a muncii cu care sînt împovărat acum. În ianuarie trebuie să redactez traducerea engleză a „Capitalului“, să duc tratative cu editorul etc. Apoi — „Războiul țărănesc“<sup>153</sup> și multe alte lucrări auxiliare. Urmează ceva ce nu suferă amîinare — „Capitalul“ volumul III. După ce voi fi rezolvat totul, inclusiv „Capitalul“, voi putea să mă gîndesc la vechea carte.

Nu-mi amintesc de broșura menționată de Bucher<sup>406</sup>. Peel a murit în 1850. Pamfletul<sup>212)</sup> lui Marx a apărut în 1855. Și pentru a dovedi că Palmerston a fost un agent rus, nu trebuie să se presupună cîtuși de puțin că acesta ar fi dat unui scriitor oarecare 100 de guinee și un butoi de sherry. E posibil ca Tucker, ca aluzie la o lucrare apărută anterior, să fi propus să se dea același titlu unuia din pamfletele lui M[arx] — asta ar explica totul. În plus, în pamfletele lui Marx nu există nici un fel de gravuri.

Calde salutări.

Al d-tale,  
F. Engels

Martignetti vrea să traducă în limba italiană „Muncă salariată și capital“, precum și o biografie a lui Marx, pe care însă nu o are; fragmentele din „Socialiste“<sup>405</sup> nu sînt suficiente. Puteți să-i trimiteți „Volks-Kalender“ al lui Bracke, în care este biografia lui Marx scrisă de mine? Cred că este din 1878, dealtfel va fi ușor de găsit. Adresa este:

Paolo<sup>213)</sup> Martignetti  
Benevento, Italia

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>210)</sup> F. Engels. Anexă [la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia“]. — *Nota red.*

<sup>211)</sup> F. Engels. „Situația clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>212)</sup> K. Marx. „Lordul Palmerston“. — *Nota red.*

<sup>213)</sup> Aici este o eroare a lui Engels: Pasquale (vezi volumul de față, p. 413. — *Nota red.*

## 219

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 22 dec. 1885

Draga mea Laura,

Îți trimit cecul despre care scria Paul, adăugînd un modest cadou de Anul Nou pentru tine. Pachetul cu plum-pudding-ul și cu cozonacul a fost expediat sîmbăta trecută <sup>214)</sup>, dar probabili că a plecat de aici abia luni, așa că în cel mai bun caz îl veți primi astăzi.

Cînd a venit de la Paris, Jollymeier mi-a spus că ai nevoie urgent de dicționare pentru munca ta de traducere. Dintre cărțile Maurului, singura care ar fi corespuns nevoilor tale ar fi fost dicționarul francez-german al lui Mozin, dar era atît de deteriorat încît nimeni nu l-ar mai fi putut folosi pentru o muncă sistematică ; totuși, Tussy l-a luat mai demult. Dicționar englez-german nu era acolo. Așa că m-am interesat care sînt cele mai bune și am comandat la Williams și Norgate să-ți trimită exemplare legate. Acestea sînt :

Flügel, dicționarul englez-german și cel german-englez

Mozin-Peschier, dicționarul francez-german și cel german-francez.

Cred că le vor trimite încă înainte de Crăciun. Deoarece eu n-am avut posibilitatea să mă uit prin ele, aș dori să o faci tu și să-mi spui ce părere ai. Flügel este cel mai bun din cîte se găsesc, deși el ar putea fi și mai bun ; deci, dacă este și englez-german și german-englez, e în ordine. De dicționarul lui Mozin-Peschier, nu sînt atît de sigur, mă tem să nu fie o ediție prescurtată a ceea ce voiam eu să-ți trimit, și anume : „*Dictionnaire complet des langues française et allemande*“, francez-german în două volume și german-francez în două volume. Dacă nu este acesta, te rog să mă anunți și am să-l schimb, invocînd nerespectarea comenzii.

Sîmbătă seara a venit aici Jollymeier ; e în vacanță pînă la 12 ianuarie ; și cine și-a făcut apariția azi dimineață aici ? Nimeni altul decît inevitabilul Meyer <sup>215)</sup>, proaspăt sosit de

<sup>214)</sup> 19 decembrie. — *Nota red.*

<sup>215)</sup> Rudolph Hermann Meyer. — *Nota red.*

la Winnipeg, unde prima lui recoltă de grâu a înghețat în august trecut. A plecat mai departe și va fi mâine dimineață la Paris — dar, a spus el, n-am să mă duc la Lafargue; de ce? — Pentru că Lafargue nu mă vizitează niciodată. Se vede că îl afectează foarte mult treaba asta. I-am spus că e o prostie din partea lui. Îți reproduc discuția textual numai pentru ca să nu te necăjești dacă prealuminatul străin nu vă va vizita.

Am să încerc să obțin pentru Paul un exemplar din „Justice”<sup>407</sup>, lucru care acum nu este chiar așa de simplu, pentru că Tussy și Edward au plecat pentru câteva zile la Kingston-on-Thames și se vor întoarce abia vineri. Între timp, Johnny<sup>216</sup>) a venit la noi și și-a reamintit destul de repede limba engleză, mai ales de când merge la școală. E un băiat foarte bun și citește enorm de multe cărți pe care nu le înțelege.

Sper că Paul este din nou sănătos și voinic, plus solide que le Pont-Neuf<sup>217</sup>), care, după cât se pare, este chinuit și el de bube și furuncule<sup>408</sup>. În ultima sa scrisoare, Paul nu pomeniște nici un cuvânt despre felul cum s-a rezolvat în cele din urmă afacerea Labruyère-Séverine-Lissagaray; ultima veste a fost afirmația lui Labruyère că Lissagaray a mințit. Poate că n-a fost decît un foc de paie, așa cum se întâmplă cu majoritatea scandalurilor din zilele noastre?

Fără îndoială că de data asta Hyndman și-a semnat singur sentința. Chiar dacă va reuși să păstreze aparența Federației Social-Democrate, aceasta nu va fi decît o umbră. Secțiile din provincie se vor destrăma cu siguranță, iar aici, la Londra, propriii lui oameni și-au amintit cum în momentul cînd s-a desprins grupul Morris-Aveling<sup>218</sup>) el a umplut adunarea generală cu oamenii săi, aducînd acolo o mulțime de membri noi, primiți special în acest scop. De aceea, s-a hotărît să voteze numai cei care făceau parte din organizație în momentul alegerilor și al faptelor lui eroice<sup>396</sup>.

Nim, Pumps și Jollymeier au plecat în West-End, sub pretextul că vor să facă cumpărături de Crăciun, dar de fapt ca să ia masa la berăria vieneză. Întrucît eu nu sînt pe deplin restabilit, am rămas acasă și profit de acest răgaz pentru a-ți scrie. Dar acum sună de prînz — pentru mine și pentru

<sup>216</sup>) Jean Languet. — *Nota red.*

<sup>217</sup>) — mai solid decît Pont-Neuf. — *Nota trad.*

<sup>218</sup>) Vezi volumul de față, p. 235—237 și 244—245. — *Nota red.*

Johnny — așa că rămâi cu bine ! Îți doresc sănătate, bună dispoziție și un fundament trainic pentru Paul !

Cu drag al tău,  
F. Engels

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

220

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 28 dec. 1885

Dragă Liebknecht,

Miercuri, 16 dec., Borkheim a murit la Hastings și a fost înmormântat luna următoare. Cu o duminică înainte a făcut o congestie pulmonară care i-a grăbit sfârșitul. Suferea de tuberculoză de 12 ani și de zece ani aproape că nu mai părăsise patul — toată partea stîngă a corpului era paralizată. A îndurat totul cu mult curaj și cu o mare seninătate sufletească, a urmărit permanent mișcarea politică și socială și a fost abonat pînă în ultima clipă la „Sozialdemokrat“. Pînă anul trecut a primit pensie, la început de la două, apoi de la una din firmele pentru care lucrase ca agent comercial. În ultimul an noi, prietenii de aici, am reușit să strîngem, pe baza unei liste de subscripție, o sumă suficientă ca să nu ducă lipsă de nimic. Poate că ai să inserezi un scurt necrolog în „Sozialdemokrat“<sup>409</sup> ; nu-mi place să mă remarc în asemenea împrejurări, pentru tine este mai simplu și, în plus, cunoști mai bine activitatea desfășurată de el la Baden.

În ce privește finanțele rusești, adaug următoarele despre ultimul moment critic în acest domeniu<sup>384</sup> :

Cu vreo două săptămîni în urmă, guvernul rus a contractat, prin intermediul lui Bleichröder și al băncii ruse, un nou împrumut, dar numai de 20 milioane de ruble, care, după cum se afirmă la Berlin, a fost aprobat. În funcție de faptul dacă rubla este de metal sau de hîrtie — lucru pe care tu îl poți afla acolo — împrumutul este de aproximativ 60 sau numai de aproximativ 40 milioane de mărci. Se spune că el ar fi

menit să acopere avansurile date de banca rusă guvernului. Este vechiul pretext stupid. Cît de stupid a fost, s-a văzut cu cîteva zile înainte! Cu vreo săptămîină în urmă, ziarele engleze au anunțat că guvernul Rusiei a ordonat băncii ruse (probabil băncii de credit) să vîndă o parte din ipotecile nobilimii ruse pe 100 milioane de ruble. Ziarele germane au precizat că banca trebuia să avanseze în acest scop guvernului 75 de milioane din creditul obținut. Prin urmare, guvernul va plăti băncii în cel mai bun caz 20 milioane de ruble aur și va lua un nou împrumut de 75 milioane. Întrucît vînzarea ipotecilor în valoare de 100 milioane reprezintă — mai cu seamă în Rusia — o operațiune de durată, aceasta înseamnă, cu alte cuvinte, că trebuie emise și date împrumut guvernului alte 75 de milioane de ruble de hîrtie. Rubla a fost cotată aici înainte de sărbători la 23  $\frac{1}{8}$  pence (în loc de 39 pence), iar acum trebuie să coboare și mai mult — chiar și în Rusia: fondurile la care, dată fiind jena financiară, trebuie să se recurgă pentru a susține oarecum valuta falimentară (20 milioane în aur, dacă banca le va primi), nu vor face decît să deprecieze și mai mult valuta de hîrtie. Anul 1789 se apropie — chiar fără ajutorul nihilistilor, iar guvernul este nevoit să-i grăbească el însuși venirea.

De aici rezultă, mai departe, că Bismarck îi ține din scurt pe rușii lui și aprobă să li se dea bani germani numai cu țîrîita, ca să nu aibă prea mult și să nu-i joace cumva vreun renghi în Balcani <sup>410</sup>.

Eu pot să-ți dau doar reperele, dar la Berlin nu va fi greu să afli detalii <sup>384</sup>.

De Crăciun, noi — soții Aveling și Kautsky, Pumps și soțul ei <sup>219</sup>), Schorlemmer, Lenchen și cu mine — am chefuit zdravăn pînă la 4 dimineața și ne-am prăpădit de rîs.

Un An Nou fericit!

Al tău,  
F. E.

Schorlemmer îți trimite salutări călduroase.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>219)</sup> Percy Rosher. — *Nota red.*

## 221

## Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 28 dec. 1885

Dragă bătrîne,

Îți trimit alăturat ferparul din care rezultă că bătrînul nostru Borkheim s-a prăpădit la 16 ale lunii la Hastings, în urma unei congestii pulmonare. De 12 ani suferea de tuberculoză, iar în ultimii zece ani îi paralizase toată partea stîngă a corpului. Medicul spunea că bolile de care suferea el erau suficiente ca să poată ucide alți trei oameni. El a suportat totul cu o nestrămutată dragoste de viață și, în măsura în care a putut, a urmărit evoluția mișcării. L-am rugat pe Liebknecht să-i publice un scurt necrolog în „Sozialdemokrat“<sup>409</sup>.

La începutul lunii ți-am trimis un mandat pe care, sper, l-ai primit la timp.

Acum — deoarece poșta se închide, iar eu, în aceste zile agitate pentru mine, nu prea am timp pentru scrisori — te felicit din inimă cu ocazia Anului Nou și îți doresc multă sănătate ; mișcarea noastră n-are nevoie de urări deosebite, ea se dezvoltă pretutindeni — în mod diferit în funcție de țară și de popor — dar peste tot face progrese admirabile, iar porcăria din Balcani se pare că se va rezolva fără un război mondial<sup>410</sup>.

Din toată inima. Bătrînul tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels'  
an Johann Philipp Becker)“,  
Berlin, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

---

1885

222

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la Zürich

122, Regent's Park Road, N.W.

London, 7 ian. 86

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Am primit manuscrisul dv. <sup>1)</sup>, dar pînă acum n-am avut posibilitatea să-l parcurg, așa că nu știu cît timp îmi va lua redactarea lui. În orice caz, puteți fi sigură că mă voi grăbi.

În ce-i privește pe deștepții de americani care cred că țara lor va fi ferită de consecințele dezvoltării ample a producției capitaliste, se pare că ei trăiesc într-o fericită ignorare a faptului că în diferite state — Massachusetts, New Jersey, Pennsylvania, Ohio etc. — există instituții ca bioroul muncii, din rapoartele căruia ei ar fi trebuit să învețe exact contrariul <sup>411</sup>.

Al dvs. devotat,  
*F. Engels*

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u.A. an. F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 ; integral în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

---

<sup>1)</sup> Traducerea engleză a lucrării lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia“, — *Nota red.*



Engels către Wilhelm Liebknecht <sup>412</sup>

la Berlin

Londra, 7 ianuarie 86

Dragă Liebknecht,

Din cauză de „doar“, bănuiala ta nu face decît să-mi dovedească încă o dată că „nervozitatea“ de care te plîngi nu este decît a ta. Dar, cum spui tu, nevermind <sup>2)</sup>).

Borkheim s-a născut în 1825 la Glogau, a studiat la Greifswald și Berlin, în 1848 a plecat pentru trei ani ca artilerist voluntar la Glogau, a fost urmărit pentru participarea la întruniri democratice, dar s-a ascuns, apoi a stat ceva mai mult la Berlin și a fugit, cred, după asediul arsenalului, dacă nu mă-nșel, în Elveția, de unde s-a întors împreună cu Struve. Detaliile nu mi le mai amintesc bine.

În legătură cu biografia, am să scriu separat.

Duminică am să-i predau lui Tussy avizul tău.

Dacă vă duceți în America împreună, tu și Bebel, veți reuși, fără îndoială, să strîngeți amîndoi mulți bani, dar dacă lipsește unul dintre voi sau este înlocuit cu altcineva, suma obținută va fi cu 25—30% mai mică <sup>413</sup>. Pe lîngă aceasta, de tine e nevoie în mod special pentru că cel puțin unul dintre voi va trebui din cînd în cînd să rostească o cuvîntare în engleză.

În ce privește canalul la Baltica, mă pronunț categoric pentru o adîncime de cel puțin 8 metri <sup>414</sup>. Navele comerciale au dimensiuni și deplasamente tot mai mari (acum cele de 5 500 tone nu mai sînt o raritate), iar noile instalații portuare sînt proiectate tot mai des pentru o adîncime de 9—10 metri, astfel că un canal mai puțin adînc ar îmbătrîni în cîțiva ani, așa cum s-a întîmplat cu actualul canal Eider încă cu 30 de ani în urmă (el eră învechit într-o anumită măsură încă de la început).

Călătoria voastră ar putea fi grăbită de o dizolvare în urma amenințării iminente a morții bătrînului W[ilhelm]. Am avea satisfacția de a te vedea mai curînd aici.

Schorl[emmer] este încă aici și îți trimite salutări cordiale.

<sup>2)</sup> — n-are importanță. — *Nota trad.*

În general, toate merg bine, în afară de Federația Social Democrată, pe care domnul Hyndman se pare că de data aceasta a reușit s-o ruineze definitiv<sup>396</sup>. El poate obține duminica viitoare la adunarea sa generală măsluită o victorie aparentă, dar *în provincie este falimentar* și chiar și aici numărul *adeptilor săi scade în fiecare zi!*

Calde salutări.

Bătrînul tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 224

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 17 ian. 1886

Draga mea Laura,

Mă bucur că dicționarele au ajuns în sfârșit<sup>3)</sup>. Mi s-a promis că vor fi expediate de aici cu mai bine de o săptămînă înainte de Crăciun.

Ieri am primit o carte poștală de la dr. Max Ouarck, prin care acesta îmi comunică faptul că, întrucît e nevoie de un rezumat bun al „Capitalului“, el intenționează să-l traducă pe cel al lui Deville<sup>4)</sup> : „*La solicitarea mea, domnul Deville mi-a dat autorizația exclusivă de a-i traduce rezumatul în limba germană*“ ; marele Quarck i-a propus lui Meissner să-i editeze traducerea și mă roagă să-l onorez eu cu o prefață.

Acum, dacă Deville a făcut într-adevăr asta, trebuie să spun că a acționat foarte nesăbuit și pe deasupra contrar tuturor obligațiilor internaționale pe care le avem, practic, noi toți. Cum a putut, din lumea asta mare, să se asocieze cu un om despre care nu știa nimic ? Acest Quarck este unul dintre cei cîțiva tineri literați care oscilează între partidul nostru și

<sup>3)</sup> Vezi volumul de față, p. 372. — *Nota red.*

<sup>4)</sup> G. Deville. „Capitalul“ lui Karl Marx. — *Nota red.*

socialiștii de catedră <sup>19</sup>, se străduiesc să evite riscul pe care îl presupune legătura cu partidul nostru, dar se străduiesc nu mai puțin să beneficieze de toate avantajele pe care le poate oferi această legătură. Ei fac propagandă asiduă pentru soziale Kaisertum der Hohenzollern <sup>5)</sup> (pe care Quarck l-a elogiât în termeni ditirambici), îi fac propagandă lui Rodbertus împotriva lui Marx (Quarck a avut impertinența să-mi scrie că a făcut o onoare „Capitalului“ punându-l în biblioteca sa *alături de lucrările marelui Rodbertus!*) și mai cu seamă își fac propagandă unul altuia. Individul este atât de lipsit de talent încît pînă și Liebknecht, care are o anume slăbiciune pentru asemenea oameni, a fost de acord cu Kautsky că el nu poate să scrie la „Neue Zeit“ <sup>415</sup>.

Tocmai a intrat Kautsky cu scrisoarea de la Paul, potrivit căreia Deville *nu* a răspuns, iar Quarck minte. Aș fi foarte bucuros dacă ar fi așa, căci l-aș înfunda pe ticălosul ăsta.

Dar acum să trecem la traducerea propriu zisă. În primul rînd, un rezumat al „Capitalului“ pentru muncitorii noștri din Germania trebuie făcut după originalul german și nu după ediția franceză. În al doilea rînd, cartea lui Deville este prea stufoasă pentru muncitori, iar în traducere ar fi la fel de dificilă ca originalul, în special a doua jumătate, care constă mai ales din citate. Ea este bună pentru Franța, unde majoritatea termenilor *nu* sînt cuvinte străine și unde există mulți cititori care nu aparțin muncitorimii în sensul propriu al cuvîntului, dar care doresc să-și facă o idee despre acest subiect, fără să citească lucrarea în întregime. În Germania, acești cititori ar trebui să cunoască originalul. În al treilea rînd, — și acesta este lucrul principal — dacă cartea lui D[eville] apare în limba germană ar însemna să-l trădez pe Maur, lăsînd-o să treacă drept un rezumat fidel, fără s-o contest. Atîta timp cît ea a fost publicată numai în franceză, am tăcut, deși înainte de apariția ei protestasem cu fermitate împotriva întregii părți a doua <sup>6)</sup>. Dar dacă ea va fi prezentată publicului german, e cu totul altceva. Eu nu pot tolera ca opera Maurului să fie denaturată în Germania — chiar mult denaturată — cu *propriile sale cuvinte*. Dacă la timpul respectiv n-ar fi fost cea grabă absurdă, dacă, așa cum am propus eu, cartea ar fi fost redactată, acum n-aș avea nimic de obiectat. În orice caz, nu pot decît să spun că-mi rezerv deplina libertate de acțiune

<sup>5)</sup> — imperiul social al Hohenzollernilor. — *Nota trad.*

<sup>6)</sup> Vezi volumul de față, p. 65—66 și 68. — *Nota red.*

în cazul în care cartea va apărea în limba germană ; și sînt cu atît mai obligat să fac acest lucru cu cît aici s-a răspîndit zvonul că eu am redactat manuscrisul.

Nu pot să-l întreb acum pe Kautsky ce intenții are în privința cărții lui D[eville], deoarece au venit toți invitații la masa de duminică și trebuie să închei. K[autsky] trebuie să scrie singur. Din cîte știu, K[autsky] și B[ernstein] intenționează să facă chiar ei un nou rezumat, ceea ce ar fi, desigur, cea mai bună soluție, deoarece ei ar putea folosi lucrarea lui D[eville] și și-ar putea *exprima recunoștința*.

Tussy, Edward, Pumpșii și soții Kautsky — toți îți trimit salutări călduroase, urări de fericire și sărutări și nu mai știu ce. La fel Johnny și ceilalți micuți.

Al tău devotat, dar flămînd

F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 225

### Engels către August Bebel <sup>416</sup>

la Berlin

Londra, 20—23 ianuarie 1886

Dragă Bebel,

Așadar, marea alarmă falsă a fost dată, Schramm mi-a făcut onoarea să-mi trimită un exemplar din înspăimîntătoarea lui lucrare <sup>7)</sup>; trebuie să spun, însă, că e cît se poate de *pauvre* <sup>8)</sup>, iar prin faptul că ea a fost anunțată în „Sozialdemokrat“ i s-a făcut o prea mare onoare. Ede o să-i tragă o săpuneală zdravănă individului ; asupra unor pasaje care m-au frapat i-am atras deja atenția prin K[autsky], iar esențialul îl va sesiza singur.

Pentru K[autsky] toată polemica asta cu Schramm <sup>417</sup> a fost foarte utilă. Schr[amm] este destul de abil ca să speculeze

<sup>7)</sup> K. A. Schramm. „Rodbertus, Marx, Lassalle“. — *Nota red.*

<sup>8)</sup> — săracă. — *Nota trad.*

toate greșelile de formă — deoarece asupra fondului nu poate spune nimic — pe care le face K[autsky] fie din zel juvenil, fie din cauza deprinderilor căpătate în universitate și în practica literară ; asta a fost o lecție foarte utilă pentru el. În privința aceasta Ede, care nu are studii universitare, nu este literat de profesie, dar care duce o luptă permanentă la „Sozialdemokrat“, pe deasupra este om de afaceri și — lucru care nu este cel mai lipsit de importanță — evreu, are de pe acum un mare ascendent asupra lui K[autsky]. Arta războiului se învață numai în război.

Veștile pe care mi le-ai dat despre atmosfera din fracțiune sînt foarte îmbucurătoare. Atîta timp cît în partid lucrurile merg bine — și cu siguranță că mica burghezie nu va ajunge să fie predominantă — gafele domnilor deputați nu pot avea alt efect decît acela de a primi ei înșiși o lecție severă. După cum spui chiar tu — și asta e și părerea mea — în vremuri de pace nu vom reuși niciodată să promovăm în Reichstag oamenii cei mai potriviți și de aceea ajutorul pe care ni-l dă partidul prin presiunea pe care o exercită asupra domnilor deputați este într-adevăr neprețuit ; ea le arată că trebuie să evite orice conflict serios, iar faptul că sînt convinși de acest lucru poate fi foarte important în momentul decisiv, căci atunci vom avea certitudinea că putem acționa în modul cel mai hotărît, fără nici un fel de prejudicii.

Lieb[necht] mă bombardează literalmente în ultimul timp cu scrisori în care îmi cere fel de fel de informații. Am profitat de ocazie ca să-i comunic prietenește, pe scurt, dar clar, părerea mea despre acțiunile lui contradictorii ; iar atunci cînd, ca de obicei, el a încercat să pună totul pe seama intrigilor care ar fi ajuns pînă la mine, i-am spus că singurul om care l-ar putea compromite întrucîtva în ochii mei se numește W. Liebknecht, care uită întotdeauna ce a scris în scrisori și ce a publicat în ziare ; noi i-am tolerat aceste slăbiciuni, căci sîntem convinși că în momentul cu adevărat decisiv el se va situa pe o poziție justă. După care, contrar obiceiului lui de a-și rezerva întotdeauna ultimul cuvînt, s-a potolit.

Deoarece el a amintit de povestea canalului din Schleswig-Holstein, am profitat de ocazie să-i comunic că ar fi o nesăbuintă ca, invocînd opoziția față de folosirea canalului de către flota militară, să se voteze pentru un canal nu prea adînc, sub 8—9 metri <sup>9)</sup>. Navele comerciale au dimensiuni tot

<sup>9)</sup> Vezi volumul de față, p. 378. — *Nota red.*

mai mari, acum 5—6 000 de tone reprezintă ceva obișnuit, iar porturile sînt amenajate tot mai frecvent pentru un pescaj corespunzător. Porturile în care nu se pot face amenajări îmbătrînesc și decad ; așa se va întîmpla și la Marea Baltică. Dacă se dorește ca Baltica să intre în circuitul comerțului transoceanic, trebuie ca porturile să aibă o adîncime corespunzătoare, ceea ce cu siguranță se va face așa cum s-a făcut și în alte părți. A construi, însă un canal, care peste 10—20 de ani să fie impracticabil și depășit, așa cum este vechiul canal Eider, ar însemna să se arunce banii pe fereastră.

În ceea ce privește propunerea mea privind întovărășirile cooperatiste de producție pe domeniile statului, singurul ei scop a fost să arate majorității, care se pronunța atunci *pentru* acordarea de subsidii companiilor de navigație<sup>258</sup>, o modalitate de a vota onorabil împotriva, de a ieși din impasul în care se afla. Dar, după părerea mea, propunerea era, din punct de vedere principial, cît se poate de corectă. Este adevărat că, dacă vrem să propunem ceva pozitiv, trebuie să facem numai propuneri *realizabile*. Ele trebuie să fie realizabile în *esență*, indiferent dacă guvernul actual le poate transpune în viață sau nu. Merg mai departe : dacă propunem măsuri socialiste (ca acestea), care să ducă la răsturnarea producției capitaliste, atunci ele trebuie să fie numai propuneri *efectiv realizabile*, dar *imposibile* pentru guvernul acesta. Căci acest guvern va murdări și va duce de ripă orice asemenea măsură ; o va transpune în viață numai pentru ca ea să fie un eșec. Dar această propunere nu va fi pusă în practică de nici un guvern iunkerist sau burghez. A arăta proletariatului rural din provinciile răsăritene calea de urmat, a-l orienta pe făgașul care îl va aduce la înlăturarea exploatării iunkerilor și a arendașilor — a atrage la mișcare tocmai acea parte a populației a cărei înrobire și îndobitocire furnizează regimentele pe care se întemeiază întreaga Prusie, pe scurt, a distruge Prusia din interior, a-i tăia rădăcinile — așa ceva pentru ei este de neconceput. Una dintre măsurile pentru care noi trebuie să milităm în orice împrejurare, atîta timp cît acolo există marea proprietate funciară, și pe care va trebui s-o înfăptuim noi de îndată ce vom veni la putere, este de a transforma, la început, cu ajutorul arenzii, marile domenii în întovărășiri cooperatiste bazate pe autogospodărire sub conducerea statului, acesta din urmă rămînînd proprietarul pămîntului. Măsura are marele avantaj că, deși în fond ea este realizabilă din punct de vedere practic, nici un partid în afară de noi nu o poate înfăptui și, deci, nici

un partid nu o poate denatura. Aceasta ar însemna sfârșitul Prusiei și cu cât o vom populariza mai curînd, cu atît va fi mai bine pentru noi.

Problema n-are nici o legătură cu Schulze-Delitzsch și nici cu Lassalle. Ambii au propus înființarea de mici întovărășiri cooperatiste, unul cu, celălalt fără ajutorul statului, dar în viziunea ambilor aceste întovărășiri nu urmau să intre în posesia mijloacelor de producție *deja existente*, ci, alături de producția capitalistă existentă, să se creeze una nouă, cooperatistă. Eu propun integrarea întovărășirilor în producția existentă. *Acestora trebuie să li se dea pămîntul, care altfel ar fi exploatat în chip capitalist*; așa cum Comuna din Paris cerea ca muncitorii să pună în funcțiune, pe baze cooperatiste, fabricile pe care patronii le închiseseră. Aceasta este marea deosebire. Nici Marx, nici eu nu ne-am îndoit niciodată de faptul că, în trecerea la economia comunistă deplină, producția cooperatistă va trebui să fie utilizată pe scară largă ca verigă intermediară. Trebuie să se acționeze însă în așa fel încît societatea — prin urmare în prima etapă statul — să-și mențină proprietatea asupra mijloacelor de producție și astfel interesele specifice ale întovărășirii cooperatiste să nu afecteze interesele societății în ansamblu. Faptul că în cuprinsul Reichului nu există domenii ale statului nu are importanță; se poate găsi o formă, așa cum s-a întîmplat în cazul dezbaterilor în problema poloneză, cînd expulzările nu priveau Reichul<sup>418</sup>.

Tocmai pentru că guvernul nu va putea accepta niciodată asemenea lucruri, tocmai de aceea se putea cere fără teamă dotarea propusă de mine în schimbul dotării companiilor de navigație. Dacă guvernul ar fi putut accepta asta, tu ai fi avut, firește dreptate.

Disensiunile din rîndul liberalilor germani<sup>169</sup> în domeniul economic sînt aidoma celor din rîndul radicalilor englezi<sup>324</sup>. Vechii manchesterieni à la John Bright sînt pe cale de dispariție, iar generația mai tînără este atrasă, exact ca berlinezii, de reforme sociale ciuntite. Numai că aici burghezul nu caută să-l ajute atît pe muncitorul industrial, cît pe cel agricol, care la recente alegeri i-a făcut imense servicii<sup>387</sup>, iar după obiceiul englezesc nu atît statul, cît obștea trebuie să acționeze. Pentru muncitorul agricol — grădina și petecul de pămînt cultivat cu cartofi, pentru cel de la oraș — îmbunătățirea condițiilor sanitare etc. — acesta este programul lor. E un indiciu clar că burghezii sînt deja nevoiți să-și sacrifice propria lor teorie economică clasică, parțial din considerente politice, par-

țial însă deoarece consecințele practice ale acestei teorii au generat îndoieli asupra justetei acesteia. Același lucru îl demonstrează și amploarea pe care a luat-o socialismul de catedră<sup>19</sup>, care, într-o formă sau alta, elimină într-o măsură tot mai mare atît aici, cît și în Franța, studiul economiei politice clasice. Contradicțiile reale pe care le generează modul de producție s-au agravat atît de mult încît ele nu mai pot fi estompate de nici o teorie, ca să nu mai vorbim de mișmașul socialiștilor de catedră, care nu mai este o teorie, ci curată poliloghie.

Cu o lună și jumătate în urmă, aici apăruseră indicii de înviorare a afacerilor. Acum toate acestea au dispărut, dificultățile sînt mai mari ca oricînd, nu există nici o perspectivă, iar pe deasupra iarna e deosebit de grea. Este deja al optulea an cînd supraproducția exercită presiune asupra piețelor și în loc să fie mai bine, e din ce în ce mai prost. Nu mai încape nici o îndoială că situația s-a schimbat radical; de cînd Anglia are concurenți serioși pe piața mondială, perioada crizelor în sensul vechi al cuvîntului s-a încheiat. Dacă crizele din acute devin cronice, dar nu pierd din intensitate, unde se va ajunge? Totuși va trebui să revină o perioadă de prosperitate, fie ea și scurtă, cînd mărfurile acumulate vor fi vîndute; ard de curiozitate să văd cum se vor produce însă toate acestea. Două lucruri sînt însă certe: am intrat într-o perioadă care este incomparabil mai primejdioasă pentru vechea societate decît perioada crizelor cu ciclul de zece ani; în al doilea rînd, în Anglia prosperitatea — dacă aceasta va veni — se va simți într-o măsură mult mai mică decît înainte, cînd ea era singura care lua caimacul de pe piața mondială. În ziua în care aici se va înțelege acest lucru, mișcarea socialistă din Anglia se va dezvolta realmente — dar nu mai devreme.

Despre compoziția liberalilor englezi am să-ți scriu altă dată. Aceasta este o temă complicată, deoarece ar trebui descrisă o stare de tranziție<sup>340</sup>.

Dezbaterile în jurul interpelării poloneze (prima zi) le-am primit astăzi dimineață de la Dresden. În curînd vor sosi, desigur, și cele din ziua a doua. Pentru mine acum aceasta este cu atît mai important cu cît nu mai primesc decît ediția săptămînală a lui „Köl[nische] Ztg.“, care nu publică decît extrase foarte scurte din dezbateri. Cum se pot cumpăra stenografele? Aș dori să cumpăr relatările stenografiate ale tuturor dezbaterilor la care oamenii noștri participă activ.



Tu trebuie să participi neapărat la călătoria în America <sup>413</sup>. În primul rînd, succesul ei depinde în mare măsură de prezența ta. În al doilea rînd, partidul va fi reprezentat corect numai dacă tu vei fi acolo. Dacă tu nu te duci, Liebknecht va fi însoțit de primul găsit, și cine știe ce s-ar putea întîmpla atunci. În al treilea rînd, n-ar trebui să pierzi ocazia de a vedea cu proprii tăi ochi țara cea mai înaintată din lume. Viața în Germania are asupra fiecărui om, fie el și cel mai bun, o influență apăsătoare și îi îngustează orizontul, știu asta din proprie experiență; trebuie să ieși de acolo măcar din cînd în cînd. În plus, te vom avea din nou aici. Dacă m-aș putea desprinde de lucrările mele, aș fi plecat de mult acolo; am visat întotdeauna s-o pot face împreună cu Marx. Tu și Liebknecht reprezentați partidul pentru străinătate, și fiecare dintre voi este de neînlocuit. Dacă nu te duci, se vor pierde 5 000 pînă la 10 000 de mărci, poate mai mult.

În plus, călătoria s-ar putea să fie foarte plăcută. Tussy și Aveling sînt în corespondență cu liberalii americani în legătură cu o călătorie de afaceri în America și ar dori să o combine cu a voastră. Răspunsul va sosi, probabil, peste 3—4 săptămîni. Atunci voi patru ați forma o societate foarte plăcută.

Iar acum rămii cu bine. Ede mi-a depășit așteptările în primul său articol împotriva lui Schramm <sup>417</sup>. Extraordinar. El a învățat într-adevăr strategia și tactica războiului.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

226

Engels către Edward R. Pease <sup>419</sup>

la Londra

(Ciornă)

[Londra], 27 ian. 86

Stimate domn,  
Răspunzînd amabilei dv. scrisori de ieri trebuie, din păcate, să vă comunic că sînt extrem de ocupat cu lucrările ce

nu suferă amănare, așa încît îmi este imposibil să-mi asum angajamente noi, cel puțin pentru anul în curs.

Acestea fiind zise, nu mai trebuie să menționez alte considerente care m-ar putea determina să nu scriu articolul pe care mi-l solicitați. În orice caz, trebuie, însă, să declar că partidul din care fac parte nu a formulat nici o dată propuneri definitive. Concepțiile noastre despre deosebiriile dintre o societate viitoare, necapitalistă și cea de astăzi reprezintă concluziile exacte desprinse din faptele istorice și procesele dezvoltării și, dacă nu sînt prezentate în corelație cu aceste fapte și cu această dezvoltare, ele nu au nici o valoare teoretică și practică. Am încercat să înfățișez și să explic, aspectele economice ale acestei evoluții în cartea mea „Domnul E[ugen] D[ühring] revoluționează știința“, ed. a II-a, pp. 253—271 și, ulterior, în broșura mea „Dezvoltarea socialismului etc.“, pp. 28—48<sup>420</sup>. Nici măcar această schiță, în care nu abordez deloc probleme politice, nici probleme sociale extraeconomice n-am putut s-o scriu mai pe scurt. Un rezumat de 600 de cuvinte este o misiune care mă depășește total.

Al dv. devotat

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 227

Engels către Firedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 29 ian. 86

Dragă Sorge,

Am, în sfîrșit, puțin timp liber și de aceea îți scriu imediat, ca nu cumva să intervină ceva.

Sper că Adolph al tău<sup>10)</sup> se descurcă bine cu noile afaceri. Este priceput și energic, iar acesta nu este un domeniu care presupune speculații, care în America sînt un pericol tot atît

<sup>10)</sup> Adolph Sorge junior. — *Nota red.*

de mare ca și aici, așa că nu văd de ce nu i-ar merge bine. Îi doresc, deci, mult succes !

Observațiile lui Marx pe marginea traducerii englezești mi-ar fi foarte necesare <sup>421</sup>. Am, în sfârșit, *întregul* manuscris al traducerii englezești și săptămîna viitoare mă voi apuca de el. De îndată ce voi ști cam cît va dura redactarea și, prin urmare, de îndată ce voi putea stabili termenul la care să începă tipărirea voi încheia contractul cu editorul. Ai văzut cum a vrut să mă încurce domnul Hyndman alias Broadhouse (în „To-Day“) <sup>422</sup>. Aceasta mă obligă să acționez mai repede, pentru a nu-mi pierde avantajul în fața editorului, în rest nu mă deranjează.

O americană <sup>11)</sup> a tradus în limba engleză cartea mea despre clasa muncitoare <sup>12)</sup> și mi-a trimis spre redactare manuscrisul — unele pasaje îmi vor răpi mult timp. Tipărirea în America este *asigurată*, dar nu înțeleg ce anume mai găsește persoana respectivă interesant în această lucrare veche.

După aceasta, numai de redactat mai am : 1) „18 Brumar“, traducerea franceză, din care cam o treime este gata ; 2) „Muncă salariată și capital“ a lui Marx — în italiană ; 3. „Originea familiei“ în daneză ; 4) „Manifestul“ și „Dezvoltarea socialismului“ etc. în daneză ; ambele sînt deja tipărite, dar pline de greșeli ; 5) „Originea familiei“, în franceză ; 6) „Dezvoltarea socialismului“, în engleză. Plenty more looming in the distance <sup>13)</sup>. După cum vezi, sînt pe cale de a deveni un adevărat profesor care corectează caietele elevilor. Din fericire, cunoștințele mele de limbi străine se opresc aici, altfel mi s-ar pune în brațe și traduceri rusești, poloneze, suedeze etc. Dar este o muncă ce trebuie făcută ; în orice caz, toate lucrurile astea (cel puțin de la 2 pînă la 5) vor trebui să cedeze locul volumului al III-lea al „Capitalului“, care a fost deja dictat după manuscris, dar unele dintre capitolele cele mai importante au nevoie de o redactare *temeinică*, deoarece în mare parte ele reprezintă doar material adunat, dar neprelucrat. Este singura activitate care îmi dă satisfacție.

Nici eu *n-am* primit încă „N[ew] Y[orker] Volkszeitung“. Dacă e posibil, voi expedia „To-Day“ pe luna septembrie chiar cu poșta aceasta. N-ai idee ce greu se procură lucrurile astea aici — editorii sînt îngrozitor de neglijenți.

<sup>11)</sup> Florence Kelley-Wischnewetzky. — *Nota red.*

<sup>12)</sup> F. Engels. „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>13)</sup> — În perspectivă, multe altele. — *Nota trad.*

Dietzgen să-ți dea scrisoarea lui H. Bland despre manevrele electorale ale lui Hyndman cu toryi și în același timp cu liberalii, dacă nu ești încă la curent cu asta<sup>396</sup>. Tot ce scrie acolo este adevărul adevărat. Dacă nu se destramă, Social Democratic Federation va fi moartă moralmente. Hyndman trebuie să fie nebun dacă acționează așa cum acționează. Atacurile lui absurde la adresa lui Aveling le-ai citit, probabil, în „Justice“ și „Commonweal“, împreună cu documentele publicate acolo<sup>402</sup>. Din păcate, ceilalți șefi ai federației nu valorează cu mult mai mult decât el : niște scribi și niște speculanți politici. În general, toată mișcarea de aici nu este, deocamdată, decât o aparență, dar dacă se reușește să se formeze în Socialist League<sup>279</sup> un nucleu care să înțeleagă cauza sub aspect teoretic, acesta ar fi un pas important spre o adevărată mișcare de masă, care nu mai poate întârzia mult.

Salută-l pe Dietzgen din partea mea. Nu-i este ușor, dar lucrurile se vor aranja<sup>423</sup>. After all<sup>14)</sup>, mișcarea din America face totuși progrese frumoase. Anglo-americanii se apucă de treabă *in felul lor*, sfidînd rațiunea și știința, și nici nu te poți aștepta la altceva, dar ei se apropie de țelul final pe care îl vor atinge în cele din urmă. Centralizarea capitalistă înaintază la voi cu pași de șapte mile, cu totul altfel decât aici.

Sper că te-ai restabilit ; în linii mari și eu mă simt destul de bine, altfel nu aș putea lucra atât.

Încerc să-l conving pe Bebel să vină și el la voi împreună cu Liebk[necht]<sup>15)</sup>. E posibil să vină și Tussy cu Aveling. Dar asta e o chestiune de viitor.

Calde salutări lui Adolph

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară prescurtat în : Originalul în limba germană „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 ; integral în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

<sup>14)</sup> — La urma urmelor. — *Nota trad.*

<sup>15)</sup> Vezi volumul de față, p. 378 și 386. — *Nota red.*

## Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la Zürich

Londra, 3 febr. 1886

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Astăzi v-am expediat recomandat prima parte a manuscrisului dv.<sup>16)</sup> pînă la pagina 70 inclusiv. Din păcate, mi-a fost imposibil să o trimit mai devreme. Am fost ocupat cu o lucrare pe care trebuie s-o termin înainte de a trece la manuscrisul dv. Acum am să merg repede ; pe măsură ce lucrez constat că învățăm unul de la celălalt — dv. vă familiarizați cu germana mea specifică, de modă veche, iar eu cu americana. Și, într-adevăr, pentru mine este foarte instructiv ! Niciodată pînă acum nu m-a frapat într-atîta deosebirea dintre engleza britanică și cea americană ca în acest experimentum in proprio corpore vili<sup>17)</sup>. Ce strălucit viitor trebuie să-i fie hărăzit unei limbi care se îmbogățește și se dezvoltă pe ambele părți ale Oceanului și care poate conta pe noi completări din Australia și India !

Nu știu dacă această parte a manuscrisului va parveni la timp domnișoarei Foster, înainte de plecarea ei, dar sper că nu veți avea neplăceri din cauza întîrzierii mele care a fost inevitabilă. Sînt recunoscător tuturor prietenilor care doresc să traducă lucrările mele și ale lui Marx în diferite limbi ale țărilor civilizate și care, rugîndu-mă să le redactez traducerile, îmi dau o dovadă de încredere. Sînt gata să fac acest lucru, dar și pentru mine, ca și pentru alții, ziua nu are decît 24 de ore, și de aceea, îmi este imposibil să-i mulțumesc pe toți și să mă încadrez întotdeauna în termenul stabilit.

Dacă nu voi fi deranjat prea des serile, sper ca în două săptămîni să vă pot trimite restul manuscrisului și poate chiar și introducerea. Aceasta din urmă poate fi publicată fie sub formă de prefață, fie ca anexă<sup>18)</sup>. În privința dimensiunilor, nu vă pot spune absolut nimic. Am să mă străduiesc să o fac

<sup>16)</sup> Versiunea engleză a lucrării lui Engels „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>17)</sup> — experiment pe propria piele. — *Nota trad.*

<sup>18)</sup> F. Engels. „Anexă la ediția americană a «Situției clasei muncitoare din Anglia»“. — *Nota red.*

cît se poate de scurtă, cu atît mai mult cu cît ar fi lipsit de sens să resping argumentele presei americane, pe care nu le cunosc nici măcar superficial. Firește că dacă muncitorii americani nu vor citi rapoartele Biroului muncii din propriile lor state <sup>411</sup>, ei vor da crezare extraselor din aceste rapoarte, făcute de politicieni, și nimeni nu-i va putea ajuta. Cred însă că actuala depresiune cronică, al cărei sfîrșit nu se întrevede deocamdată, va avea efecte atît în America, cît și în Anglia. America va distruge monopolul industrial al Angliei — dacă a mai rămas ceva din el — dar America nu va fi singură moștenitoare a acestui monopol. Iar dacă monopolul asupra piețelor mondiale nu va fi deținut de o *singură* țară, cel puțin în ramurile hotărîtoare ale comerțului, condițiile relativ favorabile care au existat în Anglia în perioada 1848—1870 nu se vor mai putea repeta nicăieri, și chiar în America situația clasei muncitoare se va înrăutăți treptat. Aceasta, deoarece, dacă trei țări (să spunem Anglia, America și Germania) concurează, în condiții relativ egale, la supremație pe *piața mondială*, nu există altă posibilitate decît superproducția cronică, deoarece fiecare din cele trei țări este capabilă să satisfacă întreaga cerere. Iată de ce, eu urmăresc evoluția actualei crize cu mai mult interes decît oricînd înainte și cred că ea va marca o epocă în istoria dezvoltării morale și politice a clasei muncitoare americane și engleze al căror sprijin este tot atît de imperios necesar pe cît este de dorit.

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 229

Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis <sup>424</sup>  
la Haga

Londra, 4 februarie 1886

Stimate tovarășe,

Citesc cu multă plăcere cartea dv. „Hoe ons land geregeerd wordt“, în primul rînd pentru că din ea învăț din nou olandeza vorbită și, în al doilea rînd, pentru că aflu din ea atît de multe lucruri despre administrarea internă a Olandei. În afară de Anglia și Elveția, Olanda este singura țară vest-europeană care în secolele XVI—XVIII *n-a avut* o monarhie absolută și, datorită acestui fapt, beneficiază de unele avantaje între care se numără și rămășițele de autoguvernare locală și provincială, fără o birocrație propriu-zisă, în accepția franceză sau prusiană. Acesta este un mare avantaj pentru dezvoltarea caracterului național, precum și pentru dezvoltarea ulterioară ; fără schimbări prea mari, aici poporul muncitor <sup>19)</sup> ar putea institui autoadministrarea liberă, care trebuie să fie principala noastră instrument de transformare a modului de producție. În Germania și în Franța nu există nici urmă de așa ceva — acolo toate acestea vor trebui create. Vă felicit pentru reușita dv. expunere populară.

Vă mulțumesc din suflet pentru traducerea broșurii mele <sup>20)</sup>. Nu va fi deloc ușor ca materialul să fie prezentat într-o formă atît de accesibilă ca în cărticica dv., dar cînd cineva posedă ambele limbi atît de bine ca dv. acest lucru este realizabil.

„Parcellele“ [„Gewanne“] sînt suprafețe de pămînt de aproximativ aceeași calitate în care se împarte inițial terenul arabil și fînețele ; în total aproximativ între 10 și 20. Apoi, fiecare membru al mării primește o fișie de aceeași suprafață în fiecare „Gewanne“. Prin urmare, dacă există zece „Gewanne“ și o sută de membri ai mării, rezultă în total 1 000 de fișii și fiecare membru al mării primește 10 fișii, cîte una în fiecare Gewanne. După aceea, membrii mării schimbă între ei de multe ori aceste fișii, astfel încît fiecare din ei are mai puține parcele dispartate, iar lotul ce-i revine devine mai compact.

<sup>19)</sup> În acest loc manuscrisul este deteriorat. — *Nota red.*

<sup>20)</sup> *F. Engels.* „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“.  
— *Nota red.*

Același lucru se făcea pînă nu demult în sistemul așa-numitelor „rundale“<sup>21</sup> din Irlanda, precum și în Scoția (cf. „Fortnightly Review“, noiembrie 1885, un articol despre comunitățile sătești din Scoția<sup>21</sup>).

Lucrările lui G. L. Maurer sînt :

1. „Einleitung in die Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Städteverfassung in Deutschland“.

2. „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland“.  
4. vol.

3. „Geschichte der Hofverfassung in Deutschland“.  
4. vol.

4. „Geschichte der Städteverfassung in Deutschland“  
2 vol.

5. „Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland“.  
2 vol.  
Nr. 1 și 2 sînt cele mai importante, dar și celelalte prezintă interes, și anume pentru istoria Germaniei. Repetările, stilul greoi, prezentarea haotică a materialului fac foarte dificil studiul acestor cărți, dealtfel excelente. On n'est pas Allemand pour rien !<sup>22</sup>)

Cele mai bune lucrări despre marea revoluție franceză sînt, fără îndoială, cele ale lui Georges Avenel, care a murit pe la 1875 : „Lundis révolutionnaires“, o culegere de foiletoane care au fost publicate în „République Française“, apoi : „Anarcharis Cloots“, în care biografia acestuia din urmă este îmbinată cu expunerea întregii revoluții pînă la 1794 Termidor. Fiind o biografie romanțată trebuie să recurgi permanent la Mignet<sup>23</sup>) sau Thiers<sup>24</sup>) pentru a-ți reprezenta exact evenimentele. Dar Avenel a studiat sîrguincios arhiva și de aceea oferă mult material nou și demn de reținut. Pentru perioada septembrie 1792 — iulie 1794 el este, fără îndoială, cea mai bună sursă. Există apoi o carte foarte bună despre Jean-Paul Marat, „L'Ami du Peuple“, a lui Bougeard ; și mai este una, care se pare că e bună, despre Marat, dar numele autorului îmi scapă, începe cu Ch.<sup>25</sup>). În ultimii ani ai Imperiului au apărut și alte cărți bune, ceva mai slabe sînt cele ale robespierristilor (Hamel : „St.-Just“ etc.), care constau mai mult din fraze și extrase din cuvîntări.

<sup>21</sup>) J. Rae. „The Scotch Village Community“. — *Nota red.*

<sup>22</sup>) — Nu degeaba e german ! — *Nota trad.*

<sup>23</sup>) F. Mignet. „Histoire de la révolution française, depuis 1789 jusq'au 1814“. — *Nota red.*

<sup>24</sup>) A. Thiers. „Histoire de la révolution française“. — *Nota red.*

<sup>25</sup>) F. Chèvremont. „Jeal-Paul Marat“. — *Nota red.*



Dintre istoricii burghezi eu îl prefer pe Mignet.  
 Familiile Kautsky, Aveling precum și Lenchen vă salută  
 călduros. Ce se mai aude cu venirea dv. aici în vară ?

Călduroase salutări de la al dv.,  
*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
 „Istoric marxist“, nr. 6, 1934

Originalul în limba germană  
 Tradus din limba germană

230

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov <sup>426</sup>

la Paris

Dragul meu Lavrov,

Te rog să fii amabil și să precizezi ce înțelegi prin *renu-  
 miți* (worthies) ? În gura d-tale n-aș vrea să-i dau accepția fi-  
 listină care aici a fost recunoscută aproape oficial și care se ex-  
 tinde aproape asupra tuturor — de la un Faraday pînă la un  
 Peabody sau o Lady Burdett-Coutts ; atunci mă voi strădui  
 să-ți gădesc ce dorești.

Manuscrisul traducerii englezești a volumului I <sup>26</sup>) a ajuns,  
 în sfîrșit, la mine și am să-l redactez urgent ; apoi voi trece la  
 forma finală a volumului al III-lea. Va fi o muncă grea, dar o  
 voi duce la bun sfîrșit.

[Londra] 7 febr. 86

Cu deosebită prietenie, al d-tale,  
*F. E.*

Publicat pentru prima oară în  
 K. Marx și F. Engels. Opere,  
 vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba franceză  
 Tradus din limba germană

<sup>26</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

## 231

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 8 februarie 1886

Stimate domn,

Am primit amabilele dv. scrisori din 18 (30) noiembrie și 19 (31) decembrie, din 26 decembrie (7 ianuarie) și 8 (20) ianuarie <sup>27</sup> și patru exemplare ale traducerii <sup>27</sup>, din care unul a fost predat la British Museum, altul — Colonelului <sup>28</sup>) și un al treilea unei bine cunoscute doamne <sup>29</sup>), care a tradus și ea câteva lucrări ale autorului <sup>30</sup>) în limba rusă. V-aș fi foarte recunoscător dacă ați avea amabilitatea să trimiteți un exemplar și domnului Otto Meissner — editorul nostru german — la Hamburg.

Am citit cu mult interes excelenta dv. prefață <sup>428</sup> și ca dovadă că am citit-o cu mare atenție vă semnaliez că la pagina X, rîndul 17, zețarul a scăpat, se pare, un cuvînt : oare acolo n-ar trebui să fie : что и переменная часть капитальной стоимости etc? Scăparea nu are prea mare importanță pentru cel ce cunoaște terminologia autorului, dar ar putea crea confuzie în mintea celui care nu este familiarizat cu ea.

Vă mulțumesc pentru datele privind situația economică din țara dv. Orice informație de acest gen prezintă pentru mine un mare interes. Ultimii 30 de ani au demonstrat în lumea întreagă că imensele forțe productive ale industriei moderne pot fi plantate și pot prinde rădăcini în scurt timp chiar în țări care pînă acum au fost eminentemente agrare. Fenomenele care însoțesc acest proces se repetă pretutindeni : ceea ce îmi scrieți dv. despre plățile în cupoane, care nu sînt scadente, s-a petrecut în întreaga Germanie acum 10 sau 15 ani, și pe alocuri se petrece și astăzi ; în special înainte de introducerea noilor monede a existat o cerere generală pentru punerea în circulație a acestor cupoane fără scadență, care inițial au fost

<sup>27</sup>) traducerea, în limba rusă a volumului II al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>28</sup>) Lavrov. — *Nota red.*

<sup>29</sup>) Vera Ivanovna Zasulici. — *Nota red.*

<sup>30</sup>) Marx. — *Nota red.*

<sup>31</sup>) — că și partea variabilă a valorii-capital etc.? — *Nota red.*

folosite pentru plata salariilor. Grație dezvoltării rapide, industria germană a depășit această etapă, iar dacă asemenea fenomene se mai produc, ele nu sînt decît o excepție : cu 15 ani în urmă, însă, ele constituiau o regulă, în special în Saxonia și Thuringia. Dar faptul că economiștii dv. consideră asta, după cum afirmați, o dovadă a penuriei de mijloace de circulație — și aceasta în condițiile în care în circulație se află bancnote depreciate cu cel puțin cu 36% ca urmare a faptului că s-au emis cantități excesive — corespunde concepțiilor greenbackerilor <sup>429</sup> americani, care cereau și ei să se emită o cantitate mai mare de bancnote, deoarece acești bani de hîrtie nu se depreciau și, prin urmare, erau emiși în cantități evident insuficiente !

Mă bucur aflînd că prietenului nostru <sup>32)</sup> i se recomandă schimbarea climei, cred că i se va recomanda aproximativ aceeași zonă geografică pe care medicii i-au mai recomandat-o și unde condițiile au fost, se pare, destul de favorabile sănătății lui. În orice caz, pentru mine asta e o dovadă că orice pericol al unei recidive este acum de domeniul trecutului.

Am primit, în sfîrșit, întregul manuscris al traducerii englezești a volumului I <sup>33)</sup> și săptămîna viitoare voi începe redactarea lui ; de îndată ce voi putea aprecia cam cînd aș putea termina voi încheia imediat un contract cu un editor. Sînt doi traducători : unul este avocat și bun prieten al nostru <sup>34)</sup> (dv. și cu el sînteți singurii oameni care cunoașteți cartea temcinic), dar obligațiile lui profesionale nu i-au permis să termine lucrarea la termen. De aceea, dr. A[veling], soțul fiicei celei mai mici <sup>35)</sup> a autorului, și-a oferit serviciile ; dar atît teoriile economice, cît și limbajul autorului sînt prea noi pentru el și prevăd că partea tradusă de el îmi va da mare bătaie de cap. De îndată ce traducerea va fi gata pentru a merge la tipar, vor relua lucrul la volumul al III-lea și îl voi termina, fără a mă lăsa antrenat în vreo altă treabă.

Aici criza industrială se agravează în loc să se atenueze, iar lumea înțelege că monopolul industrial al Angliei se apropie de sfîrșit. Odată cu apariția Americii, Franței și Germaniei în calitate de concurenți pe piața mondială și cu introducerea taxelor vamale mari, care închid mărfurilor străine accesul pe piețele celorlalte țări care își dezvoltă industria, nu e

<sup>32)</sup> Lopatin. — *Nota red.*

<sup>33)</sup> al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>34)</sup> Moore. — *Nota red.*

<sup>35)</sup> Eleanor Marx-Aveling. — *Nota red.*

greu de calculat cînd va veni acest sfîrșit. Dacă o singură țară industrială care deținea monopolul declanșa o criză din zece în zece ani, ce se va întîmpla cînd vor fi patru asemenea țări? Aproximativ o criză la fiecare 10 : 4 ani, adică practic o criză fără sfîrșit. Pentru noi asta nu-i rău.

Al dv. devotat,  
P. W. Rosher<sup>36)</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
Minușie godî“, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

232

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Dragă S[orge],

Probabil că ai primit scrisoarea mea din 30 ianuarie<sup>37)</sup>, apoi „To-Day“ și noua ediție a „Procesului comuniștilor“<sup>38)</sup>. Din „N[ew] Y[orker] Volksz[eitung]“ a sosit numărul din 23 ianuarie, *nimic altceva*. Probabil că ai primit și numărul din septembrie al lui „To-Day“.

Ieri, domnii din Social Democratic Federation au ieșit în stradă și au făcut din nou niște prostii monumentale — probabil că vi s-a telegrafiat despre asta<sup>430)</sup>. Să sperăm că acum au terminat.

Cum îi merg lui Adolph<sup>39)</sup> noile afaceri ?

[Londra], 9[2]86.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906.

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>36)</sup> pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

<sup>37)</sup> Vezi volumul de față, p. 387—389. — *Nota red.*

<sup>38)</sup> *K. Marx*. „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“. — *Nota red.*

<sup>39)</sup> Sorge junior. — *Nota red.*

## 233

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 9 febr. 1886

Draga mea Laura,

Deșteptii noștri din Social Democratic Federation consideră că este rușinos să se culce pe lauri. Ieri au ținut morțiș să se amestece într-un miting al șomerilor — iar acum numărul acestora e de ordinul sutelor de mii — pentru a predica *La Révolution*, revoluția în general și pentru a cere celor prezenți să ridice mâinile în cazul că sînt gata să-l urmeze pe dl. Champion, oriunde i-ar duce acesta — unde anume, nici dl. Champion nu știe. Hyndman, care nu-și poate învinge propria lașitate decît asurzindu-se cu propriile sale strigăte, a continuat în același mod<sup>40)</sup>. Tu știi, desigur, cine participă la un miting în Trafalgar Square la ora 3 după-amiază : o mulțime de sărăntoci din East End, care vegetează între clasa muncitoare și lumpenproletariat, precum și un amestec de huligani și de golani care poate incita într-atît toată această gloată încît ea să devină capabilă de orice „distracție“, chiar și de o rebeliune sălbatică și lipsită de sens. Chiar în momentul în care aceste elemente erau cît pe-aci să devină stăpîni pe situație (Kautsky, care se afla acolo, mi-a spus : „mitingul propriu-zis se terminase, începuse încăierarea și am plecat“), deșteptii despre care am vorbit i-au dus pe acești golani în coloană prin Pall Mall și Piccadilly în Hyde Park la un alt miting, cu adevărat revoluționar. Pe drum însă huliganii au luat inițiativa, au spart geamurile cluburilor și magazinelor, au jefuit mai întîi magazinele de vinuri și brutăriile, iar apoi și unele magazine de bijuterii, astfel încît grangurii noștri revoluționari au fost nevoiți să predice în Hyde Park le calme et la modération !<sup>40)</sup> În vreme ce ei debitau fraze sforăitoare, în afara parcului jaful și distrugerile continuau, în Audley Street și chiar în Oxford Street, pînă cînd în sfîrșit a intervenit poliția<sup>41)</sup>.

Faptul că poliția nu a intervenit imediat este un indiciu că scandalul a fost chiar *dorit* ; dar faptul că Hyndman și compania au căzut în cursă e de neiertat și, în ultimă instanță, îi

<sup>40)</sup> — calmul și moderația. — *Nota trad.*

<sup>41)</sup> Vezi volumul de față, p. 401—403. — *Nota red.*

pune în adevărata lor lumină nu numai ca niște proști neajuto-rați, dar și ca ticăloși. Ei au vrut să spele rușinea manevrei lor electorale<sup>396</sup>, dar au adus un prejudiciu ireparabil mișcării. Pentru a face revoluție — și asta fără nici o noimă, cînd și unde au chef — nu e nevoie, după părerea lor, de altceva decît de niște trucuri jalnice care să le permită să „provoace“ agitație pentru indiferent ce sminteală mîrșavă, să adune la mitinguri o mulțime de lume, să mintă în presă, iar apoi, cu 25 de oameni care, chipurile, îi sprijină, să cheme masele „să se ridice“ indiferent pentru ce și în ce fel, împotriva nimănui în particular și împotriva a orice în general și să lase soarta cauzei la voia unei întîmplări fericite. Ei bine, nu știu dacă de data aceasta vor reuși să o scoată la capăt cu una cu două. Nu m-ar mira dacă vor fi arestați chiar săptămîna aceasta. În această privință, legea engleză este foarte clară : poți să trîncănești ce vrei, atît timp cît trîncăneala n-are urmări ; dar de îndată ce se trece la „acțiuni deschise“ care tulbură liniștea și ordinea publică, ești făcut răspunzător. Bieții chartiști — Harney, Jones și alții — au primit doi ani închisoare pentru mai puțin decît atît<sup>431</sup>. În afară de asta, n'est pas Louise Michel qui veut<sup>42</sup>).

În sfrîșit, am primit *aproape* tot manuscrisul traducerii englezești a vol. I<sup>43</sup>), iar Edward mi-a promis că-mi va aduce duminică restul. Mă voi apuca de el săptămîna aceasta — singurul lucru care mă împiedică este redactarea unei traduceri (engleze) a vechii mele cărți despre clasa muncitoare din Anglia<sup>44</sup>), făcută de o doamnă din America<sup>45</sup>) și care, oricît ar părea de ciudat, a găsit acolo și un editor ! De asta mă ocup seara și, dacă nu voi fi deranjat prea des, voi termina chiar săptămîna aceasta. Deîndată ce voi putea stabili un termen pentru începerea tipăririi, am să iau legătura cu K[egan] P[aul], iar dacă nu vom ajunge la o înțelegere, mă voi adresa altcuiva ; am avut oferte din partea mai multor editori. În această privință, situația noastră s-a îmbunătățit considerabil. Apoi, mă voi ocupa de volumul al III-lea și nu voi mai admite să fiu întrerupt.

Ni s-a părut foarte straniu că Bernstein<sup>46</sup>) a recomandat un individ ca Quarck și i-am cerut explicații. Iată răspunsul

<sup>42</sup>) — nu oricine poate fi Louise Michele<sup>49</sup>. — *Nota trad.*

<sup>43</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>44</sup>) F. Engels. „Situația clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>45</sup>) Kelley-Wischnewetzky. — *Nota red.*

<sup>46</sup>) Vezi volumul de față, p. 379—381. — *Nota red.*

lui, pe care ți-l reproduc textual, ca să evit orice neînțelegere“ : „Nu știi să fi dat o recomandare lui Quarck ; cum aş putea recomanda un om pe care nici măcar nu-l cunosc ? Se prea poate ca atunci cînd voi fi fost întrebat să fi spus că omul *nu este membru al partidului*, că nu se poate spune nimic împotriva lui, dar asta e numai o ipoteză... Nu e oare o confuzie ? *Eu nu-l cunosc pe Quarck absolut deloc și niciodată n-am corespondat cu el. Repet, deci, nu contest că am dat vreodată informații despre Quarck, dar eu nu l-am recomandat*“.

Scuză-mă că te importunez din nou cu povestea asta, dar doresc ca acest fragment să ajungă la Paris în originalul german. Despre restul îi voi scrie lui Paul. În afară de aceasta, îi urez lui Deville multă fericire în noua căsnicie și sper că asta nu-i va schimba prea mult obiceiurile. Odată adaptat la noua situație, el promite să fie cel mai bun și cel mai fericit dintre soți.

Aici toți o duc cum o știi. Edward a închiriat o sală în Tottenham Court Road și în fiecare duminică predică în două reprize unui auditoriu atent și în general rentabil. E drept că asta îl împiedică să-și savureze paharul de Porto de după masă, dar îi prinde bine pentru că zădărnicește planurile lui Bradlaugh de *a-l distruge ca orator* ; din cînd în cînd, se duce și prin orașele de provincie unde ține cîte trei prelegeri duminica (!) și cîte una sîmbăta seara. Bax seamănă puțin cu Paul, scrie des în „Commonweal“ articole încîntătoare, dar devine absolut imposibil cînd începe să fie obsedat de o idee. Pentru agitația practică, sărmanul Bax este extrem de periculos, deoarece n-are nici un dram de experiență ; la întru-niri își lansează ideile așa cum le-a conceput în camera lui de lucru, total neprelucrate ; simte că trebuie făcut ceva pentru a se pune lucrurile în mișcare, dar nu știe ce anume ; în același timp, este foarte agreabil, foarte inteligent, foarte muncitor și de aceea putem spera că va supraviețui acestui zel inuștil.

Cu drag al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I., Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 234

Engels către August Bebel <sup>432</sup>

la Berlin

Londra, 15 februarie 1886

Dragă Bebel,

Scrisoarea ta a sosit la timp, oricum voiam să-ți dau o veste bună. Dar asta mai încolo.

Prin urmare, despre scandalul de la 8 februarie <sup>430</sup>.

Social Democratic Federation — o organizație care, cu toată reclama ce i se face, este extrem de slabă, care are și elemente bune, dar este condusă de aventurieri literar-politici — a ajuns, grație genialelor tertipuri ale acestora din urmă, la alegerile din noiembrie <sup>396</sup>, în pragul dizolvării. Hyndman (se pronunță Haindman), șeful acestei organizații, a luat atunci bani de la toryi (conservatori) și astfel a reușit să prezinte în două circumscripții electorale londoneze candidați social-democrați. Întrucît în ambele circumscripții electorale această organizație nici măcar nu avea membri, catastrofa era previzibilă (unul a întrunit 27, celălalt 32 de voturi din cele 4—5 000 !). Dar cum a primit bani de la toryi, H[yndman] a prins curaj și a plecat imediat la Birmingham, la Chamberlain, actualul ministru, și i-a oferit „sprijinul“ său (care în întreaga Anglie nu reprezenta nici 1 000 de voturi), dacă Ch[amberlain] îi asigură lui — lui H[yndman] — la Birmingham un loc în parlament cu voturile liberalilor și dacă este de acord cu promulgarea legii cu privire la ziua de muncă de opt ore. Ch[amberlain] nu e dobitoc și l-a dat afară. În jurul acestei afaceri — cu toate tentativele de a o mușamaliza — în Federație s-a iscat mare scandal și a apărut pericolul dizolvării. Prin urmare, acum trebuia să intervină ceva care să aranjeze din nou lucrurile.

Între timp, aici șomajul continuă să ia amploare. Năruirea monopolului englez pe piața mondială a avut drept rezultat faptul că criza izbucnită în 1878 se menține și mai degrabă se accentuează decît să se atenueze. Mizeria, în special în partea de est a orașului, este îngrozitoare. Iarna neobișnuit de grea care s-a instalat de la începutul lui ianuarie, precum și indolența fără margini a claselor avute, au provocat o mare agitație în rîndurile șomerilor. Ca întotdeauna, afaceriștii politici au încercat să exploateze această agitație. Conservatorii, recent îndepărtați de la guvern <sup>433</sup>, au declarat că șomajul a fost pro-



vocat de concurența străină (just) și de taxele vamale protecționiste străine (în cea mai mare parte nejust) și au preconizat „fair trade”<sup>434</sup>, adică războiul vamal (Kampfzölle). Există și o organizație muncitorească ce acreditează cu precădere ideea războiului vamal. Aceasta a organizat mitingul de la 8 februarie din Trafalgar Square. În acest timp, nici Social Democratic Federation n-a stat cu brațele încrucișate; ea organizase încă înainte o mică demonstrație<sup>435</sup>, iar acum voia să profite de acest miting. Prin urmare, au avut loc două mitinguri — unul i-a reunit pe adepții războiului vamal lângă coloana lui Nelson, în timp ce oamenii din Social Democratic Federation au vorbit din partea de nord a pieței, de pe strada situată cu aproximativ 25 de picioare mai sus, vis-a-vis de National Gallery. Kautsky a fost acolo, dar a plecat înainte de a se declanșa scandalul și el mi-a povestit că masa de muncitori propriu-zis s-a situat la miting de partea adepților războiului vamal, în vreme ce Hyndman et Co. s-au prezentat în fața unui public eterogen, care voia să se amuze și care era chiar cam amețit. Dacă acest lucru l-a observat K[autsky], care nu a împlinit nici măcar un an de când locuiește aici, pentru domniile din federație trebuie să fi fost evident. Cu toate acestea, când părea că totul a eșuat, ei au pus în aplicare o veche idee a lui Hyndman, și anume o procesiune a „șomerilor” pe Pall Mall, strada pe care se află marile cluburi politice, ale aristocrației și marilor capitaliști, centrele intrigii politice din Anglia. Șomerii care li s-au alăturat pentru a ține un nou miting în Hyde Park erau în cea mai mare parte dintre cei care în general nu vor să muncească: negustori ambulanti, pierde-vară, spioni ai poliției, pungași. Iar atunci când aristocrații care priveau de la ferestrele cluburilor au ris de ei, aceștia au început să spargă geamurile și vitrinele magazinelor, să prade magazinele de vinuri, organizând pe loc societăți de consum corespunzătoare, astfel încât Hyndman et Co. au fost nevoiți să-și înceteze discursurile incitatoare din Hyde Park și să lanseze apeluri la calm. Dar era prea târziu. În timpul procesiunii, în timpul acestui al doilea mic miting și după aceea, masele de lumpenproletari pe care Hyndman îi lua drept șomeri s-au năpustit pe străzile bogate din vecinătate și au jefuit magazinele de bijuterii și alte magazine, au spart geamurile cu pînile și pulpele de berbec furate, iar apoi au plecat fără să fi primit vreă ripostă. Numai o parte din cei care mai rămăseseră au fost împrăștiați pe Oxford Street de patru — numai de patru! — polițiști.

Poliția parcă intrase în pământ, iar absența ei a șocat într-atît încît *noi* nu am fost singurii care am bănuit o anumită premeditare. Șefilor poliției, care par a fi conservatori, nu le-a displicut acest mic scandal izbucnit în timpul guvernării liberale. Dar guvernul a instituit imediat o comisie de anchetă și s-ar putea ca unii dintre acești domni să-și piardă postul.

Pe lîngă aceasta, a început un simulacru de urmărire a lui Hyndman et Co., care lasă impresia că s-ar dori mușamalizarea afacerii, deși legile britanice prevăd măsuri drastice pentru cazurile cînd discursurile instigă la acțiuni practice. Desigur, acești domni au trîncănit mult despre revoluția socială, ceea ce — în fața unui asemenea auditoriu și în absența oricărui sprijin organizat în mase — a fost o curată tîmpenie ; dar nu pot să cred că guvernul este atît de prost încît să vrea să facă din ei niște martiri. Acești domni socialiști vor ca prin forță să creeze peste noapte o mișcare care, aici, ca și în orice alt loc, necesită mulți ani de pregătire, deși, odată declanșată și însoțită de influența pe care evenimentele istorice o exercită asupra maselor, ea se va dezvolta aici mult mai repede decît pe continent. Dar asemenea oameni nu știu să aștepte și de aceea se lansează în acțiuni puerile așa cum eram obișnuiți să vedem numai la anarhiști.

Spaima filistinilor a durat patru zile și în cele din urmă s-a potolit. Ea a avut meritul de a fi dat la iveală mizeria, pe care liberalii pur și simplu o negau, iar conservatorii căutau s-o folosească exclusiv în scopurile lor ; acum această mizerie este îndeobște recunoscută și a devenit clar că, cel puțin pentru a salva aparențele, trebuie să se facă ceva. Dar subscripția deschisă de lordul primar nu ajunsese pînă sîmbătă decît la 20 000 lire sterline ceea ce pentru toți cei lipsiți de mijloace de subzistență dacă ajunge pentru două zile ! În schimb s-a dovedit din nou că clasele avute sînt indiferente față de nevoile maselor pînă în momentul în care sînt cuprinse de teamă și nu sînt încă sigur dacă ele n-ar trebui speriate și mai tare.

Acum despre Franța. Acolo s-a produs săptămîna trecută un eveniment epocal : *constituirea unui partid muncitoresc în Cameră*. Nu sînt decît trei oameni, cărora li s-au alăturat și doi radicali<sup>339</sup>, dar începutul a fost făcut, iar separarea s-a produs.

Basly (se pronunță Bali), miner și apoi cîrciumar (deoarece a fost concediat) de la Anzin, a anchetat la fața locului asasinarea ticălosului Watrin, administratorul minei de la Decaze-

ville<sup>436</sup>. Întors de acolo, el a raportat mai întâi la un mare miting care a avut loc la Paris pe data de 7, ceea ce nu a convenit deloc deputaților radicali ; joi<sup>47)</sup>, în Cameră, el a interpelat ministerul, și a rostit o cuvîntare strălucită. *Toată extrema stîngă nu i-a acordat nici un sprijin*. De partea lui au fost numai ceilalți doi muncitori, Boyer (din Marsilia, ex-anarhist) și Camélinat (exproudhonist, emigrant al Comunei), în afară de ei au mai aplaudat Clovis Hugues și Planteau, ceilalți radicali extremiști stînd ca loviți de trăsnet în timpul acestei prime și curajoase luări de poziție a proletariatului în Cameră.

(Între noi fie vorba, Basly se află total sub influența oamenilor noștri — Lafargue, Guesde etc. — de ale căror sfaturi teoretice el are mare nevoie și pe care le urmează cu plăcere).

Îți trimit „Cri du Peuple“ cu relatarea detaliată a acestei ședințe istorice, pe care te rog să o studiezi. Merită. Confirmarea părerii mele despre importanța acestei rupturi am primit-o de la Longuet, care tocmai a sosit aici și, în calitate de prieten și coreactor al lui Clemenceau, s-a exprimat destul de ostil la adresa comportării neparlamentare a muncitorilor.

Avem, deci, acum la Paris oamenii noștri în parlament și mă bucur nu numai pentru francezi, pe care acest lucru îi va ajuta să înainteze rapid, dar și pentru fracțiunea noastră, care ar mai putea să învețe de la francezi cutezanța în acțiuni ; acum avem și în străinătate exemple cu care le putem face reproșuri lașilor și apaticilor noștri.

Partea cea mai frumoasă este că acești oameni au fost propuși de radicali, care sperau să-i aibă la cheremul lor, iar acum au rămas mofluzi. În privința lui Camélinat am avut și eu mari îndoieli, căci a fost proudhonist, dar în favoarea lui a pledat faptul că, emigrant fiind, și-a căutat imediat un post la Birmingham (este unul dintre cei mai buni ștemuitori) și nici nu a vrut să audă de politica făcută de emigranți.

Se închide poșta.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>47)</sup> 11 februarie. — *Nota red.*

235

Engels către Paul Lafargue  
la Paris*(Fragment)*

[Londra], 16 februarie 1886

Dragul meu Lafargue,

Te felicit. Ședința Camerei franceze din data de 11 reprezintă un eveniment istoric <sup>48)</sup>. Gheața — atotputernicia parlamentară a radicalilor <sup>339</sup> — a fost spartă și nu are nici o importanță dacă cei care au cutezat s-o facă sînt trei sau treizeci. Forța radicalilor se întemeia tocmai pe această superstiție a muncitorilor parizieni, pe această convingere că republica ar fi în pericol dacă s-ar merge mai departe decît radicalii, sau că s-ar face jocul oportuniștilor dacă s-ar scinda „partidul revoluționar“.

Aceasta înseamnă înfrîngerea definitivă a socialismului utopic în Franța, căci radicalii erau cu toții „socialiști“ în accepția veche a cuvîntului ; ceea ce a mai supraviețuit din tezele lui Louis Blanc și Proudhon le-a servit drept ornament socialist ; ei reprezintă socialismul utopic francez golit de orice utopii și, prin urmare, redus la fraze goale. Acest vechi socialism francez a fost zdrobit la 11 februarie de socialismul internațional al vremurilor noastre. „Mizeria filozofiei“ !

Pentru propaganda voastră la Paris și în general în Franța acesta este un eveniment de cea mai mare importanță. Efectul se va vedea foarte curînd ; radicalii — fie că se separă brusc de muncitori, fie că mai temporizează, făcîndu-le concesii mai mult sau mai puțin sterile — își vor pierde influența asupra maselor și odată cu această influență vor dispărea și ultimele rămășițe ale dominației socialismului tradițional, iar mințile vor deveni receptive la ideile noi...

Z... <sup>49)</sup> nu mi-a lăsat nici o îndoială asupra faptului că Clemenceau și toată banda lui, odată implicați în intrigile ministeriale, s-au molipsit de boala parlamentarismului ; ei nu mai sînt capabili să înțeleagă ce se întîmplă dincolo de zidurile palatelor Bourbon și Luxembourg, unde, în viziunea lor, s-ar fi concentrat acum centrul întregii mișcări, iar Franța extra-

<sup>48)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

<sup>49)</sup> Este vorba, probabil. de Ch. Longuet. — *Nota red.*

parlamentară nu mai prezintă pentru ei decît o importanță secundară. Asta mi-a dovedit cît valorează acești domni.

Pe scurt, am văzut că cuvintele „flectere si nequeo superos, Acheronta movebo“<sup>50)</sup> nu li se potrivesc. Ei stau cu posteriorul pe aceeași suprafață înclinată pe care au alunecat deja Ranc, Gambetta et Co. Ei se tem de Acheronul proletar.

I-am spus lui Z... : atîta timp cît radicalii se vor lăsa intimidăți — așa cum s-a petrecut în timpul scrutinelor — de strigătul „Republica este în pericol“, ei nu vor fi decît niște servitori ai oportuniștilor și vor scoate pentru aceștia castanele din foc. Dați însă fiecărui muncitor o armă și 50 de cartușe și republica nu va mai fi niciodată în pericol !

Publicat pentru prima oară  
în : „Le Socialiste“, nr. 115,  
24 noiembrie 1900

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

## 236

### Engels către Eduard Bernstein<sup>437</sup>

la Zürich

(Londra, 24 februarie B86)

Dragă Ede,

Articolele tale despre C.A.S[chramm]<sup>51)</sup> au fost foarte frumoase și ne-au amuzat teribil. A primit ce a meritat.

Noua cotitură din Franța este demnă de toată atenția. Vezi „Gri du Peuple“. Pe data de 7 — mitingul de la Chateau d'Eau, unde Basly se dezice de radicali<sup>339</sup>, pe data de 11 — interpellarea lui Basly în Cameră în legătură cu Decazeville, sprijinită de Camélinat și Boyer, aplaudată de Cl. Hugues și Planteau — ruptura cu radicalii, *formarea partidului muncitoresc parlamentar*<sup>52)</sup>. Admirabilă intrare în scenă. Radicalii sînt foarte amăriți de aceste evenimente în cel mai înalt grad neparlamentare. Cei trei muncitori trebuie să fie pedepsiți imediat

<sup>50)</sup> — „dacă nu-nduplec pe zeii din cer, răscula-voi tot iadul !“ *Virgiliu*. Eneida, cartea a VII-a, Editura Univers, București, 1980, p. 246. — *Nota trad.*

<sup>51)</sup> E. Bernstein. „Ein moralischen Kritiker und seine Kritische Moral“. — *Nota red.*

<sup>52)</sup> Vezi volumul de față, p. 403—404. — *Nota red.*

prin votul de neîncredere al alegătorilor burgezi. Se convoacă pentru 21 ale lunii un miting la Château d'Eau, dar se revocă în momentul cînd cei trei declară că doresc să participe la miting. În locul acestuia la Château d'Eau se convoacă o întrunire a comercianților în vederea organizării unor lucrări publice în folosul șomerilor, în realitate însă pentru a le da celor trei votul de blam. Dar în loc de aceasta — mare victorie a muncitorilor, Basly președinte, burgezii dau bir cu fugiții, strălucit discurs al lui Guesde<sup>438</sup>. Citește „Cri du Peuple“ din 23. Partidul muncitoresc parlamentar francez reprezintă un mare eveniment istoric și o mare fericire pentru Germania. Asta o să-i dinamizeze pe unii oameni de la Berlin. Și totul s-a petrecut absolut în spiritul internaționalismului, instigările șovine au eșuat total.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 237

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la Zürich

Londra, 25 februarie 1886

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Astăzi v-am expedit recomandat restul manuscrisului, împreună cu introducerea sau anexa<sup>53</sup>) mea — în funcție de locul unde veți găsi de cuviință s-o plasați. Cred că e mai bine ca titlul să fie tradus simplu : „The Condition of the Working Class in England in 1844“ etc.

Mă bucură că au fost înlăturate cu succes toate piedicile care stăteau în calea publicării. Regret însă că Miss Foster a apelat la Comitetul Executiv al Partidului Muncitoresc Socialist din New York, așa cum rezultă din relatarea despre ședința acestuia, apărută în „Sozialist“, New York, 13 februa-

<sup>53</sup>) F. Engels. „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia»“. — Nota red.

rie <sup>439</sup>. Nici Marx, nici eu n-am întreprins niciodată nimic ce ar fi putut fi interpretat ca un demers pe lângă vreo organizație muncitorească, ca un serviciu personal făcut nouă, iar acest lucru a fost necesar nu numai pentru păstrarea independenței noastre, ci și din cauza permanentelor calomnii ale burgheziei la adresa „demagogilor care storc de la muncitori bănuții ciștiți cu sudoarea frunții pentru a-i cheltui în scopuri personale“. De aceea, mă văd nevoit să aducă la cunoștință Comitetului Executiv că acest demers a fost făcut absolut fără știrea și fără permisiunea mea. Miss F[oster] a acționat, desigur, așa cum a crezut că e mai bine, iar acest pas al ei a fost, în sine, pe deplin justificat; dar dacă aș fi putut să-l prevăd, aș fi fost nevoit să fac tot ce-mi stă în putință pentru a-l împiedica.

Redactarea traducerii dvs. a întârziat cu trei săptămîni redactarea traducerii engleze a „Capitalului“ <sup>54</sup>) și asta tocmai în cel mai critic moment al anului. Astă seară mă voi apuca de ea, iar acest lucru îmi va lua, probabil, mai multe luni. După aceea va trebui să trec la al 3-lea volum german, astfel încît, după cum vedeți, un timp îmi va fi imposibil să mă ocup de redactarea altor traduceri, poate cel mult sporadic și dacă nu sînt prea voluminoase. În momentul de față am aici o traducere în italiană a lucrării lui Marx „Muncă salariată și capital“, dar ea va trebui să aștepte cel puțin alte cîteva săptămîni. Dar dacă vreți să traduceți această broșură în engleză (a fost reeditată de curînd la Zürich) și nu mă veți zori prea tare, am să redactez cu plăcere traducerea dvs., iar o lucrare de popularizare mai bună ca aceasta nu puteți găsi. Aveling intenționează să traducă lucrarea mea „Dezvoltarea“ <sup>55</sup>) ; întrucît unele pasaje sînt cam dificile, eu nu pot încredința traducerea decît unei persoane care locuiește aici, în apropiere, și căreia îi pot da explicații verbale. În ce privește „Anti-Dühring“ al meu, nu cred că publicul de limbă engleză va gusta această polemică și ostilitatea față de religie care străbate întreaga carte. Putem, totuși, să discutăm despre asta mai tîrziu, dacă aveți o altă părere. Acum însă trebuie să mă ocup în primul rînd de manuscrisele lăsate de Marx.

Limbajul semihegelian al multor pasaje din vechea mea carte este nu numai intraductibil, dar și-a pierdut chiar și în

<sup>54</sup>) Volumul I. — *Nota red.*

<sup>55</sup>) F. Engels. „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — *Nota red.*

germană cea mai mare parte a semnificației. De aceea, l-am modernizat în măsura în care a fost posibil.

Cu sinceritate al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

238

Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Londra, 25 februarie 1886

Dragă Liebknecht,

Pentru difuzarea discursului tău despre Rusia<sup>440</sup> aici nu se poate face nimic, deoarece, după cum știi, la *marile* ziare noi nu avem acces, iar revista lunară „Commonweal“, este prea mică pentru asemenea materiale. De asta trebuie să vă ocupați voi acolo, intrând în legătură cu corespondentul lui „Standard“, așa cum, de exemplu, la Paris, Longuet a intrat în legătură cu mama Crawford, corespondenta lui „Daily News“. Ziarele englezești știu că Reichstagul n-are nici un cuvânt de spus și de aceea nu-l menționează aproape niciodată, cel mult doar în scurte telegrame. Dacă tu n-ai fi insistat atât de mult asupra punctului de vedere al lui Faerber privind pierderile capitaliștilor germani<sup>56)</sup>, ci te-ai fi oprit la actualele complicații din Orient<sup>352</sup> și ai fi aruncat vina pentru declanșarea lor asupra lui Bismarck — omul care cu ajutorul banilor îi are total la mână pe ruși — cuvintele tale cu greu ar fi putut fi trecute sub tăcere. Dar ceea ce spui tu despre devalorizarea hîrtilor rusești știu și oamenii de aici.

<sup>56)</sup> Vezi volumul de față, p. 336—337. — Nota red.



În ce-i privește pe drăguții de literați germani, care ră-  
 făcesc undeva pe teritoriul neutru dintre noi și socialiștii de  
 catedră<sup>19</sup> și socialiștii de stat și care vor să beneficieze de  
 toate avantajele ce pot fi smulse de la partidul nostru, dar  
 care știu să se ferească de toate dezavantajele relațiilor cu  
 noi, recent am avut din nou o dovadă a lașității lor. Un oare-  
 care impertinent Max Quarck — nume est omen<sup>57)</sup> — mi-a  
 scris că Deville i-a acordat la Paris dreptul exclusiv de a-i  
 traduce rezumatul „Capitalului“, rugându-mă să-l recomand  
 lui Meissner și să-i scriu o prefață<sup>58)</sup>. Asta era o minciună,  
 așa cum mi s-a comunicat de la Paris și cum Quarck însuși i-a  
 scris în aceeași zi lui Kautsky. Și iată că acum această lichea  
 nerușinată vine și-mi pretinde mie să-mi cer scuze pentru că  
 el m-a mințit ! Să mai îndrăznească vreodată ticălosul să vină  
 la mine !

Începeți să aveți concurență în Franța. Trei muncitori  
 — Basly, Boyer, Camélinat, cărora li s-a alăturat Clovis Hu-  
 gues — s-au constituit în opoziție față de radicali<sup>339</sup> în frac-  
 țiune muncitorească socialistă a Camerei<sup>59)</sup>, iar atunci cînd  
 radicalii au încercat, duminica trecută, la un miting, să smulgă  
 de la alegători un vot de neîncredere în muncitori, aceștia  
 din urmă le-au dat o lovitură nimicitoare, atît de nimicitoare  
 încît la mitingul convocat chiar de ei radicalii n-au îndrăznit  
 nici să deschidă gura<sup>438</sup>. Acești trei muncitori francezi vor pro-  
 duce în Europa un efect mai mare decît cei 25 ai voștri, de-  
 oarece ei se află într-o Cameră, care nu este un club de dis-  
 cuții, ca Reichstagul, și deoarece ei s-au debarăsat de coada  
 smerit-mic-burgheză pe care voi o tîrîți după voi ca pe un  
 bolovan. Clemenceau se află acum în fața ultimei opțiuni, dar  
 este aproape sigur că el va trece ferm de partea burgheziei  
 și atunci, deși va fi ministru, va fi un om sfîrșit.

Al tău,  
 F. E.

Publicat pentru prima oară  
 în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
 vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
 Tradus din limba germană

<sup>57)</sup> numele spune totul (joc de cuvinte : „Quarck“ — nume de familie și „Quark“ — canalie). — *Nota red.*

<sup>58)</sup> Vezi volumul de față, p. 379—380. — *Nota red.*

<sup>59)</sup> Vezi volumul de față, p. 403—404. — *Nota red.*

## 239

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Vă rog să aveți amabilitatea de a expedia în banderolă pe numele Williams and Norgate, 14, Henrietta Street, Covent Garden, London, un exemplar din „Dezvoltarea socialismului etc.“, împreună cu factura (inclusiv costul expedierii). Ei mi s-au adresat mie (sînt librării mei și pe deasupra și editori, casă mare), iar eu le-am scris că toate lucrările mele pot fi găsite întotdeauna în librăria editurii.

Doamna Wischnew[etzky] v-a jucat o festă grozavă cu manuscrisul ei <sup>60</sup>). Deoarece ea susținea că totul depinde de asta, a trebuit să mă apuc imediat de manuscrisul ei, iar acum, sub amenințarea concurenței care a apărut (vezi „To-Day“) <sup>422</sup>, trebuie să pregătesc traducerea în engleză a „Capitalului“. Ca să nu se ducă totul de ripă trebuie să se lucreze repede și să se amîne toate celelalte lucrări, inclusiv „Războiul țărănesc“ <sup>153</sup>. Traducerea în concurență este, în general, odioasă, dar este cu atît mai rău dacă concurența nu este înlăturată imediat.

Calde salutări al dv.,

F. E.

[Londra] 3/3/86

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1932, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 240

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la Zürich

Londra, 12 martie 1886

Dragă doamnă Wischnewetzky,

Sînt cufundat în munca la traducerea engleză a „Capitalului“ <sup>61</sup>) și nu pot să scriu decît cîteva rînduri în grabă.

<sup>60</sup>) Traducerea în limba engleză a lucrării lui Engels „Situția clasei muncitoare în Anglia“. — *Nota red.*

<sup>61</sup>) Volumul I. — *Nota red.*

Nu este necesar să-mi relatați amănunțit împrejurările pentru a mă convinge că nu aveți nici o vină în ceea ce s-a petrecut în America cu traducerea dvs.<sup>62)</sup>. Dar ce s-a întâmplat e bun întâmplat și nu se poate schimba nimic, chiar dacă amîndoi sîntem convinși că a fost o greșeală<sup>63)</sup>.

Vă mulțumesc că mi-ați atras atenția asupra unui pasaj din anexă<sup>441</sup>, care într-adevăr nu este de loc clar. Trecerea treptată de la evreul polonez la hamburghez și apoi de la hamburghez la negustorul din Manchester nu este prezentată de mine suficient de clar. De aceea, m-am străduit să modific pasajul respectiv de asemenea manieră încît să țin seamă atît de obiectiile dvs., cît și de exigențele mele și sper că am reușit.

Nu pot încheia fără a vă exprima cea mai sinceră recunoștință pentru imensa muncă pe care ați depus-o reînviind în limba engleză una din lucrările mele care fusese aproape uitată în originalul german.

Vă asigur, dragă doamnă Wischnewetzky, că vă stau întotdeauna la dispoziție, în măsura în care timpul și forțele mi-o permit.

Al dv. foarte devotat,  
F. Engels

Dedicația adresată muncitorilor englezi trebuia s-o lăsați la o parte. Astăzi ea nu mai are sens.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în:  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>62)</sup> Traducerea engleză a lucrării lui Engels „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>63)</sup> Vezi volumul de față, p. 407—409. — *Nota red.*

241

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

Dragă cetățene,

[Londra, 12 martie 1886]

Vă rog să mă scuzați că am întârziat cu răspunsul.

Am primit amabila dvs. scrisoare din 8 februarie și manuscrisul <sup>64)</sup>, de care mă voi ocupa deîndată ce va fi posibil. În momentul de față însă trebuie să redactez în primul rînd traducerea engleză a „Capitalului“, volumul I, care nu suferă amîinare și care trebuie tipărit cît mai urgent, iar asta nu-i un lucru ușor. Dacă îmi va rămîne un minut liber, îl voi consacra lucrării dvs.

Am primit și cele șase exemplare din „Originea etc.“ <sup>65)</sup> pentru care vă mulțumesc.

Îmi pare rău că greșeala mea cu „Paolo“ v-a pricinuit dificultăți <sup>442)</sup>. N-o să se mai repete.

Trebuie să-mi procur almanahul, pentru a putea reconstitui partea lipită <sup>443)</sup>. Sper să-l găsesc aici, la Londra, la vreunul dintre prieteni. Dar din cauza asta întârzierea va fi mai mare.

Regret că nu pot să fac acest lucru mai bine și mai repede, dar traducerea în engleză a „Capitalului“ trebuie să aibă prioritate, cu atît mai mult cu cît sînt angajat față de editor cu un anumit termen.

Cu înaltă considerațiune vă salută,

*F. Engels*

Sper ca în cursul lunii aprilie să-mi fac timp pentru „Muncă salariată și capital“.

Publicat pentru prima oară  
în : „La corrispondenza di  
Marx e Engels con italiani.  
1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

<sup>64)</sup> Traducerea în limba italiană a lucrării lui Marx „Muncă salariată și capital“. — *Nota red.*

<sup>65)</sup> *F. Engels*. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

242

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 12 martie <sup>66)</sup> 1886

Dragă domnule Schlüter,

Pentru a vă răspunde repede, voi fi scurt :

1. Omul cu banii n-a fost încă aici.

2. Articolele lui Lexis <sup>67)</sup> sînt aici. Mulțumesc pentru indicație.

3. „*Originea*“. Povestea cu „ediția a II-a“ trebuie să ne dea de gîndit, dar dacă avem în vedere că cele două piețe sînt total diferite și că, din această cauză, „prima ediție“ nu ar constitui un obstacol pentru „a doua“, probabil că prejudiciile nu vor fi prea mari <sup>444</sup>. Desigur că aș fi preferat ca Dietz să se fi sfătuit în prealabil cu noi. El a mai acționat arbitrar și în alte ocazii. În situația de față nu era cazul să procedeze astfel, de pildă ar fi putut să-mi comunice prin Kautsky. Dar îi place să pună oamenii în fața faptului împlinit. Am să i-o spun.

4. Rapoartele Internaționalei <sup>445</sup>. Pe atunci locuiam la Manchester și nu-mi amintesc prea bine detaliile. În orice caz, Consiliul General a prezentat rapoarte la toate congresele, dar hîrțile și broșurile lui Marx sînt așa cum le-am adus aici și ca să le pun în ordine mi-ar trebui o lună și jumătate. L-am rugat însă pe K[autsky] să-i ceară informații lui Lessner; m-ar mira foarte mult ca aceasta să nu fi strîns toate materialele.

5. Discursul lui Stephens <sup>446</sup>. Desigur că-i aparține lui Weerth.

În ce privește introducerea, am să citesc cu plăcere manuscrisul dvs. Dar și aici sursele sînt greu de găsit, iar burghezii au spus o mulțime de minciuni răuvoitoare. Anul trecut, Harney a răscolit tot Yorkshire-ul, Lancashire-ul și toată Londra ca să-și procure un exemplar din „Northern Star“ redactat de el, care fusese scos într-un tiraj de 100 000 de exemplare. Disparația este blestemul întregii literaturi proletare, care este exclusă din literatura oficială. Astfel, lucrările lui Owen

<sup>66)</sup> Engels a scris din greșeală „mai“. — *Nota red.*

<sup>67)</sup> W. Lexis. „Die Marx'sche Kapitaltheorie“. — *Nota red.*

nu pot fi găsite nicăieri, iar British Museum ar da bani grei ca să le procure pe toate. Prin urmare, va fi dificil să se facă o prezentare reală a evenimentelor. Domnii Brentano și compania nu știu *nimic*. Charta a fost elaborată în 1835, *nu* în 1838, și, dacă nu greșesc, a participat și O'Connell. Ceea ce afirmă Brentano despre petiție e o prostie, după 10 aprilie burghezii din *ambele* partide au făcut cauză comună<sup>447</sup>, iar în această privință se colportează mereu minciuni, deoarece nu pot fi infirmate nici în parlament, nici în presă. Chiar dacă un comitet al Camerei. comunelor ar examina petiția (ceea ce eu nu cred că se va întâmpla) el ar fi absolut incapabil să deosebească semnăturile autentice de cele falsificate. Dar în primăvara anului 1848 nimeni nu s-ar fi apucat de asemenea fileacuri, căci erau altele de făcut. În plus, pe atunci noi nu eram în Anglia.

Calde salutări de la al dv.,

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
„K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

243

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 15—16 martie

Draga mea Laura,

Te plîngi de vreme, tu, care trăiești la Paris ! Ce să mai zicem noi aici — de zece zile nici un grad peste zero, un vînt tăios dinspre Est și nu știu care-i mai rău — cel din Nord-Est sau cel din Sud-Est, iar astă seară pe străzi și pe acoperișuri s-a așternut un strat proaspăt de zăpadă. Nim a răcit din nou, dar acum e mai bine ; am fost răcit și eu, Pumps și Percy la fel ; din fericire copiii sînt sănătoși. Dar trebuie să se termine odată și cu asta, aș dori numai să fie cît mai repede.

În sfârșit, traducerea engleză a „Capitalului“<sup>68)</sup> începe acum să se contureze. Am aici tot manuscrisul și am început redactarea. Cu excepția capitolului I, la care mai e mult de lucru, primele 200 de pagini — calculate după originalul german — sînt gata de tipar. Săptămîna trecută l-am văzut pe K. P. P[aul], i-am respins propunerile făcute acum doi ani și am făcut altele. În principiu, le-a acceptat. Dar cînd ai de-a face cu un om ca K. P[aul], considerat pretutindeni a nu fi o persoană pe care să te poți bizui cît de cît, asta e foarte puțin și cred că va trebui să mă mai lupt cu el. Dar asta n-are importanță, deoarece situația noastră pe piață s-a îmbunătățit considerabil și mai avem la dispoziție cel puțin o firmă bună care ar primi bucuros manuscrisul în condiții foarte avantajoase. Deîndată ce treaba va fi aranjată, te voi anunța.

Cartea va fi publicată la sfârșitul lui septembrie spre a se evita sezonul mort, așa că am timp suficient pentru o revizuire temeinică. Practic sînt redactate 300 pagini după original, dar celelalte 500 nu sînt lucrate încă și acolo sînt cîteva capitole foarte grele. N-are nici un rost să mă grăbesc.

Broadhouse-Hyndman continuă să traducă în „To-Day“ după „originalul german“<sup>422</sup>. În numărul șase al revistei a terminat capitolul I. Numai că „originalul german“ este acum *traducerea franceză*, iar el vrea să demonstreze cu orice preț că se poate juca cu franceza așa cum se joacă cu germana. Deocamdată, asta prezintă atît de puțină importanță încît K. P[aul] nici măcar n-a menționat-o. Dar are și o parte bună, și anume că în felul acesta i-am putut determina pe Moore și pe Edward să-și termine traducerea. N-ai idee cît e de greu să-ți procuri aceste numere din „To-Day“. Deși le-am plătit anticipat, aproape în fiecare lună trebuie să-i bat la cap ca să-mi dea exemplarul ce mi se cuvine ; pe deasupra, revista apare în cele mai diverse zile ale lunii *următoare*. Anul trecut, Tussy s-a dus și a plătit pentru tîne, ca să și se trimită cu regularitate cîte un exemplar ; dar, din cîte am auzit, nu și s-a trimis niciodată ! Dealtfel în revistă nu găsești nimic decît socialism creștin !

Ai văzut, probabil, în „Justice“ — cel puțin asta o primești, în schimbul lui „Socialiste“ — că Hyndman își menține alianța cu Brousse și chiar ignoră noul partid proletar din Cameră<sup>448</sup>.

<sup>68)</sup> Volumul I. — *Nota red.*



Laura Lafargue



Pentru mine, apariția unui partid muncitoresc la Palatul Bourbon este *marele* eveniment al anului. Gheața cu care radicalii <sup>339</sup> reușiseră să paralizazeze masele muncitorești din Franța a fost spartă. Acum, acești radicali se văd nevoiți sau să-și dea arama pe față, sau să-l recunoască drept conducător pe Basly. Acest din urmă lucru nu-l vor face curînd și nici cu dragă inimă. Dar indiferent ce vor face, ei se vor îndepărta inevitabil de mase, care se vor apropia de noi și încă foarte repede. Evenimentele se precipită, afacerea Decazeville <sup>436</sup> a picat cum nu se poate mai bine. O lovitură după alta. Și este foarte bine că așa ceva nu s-a petrecut la Paris, ci în unul din cele mai obscure, mai reacționare și mai clericale colțuri de provincie. Sînt foarte curios să știu cum s-a încheiat povestea astăzi în Cameră <sup>69</sup>). Dar indiferent ce s-ar întîmpla, lucrurile trebuie să evolueze în favoarea noastră.

Reapariția Franței „ca mare putere“ pe scena mișcării proletare va avea un efect colosal pretutindeni, îndeosebi în Germania și America; în Germania am făcut tot ce am putut pentru ca ai noștri să înțeleagă importanța acestui eveniment și i-am trimis lui Bebel discursul lui Basly <sup>70</sup>); va urma discursul lui Camélinat deîndată ce mi-l va înapoia Kautsky. Ce furios trebuie să fie Longuet că vechiul său prieten și — cum credea el — protejat, Camélinat, i-a întors spatele!

În același timp, prietenii noștri de la Paris au făcut tot ce au putut ca să netezească drumul pentru un astfel de eveniment, așa că atunci cînd el s-a produs, terenul era pregătit. Felul în care au procedat ei după alegeri a fost absolut corect: au încercat să unească toate elementele revoluționare proletare, au manifestat răbdare față de posibilisti, și-au limitat atacurile la aspectele și faptele care demonstau că singura rațiune de a fi a lui Brousse și compania este de a împiedeca unificarea — exact ceea ce trebuia. Iar acum, ei culeg roadele: Brousse a fost pus în situația de a-i critica pe Basly și pe ceilalți și de a rupe astfel ultimele fire care-l mai legau de mișcarea de masă. Să știi să aștepti — în fine, prietenii noștri au învățat asta, și le va fi de folos pe viitor. Paul, dacă va voi, va ajunge la Palatul Bourbon înaintea lui Longuet.

Un cetățean care se numește Hermann mi-a solicitat o scrisoare de salut — bănuiesc că pentru mitingul vostru de pe

<sup>69</sup>) Vezi volumul de față, p. 420—421. — *Nota red.*

<sup>70</sup>) Vezi volumul de față, p. 403—404. — *Nota red.*

data de 18<sup>449</sup>. Îți trimit această scrisoare ție 1. pentru a fi sigur că ajunge pe mâini bune și 2. pentru ca tu și Paul s-o puteți vedea și să-mi corectați franceza greoaie.

Iar acum, noapte bună, e ora una și eu mai trebuie să mă uit pe câteva ziare, ca să nu-mi mai pierd timpul mâine cu asta.

Salutări lui Paul.

Cu drag al tău,  
F. Engels

16 martie. Tocmai am văzut ordinea de zi adoptată de Cameră. Ea arată complet altfel decât toate celelalte ordini de zi adoptate în circumstanțe similare. Este o victorie categorică pentru noi și chiar Freycinet cîntă acum pe alt ton. Situația devine gravă pentru domni radicali.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I., Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 244

### Engels către August Bebel

la Plauen, lângă Dresden

Londra, 18 martie 1886

Dragă Bebel,

Sînt cufundat pînă peste cap în redactarea traducerii engleze a volumului I al „Capitalului“, care o să apară în sfîrșit, dar întrucît istoria cu fondul lui Liebk[necht]<sup>450</sup> este urgentă, trebuie totuși să-mi rup o oră pentru a-ți răspunde repede la scrisoare. Prin urmare, depun contribuția mea — un cec de 10 lire sterline — la Union Bank of London.

Mulțumesc pentru dezbaterile în legătură cu legea împotriva socialiștilor și cu monopolul statului asupra băuturilor spirtoase<sup>451</sup>, precum și pentru „B[ürge]r-Zeitung“.

Este, totuși, uimitor cum s-au reflectat părerile domnilor din majoritatea fracțiunii în dezbaterile pe marginea legii împotriva socialiștilor. Ei ar dori, dar nu le merge, și astfel sînt nevoiți, oricît de greu le-ar fi, să se pronunțe relativ corect,

iar în ansamblu dezbaterile au produs o impresie cât se poate de bună, în special prin faptul că Singer a fost nevoit, din cauza cazului Ihring, să acționeze dur. În general, acești oameni, bunăoară Frohme, vorbesc întotdeauna bine, în special când trebuie să se apere pe ei sau să-și apere alegătorii împotriva poliției; atunci filistinul rămîne frumușel la locul lui. Fiindcă una din cele mai urite însușiri ale lor este tocmai filistinismul, dorința de a convinge adversarul în loc de a-l combate, sub pretextul că „cauza noastră este atît de nobilă și de justă“ încît orice mic-burghez ni se va alătura neapărat deîndată ce o va înțelege corect. Acest apel la sentimentalismul filistin, care nu vede și nu vrea să vadă interesele ce inconștient pun în mișcare acest sentimentalism este tocmai una din principalele caracteristici ale filistinismului german; în Anglia sau în Franța așa ceva ar fi de neconceput, atît în parlament, cît și în literatură.

De mult timp n-am mai înfilnit ceva atît de insuportabil de plictisitor ca dezbaterile în problema legii asupra băuturilor spirtoase, chiar și glumele proaste ale lui Bamberger au fost din cale afară de proaste, mai proaste ca de obicei. De aceea, n-are prea mare importanță că și Schumacher a vorbit anost. Urechile adeptului „*etatizării*“ sînt evident prea lungi. Richter a vorbit cel mai bine prezentînd datele statistice.

Discursul lui Liebk[necht]<sup>452</sup> nu-mi permit să-l judec după relatarea din „*B[ürge]r-Zeitung*“. Aici totul depinde de nuanță, de modul în care este formulat un lucru sau altul, iar într-o scurtă relatare toate acestea se pierd.

Nu cunosc relatarea lui Kautsky despre care vorbești. În ce-l privește pe Hyndman, discursurile lui din Trafalgar Square și Hyde Park de la 8 februarie au adus infinit mai multe ponoase decît foloase<sup>430</sup>. Isteria revoluționară, care în Franța se mai produce uneori, fără a dăuna, fiind o trîncăneală perimată, în Anglia, unde masele sînt complet nepregătite, ea este o adevărată tîmpenie și înspăimîntă proletariatul, încurajînd numai elementele lumpenproletare și nu poate fi interpretată altfel decît pur și simplu ca o chemare la jaf, lucru care s-a produs și care ne-a discreditat pentru mult timp în ochii muncitorilor. În ce privește afirmațiile că pe această cale s-ar fi atras atenția opiniei publice, asupra socialismului, voi acolo n-aveți idee în ce măsură libertatea de secole a presei și a întrunirilor și reclama legată de ea au tocit total receptivitatea publicului la asemenea mijloace. E drept că prima spaimă a burghezului a fost foarte amuzantă și s-a sol-

dat cu o subscripție de vreo 40 000 lire sterline pentru șomeri — în total s-au strâns aproximativ 70 000 lire sterline, dar toți acești bani au fost deja cheltuiți și nimeni nu mai dă nimic, iar nevoia e la fel de mare ca și înainte. Rezultatul este unul singur, și anume că burghezii identifică socialismul cu jaful, iar dacă acest lucru nu complică prea mult situația, în orice caz pentru noi nu este un câștig. Dacă tu crezi că H[yndman] a dat dovadă de mare curaj, te înșeli. H[yndman] este — după cum mi-au spus Morris și alții — un laș și tocmai așa s-a comportat în momentele decisive. Asta nu înseamnă că, dacă se află într-o situație periculoasă, nu-și acoperă lașitatea cu propriile-i strigăte și nu-și proclamă în auzul întregii lumi ineptiile. Dar asta îl face deosebit de periculos pentru propriii săi oameni — ei nu știu, și nici măcar el nu știe vreodată dinainte cum va acționa el. Din fericire, toată istoria asta e aici pe jumătate uitată.

Sînt întru totul de acord cu tine că s-a terminat cu perioadele de prosperitate de peste șase luni. Unica perspectivă a unei înviorări a conjuncturii — cel puțin pentru metalurgie direct și pentru alte ramuri indirect — o mai oferă posibila deschidere a Chinei pentru construcția unei căi ferate și, astfel, distrugerea ultimei civilizații închise în ea însăși, întemeiată pe îmbinarea agriculturii cu meseriile. Dar și șase luni sînt suficiente pentru a epuiza această perspectivă, iar apoi vom avea poate din nou o criză *acută*. Pe lângă desființarea monopolului britanic pe piața mondială, la perturbarea ciclurilor industriale de zece ani au contribuit noile mijloace de comunicații : telegraful electric, căile ferate, Canalul Suez și eliminarea corăbiilor cu pînze de către vapoarele cu abur. Dacă acum și China se va deschide pentru străinătate, nu numai că se va închide ultima supapă de siguranță a superproducției, dar din China va începe o emigrare atît de mare încît va provoca o revoluție în condițiile de producție din întreaga Americă, Australie, Indie și va afecta poate și Europa — dacă aici situația actuală va mai dura pînă atunci.

Nebunia lui Bismarck ia, într-adevăr, forme grave. Dar toate acțiunile lui au un lait motiv : *mai mulți bani!* Cele mai demente elucubrații ale lui duc întotdeauna fără greș la solicitarea de credite, iar domnii național-liberali<sup>176</sup> par să fie cuprinși realmente de frenezie în a-i oferi tot mai mulți bani.

În Franța — o nouă victorie. Interpelarea lui Camélinat în legătură cu Decazeville<sup>453</sup> a declanșat dezbateri care au

durat trei zile, sîmbătă <sup>71)</sup> au fost respinse șapte propuneri motivate de a se trece la ordinea de zi propriu-zisă, pînă cînd, în sfîrșit, domnii radicali <sup>339</sup> și guvernul au căzut de acord asupra unei rezoluții fără precedent în istoria parlamentară franceză și care a fost adoptată luni. Convinsă că guvernul va propune să se introducă în legislația cu privire la industria minieră toate îmbunătățirile necesare și că, în ceea ce privește greva de la Decazeville, se va călăuzi după drepturile statului și interesele muncii, Camera trece la problemele curente.

Drepturile muncii — asta e fără precedent. Pe deasupra, întreaga rezoluție este îndreptată împotriva unei companii care trăiește dintr-o *concesie de stat* și care constată acum că această concesie se întoarce împotriva ei. Desigur, toate acestea nu există decît pe hîrtie, dar ca prim pas este suficient. Întreaga situație politică din Franța s-a schimbat radical ca urmare a acțiunii celor trei muncitori. Radicalii, care se mai autointitulează și socialiști și care sînt, în realitate, reprezentanți ai socialismului național-francez, ce a mai rămas din adeptii lui Proudhon și Louis Blanc, dar care în calitate de candidați la portofoliile ministeriale trebuie să-și asigure un sprijin și în burghezia republicană, sînt acum nevoiți să-și dea arama pe față. Atitudinea lor rece, de la început aproape ostilă față de deputații muncitori, a avut drept efect faptul că în masele muncitorești s-a spart gheața; acestea îi văd acum dintr-o dată pe *adevărații* muncitori-socialiști alături de radicalii „instruiți“ <sup>72)</sup> și îi salută cu entuziasm. Sau radicalii, inclusiv Clemenceau, trebuie să renunțe deocamdată la proiectele lor ministeriale și să rămînă la remorca lui Basly și Camélinat, sau re alegerea lor va fi foarte problematică. Problema capitalului și muncii a apărut brusc la ordinea zilei, deși încă într-o formă rudimentară (nivelul salariului, dreptul la grevă, eventual exploatarea pe baze cooperatiste a minelor), dar ea există și nu se mai poate face abstracție de ea. Iar întrucît în Franța muncitorii au o pregătire excelentă, datorită istoriei lor și datorită *minunatelor* acțiuni ale oamenilor noștri din ultimii doi ani, a fost suficient un eveniment ca greva de la Decazeville și prostia radicalilor de a include pe listele lor electorale trei muncitori ca să se producă explozia. Acum în Franța lucrurile vor merge mai repede; cît de

<sup>71)</sup> 13 martie. — *Nota red.*

<sup>72)</sup> În original în dialect berlinez — „jebildeten“. — *Nota red.*

tare s-au speriat radicalii poți să-ți dai seama din hotărârile municipalităților din Paris, Lyon etc. de a aproba bani pentru greviștii de la Decazeville. Și asta e un fapt fără precedent.

Dacă stai așa de rău cu vocea, nu te duce în America <sup>413</sup>. Acolo coardele vocale sînt supuse unor solicitări ce depășesc cu mult reprezentările noastre. În schimb, ne bucurăm de pe acum că te vom vedea în toamnă aici.

Poșta se închide. E prea tîrziu ca să mai trimit scrisoarea recomandat. Te rog să-mi confirmi printr-o carte poștală primirea cecului.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I. (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

245

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 20 martie 1886

Dragul meu Lafargue,

Îți trimit alăturat un cec de 12 lire sterline. Ieri am fost deranjat din nou, așa se întîmplă cînd ai ceva urgent de rezolvat.

Votul de luni <sup>73)</sup> din Cameră este o mare victorie <sup>74)</sup>. Pentru prima dată o cameră franceză se situează de partea muncii, împotriva capitalului și asta chiar în pofida propriei ei voințe ! Dar Basly și compania au fost bine secondați de domnii monarhiști, care după victoria lor relativă în alegeri <sup>354</sup> au ridicat capul și, după cît se vede, cred că, în calitatea lor de capitaliști, acționari etc. pot să-și permită orice. Avînd de ales între o societate ultramonarhistă și muncitorii revoluționari, a trebuit să se opteze pentru aceștia cei din urmă ; cel puțin ei sînt republicani și, în afară de aceasta, mica finanță

<sup>73)</sup> 15 martie. — *Nota red.*

<sup>74)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

a oportunistului și radicalismului<sup>339</sup> nu dorește restaurarea regimului marii finanțe, răsturnat odată cu Mac-Mahon și cu Thiers<sup>368</sup>.

Mă temeam de această nouă opoziție a lui Malon în culise<sup>454</sup>. Un partid parlamentar de toate nuanțele posibiliste, avînd ca lider secret pe Malon — nimic de zis, frumos vis ! Aceeași tactică bakunistă care le-a intrat mai bine în sînge acestor intriganți decît frazele pompoase ale anarhismului ! Asemenea tentative trebuie contracarate ferm. Dacă reușiți ca Basly și Camél[inat] — fie și numai ei doi — să continue așa cum au început și să nu se lase atrași într-un partid în care vor reprezenta o minoritate neputincioasă, jocul va fi cîștigat. Cea mai mică concesie din partea lor i-ar ruina și ar da cîștig de cauză radicalilor. Or, dacă ei vor merge ferm înainte, fără a-și pleca urechea la frazele dulcege ale moderatorilor și mediatorilor, toată nebunia asta va trece de la sine. Acești domni nu sînt animați de bunăvoință, ci de teamă, numai de teamă, care generează bruma de bunăvoință pe care o au, iar în esență asta nu este altceva decît bunăvoința de a strica ceea ce a început Basly. Dealtfel, crearea unui asemenea partid este un lucru imposibil : sau Basly și Camél[inat] vor acționa ca niște trădători — ceea ce nu cred — sau vor fi nevoiți să se despartă de acești domni chiar de la discutarea primei probleme importante. Prin urmare, este mai bine să nu se alieze cu ei.

Articolul dumitale din „R[évue] Nouv[elle]“<sup>75)</sup> mi-a plăcut foarte mult ; firește trebuie „avut în vedere“ ceea ce este permis să se spună într-o astfel de publicație. M-a surprins chiar că au admis ambiguitățile dumitale, dar... ea<sup>76)</sup> este femeie, are un punct sensibil. Dacă redactor șef ar fi fost un bărbat, ai fi avut de-a face cu o morală mult mai austeră. Odată cu „Journal des Écon[omistes]“, „Revue Philosoph[ique]“ și Juliette ți-ai făcut intrarea în înalta literatură oficială<sup>455</sup>. Și deoarece dumneata scrii într-o franceză mai franceză decît alții (căci ea se apropie mai mult de limba secolului al XVI-lea și este mai puțin pariziană), trebuie să ai succes.

Juliette m-a amuzat copios cu înalta ei politică externă<sup>456</sup>. E aidoma lui Blowitz, dar nu într-o formă atît de grotescă.

<sup>75)</sup> P. Lafargue. „Le Matriarcat. Étude sur les origines de la famille. — Nota red.

<sup>76)</sup> Juliette Adam. — Nota red.

Din fericire, momentan Socialiste League<sup>279</sup> doarme. Bravii noștri Bax și Morris, care ard de nerăbdare să facă ceva (de-ar ști măcar ce!) sînt reținuți numai de faptul că nu se poate face absolut nimic. De altfel, ei sînt legați de anarhiști mai mult decît ar fi de dorit. Sărbătoarea lor de la 18 ale lunii a fost organizată împreună cu aceștia din urmă, și, din cîte am auzit, Kropotkin a spus acolo prostii<sup>457</sup>. Toate acestea sînt trecătoare, fie și pentru faptul că în momentul de față aici nu se poate face absolut nimic. Dar în condițiile în care există, pe de o parte Hyndman, care este versat în intrigi politice și care e capabil de orice pentru a face carieră, deci cu acest H[yndman], pe de o parte, și cu cei doi novici ai noștri în ale politicii, pe de altă parte, șansele nu sînt prea grozave, iar ziarele socialiste din străinătate strigă cît le ține gura că în Anglia socialismul înaintează cu pași de uriaș! Eu sînt foarte mulțumit că ceea ce trece aici drept socialism nu înaintează cîtuși de puțin.

Al dumitale,  
F. E

De altfel, Bax a publicat o scurtă istorie a filozofiei în care sînt lucruri foarte bune.

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I., Paris 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

246

Engels către Vera Ivanovna Zasulici

la Geneva

Londra, 31 martie 1886

Dragă cetățeană !

Vă mulțumesc mult pentru că mi-ați trimis traducerea „Mizeriei filozofiei“, care a sosit la timp.

Cînd am desfăcut pachetul, am rupt adresa expeditorului, scrisă pe el. Am reușit cu mare greutate să o reconstitui din bucăți astfel încît să pot descifra adresa la care scriu astăzi.



Întrucît nu știu însă dacă am citit corect, vă rog să-mi mai comunicați o dată adresa, deoarece aș dori să trimit un exemplar al traducerii în limba rusă a volumului al II-lea al „Capitalului”, pe care am primit-o de la St. Petersburg.

Vă rog să mă scuzați pentru greutățile pe care vi le creez cu neîndemînarea mea și vă asigur de sincera mea considerație.

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în  
limba rusă în culegerea „Gruppa  
„Osvobojdenic truda»“ nr. 1, 1924

Originalul în limba franceza  
Tradus din limba germana

247

Engels către August Bebel

la Berlin

Londra 12 aprilie 1886

Dragă Bebel,

Îți mulțumesc pentru dezbaterile pe marginea legii împotriva socialiștilor<sup>458</sup> — m-am bucurat mult. Iată din nou ceva care este la înălțimea mișcării și asta este impresia de la început pînă la sfîrșit. Liebknecht este din nou cel de altădată, se pare că concurența franceză are o influență benefică<sup>77</sup>). Apucăturile acestei bande — mai exact ale acestei haite — care se repede la tine bătînd și urlînd și se retrage apoi în grabă, sub loviturile tale de cravașă — iată un spectacol cu adevărat admirabil. Ce noroc că în afară de voi, numai Volmar a spus cîteva cuvinte, iar Singer a fost nevoit să răspundă tăios la toate mirșavele lor atacuri personale, în vreme ce toată masa de smeriți și-a ținut gura. Groaza acestor domni față de asasinarea monarhilor este de-a dreptul ridicolă. Ei sau părinții lor au cîntat cîndva :

Hatte je ein Mensch so'n Pech  
Wie der Bürgermeister Tschech

<sup>77</sup>) Vezi volumul de față. p. 416—418 — *Nota red.*

Dass er diesen dicken Mann  
Auf zwei Schritt nicht treffen kann <sup>78)</sup>

Pe atunci burghezia germană își mai păstra, în orice caz, vitalitatea; și apoi, deosebirea mai consta în faptul că în 1844 a apărut cîntecul scris de baroana Droste, pe cînd acum Kulturkampf-ul <sup>460</sup> este dus cu cea mai plicticoasă armă și dirijat de cele mai neputincioase brațe.

Aici socialiștii au fost achitați <sup>430</sup>. Îți trimit numărul de astăzi al ultraconservatorului „Standard“ (am pus acolo și un exemplar din „Cri du Peuple“) cu o dare de seamă asupra ultimei ședințe a tribunalului. Vei putea să-ți dai seama cum se comportă un judecător în Anglia (firește, nu în Irlanda). În traducere din limbajul juridic, cuvîntarea lui sună astfel: acțiunile acuzaților intră sub incidența legii cu privire la cuvîntările care incită la răzvrătire, dar această lege este învechită și inaplicabilă în practică, altfel ar trebui să fie condamnați toți oratorii și miniștri radicali; de aceea, dv. trebuie să vă puneți doar întrebarea: a fost în intenția acuzaților jaful din 8 februarie <sup>79)</sup> sau nu a fost? Iar Cave este unul dintre cei 16 judecători supremi din Anglia.

Sentința este o admirabilă reclamă pentru Hyndman, dar ea vine prea tîrziu. El a reușit să-și compromită definitiv organizația; la Londra ea lîncezește, iar în provincie secțiile ei se mențin pe poziții de expectativă și de neutralitate față de sciziunile de aici. Summa summarum ambele organizații — federation și League <sup>279</sup> nu au mai mult de 2 000 de membri cotizanți iar publicațiile lor <sup>80)</sup> nu au mai mult de 5 000 de cititori, dintre care majoritatea o constituie burghezii, clericii și literații etc. simpatizanți. Este o mare fericire că în condițiile existente aici aceste elemente lipsite de maturitate nu reușesc să pătrundă în mase. Ei trebuie să fiarbă întii în suc propriu și poate după aceea o să fie bine.

În general, totul amintește de vremea Internaționalei. Numai în dimineața asta am primit un teanc întreg de publicații germane, franceze, spaniole, belgiene, care îmi răpesc o mare parte din timpul pe care trebuie să-l consacru traducerii

<sup>78)</sup> Tschech, primarul nostru brav,

Are un ghinion grozav:

Intr-un domn atît de gras

La doi pași greșit a tras <sup>459</sup>. — Nota trad.

<sup>79)</sup> Vezi volumul de față, p. 398—399 și 401—404. — Nota red.

<sup>80)</sup> „Justice“ și „Commonweal“. — Nota red.

engleze a „Capitalului“<sup>81)</sup>. Numai de ar mai rezista şandra-maua pînă termin volumul 3, după aceea, în ceea ce mă priveşte, n-are decît să înceapă.

De la Decazville<sup>436</sup> încoace lucrurile merg admirabil. Din darea de seamă pe care ți-o trimit astăzi („Cri du P[euple]“) asupra mitingului de duminica trecută (ieri au fost 8 zile), vei vedea cît de ingenios ştiu aceşti parizieni, pe care toţi îi consideră nişte fanfaroni revoluţionari, să propovăduiască pacea şi legalitatea în timpul grevei, fără a-şi ştirbi cituşi de puţin caracterul revoluţionar. Asta demonstrează cît de de parte au ajuns francezii datorită faptului că se află pe un teren revoluţionar; acolo nu există nici urmă de sofisticăria şi îndoielile care în Germania creează confuzie în mintea oamenilor. Necesitatea de a acţiona legal sau ilegal, în funcţie de împrejurări, este în Franţa ceva de la sine înţeles şi nimeni nu vede aici o contradicţie. Pentru Paris este semnificativ că pînă ieri „Cri du Peuple“ strînsese pentru Decazville 35 000 fr., în timp ce „Intransigeant“ al lui Rochefort nu strînsese nici 11 000.

Lui Bismarck, care a tunat şi a fulgerat, dar era evident că se referea la prinţul moştenitor, Laura şi Tussy îi vor răspunde la acuzaţiile ilare aduse lui Marx<sup>461</sup>. Dintre celelalte cuvîntări cea a lui Hänel este cea mai bună din punct de vedere juridic: el a relevat întreaga absurditate a cerinţei ca cetăţenii să se supună legii nu numai exterior ci şi interior, ceea ce înseamnă că simpla *intenţie* sau declararea în public a acesteia sînt suficiente pentru a se aprecia actul drept crimă şi pentru punerea în afara legii, în ce măsură în Germania sînt subestimate toate concepţiile de drept ale burgheziei — este adevărat că acolo ele nici nu au fost recunoscute decît de burghezia opoziţionistă — căci în realitate a fost întotdeauna în vigoare lipsa de drepturi specifică statului poliţienesc, ceea ce în alte ţări există într-o formă disimulată şi este percepută ca un act de violenţă (excepţie face, desigur, Irlanda).

Închei deoarece se închide poşta (este ora 5).

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marx i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>81)</sup> volumul I. — Nota red.

## 248

Engels către Laura Lafargue  
la Paris

Londra, 28 aprilie, 1886

Dragă Laura,

Traducerea în engleză a „Capitalului“<sup>82)</sup> e o muncă îngrozitoare. Mai întâi traduc ei<sup>83)</sup>. Apoi, eu verific traducerea și fac propuneri de modificări cu creionul. După aceea manuscrisul se întoarce la ei. Urmează discutarea problemelor litigioase. Apoi eu trebuie să recitesc textul, pentru a-l definitiva din punct de vedere stilistic și tehnic în vederea tipăririi și pentru a verifica dacă toate citatele căutate de Tussy în originalele englezești sint corect plasate. Până acum am gata 300 de pagini din textul german și în curînd voi termina încă vreo sută. Dar mai e ceva. Edward, cînd și-a tradus partea sa, a omis 50 de pagini, pe care sper să le primesc la sfîrșitul săptămînii. Deîndată ce le voi avea, am să-l trezesc pe K. P[aul]<sup>84)</sup> din somnolența lui. Acest scoțian viclean, care mai crede că noi nu știm ce poziție avantajoasă avem pe piață, aplică tactica tergiversării, dar într-o bună zi o să constate că s-a înșelat amarnic. Noi sintem cei care ne putem permite să așteptăm pînă cînd vom fi pregătiți să dăm la tipar, să zicem într-o săptămînă. Iar atunci, avînd o ofertă scrisă de la o altă firmă, vom putea insista să ni se respecte condițiile.

Tot ceea ce ți-am scris e menit să servească drept justificare pentru ultima mea scrisoare, prea scurtă, și pentru întîrzierea cu care îți scriu acum. Problema este că tipărirea trebuie să înceapă la mijlocul lunii mai pentru ca lucrarea să apară la sfîrșitul lui septembrie. Și va fi posibil, deși va trebui să lucrez din greu cel puțin pînă la sfîrșitul lui iunie.

Scrisoarea voastră de amor către Bismarck<sup>461</sup> a făcut mare vîlvă în Germania. Bebel scrie : „Declarația Laurei și a lui Eleanor este excelentă, cea mai mare parte a presei germane vorbește despre ea, dar, natural, se ferește să o publice.

<sup>82)</sup> Volumul I. — *Nota red.*<sup>83)</sup> Samuel Moore și Edward Aveling. — *Nota red.*<sup>84)</sup> Vezi volumul de față, p. 415—418. — *Nota red.*

Otto <sup>85)</sup> trebuie să fie furios, e foarte sensibil la asemenea atacuri <sup>86)</sup>.

Efectul noii situații din Franța <sup>462</sup> se vede clar din debaterile de la Berlin pe marginea legii împotriva socialiștilor <sup>458</sup>. E îndoielnic că Library <sup>87)</sup> s-ar fi încumetat să vorbească din nou atât de categoric, cum o făcea pe vremuri, dacă evenimentele de la Paris și Decazville <sup>436</sup> nu l-ar fi pus din nou puțin în mișcare. Pentru oamenii noștri din Germania, această emulație are o valoare inestimabilă. Sciziunea și divergențele de păreri de la Paris au oferit grupului de filistini din rîndurile lor prilejul de a-i privi de sus pe francezi, de parcă ei înșiși n-ar fi pierdut ani întregi cu sciziunile, certurile și divergențele de păreri; și ei — *aripa mic-burgheză* germană a partidului — au început să-și dea aere de conducători ai întregii mișcări. Acest pumn de șovini a primit acum o puternică lovitură. Din nefericire, unul din efectele legii împotriva socialiștilor este faptul că a devenit aproape total imposibilă difuzarea unor ziare ca „Socialiste“ și „Cri du Peuple“ și astfel toate informațiile cotidiene, *curente* despre Franța trebuie luate din mîrșavele ziare burgheze. Numerele din „Cri“ și „*Intrans[igeant]*“ primite de la tine le-am trimis lui Bebel și Liebknecht, dar ei în mod cert nu le vor da mai departe și nici nu le vor primi, probabil, sistematic.

Mă surprinde că nu se aude nimic despre vreun recurs împotriva sentinței de la Villefranche <sup>463</sup>. După părerea mea, există două motive de a se face un recurs: 1. Invocînd incompetența tribunalului; 2. atacînd sentința ca atare; apoi o cerere de casare în baza acestor două chestiuni litigioase. Mie mi se pare că merită osteneala, fie și numai pentru a demasca josnicia tribunalelor și pentru a atrage atenția opiniei publice asupra acestui fapt.

Nu este nici o speranță ca Roche să fie ales duminica viitoare <sup>464</sup>. Deoarece de vreo săptămînă n-am mai citit nici un număr din „Cri“, nu știu ce candidați în afară de Gaulier au intrat în competiție. În orice caz, alegerile vor reprezenta un mare progres și vor fi suficiente pentru a-i speria și mai mult pe radicali.

<sup>85)</sup> Bismarck. — *Nota red.*

<sup>86)</sup> citat din scrisoarea lui August Bebel către Engels, din 23 aprilie 1886. — *Nota red.*

<sup>87)</sup> — Library (în limba engleză — bibliotecă) — poreclă dată lui W. Liebknecht de fiicele lui Marx. — *Nota trad.*

Aici domnește o confuzie totală. Bax și Morris sînt prinși în mrejele cîtorva palavragii anarhiști și scriu cu tot mai multă energie fel și fel de aberații. Transformarea lui „Commonweal“ în „săptămînal“ — absurdă în toate privințele — i-a oferit lui Edward șansa de a se debarasa de răspunderea pentru acest organ de presă care scapă oricărui control <sup>465</sup>. Bax, care cu ajutorul unei dialectici hegeliene asimilate parțial se află în căutarea unor propuneri extreme și paradoxale, și Morris, care se năpustește ca un taur cu capul înainte împotriva „parlamentarismului“, vor fi nevoiți să învețe pe propria lor piele ce reprezintă pentru oameni prietenii lor anarhiști. Ar fi ridicol să se creadă că clasa muncitoare va acorda fie și cea mai mică atenție acestui talmeș-balmeș numit cu indulgență socialismul englez și e o adevărată fericire că ea nu va face așa ceva. Acești domni au destule de făcut pentru a-și face ordine în propriile lor capete.

Schorl[emmer], care este aici, și Nim au luat-o pe micuța Lily la grădina zoologică. Pumps pleacă pentru cîteva zile la Manchester. Seara, cînd stăm la taifas, vorbim mult despre promisiunea ta de a veni la Londra. Cînd se va întîmpla asta ? Schorlemmer spune că tu ai pomenit ceva despre faptul că atunci ar veni și Paul. Cu atît mai bine. În orice caz, a sosit timpul ca aceste intenții frumoase să înceapă să devină planuri și proiecte mai mult sau mai puțin reale ; clima asta binecuvîntată face ca sezonul favorabil să nu fie prea lung.

Ai citit în ultimul număr din „Soz[ial]dem[okrat]“ despre afacerea Kalle și transformarea femeilor într-un bun comun ? <sup>466</sup> Tipul a nimerit-o grozav. În rîndul național-liberalilor <sup>176</sup> el trece drept o mare lumină ; este proprietarul unei mari fabrici chimice (de vopsele) la Wiesbaden.

Salutări de la Schorlemmer și Nim

Cu drag al tău,  
F. Engels

Sper că Paul mă va scuza că nu-i scriu atît de des cum aș dori.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

249

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 29 aprilie 1886

Dragă Sorge,

Am primit scrisorile tale din 15 și 28 februarie și din 8 martie, precum și cartea poștală din 21 martie.

Manuscrisul cuprinde în cea mai mare parte aceleași observații pe care le-a făcut Marx în exemplarul său pentru ediția a treia<sup>421</sup>. Celelalte indicații, care se referă mai mult la adausurile din ediția franceză, nu le respect întotdeauna 1. deoarece ediția a treia este mult mai recentă și, prin urmare, are pentru mine o importanță hotărâtoare, 2. deoarece M[arx] prefera ca pentru o traducere în America, deci în afara cîmpului său de observație, unele pasaje să fie traduse corect din textul francez, mai accesibil, decît să se riște o traducere inexactă din germană, acum însă acest lucru nu mai e valabil. Am ținut seama, totuși, de unele indicații utile, care la vremea lor vor fi necesare și pentru ediția a 4-a germană. De îndată ce voi termina, îți voi trimite manuscrisul prin poștă, recomandat.

„Volkszeitung“ și „Sozialist“ vin acum cu regularitate. În ultimele două săptămîni ți-am expediat „To-Day“ și „Commonweal“ pe martie și aprilie. În plus, ieri ți-am trimis „To-Day“ pe luna mai. Întîrzierea este cauzată exclusiv de lipsa de punctualitate a editorilor. Dacă mai ai nevoie de ceva, te rog să mă anunți.

Traducerea lui Broadhouse (Hyndman) a „Capitalului“ e o adevărată comedie<sup>422</sup>. Primul capitol e tradus din germană și e plin de greșeli de-a dreptul ilare. Acum traducerea se face din franceză, dar cu aceleași greșeli. Judecînd după ritmul actual, lucrarea nu va fi gata nici în anno 1900.

Mulțumesc pentru „Kalender“. Nici nu mi-am imaginat că Douai este un mare om îngrozitor de neînțeleș<sup>467</sup>. Fie ca el să ia în mormînt conștiința întregii sale măreții, împreună cu toată neînțelegera ei, înainte ca ea să se zaharisească. Dar pentru America el a fost omul potrivit și dacă ar fi rămas un democrat obișnuit, eu i-aș fi dorit numai bine. Dar el a apucat pe un drum greșit.

Puristul care perorează împotriva stilului și semnelor noastre de punctuație nu știe nici germană, nici engleză, altfel n-ar găsi anglicisme acolo unde nu sînt <sup>468</sup>. Germana de care se entuziasmează el și care ne-a fost băgată pe gît în școală, cu topica ei îngrozitoare și cu verbul separat prin zece mîle de subiect prin propoziții subordonate interminabile, plasat la coada cozii — această germană mi-a răpit 30 de ani ca să mă *dezvăț* de ea. Este germana birocratică, profesorală, pentru care Lessing în general n-a existat, o germană acum pe cale de dispariție totală chiar și în Germania. Ce-ar spune acest burtă-verde dacă i-ar auzi vorbind în Reichstag pe oamenii care au renunțat la această topică îngrozitoare pentru că se încurcau permanent în ea și care vorbesc ca evreii : „als der Bismarck ist gekommen vor die Zwangswahl, hat er lieber geküsst den Papst auf den Hintern als die Revolution auf den Mund“ <sup>88)</sup> etc. <sup>469</sup>. Această inovație aparține lui Laskerchen — singurul lucru bun pe care l-a făcut. Dacă domnul purist va veni în Germania cu germana lui școlărească, i se va spune că vorbește americaneste. „Știți cît de mărginit este filistinul german instruit“ — se pare că și în America el este la fel. Topica germană a frazei și semnele ei de punctuație, așa cum erau predate în școli acum 40—50 de ani, sînt bune doar de aruncat, ceea ce se și face acum în Germania <sup>469</sup>.

Cred că ți-am scris că o cuconiță americană <sup>89)</sup> căsătorită cu un rus și-a pus în cap că trebuie să traducă vechea mea carte <sup>90)</sup>. Am avut mult de lucru la redactarea traducerii. Îmi scrisese că tipărirea este asigurată, că trebuie să înceapă în cel mai scurt timp, așa că a trebuit să mă apuc imediat de treabă. Acum aflu că, din însărcinarea ei, tratativele au fost duse de o oarecare Miss Foster, secretară a unei societăți pentru drepturile femeilor, iar aceasta a făcut prostia să predea totul pe mîinile Partidului muncitoresc socialist <sup>439</sup>. I-am spus traducătoarei ce părere am despre asta <sup>91)</sup>, dar faptul era consumat. În general, sînt mulțumit că domni de acolo nu-mi traduc nici o lucrare, îmi închipui ce-ar ieși. Îmi ajunge germana lor, iar acum pe deasupra și engleza ?!

<sup>88)</sup> — „Cînd Bismarck a fost silit să aleagă, el a preferat să-l sărute pe papă în fund decît să sărute revoluția pe gură“. — *Nota trad.*

<sup>89)</sup> Florance Kelley-Wischnewetzky. — *Nota red.*

<sup>90)</sup> F. Engels. „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>91)</sup> Vezi volumul de față, p. 407. — *Nota red.*



Domnii de la „Volkszeitung“ trebuie să fie mulțumiți. Dețin acum întreaga mișcare din rîndul germanilor, iar prăvălioara lor trebuie să prospere. Faptul că acolo un om ca Dietzgen este împins pe ultimul plan e ceva de la sine înțeles <sup>423</sup>. Jocul de-a boicotul și grevele minore sînt, desigur, mult mai importante decît clarificarea teoretică. Cu toate acestea, în America mișcarea face progrese substanțiale. Pentru prima dată există o adevărată mișcare de masă în rîndul populației anglofone. Bijbiiala, stîngăcia, absența unor scopuri și cunoștințe precise sînt, deocamdată, inerente. Toate acestea se vor aranja; mișcarea trebuie să se dezvolte și se va dezvolta învățînd din propriile ei greșeli. Ignoranța teoretică este caracteristică tuturor popoarelor tinere, dar în egală măsură lor le este caracteristică și dezvoltarea rapidă din punct de vedere practic. Ca și în Anglia, în America nu ajută nici o predică, pînă în momentul în care apare necesitatea reală. Iar aceasta există deja în America și pătrunde în conștiință. Pentru mine punerea în mișcare a maselor muncitorești din America este unul din marile evenimente ale anului 1886 <sup>470</sup>. În ce-i privește pe germanii de acolo, se prea poate ca această specie, care acum prosperă, să se alătore americanilor, dar ea va fi întotdeauna puțin înaintea acestora; totuși, în rîndul germanilor de acolo va mai rămîne un nucleu capabil de înțelegerea teoretică a naturii și a dezvoltării mișcării în ansamblu și care va întreține procesul de fermentație iar pînă la urmă va fi din nou dominant.

Al doilea mare eveniment al anului 1886 îl constituie formarea unui partid muncitoresc în Camera franceză de către Basly și Camélinat, doi deputați muncitori pe care radicalii <sup>339</sup> i-au înscris pe listele lor și i-au impus, dar care, contrar tuturor uzanțelor, nu s-au transformat în servitori ai domnilor radicali, ci au acționat ca muncitori. Greva de la Decazeville <sup>436</sup> a agravat divergențele dintre ei și radicali pînă la ruptură, iar alți cinci deputați li s-au alăturat <sup>92</sup>). Acum radicalii au fost nevoiți să-și dea pe față politica față de muncitori, iar întrucît guvernul există numai datorită radicalilor, este ceva dezgustător, căci muncitorii pe bună dreptate i-au făcut răspunzători pentru toate acțiunile guvernului. Pe scurt, radicalii — Clemenceau și toți ceilalți — s-au comportat josnic, și atunci s-a produs ceea ce nu s-ar fi putut produce cu ajutorul nici unei predici: *îndepărtarea muncitorilor francezi*

<sup>92</sup>) Vezi volumul de față, p. 403—404. — Nota red.

*de radicali*. Al doilea rezultat l-a constituit unirea tuturor fracțiunilor socialiste în vederea unei acțiuni comune. Numai jălnicii posibilisti<sup>12</sup> s-au ținut deoparte și, ca rezultat al acestui fapt, partidul lor decade pe zi ce trece. La crearea acestei situații noi a contribuit enorm guvernul cu prostiile lui. Este vorba de faptul că el vrea să ia un împrumut de 900 milioane de franci și în acest scop are nevoie de marea finanță, dar reprezentanții acesteia sînt în același timp acționari la Decazville și refuză să dea banii dacă guvernul nu reprimă greva. De aici arestarea lui Duc și Roche<sup>463</sup>; răspunsul muncitorilor: candidatura lui Roche la Paris pentru duminica viitoare (alegerile pentru Cameră) și a lui Duc (Quercy) pentru municipalitate, unde el va intra în mod sigur<sup>464</sup>. Pe scurt, în Franța se desfășoară din nou o mișcare de amploare, iar lucrul cel mai bun este că oamenii noștri — Guesde, Lafargue, Deville — sînt conducătorii ei teoretici.

Aceste evenimente au avut un efect imediat asupra Germaniei. Limbajul și acțiunile revoluționare ale francezilor au redus la tăcere lamentările lui Geiser, Viereck, Auer și compania, iar la ultimele dezbateri pe marginea legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup> n-au mai luat cuvîntul decît Bebel și Liebk[necht], și ambii au vorbit excelent. Cu asemenea dezbateri ne vom putea vedea din nou într-o societate onorabilă, ceea ce înainte nu se prea întîmpla. În general, este bine că germanilor în special după ce au ales în Reichstag atîția filistini (ceea ce dealtfel, era inevitabil) — li se contestă întrucîtva rolul conducător. În vremuri de liniște în Germania totul devine filistin; de aceea impulsul concurenței franceze este absolut necesar. Și acesta nu va lipsi. Socialismul francez s-a transformat brusc dintr-o sectă într-un partid, și de abia acum și numai grație acestui lucru a devenit posibilă aderarea în masă a muncitorilor, căci acolo ei sînt sătui pînă peste cap de sectarism și așa se explică de ce ei au gravitat în jurul celui mai burghez partid, radicalii. Duminica viitoare va aduce cu sine un important avans în alegeri, chiar dacă nu este de așteptat ca Roche să fie ales.

Cred că peste 2—3 săptămîni va începe tipărirea traducerii engleze a volumului I al „Capitalului”. Nu sînt încă nici pe departe gata cu redactarea, dar 300 de pagini sînt deja terminate, iar alte 200 aproape terminate.

Încă ceva. Zilele trecute, m-a intervievat un oarecare domn J. T. McEnnis, sub pretextul că în numele statului Missouri îmi cere sfatul în legătură cu legislația muncii. Am

înțeles imediat că aici se ascund niște trucuri de presă și a recunoscut și el că lucrează pentru principalul ziar democratic din St. Louis <sup>93)</sup>; mi-a dat însă cuvîntul de onoare că îmi va prezenta în prealabil spre revizuire fiecare rînd. Individul a fost trimis de un rus, Stepneak. Au trecut deja 14 zile și mă tem că nu se ține de cuvînt. Am uitat cum se numește ziarul din St. Louis. Prin urmare, dacă apare ceva despre acest interviu, te rog să inserezi o declarație <sup>94)</sup> de rigoare în „Sozialist“, „Volkszeitung“ și unde vei mai crede tu de cuviință. Dacă individul se va ține de cuvînt și va reveni, firește că am să te anunț imediat și ai să poți retrace declarația.

Aici din fericire mișcarea nu înaintează *cituși de puțin*. Hyndman și compania sînt niște carieriști politici care strică totul, iar în Socialiste League <sup>279)</sup> anarhiștii fac progrese mari. Morris și Bax — unul ca socialist sentimental (Gemütssozialist), celălalt ca vînător de paradoxuri filozofice — se află în momentul de față complet în mîinile lor și trebuie să simtă în corpore vili <sup>95)</sup> ce înseamnă asta. Din numărul viitor al lui „Commonweal“ ai să vezi că Aveling, grație în primul rînd energiei lui Tussy, nu mai poartă răspunderea pentru această potlogărie și asta e foarte bine <sup>465)</sup>. Și aceste minți confuze vor să conducă clasa muncitoare engleză! Din fericire, aceasta nici nu vrea să audă de ei.

Salutări cordiale.

Al tău,  
F. Engels

Către redacția etc.,

Dacă la St. Louis apare o relatare despre un interviu pe care mi l-a luat un corespondent al ziarului, declar următoarele :

Este drept că am fost vizitat de domnul McEnnis în calitate sa de reprezentant al acestui ziar și că el mi-a pus întrebări cu privire la diferite lucruri, promițîndu-mi totodată, *sub cuvînt de onoare*, să nu trimită la tipar nici un rînd înainte de a-mi arăta mie textul. Cu toate acestea n-a mai dat

<sup>93)</sup> „Missouri Republican“. — *Nota red.*

<sup>94)</sup> F. Engels. „Declarație trimisă redacției lui „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

<sup>95)</sup> — textual : pe un corp fără valoare (referitor la experiențele anatomice pe animale) ; aici : pe propria lor piele. — *Nota red.*

pe la mine. De aceea declar prin prezenta că îmi declin orice răspundere pentru materialul publicat de el, cu atât mai mult cu cât am avut prilejul să mă conving că este îndoielnic ca domnul McEnnis, neavînd cunoștințele necesare, să poată, cu toată bunăvoința sa, înțelege just cele spuse de mine.

Londra, 29 aprilie 1886

*Friedrich Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx u. A.  
an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 250

Engels către Paul Lafargue

la Paris

(*Fragment*)

[Londra] 7 mai 1886

... Vă felicit cu ocazia victoriei de duminică, victorie ce confirmă într-adevăr că muncitorii parizieni au rupt-o cu radicalismul <sup>464</sup>. Proști mai sînt radicalii ăștia ! e prostia fatală, care pune stăpînire pe orice partid burghez deîndată ce i se ivește perspectiva venirii la putere și, în consecință, încetează de a mai fi partid de opoziție. Ei ard de nerăbdare să vină la putere, deși știu că n-a sosit încă momentul ; se joacă de-a guvernul ocult și chiar își asumă răspunderea pentru prostiile și greșelile guvernului existent. Pe de altă parte, radicalii se lovesc de Partidul Muncitoresc <sup>115</sup>, care tocmai ca urmare a acestor greșeli — pe care ei nu le pot dezavua decît parțial — se întărește pe zi ce trece. Partidul Muncitoresc nu se mai mulțumește cu vorbe frumoase și cu promisiuni, el cere fapte, iar ei nu le pot oferi ; radicalii vor să-l determine să cedeze și sînt nevoiți să acționeze împotriva lui ; iar între portofoliile ministeriale, pe care nu le au încă, și mase, care se îndepărtează tot mai mult de ei, *nu le rămîne decît să-i stigmatizeze pe monarhiști drept complotiști, să-i prezinte ca*

pe un pericol real, să lanseze lozinca : să ne unim, pentru a salva republica ; într-un cuvânt, să devină oportuniști. Orice partid care vrea să ajungă la putere înainte ca împrejurările să-i permită să-și aplice propriul program este pierdut ; dar la partidele burgheze nerăbdarea de a ajunge la cîrmă este atît de mare încît eșuează prematur din cauza dificultăților. Asta nu face decît să scurteze perioada dezvoltării noastre.

Pe de altă parte, mișcarea noastră de la Paris a atins un stadiu în care nici chiar o greșeală nu i-ar putea dăuna prea mult. Fără îndoială că ritmul de dezvoltare în viitor depinde în mare măsură de orientarea celor care conduc diferitele grupuri ; dar odată ce masele s-au pus în mișcare, ele acționează ca un organism sănătos, care are forța să reziste nu numai bolilor, dar, într-o oarecare măsură, chiar și otrăvii.

Publicat pentru prima oară  
în : „Le Socialiste“ nr. 115,  
24 noiembrie 1900

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

## 251

## Engels către Wilhelm Liebknecht

la Leipzig

Londra, 12 mai 1886

Dragă Liebknecht,

Ziarele franțuzești (din care ți-am trimis cel puțin în trei rînduri) erau menite doar să-ți ofere ocazia de a citi din primă sursă cîteva știri despre evoluția strălucită a evenimentelor din Franța. Întrucît primești „Cri du P[euple]“, nu-mi rămîne să-ți trimit decît „Intrans[igeant]“ etc. Laf[ argue ] mi le expediază din cînd în cînd, atunci cînd au loc evenimente, și intenționez să le valorific astfel și în viitor.

În ce-l privește pe Clemenceau, e drept că s-ar putea să vină curînd momentul în care să fie mai bine să pleci de la „Justice“. Pe de o parte perspectiva apropiată a unui portofoliu ministerial, pe de altă parte dezvoltarea neașteptat de rapidă — în special pentru el — a Partidului Muncitoresc<sup>115</sup> îl împing pe Clemenceau în tabăra conservatoare, manifest burgheză. Chiar din propriul său punct de vedere el procedează absurd. Dar așa sînt toți burghezii, chiar și cei mai

avansați. Longuet va trebui și el curînd să opteze, altfel va eșua total. Candidatura lui Gaulier, prezentată numai de presă, fără atragerea comitetelor radical-socialiste, i-a costat pe radicali <sup>339</sup> 50 000 de voturi care ne-au revenit nouă și acum sînt furioși mai ales pe foștii lor șefi <sup>464</sup>. Dacă nu se vor face gafe monumentale — mișcarea este încă de pe acum suficient de puternică pentru ca micile greșeli să nu-i dăuneze — la alegerile viitoare la Paris vom obține un sfert pînă la o treime din locuri. Acum, cînd într-adevăr se poate face ceva, oamenii noștri se comportă absolut exemplar.

Dar a scrie pe gratis pentru „Justice“ e o nebunie. Ziarul poate plăti excelent, redactorii lui șefi — deputați — sînt plătiți de națiune.

Bebel mi-a scris că după cîteva zile de efort și-a pierdut vocea, drept care i-am spus, desigur, că pentru o călătorie de agitație în America o voce răsunătoare este într-adevăr condiția primordială <sup>96</sup>). Firește, eu nu știu dacă el nu cumva exagerează, dar în orice caz ar fi prea riscant; numai la fața locului poți să știi exact ce pretind acești yankei în schimbul banilor lor buni. Dacă nu va merge el, va trebui în orice caz să ai grijă să nu ți se dea ca însoțitor vreunul din specia docilă a micilor burghezi.

Afacerea de la Chicago <sup>471</sup> va pune capăt, desigur, comediei anarhiste din America. Oamenilor li se permite să strige cît vor, dar de cînd au devenit națiune industrială, americanii nu tolerează scandalurile fără noimă.

Despre așa-numita „mișcare“ de aici nu pot să-ți spun nimic bun. Hyndman este în declin total, propriii lui oameni nu mai au încredere în el, Liga <sup>279</sup> trece tot mai mult sub conducerea anarhiștilor. De cînd „Commonweal“ a început să apară săptămînal — lucru pentru care nu ajung nici banii și nici forțele — Aveling a fost nevoit să cedeze redactarea (neplătită) lui Bax <sup>465</sup>, iar acesta și Morris sînt puternic influențați de anarhiști. Acești domni trebuie să cunoască totul în corpore vili <sup>97</sup>), și vor cunoaște din plin, dar este într-adevăr o fericire că aceste boli ale copilăriei vor trece înainte ca masele să adere la mișcare. Iar pînă în prezent ele refuză cu încăpăținare s-o facă. E la fel ca în Franța. Masele mari ale clasei muncitoare nu pot fi puse în mișcare cu predici; dar

<sup>96</sup>) Vezi volumul de față, p. 421—422. — *Nota red.*

<sup>97</sup>) textual: pe un corp fără valoare (referitor la experiențele anatomice pe animale); aici: pe propria lor piele. — *Nota red.*

dacă condițiile sînt coapte, e suficient un mic impuls pentru a declanșa avalanșa. Acest lucru se va întîmpla și în Anglia, chiar curînd. Este foarte probabil că, odată cu crahul financiar al marilor trade-unionuri sub presiunea supraproduției cronice, va veni momentul în care englezii vor înțelege că nu trebuie să se bizuie pe „autoajutor“ și pe radicalism.

Prin urmare, la toamnă ne vedem aici !

Al tău,  
F. E.

Doamna Pfänder pleacă cu vaporul peste o săptămîină la ginerele ei din Neu Ulm, Minnesota.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

252

Engels către editura F. H. Nestler și Melle <sup>472</sup>

la Hamburg

(Ciornă)

[Londra] 13 mai 1886

Stimați domni,

Oricît de măgulitoare ar fi pentru mine propunerea făcută în amabila dv. scrisoare din 10 curent, sînt nevoit, din păcate, să o resping din lipsă de timp.

Obligația pe care o am de a edita manuscrisele lăsate de Marx și de a valorifica celelalte materiale rămase de la el îmi va solicita o muncă de cîțiva ani și aceasta este pentru mine o datorie primordială.

În plus, am și obligația de a redacta traducerile în diferite limbi ale scrierilor noastre, operație în cea mai mare parte foarte necesară. Mă refer nu numai la traducerea engleză a „Capitalului“ <sup>98)</sup>, pe care o finisez acum și care va merge la tipar luna viitoare, ci și la alte manuscrise ce mi se

<sup>98)</sup> volumul I. — *Nota red.*

trimit spre redactare — traduceri ale unor lucrări mai mici în franceză, italiană, daneză, olandeză etc. și asta îmi răpește și ultimul minut din timpul liber.

Dar cînd voi termina toate acestea — dacă voi mai trăi pînă atunci — va trebui să mă gîndesc, în primul rînd, la finisarea propriilor mele lucrări, pe care le-am abandonat total de trei ani.

Dintre oamenii de aceeași orientare cu mine, cel mai potrivit pentru un asemenea post ar fi prietenul meu K. Kautsky, cu atît mai mult cu cît el locuiește acum aici, astfel încît eu l-as putea ajuta ; în afară de aceasta, literatura engleză respectivă, în cea mai mare parte necunoscută, nu poate fi găsită în altă parte decît la British Museum. De aceea, ieri mi-am permis să-i vorbesc despre propunerea dv. Dar, pe lîngă redactarea ziarului „Neue Zeit“, el are multe alte obligații pe un termen atît de lung încît nu a putut primi oferta.

Deși, după cum vedeți, planul dv. mă interesează în cel mai înalt grad, din păcate nu pot să particip la realizarea lui : exprimîndu-vă recunoștința pentru oferta dv., care mă onorează, rămîn al dv. devotat.

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels, Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 253

Engels către Eduard Bernstein <sup>473</sup>

la Zürich

Londra, 22 mai 86

Dragă Ede,

Îți trimit textul dezbaterilor parlamentare de joi („Daily News“) referitoare la Arms bill of Ireland <sup>474</sup> ; limitarea dreptului de a purta și a poseda arme în Irlanda, pînă în prezent îndreptată împotriva naționaliștilor, se preconizează să fie extinsă și asupra fanfaronilor protestanți din Ulster care amenință cu răscoala. Este remarcabil discursul lordului Randolph Churchill, fratele ducelui de Marlborough, un conservator care se vrea democrat ; în ultimul cabinet tory a fost ministru pentru problemele Indiei și ca atare este membru pe viață



în Consiliul de Stat (Privy Council). Pentru a contracara protestele neputincioase și lașe ale socialiștilor noștri mic-burghezi și asigurările lor că în toate împrejurările urmăresc realizarea scopurilor lor cu mijloace pașnice, a sosit momentul să arătăm în fapt că miniștrii englezi — Althorp, Peell, Morley și chiar Gladstone — propovăduiesc dreptul la revoluție ca pe o teorie constituțională, e drept, *atîta timp cît ei sînt în opoziție*, lucru dovedit de flecăreala lui Gladstone, pe care ți-o trimit alăturat, în care însă el nu îndrăznește să conteste acest drept în sine — în special pentru că acest lucru vine din Anglia, țară a legalității par excellence<sup>99)</sup>. Nu cred că ar putea fi o dojană mai aspră pentru cei de-o teapă cu Viereck.

Mă bucură să constat, din verva renăscută a lui „Soz[ial]-dem[okrat]“, că ți-a revenit buna dispoziție.

Sînt ocupat pînă peste cap cu traducerea engleză a „Capitalului“<sup>100)</sup>. Azi dimineață eu și Aveling am aranjat totul cu editorul<sup>101)</sup>. Contractul va fi semnat peste o zi sau două, iar apoi va începe tipărirea — cel puțin cinci coli săptămînal. Din păcate, încă n-am terminat redactarea, dar pot să dau la tipar paginile de la 1—450 ; de la 450—640 sînt aproape gata. Te rog însă ca deocamdată să nu publici nimic despre aceasta, deoarece contractul încă n-a fost semnat.

Francezii noștri acționează extraordinar. Aici, dimpotrivă, totul este un joc de diletanți. Prostiile anarhiste din America<sup>471</sup> pot să se dovedească utile ; nu este de dorit ca muncitorii americani, la nivelul lor de gîndire actual, încît total burghez — salarii mari și timp de muncă redus — să obțină succese *prea rapide*. Aceasta ar putea întări spiritul trade-unionist unilateral mai mult decît este necesar.

Amalgamated Engineers, cel mai puternic trade-union de aici, trebuia să plătească anul trecut peste 43 000 lire sterline membrilor săi care nu aveau de lucru, reducîndu-și astfel fondul de rezervă de la aproximativ 165 000 lire sterline la 132 000 lire sterline. Deîndată ce fondul va fi epuizat dar nu mai devreme — se va putea face ceva cu acești oameni.

Al tău,  
F. E.

<sup>99)</sup> — prin excelență. — *Nota trad.*

<sup>100)</sup> volumul I. — *Nota red.*

<sup>101)</sup> W. S. Sonnenschein. — *Nota red.*

Îți scriu pe adresa lui Schlüter, deoarece nu știu exact numărul locuinței tale.

Publicat pentru prima oară în :  
„Archiv Marksa i Enghelsa,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

254

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 23 mai 1886

Dragă Laura,

Astăzi pot să-ți comunic în mod precis că chestiunea cu ediția engleză a „Capitalului“<sup>102)</sup> a fost în sfârșit aranjată. Cu K. P[aul] et Co. n-am putut ajunge la un rezultat mulțumitor, dar ne-am putut înțelege cu Swan Sonnenschein et Co. Ieri am fost cu Edward la S. S[onnenschein], iar acum nu mai rămîne decît să semnez oficial contractul, după care manuscrisul va merge imediat la tipar. S. Sonnenschein et Co. ne plătesc pentru primelle 500 de exemplare vîndute 10 la sută din prețul brutto, iar pentru restul de exemplare 12,5 la sută. Prima ediție va fi o ediție bibliofilă, în două volume, la prețul de 32 șilingi, zațul va trebui să fie imediat stereotipat, dar în așa fel încît în ediția a doua să se poată introduce modificări, în anumite limite ; ediția a doua, într-un singur volum, va costa aproximativ 7 șilingi și 6 pence, maximum 10 șilingi ; acest plan ne convine mai mult decît cel al lui K. P[aul], care voia să stabilească prețul la 28 șilingi, ceea ce ar fi exclus difuzarea largă a cărții.

Intrucît am gata de tipar 450 pagini (după originalul german), iar alte 200 pagini ar putea fi gata în următoarele 14 zile, restul fiind în ciornă, nu văd ce ne-ar putea împiedica să tipărim cîte cinci coli săptămînal și să fim gata cu totul la mijlocul lunii august, astfel încît la 1 octombrie cartea să poată apărea.

Cred că Paul nu înțelege prea bine de ce i s-a solicitat lui o corespondență pentru „Commonweal“ despre alegerile de la Paris. Oamenii de aici nu vor să atace direct „Justice“, cu

<sup>102)</sup> volumul I. — Nota red.

atît mai mult cu cît ceea ce ar scrie ei n-ar avea nici pe jurnătate efectul pe care l-ar produce o relatare autorizată de la Paris <sup>475</sup>. Dar asta n-are prea mare importanță, deoarece Liga <sup>279</sup> este în degringoladă totală din cauza anarhiștilor care s-au infiltrat în ea. De Rusalii ei vor ține conferința delegaților <sup>476</sup> și atunci vom vedea ce va fi.

Pur și simplu nu pot să înțeleg de ce Decazeville a eșuat brusc <sup>477</sup>, mai ales că Paul — ca Napoleon după incendierea Moscovei — în momentul critic a încetat să-mi mai trimită „Cri du Peuple“. Oare parizienilor le este chiar imposibil să accepte lucrurile neplăcute care nu pot fi evitate? O victorie la Decazeville ar fi fost frumoasă, dar, cu timpul, probabil, înfrîngerea ar putea să se dovedească totuși mai utilă pentru mișcare. Tot astfel, cred eu, prostiile anarhiste de la Chicago ar putea fi utile. Dacă actuala mișcare americană, care, nefiind exclusiv germană, se află încă în stadiul trade-unionist, ar repurta victoria în problema zilei de muncă de opt ore, trade-unionismul ar deveni pînă la urmă o dogmă. Dimpotrivă, un rezultat *nedecis* ar putea contribui la înțelegerea necesității de a se urmări mai mult decît „un salariu mare și o zi de muncă scurtă“.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

255

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la Zürich

122, Regent's Park Road, N. W.  
[Londra] 3 iunie 1886

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,  
Am citit corectura <sup>103)</sup> și am îndreptat cu creionul alte  
cîteva greșeli de tipar.

<sup>103)</sup> F. Engels. „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia»“. — *Nota red.*

Faptul că formatul cărții nu va fi nici pe departe elegant l-am prevăzut de mult, deîndată ce am aflat pe miinile cui se află ea și de aceea nu sînt prea surprins; mă tem că acum nu mai e nimic de făcut, prin urmare, lamentările sînt zadarnice.

Orice greșeli ar comite conducătorii mișcării și oricît de mărginiți ar fi ei, iar parțial și masele care de abia au început să se trezească, un lucru e sigur: clasa muncitoare americană s-a pus în mișcare. Iar după cîțiva pași greșiți, ea va intra curînd pe făgașul cel bun. După opinia mea, apariția pe scenă a americanilor este unul din cele mai mari evenimente ale anului <sup>470</sup>. Izbucnirea luptei de clasă în America înseamnă pentru burghezii din întreaga lume ceea ce ar însemna prăbușirea țarismului rus pentru marile monarhii militare din Europa — năruirea bastionului lor. Căci la urma urmelor America a fost întotdeauna idealul oricărui burghez: o țară bogată, mare, în plină dezvoltare, cu instituții pur burgheze, fără reminiscențe feudale sau tradiții monarhiste, o țară fără un proletariat permanent, ereditar. Aici oricine poate deveni dacă nu un capitalist, în orice caz un om independent, care poate produce sau face comerț pe cont propriu. Și deoarece *pînă acum* n-au existat clase cu interese opuse, burghezii noștri — și ai dumneavoastră — au crezut că America este *deasupra* antagonismelor de clasă și luptei de clasă. Acum, această iluzie a fost spulberată, cel din urmă paradis burghez pe pămînt se transformă văzînd cu ochii într-un purgatoriu și numai dezvoltarea impetuoasă a proletariatului american, care abia a prins aripi, poate face să nu devină un infern, ca în Europa. Modul în care și-a făcut el intrarea în scenă este absolut senzațional; cu jumătate de an în urmă nimeni nu bănuia nimic, iar acum el acționează deodată ca o masă atît de organizată încît înspăimîntă întreaga clasă a capitaliștilor. Regret că Marx n-a trăit să vadă asta!

Nu știu dacă trebuie să expediez această scrisoare la Zürich sau la adresa din Paris pe care mi-o indicați la sfîrșitul scrisorii dv. Deoarece, însă, în caz că s-ar produce o eroare,

Zürichul este mai sigur, trimit scrisoarea și corectura d-lui Schlüter, care sigur le va expedia acolo unde trebuie.

Al dv. devotat,  
F. Engels,

Publicat pentru prima oară  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“, Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

256

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 3 iunie 86

Dragă domnule Schlüter,

Doamna Wischnewetzky mi-a trimis colile de corectură<sup>104)</sup>, pe care trebuie să le restitui, și mi-a indicat o adresă din Paris, pe care nu o pot descifra bine, fără să-mi precizeze că trebuie să-i expediez scrisoarea acolo. Din motive de siguranță, îndrăznesc să vă trimit dv. răspunsul și corectura, cu rugămintea de a le trimite la destinație. Probabil că dv. cunoașteți adresa din Paris, în caz contrar o veți putea afla la pensiunea Tiefenau. Eu am citit-o astfel : c/Drexel, Harjes et Co., Paris. Vă rog să mă scuzați pentru deranj.

Acum, de îndată ce mă voi elibera puțin de traducerea engleză a „Capitalului“<sup>105)</sup>, voi trece la „Chartismul“<sup>446</sup> dv. Incepe tipărirea, și numai jumătate din manuscris este gata, așa că trebuie neapărat să termin ce a mai rămas; acum *n-am dreptul* să mă apuc de nimic altceva.

Salutări lui Ede

Al dv., F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>104)</sup> F. Engels. „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia»“ — *Nota red.*

<sup>105)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

## 257

## Engels către Karl Kautsky

la Londra

Îți mulțumesc mult pentru toată osteneala! În afară de „Nature“, te rog să nu-mi mai trimiți *nici un fel* de ziar englezesc, nici pe cel din Manchester, care va veni sîmbătă, și în general, în afară de „Sozialdemokrat“, de sîmbătă, încolo să nu-mi mai trimiți *nici un ziar*, iar de luni încolo nici scrisori, deoarece miercuri după-amiază vom fi înapoi. Vremea este minunată; mîine dimineață aștept cu nerăbdare primele rezultate ale alegerilor din marile orașe<sup>479</sup>. Salutări tuturor de la toți ai noștri.

Al tău,  
F. E.

[Eastbourne] vineri 2.7.86<sup>478</sup>

Publicat pentru prima oară  
în : Arhiv Marksa i Enghelsa,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 258

## Engels către Karl Kautsky

la Londra

[Eastbourne, 4 iulie 1886]

Dragă Kautsky,

Firește că aș prefera să nu mai am vizitatori, deoarece mîine, probabil, oricum sosește Schorlemmer, dar asta e situația, n-ai ce face. Dealtfel, miercuri<sup>106</sup>) voi fi din nou la Londra și sper că pînă atunci doamna Guillaume-Schack va avea destule de făcut la Londra. De ieri este și aici foarte cald, dar dinspre mare se simte în permanență o adiere plăcută; vineri era încă răcoare, așa că seara nu puteam sta afară decît cu pardesiu. Multe salutări soției tale. Pumps, Percy și Moore stau în barcă și prind pești pentru cină, dacă, desigur, le bon Dieu<sup>107</sup>) nu-i va pedepsi că n-au respectat

<sup>106</sup>) 7 iunie. — *Nota red.*<sup>107</sup>) — bunul Dumnezeu. — *Nota trad.*

sfînta sîmbătă și nu le va trimite șerpi de apă. Berea Pilsen este și aici excelentă.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

259

Engels către Karl Kautsky

la Londra

[Londra, 8 iulie 1886]

M-am întors cu bine<sup>478</sup>, am fost astăzi la Guillaume-Schack, dar n-am găsit-o acasă, prin urmare n-am avut plăcerea să fac cunoștință cu ea. Schorlemmer este aici, nu veniți la noi mâine seară ?

Al tău,  
F. E.

Rublicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

260

Engels către Johann Philipp Becker

la Geneva

Londra, 9 iulie 1886

Bătrîne prieten,

Am amînat cu cîteva zile răspunsul la scrisoarea ta, deoarece trebuia mai întîi să văd dacă nu găsesc vreo posibilitate de a realiza proiectul tău parizian<sup>480</sup>. Din păcate, nu se poate, și iată de ce :

1. Trebuie să fiu în Anglia, deoarece trebuie să mă ocup de corecturile și de editarea traducerii în limba engleză a „Capitalului“<sup>106)</sup>, aflată sub tipar, pe care nu le puteam încredința nimănui altcuiva, chiar dacă n-aș fi fost obligat prin contract.

2. De trei luni sînt din nou invalid, nu pot să fac mai mult de 200—300 de pași și depind de tot felul de medici; nu e ceva grav, dar mă jenează și în orice clipă poate interveni o complicație, dacă nu sînt cuminte, așa că nici vorbă de călătorii lungi. Iar dacă — așa cum sper — pînă la toamnă îmi recapăt mobilitatea, de data aceasta trebuie, pe cît posibil, să termin cu povestea asta veche, care de trei ani mă face din cînd în cînd infirm, asta înseamnă că nu trebuie să fac nimic care m-ar putea doborî din nou. Trebuie neapărat să reușesc să umblu 2—3 ore în șir, altfel voi fi un om sfîrșit și nu voi rezista la o muncă îndelungată. În ultimele 14 zile sperasem într-o ameliorare substanțială, dar lucrurile merg mai încet decît crezusem eu.

Nădăjduiesc, însă, că lucrurile se vor rezolva altfel, și anume, odată ajuns la Paris, ai să traversezi tu canalul și ai să vii la noi. Cheltuielile de transport le voi suporta eu cu plăcere, iar șederea aici nu te va costa nici un bănuț. În august medicii mă trimit la mare pentru tratament, în septembrie aștept oaspeți din provincie, din Germania și, probabil, pe soții Lafargue de la Paris, iar cum nu am decît o cameră liberă voi avea destulă bătaie de cap cu găzduirea lor. Dar în octombrie toate acestea vor fi trecut, camera îți va sta la dispoziție în orice moment și m-aș bucura nespus să te văd. Aici avem și mai multă liniște să vorbim și să povestim despre toate decît la Paris, unde nu ești niciodată singur.

Prin urmare, hotărăște-te. În plus, pînă în octombrie voi termina lucrările *urgente*, iar toate celelalte le pot amîna și sper că mă voi întrema suficient ca să mai pot face un chef. Dealtfel, dacă preferi să vii în septembrie, scrie-mi, lucrurile se pot aranja într-un fel. Mai avem încă atîtea de discutat, iar tu poți să-mi spui atît de multe lucruri din istoria dezvoltării mișcării pe care, după cum singur spui, nimeni altul nu le cunoaște, așa că ar fi pur și simplu păcat dacă n-am face tot posibilul să ne mai întîlnim o dată și să stăm de vorbă despre toate acestea.

<sup>106)</sup> Volumul I. — *Nota red.*



Încă n-am reușit să fac ordine în hîrțile lui Marx ; pentru asta mi-ar trebui cel puțin o lună. Poate am să izbutesc în toamnă ; trebuie neapărat să fac asta înainte ca ziua să se micșoreze prea mult.

Îți expediez din nou un mandat de cinci lire sterline, pe care sper că ai să-l primești imediat după această scrisoare sau chiar odată cu ea.

Hotărăște-te, deci. M-aș bucura foarte mult să te mai văd o dată și să stau de vorbă cu tine. Dacă picioarele m-ar fi ținut așa cum te țin pe tine aș fi venit la Geneva. Dar așa ! Deci aștept, sper că de dragul meu vei veni.

Bătrînul tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels. „Vergessene Briefe  
(Briefe Friedrich Engels' an  
Johann Philipp Becker)“.  
Berlin, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

261

Engels către Karl Kautsky

la Deal

Londra, 26 iulie 1886

Dragă baroane,

Ți-am trimis astăzi un număr din „Volkszeitung“<sup>109)</sup>, iar mâine ți-l expediez pe cel care a sosit azi ; îți mai trimit „Deutsche Worte“ cu începutul unui articol despre Gustav Cohn<sup>110)</sup> ; deocamdată este excelent. Pe băiatul ăsta<sup>110)</sup> ar trebui să-l iei la „Neue Zeit“.

Ieri am fost relativ singuri — Tussy s-a îmbolnăvit și ea și de aceea Aveling a trebuit să plece devreme ; nu e nimic grav, dar e neplăcut. În plus, plouă cu găleata, sper că la voi, în colțul de sud-est al Angliei, unde clima este mult mai apropiată de cea continentală, vremea e mai bună.

109) „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

110) Julius Platter. — *Nota red.*

Prin urmare, Dilke a fost trimis cu bine în exil politic <sup>482</sup>, requiescat în pace! <sup>111</sup>). Asta e fățarnicie protestantă. O asemenea poveste e de neconceput în țările catolice — ea nu s-ar fi putut petrece nici la Viena, nici la Roma și nici la Paris, ba chiar nici la Petersburg; o asemenea murdărie poleită nu e posibilă decât în două centre: Londra și Berlin. Într-adevăr, Berlinul devine un oraș mondial numai pentru că Londra coboară tot mai mult la nivelul Berlinului. Faptul că galantul căpitan Forster își duce dama într-un bordel este specific berlinez.

În rest, la noi nu sînt prea multe noutăți: Schorlemmer a plecat în Germania, eu mă simt din ce în ce mai bine. Nim tocmai a terminat de citit „Martirii fanteziei“ (a venit și sfirșitul!!) și împletește ciorapi. Cele mai calde salutări ție și soției tale de la noi doi.

Al tău,  
F. E.

Dacă e nevoie de făcut ceva în apartamentul tău, eu m-am înzdrăvenit acum suficient pentru a putea merge pînă acolo; sper ca ameliorarea să fie de durată; așa că, dacă îți pot fi de folos cu ceva, te rog să-mi spui.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marksă i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

262

Engels către Karl Kautsky

la Deal

Londra, 31 iulie 86

Dragă Kautsky,

Mandatul poștal l-am păstrat la mine, deoarece ar fi fost inutil să încerc să obțin cu el banii de la imbecilul ăla de pe South[ampton] Road. Ți-l țin la dispoziție și, dacă nu te în-

<sup>111</sup>) — odiiinească-se în pace! — *Nota trad.*

torci înainte de plecarea mea, îl las într-un plic pe numele tău la doamna Parker, adică Sarah.

În schimb alătur un mandat poștal de 4 lire sterline pe numele tău, Karl K[autsky], încasat de mine, Friederich Engels. Dacă mai ai nevoie de câteva lire sterline, îți stau bucuros la dispoziție.

Acum aici e timp frumos, sper că și la voi. Inchei pentru a avea șansa ca această scrisoare să sosească chiar azi și vă trimit un salut cordial soției tale<sup>112)</sup> și ție de la Nim și de la

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 263

### Engels către Friedrich Adolph Sorge

#### la Mount Desert

Am primit interviul și îți mulțumesc<sup>483</sup>, m-am amuzat copios. După cum era de așteptat, imbecilul îmi atribuie *mie* toate prostiile pe care le-a spus *el însuși*. „Commonweal” de la 1 mai la 17 iulie îl voi expedia mâine în două pachete. Acum îl primesc prin Lessner la intervale mai mari, dar integral. Urmează „*To-Day*”, deîndată ce voi primi numărul din *iulie*, care n-a sosit încă.

Manuscrisul traducerii<sup>113)</sup> va fi gata poimîine și ultimele pagini vor fi predate editorului<sup>114)</sup>. S-au tipărit 320 de pagini, ceea ce, ca volum, înseamnă aproximativ cît ediția a treia germană. Cred că la sfîrșitul lui septembrie totul va fi gata, iar în octombrie cartea va apare. Sîmbătă<sup>115)</sup> plec și eu la mare ;

<sup>112)</sup> Louise Kautsky. — *Nota red.*

<sup>113)</sup> Traducerea în limba engleză a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

<sup>114)</sup> Swan Sonnenschein. — *Nota red.*

<sup>115)</sup> 7 august. — *Nota red.*

sper ca marea să ne facă bine la amîndoi, după cum sper să-i facă bine și soției tale.

[Londra] 3/8/86

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

264

Engels către Karl Kautsky

la Deal

Londra, 6 aug. 86

Dragă Kautsky,

Noi plecăm miine la Eastbourne<sup>484</sup>, adresa este aceeași :  
4, Cavendish Place.

Am cumpărat pentru Liebk[necht] un bilet pe vaporul  
„Servia“ al companiei Cunard și i-am trimis chitanța<sup>485</sup>.

Vei găsi aici în plic, pe numele tău, un mandat pentru  
tine. De asemenea, diverse numere din ziarele americane  
„Sozialist“ și „Volkszeitung“<sup>116</sup>), plus „Missouri Republican“  
cu revoltătorul interviu<sup>483</sup>; numerele din „Volkszeitung“ și  
„Republican“ te rog să le păstrezi pentru mine.

Aș putea să te rog ca după ce te întorci să-mi trimiți,  
ca data trecută, din cînd în cînd, adică *cel mult* la două zile,  
dar de regulă, de două ori pe săptămînă — scrisorile etc. ?

Ieri am terminat manuscrisul traducerii<sup>117</sup>) ; s-au cules  
23 de coli și am deja corectura.

Liebknecht pleacă pe 4 septembrie, soții Aveling — pe  
31 august de la Liverpool. Noi rămînem în mod cert pînă la  
23 august, iar dacă se poate, încă o săptămînă, asta depinde  
de venirea lui Liebk[necht] și a altor posibili vizitatori.

Despre sentința de la Freiberg — Dietz, Heinzl, Müller  
cîte șase luni, ceilalți — nouă luni — ai aflat, probabil, din  
ziare.<sup>486</sup> Procedeu tipic german !

<sup>116</sup>) „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

<sup>117</sup>) al versiunii engleze a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

Mulțumesc pentru știrile din Viena <sup>487</sup>. În general, în lume e liniște și toți se topesc de căldură, numai rușii urzesc tot mai multe intrigi. Se pare că Giers plănuiește să-i smulgă anul acesta lui Bismarck o sumă frumoasă, dar nu cred că va reuși.

Salutări cordiale soției tale.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

265

## Engels către Karl Kautsky

la Londra

Eastbourne, 4, Cavendish Place  
11 aug. 86

Dragă baroane,

Voi face cu plăcere tot ce e posibil cu manuscrisul tău. Dar nu pot să promit nimic pentru un termen apropiat: 1. totul depinde de sosirea colilor de tipar <sup>118</sup>), pe care va trebui să le citesc cu atenție de cel puțin trei ori fiecare — în șpalt, în corectura întâia și în corectura a doua; 2. am un teanc întreg de scrisori — de care nu m-am atins de trei luni — și trebuie întâi să răspund la ele; 3. am deja de șapte luni două manuscrise pe care trebuie să le redactez, dar, dacă voi vedea că nu reușesc, le voi trimite înapoi <sup>488</sup>.

Prin urmare, trimite-mi manuscrisul și nous verrons <sup>119</sup>). Oricum, el <sup>120</sup>) are nevoie, în primul rînd, numai de *primul* volum — pe acesta să mi-l trimiți.

Dietz *nu trebuie să știe* că-l redactez eu. Am avut prilejul să mă conving nu o dată de maniera lui de a uita de orice discreție deîndată ce adulmecă un avantaj comercial. De aceea, la rigoare va trebui să găsești alt mijloc de a anunța.

<sup>118</sup>) ale traducerii în limba engleză a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>119</sup>) — vom vedea. — *Nota trad.*

<sup>120</sup>) J. H. W. Dietz. — *Nota red.*

Începînd de ieri, vremea este variabilă.

Din ziare etc. te rog să-mi trimiți numai versiunile franceză, spaniolă și germano-americană ale lui „Sozialist“<sup>121)</sup>, „Sozialdemokrat“, „Volkszeitung“<sup>122)</sup>, „Volksfreund“ și „Nature“, toate celelalte poți să le lași la o parte. De asemenea, toate prospectele și rapoartele societăților industriale pot să aștepte.

Acum mă apuc din nou de colile de tipar. Sper că aerul de mare v-a făcut bine la amîndoi și în special soției tale. Noi aici în fiecare seară între 9 și 11 jucăm cărți în desperare, dar eu pînă acum stau excelent la pierderi. Nim și soții Rosher vă trimit salutări cordiale.

Salutări soției tale,

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marks a Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

266

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la Zürich

4. Cavendish Place  
Eastbourne, 13 aug. 1886

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Răspunsul meu la amabila dv. scrisoare din 9 iunie a întîrziat din simplul motiv că, avînd foarte mult de lucru, am fost nevoit să suspend *întreaga* corespondență (cu excepția celei foarte urgente) pînă cînd manuscrisul traducerii „Capitalului“<sup>123)</sup> a fost, în sfîrșit, definitivat pentru tipar. Acum am terminat și pot, în fine, să încep să răspund la grămada de scrisori ; dv. sînteți prima. Dacă în acea scrisoare a dv. mi-ați fi comunicat că aveți timp disponibil pentru munca de partid, v-ași fi trimis imediat cîteva rînduri de răspuns ; regret pro-

<sup>121)</sup> „Le Socialiste“, „El Socialista“, „Der Sozialist“. — *Nota red.*

<sup>122)</sup> „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

<sup>123)</sup> traducerea engleză a volumului I. — *Nota red.*

fund dacă din vina mea ați fost împiedicată să faceți ceva util.

Cînd v-am propus să traduceți „Muncă salariată și capital“ uitasem complet că o traducere în limba engleză apăruse deja la Londra. Întrucît ea se găsește în librăriile din New York, n-are sens să mai fie tradusă o dată.

Acum, despre „Originea“<sup>124)</sup>. Lucrarea aceasta e mult mai greu de tradus decît „Situția“<sup>125)</sup> și fiecare pagină v-ar solicita mult mai mare atenție și mult mai mult timp. Dar dacă eu aș mai avea răgazul să redactez traducerea, atunci asta n-ar fi o piedică, cu condiția ca dv. să-i puteți consacra timpul și atenția necesare și să lăsați un spațiu mai mare pe marginea paginei pentru ca eu să pot face modificările. Dar trebuie să mai ținem seamă și de un alt fapt. Dacă în general acestei lucrări îi este dat să apară în limba engleză, ea trebuie editată astfel încît publicul s-o poată găsi în librăriile obișnuite. În măsura în care pot eu aprecia, acest lucru *nu* se va întîmpla cu „Situția“. Dacă regulile comerțului de carte în America nu se deosebesc prea mult de cele din Europa, librării nu vor vinde cărți tipărite de edituri care aparțin unor instituții ale Partidului Muncitoresc, deci cu care ei nu au legături. Din acest motiv, lucrările chartiştilor și ale oweniștilor nu se păstrează nicăieri, *nici măcar la British Museum*, iar întreaga noastră literatură germană de partid nu poate fi găsită în librării. — acesta era cazul chiar cu mult înainte de legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> — și, în afara partidului, ea este necunoscută. Uneori, o asemenea situație nu poate fi evitată, dar atunci cînd se poate, ea trebuie evitată. Și dv. nu-mi veți reproșa dorința de a scuti traducerile în engleză ale lucrărilor mele de o asemenea soartă care m-a chinuit timp de peste 40 de ani în Germania. În Anglia, situația este de așa natură încît se vor putea găsi — acum sau foarte curînd — editori pentru lucrările socialiste și sînt convins că anul viitor voi reuși să editez aici o versiune engleză și să obțin un onorariu pentru traducător; și întrucît, în afară de aceasta, i-am promis doctorului Aveling încă demult că-i voi încredința traducerea „Dezvoltării“ și cea a „Originii“, dacă el își asigură *singur* onorariul<sup>489</sup>, vedeți și dv. că apariția unei ediții americane altfel decît printr-o rețea obișnuită de librării n-ar

<sup>124)</sup> F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — *Nota red.*

<sup>125)</sup> F. Engels. „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

face decît să reducă șansele ca ediția londoneză să apară în librăriile obișnuite și să fie astfel larg accesibilă publicului.

În plus, nu cred că în momentul de față aceasta este cartea de care au neapărată nevoie muncitorii americani. „Capitalul“ le va sta la dispoziție încă înainte de sfîrșitul anului și le va sluji drept carte de căpătîi. Cărticica mea nu va putea servi ca literatură accesibilă, populară pentru propaganda propriu-zisă. În actualul stadiu, nedezvoltat, al mișcării, unele lucrări franțuzești de popularizare ar fi, după părerea mea, mai adecvate. Deville și Lafargue au editat, acum doi ani, două cicluri de prelegeri, „Cours d'Economie Sociale“, în care Deville prezintă mai mult partea economică, iar Lafargue pe cea generală, istorică a teoriei lui Marx. Cu siguranță că Bernstein poate să vă arate un exemplar și să obțină unul de la Paris, așa încît veți putea să apreciați dv. înșivă. Nu mă refer, desigur, la lucrarea mai mare a lui Deville, rezumatul pe care l-a făcut el din „Capitalul“ și care în partea a doua este plină de greșeli.

14 august. Să revenim la „Originea“. Nu vreau să spun că Aveling a promis ferm să facă traducerea, dar eu mă simt angajat față de el în cazul în care traducerea va trebui să apară la *Londra*. Hotărîrea definitivă va depinde, deci, în mare măsură de condițiile în care o veți putea publica dv. în America. Mă opun categoric repetării a ceea ce a făcut Miss Foster cu lucrarea mea, „Situția“<sup>126)</sup>. Dacă apare posibilitatea ca o firmă cunoscută în lumea de afaceri burgheză să editeze în engleză nu numai această singură carte, ci, probabil, o serie de alte lucrări, și încă cu avantajul ca traducerea să se facă aici (ceea ce pentru mine înseamnă economie de timp) veți fi de acord că trebuie să mă gîndesc foarte bine înainte de a consimți la editarea în America a acestei singure cărți-cele și de a strica, astfel, totul. Iar avînd în vedere actuala orientare antisocialistă din America, mă îndoiesc că veți găsi editori profesioniști dispuși să-și lege numele de lucrări socialiste.

Ar fi foarte bine dacă s-ar edita o serie de broșuri în care să se expună într-o formă accesibilă conținutul „Capitalului“. Teoria plusvalorii — Nr. 1; istoria diferitelor forme ale plusvalorii (cooperarea, manufactura, industria modernă) — Nr. 2; acumularea și istoria acumulării primitive — Nr. 3; dezvoltarea producției de plusvaloare în colonii (*ultimul capi-*

<sup>126)</sup> F. Engels. „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — Nota red.



tol) — Nr. 4 — aceasta ar fi deosebit de instructiv pentru America, deoarece ar permite să se urmărească istoria economică a acestei țări, transformarea unei țări de agricultori independenți într-un centru al industriei moderne, iar expunerea ar putea fi completată cu fapte specific americane.

Deocamdată puteți fi sigură că va mai trece un timp pînă cînd *masa* muncitorilor americani va începe să citească literatura socialistă. Pentru cei care citesc *realmente* și care vor să citească se găsește suficient material, iar „Originea“ este lucrul care le lipsește cel mai puțin. Spiritul anglo-saxon și mai cu seamă evoluția lui exclusiv pragmatică din America nu pune nici un preț pe teorie pînă cînd nu este împins de o necesitate imperioasă; iar eu contez tocmai pe faptul că învățămintele pe care le vor trage prietenii noștri din propriile lor greșeli îi vor pregăti pentru învățarea teoriei.

Al dv. foarte devotat,  
F. Engels

Rămîn aici pînă la 27 ale lunii, apoi mă întorc la Londra.

Publicat pentru prima dată  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

267

Engels către Eduard Bernstein <sup>490</sup>

la Zürich

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 14.8.86

Dragă Ede,

Acum două săptămîni ți-am trimis un exemplar din „Standard“ cu o corespondență din Bulgaria extrem de importantă despre intrigile rusești în Balcani. De atunci, situația s-a agravat. Alexandru al III-lea, după numeroasele eșecuri, are nevoie de un succes, iar întrucît se țeș fel și fel de intrigi

s-ar putea întâmpla ca acești domni să nu mai poată domina situația pe care au creat-o și să izbucnească un război. În legătură cu aceasta, voiam să-ți comunic știrea despre care corespondentul din Petersburg al lui „Daily News“ susține că este adevărată, în ciuda tuturor dezmințirilor date, și anume că de la 18 august pînă la sfîrșitul lunii la Wilna<sup>127)</sup>, deci în apropiere de granița cu Prusia, se vor desfășura manevre în care se vor confrunta șase corpuri de armată rusești cu alte șase; prin urmare, acolo se vor concentra 12 corpuri de armată (întreaga armată germană n-are decît 18), potrivit celor mai modeste estimări — 240 000 de oameni. Este evident că asemenea sume colosale nu se aruncă pe fereastră pur și simplu de dragul reclamei. În plus, Alexandru al III-lea a interzis prezența la manevre a *tuturor* ofițerilor străini, chiar și pe cea a prusianului *Werder*. În timp ce acești 240 000 de oameni vor fi masați la graniță, domnul Giers va veni în Germania să ducă tratative cu Bismarck. Manevra este extrem de îndrăzneată, mai ales față de bătrînul Wilhelm, căruia îi atinge coarda cea mai sensibilă. Prin urmare, lucrurile ar putea lua o întorsătură proastă și s-ar putea să se ajungă la război. N-ar fi exclus, ce-i drept, ca totul să decurgă în liniște, deoarece este cert că Giers nu este amator de asemenea demonstrații nebunești. Am considerat, însă, că este mai bine să-ți atrag atenția asupra acestei istorii ciudate.

Spune-i lui Schlüter că mă voi apuca de lucrarea lui<sup>446</sup> deîndată ce mă întorc la Londra. Poate că încă înainte de asta am să-l văd pe bătrînul Harney și am să pot afla de la el multe detalii interesante pentru Schlüter.

Calde salutări. Pe 28 mă înapoiez la Londra.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în: „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>127)</sup> denumirea actuală — Vilnius. — *Nota red*

268

Engels către August Bebel

la Borsdorf, lângă Leipzig

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 18 Aug. 1886

Dragă Bebel,

E mult timp de când nu ți-am dat vești despre mine, dar pe de o parte nu s-au produs evenimente deosebite care să facă necesar un schimb de păreri, iar pe de altă parte a trebuit să lucrez atât de intens la manuscrisul traducerii „Capitalului“<sup>128)</sup> încît de aproape două luni și jumătate am fost nevoit ca în principiu să renunț literalmente la orice corespondență, cu excepția celei strict urgente. Acum am terminat și au mai rămas doar istovitoare corecturi care mă chinuiesc pînă și aici, la mare, dar, în fine, pot să umplu golul, cu atît mai mult cu cît s-au petrecut unele lucruri despre care merită scris.

În primul rînd, sentința de la Freiberg<sup>486</sup>. Judecătorul german, în primul rînd cel saxon, pare să nu fie încă satisfăcut de propria-i mirșăvie. Cu el se întîmplă așa cum s-a întîmplat pe timpul Internaționalei cu Eccarius, despre care Pfänder spunea odată : Încă nu-l cunoașteți pe E[ccarius], el vrea să devină cu mult mai rău decît este. Iar saxonii nu fac excepție. Toate oficialitățile din Germania sînt corupte, dar într-un stat mic există o corupție aparte. Acolo funcționăria, total sau parțial ereditară, este atît de puțin numeroasă și pe deasupra ține atît de mult la privilegiile ei de castă, încît pretutindeni — în justiție, poliție, administrație, armată — toți sînt frați și veri care se sprijină unul pe altul și lucrează mină-n mină, așa încît toate normele de drept obligatorii în statele mari sînt eludate și tot ce este imposibil devine posibil. Ceea ce este posibil acolo am mai văzut în afară de Germania în Luxemburg, foarte recent pe insula Jersey, iar în perioada potlogăriei bonapartiste — în Elveția. Și sînt convins că Bismarck ar institui aceleași rînduiri în orice stat german mic din clipa în care curtea — aflată în fruntea bandeii de țilhari — nu i-ar mai opune rezistență. În cel mai mare dintre aceste state mici, în Prusia însăși, nobi-

<sup>128)</sup> versiunea engleză a volumului I. — *Nota red.*

limea ofițerească și funcționărească alcătuiește o astfel de „familiuță“, capabilă de orice în numele intereselor de castă reale sau imagine.

În momentul de față, clica guvernantă e copleșită de griji. Odată cu moartea bătrînului Wilhelm pentru ea va veni o perioadă de incertitudine și șovăieli și de aceea — consideră ea — trebuie să se creeze din vreme o situație cît mai stabilă. Așa se explică valul de persecuții, amplificat de furia provocată acestei clici de eșecul total al întregii activități desfășurate pînă acum împotriva noastră și speranța într-un mic scandal care să le ofere posibilitatea să înăsprească din nou legea <sup>129</sup>). Iată de ce va trebui să stați nouă luni după gratii.

Sper că vei reuși să te întrezezi atît de bine în călătoriile din vara aceasta încît cele 9 luni să nu-ți afecteze sănătatea. Pentru partid această absență forțată a ta va fi o mare pierdere; e drept că docilii vor trebui să priceapă în sfîrșit că docilitatea nu-i salvează de la închisoare, dar asta nu-i va schimba, iar tot ce îngreunează organizarea maselor noastre și, prin urmare, exprimarea în mod organizat a voinței lor, le ușurează docililor manevra de a se erija în adevărați reprezentanți ai partidului. Iar cînd vor ști că tu ești după gratii, se vor umfla și mai mult în pene. Atunci multe vor depinde de Liebk[necht], dar acesta de cine va depinde? Peste două săptămîni, el va veni aici și în orice caz îmi va relata o mulțime de cancanuri din partid, adică atît cît va considera el necesar să-mi relateze. De un lucru poți să fii sigur: părerea mea despre mișcarea germană în ansamblu și despre tactica pe care aceasta trebuie s-o urmeze, precum și despre diferitele persoane din mișcare, inclusiv despre Liebk[necht], va rămîne, atît înainte cît și după aceea, neschimbată. De altfel, mă bucur mult că-l voi revedea, deși știu din experiență că toate argumentele mele vor fi zadarnice — în cel mai bun caz va ține seama de părerea mea în America, unde Tussy Aveling îl va struni din cînd în cînd, ca să-l mențină pe drumul cel bun <sup>485</sup>. În ceea ce privește însă succesul financiar al călătoriei am oarecare dubii. De cînd mișcarea americană a devenit o realitate, ea trebuie să înceteze de a mai fi o sursă de bani pentru Germania. Ea a putut fi o astfel de sursă atît timp cît a fost pur academică. Acum, însă, cînd muncitorii anglo-americani au ieșit din letargie, se pune problema de a-i sprijini prin cuvînt și prin presă în primii lor pași încă șo-

<sup>129</sup>) Comp. volumul de față, p. 463—464. — *Nota red.*

văielnici, de a crea în rîndurile lor un nucleu cu adevărat socialist — iar asta costă bani. Totuși, de data aceasta o să mai pice cîte ceva.

Această intrare a americanilor în mișcare și noul avînt al mișcării franceze datorită celor trei deputați muncitori și Decazevill-ului <sup>436</sup> — iață două evenimente de importanță istorică mondială ale acestui an. În America sînt tot felul de absurdități : ba anarhiști, ba Knights of Labour <sup>491</sup> — dar toate astea sînt fleacuri, lucrurile s-au pus în mișcare și vor evolua rapid. Vor mai fi încă unele deziluzii — sfararii vechilor partide politice se pregătesc deja să tuteleze din culise partidul muncitoresc pe cale de a se naște — și se vor face gafe cu adevărat monumentale. Cu toate acestea însă, acolo lucrurile vor merge mai rapid decît oriunde în altă parte.

În Franța, cele 108 000 de voturi date lui Roche <sup>464</sup> au demonstrat că vraja radicalismului s-a risipit, iar muncitorii parizieni încep să se dezică de radicali, și încă masiv. Pentru a consolida acest succes, această poziție nou cucerită, ai noștri au reușit să transforme organizația vremelnice creată pentru alegerea lui Roche într-una permanentă <sup>492</sup>, devenind astfel mentorii teoretici ai muncitorilor care se distanțează de radicali <sup>339</sup>. Acești oameni își spun toți socialiști, dar de abia acum ei se conving dintr-o experiență amară că fleacurile lor demodate preluate de la Proudhon și L. Blanc nu sînt decît un gunoi burghez și mic-burghez — și de aceea devin destul de receptivi la teoria lui Marx. Acesta este rezultatul faptului că radicalii se află pe *jumătate* la putere ; cînd ei vor fi pe de-a întregul la putere, toți muncitorii le vor întoarce spatele, iar eu afirm : victoria radicalismului, adică victoria vechiului socialism francez demodat în *Cameră* înseamnă victoria marxismului în primul rînd în *Consiliul municipal* al Parisului. O, dacă Marx ar fi trăit să vadă cum se confirmă în Franța și în America afirmația lui, că republica democratică, nu mai este astăzi decît un cîmp de bătălie pe care se dă lupta decisivă dintre burghezie și proletariat.

Aici, în pofida tuturor, a tuturor, nimic nu se clintește. Nici măcar nu se poate afirma că există, ca pe vremea lui Owen, o *sectă* socialistă. Cîte capete, atîtea secte. The Social Democratic Federation <sup>229</sup> are măcar un program și o oarecare disciplină, dar nu are nici un fel de priză la mase. Șefii ei sînt niște aventurieri politici, niște ariviști, iar ziarul lor „Justice“ nu răspindește decît o singură și colosală minciună — puterea mondial-istorică și importanța federației. Acest

lucru îl uită uneori chiar și bunul Ede, care, citind ziarul într-un moment nepotrivit, aduce mișcării *autentice* din Anglia mai multe prejudicii decât foloase; el, acolo, nu poate să înțeleagă cum speculează „Justice“ acest lucru aici. Liga<sup>279</sup> trece printr-o criză. Morris — visător sentimental, bunăvoința personificată, pînă într-atît înduioșată de sine încît se transformă în rea-voință, în refuzul de a învăța ceva — s-a poticnit de frazeologia revoluționară și a devenit victima anarhiștilor. Bax este foarte înzestrat și înțelege cîte ceva, dar, după obiceiul filozofilor, și-a încropit un socialism propriu, pe care-l consideră drept teoria autentică a lui Marx, provocînd astfel mult rău. Dealtfel, la el asta e o boală a copilăriei, care va trece; păcat numai că acest proces se desfășoară sub ochii publicului. Aveling este nevoit să muncească atît de mult pentru pîinea cea de toate zilele, încît prea mult nu poate să învețe nici el; este singurul cu care mă văd cu regularitate. Apariția „Capitalului“<sup>130)</sup> în limba engleză va lumina însă enorm de mult capetele.

Acum însă trebuie, să închei, ca să mai pot expedia scrisoarea astăzi. Este ora 6,45 și curînd se va servi ceaiul, iar la opt pleacă ultima poștă. Rămii, deci, cu bine și nu-mi plăti cu aceeași monedă pentru îndelungata mea tăcere, și mai ales să fii convins că orice bîrfă la adresa ta se va lovi de mine ca de un zid.

Bătrînul tău,  
F. E.

Rămîn aici în mod sigur pînă pe la 28 ale lunii<sup>484</sup>, după această dată e mai bine să-mi scrii la Londra.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>130)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

269

Engels către Karl Kautsky

la Londra

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 20/8/86

Dragă baroane,

Îți restituie scrisoarea lui Dietz<sup>493</sup>. Dacă tu primești asigurări că Bl[os] nu va avea dreptul să insereze nimic fără aprobarea ta prealabilă, munca pur mecanică poți s-o lași în seama lui. În cel mai rău caz te rezezi pentru câteva zile la Stuttgart și aranjezi lucrurile. Oricum, e mai bine decât să încerci să te duci acolo pentru 6 luni, încercare ce se va solda, după trei săptămîni, cu expulzarea ta, ceea ce i-ar da, într-adevăr, mîna liberă, domnului Bloss. Singurul lucru de care trebuie să ții seama este ca în acest timp tu să exerciți un control ceva mai sever, pentru ca Bloss să nu profite de situația creată și să publice vreo porcărie.

Este de la sine înțeles că mă poți menționa în prospect în calitate de colaborator; de asemenea îți voi pune la dispoziție cu dragă inimă prefața la traducerea engleză a „Situației clasei muncitoare”<sup>131</sup>) de îndată ce o voi primi. Nu este mare. Să-ți mai promit încă ceva concret nu sînt în măsură, deocamdată, cu atît mai mult cu cît întreprinzătorul Schlüter vrea să reediteze „Problema locuințelor”, lucru care va necesita revizuirea textului și o prefață<sup>132</sup>), precum și lucrarea lui Borkheim „Patrioții de paradă”, pentru care trebuie să scrii o scurtă biografie a lui Borkheim<sup>133</sup>). După cum vezi, nu trebuie să am grijă să-mi găsesc de lucru, de asta au grijă alții.

Planul tău — de a lua o casă și de a o mobila — este foarte înțelept; dar după un timp te vei convinge că trenurile de seară pleacă spre Harrow prea devreme, așa că te-aș sfătui să cauți și în altă parte. Dealtfel, peste tot e cam același lucru.

Recrudescența bruscă a furiei urmărilor se explică, evident, prin apropierea morții bătrînului Wilhelm. Pentru banda

<sup>131</sup>) F. Engels. „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia»”. — Nota red.

<sup>132</sup>) F. Engels. „Prefață la la ediția a doua a lucrării «Contribuții la problema locuințelor»”. — Nota red.

<sup>133</sup>) F. Engels. „Introducere la broșura lui Sigmund Borkheim «În amintirea patrioților de paradă germani (1806—1807)»”. — Nota red.

care se află acum la putere ea va inaugura o perioadă de incertitudine și de aceea acești domni doresc să-și asigure, în măsura posibilului, o poziție fermă; în parte, punându-i pe toți în fața unor fapte împlinite în politica internă, iar în parte, dacă vor reuși, provocând scandaluri și băgînd astfel și mai mult spaima în filistini<sup>134</sup>). Această bandă ar da mult ca la Berlin să se producă o zăpăceală cum s-a întîmplat la Amsterdam cu bătaia țiparului<sup>494</sup>. La aceasta se mai adaugă furia personală a lui Puttkamer, care, ca un adevărat prusian, consideră fiecare prostie a sa soldată cu un eșec drept o jignire adusă de alții valoroasei sale persoane.

Percy, Pumps și Lily au plecat marți la Walmer, lângă Deal, la bătrîni Roshier, iar astăzi trebuiau să se întoarcă, dar pînă acum — nici o veste. Ieri a fost teribil de înăbușitor, înnoțat, dar astăzi este o vreme minunată. Nim e sănătoasă și îți trimite salutări călduroase, la care mă alătur. Sper că soția ta se simte bine.

Al vostru,  
F. E.

Îți mulțumesc pentru Sonnenschein, pachetul a fost expedit din greșeală la Regent's Park Road, în el se află ceea ce îmi lipsește aici; am și cerut la poștă să-mi fie trimis<sup>495</sup>.

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

270

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Dragă Ede,

Sper că ai primit cele cîteva rînduri pe care ți le-am trimis prin doamna Schack<sup>135</sup>). Rușii au coborît tonul; intri-gile continuă în culise și sînt îndreptate în primul rînd împo-

<sup>134</sup>) Vezi volumul de față, p. 460 — *Nota red.*

<sup>135</sup>) Vezi volumul de față, p. 458. — *Nota red.*



triva intereselor Angliei în Asia — în Turkestan și China. Astfel, pentru anul acesta pericolul de război a fost înlăturat. Cei 240 000 de oameni despre care scria corespondentul lui „Daily News“ nu cred că se vor mai pune acum în mișcare... Asta spre informarea ta. Evenimentele evoluează atât de rapid, încît veștile alor noștri sînt de cele mai multe ori învechite. Sărmanul baron <sup>136)</sup>, este disperat că nu-i scrii nici un rînd.

Al tău,  
F. E.

[Eastbourne] 20/8/86

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

271

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 20. aug. 86

Dragă domnule Schlüter,

V-a venit, în sfîrșit, rîndul și dv. Am fost nevoit să renunț la corespondență căci trebuia să termin manuscrisul englezesc <sup>137)</sup>.

Prin urmare, mai întîi despre scrisoarea dv. din 10 martie.

1. Am primit, în fine, banii trimiși în contul meu curent și am dat o chitanță dublă <sup>138)</sup>.

2. L-am citit pe Lexis <sup>139)</sup>. Omul nu e prost deloc, dar e un mare ticălos și el știe asta.

<sup>136)</sup> Karl Kautsky. — *Nota red.*

<sup>137)</sup> — al volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>138)</sup> Vezi volumul de față, p. 414 — *Nota red.*

<sup>139)</sup> W. Lexis. „Die Marxsche Kapitaltheorie“. — *Nota red.*

3. „*Originea*“ — modul în care a acționat Dietz a fost pentru mine o dovadă a felului arbitrar în care procedează el în afaceri, iar pe viitor o să țin cont de asta. În general, lucrurile au mers bine și cartea va putea, astfel, să fie din nou în vânzare <sup>444</sup>.

4. Adresele Consiliului General. Nu voi putea ști dacă le am pe toate decît atunci cînd prietenii mei îmi vor lăsa timp să pun în ordine scrisorile și celelalte hîrtii ale lui Marx. Prin urmare, deocamdată nu vă pot ajuta <sup>496</sup>.

5. Manuscrisul despre chartiști <sup>446</sup> va fi gata deîndată ce mă voi întoarce la Londra, după 28 ale lunii. Voi avea, probabil, posibilitatea să mă consult cu bătrînul nostru Harney, care trebuie să fie acum la Londra, asupra punctelor îndoielnice. Articolul din „*Rheinische Jahrbücher*“ este al lui Weerth și puteți să-i dați numele.

Cartea poștală din 8/6. — Dacă aveți ocazia puteți să-mi trimiteți scrisorile rămase de la Hess, deși nu cred că ele conțin altceva decît bîrfă. Bunul Moses a ieșit, după 1848, din orice mișcare adevărată și numai un timp a mers alături de lassalleeni sub conducerea lui Schweitzer.

Scrisoarea din 16/8. — Am să revăd cu plăcere „*Problema locuințelor*“. În general, lucrarea poate fi tipărită așa cum este (în măsura în care nu mă înșală memoria). Va fi necesară o mică introducere.

O nouă ediție a „*Patrioților de paradă*“ ar fi, desigur, foarte binevenită. Autorul lucrării este Borkheim, iar eu i-aș scrie o scurtă biografie <sup>140</sup>). Dar cum și din această lucrare, ca și din „*Problema locuințelor*“, eu nu am decît un exemplar, iar la ambele vor fi necesare, probabil, note, v-aș fi foarte îndatorat dacă mi-ați trimite (la Londra) cîte un exemplar din fiecare.

Alătur cîteva rînduri pentru Ede, pe care vă rog să i le transmiteți.

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
În : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>140</sup>) F. Engels. — „Introducere la broșura lui Sigmund Borkheim «În amintirea patrioților de paradă germani (1806—1807)»“. — *Nota red.*

272

Engels către Karl Kautsky

la Londra

Deoarece mi-ai scris că îmi vei trimite sîmbătă scrisorile etc., vreau numai să-ți comunic că nici sîmbătă, nici ieri, nici astăzi — luni — pînă la 7 seara, n-am primit nimic; contam cel puțin pe „S[ozialdemokrat]“.

L[iebknecht] îmi scrie că, după toate probabilitățile va sosi săptămîna aceasta. Voi veni pentru o zi la Londra ca să-l întîlnesc; am să-i scriu în prealabil. Salutări soției tale de la Nim și de la

Al tău, F. E.

[Eastbourne] 23/8/86

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

273

Engels către Karl Kautsky

la Londra

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 24/8/86

Dragă Kautsky,

Avalanșa ta de scrisori de azi dimineată m-a copleșit, m-a zdrobit, m-a strivit, m-a amețit. Am să mă străduiesc să mă descurc cumva ca să pot răspunde la ele. Îți mulțumesc mult!

Liebknecht îmi scrie că va pleca, probabil, chiar mîine direct la Londra, prin Vlissingen. În fiecare zi aștept vești mai detaliate și deîndată ce voi afla ziua sosirii lui voi veni pentru o zi la Londra și-l voi lua încoace. Măgarul<sup>141)</sup> nu i l-aș cumpăra, pe vapor poate să scrie și fără el. Sau intenționează să aibă tot timpul rău de mare? Dar nici un măgar<sup>141)</sup> n-a reușit pînă acum să scape de răul de mare.

<sup>141)</sup> Joc de cuvinte; Esel — „măgar“ și „pupitru“. — *Nota red.*

În zilele de 12—13 vrea să treacă pe la mine, la Londra, bătrînul Becker<sup>142)</sup> din Geneva.

La mijlocul lui septembrie promit să vină la Londra mama Schack și soții Wischnewetzky.

Dacă pe deasupra vor mai veni și Schorlemmer și soții Lafargue — de la Schorlemmer am primit pe 16 august o vedere din Bellaggio, pe lacul Como — o să fie o înghesuială...

Noi rămînem aici pînă la 4 septembrie (de sîmbătă într-o săptămînă)<sup>484</sup>.

Nim și Pumps trimit salutări cordiale soției tale și ție.

Ditto al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

274

Engels către Laura Lafargue

la Paris

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 24 aug. 86

Draga mea Laura,

Astăzi dimineață am primit de la Londra scrisoarea ta din 20 ale lunii, împreună cu o mulțime de alte scrisori și de ziare — de aceea astăzi nu pot decît să-ți trimit cecul de 15 lire.

Bătrînul Becker scrie că va fi aici (la Londra) pe la 12 septembrie, împreună cu van Kol.

Contesa Guillaume-Schack, care a fost aici numai cu o lună în urmă, scrie că va veni în jurul lui 15 septembrie împreună cu soții Wischnewetzky (el este rus, ea — yankee).

Liebknecht îmi scrie că ar putea pleca la Londra chiar mîine. Deîndată ce-mi va comunica ziua sosirii sale, mă voi

<sup>142)</sup> Johann Philipp Becker. — Nota red.

duce la Londra să-i văd pe Edward și Tussy înainte de plecarea lor<sup>485</sup>, și să-l aduc aici pe Liebknecht pentru câteva zile — apoi ne întoarcem la Londra la 4 septembrie<sup>484</sup>.

Mă bucur să aflu că evenimentele de la Vierzon<sup>497</sup> sînt folosite la fel ca cele de la Decazeville<sup>436</sup>.

Zilele trecute am primit o vedere de la Schorl[emmer], din Bellaggio, pe lacul Como.

Salutări de la Nim, de la Pumps și de la al tău care

te iubește,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în : F. Engels,  
P. et L. Lafargue. „Correspondance”,  
t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 275

### Engels către Karl Kautsky

la Londra

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 25/8/86

Dragă baroane,

Scrisoarea ta va sosi la Offenbach la țanc, deoarece L[iebknecht] pleacă de abia pe 26 seara de la Borsdorf, prin urmare pe 27 este la Offenbach și de abia pe 29 la prînz, la 1,40, pleacă de la Köln, dacă trece prin Vlissingen, așa cum mi-a scris mai demult.

Așadar, duminică<sup>143</sup>) seara voi fi la Londra, între orele 9 și 10, și sper să vă văd chiar în aceeași seară. Lui L[iebknecht] i-am propus ca imediat ce sosește să ia o trăsură și să vină la mine — ce mai vrea ?

M-ai îndatora foarte mult dacă vineri seara ai trece pe la mine să vezi dacă au sosit scrisori, și anume o scrisoare

<sup>143</sup>) 29 august. — *Nota red.*

de la *Union Bank of London*, și mi le-ai trimite ca să pot sîmbătă dimineață să mai rezolv unele afaceri.

Cele mai bune salutări.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară  
în „Arhiv Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 276

Engels către Karl Kautsky

la Londra

Eastbourne, 26 aug. 86

Dragă Kautsky,

Lieb[necht] sosește luni <sup>144)</sup> la gara pe care trebuie să i-o indici tu — via Flushing — dacă nu va primi scrisoarea ta, atunci la *Holborn*. Prin urmare, n-are nevoie de sfaturi. Dacă nu găsește pe nimeni la gară, ia o trăsură și vine la mine.

Eu sosesc la Londra sîmbătă după-amiază, cel tîrziu seara, în măsura posibilului pe la 4—5 voi fi în Regent's Park Road. Duminică va veni, probabil, la mine Harney. Detalii îți voi comunica verbal. Dacă vineri va fi la mine acasă o scrisoare de la *Union Bank* și tu vei putea s-o expediezi înainte de 5,30 ar fi foarte bine; dacă nu, las-o acolo pînă vin eu. De asemenea, lasă toate celelalte, nu e grabă.

Salutări cordiale soției tale.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa”,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 277

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Traducerea „Capitalului” va apare la W. Swan Sonnenschein, Lowrey and Co., Paternoster Square, London. 23 de

<sup>144)</sup> 30 august. — Nota red.

coli sînt deja tipărite, iar întregul manuscris se află în tipografie. Din păcate, n-am putut găsi nicăieri articolul incriminat, altfel aş fi putut, probabil, să-ţi comunic unele detalii <sup>498</sup>. Pe Liebk[necht] ai să-l vezi, probabil, mai înainte de a fi primit această scrisoare, el a plecat alaltăieri cu vaporul „Servia“ <sup>485</sup>. Deîndată ce voi rezolva lucrările cele mai urgente — încă în cursul acestei săptămîni — am să-ţi scriu mai pe larg.

(Londra) 6./9./86

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“, Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

278

Engels către Editura F. N. Nestler și Melle  
la Hamburg

(Ciornă)

[Londra, 11 septembrie 1886]

Stimați domni,

Insinuarea cuprinsă în scrisoarea dv. din 9 septembrie trebuie s-o resping în modul cel mai ferm <sup>499</sup>.

Chiar dacă Kautsky și, grație lui, Dietz, a ajuns la ideea de a elabora o asemenea culegere de extrase numai ca urmare a propunerii pe care mi-ați făcut-o, nu aveți temeiuri să reclamați acest lucru, deoarece în cartea dv. poștală din 15 mai îmi comunicați :

„Trebuie să recunoaștem deschis că fără participarea dv. nu ne vom putea realiza ideea“.

Deoarece dv. ați renunțat, ei au avut dreptul incontestabil de a o realiza. Nu pot să înțeleg ce mi se poate reproșa mie în această privință.

Dar, în plus, supoziția de mai sus nu este nici măcar întemeiată. Despre necesitatea editării unei asemenea culegeri

se discută de mai mulți ani în cercurile socialiste și pînă la un anumit punct culegerea a și fost pregătită. Știu chiar de la Dietz că încă de la întemeierea întreprinderii sale îl preocupă această idee. Cînd am discutat cu Kaustky propunerea dv., unul din motivele pentru care el a refuzat a fost acela că se află deja în corespondență cu Dietz în legătură cu un proiect absolut similar și că, în această chestiune, *el este atît de angajat față de Dietz* încît e nevoit să respingă orice altă propunere de acest gen provenind de la alte persoane. În răspunsul meu <sup>145)</sup> am dat să se înțeleagă acest lucru, *atît cît am putut*; mai mult nu aveam dreptul să spun. La data cînd mi-ați scris, lucrurile erau, practic, atît de avansate încît Kautsky se ocupa de mai multe săptămîni cu pregătirea primei părți (despre Marx) și, prin urmare, nu avea nevoie de nici un fel de impuls din partea dv.

Faptul că anunțul lui D[ietz] apare tocmai acum nu este nici el, cîtuși de puțin, o urmare a celor comunicate mie de către dv. și despre care Dietz, din cîte știu, nici măcar nu are idee. Este doar rezultatul faptului că Dietz e nevoit, din cauza condamnării pe care a primit-o la Freiberg <sup>486</sup>, să facă să avanseze în așa măsură o serie de lucrări încît ele să poată fi continuate și fără supravegherea lui în timpul celor șase luni de închisoare.

În sfera afacerilor m-am obișnuit să aud asemenea reproșuri pripite, întemeiate pe o insuficientă informare. Este unul din acele obiceiuri mic-burgheze germane, care nu le vor permite niciodată germanilor să joace un rol cu adevărat mare în sfera afacerilor. Trebuie, însă, să recunosc că o asemenea comportare din partea unei firme cu reputație, ca a dv., mă miră într-o oarecare măsură.

Cu stimă

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935 ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>145)</sup> Vezi volumul de față, p. 439—440. — *Nota red.*



279

## Engels către August Bebel

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 13 septembrie 1886

Dragă Bebel,

Ceea ce mă miră în întreaga istorie bulgară și orientală<sup>352</sup> este faptul că rușii au descoperit de abia acum ceea ce Marx comunica Internaționalei încă în 1870<sup>146)</sup> și anume, că prin anexarea Alsaciei etc. ei au devenit arbitrul Europei. Singura explicație plauzibilă este că, de la război încoace, pretutindeni (în Rusia în 1874) a fost introdus sistemul Landwehrului prusian, iar în aceste condiții este nevoie de 10—12 ani pentru ca o asemenea armată să devină puternică. Acum Rusia și Franța și-au organizat astfel armatele, deci se poate începe. Tocmai de aceea armata rusă, care este nucleul panslavismului, face acum presiuni atât de puternice asupra guvernului încît țarul<sup>147)</sup> este nevoit să-și învingă antipatia față de Republica Franceză și să se alieze cu ea, sau să obțină acordul lui Bismarck pentru politica orientală a Rusiei — acestea sînt singurele două posibilități care i-au rămas. Bismarck și Wilhelm aveau următoarea alternativă : să se împotrivescă Rusiei, deci perspectiva unei alianțe ruso-franceze și a războiului mondial sau a unei revoluții ruse iminente prin alierea nihilistilor cu panslaviștii, sau să cedeze în fața Rusiei, adică să trădeze Austria ! Că Bismarck și Wilhelm n-au putut acționa altfel decît au acționat mi se pare limpede din punctul lor de vedere, iar marele pas înainte constă tocmai în faptul că a devenit absolut evident că interesele Hohenzollernilor și cele ale Germaniei sînt ireconciliabile. Imperiul german va fi în pericol de moarte din cauza bazei sale prusace.

Deocamdată — probabil pînă la sfîrșitul iernii — toată istoria va putea fi mușamalizată, dar panslaviștilor pofta le vine mîncînd și o ocazie atât de favorabilă ca acum nu vor mai avea. De îndată ce rușii vor reuși să ocupe Bulgaria, ei vor porni spre Constantinopol, dacă nu-i va opri vreun obsta-

<sup>146)</sup> K. Marx „A doua Adresă a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cu privire la războiul franco-prusian“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, Editura politică, București, 1963, p. 284—292). — *Nota red.*

<sup>147)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

col insurmontabil, bunăoară o alianță germano-austro-engleză. De aici apelurile insistente ale lui Bismarck ca Anglia să promoveze o politică antirusă mai activă, apeluri ce apar acum aproape zilnic în „Standard“, sub pretext că Anglia ar trebui să împiedice un război mondial.

În orice caz, contradicțiile dintre Austria și Rusia în Peninsula Balcanică sînt atît de puternice încît un război devine mai probabil decît menținerea păcii. Iar atunci nu va mai fi vorba de un război local. Care va fi rezultatul — cine va ieși învingător — nu este imposibil de prevăzut. Armata germană este, fără îndoială, cea mai bună și are cel mai bun comandament, dar ea este numai una dintre multe altele. Austriecii sînt imprevizibili și din punct de vedere militar, atît în ce privește numărul, cît mai ales comandamentul, și întotdeauna au fost bătûți, deși au avut cei mai buni soldați. Rușii, ca întotdeauna, se amăgesc cu forțele lor imense — pe hîrtie; ei sînt extrem de slabi în ofensivă, dar puternici cînd este vorba de apărarea propriei lor patrii. Punctul lor cel mai slab este, în afară de comandamentul suprem, lipsa de ofițeri capabili să conducă mase imense; țara nu produce un mare număr de oameni instruiți. Turcii sînt cei mai buni soldați, dar la ei conducerea superioară este întotdeauna lamentabilă, dacă nu venală. În fine, francezii — care sînt prea evoluți din punct de vedere politic pentru a putea suporta o instituție ca cea a înrolării voluntare în timp de un an și deoarece burghezul francez (ca individ) este absolut lipsit de spirit războinic — duc și ei mare lipsă de ofițeri. În sfîrșit, la toți în afară de germani, noua organizare n-a fost încă verificată. Prin urmare, toate aceste mărimi — atît cantitativ, cît și calitativ — sînt foarte greu de estimat. În ce-i privește pe italieni, este cert că la un efectiv egal vor fi bătûți de orice altă armată. Dar cum se vor grupa aceste mărimi într-un război mondial una alături de cealaltă sau una împotriva celeilalte este, de asemenea, imprevizibil. Ponderea Angliei — atît a flotei ei, cît și a enormelor ei resurse auxiliare — va crește pe măsură ce războiul se va prelungi, iar dacă inițial ea își va ține soldații în rezervă, în cele din urmă un corp de armată englez de 60 000 de oameni va putea decide rezultatul.

Toate acestea în ipoteza că în aceste țări nu se va produce nici o schimbare pe plan intern. Dar în Franța războiul poate aduce la cîrmă elemente revoluționare, în Ger-

mania o înfrângere sau moartea bătrînului <sup>148)</sup> poate determina o schimbare radicală a sistemului, lucru care, la rîndul său, poate avea drept consecință o regrupare a beligeranților. Pe scurt, este un haos care se poate solda cu *un singur* rezultat : un măcel fără precedent, epuizarea întregii Europe într-un grad fără precedent și, în final, prăbușirea întregului vechi sistem.

Pentru noi un succes direct n-ar putea rezulta decît dintr-o revoluție în Franța, care le-ar oferi francezilor rolul de eliberatori ai proletariatului european. Nu știu dacă pentru aceasta din urmă o asemenea situație ar fi cea mai avantajoasă ; *desăvîrșitul* șovinism francez ar lua proporții masive. O răsturnare în Germania după o înfrângere ar fi utilă numai dacă ea ar duce la o pace cu Franța. Soluția cea mai bună ar fi o revoluție rusă, dar ea nu poate fi așteptată decît după înfrîngeri foarte grele ale armatei ruse.

Un lucru e cert — inițial războiul ar împinge înapoi mișcarea noastră în întreaga Europă, iar în multe țări chiar ar distruge-o ; el ar ațîța șovinismul și vrajba națională ; din multitudinea de consecințe imprevizibile ale războiului una este certă în ceea ce ne privește și anume că după război ar trebui s-o luăm de la început, dar pe un teren infinit mai favorabil chiar decît astăzi.

Indiferent dacă va fi război sau nu, un lucru e cîștigat — filistinul german s-a trezit și, în fine, va fi din nou nevoit să participe activ la politică. Deoarece între republica socialistă, care va fi prima noastră fază, și bonapartismul prusian actual de factură semifeudală vor mai exista încă numeroase faze intermediare, nu poate decît să ne folosească, dacă burghezul german va fi, în sfîrșit, constrîns din nou să-și facă datoria din punct de vedere politic și să se situeze în opoziție față de actualul sistem, căci în felul acesta lucrurile se vor urni din loc. Iată de ce aștept cu atîta nerăbdare noua sesiune a Reichstagului. Deoarece în momentul de față nu primesc nici un ziar german, mi-ai face un mare serviciu dacă mi-ai trimite din cînd în cînd ziare germane cu relatări despre ședințele cele mai importante, în special în probleme de politică externă.

Liebk[necht] mi-a relatat multe și despre indignarea provocată în Germania de faptul că Bismarck s-a plecat în fața rușilor <sup>500</sup>. El a stat cîteva zile la mine, la Eastbourne, pe lito-

<sup>148)</sup> Wilhelm I. — *Nota red.*

ral; era foarte optimist — pentru el, ca întotdeauna, „toate merg minunat“; întrucît acum domniile din aripa de dreapta nu se mai dedau la intrigi care să prezinte oarecare importanță și au fost nevoiți să coboare tonul, L[iebknecht] a putut vorbi din nou cît se poate de revoluționar și, atît cît a fost posibil, a fost cel mai ferm dintre toți. I-am dat de înțeles că știu mai multe despre toate acestea decît, probabil, ar dori el să știu, dar întrucît se afla pe calea cea bună, nu exista absolut nici un motiv să-l tratez altfel decît cordial. Ce ți-a scris el despre cele ce am discutat nu știu și din această cauză nici nu mă pot simți răspunzător.

14. sept. Am fost întrerupt din nou, dar mă voi strădui să termin pînă la plecarea poștei de seară, pentru ca tu să primești scrisoarea cel tîrziu joi dimineață. Și Landtagul ungar se întrunește zilele acestea; o să se vorbească mult și acolo despre istoria bulgărească. Pentru noi, cel mai avantajos ar fi ca Rusia să sufere o înfrîngere pe cale pașnică sau prin război, căci atunci revoluția ar fi acolo asigurată. Panslaviștii ar participa la ea, dar a doua zi ar fi trași pe sfoară. Acesta este un punct despre care Marx vorbea întotdeauna cu cea mai mare certitudine, și nu cunosc pe nimeni altcineva care să fi înțeles Rusia atît de bine — situația ei internă și externă — ca el. Marx afirma că deîndată ce în Rusia vechiul sistem se va prăbuși — indiferent din cauza cui — și se va convoca o adunare reprezentativă — indiferent care — se va pune capăt politicii rusești de cotropire, deoarece atunci problemele interne vor prevala față de toate celelalte. Iar efectul pe care îl va produce asupra Europei căderea acestei ultime citadele a reacțiunii va fi enorm; noi, în Germania, îl vom simți primii.

Vaporul lui Liebk[necht] a sosit ieri la ora 3 dimineața la New York; soții Aveling se aflau acolo de cîteva zile <sup>485</sup>. Dacă și acolo e tot atît de cald ca și aici — la ora 4 după-amiază 25 de grade Celsius în cameră — o să transpire ceva cînd o să-și rostească discursurile.

În Franța, lucrurile continuă să meargă bine. Schema de agitație probată la Decazeville <sup>436</sup> este repetată acum la Vierzon în legătură cu greva de acolo <sup>497</sup>. Vaillant, aflat în elementul lui, este acolo figura centrală. La Paris, radicalii <sup>339</sup> lucrează pentru noi, ca și Bismarck în Germania. Ei s-au compromis cu societățile lor frauduloase, iar Clemenceau, care personal n-are nevoie de asta, este, totuși, prea legat de acești indivizi ca să mai poată sta deoparte în toată povestea. Astfel,

prăpastia dintre el și muncitorii care pînă acum au aderat la radicali se adîncește tot mai mult și ce pierde el cîștigăm noi. Ai noștri sînt foarte abili; mă și uimește disciplina de care dau dovadă francezii. Tocmai disciplina era punctul lor slab și au deprins-o acum, dar pe baza unei tradiții autentic revoluționare, care în Franța este ceva de la sine înțeles; acolo nu există nici urmă de îndoieli filistine în ale căror mreje se află indivizi ca Geiser și Viereck. Chiar în cazul scrutinului de listă<sup>334</sup> data viitoare noi vom obține în Franța succese importante. Și tocmai pentru că lucrurile merg atît de bine, atît acolo cît și în Germania, iar cîțiva ani de dezvoltare internă liniștită la care ar concura evenimente inerente ne-ar ajuta enorm să progresăm, tocmai de aceea eu nu pot dori un război mondial — dar parcă istoria te întrebă ce vrei? Ea își urmează cursul, iar noi trebuie să o luăm așa cum este.

Un lucru puteți să învățați de la francezi. Acolo, de 50 de ani toți revoluționarii respectă regula potrivit căreia acuzatul *refuză* să dea *orice informații* judecătorului de instrucție. Acesta are dreptul să pună întrebări, acuzatul are dreptul să nu răspundă, să nu se incrimineze pe el însuși și să nu-și incrimineze tovarășii. Această regulă este atît de înrădăcinată încît orice abatere de la ea e considerată cvasitrădare; este o regulă extrem de utilă în toate procesele. După aceea, însă, în cursul ședințelor publice, acuzatul este liber să spună ce vrea. Dar pe parcursul anchetei toate protocoalele sînt concepute astfel încît ele falsifică spusele acuzatului, iar apoi acesta este constrîns să le semneze. Este bine să reflectați la asta.

Al tău,  
F. E.

## Engels către Laura Lafargue

La Paris

Londra, 13 septembrie 1886

Dragă Laura,

Sîntem din nou la Londra <sup>484</sup> — și mereu și mereu același lucru, treburi de tot felul. Săptămîna trecută a trebuit să redactez un rezumat german al „Capitalului“ <sup>149</sup>, lucru ce s-a dovedit a fi foarte necesar. Alte două manuscrise așteaptă în sertarele mesei mele de lucru de peste o jumătate de an. Sper să scap de ele săptămîna asta. Din fericire *pentru mine*, colile de corectură <sup>150</sup> au sosit la intervale mari, altfel n-aș mai fi avut vacanță. În orice caz, acum voi suprima astfel de lucrări, căci altfel n-am să mai termin niciodată lucrarea principală.

Vaporul lui Tussy și Edward, „City of Chicago“, a sosit la New York pe data de 10, iar cel al lui Liebknecht, „Servia“, trebuie să fie și el acum acolo, deoarece a plecat la 4 septembrie. Ei au o misiune grea — să călătorească prin țară și să țină discursuri <sup>485</sup>. Liebknecht a stat cu noi la Eastbourne patru zile, s-a îngrășat zdravăn și a făcut o burtă de toată frumusețea. Yankeeii o să-i mai reducă din ea, fără îndoială. În general, a fost foarte bine dispus și plin de încredere în sine, ca de obicei : „totul merge strună“.

Ți-am scris că în jur de 18 august am primit de la Schorlemmer o vedere de pe lacul Como <sup>151</sup>, de atunci nu mai am nici o veste de la el. În orice caz, în curînd trebuie să-și facă apariția la Paris, de unde s-a jurat că te va aduce la Londra pe tine, iar dacă se poate și pe Paul. Sper din toată inima că va reuși. Nim își face de pe acum o mulțime de griji în legătură cu micile pregătiri necesare, care în fond nu vor necesita eforturi prea mari. Sper că procesul nu-l va împiedica pe Paul să vină <sup>501</sup>; vechea prăvălie de unde-i place să cumpere indispensabili cu 1 șiling și 6 pence mai există — dacă asta îl poate ademeni. Iar dacă el nu poate pleca, tu trebuie,

<sup>149</sup>) K. Kautsky. „Teoria economică a lui K. Marx“. — *Nota red.*  
<sup>150</sup>) ale versiunii engleze a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>151</sup>) Vezi volumul de față, p. 468. — *Nota red.*

firește, să te odihnești măcar puțin și să-ți revezi vechii prieteni de la Londra. Ți amintești ce spunea Meyer : „Cînd intră ea, parcă răsare soarele“ — fă, deci, ca soarele să răsară din nou deasupra Londrei !

Nim s-a fotografiat la Eastbourne, pozele au ieșit bine și au fost achitate, poate tormai de aceea n-au fost încă trimise la Londra.

Transmite-i, te rog, mulțumiri lui Paul pentru scrisoarea lui despre prepararea vinului, ea nu numai că a confirmat, dar a și *completat* ceea ce știam eu din alte surse. Este foarte plăcut să află că în această ultimă perioadă a producției capitaliste filoxera a distrus soiurile Château Lafitte, Lagrange și alte soiuri de preț, deoarece noi, cei care știm să le apreciem, nu ni le putem procura, iar evreii și parveniții, care le pot avea nu știu să le aprecieze. Prin urmare, dacă aceste soiuri nu mai au nici o misiune, n-au decît să se ducă pe apa sîmbetei ; urmașii noștri le vor reface rapid dacă ele vor fi necesare pentru mari serbări populare.

Ceea ce spunea Maurul în 1870 în Adresa către Internațională <sup>152)</sup>, și anume, că prin anexarea Alsaciei etc. Rusia a devenit arbitrul Europei, devine, acum, în sfîrșit, un lucru evident ; Bismarck a trebuit să cedeze, și acum trebuie să se facă voia Rusiei <sup>500</sup>. Visul unui imperiu german care să fie străjerul păcii în Europa, fără încuviințarea căruia să nu poată fi trasă nici o salvă de tun, s-a spulberat, iar filistinul german constată că este tot atît de înrobît țarului ca pe vremea cînd Prusia era „a cincea roată la căruța europeană“. Acum el se năpustește asupra lui Bismarck, care în definitiv nu face decît ceea ce este nevoit să facă. Furia este mare în Germania, nu numai printre filistini, ci și în armată. Liebk[necht] spune că din 1866 acțiunile guvernului n-au mai stîrnit o asemenea indignare. Dar asta nu e totul. Dacă începe actul al doilea al dramei balcanice, va izbucni între Rusia și Austria, și atunci — ce-o fi să fie — întreaga Europă va fi cuprinsă de flăcări. Mie mi-ar părea foarte rău — fără îndoială, ar fi *ultimul* război și, fără îndoială, el, ca și toate celelalte, trebuie, în ultimă instanță, să fie în favoarea noastră. Dar un asemenea război poate în cele din urmă să ne întîrzie victoria ; calea cealaltă este mai sigură. Dealtfel, se pare că singura cale este o revo-

<sup>152)</sup> K. Marx. „A doua Adresă a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cu privire la războiul franco-prusian“. — *Nota red.*

luție în Rusia, dar atîta timp cît Alexandru <sup>153)</sup> se află în mrejele panslaviștilor, acest lucru este puțin probabil. Într-adevăr, argumentul decisiv al lui Giers în tratativele cu Bismarck a fost următorul : noi sîntem prinși între panslaviști și nihilști ; dacă menținem pacea, ei se vor uni, iar revoluția de palat va deveni un fapt împlinit, prin urmare, trebuie să pornim împotriva Constantinopolului, ceea ce pentru voi, Bismarck și Wilhelm, reprezintă un rău mai mic decît revoluția rusă. În iarna aceasta se va decide, drept care trebuie să pregătesc volumul al treilea <sup>154)</sup> pentru primăvară.

Bax mi-a făcut mai multe vizite, iar recent și Morris. Bax vede acum în ce încurcătură s-a vîrît singur și ar vrea să iasă, dacă ar putea s-o facă fără o retractare directă ; fără îndoială că o să găsească el o soluție. Morris este un socialist sentimental înveterat ; el ar putea fi pus ușor pe drumul cel bun, dacă cineva ar sta de vorbă cu el în mod regulat de două ori pe săptămîină, dar cine are timp de asta ? Iar dacă e lăsat de capul lui o lună, cu siguranță că se încurcă din nou. Și chiar dacă timp s-ar găsi, merită oare osteneala ? Între timp, Hyndman își întărește tot mai mult pozițiile, deoarece are un program bine determinat și o linie clară de acțiune politică — dar se pare că Morris este împotriva ambelor ; idealul lui este un club de discuții în care să fie reprezentate toate tendințele. În toată confuzia asta eu aștept principalul ajutor de la ediția engleză a „Capitalului“ <sup>155)</sup>. 23 de coli au fost tipărite și corectate, dar cu tipografia ceva nu e în ordine : nu primesc alte coli de corectură și nici nu am la cine să mă interesez căci Sonnenschein este plecat în vacanță și nimeni nu-mi poate spune sau nu vrea să spună ce se întîmplă.

Astăzi e o vreme minunată, sper că se va menține pînă la venirea ta.

Cu dragoste al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>153)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

<sup>154)</sup> al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>155)</sup> volumul I. — *Nota red.*



## 281

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 16 septembrie 1886

Dragă Sorge,

Cu greu am găsit un ceas liber ca să-ți scriu. După ce corectura (a treia) a traducerii „Capitalului”<sup>156</sup>) m-a ținut în șah săptămîni întregi, împiedicîndu-mă să fac altceva, acum mă asaltează. Trebuie să dau 6 coli pe săptămîină (ceea ce înseamnă să corectez cîte 18 coli săptămînal), iar în decurs de o lună să termin totul. Să vedem cum o să fie. Pentru mine însă începe o perioadă agitată, deoarece mîine vine la mine în vizită bătrînul Becker<sup>157</sup>) din Geneva, iar săptămîina viitoare Schorlemmer și, probabil, soții Lafargue, plus alții din Elveția care vor să mai vină aici. Dacă nu-ți scriam astăzi, mai tîrziu mi-ar fi fost imposibil.

Îți mulțumesc mult pentru osteneala pe care ți-ai dat-o în legătură cu ziaristul care mi-a luat interviul<sup>158</sup>). A fost ultimul. Acum, după ce și-a călcat cuvîntul, am motive să-i gonesc pe toți, în afară de cazul cînd vom fi noi interesați să-i șoptim ceva unui asemenea mincinos. Tu ai dreptate, în general, n-am de ce să mă plîng — omul se străduiește să fie cinstit cel puțin în relațiile personale, iar de prostiile lui nu e vinovat el, ci burghezia americană<sup>483</sup>.

La New York<sup>439</sup> se pare că partidul este condus de o adevărată bandă, iar „Soz[ialist]” este o mostră de ceea ce *nu* trebuie să fie un ziar. Nu sînt de acord însă nici cu articolele lui Dietzgen despre anarhiști<sup>502</sup>. El procedează foarte ciudat. Dacă cineva abordează oarecum îngust o problemă, Dietzgen se străduiește din răspuțeri — iar adesea excesiv — să sublinieze că problema respectivă are și un alt aspect. Dar acum, deoarece newyorkezii se comportă mizerabil, el trece brusca de partea cealaltă și vrea să ne prezinte pe noi toți drept anarhiști. În împrejurările actuale faptul este scuzabil, dar în momentul decisiv el n-ar trebui totuși să uite de toată dialectica sa. De altfel, probabil că între timp el s-a și lecuit și este din nou pe făgașul cel bun ; pentru el nu mă tem.

<sup>156</sup>) versiunea engleză a volumului I. — *Nota red.*

<sup>157</sup>) Johann Philipp Becker. — *Nota red.*

<sup>158</sup>) John T. McEnnis. — *Nota red.*

Într-o țară atît de originală ca America, o țară fără un trecut feudal și care s-a dezvoltat pe calea pur burgheză, dar care a preluat fără discernămint de la Anglia o sumedenie de rămășițe ideologice ale epocii feudale — dreptul comun englezesc, religia, sectarismul — o țară în care nevoia de activitate practică și de concentrare a capitalului a generat un dispreț general față de orice teorie, de care de abia acum încep să se debaraseze păturile cele mai instruite ale intelectualității — într-o asemenea țară oamenii își vor putea înțelege interesele *sociale* proprii numai făcînd o greșeală după alta. De aceasta nu sînt feriți nici muncitorii; confuzia ce domnește în rîndurile trade-unionurilor, ale socialiștilor, Cavalerilor muncii etc.<sup>491</sup> va mai persista un timp, și numai prejudiciile pe care singuri și le provoacă îi vor face mai înțelepți. Dar principalul este că ei s-au pus în mișcare, că în general lucrurile merg înainte, că s-a pornit la drum, iar acum totul va înainta rapid — mai rapid decît în oricare altă parte, deși într-un mod aparte, care din punct de vedere teoretic poate să pară aproape nebunesc.

Scrisoarea ta a sosit prea tîrziu ca să mai pot vorbi cu Aveling despre Brooks<sup>503</sup> — nu l-am văzut p? Aveling decît cîteva ore în ziua de 30 august, iar scrisoarea ta am lăsat-o la Eastbourne. În orice caz, de atunci tu l-ai văzut deja la New York, ca și pe Liebknecht.

Se pare că Adolph<sup>159)</sup> al tău a rupt-o din nou cu partenerul său — agentul din Rochester; sper că nu și-a fript degetele, așa cum se poate întîmpla în asemenea afaceri chiar și celor mai buni.

Zilele acestea am să-ți trimit numerele din „To-Day“ care îți lipsesc, deîndată ce le primesc și eu, precum și cele din „Commonweal“. Să ți le comand direct e imposibil. Ziare franțuzești am să-ți trimit, dacă-mi vin și mie de la Paris; de la Eastbourne ți-am expedit cîteva numere. Dar „Socialiste“ ai putea să-l primești de acolo — adresa redacției și administrației este 17, rue du Croissant, Paris; publicația este săptămînală. Abonamentele pentru străinătate costă 4 franci pe șase luni, inclusiv expedierea. Eu îl primesc foarte neregulat și deseori sînt nevoit să le scriu, dar nu pot renunța, deoarece am nevoie de el ca material de referință.

<sup>159)</sup> Adolph Sorge junior. — *Nota red.*

Îți trimit, de asemenea, câteva coli de corectură, care sînt în plus, din traducerea „Capitalului“<sup>160)</sup> ca să vezi că treaba avansează și ca să-ți faci o idee de felul cum arată.

Sper că sănătatea ta se ameliorează; eu *aparent* sînt încă destul de vioi, dar de vreo trei ani, din cauza unui beteușug intern, mă mișc greu — uneori jena este acută, iar în rest persistă oarecum, așa că, din păcate, nu mai sînt apt pentru serviciul militar.

Deîndată ce traducerea va fi gata, va trebui mai întîi să mă debarasez de lucrările de importanță secundară ce mi-au fost impuse — de redactarea lucrărilor altor autori, mai ales traduceri — și să *nu* permit să mi se bage pe gît *nici un fel de alte* lucrări noi, pentru a mă putea apuca iarăși de volumul al III-lea. El este transcris aproape în întregime după dictarea mea, dar va mai fi încă necesară o muncă susținută de vreo șase luni. Blestemata asta de traducere engleză m-a costat aproape un an de muncă. Dar era absolut necesară și nu-mi pare rău.

17 septembrie

Colile le-am expediat ieri, numerele din „Commonweal“ pînă la 18 septembrie le trimit azi, iar „To-Day“ trebuie de abia să-l adun.

Aici mișcarea rămîne pe de o parte în mîinile unor aventurieri (Democratic Federation<sup>229)</sup>, iar pe de alta în cele ale unor fanteziști și socialiști sentimentali (Socialist League<sup>279)</sup>; masele se mai țin încă deoparte, deși *începutul* unei mișcări se face simțit și aici. Dar va mai dura pînă cînd masele vor porni ca un torent, ceea ce e bine, căci astfel rămîne timp pentru a se putea forma conducători adevărați. În Germania începe să se producă din nou, cred, o oarecare mișcare în rîndul *burgheziei*, al cărei imobilism laș ne aduce prejudicii; pe de o parte, apropiata schimbare a monarhului<sup>161)</sup> face ca totul să se clatine, pe de altă parte, faptul că Bismarck se pleacă în fața țarului<sup>162)</sup> îi va trezi pînă și pe cei mai apatici<sup>500</sup>. În Franța, lucrurile merg excelent. Oamenii învață dis-

<sup>160)</sup> versiunea engleză a volumului I — *Nota red.*

<sup>161)</sup> Wilhelm I. — *Nota red.*

<sup>162)</sup> Alexandru al III-lea — *Nota red.*

ciplina — în provincie din experiența grevelor, la Paris — din opoziția față de radicali <sup>339</sup>.

Cele mai calde salutări

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 ; în întregime în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

282

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

(*Fragment*)

[Londra] 17.9.1886

Vă mulțumesc <sup>163</sup>) pentru marea răbdare pe care o manifestați față de mine în legătură cu manuscrisul dv. pe care l-am reținut atât de mult <sup>164</sup>). Deîndată ce traducerea în engleză a „Capitalului“ <sup>165</sup>) va fi gata — în octombrie, sper — manuscrisul dv. va fi prima lucrare de care mă voi apuca. Am găsit „calendarul“ și voi completa ceea ce lipsește <sup>443</sup>.

Sincer al dv.,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în : „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1848—1895“, Milano, 1964

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>163</sup>) Începutul scrisorii lipsește și manuscrisul este deteriorat. — *Nota red.*

<sup>164</sup>) Traducerea în limba italiană a lucrării lui K. Marx „Muncă salariată și capital“. — *Nota red.*

<sup>165</sup>) volumul I. — *Nota red.*

283

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 24 septembrie 86

Dragă Laura,

Probabil că în momentul de față de afli la curtea cu juri unde are loc procesul lui Paul<sup>501</sup>; sper că se va solda cu o achitare. Deocamdată am o veste bună pentru tine. Meissner a trimis azi dimineață decontul vânzărilor din ultimul sezon, și, după scăderea tuturor cheltuielilor pentru volumul al doilea<sup>166</sup>), rămînem cu un câștig de 2 600 mărci sau aproximativ 130 de lire sterline. Prin urmare, partea ta va fi de peste 40 lire sterline. L-am rugat să expedieze banii prin poștă și imediat ce îi voi primi îți voi trimite un cec cu ce-ți revine. Din volumul I s-au vîndut 320 exemplare, din al II-lea — 1 260.

Ediția engleză<sup>167</sup>) nu cred că va apărea înainte de Anul Nou. Se pare că Sonnenschein a avut lucrări mai urgente la aceeași tipografie, ceea ce a întîrziat tipărirea cărții noastre. Tipărirea avansează, dar destul de încet.

Am primit de la Tussy o scrisoare pe care a scris-o după sosirea ei la New York<sup>485</sup>; călătoria pe ocean a fost foarte plăcută, dar au cam dezamăgit-o burghezii americani pe care i-a văzut în carne și oase pe vapor. Asta i-a mai temperat entuziasmul pentru America, dar a pregătit-o pentru realitățile vieții americane.

Săptămîna trecută am petrecut-o în compania bătrînelui Becker; este foarte vesel, dar foarte slăbit. Marțea viitoare<sup>168</sup>) pleacă la Paris și speră să te vadă acolo. E un bătrînel minunat — are 78 de ani și este întru totul la înălțimea mișcării.

De la Schorlemmer nu mai am nici o veste. Cînd vei veni la Londra? Te vei putea decide, dacă acest lucru mai e necesar, după verdictul de astăzi. Dar chiar dacă Paul va fi trimis din nou la St. Pélagie<sup>169</sup>), asta nu se va întîmpla așa de

<sup>167</sup>) a volumului I al „Capitalului”. — *Nota red.*

<sup>168</sup>) 28 septembrie. — *Nota red.*

<sup>169</sup>) Sainte Pélagie - închisoare din Paris. — *Nota red.*

<sup>169</sup>) Sainte Pélagie - închisoare din Paris. — *Nota red.*

curînd ; în mod cert i se va da un răgaz de cîteva săptămîni și veți putea veni împreună aici pentru scurt timp.

Ca întotdeauna, cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

284

Engels către Nathalie Liebknecht  
la Borsdorf, lingă Leipzig

Londra, 122, Regent's Park Road,  
25 sept. 1886

Dragă doamnă Liebknecht,

Vă trimit din partea lui Liebknecht un bilet de credit pentru Banca națională germană în valoare de 100 de mărci cu nr. 123617<sup>d</sup> Berlin, 3 septembrie 1883, pe care mi l-a lăsat înainte de plecare. În afară de aceasta, m-a lăsat să sper că veți veni aici în decembrie și vă veți întîlni cu el la mine. Noi toți am fi foarte bucuroși dacă ar fi așa ; sper că o să vă placă la mine și că vă veți simți ca acasă.

După cîte știu, călătoria prietenilor noștri <sup>170)</sup> este un adevărat succes <sup>485</sup>.

Un salut cordial dv. și copiilor dv.

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>170)</sup> Liebknecht, E. Aveling și E. Marx-Aveling. — Nota red.

285

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 2 octombrie 1886

Dragă Laura,

Să încep cu începutul : anexez un cec de 42 lire, 13 șilingi și 4 pence, adică o treime din cele, 128 de lire sterline trimise de Meissner ; sper că îl vei primi și îl vei încasa imediat.

Păcat că nu poți veni tocmai acum, când vremea e frumoasă, dar dacă îți este atât de dor de viața londoneză natală și de minunata noastră iarnă, dorința ta poate fi realizată. Nim este gata să te primească în orice moment, de Crăciun sau altă dată, iar dacă în aceeași perioadă vom avea alți oaspeți, ea se angajează să se ocupe și de ei. Prin urmare, totul e decis și de data aceasta nu vom mai fi dezamăgiți.

Îți trimit, de asemenea, două numere din „Volkszeitung“<sup>171)</sup>, pe care te rog să mi le restituți, deoarece sînt ale lui Edward și el contează că le găsește aici la întoarcere (în absență, ziarele etc. îi sînt trimise la mine). Din ele ai să vezi că republica cazacă — soluția Maurului la dilema lui Napoleon : ori republican, ori cazac<sup>504</sup> — înflorește la New York la fel ca și la Paris. Americanii au avut șansa ca prima tentativă de intimidare să fie făcută atât de repede și atât de stîngaci.

Mă tem că Paul supraestimează semnificația verdictului de la Paris, considerîndu-l un indiciu al receptivității burgheziei industriale la ideile socialiste<sup>505</sup>. Lupta dintre capitalistul cămătar și cel industrial se dă în rîndurile burgheziei și cu toate că, fără îndoială, amenințarea unei exproprieri în favoarea celor de la bursă va împinge spre noi un anumit număr de mic-burghezi, noi nu putem în nici un caz să sperăm vreodată că vom atrage de partea noastră masa micii burghezii. De altfel, acest lucru nici nu e de dorit, deoarece ea ar aduce cu sine prejudecățile ei de clasă înguste... În Germania avem prea mulți mic-burghezi și tocmai ei sînt balastul care împiedică înaintarea partidului. Soarta micii burghezii

<sup>171)</sup> „New Yorker Volkszeitung“. — Nota red.

va fi întotdeauna de a oscila între cele două mari clase, pînă cînd o parte a ei va fi distrusă de centralizarea capitalismului, iar cealaltă de victoria proletariatului. În momentul hotărîtor, ea va fi, ca de obicei, apatică și neputincioasă, lăsîndu-se în voia evenimentelor, și asta e tot ce vrem noi de la ea. Chiar dacă mica burghezie îmbrățișează ideile noastre, ea spune : desigur, comunismul este soluția finală, dar pînă la înfăptuirea lui mai este mult, poate 100 de ani ; cu alte cuvinte, noi nu intenționăm să luptăm pentru înfăptuirea lui nici în timpul vieții noastre, nici în timpul vieții copiilor noștri. Acest lucru îl constatăm noi în Germania.

În orice caz, sentința este o mare victorie și ea reprezintă un important pas înainte. Din clipa în care este confruntată cu proletariatul conștient și organizat, burghezia se afundă în contradicții ireconciliabile între tendințele ei generale liberale și democratice, *pe de o parte*, și represiunile pe care le reclamă lupta ei de apărare împotriva proletariatului, *pe de alta*. O burghezie lașă, cum sînt cea germană și cea rusă, va sacrifica toate aspirațiile comune de clasă pentru avantajele momentane oferite de represiunea brutală. Dar o burghezie cu o istorie revoluționară proprie, cum sînt cea engleză și mai ales cea franceză, nu se poate decide ușor la așa ceva. De aici lupta din rîndurile burgheziei înseși, care deși determină recurgerea ocazională la violență și represiune, o împinge înainte — să ne amintim de diferitele reforme electorale ale lui Gladstone în Anglia și de succesul radicalismului în Franța. Acest verdict este o nouă etapă. În felul acesta, burghezia, lucrînd pentru sine, lucrează pentru noi.

Acum trebuie să închei. Aș vrea să expediez această scrisoare recomandat și va trebui să-i scriu și lui Tussy cu prima poștă.

Cu dragoste,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză



286

## Engels către August Bebel

la Plauen, lângă Dresden

Londra, 8 octombrie 1886

Dragă Bebel,

Îți scriu astăzi, determinat fiind de discuțiile mele cu bătrînul Joh. Phil. Becker, care a stat la mine 10 zile și care acum probabil că s-a întors la Geneva via Paris (unde fiica sa murise subit). M-am bucurat mult revăzîndu-l pe bătrînul uriaș, care, deși îmbătrînit fizicește, este mereu optimist și gata de luptă. Este asemenea unui personaj din legendele noastre eroice renano-francone, leit bardul Volker din Cîntecul Nibelungilor.

De mulți ani îl îndemn să-și aștearnă pe hîrtie memoriile <sup>172)</sup>, iar acum îmi spune că și tu și alții l-ai îndemnat; el ar scrie cu mare plăcere și chiar a început de mai multe ori, dar cu fragmentele prezentate spre publicare n-a prea fost încurajat (așa s-a întîmplat la „Neue Welt“, unde cu cîtiva ani în urmă a trimis niște lucruri admirabile <sup>394</sup>, dar s-a apreciat că nu sînt destul de „nuvelistice“, după cum i-a comunicat în scris Liebk[necht] prin Motteler). Dar ceea ce l-a împiedicat mai mult a fost necesitatea de a munci ca să-și cîștige existența, trimițînd corespondențe la Viena contra a 25 de franci pe săptămîină. Pentru asta trebuie să citească o grămadă de ziare și reviste și întrucît explozia produsă pe cînd se ocupa de invenții la Paris <sup>506</sup> i-a slăbit vederea, toate acestea sînt peste puterile lui. Drept care i-am promis că întii îți voi scrie ție și lui Ede despre chestiunea aceasta.

Mi se pare că partidul este obligat, în măsura în care fondurile permit — iar din cîte mi-a spus Liebk[necht] și din ce știu de la Zürich ele îi permit —, să asigure măcar parțial existența acestui brav veteran din fondul său de pensii și să nu-l lase să muncească pînă la orbire pentru 25 de franci pe săptămîină. Becker primește de la van Kol 25 de franci pe săptămîină, de la un prieten din Basel tot atît, iar eu m-am angajat să-i trimit trimestrial cîte 5 lire = 125 de franci, ceea ce înseamnă 1 100 franci pe an. În ce privește suma trimisă

<sup>172)</sup> Vezi volumul de față, p. 360—361. — *Nota red.*

de celelalte două persoane, s-ar putea să mă înșel, poate că e vorba de numai cîte 20 de franci și atunci suma totală ar fi de 980 fr. Prin urmare, suma pe care ar trebui s-o adauge partidul n-ar fi prea mare și ea ar putea fi adunată, probabil, ușor printr-o subscripție particulară, astfel încît casa partidului n-ar fi decît intermediarul pentru achitarea ei. Suma care ar trebui adăugată ar putea fi cel mai bine calculată de Ede împreună cu bătrînul însuși.

Dacă problema asta s-ar rezolva, ar avea timp să-și scrie sau să-și dicteze memoriile — de cea mai mare însemnătate pentru istoria mișcării revoluționare din Germania, deci, pentru preistoria partidului nostru și, parțial, din 1860, și pentru istoria partidului nostru și astfel să predea la „Volksbuchhandlung“<sup>173)</sup> o lucrare extrem de valoroasă și așteptată. Consider că ea este foarte necesară, deoarece altfel bătrînul Becker ar duce cu el în mormînt un imens material istoric de mare valoare sau, în cel mai bun caz, aceste fapte s-ar păstra numai în memoria adversarilor sau semiadversarilor noștri, a democraților vulgări etc., sau ar fi publicate de aceștia. În plus, bătrînul a avut un rol politic și militar foarte important. În campania din 1849 el a fost singurul comandant provenit cu adevărat din popor și, cu strategia și tactica lui „simple“, pe care le-a învățat în armata elvețiană, a făcut mai mult decît toți ofițerii din Prusia și Baden și, pe deasupra, a urmat o linie politică justă. De altfel, el este un conducător de oști înăscut, cu o extraordinară prezență de spirit și posedînd arta rară de a conduce trupe neinstruite.

Eu mă pregăteam de fapt să-i scriu mai întîi lui Ede despre aspectul editorial al problemei, pentru că după ce aș fi primit răspunsul de la el aș fi putut vorbi mai clar despre multe lucruri, dar blestemata de sentință de la Freiberg<sup>466</sup> poate încurca totul în orice moment și de aceea mă adresez ție de la bun început. Dacă problema te interesează, te rog să-mi comunicii cui trebuie să mă adresez în perioada cînd tu vei fi la închisoare, pentru a duce lucrurile mai departe; în Liebknecht bătrînul nu prea are încredere, și nici eu nu-l consider omul potrivit, deși am să vorbesc și cu el cînd o să se întoarcă; dar, avînd în vedere că el este plecat, trebuie ca altcineva să preia de pe acum toată chestiunea.

Acum trebuie să închei pentru ca scrisoarea să ajungă astăzi. Nu le iert judecătorilor că prin sentința pronunțată

<sup>173)</sup> Editura social-democrată de la Zürich. — Nota red.

m-au privat de vizita ta și te-au privat pe tine de o călătorie la Paris. În schimb, vara viitoare vei reuși, probabil, să vii aici înainte de alegeri și să mergi cu mine pe litoral, pentru a te fortifica înaintea campaniei electorale. Există vreo posibilitate de a ține legătura cu tine când vei fi la închisoare?

Lui Liebknecht și soților Aveling presa anglo-americană le-a făcut o primire destul de bună, chiar peste așteptări <sup>175</sup>.

Salutări cordiale

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (V), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

287

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 9 oct. 1886

Dragă Ede,

După ce am citit cu oarecare uimire cele trei pagini de cugetări profunde ale tale — cu uimire deoarece nu înțelegam unde ai de gând să ajungi — n-am putut să nu rîd cînd, în sfîrșit, am ajuns la miezul problemei și am înțeles că toate acestea erau menite să servească drept explicație pentru căsătoria ta, care nu are nevoie de absolut nici o explicație. Dacă toți proletarii ar fi atît de scrupuloși, proletariatul ar pieri sau s-ar perpetua numai datorită copiilor nelegitimi, iar la această din urmă modalitate, ca fenomen de masă, vom ajunge, probabil, numai atunci cînd nu va mai exista nici un fel de proletariat. Prin urmare, te felicit din inimă că, în sfîrșit, ai trecut peste îndoielile tale și ai răspuns îndemnului inimii. Te vei convinge că și momentele grele sînt mai ușor de trăit în doi, decît de unul singur ; știi aceasta dintr-o experiență destul de îndelungată, și, chiar dacă uneori a fost greu, niciodată n-am regretat. Transmite-i, deci, miresei tale <sup>174</sup>) cele mai calde salutări de la mine și sări repede în Thalamos <sup>175</sup>).

<sup>174</sup>) Regina Schattner. — *Nota red.*

<sup>175</sup>) — Denumirea patului nupțial în Grecia antică. — *Nota trad.*

Dar este deja ora patru, iar scrisoarea trebuie să plece înainte de 5,30, prin urmare trec acum la afaceri.

A fost aici bătrînul Becker și noi am vorbit mult despre faptul că el trebuie să-și scrie memoriile. Eu însumi, iar din cîte spune el, și alții, l-am îndemnat nu odată să facă acest lucru, dar cum l-ar putea face? Pentru a-și câștiga existența, el scrie săptămînal pentru publicația vieneză „Korrespondenz“ a lui Schneeberger, primind 25 de franci și are multă bătaie de cap cu strîngerea materialelor. Această muncă îi epuizează în asemenea măsură forțele și vederea slăbită, încît nu mai este în stare să facă nimic. Prin urmare, ar fi necesar, înainte de toate, să i se asigure mijloace de existență pentru ca el să se poată consacra scrierii memoriilor. Dacă nu mă înșel, van Kol îi dă 25 de franci pe lună și o sumă eglă îi trimite și un alt prieten al lui. Aceasta înseamnă 600 de franci pe an. Eu m-am angajat să-i trimit trimestrial cite 5 lire sterline, adică 125 de franci. În total sînt 1100 de franci. După părerea mea, restul ar trebui să-i dea partidul, dacă are fonduri, iar judecînd după cele ce spune de Liebknecht — are. De fapt, partidul ar fi chiar obligat să asigure integral, din fondul său de pensii, întreținerea acestui brav veteran. Dar cred că cele cîteva sute de franci care ar mai fi de adăugat s-ar putea strînge de la membrii mai înstăriți ai partidului, astfel încît acesta nu ar fi decît intermediarul care ar asigura plata regulată a sumei.

Memoriile în sine ar fi de mare valoare pentru „Volksbuchhandlung“<sup>176)</sup>, o nouă sursă pentru cunoașterea preistoriei (mișcarea revoluționară din 1827—1860) și istoriei (din anii '50 și pînă în prezent) partidului nostru; ar fi un document ce n-ar putea fi ignorat de nici un istoric adevărat. În plus, judecînd după fragmentele apărute acum cîteva ani în „N[eu] Welt“<sup>394)</sup>, lectura este foarte atractivă și realmente de largă accesibilitate. Cu cît mai repede va începe să scrie, cu atît mai bine, căci omul are deja 77 de ani și uneori, la vîrsta asta, prolixitatea reduce capacitatea de a distinge esențialul de neesențial — asta e în firea lucrurilor.

Ieri i-am scris despre asta lui August<sup>176)</sup>. Voiam să-ți scriu ție întîi, ca să știi ce părere are editura<sup>177)</sup>, dar întrucît el va trebui curînd să stea din nou la răcoare<sup>486)</sup>, nu puteam să amîn. Personal, consider că problema este foarte impor-

<sup>176)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

<sup>177)</sup> Editura social-democrată de la Zürich. — *Nota red.*

tantă. Relatarea acestor evenimente, făcută de un participant direct și încă de *singurul participant la mișcarea din anii '30* care împărtășește vederile *noastre*, este absolut necesară — ea va prezenta întreaga perioadă [18]27—40 într-o lumină nouă, iar dacă B[ecker] nu va face acest lucru, evenimentele acelor ani vor fi iremediabil uitate sau vor fi prezentate de oameni ostili nouă, din Partidul Popular<sup>142</sup> sau de alți democrați vulgari, ceea ce ne va face un deserviciu. Este o ocazie pe care n-o vom mai întâlni și consider că ar fi o crimă să n-o valorificăm.

I-am scris lui August că cel mai bine ar fi să discute cu B[ecker] detaliile privind suma suplimentară ce trebuie plătită, precum și condițiile editării (cînd va fi cazul) prin intermediul tău. În afară de asta, mai este un aspect pe care nu am considerat necesar să-l abordez în scrisoarea adresată lui August și anume că această sumă trebuie considerată pur și simplu ca o pensie și nu ca onorar. N-ar fi exclus ca unii dintre „lideri“, să avanseze o astfel de soluție, dar ar fi meschin să se procedeze așa cu un vechi luptător. De aceea i-am propus ca o parte cît mai mare din suma suplimentară să fie obținută printr-o subscripție particulară și atunci problema s-ar rezolva.

Dacă totul va fi în ordine și tu vei începe tratative cu B[ecker] în vederea editării, nu trebuie să ții seamă de părerile lui despre difuzarea cărții etc., despre prospecte etc. El mai trăiește cu ideile anilor '40 despre organizarea difuzării cărților interzise și habar n-are că acum noi avem o întregă industrie.

Prin urmare, meditează la toate acestea și comunică-mi părerea ta.

Pînă acum bulgarii se comportă, într-adevăr, neașteptat de bine, iar dacă vor mai rezista încă opt-zece zile, sau vor învinge, sau rușii nu vor putea acționa împotriva lor decît asumîndu-și riscul unui război european<sup>507</sup>. Asta datorită faptului că ei s-au aflat timp atît de îndelungat sub *turci*, care le-au lăsat în pace rămășițele instituțiilor gentilice, iar incursiunile prădalnice ale diferitelor pașale afectau numai burghezia în devenire. Dimpotrivă, sîrbii, care s-au eliberat de turci cu 80 de ani în urmă, și-au distrus vechile instituții gentilice printr-o birocrație de factură austriacă și printr-o legislație corespunzătoare și de aceea era inevitabil să fie bătuiți de bulgari. Lasă-i pe bulgari să se dezvolte timp de 60 de ani pe calea burgheză (ceea ce oricum nu-i va duce la nimic)

și a guvernării birocratice și ei vor fi în aceeași situație în care sînt acum sîrbii. Pentru bulgari, ca și pentru noi, ar fi fost mult mai bine dacă ar fi rămas sub turci pînă la revoluția europeană; instituțiile gentilice ca și „mir-ul“<sup>178</sup>) rusec care dispăre vîzînd cu ochii ar fi constituit un minunat punct de plecare pentru înaintarea spre comunism.

Avînd în vedere situația actuală, părerea mea este că :

1) Trebuie sprijiniți slavii de sud, în măsura în care și atîta timp cît ei vor merge *împotriva Rusiei*, căci atunci ei vor merge *împreună* cu mișcarea revoluționară europeană.

2) Dacă însă ei se vor ridica *împotriva turcilor*, adică vor cere anexarea cu orice preț a puștinilor sîrbi și bulgari care au mai rămas acum sub stăpînirea turcilor, atunci ei — conștient sau inconștient — ajută Rusia și, în acest caz, nu putem fi alături de ei. Anexarea se poate realiza numai cu riscul unui război european, ceea ce reprezintă un preț prea mare, așa că acești domni vor trebui să mai aștepte, așa cum așteaptă cei din Alsacia și Lorena, cei din Triest etc. În plus, în condițiile actuale, orice nou atac *împotriva turcilor* n-ar avea drept urmare, decît faptul că micile națiuni învingătoare — și ele nu pot învinge decît cu ajutorul rușilor — sau ar ajunge imediat sub jug rusec, sau s-ar încăiera (vezi harta lingvistică a Peninsulei Balcanice).

3) De îndată însă ce în Rusia va izbucni revoluția, acești domni vor putea face tot ce le va place. Dar atunci vor vedea că nu se pot înțelege cu turcii.

Se închide poșta.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>178</sup>) obștea rusească — acest cuvînt este scris de Engels în limba rusă cu litere latine. — *Nota red.*

288

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 22 oct. 86

Dragă Ede,

Te anunț că prietenul nostru Belfort Bax te va vizita, probabil, la sfârșitul acestei luni. Este un băiat foarte cumsecade, foarte instruit, în special în domeniul filozofiei germane, vorbește germana, dar în toate problemele politice este de o naivitate de-a dreptul infantilă, care poate exaspera și care se observă foarte bine și în „Commonweal“. Dar printre „cultii“ de aici el și Aveling sînt singurii care nu numai că iau lucrurile în serios, ci și învață cîte ceva.

K[autsky] ți-a comunicat, probabil, detaliile juridice ale modului în care se încheie aici căsătoriile. Sper că totul se va aranja.

În legătură cu Becker<sup>179</sup>), August scrie că te-a imputernicit pe tine să aranjezi totul cu bătrînul și eu sper că tu i-ai scris deja (bătrînului), deoarece chestiunea îl preocupă foarte mult. August scrie că de la partid Becker primește deja suplimentar 200 de franci pe an ; eu știam că atunci cînd am enumerat sumele pe care le primește el am uitat una — era vorba de aceasta. Menționez acest lucru ca să nu se rămînă cu impresia că Becker mi-a tăinuit acest lucru, ceea ce într-adevăr nu a făcut.

Dacă zvonurile răspîndite de țankoviști<sup>508</sup> la Sofia se confirmă, Alexandru al III-lea poate să-și retragă liniștit pe Kaulbars al său, care s-a compromis, căci, în acest caz, el a obținut tot ceea ce dorește. Aceasta va fi o variantă îmbunătățită a tratatului de la Unkiar-Skelessi<sup>509</sup> (1839, vezi Louis Blanc „Zece ani“, unde tratatul este publicat în ultimul volum). Marea Neagră îi va aparține și îi va aparține și Constantinopolul de îndată ce va dori. Aceasta ar fi consecința faptului că Austria a anexat în Bosnia, iar Anglia — în Egipt părți din Turcia, dovedind astfel Constantinopolului că ele duc față de Turcia aceeași politică rapace ca și rușii. Tocmai de aceea Gladstone, atît de atașat păcii, a trebuit să bombardeze Alexandria și să facă război în Sudian<sup>510</sup>. Dar toate acestea nu

<sup>179</sup>) Johann Philipp Becker. — *Nota red.*

sînt suficient de verosimile și, probabil, că o soluție formală nu există deocamdată ; în orice caz, trebuie urmărite orice vești noi pe această temă. Căci chiar *dacă* acest lucru este adevărat, Austria se va strădui să aplaneze lucrurile, pentru ca să nu fie nevoită să acționeze înainte ca rușii să înceapă *realmente* să se pregătească pentru ocuparea Dardanelelor, adică atunci cînd va fi prea tîrziu.

Or, Alexandru se pare că într-adevăr a înnebunit — se spune că el l-a luat pe un aghiotant de-al său drept nihilist și l-a împușcat — iar bătrînul Wilhelm, probabil, că n-o s-o mai ducă mult. Revoluția rusă — chiar dacă ar începe cu o revoluție de palat — este mai necesară ca oricînd și ea ar face dintr-o dată lumină în toată această harababură.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

289

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 23 oct. 1886

Dragă Laura,

Astăzi pentru mine este un fel de sărbătoare, pentru că nu am coli de corectură<sup>180)</sup>, iar prefețele sînt ca și terminate. Profit, deci, de ocazie ca să-ți scriu. Corectura este făcută acum pînă la coala a 40-a, sau pagina 644 din ediția a treia germană. Colile vin însă cu întîrziere, altfel astăzi aș fi fost iarăși ocupat cu ele. Este o muncă infernală, la fiecare coală se fac trei corecturi și, în plus, în text trebuie făcute numeroase modificări ; ultima parte a manuscrisului nu era practic redactată în momentul cînd am fost nevoiți să cedăm presiunilor și să o dăm la tipografie. Sam Moore este pentru mine de mare ajutor în finisarea textului : are un ochi foarte ager și

<sup>180)</sup> ale versiunii engleze a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red*



o mîină exersată. Aș fi însă bucuros să termin, căci pînă atunci nu mă pot apuca de altceva, iar în sertarele mesei mele de lucru își așteaptă rîndul încă vreo cinci lucrări.

Sper din tot sufletul că nu te vei răzgîndi din nou amî-nîndu-ți călătoria pentru altă dată, care poate fi mai puțin cețoasă din punct de vedere meteorologic, dar care pentru noi va rămîne în ceața unei noi incertitudini. Schorl[emmer], s-a întors absolut distrus, n-a ieșit din casă o săptămînă din cauza unei indigestii (cred că n-a putut să-și digere patria), tot timpul a fost îngrozitor de prost dispus — de atunci nu mai am nici o veste de la el.

Îți trimit alăturat alte două scrisori de la călătorii noștri peste Atlantic <sup>181</sup>); te rog să mi le aduci cînd vei veni sau să mi le trimiți mai înainte. Ieri au fost la Providence (Rhode Island); acum au plecat din New England spre Marile Lacuri, iar mîine se vor opri la jumătatea drumului, la Albany și Troy (Statul New York) pe malul lacului Hudson <sup>485</sup>. Presa din zonele industriale ale statului New England le-a făcut o primire care ar putea fi numită cordială, demonstrînd astfel nu numai că este dependentă de muncitori, dar și că aceștia nutresc o vădită simpatie pentru socialism. Mă bucur foarte mult de acest lucru, precum și de faptul că ai noștri au făcut o impresie bună presei burgheze în general, mai ales că în curînd vor fi la Chicago, unde cu o lună și jumătate în urmă se părea că burghezia va da curs ordinului poliției și va provoca tulburări la venirea lor. Avînd însă în vedere cotitura radicală care s-a produs în opinia publică din statele din Est, este greu de presupus că se va mai încerca așa ceva.

Complotul anarhist de la Viena este indubitabil opera poliției <sup>511</sup>. Dovada peremptorie — sticlele incendiare pe care proștii de ei le-au ascuns la ordin în depozite de lemne pentru a le da foc. O sticlă cu acid azotic era astupată cu vată îmbibată cu acid sulfuric. Se presupunea că acesta din urmă va cădea la fund și, întrînd în reacție cu acidul azotic, va provoca explozie și un incendiu! Prin urmare, aceeași poliție, care îi instiga pe dobitocii de anarhiști la acest complot, a luat toate măsurile pentru a face absolut inofensive aceste sticle incendiare. Dar jurisprudența antiproletară contemporană va găsi acolo, așa cum ar fi găsit în oricare altă parte, un mod de a-i condamna pentru incendiere.

<sup>181</sup>) E. Marx-Aveling și E. Aveling. — *Nota red.*

Ieri am primit o carte poștală dintr-o localitate necunoscută din Canada — „Rolandrie, P. O. Whitewood“ : „Dr. R. Meyer, s-a căsătorit cu Mathilde Meyer, născută Trautow“. Probabil că este vorba de una din verișoarele lui, în grija căreia și-a lăsat ferma iarna trecută. Pe verso sînt cîteva cuvinte în limba franceză scrise de un conte Ives de Rössignac sau Prossignac, care anunță că Meyer a avut un accident și nu poate să se folosească de mîna dreaptă și, deci, nici nu poate să scrie. Acesta este sfîrșitul altui admirator al tău. Cînd strugurii sînt acri, te mulțumești cu mere pădurețe.

Despre desfășurarea cu succes a congresului de la Lyon <sup>512</sup> am citit în „Cri“<sup>6</sup>, dar aș fi vrut să am de la Paul comentarii și amănunte. Se pare că pentru noi situația s-a maturizat pretutindeni și nu ne rămîne decît să culegem roadele ; toate vechile forme ale socialismului sînt depășite și numai teoria noastră este viabilă ; este suficient ca muncitorii să se pună în mișcare și atunci cînd o vor face, indiferent în ce mod, ei vor veni la noi.

În general, în Franța lucrurile merg excelent. Vierzon-ul <sup>497</sup> continuă ceea ce a început Decazeville-ul <sup>436</sup>, ceea ce este absolut corect. Guvernul trebuie să-și respecte propriile legi și trebuie obișnuit cu grevele. Pe de altă parte, disciplina de grevă este foarte utilă muncitorilor francezi ; într-o asemenea luptă prima condiție a succesului este respectarea strictă a legilor, iar orice vorbărie și agitație revoluționară duc inevitabil la înfrîngere. Disciplina este prima condiție a unei organizări ferme și eficiente, și burghezia se teme de ea mai mult decît de orice altceva. Iar din moment ce această grevă a provocat o criză ministerială <sup>513</sup>, ea poate provoca alte cîteva. Așa cum stau lucrurile în prezent, curînd actuala Cameră nu va putea face față și va trebui dizolvată. Cred că este absolut necesar ca acest eveniment să ne găsească pregătiți, deoarece, la apropiatele alegeri generale, socialiștii ar trebui să-i oblige pe radicali <sup>339</sup> să includă în lista pentru Paris cel puțin 20 din oamenii noștri ; noua Cameră va trebui, de asemenea, să abroge scrutin de liste <sup>334</sup>. Data viitoare Paul va trebui neapărat să intre în parlament ; el a stat destul în umbra lui Guesde, Deville și a altora, asumîndu-și dificila muncă anonimă și lăsîndu-le celorlalți nu numai recompensa, ci și cea mai mare parte a încrederii cîștigate de el. Cred că se apropie vremea cînd el va trebui să se afirme mai mult. Este, fără îndoială, cel mai bun ziarist dintre ei toți — acum cînd el, în fine, și-a descoperit vocația și îi rămîne credincios, — și

pe deasupra cel mai sîrguincios. În plus, el se află în mai mare măsură decît ceilalți în contact permanent cu mișcarea internațională. Data viitoare trebuie să fie aleși cel puțin el și Guesde și pentru aceasta trebuie să se ia măsuri încă de pe acum. Poate că Guesde este un orator strălucit, dar Paul operează mult mai bine *cu faptele*.

De altfel, primăvara viitoare ar putea începe războiul european, care va încurca toate calculele noastre, deoarece rezultatele sînt imprezibile. Am să-i scriu <sup>182)</sup> despre asta lui Paul de îndată ce am să am timp. Iar acum trebuie să închei; abia dacă reușesc să expediez cu poșta de astăzi cîteva rînduri pentru Tussy.

Nim este într-o dispoziție excelentă și îți trimite salutări.

Cu dragoste al tău,  
F. E.

Revoluția vinului a lui Liebk[necht] nu este atît de groaznică, dacă ținem seama de faptul că el consideră „excelent“ și cel mai prost vin.

Originalul în limba engleză  
Tradus în limba germană

290

Engels către August Bebel

la Plauen, lângă Dresden

Londra, 23 oct. 1886, sîmbătă

Dragă Bebel,

Tocmai am primit — la zece și jumătate seara — „Sozialdemokrat“ cu declarația voastră <sup>514</sup> și îți scriu imediat, deși scrisoarea nu poate pleca decît luni la 5,30, dacă o expediez recomandat. Dar luni voi primi, probabil, din nou, o grămadă de coli de corectură <sup>183)</sup> pe care va trebui să le lucrez repede.

Declarația voastră este compusă de așa manieră încît nu dă loc la nici un fel de obiecții, dacă se are în vedere nece-

<sup>182)</sup> Vezi volumul de față, p. 507—511. — *Nota red.*

<sup>183)</sup> Este vorba de colile de corectură ale versiunii engleze a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

sitatea acestui pas. Nu pot face o apreciere categorică în această privință, dar și fără motivațiile lui Freytag această necesitate mi se pare indiscutabilă. Pentru cauză în general, ca și pentru ziarul însuși, consider o adevărată fericire că, dată fiind sentința, ați putut face acest pas într-o formă onorabilă. După părerea mea a fost în general o mare greșală să se confere ziarului un caracter oficial și să se sublinieze acest lucru și în Reichstag; de vreme ce se ajunsese aici, era greu să se mai repare ceva fără a se dezavua ziarul și fără ca faptul să fie interpretat ca o retragere. Condamnarea v-a oferit prilejul de a corecta greșala, fără a lăsa o asemenea impresie și voi l-ați folosit corect. De o retragere, așa cum interpreta Liebknecht, nici vorbă — acum ziarul poate exprima mult mai liber opinia masei membrilor de partid și are mai puțină bătaie de cap cu domniile din aripa dreaptă.

N-am primit încă „Neue Zeit“<sup>515</sup>. Și eu sînt de părere că Bismarck s-a apropiat de ruși mai mult decît ar fi avut nevoie și aceasta din cauza Franței; cauza principală — și fără îndoială hotărîtoare — a acestui fapt, pe lîngă cea arătată de tine, constă în aceea că rușii i-au spus (iar el știe că este adevărat): „Avem nevoie de mari succese în înaintarea spre Constantinopol, altfel la noi va fi *revoluție*“. Nici Alex[andru] al III-lea și nici diplomația rusă nu pot s-o scoată la capăt cu panslavismul și șovinismul pe care le-au provocat fără a face sacrificii; astfel, generalii îl vor bate pe Alex[andru] al III-lea și atunci, cu sau fără voia lor, va fi convocată o adunare națională. Iar de o revoluție rusă B[ismarck] se teme mai mult decît de orice. Odată cu țarismul va cădea și regimul prusian al lui Bismarck. De aceea, pentru a preîntîmpina crahul, trebuie să se facă totul, în pofida Austriei, în pofida indignării burghezului german, deși B[ismarck] știe că, chiar și așa, el își subminează sistemul întemeiat pe hegemonia germană în Europa și că în ziua în care va muri bătrînul Wilhelm, Rusia, ca și Franța, vor discuta altfel.

Cel mai grav este faptul că, din cauza ticăloșiei celor aflați la putere, nimeni nu poate spune care va fi gruparea forțelor într-un război — cine *cu* cine și cine *împotriva* cui va merge. Că toate acestea vor duce, în cele din urmă, la revoluție este clar, dar cu prețul cîtor sacrificii! cu prețul cărei epuizări generale și după cîte zig-zag-uri!

Deocamdată avem timp pînă la primăvară, iar pînă atunci se pot întîmpla multe. În Rusia se poate produce o explozie,

bătrînul Wilhelm poate să dispară și Germania să-și schimbe politica, turcii (care acum, după ce Austria le-a smuls Bosnia, iar Anglia — Egiptul văd, firește, în acești vechi aliați ai lor pe adevărații trădători) pot ieși din nou din vederea politicii ruse etc.

Tu nu poți să ai o părere mai proastă despre burghezia germană decît am eu. Se pune însă întrebarea dacă condițiile istorice nu o vor determina, împotriva voinței ei, să fie din nou activă, așa cum a fost nevoită să fie cea franceză. Și aceasta din urmă acționează destul de jalnic; a noastră ar acționa și mai jalnic, dar ea ar fi nevoită să-și refacă propria ei istorie. Și eu am citit la vremea respectivă cu satisfacție cuvîntarea lui Berger, dar, în esență, ea rămîne valabilă numai atît timp cît trăiește Bismarck. Nu mă îndoiesc nici o clipă de faptul că ei *intenționează* să renunțe complet la frazele lor „liberale“. Întrebarea este doar dacă vor mai putea să facă acest lucru atunci cînd nu va mai fi Bismarck, care guvernează în locul lor, și cînd li se vor opune doar iuncherii îndobitociți și birocrații înveterați — oameni de aceeași teapă cu ei. Indiferent că va fi război, sau pace, fapt este că în ultimele luni Germania și-a pierdut hegemonia și a devenit din nou sluga supusă a Rusiei. Tot acest putregai se menține numai prin această satisfacție șovină de a fi arbitru Europei. Teama de proletariat își va face efectul. Iar cînd acești domni vor fi lăsați la putere, la început ei se vor comporta, fără îndoială, exact așa cum spui tu<sup>516</sup>, dar curînd ei vor fi siliți să vorbească altfel. Eu merg mai departe: chiar dacă după moartea bătrînului digul va fi străpuns, la cîrmă vor rămîne aceiași oameni ca și astăzi, care vor fi nevoiți fie să plece din cauza unor noi conflicte (nu numai de curte), fie să acționeze în spiritul burgheziei. Desigur, acest lucru nu s-ar produce imediat, dar nici n-ar fi mult de așteptat. O stagnare ca aceea care domnește astăzi în viața politică a Germaniei — tipică celui de-al doilea Imperiu!<sup>184)</sup> — poate fi numai un fenomen trecător și particular; marea industrie nu se supune legilor dictate de lașitatea industriașilor, dezvoltarea economică generează noi conflicte, le împinge la paroxism și nu tolerează dominația îndelungată a iuncherilor semifeudali cu aspirații feudale.

De altfel, este posibil, de asemenea, ca în primăvară toți să fie pregătiți de război, să stea față în față înarmați pînă

<sup>184)</sup> Este vorba de situația politică din Franța în timpul lui Napoleon al III-lea. — *Nota red.*

în dinți, dar nimeni să nu aibă curajul să înceapă și, în cele din urmă, unul dintre ei va propune destinderea atmosferei pe baza compromisurilor și a înghițirii statelor mici și atunci toți se vor repezi să împartă prada. Nu este exclus ca Bismarck să mediteze încă de pe acum la un asemenea mijloc de salvare.

25 oct.

Ceea ce spui tu despre cuvântările lui Liebknecht se referă, probabil, în special la cele declarate de el corespondentului lui „N[ew] Y[orker] Volkszeitung“ (micul Cuno); dar nu trebuie să considerăm că ele au fost prezentate exact, căci cei care iau interviuri denaturează totul. Ceea ce a spus el despre Kulturkampf<sup>460</sup> mi s-a părut însă și mie extrem de incorect, dar tu știi că L[iebknecht] este foarte labil și îi place să-și speculeze publicul (deși nu reușește întotdeauna), iar paleta lui are numai două culori — negru și alb. Faptul nu este, în genere, prea dăunător, deoarece în America toate acestea au fost de mult date uitării.

La revedere deci, ai grijă de sănătatea ta și din închi-soare să-mi dai vești<sup>486</sup>. Nu cred că va trebui să-ți faci toată condamnarea, în nouă luni totul se poate schimba.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I (VI), 1932

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

291

Engels către Paul Lafargue

la Paris<sup>517</sup>

Londra 25—26 octombrie 1886

Dragă Lafargue,

Afacerea orientală este ceva mai complicată; absurditățile difuzate de presa franceză, inclusiv de „Le Cri“, sub influență ruso-patriotă, mă obligă să intru într-o serie de detalii.

În iarna anului 1878<sup>185)</sup> Disraeli a trimis în Bosfor 4 cuirasate — suficient pentru a opri marșul rușilor asupra Constantinopolului și pentru a rupe tratatul de la San Stefano<sup>518</sup>. Pacea de la Berlin a reglementat pentru un timp situația din Orient. Bismarck a reușit un aranjament între ruși și austrieci, potrivit căruia Austria obținea în taină dominația în Serbia, în timp ce Bulgaria și Rumelia Orientală erau lăsate sub influența preponderentă a Rusiei. Aceasta însemna că, dacă ulterior li s-ar fi permis rușilor să ocupe Constantinopolul, Austriei i s-ar fi rezervat Salonicul și Macedonia.

În afară de aceasta, însă, Austriei i s-a dat Bosnia, tot așa cum în 1794 Rusia a cedat prusienilor și austriecilor cea mai mare parte a Poloniei propriu-zise, pentru ca în 1814 s-o ia înapoi<sup>519</sup>. Bosnia a fost pentru Austria un motiv permanent de vărsare de sînge, un măr al discordiei între Ungaria și Austria occidentală și, în plus, o *dovadă pentru Turcia că austriecii, ca și rușii, îi pregătesc soarta pe care a avut-o Polonia*. Din acest moment Turcia nu mai putea avea încredere în Austria, ceea ce a însemnat o victorie imensă pentru Rusia.

Serbia nutrea sentimente slavofile, prin urmare rusofile, dar de cînd s-a eliberat, ea a împrumutat de la Austria toate mijloacele de dezvoltare burgheză. Tinerii merg să studieze în Austria, sistemul birocratic, legile, procedura juridică, școlile — totul a fost organizat după modelele austriece. Era și firesc. În Bulgaria însă, Rusia trebuia să împiedice o asemenea situație, căci ea nu voia să scoată și aici castanele din foc pentru Austria. De aceea, Bulgaria a fost transformată de la început într-o satrapie rusească. Administrația, ofițerii și subofițerii, funcționarii și întregul sistem erau rusești, iar Battenberg, care i-a fost dat Bulgariei în calitate de satrap, era văr cu Alexandru al III-lea.

Dominația rușilor, mai întii directă, apoi indirectă, a fost suficientă pentru a anihila în mai puțin de patru ani toată simpatia pe care Bulgaria o avea pentru Rusia, iar această simpatie fusese mare și entuziastă. Poporul se împotriva tot mai mult insolentei „eliberatorilor“ și chiar Battenberg, un om fără idei politice proprii și cu un caracter slab, un om care nu dorea altceva decît să-l slujească pe țar, dar avea pretenția să fie tratat cu oarecare respect — chiar Battenberg devenea tot mai recalcitrant.

---

<sup>185)</sup> În manuscris greșit : „1879“. — *Nota red.*

Între timp în Rusia evenimentele își urmau cursul. Prin măsuri draconice, guvernul a reușit să-i împrăștie și să-i dezorganizeze pentru o vreme pe nihilisti. Dar asta nu era suficient; guvernul avea nevoie de sprijinul opiniei publice, el trebuia să abată atenția de la mizeria socială și politică din interior; pe scurt, era nevoie de puțină fantasmagorie șovină. Așa cum sub Ludovic-Napoleon malul stîng al Rinului a servit la canalizarea pasiunilor revoluționare către problemele de politică externă, tot așa guvernul rus a propus acum poporului nemulțumit și agitat să cucerească Constantinopolul, „să-i elibereze“ pe slavii oprimați de turci și să-i unească într-o mare federație sub egida Rusiei. Dar nu era suficient să se provoace această fantasmagorie, trebuia făcut ceva pentru a o transpune în realitate.

Împrejurările erau favorabile. Anexarea Alsaciei și Lorenei a aruncat mărul discordiei între Franța și Germania, ceea ce, după cum se părea, trebuia să neutralizeze cele două puteri. Singură, Austria nu putea să lupte împotriva Rusiei, deoarece arma ei ofensivă cea mai eficientă — apelul la polonezi — ar fi fost anihilată de către Prusia. Iar ocuparea Bosniei, acest jaf, constituia o a doua Alsacie între Austria și Turcia. Italia se situa de partea celui care îi oferea mai mult, adică Rusia, care îi propunea Triestul și Istria, dacă nu chiar Dalmația și Tripoli. Iar Anglia? Pașnicul rusofil Gladstone și-a plecat urechea la cuvintele amăgitoare ale Rusiei: *el a ocupat Egiptul în vreme de pace*<sup>520</sup>, ceea ce asigură o veșnică discordie între Anglia și Franța, și, în plus, *făcea imposibilă alianța dintre turci și englezii care jefuiseră Turcia*, însușindu-și o feudă a ei, Egiptul. În afară de aceasta, pregătirile de război ale rușilor în Asia erau destul de avansate pentru ca, în cazul izbucnirii unui conflict, să le dea englezilor multă bătaie de cap în India. Niciodată rușii nu avuseseră atîtea șanse; diplomația lor triumfa pe toată linia.

Răzvrătirea bulgarilor împotriva dominației rusești oferea pretextul pentru începerea campaniei. În vara anului 1885, bulgarii din nord și din sud au început să fie amăgiți cu posibilitatea unirii lor, făgăduită prin pacea de la San Stefano și nerespectată prin tratatul de la Berlin. Li se spunea că dacă se vor arunca din nou în brațele Rusiei-eliberatoare aceasta își va îndeplini misiunea și va realiza unirea, dar că, pentru a se ajunge aici, trebuie ca bulgarii să-l alunge mai întîi pe Battenberg. Acesta a fost prevenit la timp; contrar obiceiurilor lui, el a acționat rapid și energic; a înfăptuit,



dar în folosul său, unirea pe care rușii voiau s-o realizeze în detrimentul lui. Din acel moment a început lupta neîmpăcată dintre Battenberg și Rusia.

La început această luptă a fost dusă pe ascuns și pe căi ocolite. Pentru micile state din Balcani a fost reactualizată frumoasa doctrină a lui Ludovic Bonaparte potrivit căreia, dacă un popor pînă atunci dezmembrat, bunăoară Italia sau Germania, se unește și se constituie ca națiune — conform aceleiași doctrine — celelalte state, să zicem Franța, au dreptul la compensații teritoriale. Serbia a căzut în capcană și a declarat război Bulgariei. Rusia triumfa pentru că acest război, pus la cale în interesul ei, a fost dus în fața lumii sub auspiciile Austriei, care nu l-a împiedicat de teamă că partidul rusesc ar putea veni la putere în Serbia. La rîndul ei, Rusia a dezorganizat armata bulgară, rechemînd pe toți ofițerii superiori, inclusiv comandanții de batalioane.

Dar, contrar tuturor așteptărilor, bulgarii, fără ofițerii ruși și în condițiile unui raport de forțe de doi la trei, i-au zdrobit pe sîrbi și și-au cucerit astfel stîmă și admirația Europei înmărmurite<sup>521</sup>. Aceste victorii au avut două cauze. În primul rînd, Alexander Battenberg, deși politician slab, era bun soldat și a dus războiul așa cum a învățat la școala prusiană, în timp ce sîrbiile au urmat atît în strategie cît și în tactică modelele lor austriece. În plus, sîrbiile au trăit 60 de ani sub regimul austriac birocratic. Acest regim nu a creat nici o burghezie puternică, nici o țărănime independentă (toți țăraniile sînt împovărați de ipotecă), ci a subminat și dezorganizat rămășițele comunismului *gentilic*, care a constituit forța lor în luptele împotriva turcilor. La bulgari, dimpotrivă, turcii nu s-au atins de aceste instituții mai mult sau mai puțin comuniste; așa se explică extraordinara lor vitejie.

Prin urmare, o nouă înfrîngere pentru Rusia; ea trebuia s-o ia de la început. Dar șovinismul slavofil, încurajat pentru a contracara elementul revoluționar, se consolida devenind un pericol pentru guvern. Țarul se duce în Crimeea unde, potrivit ziarelor rusești, va întreprinde ceva măreț; — el se străduiește să-l atragă pe sultan<sup>186</sup>) de partea sa și să-l facă să incline spre o alianță, demonstrîndu-i că foștii lui aliați (Austria și Anglia) sînt niște trădători și niște tilhari, iar Franța este o țară total dependentă de Rusia și o urmează orbește. Dar sultanul nu se lasă convins, și imensele cantități

<sup>186</sup>) Abdul-Hamid al II-lea. — *Nota red.*

de armament din vestul și sudul Rusiei rămân deocamdată nefolosite.

Țarul se întoarce din Crimeea (în iunie). Între timp, însă, șovinismul a luat proporții, iar guvernul, în loc să-l reprime, a ajuns să fie dominat de el, astfel încît la înapoiere țarul a trebuit să-i permită primarului orașului Moscova să se refere în alocuțiunea sa la cucerirea Constantinopolului<sup>522</sup>. Presa, aflată sub influența — și sub protecția — generalilor, declară fățiș că așteaptă de la țar să acționeze împotriva Austriei și Germaniei, care îi fac obstrucții, iar guvernul nu cutează să o reducă la tăcere. Pe scurt, șovinismul slavofil este mai puternic decît țarul; acesta trebuie să cedeze, căci altfel s-ar produce o revoluție a slavofililor.

La aceasta se adaugă dificultățile financiare. Nimeni nu vrea să acorde împrumuturi acestui guvern care din 1870 pînă în 1875 a împrumutat la Londra 70 milioane de lire sterline (1 750 milioane de franci) și care pune în primejdie pacea europeană. Acum trei ani, Bismarck a procurat acestui guvern un împrumut de 375 milioane de franci în Germania, dar banii s-au dus de mult, iar fără semnătura lui Bismarck germanii nu vor da nici un pfenig. Iar această semnătură poate fi obținută numai cu prețul unor condiții umiltoare. În țară există deja prea mulți bani de hîrtie; rubla de argint valorează 3,80 franci, rubla de hîrtie numai 2,20 franci. Iar cheltuielile de înarmare sînt al naibii de mari.

Pe scurt, ceva o să fie. Ori un succes în problema Constantinopolului, ori o revoluție. Giers s-a dus la Bismarck tocmai pentru a-i prezenta situația. Iar Bismarck l-a înțeles foarte bine. El ar vrea să-i tempereze pe ruși, în primul rînd pentru că s-a săturat de pretențiile lor, iar în al doilea rînd din cauza Austriei. Dar o revoluție în Rusia ar însemna căderea regimului lui Bismarck în Germania. Fără această imensă armată de rezervă a reacțiunii dominația iuncherilor în Prusia n-ar mai dura nici o zi. Revoluția din Rusia ar schimba imediat situația din Germania; ea ar pune capăt credinței orbești în omnipotența lui Bismarck, care unește în jurul lui toate clasele înstărite; ea ar contribui la maturizarea revoluției în Germania.

Bismarck, care știe că existența țarismului în Rusia reprezintă baza întregului său sistem, a înțeles perfect; s-a grăbit să plece la Viena pentru a le spune prietenilor lui din Austria că în fața unei asemenea primejdii chestiunile de amor propriu trebuie abandonate, că trebuie să se lase rușilor

măcar impresia unui succes și că este în interesul lor ca Germania și Austria să se incline în fața țarului. De altfel, dacă domniile austriece insistă să se amestece în treburile Bulgariei, el se va spăla pe mâini și vor vedea ei unde vor ajunge. În fine, Kálnoky cedează, Alexander Battenberg este sacrificat și Bismarck se grăbește să-i anunțe personal lui Giers această veste.

Urmează răpirea lui Battenberg de către complotiștii militari și încă în împrejurări care ar trebui să-i impresioneze neplăcut pe toți conservatorii monarhiști și în special pe prinții *care au și armate*. Dar Bismarck trece la treburile curente mulțumit că a scăpat atât de ușor.

Din nefericire, bulgarii au manifestat o energie și o capacitate politică neașteptate și inadmisibile la o națiune slavă, care a fost „eliberată“ de sfânta Rusie. Ei îi arestează pe complotiști, numesc un guvern capabil, energetic și incoruptibil (o calitate absolut intolerabilă la o națiune care abia s-a eliberat!) care îl readuce pe Battenberg. Acesta însă își dezvăluie întreaga slăbiciune și fuge. Dar bulgarii sînt incorrigibili. Cu sau fără Battenberg ei se opun poruncilor țarului și îl obligă chiar pe eroicul Kaulbars să se facă de rîs în fața întregii Europe<sup>507</sup>.

Imaginează-ți furia țarului. Să-l cîștige de partea sa pe Bismarck, să înfrîngă rezistența Austriei, pentru ca apoi să se vadă oprit de acest mic popor, care nu există decît de ieri, care îi datorează lui sau tatălui său<sup>187</sup>) „independența“ și care nu înțelege că această independență nu înseamnă decît subordonarea oarbă față de „eliberator“. Grecii și sîrbii au fost ingrati, dar bulgarii au depășit orice limită. Să-și ia în serios independența, unde s-a mai văzut așa ceva?

Pentru a scăpa de revoluție, sârmanul țar este nevoit să facă un nou pas înainte. Dar fiecare pas nou devine tot mai primejdios, deoarece implică riscul unui război european, ceea ce diplomația rusă s-a străduit întotdeauna să evite. Este limpede că dacă va avea loc o intervenție rusă în Bulgaria și dacă aceasta va duce la complicații ulterioare, va veni momentul cînd antagonismul dintre interesele ruse și cele austriece va ieși la iveală. De data aceasta conflictul nu va mai avea un caracter local. Va fi un război general. Iar cu ticăloșii, care guvernează astăzi Europa, este imposibil de prezis cum se vor grupa cele două tabere. Bismarck e capabil să

<sup>187</sup>) Alexandru al II-lea. — *Nota red.*

se alieze cu Rusia împotriva Austriei, dacă nu va avea alte mijloace pentru a amâna revoluția în Rusia. Dar mai probabil este un război al Austriei împotriva Rusiei și, în acest caz, Germania ar veni în ajutorul Austriei numai la nevoie, pentru a împiedica distrugerea ei.

În așteptarea primăverii — căci mai devreme de aprilie rușii nu pot începe un mare război pe Dunăre — ei fac totul pentru a atrage în mrejele lor Turcia, iar trădarea Turciei de către Austria și Anglia a pregătit terenul. Scopul lor este să ocupe Dardanelele și să transforme astfel Marea Neagră într-un lac rusec, într-un adăpost sigur pentru organizarea unei flote puternice care, ieșind de acolo, să poată să domine ceea ce Napoleon denumea un lac franțuzesc, și anume Marea Mediterană. Dar acest scop nu a fost încă atins, iar puținii lor adepți de la Sofia le-au trădat intențiile.

Aceasta este situația. Pentru a împiedica o revoluție în Rusia, țarul are nevoie de Constantinopol. Bismarck ezită — el ar dori să găsească un mijloc de a evita ambele eventualități. Dar Franța ?

Aceia dintre francezi, care de 16 ani nu se gîndesc decît la revanșă, cred că este firesc să profite de prilejul care, poate, se va ivi. Dar pentru partidul nostru chestiunea nu este atît de simplă, după cum nu este simplă nici măcar pentru acești domni șoviniști. Un război, în alianță cu Rusia, împotriva Germaniei, ar putea avea ca urmare o revoluție sau chiar o contrarevoluție în Franța. În cazul unei revoluții, care i-ar aduce pe socialiști la putere, alianța cu Rusia s-ar prăbuși. În primul rînd, *rușii ar încheia imediat pace cu Bismarck pentru a se năpusti împreună asupra Franței revoluționare*. Și apoi Franța nu i-ar aduce pe socialiști la putere pentru ca ei să se bată spre a împiedica o revoluție în Rusia. Dar așa ceva nu este posibil. Mult mai posibilă este o *contrarevoluție monarhistă*, care să fie favorizată de alianța cu Rusia. Știți cît de mult dorește țarul restaurarea dinastiei de Orléans — singura care i-ar permite să încheie o alianță avantajoasă și durabilă cu Franța. Iar războiul odată declanșat, pentru pregătirea acestei restaurări vor fi folosiți ofițerii monarhiști. La cea mai mică înfrîngere parțială, și asemenea înfrîngeri vor exista — se va spune că republica e de vină, că pentru a obține victorii și pentru a avea sprijinul neprecupețit al Rusiei aliate, este necesară o cîrmuire

stabilă, monarhică, cu alte cuvinte un Philippe al VII-lea<sup>188</sup>) ; generalii monarhiști vor acționa fără vigoare, pentru ca eșecurile lor să fie puse pe seama guvernului republican ; și iată monarhia restaurată. Iar de îndată ce Philippe se va afla pe tron, toți acești regi și împărați se vor înțelege imediat între ei și, în loc să se omoare între ei își vor împărți Europa, înghițind statele mici. Republica Franceză odată zdrobită, se va ține un nou congres la Viena, unde, poate, greșelile republicane și socialiste ale Franței vor servi drept pretext pentru a o lipsi, total sau parțial, de Alsacia și Lorena. Iar monarhii vor rîde de prostia republicanilor care au crezut în posibilitatea unei alianțe sincere între țarism și anarhie.

De altfel, este adevărat oare că generalul Boulanger spune oricui dorește să-l asculte că *Franța are nevoie de război ca unicul mijloc de a înăbuși revoluția socială*? Dacă e adevărat, asta trebuie să vă servească drept avertisment. Acest cumsecade Boulanger este un mare lăudăros, lucru pe care l-aș ierta unui soldat, dar nu face cinste unui politician. Nu el va salva republica. Între socialiști și orléaniști, s-ar putea ca la nevoie el să se înțelagă cu aceștia din urmă, mai cu seamă dacă îi vor asigura alianța cu Rusia. În orice caz, în *Franța republicanii burghezi sînt în aceeași situație ca și țarul în Rusia: în fața lor se ridică spectrul revoluției și ei nu văd decît un singur mijloc de salvare — războiul.*

În Franța, ca și în Germania, lucrurile merg atît de bine pentru noi, încît nu putem dori decît menținerea acestui statu quo. Iar dacă în Rusia ar izbucni revoluția, ea ar crea un complex de împrejurări dintre cele mai favorabile. Un război general, dimpotrivă, ne-ar arunca în domeniul imprezibilului și al unor evenimente incalculabile. Revoluția în Rusia și în Franța ar întîrzia ; admirabila dezvoltare a partidului nostru în Germania ar fi oprită brusc ; în Franța, probabil, ar fi restaurată monarhia. Nu încape îndoială că în cele din urmă toate acestea vor lua o întorsătură favorabilă nouă, dar cîtă pierdere de timp, cîte sacrificii, cîte noi obstacole de înlăturat.

Pretutindeni există o mare tentație pentru război. În primul rînd, sistemul militar prusian, adoptat peste tot, cere între 12 și 16 ani pentru aplicarea lui efectivă : după trecerea aces-

<sup>1</sup> 5) Louis-Philippe-Albert. duce d'Orléans. — *Nota red.*

tui timp rezerva se completează cu oameni care știu să mînuiască armele. Acești 12—16 ani au trecut deja ; peste tot există 12—16 contingente care au făcut armata. Toți, deci, sînt gata de război, iar germanii nu mai au avantaje speciale în această privință. Apoi, probabil că bătrînul Wilhelm va muri și sistemul va suferi unele schimbări. Bismarck își va vedea poziția mai mult sau mai puțin zdruncinată și, *poate, va îndemna chiar el la război ca la singurul mijloc de a se menține*. Toți ceilalți vor fi din nou tentați să atace Germania, deoarece o vor considera mai puțin puternică și mai puțin solidă în momentul în care ea își va modifica politica internă. De fapt, pretutindeni bursa este convinsă că va izbucni războiul de îndată ce bătrînul va închide ochii.

În ce mă privește, cred că pentru noi trebuie să fie clar că războiul, dacă va izbucni, va fi dus numai cu scopul de a se împiedica revoluția : în Rusia pentru a preveni o acțiune comună a tuturor celor nemulțumiți : slavofili, constituționaliști, nihilisti, țărani ; în Germania — pentru a-l menține pe Bismarck ; în Franța — pentru a stopa înaintarea victorioasă a socialiștilor și (așa cum speră întreaga mare burghezie) pentru a restaura monarhia. De aceea eu sînt pentru „pace cu orice preț“, deoarece nu noi vom fi aceia care vom plăti acest preț.

Cu sinceră prietenie al tău,

F. E.

Vă restitui „La France Juive“<sup>189)</sup>. Ce carte plicticoasă !  
Marți, 26 oct., ora 3,30 după amiază.

Prin urmare veți primi această scrisoare mîine dimineață.

Publicat pentru prima oară  
în : F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

<sup>189)</sup> E. Drumont. „La France Juive“. — Nota red.

292

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 2 nov. 86

Dragă Laura,

Îmi pare rău că te-ai ostenit să faci extrase din trâncăneala lui Menger<sup>523</sup>. Tipul este pur și simplu un *carierist*, care știe că cu cât exagerează mai mult cu atât sînt mai mari șansele lui de a avansa. Noi am primit cartea aici și eu am să-i furnizez lui Kautsky suficiente observații pentru ca el să-l poată desființa pe nerușinatul ăsta. Afirmațiile lui sînt atât de vădit ridicole, încît nu vor fi acceptate nicăieri, poate doar în ziarele național-liberale și trebuie să ne așteptăm ca ele să le reia pînă la saturație, dar asta n-are absolut nici o importanță. Amenințarea din partea lui Rodbertus a fost cu mult mai serioasă, iar noi am știut s-o spulberăm atât de bine, încît acum a fost total dată uitării.

Cred că nici măcar Hyndman nu va cuteza să facă din asta un capital, cel mult într-o măsură foarte mică.

Acum trebuie să încep să-mi scriu prefața<sup>190</sup>), deoarece o cer Swan Sonnenschein și compania — ceea ce înseamnă că trebuie să închei !

Cu multă dragoste,

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima dată  
în : F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>190</sup>) F. Engels. „Prefață la ediția engleză a volumului I al «Capitalului»“. — *Nota red.*

## 293

## Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 9 nov. 1836

Stimate domn,

În tot acest timp am fost ocupat cu traducerea engleză a volumului I<sup>191</sup>), care, sper, în câteva săptămîni va fi gata, căci am citit deja *prima* corectură a întregului volum, iar acum trebuie să mai citesc doar corecturile a doua și a treia ale ultimelor zece coli. A fost o muncă foarte grea, deoarece în ultimă instanță eu voi fi răspunzător de text. În acest timp n-am fost în stare să mă mai ocup de altceva, astfel că s-au adunat o grămadă de mărunțișuri, pe care acum le voi rezolva, iar apoi voi trece din nou la volumul al III-lea. Cred că v-am scris că am dictat după manuscris, pentru a avea un text lizibil<sup>192</sup>), așa că cea mai mare parte a lui nu mai necesită o redactare; numai capitolul despre transformarea ratei plusvalorii în rată a profitului, capitolul despre capitalul bancar și — într-o oarecare măsură — capitolul despre renta funciară<sup>524</sup> vor trebui redactate. Eu sper să public anul viitor întregul volum, dar nu voi da nimic la tipar pînă cînd lucrarea nu va fi gata în întregime.

Pînă în martie 1886 s-au vîndut 1 300 de exemplare din volumul al II-lea.

De îndată ce traducerea englezească va ieși de sub tipar vă voi trimite un exemplar.

Recenziile la volumul al II-lea, publicate în presa germană, au fost din cale afară de stupide. Una dintre ele, scrisă de dr. Gross, din Viena, e destul de bună, dar el însuși este un idiot. Alta, aparținînd profesorului Lexis din Breslau<sup>193</sup>) este, în felul ei, destul de abilă; omul a înțeles perfect cartea și știe că împotriva ei nu se poate obiecta nimic; dar este un carierist și de aceea preferă să apară ca economist vulgar. Această recenzie a apărut în „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“ al lui Hildebrand, XI. Band, 1885, 5. Heft (decembrie '85).

<sup>191</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>192</sup>) Vezi volumul de față p. 346—348. — *Nota red.*

<sup>193</sup>) W. Lexis. „Die Marx'sche Kapitaltheorie. — *Nota red.*



M-aş bucura, desigur, foarte mult dacă aş putea edita volumul al III-lea, deoarece, așa cum spuneți, numai atunci întregul sistem al autorului ar putea fi înțeles pe deplin și multe obiecții stupide formulate acum la adresa sa ar cădea.

Al dv. devotat,  
P. W. Rosher<sup>194)</sup>

Publicat pentru prima oară  
în : „Minuvşie godi“, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 294

Engels către E.T.<sup>525</sup>

la Londra

[Londra, înainte de 13 noiembrie 1886]

Ca răspuns la întrebarea de mai sus, vă fac cunoscut că am găsit un traducător<sup>195)</sup> pentru broşura în cauză. Întrucât aceasta este destul de greu de tradus, fireşte că nu aş fi încântat dacă s-ar publica o traducere pe care eu să n-o fi văzut în prealabil.

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : „The Commonweal“ nr. 44,  
13 noiembrie 1886

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 295

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 23 nov. 86

Dragă Laura,  
Mă pregătisem să-ți scriu astăzi, dar a trebuit mai întâi să-i scriu lui Edward, pentru ca epistola să ajungă înainte

<sup>194)</sup> pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

<sup>195)</sup> Aveling. — *Nota red.*

de plecarea vaporului și asta mi-a răpit vremea pînă acum — e ora 5 după-amiază. Așa că trebuie să amîn pe mîine.

Am corectat 14 coli din prefață<sup>526</sup> etc., așa că spre sfîrșitul săptămîinii partea *mea* de lucru va fi, probabil, terminată. Sînt al naibii de bucurosi m-a chinuit teribil. Cînd vor publica S[onnenschei]n et Co. cartea n-aș putea să spun.

Pun în plic și două scrisori din America<sup>527</sup>, la care tocmai am răspuns.

Mulțumesc pentru „Fergus“<sup>196</sup>) — prin urmare au refuzat să-i accepte numele ?

Țion intenționează să întemeieze la Paris, în interesul Rusiei, un mare ziar francez (sau să cumpere unul din cele existente), din acest motiv s-a dus el, prin urmare, acasă și a adus banii.

Cu drag al tău,  
F. E.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

296

## Engels către Laura Lafargue

La Paris

Londra, 24 noiembrie 1886

Dragă Laura,

Sper că ai primit scrisorile din America pe care ți le-am trimis ieri<sup>527</sup>. Astăzi pot să mă țin de cuvînt și să-ți scriu. Ai noștri au ales într-adevăr un moment prielnic pentru călătoria lor; el coincide cu constituirea în America a primului partid muncitoresc autentic și, totodată, cu acest mare succes practic cum este „boom“-ul lui Henry-George la New York<sup>528</sup>. Domnul George are o gîndire destul de confuză și, fiind yankeu, are propriul său panaceu — nu tocmai grozav — dar confuzia din mintea lui exprimă foarte exact actualul stadiu de dezvoltare a gîndirii clasei muncitoare anglo-americane și

<sup>196</sup>) Pseudonimul sub care publica Lafargue în „La Nouvelle Revue“. — *Nota red.*

nici de la masele americane nu ne putem aștepta ca în decurs de șase sau opt luni — de cînd există această mișcare — să ajungă la perfecțiune teoretică. Avînd în vedere că germanii din America nu sînt nici pe departe o copie reușită și ireproșabilă a muncitorilor din Germania, ci mai degrabă elemente care în patrie au fost excluse din mișcare — lassalleeni, orgolioși deziluzionați, tot felul de sectariști — mie în nici un caz nu-mi pare rău că americanii încep fără ei, sau cel puțin fără conducerea lor. Germanii pot și vor acționa ca un ferment și, în același timp, vor fi supuși ei înșiși unei fermentări utile și necesare. Punctul de plecare inevitabil în America îl constituie „Knights of Labour“<sup>491</sup>, care reprezintă o forță reală și, desigur, vor reprezenta prima formă a mișcării. Organizarea lor ridicolă și conducerea pe care nu te poți bizui — obișnuită cu metodele americane corupte — vor provoca foarte curînd o criză în interiorul organizației care ulterior va lua o formă mai eficientă și mai corespunzătoare nevoilor mișcării. Cred că în țara yankeilor toate acestea nu vor dura prea mult; principalul punct cîștigat este acela că de acum înainte acțiunea politică a clasei muncitoare va fi asigurată de un partid independent.

Din America pînă în Rusia il n'ya qu'un pas<sup>197)</sup>. Tussy îmi spunea vara trecută că Lavrov a rugat-o să scrie ceva despre Lopatin și voia să mă roage și pe mine să fac același lucru, căci intenționa să publice ceva despre el. L-am spus că, din cîte știu, procesul lui L[opatin] încă nu s-a judecat<sup>274</sup> și că, în aceste condiții, Lavrov nu va publica, desigur, nimic de natură să-i agraveze situația; prin urmare, Tussy trebuie să-i scrie din nou lui Lavrov ca să afle cum stau lucrurile (căci eu sînt aproape sigur că lui Lavrov i s-a comunicat faptul că Lopatin este mort) și ce anume să scriu eu despre el. De atunci n-am mai auzit nimic despre chestiunea asta. Acum aflu din ziare că la Petersburg va avea loc în curînd un nou proces al nihilistilor în care, judecînd după relatările din presă, ar putea să fie implicat și Lopatin, dacă mai este în viață. Fii atît de bună și întrebă-l pe Lavrov, cînd ai să-l vezi, care este situația și ce crede el că trebuie să fac eu în privința lui Lop[atîn], căci voi fi întotdeauna gata să scriu pentru a confirma și a aprecia marile servicii pe care el le-a adus cauzei noastre, numai să știu ce se vrea și care este situația lui în momentul dat.

<sup>197)</sup> — nu e decît un pas. — *Nota trad.*

Din cauza prostiei tuturor rivalilor și adversarilor ei, Social Democratic Federation<sup>229</sup> începe să devină o forță. Guvernul a salvat-o de la un *fiasco*, interzicînd procesiunea pe care ea o proiectase pentru Lord Mayor's Day<sup>198</sup>) și a ajutat-o să repurteze un triumf aparent, permițîndu-i să țină în după amiaza aceleiași zile un așa-zis miting în Trafalgar Square. Iar cînd Social Democratic Federation a convocat duminica trecută un miting în Trafalgar Square<sup>529</sup>, același guvern a făcut din asta un adevărat triumf, declarînd inițial că în St. James Park va fi concentrată artileria gata de acțiune, iar apoi revocînd acest plan ridicol. Astfel, acest miting — primul despre care Social Democratic Federation a declarat că va decurge în liniște și pace — a fost prezentat de guvern ca un mare eveniment, iar atunci cînd s-a desfășurat în liniște și pace burghezii și Spiessbürger<sup>199</sup>) au conchis că, indiferent de forța pe care o are Social Democratic Federation în sine, ea se bucură de un sprijin extrem de mare. Fapt este că Socialist League<sup>279</sup> este prea absorbită de dezbaterile propriului statut cu membrii săi anarhiști și nu-i mai rămîne vreme pentru evenimentele care se produc dincolo de zidurile clădirii cu nr. 18 de pe Farringdon Road. Și întrucît cluburile radicale din East End<sup>530</sup> nu manifestă nici un fel de inițiativă în problema șomerilor, Social Democratic Federation nu are concurenți, este singură pe cîmpul de bătaie și tratează această problemă, care în fiecare iarnă este din nou la ordinea zilei, exclusiv după cum crede ea de cuviință. Fără îndoială, membrii federației au fost în ultimul timp incontestabil mai raționali în acțiunile lor — în ultimul timp însemnînd în ultimele două săptămîni. Firește, nimeni nu poate spune cît va dura aceasta. Hyndman est capable de tout<sup>200</sup>).

Acest profesor Menger, care prin nerușinarea sa a speriat, se pare, întregul continent, nu este decît un carierist ordinar, care aspiră la ministerul justiției. I-am pus la dispoziție lui K[autsky] materialele necesare și, în măsura în care a fost necesar, le-am prelucrat chiar eu; dacă o să reușim, el o să-și primească porția chiar în primul număr din „Neue Zeit“, în ianuarie 1887<sup>523</sup>. Firește că ziarele liberale

<sup>198</sup>) — 9 noiembrie, ziua intrării în funcție a lordului primar al Londrei. — *Nota trad.*

<sup>199</sup>) — filistinii. — *Nota trad.*

<sup>200</sup>) — este capabil de orice. — *Nota trad.*

au făcut mare tapaj în legătură cu dezvăluirile lui, tot așa cum făcuseră și cu cele ale lui Vogt. Numai că vremurile s-au schimbat : acum noi putem să ripostăm și încă cu mare efect. Complotul din 1859 al presei burgheze împotriva noastră<sup>531</sup> a fost de o mie de ori mai eficient decît mîrșava lege a lui Bismarck împotriva socialiștilor<sup>22</sup>.

N-ai idee cît mă bucur că, în sfîrșit, cartea<sup>201</sup>) se află la tipar. Cît am fost ocupat cu ea mi-a fost imposibil să mai fac altceva. În mod inevitabil condițiile de lucru au fost foarte complicate ; colile de corectură trebuiau să fie trimise lui Edward, lui Moore și mie, ceea ce, firește, provoca întîrzieri și reproșuri permanente din partea lui Swan Sonnenschein et. Co. În plus, așa cum am descoperit abia de curînd, cartea a fost tipărită la *Perth*<sup>202</sup>) ! Iar biroul lui S. Sonnenschein et Co., prin intermediul căruia trebuia să se facă totul, s-a dovedit a fi cît se poate de indolent în afaceri. Prin urmare, vechea poveste : neglijență și tergiversare din partea tipografiei vara, apoi, la sfîrșitul lui septembrie, grabă și agitație — tocmai la acea parte a manuscrisului care necesita redactarea cea mai atentă — și tentative permanente de a da vina pe noi pentru întîrziere. Marea industrie în domeniul editorial poate fi foarte bună pentru periodice, romane și cotidiene, dar pentru o lucrare ca aceasta ea nu este potrivită, numai dacă manuscrisul este desăvîrșit pînă la ultimul punct pe i ; altfel, vai de capul autorului !

Ei, cum stau lucrurile în privința călătoriei voastre — a ta și a lui Paul — la Londra ? Tussy va pleca de la New York la 25 decembrie, în ziua de Crăciun, așa că va fi aici pe la 6 ianuarie. Dar ăsta nu-i un motiv să vă amînați atîta sosirea ; dimpotrivă, sperăm să vă vedem aici de Crăciun. Și de data aceasta Paul nu are nici o scuză, iar eu nici n-aș accepta vreuna — în Franța este liniște și pace : nici procese, nici închisoare, nici mari mitinguri, nici agitație și este absolut exclus să se întîmple ceva în timpul sărbătorilor. În ceea ce te privește, după ce ai lăsat să treacă vara și toamna, acum trebuie să înfrunți cețurile — nu ți-e un pic de dor de ele ? Dealtfel, deocamdată nu ne putem plînge de ele, căci la noi e senin și frumos, în vreme ce începînd de luni nu numai în City, ci și la Kilburn e înorat și mohorît. Așa că, vă rog, decideți-vă și comunicați-ne cu cîte zile înainte de

<sup>201</sup>) Ediția engleză a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

<sup>202</sup>) Oraș în Scoția. — *Nota red.*

Crăciun vă veți face apariția aici. Nim devine tot mai nerăbdătoare și e în stare să vină să vă ia, dacă aminați din nou.

Cu afecțiune al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

297

## Engels către Hermann Schlüter la Hottingen-Zürich

Londra, 26 noiembrie 1886

Dragă domnule Schlüter,

Multe mulțumiri pentru cele comunicate referitor la J. Ph. B[ecker]<sup>532</sup>. În ceea ce privește mutarea lui la Zürich, este o chestiune pe care aș prefera să o las în seama tratativilor directe dintre dumneavoastră. Afirmați că necesitatea acestei mutări este absolut evidentă ; poate pentru dvs., la Zürich, este realmente așa, dar pentru mine aici, la Londra, unde nu pot aprecia prea bine detaliile, nu este la fel. De aceea nu pot în nici un caz să-l sfătuiesc pe bătrîn să schimbe peste noapte Geneva, unde a trăit peste 40 de ani și cu care, să spunem așa, s-a înrudit, cu Zürichul. De aceea pînă acum nu i-am suflat o vorbă despre asta.

Cu traducerea în limba engleză<sup>203</sup>) sînt aproape gata și deîndată ce mă voi achita de obligațiile cele mai urgente în ce privește corespondența, voi putea, în sfîrșit, să mă apuc de celelalte lucrări care zac în sertarele mesei mele de lucru. În ordinea vechimii ele sînt :

- 1) Traducerea în limba italiană a lucrării „Muncă salariată și capital“ — așteaptă de zece luni ;
- 2) Traducerea în limba franceză a lui „18 Brumar“ — de opt luni ;
- 3) Manuscrisul dvs. despre chartiști<sup>446</sup>.

<sup>203)</sup> a volumului I al „Capitalului“. — *Nota red.*

4) și 5) lucrările mele „Problema locuințelor“ etc. și „Patrioții de paradă“<sup>204</sup>).

Acum adăugați la acestea încă 6) și 7).

6) „Teoria violenței“<sup>533</sup>. V-o pun cu plăcere la dispoziție, dar ce înțelegeți prin cuvintele: „schimbat în mod corespunzător“? Efectiv valabile sînt aici doar cîteva pagini, polemica împotriva lui Dühring este și ea valabilă și nu poate fi eliminată nici din punctul de vedere al fondului și nici din punct de vedere tehnic. Prin urmare, dacă dv. considerați că trebuie eliminate, respectiv modificate numai anumite pasaje, care nu au legătură directă cu problema violenței, ci se referă doar la restul cărții — sînt de acord. Atunci rămîn doar 25 de pagini, ceea ce e cam puțin. După părerea mea, ar putea fi adăugate — tot într-o nouă redactare — două capitole din secțiunea despre morală și drept: *Adevăruri eterne* și *Egalitate*, care gravitează și ele în jurul problemei concepției materialist-economice a istoriei — totul sub titlul „Despre drept și violență în istoria universală“, sau ceva de genul acesta.

7) „Cu privire la problema socială în Rusia“<sup>534</sup>. Dacă retipăriți broșurica așa cum este ea, n-am nimic împotriva; dar pentru a scrie o prefață la ea aș fi nevoit să studiez din nou situația din Rusia, lucru pentru care eu n-am timp absolut deloc; o prefață *fără* noi studii n-ar aduce nimic nou, prin urmare e mai bine *fără* ea. De asemenea, e mai bine să nu fie publicate articolele din „Volksstaat“ pe această temă. Articolul nr. III era îndreptat împotriva lui Lavrov, care de atunci nu ne-a mai dat nici un prilej să răscolim vechea poveste; pe deasupra el nu conține, ca și începutul articolului IV (împotriva lui Tkaceov)<sup>205</sup>, în afară de unele pasaje mai mult sau mai puțin reușite, absolut nimic care să poată avea efect propagandistic.

Dacă Ede nu este total captat de eternul feminin, spuneți-i, vă rog, că, după părerea mea, față de Social Democratic Federation<sup>229</sup> trebuie acum adoptată o atitudine nouă. Prostia guvernului, inactivitatea cluburilor muncitorești radicale<sup>530</sup> în fața numărului colosal al „șomerilor“, în fine, în-

<sup>204</sup>) F. Engels. „Introducere la broșura lui Sigismund Borkheim „În amintirea patrioților de paradă germani din 1806—1807““. — *Nota red.*

<sup>205</sup>) În original este o scăpare — în loc de articolele III și IV se vorbește despre articolele I și II. — *Nota red.*

telepciunea Ligii Socialiste<sup>279</sup>, care nu are ochi și timp decît pentru dezbaterea permanentă a statutului ei, au oferit lui Social Democratic Federation un cîmp de acțiune atît de strălucit încît nici măcar Hyndman & Co. n-au reușit pînă acum să-l umbrească. S. D. F. începe să devină o forță, deoarece masele nu au absolut nici o altă organizație în jurul căreia să se grupeze. Prin urmare, faptele trebuie înregistrate obiectiv, în special faptul major că aici a început o mișcare muncitorească socialistă autentică. Dar trebuie să se facă o distincție netă între mase și conducătorii lor de moment, în special trebuie să se evite identificarea cu aceștia din urmă, căci este aproape sigur că acești aventurieri politici, a căror nerăbdare este amplificată de orgoliu, vor face curînd din nou cele mai grosolane gafe. Deîndată ce mișcarea se va consolida, ori ea îi va ține oarecum în frîu pe acești domni, ori ei vor zbura. Deocamdată însă în mase mocnește o nemulțumire instinctivă, dar prin aceasta se pregătește terenul pentru semănat.

În America, în afară de *New York*, adevărata mișcare se dezvoltă peste capetele germanilor. Adevărata organizație a americanilor este „Knights of Labour“<sup>491</sup>, unde domnește aceeași confuzie ca în rîndurile maselor. Dar din acest haos se va dezvolta mișcarea și nu din secțiile germane care timp de 20 de ani n-au știut să aplice teoria la condițiile Americii<sup>439</sup>. Acum, însă, germanii ar putea juca un rol important pe linia clarificării, numai dacă... ar învăța limba engleză!

Calde salutări tuturor

Al vostru,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

298

Engels către Karl Kautsky  
la Londra

Londra, 29 noiembrie 86

Dragă Kautsky,  
Astăzi dimineață am primit o scrisoare de la doamna Liebknecht care, la sfatul soțului ei, mă anunță că poimîine



va sosi via Vlissingen la gara Victoria. Deoarece ieri am discutat despre asta, nu vreau să omit și-ți comunic faptul dar las la latitudinea ta să decizi dacă — fiind singurul care o cunoaște personal — vei merge să o întâmpini noaptea la gară, lucru la care eu nu vreau în nici un caz să te construng, ci doar îți aduc la cunoștință acest important fapt victorian.

Aici e din nou bere, numai dacă aș putea s-o beau !

Salutări soției.

Al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : Friedrich Engels'  
Briefwechsel mit Karl Kautsky",  
Viena, 1955

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

299

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 29 noiembrie 86

Dragă Sorge,

Astăzi dimineață i-am predat editorului ultima corectură a prefeței<sup>207)</sup> și în sfârșit am scăpat de această mare grijă. Sper ca peste două săptămâni să-ți pot trimite un exemplar al traducerii. Poimîine sosește doamna Liebkn[echt] să-și aștepte aici soțul, care de abia alaltăieri a plecat de la New York.

Boom-ul cu Henry George<sup>528</sup> a scos la iveală, firește, o mulțime de escrocherii și mă bucur că n-am fost de față. Și, totuși, a fost o zi excepțională. Germanii încă n-au înțeles că teoria lor trebuie să devină o pîrghie care să pună în mișcare masele americane; de cele mai multe ori ei înșiși nu înțeleg teoria și o abordează doctrinar și dogmatic, ca pe ceva care este suficient să fie învățat pe de rost pentru a fi aplicat la orice situații. Pentru ei teoria este o dogmă, nu o călăuză în

<sup>207)</sup> F. Engels. „Prefață la ediția engleză a volumului I al Capitalului“. — *Nota red.*

acțiune. Pe deasupra, din principiu ei nu învață engleza. De aceea, masele americane au fost nevoite să-și caute propria lor cale și au găsit-o, se pare, deocamdată, în organizația „Knights of Labour“<sup>491</sup> ale cărei principii confuze și organizare ridicolă par să corespundă propriei lor confuzii. Dar, din câte aud, „Knights of Labour“ reprezintă, în special în New England și în Vest, o forță reală și, dată fiind ostilitatea înverșunată a capitaliștilor, ea se va consolida rapid. Cred că este necesar să se acționeze în cadrul acestei organizații pentru ca din această masă încă foarte maleabilă să se formeze un nucleu care să înțeleagă esența mișcării și țelurile ei și care să preia conducerea cel puțin a unei părți a actualului „ordin“ atunci când se va produce inevitabilă lui sciziune. Partea cea mai slabă a organizației „Knights of Labour“ a constituit-o neutralitatea ei politică, care pur și simplu a favorizat escrocheriile a tot felul de Powderly etc., dar această neutralitate a luat sfârșit datorită modului în care s-au comportat masele în alegerile din noiembrie, în special la New York. Primul pas important al oricărei țări care intră în mișcare trebuie să-l constituie întotdeauna organizarea muncitorilor într-un partid politic de sine stătător, indiferent pe ce cale, dar să fie un partid muncitoresc distinct. Iar acest pas s-a produs mult mai repede decât ne-am fi putut aștepta — și acesta este lucrul principal. Faptul că primul program al acestui partid este încă confuz și extrem de nesatisfăcător, că el a făcut din H. George exponentul său — toate acestea reprezintă un rău inevitabil, dar trecător. Masele trebuie să aibă timp și posibilitate ca să se dezvolte, iar această posibilitate există numai atunci când ele au o *mișcare proprie* — indiferent în ce formă, numai să fie a lor când ele înaintează, învățând din propriile greșeli, din propria experiență amară. În America mișcarea se află acum în stadiul în care se afla la noi înainte de 1848, oamenii cu adevărat inteligenți trebuie să joace mai întâi acolo rolul pe care l-a jucat Liga comunistilor înainte de 1848 în asociațiile muncitorești. Numai că acum în America lucrurile vor merge incomparabil mai repede ; faptul că după numai vreo opt luni de existență a mișcării s-au obținut asemenea succese în alegeri este fără precedent. Iar dacă mai e nevoie de ceva, burghezii vor avea grijă să o facă ; nicăieri în lume ei nu se comportă atât de sfidător și de despotice ca acolo, iar judecătorii voștri știu să-i reducă la tăcere pe avocații chițibușari veniți din imperiul lui Bismarck. Acolo unde burghezul luptă cu asemenea mijloace, lucrurile se rezolvă rapid, iar dacă noi, în

Europa, nu ne vom grăbi, curînd americanii ne vor întrece. Dar tocmai acum ar fi absolut necesar ca acolo să avem de partea noastră cîțiva oameni care să stăpînească bine teoria și vechea tactică, verificată și care, totodată, să vorbească și să scrie în limba engleză, deoarece americanii, din motive istorice lesne de înțeles, au rămas mult în urmă în ceea ce privește problemele teoretice, căci, deși n-au preluat de la Europa instituțiile medievale, la ei persistă o grămadă de tradiții din evul mediu, religia, dreptul comunal (feudal) englezesc, superstițiile, spiritismul, pe scurt toate tîmpeniile care n-au dăunat direct afacerilor și care acum sînt foarte utile pentru a prosti masele. Iar dacă acolo vor fi oameni cu o gîndire teoretică clară, care vor putea avertiza asupra efectelor pe care le pot avea greșelile lor, le vor explica faptul că orice mișcare care nu urmărește consecvent țelul final — desființarea sistemului muncii salariate — va merge inevitabil pe un drum greșit și va eșua, atunci unele greșeli vor putea fi evitate și întregul proces va fi considerabil scurtat. Dar totul trebuie făcut în manieră englezească, trăsăturile specifice caracterului german trebuie lăsate deoparte, iar domnii de la „Sozialist“ nu prea sînt capabili de așa ceva, iar cei de la „Volkszeitung“<sup>208</sup>) sînt mai abili decît ei numai în *afaceri*.

Alegerile americane din noiembrie au avut un efect imens în Europa. Faptul că Anglia, și mai cu seamă America, n-au avut pînă acum o mișcare muncitorească era marele atu al republicanilor radicali de pretutindeni, în primul rînd din Franța. Acum acești domni au fost reduși la tăcere; la 2 noiembrie s-a prăbușit mai ales întreaga bază a politicii domnului Clemenceau: uitați-vă la America — era veșnicul lui refren — acolo unde este o republică adevărată nu există nici mizerie și nici mișcare muncitorească! Și tot așa s-a întîmplat cu progresiștii<sup>62</sup> și cu „democrații“ din Germania și de aici, a căror mișcare este abia la început. Lumea a fost uluită tocmai de faptul că mișcarea și-a afirmat un puternic caracter muncitoresc și s-a dezvoltat brusc și puternic.

Aici, absența totală a concurenților, pe de o parte, și prostia guvernului, pe de alta, a permis domnilor din Social Democratic Federation<sup>229</sup> să ocupe o poziție la care cu trei luni în urmă nici nu îndrăzneau să viseze. Vilva stîrnită de planul — care n-a fost niciodată luat în serios — ca după defilarea de la 9 noiembrie — să se organizeze o procesiune și vilva la

<sup>208</sup>) „New Yorker Volkszeitung“. — *Nota red.*

fel de mare în jurul mitingului din Trafalgar-Square de la 21 noiembrie, cînd s-a vorbit de concentrarea artileriei, dar în cele din urmă guvernul a preferat să nu intervină — toate acestea i-au determinat pe domnii din Social Democratic Federation să țină, la 21 ale lunii, cel mai banal miting, fără fanfaronadă și fără demonstrații pseudorevoluționare cu participarea obligatorie a gloatei — iar acum filistinii se uită cu respect la oamenii care au stîrnit atîta vîlvă, dar care s-au comportat atît de onest<sup>209</sup>. Și deoarece în afară de Social Democratic Federation nimeni nu se ocupă de șomerii care trăiesc în mare mizerie și al căror număr crește în fiecare iarnă în perioada de stagnare cronică a afacerilor, Social Democratic Federation a cîștigat jocul. Fapt este că aici începe acum mișcarea muncitorească, dar dacă primele roade le va culege Social Democratic Federation acesta va fi numai din cauza lașității radicalilor și prostiei celor din Socialist League<sup>210</sup>, care se ciorovăiesc cu anarhiștii de care nu sînt în stare să se debaraseze și nu au timp să se ocupe de mișcarea vie care se desfășoară sub nasul lor. Cît vor reuși Hyndman & Co. să acționeze în felul acesta, relativ rațional, este greu de spus. Eu cred că, totuși, curînd vor face prostii colosale, căci prea se grăbesc. Și atunci ei vor veda că, într-o mișcare serioasă, lucrurile nu pot merge așa.

În Germania e din ce în ce mai greu. La Leipzig s-a pronunțat un verdict în baza căruia cei acuzați de „rebeliune“ au primit pînă la *patru ani de pușcărie*<sup>535</sup> ! Acolo se fac eforturi pentru a se provoca o ciocnire.

Acum mai am pe masă încă șapte lucrări mai mici — traduceri în italiană, franceză, prefete, ediții noi etc.<sup>209</sup>), iar apoi trec imediat la volumul al III-lea<sup>210</sup>).

Bătrînul tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx, u.A. an F.A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>209</sup>) Vezi volumul de față, p. 522 — *Nota red.*

<sup>210</sup>) al „Capitalului“. — *Nota red.*

300

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Vă rog să-mi trimiteți un exemplar din broșura „Bakuniștii la lucru“<sup>536</sup>, căci eu nu am această lucrare decât într-un volum, împreună cu alte lucrări. Este foarte prost tipărită și trebuie citită cu atenție. Duminică<sup>211)</sup> după-amiază a apărut Soldatul<sup>212)</sup>, soția lui se află aici de mai multe zile. El este foarte mulțumit de succesele lui<sup>485</sup>. Ieri a sosit și Paul<sup>213)</sup>, berlinezul. Întrucît prezența lor mă împiedecă să mă ocup de lucrări mai mari, am să încerc să pregătesc ceva pentru tipar și să vă trimit, dar prefața prefer să o scriu eu însumi.

Cu salutări cordiale.

Al dv.,  
F. E.

Londra, 7/12/86

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

301

Engels către Laura Lafargue

La Paris

Londra, 13 dec. 1886

Dragă Laura,

În sfârșit te-am determinat să stabilești o dată și sper că vei veni pe 23, ca să ai timp înainte de Crăciun să te plimbi puțin prin oraș cu Nim și să vezi vitrinele împodobite sărbătorește. În dorința de a evita invocarea altor pretexte, anexez un cec de 20 lire pentru a-ți da posibilitatea să te ții de cuvînt.

<sup>211)</sup> 2 decembrie. — *Nota red.*

<sup>212)</sup> Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

<sup>213)</sup> Paul Singer. — *Nota red.*

Îți trimit și o scrisoare de la Tussy, care ieri era la Williamsport, Pennsylvania, și va mai avea mitinguri numai la Baltimore, Wilmington și New York — dar la New York o serie întreagă, între 19 și 23, iar apoi, pe 25, va pleca. O altă scrisoare, de la Edward, ți-o trimit mâine; mai trebuie să-mi notez câte ceva din ea. Te rog să aduci toate aceste scrisori, căci sînt mai mult ca sigur că ele au fost scrise și cu un scop practic; și Liebknecht i-a scris soției sale aproape zilnic, comunicîndu-i impresiile de călătorie, dar nu atît pentru ea, cît pentru a scrie o carte pentru care a încheiat deja un contract.

Miercurea trecută<sup>214)</sup> a sosit aici doamna Liebknecht, o doamnă tipic germană; după nici 24 de ore a și început să-i facă atîtea confidențe lui Nim încît a năucit-o. Menajul pare să fie tipic german — sentimentalism și certuri domestice, dar acestea din urmă cu mult mai numeroase. Nim o să-ți relateze totul amănunțit. Duminică după-amiază a sosit și Liebknecht, mai flămînd decît de obicei; din fericire, în casă era o pulpă de berbec fiartă, așa că și-a potolit foamea. Este același Lieb-knecht de odinioară, numai că Nim, care a pătruns cel mai adînc în tainele vieții sale de familie, afirmă că a devenit și mai filistin. Tussy are dreptate: este uluitor cît este de convins de importanța sa, de capacitățile sale și de invincibilitatea sa; dar, în același timp, subconștientul îi spune că, totuși, nu este un om mare, cum ar vrea el să apară în ochii celorlalți; iar acest subconștient îl determină să caute admirația celor din jur mai mult decît ar fi cazul și, în tot ce spune despre sine, să exagereze. Dar soția sa afirmă, pe bună dreptate, că dacă el n-ar fi atît de mulțumit de sine, n-ar fi în stare să facă munca pe care o face. De aceea, noi trebuie să-l luăm așa cum este și să ne amuzăm în pace de multe din ceea ce spune. Cu felul său de a fi, care se vrea diplomat pro aris et focis<sup>215)</sup>, el poate aduce multe mici prejudicii, dar în momentul decisiv se va situa întotdeauna pe o poziție corectă. Vineri soții Liebknicht au plecat la Leipzig.

Percy s-a însămătorit; el are întotdeauna asemenea accese puternice, dar după prima criză se pune repede pe picioare.

Soții Kautsky și-au închiriat o casă dincolo de Archway nu Archway Tavern, ci Archway propriu-zis — ceva mai de-

<sup>214)</sup> 1 decembrie (Vezi volumul de față, p. 520—521.). — *Nota red.*

<sup>215)</sup> — în apărarea altarelor și a căminelor; aici — în problemele interne. — *Nota trad.*

parte. Asta înseamnă că Scheu închiriază casa pentru trei ani ; jumătate din ea va fi locuită de el și fiica sa, o fată cam prostuță de vreo 18 ani, pe care a adus-o din Ungaria ; soții K[autsky] vor sta în cealaltă jumătate. Ei încep să se mute astăzi și speră ca pînă sîmbătă să fie gata.

Săptămîna trecută am primit o scrisoare de la bătrînul Harney ; a plecat cu vaporul la 12 octombrie, mult prea tîrziu, avînd în vedere starea sănătății sale și, firește, a ajuns cu reumatism și podagră. Dar i-a fost greu să părăsească Anglia, pe care o adoră, pentru America, pe care o detestă, și spune că, dacă va mai fi în viață, în primăvara viitoare se întoarce ca să trăiască și să moară în Anglia ! Săracul ! Eșecul mișcării chartiste l-a demoralizat, iar epoca glorioasă a prosperității comerțului liber în Anglia putea să aducă în pragul disperării și un om tare. Apoi a plecat la Boston numai pentru ca să găsească acolo predominant și la scară și mai mare tocmai aceleași fenomene și trăsături pe care le urîse mai mult în Anglia. Iar astăzi, cînd de ambele părți ale Atlanticului în rîndul popoarelor anglofone începe o mișcare adevărată, el este prea bătrîn, prea șubred, prea izolat și prea patriot pentru a o urma. Tot ce a învățat el în America este șovinismul britanic !

Tocmai vine Nim și îmi aduce timbrele speciale pe care trebuie să le lipesc pe această scrisoare neobișnuit de grea, în timp ce Anni pune masa pentru prînz, de aceea trebuie să închei. Nim vă trimite amîndurora calde salutări. În ce-l privește pe Paul, poate că vei reuși să-l aduci cu tine pe data de 23. Ce naiba o să facă el la Paris în timpul Crăciunului, cînd pînă și Camera este în vacanță.

Ca întotdeauna cu drag al tău,

*F. Engels*

Publicat pentru prima dată  
în limba originalului  
în : F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. I, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 302

## Engels către Emil Engels jun.

la Engelskirchen

Londra, 22 decembrie 1836

Dragă Emil,

M-am bucurat foarte mult să aflu din nou ceva despre tine și prin tine să primesc vești despre mama ta <sup>216)</sup> și despre voi toți.

În ceea ce privește cererea ta, mi se pare, totuși, că ar fi o dovadă de mare inconsecvență dacă *eu* aș dona 150 mărci pentru Casa asociației evanghelice din Barmen numai pentru faptul că această instituție, între altele, are și obiective generale. Cred că și socrul tău <sup>217)</sup> ar fi inconsecvent dacă ar face o donație unei case notoriu social-democrate pe motiv că ea urmărește țeluri general-utile. Dar, cu bunăvoință, întotdeauna se poate face ceva, și întrucît oricum mă amuz cînd văd în contul meu curent că sînt acționar al Casei asociației evanghelice, îți dăruiesc *ție* cele două acțiuni și poți face cu ele tot ce poțestești. Anexez un bilet pentru Hermann <sup>218)</sup>, care sper că va rezolva această problemă.

Mă bucur că la voi totul merge bine, mai ales faptul că grija pentru copii și nepoți o readuce la viață pe mama ta. Tatălui vostru <sup>219)</sup> o să-i mai simțiți încă mult timp lipsa, atît în familie, cît și în afaceri. A fost un om integru; un asemenea om în familie nu poate fi înlocuit niciodată, iar în afaceri numai foarte greu. Cu toate acestea, pentru voi, tinerii, este foarte util ca încă de timpuriu să aveți funcții de răspundere; din păcate, pe vremea mea în Germania așa ceva era destul de rar, deși este absolut necesar pentru dezvoltarea inteligenței și în special a caracterului. Lăsați-i pe bătrîni să se amuze la Barmen și vara să folosească Engelskirchen-ul mai mult ca pe o stațiune decît ca pe un loc de afaceri. Este mai bine să conduceți singuri afacerile, asta vă va da încredere în voi înșivă.

Dar acum trebuie să închei, peste cîteva minute vine Schorlemmer de la Manchester, iar mîine aștept și alți oaspeți

<sup>216)</sup> Charlotte Engels. — *Nota red.*

<sup>217)</sup> Friedrich Wilhelm Röhrig. — *Nota red.*

<sup>218)</sup> Hermann Engels jun. — *Nota red.*

<sup>219)</sup> Emil Engels sen. — *Nota red.*



de la Paris<sup>220</sup>). Casa o să fie plină, așa că s-a zis atît cu lucrul, cît și cu corespondența. Am dorit, totuși, să clarific problema cu acțiunile, drept care am profitat de ultimele minute libere.

Așa dar, transmite, te rog, din partea mea salutări călduroase mamei tale, precum și soției tale<sup>221</sup>) și micuțului tău<sup>222</sup>), lui Hermann și lui Moritz<sup>223</sup>).

Cu drag unchiul tău,  
*Friedrich*

Vă doresc tuturor sărbători fericite și mult noroc în noul an !

Publicat pentru prima oară  
în : „Deutsche Revue“,  
Jg. 46, Bd. III, 1921

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 303

## Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

122, Regent's Park Road, N.W.  
Londra, 28 dec. 1886

Dragă doamnă Wischnewetzky,

Spre marele meu regret, scrisoarea dvs. din 13 noiembrie nu mi-a parvenit ; m-ar fi aranjat mai mult să scriu prefața *atunci*, căci aș fi avut mai mult timp<sup>537</sup>.

Dar, înainte de toate, vă rog să-mi permiteți să vă felicit pentru fericitul eveniment care s-a petrecut în familia dvs. și în care dvs. ați avut rolul principal și să vă transmit cele mai bune urări de sănătate pentru dvs. și pentru micuțul nou născut.

Desigur că anexa<sup>224</sup>) nu mai este de actualitate ; și întrucît am prevăzut acest lucru, propun să fie scrisă atunci cînd

<sup>220</sup>) Laura și Paul Lafargue. — *Nota red.*

<sup>221</sup>) Johanna Engels. — *Nota red.*

<sup>222</sup>) Emil Engels. — *Nota red.*

<sup>223</sup>) Engels. — *Nota red.*

<sup>224</sup>) *F. Engels*. „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia». — *Nota red.*

cartea va fi deja la tipar. Acum o prefață va fi extrem de necesară, iar eu am să vă scriu una ; dar mai întâi trebuie să aștept întoarcerea soților Aveling, pentru a avea o relatare completă despre starea de lucruri din America. Cred, însă, că prefața mea nu va fi chiar așa cum ați fi dorit dv.

În primul rînd, mi se pare că dv. considerați New York-ul un fel de Paris american și supraestimați importanța pe care o are pentru întreaga țară mișcarea din New York cu particularitățile ei locale. Ea are, desigur, o mare însemnătate, dar este puțin probabil ca Nord-Vestul, care are o numeroasă populație de fermieri și o mișcare independentă, va accepta orbește teoria lui George.

În al doilea rînd, prefața la *această* carte nu este locul potrivit pentru o critică substanțială a teoriei respective, căci nici măcar nu oferă suficient spațiu.

În al treilea rînd, ar trebui să studiez temeinic diferitele scrieri și discursuri ale lui H. George (pe cele mai multe nici măcar nu le am), pentru a putea exclude posibilitatea oricăror obiecții întemeiate pe tot felul de stratageme și de probleme secundare.

Este de la sine înțeles că prefața mea se va ocupa exclusiv de imensele progrese făcute de muncitorul american în ultimele zece luni și, desigur, și de H. George și planul lui de reformă agrară. Dar ea nu va putea să trateze exhaustiv aceste probleme. Și nici nu cred că a sosit momentul pentru așa ceva. Mult mai important este ca mișcarea să se extindă, să se dezvolte armonios, să prindă rădăcini, și, pe cît posibil, să cuprindă întregul proletariat american, decît ca ea să se angajeze de la bun început și să evolueze pe o linie teoretic întru totul corectă. Nu există cale mai bună pentru a ajunge la înțelegerea clară a teoriei decît învățînd din propriile greșeli, din propria experiență amară. Iar pentru o clasă întreagă atît de numeroasă, chiar nu există altă cale, mai cu seamă pentru o națiune eminentemente practică și refractară față de teorie cum sînt americanii. Principalul este ca clasa muncitoare să se angajeze în mișcare *ca clasă* ; odată realizat acest lucru, ea va intra curînd pe făgașul bun și oricine i se va opune — fie el H. G[eorge] sau Powderly — va fi aruncat peste bord împreună cu mica lui sectă. De aceea consider că „Knights of Labour“<sup>491</sup> reprezintă un factor extrem de important în mișcare, un factor ce nu trebuie privit cu dispreț din afară, ci trebuie revoluționarizat din interior, și cred că mulți germani care trăiesc în America au făcut o mare greșală cînd, vîzînd-

du-se în fața unei mișcări puternice și victorioase, care nu era creația lor, au încercat să transforme teoria importată și nu întoldeauna corect înțeleasă de ei într-un fel de „unică dogmă salvatoare“ și s-au distanțat de orice mișcare care nu a acceptat această dogmă. Teoria noastră nu este o dogmă, ci expunerea unui proces de dezvoltare, iar acest proces include o serie de faze succesive. A aștepta ca americanii să înceapă prin a cunoaște perfect teoria elaborată în vechile țări industriale înseamnă a aștepta imposibilul. Ceea ce trebuiau să facă germanii era să acționeze potrivit propriei lor teorii — dacă ei o înțeleg așa cum am înțeles-o noi la 1845 și 1848 —, să participe la orice mișcare cu adevărat generală a clasei muncitoare, să accepte punctul ei de plecare concret, dar să o ridice treptat la înălțimi teoretice, arătând că fiecare greșală comisă, fiecare eșec a fost o urmare necesară a unor concepții teoretice greșite din programul inițial; așa cum se spune în „Manifestul Com[unist], ei trebuiau să reprezinte viitorul în mișcarea prezentă<sup>538</sup>. Dar înainte de toate trebuie să lăsați mișcării timp să se consolideze și să nu accentuați confuzia inevitabilă în faza inițială, impunând oamenilor niște lucruri pe care în momentul respectiv ei nu le pot înțelege corect, dar pe care le vor învăța curînd. Unul sau două milioane de voturi ale muncitorilor care să fie date la alegerile din noiembrie viitor unui partid cu adevărat muncitoresc sînt în momentul de față infinit mai valoroase decît sute de mii de voturi date unei platforme ireproșabile din punct de vedere doctrinar. Iar prima tentativă de a uni mișcarea maselor la nivel național — și în curînd va trebui făcută, dacă mișcarea va progresa — îi va pune pe toți față în față: adepții lui George, „Knights of Labour“, trade-unioniști și toți ceilalți. Iar dacă amicii noștri germani vor fi învățat pînă atunci suficient de bine limba țării pentru a se lansa în discuții, va veni și pentru ei timpul să critice opiniile altora, și, relevînd contradicțiile interne ale diferitelor concepții, îi vor aduce treptat pe muncitori la înțelegerea situației lor reale — situație care a fost creată de relația dintre capital și munca salariată. Dar tot ce ar putea tergiversa sau împiedica această consolidare națională a partidului muncitoresc — indiferent pe ce platformă — ar fi, după opinia mea, o mare greșală. Iată de ce nu cred că a sosit timpul de a emite judecăți exhaustive și complete despre H. George sau „Knights of Labour“.

Nu v-am telegrafiat „da“, pentru că nu-mi puteam imagina exact cum veți interpreta dv. acest „da“.

În ceea ce privește titlul, eu nu pot omite „anul 1844“, deoarece această omisiune ar prilejui cititorului o reprezentare absolut falsă asupra a ceea ce el așteaptă. Și întrucât scriind prefața și anexa îmi asum o anumită responsabilitate, nu pot admite ca această dată să fie omisă. Dacă considerați necesar, puteți adăuga : „cu o prefață și o anexă scrise de autor“.

Vă restitui cu aceeași poștă spalturile corectate.

Al dv. sincer,  
*F. Engels*

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată  
în limba originalului în :  
„Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906 ;  
integral în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

---

---

1887

304

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Odată cu această scrisoare îți trimit recomandat traducerea în limba engleză a „Capitalului“<sup>1)</sup>. Săptămîna trecută ți-am expediat un pachet — două numere din „Commonweal“, unul din „To-Day“ etc. Urmează altele. Tocmai am primit „New York Herald“ cu porcăria de articol despre soții A[veling]; este foarte important pentru noi, deoarece altfel A[veling]ii n-ar fi aflat ce minciuni spun despre ei ziarele burgheze de acolo<sup>539</sup>. Ei s-au întors acum o săptămîină, absolut sănătoși și bine dispuși. Soții Lafargue sînt și ei aici, îți trimit cele mai calde salutări. „Capitalul“ se vinde aici ca pîinea caldă; am avut grijă și de expedierea lui în America. Aceasta îi va ajuta pe yankei să-și lămurească repede pozițiile.

Un An Nou fericit !

Al tău,  
F. E.

Londra 11 I 87

Publicat pentru prima oară  
în : „Briefe und Auszüge aus  
Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“, Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

---

<sup>1)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

## Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis

la Haga

Londra, 11 ian. 1887

Dragă prietene Nieuwenhuis,

După cum văd din ziare, Curtea de casație a confirmat sentința împotriva dvs. și, prin urmare, va trebui în curînd să vă mutați la închisoare<sup>540</sup>. Nu pot să vă las să mergeți acolo fără să-mi iau rămas bun și să vă asigur că întreaga mea simpatie vă va însoți în celula dvs. și că sper că vă veți întoarce din această claustrare nevătămat din punct de vedere fizic și neînfrînt din punct de vedere spiritual, revenind la activitatea dvs. și la noi. Vă rog să-mi dați de veste dacă va fi posibil ca în timpul detențiunii să ținem cumva legătura, fie în scris, fie transmitîndu-vă tipărituri și dacă vi se permite să aveți cărți și îndeletniciri literare.

De la Crăciun se află aici soții Lafargue, de la Paris, iar acum o săptămînă s-au întors și soții Aveling din America, aducînd de acolo multe vești îmbucurătoare<sup>485</sup>. Mișcarea de acolo este în plină desfășurare și crește nestăvilit. Rapiditatea cu care din inevitabila confuzie inițială a luat naștere un partid politic muncitoresc este uimitoare. E drept că programul, sau mai bine zis diversele programe, de la New York, Chicago etc. este încă extrem de neclar, dar acest lucru era de altfel de așteptat. Principalul este însă că acolo se acționează exact așa cum ar trebui. Cînd mă gîndesc cît de mult a durat pînă cînd muncitorii din Anglia, Belgia, Spania etc. au ajuns să înțeleagă că numai organizarea politică a clasei muncitoare într-un partid, separat de celelalte partide și opus lor, îi poate conduce la victorie, atunci acțiunile americanilor, prin care la șase luni de la apariția mișcării s-a ajuns la un partid organizat, se obțin la New York 68 000 de voturi<sup>528</sup> și în Vest importante succese în alegeri<sup>541</sup>, sînt demne de admirație. Deîndată însă ce proletariatul unei țări s-a organizat ca partid de luptă, înseși meandrele luptei îl conduce la înțelegerea mai rapidă a condițiilor emancipării lui, iar un popor eminentemente practic și fără înclinații teoretice, cum sînt americanii, nu poate ajunge la înțelegerea acestui lucru decît învățînd din propriile experiențe amare, din propriile greșeli. Acest lucru ei îl vor face destul de repede și îl vor duce pînă la capăt.

Și pe plan general mișcarea evoluează pretutindeni excelent, iar eu sper că atunci cînd veți ieși din închisoare veți putea constata că am făcut progrese substanțiale. Să ne împiedice ar putea numai un război european, care pentru un timp ne-ar da mult înapoi, dar în ultimă instanță chiar și el, ca orice alt eveniment, trebuie să fie în avantajul nostru.

Traducerea în limba engleză a „Capitalului“<sup>2)</sup> a apărut și încă în momentul cel mai oportun pentru Anglia.

Încă o dată — toate bune! Cele mai bune urări ale noastre vă însoțesc în singurătatea dvs. Peste un an sper să ne vedem din nou la Londra. Salutări cordiale de la familiile Lafargue și Aveling și de la al dvs.

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
„Istoric marxist“  
nr. 6 (40), 1934

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 306

Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

(Fragment)

Londra, 18 ianuarie 1887

Caro Citadino<sup>3)</sup>,

Scrisoarea dvs. din data de 9 ale lunii<sup>542</sup> nu a reprezentat pentru mine chiar o surpriză, deoarece știam că sînteți funcționar guvernamental și că mai curînd sau mai tîrziu această poziție a dvs. se va clătina. Din păcate, nu pot să vă deschid persepective favorabile nici aici, nici în America. Dacă nu vorbiți curent engleza, în nici una din aceste țări nu veți găsi o ocupație bine remunerată pînă cînd nu veți stăpîni limba vorbită. Pentru oamenii cu studii, aici, de obicei, aproape singurele posturi accesibile sînt acelea de profesor de limbi străine și tocmai din acest motiv ele sînt întotdeauna ocupate, chiar de

<sup>2)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

<sup>3)</sup> — Dragă cetățene. — *Nota trad.*

oameni care vorbesc și scriu curent limba țării. În ce privește predarea altor materii, există o atît de mare... 4).

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx e Engels  
con italiani. 1848—1895“.  
Milano, 1964

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 307

## Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

Londra, 26 ianuarie 1887

Dragă cetățene,

Ca răspuns la amabila dvs. scrisoare din data de 9<sup>542</sup>, v-am scris pe data de 18, iar după aceea am mai primit de la dvs. o scrisoare — din 21.

Nu pot decît să vă confirm ceea ce v-am comunicat în ultima mea epistolă : cine nu vorbește engleza, nu-și poate cîștiga existența nici în Anglia, nici în Statele Unite altfel decît prin muncă fizică.

Republica Argentina ar fi, poate, un loc mai bun : acolo există o puternică colonie italienească, iar pentru dvs. n-ar fi prea mare greutate să învățați limba spaniolă. Dar este departe, călătoria costă foarte mult, iar înapoierea ar fi extrem de dificilă. Țara face progrese, dar asta este tot ce vă pot spune. Întrucît nu cunosc legislația argentiniană, nu știu în ce condiții se poate trăi acolo ca profesor de școală elementară.

În ce privește comerțul, de 18 ani m-am retras și nu mai am nici un fel de relații nici cu firme comerciale, nici cu fabrici ; în afară de asta, în unele cazuri (presupunînd că s-ar găsi o firmă ai cărei colaboratori să mă mai cunoască), o recomandare din partea mea v-ar ajuta mai puțin decît nici una, căci eu sînt mai puțin cunoscut ca fost om de afaceri, și mai mult ca actual militant socialist. În plus, în toate marile orașe există o mulțime de funcționari comerciali care caută de lucru și care nu sînt suspecți de socialism și în plus au

4) Sffrșitul scrisorii lipsește. — *Nota red.*



studii comerciale. M-am gîndit mult dacă nu s-ar putea găsi ceva în acest domeniu, dar n-am putut face nimic.

Am să scriu la Viena (în Austria) și la Hamburg, poate se găsește acolo ceva, deși prea mari speranțe nu sînt ; totuși am să încerc și am să vă comunic rezultatul.

Ar fi bine să-i scrieți și lui Lafargue ; el era aici cînd a sosit scrisoarea dvs. din 9 ianuarie ; știe despre ce este vorba și chiar dacă a spus că din păcate nici el n-are decît prea puține speranțe să vă găsească un serviciu la Paris, nu este exclus ca la înapoiere să se consulte cu prietenii și să-și schimbe părerea. Am să-i mai scriu și eu despre problema dv. <sup>5)</sup>.

Marea dificultate constă în faptul că noi, socialiștii, sîntem persecutați nu numai în viața politică, ci și în viața cetățenească și întreaga burghezie nu numai că se bucură, dar își face și o îndatorire din a ne epuiza prin înfometare. Iar această prosciere îi lovește mai cu seamă pe oamenii culți, instruiți, care sînt priviți ca dezertori care au trecut din clasa lor în tabăra dușmană. De această dificultate ne lovim peste tot și noi înșine am avut de suferit în 1844 și 1849 ; de cîte ori Marx și cu mine n-am regretat că n-am învățat o meserie, care să fie utilă și pentru burghezie, căci ea nu poate trăi fără produsele muncii manuale ! .

N-ați putea găsi ceva de lucru la ziarele socialiste italiene, la Milano sau în altă parte ? Eu nu le primesc și de aceea sînt prea puțin la curent cu situația actuală a partidului socialist din țara dvs. În orice caz ar fi de preferat să rămîneți în Italia.

Repet, voi face cu plăcere tot ce îmi va sta în putință pentru a găsi o ieșire din situația în care vă aflați și regret că nu vă pot oferi perspective mai bune. Eu nu voi uita cît ați făcut dvs. pentru răspîndirea ideilor noastre și a lucrărilor mele în Italia, și, dacă se va găsi undeva vreun serviciu pentru dvs., vă asigur de sprijinul meu.

Cu salutări cordiale,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
„La corrispondenza di Marx e Engels  
con italiani. 1848—1895“.  
Milano, 1964

Originalul în limba italiană  
Tradus din limba germană

<sup>5)</sup> Vezi volumul de față, p. 540. *Nota red.*

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky  
la New York

122, Regent's Park Road N.W.  
(Londra) 27 ian. 1887

Dragă doamnă Wischnewetzky,

În fine, împreună cu această scrisoare vă trimit prefața <sup>6)</sup>. Imediat după înapoierea soților Aveling <sup>485</sup> am făcut o ușoară conjunctivită, care mi-a perturbat ritmul zilnic de muncă, în primul rînd pentru că în puținul timp pe care îl puteam consacra scrisului trebuia să rezolv corespondența urgentă. Cu toate că ochiul mai este iritat, am reușit să termin prefața și sper că întîrzierea nu v-a pricinuit neplăceri prea mari.

Întrucît n-am izbutit să fac o copie, v-aș ruga ca după tipărire să-mi restituiți manuscrisul. Presupun că veți avea amabilitatea să vă ocupați de tipărirea lui.

Sper că dr. Wischnewetzky a călătorit bine și s-a întors sănătos. Regret că n-am avut posibilitatea să discutăm cîteva ceasuri între patru ochi, dar a venit tocmai în seara în care vechea „Internațională“ reînviase practic pentru o clipă.

În momentul de față mișcarea din America poate fi văzută cel mai bine — cred eu — de pe această parte a oceanului. Acolo, la fața locului, disputele personale și certurile locale îi reduce, desigur, amploarea. Singurul lucru care ar putea frîna într-adevăr înaintarea mișcării ar fi o accentuare a diferențelor, care să ducă la constituirea de secte. Pînă la un anumit punct, asta va fi inevitabil, dar cu cît vor fi mai puține, cu atît va fi mai bine. Mai ales germanii trebuie să se ferească de așa ceva. Teoria noastră este o teorie care se dezvoltă și nu o dogmă ce se învață pe dinafară, iar apoi este repetată mecanic. Americanilor ea le va pătrunde în sînge nu printr-o îndoctrinare din afară, ci prin verificarea ei în experiențe proprii — cu concursul germanilor. Cînd ne-am întors în Germania în primăvara anului 1848, ne-am alăturat partidului democrat, deoarece acesta era unicul mijloc de a cîștiga de partea noastră clasa muncitoare; noi reprezentam aripa cea mai avansată a acestui partid, dar nu eram decît o aripă. În-temeind Internaționala, Marx a elaborat Statutul general <sup>7)</sup>

<sup>6)</sup> F. Engels. „Mișcarea muncitorească din America“. — *Nota red.*

<sup>7)</sup> K. Marx. „Statutul provizoriu al Asociației Internaționale a Muncitorilor“. — *Nota red.*

intr-o manieră care să permită aderarea *tuturor* socialiștilor proletari din acea perioadă — proudhoniști, adepții lui Pierre-Leroux și chiar cea mai înaintată parte a trade-unionurilor engleze; și numai datorită acestei participări largi Internaționala a devenit ceea ce a fost, mijlocul de dizolvare și de anihilare treptată a tuturilor acestor mici secte, cu excepția anarhiștilor, a căror apariție bruscă în diferite țări, n-a fost decît rezultatul crîncenei reacțiuni burgheze de după Comună și de aceea noi i-am putut lăsa să moară liniștiți de propria lor moarte, lucru care s-a și întîmplat. Unde am fi ajuns noi dacă în 1864—73 am fi insistat să colaborăm numai cu cei care recunoșteau fățiș platforma noastră? După părerea mea, întreaga noastră activitate practică a demonstrat că este foarte posibil să se pășească alături de mișcarea generală a clasei muncitoare în fiecare stadiu al acestei mișcări, fără a abandona sau a ascunde poziția proprie, specifică și nici organizarea; mă tem că, dacă germanii din America vor alege o altă cale, vor comite o mare greșală.

Sper că între timp v-ați restabilit complet și că soțul dvs. și copiii sînt și ei sănătoși. Salutări prietenești d-rului Wischnewetzky.

Cu sinceritate al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în limba originalului în: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge and Andere“, Stuttgart, 1906; integral în: K. Marx și F. Engels. Opere, voi. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

309

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 28 ianuarie 1887

Dragul meu Lafargue,

În fine, ochiul meu e ceva mai bine, dar nu suficient ca să pot da de capăt numeroaselor lucrări și vrafului de cores-

pondență. Nu pot scrie decît la lumina zilei și cu pauze, dar pot cel puțin să citesc seara destul de mult.

Dacă parizienii au chef de război în momentul de față, ar face mai bine să-și îndrepte mînia către Rusia, pentru care au scos castanele din foc și care acum, cînd au degetele arse, i-a părăsit. Ei nu văd că Rusia este cea care, cu ajutorul unor ziare pariziene cumpărate de ea (dintre acestea „Débats“<sup>8)</sup> pare să fie cel mai nerușinat), i-a împins la fanfaronade revanșarde cu unicul scop de a-l face pe Bismarck să capituleze în fața țarului<sup>9)</sup>? Și acum are ceea ce a vrut: Bismarck s-a împăcat cu Rusia, a sacrificat Austria, iar Rusia i-a sacrificat pe credulii de parizieni lui Bismarck<sup>543</sup>. Alianța cu Rusia are farmecul ei!

De altfel, nu cred că Bismarck *vrea* războiul, care, odată izbucnit, s-ar transforma într-un război european. Deîndată ce Franța și Germania se vor încăiera — și va fi o luptă crîncenă și destul de îndelungată — țarul va fi silit, chiar dacă nu aceasta era voința lui, să se îndrepte spre Balcani. Rezultatul: un război austro-rus. Din acest moment, Bismarck s-ar vedea la cheremul unor întîmplări imprevizibile, iar eu nu-l consider atît de prost încît să provoace cu sînge rece o asemenea situație. Dar agenții ruși de la Paris își vor continua activitatea; este în interesul Rusiei să atragă Franța și Germania într-un război; în acest caz ea n-ar mai trebui să lupte decît împotriva Austriei, și, în caz extrem a Angliei, adică, din punctul de vedere al șoviniștilor ruși, care urăsc în egală măsură și Austria și Anglia, Rusia ar avea mîna liberă în Orient. Iată care este pericolul. Dacă domnii Tion & Co. vor reuși să împingă Franța în acest război, pur și simplu ele se vor măcelări în interesul țarului și al menținerii despotismului în Rusia.

Pentru alegerile din Germania avem șanse excelente; cred că vom avea în total 700 000 de voturi, poate chiar mai mult. În ceea ce privește majoritatea în noul Reichstag, va trebui să se țină seama de filistinul german, o canalie fără pereche.

Aici se afirmă că manevra lui „Daily News“ a fost o speculație de bursă a lui Baring. Această manevră trebuie să fi fost extrem de neplăcută pentru Bismarck, căruia i-a dejucat manevrele electorale: el a fost nevoit să dea o dezmințire<sup>544</sup>.

Martignetti mi-a scris din nou<sup>10)</sup>. Se pare că este la capătul puterilor. Mă roagă să găsesc o soluție pentru el, dar pro-

<sup>8)</sup> „Journal des Débats politiques et litteraires“. — *Nota red.*

<sup>9)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

<sup>10)</sup> Vezi volumul de față, p. 536 — *Nota red.*

pune niște lucruri imposibile. Am scris despre el la Hamburg și Viena, i-am promis să-ți scriu și dumitale; de altfel e mai mult ca sigur că veți primi o scrisoare chiar de la el. Aici și în America nu se poate face nimic pentru el, căci nu știe o vorbuliță englezească. Ar avea vreo șansă în Franța ca profesor de limba italiană? După părerea mea, e singurul lucru pe care l-ar putea face. Sau poate știi dumneata ceva mai bun? El va fi concediat. Vezi dacă se poate găsi la Paris sau în provincie ceva pentru bietul om.

Pumps este mult mai bine; din bolile grave nu mai are decît o nevralgie intercostală; am vizitat-o astăzi dimineață, era destul de veselă.

Între socialiștii de aici nu sînt decît intrigi de clică. După cum spune Scheu, acum și Champion e împotriva lui Hyndman și ar vrea să-l răstoarne; de aceea s-a apropiat din nou de Bax; zilele trecute l-a întîlnit pe Aveling și a fost extrem de amabil cu el. Vom vedea unde o să ducă toate acestea. Deocamdată Aveling vrea să le arate muncitorilor din East End cum americanii au creat o mișcare muncitorească independentă de vechile partide; acesta este un mijloc de agitație care ar putea avea succes. Săptămîna trecută Aveling a vorbit la un miting pe Farringdon-Street, Tussy a venit și ea alaltăieri și amîndoi vor mai rosti cuvîntări și acolo, și în alte părți<sup>545</sup>.

De îndată ce am să mă mai eliberez, am să-i scriu Laurei. Între timp, Nim mă roagă să o întreb dacă a vorbit cu Longuet și care a fost răspunsul lui.

„La Justice“ a primit un exemplar din „Capitalul“<sup>11)</sup>, în limba engleză. Dacă Longuet l-a luat pentru el, o să facem economie de exemplarul pe care i l-am destinat lui. Nu poți dumneata să afli asta? În ce privește celelalte exemplare, pe care trebuie să trimită Sonnenschein, deocamdată nu știm nimic precis; se eschivează.

Cu prietenie al dumitale,

F. E.

Publicat pentru prima oară  
intr-o formă prescurtată în:  
„Le Populaire de Paris“ nr. 948,  
la 29 noiembrie 1920 și integral  
în: „La Nouvelle Revue Socialiste“  
nr. 20, 15 septembrie 1927  
— 15 ianuarie 1928

Originalul în limba franceză  
Tradus din limbile franceză  
și germană

<sup>11)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

## 310

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 2 februarie 1887

Dragă Laura,

Am terminat „*Bel Ami*“ luni seara <sup>12)</sup> și, gîndindu-mă la felul în care prezintă jurnalistica de la Paris, mi-am zis că trebuie să fie o exagerare; și iată că marți dimineața scrisoarea de la tine și de la Paul mi-a dezvăluit o scenă reală din „*Bel Ami*“; nu pot, deci, decît să-mi scot pălăria în fața lui Guy de Maupassant. Ce să-i faci? Faut-il donc être canaille pour avoir un journal quotidien à Paris“ <sup>13)</sup> <sup>546</sup>;

Este pentru a doua oară cînd prietenii noștri editează un cotidian — pentru alții. Dar de data asta lucrurile stau mai rău decît prima oară. Lissagaray era un independent, care acționa pe cont propriu, își asuma riscurile și puteai să-l lași să moară de propria sa moarte politică. Dar aici posibiliștii vin la de-a gata; ei nu numai că obțin un cotidian, dar îl obțin printr-o victorie asupra noastră. Și deoarece „*Cri*“ se cumpără numai pentru cancanuri, scandaluri și foiletoane, iar publicul, de care depinde succesul sau eșecul lui, acceptă articolele de fond numai pentru că nu este obligat să le citească, frazele bombastice ale lui Pyat, plictiseala de moarte a lui Labusquièreș și ignoranța lăudăroasă și arogantă a lui Marouck ar fi acceptate la fel ca un articol de fond semnat de Guesde. Guehard va primi bani peșin pentru coarnele sale, iar Séverine și Labruyère auront toujours de quoi se payer de bons déjeuners <sup>14)</sup>.

„*Voie du Peuple*“ — un titlu groaznic de înșelător — va merge, probabil, pe același drum ca „*Citoyen*“ după lovitura de stat și va dispărea după cîteva zvîrcoliri spasmodice <sup>547</sup>. Dacă s-ar fi putut salva ceva, găsind un om care să dispună de 100 000 de franci, acest lucru trebuia făcut la timp; acum însă, cînd oamenii noștri au fost înfrinți și dați afară, mă tem că un asemenea om va fi și mai greu de găsit.

<sup>12)</sup> 31 ianuarie. — *Nota red.*

<sup>13)</sup> — Deci trebuie să fii canalie ca să editezi un cotidian la Paris. — *Nota trad.*

<sup>14)</sup> — vor avea întotdeauna cu ce să-și plătească dejunuri bune. — *Nota trad.*

Concluzia pe care trebuie s-o tragem de aici este aceeași ca și data trecută și anume că un săptămînal care ne aparține este de zece ori mai prețios decît un cotidian, pe care noi îl facem pentru alții, care ne azvîrle afară cînd le convine, ca să facă loc pentru d-nii Brousse & Co. Aceasta pare să fie acum funcția permanentă a oamenilor noștri în presa cotidiană și totul se va repeta, fără îndoială, și pentru a treia oară cu exact aceleași rezultate. Sper, totuși, că foștii noștri oameni mari de la marele ziar vor catadicesi acum să acorde ceva mai multă atenție lui „Socialiste“, care în ultimă instanță este pentru el un refugiu în antractele mării lor drame politice.

I-am transmis lui Nim comunicarea ta, îți mulțumește mult și — așa cum spunea acum 30 de ani un penny-a-liner <sup>15)</sup> — este în culmea așteptării.

Spune-i lui Paul că și eu mă gîndisem că ar fi bine să diluez concentrația compresei pentru ochi și că după ce am primit scrisoarea lui am dublat cantitatea de apă, ceea ce, se pare, a avut un efect foarte bun. Am să folosesc, de asemenea, compresele cu apă caldă recomandate de el și sper că ceea ce mi-a rămas din conjunctivită o să dispară.

Astă seară Edward trebuia să țină din nou o conferință despre călătoria sa în America <sup>545</sup> la Farringdon Hall (pentru secția din Clerkenwell a Ligii). El și Tussy au vorbit acolo de două ori, miercurea seara — și de fiecare dată sala a fost arhiplină. Dar pe el îl doare gîtul, așa că probabil îl va înlocui Tussy. Astă seară el voia să vorbească despre anarhiști și se aștepta la o criză. Nu știu exact cum stau lucrurile. A fost deja invitat de un club radical <sup>530</sup> din East End să țină o conferință.

Afacerea „Cri“ îi va determina, în cele din urmă, pe Hyndman & Co. să ia o hotărîre, dacă pînă acum n-au putut să se decidă în legătură cu sprijinirea posibilistilor. Glumele proaste ale lui Séverine despre tentativele de a părăsi toate celelalte partide vor fi explicate prin obișnuita intoleranță a marxștilor și, fără îndoială, se va arunca întreaga vină pe „mîna care a distrus Internaționala“ — prin care ei, așa cum spunea Eccarius, au în vedere pe supusul tău servitor. În privința asta nu se poate schimba nimic, iar mie mi-e absolut indiferent. Asta a fost întotdeauna soarta noastră — și acum de ea au parte și prietenii noștri de la Paris — ca atunci cînd ne-am arătat mai dornici de a colabora cu oamenii cinstiți și sinceri, în măsura în care ei se situau realmente pe o platformă muncito-

<sup>15)</sup> — scriitor de duzină. — *Nota trad.*

rească, chiar dacă aceasta era imperfectă, să fim denunțați de ticăloșii și aventuriștii, cu care nu am vrut să avem de-a face, ca intoleranți, despotici și inaccesibili. Sper că prietenii noștri de la Paris vor avea prilejul să se convingă că Brouse nu este mai rău decît Hyndman. Amîndoi au strîns în jurul lor toți candidații pe care au putut să-i strîngă.

Pumps se simte mai bine, dar, fără a mai vorbi de marile necazuri pe care le-a avut, o mai supără stomacul și în plus suferă de insomnie. Este însă într-o dispoziție mult mai bună; ieri și astăzi dimineața a stat pe divan.

Fortin scrie că este întru totul de acord cu planul nostru și îți va trimite ție ultimele două capitole din „Otpsprezece Brumar“. El mi-a trimis o rezoluție pe care au adoptat-o în problema războiului. E groaznic cînd stilul scrisorilor comerciale devine pompos.

Nim și micuța Lily, care a venit aici pentru cîteva ore, — copiii sînt la bătrîni Roshier — te salută din inimă și eu la fel.

Cu drag al tău,

*F. Engels*

Ziarele guvernamentale prusiene sînt foarte revoltate de cele 6 000 de mărci care ar fi fost trecute în fondul electoral din profiturile obținute de „Sozialdemokrat“; ele spun că ar fi o minciună: 1. un asemenea profit n-a existat niciodată; 2. dacă ar exista, a fost furat de la proprietarii ziarului. E pur și muove<sup>16)</sup>.

Alătur un cec de 12 lire sterline, pentru care m-a rugat Paul.

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

### 311

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

Londra, 9 februarie 1887

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Răspund imediat la scrisoarea dvs. din 28 ianuarie. Prefața<sup>17)</sup> a fost expediată la 27 ianuarie, iar la telegrama dvs.

<sup>16)</sup> — Și totuși se învîrtește. — *Nota trad.*

<sup>17)</sup> *F. Engels*. „Mișcarea muncitorească din America“ (Prefață la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia“). — *Nota red.*



pe care am primit-o duminică, 6 februarie, am răspuns imediat telegrafic : „Expediez recomandat la 27 ianuarie“.

În ceea ce privește fragmentul denaturat din scrisoarea mea, de la publicarea căruia n-a putut să se abțină îndărătnicul Eaton, Rosenberg et Co. n-ar fi trebuit să arunce vina asupra lui Aveling. Paragraful despre cele 100 000 și despre milioane era în scrisoarea mea către dvs.<sup>18)</sup> și *în nici o altă scrisoare*. Așa că dvs. știți, probabil, cine poartă răspunderea pentru această indiscreție și pentru faptul că mi s-a atribuit o asemenea absurditate. În ceea ce mă privește, n-am nimic împotriva să publicați întregul paragraf, ba chiar întreaga scrisoare.

Teama dvs. că Aveling influențează nefavorabil părerea mea despre mișcarea americană este lipsită de temei. De cînd a apărut o mișcare națională a clasei muncitoare americane, independentă de germani, poziția mea a fost determinată clar de fapte. Această mare mișcare națională, oricare ar fi fost forma ei inițială, este adevăratul punct de plecare pentru dezvoltarea clasei muncitoare americane ; dacă germanii aderă la ea cu scopul de a o ajuta sau de a accelera angajarea ei în direcția justă, ei pot aduce mult folos și pot juca un rol decisiv în această mișcare ; dar dacă nu o vor face, vor deveni o sectă dogmatică și vor fi îndepărtați, ca oameni care nu-și înțeleg propriile principii. Doamna Aveling, care a văzut cum aborda lucrurile tatăl ei, a înțeles aceasta de la bun început, iar dacă și Aveling a înțeles — cu atît mai bine. În toate scrisorile pe care le-am trimis în America — lui Sorge, dvs., soților Aveling — am susținut acest punct de vedere, pe care l-am repetat mereu. Dar sînt bucuros că i-am văzut pe soții Aveling mai înainte de a fi scris prefața, deoarece ei mi-au comunicat unele fapte noi despre misterele partidului german din New York.

Se pare că dvs. considerați dovedit faptul că Aveling s-a comportat în America pur și simplu ca un escroc<sup>548</sup> ; mai mult, dvs. îmi cereți ca, pe baza afirmațiilor și aluziilor conținute în scrisoarea dvs., să-l tratez ca atare și să fac tot ce-mi stă în putință pentru a-l îndepărta din organele de presă ale partidului. Dar, pentru toate aceste afirmații dvs. *nu puteți* avea nici un fel de dovezi, deoarece n-ați avut posibilitatea să ascultați nici un fel de apărare. Și, totuși, dvs. sînteți într-o si-

<sup>18)</sup> Vezi volumul de față, p. 530—532. — Nota red.

tuație mai bună decît noi, cei de aici ; ați ascultat cel puțin o parte, în timp ce noi nici măcar nu știm ce anume acuzație i se aduce !

În stadiile timpurii ale mișcării de clasă proletare, cînd organizațiile ei sînt secrete și cînd muncitorii se mai află sub influența prejudecăților tradiționale, vai de omul de origine burgheză sau cu un grad superior de instruire care, intrînd în mișcare, face imprudența să aibă relații financiare cu elementul muncitoresc. Apar inevitabil diferențe în probleme bănești, prezentate imediat ca o tentativă de exploatare, mai ales dacă se întîmplă ca opiniile acestui „burghez“ în chestiuni teoretice sau tactice să nu coincidă cu cele ale majorității și chiar ale minorității. Constat acest lucru în permanență de peste 40 de ani. În această privință, cel mai rău dintre toți s-au comportat germanii ; în Germania această slăbiciune a fost depășită de mult, odată cu dezvoltarea mișcării, dar ea persistă la germanii din străinătate. De aceea Marx și cu mine ne-am străduit întotdeauna să evităm orice afaceri bănești cu partidul, în orice țară. Iar atunci cînd soții Aveling au plecat în America, eu am avut mari temeri în această privință. Și numai cînd s-a hotărît ca ei să plece împreună cu Liebknecht m-am mai liniștit, deoarece Liebknecht este un om cu experiență și știe cum să respingă asemenea reproșuri, iar orice asemenea acuzații la adresa lui nu i-ar fi făcut decît de rîs în Germania și în general în Europa pe cei care le-ar fi formulat. În cele din urmă, însă, ei au făcut călătoria separat și iată rezultatul.

Din cele de mai sus vedeți că eu privesc lucrurile mult mai la rece decît par să o facă cei din New York. În plus, eu îl cunosc pe Aveling de patru ani ; știu că de două ori și-a sacrificat poziția socială și economică convingerilor sale și că, dacă n-ar fi făcut-o, ar fi putut fi astăzi profesor la o universitate englezească sau un excelent fiziolog, și nu un ziarist care muncește din greu, dar are un venit extrem de incert. Lucrînd cu el, am avut posibilitatea să-i apreciez capacitățile, să-i cunosc caracterul și am constatat că el a rezistat multor tentații ; de aceea ar fi nevoie de mai mult decît de niște simple afirmații și insinuări pentru ca eu să cred ceea ce relatează acum despre el unele persoane din New York.

Mai departe. Dacă el a încercat să escrocheze partidul, cum ar fi putut-o face în timpul călătoriei sale fără ca soția sa să afle ? Dar într-un asemenea caz acuzația ar cădea și asupra ei, ceea ce ar fi absurd, cel puțin în ochii mei. O cunosc de cînd era un copil, iar în ultimii 17 ani ea s-a aflat permanent

în cercul nostru. În afară de aceasta, Marx mi-a lăsat cu limbă de moarte să am grijă de copiii lui așa cum ar fi avut el însuși și să-i apăr împotriva oricăror nedreptăți. Și eu voi face acest lucru, chiar dacă ar fi să am de-a face cu 50 de comitete executive. Ca fiica lui Marx să înșele clasa muncitoare — asta e într-adevăr prea de tot!

Apoi, dvs. scrieți : „Aici nimeni nu crede, că dr. Aveling a băgat banii în buzunar *sau* că *i-ar fi cheltuit, așa cum arată calculele*. Se crede doar că el ar fi încercat să acopere cheltuielile soției sale“. Aceasta este o acuzație clară de fals, iar dvs. o atenuați avansînd o presupunere plină de îngăduință. Dar dacă aceasta este acuzația atenuată, care este cea neatenuată ? Și pe ce se bazează ea ? Pe „calculele ridicole pe care le-a trimis dr. Aveling“. Aș dori și eu să văd unele din aceste calcule „ridicole“. Vreme de 15 săptămîni acestea au fost trimise în fiecare duminică Comitetului Executiv, fără ca acesta să formuleze vreo obiecție. El nu a spus nimic nici cînd soții Aveling s-au înapoiat la 19 decembrie la New York. De abia la 23, cînd ei se pregăteau de plecare și nu se mai puteau apăra împotriva unor acuzații reale sau scornite, Comitetul Executiv a descoperit că aceste calcule sînt ridicole numai dacă sînt *totalizate*, căci în privința fiecăruia *în parte* nu a obiectat nimeni. Asta înseamnă că el nu are nimic împotriva calculelor, ci împotriva regulilor adunării. Atunci de ce Comitetul Executiv, în loc să scurteze călătoria soților Aveling, a încercat s-o lungească și tocmai cînd ea se apropia de sfîrșit a propus o a doua vizită a lor la Chicago, care din fericire n-a avut loc ? Mie mi se pare că în toate acestea ridicole nu sînt calculele, ci ridicol este Comitetul Executiv.

Așadar, la ședința din 23 decembrie, soții Aveling aud pentru prima oară că aceste calcule sînt ridicole, iar Comitetul Executiv le prezintă totalul făcut de el însuși. Auzind obiecțiile față de calculul său, Aveling l-a acceptat imediat pe cel al Comitetului Executiv, conform căruia — așa cum am văzut eu însumi în documentul scris de mîna lui Rosenberg — lui Aveling i se cuvin 176 de dolari. Apoi după ce Walther îl atacă din nou, el renunță la acești bani și restituie pe loc 76 dolari, iar restul îl trimite de la Londra. Și după toate acestea dvs. spuneți : „Faptul că dr. Aveling a restituit 100 de dolari nu schimbă nimic“. Doamne, dar *ce vor* atunci acești oameni ? Oare Aveling trebuie considerat escroc pentru că acest Comitet Executiv și-a însușit 176 de dolari, care chiar conform calculelor lui i se cuveneau lui Aveling ?

Apoi, misterul în care Comitetul Executiv învăluie toată afacerea devine și mai mare. Când articolul a apărut în „N[ew] Y[ork]Herald“ și a fost telegrafiat aici, soții Aveling au trimis circulara anexată la toate secțiile, și, în același timp, *Comitetului Executiv*. După opinia mea această circulară constituie — dacă Aveling nu este un mincinos și un escroc, ceea ce eu susțin pînă la o probă contrarie, convingătoare — un argument împotriva Comitetului Executiv, cel puțin pînă cînd voi vedea răspunsul acestuia. Dar ce face Comitetul Executiv? El proferează în „Volkszeitung“ atacuri josnice<sup>549</sup>, răspîndește zvonuri și colportează în spatele lui Aveling, convoacă adunări ale secțiilor unde prezintă *propria aversiune* și determină adoptarea de rezoluții într-o chestiune asupra căreia nu se poate decide fără o verificare imparțială a tuturor calculelor și fără să se ofere acuzatului, care este absent, posibilitatea de a se apăra. Și, după cît se pare, ei au reușit în cercul lor din New York să-l prezinte pe Aveling nu ca pe un om care le-a risipit banii (aceasta poate fi — pe drept sau pe nedrept — convingerea lor sinceră), ci ca pe un escroc și falsificator de calcule. În această afacere, creație a propriei lor fantezii, ei întrec măsura și amenință cu o scrisoare circulară în care Aveling va fi acuzat de escrocherie și de fals în fața clasei muncitoare din lumea întreagă! Și toate acestea, gîndiți-vă, în spatele și fără știrea omului pe care îl acuză și care nu numai că nu se poate apăra, dar nici măcar nu poate stabili exact faptele pe care se întemeiază acuzația! Dacă așa judecați oamenii în partidul nostru, atunci prefer Tribunalul imperial de la Leipzig și Curtea cu juri de la Chicago<sup>471</sup>.

Din fericire, în partidele europene mai vechi noi am depășit acest stadiu. Noi am văzut cum comitete executive apăreau și dispăreau cu zecile; noi știm că și ele pot greși, ca orice Papă, am cunoscut chiar și comitete care trăiau pe picior mare din bănuții muncitorilor și în rîndul cărora se aflau escroci și falsificatori de calcule. În circulara sa, Comitetul Executiv va trebui nu numai să-și formuleze exact acuzația — care poate că pe această cale ne va fi în sfîrșit adusă la cunoștință și nouă — ci să aducă și dovezi. De partea aceasta a oceanului, oamenii nu iau drept literă de evanghelie cuvîntul Comitetului lor Executiv și cu atît mai puțin spusele domnilor Walther și Rosenberg, oricît de „oficiale“ ar fi ele.

După părerea mea, Comitetul Executiv s-a pus într-o situație foarte penibilă. Dacă el s-ar fi plîns numai că sumele

sînt exagerate, el ar fi putut avea audiență și în afara propriului său cerc, aprecierile în această privință ținînd mai mult sau mai puțin de concepție. Întru cît însă calculele trimise n-au întîmpinat niciodată obiecții, Comitetul Executiv a înțeles că și-a tăiat singur craca de sub picioare și a exagerat acuzația, așa cum o fac întotdeauna oamenii slabi cînd vor să găsească o acoperire. Astfel, el ajunge la o nouă acuzație la adresa lui Aveling și anume de fals și escrocherie, lucru pe care nu-l va putea dovedi niciodată și va trebui să se limiteze la insinuări. Dar o infamie comisă cu scopul de a ascunde o slăbiciune rămîne o infamie. Și după ce a exagerat făcînd dintr-un banal diferend în jurul unor calcule discutabile un act criminal, Comitetul Executiv se simte obligat să se explice în fața diferitelor partide ale clasei muncitoare. Și, desigur, face aceasta pe ascuns, astfel ca acuzatul nici măcar să nu poată afla ce învinuire i se aduce. O greșeală atrage după sine alta și acum a făcut-o de oaie și s-a încurcat în propria sa plasă. Și toate acestea nu dintr-o răutate înăscută, ci pur și simplu din slăbiciune.

Înțelegeți acum că eu trebuie să resping categoric sfatul dvs. de a-i „sugera lui Kautsky să nu publice nici o scrisoare de-a doctorului Aveling“ deoarece Comitetul Executiv ar fi pe cale să emită „o circulară oficială“ împotriva lui Aveling, iar „numele acestuia nu poate decît să compromită colectivul de colaboratori ai unui organ de presă“. Cred că nici Kautsky, nici eu n-am oferit niciodată nimănui ocazia să presupună că am putea ca numai pe baza unor afirmații verbale și a unor insinuări să ne tratăm astfel prietenii cu care am lucrat mulți ani. Iar dacă eu i-aș propune așa ceva lui Kautsky, el ar crede pur și simplu ori că m-am ramolit, ori că nu mai sînt demn de încredere. De altfel, sînt convins că chiar dvs. ați regretat acest sfat imediat după ce ați expediat scrisoarea.

Înțeleg perfect că dvs. ați scris scrisoarea considerînd că acționați în interesul partidului și sînt convins că asta v-a determinat să-mi prezentați cazul Aveling ca lipsit de speranță și irevocabil rezolvat. Dar pînă acum el a fost judecat numai de Comitetul Executiv, care a fost și reclamant și judecător, și jurat; rezoluțiile secțiilor din New York, oricum ar suna ele, nu contează. Ce vor spune alte secții, rămîne de văzut, dar și acestea, dacă vor fi imparțiale, nu pot decît să-și decline competența atîta timp cît nu cunosc toate faptele și nu l-au ascultat și pe acuzat. În ceea ce mă privește, consider extrem de dăunător pentru partid să recurgă la, și, pe deasupra, să in-

siste pentru o procedură judiciară de genul celei practicate de Bismarck și de burghezia americană, deși aceștia măcar respectă formele și oferă acuzatului posibilitatea să-și spună cuvântul în fața tribunalului; și este dăunător pentru noi să acționăm în felul acesta tocmai acum, când protestăm împotriva unor procedee mîrșave.

Fără îndoială, Comitetul Executiv, sub pretextul că vrea să preîntîmpine scandalul, nu va aduce cazul în fața opiniei publice. Dar el nu va reuși. Sau va trebui să-și retragă acuzația neîntemeiată, reducînd totul la dimensiunile inițiale, adică la diferendul în jurul calculelor, pe care să-l soluționeze onest și corect, sau va trebui să-și facă publică acuzația și să meargă pînă la capăt. Despre asta se vorbește deja destul de mult și această situație nu poate continua, întrucît nici Aveling nu este omul care să tolereze așa ceva. Și pentru că eu nu pot să admit ca asupra soților Aveling să planeze asemenea acuzații infame, am considerat că trebuie să-i arăt doamnei Aveling (el este în momentul de față bolnav) scrisoarea dvs. și să-i citesc răspunsul meu. Iar dacă ulterior împrejurările vor face necesară publicarea scrisorii mele, sînteți liberă să o publicați *integral*, iar eu îmi rezerv același drept — bineînțeles, fără să implic numele dvs. —, numai dacă altcineva n-o va face înainte.

Rămîn, mult stimată d-nă Wischnewetzky,

Al dv. foarte devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată  
în : „Briefe und Auszüge  
aus Briefen von Joh. Phil. Becker,  
Jos. Dietzgen, Friedrich Engels,  
Karl Marx u. A. an F. A. Sorge  
und Andere“. Stuttgart, 1906 ;  
integral în : K. Marx și F. Engels.  
Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

312

Engels către Friedrich Adolph Sorge  
la Hoboken

Londra, 12 febr. 87

Dragă Sorge,

Am primit ieri scrisoarea ta din 30 ianuarie, iar alaltăieri ți-am expediat din nou diverse materiale. Restul peste cîteva

zile. Ediția engleză a „Capitalului“<sup>19)</sup> se vinde foarte bine, iar dobitocul de editor<sup>20)</sup>, care nici măcar nu bănuia cu ce are de-a face, este uluit.

Sper că te simți mai bine. Cumpătarea a devenit și pentru mine o obligație; în fiecare zi apare câte o mică suferință fizică, care cere atenție și care te scoate de pe făgașul obișnuit. Dar n-ai ce face!

Cînd a fost aici, de Crăciun, Laf[argue] mi-a promis că o să-ți trimită cu regularitate „Socialiste“. Cîteva exemplare cu articolul „Situția etc.“<sup>21)</sup> trimise în mod special le-am primit de abia *după ce* el se înapoiase! Acest articol le-a deschis francezilor ochii asupra faptului că războiul înseamnă pentru ei pieirea republicii și că numai în circumstanțe *exceptional* de favorabile el ar putea determina o revoluție europeană — lucru pe care, însă, nu-l doresc burghezii, micii burghezi și țaranii. Înainte nimeni nu se gîdea la asta, acum toți vorbesc despre așa ceva. Acum citesc acest articol în limba română în publicația confuză, care apare la Iași, „Revista Socială“, și cu ocazia asta învăț limba.

Domnii din Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist se poartă absolut infam cu soții Aveling<sup>548</sup>. După ce din cauza indiscreției lor, dacă nu din inspirația lor, a apărut articolul din „Herald“, acum a fost publicat un articol mirșav în „Volkszeitung“<sup>549</sup>, de care nu-l pot face răspunzător decît pe domnul Douai. Soții Aveling au răspuns la articolul scandalos din „Herald“ printr-o scrisoare circulară pe care o alătur și care în jurul datei de 18 ianuarie a fost expediată de aici tuturor secțiilor, precum și Comitetului Executiv. Acesta din urmă, la 28 ianuarie, mi-a trimis printr-o persoană<sup>22)</sup> al cărei nume deocamdată nu-l pot dezvălui și, prin urmare, tu va trebui să-l ghicești, o scrisoare confuză în care este prezentat ca indubitabil faptul că Aveling a încercat să înșele comitetul, că el — așa presupun ei din iubire creștinească față de aproape — ar fi trimis niște calcule falsificate pentru a acoperi astfel cheltuielile pentru hotel ale soției sale (pentru Tussy partidul n-a plătit *decît* costul trenului), iar restituirea celor 176 de dolari n-ar schimba, chipurile, nimic, deoarece nu despre asta este vorba etc. Numai insinuări, nici măcar un fapt, nici mă-

<sup>19)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

<sup>20)</sup> Swar Sonnenschein. — *Nota red.*

<sup>21)</sup> *F. Engels*. „Situția politică din Europa“. — *Nota red.*

<sup>22)</sup> Florence Kelly-Wischnewetzky. — *Nota red.*

car o *acuză clară*. Iar mai departe se spune : secțiile din New York au adoptat deja o hotărâre în această chestiune, hotărâre ce urmează a fi discutată și în celelalte secții, iar apoi se va trimite o circulară tuturor partidelor europene pentru a-l înfieră pe Aveling. Mie mi s-a cerut să-l avertizez pe Kautsky să nu mai publice nimic sub semnătura unui individ ca Aveling, care trebuie exclus din toate organele de presă ale partidului !

Poți să-ți închipui cum am răspuns la toate aceste infamii <sup>23)</sup>. Dacă am să găsesc pe cineva care să copieze scrisoarea am să ți-o trimit ție — din cauza conjunctivitei nu pot să o copiez pentru a treia oară. Domnii aceștia n-au nici o scuză. Căci atunci când, la 23 decembrie, Aveling a aflat pentru prima oară din scrisoarea lui Rosenberg că Comitetul Executiv se pregătește să formuleze unele obiecții la calculul făcut de el, i-a răspuns imediat lui Rosenberg și a trimis scrisoarea per special messenger <sup>24)</sup>. „I cannot discuss money-matters with the Party, and I am ready to accept anything without discussion that the National Executiv of the Socialist Labour Party things right“ ! <sup>25)</sup>. Și aceasta s-a întâmplat înainte ca el să știe ce vor spune ei și ce-i vor propune ! Iar acum indivizii bagă în buzunar cei 176 de dolari, care, potrivit propriilor lor calcule, i se cuvin lui Aveling, și *tocmii de aceea*, declară că escroci nu sînt ei, ci Aveling !

Dar, o să descurcăm noi lucrurile. Din păcate, însă, noi nu cunoaștem la New York pe nimeni altcineva în afară de tine pe care să ne putem bizui după ce și „Volkszeitung“ s-a comportat atît de urît. Aș fi foarte bucuros dacă ne-ai putea spune care este atitudinea lui Schewitsch și a celorlalți, dacă s-au lăsat deja înșelați de minciunile comitetului sau nu. Cel puțin am ști cui ne putem adresa la New York fără să te împovăram pe tine. Ceea ce mă miră este că aceleași persoane din New York, care se indignează de Curtea cu juri din Chicago <sup>471</sup>,

<sup>23)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

<sup>24)</sup> — curier special. — *Nota trad.*

<sup>25)</sup> — Eu nu pot să discut chestiuni bănești cu partidul și sînt gata să accept fără obiecții tot ceea ce Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist consideră just. — *Nota trad.*



o întrec în infamie și judecă oamenii fără a-i audia, ba chiar fără a le spune măcar de ce anume sînt învinuiți.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
intr-o formă prescurtată în : „Briefe  
und Auszüge aus Briefen von Joh.  
Pind. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 și integral în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol XXVII, 1935, ed. rusă.

Originalul în limba germana  
Tradus din limba germană

313

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 16 februarie 1887

Dragă Lafargue,

Transmite felicitările mele prietenilor pentru faptul că au reinviat ziarul „Voie“<sup>546</sup>, care, să sperăm, va fi data aceasta calea triumfului<sup>26</sup>). Numerele din „Cri“ pe care mi le-a trimis Laura sînt, într-adevăr, ucigător de plictisitoare, nici chiar presa germană venală a lui Bismarck nu are un asemenea efect soporific. Să sperăm că parizienii vor refuza să înghită aceste *articole de fond*, în pofida istorioarelor de scandal și a foiletonului oferit ca supliment.

I-am citit lui Tussy scrisoarea Laurei referitoare la Lavrov ; ea o să se ocupe de această chestiune, dar deocamdată este supraaglomerată. La început, Aveling a avut *anghină* (pe care el a luat-o imediat drept difterie), iar ca pacient el este tot atît de insuportabil ca și Pumps. Deoarece n-a dormit trei sau patru nopți și a trebuit să se ocupe de treburile lui, ale lui Edward (stilul meu este influențat de construcția românească a frazei, căci mă ocup puțin de această limbă), Tussy n-a avut timp să se ducă după cărțile lui Lavrov. Dar a mai intervenit și altceva. Am primit o scrisoare lungă de la doamna Wisch-

<sup>26</sup>) joc de cuvinte : denumirea ziarului : „Voie du Peuple“ înseamnă „Calea poporului“. — *Nota red.*

newetzky din care rezultă că idioții din Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist ar vrea să organizeze un fel de proces împotriva lui Aveling și să-l acuze că a vrut să înșele partidul în ce privește cheltuielile de călătorie; ei vor să determine secțiile să adopte hotărâri împotriva lui și, după aceea, într-o circulară specială adresată partidelor muncitorești din Europa, să-l denunțe ca *swindler* <sup>27)</sup>. Ea a avut chiar tupeul să-mi propună să-i spun lui Kautsky să nu mai publice nimic sub semnătura lui Aveling. Și toate acestea fără măcar să-i treacă prin minte că acuzatul are, cel puțin, dreptul de a fi ascultat: Poți să-ți imaginezi ce răspuns i-am dat <sup>28)</sup>! Ei bine, totuși, alaltăieri a sosit o primă circulară a Comitetului Executiv, plină de acuzații absurde împotriva lui Aveling <sup>29)</sup>, care însă nu vor fi greu de respins. Dar nu e timp de pierdut; secțiile americane urmează să-și trimită rezoluțiile la New York la 15 martie, iar expedierea circularii aici a fost amânată destul de mult cu scopul de a face orice apărare aproape imposibilă. Aveling se află la Hastings, unde l-a trimis medicul; se va întoarce vineri. Între timp noi vom trimite o circulară în care vom anunța că el se va apăra și vom cere ca pînă atunci rezoluția să fie amînată. Imediat după întoarcerea lui vom organiza apărarea. Îți trimit dumitale prima circulară a lui Aveling în această chestiune, care în esență conține suficient material doveditor. Ar fi bine să știm dacă circulara Comitetului Executiv a fost trimisă Partidului muncitoresc <sup>115</sup> sau germanilor de la Paris; la Zürich, Kautsky a luat măsurile necesare. Din toate acestea puteți înțelege că Tussy este ocupată pînă peste cap.

Nu-mi mai amintesc dacă v-am scris că Fortin este mulțumit cu aranjamentul făcut cu Laura în privința manuscrisului <sup>382</sup>. Rămîne, așadar, să i se comunice lui Lavigne că manuscrisul său se află la voi, ceea ce vă rog să faceți; deoarece nu știu dacă vechea lui adresă mai e valabilă, nu-i pot scrie.

Nu știu dacă ați văzut „Materialismul economic al lui Karl Marx“ de Lafargue <sup>29)</sup>, l-am văzut anunțat în „Revista Socială“, Jassy, <sup>30)</sup> pe luna decembrie, unde a fost tradus și articolul meu din „Socialiste“ <sup>31)</sup>, — de altfel, o traducere destul

<sup>27)</sup> — escroc. — *Nota trad.*

<sup>28)</sup> Vezi volumul de față, p. 544—550. — *Nota red.*

<sup>29)</sup> traducerea în românește a cărții lui Lafargue „Materialismul economic al lui Karl Marx“. — *Nota red.*

<sup>30)</sup> — Iași. — *Nota trad.*

<sup>31)</sup> *F. Engels.* „Situația politică din Europa“. — *Nota red.*

de stîngace <sup>523</sup>. Ce nostimă este această limbă română ! Pentru „arbeiten“ ei spun „lucrare“ = în latină *a-ți însuși plusvaloare* ; pe de altă parte, pentru der Arbeiter se spune „muncitor“ — un cuvînt de origine slavă care corespunde și literal și etimologic cuvîntul rusesc „mitchitel“ <sup>32)</sup> — altfel spus „mucenicul“ ! Pentru rebellion ei au cuvîntul slav răscoală, adică schisma bisericii (rusescul raskolnik = schismatic, eretic). Dealtfel, pentru o limbă de origine latină este destul de grea, deoarece ea maltratează cu egală și fermecătoare nonșalanță atît latina, cît și slava (de la care a preluat multe cuvinte și sunete). Limba bulgară (Kautsky a primit o revistă bulgărească) este cu mult mai ușoară pentru cine știe rusa sau sîrba.

Probabil că Laura a văzut în „Neue Zeit“ pe luna februarie răspunsul dat de noi profesorului Menger <sup>523</sup>.

Din cît pot să-mi dau seama, ziarele franțuzești au reacționat excelent la provocările neghioabe ale lui Bismarck <sup>543</sup>. Avînd în vedere temperamentul acestuia din urmă, este imposibil de spus dacă el vrea război sau nu. Dar tot ceea ce îl determină fie să stea acasă în pace, fie să devină un agresor fățiș este în favoarea noastră. Astăzi el se poartă cu Franța așa cum s-a purtat cu Wilhelm <sup>33)</sup> în mai 1866, după ce pusese la cale războiul austriac, pe care acesta din urmă nu-l aproba : „am reușit să aduc calul ăsta bătrîn la marginea gropii, dar el nu vrea să o sară“. Iar dacă francezii se încapăținează, Bismarck va fi într-o situație al naibii de grea. El speră ca poporul să-l ajute să obțină majoritatea în alegeri. Papa <sup>167</sup> îl va ajuta să obțină septenatul (după ce i s-au aprobat deja noile regimente pentru trei ani, i se vor aproba și pentru 7 ani) <sup>551</sup>, dar dacă majoritatea din Reichstag va rămîne în opoziție în toate celelalte probleme, Bismarck n-o să primească nici un ban. Deocamdată, toată lumea trebuie să admită că toate partidele din Germania au motive să se teamă de o înfrîngere în alegeri, cu excepția socialiștilor care sînt siguri de un mare succes.

<sup>32)</sup> — schingiuitor, călău. — *Nota trad.*

<sup>33)</sup> Wilhelm I. — *Nota red.*

Zetkin mă roagă să trimit o scrisoare pentru adunarea de pe data de 19, am să v-o expediez tot vouă mâine, încă nu știu ce voi scrie <sup>552</sup>.

Îmbrățișați-o pe Laura din partea mea.

Cu prietenie al vostru  
F. E.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

### 314

Engels către Nikolai Franțevici Danielson

la Petersburg

Londra, 19 febr. 1887

Stimate domn,

M-am bucurat primind scrisoarea dvs. din 22/23 ale lunii, dar am aflat din ea că editorul <sup>34)</sup> v-a trimis doar un prospect în loc să vă trimită un exemplar în engleză al „Capitalului” <sup>35)</sup>. Au fost multe asemenea erori și ele ne-au provocat îngrijorare și supărări. Imediat, la 12 februarie, v-am trimis prin poștă, *recomandat*, un exemplar și sper că l-ați primit în bună stare. Cartea se vinde neobișnuit de bine și acest fapt ne bucură. Prețul mare al *primei* ediții a fost un rău inevitabil, dar întrucât cartea a fost stereotipată, peste cîtva timp va apare o ediție mai ieftină, la aproximativ o treime din prețul actual; în momentul de față *aici* prețul ridicat nu este o piedică serioasă, dar în America este, într-o oarecare măsură.

Cred că veți face un lucru bun dacă veți explica opiniei publice din țara dvs. cum să aplice teoria autorului <sup>36)</sup> nostru la condițiile dvs. *de acolo*. Dar poate că e mai bine, cum spuneți chiar dvs., să așteptați ca lucrarea să apară în întregime. Capitolul despre renta funciară <sup>553</sup> prezintă un mare interes pentru dvs., deși autorul l-a scris înainte de a fi studiat con-

<sup>34)</sup> Sonnenschein. — *Nota red.*

<sup>35)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

<sup>36)</sup> Marx. — *Nota red.*

dițiile economice ale Rusiei și, deci, nu conține referiri la aceste condiții. Mă voi apuca de volumul al treilea după ce voi termina altele câteva lucrări care așteaptă; cu excepția a trei secțiuni, cea mai mare parte este aproape gata de tipar.

Vă mulțumesc mult pentru „Сказки“<sup>37)</sup> de Șcedrin, pe care am să le citesc de îndată ce voi putea; o ușoară conjunctivă la ochiul stîng mă împiedică în momentul de față să le citesc, deoarece literale rusești îmi obosesc foarte tare ochii.

Pînă acum la ediția engleză nu a apărut nici o recenzie. Recenzentii de profesie nu știu, deocamdată, cum să abordeze această carte și se tem să nu-și frigă degetele.

Al dvs. devotat,  
P. W. Rosher<sup>38)</sup>

Publicat pentru prima oară  
în: „Minuvsje godi“, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleza  
Tradus din limba germană

315

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 24 februarie 1887

Dragă Laura,

Revoluția în Germania — luarea Berlinului — nu decurge în maniera descrisă în „Voie du Peuple“. „Voie du peuple“ de partea cealaltă a Vosgilor nu trece exact pe bulevardele frumosului Paris. Fără a mai vorbi de erorile făcute de redacție în calcularea locurilor pierdute și a celor cîștigate etc., succesul prietenilor noștri germani nu se află acolo unde-l caută ea<sup>54)</sup>. În primul rînd, pînă acum noi am pierdut locuri și n-am cîștigat nici unul, dar asta n-are importanță, deși este un fapt. Decisiv este că, în vreme ce noi pierdem încet teren în circumscripțiile saxone unde predomină țesutul manual (pe cale de dispariție) și care inițial au fost citadelele noastre, cîș-

<sup>37)</sup> „Povestiri“, cuvîntul este scris de Engels în limba rusa. — *Nota red.*

<sup>38)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

tigăm influență mult mai rapid nu numai în marile orașe, ci și în toate zonele rurale industrializate. Dispun de cifre exacte din 43 de circumscripții în care este ales câte un deputat, inclusiv Berlin, Hamburg, Dresden, München, Leipzig, Hannover, Magdeburg, Elberfeld, Köln, Düsseldorf, Nürnberg, Stuttgart, Frankfurt etc., firește, în majoritatea lor orașe mari.

În acestea

noi aveam în total	voturi	408 360
în aceleași localități		
în 1884	—	321 876
	cîștigate	86 484

sau 27% din voturile din 1884, în trei ani; și aceasta incluzînd și cele cinci circumscripții în care noi am pierdut voturi.

Peste vreo două zile voi avea mai multe date și voi putea completa lista, care deocamdată nu cuprinde decît circumscripțiile pentru care am rezultatele. Berlinul a fost mărș și încep să am o oarecare încredere în acest oraș, care altfel este stupid.

Presiunea exercitată asupra oamenilor noștri a fost îngrozitoare. Nu li s-a permis nici măcar să publice numele candidaților. Toți cei care au participat la alegeri, împărțind buletine de vot etc. au fost luați în evidență, ceea ce în numeroase orașe aflate sub stare de asediu înseamnă expulzarea. Pretutindeni unde a fost posibil, fabricanții i-au însoțit pe muncitori la centrele de vot și au avut grijă ca aceștia să voteze pentru Bismarck sub amenințarea de a fi concediați imediat. Și toate acestea se vor repeta și agrava în ziua scrutinului de balotaj, cînd noi sperăm să cîștigăm majoritatea locurilor noastre.

Singer este Locroy<sup>39)</sup> — le premier elu de l'Allemagne<sup>40)</sup>. El a obținut 32 227 voturi, lucru cu care nu se poate mîndri nici un alt deputat. Bebel a fost ales la Hamburg, Liebknecht a căzut la Offenbach; dacă ar fi obținut cu 50 de voturi în plus, ar fi intrat în scrutinul de balotaj la Bremen și în mod cert ar fi cîștigat. Dar cu siguranță că vor avea loc alegeri suplimentare, așa că el n-o să rămînă fără un loc pe care să-și odihnească șalele. Nu știu care este numărul exact al scrutinelor de balotaj în care noi sîntem interesați — cel pu-

<sup>39)</sup> Engels compară succesul în alegeri al lui Paul Singer cu cel al radicalului francez Locroy, care în alegerile parlamentare din 1885 a obținut cel mai mare număr de voturi în departamentul Seine și a fost declarat „le premier elu de la France”. — *Nota red.*

<sup>40)</sup> — primul ales din Germania. — *Nota trad.*

țin 16. Din câte pot aprecia, noi le vom câștiga aproape pe toate, dacă centrul<sup>167</sup> sau progresiștii<sup>62</sup> nu ne vor abandona, ceea ce este foarte posibil.

În timp ce de obicei votau între 55% și 65% din alegători, de data aceasta filistinii au venit în număr mare : 85—90% din cei înscriși pe listele electorale. Asta explică multe din înfringeri.

Sînt extrem de mulțumit de alegerile din Alsacia. Asta ne va ajuta să ne debarasăm mai ușor de elementele nehoțărîte — care nu sînt nici cal nici, măgar.

Peste cîteva zile vei primi o circulară tipărită conținînd răspunsul lui Aveling la acuzațiile Comitetului Executiv de la New York<sup>555</sup>. Dacă această circulară n-a fost trimisă Clubului german de la Paris, înseamnă că, în general, n-a fost trimisă la Paris. Nu este altceva decît eterna acuzație adusă de ignoranți intelectualilor și anume că aceștia ar trăi în lux din banii muncitorilor. Din fericire, noi am ripostat bine.

Spune-i lui Paul că descoperirea lui despre ritualul oriental al circumciziei împărtășește soarta multor descoperiri ale mele din domeniul științelor naturii și anume că ea a fost făcută mai demult. Am citit același lucru cu mult timp în urmă în cărți germane și nu m-aș mira dacă ar exista chiar în „Symbolik“ a bătrînului „Creuzer“<sup>41)</sup>, care este veche ca bătălia de la Waterloo.

Săracul Edward a avut pur și simplu un șoc din cauza acestor învinuiri stupide, la un timp așa de scurt după anghina lui. El nu e prea rezistent la boli și a făcut o recidivă. A fost de mai multe ori la Hastings și astă seară pleacă din nou acolo.

Ultima pagină a numărului de astăzi a lui „Voie“ arată destul de ciudat — pur și simplu „Bel Ami“<sup>42)</sup> și niți un fel de anunțuri<sup>556</sup>. Cam mult pentru o dată, cred eu.

Este ora cinci și jumătate — se închide poșta — și este ora mesei ! Rămîi, deci, cu bine pentru azi.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
limba originalului în : F. Engels,  
P. et L. Lafargue, „Correspondance“,  
t. II, Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>41)</sup> F. Creuzer. Symbolik und Mytologie der alten Völker, besonders der Griechen“. — *Nota red.*

<sup>42)</sup> Guy de Maupassant. „Bel Ami“. — *Nota red.*

## 316

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 3 martie 87

Dragă Sorge,

Îți trimit concomitent un pachet cu un număr din „Commonweal“, unul din „To-Day“, trei din „Gleichheit“ și patru exemplare în germană, patru în engleză din a doua circulară a lui A[veling]<sup>555</sup>.

Comitetul Executiv din New York face cele mai uimitoare manevre pentru a obține aprobarea acțiunii lui puerile împotriva lui Aveling. Despre tentativele pe care le face în secții vei afla din circulara lui Aveling (pe cea a Comitetului Executiv o vei citi probabil acolo). Dar după aceea Comitetul, *fără* a aștepta hotărîrea secțiilor, a transferat toată afacerea comisiei de revizie, pentru ca *aceasta* să o ajute să iasă din impas. Desigur, Aveling apelează acum și el la comisia de revizie și trimite acolo toate documentele ; o să vedem ce o să iasă din asta.

Comitetul Executiv se limitează prudent la povestea străveche, dar veșnic nouă în rîndul germanilor care trăiesc în străinătate, despre risipirea bănușilor muncitorilor ; celelalte acuzații — tentativa de a tăinui cheltuielie etc. — nu sînt difuzate, deci, decît discret. Tu vei avea, probabil, ocazia să folosești scrisorile circulare.

De alegerile din Germania putem fi foarte mulțumiți<sup>551</sup>. Creșterea numărului de voturi este extraordinară, în pofida puternicelor presiuni nu numai din partea guvernului, ci și a fabricanților, care, pretutindeni unde a fost posibil, i-au pus pe muncitori să aleagă între concediere și votul dat, fără voia lor, pentru oamenii lui Bismarck. Mă tem că aceasta s-a repetat la scrutinul de balotaj de ieri, ale cărui rezultate deocamdată nu sînt cunoscute aici. Papa<sup>43)</sup> le interzice catolicilor să voteze cu noi, domnii progresiști<sup>62</sup> preferă de bună voie pe oamenii lui Bismarck socialiștilor, iar fabricanții recurg la constrîngerea directă ; dacă în aceste condiții noi mai cîștigăm

<sup>43)</sup> Leon al XIII-lea. — *Nota red.*



cîteva locuri, le vom lua cu mare luptă. Dar principalul nu îl reprezintă nicidecum numărul locurilor, ci dovada statistică a creșterii impetuoase a partidului.

Tu afirmi că ai noștri s-au compromis alegîndu-i pe unii ca Geiser, Frohme, Viereck etc. Dar altfel nu se putea. Ei trebuie să-și ia candidații de acolo unde îi găsesc și așa cum îi găsesc. Aceasta este soarta comună a tuturor partidelor muncitorești în parlamentele unde nu există indemnizație pentru deputați. Dar asta nu-i atît de important. Oamenii nu-și fac iluzii în privința reprezentanților lor; cea mai bună dovadă în acest sens a constituit-o înfrîngerea totală a „fracțiunii“ în lupta ei cu redacția „Sozialdemokrat“<sup>286</sup>. Iar domnii deputați știu și ei asta; domnii din aripa dreaptă știu că ei sînt tolerați numai ca urmare a legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup> și că în ziua în care partidul va dobîndi din nou libertatea de acțiune ei vor zbura imediat. Dar și atunci cu reprezentarea lucrurile vor sta încă destul de prost, dar eu unul prefer ca partidul să fie mai bun decît eroii săi parlamentari și nu invers.

Și în privința lui Liebknecht poți să fii liniștit. În Germania el este apreciat la justa lui valoare. Rareori am cunoscut un om despre care părerile celor din jur să concorde în asemenea măsură ca în cazul lui L[iebknecht]. În timp ce el își închipuie că îi ține pe toți în mână, ei îl apreciază foarte critic. Optimismul lui incorigibil, în special atunci cînd el însuși este implicat, convingerea lui fermă că *el* este sufletul mișcării, că el face totul, conduce totul în *modul* cel mai strălucit și că numai alții, „dobitocii“, încurcă lucrurile, dorința lui de a face ordine în totul, de a șterge toate contradicțiile, încîndu-le în fraze sforăitoare, setea lui de a obține succese exterioare, de moment, chiar în dauna intereselor fundamentale — toate acestea sînt prea bine cunoscute. Dar oamenii știu și că toate aceste greșeli nu sînt decît reversul unor calități extrem de valoroase și că fără aceste slăbiciuni el n-ar fi putut face nici ceea ce face cu adevărat. Atîta timp cît lîngă el se află Bebel, el nu va comite greșeli mari, deși va provoca multă bătaie de cap și încurcături. Iar cînd se va pune problema separării de micii burghezi, el îi va apăra pînă în ultima clipă, dar în momentul decisiv se va situa pe o poziție justă.

Sper că odată cu venirea primăverii sănătatea ta se va ameliora.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în : „Briefe  
und Auszüge aus Briefen von  
John. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart 1906 ; integral  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

317

Engels către Friedrich Adolph Sorge  
la Hoboken

Londra, 10 martie 87

Dragă Sorge,

Am primit cartea poștală din 22 și scrisoarea din 21. Am procedat bine. Să trimit o scrisoare lungă ar fi fost inutil, deoarece formularea acuzațiilor în circulara Comitetului Executiv este complet alta și mai atenuată, iar pînă acum celelalte nu sînt decît birfe. Cum au privit oamenii din Europa chestiunea aceasta se poate vedea din răspunsul lui Singer la circulara lui A[veling]<sup>555</sup>. „E o poveste veche, păcat numai că și soții Aveling trebuie să treacă prin asta“. Această circulară, pe care eu ți-am trimis-o în patru exemplare în engleză și patru exemplare în germană, precum și scrisoarea mea de acum o săptămînă<sup>44</sup>) le-ai primit, probabil.

D-na W[ischnewetzky] nu este în stare să traducă „Manifestul“. Un singur om îl poate traduce și anume Sam Moore, care chiar asta face în momentul de față. Manuscrisul primului capitol se află deja la mine<sup>557</sup>. Dar trebuie spus că atît „Manifestul“, cît și aproape toate lucrările mai mici ale lui

<sup>44</sup>) Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

Marx și ale mele sînt deocamdată mult prea greu de înțeles în America. Muncitorii de acolo sînt abia la primii pași în mișcare, sînt total nepregătiți, mai ales în domeniul teoretic au rămas enorm în urmă din cauza concepțiilor anglo-saxone în general și americane în special — în cazul lor accentul trebuie pus pe practică, iar pentru aceasta este nevoie de o literatură absolut nouă. I-am propus încă mai demult doamnei W[ischnewetzky] să prelucraze într-o formă accesibilă capitolele principale din „Capitalul“ într-o serie de mici broșuri <sup>45)</sup>. Numai după ce oamenii de acolo vor fi pășit pe drumul just „Manifestul“ va avea efectul scontat, dar în momentul de față el n-ar influența decît pe puțini.

Observațiile tale cu privire la ediția engleză a „Capitalului“ <sup>558</sup> le-am comunicat editorului <sup>46)</sup>, care a dat un răspuns foarte practic : un articol favorabil în „North American Review“ ar fi suficient pentru a stimula o reeditare în America, dar pînă atunci el ar dori să ia tot caimacul aici. De altfel, cartea se vinde și în America foarte bine, în afară de Bordollo și un alt mare librar a făcut o comandă importantă, iar aici vînzarea merge atît de repede încît toată ediția întia, cu excepția a 50 de exemplare, s-a epuizat, iar a doua — la același preț — se află la tipar. Asta cu foarte puțină publicitate și înainte ca vreun ziar mare să fi vorbit despre carte ! Primul articol serios despre ea a apărut în „Athenaeum“ din 5 martie <sup>559</sup> și este foarte favorabil. Acum vor urma altele, ceea ce contribuie la vînzarea ediției a doua, iar apoi, probabil, se va putea scoate și o a treia ediție, mai ieftină.

Oricum ar fi Partidul muncitoresc socialist <sup>439</sup>, oricît și-ar însuși el succesele muncii predecesorilor săi, totuși el este în America singura organizație muncitorească ce se situează în linii mari pe platforma noastră ; cele peste 70 de secții ale lui sînt răspîndite în tot Nordul și Vestul și numai în virtutea acestui fapt eu îl recunosc. Că este un partid numai cu numele — asta am spus-o răspicat <sup>560</sup>. Sînt convins că domnii din Comitetul Executiv au fost foarte dezamăgiți de prefața mea <sup>47)</sup> și ar fi preferat ca ea să nu existe. Ei înșiși aparțin tocmai curentului despre care eu afirm că va ruina partidul, dacă va obține supremația. Se pare însă că tocmai la asta aspiră ei. Rosenberg atacă în „Justice“ de aici organizația

<sup>45)</sup> Vezi volumul de față, p. 456—457. — *Nota red.*

<sup>46)</sup> William Swan Sonnenschein. — *Nota red.*

<sup>47)</sup> F. Engels. „Mișcarea muncitorească din America“. — *Nota red.*

Knights of Labour în legătură cu greva docherilor<sup>561</sup> ; poate că în unele privințe el are dreptate, dar nu înțelege evoluția generală a mișcării și asta va ruina curînd partidul dacă în fruntea lui vor rămîne asemenea oameni. Tocmai prostiile liderilor carieriști ai organizației Knights of Labour și conflictele lor inevitabile cu Central Labor Unions<sup>562</sup> din marile orașe din Est trebuie să provoace și să exacerbeze criza internă a organizației Knights of Labour — dar dobitocul nu înțelege asta.

Aici, agitația Federației Social Democrată<sup>229</sup> în rîndul șomerilor n-a dat rezultate ; procesiunea religioasă de la catedrala Sf. Paul a fost o imitare prostească a chartiștilor<sup>563</sup> și n-a dat nici ea rezultate, pe scurt, deocamdată, aici nu se întîmplă nimic. Poate că toamna viitoare lucrurile vor merge mai bine ; ar fi de dorit ca pînă atunci lichelele care conduc Social Democratic Federation să-și fi trăit traiul și să părăsească scena.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friederich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere. Stuttgart, 1906 ; integral în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 318

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 10 martie 87

Dragă Laura,

O veste bună. Prima ediție a „Capitalului“<sup>46)</sup>, 500 de exemplare, s-a vîndut — au mai rămas vreo 50 de exemplare — și se pregătește o a doua ediție. După calculele mele, aproape jumătate din ediție a mers în America ; ediția a doua se va

<sup>46)</sup> Versiunea engleză a volumului I. — *Nota red.*

vinde și ea bine, afară de cazul cînd se va scoate o ediție de contrabandă, dar este puțin probabil să se întreprindă așa ceva înainte de a se fi constatat succesul în America și, în plus, asta cere timp. Întrucît zațul s-a păstrat, ediția a doua va fi curînd pusă în vînzare și de data asta noi vom avea 3 șilingi și 9 pence per exemplar în loc de 3 șilingi cît am avut la prima ediție. Va fi din nou o ediție de 30 de șilingi.

Am văzut articolul din „The Athenaeum”<sup>359</sup> și Tussy îți va trimite un exemplar. E foarte bine că în presă începe să se vorbească de carte în momentul cînd ediția întâia este epuizată, iar articolul din „Ath[enaeum]” este foarte prețios pentru noi. Domnii din presă, evident, nu știau prea bine cum să scrie despre carte și așa se explică întîrzierea, dar după ce „Ath[enaeum]” a dat tonul, vor urma, desigur, și alții.

Între rîndurile de mai sus și cele ce urmează a avut loc vizita agasantă a bătrînului Jakins, administratorul casei, care a încasat chiria, plata cărbunilor, două pahare de gin și o țigară — două chemări la masă n-au fost suficiente pentru a scăpa de individ, abia la a treia s-a urnit, în sfîrșit — după care a urmat o masă copioasă încheiată cu prăjitura cu cartofi a lui Nim și iată-mă „remontat”, dar nu pentru a scrie. Sper că nu te vei supăra dacă, în aceste condiții, nu mă mai străduiesc, ci închei și semnez.

Cu afecțiune,

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară  
în: F. Engels, P. et L. Lafargue,  
„Correspondance”, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

319

Engels către Julie Bebel

la Plauen, lîngă Dresden

122, Regent's Park Road, N.W.

London, 12 martie 1887

Dragă doamnă Bebel,

Îmi permit să vă scriu în speranța de a afla, prin intermediul dvs., cum îi merge prietenului meu, Bebel, în azilul de la Zwickau<sup>486</sup>. De cînd a fost aici Singer, în luna decembrie,

nu mai știu nimic de B[ebel]. Că detenția nu va avea nici o influență asupra energiei lui spirituale — sînt oricum conșinși, dar m-aș bucura foarte mult să aflu că ea nu influențează defavorabil nici sănătatea lui fizică. Trebuie să-i fi fost foarte greu să stea închis și inactiv în timpul bătăliei electorale, dar cu atît mai mult trebuie să-l bucure rezultatul care a confirmat previziunile lui, pe care mi le-a împărtășit cu multe luni în urmă — și anume, o importantă creștere a numărului de voturi, dar pierdere de mandate<sup>554</sup>. Aceasta din urmă nu numai că este ușor de suportat — numai absența lui Liebknecht este într-adevăr o pierdere — dar în multe privințe este chiar avantajoasă. Acum chiar și oameni de la care nu te-ai fi așteptat, oameni care aveau o slăbiciune pentru parlamentarism declară pretutindeni și cu voce tare : ce bine că partidul și mai ales fracțiunea a scăpat de pericolul de a se împotmoli în parlamentarism ! Nu-i deloc rău că strugurii sînt uneori prea acri. În schimb, cele 225 000 de voturi, pe care le-am cucerit în pofida puternicelor presiuni, reprezintă un pas înainte care a avut efect în toată Europa și în America și care a umbrît mult triumful domnilor cîrmuitori. Tocmai acest calm, această înaintare prudentă, dar irezistibilă are în sine ceva extrem de impunător, ceva ce provoacă guvernanților aceeași teamă pe care o aveau la Veneția victimele închiziției, închise în camera ai cărei pereți se apropiau zilnic cu cîte un țol<sup>49)</sup> astfel încît ele puteau calcula cînd va veni ziua în care vor fi striviți între ziduri.

În tot timpul toamnei și al iernii, diplomațiile rusă și prusiană s-au străduit să provoace un război local și să evite unul european. Rușii ar fi preferat să distrugă numai Austria, iar prusienii — Franța, iar celelalte țări să fie simpli spectatori. Din păcate, aceste aspirații binevoitoare se împleteau atît de strîns încît cel care ar fi lovit primul ar fi provocat un război general. Că vremea războaielor locale a trecut o știa, firește, orice copil, dar nu și înțelepții care guvernează Europa, iar marii bărbați de stat descoperă asta abia acum și în fața unei conflagrații generale încearcă, totuși, o oarecare teamă, căci nu se poate ști care vor fi consecințele imprevizibile și de aceea chiar armata prusiană sau cea rusească se teme că n-ar putea face față. În aceasta constă, după părerea mea, singura garanție de pace care ne mai rămîne.

<sup>49)</sup> Unitate de măsură pentru lungime folosită în Anglia și S.U.A., egală cu 25,4 mm. — *Nota trad.*

Fiți amabilă și comunicați-i, cînd îl veți vedea, că prima ediție în limba engleză a „Capitalului“<sup>50)</sup> s-a epuizat la numai două luni de la apariție, iar cea de-a doua se află sub tipar. Și aceasta înainte ca vreun ziar mai important să-i fi consacrat un articol !

Cu rugămintea să aveți bunăvoința de a mă informa cît mai urgent despre starea sănătății lui Bebel rămîn, cu înaltă stimă,

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

320

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 16 martie 1887

Dragă Sorge,

Îți mulțumesc mult pentru scrisorile tale din 28 februarie și din 2 martie cu anexele, precum și pentru numeroasele tale eforturi. Îți restitui circulara Comitetului Executiv<sup>550</sup>, deoarece o avem. La articolul din „Volkszeitung“ (prin urmare, drăguțul de Jonas a lăsat să treacă o lună întregă pînă să se decidă să publice răspunsul lui Aveling) am trimis lui J[onas] chiar astăzi răspunsul (vezi alăturat) ; în cazul cînd refuză să-l publice ar fi excelent dacă ai putea exercita asupra lui o oarecare presiune<sup>564</sup>. Dar chiar articolul lasă să se vadă că este oarecum dispus să cedeze.

Principala chestiune litigioasă în legătură cu punctele neclare din decontul prezentat de A[veling] va fi soluționată, desigur, prin circulara noastră din 26 februarie<sup>555</sup>. Este, totuși, surprinzător faptul că oamenilor care fac scandal pentru niște mărunțișuri care nici nu pot fi înțelese dacă nu se știe despre ce este vorba, nici nu le trece prin minte că înainte

<sup>50)</sup> Volumul I. — *Nota red.*

de a-și permite să dea un verdict ar fi cazul să asculte ce are de spus în chestiunea respectivă și cealaltă parte. Toate aceste puncte s-ar fi găsit și în decontul lui Lieb[knecht], dacă acesta ar fi prezentat vreunul. Dar Lieb[knecht] a declarat că parțial trebuie să suporte toate cheltuielile și de aceea el nu va scrie nici un rînd. Cei de acolo n-au formulat nici o obiecție. Comitetul Executiv trece sub tăcere faptul că, bunăoară, la Boston, Aveling a plătit aproape toate cheltuielile nu numai ale lui L[iebknecht] ci și ale fiicei lui<sup>51)</sup>, cu toate că acest lucru este specificat în decont, iar noi am fost destul de rezonabili pentru a nu-l menționa în circulară. Astfel, în timpul călătoriilor făcute împreună, L[iebknecht] comanda pentru toți vin etc. în camera lui A[veling], deci în contul lui A[veling]. Comitetul Executiv știe toate acestea și le trece sub tăcere. Dar culmea infamiei este că ei și-au trimis acolo circulara la 7 ianuarie, iar nouă de abia la 3 februarie, cîștigînd în felul acesta o lună întregă pentru a răspîndi nestingheriți calomniile mai înainte ca noi să aflăm, în fine, ce anume acuzații i se aduc lui A[veling].

Deocamdată, eu nu cred că rezoluția a fost adoptată de majoritatea secțiilor. Judecînd după relatările lui Aveling și ale lui Tussy, Knights of Labour are în această problemă o părere total diferită de cea a secțiilor din întregul Vest. Dar dacă lucrurile stau așa, tot acest „partid“ n-are nici o valoare.

E o adevărată fericire că îmi trimiteți „Sozialist“. Pînă acum, cel de-al doilea exemplar pe care îl primeam de la Comitetul Executiv, îl puteam da lui Kautsky sau soților Aveling, așa că era și el util. Săptămîna aceasta drăguța de societate nu mi-a mai trimis ziarul. De aici conchid că în numerele următoare vor apărea din nou insinuări la adresa lui Aveling.

Lui Müller i s-a scris la S[aint] Paul propunîndu-i-se să dea la tipar și cea de-a doua circulară din 26 februarie. Comitetul Executiv folosește în secret presa după bunul lui plac, dar este evident că vrea să arunce totul asupra lui A[veling], dacă acesta va fi primul care va da afacerea publicității.

Aici nouă ni se pare absolut firesc că A[veling] nu răspunde ziarului „N[ew] Y[ork] Herald“. Articolul a fost îngrozitor de absurd și pe deasupra ambii spun că în America nu se obișnuiește să se răspundă serios la asemenea tîmpenii. „Herald“, pe cît îl cunosc eu, nu cred că ar fi publicat răspunsul. Cînd însă articolul a fost reprodus aici, A[veling] a

<sup>51)</sup> Gertrud Liebknecht. — *Nota red.*



replicat imediat <sup>565</sup>. Dar chiar dacă A[veling] ar fi răspuns la articolul din „Herald“, *ce ar fi avut de câștigat în fața Comitetului Executiv?* Mi se pare, deci, că din partea lui Schewitsch a fost un simplu pretext. În general mă uimește colosala lipsă de fermitate demonstrată în această chestiune de majoritatea newyorkeșilor. Comitetul Executiv răspîndește minciuni sfruntate și toată lumea îi dă crezare — începînd cu Jonas și terminînd cu Schewitsch și soții Wischnewetzky! Se vede că acest Comitet Executiv reprezintă totuși la New York o mare autoritate.

Din păcate, nu mai am timp astăzi să-ți trimit diverse ziare — am să le expediez mâine — se închide poșta.

Al tău, *F. E.*

Publicat pentru prima oară prescurtat în : „Briefe und Auszüge aus Briefen Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart, 1906 și integral în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 321

Engels către Fédération socialiste révolutionnaire  
du centre du Parti Ouvrier <sup>566</sup>

la Paris

Londra 18 martie [1887]

Cetățeni,

Din toată inima sărbătorească împreună cu voi 18 martie

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în : „Le Socialiste“, Nr. 83, 26 martie 1887

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

## 322

## Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

*(Fragment)*

Londra, 19 martie 1887

Este un adevărat noroc că oamenii noștri nu mai constituie o „fracțiune“ în Reichstag, cel puțin pentru câțiva ani e bine. E foarte nostim și faptul că, subit, mulți oameni și-au pierdut încrederea în „parlamentarism“. Principala cauză o constituie creșterea într-un ritm tot mai rapid, a numărului de voturi <sup>554</sup>. Lupta noastră este asemenea unui război de asediu, iar atita timp cât liniile tranșeelor înaintează permanent, treburile merg bine. Acum ne apropiem de a doua paralelă, unde vom putea instala bateriile de demontare și vom putea reduce la tăcere armele inamicului, iar odată ajunși aici, putem stabili momentul în care să instalăm pe glacis bateriile de breșă, vom putea face o breșă și începe asaltul — numai dacă inamicul nu va primi ajutor din partea unui război mondial. Până atunci, însă, continuarea lentă, calmă a acțiunilor de asediere sînt cea mai bună pavază împotriva unor atacuri premature și a unor victime inutile. Iar lucrul cel mai grozav este că asediații ne declară pe *noi*, asediatorii, în stare de asediu !

Cele mai calde salutări tuturor.

Al d-tale,  
F. EngelsPublicat pentru prima oară  
în : „Pionier Illustrierter  
Volks-Kalender für 1902“.  
New York, 1901Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

323

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 21 martie 1887

Dragă Laura,

Am primit manuscrisul lui Fortin<sup>52)</sup>, dar mă tem că o să stea un timp în sertar, deoarece trebuie să-mi mai tratez ochiul. Firește că conjunctivita n-a fost decît un simptom al bolii propriu-zise — o slăbiciune provocată de suprasolicitarea ochiului, în special noaptea, și care nu poate fi vindecată decît prin înlăturarea cauzei; în consecință, Nim și cu mine ne petrecem acum serile jucînd cărți și eu găsesc că asta ajută, dar trebuie să mai continui un timp. Dacă Paul continuă să iucreeze în bibliotecă etc. în modul obișnuit, mă tem că va avea de suferit, deși, desigur, medicul lui trebuie s-o știe.

Să rezolvăm mai întîi chestiunile de afaceri: anexez un cec de 12 lire sterline și în afară de aceasta, te anunț că aici nu se aude nimic de Longuet. I-am trimis o carte poștală în care l-am întrebat dacă a primit exemplarul din „Capitalul” trimis pe adresa ziarului „La Justice”; nici un răspuns.

Palmele pe care și le-au dat reciproc „Voie” și „Cri” îi amuză, poate, pe parizieni, dar m-ar indispute să-i văd pe prietenii noștri de acolo coborînd la nivelul unor saltimbanci nevoiți să provoace certuri și bătăi pentru a atrage asupra lor atenția opiniei publice. Dacă așa ceva este admisibil la Paris, în mod cert nu este în altă parte și categoric că aceasta nu reprezintă modalitatea de a spori respectul clasei muncitoare de dincolo de hotarele Franței, față de prietenii noștri parizieni. Înțelegeam ca Goullé să-i dea o palmă lui Labruyère atît timp cît prietenii aveau ziarul „Voie” în paginile căruia puteau să prezinte în versiunea lor toată povestea; dar că Goullé și Deville repetă aceasta după ce publicația și-a încet t existența și ei sînt nevoiți să recurgă la „Radical” — mi se pare cu totul absurd. Versiunea răspîdită de „Cri” ajunge la toate ziarele socialiste din străinătate, lucru care nu se poate spune despre informația inserată de „Radical”, cu excepția cazului în care ziarul le este trimis în mod special. Dar oricum

---

<sup>52)</sup> Traducerea în limba franceză a lucrării lui Marx „Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte”. — *Nota red.*

ar fi, asemenea dispute care amintesc de imbecilii germani dinainte de 1848 le creează, desigur, străinilor o imagine foarte nefavorabilă despre liderii socialismului francez și aproape că fac să fie regretate duelurile care se practicau între ziaristi în timpul celui de-al doilea Imperiu, căci acestea nu erau decît ridicole. Cu cît mai repede va fi dată uitării toată povestea, cu atît mai bine pentru oamenii noștri.

Dacă bătrînul Wilhelm n-a murit încă, pare să fie pe patul de moarte — vezi tăietura din „Weekly Dispatch“<sup>567</sup> pe care am anexat-o. Iar bombele cu dinamită de la St. Petersburg se pare că în cele din urmă și-au atins ținta. Vezi jalnica declarație difuzată de guvernul rus prin intermediul agenției Reuter (!!) în toată Europa<sup>568</sup>. Țarul<sup>53)</sup> se tîrăște în genunchi în fața revoluției și chiar rusofilul „Daily News“ afirmă că acest document abject nu se poate compara decît cu telegrama abjectă adresată de Alexandru Battenberg țarului<sup>569</sup>. Într-adevăr, acesta pare să fie începutul sfîrșitului în Rusia, ceea ce ar însemna începutul sfîrșitului și în Europa. Ce neghiob trebuie să fie țarul ăsta! Să nu înțeleagă el că, dînd ordin să se urzească un complot pentru răpirea și, la nevoie, asasinarea bietului măgar de Alexandru Battenberg, justifică folosirea aceluiași procedeu împotriva lui însuși și îi cheamă pe propriii săi dușmani să recurgă la propriile sale metode împotriva lui!

Pumps se va întoarce, se pare, mîine de la Eastbourne. Ieri dimineață — pentru prima oară de cînd i-a trecut anghina — Edward a ținut o prelegere la un club radical din East End<sup>530</sup>; el duce o campanie foarte utilă și care, probabil, va avea succes în rîndul radicalilor din East End, cu scopul de a-i determina să se desprindă din marele partid liberal și să organizeze un partid muncitoresc după modelul american. Dacă va reuși, o să atragă după el ambele organizații socialiste<sup>54)</sup>, deoarece aici el se bucură de influență în organizațiile muncitorești, care au apărut realmente spontan, și ajunge la inima clasei muncitoare. Pînă acum are perspective frumoase. Tussy și cu el se vor muta săptămîna aceasta în noul lor apartament din Chancery Lane, dar întrucît mîine trebuie

<sup>53)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

<sup>54)</sup> Social-Democratic Federation și Socialist League. — *Nota red.*

să părăsească locuința din St. George's Square nr. 38, vor rămîne, probabil, cîteva zile la noi.

Salutări de la Nim

Cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1936

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

324

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 6 aprilie 87

Dragă Sorge,

Am primit cartea poștală, tăietura din ziar cu articolul lui Dietzgen din 24 martie și scrisoarea din 25. E greu de presupus că Hepner va fi în stare să poată aprecia, pornind de la cîteva fapte izolate, dacă Aveling ar fi trebuit să fie „mai sincer“. Nici eu nu îndrăznesc să hotărâsc în această privință, știu doar că în chestiuni bănești Aveling este tot atît de ghinionist ca și Hepner însuși.

Cine ți-a spus că Kautsky a început să se îndoiască, ori a mințit, ori a fost mințit. Eu mă bizui pe K[autsky] ca pe mine însumi ; uneori, ca majoritatea tinerilor, el poate, într-o anumită măsură, să facă pe deșteptul, dar dacă ar avea vreo îndoială eu aș fi primul care ar ști. De altfel, am să-l întreb astă seară pe ce se poate baza această afirmație, dacă în genere se poate baza pe ceva.

Wilhelm<sup>55)</sup>, care la început s-a cufundat în tăcere, acum tună și fulgeră. Iată ce-mi scrie (rămîne între noi, te rog să nu

<sup>55)</sup> Liebknecht. — *Nota red.*

reproduceți textual, ci numai conținutul, și anume în măsura în care considerați că este necesar) (25 martie) :

„Newyorkezii, probabil, vor ceda. Le-am scris cu câteva săptămîni în urmă, pe un ton cît se poate de dur, că sub nici un motiv nu voi permite să fiu folosit împotriva lui Aveling și Tussy. Am cerut în mod categoric să se formuleze scuze pentru jignirea adusă și, repet, cred că ei vor accepta. Păcat că Aveling nu mi-a scris imediat după întoarcerea sa (este doar un subterfugiu, deoarece încă pe la 20 ianuarie i-am adus la cunoștință principalele fapte, în măsura în care pe atunci ele ne erau cunoscute și nouă) — „am aflat despre toate acestea numai de la tine, iar atunci tocmai începuse agitația electorală care, firește, m-a absorbit total. Și așa s-a pierdut mult timp. Dar toate treburile trebuie să fie rezolvate. Dacă newyorkezii se încapăținează, eu voi lua atitudine public împotriva lor. Transmite asta lui Aveling și Tussy“.

În general lucrurile se întorc împotriva domnilor din Comitetul Executiv. Aveling a primit de la multe persoane particulare din New York scrisori de simpatie, secția americană din Rochester declară că are, în continuare, încredere în el, secția germană din Cleveland (sau Buffalo? nu-mi amintesc) trece fără rezerve de partea lui. Dar încă cu o lună în urmă, Comitetul Executiv fără să aștepte votul în secții, a trimis tot materialul documentar comisiei de revizie care urma să decidă, prin urmare a apelat iarăși la o nouă instanță! Firește că noi am scris imediat acolo și am expediat documente, insistînd să se ia în considerație anumite scrisori etc.

Desigur că ai primit copia după răspunsul lui A[veling] la cel de-al doilea articol, și mai mirșav, din „Volskszeitung“ <sup>564</sup>.

Parizienii noștri au făcut iar o borboață. Au pierdut „Cri du Peuple“ <sup>546</sup>, iar acum și „Socialiste“ e pe ducă din lipsă de fonduri. Socialismul lor sectarist și sforăitor a stricat în asemenea măsură vreme de 50 de ani stomacul muncitorilor parizieni încît acum ei nu mai pot suporta o mîncare sănătoasă. Parisul, le centre des lumières, la ville de l'idée est dégoûté d'idées <sup>565</sup>.

În schimb, în Rusia se pare că o criză este iminentă. Ultimele atentate <sup>570</sup> par să fi umplut paharul, totul a fost dat peste cap și, pe deasupra, în condițiile existente în Rusia, ser-

<sup>565</sup>) — Parisul, centrul iluminismului, orașul ideii este dezgustat de idei. — Nota trad.

viciul militar general obligatoriu a ruinat armata rusească, lucru pe care eu l-am considerat inevitabil încă cu 10 ani în urmă.

Salutări cordiale

Al tău  
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 ; integral în : K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

325

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 9 aprilie 87

Dragă Sorge,

Ți-am scris pe data de 6 și am primit scrisoarea ta din 29 martie. Ți mulțumesc mult pentru osteneala pe care ți-ai dat-o în privința lui Jonas<sup>571</sup>. Cred că va da rezultate.

Prin urmare, Comitetul Executiv se pregătește să răspundă. Va fi o nouă tănuire a faptelor. Dar însăși hotărîrea de a răspunde, în sine, demonstrează cât de prostească și de ticăloasă a fost încercarea de a determina secțiile să judece numai pe baza primelor afirmații ale Comitetului. Mai întii — spuneau ei — trebuie să decidă secțiile. Apoi, încă mai înainte de a expira termenul ce le fusese dat, Comitetul Executiv cere comisiei de revizie să-și dea verdictul. Iar acum el însuși recunoaște că, înainte de a se lua o decizie, este necesar să se clarifice lucrurile !

În orice caz, acești domni s-au compromis singuri. Și dacă pînă și soții W[ischnewetzky], care în toată povestea asta s-au

comportat mai de grabă ca niște Waschlapski<sup>57)</sup>, au fost nevoiți să-i califice drept mincinoși etc., înseamnă că chiar au întrecut măsura. Însuși faptul că doamna Wischnewetzky s-a hotărât să-ți arate scrisoarea mea<sup>58)</sup> dovedește în ce situație penibilă se află acești doi oameni. În orice caz, eu am fost atit de „uman“ încît i-am apreciat pe cei din Comitetul Executiv încă de acum un an ca pe niște autentici bătărani germani.

Ceea ce mă bucură în toată povestea este că acum, sper, am să scap de pisălogeala doamnei W[ischnewetzky] cu ofertele ei de a traduce. În primul rînd, ea face o traducere brută, lăsîndu-mi mie munca propriu-zisă ; în al doilea rînd, din cauza ei editarea traducerii<sup>59)</sup> a eșuat lamentabil, căci ea le-a făcut jocul acestor bătărani<sup>60)</sup>. În prezent noi nu mai sîntem în situația să ne milogim cu manuscrisele noastre pe la diferite uși. Iar acum, după ce i-am scris și o prefață<sup>61)</sup>, este evident că treaba nu merge tocmai pentru că prefața n-a fost pe gustul Comitetului Executiv !

Soții A[veling] au primit scrisori de simpatie și decizii ale secțiilor și din Springfield, Massachusetts ; zilele acestea, probabil, vor sosi altele, din Vest.

Gubernul elvețian pregătește — potrivit relatărilor presei britanice *conservatoare* — măsuri împotriva ziarului „Soz[ial]-dem[okrat]“, editat la Zürich. M-am așteptat la asta de cînd au început strigătele de război ; cînd este amenințată neutralitatea Elveției, elvețianul devine mîrșav. Dar poate că e numai un zvon.

În Rusia, în schimb, se pare că ultimele două atentate au umplut paharul<sup>570)</sup>. Încrederea în guvern se risipise de mult, iar acum a dispărut și încrederea în țar. Armata este înțesată cu ofițeri-conspiratori nemulțumiți. Panslaviștii vor să aducă pe tron pe fratele vitreg<sup>62)</sup> al actualului țar<sup>63)</sup>, fiul cel mare al lui Alexandru al II-lea și al prințesei Dolgoruki. Iar poliția nu poate face nimic împotriva nihilistilor. Potrivit relatărilor din „Frank[urter] Ztg“, 482 de ofițeri au fost deportați din

<sup>57)</sup> De la „Waschlappen“ — om de nimic. Personaj din poezia lui H ine „Doi cavaleri“. — *Nota red.*

<sup>58)</sup> Vezi volumul de față, p. 544—550. — *Nota red.*

<sup>59)</sup> Traducerea în limba engleză a lucrării lui Engels „Situația claselor muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>60)</sup> Vezi volumul de față, p. 407—408. — *Nota red.*

<sup>61)</sup> F. Engels. „Mișcarea muncitorească din America“. — *Nota red.*

<sup>62)</sup> Gheorghe Aleksandrovici Iurievski. — *Nota red.*

<sup>63)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*



Moscova prin Odesa în colonia penitenciară de pe insula Sahalin, din Oceanul Pacific. Nu cred că situația asta mai poate dura pînă la sfîrșitul anului, numai dacă un război nu va oferi o soluție, dar și acesta ar veni, probabil, prea tîrziu. Iar odată Rusia pusă în mișcare, atunci — uraaa !

Campania lui Aveling aici, în cluburile radicale din East End, merge excelent<sup>572</sup>. Succesele relative ale alegerilor americane, reînnoite acum la Chicago și Cincinnati<sup>573</sup>, îi sînt de foarte mare ajutor — John Bull nu vrea să se lase întrecut (copleșit) de americani, aceasta este *singura* formă de influență străină, care poate exista aici. Poimiine, în Hyde Park, Aveling va vorbi de la două tribune, iar Tussy de la una din cele 15, la marele miting împotriva legilor excepționale pentru Irlanda<sup>574</sup>. Mitingul promite să fie una din acele mari manifestări cu ajutorul cărora muncitorii londonezi obțin o cotitură în politica englezească. De altfel, nici alegerile din Germania n-au trecut neobservate aici.

Te muți deja la Rochester sau în altă parte ?

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906 și integral în K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

326

Engels către Paul Lafargue

la Paris

122, Regent Park Road, N.W.  
London, 11 aprilie 1887

Dragul meu Lafargue,

M-ați rugat ca, în calitatea mea de executor literar al ultimelor dorințe ale lui Karl Marx, să vă dau o permisiune oficială pentru a duce tratative referitoare la o nouă ediție a

„Mizeriei filozofiei“ și altor lucrări ale lui Marx în limba franceză<sup>575</sup>. Deși consider că în relațiile dintre noi doi acest lucru nu este cituși de puțin necesar, se înțelege de la sine că vă ofer cu plăcere această permisiune.

Cu prietenie al vostru,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

327

## Engels către Paul Lafargue la Paris

Londra, 13 aprilie 87

Dragul meu Lafargue,

Anexez scrisoarea pentru editorul vostru<sup>64</sup>). Sper că de data aceasta veți avea succes, în orice caz faceți în așa fel încît să vi se restituie exemplarul, pentru că altul nu voi mai putea expedia<sup>575</sup>. Tratați și în legătură cu 20—25 exemplare gratuite pentru noi ; vom avea foarte mare nevoie de ele.

Vă voi trimite relatarea lui „Daily Telegraph“ despre mitingul de alaltăieri, în care se vorbește mult despre Tussy<sup>574</sup>. Schorlemmer a fost acolo — este de departe cel mai mare miting pe care l-am avut aici.

Afacerea de la New York<sup>548</sup> merge bine. Domnii din Comitetul Executiv au făcut atîtea gafe încît au și eşuat. Este o poveste foarte lungă și foarte încîlcită, dar din partea asta nu mai avem de ce să ne temem.

Aveți o părere cam prea bună despre domnul Sonnenschein dacă credeți că avem la dispoziție exemplare din articolele lui Aveling și Tussy — n-am văzut decît paginile de corectură, dar am să-i spun lui Tussy să-mi procure un exemplar pentru voi<sup>576</sup>. Ei vor fi nevoiți să le cumpere ; S[onnenschein] își tratează autorii ca pe niște simpli salariați.

<sup>64</sup>) vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

Marele anarhist Kropotkin a acceptat alaltăieri ospitalitatea lui Social Democratic Federation<sup>229</sup>; a fost împreună cu ei și cu Davitt la tribuna lor. O trăsătură caracteristică: cineva a vrut să-l ducă pe Davitt la Aveling, iar D[avitt] a spus: I cannot meet him because he is an Atheist! <sup>65)</sup>.

Nu există nici o posibilitate de a grăbi publicarea articolului tău în „Time“ — Price se pregătește să plece de la S[onnenschein], iar S[onnenschein] spune că asociatul său Lowery conduce acum ziarul, iar pe acest om nici nu l-am văzut la față. Dacă ai ști ce dezordine și confuzie domnesc în acest business, ai avea mai multă răbdare.

Prezintă-ți candidatura, indiferent dacă ai șanse sau nu. Prin asta trebuie să treceți, mai cu seamă la Paris; în special după ce ați reușit să vă înmormîntați toate periodicele<sup>577</sup> nu vă mai rămîne nimic altceva de făcut căci, ocupîndu-vă de agitație, sînteți mereu în ochii publicului. Cu 10 000 de franci veți putea edita mult timp un săptămînal, iar acești bani trebuie să-i găsiți. De altfel, sper că revoluția din Rusia ne va scoate din situația dificilă și că va pune Europa în mișcare. Trei atentate într-o lună<sup>578</sup> — asta trebuie să fie destul chiar și pentru țară<sup>66)</sup>. Potrivit presei engleze, chiar și a celei ruse, în Rusia totul s-a dat peste cap; încrederea în puterea guvernării este zdruncinată, armata e plină de nihilisti — 482 de ofițeri au fost deportați pe insula Sahalin (în Pacific), iar țăranilor — striviți de „eliberare“, impozite și cămătări — li s-a dat ultima lovitură prin introducerea serviciului militar obligatoriu după modelul prusian. La astea se adaugă permanenta criză financiară, faptul că rubla de hîrtie valorează doi franci și 8—9 centime în loc de patru franci, concurența americană și indiană în comerțul cu cereale și faptul că nu se găsește nici un bancher în Europa dispus să acorde un împrumut — asta nu poate dura nici pînă la sfîrșitul anului.

Salutări de la Schorlemmer.

Sărutări Laurei, căreia am să-i scriu.

Al d-tale devotat, F. E.

Publicat pentru prima oară în:  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

<sup>65)</sup> — Nu pot să mă întîlnesc cu el pentru că este ateu. — *Nota trad.*

<sup>66)</sup> Alexandru al III-lea. — *Nota red.*

328

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 23 aprilie 87

Dragă Sorge,

Ți-am scris pe data de 9 crt. Cartea poștală și coletele le-am primit și îți mulțumesc. Publicarea în „V[olks]z[eitung]“ a unei traduceri a prefetei mele<sup>579</sup>, făcută acolo, este o dublă impertinență. În primul rînd, pentru că eu nu vreau să am nimic de-a face cu acest ziar atîta timp cît se poartă atît de mîrșav cu Aveling. Iar în al doilea rînd, fiindcă nu pot să admit o traducere străină în germană a lucrărilor mele în limba engleză și pe deasupra una care este plină de greșeli și denaturează părțile cele mai importante. Persoana<sup>67)</sup> a primit prefața mea de la începutul lui februarie (fusesse expediată la 27 ianuarie), iar în unica scrisoare pe care am primit-o de atunci de la ea, din 19 martie (și cu ștampila poștei din 8 aprilie), nu vorbește decît despre intenția de a scoate ediția germană, pentru care îmi cere consimțămîntul — ea știa că eu nu am aici nici o copie. I-am scris imediat, rugînd-o să-mi restituie originalul, ca să-l pot traduce. Există acolo locuri în care fiecare cuvînt trebuie extrem de bine cumpănit. Și în timpul ăsta ea urzește intrigi cu Jonas and Co. !

Am protestat imediat. Cere-i să-ți arate scrisoarea mea.

Cu asta ea a întrecut orice măsură. Este absolut imposibil să colaborezi cu o persoană care face mereu asemenea gafe.

Dar o să mai audă ea de mine. Ultima ei scrisoare lungă în legătură cu povestea cu Aveling<sup>548</sup> nu poate fi caracterizată decît printr-un singur cuvînt : infamie. Este încercarea unei persoane lipsite de caracter și extrem de influențabile de a găsi o justificare pentru fapta ei rea, pe care este nevoită să o considere ea însăși rea. La asta am să-i răspund săptămîna viitoare con amore<sup>68)</sup>. Asemenea oameni nu trebuie să-și închipuie că mă pot duce de nas ca pe un copil.

Corespondența lui Hyndman din „Standard“ este jalnică și lașă. El vrea să se situeze față de partea lui George, cu toate că acesta se afundă de la o zi la alta tot mai mult în teoria

<sup>67)</sup> Kelley-Wischnewetzky. — *Nota red.*

<sup>68)</sup> — cu dragoste (ironic). În italiană în original. — *Nota trad.*

lui agrară și de aceea trebuie să înăbușe tot ce este socialist. Și aici îi merge rău. Efectele de senzație au fost epuizate și altele noi nu se pot găsi în fiecare zi. Dar fără acestea Hyndman nu-și poate menține rolul. În schimb, soții Aveling au început o muncă de agitație foarte eficientă în cluburile radicale din East End<sup>572</sup>, subliniind în mod deosebit exemplul american al unui partid muncitoresc independent. Iar exemplul american este singurul care poate avea efect aici, alături de alegerile germane. Lucrurile merg bine și — dacă în America totul va merge așa — s-ar putea ca într-un an liberalii să piardă tot East End-ul londonez.

Și Socialist League<sup>279</sup> se apropie treptat de o criză. De Rusalii va avea loc conferința delegaților<sup>597</sup> și atunci, să sperăm, se va decide rezultatul luptei cu elementele anarhiste care s-au strecurat în Ligă și care sînt susținute de Morris.

În Germania — urmărire după urmărire. Se pare că Bismarck vrea să aibă totul pregătit pentru ca în momentul izbucnirii revoluției în Rusia, care acum nu mai este, probabil, decît o chestiune de luni, și în Germania să se poată da imediat lovitura.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în : „Briefe  
und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart 1906, integral în  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935 ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 329

Engels către Nikolai Franțevici Danielson  
la Petersburg

Londra, 24 aprilie 1887

Stimate domn,

Vă scriu în grabă aceste câteva rînduri pentru a vă informa că cele două pachete cu scrisori trimise recomandat<sup>69)</sup> și scrisoarea dvs. din 7 aprilie, pe stil vechi, în care mă anun-

<sup>69)</sup> Este vorba de scrisorile lui K. Marx către Danielson. —  
Nota red.

țați de expedierea lor, au sosit cu bine. Nu era nevoie să vă grăbiți cu trimiterea lor, dar vă sînt foarte recunoscători că mi-ați încredințat această valoroasă moștenire pe care o voi citi cu cel mai mare interes și o voi folosi cînd va fi necesar și pe care o voi ține întotdeauna la dispoziția dvs.

Al dv. devotat, P. W. Rosher <sup>70)</sup>

Publicat pentru prima oară în :  
„Minuvșie godi“, nr. 2, 1908

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

330

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 26 aprilie 87

Dragă Laura,

Felicitările mele lui Paul — candidatul de Jardin des Plantes — și al animalelor. Fiind în calitate sa de negru cu o treaptă mai aproape decît noi toți de restul lumii animale, el este, neîndoielnic, cel mai nimerit reprezentant al acestei circumscripții <sup>580</sup>. Să sperăm că animalele vor cîștiga în lupta lor împotriva fiarelor. Sînt intrucîtva surprins de reticențele lui Basly, dar dacă un grup ajunge să fie exclus din toată presa <sup>577</sup>, ce mai pot spera ei? Din scrisoarea lui Mesa din publicația spaniolă „Socialista“ văd că blanquiștii își schimbă și ei radical poziția și se apropie de posibilisti — încă un semn rău. De aceea un mic succes în alegeri — fie și relativ — ar fi foarte binevenit acum, cînd oamenii noștri se află temporar într-o situație critică. Știu prea bine că acest nor va trece, că la Paris viața partidului reprezintă o alternanță permanentă de avînt și declin, dar în același timp nu pot să nu doresc ca data viitoare oamenii noștri să se preocupe ceva mai mult de propriul lor mic săptămînal decît de aceste nu tocmai respectabile cotidiene, pentru care își dau îngrozitor de multă ostenală spre a le crea un nume, iar apoi sînt dați afară deîndată ce obțin un succes.

<sup>70)</sup> Pseudonimul conspirativ al lui Engels. — *Nota red.*

Stanton al tău pare să fie un yankeu desăvârșit. Dar în Europa cel mai perspicace yankeu se găsește tot atât de frecvent și în aceeași măsură scos din elementul lui ca și cel mai obtuz evreu polonez. Ei îi apreciază greșit pe oamenii cu care au de-a face <sup>581</sup>.

În disperarea sa, Comitetul Executiv din New York a lansat o nouă circulară împotriva lui Aveling, în care afirmă că declarațiile acestuia sînt mincinoase, dar admite o serie de lucruri care sînt în favoarea noastră <sup>582</sup>. Firește că noi o să răspundem. Dar chestiunea este practic încheiată ; însuși Comitetul Executiv din New York este acuzat, într-o altă afacere, de escrocherie și minciună și trebuie să dea socoteală secțiilor din New York, așa că tot ce au spus, spun sau ar putea spune ei nu are valabilitate. În același timp, comisia de revizie a partidului american le cere lor (lui Edward și lui Tussy) să abandoneze, iar ei primesc din foarte multe localități scrisori extrem de amabile atât de la americani, cît și de la germani. Așa că problema a fost practic rezolvată.

Campania de agitație desfășurată de Edward și de Tussy în cluburile din Est-End merge foarte bine. Exemplul american își face efectul ; iată, în sfîrșit, un resort pentru a-i pune în mișcare pe muncitorii englezi.

În League <sup>279</sup>, anarhiștii pierd din influență, ca pretutindeni unde li se dă o ripostă serioasă și nu se cochetează cu ei. Ultima lor propunere, făcută ieri în consiliu, a fost ca la conferința delegaților <sup>597</sup> să nu se mai verifice mandatele și să fie admis oricine se proclamă delegat ; asta le-ar da posibilitatea de a-și fabrica obișnuitele lor voturi fictive. Dar faptul acesta l-a iritat pînă și pe Morris ; totuși, s-au găsit cinci oameni care au votat o astfel de absurditate !

Afacerea de la Pagny <sup>583</sup> nu-mi este încă complet clară. Esența chestiunii rezidă în art. 4 par. 1, al Codului penal german : „Pourra être poursuivi, selon les lois pénales de l'Empire allemand :

1. *un étranger qui aura commis, à l'étranger (en pays étranger) un act de haute trahison contre l'Empire allemand ou contre un des États fédérés, ou qui aura fait de la fausse monnaie*“ <sup>71</sup>).

---

<sup>71</sup>) Conform legilor penale ale Imperiului german poate fi urmărit : 1. un străin care a comis în străinătate (într-o țară străină) un act de înaltă trădare față de Imperiul german sau împotriva unuia din statele care intră în componența acestuia sau care a falsificat bani“.

— Nota trad.

Aplicarea acestui articol unei persoane care nu este emigrant politic naturalizat în străinătate duce forțamente la un conflict cu țara al cărei cetățean este acuzatul. Nici o națiune realistă nu va tolera un asemenea tratament, iar dacă ar fi vorba de un englez, chiar și cel mai pașnic ministru ar fi obligat să trimită imediat flota britanică spre coasta germană. De aceea se consideră că Bismarck vrea să constrângă Franța să aleagă între război și umilință. Căci nu se poate presupune că n-a știut de ordinul de arestare a lui Schnaebelé.

Dar situația din Europa este de așa natură încît un război ar însemna că Bismarck joacă ultima carte. Omul ăsta trebuie să fie complet nebun ca să acționeze astfel. Poate că peste cîteva zile situația se va limpezi. Realmente nu pot să-mi imaginez ca el să fie atît de dobitoc.

Alături un cec de 12 lire sterline, așa cum m-a rugat Paul.

Nim este sănătoasă — aseară a fost la teatru cu Pumps — iar săptămîna aceasta merge din nou la Princess's Theatre, cu biletul lui Edward. Berea curge din abundență — eu consum două sticle pe zi și merg pe jos cîte trei mile <sup>72)</sup>; în ultimele cîteva dumineci am băut cîte un pahar de Porto — voilă du progrès ! <sup>73)</sup>

Bien à vous, je vous embrasse <sup>74)</sup>,

F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1936

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

### 331

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 4 mai 87

Dragă Sorge,

Sper că te simți mai bine și că temerile tale că nu vei mai putea scrie deloc nu sînt întemeiate. Și mie mi-e greu să scriu ;

<sup>72)</sup> — unitate de măsură pentru distanțele terestre, egală cu 1 609,344 m. — *Nota trad.*

<sup>73)</sup> — asta e un progres. — *Nota trad.*

<sup>74)</sup> — vă îmbrățișez călduros. — *Nota trad.*



de la Anul Nou am o conjunctivă cronică ; trebuie să limitez la minimum cititul și în special scrisul ; săptămîna viitoare voi consulta unul din cei mai de seamă oftalmologi de aici.

Ceea ce mi-ai scris la 20 aprilie despre ignoranții de la New York<sup>584</sup>, este, desigur, absolut corect, dar nu uita că eu nu pot să-ți răspund decît la întrebările pe care le formulezi, iar nu și la cele despre care nu sufli un cuvînt.

„Manifestul“ a fost tradus și numai blestemații mei de ochi mă împiedică să-l redactez<sup>585</sup>. În afară de această traducere, pe masa mea de lucru așteaptă manuscrise în franceză, italiană și daneză ! Dar, în general, voi erați și acum 40 de ani germani, cu o gîndire teoretică germană, și de aceea „Manifestul“ a exercitat la acea dată o asemenea influență, în timp ce asupra altora n-a făcut nici o impresie, cu toate că a fost tradus în franceză, engleză, flamandă, daneză și în alte limbi. Pentru americani însă, oameni prin excelență pragmatici și lipsiți de o pregătire teoretică, s-ar potrivi, cred eu, o altă scriere, mai simplă, cu atît mai mult cu cît noi sîntem cei care am făurit istoria expusă în „Manifest“ și nu ei.

Tot ce s-a întîmplat cu cartea mea<sup>75)</sup> este opera exculsiv a lui Wisch[newetzky], care a dat plein pouvoir<sup>76)</sup> lui Miss Foster, iar aceasta a predat cartea Comitetului Executiv. Eu am protestat imediat, dar faptul era consumat. Pînă acum, Wisch[newetzky] a stricat tot ce i-a ajuns pe mîină ; n-am să-i mai încredințez niciodată nimic ; să facă ce-o vrea — aș fi bucuros dacă i-ar reuși ceva — dar mie îmi este de ajuns, n-are decît ca pe viitor să mă lase în pace. Cu o săptămîină în urmă i-am răspuns la ultima ei scrisoare.

Lui Liebcknecht i-am trimis, la cererea lui, exemplarul din circulară<sup>582</sup> expedit de tine, dar cu condiția să-l restituie. El promite să ne trimită ceea ce este necesar pentru publicare.

Aveling face o agitație strălucită în East End-ul londonez<sup>572</sup>. Exemplul american este urmat acolo ; cluburile radicale, cărora liberalii le datorează 12 locuri din cele 69 de la Londra, l-au solicitat să țină prelegeri despre mișcarea americană, așa că el și Tussy muncesc din greu. Este vorba, propriu-zis, de organizarea partidului muncitoresc englez, cu un pro-

<sup>75)</sup> Ediția americană a lucrării lui Engels „Situția clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>76)</sup> — mîină liberă. — *Nota trad.*

gram de clasă independent. Dacă totul va merge bine, aceasta va împinge pe un plan secundar și Social-Democratic Federation<sup>229</sup>, și Socialist League<sup>279</sup>, ceea ce ar reprezenta cea mai bună soluție pentru conflictele care se conturează. Hyndman înțelege că pentru el aceasta este o chestiune de viață și de moarte, îndeosebi pentru că și-a stricat, de asemenea, relațiile cu aproape toți oamenii săi. De aceea, el a inserat acum în „Justice“ plângerea Comitetului Executiv împotriva lui Aveling<sup>586</sup>. Asta e foarte bine — astfel se va pune capăt birfelor pe seama lui A[veling] și el va avea posibilitatea să pună pretutindeni această problemă. În ziua de Rusalii se va elucida, sper, și poziția Ligii socialiste; anarhiștii vor fi nevoiți să plece, sau se va prăbuși toată șandramaua<sup>597</sup>.

Avelingii ți-au trimis „Time“ cu articolele lor despre America, sper că le-ai primit (numerele pe martie-aprilie-mai). Chiar conservatorul „Standard“ îi elogiază! În momentul de față, Avelingii fac aici mai mult decât toți ceilalți și aduc considerabil mai multe foloase, așa că se cuvine să i se răspundă măicuței Wisch[newetzky] la lamentările ei puerile referitoare la „grave charge, under which Dr. A[veling] will stand until he has disproved the Circular of the Executive<sup>77)</sup>!“ În societatea birfitoarelor ei germane, această cucoană se pare că a devenit total incapabilă să mai înțeleagă că nu A[veling] trebuie să dea explicații, ci Comitetul Executiv trebuie să demonstreze!

Îți trimit cu vaporul de astăzi „Commonweal“, „Gleichheit“ și „To-Day“. În „Gleichheit“ te va amuza, probabil, flecăreala lui De Paepe despre socialiștii belgieni<sup>587</sup>. Acolo mișcarea se dezvoltă foarte bine de când flamanzii acționează în locul valonilor, iar cei din Gand în locul celor din Bruxelles, dar individul ăsta este un mare flecar. Cel mai amuzant este faptul că în timp ce bruxellezii sînt gata să înființeze o nouă Internațională, în care ei să alcătuiască Consiliul General, Powderly le-a propus să intre în organizația „Knights of Labour“<sup>491</sup>. Prin urmare, concurență între papa Powderly și papa De Paepe!

<sup>77)</sup> — acuzația gravă care va plana asupra dr. Aveling pînă cînd acesta nu va da explicații la Circulara Comitetului Executiv. — Nota trad.

Te salut cordial. Îți doresc însănătoșire grabnică. Ieri am fost cu Avelingii în America, adică în Buffalo Bill Camp<sup>588</sup> — foarte drăguț.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în : „Briefe  
und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 ; integral în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

332

Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Londra, 5 mai 1887

Dragă Ede,

Ești cel mai incorigibil Hamlet din lume. Știi că atât K[autsky], cât și eu ne ținem departe de gilcevele dintre germanii de aici și că sîntem obligați să facem acest lucru dacă vrem să nu ne irosim timpul cu intrigi jalnice. Știi că în Asociația<sup>118</sup> de aici noi nu avem nici măcar un singur om de încredere, deoarece absolut toți s-au băgat în tot felul de combinații. Așa că, dacă facem chiar și cel mai mic pas în această direcție, asta va atrage atenția și oamenii vor dori să știe ce și cum, iar a doua zi se va comenta în toate cluburile anarhistice. Dar dacă ai fi venit tu însuși aici, ai fi putut, făcînd o vizită la club și rostind o cuvîntare acolo, să afli în două trei zile totul și asta fără nici un fel de vilvă. Prin urmare, nevenind aici nu numai că ne-ai privat de o bucurie, dar și scopul călătoriei tale s-a realizat doar parțial. Acum nu ne mai rămîne decît să-l punem în mișcare pe bătrînul L[essner], dar acesta a rugînit într-atît încît nu va fi decît un diplomat prost.

Despre cazul Babeuf nu este nimic nici în „Lundis“ și nici în „An[archasis] Cloots“ ale lui Avenel. — Ba e ceva în paginile 42 și 94. — Îți trimit, deci, „Lundis“ prin poștă recomandat. Te rog să mi-o restitui repede, adică în vreo două săptămîni, deoarece îmi trebuie și mie pentru documentare. Principala lucrare pe această temă, și anume „Conspiration de

Babeuf“, de Bounarroti, am avut-o și în traducere engleză, editată de chartiști, dar mi-a fost luată, ca și multe altele, iar încercările de a-mi procura un alt exemplar au fost zadarnice.

Referitor la ruși trebuie relevat acum un aspect care nu este menționat nicăieri <sup>589</sup>. Toată reacțiunea europeană este pornită împotriva asasinării țarilor de către nihilisti și, în special, împotriva utilizării dinamitei, înverșunându-se cel mai mult împotriva revoluționarilor ruși, și cere extrădarea lor Rusiei; iar această poziție câștigă teren chiar și în America. Dar ce face guvernul rus? El organizează la Sofia răsturnarea lui Alexandru Battenberg, iar dacă în aceste împrejurări n-a fost impuscat aceasta s-a datorat numai propriei lui slăbiciuni <sup>507</sup>. El pune la cale la București asasinarea prefectului bulgar. Și, în fine, cu aproape o lună în urmă, a aranjat la Sofia atacul cu o bombă cu dinamită asupra casei maiorului Popov, care este comandant, sau așa ceva <sup>590</sup>. Prin urmare, tot ceea ce reproșează guvernul rus nihilistilor și pe ce se bazează el cerind extrădarea lor ca criminali de drept comun face el însuși, prin intermediul agenților săi notorii din Bulgaria. Noi trebuie să cerem ca, dat fiind acest mod specific de a proceda al rușilor, indiferent dacă sînt revoluționari sau persoane oficiale, ei să fie supuși aceluiași criterii de apreciere. Acest lucru încep deja să-l înțeleagă aproape toți, dar important este să fie spus pe nume, și cât mai categoric.

Povestea cu Schnaebelé <sup>583</sup> a fost, evident, dinainte aranjată, pentru a-l lansa pe Boulanger. Singura care prevăzuse acest lucru cu două săptămîni în urmă a fost mama Crawford, corespondenta din Paris a lui „Daily News“ și „Weekly Dispatch“. Lucru confirmat de depeșa lui Bismarck.

Dacă în Elveția veți fi șicanați sau nu, depinde exclusiv de strigătele de război. Dacă ele se sting, Bundesratul va prinde curaj, dacă ele se vor înteti, i se va face inima cît un purice!

Între noi. Dacă doamna Schack se întoarce în Elveția, ar fi bine să fiți rezervați față de ea. Ea este foarte însetată de acțiune, dar nu pornește întotdeauna în direcția cea bună. Pe de o parte, cochetează cu vechile ei cunoștințe — liberalii, pe de altă parte, se simte bine în societatea anarhiștilor din rîndul muncitorilor englezi. Personal, n-am nimic împotriva ca ea să frecventeze toate cercurile care-i sînt simpatice, și ea, ca persoană, este foarte deschisă, inteligentă și plăcută, dar faptul că tocmai acum, cînd în League are loc înfruntarea decisivă cu anarhiștii (de Rusalii, la conferința delegaților <sup>597</sup>), ea pre-

feră societatea acestora — astfel încât unii o numesc încă de pe acum the anarhist Countess<sup>78)</sup> — trebuie să ne pună pe gânduri. Între noi fie vorba, în genere, eu o consider o persoană absolut inofensivă.

Aveling și Tussy fac o agitație excelentă în cluburile radicale din East End<sup>572)</sup>, care s-au constituit după modelul american și care acum se gândesc serios să întemeieze un partid muncitoresc independent. Acești oameni au venit *din proprie* inițiativă la Aveling, iar acesta este cel mai bun indiciu. Dacă reușim să cîștigăm teren aici, atît Social Democratic Federation, cît și Socialist League vor trece pe plan secundar și astfel va începe cucerirea Londrei. Se pune urgent problema unei duzine de locuri în parlament — pînă acum aceste cluburi au fost fieful liberalilor. Hyndman a sesizat și el pericolul care îl amenință și de aceea repetă acum în „Justice“ calomniile Comitetului Executiv newyorkez la adresa lui Aveling<sup>586)</sup>. Tocmai acest fapt îl vom exploata noi pentru a intensifica agitația. Dar tu vezi în ce măsură ne îngreunează acest jalnic Comitet Executiv din New York munca noastră de aici cu calomniile lui proștești.

Salutări de la Mumma<sup>79)</sup>, care tocmai se află aici.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksa i Enghelsa“,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 333

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

Londra, 7 mai 1887

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Am primit scrisoarea dvs. din 25 aprilie, pentru care vă mulțumesc, dar *prefața nu o am încă*; dacă o primesc luni cu următorul vapor vă voi anunța neîntîrziat. Între timp, deoa-

<sup>78)</sup> — Contesa anarhistă. — *Nota trad.*

<sup>79)</sup> Louise Kautsky. — *Nota red.*

rece pînă acum n-am primit nici un exemplar al cărții, vă rog să vă îngrijiți să mi se trimită măcar *cîte ceva* pe care să se poată lucra — coli de corectură sau orice altceva, deoarece traducerea din „V[olks]z[ei]tung“<sup>579</sup> nu merge în nici un caz în această formă. Voi lucra la traducere imediat ce îmi va permite ochiul meu inflammat și nu regret decît că nu mi-ați trimis manuscrisul sau coli de corectură de îndată ce v-a venit ideea unei ediții germane<sup>591</sup>.

Sorge îmi scrie : „Soții Wischnewetzky regretă mult că acuzațiile de tănuire și irosire de fonduri formulate de Comitetul Executiv i-au determinat să-ți scrie respectiva scrisoare<sup>80)</sup> și au depus toate eforturile ca să i se facă dreptate lui Aveling în secția din New York“. Dacă acestea au fost scrise — așa cum presupun — cu acordul dvs., sînt pe deplin satisfăcut și nu am nici un motiv să revin la acest subiect continuînd controversa.

Am fost foarte bucuros să aflu că, în sfîrșit, cartea nu se mai află în mîinile acestui nevrednic Comitet Executiv și ale Partidului Muncitoresc socialist<sup>439</sup> în genere. O experiență de 40 de ani mi-a arătat cît de inutilă și absolut sterilă este activitatea editorială a unor mici grupuri, căci însuși modul în care ele publică lucrările face ca acestea să fie excluse de pe piața generală a cărții și, deci, să rămîină în afara cîmpului vizual al cititorilor. În Germania, pînă în 1878, acest lucru s-a întîmplat chiar și cu lucrările editate sub auspiciile partidului și situația s-a schimbat abia cînd legea împotriva socialiștilor<sup>22</sup> i-a constrîns pe oamenii noștri să-și organizeze propria lor editură<sup>81)</sup> cu scopul de a contracara atît guvernul, cît și comerțul de carte organizat oficial la Leipzig. Și nu înțeleg de ce în America, unde mișcarea a pornit cu o asemenea forță gigantică și impunătoare, trebuie să se repete în mod inutil aceleași greșeli cu aceleași consecințe dăunătoare. Acum, din literatura socialistă, iar în Anglia din cea chartistă, nu mai

<sup>80)</sup> Vezi volumul de față, p. 544 și 580 — *Nota red.*

<sup>81)</sup> „Volksbuchhandlung“, de la Zürich. — *Nota red.*

poți găsi nimic ; nici măcar British Museum nu poate intra cu nici un preț în posesia vreunui exemplar !

Rămîn stimată doamnă Wischnewetzky,

al dv. sincer,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată  
în : „Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 și integral în :  
K. Marx și F. Engels  
Opere, vol. XXVII, ed. rusă 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

### 334

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 7 mai 87

Dragă Sorge,

Ți-am scris pe data de 4 și am primit scrisoarea ta din 26 aprilie. Ți mulțumesc mult pentru veștile scrise, desigur, cu prețul unor mari chinuri fizice. Înțeleg că pasajul referitor la Wischnew[etzky] și la regretele ei pentru scrisoarea cu acuzații calomnioase<sup>82)</sup> a fost scris cu asentimentul ei, pentru a evita să spună direct pater peccavi<sup>83)</sup>. I-am scris astăzi următoarele : if that, as I must suppose, was written with her consent, I was perfectly satisfied and had no longer any reason to revert to that subjekt in a spirit of controversy<sup>84)</sup>. După cum vezi, vreau, pe cât posibil, să-i ușurez situația. Dar ea nu prea e abilă și, pe deasupra, e o ghinionistă clasa-ntîi. Ea îmi scrie că vrea să-mi editeze prefața în limba germană<sup>591)</sup>. Firește

<sup>82)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

<sup>83)</sup> — părinte, am greșit. — *Nota trad.*

<sup>84)</sup> — dacă aceste cuvinte au fost scrise, așa cum presupun, cu acordul dvs., sînt pe deplin satisfăcut și nu am nici un motiv să revin la acest subiect, continuînd controversa. — *Nota trad.*

că n-am nimic împotriva. Dar ea, știind că nu mi-a mai rămas nici o copie, nu-mi trimite, totuși, manuscrisul ca să-l pot traduce. În afară de asta, n-am primit nici cartea ca atare, nici măcar șpaltul prefetei — în schimb, prefata este pusă la dispoziția redacției lui „Volkszeitung“, unde apare o traducere extrem de slabă, cu niște greșeli care mă fac să cred că ea n-a transcris corect nici manuscrisul meu englezesc<sup>579</sup>. Ei bine, ea îmi scrie acum că mi-a expediat, în sfârșit, manuscrisul (despre traducerea din „Volkszeitung“ — nici un cuvânt), pe care însă eu *nu* l-am primit !

Faptul că dl. Jonas a fost nevoit să bată în retragere, mă bucură în mod cu totul special<sup>592</sup>. În concurența sa cu Comitetul Executiv el n-a avut, desigur, nici un motiv să facă vreun serviciu în această chestiune comitetului și în tot acest timp — tocmai *pentru* că a înțeles că și-a fript degetele — s-a comportat cum nu se poate mai odios.

Nici amicul Liebk[necht] nu vrea acum „s-o rupă“ brusc cu „Comitetul Executiv“. Comitetul Executiv încearcă să folosească pentru mită cei 8 000 de dolari pe care i-a trimis ; împotriva unor asemenea oameni germarii nu pot lua atitudine ! Dar pe drăguțul de L[iebknecht], care acum nu mai vrea, brusc, să rupă relațiile nici cu unii, nici cu ceilalți, l-am strâns cu ușa, drept care n-o să aibă încotro. Dacă nu ne-ar fi dus cu vorba, răspunsul nostru la cea de-a doua circulară ar fi fost deja gata. Dar acest răspuns nu este chiar atât de urgent și el trebuie să dea lovitura de grație. Noi am învins datorită sprijinului tău și eforturilor tale, fără care n-am fi ajuns încă multă vreme atât de departe. Este, totuși, bine că noi, cei vechi, putem să ne mai bizuim unul pe altul.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
Intr-o formă prescurtată în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker. Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 și integral în :  
K. Marx și F. Engels.  
Opere, vol. XXVII, ed.  
rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană



335

## Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

Londra, 21 mai 1887

Dragă cetățene Martignetti,

Mă bucură să vă pot anunța că eforturile mele în legătură cu problema dvs.<sup>85</sup> nu au fost chiar zadarnice. Johannes Wedde, redactor la „Bürger-Zeitung“ (socialist), din Hamburg, îmi scrie : „Un comerciant de aici (la o firmă ce se ocupă cu vânzarea bumbacului), bun prieten al meu, fără prejudecăți politice, ar putea, probabil, să-i ofere un post lui Martignetti, deși pentru început numai unul modest. Ar fi de dorit, însă, ca Martignetti să-i trimită în prealabil fotografia sa. Lucrul pare caraghios — iar amicul meu consideră și el tot așa — dar este necesar din considerente practice. Ar fi bine dacă Martignetti însuși i-ar trimite acestui domn o fotografie și o scrisoare de recomandare. Domnul se numește Johannes Paul, firma Paul & Steinberg, Alterwall 58“.

Dacă doriți să încercați să găsiți un post aici veți proceda bine trimițându-i domnului Paul fotografia dvs. Pe de altă parte, vă trimit un concept de scrisoare în forma uzitată în Germania în cercurile comerciale. Vă atrag atenția că la Hamburg va trebui să vă abțineți de la orice activitate politică fățișă, deoarece altfel veți fi expulzat. Situația socialiștilor în Germania se înrăutățește pe zi ce trece și se preconizează noi legi draconice împotriva lor. Pe de altă parte, poate că aici vi se va oferi prilejul de a lucra în domeniul comercial și de a avea o nouă meserie.

Starea ochiului meu pare, în fine, să se îmbunătățească. Dar nu mă pot gândi încă la o muncă serioasă. Așa că manuscrisul dvs<sup>85</sup>) continuă să rămână neatins.

Cele mai bune salutări.

Al dv.,  
F. Engels

---

<sup>85</sup>) Traducerea italiană a lucrării lui K. Marx „Muncă salariată și capital“. — *Nota red.*

Domnului Johannes Paul, la Hamburg

Am aflat cu satisfacție de la dl. Joh. Wedde că onorata dvs. firmă are posibilitatea de a-mi oferi un post, dar că în prealabil doriți o fotografie a mea. Trimițînd-o, vă fac, totodată, cunoscut că, în decursul anilor (il numero degli anni)<sup>86)</sup>... am lucrat la notariatul regal. V-aș rămîne foarte îndatorat dacă ați avea amabilitatea să-mi comunicați detalii referitoare la activitatea care mă așteaptă și la alte condiții. În cazul în care perspectiva ce s-a deschis se va realiza, voi face cu plăcere totul pentru a mă achita de noile îndatoriri conform dorințelor dvs. și vă mulțumesc sincer pentru sollicitudinea dvs.

Cu profund respect și atașament,  
P. M.

Adresa :

Domnului Johannes Paul  
Firma domnilor Paul &  
Steinberg, Alterwall 58  
Hamburg Germania

Publicat pentru prima oară în limba originalului în : „La corrispondenza di Marx e Engels con italiani. 1846—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

336

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 21 mai 87

Dragă Laura

Îți scriu câteva rînduri în grabă. Există speranța să găsim un post pentru Martignetti la Hamburg — corespondența legată de această chestiune mi-a ocupat ziua de astăzi<sup>87)</sup>. Probabil că ai citit în „Justice“ cît s-a străduit Hyndman să facă notorii neplăcerile pe care le-a avut Edward în America<sup>586)</sup>, dar, evident, riposta primită a depășit așteptările lui — re-

<sup>86)</sup> — numărul de ani. — *Nota trad.*

<sup>87)</sup> Vezi scrisoarea precedentă. — *Nota red.*

tractarea pe care a publicat-o în numărul din această săptămână este cât se poate de lipsită de demnitate<sup>593</sup>. O a treia circulară în această chestiune se află sub tipar<sup>594</sup>. Am avut cu Liebknecht o corespondență destul de ciudată în legătură cu scrisoarea lui, care va fi publicată. La New York am obținut o victorie deplină și acesta este lucrul principal ; cu ultima noastră circulară sper că problema se va încheia.

Succesul lui Paul, deși creează o impresie defavorabilă, este totuși pe deplin satisfăcător<sup>590</sup>. Se pare, însă, că la scrutinul de balotaj s-a ajuns din motive un pic prea pariziene. În orice caz, pentru viitor el va avea o poziție mai bună.

Recunosc că pentru mine succesul lui Brousse și compania<sup>595</sup> este de neînțeles. Ce sens are să strige după un nou „journal quotidien“<sup>88)</sup> după ce n-ați știut să asigurați folosirea eficientă a ziarului atît timp cît el se afla în mîinile prietenilor noștri<sup>577</sup> ! Dar e tot una : după victoria alor noștri includerea lui Brousse și compania în consiliul municipal va fi cel mai bun lucru — acolo ei vor trebui să arate cît valorează. Cremer, Howell și compania n-au avut, la Londra, niciodată mai puțină credibilitate decît acum, de cînd și-au ocupat locurile în Parlament.

Îl felicit pe Paul că l-a bătut pe unul din alegătorii săi. Ța doit avoir produit un effet<sup>89)</sup>.

Ochiul meu este mult mai bine de cînd am schimbat țigările. Asta a fost principala cauză a întregii povești. Ai să rizi, dar de îndată ce voi avea timp am să-i explic lui Paul din punct de vedere medical că motivul a fost exclusiv faptul că, pe plantațiile de tutun de la Vuelta Abajo, s-a folosit prea mult guano. Firește că trebuie să-l menajez și să mă limitez la citit și la corespondență.

Sînt foarte curios cum se va sfîrși criza de guvern din Franța<sup>596</sup> ; dacă ea nu-l va aduce la putere pe Clemenceau se va repeta vechea poveste, dar eu mă îndoiesc că acum Clemenceau va accepta să intre în guvern. El este ultima resursă a republicii burghize și ar fi o prostie, dacă ar face asta fără ca guvernul să demisioneze.

Edward și Tussy vorbesc astăzi la un miting în aer liber în Victoria Park, Hackner ; vremea e umedă și bate vîntul, pînă la 4, după amiază a plouat, acum e ceva mai bine. Nu știu pentru ce oră a fost convocat mitingul, dar sper că spre

<sup>88)</sup> — publicație cotidiană. — *Nota trad.*

<sup>89)</sup> — Asta trebuie să fi făcut impresie. — *Nota trad.*

seară. Munca de agitație pe care o fac ei în East End<sup>572</sup> progresează lent, dar sigur. Duminică viitoare are loc conferința delegaților Ligii<sup>597</sup>, unde se va decide soarta acesteia. Atît în Ligă, cît și în Federație<sup>229</sup> lucrurile merg prost. Hyndman este din nou dezavuat de oamenii săi, s-a certat cu Champion, iar Burns se străduiește și propune peste tot crearea unei organizații independente a muncitorilor, rămînînd ca Hyndman, Morris, Aveling și ceilalți să se certe între ei.

Destul pentru astăzi — implacabila Nim mă cheamă la masă.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului  
în : F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

### 337

Engels către Karl Kautsky<sup>90)</sup>

la Londra

Miine termin traducerea prefeței la „Situația etc.“ în limba engleză<sup>591</sup>. Dacă vrei și dacă poți s-o copiezi pînă marți seara, ți-o pun la dispoziție cu plăcere. Cea mai mare parte poți s-o iei — dacă e nevoie — mîine, sîmbătă dimineața. Am s-o anunț pe Nim, în cazul în care vei veni prea devreme.

[Londra] vineri 27 mai 1887.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>90)</sup> manuscrisul este cam deteriorat. — *Nota red.*

## 338

## Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

Mult stimată doamnă W[ischnewetzky], am citit săptămîna aceasta atît în „Justice“ cît și în „Sozialdemokrat“ o notă despre editarea în limba engleză a „Situației“<sup>91)</sup>, dar personal n-am primit pînă acum nici un singur exemplar și nici măcar n-am văzut cartea. Sînt niște afaceri cam ciudate, pe care ar trebui să le cercetați mai îndeaproape. — Chiar acum a venit K. Kautsky care spune că a primit un pachet cu 18 exemplare, din care îmi pune cîteva la dispoziție, așa că am cel puțin ocazia să văd cum arată cartea.

Mi s-a comunicat că agentul londonez<sup>92)</sup> al d-lui L[ovell] reprezintă în mod special bismarckismul în comerțul de carte din Londra. Firește că în această privință nu se poate face nimic, dar pentru noi e neplăcut. — Traducerea prefetei<sup>591</sup> n-am reușit s-o termin la timp ca s-o expediez cu vaporul acesta — dar o voi face negreșit cu poșta următoare.

[Londra] 28/5/87

Al dv. sincer,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge un Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

<sup>91)</sup> F. Engels. — „Situația clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota red.*

<sup>92)</sup> Trübner. — *Nota red.*

339

## Engels către Eduard Bernstein

la Zürich

Te rog din suflet să nu publici în „Sozialdemokrat”<sup>93</sup>, traducerea mizerabilă făcută de Jonas prefeței mele<sup>579</sup>. După multă tevatură am primit, în sfârșit, manuscrisul originalului englezesc din America, dar eu făcusem deja traducerea și i-o oferisem Baronului<sup>93</sup>). Baronul a fost aici chiar astăzi. El îți va ceda traducera prefeței și se va îngriji ca ea să fie copiată cât mai urgent, căci manuscrisul meu trebuie să plece imediat spre America, pentru a scoate din scenă jonasiada. Singer a fost aici și ne-a relatat noua faptă eroică a lui C. A. Schramm față de tine — asta mai lipsea! Mîine are loc conferința delegaților, și se va hotărî ce va fi cu Socialiste League<sup>597</sup>. Eu n-am primit încă nici un exemplar din ediția engleză a „Situației”<sup>94</sup>), dar lui K. K[autsky] i s-au trimis 18, astfel încît mîine voi intra, în fine, în posesia unuia. Frumoasă treabă! Ochiul meu se vindecă încet.

Al tău,

F. E.

[Londra] 28/5/87

Publicat pentru prima oară în :  
„Arhiv Marksă i Enghelsa”,  
vol. I, 1924

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>93</sup>) Vezi volumul de față, p. 596. — Nota red.

<sup>94</sup>) „Situația clasei muncitoare din Anglia”. — Nota red.

340

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky  
la New York

Londra, 31 mai 1887

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Tocmai v-am expediat prin poștă, *recomandat*, traducerea prefetei<sup>591</sup>. Ea va fi publicată și în „Sozialdemokrat“.

Astăzi am primit prin poștă 20 de exemplare ale cărții, lucru care m-a bucurat foarte mult și pentru care vă rog să primiți mulțumirile mele cele mai calde. Cartea arată mai bine decât mă așteptam, dar nu am avut încă timp să cercetez conținutul.

În mare grabă

Al dv. devotat,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului „Briefe  
und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

341

Engels către Friedrich Adolph Sorge  
la Hoboken

Londra, 4 iunie 1887

Dragă Sorge,

Pentru nici o mișcare nu trebuie să muncești atîta în zadar ca pentru una care se află încă în stadiul sectarismului. Tu știi acest lucru tot atît de bine ca mine. În acest stadiu intrigile sînt la loc de cinste. Despre asta va fi vorba în scri-soarea de față în legătură cu problemele englezești.

Așadar, duminica trecută a avut loc conferința Ligii Socialiste<sup>597</sup>. Au învins elementele anarhiste tolerate acolo și sprijinite de Morris, care urăște de moarte orice parlamentarism și care în genere este foarte confuz, iar în calitatea sa de poet este mai presus de orice știință. Rezoluția — în sine destul de inofensivă, deoarece în momentul de față aici nici nu poate fi vorba de o activitate parlamentară — a fost adoptată cu 17 voturi contra 11 (vezi „Commonweal“ din 4 iunie). Dintre aceste voturi unul a fost al unei secții fictive constituite ad-hoc (trei bărbați cu soțiile și — doamna Schack!), iar trei au fost ale unor delegați londonezi cu mandate din provincie, avînd însă instrucțiuni să voteze *impotriva* unei rezoluții care prevede neparticiparea la parlament. Prin urmare, trei voturi *furate* și unul nevalabil.

De fapt hotărîtoare a fost declarația lui Morris că intenționează să se retragă în cazul cînd va fi recunoscută, în principiu, indiferent ce activitate parlamentară. Și deoarece Morris acoperă deficitul săptămînal de 4 lire sterline al „Commonweal“-ului, toți s-au înclinat.

Acum oamenii noștri vor să acționeze în provincie și sînt pe calea cea bună, iar peste 3—4 luni vor convoca o conferință extraordinară care va răsturna totul. Dar asta va fi greu: în fabricarea de secții pentru obținerea de voturi anarhiștii le sînt mult superiori alor noștri, căci din 7 oameni ei fac 8 secții cu drept de vot. Dar această comedie are și unele părți bune, iar în actuala stare de spirit a *muncitorilor* din Ligă ea nu poate fi evitată. Bax este, firește, cu noi, iar dintre muncitori — Donald, Binning, Mahon și alții sînt cei mai buni. Nici unul din oamenii noștri nu a fost de acord să fie ales în Executive-Council. Dealtfel, probabil că anarhiștii îi vor exclude pur și simplu pe ai noștri și asta ar fi cel mai bun lucru.

Important este ca în viitor să relansăm a unei autentice mișcări muncitorești oamenii noștri să nu fie legați de o organizație care să emită pretenția de a conduce întreaga mișcare, așa cum este cazul Comitetului Executiv din New York și al Federației Social-Democrate<sup>229</sup> de aici. Muncitorii din provincii înființează pretutindeni organizații locale (socialiste), independente de Londra. Ei nutresc un dispreț profund față de tot ce vine de la Londra.

Iar acum, o nouă intrigă. De abia am reușit să terminăm cu Comitetul Executiv din New York<sup>594</sup>, că măicuța Schack îmi scrie că nu poate veni la mine, deoarece n-ar vrea să se în-



tilnească cu Aveling, asupra căruia planează acuzații cu mult mai grave decât cele americane etc. Când i-am cerut să se exprime mai clar și să vină cu dovezi, ea a făcut niște insinuări demne de o intrigantă de ultimă speță, a refuzat să dea detalii sau dovezi și mi-a propus să mă informez personal în Londra despre trecutul lui A[veling], promițându-mi sprijinul ei ! I-am răspuns, firește, că eu nu sînt cîtuși de puțin obligat și nici n-am chef să caut dovezi pentru afirmațiile făcute de ea ; aceasta este datoria ei și întrucît ea refuză să o facă, eu nu pot decât să-i fiu recunoscător pentru hotărîrea de a nu mă mai vizita.

Te plictisesc cu toate astea numai pentru faptul că Schack va scrie, în orice caz, planturoasei ei prietene Wischnewetzky o scrisoare lungă și detaliată și, probabil, o să fii sîcîit. Povestea pornește de la bigoții iritați de faptul că A[veling], fiu al unui foarte cunoscut pastor (congregaționist)<sup>95</sup>, cu care, dealtfel, el a fost în cele mai bune relații pînă de curînd, cînd acesta a murit, a luat parte la nerespectabila agitație ateistă a lui Bradlaugh, iar acum Bradlaugh & Co. se delectează colportînd toate astea, deoarece Aveling a trecut la socialism. Este vorba de două lucruri : în primul rînd, prima lui soție trăiește, dar s-a despărțit de el și îl ponegrește — ea a fugit cu un pastor — și în al doilea rînd, Aveling are o groază de datorii. Aceste datorii el le-a făcut : 1. pentru că a fost atît de prost încît din pură amabilitate a girat polițe mari emise de Bradlaugh, în numele editorului său, fără să știe că Bradlaugh l-a concediat pe acesta și l-a împins astfel la faliment. 2. pentru că el a organizat împreună cu Bradlaugh un laborator de fiziologie, pe lîngă școala din Newman Street, iar șmecherul de Bradlaugh, care a fost cîndva attorney's clerk<sup>96</sup>, a aranjat lucrurile de așa manieră, încît singurul răspunzător din punct de vedere juridic este A[veling]. Dar cînd treburile au început să meargă prost și cînd a intervenit ruptura dintre A[veling] și Br[adlaugh], pentru acesta din urmă a fost ușor să pună în spinarea lui A[veling] tot pasivul, iar apoi să-și însușească fără jenă tot activul. Acum Aveling se spetește plătînd datoriile. În chestiuni financiare el poate fi dus de nas ca un copil de trei ani și este suficient să se apeleze la cîntea lui ca să facă mai mult decât i s-a cerut. Și, cum se întîmplă întotdeauna, oamenii care în chestiuni financiare sînt generoși

<sup>95</sup>) Thomas Aveling. — *Nota red.*

<sup>96</sup>) — secretar de avocat. — *Nota trad.*

pînă la ridicol, sînt acuzați de escrocherie. Schack ar fi putut afla toate astea de la mine, dacă pur și simplu m-ar fi întrebat. Dar nu de asta îi ardea ei. Era vorba de cu totul altceva.

Schack — de altfel o persoană sociabilă și plăcută — ține morțiș să joace un rol important. După șicanele făcute de poliție în legătură cu acțiunile ei împotriva poliției de moravuri, șicane care au determinat-o să intre în partidul nostru, ea s-a ocupat în Germania de agitația în rîndul femeilor, care în alte împrejurări ar fi putut avea un sens, dar în condițiile legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup> s-a soldat, după cum îmi spune Singer, cu trei procese intentate partidului pentru înființare de asociații secrete, căci femeile, certîndu-se între ele, au tîncănit despre activitatea bărbaților lor în organizațiile de partid și aproape că i-au denunțat. Din fericire, poliția i-a interzis să se mai ocupe de asta. Acum, venind aici, întreține relații tot mai strînse cu pioasele doamne burgheze participante la agitația împotriva legii cu privire la bolile contagioase (împotriva tentativelor de a se înființa bordeluri care să fie admise și supravegheate de stat și de a se da libertate traficului de carne vie, chestiune care, în sine, are un oarecare sens) și de la aceste doamne ea preia toate birfele despre Aveling și așa mai departe, iar, pe de altă parte, îi frecventează pe anarhiștii din Ligue<sup>279</sup>, care se delectează cu aceste birfe și le amplifică, iar ea se apropie tot mai mult de anarhism. Acum, cînd în Ligue a survenit criza, ea a înțeles că trebuie să pună capăt vizitelor foarte frecvente pe care mi le făcea și a încercat să găsească un pretext, adecvat sau neadecvat, pentru ca ruptura să pornească *de la ea* și nu de la ceilalți. Pentru aceasta s-a agățat de Aveling și, de aici, toate cancanurile, care n-au făcut decît să mă oblighe să scriu din nou despre aceste mîrșăvii, lucru nu tocmai bun pentru ochii mei.

Și cu asta, gata pentru azi, rămîi sănătos. Îți trimit cu aceeași poștă un pachet conținînd 1 „To-Day“, 2 „Commonweal“, 1 „Gleichheit“, 5 circulare ale lui Aveling<sup>594</sup> în limbile engleză și germană.

Doamnei Wischnewetzky i-am expediat acum recomandat prefața în limba germană<sup>591</sup> (cu vaporul care a plecat miercuri<sup>97</sup>)).

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906  
integral în :  
K. Marx și F. Engels.  
Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

342

## Engels către Laura Lafargue la Paris

Londra, 7 iunie 1887

Dragă Laura,

Am o mulțime de cancanuri să-ți povestesc — atîta timp cît mișcarea se află încă în stadiul sectelor, toate se învîrtesc în jurul cancanurilor, și tocmai aceasta este situația în Anglia.

Duminica trecută a avut loc conferința delegaților Ligii<sup>597</sup>. Morris și anarhiștii au strecurat cu 17 voturi contra 11 o rezoluție prin care Liga trebuie să practice o politică antiparlamentară. Din cei 17, unul reprezenta o secție anarhistă fictivă, iar trei au votat contrar instrucțiunilor pe care le primiseră. Cauza reală o constituie banii lui Morris, necesari pentru a continua acoperirea deficitului săptămînal de 4 lire al lui „Commonweal“; dacă rezoluția n-ar fi fost adoptată, Morris ar fi părăsit Liga.

Prietenii noștri se străduiesc acum să-și organizeze mai bine secțiile din provincie și să convoace o conferință extra-

<sup>97</sup>) 1 iunie. — *Nota red.*

ordinară care să anuleze acest vot. Eu cred că nu va ieși nimic din asta, și Tussy la fel, dar încercarea nu poate fi evitată, având în vedere starea de spirit a muncitorilor din Ligă.

Una dintre figurile proeminente (la scară mică) ale secției fictive anarhiste a fost măicuța Schack (de altfel, are exact vârsta ta !) care în ultimul timp i-a protejat pe anarhiști, acesta părindu-i mijlocul cel mai sigur pour jouer un rôle quelconque ici <sup>98)</sup>). Deoarece prin asta s-a pus singură într-o situație în care trebuia, fie să înceteze de a mai frecventa casa mea, fie să se aștepte la o explicație neplăcută, a luat inițiativa rupturii. În ziua de 29 a avut loc conferința. Pe 30 mi-a scris o scrisoare, afirmând că nu mă mai poate vizita, deoarece n-ar vrea să se întâlnească cu Aveling, pentru că acesta a comis acte nedemne și, pe deasupra, denigrează — știi pe cine ? — pe Tussy ! I-am cerut detalii și dovezi și am declarat că, dacă nu le primesc, voi arăta scrisoarea ei lui Edward. Răspunsul : ea nu poate oferi detalii, dar îmi propune să culeg informații despre caracterul și trecutul lui, acțiune la care ea mă poate sprijini. Firește că am respins și această propunere și i-am cerut din nou să dea amănunte și să aducă dovezi, altfel va avea de suportat consecințele. Ea refuză din nou, amenințându-mă că „reputația casei mele“ va avea de suferit dacă îmi asum răspunderea pentru Edward etc. Nimic în afară de birfe, insinuări, mîrșăvii. Acuzația adusă lui Edward că ar denigra-o pe Tussy se rezumă la faptul că el ar spune că ea e neobișnuit de geloasă ! — Ei bine, i-am răspuns că, întrucît reputația casei mele impune ca oamenii care mă vizitează să aibă curajul de a răspunde pentru cuvintele rostite unul despre altul, nu pot să-i fiu decît extrem de recunoscător pentru decizia ei de a nu mă mai vizita. Desigur, le-am citit toate acestea lui Tussy și Edward, care intenționează să meargă mîine la ea și să încerce s-o determine să dea o explicație în prezența soților Kautsky. Eu unul nu cred că va ieși mare lucru din asta, dar ei trebuie să încerce.

Sînt bucuros că, din fericire, ne-am descotorosit de această femeie, care se simte ca la ea acasă oriunde printre maniacii religioși, printre anarhiști etc. și care este pur și simplu o mahalagioaică. La început cancanurile despre Edward i-au fost furnizate de prietenii ei religioși, apoi a avut o confirmare

<sup>98)</sup> — de a juca un rol oarecare aici. — *Nota trad.*

și de la măicuța Besant, care are toate temeiurile să-și țină gura, dar mizează pe generozitatea melodramatică a lui Edward. Și numai pentru că el s-a încăpăținat să joace rolul de erou virtuos de melodramă, care este calomniat și din dreapta și din stînga și care, într-o oarecare măsură, se mîndrește cu asta (deoarece așa e rolul, iar justiția imanentă va face ca în cele din urmă să triumfe adevărul, iar virtuțile lui să apară în toată splendoarea), a putut să se răspîndească această calomnie. Dar noi o să-l zgîlțim puțin și cred că și experiența l-a învățat ceva, astfel încît, deîndată ce vom avea ceva concret, vom pune rapid capăt întregii afaceri.

Ieri a plecat de aici Sam Moore, iar azi am primit o carte poștală care ne anunță că diseară vine Schorlemmer. Pumps și copiii sînt aici, băiatul este într-adevăr minunat, dotat cu mai multă ironie decît părinții lui la un loc.

În sfîrșit, pot să stau și eu la fereastra deschisă! Asta e deja ceva.

Sam Moore vrea să știe dacă Paul a primit „*Hist[ory] of Inventions*” a lui Beckmann, pe care i-a trimis-o.

Cu drag al tău,  
F. E.

Nim îți trimite salutări călduroase. De la sfîrșitul iernii suferă de astm.

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în:  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance”, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

343

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 11 iunie 1887

Dragă Laura,

Măicuța Schack și-a primit pedeapsa cuvenită. Ieri, Tussy și Edward s-au dus la soții Kautsky, unde locuiește ea. Au

găsit-o acasă. Ea a refuzat să-l vadă pe Edward. Tussy și doamna Kautsky s-au dus în camera ei. Întrebată fiind de faptele pe care i le reproșează lui Edward și de dovezile pe care le poate aduce, ea a refuzat să răspundă. După un schimb de cuvinte grave, Tussy i-a spus că un asemenea refuz este o infamie. Ea : Nu permit nimănui să-mi vorbească astfel. — Tussy : Atunci permiteți-mi să vă mai spun o dată, în prezența Louisei Kautsky, că este o infamie să arunci asupra unui om asemenea învinuiri și să nu răspunzi pentru propriile cuvinte. Atunci ea a ieșit, iar Tussy a rămas !

Ea a încercat chiar să-l determine pe bătrînul Lessner să confirme aceste calomnii, dar n-a avut succes. Ea spune că Percy nu se poartă bine cu Pumps ! Toate astea dintr-un foc, dar e bine în două privințe : o să fie o învățătură pentru Edward, care va înțelege la ce duce atitudinea lui de desconsiderare față de toate aceste murdării și îl va determina să dezvăluie diferitele împrejurări în legătură cu care ar fi trebuit să vorbească în apărarea sa ; în al doilea rînd, i-a ajutat pe soții Kautsky să iasă din situația penibilă de a locui în aceeași casă cu Scheu. Ei se vor muta.

Nu-mi amintesc dacă ți-am scris că măicuța Besant a fost a doua zi la ea la ceai și Schack a afirmat, în prezența ei, că toți deputații noștri — Bebel, Liebknecht, Singer și toți ceilalți — sînt corupți. Kautsky a sărit în sus și mai s-o pocnească, atît era de furios. Dacă ea n-ar fi locuit la soții Kautsky, ne-am fi descotorosit demult de ea.

Schorl[emmer] mai este încă aici și are foarte multe de făcut în calitate de vicepreședinte al secției de chimie a Congresului Asociației Britanice<sup>598</sup>, care va avea loc la Manchester în august. El, Nim și Pumps au discutat îndelung azi-dimineață proiectul unei călătorii la Paris în septembrie. Deocamdată, astea sînt cheateaux en Espagne<sup>99</sup>). El vă trimite amîndurora cele mai calde salutări.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>99</sup>) — castele în Spania. — Nota trad.

## 344

Engels către Karl Kautsky

la Londra

[Londra] 15 iunie 87

Dragă Kautsky,

Cînd i-ai scris lui Liebknecht despre Schack? Tocmai am primit de la doamna Liebknecht o scrisoare care îmi lasă impresia că cel puțin ea nu știe nimic de toată povestea. Aș vrea să elucidez acest mister.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 345

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Hoboken

Londra, 18 iunie 87

Dragă Sorge,

Scrisoarea aceasta o trimit deja la Rochester sau, mai bine, la Hoboken, pentru a executa întocmai instrucțiunile tale.

Am primit cartea poștală. Ai dreptate. Toată întârzierea a pornit de la Wilhelm<sup>100)</sup>, căruia eu a trebuit mai întîi să-i pun pistolul la piept. Circularele (6 în engleză, 6 în germană) le vei fi primit, probabil, cu pachetul din 4 iunie.

Iată finalul istoriei cu Schack : după ce i-am mulțumit cu amabilitate pentru intenția ei de a nu mă mai vizita, Tussy și Aveling s-au dus la ea vineri, 10 iunie. Ea a primit-o numai pe Tussy, care i-a cerut să-i spună ce acuzații îi aduce ea lui Aveling și cu ce dovezi le poate susține. — Ea a refuzat

<sup>100)</sup> Wilhelm Liebknecht. — *Nota red.*

din nou să răspundă. — Tussy îi declară — în prezența doamnei Kautsky — că asta e o mîrșăvie. — Schack : Nu permit nimănui să-mi vorbească așa — Tussy : Atunci permiteți-mi să vă repet, în prezența Louisei Kautsky, că este o mîrșăvie să formulezi acuzații împotriva unei terțe persoane și să n-ai curajul să răspunzi pentru ele. Atunci Schack a părăsit dormitorul ei, unde s-au petrecut toate acestea, iar Tussy n-a mai văzut-o. Cîteva zile mai tîrziu, ea a plecat în Germania. Este una din cele mai ordinare intrigante pe care am cunoscut-o vreodată, o reprezentantă tipică a iunkerismului prusian.

Deocamdată îți trimit „Commonweal“ unde este polemica dintre Bax și Bradlaugh<sup>599</sup>. Va fi foarte greu pentru Bax să-î țină piept în public vicleanului de Bradlaugh. El este foarte talentat, studiază foarte mult, dar e încă strîns legat de filozofia germană pe care, cu timpul, o va depăși, dar deocamdată mai are mult pînă să o asimileze.

În legătură cu cele afirmate în scrisoarea precedentă că prima soție a lui Aveling l-a părăsit pe acesta pentru un pastor<sup>101)</sup> se impune o rectificare : ei s-au despărțit de comun acord, astfel încît și pe acest pastor, care a jucat un rol oarecare, îl las deocamdată în plata domnului.

„Socialiste“ apare din nou. Deville a primit o moștenire de la bătrînul său și a pus la dispoziție 12 000 de franci. Am să-i scriu lui Lafargue să-ți trimită și ție ziarul, dar dacă asta se va face sau nu, am să aflu, probabil, de abia de la tine ; eu le cunosc obiceiurile.

Aseară, în Camera Comunelor, în două minute au trecut, paragraf cu paragraf, o lege draconică pentru Irlanda<sup>574</sup>. Un pandant al legii împotriva socialiștilor<sup>22</sup>. Adevărat abuz polițienesc. Ceea ce în Anglia reprezintă drepturi fundamentale, în Irlanda este interzis și se consideră a fi o crimă. Este piatra funerară a actualilor tory, pe care nu-i credeam atît de proști, și a liberalilor unioniști<sup>340</sup>, pe care nu-i credeam atît de ticăloși. În plus, legea nu va fi în vigoare pe timp limitat, ci în permanență. Parlamentul britanic a fost coborît la nivelul Reichstagului german. De altfel, asta n-o să țină mult.

Acum se apropie momentul pentru publicarea scrisorii lui Marx către tine despre H. George<sup>14</sup>. Probabil că după alegerile din noiembrie de la New York<sup>600</sup>, dacă George se va umfla din nou în pene. Trebuia să i se dea posibilitatea,

<sup>101)</sup> Vezi volumul de față, p. 600—603. — *Nota red.*



fie să se afirme, fie să se compromită — și se pare că preferă ultima variantă.

Îți măș trimit un pachet. Ultimul număr din „Commonweal“ nu l-am primit, am să ți-l trimit data viitoare.

Sper că odihna de la Rochester te va pune curînd pe picioare. Trîndăveala la care mă mai silește încă ochiul meu îmi prinde foarte bine pe vremea asta frumoasă. Să sperăm că vremea se va menține așa.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen  
von John. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u.A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906 ; integral în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

346

## Engels către Pasquale Martignetti

la Benevento

Londra, 20 iunie 87

Dragă prietene Martignetti,

Tăcerea domnului Paul se explică prin faptul că în momentul de față, așa cum am aflat de la Wedde, este plecat într-o călătorie <sup>102)</sup>, așa că ar fi inutil să întreb tocmai acum dacă a primit fotografia d-tale. Voi avea, însă, curînd ocazia să aflu aceasta și sper că între timp vei primi și d-ta vești de la Paul însuși.

Calde salutări.

Al d-tale,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
„La corrispondenza di Marx  
e Engels con italiani.  
1848—1895“. Milano, 1964

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>102)</sup> Vezi volumul de față, p. 593—594. — *Nota red.*

347

## Engels către John Lincoln Mahon

la Londra

Londra, 22 iunie 1887

Dragă Mahon,

Îți trimit programul cu unele sugestii <sup>601</sup>. Ca declarație spontană de principii a clasei muncitoare îl găsesc foarte bun — mai necesită doar pe ici pe colo mai multă precizie în modul de exprimare și unele completări.

Din păcate, n-am putut să-l trimit mai repede, deoarece mă dor ochii și nu pot să scriu și să citesc — miine voi scrie mai detaliat.

Cu stimă,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

348

Engels către John Lincoln Mahon <sup>602</sup>

la Londra

Londra, 23 iunie 1887

Dragă Mahon,

Ieri ți-am trimis programul cu unele observații, care poate pe viitor se vor dovedi utile.

Ceea ce afirmi despre conducătorii trade-unionurilor de aici este pe deplin adevărat. A trebuit să luptăm cu ei încă de la întemeierea Internaționalei. Din rîndurile lor au ieșit oameni ca Macdonald, Burt, Cremer și Howell, iar succesul lor în activitatea parlamentară îi îndeamnă pe liderii mai mărunți să-i imite. Dacă vei reuși să-i convingi pe trade-unioniștii din nord să-și considere asociațiile ca un mijloc prețios de organizare pentru a obține rezultate minore și să nu mai

considere că țelul final este „un salariu echitabil pentru o muncă echitabilă“, se va pune capăt dominației liderilor.

După părerea mea, planul d-tale este, într-o oarecare măsură, prematur ; mai întâi ar trebui să se pună serios în mișcare provincia, iar deocamdată nu se poate spune așa ceva. Iar atîta timp cît în provincie nu există o forță puternică, care să exercite presiuni asupra Londrei, nu se va putea pune capăt intrigilor ; acest lucru îl va putea face numai o mișcare reală a maselor londoneze. După părerea mea, ceea ce în Anglia este denumit din politețe mișcarea socialistă engleză, a manifestat deja prea multă nerăbdare ; este mai mult decît inutil să se experimenteze noi forme de organizare, atîta timp cît nu apare ceva, care să poată fi într-adevăr organizat. Iar masele odată puse în mișcare, se organizează singure.

În ceea ce privește Liga, dacă ea va respecta rezoluția ultimei conferințe<sup>597</sup>, nu înțeleg cum mai poate rămîne membru al ei un om care intenționează să utilizeze ca mijloc de propagandă și de acțiune mecanismul politic existent.

Între timp trebuie, firește, să se continue propaganda, iar eu sînt dispus să contribuî. Dar mijloacele necesare trebuie să le colecteze și să le repartizeze un comitet *englezesc*, iar atîta timp cît ele provin din Londra — un comitet *londonez*. Am să vorbesc despre aceasta cu soții Aveling și le voi re-mite contribuția mea.

Nu știu nici o carte în care pot să existe date despre mișcarea luddiților ; va fi greu de găsit material veridic în lucrările istorice și broșurile din acea vreme.

Al d-tale devotat,

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară în :  
K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

349

Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Mount Desert

Londra, 30 iunie 87

Dragă Sorge,

Scrisorile și celelalte le-am primit pînă la 16 iunie. Le-am scris soților Wischnewetzky să formuleze nota în felul ur-

mător : „Să fie respinse calomniile stupide proferate la adresa lui Aveling ca urmare a călătoriei sale în scopuri de propagandă în America“ <sup>603</sup>. Dacă ei nu acceptă nici asta, trebuie să apeleze la tine, și în ultimă instanță, poți să-i autorizezi să *șteargă întreaga notă*. Eu nu pot, în nici un caz, să-l citez pe Aveling și să nu spun aici o vorbă despre toate astea.

În legătură cu „Time“, Aveling a scris cartea poștală alăturată. Exemplarele revistei au fost expediate, probabil, la Rochester.

Povestea cu anunțul despre apariția „Capitalului“ la Scribner arată ca o piracy <sup>103</sup>) premeditată <sup>604</sup>. Mulțumesc pentru comunicare, am să i-o trimit lui Sonnenschein. Din câte știu eu, Scribner *nu este* agentul lui Sonnenschein la New York.

Faptul că domnii din Comitetul Executiv au contat că vor cumpăra tăcerea lui Lieb[knecht] cu banii destinați campaniei electorale era de prevăzut și nu lipsit de temeii. Din fericire, pe L[iebknecht] îl aveam în mâinile mele cu prima lui scrisoare lăudăroasă și când a vrut să dea înapoi, am uzat de ea în modul cel mai categoric.

Hyndman a colportat și aici tot timpul pe seama lui A[veling] <sup>586</sup> și i-a servit mult faptul că Aveling se jena să vorbească despre aceste lucruri. Dacă vom reuși să-l prindem pe acest individ, o să-i amintim asta : de altfel el este deja destul de compromis. Este atît de invidios, încît nu poate suporta nici un concurent și este într-un război declarat sau latent cu toată lumea. Iar Aveling a devenit, în fine, combativ și Tussy o să aibă grijă să-i întrețină această formă.

Nu uita de povestea cu Schack <sup>104</sup>). Această persoană vrea din nou să vină aici și să joace un rol cu orice preț. De aceea, e mai bine să știm ce pune la cale. Povestea dintre ea și Wisch[newetzky] a provocat mare tărăboi la soții Kautsky și Aveling ; și se pare că a determinat înclinația ei spre anarhiști — dovadă că la noi nu mai are ce face. Lieb[knecht]

<sup>103</sup>) — piraterie. — *Nota trad.*

<sup>104</sup>) Vezi volumul de față, p. 594. — *Nota trad.*

scrie că ea a comunicat la Dresden vestea zguduitoare că Ave-ling are o soție de care n-a divorțat și că trăiește cu Tussy fără să fie căsătorit cu ea! Aici povestea asta e un secret atît de mare, încît A[veling]ii îl comunică *în scris* oricărui englez care vrea să facă cunoștință cu ei și care mai are oarecare îndoieli, pentru ca acesta să nu poată spune că n-a știut și că a fost indus în eroare. Într-o zi, într-un acces de sentimentalism i-a spus bătrînei Lenchen ceva în genul că Ave-lingii, din cît se vede, se iubesc foarte mult și că ar fi bine dacă asta ar dura etc. „Ei, ce să-i faci — i-a trîntit-o Lenchen — dacă nu va dura se vor despărți și gata“. Intriganta a amuțit — nu se așteptase la un răspuns atît de realist din partea lui Lenchen.

I-am scris lui Lafargue că ți-am trimis „Socialiste“ la Rochester, dar n-am primit răspuns.

Să sperăm că această vreme de vară te va pune din nou pe picioare. Mie îmi face foarte bine. De o lună este secetă, am deschis larg toate ferestrele și trăiesc, ca să spun așa, în aer liber. Asta îmi face tot atît de bine ca o vilegiatură și sper că ochii mei se vor restabili.

Părintele Mc-Glynn m-a plictisit de moarte, iar George s-a dovedit a fi adevăratul întemeietor al sectei<sup>105</sup>). Desigur, eu nici nu mă așteptam la altceva, dar deoarecē mișcarea e de dată recentă, această etapă de trecere era greu de evitat. Asemenea oameni trebuie să arate pînă la capăt de ce anume sînt capabili, căci masele învață din propriile greșeli.

Îți doresc însănătoșire grabnică și vreme bună la Mount Desert!

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară într-o formă prescurtată în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906; integral în : K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>105)</sup> Vezi volumul de față, p. 608—609. — *Nota red.*

350

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 15 iulie 1887

Dragă Laura,

Îți mulțumesc mult pentru scrisorile tale. Schor[lemmer] mai este încă aici ; o gastrită cronică, plus căldura insuportabilă și faptul că nu arde de nerăbdare să-și revadă scumpa lui patrie îl rețin aici. În afară de el, a sosit de la Zürich și Fritz Beust, pe care l-ai văzut aici cu opt ani în urmă. De aceea, trebuie să mă rezum la problemele cele mai urgente.

Am fost nevoit să dau unui tânăr, dr. Conrad Schmidt, din Königsberg, care se ocupă de *problema socială*, o scrisoare de recomandare (către Paul). Este, probabil, cel mai novice tânăr pe care l-am văzut vreodată, a fost aici vreo 3 luni și face impresia unui băiat de treabă, ceea ce în zilele noastre înseamnă că nu mănâncă cuie de cizmărie și nu bea cerneală. Dacă Paul îl duce pe strada Richelieu, la Biblioteca Națională, n-o să-i dea multă bătaie de cap. Este un mare admirator al lui Zola, la care a descoperit „concepția materialistă“ asupra istoriei.

Criza boulangismului<sup>605</sup> ar fi trebuit să-i determine pe oamenii noștri să ceară cu insistență înarmarea poporului ca unică garanție împotriva veleităților imperiale ale generalilor populari. Acesta este singurul argument împotriva clamațiilor presei regaliste, care pretinde că Boulanger ar fi un pericol pentru... republică, subînțelegînd prin aceasta viitoarea monarhie.

Sîmbăta viitoare, pe 23 iulie, plecăm, ca și anul trecut, la Eastbourne, 4 Cavendish Place<sup>606</sup>. Dacă pleci pe insula Jersey, anunță-ne. Nu m-ar mira dacă Tussy și Edward ar merge și ei acolo.

Calde salutări de la Nim și Jollymeier.

Cu drag al tău,

F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului :  
F. Engels, P. et L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

## 351

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

[Londra] 20 iulie 1887

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Cu poșta de astăzi v-am restituit cele două recenzii pe care mi le-ați trimis<sup>607</sup> și vă mulțumesc călduros. M-am amuzat mult. — Critica se află aproape pretutindeni la același nivel, de la Stockholm și Londra pînă la New York și San Francisco, iar de cînd a început ascensiunea rapidă a unei prăpădite de burghezii în Rusia, mă tem că și acolo vor coborî curînd la nivelul general.

Al. dv. sincer,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în limba originalului în : „Briefe und Auszüge aus Briefen von John. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere“. Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 352

Engels către Karl Kautsky

la Ventnor

Londra, 22 iulie 87

Dragă Kautsky,

Plecăm miine. Adresa noastră este Cavendish Place, 4, Eastbourne<sup>606</sup>. Trimit alăturat un pachet de ziare. Multe salutări la toți. Să sperăm că la voi nu este tot atît de cald.

Aici e un adevărat cuptor.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în : „Aus der Frühzeit des Marxismus. Engels Briefwechsel mit Kautsky“. Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

353

## Engels către John Lincoln Mahon

la Londra

4, Cavendish Place,  
Eastbourne, 26 iulie, 1887

Dragă domnule Mahon,

Cartea d-tale poștală cu adresa mi-a fost expediată aici și din această cauză s-a produs întârzierea.

Scrisoarea d-tale nu poate fi interpretată decît într-un fel, și anume că vreți să-l îndepărtați pe Aveling din mișcare<sup>608</sup>. Dacă refuzați să mai colaborați cu Aveling din motive de ordin *social*, trebuie să precizați aceste motive, fie pentru a-i oferi lui Aveling posibilitatea de a se justifica, fie pentru a elibera mișcarea de un colaborator periculos și nesigur. Dacă lucrurile nu stau așa, consider că trebuie să sacrificati sentimentele personale în interesul mișcării.

Din varietatea de grupări socialiste care există în Anglia, pînă acum nu pot simpatiza deplin decît cu cea care reprezintă în momentul de față „opoziția“ în Ligă. Dar dacă se admite ca această grupare să se destrame din cauza unor capricii și a unor dispute personale sau din cauza unor suspiciuni și insinuări, care sînt ferite cu strășnicie de lumina zilei, ea se va scinda inevitabil într-o puzderie de grupuri unite prin interese personale, dar total incapabile să joace un rol conducător într-o mișcare cu adevărat națională. Iar eu nu văd nici un motiv să simpatizez cu vreunul dintre aceste grupuri mai mult decît cu celelalte, cu Social Democratic Federation<sup>229</sup> sau cu oricare altă organizație.

Eu nu am dreptul să te întreb de ce refuzi să colaborezi cu Aveling. Dar, deoarece d-ta ai lucrat cu el un număr de ani, *el* are acest drept și, de aceea, consider că este de datoria mea să-l pun la curent cu scrisoarea d-tale.

Al d-tale sincer,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în: K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
. Tradus din limba germană



354

Engels către Karl Kautsky  
la Ventnor

Eastbourne, 1 aug. 87

Dragă Kautsky,

Îți restitui pe Mandl cu semnătura pe verso <sup>609</sup>. Mă bucur că vă place la Ventnor. Aici este foarte bine, dacă facem abstracție de faptul că azi este Bank Holiday <sup>106)</sup> și, pe deasupra, Bax și-a instalat aici pentru o săptămână cartierul său general și în fiecare dimineață cite o oră, o oră și jumătate, cu conștiinciozitatea unui reporter american, îmi tot pune întrebări. Schorlemmer a fost aici pînă sîmbătă, iar apoi a plecat în Germania. F. Beust pleacă joi.

Din cîte îmi amintesc, nici Mandl, nici L. Frankel, vorbind despre legea de aramă a salariului, nu au evidențiat atît caracterul ferm al legii, cît pe cel elastic. Iar în plus Lassalle, deși *formulează* uneori destul de corect această lege, în practică o aplică de cele mai multe ori astfel încît el proclamă *salariul minim* drept salariu normal.

E greu de scris aici, cînd alături patru oameni beau bere și pălăvrăgesc. Așa că — rămii cu bine.

Salutări călduroase din partea tuturor

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.  
Präga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>106)</sup> zi liberă suplimentară pentru funcționari. — Nota red.

355

## Engels către Karl Kautsky

la Ventnor

Un domn, dr. Joseph Maria Baernreither, jurist austriac și membru al Camerei Deputaților, actualmente autor al unei cărți despre societățile engleze de binefacere și viitor ditto<sup>107)</sup> autor al unei cărți despre trade-unionuri<sup>610)</sup> s-a prezentat la mine. Ai putea să-mi spui câte ceva despre acest Bärenreuter sau Bärenhäuter<sup>108)</sup>. Multe salutări.

Al tău,  
F. E.

[Eastbourne] 5/8/87

Trimit din nou câteva numere din „Bürger-Zeitung“. Cînd vă întoarceți acasă ?

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

356

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Mount Desert

Eastbourne, 8 aug. 87

Dragă Sorge,

Îți mulțumesc pentru cărțile poștale, scrisorile și pachetele trimise pînă la 27 iulie, pe care le-am primit, cu excepția cîtorva ziare care se mai află încă la Londra și pe care le aștept de la o zi la alta. Noi sîntem aici de două săptămîni și mai stăm pînă pe la 25 ale lunii<sup>606)</sup>. Este îngrozitor de cald, de pe la 1 iunie n-a căzut nici o picătură de ploaie, o ade-

<sup>107)</sup> — de asemenea. — *Nota trad.*

<sup>108)</sup> Joc de cuvinte. În limba germană Bärenreither — nume de familie „Bärenreuter“ — vagabond ; „Bärenhäuter“ — trîndav. — *Nota red.*

vărată vară americană. Pentru piciorul tău există un singur leac — repaus și răbdare, după aceea — să sperăm că va fi totul în ordine, dar la vârsta noastră asemenea chestii durează al naibii de mult.

Monsieur Grunzig n-are decît să alcătuiască biografia mea cum crede el de cuviință<sup>611</sup>. Ai procedat foarte bine că l-ai lăsat să se bazeze pe propriile lui surse; cine știe ce prostie ar fi scos din însemnările tale și apoi ar fi făcut referiri la tine. În „Österreichischer Arbeiter-Kalender“ o să apară biografia mea scrisă de Kautsky<sup>109</sup>), pe care am văzut-o, am corectat-o și am completat-o, prin urmare, în ce privește faptele, ea poate fi utilizată pe viitor, în caz că va fi nevoie. Am să ți-o trimit. Pentru restul conținutului, eu, desigur, nu răspund.

Corectura la volumul I al „Capitalului“, ediția a III-a, am fost nevoit să o fac în pat și astfel mi-au scăpat unele lucruri. Punctuația a fost modificată intenționat, fiind apropiată de cea franceză și cea engleză, lucru care se practică frecvent acum în Germania. În general, limba germană pe care am învățat-o noi la școală în tinerețea noastră nu se mai predă și nu se mai scrie decît în America.

Aveling mi-a spus că ți-a expediat el personal numerele din „Time“<sup>576</sup>. Dar dacă a lipit timbre fie și cu jumătate de penny mai puțin decît trebuie, poșta englezească oprește tipăriturile trimise peste hotare. Cînd mă întorc o să mai întreb o dată de asta. — Aveling și Tussy își petrec vacanța la Stratford-on-Avon, locul natal al lui Shakespeare.

Povestea cu soții Wisch[newetzky] devine din ce în ce mai ridicolă<sup>612</sup>. În Germania, un asemenea Comitet Executiv ar fi fost înlocuit demult. Acești oameni își închipuie, probabil, că își pot permite orice, iar partidul îi va urma în foc și în apă drept recompensă pentru faptul că-i îndeamnă pe americani să se supună conducerii unei organizații germane în care tîmpenia pare să prevaleze tot mai mult. Dacă domnii germani din America vor pune o asemenea condiție pentru colaborarea lor, curînd mișcarea va trece peste ei. La voi istoria s-a pus, în fine, în mișcare, iar dacă eu nu greșesc în ce-i privește pe americanii mei, aceștia ne vor uimi pe toți atît prin amploarea mișcării, cît și prin greșelile enorme pe care le vor face și cu prețul cărora vor ajunge, în cele din urmă, pe drumul bun. În ceea ce privește practica, ei se

<sup>109</sup>) K. Kautsky. „Friedrich Engels“. — Nota red.

află înaintea tuturor, dar în ceea ce privește teoria, sînt încă în leagăn — așa stau lucrurile și nici nu se poate altfel. Dar America este o țară fără tradiții (în afară de cele religioase), care a fost de la început o republică democratică, iar poporul ei este mai plin de energie decît oricare altul. Mișcarea nu va merge în nici un caz pe linia clasică, ci va cunoaște momente dificile, părăind uneori că este în regres, dar acest lucru are o importanță mult mai mică decît la noi. H. George a fost un rău inevitabil, el va fi uitat așa cum au fost Powderly și chiar Mc-Glynn, a cărui popularitate efemeră într-o țară atît de bigotă este pe deplin explicabilă. În toamnă, unele lucruri de acolo nu numai că nu se vor clarifica, dar se vor încurca și mai mult, iar aceasta va apropia criza. Alegerile anuale din toamnă, sînt o adevărată binefacere, căci îndeamnă masele să se unească.

La Mount Desert este, poate, foarte frumos, dar nici aici nu e urît, — imense alei de ulmi și de stejari chiar lîngă mare, stîncă de cretă de la Beachy Head, în imediata apropiere a orașului, care arată cît se poate de continental, cu arbori de-a lungul străzilor ; dacă aș mai putea merge din nou cîte 4—5 mile (englezești) !

Pînă pe la 18—20 august am să-ți scriu *de aici* la Mount Desert, apoi la Rochester, dacă nu primesc alte indicații.

În numărul pe luna august al revistei „To-Day“, pe care ți-l trimit, este ceva despre circularele lui Aveling — și nu fără teme<sup>613</sup>. Tînărul și-a făcut-o cu mîna lui, din cauză că nu cunoaște deloc lumea, oamenii, relațiile de afaceri, și, în plus, e un visător. Dar eu l-am zgîlțit, iar Tussi se va îngriji de restul. El este foarte talentat și poate fi util, în plus este foarte cinstit, dar exaltat ca o domnișoară și n-are astîmpăr dacă nu face vreo prostie. De altfel, îmi mai amintesc de vremea cînd eram și eu așa.

La Paris oamenii noștri luptă acum cu mult curaj împotriva șovinistilor și a rusofililor ; fără ei „La Justice“ n-ar fi îndrăznit să-l atace pe Katkov<sup>614</sup>. Acum acest lucru este important, deoarece Bismarck se străduiește să-i atragă pe

francezi într-un război încă înainte ca bătrînul Wilhem să-și fi dat duhul.

În general, îmi merge mai bine, sper că și ție.

Al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară în  
„Briefe und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

357

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Eastbourne, 9 august 1887  
4, Cavendish Place

Dragă Laura,

Ne aflăm aici de peste două săptămîni <sup>606</sup>, și nu ne putem plînge de nimic, în afară de căldură. Este o vară cu totul neobișnuită, pe care afurisiții de la „Nature“ o denumesc „the Jubilee Anticyclone“. Mi-am luat cu mine ceva ușor de lucru pentru cazul în care ar fi vreo zi ploioasă, dar această zi nu vine și lucrarea continuă să rămînă în sertar. Jollymeier a petrecut cu noi aici o săptămînă, iar Fritz Beust — două, alaltăieri a trebuit să plece la Zürich să-și reia cursurile; Pumps și cu el au cochetat fără reticențe și pe față unul cu celălalt, și nimeni nu era mai mîndru de asta decît Percy. Oh, les maris! <sup>110)</sup>

Nu știu cine a tradus prefața mea pentru „Socialiste“ <sup>615</sup>, dar a făcut-o foarte bine; niciodată vreo lucrare de-a mea n-a fost atît de bine tradusă în limba franceză. Una sau două fraze mă fac să presupun că traducerea a fost făcută — cel puțin parțial — după textul german.

<sup>110)</sup> — oh, soții !. — Nota trad.

Atitudinea fermă adoptată de oamenii noștri împotriva rusofiliei și a lui Katkov a avut, evident, o influență pozitivă. Constat că „La Justice“ se schimbă în bine și că Kropotkin l-a pus la punct pe Rochefort. Articolul lui Guesde din „L'Action“ dovedește că el cunoaște problemele ruse mai bine decît bănuiam eu <sup>614</sup>.

De altfel, în Franța, ca și pretutindeni, politica se află sub influența caniculei. Tout rate, même les duels <sup>111</sup>). Cînd două dueluri de un asemenea răsunet ca Boulanger-Ferry și Laur-Cassagnac nu au loc, asta înseamnă că va fi liniște pînă la schimbarea vremii, iar Parisul doarme realmente <sup>616</sup>.

Sper că acest mare oftalmolog polonez <sup>112</sup>) este ultimul dintre panaceele lui Paul și că va da, în sfîrșit, rezultate. Cînd, înainte de asta, Paul mi-a vorbit de operație, mă gîndeam că aceasta va consta în lărgirea canalului lacrimal, deoarece este cea mai frecventă dintre toate operațiile ușoare făcute în partea exterioară a ochiului. Dar majoritatea oamenilor în vîrstă, ai căror ochi lăcrămează, suferă de aceste rétrécissement <sup>113</sup>), și sînt aproape sigur că eu însumi am o asemenea îngustare cel puțin la un ochi. Dar, dacă e cazul, pot rezolva asta la Londra, iar înainte de a mă da pe mîna și în seama instrumentelor acestui polonez făcător de miracole aștept hotărîrea finală a lui Paul. Nimic nu întreține credința în capacitățile miraculoase ale diferiților medici ca scepticismul general față de medicina științifică.

Bax a locuit o săptămînă întregă la mine și m-a interviavat zilnic cu exactitatea unui ceasornic și curiozitatea unui ziarist american. Dar asta mi-a oferit ocazia să discut în liniște cu el multe lucruri. Iar atunci cînd și-a epuizat întrebările dinainte pregătite (ca la majoritatea celor de aici aceste întrebări sînt menite să suplinească studierea temei) și și-a consumat ideile originale cu privire la ce va fi le lendemain de la révolution <sup>114</sup>) etc. el începe să vorbească rezonabil, chiar mai rezonabil decît te-ai fi putut aștepta, judecînd după conversația precedentă. Atunci observi că, totuși, el are vederi largi, ceea ce la sectariștii de aici, care se autointitulează so-

<sup>111</sup>) — totul eșuează, chiar și duelurile. — *Nota trad.*

<sup>112</sup>) Galezowski. — *Nota red.*

<sup>113</sup>) — îngustări. — *Nota trad.*

<sup>114</sup>) — a doua zi după revoluție. — *Nota trad.*

cialiști e un lucru foarte rar. Dar în ce privește detașarea de lumea înconjurătoare, naivitatea de schimnic și sentimentul de înstrăinare față de cel mai mare oraș al lumii, un savant de cabinet englez își depășește cu mult colegul german.

Articolul lui Paul despre serviciile publice este foarte bun<sup>117</sup>. El va fi util și în Germania, unde cei de teapa lui Viereck și compania mistifică termenul de „etatizare“ în același mod în care Brousse și compania mistifică „services publics“.

Duminică seara — după ora zece, a apărut, absolut pe neașteptate, Charley Rocher. A pornit de la Londra pe trichu — în cea mai calduroasă zi a anului — a ajuns epuizat la Hayward's Heath (aproximativ 40 mile), după care a trebuit să ia trenul. A doua zi a avut diaree și o slăbiciune generală. În ziua următoare, de-abia restabilit, a primit o telegramă că soția lui e bolnavă și că trebuie să se întoarcă imediat. O altă telegramă ne informa că ea a avut un „Miss Carry“<sup>115</sup>).

La început, când a sosit aici, pe Nim a necăjit-o un ușor reumatism articular — dureri în tot corpul, după cum obișnuia să spună sârmana Lizzie<sup>116</sup>), dar acum se simte din nou bine și este foarte veselă, ca și Pumps și cei doi copii ai ei. Percy trebuie să-și petreacă aproape toată săptămîna la Londra. Eu sînt leneș și nu lupt împotriva lenei — e cel mai bun lucru pe care poți să-l faci în asemenea condiții.

Iată că vine toată echipa la masa de prînz, iar copiii vor să le fac bărcuțe de hîrtie, așa că nu mai pot scrie și mă grăbesc să închei scrisoarea.

Salutări dragi de la toți.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
„F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>115</sup>) — avort. — *Nota trad.*

<sup>116</sup>) Lydia Burns. *Nota red.*

## 358

## Engels către August Bebel

la Plauen, lângă Dresden

4, Cavendish Place

Eastbourne, 13 aug. 1887

Dragă Bebel,

Miine sau poimîine ieși din închisoare <sup>466</sup> și eu sper să devină realitate un plan care datează din momentul cînd ai fost instalat în locuința de stat a regelui saxon. Vreau să te invit să faci — pe contul meu — o scurtă călătorie la Londra, ca să te refaci după neplăcerile martiriului tău. Trebuie să-mi faci hatîrul de a accepta integral propunerea mea, în special aceea de a călători pe contul meu, căci nu mi-aș ierta dacă pentru aceasta ar trebui să faci fie și cel mai mic sacrificiu. Cred că pentru sănătatea ta este absolut necesar să poți gusta, în sfîrșit, libertatea, iar aici libertatea există, atît cît este ea, în general, posibilă în societatea capitalistă. Trezirea din temnița îngustă de la Zwickau în temnița largă care este Germania ar fi foarte greu de suportat. După cîte știu eu, sănătatea ta preocupă în cel mai înalt grad partidul, așa că te rog să-mi permiți să sprijin partidul în modul care mi se pare mie cel mai adecvat.

Mai rămîn aici încă două săptămîni, adică la 27 ale lunii voi fi din nou la Londra <sup>606</sup>. Presupun că tot cam atît îți trebuie și ție pentru a rezolva diverse treburi; eu nu pot veni mai repede la Londra, deoarece casa este în reparații și deci totul e claie peste grămadă. Dacă însă tu poți veni mai devreme și să stai cu noi cîteva zile la mare — cu atît mai bine; vino, deci, cît mai repede. Vei pleca cu vaporul de noapte de la Vlissingen și vei sosi la Londra la Victoria Station; de la aceeași gară pleacă trenurile spre Eastbourne și în 2 ore — 2 ore și jumătate ești aici. Kautsky, care se întoarce luni de la Ventnor la Londra (adresa — 35, Somerset Road, Highgate, N. W. London), te va însoți cu plăcere prin Londra. Liebk[necht] a fost și el aici anul trecut și i-a plăcut foarte mult localitatea.

Așa că aștept cu nerăbdare răspunsul tău, iar dacă tu ești de acord să vii, dar nu *imediat*, am să-ți trimit un mandat ca avans, astfel încît să te oblig să-ți respecti promisiunea.



Despre toate celelalte probleme putem vorbi mai bine când ne vom întâlni; s-au petrecut multe lucruri pe care nimeni nu mi le poate relata mai bine ca tine. În general, sînt mulțumit de evoluția evenimentelor în lume în timpul cît te-ai aflat în închisoare — pretutindeni sîntem în ofensivă.

Acum trebuie să închei, deoarece poșta pleacă de aici la unu și un sfert, iar dacă o pierd, scrisoarea pleacă de-abia luni dimineată spre Londra. Ca să fiu mai sigur trimit scrisoarea pe adresa soției tale pe care, ca și pe fiica ta, te rog să le saluți din partea mea.

Bătrînul tău,  
F. E.

Dacă vrei să-l cauți la Londra pe Kautsky, iată adresa lui exactă.

35, Lady Somerset Road, Highgate, lângă gara Kentishtown Road. Pe scrisoare aceste amănunte nu sînt necesare.

Publicat pentru prima oară  
în: K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 359

## Engels către Karl Kautsky

la Londra

4, Cavendish Place  
Eastbourne, 17.8.87

Dragă Kautsky,

Te rog să scuzi întârzierea cu care îți restitui cele anexate<sup>618</sup>, pe care le-am citit și îți mulțumesc. Am să-l citesc pe „More“<sup>117</sup> în corectură, deși nu văd cu ce aş putea să-ți fiu de folos.

Noi ne întoarcem săptămîna viitoare, sîmbătă 27 august<sup>606</sup>; sper că atunci casa mea va fi iarăși locuibilă.

Dacă întîmplător treci pe la Regent's Park Road, și-aș fi foarte recunoscător dacă ai duce acolo aproximativ 3—4

<sup>117</sup>) K. Kautsky. „Thomas More und seine Utopie“, Stuttgart, 1888.  
— Nota red.

plicuri de format mare cu adresa mea *de aici* scrisă pe ele ; am lăsat câteva acolo, dar se pare că toate au fost folosite. Mă refer la plicuri în care mi s-ar putea trimite dintr-o dată 3—4 scrisori.

În general, aici nu ne plictisim ; îl așteptăm pe S. Moore astă seară. Noaptea trecută a fost, în sfârșit, o furtună, dar acum e din nou frumos.

Salutări din partea tuturor de aici. Avelingii se delectează la Stratford-on-Avon cu Shakespeare în original.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 360

### Engels către Bruno Schoenlank

la Nürnberg

Eastbourne, 29. aug. 87

Stimate domnule Schoenlank,

Scrisoarea dv., pe care Kautsky mi-a trimis-o aici, m-a pus în oarecare incurcătură. Am citit cu interes extrasele din „Neue Zeit“ din valoroasa dv. lucrare despre industria oglinzilor și, în esență, nu aș avea nimic împotriva ca dv. să-mi faceți onoarea de a mi-o dedica<sup>619</sup>. Dar, în primul rînd, dedicațiile nu mai sînt la modă, iar în al doilea rînd, Marx și cu mine am avut întotdeauna un sentiment de jenă în fața unor asemenea semne de stimă, mai mult sau mai puțin înțimplătoare. Acest sentiment îl încerc mai ales acum, căci am impresia că unii îmi supraestimează meritele. Cine a avut fericirea să colaboreze 40 de ani cu un om care îi era superior și la care se putea raporta în fiecare zi, a avut prilejul să învețe să-și evalueze meritele la justa valoare. Dar orice evidențiere exagerată a activității mele îmi apare ca o diminuare a ceea ce datorăm lui Marx.

De asemenea, nu pot fi de acord cu dv. cînd mă numiți fondatorul economiei politice descriptive. Economie politică descriptivă găsiți la Petty, Boisguillebert, Vauban, A. Smith și mulți alții. Descrieri — în special ale situației proletarilor — au făcut încă înaintea mea francezii și englezii. Eu am avut doar norocul să mă găsesc în centrul mării industrii moderne și să fiu primul care să aibă ochi pentru a vedea corelațiile — cel puțin cele mai evidente.

Prin urmare, *personal* aș prefera ca dv. să renunțați la proiectul amintit și anume *exclusiv* din motivele enunțate mai sus. Dacă acestea nu vă conving însă, eu nu vreau să vă fac nici un fel de recomandări.

Cu profund respect și atașament

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : „der Abend“, Nr. 344,  
25 iulie 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 361

Engels către August Bebel

La Plauen, lângă Dresden

Eastbourne, 30 aug. 1887

Dragă Bebel,

Mă bucură nespus că ai acceptat cu atîta bunăvoință propunerea mea <sup>118)</sup>; te aștept la Londra la începutul lui octombrie, iar unicul meu regret este că nu poți veni încă de pe acum să respiri o săptămîină în aerul de mare. La mine acasă totul e clăie peste grămadă, așa că a trebuit să-mi amîn plecarea cu încă o săptămîină, dar vineri, 2 septembrie, ne întorcem <sup>606</sup>.

Toate celelalte le amîn pentru cînd vom sta de vorbă, dar, deoarece mergi la Hamburg, îți mai scriu ceva. Am corespondat cu Wedde în legătură cu un plan elaborat acolo dar, din păcate, nu am putut fi de acord cu ceea ce avea el

<sup>118)</sup> Vezi volumul de față, p. 624—625. — *Nota red.*

în vedere, deoarece, din cele ce mi-a scris W[edde], mi-am dat seama că nu are nici cea mai vagă idee despre dreptul de aici și în special despre procedura civilă<sup>620</sup>. Aș vrea să te rog deci, ca atunci când vei fi la Hamburg, să-l pui pe W[edde] să-ți expună încă o dată cu exactitate întregul plan, pentru ca noi să-l putem discuta aici temeinic, căci dacă este realizabil, voi face cu plăcere tot ce este posibil atât pentru cauză, cât și pentru Wedde. În cel mai rău caz, dacă nu se poate face nimic, pentru mine este foarte important să te conving pe tine că planul este irealizabil.

Prin urmare, în 3—4 săptămîni aștept de la tine vești în legătură cu sosirea, iar pînă atunci transmite complimentele mele soției și fiicei<sup>119)</sup> și primește un salut călduros de la al tău,

F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

362

Engels către Karl Kautsky

la Londra

Ieri seară m-am întors acasă<sup>606</sup>. Din păcate, mîine nu vă vom putea oferi un prînz, dar ne vom bucura să vă vedem la noi pe la 5.

Al tău,  
F. E.

[Londra] sîmbătă, [3 septembrie 1887]

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“.  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>119)</sup> Julie și Friede Bebel. — *Nota red.*

363

Engels către Piotr Lavrovici Lavrov

la Paris

Отъ Д[аниельсона] въ Пб. я получилъ известие о смерти Г. Лопатина.<sup>120)</sup> Аți primit vreo confirmare? Să sperăm că este o greșeală<sup>621)</sup>. Dacă, din nefericire, știrea este totuși adevărată, v-aș ruga să-mi comunicați. Voi trimite imediat un некролог<sup>121)</sup> la „С.Д.”<sup>122)</sup> la Ц.<sup>123)</sup>

Cu cea mai sinceră prietenie, al dv.,

F. E.

Londra, 3 sept. 87

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

364

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky

la New York

122, Regent's Park Road NW  
Londra, 15 sept. 87

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

Am primit scrisoarea dv. din 28 august. Mă bucur că broșura<sup>124)</sup> se vinde atât de bine. Exemplarele pe care le-am primit le voi înmîna lui Aveling, care tocmai s-a întors de la țară, pentru ca el să le distribuie la ziarele socialiste și la întrunirile din East-End, unde țin prelegeri despre mișcarea americană<sup>572)</sup>. Voi încerca, de asemenea, să găsesc, cu ajutorul

<sup>120)</sup> — De la Danielson de la St. Petersburg, am primit vestea despre moartea lui G. Lopatin. — *Nota trad.*

<sup>121)</sup> — necrolog. — *Nota trad.*

<sup>122)</sup> „Sozialdemokrat”. — *Nota red.*

<sup>123)</sup> Zürich. — *Nota red.*

<sup>124)</sup> F. Engels. „Mișcarea muncitorească din America”. — *Nota red.*

lui, un agent care să pună în vânzare broșura și vă voi comunica rezultatele.

Ceea ce v-am scris despre Trübner <sup>125)</sup> s-a vădit a fi mai adevărat decît presupuneam. Ieri mi-a povestit dr. Baernreither, membru al parlamentului austriac, că l-a rugat pe Tr[übner] — cu care este permanent în relații de afaceri — să-i procure un exemplar din cartea noastră <sup>126)</sup>. Trübner i-a spus că *nu are nici unul, și că dr. B[aernreither] ar face mai bine să o comande prin intermediul unei agenții americane, a cărei adresă i-a și dat-o*, iar B[aernreither] a comandat acolo cartea. Prin urmare, T[rübner] nu numai că boicotează cartea, ci pur și simplu o înmormîntează.

Cu exemplarele trimise lui Kautsky, el n-ar fi putut proceda altfel <sup>622)</sup>. Nici Lovell și nici chiar dv. nu i-ați spus cum să procedeze. Nici eu n-am reușit să aflu vreodată dacă lucrarea a fost trimisă ziarelor de aici și căror ziare anume. Noi am bijbiit în întuneric, iar dacă cartea nu a ajuns la presa engleză și aceasta n-a vorbit de ea, faptul se explică exclusiv prin greșelile de peste ocean.

Dacă mi s-ar fi comunicat ce s-a întreprins în această privință, sau dacă mi s-ar fi spus că de acest lucru trebuie să mă ocup eu, aș fi putut face ceva. E de la sine înțeles că aici cartea va avea cumpărători, dar nu atîta timp cît se află în mîinile lui Trübner; iar dacă aș fi împuternicit să găsesc un agent, aș găsi în mod sigur; firește, în acest caz ar trebui să-mi trimiteți cîteva exemplare drept comision.

Ruptura dintre George și socialiști <sup>623)</sup> este, după părerea mea, un noroc nemeritat, care îndreaptă în mare măsură greșeala inevitabilă de a-l fi pus pe George în fruntea unei mișcări pe care el nici măcar n-o înțelege. George ca exponent al întregii mișcări muncitorești a constituit un pericol; George ca lider al georgiștilor va aparține curînd trecutului, va fi lider al uneia din miile de secte din America.

Broșura dv. despre filantropie n-am primit-o încă.

Traducerea pe care ați făcut-o lucrării „Discurs asupra liber-schimbismului <sup>127)</sup>” o voi citi cu plăcere și o voi confrunta cu originalul francez — unicul exemplar ce s-a păstrat

<sup>125)</sup> Vezi volumul de față, p. 597. — *Nota red.*

<sup>126)</sup> Ediția americană a lucrării lui F. Engels. „Situția clasei muncitoare din Anglia”. — *Nota red.*

<sup>127)</sup> Vezi K. Marx și F. Engels. Opere vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 447—460. — *Nota trad.*

se află în posesia mea. Cu prefața vom vedea mai târziu. Cea de-a 7-a observație din „Misère de la Philosophie“ merge grozav aici. Capitolul despre rentă, nu mi se pare indicat, deoarece acolo sînt prea multe referiri la ideile lui Proudhon și mă îndoiesc că scrierile domnului Tucker merită atenție <sup>624</sup>.

Răspunsul Comitetului Executiv la observația mea este atît de jalnic și lipsit de sens încît este inutil să răspund la rîndul meu <sup>625</sup>. Eu nu voi reuși s-o fac pînă la congres și adevărul este că în această chestiune eu am luat atitudine împotriva Comitetului Executiv. O nouă controversă peste Atlantic n-ar duce la nimic. Faptul că „Sozialist“ și „Volkszeitung“ mă boicotează îl regret numai din cauza difuzării cărții și a broșurii, în alte privințe mi-e absolut indiferent, de cele mai multe ori am răspuns la asemenea mizerii așteptînd cu răbdare și ignorîndu-le.

Despre excluderea dv. am citit în „Volkszeitung“ <sup>612</sup>, era de așteptat. Sper că broșura dv. va apare la timp pentru congres; ar fi fost bine dacă ar fi apărut acum o lună, astfel încît secțiile s-o primească înainte ca ea să fie trimisă delegaților. Sînt curios cum va decurge congresul, dar nu-mi pun mari speranțe în el.

Sincer al dv.,  
F. Engels

Din fericire, mișcarea din America a luat acum o asemenea amploare încît nici George, nici Powderly și nici intriganții germani nu mai pot să o prejudicieze sau să o țină în loc. Numai că ea va lua forme neașteptate. Adevărata mișcare nu arată niciodată așa cum și-au închipuit-o oamenii care au contribuit la pregătirea ei.

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în:  
Briefe und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“.  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 365

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Rochester

Londra, 16 sept. 1887

Dragă Sorge,

Am primit scrisoarea din 1 septembrie. Sper că piciorul tău se va îndrepta. Principalul este să te odihnești și să ai răbdare.

Vara aceasta am avut mare bătaie de cap cu oaspeți din toată lumea, iar aceasta va continua pînă la mijlocul lui octombrie, deoarece îl aștept pe Bebel peste două săptămîni. Scrisoarea lui Marx despre George<sup>14</sup> nu o voi putea căuta decît atunci cînd voi face ordine în hîrtii, adică atunci cînd voi primi noile rafturi de cărți pe care le-am comandat și voi avea mai mult spațiu. Atunci îți voi trimite imediat traducerea. Nu e urgent. George n-are decît să se încurce și mai mult. Ruptura dintre el și socialiști<sup>623</sup> este cel mai mare noroc pe care l-am fi putut avea. Ridicarea lui, în noiembrie trecut, la rangul de exponent<sup>528</sup> a fost o greșeală inerentă, ale cărei consecințe trebuie suportate. Masele pot fi determinate să acționeze numai orientîndu-le pe calea care corespunde fiecărei țări și împrejurărilor respective, iar de multe ori aceasta este o cale ocolită. Tot restul e de ordin secundar, important este să se producă adevărata explozie. Dar greșelile inerente se plătesc întotdeauna. În cazul de față era de temut că ridicarea unui fondator de sectă la rangul de exponent al mișcării va împovăra pentru mulți ani mișcarea cu prostiile sectei. Iar G[eorge], alungîndu-i pe fondatorii mișcării, constituind o sectă specială, georgeortodoxă, proclamă limitele sale drept limite ale întregii mișcări, o salvează pe aceasta și se ruinează pe el.

Mișcarea ca atare va mai cunoaște, firește, încă multe faze dificile — dificile mai ales pentru cei care trăiesc în țară și sînt nevoiți să le suporte. Dar eu sînt ferm convins că acum lucrurile vor merge înainte și, poate, mai repede decît la noi, chiar dacă americanii vor mai învăța încă aproape exclusiv din practică și nu vor recurge prea mult la teorie.

Răspunsul Comitetului Executiv din New York la nota mea este pur și simplu lamentabil<sup>625</sup>. Nici în congresul lor nu-mi pun mari speranțe. Oamenii de pe coasta de Est — sec-



țiile — par să nu valoreze prea mult, și totuși mutarea centrului de greutate al partidului social-democrat în Vest este puțin probabilă.

Congresul de aici al trade-unionurilor a adus noi dovezi că revoluția în interiorul vechilor trade-unionuri a început. *Impotriva* voinței conducătorilor lor, în special împotriva lui Broadhurst și a celorlalți muncitori membri ai parlamentului, ei au adoptat hotărîrea de a înființa un *partid muncitoresc separat* <sup>626</sup>. Un socialist de catedră, deputat în Reichsratul austriac <sup>128</sup>), a fost uimit, văzînd schimbarea care s-a produs față de anul 1883, cînd a fost ultima dată aici.

Din Franța nu mai știu nimic de cînd La[fargue] a plecat pentru cîteva săptămîni pe insula Jersey.

Despre Germania am să-ți scriu deîndată ce voi discuta cu Bebel aici.

În general, în viața politică toți așteaptă moartea bătrînului Wilhelm, cînd rușii vor deveni ceva mai insistenți în Orient, iar Bismarck, spre a-și menține pozițiile, îi va încuraja. Dar nu cred că se va ajunge la război. Incertitudinea în privința rezultatului unui război este atît de mare, intenția reciprocă a guvernelor de a se trăda este constatată, iar convingerea că acest război va fi mai crîncen, mai costisitor și mai epuizant decît oricare altul de pînă acum (10—12 milioane de soldați față-n față) este atît de clară, încît toți amenință, dar nimeni n-are curajul să înceapă. Dar în acest joc războiul se poate declanșa *fără voie* — acesta este pericolul.

Din lucrarea lui Kautsky despre teoria lui Marx <sup>129</sup>) s-au vîndut deja 5 000 de exemplare.

Acum rămii cu bine — poșta se închide și e ora mesei.

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în: „Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels Karl Marx u.A. an F. A. Sorge und Andere“, Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus' din limba germana

<sup>128</sup>) Joseph Maria Baernreither. — *Nota red.*

<sup>129</sup>) K. Kautsky. „Teoria economică a lui Karl Marx“. — *Nota red.*

366

Engels către Hugo Koch <sup>627</sup>

la Londra

(Ciornă)

(Londra, aprox. 22 septembrie 1887)

Stimate domnule Koch,

Am pierdut în ultimele luni atîta timp răspunzînd la intrigi, anonime, încît mi-am propus să nu răspund decît la zvonurile pentru care cel care le colportează își asumă răspunderea. De aceea, înainte de a răspunde la întrebarea dv., sînt nevoit să vă rog să-mi spuneți :

- 1) *cui* i-ași fi făcut eu declarațiile respective și
- 2) *cine* vi le-a comunicat dv.

Al dv. devotat,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

367

Engels către Johannes Weiss

la Londra

(Ciornă)

(Londra, pe la 10 oct. 1887)

Stimate domn,

Regret, dar după o matură chibzuință am ajuns la concluzia că nu pot să vă avansez suma ce v-ar permite să vă terminați studiile. După cum vă imaginați și dv. și fără con-

firmare specială din partea mea, sînt ani de cînd numărul celor ce apelează la mine pentru ajutor din cele mai diverse țări — și nu numai din Germania și Anglia — crește permanent, iar în cea mai mare parte este vorba de oameni pe care, din motive personale sau din considerente de partid, nu-i pot refuza. În consecință, am atît de multe obligații permanente pe care trebuie să le onorez periodic — și în mod special acum — încît sînt într-o situație dificilă. Fapt este că dacă v-aș acorda pe 2—3 ani suma solicitată de dv., în mod cert n-aș mai avea posibilitatea de a mă achita de angajamentele asumate. Prin urmare, în aceste condiții, eu trebuie să tratez propunerea dv. exclusiv din punctul de vedere al afacerilor și, din păcate, nu-mi rămîne altă posibilitate decît să vă repet ce mult regret faptul că împlinirea dorinței dv. depășește posibilitățile mele.

În speranța că veți reuși să vă procurați suma necesară pe altă cale, rămîn cu respect

Al dv. devotat,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

368

Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 11 oct. 1887

Dragă Laura,

Mă bucură să aflu că ai primit cecul — cînd asemenea lucruri nu ajung la destinație e foarte neplăcut și de aceea eram îngrijorat.

Sperăm că între timp te-ai restabilit și că nu ești prea tare afectată de minunatele scandaluri din jurul tău. Afacerea Caffarel<sup>628</sup> pare să fi fost pusă la cale de banda Rouvier-Ferry, iar dacă este așa, e o mare greșeală. Seamănă cu primele scandaluri lansate de Girardin în 1846—47 și care au luat o amploare mult mai mare decît scontase vicleanul de

Emile <sup>629</sup>. Jocul a început ; nu încapă îndoială că multe alte scandaluri vor ieși la lumină. Multe dintre ele au loc deocamdată în culise, iar această afacere dezvăluită acum va băga în sperieți banda de șarlatani mărunți care sînt implicați. În dorința lor de a evita pericolul, ei vor recurge — deși nu prea încîntați — la doamna Justiție împotriva celor pe care îi vor denunța acoliții înspăimîntați. Această amuzantă poveste nu promite nimic bun bandei guvernante ; iar dacă Wilson este și el implicat — ce va face bătrînul Grévy ?

Ar fi o splendidă ironie a istoriei dacă republica burgheză ar fi dusă la sinucidere de către aceeași Révolution du mépris <sup>130</sup>) care a înlocuit monarhia burgheză în anul 1848 !

Afacerea de la Raon-sur-Plaine <sup>630</sup> se explică foarte simplu : în imperiul lui Bismarck este o regulă ca militarii să-i trateze astfel pe civili. Ei sînt *instruiți* în acest sens și recompensați ; iar lașa presă burgheză elogiază asemenea acțiuni cînd ele sînt îndreptate împotriva muncitorilor și le scuză cînd sînt îndreptate împotriva burghezilor. De aceea, este, desigur, imposibil ca aceiași soldați să înțeleagă că la frontieră ei trebuie să se poarte altfel, că față de francezi, ruși sau austrieci ei trebuie să manifeste mai mult respect. Kaufmann, acest bețiv ordinar, sau va fi achitat, sau va fi condamnat de ochii lumii la o mică pedeapsă cu închisoarea ; o va duce ca le bon dicu en France <sup>131</sup>), iar apoi va fi avansat în grad.

În noua sa formulă, „Socialiste“ este considerabil mai bun decît înainte <sup>631</sup>. Paul nu putea să facă singur totul ; de cînd nu mai poartă pe umeri întreaga povară, articolele lui sînt scrise mai bine. Lui Deville i-ar prinde bine dacă ar scrie în fiecare săptămînă un articol ; el trebuia să se rodeze în ziaristică ; acum articolele lui sînt mai puțin plecticoase.

Săptămîna viitoare sosește Bebel <sup>632</sup> și poate și Singer. Congresul lor pare să fi fost un mare succes, iar aripa de dreapta a partidului a primit o lovitură în plin <sup>633</sup> : Geiser și Viereck au fost prea lași pentru a semna apelul de convocare a congresului și de aceea s-a declarat că nu sînt demni de a mai ocupa posturi de răspundere în partid. Bax a fost și el acolo ; și-a dus băiatul la Zürich, unde acesta se va afla mai

<sup>130</sup>) — Revoluția disprețului. — *Nota trad.*

<sup>131</sup>) — bunul Dumnezeu în Franța. — *Nota trad.*

mult sau mai puțin sub supravegherea lui Bernstein și va merge la școala lui Beust.

Aici lucrurile merg încet, dar merg. Congresul tradeunionurilor <sup>626</sup> a fost un indiciu strălucit. Tory ne ajută aici prin tot felul de mici șicane polițienești împotriva întrunirilor în aer liber — Mari măgari sînt și aici și în Irlanda! Adevărații măgari, dacă cumva nu au intenția să deschidă viitoarea sesiune parlamentară cu o declarație că au încercat să ia măsuri de constrîngere <sup>132)</sup>, dar au eșuat și de aceea singura soluție este Home-Rule <sup>133)</sup> și astfel să-i strice planurile lui Gladstone și să prezinte o lege ciuntită cu privire la Home-Rule, într-o formulare proprie. Dar nu cred că Salisbury să aibă destulă minte și destul curaj pentru asta.

Între timp, Champion l-a atacat deschis pe Hyndman <sup>634</sup> în ziarul său „Common Sens“ (mai degrabă „Uncommon Sense“) <sup>134)</sup>, iar fabienii sînt o mîină de diletanți extrem de vanitoși, care se admiră unii pe alții și plutesc undeva mult deasupra unor asemenea ignoranți ca Marx și care încearcă să acapareze mișcarea. Foarte frumoase amusements en attendant que la classe ouvrière se mette en mouvement et balaye tous ces mannequins et femmequines <sup>135)</sup> (D-na Besant face și ea parte).

Cu drag al tău,  
F. E.

Nim îți trimite salutări. Tocmai aranjează un covor sus în camera mea. Încă n-am primit bilanțul de la Sonnenschein. I-am amintit că acest lucru trebuie făcut.

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în:  
F. Engels P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

<sup>132)</sup> pentru Irlanda. — *Nota red.*

<sup>133)</sup> — autonomia. — *Nota trad.*

<sup>134)</sup> Joc de cuvinte: „Common Sense“ — „bunul simț“; „Uncommon Sense“ „prostia ieșită din comun“. — *Nota red.*

<sup>135)</sup> — distracții, pînă cînd clasa muncitoare se va pune în mișcare și va mătura aceste paiețe de sex masculin sau feminin. — *Nota trad.*

369

## Engels către Friedrich Adolph Sorge

la Rochester

Îți expediez cu poșta de astăzi calendarul austriac (Österreichischer Arbeiter-Kalender<sup>618</sup>), cu biografia<sup>618</sup>, precum și „Commonweal“. Bebel și Bernstein sînt aici, inclusiv pentru pregătirea congresului internațional<sup>635</sup>, programat pentru anul viitor. Bebel este foarte mulțumit de congresul de la Sankt Gallen, ca și de situația din Germania.

Prin agitația spontană în rîndul șomerilor, *ambele* fracțiuni de aici<sup>136</sup>) demonstrează cît de puțină audiență au în mase. „Commonweal“, după cum remarci și singur, este totalmente neajutorat și neputincios.

[Londra] oct. 29/87

Publicat pentru prima oară în :  
„Briefe und Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge und Andere“,  
Stuttgart, 1906

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

370

Engels către Paul Lafargue<sup>636</sup>

la Paris

*(Extras)*

[Londra, sfîrșitul lui octombrie 1887]

... Pentru a dejuca acest plan el spune : Republica va fi întotdeauna în pericol atîta timp cît fiecare muncitor nu va avea la el acasă o pușcă Lebel și 50 de cartușe. Și tocmai acest lucru nu cutează să-l facă Clemenceau — cu atît mai mult să-l propună — și tocmai aceasta trebuie să-i strigați

<sup>136)</sup> Social Democratic Federation și Socialist League. — *Nota red.*

permanent în față. Republica va fi întotdeauna în pericol atîta timp cît soldatul are o pușcă, iar muncitorul nu. Dar Clemenceau este burghez și, în consecință, este mai apropiat de Ferry decît de socialiști. El ar fi, probabil, un adevărat radical dacă n-ar exista socialiștii revoluționari. Iar acum, cînd idealul său — America republicană, unde problema muncitorească era necunoscută — nu mai există, trebuie să se simtă grozav de prost. De aici și situația în care se găsește el, potrivit spuselor d-tale, iar eu înțeleg că un cabinet Ferry-Clemenceau îi poate apare ca o soluție acceptabilă...

Publicat pentru prima oară în :  
„Le Populaire de Paris“ Nr. 948,  
29 noiembrie 1920

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

### 371

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 12 nov. 87

Dragă Laura

Iată-ne din nou în 1847! Paralela este într-adevăr izbitoare — În loc de „Teste“ citește : Wilson, în loc de Emile de Girardin citește A. E. Portalis, iar dacă Grévy nu este copia lui Ludovic-Filip și Guizot, el îmbină cupiditatea celui dinții cu falsa demnitate a celui de-al doilea<sup>637</sup> : Am „înghițit“ astăzi dimineață ziarele pe care Paul a avut amabilitatea să mi le trimită și mi s-a părut că am întinerit cu 40 de ani. Numai că republica burgheză este cu mult mai impertinentă decît monarhia burgheză. În cabinetul lui Girardin nu s-a produs nici o spargere, el n-a fost lovit la cap, iar suprimarea documentelor confiscate de poliție și parchet nu au vreun corespondent în anul 1847. Dar toate aceste trucuri sînt inutile, jocul a început și va continua. Ceea ce vedem noi acum este numai „prezentarea“ dramei care, după cît se pare, va face tot atîta cinste geniului dramatic înnăscut al istoriei franceze, ca și oricare altă precursoră a ei.

Principalul este că acest commencement de la fin de la république burgeoise<sup>137)</sup> nu este un fapt izolat. Și în Rusia

<sup>137)</sup> — început al sfîrșitului republicii burghize. — *Nota trad.*

pare să se apropie sfârșitul. Veșnicele promisiuni de a duce o politică energetică și eficientă față de Bulgaria, urmate întotdeauna de permanente eșecuri și înfringeri morale, par să fi unit diversele elemente ale opoziției; cred că acolo criza este iminentă. Apoi este Fritz<sup>138)</sup> al nostru, despre care acum știe toată lumea că suferă de un cancer al laringelui — dacă se întâmplă ceva cu el, succesorul lui Wilhelm va fi un tânăr prost și arogant<sup>139)</sup>, tipul locotenentului de gardă, în momentul de față un admirator al lui Bismarck, dar care se va certa cu acesta, deoarece *el* va voi să comande; un băiat care va împinge lucrurile la paroxism în scurt timp și va distruge alianța existentă între nobilimea feudală și burghezie, sacrificînd-o total pe aceasta din urmă celei dintîi și care — în această privință nu încapă nici o îndoială — se va certa cu bătrînii generali cu experiență chiar și în chestiuni militare. Iar atunci criza nu va mai putea fi evitată. Așa dar, momentul critic se apropie pretutindeni, iar eu sper doar ca oamenii să fie peste tot atît de ocupați cu propriile lor treburi, încît să nu mai aibă timp să se arunce în luptă.

La belle Limouzin<sup>140)</sup>, alias Scharnet, este, într-adevăr, de o frumusețe deosebită, pentru a-i fascina pe ofițerii francezi. Dar pe ea o admiră numai generalii, iar aceștia sînt oameni de o anumită vîrstă, la care, gusturile uneori sînt nesigure. Aceasta este, desigur, o foarte stranie reeditare a Victoires et Conquêtes de l'armée française<sup>141)</sup> — cucerirea unei bătrîne vrăjitoare — cocoșată, șchioapă și respingătoare — din Karlsruhe!. În orice caz, ea pare energetică și i-a suscitât lui Thibaudin un entuziasm neobișnuit.

Poveștile pe care mi le spui tu despre oamenii din organizația pariziană sînt și ele caracteristice<sup>638)</sup>. Transformarea Parisului într-un oraș al luxului în epoca celui de-al doilea imperiu nu putea să nu se răsfrîngă și asupra clasei muncitoare. Dar o mișcare serioasă va rezolva în mare măsură problema asta. Mă tem, însă, că influența asupra intelectului maselor va fi mai îndelungată.

Mîine vom avea și noi o mică încăierare. După multe tergiversări și șovăieli, poliția a interzis, în cele din urmă, întrunirile din Trafalgar Square; cluburile radicale au răspuns

<sup>138)</sup> prințul moștenitor Frederic Wilhelm. — *Nota red.*

<sup>139)</sup> Wilhelm, prinț de Prusia (ulterior Wilhelm al II-lea). — *Nota red.*

<sup>140)</sup> — Frumoasa Limouzin. — *Nota trad.*

<sup>141)</sup> — Victoriilor și cuceririlor armatei franceze. — *Nota trad.*



convocînd acolo un miting de masă <sup>639</sup> mîine după-amiază. Fi-rește că Tussy și Edward trebuie să se ducă. Nu mă aștept la vreo ciocnire serioasă. Este, totuși, foarte probabil ca Matthews și colegii lui din guvernul conservator să intre, totuși, în luptă, în special după ce presa cotidiană liberală s-a situat de partea poliției, precum și pentru că acum nu se prevăd alegeri generale, ca pe vremea afacerii din Dod-Street <sup>346</sup>. Dacă o vor face, s-ar putea produce o busculadă și citeva arestări. De aceea, nu uita să-ți procuri mîine ziarele de seară.

Acum trebuie să închei, e trecut de ora cinci și trebuie să mă grăbesc, dacă vreau ca să primești scrisoarea aceasta mîine dimineată. Deci, la revedere. Nim se taie mereu la deget cu cite un cuțit de bucătărie. Percy a fost la Dresden și la Berlin în legătură cu mașina lui de găurit nasturi și a în-gurgitat o cantitate incredibilă de bere. Pumps și copiii sînt sănătoși.

Cu aceeași afecțiune de totdeauna,

*F. Engels*

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

372

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 16 noiembrie 87

Dragă Lafargue,

E o ceață densă, imposibil de scris mai mult de două cuvinte.

N-ai citit scrisoarea lui Tussy din „Pall Mall“ de luni seară <sup>142</sup>) pe care trebuia să o fi primit marți seara ? <sup>640</sup> Ea a venit la noi pe la 7, cu pardesiul ferfeniță, cu pălăria ruptă și turtită de o lovitură de „staff“ <sup>143</sup>) ; „bobbies“ <sup>144</sup>) au arestat-o,

<sup>142</sup>) 14 noiembrie. — *Nota red.*

<sup>143</sup>) — baston. — *Nota trad.*

<sup>144</sup>) — polițiștii. — *Nota trad.*

dar din ordinul inspectorului a fost eliberată — aproape că n-au fost arestări; Edward a scăpat teafăr, deoarece grupul în care se afla el a părăsit încă de la început cimpul de bătaie.

Afacerea va fi rezolvată la tribunal și vom vedea dacă jurații vor aproba faimoasa doctrină Matthews, potrivit căreia orice individ care se plimbă prin Trafalgar Square fără a avea aprobarea Coroanei este un trespasser<sup>145)</sup>. Liberalii, începînd cu Gladstone și terminînd cu Labouchère și Bradlaugh, cheamă populația să nu revină asupra acestei chestiuni, deoarece ea va fi rezolvată de tribunal. Dar muncitorii sînt atît de indignați de brutalitatea poliției încît duminica viitoare este posibilă o nouă ciocnire. Atunci — numai în cazul în care nu va interveni ceva neprevăzut — aceasta va fi o nouă înfrîngere, deoarece Trafalgar Square este poziția cea mai favorabilă pentru guvern: este ușor de apărat, dinspre Est nu se poate pătrunde decît prin străduțe înguste, se află la mare distanță de centrul muncitoresc, într-un cartier comercial, la doi pași de o cazarmă și foarte aproape de St. James Park, unde pot fi concentrate rezerve militare. Întrucît filistinul, ca și burghezul și muncitorul, este pentru acțiuni în limitele prevederilor constituționale, se poate prevedea că următoarea demonstrație va fi prea slabă pentru o acțiune serioasă. Și ar fi trist să vedem cum oamenii cinstiți se sacrifică pentru salvarea cinstei lașilor, care bat în retragere încă de pe acum.

Ce se mai aude la voi? Dacă Ferry va lua locul lui Grèvy, nu numai că îl veți avea pe escrocul de ginere în locul so-crului, care este cel mult tăinuitorul a ceea ce s-a furat, dar veți avea chiar un ginere-escroc la puterea a doua<sup>628)</sup>. Ceea ce a furat Wilson în decursul întregii sale vieți nu se ridică nici pe departe la suma pe care a furat-o Ferry în legătură cu Tunisul. Mi se pare că acceptarea acestei soluții pentru o perioadă ceva mai îndelungată ar fi în prea mare contradicție cu geniul dramatic al istoriei franceze. Aceasta n-ar fi o soluție, ci punctul culminant al intrigii care ar duce la criză. Iar din acest punct de vedere ar putea fi de dorit chiar venirea la putere a lui Ferry — venirea la putere a șefului casei Roublard & Co. în locul unor simpli funcționari. Grèvy, care a tolerat pur și simplu corupția, înlăturat de Ferry, care o practică deschis și se fălește cu asta — frumos! Dar Ferry ca președinte ar însemna o chemare la revoluție, ar însemna

<sup>145)</sup> — delincvent. — *Nota trad.*

că burghezia a declarat deschis poporului : nu-mi pasă de tine !

În ce privește pacea, în momentul de față numai un nebun ar putea s-o încalce. Cancerul prințului moștenitor <sup>146)</sup> este suficient pentru a frâna toate înclinațiile războinice ale lui Bismarck ; alianța puterilor centrale cu Anglia în rezervă este suficient de puternică pentru a para ușor orice atac franco-rus ; pe de altă parte, un război ofensiv împotriva Franței cu noile ei fortificații și împotriva imensei și săracei Rusii ar însemna mai multe dificultăți decît satisfacții. Imposibilitatea unei alianțe reale între țar și republică, în care guvernele se schimbă foarte rapid, devine tot mai vizibilă. În Rusia, chiar slavofili încep să se ridice împotriva sistemului *intern* de guvernare ; Lamanski, unul dintre conducătorii lor, declară deschis că obstacolele în drumul spre Constantinopol nu trebuie căutate la Viena sau la Berlin, ci în sistemul de guvernare care îi împiedică pe ruși să se ridice pe plan spiritual la înălțimea Occidentului și astfel să-și merite rolul de națiune slavă conducătoare. În plus, lovituri neașteptate sînt posibile atît la Petersburg, cît și la Paris. Rămîne de văzut ce va face țarul la Berlin după ce recent Bismarck l-a umilit în public prin intermediul Băncii imperiale germane <sup>641</sup>.

În ce privește armata voastră, soldații care au servit 2 sau 3 ani n-au fost încă folosiți împotriva poporului, prin urmare nu se poate ști cum s-ar comporta. Dar aceasta nu mai este soldățimea de pe vremea imperiului. Ar trebui să se cunoască efectivele regimentelor, zonele din care sînt recrutate ele și dacă există mulți parizieni în rîndurile lor.

Apropo, „Socialiste“ a murit din nou ? Ultimul meu număr este din 29 octombrie.

Cu afecțiune,  
F. E.

Urmăriți „Le XIX<sup>e</sup> Siècle“ și trimiteți-mi-l, dacă în el apar documente și date noi.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

<sup>146)</sup> Frederic Wilhelm. — Nota red.

## 373

## Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 23 nov. 87

Dragă Lafargue,

Am rămas fără nici un sfanț, vor trebui vândute hîrțiile de valoare, lucru pe care îl pot face numai în 2—3 zile. De îndată ce voi primi banii, am să vă trimit un cec. Deocamdată iată calculul lui Sonnenschein pentru traducerea în limba engleză a „Capitalului“; suma este foarte mică — numai 39,12 lire sterline. Din acestea, eu iau 20 de lire în contul unei părți din cele 80 de lire pe care le-am avansat pentru traducere și care au revenit traducătorilor. Restul de 19,12 lire îi împart în 5 părți, trei pentru moștenitori și două pentru traducători (așa am convenit cu Laura și Tussy), de unde rezultă :

Pentru copiii Longuet . . . . .	3,18. 4 lire sterline
Pentru Laura . . . . .	3,18. 4 lire sterline
Pentru Tussy . . . . .	3,18. 4 lire sterline
	<hr/>
	11,15 lire sterline
Pentru Sam <sup>147)</sup> 3/5 . . . . .	4,14. 2 lire sterline
Pentru Edward 2/5 . . . . .	3,2.10 lire sterline
	<hr/>
	7,17 lire sterline
	19 lire 12 pence

Cecul pentru Laura este anexat aici.

Sonnenschein declară că a tipărit 1 000 exemplare, din care 480 se află în librării, iar 78 ne-au fost date pentru presă.

224 ex. vîndute în Anglia 336 l. st. — 10% 33,12 l. st.

200 ex. vîndute în America 120 l. st. — 5% 6 l. st.

18 ex. a treisprezecea parte gratuit <sup>642</sup>

---

442

558

---

1 000

---

39,12 „

<sup>147)</sup> Moore. — Nota red.

Acest calcul îl voi compara — în ce privește cei 5% — cu contractul, dar cred că nu vom putea face nimic. Se pare că individul a vîndut mult mai multe exemplare, dar ne ascunde acest lucru pentru a cîștiga un an.

În „Justice“, Camille Pelletan se mîndrește cu atitudinea pe care d-ta. mi-o prezinți ca un simptom al demoralizării. Cele 20 de lire au fost înghițite imediat de plățile urgente pe care trebuia să le fac, iar eu sînt, în momentul de față, realmente fără nici un sfanț. Altfel v-aș fi trimis chiar azi un cec.

Al d-tale cu afecțiune,

F. E.

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba germană

374

## Engels către Conrad Schmidt

la Königsberg

122, Regents' Park Road, N.W.,  
Londra, 26 nov. 1887

Mult stimată domnule doctor,

M-a bucurat foarte mult să aud vești despre dv. și să aflu că după cețurile londoneze și după aerul îmbătător al Parisului v-ați reîntors cu bine în atmosfera „rațiunii pure“. Despre ciudatele aventuri legate de sosirea lăzii dv. cu cărți<sup>643</sup> am aflat din ziare și pentru un moment am retrăit acele vremuri uitate cînd eu însumi eram la Berlin colaborator ocazional la „Hartungsche Zeitung“<sup>148)</sup> și cînd era interzis totul, în afară de „înțelegerea limitată a supușilor“<sup>644</sup>. Dar, probabil, vor veni și vremuri mai bune.

În legătură cu scrisoarea lui Heine nu vă pot spune nimic concret<sup>645</sup>. Pînă în 1848 Lassalle nu a fost deloc o figură politică; el a devenit cunoscut abia prin procesul Hatzfeldt<sup>646</sup>. Iar în acest proces ambele părți nu au avut nici un fel de

<sup>148)</sup> „Königsberger Hartungsche Zeitung“. — *Nota red.*

scrupule în alegerea mijloacelor, dacă acestea promiteau succesul, atrăgeau de partea lor pe toți cei ce puteau fi utili și au folosit în acest scop orice moment și orice procedeu. Pe de altă parte, dat fiind că dieta Uniunii pusese sub interdicție chiar și scrierile sale viitoare, Heine a fost nevoit să uzeze de toate mijloacele de reclamă pentru a-și asigura desfacerea scrierilor care, de altfel, oricum ar fi fost răspindite. În aceste împrejurări, Lassalle putea să-i fie de mare ajutor ; pe de altă parte, Lassalle îi impunea lui Heine prin energia, fermitatea și spiritul său practic, calități care, atunci ca și astăzi, trebuiau căutate cu luminarea la majoritatea tinerilor germani.

Se prea poate, de aceea, ca Lassalle să fi încercat să-l folosească pe Heine în interesul contesei și scrisoarea în cauză se referă, pare-se, la vreun episod legat de proces, cel mai probabil la episodul cu caseta. Nu știu cu precizie dacă Meyendorf a fost la Paris la începutul lui 46 ; cred însă, după cât țin minte desfășurarea procesului, că a fost. Informații despre asta se pot obține fie din relatările ziarelor referitoare la procesul pentru casetă, din 1846, fie din cele referitoare la procesul lui Lassalle, din 1848 („Koln[ische]Ztg“ este cea mai bună sursă). Dacă ea se afla la Paris, atunci era cu siguranță în legătură cu caseta. Cu Heine n-am vorbit niciodată despre Lassalle, pe care, la acea dată, nici Marx, nici eu nu-l cunoșteam.

De acolo, Weiss a venit la mine, iar apoi a plecat la Berna pentru a-și termina studiile.

Cu două săptămîni în urmă am avut și noi aici o încăierare, în care doamna Aveling s-a bătut cu polițiștii, dar fără urmări grave<sup>149</sup>). Guvernul nostru conservator este într-adevăr de o prostie care se învecinează cu cea a lui Puttkamer. Dacă bătrînul Disraeli s-ar întoarce din mormînt, i-ar pălmuji pe acești tineri.

Pentru articolul pe care mi l-ați promis vă mulțumesc anticipat.

Recent a fost la mine Herkner, un domn foarte rezonabil cînd vorbești cu el și cu mult mai radical decît cartea sa<sup>647</sup>. El părea că dorește foarte mult să mă convingă că în realitate nici Brentano nu este chiar atît de docil cum apare din cărțile sale.

Da, dacă domnii din universitățile germane ar avea curajul să-și spună părerile, noi ne-am ridica din nou cel puțin

<sup>149</sup>) Vezi volumul de față, p. 634—635. — *Nota red.*

la nivelul anilor 1837 și 1840. Dar întrebarea este dacă ei ar avea auditoriu.

În general, lucrurile merg aici după tipic, nu e nimic nou.

Vă rog să-mi dați vești despre dv., iar dacă eu, de aici, vă pot fi de folos în vreo problemă oarecare, sînt întotdeauna la dispoziția dv.

Ca un salut prietenesc

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima dată  
în : „Sozialistische Monatshefte“  
Nr. 15 și 16, 1920

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

### 375

## Engels către Natalie Liebknecht

la Borsdorf, lângă Leipzig

Londra, 29 noiembrie 1887

Dragă doamnă Liebknecht,

Vă mulțumesc din suflet pentru urările pe care dv. și Liebknecht mi le-ați transmis cu ocazia zilei mele de naștere, și pe care am sărbătorit-o ieri. Ziua de ieri a fost bogată în evenimente : a avut loc avanpremierea unei piese franțuzești prelucrate de Aveling ; Tussy și Aveling s-au numărat printre interpreți și au cules multe aplauze, ca și piesa însăși, în care va juca o actriță foarte apreciată, ceea ce va asigura succesul piesei. După aceea, întregul grup a venit la mine, Lenchen a făcut clătite berlineze și covrigi, iar doamna Kautsky un ștrudel vienez. După ora 12 a început aniversarea lui Aveling, pe care am sărbătorit-o tot împreună.

Percy v-ar fi vizitat la Leipzig, fără îndoială, dar el a făcut doar o scurtă călătorie de afaceri la Dresden și Berlin și a fost nevoit să se întoarcă cît mai repede înapoi, deoarece mașina lui de găurit nasturi trebuia să fie prezentată aici la o expoziție care a fost deschisă numai pînă sîmbăta trecută. La Leipzig el a sosit în cursul nopții, a trebuit să petreacă acolo cîteva ore, deoarece pierduse trenul și a doua zi dimineața și-a continuat imediat drumul spre Dresden. În alte

condiții, el n-ar fi scăpat prilejul de a vă dovedi considerația pe care o are față de dv.

În ceea ce o privește pe doamna Schack, din câte știu eu, în trei ocazii diferite i-a calificat pe toți deputații germani din partidul nostru drept corupți, iar de două ori i-a *nominalizat printre aceștia* pe Liebknecht și Bebel. După aceasta, mi-a fost imposibil să mai am de-a face cu ea, chiar dacă ea ar fi încercat, ceea ce nici nu s-a întâmplat. Bebel a avut ocazia să o vadă aici în acest nou rol al ei și nu a părut ciuși de puțin încântat. Aceeși ocazie i s-a prezentat lui Liebknecht la St. Gallen<sup>633</sup>, unde ea a avut impertinența de neînțeles pentru mine, de a se prezenta. Ce anume i-a trântit ea acolo, firește că eu nu știu, dar aceasta nu poate schimba faptul că aici ea s-a exprimat despre el într-o formă care, în ochii mei, echivalează cu o ruptură totală. Persoana dorește cu orice preț să joace un rol marcant, iar dacă în urma celor ce s-au petrecut, Liebknecht a ajutat-o în vreun fel, direct sau indirect, sau s-a comportat atât de delicat cum spuneți dv., acest lucru ar putea avea urmări neplăcute, deoarece cei care îl invidiază — și pe noi toți ne invidiază — ar bănuia aici alte motive. Desigur, dv. și Liebknecht știți mai bine cum să vă comportați cu ea, în ceea ce mă privește sînt bucuros că am scăpat de ea.

Tussy n-a avut prea mult de suferit în conflictul ei cu autoritățile, în schimb au avut de suferit pardesiul și pălăria, devenite irecuperabile<sup>150</sup>). De altfel, ea nu a fost atacată, ci a atacat. Acum scandalul s-a potolit, în Trafalgar Square se mai poate produce vreun incident mărunț, dar numai din amuzament. Guvernul, însă, va avea de meditat; dacă bătrînul Disraeli ar fi știut ce succesori imbecili a avut, ar fi ieșit din mormînt și i-ar fi tras de urechi.

Eu mă simt din nou absolut acceptabil, Lenchen este și ea bine. Ea și soții Rosher, precum și soții Kautsky și Aveling, vă trimit salutări călduroase dv. și soțului dvs.

Cu sincere salutări

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>150</sup>) Vezi volumul de față, p. 605—606. — *Nota red.*



376

Engels către Friedrich Adolph Sorge  
la Rochester

[Londra, noiembrie 1887]

Dragă bătrîne,

Scrisoarea pe care o știi am primit-o și am ars-o. M-am gândit eu că singurătatea de la Rochester n-o să-ți fie pe plac. Într-o asemenea văgăună nu ai nici măcar posibilitatea de a te supăra pentru faptul că aventurieri și afaceriști speculanți pîngăresc mișcarea. De altfel, poate că te vei obișnui. La urma urmelor, comerțul nu este mai plictisitor decît predarea muzicii unor elevi leneși și recalitranți. Cu hîrțogăria de birou te obișnuiești; eu a trebuit să mă ocup de ea aproape 30 de ani, dar eu, firește, sînt bucuros că am scăpat de ea. Prin urmare, scrie-mi *sincer* cum merg lucrurile.

Bătrînul tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

377

Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky  
la New York

Londra, 3 dec. 1887

Mult stimată doamnă Wischnewetzky,

După cum v-am comunicat în ultima mea carte poștală, Wm. Reeves, editorul lui „To-Day“ și al celei mai mari părți a literaturii socialiste de popularizare din Londra, a preluat vînzarea cărții<sup>151</sup>). El scria, la 1 decembrie :

„Referitor la convorbirea noastră de astăzi (miercuri) despre difuzarea cărții lui Engels „The Condition etc.“<sup>151</sup>) vă

<sup>151</sup>) F. Engels. „Situația clasei muncitoare din Anglia“. — Nota red.

facem cunoscut că preluăm cu plăcere această chestiune și vă rugăm pe dv., sau pe editorul dv. din America, să ne trimiteti un număr oarecare de exemplare la 3 șilingi exemplarul legat, iar celelalte exemplare vă rugăm să le trimiteti *broșate*. Cheltuieli suplimentare vor necesita doar tipărirea și lipirea copertii, ceea ce se va ridica la aproximativ 10 șilingi<sup>152</sup>.

Iar apoi, la 2 decembrie : „Ca răspuns la întrebarea dv. referitoare la termenul la care se face calculul, vă anunțăm că acesta trebuie făcut din șase în șase luni, iar plata — o lună mai târziu. Noi considerăm că atita timp cât n-au fost încheiate alte contracte vom trata cu *dumneavoastră*“.

Am considerat necesară această clauză pentru că altfel Reeves ar fi putut să se eschiveze de la reglementarea calculului, declarînd că n-a știut cui trebuia să-i plătească, domnului Lovell sau mie, și ar fi provocat astfel o întîrziere sau o amîinare a plății. La viitoarele tratative pot fi realizate noi înțelegeri. Despre aceste tratative el scria la 1 decembrie :

„Prețurile la alte lucrări cu caracter similar ar putea fi calculate aproximativ cu același rabat — într-o oarecare măsură aceasta depinde de prețul de vînzare stabilit. Bunăoară, o carte de șase șilingi trebuie trimisă spre vînzare cu un rabat ceva mai mic decît una de cinci șilingi“.

Această persoană vrea, deci, să-și lase o porțiță deschisă pentru tocmeală, dar pe viitor va trebui să mă încunoștințe la timp, pentru ca eu să pot perfecta o înțelegere cu el asupra rabatului propus, mai înainte ca dv. să puneți pe copertă numele lui ca agent londonez de difuzare a cărții. Toți acești oameni sînt la fel.

Condițiile de mai sus se referă, desigur, la cărțile care îi parvin cu taxa achitată și care nu necesită cheltuieli suplimentare din partea lui. El afirmă că expedierea costă mai nimic. Acest lucru este valabil, probabil, în ce privește *comerțul și pachetele*, dar eu știu că pentru pachetele adresate unor persoane particulare se plătesc sume frumoșele. Kautsky a trebuit să achite peste 10 șilingi pentru exemplarele care i-au fost trimise, iar agentul din Liverpool (Wheatley) m-a pus să plătesc suplimentar doi șilingi și șase pence pentru un pachet care conținea 1 000 de exemplare<sup>152</sup>), cu toate că mie nu-mi reveneau *nici un fel de cheltuieli de transport*.

Noi vom trimite un număr de exemplare presei socialiste (cu excepția lui „*Justice*“, care a primit deja un exemplar din

<sup>152</sup>) F. Engels. „Mișcarea muncitorească din America“. — Nota red.

America și a scris despre carte nu mai mult de două rînduri)<sup>648</sup>, la „Athenaeum“, „Academy“ și „Pall Mall Gazette“, precum și la „Weekly“ „Dispatch“ și „Reynolds“. „Commonweal“ (i-am trimis un exemplar lui Morris) a început publicarea unei suite de extrase din carte<sup>649</sup>; v-am expediat astăzi un exemplar. În general, perspectivele sînt foarte bune. Numai că la ziare și la reviste cartea trebuie trimisă după Crăciun, altfel o trimitem degeaba.

În ce privește broșura, așa cum v-am scris, Reeves a preluat neautorizat retipărirea și, firește, va vinde în primul rînd propria sa marfă. Îi voi da lui Aveling 1 000 de exemplare, urmînd ca el să vadă ce poate face : fie să le vîndă la intruniri, fie să i le dea lui Reeves, dacă acesta va avea nevoie de ele, dar mă tem că în cele din urmă cea mai mare parte a lor va trebui să fie distribuită gratuit la mitinguri.

De traducerea făcută de dv. „Liberului schimb“ mă voi ocupa deîndată ce voi avea posibilitatea<sup>650</sup>. Am să scriu, de asemenea, prefața, numai că sînt sigur că nu va fi *ceea ce doriți*. Eu nu pot răspunde anticipat la posibilele argumente ale protecționistilor americani. Nu cunosc această literatură și nu am nici timp să mă ocup de ea. În 9 din 10 cazuri argumentația mea nu-și va atinge țelul și indiferent ce am spune noi, ei vor găsi întotdeauna o ieșire și vor avea de spus ceva ce noi nu am fi putut prevedea. Personal am considerat întotdeauna că o carte bună își croiește calea și își exercită influența, indiferent ce ar afirma scribii de azi.

Cu sinceritate,

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în :  
Briefe un Auszüge aus Briefen von  
Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen,  
Friedrich Engels, Karl Marx  
u. A. an F. A. Sorge, und Andere“,  
Stuttgart, 1906 ; integral în :  
K. Marx și F. Engels, Opere,  
vol. XXVII, ed. rusă, 1935

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba germană

## 378

## Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 5 dec. 87

Dragă Lafargue,

Ca și voi, am strigat și eu ieri dimineață „Victorie“ ! Este foarte limpede că fără poporul din Paris, dreapta nu ar fi votat pentru un candidat fără șansă<sup>153</sup>) și s-ar fi unit cu agenții de bursă oportuniști în jurul lui Ferry<sup>651</sup>. Iar atunci ar fi urmat lupta și, probabil, înfrângerea.

Drama se desfășoară după toate regulile. În 1878 victoria poporului și a armatei asupra monarhiștilor izolați<sup>368</sup> ; în 1887 — victoria asupra monarhiștilor și oportuniștilor coalițați<sup>151</sup>. Viitoarea victorie trebuie să fie o victorie asupra monarhiștilor, oportuniștilor și radicalilor coalițați<sup>339</sup>.

La urma urmelor, Clemenceau a contribuit nu în mică măsură la adoptarea hotărîrii, abandonîndu-l pe Freycinet în favoarea lui Carnot. Era minimum ce putea face după ce căzuse orbește în cursa lui Ferry. Dar oricum, e ceva. Iar în actualele împrejurări, o asemenea soluție *legală*, determinată de presiunea tot mai mare a muncitorilor parizieni, reprezintă tot ceea ce ne-am fi putut dori. Este, ca în majoritatea zilelor revoluției, perioada de ascensiune.

Cum s-au comportat soldații ? Mă refer la *infanterie*. Aceste victorii pașnice sînt un mijloc excelent de a-l deprinde pe soldat cu superioritatea și infailibilitatea maselor populare. Încă o zi sau două ca asta și soldatul va întoarce cu siguranță arma.

Sadi Carnot nu va face mare ispravă. După cele întimplate, președinția a sucombat. Președintele a coborît la rangul de marionetă care, la ordinul Camerei numește și destituie miniștri.

Să sperăm că vor mai fi și alte scandaluri. Cred că lucrurile au mers prea departe, pentru a se mai putea opri. Burghezii vor țipa : ajunge ! dar trebuie să fii prea mărini-

<sup>153</sup>) Félix-Gustave Saussier. — Nota red.

mos pentru a îngropa toate aceste vechi istorii — dar să sperăm că urmărirea hoților va fi pentru radicali singurul mijloc de a ajunge la putere.

Cu drag al d-tale,  
F. E.

Social Democratic Federation trebuia să se deplaseze din Trafalgar Square; „Daily News“ nu suflă o vorbă despre asta și, firește, că Hyndman nu este expus nici unui pericol <sup>652</sup>.

Publicat pentru prima oară  
într-o formă prescurtată în: „Le Socialiste“ nr. 110, decembrie 1887; integral  
în: F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

379

Engels către Hermann Schlüter

la Hottingen-Zürich

Londra, 7 dec. 87

Dragă domnule Schlüter,

Cel mai bine ar fi să alcătuiți o culegere intitulată „Mici articole, 1871—75“ <sup>653</sup>, de F. Engels, după cum urmează:

1) Articolul despre Vogt, 1871, nr. 38, 14 mai <sup>654</sup>

2) „Literatura din emigrație“

3) Scrisoarea lui Tkaceov <sup>154</sup>).

4) „Cu privire la problema socială în Rusia“

5) „Bakuniștii la lucru“.

Articolul din „N[eue] Rh[einische] Z[ei]tung“ <sup>155</sup>) nu trebuie inclus; în primul rând el necesită în momentul de față o completare (în interesul prietenilor ruși), iar în al doilea rând intenționez să editez mai târziu o culegere de articole ale lui Marx și ale mele publicate în „Neue Rheinische Zeitung“. Despre aceasta am putea discuta mai târziu.

<sup>154</sup>) F. Engels. „Literatura din emigrație“ IV. — Nota red.

<sup>155</sup>) F. Engels. „Panslavismul democrat“. — Nota red.

Propun „Bakuniștii la lucru“ cu paragrafele din capitolul al III-lea numerotate corect. Vă rog să-mi trimiteți această coală pentru a o citi, ca să fiu sigur că totul e în ordine. La celelalte coli corectura se poate face acolo.

Dacă ați reuși să-mi procurați încă 1 sau 2 exemplare din „Revue der N[eu]en Rh[einischen] Zeitung“ (complet), aş plăti cu plăcere pentru ele. Am doar numerele 3, 5 și 6, așa că doresc și numerele 1, 2 și 4.

Lucrarea „Patrioții de paradă“<sup>156</sup>) o veți primi curînd, acum scriu introducerea. Mă străduiesc să pregătesc și „Teoria violenței“<sup>533</sup>.

În ce privește celelalte chestiuni — 1) legat de articolele din „Neue Rheinische Zeitung“ vezi mai sus ; 2) „Revue der Neuen Rheinischen Zeitung“ nu poate merge fără o introducere și asta cere timp ; 3) „Problema militară în Prusia“ i-am vîndut-o lui Meissner, cu care nu pot să intru în conflict și, pe deasupra, ceea ce scrie acolo ar fi acum — fără explicații — în multe cazuri absolut greșit înțeles.

După Anul Nou trebuie să mă apuc de volumul al III-lea al „Capitalului“ și din acest motiv trebuie să-mi menajez ochii. Prin urmare, deocamdată nu pot face absolut nimic pentru dv., în afară de cele pentru care m-am angajat. Îmi pare foarte rău, dar nu se poate altfel. Imediat ce manuscrisul intră la tipar, în perioada cînd se face corectura, dacă ochii mei vor fi din nou în ordine, voi avea timp pentru dv. Dar gîndiți-vă că eu încă nu pot să scriu decît cîteva ore la lumină de zi, pe care aici de multe ori n-o ai nici măcar pe bani și în plus — o vastă corespondență.

Cu salutări călduroase.

Al dv.,  
F. Engels

Publicat pentru prima oară  
în : K. Marx și F. Engels. Opere,  
vol. XXVII, 1935, ed. rusă

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

<sup>156</sup>) S. Borkheim. „În amintirea patrioților de paradă germani din 1806—1807“. — *Nota red.*

## 380

## Engels către Karl Kautsky

La Londra

Londra, 20 dec. 1887

Dragă Kautsky,

Trebuie să plec astăzi la Brighton și voi încerca să fiu înapoi mâine seară. Întrucît însă poate interveni ceva, ar fi, probabil, mai sigur ca în loc de mâine să ne faceți plăcerea de a veni la noi joi <sup>157)</sup> seara.

Cu cele mai calde salutări

Al tău,  
F. E.

Publicat pentru prima oară în :  
„Aus der Frühzeit des Marxismus.  
Engels Briefwechsel mit Kautsky“,  
Praga, 1935

Originalul în limba germană  
Tradus din limba germană

## 381

## Engels către Laura Lafargue

la Paris

Londra, 24 dec. 1887

Dragă Laura,

Nimeni nu s-a bucurat atît de mult la primirea noii voastre adrese ca Nim. Ea se temea îngrozitor — nu atît pentru pudding, cît pentru unul din torturile care îl însoțeau și care era destinat copiilor. Cum nu exista nici o posibilitate sigură și rapidă de a comunica cu voi, și cum știa că Paul este în stare să înghită două torturi într-o zi, era, într-adevăr, foarte îngrijorată. Acum, ea speră că această scrisoare va ajunge mai înainte de a fi fost atacat acest tort și că tu vei fi atît de bună să ai grijă să-l primească à qui de droit <sup>158)</sup>.

Anexez un cec de 25 de l.st., cele 5 l.st. suplimentare sînt un mic dar de Crăciun pentru tine, care sînt convins, își vor găsi rapid întrebuințarea.

<sup>157)</sup> 22 decembrie. — *Nota red.*<sup>158)</sup> — cel căruia i se cuvine. — *Nota red.*

Schorlemmer este aici, iar eu îl aștept dintr-o clipă în alta, astfel încît trebuie să închei această scrisoare înainte de a veni el.

Marțea trecută am fost la Brighton pentru a-l vedea pe Gumpert, care este acolo — în general arată foarte bine, dar moralmente este încă teribil de zdruncinat — și-a pierdut complet energia și încrederea în sine. Tînăra lui soție, biata de ea, trebuie să sufere foarte mult. Poate la primăvară îl vom putea zgîlții un pic.

„P[all] M[all] G[azette]“ devine groaznic de anostă — fie un plictis cronic, fie senzații tari și un panopticum de grozăvii. Stead a îmbătrînit — un fanatic puritan, care ar fi trebuit să trăiască la 1648, astăzi este realmente anacronic. Într-o privință, însă, este util și bun — el urăște responsabilitatea și fățarnicia clasei de mijloc.

Poimiine am să-ți trimit cîteva reviste umoristice americane, mai întii trebuie să le arăt aici. Parvenitul în toată splendoarea! Ce încîntați sînt de ei în ținută de seară! Iar vulgaritatea țîșnește prin toți porii, mai ales atunci cînd vorbesc despre socialism. După așa ceva, ești cuprins de sentimente mai bune față de „societatea“ britanică.

Cu drag al tău,  
F. Engels

Jollymeyer a fost foarte „temerar“, ieri seara și a pierdut 5 pence jucînd cu Nim.

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în:  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II,  
Paris, 1956

Originalul în limba engleză  
Tradus din limba engleză

382

Engels către Paul Lafargue

la Paris

Londra, 29 decembrie 1887

Dragă Lafargue,

Am așteptat pînă astăzi răspunsul, pentru a putea afla de la Kautsky detalii despre respectabilul Oberwinder<sup>655</sup>. Cu-



noșteam chestiunea în linii generale, dar voiam să am o confirmare.

După 1873, Oberwinder a jucat un anumit rol în mișcarea de la Viena. Era un vechi lassallean și redactor al săptămînalului „Volkswille“. Deputații din parlamentul austriac erau aleși pe atunci de către dietele provinciale, iar liberalii făceau agitație pentru alegeri directe pe circumscripții. O[berwinder] a trecut de partea lor cu un fanatism cu atît mai dezinteresat cu cît el era plătit de liberali — prin intermediul unui domn Szeps de la „Neues Wiener Tagblatt“. Sub pretextul că cererea liberalilor reprezintă primul pas spre sufragiul universal, el a cerut muncitorilor să-i sprijine. Scheu s-a opus. O[berwinder] a obținut la Viena majoritatea și i-a constrîns pe Scheu și pe prietenii lui să se separe. Aceștia din urmă, deținînd majoritatea în provincie, au întemeiat „Gleichheit“ la Wiener-Neustadt, iar în ziarul lor l-au atacat pe O[berwinder], reproșîndu-i cele de mai sus și altele. Oberwinder l-a dat pe Sch[eu] în judecată pentru calomnie, dar curtea cu juri a declarat că Sch[eu] și-a probat cauza și l-a achitat. În acest proces s-a dovedit, în afară de aceasta, că O[berwinder] a cheltuit pentru săptămînalul său suma de 10 000 de florini (25 000 franci) subscrisi pentru crearea unui cotidian, precum și alte asemenea fapte. Pe scurt, acest proces a subminat poziția lui O[berwinder] la Viena, iar liberalii nu mai aveau nici un interes să-l plătească; el a plecat la Hamburg și a intrat în relații cu grupul lassalleenilor condus de Bräuer, una din acele secte în care își dădea obștescul sfîrșit lassalleanismul muribund. Aceștia erau mic-burghezi de cea mai pură speță; sînt mai bine de 10 ani de cînd secta nu mai există. Atunci O[berwinder] a plecat la Paris. Cu aproape un an în urmă a publicat o broșură<sup>159)</sup> în care îi chema pe muncitorii germani să se ralieze politiciii lui Bismarck și să o sprijine, pentru ca în schimb acesta să-i ferească cu reforme sociale.

După cum vedeți, acesta este un lassallean care poate afirma că nu și-a trădat niciodată propriile opinii: 1. el crede în atotputernicia sufragiului universal și de aceea i-a sprijinit pe liberali; 2) Lassalle a cerut ca în lupta dintre regalitate și burghezie muncitorii să se situeze de partea regalității — iată de ce O[berwinder] este partizanul lui Bismarck. Avînd în vedere însă că în Germania lassalleanismul este pe cale de

<sup>159)</sup> H. Oberwinder. „Sozialismus und Sozialpolitik“. — Nota red.

dispariție, de ce n-ar fi acceptat acest vechi lassalleean banii lui Bismarck, așa cum i-a acceptat pe cei ai liberalilor austrieci? Dar în momentul cînd a primit primul bănuț de la Bismarck, a înțeles că are de-a face cu unul mai tare decît el și că a căzut în cursă.

Descoperirea pe care au făcut-o oamenii noștri în Elveția poate fi de o importanță excepțională — autoritățile elvețiene vor face tot posibilul pentru a-i compromite pe prusieni, iar afacerea de la Geneva — un complot nihilist — va face mare vîlvă. Iată cum iese la iveală întreaga prostie a poliției prusiene! Acest Haupt, prins la locul crimei de cîțiva muncitori curajoși care fac o percheziție la el (iar el admite asta!) și găsesc corespondența lui cu Krüger, acest Haupt este atît de *muff*<sup>160)</sup> încît recunoaște că a fost copoi timp de 7 ani! Unui om ca ăsta i se încredințează o asemenea misiune! Cum să te mai mire că au fost plătiți Nonne și Oberwinder! Dar Heine obișnuia să spună: copoii poliției prusiene sînt cei mai periculoși, deoarece nu sînt plătiți. Ei speră însă în permanență să fie plătiți și asta îi face să fie activi și inventivi. Dacă Prusia i-ar plăti, ei n-ar mai face doi bani.

Sper că Laura a primit exemplarele din „Puck“ și „Judge“ pe care i le-am trimis ieri.

Protejatul d-tale, Stead, este foarte util în momentul de față — lucru pe care nu-l contestă nimeni; totuși acest om, care apără cînd este vorba de Rusia o stare de lucruri pe care o atacă atunci cînd este vorba de Irlanda, trăiește într-un alt secol decît noi. Apărați și Salvatin Army<sup>161)</sup>, căci fără ea dreptul de a organiza pe stradă procesiuni și discuții ar fi în Anglia mult mai nesigur decît este acum.

Nim, Jollymeyer, Pumps și micuții sînt la teatru, unde văd „Hans barcagiul“, o piesă americană în care apar mulți copii și un ciine mare.

<sup>160)</sup> — prost. — *Nota trad.*

<sup>161)</sup> — Armata Salvării. — *Nota trad.*

Picturile Laurei se vor usca greu pe o vreme ca asta de aici.

Mii de urări cu ocazia Anului Nou.

Al vostru devotat,  
F. E.

Îi scriu lui Mesa, adresa lui este tot 36, Rue de Bac ?  
Oare „Socialiste“ nu mai apare ?

Publicat pentru prima oară  
în limba originalului în :  
F. Engels, P. et. L. Lafargue.  
„Correspondance“, t. II, Paris, 1956

Originalul în limba franceză  
Tradus din limba franceză

---

Adnotări  
și  
indici

---

---

## Adnotări

- 1 La 31 martie 1883, P. Lavrov i-a comunicat lui Engels că îi expediază un mandat poștal de 124,50 franci, primiți de P. Kranz (pseudonimul lui P. L. Lavrov) de la studenții Institutului tehnologic pentru a se depune o coroană de flori pe mormintul lui K. Marx. Engels a publicat o notă despre depunerea coroanelor din partea studenților ruși în ziarul „Der Sozialdemokrat“ (vezi K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 367). — 7.
- 2 Conform planului lui Marx, volumul al II-lea al „Capitalului“ trebuia să fie alcătuit din două cărți. Ulterior, Engels a hotărât să editeze manuscrisele lui Marx cuprinzând aceste cărți sub forma volumelor al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“ (vezi volumul de față, p. 124, 126). Engels face o descriere detaliată a manuscriselor lui Marx în prefațele sale la aceste volume (cf. K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 7—13 și vol. 25, partea I, Editura politică, București, 1969, p. 7—15). — 7, 9, 10, 12, 19, 22, 23, 24, 30, 31, 33, 38, 44, 47, 49, 58, 63, 65, 70, 93, 97, 119, 124.
- 3 În februarie 1883, G. A. Lopatin a fugit din gubernia Vologda, unde era deportat, reușind să ajungă la Paris, iar de acolo la Londra. — 7.
- 4 În suburbia pariziană Argenteuil locuia familia fiicei mai mari a lui Marx, Jenny, decedată în ianuarie 1883: soțul ei, Charles Longuet, și cei patru copii Jean, Edgar, Marcel și Jenny. — 8.
- 5 La sfârșitul lui aprilie 1883 P. Lafargue, J. Guesde și J. Dormois au fost judecați de curtea cu juri din Moulin pentru discursurile pe care le rostiseră ei la Montluçon și în alte localități în toamna anului 1882; ei au fost acuzați de complot și instigare la război civil. Curtea i-a condamnat la cîte șase luni închisoare și la plata unor amenzi. Guesde și Lafargue și-au executat pedeapsa în închisoarea Sainte-Pélagie, din Paris, începînd de la 21 mai 1883. — 8, 33, 35, 46, 52, 53, 65, 66, 69, 118.

- 6 Este vorba de Uniunea social-democrată din Olanda, creată în 1881; Nieuwenhuis a fost unul dintre întemeietorii acestei uniuni. — 10.
- 7 Este vorba de congresul de la Copenhaga (29 martie și 2 aprilie 1883) al Partidului muncitoresc socialist din Germania. Rezoluțiile congresului au reprezentat un nou pas în lupta aripii revoluționare a partidului împotriva elementelor oportuniste, care și-au intensificat activitatea după congresul de unificare al social-democrației germane (Gotha din 1875); congresul s-a pronunțat în unanimitate împotriva politicii împăciuitoare față de clasele dominante, a chemat partidul la continuarea luptei revoluționare și la demascarea demagogiei sociale a lui Bismarck. — 11, 18, 27.
- 8 Această scrisoare constituie răspunsul la scrisoarea din 7 aprilie 1883, a lui J. T. Knowles, editorul revistei „The Nineteenth Century”, prin care acesta îl ruga pe Engels să-i trimită o prezentare în limba engleză a „Capitalului” lui Marx, deoarece intenționa să publice în revistă articole pe această temă. — 12.
- 9 Această scrisoare este răspunsul lui Engels la scrisoarea lui Van Patten din 2 aprilie 1883; acesta din urmă relatează că în cadrul unei demonstrații consacrate memoriei lui Marx, Johann Most și partizanii săi au declarat că Most ar fi fost un prieten apropiat al lui Karl Marx, că el ar fi contribuit la popularizarea „Capitalului” în Germania și că Marx ar fi aprobat propaganda făcută de Most. Răspunsul la scrisoarea lui Van Patten a fost inserat de Engels în limba germană, în articolul „La moartea lui Karl Marx” publicat în ziarul „Sozialdemokrat”, Nr. 21, din 17 mai 1883 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 371—375); în același articol, Engels a reprodus și pasaje din scrisoarea lui Van Patten. — 13.
- 10 În această scrisoare Engels se referă la telegramele trimise prin care anunța moartea lui Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 448 și 454). Scrisoarea a fost determinată în principal de faptul că, după moartea lui Marx, publicația socialistă americană „New Yorker Volkszeitung” s-a situat pe o poziție neprincipială, făcând propagandă prelegerilor ținute de liderul anarhiștilor, Johann Most, în special în prelegerile pe tema capitalul și munca, inspirate de broșura „Kapital und Arbeit” care avea pretenția că reprezintă o expunere populară a „Capitalului” lui Marx. — 15.
- 11 În scrisoarea sa din 18 aprilie 1883, care constituie răspunsul la scrisoarea lui Engels din 17 aprilie (vezi volumul de față, p. 13), Knowles anunța că intenționează să publice în revista „Nineteenth Century”, sub semnătura lui Engels, traducerea în limba engleză a conștutului volumului I al „Capitalului” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 259—309). — 16.
- 12 Articolul lui Engels despre care este vorba în scrisoarea de față a fost publicat în „Sozialdemokrat” nr. 19 și 21, din 2 și 17 mai 1883, sub titlul „La moartea lui Karl Marx” (vezi K. Marx și

F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 367—375). El a constituit răspunsul la articolele calomnioase la adresa lui Marx și Engels publicate de P. Brousse, unul dintre liderii posibilistilor, în „Le Prolétaire“ nr. 234 și 237, din 24 martie și 14 aprilie 1883.

*Posibiliștii* — curent oportunist în mișcarea socialistă franceză, aflat sub conducerea lui Brousse, Malon și alții, care în 1884 au provocat o sciziune în Partidul muncitoresc francez. Fiind împotriva tacticii revoluționare, liderii acestui curent propagau principiul: să tindem spre ceea ce este „posibil“, de unde și denumirea de „posibiliști“. În ultimul deceniu al secolului trecut influența lor s-a redus considerabil, iar în 1902 majoritatea posibilistilor a aderat la Partidul Socialist Francez, fondat de Jaurès. — 17, 144, 320, 434.

- 13 În „New Yorker Volkszeitung“, nr. 68 din 20 martie 1883 se făcea cunoscut că după terminarea mitingului de doliu al muncitorilor newyorkezi în memoria lui Marx, lui Engels i s-a trimis următoarea telegramă: „Proletariatul din New York, întrunit la Institutul Cooper, cinstește memoria nemuritorului său Karl Marx și adresează tuturor fraților chemarea: Proletari din toate țările, uniți-vă!“ — 18.
- 14 La 19 martie 1883, Sorge îi scria lui Engels că, deoarece propaganda lui Henry George în America dăunează mișcării muncitorești, ar fi bine să se dea publicității scrisoarea lui Marx către Sorge din 20 iunie 1881 (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 198—201), care conținea o critică a cărții lui Henry George „Progress and Poverty“, apărută la New York în 1880. — 19, 118, 608, 632.
- 15 Aflînd despre apropiata apariție a lucrării lui Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“, Sorge scria la 19 martie 1883 că ar fi putut să-i propună lui O. Weidemeyer să traducă aceasta lucrare în limba engleză și să o editeze în S.U.A. Acest proiect însă nu s-a realizat. — 19.
- 16 Este vorba de întoarcerea lui E. Bernstein în Elveția de la Coppnaga, unde participase în calitate de delegat la Congresul Partidului muncitoresc socialist din Germania. — 19.
- 17 În scrisoarea de față Engels răspunde economistului burghez italian A. Loria, care scrisese un articol calomnios intitulat „Karl Marx“, publicat în revista „Nuova antologia di scienze, lettere ed arti“, ser. 2, vol. 38, fas. 7, Roma, 1883, p. 509—542. Scrisoarea lui Engels a fost publicată în limba germană în „Sozialdemokrat“, nr. 21, din 17 mai 1883, fiind inserată în articolul „La moartea lui Karl Marx“ (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 373—375).

Articolul calomnios și total confuz al lui Loria a fost criticat de Engels și în prefața la volumul al III-lea al „Capitalului“ (vezi K. Marx și F. Engels. *Opere*, vol. 25, partea I, Editura politică, București, 1969, p. 22—25). — 20.

- 18 Aluzie la aprecierea făcută de A. Lamartine în lucrarea „Histoire de la révolution de 1848“, tome I, Bruxelles 1849, p. 251, la adresa lui Proudhon, apreciere pe care Loria o folosește în articolul său „Karl Marx“. — 21.
- 19 *Socialiștii de catedră* — reprezentanții unuia dintre curentele ideologice burgheze din ultimele trei decenii ale secolului trecut, în majoritate profesori de la universitățile germane; socialiștii de catedră propagau de la catedrele universitare reformismul burghez, prezentându-l drept socialism. Socialiștii de catedră (A. Wagner, G. Schmoller, L. Brentano, W. Sombart și alții) susțineau că statul e situat deasupra claselor, că e capabil să împace clasele antagoniste și să introducă treptat „socialismul“, fără a atinge interesele capitaliștilor. Programul socialismului de catedră se rezuma la organizarea asigurării muncitorilor pentru caz de boală sau de accidente de muncă, la reglementarea prin lege a relațiilor dintre muncitori și patroni etc. și avea drept scop să-i abată pe muncitori de la lupta de clasă. Socialismul de catedră a fost unul dintre izvoarele ideologice ale revizionismului. — 22, 140, 184, 225, 346, 380, 385, 410.
- 20 Este vorba de Internaționala I (Asociația Internațională a Muncitorilor) — prima organizație proletară de masă, întemeiată de K. Marx și F. Engels. — 23.
- 21 În scrisoarea din 17 martie 1883, Bebel îi comunica lui Engels că la congresul Partidului muncitoresc socialist din Germania, care urma să se țină la Copenhaga, va propune să se pună pe mormântul lui Marx o piatră funerară din partea întregului partid (vezi A. Bebel. Din viața mea, vol. III, Editura politică, București, 1958, p. 256). — 24.
- 22 Este vorba de *legea excepțională împotriva socialiștilor*, promulgată de guvernul Bismarck cu sprijinul majorității Reichstagului la 21 octombrie 1878, în scopul luptei împotriva mișcării socialiste și muncitorești. Astfel partidul social-democrat din Germania a fost scos în afara legii; au fost interzise toate organizațiile partidului, organizațiile muncitorești de masă, presa socialistă și muncitorească, literatura socialistă a fost confiscată, iar social-democrații au fost supuși represiunilor. Acțiunea legii era prelungită la fiecare 2—3 ani. Dar partidul social-democrat, care cu ajutorul activ al lui Marx și Engels a izbutit să învingă și elementele oportuniste și pe cele „ultrastângiste“ din rândurile sale, a reușit ca în perioada legii excepționale, îmbinând în mod just munca ilegală cu folosirea posibilităților legale, a reușit să-și întărească substanțial și să-și extindă influența în mase. Sub presiunea mișcării muncitorești de masă, legea excepțională a fost abrogată la 1 octombrie 1890. Referitor la această lege Engels a scris mai multe articole: „Legea excepțională împotriva socialiștilor în Germania — Situația din Rusia“, „Bismarck și partidul muncitoresc german“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19 Editura politică, București, 1964, p. 160—161 și 297—300), „Alegerile din Germania din 1890“, „Și acum?“, „Scrisoare de rămas bun către cititorii ziarului „Sozialdemokrat““ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Edi-



tura politică, București, 1965, p. 3—10 și 76—79). — 24, 27, 31, 37, 45, 97, 100, 104, 118, 129, 133, 134, 142, 147, 149, 165, 187, 198, 212, 216, 220, 230, 240, 265, 268, 272, 284, 289, 294, 298, 300, 302, 305, 313, 434, 517, 561, 590, 602, 608.

- 23 Printre materialele acuzării în procesul de la Leipzig de înaltă trădare intentat lui Liebknecht, Bebel și Hepner în martie 1872 figura și „Manifestul Partidului Comunist“ al lui Marx și Engels, drept care el a fost inclus în protocolul intitulat „Leipziger Hochverrathsprozess. Ausführlicher Bericht über die Verhandlungen des Schwurgerichts zu Leipzig in dem Prozess gegen Liebknecht, Bebel und Hepner wegen Vorbereitung zum Hochverrath vom 11—26 März 1872“. Leipzig, 1872, S. 97—119. — 24.
- 24 Este vorba de contractul cu Wiegand, care a editat în anul 1845 lucrarea lui Engels „Situția clasei muncitoare din Anglia“. A doua ediție a acestei lucrări, revăzută de autor, a văzut lumina tiparului în editura Dietz. — 26, 246, 249, 251, 260.
- 25 Fragmente din această scrisoare au fost publicate pentru prima dată în cartea: A. Bebel. „Aus meinem Leben“, vol. III, Stuttgart, 1914. — 27.
- 26 Brakke îi scria lui Engels la 6 iunie 1879: „Sînt entuziasmat de Bebel — el este singurul dintre noi care posedă arta tacticii parlamentare“. — 27.
- 27 La alegerile din 1881, Bebel nu a fost ales în Reichstag. În aprilie 1883, social-democrații din Hamburg l-au propus pe Bebel la alegerile suplimentare, organizate ca urmare a decesului unui deputat, din partea partidului progresist (vezi adnotarea 62). La 2 mai 1883, Bebel îi scria lui Engels că în condițiile legii împotriva socialistilor, activitatea de agitație și în special cea parlamentară este în Germania prea puțin eficientă și de aceea el a cerut alegătorilor din Hamburg să nu-l propună. Dar scrisoarea lui a ajuns prea târziu; la 29 iunie Bebel a fost ales deputat în Reichstag, întrunind 11 711 voturi. — 27.
- 28 Bebel îi numea „șovăielnici“ pe reprezentanții aripii de dreapta a Partidului social-democrat din Germania: Geiser, Bloss, Hasenclever, Rittinghausen și alții. — 27.
- 29 Este vorba de obiecțiile lui Marx și Engels împotriva unirii premature a Partidului muncitoresc social-democrat (eisenachienii) cu lassalleenii. Aceste obiecții au fost formulate de Marx în lucrarea „Critica programului de la Gotha“ și de Engels în scrisoarea către Bebel din 18—28 martie 1875 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 3—10 și 11—34). Ca rezultat al unirii Partidului muncitoresc social-democrat, condus de A. Bebel și W. Liebknecht, cu Uniunea generală a muncitorilor germani de orientare lassalleană, al cărei președinte era W. Hasenclever, iar unul dintre conducători W. Hasselmann, a fost creat Partidul muncitoresc socialist din Germania. Proiectul de program al partidului unificat prezentat congresului de la Gotha din 1875

- conținea greșeli grave și concesiile de principiu făcute lassalleianismului. Salutind unificarea celor două partide, Marx și Engels, s-au pronunțat împotriva compromisului ideologic cu lassalleenii și au criticat sever tezele eronate ale proiectului de program. Proiectul a fost totuși adoptat de congres numai cu unele mici modificări; Hasenclever a fost ales unul dintre președinții conducerii partidului iar Lassermann a intrat, în iunie 1875 în conducerea „tipografiei cooperatiste generale germane din Berlin“, creată prin hotărârea congresului de unificare de la Gotha. — 27.
- 30 Este vorba de călătoria lui Fritzsche și Viereck în S.U.A. în februarie—mai 1881 din însărcinarea Partidului muncitoresc socialist din Germania. Scopul călătoriei îl constituiau agitația și colectarea de bani pentru fondul electoral al partidului. Deși ca rezultat al acestei călătorii s-a strins o importantă sumă de bani, agitația făcută în S.U.A. de Fritzsche și Viereck nu a avut un caracter proletar, de clasă și a adus prejudicii atît mișcării muncitorești germane, cît și celei americane. — 28, 85.
- 31 În a doua jumătate a lunii aprilie și la începutul lui mai 1883, în Reichstag au fost examinate, în a doua lectură, proiectul de lege cu privire la asigurarea muncitorilor în caz de boală și proiectul de lege privind modificarea statutului meseriilor; ambele legi constituiau o parte a așa-numitei „legislații muncitorești“ a lui Bismarck; după examinarea în cea de-a treia lectură, fracțiunea social-democrată din Reichstag a votat împotriva acestor legi la 31 mai și la 2 iunie 1883. — 29.
- 32 W. Blos a fost expulzat din Hamburg la sfîrșitul anului 1880 cînd, într-o serie de localități din Germania, a fost instituită așa numita mică stare de asediu (vezi adnotarea 45). În scrisoarea trimisă lui Engels din Bremen la 4 februarie 1881 se arăta descurajată din cauza ofensivei reacțiunii și tendințelor capitularde. — 29.
- 33 La 2 mai 1883 Bebel îi scria lui Engels că în diferite ramuri ale economiei germane se observă simptome de criză. — 29.
- 34 Extrasele făcute de Marx din surse rusești și care se referă în principal la volumul al III-lea al „Capitalului“, au fost publicate parțial de Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. — vezi arhiva Marx—Engels, vol. XI, 1948, vol. XII, 1952, vol. XIII, 1955. — 84, 93.
- 35 Este vorba de manuscrisele economice ale lui K. Marx: 1) manuscrisul din 1857—1858, editat de Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. în 1939—1941 în limba germană sub titlul „Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie (Rohentwurf)“ și 2) manuscrisul din 1861—1863, intitulat de Marx „Contribuții la critica economiei politice“, a cărui cea mai mare parte o constituie „Teoriile asupra plusvalorii“ — prima și unica variantă care s-a păstrat a volumului al IV-lea al „Capitalului“ (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 26, părțile I—III) — 34.

- 36 Este vorba, după cit se pare, de capitolul IV al lucrării lui Marx și Engels „Ideologia germană” și despre lucrarea lui Engels „Adevărații socialiști” (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 3, Editura politică, București, 1958, p. 511—561 și vol. 4, p. 247—291, care au fost scrise în timpul șederii lui Marx și Engels la Bruxelles în 1845—1847. — 36.
- 37 „Protokoll über den Kongress der deutschen Sozialdemokratie in Kopenhagen. Abgehalten vom 29 März bis 2 april 1883”. Hottingen-Zürich, 1883. — 37.
- 38 Este vorba de scrisoarea adresată de Engels lui Bebel la 21 iunie 1882 (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 330—333). — 37.
- 39 Engels are în vedere articolul intitulat „Zur Beurteilung von Karl Marx”, publicat sub semnătura H.V.T. în ziarul „Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen” nr. 235, din 24 mai 1883; autorul articolului îl prezenta pe Marx cu totul denaturat. — 38.
- 40 Pagina care s-a păstrat din ciorna manuscrisului „Manifestului Partidului Comunist” reprezintă prima variantă a capitolului al II-lea (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 483). — 38.
- 41 Este vorba despre două poezii ale lui Weerth — „Cintecul calfei”, publicată în ziarul „Sozialdemokrat” nr. 24, din 7 iunie 1883, însoțită de o prezentare biografică scrisă de Engels (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 5—8) și de „Podgoreni de pe Rin”, publicată în „Sozialdemokrat” nr. 29, din 12 iulie 1883. — 39.
- 42 După asasinarea de către narodnici la 1 martie 1881 a lui Alexandru al II-lea, în Rusia se aștepta efectuarea unor reforme liberale; dar în manifestul din 29 aprilie 1881 Alexandru al III-lea declara că intenționează să întărească și să mențină autocrația. În 1840, când și-a început domnia Frederic Wilhelm al IV-lea, burghezia liberală prusiană spera că el va înfăptui reformele constituționale promise de tatăl său, Frederic Wilhelm al III-lea. Dar aceste speranțe nu s-au împlinit. — 39.
- 43 Engels are în vedere politica de expansiune colonială promovată de cercurile guvernante franceze în anii 70—80: instituirea în 1881—1883 a protectoratului Franței asupra *Tunisie*, instituirea în 1876 a controlului financiar franco-britanic asupra *Egiptului* și intervenția Franței și Angliei în treburile interne ale țării, care a continuat până în 1882, când Egiptul a devenit în fapt o colonie a Angliei; provocarea conflictului militar cu *Madagascarul* și bombardarea coastelor acestuia în 1882; războiul colonial împotriva *Tonkinului*, început în 1882 și extins împotriva Chinei, război în urma căruia, în iunie 1884, a fost instaurat protectoratul francez asupra Indochinei. — 39, 62.

- 44 Această teză a fost inclusă în programul Partidului muncitoresc socialist din Germania, adoptat la congresul de la Gotha (vezi adnotarea 29). În program se arată: „Eliberarea muncii trebuie să fie opera clasei muncitoare, față de care toate celelalte clase constituie doar o singură masă reacționară”. Marx a criticat această teză în lucrarea „Critica programului de la Gotha”. (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 23—24). — 40.
- 45 Este vorba de „mica stare de asediu” — măsuri a căror aplicare era prevăzută în paragraful 28 al legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22); aceste măsuri constau în decretarea de către guvernele statelor germane a stării de asediu pe timp de un an în diferite districte și localități; în perioada stării de asediu adunările erau permise numai cu aprobarea poliției, difuzarea de tipărituri în locurile publice era interzisă, persoanele considerate nesigure din punct de vedere politic erau expulzate din localitatea respectivă, deținerea și vânzarea de arme era interzisă sau limitată. — 40, 86.
- 46 În scrisoarea din 20 iunie 1883, L. Lafargue îi comunica lui Engels că în timpul cât a stat cu Marx la Vevey (Elveția) în august—septembrie 1882. Marx i-a vorbit de planurile sale de viitor, că i-a promis că îi va da toate documentele și hîrțile necesare pentru scrierea istoriei Internaționalei I, și că a rugat-o să înceapă să traducă volumul I al „Capitalului” în limba engleză. — 44.
- 47 Este vorba de o parte din manuscrisele matematice ale lui Marx, pe care Engels le parcursese în 1881 cînd îi fuseseră date de Marx, așa cum reiese din scrisorile adresate de Engels acestuia la 18 august 1881, și 21 noiembrie 1882 (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 26—28 și 117—118). — 44, 48.
- 48 În articolul său „La moartea lui Karl Marx”, publicat în mai 1883 în ziarul „Sozialdemokrat” (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 367—375) Engels afirma că printr-o dispoziție verbală, Marx desemnase ca „executori testamentari pentru partea literară” — pe fiica sa, Eleanor și pe Engels. — 44.
- 49 Revoluționara franceză Louise Michel a fost condamnată în iunie 1883 la 6 ani închisoare și la 10 ani de supraveghere polițienească severă, pentru participarea, în martie 1883, la demonstrația somerilor din Paris. În ianuarie 1886 ea a fost amnistiată. — 46, 399.
- 50 Vorbînd despre traduceri în limba rusă ale „Manifestului Partidului Comunist”, Engels avea în vedere, după cît se pare, prima ediție rusă, apărută în 1869 la Geneva, și cea de-a doua, apărută tot acolo în 1882. — 47.
- 51 Este vorba de secțiunea a șaptea a volumului I al „Capitalului” (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 574—776). — 47.

- 52 Este vorba de manuscrisele matematice ale lui Marx (Vezi adnotarea 47). — 48.
- 53 Este vorba despre lucrarea socialistului francez G. Deville „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique“. Engels a citit această lucrare pe care Deville o începuse încă în timpul vieții lui Marx și a făcut o serie de observații; dar Deville nu a ținut seama de cea mai mare parte a observațiilor lui Engels, pretextând că editorul l-a grăbit cu publicarea cărții. Cartea a apărut la Paris în 1883; o caracterizare a ei este făcută de Engels în volumul de față, p. 81.
- Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în cartea: M. Dommaget. „Karl Marx et Frédéric Engels“, Paris, 1951. — 49.
- 54 Intre 17 august și 14 septembrie 1883 Engels s-a aflat la odihnă la Eastbourne (pe litoralul sudic al Angliei). — 49, 50, 52, 54, 55, 63.
- 55 Datele comunicate de Engels în acest paragraf și în cele următoare au fost solicitate de Liebknecht în scrisoarea din 10 august 1883; el a folosit aceste date în articolul său „Karl Marx“, publicat în „Die Neue Zeit“ nr. 10 din 1883. Necrologurile pentru Jenny Marx și Jenny Longuet scrise de F. Engels sînt publicate în *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 312—313 și 358—359. — 52.
- 56 În scrisoarea din 25 iunie 1883, Martignetti îi mulțumea lui Engels pentru faptul că acceptase traducerea în italiană a lucrării lui Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“, făcută de el după versiunea franceză. Exprimîndu-și regretul că nu a putut traduce după originalul german, Martignetti l-a rugat pe Engels să-i indice metode de învățare rapidă a limbii germane și, de asemenea, să-i spună de unde și-ar putea procura lucrările lui Marx și Engels. La 30 iulie Martignetti îl anunța pe Engels că i-a trimis 12 exemplare din lucrarea amintită, apărută în limba italiană la Benevento. — 53.
- 57 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în limba franceză în revista „Le Mouvement Socialiste“, Paris, t. IV, nr. 45, 1 noiembrie 1900. — 54.
- 58 În august—septembrie 1888 J. Ph. Becker a fost grav bolnav. — 54.
- 59 Este vorba de participarea lui J. Ph. Becker la lucrările congresului de la Haga al Internaționalei I-a, din 1872. — 54.
- 60 Intrucît editarea postumă a lucrărilor lui Marx reprezenta un volum de muncă imens, E. Bernstein i-a propus lui Engels să angajeze ca secretar pe social-democratul austriac Emil Kahler-Rheintal. — 54.
- 61 Problema republicii a fost abordată în „Sozialdemokrat“ nr. 27, din 28 iunie 1883, în articolul „Aus Louise Michel's Vertheidigung“ și în nr. 28, din 5 iulie 1883 în articolul „Republik oder Monarchie? Zum Jahrestag des Bastillesturmes“. — 56.

62 *Partidul progresist* a fost înființat în iunie 1861. El preconiza unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei, convocarea unui parlament pangerman, formarea unui guvern liberal puternic, răspunzător în fața Camerei deputaților. În 1866, din partidul progresist s-a desprins aripa de dreapta, care a format partidul național-liberal (vezi adnotarea 176), partid care l-a sprijinit pe Bismarck în toate problemele esențiale. Spre deosebire de acesta, partidul progresist a continuat să se proclame partid de opoziție și după realizarea unificării Germaniei, în 1871, deși această opoziție era pur declarativă, deoarece teama pe care i-o inspira clasa muncitoare și ostilitatea pe care o nutrea față de mișcarea socialistă îl determinau să se împace cu dominația junkerilor prusieni în condițiile Germaniei semiabsolutiste. În martie 1884, progresiștii au fuzionat cu aripa de stînga a partidului național-liberal și au constituit Partidul liberal din Germania (vezi adnotarea 169). — 56, 62, 149, 523, 559, 560.

63 „Kölnische Zeitung“ Nr. 199, 20 iulie 1883. — 57.

64 Este vorba de algerile suplimentare pentru Reichstag, care au avut loc în iunie 1883. — 58.

65 Expresie folosită de Bismarck pentru politica lui agresivă față de Franța. — 58.

66 În ianuarie 1883 Germania a semnat un tratat comercial și un acord consular cu Serbia.

La 12 iulie 1883 a semnat tratatul comercial și de navigație cu Spania.

În august 1883 s-au dus tratative privind aderarea României la Tripla alianță, din care făceau parte Austro-Ungaria, Germania și Italia, care s-au încheiat cu semnarea unui tratat secret de alianță între România și Austro-Ungaria, la care a aderat, în octombrie același an, și Germania. — 59.

67 Federația democrată (Democratic Federation) — organizație a muncitorilor socialiști și democrați radicali din Marea Britanie, înființată la 8 iunie 1881 sub conducerea lui H. M. Hyndman. În august 1884, Federația democrată s-a reorganizat și și-a luat denumirea de Federația social-democrată (vezi adnotarea 229).

*Manifestul Federației Democrate* a fost publicat în broșură în 1883 sub titlul „Socialism made plain, being the Social and Political Manifesto of the Democratic Federation.“ — 59, 109, 117, 122, 126, 166.

68 În 1881, Hyndman a editat broșura „England for All“, care, în concepția autorului, trebuia să servească drept comentariu la programul Federației democrate recent create sub conducerea lui. În două capitole ale acestei broșuri, Hyndman a prezentat într-o manieră denaturată unele pasaje din volumul I al „Capitalului“ lui Marx, fără a menționa însă nici autorul și nici lucrarea. În scrisoarea adresată lui Hyndman la 2 iulie 1881, Marx a protestat vehement împotriva procedurii frauduloase al lui Hyndman de a

adapta tezele comunismului științific la fundamentarea obiectivelor burghezo-democratice ale Federației Democratice și a rupt relațiile cu el. (Vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 202—204). — 59, 117.

- 69 În scrisoarea din 14 septembrie 1883, *K. Kautsky* a anexat și un material editat, după toate probabilitățile, de reprezentanții aripii oportuniste a social-democrației germane. *Kautsky* îi scria lui *Engels* că acest material demonstrează că în condițiile legii excepționale împotriva socialiștilor elementele mic-burgheze din partid avansează pretutindeni lozinci cu caracter mic-burghez; el propunea ca ziarul „Sozialdemokrat” și *Engels* însuși să combată această practică. — 60.
- 70 Este vorba de încercarea autorităților colonialiste britanice din Queensland (Australia) de a anexa, în aprilie 1883, Port Moresby, din Noua Guinee; în noiembrie 1884 guvernul britanic a reușit să proclame un protectorat provizoriu asupra părții de sud-est a Noii Guinee și insulelor din vecinătate. — 62.
- 71 Congresul ordinar al trade-unionurilor a avut loc la Nottingham între 10 și 15 septembrie 1883. — 62.
- 72 *V. Adler* a fost trimis la *Engels* de *Kautsky*. *Adler*, care se pregătea să devină inspector de fabrică, a efectuat în 1883 o călătorie în Germania, Elveția și Anglia cu scopul de a cunoaște munca inspectorilor. — 62.
- 73 Este vorba de capitolul unu din volumul I al „Capitalului” lui *Marx* — „Marfa” (Vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 49—98). — 64.
- 74 Întâlnirea lui *G. Lopatin* cu *Engels* a avut loc la câteva luni după ce *Lopatin* a fugit din locul de deportare, Vologda, în străinătate. La 23 septembrie, *Lopatin* l-a vizitat pe *Engels* pentru a doua oară. Conținutul convorbirii cu *Engels*, a fost relatat de *Lopatin* în scrisoarea către *M. N. Oșanina*, la 20 septembrie 1883 (*K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 471—473). — 64.
- 75 Volumul I al „Capitalului” lui *K. Marx* care a apărut la Hamburg în editura *Meissner*, a fost tipărit la tipografia editorului *Wiegand* din Leipzig. — 65.
- 76 *P. Lafargue* lucra în acea perioadă la articolul „Le Blé en Amérique”. — 68.
- 77 În „Sozialdemokrat” Nr. 44, din 25 octombrie 1883, a fost publicat articolul lui *E. Bernstein* intitulat „Das Recht auf Arbeit”, care era o replică la un material publicat cu puțin timp înainte sub același titlu (vezi adnotarea 69 și volumul de față, p. 60—62). — 69.
- 78 Este vorba despre Conferința internațională a muncitorilor, convocată la Paris la 29 octombrie 1883 din inițiativa posibilistilor (vezi

- adnotarea 12), în scopul pregătirii condițiilor pentru crearea unei noi Internaționale. Vizînd să acapareze conducerea mișcării muncitorești, organizatorii nu au invitat la conferință nici reprezentanți ai socialiștilor francezi, nici reprezentanți ai social-democrației germane și nici reprezentanți ai altor organizații socialiste și muncitorești din principalele țări europene. La conferință au fost reprezentate numai trade-unionurile britanice și partidele socialiste din Spania și Italia. Dată fiind compoziția participanților, conferința a adoptat rezoluții cu caracter liberal-reformist. Conferința din 1883 nu a exercitat o influență esențială asupra mișcării muncitorești internaționale. — 69, 100.
- 79 Scrisoarea de față este răspunsul la scrisoarea adresată de V. Zaslucii lui Engels în octombrie — începutul lui noiembrie 1883; Zaslucii îl întreba pe Engels dacă editorii ruși i-au adresat propunerea de a publica în limba rusă volumul al II-lea al „Capitalului” la Petersburg, iar în cazul unui răspuns negativ ea îl ruga pe Engels să-și dea acordul pentru traducerea și editarea volumului de către emigranții ruși de la Geneva, membrii ai grupului „Eliberarea muncii”. Totodată, V. Zaslucii îi trimitea lui Engels anunțui privind apropiata editare la Geneva a colecției „Biblioteka sovremennogo soțializma”, precum și traducerea în limba rusa a lucrării lui Marx „Muncă salariată și capital”. În încheiere îl informa că lucrarea lui „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, tradusă de ea în limba rusă, se află sub tipar. Această lucrare a apărut la Geneva în 1884 sub titlul „Dezvoltarea socialismului științific”. — 70.
- 80 G. A. Lopatin a început traducerea în limba rusă a volumului I al „Capitalului” lui Marx în timpul șederii sale la Londra în 1870. El a întrerupt lucrul din cauză că a plecat în Rusia pentru a fi prezent la revenirea lui Cernișevski din deportare. Lopatin a început cu capitolul doi (în edițiile ulterioare secțiunea a II-a) și a tradus aproape două treimi din ediția I-a germană a volumului I al „Capitalului”; restul traducerii a fost făcut de N. F. Danielson. — 70.
- 81 Este vorba despre traducerea în limba germană a lucrării lui K. Marx „Mizeria filosofiei «Răspuns la filosofia mizeriei a domnului Proudhon»”, apărută la Bruxelles și Paris în 1847. Inițial, la această traducere a lucrat E. Bernstein, căruia i s-a alăturat apoi K. Kautsky. Engels a redactat traducerea și a scris prefața, precum și o serie de note. Lucrarea a apărut în prima jumătate a lunii ianuarie 1885, la Stuttgart, în editura Dietz. — 72, 78, 129, 137, 140, 177, 186, 189, 191, 195, 196, 259.
- 82 „Marca” (Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 339—357) a fost scrisă de F. Engels spre sfîrșitul anului 1882 ca anexă la ediția întii germană a lucrării sale, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” (Op. cit., p. 191—235). Această schiță istorică a fost publicată în Sozialdemokrat (martie-apriilie 1883) și în ediție separată la Hottingen-Zürich, sub titlul „Țăranul german. Ce a fost? Ce este? Ce poate să fie?” — 73.



- 83 În vara anului 1883, pe când se afla în închisoarea Sainte-Pélagie (vezi adnotarea 6), P. Lafargue a redactat pamfletul „Le Droit a la paresse. Réfutation Du Droit au Travail de 1848”, publicat inițial în 1880 în „L'Égalité”, în vederea publicării lui în broșură; broșura a apărut la Paris în 1883; pamfletul a fost publicat și în limba germană în „Sozialdemokrat”, sub titlul „Das Recht auf Faulheit”, în decembrie 1883 — ianuarie 1884. — 73, 91.
- 84 Tînguitori (Heuler) — poreclă dată în Germania constituționaliștilor burgezi de către democrații republicani în perioada revoluției din 1848—1849; aici Engels se referă la reprezentanții aripii de dreapta din partidul social-democrat din Germania. — 84, 142, 147.
- 85 Engels citează din anunțul privind editarea colecției „Biblioteka sovremennogo soșializma”, dat publicității la Geneva la 25 septembrie 1883 de social-democrații ruși și care era totodată primul document programatic al grupului „Eliberarea muncii”; în acest document se arată, între altele: „Schimbîndu-se astăzi programul în sensul luptei împotriva absolutismului și al organizării clasei muncitoare ruse într-un partid aparte cu un program social-politic definit, foștii membri ai grupului „Ciornii peredel” formează astăzi un grup nou — „Eliberarea muncii” și rup definitiv cu vechile tendințe anarhiste. — 73.
- 86 În scrisoarea din 23 noiembrie 1883, Becker îl ruga pe Engels să-i amintească Laurei Lafargue promisiunea făcută de aceasta în prezența și cu asentimentul lui Marx de a-i restitui scrisorile din perioada 1848—1849. Becker dăduse aceste scrisori lui Marx în perioada când acesta lucra la pamfletul „Domnul Vogt”; ulterior, Becker l-a rugat pe Engels să caute și alte materiale trimise de el în acea perioadă lui Marx. — 74, 102, 153, 202, 298.
- 87 În 1849, Engels și Becker au luat parte la insurecția din Baden — Palatinat (vezi lucrarea lui Engels „Campania germană pentru consinuația imperiului” — *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 115—211, precum și articolul „Johann Philipp Becker” — *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 316—321.) — 74.
- 88 Este vorba de nota lui P. Lafargue publicată în „Le Cri du Peuple” nr. 53 din 19 decembrie 1883. Autorul critica poziția pe care se situase ziarul „Labour Standard”, organul de presă al trade-unionurilor britanice, care apărea sub redacția lui J. Shipton, față de procesul din 1883 intentat unor membri ai unei societăți irlandeze secrete care asasinază pe secretarul pentru problemele Irlandei, Cavendish, și pe asistentul acestuia Burke. Spre deosebire de întreaga presă progresistă. „Labour Standard” a condamnat sever asasinarea, comisă după acest proces, de către O'Donnel, a principalului martor la proces, Carry, față de care opinia publică nutrea o mare antipatie. — 77.
- 89 Engels are în vedere scrisoarea lui Rodbertus către R. Meyer din 20 septembrie 1871, publicată în cartea „Briefe und Sozial-politische

- Aufsätze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausgegeben von Dr. R. Meyer". Bd. I. Berlin, S. 111. Cartea a apărut la Berlin în 1882. — 77.
- 90 Este vorba despre o notă a lui Engels la ediția I-a germană a lucrării lui K. Marx „Mizeria filosofiei. Răspuns la «Filosofia mizeriei» a d-lui Proudhon“, apărută la Stuttgart în 1885 (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol 4, Editura politică, București, 1958, p. 131). — 78.
- 91 Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 17, Editura politică, București, 1963, p. 352—360. — 79.
- 92 În anexa la ediția rusă a „Manifestului Partidului Comunist“, apărut la Geneva în 1882 în traducerea lui G. V. Plehanov, a fost introdus citatul amintit din lucrarea lui K. Marx „Războiul civil din Franța“. Mai departe, Engels are în vedere ediția germană a „Manifestului“, din 1883, pentru care el a scris o prefață specială (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 3—4). — 79.
- 93 La 12 (24) decembrie 1883, în presa rusă a apărut o știre potrivit căreia la 28 noiembrie (10 decembrie) 1883, în timpul unei vânători, caili înhămați la sania în care se afla țarul Alexandru al III-lea au luat-o la goană, iar sania s-a răsturnat. — 79.
- 94 În decembrie 1883, guvernul țarist a comandat la Praga, la atelierul pictorului Johann Kautsky, tatăl lui Karl Kautsky, nouă tablouri reprezentînd momente ale încoronării lui Alexandru al III-lea, din mai 1883; tablourile trebuiau să fie gata în mai 1884 cînd urmau să fie expuse în diferite orașe din Rusia. — 80.
- 95 La 29 decembrie 1883, Kautsky îi scria lui Engels că intenționează să editeze în Germania lucrarea lui G. Deville „Le Capital de K. Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique“ (vezi adnotarea 53). La sfatul lui Engels, Kautsky a renunțat la acest proiect, dar a elaborat o lucrare proprie ținînd seama de indicațiile și opiniile din respectiva scrisoare a lui Engels, precum și din scrisorile ulterioare (vezi volumul de față, p. 105). Lucrarea lui Kautsky, „Karl Marx's Oekonomische Lehren. Gemeinverständlich dargestellt und erläutert von Karl Kautsky“ a apărut la Stuttgart în 1887. — 81, 83, 105.
- 96 August Bebel. „Femeia și socialismul“. Prima ediție a apărut în 1879; ediția a II-a, ilegală, a fost tipărită la Dietz, la Stuttgart, în 1883, dar a apărut sub egida editorului Jakob Schabelitz, din Zürich, sub titlul „Femeia în trecut, în prezent și în viitor“, — 82, 135.
- 97 Nr. 1 al ziarului „Sozialdemokrat“ pe anul 1883 nu a apărut, ca de obicei, joi, ci luni, 1 ianuarie; Nr. 2 a apărut joia următoare, 4 ianuarie. De aceea, Nr. 52 a apărut la 20 decembrie, iar la 27 decembrie ziarul nu a apărut. — 82.

- 98 În scrisoarea din 7 ianuarie 1884, P. Lafargue i-a comunicat lui Engels că multe ramuri ale industriei franceze nu fac față concurenței străine, în special celei germane. — 83.
- 99 La 16 decembrie 1883, la Petersburg, în apartamentul lui S. P. Degaev (Iablonski) a fost asasinat locotenent-colonelul Sudeikin, inspector al poliției secrete. Asasinarea fusese decisă de Comitetul executiv al organizației „Narodnaia Volea”, iar autorul era agentul provocator Degaev, care era colaborator apropiat al lui Sudeikin.
- În ziarul „The Standard”, nr. 18561, la 11 ianuarie 1884, se relatează că șeful poliției petersburgheze presupune că asasinii au fost dirijați de la Paris de Lavrov și de Tihomirov. — 79, 84.
- 100 La 1 noiembrie 1883, Bebel îi scria lui Engels că în Germania social-democrației folosesc cu succes toate posibilitățile de agitație legală, fapt care pune în incurcătură întreaga poliție germană. — 86.
- 101 Engels are în vedere propaganda în vederea introducerii „dreptului la muncă”, făcută de reprezentanții aripii de dreapta a partidului social-democrat din Germania. — 86.
- 102 Henry George a venit în 1882 și în 1884 în Anglia, unde a propagat naționalizarea pământului de către statul burghez, ca mijloc de soluționare a tuturor contradicțiilor sociale ale orînduirii capitaliste. — 87.
- 103 Arhiva social-democrației germane a fost creată prin decizia congresului de la Copenhaga al Partidului muncitoresc socialist din Germania (vezi adnotarea 7). În arhivă au fost adunate manuscrisele militanților de frunte ai mișcării, inclusiv ale lui Marx și Engels, literatura privind istoria Germaniei și a mișcării muncitorești internaționale, presa muncitorească. Inițial, arhiva a avut sediul la Zürich, dar după abrogarea legii împotriva socialiștilor ea a fost mutată la Berlin. — 88, 90, 99, 110, 114.
- 104 Versiunea engleză a cărții lui Bebel „Femeia și socialismul” a apărut în 1885 la Londra, sub titlul: „Woman in the Past, Present and Future”. — 88.
- 105 În organul de presă al Partidului muncitoresc socialist din S.U.A., „New Yorker Volkszeitung”, în numărul de duminică 2 decembrie 1883, a fost publicat, sub pseudonimul von der Mark, un articol al redactorului ziarului W. L. Rosenberg. Autorul afirma că statul este o noțiune abstractă, o asociație de indivizi. În ziarul „Sozialdemokrat” nr. 52, din 20 decembrie 1883, în articolul lui Bernstein „Der Sozialismus und der Staat” i s-a răspuns lui von der Mark. În articolul său Bernstein sublinia că marxiștii, spre deosebire de anarhiști, propun să se înceapă nu prin abolirea statului, ci prin trecerea puterii în mâinile proletariatului.
- La 3 ianuarie, Rosenberg a publicat în „New Yorker Volkszeitung” un al doilea articol în care, încercînd să demonstreze că marxiștii fac concesii anarhiștilor, el de fapt pune pe același plan

- anarhia, absența statalității, absența autorității și declara că marxistii ar considera că dispariția statului va duce la dispariția autorității. — 77, 90.
- 106 K. Marx. „Mizeria filosofiei“ (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol 4, Editura politică, București, 1958, p. 178—179); *K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“*. Op. cit. p. 488. Sublinierea aparține lui Engels. — 91.
- 107 Scrisoarea de față a fost scrisă de Engels în numele său și al lui Eleonor Marx. În scrisoarea adresată lui Engels la 23 ianuarie 1884, L. Krzywicki solicita permisiunea de a edita volumul I al „Capitalului“ lui Marx în limba polonă. Traducerea a fost făcută de reprezentanții tineretului revoluționar polonez S. Krusiński, K. Plawinska, M. Brzeziński, I. Siemaszko și L. Krzywicki. În 1884 a apărut prima fasciculă, în 1886, — a doua, în 1889 — a treia. Cartea a apărut integral la Leipzig, în 1890. — 91.
- 108 Engels a folosit acest manuscris la redactarea volumului al III-iea al „Capitalului“ (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 25, partea I, Editura politică, București, 1969, p. 11—15). — 93, 243.
- 109 Este vorba de articolul lui K. Marx „Despre Proudhon“, scris la 24 ianuarie 1865 la rugămintea redacției ziarului „Social-Demokrat“ (Vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 28—35). Engels intenționa să-l includă integral în prefața la ediția a II-a franceză a „Mizeriei filosofiei“, pe care o pregătea în acea perioadă Laura Lafargue. În ediția întâia germană a „Mizeriei filosofiei“, apărută la Stuttgart în 1885, și în ediția a II-a apărută în 1892, acest articol a fost publicat ca prefață a lui Marx. — 95, 106, 206.
- 110 În „New Yorker Volkszeitung“, nr. 12, din 14 ianuarie 1884, a fost publicat articolul intitulat „Ein paar Muster“, în care social-democrații, în special cei germani și francezi, erau sfătuiți să ia exemplu de la revoluționarii ruși și cei irlandezi, care, după opinia autorului articolului, manifestă spirit de unitate și de toleranță.  
„În „Sozialdemokrat“ nr. 6 din 7 februarie 1884 aceste opinii au fost criticate în articolul intitulat „Toleranz, aber keine Indifferenz“. — 95.
- 111 *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 2, Editura politică, București, 1958, p. 427—428. — 96.
- 112 Aluzie la evenimentele din Austria. În ianuarie 1884 la Viena au fost ucise doi agenți ai poliției secrete — Blöch și Hlubek. Asasinatul fusese pus la cale de guvern, care însă l-a atribuit anarhiștilor spre a motiva declararea stării de asediu la Viena și în împrejurimi și adoptarea unor legi împotriva socialiştilor sub denumirea de legi împotriva anarhiștilor. — 96.
- 113 În scrisoarea adresată lui Engels la 30 ianuarie 1884, Lavrov propunea ca volumul al II-lea al „Capitalului“ să fie editat în fascicule separate, pe măsură ce va fi pregătit pentru tipar. În aceeași

- scrisoare, Lavrov, informându-l pe Engels despre marcele interes cu care este aşteptat volumul, scria G. Lopatin, care venise pentru câteva zile la Paris pentru probleme de partid, şi care lucra la versiunea rusă a volumului ce urma să apară la Petersburg, nutrea speranţa că Engels, pe măsură ce va primi colile de corectura ale ediţiei germane, le va trimite lui Danielson. — 97.
- 114 La 30 ianuarie 1884, Lavrov i-a propus lui Engels reeditarea vechilor lucrări ale lui Marx devenite o raritate bibliografică; el scria, de asemenea, că i s-a propus să publice în „Vestnik Narodnoi Voli” traducerea lucrării lui Marx „Luptele de clasă în Franţa”, apărută în 1850 în „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue”, sub titlul „1848—1849”. Întrucît nu cunoştea această lucrare, Lavrov îl ruga pe Engels să-i dea date amănunţite despre conţinutul, volumul şi locul acestei lucrări în ansamblul operei lui Marx. — 97, 258.
- 115 Aluzie la călătoria în scopuri agitatorice întreprinsă de J. Guesde, P. Lafargue, S. Dereure şi J. Dormoy, la sfîrşitul lunii ianuarie 1884, în regiunile din nordul Franţei, în vederea congresului de la Roubaix al Partidului muncitoresc francez, (vezi adnotarea 148). La 27 ianuarie, Lafargue, Guesde şi Dereure au luat cuvîntul la o întrunire la St. Quentin, iar la 28 ianuarie urmau să participe la întrunirea de la St. Pierre-les Calais. Din cauză că la Lille au fost nevoiţi să aştepte 3 ore şi jumătate trenul spre Calais, ei au ajuns la destinaţie abia seara tîrziu. Cu toate acestea, întrunirea a fost un succes. — 98.
- 116 Aluzie la articolul intitulat „Daybreak”, scris de A. Besant, şi publicat în nr. 5 pe 1884 al săptămînalului „The National Reformer”, de Ch. Bradlaugh şi A. Besant. — 99.
- 117 *Cărţile albastre* (Blue Books) — denumirea generică dată publicaţiilor care cuprind materiale ale parlamentului englez şi documente diplomatice ale ministerului de externe. Cărţile albastre, a căror denumire vine de la copertile lor albastre, au început să fie editate în Anglia în secolul al XVII-lea. Ele reprezintă principala sursă oficială pentru studierea istoriei economice şi diplomatice a acestei ţări. — 99, 132.
- 118 Este vorba de Asociaţia culturală a muncitorilor germani de la Londra, înfiinţată în 1840 de K. Schapper, J. Moll şi alţi militanţi ai Ligii celor drepte. După organizarea Ligii comuniştilor, rolul conducător în Asociaţie a revenit comunităţilor locale ale Ligii. În 1847 şi 1849—1850, Marx şi Engels au participat intens la activitatea Asociaţiei. La 17 septembrie 1850, Marx şi Engels, urmaţi de mai mulţi partizani ai lor s-au retras din Asociaţie, deoarece în lupta dintre majoritatea Organului Central al Ligii comuniştilor, condusă de Marx şi de Engels, şi minoritatea sectară-aventuristă (fracţiunea Willich-Schapper), cea mai mare parte a membrilor Asociaţiei s-a situat de partea minorităţii. De pe la sfîrşitul deceniului al 6-lea Marx şi Engels au început să activeze din nou în cadrul acestei Asociaţii. Odată cu întemeierea Internaţionalei I, Asociaţia, printre ai cărei conducători era şi F. Lessner, a intrat în Asociaţia Inter-

- națională a Muncitorilor. Asociația culturală de la Londra a dăinuit pînă în 1918, cînd a fost interzisă de guvernul englez. — 100, 122, 210, 260, 587.
- 119 *Cercle international* — din arondismentul V — asociație muncitorească din Paris, care făcea parte din Federația de centru a posibilistilor (vezi adnotarea 12); secretarul asociației era A. Leclère, unul dintre liderii posibilistilor. Din Cercle international făceau parte și emigranți germani și ruși. — 100.
- 120 Este vorba de ediția a II-a franceză a lucrării lui Marx „Mizeria filosofiei”, la care lucra în acea perioadă fiica lui Marx, Laura Lafargue, dar care a apărut la Paris de abia după moartea lui Engels, în 1896. — 101, 105, 108, 114, 119, 127.
- 121 Această scrisoare a fost scrisă de Engels ca răspuns la scrisoarea lui Nonne din 7 februarie 1884. Heinrich Nonne, originar din Hannover, locuia la Paris unde se ocupa cu studierea și predarea limbilor străine. În septembrie 1884 s-a dovedit că era în serviciul poliției prusiene. Informîndu-l pe Engels că intenționează să stabilească relații cu socialiștii de diferite naționalități, îl roagă pe Engels să-i furnizeze date statistice și materiale privind evenimentele din alte țări. — 101.
- 122 În scrisoarea adresată lui Engels la 5 februarie 1884 Becker afirma că în Germania ar trebui să se desfășoare o muncă de agitație mai vastă, că masele de acolo nu știu să acționeze colectiv și coordonat. El era de părere că în Germania trebuia să se acționeze mai ferm pentru dreptul electoral general. Agitația, scria Becker, este un mijloc excelent de a pune masele în mișcare la orașe și la sate și de a demasca partidele burgeze. — 102.
- 123 La întrebarea lui Engels despre posibilitatea de a publica traducerea în limba rusă a volumului al II-lea al „Capitalului” în Rusia, (vezi volumul de față, p. 97), Lavrov a răspuns la 9 februarie că revoluționarii ruși au hotărît să editeze această traducere cu orice preț, iar în cazul în care ediția va fi confiscată, cartea va fi publicată în străinătate. Prima ediție rusă a volumului al II-lea al „Capitalului” a apărut la Petersburg, tradusă și prefațată de Danielson. — 104.
- 124 Engels nu a scris o prefață specială pentru ediția a II-a franceză a „Mizeriei filosofiei”; L. Lafargue a publicat la această ediție prefața lui Engels la prima ediție germană a acestei lucrări, apărută la Stuttgart în 1885. — 105, 108, 127.
- 125 Se are în vedere cartea: R. Mayer: „Der Emancipationskampf des vierten Standes”. Bd. I, Berlin, 1874; Engels o menționează în prefața la volumul al II-lea al „Capitalului” (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 13). — 105.
- 126 Este vorba de manuscrisul lui K. Marx „Contribuții la critica economiei politice”. Engels a făcut o descriere amănunțită a acestui manuscris în prefața volumului al II-lea al „Capitalului” (vezi

- K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 8). Marx nu a reușit să finiseze manuscrisul „Teorii asupra plusvalorii” în vederea publicării. Engels nu a reușit nici el să editeze acest manuscris ca volum al „Capitalului”. Manuscrisul „Teorii asupra plusvalorii” a fost editat de K. Kautsky, în 1905—1910. Din păcate, el și-a permis intervenții arbitrare, a omis pasaje și a schimbat succesiunea capitolelor. O ediție conformă manuscrisului rămas de la Marx a fost realizată în 1954—1961 în limba rusă de către Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. și în limba originalului de către Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.S.U.G. în 1956—1962. În limba română „Teorii asupra plusvalorii” au apărut în 1959—1960 și 1980—1983 (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 26, părțile I—III). — 105, 108, 124, 126, 188, 243.
- 127 Prin *vechile cantoane* se subînțelege cantoanele alpine ale Elveției, care în secolele XIII—XIV au constituit nucleul Confederației helvetică. — 106.
- 128 Folosind observațiile lui Marx, pe marginea cărții lui Morgan „Ancient Society” și valorificând materiale ale propriilor sale cercetări, Engels a scris, în decurs de două luni — de la sfârșitul lui martie până la sfârșitul lui mai 1884 — lucrarea „Originea familiei, a proprietății private și a statului” (*K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 25—173); observațiile critice ale lui Engels cu privire la lucrările lui Taylor și Lubbock sînt cuprinse în prefața lui la ediția a IV-a germană a lucrării „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, apărută în 1891 (*K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 22, Editura politică, București, 1965, p. 205—216). — 107.
- 129 Vezi *K. Marx și F. Engels*. „Sfînta familie, sau critica criticii critice. Impotriva lui Bruno Bauer & Co” capitolul IV (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 2, Editura politică, București, 1958, p. 25—59). — 108.
- 130 Această scrisoare a fost scrisă ca răspuns la scrisoarea lui J. Darbyshire din 17 februarie 1884. Darbyshire îi comunica lui Engels că se străduiește de mult timp să reconstituie Internaționala I și că acum a reușit să formeze, în acest scop, la Manchester, un comitet alcătuit din englezi, irlandezi, galezi și scoțieni. Darbyshire îl ruga pe Engels să-i comunice numele membrilor Internaționalei, deoarece voia să corespunde cu ei și, totodată, îi trimitea un exemplar al obiectivelor și principiilor noii organizații. — 109.
- 131 Este vorba despre ciclul de conferințe consacrate teoriei comuniste a lui Marx, ciclul inițiat de cercul Bibliotecii socialiste de pe lângă Partidul muncitoresc francez (vezi adnotarea 115); conferințele au fost ținute de Lafargue și Deville, duminică, începînd de la 23 ianuarie și erau publicate în presă.
- Vorbind despre „bunul dumnezeu”, Engels are în vedere prima conferință a lui Lafargue „Idéalism et matérialism dans l'histoire”, în care acesta respingea concepția idealistă despre lume. — 111, 118, 137, 145.

- 132 *Liga păcii și libertății* — organizație pacifistă, burgheză înființată în 1867 în Elveția de o serie de republicani și liberali mic-burghezi și burghezi (între care V. Hugo, G. Garibaldi și alții). În 1867—1868, la activitatea ligii a luat parte activă și M. Bakunin. La congresul al II-lea al Ligii păcii și libertății, care a avut loc la Berna (21 și 25 septembrie 1868), Bakunin a propus o rezoluție care proclama necesitatea „nivelării” economice și sociale a „claselor”. Neprimind sprijin la congres, care a respins cu majoritate de voturi această rezoluție, Bakunin și adepții săi au părăsit Liga.
- Alianța democrației socialiste* — organizație internațională ostilă mișcării muncitorești, întemeiată la Geneva. În legătură cu istoria acestei organizații vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 331—465. — 112.
- 133 Este vorba, probabil, de declarația din 21 martie 1871 pe care B. Malon a semnat-o în calitate de ajutor de primar în arondismentul XVII din Paris împreună cu primarul și cu alți doi colaboratori; în acest document se arăta că, întrucît primarul și asistentii săi sînt înalțurați de la putere prin forță, „începînd de la data respectivă nici un act emis de primăria arondismentului XVII nu mai este valabil”.
- Despre acest document se vorbește, de asemenea, în lucrarea lui Marx și Engels „Pretinsele sciziuni din Internațională” (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 20—21). — 112.
- 134 În aprilie 1884, Germania a acordat Rusiei un împrumut de 300.000.000 de mărci. — 113, 149, 337.
- 135 În scrisoarea din 2 martie 1884, V. Zasulici, în numele revoluționarilor ruși emigrați în Elveția, îi solicita lui Engels dreptul de a edita în limba rusă lucrarea lui K. Marx „Mizeria filosofiei. Răspuns la «Filosofia mizeriei» a d-lui Proudhon”, (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura Politică, București 1958, p. 65—179), îl ruga să-i trimită textul prefeței pe care Engels urma să o scrie pentru prima ediție germană a acestei lucrări (vezi adnotarea 81) și, totodată, își exprima speranța că Engels va vedea corecturile ediției ruse și va face observațiile necesare. Ediția rusă a „Mizeriei filosofiei” a apărut la Geneva în 1886. — 114.
- 136 Această acuzație calomnioasă la adresa lui Marx este formulată în scrisorile lui Rodbertus către R. Meyer din 29 noiembrie 1871 (în cartea „Briefe und Social-politische Aufsätze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausgegeben von Dr. R. Meyer”. Bd. I, Berlin, S. 134) și către J. Zeller, la 14 martie 1875 (în „Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft”. Bd. 35, Tübingen, 1879, S. 219). — 115, 187, 188.
- 137 După asasinarea, la 1 martie 1881, a țarului Alexandru al II-lea, urmașul său, Alexandru al III-lea, de teamă, s-a retras la Gatcina. — 115.
- 138 La 10 februarie 1884, Sorge îi scria lui Engels că Stiebeling scrie o lucrare îndreptată împotriva concepției marxiste asupra istoriei. — 118.



- 139 În scrisoarea din 21 februarie 1884 (vezi volumul de față, p. 110), Engels îi ruga pe Laura și Paul Lafargue să revadă traducerea în limba franceză a articolului lui Marx „Despre Proudhon”, făcută de el (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 28—35,; în scrisoarea de față, Engels analizează modificările făcute la traducerea lui; articolul respectiv a fost publicat ca anexă în ediția a II-a franceză a lucrării lui K. Marx „Mizeria filosofiei” (vezi adnotarea 120). — 120.
- 140 La 16 martie 1884, la Londra a avut loc o demonstrație muncitorească pentru marcarea aniversării Comunei din Paris; în aceeași zi la mormîntul lui Marx din cimitirul Highgate s-a ținut un miting. — 122.
- 141 Engels are în vedere nota publicată în ziarul „Justice” nr. 8, din 8 martie, sub titlul „To-Day”; această notă reprezenta o recenzie la nr. 3 pe 1884 al revistei „To-Day”. După opinia autorului revista n-ar fi trebuit să publice nici articolul lui E. Aveling „Creștinism și capitalism”, și nici răspunsurile lui Eleanor Marx aparute sub titlul „Dr. Marx și discursul la buget rostit de Gladstone în 1863”, în care era demascată afirmația calomniatoare despre o preținsă falsificare de către Marx a unui citat din discursul lui Gladstone. — 122.
- 142 Engels are în vedere două articole publicate în „Sozialdemokrat”: articolul lui E. Bernstein, publicat ca articol de fond în nr. 11 din 13 martie 1884, sub titlul „Zum Gedenktage der Märzämpfe” și articolul de fond din nr. 12, din 20 martie 1884, sub titlul „Zur Naturgeschichte der Volkspartei”.
- Partidul popular german* înființat în 1865, era format din elemente democratice din rîndurile micii burghezii și în parte din cele ale burgheziei, îndeosebi din statele din sudul Germaniei — Württemberg, Baden, Bavaria, fapt pentru care era denumit și partidul din sudul Germaniei. Partidul popular german se pronunța împotriva instaurării hegemoniei Prusiei în Germania. Promovînd o politică antiprusiană și lansînd lozinci general-democratice, acest partid era, în același timp, exponentul tendințelor particulariste ale unor state germane. Propagînd ideea unui stat german federativ, el se pronunța împotriva unificării Germaniei sub forma unei republici democratice centralizate unitare. — 123, 280, 493.
- 143 În „To-Day” nr. 4 pe 1884 au fost publicate articolele: M. Devitt. „The Irish Social Problem” și P. Lafargue „Peasant Proprietary in France”.
- În „Justice” nr. 11, din 29 martie 1884, se anunța publicare în numărul din aprilie al „To-Day” a articolului lui P. Lafargue „Peasant Proprietary in France” și se menționa că P. Lafargue este „cea mai mare autoritate în viață” în privința problemelor țărănimii franceze. — 126.
- 144 Această scrisoare a lui Marx nu s-a găsit pînă în prezent. Referirile lui Marx la R. Wagner sînt citate de Engels în capitolul al II-lea al lucrării sale „Originea familiei, a proprietății private și a

statului" (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 43). — 127.

- 145 În aprilie 1884, socialistul german G. W. Fabian, care trăia în S.U.A., a publicat în „Freidenker” un articol îndreptat împotriva teoriei lui Marx și Engels despre stat.

La 11 octombrie 1880, Fabian i-a scris lui Marx solicitând colaborarea lui și a lui Engels la publicația pe care urma s-o editeze de la 1 ianuarie 1881 S.U.A.; revista a fost alcătuită de Fabian împreună cu W. L. Rosenberg.

Despre √-1 Fabian i-a scris lui Marx la 6 noiembrie 1880. Engels amintește despre acest lucru în prefața la ediția a II-a a lucrării „Anti-Dühring” precum și în capitolul al XII-lea al secțiunii I (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 13 și 119). — 128, 294.

- 146 La 22 martie 1884, în timpul primirii delegației reprezentanților Bundesratului, Reichstagului și Landtagului prusian cu ocazia zilei de naștere a împăratului german Wilhelm I, acesta din urmă a declarat că nu înțelege de ce Reichstagul a respins (în prima lectură) proiectul de lege privind prelungirea valabilității legii împotriva socialiștilor; împăratul a lăsat să se înțeleagă clar că va considera orice opoziție față de această lege ca o opoziție îndreptată împotriva lui. — 128, 149.

- 147 *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 537. — 128.

- 148 Între 29 martie și 7 aprilie 1884, în orașul *Roubaix* a avut loc congresul Partidului muncitoresc francez (vezi adnotarea 115). Congresul de la Roubaix, a aprobat în unanimitate programul adoptat în 1880. La congres au fost prezenți reprezentanți ai Federației democratice (vezi adnotarea 67) E. B. Bax și H. Quelch. S-a dat citire mesajului adresat de Partidul social-democrat din Germania, în care se vorbea despre solidaritatea muncitorilor din toate țările. În răspunsul congresului la acest mesaj se exprima regretul pentru absența delegației germane și se arăta că nici un fel de manevre ale guvernelor nu pot zdruncina solidaritatea proletariatului francez cu cel german. — 118, 122, 126, 129, 133.

- 149 Aici în manuscris este o omisiune, Engels voia, probabil, să indice paginile 49—50 ale primei ediții a lucrării lui K. Marx „Mizeria filosofiei” (Vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 100). — 129.

- 150 Vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 49—159; pentru celelalte pagini menționate de Engels vezi op. cit., p. 62—82, 160—241 și 323—523. — 131.

- 151 Vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 177. — 135.

- 152 După cât se pare, Kugelmann i-a trimis lui Engels corespondența lui Leibniz, publicată în 1881 la Hannover inițial în „Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen”. Această publicație a

- mai editat fascicule : 1) „Leibnizens Briefwechsel mit dem Minister von Bernstorff und andere Leibniz betreffende Briefe und Aktenstücke aus den Jahren 1705—1716“. Hannover, 1882, 2) „Briefwechsel zwischen Leibniz und der Herzogin Elisabeth Charlotte v. Orléans in den Jahren 1715 und 1716“. Hannover 1884. — 136.
- 153 Este vorba de ediția a II-a a lucrării „Anti-Dühring“, apărută în 1886 la Zürich, precum și de intenția lui Engels de a redacta „Războiul țărănesc german“ în vederea publicării unei noi ediții ; el nu și-a realizat însă această intenție. Materialele și însemnările care s-au păstrat au fost publicate în *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 390—401. — 133, 135, 136, 144, 217, 242, 243, 247, 361, 368, 371, 411.
- 154 La alegerile pentru consiliul municipal al Parisului, din 4 mai 1884, Partidul muncitoresc francez a hotărât, din motive tactice și pentru a evita atacurile posibilistilor (vezi adnotarea 12), să-și propună candidații numai în arondismentele în care nu erau propuși candidații altor grupări socialiste.
- Oportuniștii* — denumire dată la începutul anilor 80 ai secolului al XIX-lea, partidului republicanilor burghezi moderați, exponenți ai intereselor marii burghezii franceze. — 137, 143, 652.
- 155 În scrisoarea adresată lui Engels la 9 mai 1884, P. Lafargue comentează rezultatele alegerilor din Franța și îl anunță că îi va trimite un articol despre „Capitalul“, pe care l-a găsit la el. Este vorba, probabil, de recenzia la „Capitalul“, pe care Engels a scris-o în 1868 pentru „Fortnightly Review“, dar care nu a fost publicată. (Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 16, Editura politică, 1963, București, p. 310—333). — 137.
- 156 Lucrarea lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ a apărut la Zürich la începutul lunii octombrie 1884. — 138.
- 157 Lucrarea lui F. Engels „Rachiul prusian în Reichstagul german“ (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1963, p. 41—58) a fost scrisă în februarie 1876. Publicarea acestei lucrări, care îi demasca pe junkerii prusieni, în ziarul „Der Volksstaat“ și în broșură a stîrnit o reacție furibundă din partea guvernului și drept urmare s-a interzis difuzarea lucrărilor lui Engels în Germania. — 138.
- 158 Aluzie la unele elemente oportuniste din Partidul social-democrat din Germania ca, de exemplu, Bruno Geiser care era redactor la „Neue Welt“, precum și la Karl Frohme, Wilhelm Bloss, Louis Vierdeck ș.a. — 139, 154.
- 159 Richter, liderul Partidului liberal german (vezi adnotarea 169), era adversarul unui monopol asupra rachiului, avantajos pentru junkeri. — 139.
- 160 În scrisoarea adresată lui Engels la 29 aprilie 1884, K. Kautsky îi propunea ca lucrarea „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ să fie publicată în Germania, căci, după opinia sa, momentul era favorabil deoarece în Reichstag urma să se discute

- prelungirea legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22), iar partidele se pregăteau în vederea alegerilor. — 139.
- 161 Ziarul social-democrat „*Süddeutsche Post*“ a fost suspendat în mai 1884 în legătură cu publicarea, în numărul 57, a articolului de fond, intitulat „Recht auf Arbeit“. În temeiul paragrafului 11 al legii împotriva socialiștilor, ziarul a fost acuzat că defăimează ordinea de stat și publică. — 140.
- 162 Este vorba de materiale din arhiva Partidului social democrat din Germania trimise lui Engels (vezi adnotarea 103): 1) Rodbertus. „Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig“. Leipzig, 1863 și 2) „Sozial-Demokrat“ nr. 16, 17 și 18 din 1, 3 și 5 februarie 1875, în care a fost publicat articolul lui K. Marx „Despre Proudhon“ (vezi adnotarea 109). — 140.
- 163 Engels are în vedere afirmația calomnioasă a lui Rodbertus potrivit căreia Marx în „Capitalul“ ar fi comis un plagiat după lucrarea lui „Zur Erkenntniss unsrer staatswirtschaftliche Zustände“ (vezi și adnotările 136 și 200). — 140.
- 164 Este vorba de persoanele care au editat scrierile lui Rodbertus-Jagetzow, inclusiv lucrarea „Das Kapital. Vierter sozialer Brief an von Kirchmann“. Berlin, 1884; editorul acestei lucrări și autorul introducerii a fost T. Kosak; prefața a fost scrisă de economistul vulgar german A. Wagner. — 140.
- 165 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în „Vorwärts“ nr. 60 din 12 martie 1912. — 141.
- 166 Intarirea pazei la frontiera helveto-germană făcea imposibilă trecerea tirajului ziarului „Sozial-demokrat“ în Germania; Bernstein a plecat în Belgia pentru a organiza trecerea ziarului prin frontiera belgiano-germană. — 141.
- 167 *Centrul* — partid politic al catolicilor germani, care a luat ființă în 1870—1871 în urma unirii fracțiunii catolice a Landtagului prusian cu cea a Reichstagului german (locurile deputaților acestor fracțiuni se aflau în centrul sălii de ședințe). Partidul centrului se situa, de regulă, pe poziții de mijloc, oscilând între partidele care sprijineau guvernul și fracțiunile opoziționiste de stînga din Reichstag. El grupa sub steagul catolicismului pături cu situație socială diferită — clerul catolic, moșierimea și burghezia, o parte a țărănimii, în special din statele mici și mijlocii din vestul și sud-estul Germaniei și sprijinea tendințele lor separatiste și antiprusiene. Centrul se afla în opoziție față de guvernul Bismarck, dar în același timp vota toate măsurile sale îndreptate împotriva mișcării muncitorești și socialiste. O caracterizare amănunțită a centrului a fost făcută de Engels în lucrarea sa „Rolul violenței în istorie“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 459—460), precum și în articolul „Și acum?“ (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 22, Editura politică, București, 1965, p. 8—9). — 142, 192, 215, 221, 341, 359, 559.

- 168 *Conservatori* — partidul juncherilor prusieni, al clicii militariste, al vîrfurilor birocrăției și clerului luteran. El provenea din aripa de extremă dreapta a fracțiunii monarhiste din Adunarea națională prusiană din 1848. Politica conservatorilor, orientată spre menținerea rămășițelor feudale și a sistemului politic reacionar din țară, era pătrunsă de spiritul militarismului și șovinismului belicos. După crearea Confederației Germaniei de nord și în primii ani după formarea Imperiului german, ei au făcut opoziție de dreapta guvernului Bismarck, deoarece se temeau că politica lui va duce la „dizolvarea” Prusiei în cadrul Germaniei unificate. Dar încă din 1866 din acest partid s-a desprins așa-numitul partid al „conservatorilor liberi” (sau „partidul Reichului”), care exprima interesele latifundiarilor și ale unei părți a magnaților industriei și care se situa pe poziția sprijinirii necondiționate a politicii lui Bismarck. — 142, 149, 192.
- 169 Este vorba de partidul liberal creat în martie 1884 prin fuziunea partidului progresist cu aripa de stînga a național-liberalilor (vezi adnotările 62 și 176). Unul dintre liderii lui a fost deputatul Eugen Richter. Acest partid reprezenta interesele burgheziei mici și mijlocii și se afla în opoziție față de guvernul Bismarck.
- La 10 mai 1884, cînd în Reichstag s-a votat proiectul de lege privind prelungirea valabilității legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22) cea mai mare parte a deputaților — membri ai partidului liberal, precum și aproape jumătate din deputații partidului de centru au votat pentru prelungirea legii, renunțînd la obișnuita opoziție față de guvernul Bismarck și demonstrîndu-și teama în fața creșterii mișcării muncitorești și social-democrate. — 142, 150.
- 170 *Atelierele naționale* au fost înființate imediat după revoluția din februarie 1848, printr-un decret al guvernului provizoriu francez. Prin aceasta se urmărea, pe de o parte, discreditarea în rîndurile muncitorilor a ideilor lui Louis Blanc cu privire la organizarea muncii, iar, pe de altă parte, folosirea muncitorilor din atelierele naționale, organizate în spirit militar, în lupta împotriva proletariatului revoluționar. Întrucît planul provocator de scindare a clasei muncitoare a eșuat și muncitorii care lucrau în atelierele naționale începuseră să acționeze în spirit revoluționar, guvernul burghez a luat o serie de măsuri în vederea desființării atelierelor naționale. Aceste măsuri au stîrnit indignarea proletariatului parizian și au constituit unul din motivele izbucnirii insurecției din iunie de la Paris, în timpul căreia insurgenții au folosit organizarea militară introdusă în atelierele naționale. După înăbușirea insurecției, atelierele naționale au fost desființate. — 143.
- 171 În legătură cu călătoria lui W. Liebknecht, la jumătatea lunii mai 1884 la Paris, în presa germană au fost publicate știri contradictorii despre faptul că la Paris ar urma să aibă loc o conferință a socialiștilor din mai multe țări europene. — 146.
- 172 În perioada 29 mai—4 iunie 1884, Engels a fost oaspetele publicistului democrat german S. Borkheim, la Hastings (pe litoralul sudic al Angliei). — 146, 153.

- 173 La 29 mai 1884, Bernstein îi scria lui Engels că în redacția revistei „Neue Zeit” există divergențe între Kautsky, pe de o parte, și editorul Dietz și un grup de colaboratori, pe de altă parte, și că deci nu era oportun ca în această revistă să fie publicată lucrarea lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. — 147, 154.
- 174 Este vorba de „Programul partidului muncitoresc socialist din Germania”, adoptat la Congresul de unificare de la Gotha în mai 1875 (vezi adnotarea 29). — 147.
- 175 Engels se referă la provocările, spionajul, mărturiile false și delatiunile practicate de Wilhelm Stieber, funcționar al poliției prusiene, cel care în 1852 organizase procesul de la Köln împotriva membrilor Ligii comuniștilor. — 149.
- 176 Este vorba de național-liberali — partid al burgheziei germane și în primul rând al celei prusiene, care a luat ființă în toamna anului 1866, în urma scindării partidului burghez al progresiștilor. În scopul satisfacerii intereselor economice ale burgheziei, național-liberalii au renunțat la pretențiile lor de dominație politică și și-au fixat ca principal obiectiv unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei; politica lor reflecta capitularea burgheziei liberale germane în fața lui Bismarck. După unificarea Germaniei, partidul național-liberal s-a constituit definitiv ca partid al marii burghezii, și în primul rând al magnaților industriei. În politica internă, național-liberalii au devenit din ce în ce mai docili, renunțând practic la revendicările lor liberale, inclusiv la cea cuprinsă în programul din 1866 privind necesitatea „de a se apăra înainte de orice dreptul bugetar”. — 149, 192, 420, 430.
- 177 La 9 mai 1884, în cadrul dezbaterilor în a doua lectură a proiectului de lege privind prelungirea valabilității legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22), Bismarck a amenințat că va dizolva Reichstagul dacă proiectul de lege va fi respins. — 149.
- 178 La sfârșitul lui februarie 1884, în nordul Franței, la minele de cărbune de la Anzin (Denain, departament Nord), a început o mare grevă la care au participat aproape 2000 de muncitori. Greva a continuat pînă la mijlocul lui aprilie și s-a încheiat în momentul cînd patronii au renunțat la introducerea unui sistem de muncă nou care accentua exploatarea muncitorilor. — 151.
- 179 La 9 mai 1884, în cadrul dezbaterilor din Reichstag pe marginea proiectului de lege privind prelungirea valabilității legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22), Bismarck a declarat că el recunoaște dreptul la muncă. Curînd după aceea, în „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” care era publicația oficială a guvernului Bismarck, această declarație a fost interpretată în spiritul practicii existente în Anglia de a-i trimite pe cei apți de muncă în case de muncă sau în locuri de detenție; în conformitate cu aceasta se propunea ca și în Germania șomerii să fie folosiți în munci grele — la repararea drumurilor, la tăierea pădurilor etc. — și să li se dea o plată corespunzătoare sau hrană.

Potrivit legii cu privire la săraci, promulgate în Anglia în

1601, (în timpul reginei Elisabeta), în fiecare parohie se percepea un impozit special în folosul săracilor ; membrii parohiilor care nu puteau să-și asigure existența lor și a familiilor lor, primeau ajutor prin intermediul casei de ajutor pentru săraci.

Legea cu privire la săraci adoptată în Anglia în 1834 permitea o singură formă de ajutor pentru săraci — internarea lor în case de muncă, cu regim de muncă obligatorie ca în închisori, denumite de popor „bastilii pentru săraci”. Legea avea drept scop să-i oblige pe săraci să accepte condițiile grele de muncă din fabrici și astfel să mărească numărul brațelor de muncă ieftine pentru burghezia industrială. — 142, 151.

- 180 Este vorba de proiectul de lege „împotriva folosirii substanțelor explozive”. Deputații social-democrați au declarat la 13 mai 1884 că ei se vor abține atât de la participarea la dezbaterile proiectului de lege, cât și de la vot. Proiectul de lege a fost adoptat de Reichstag la 15 mai 1884. Potrivit acestei legi, producția, folosirea, depozitarea și importul substanțelor explozive erau supuse supravegherii poliției. Nerespectarea legii era pedepsită cu ani grei de închisoare și chiar cu moartea. — 152.
- 181 Este vorba de alegerile pentru Reichstag care au avut loc la 28 octombrie 1884. — 118, 152, 154, 185, 191.
- 182 Autobiografia lui Borkheim a fost publicată după moartea acestuia în „Neue Zeit”, numerele 3, 5, 6, 7 din 1890, sub titlul „Erinnerungen eines deutschen Achtundvierzigers (Sigmund Borkheim)”. — 153.
- 183 La 30 mai 1884, la Londra s-au produs o serie de explozii puse la cale de anarhiști ; pentru explozia de la Scotland Yard (clădirea poliției londoneze) dinamita a fost pusă într-un pisoar situat în apropiere. — 155, 254.
- 184 La Carouge (în apropiere de Geneva), în aprilie 1884 a început să apară ziarul anarhist „L'Explosion”, unul din animatorii căruia era fostul bakunist Carlo Terzaghi. Apartenența lui Terzaghi la poliție a fost demonstrată de Marx și de Engels încă în 1873 în lucrarea „Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 18, Editura politică, București, 1963, p. 331—465). — 155.
- 185 Este vorba de anarhiștii expulzați din Viena și împrejurimi în urma instituirii stării de asediu, în ianuarie 1884 (vezi adnotarea 112). — 155.
- 186 La 23 iunie 1884, Kautsky i-a trimis lui Engels începutul articolului său despre „Capitalul” lui Rodbertus, cu rugămintea de a-l vedea. Articolul a fost publicat în „Neue Zeit” nr. 8 și 9 din 1884, sub titlul „„Das Kapital” von Rodbertus”. — 156.
- 187 Această problemă este analizată în articolul lui Engels „Marx și Rodbertus”, publicat ca prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx „Mizeria filosofiei” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 175—188). — 158.

- 188 *Lucrarea lui K. Marx „Muncă salariată și capital“ (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 6, Editura politică, București, 1959, p. 441—472) a fost publicată pentru prima oară în 1849 ca o suită de articole de fond în „Neue Rheinische Zeitung“. Prima ediție separată a acestei lucrări a apărut la Breslau (Wrocław) în 1880 fără participarea lui Marx. Ediția a II-a a apărut tot la Breslau în 1881. În 1884, această lucrare a apărut la Hottingen-Zürich, cu concursul lui Engels, care a scris o scurtă notă introductivă despre istoria publicării ei (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 174). — 158, 160.*
- 189 *Scrisoarea de față reprezintă răspunsul la scrisoarea Evgheniei Papritz din 26 iunie 1884. Ea îi scria lui Engels că în scopul răs-pindirii în Rusia a ideilor socialismului științific, la Moscova urmează să apară o revistă litografiată, „Sozialistisches znanie“, în care vor fi publicate traduceri din lucrările autorilor vest-europeni și articole pe teme social-politice. Făcînd cunoscut că ea traduce lucrarea lui Engels „Schiță a unei critici a economiei politice“ (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, București, 1960, p. 544—571), Papritz îl ruga pe Engels să-i indice articole mai puțin cunoscute ale lui și ale lui Marx, care ar putea fi traduse, și întreba unde poate fi găsit „ultimul manifest adresat muncitorilor englezi“, precum și lucrarea lui Engels „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința.“*  
*Sozialistisches znanie* — publicație editată în 1884 de o organizație studentească ilegală. Chiar în primele ei numere au fost publicate unele capitole din „Situția clasei muncitoare din Anglia“ și, integral, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“. — 158.
- 190 *În prima jumătate a anilor 80 ai secolului al XIX-lea la Geneva au apărut în versiune rusă o serie de lucrări ale lui Marx și Engels : în 1882 — „Manifestul Partidului Comunist“ și „Statutul Asociației Internaționale a Muncitorilor“, în 1883 — „Muncă salariată și capital“, în 1884 — „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“, în 1886 — „Mizeria filosofiei“. În 1885 la Petersburg a fost editat volumul al II-lea al „Capitalului“ lui Marx. — 159.*
- 191 *Unele poezii ale lui G. Weerth au fost publicate în „Jahrbuch für Kunst und Poesie“, Barmen, 1843, precum și în „Album. Originalpoesien von Georg Wcerth“ 1847. În 1848 Weerth pregătise un volum, dar acesta n-a văzut lumina tiparului în timpul vieții sale. Manuscrisul s-a păstrat însă și a fost publicat în 1956—57 la Berlin sub titlul G. Weerth „Opere complete“. — 161.*
- 192 *La 26 iunie 1884, Bernstein îi scria lui Engels că Georg Adler a cerut la arhiva ziarului „Sozialdemokrat“ materiale despre anarhism ; se pare că aceste materiale (sau o parte din ele) se aflau în acel moment la Engels. — 161.*
- 193 *Este vorba, probabil, de mutarea redacției revistei „Neue Zeit“ de la Stuttgart la Hamburg ; mutarea nu a avut loc. — 163, 189.*



- 194 Engels are în vedere recenzia, publicată în revista „Neue Zeit“ nr. 7 din 1884, a lui M. Schippel la cartea lui G. M. Hyndman „The Historical Basis of Socialism in England“, apărută la Londra în 1883. — 163.
- 195 Vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 100. — 163.
- 196 După îndelungate negocieri fără succes cu editorul Dietz privind tipărirea cărții lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 25—173) la Stuttgart, Kautsky i-a comunicat lui Engels la 16 iulie 1884 că această lucrare poate fi tipărită la Hottingen-Zürich, într-un tiraj de 5.000 de exemplare, din care 1.000 de exemplare vor fi preluate de editorul Schabelitz pentru a fi difuzate în Germania. — 164.
- 197 În pofida dificultăților temporare, revista „Neue Zeit“ a continuat să apară. Ea și-a încetat apariția în 1923. — 164.
- 198 În numerele 20, 21 și 22 din 1884 ale revistei „Die Neue Welt“, al cărei editor era B. Geiser, a fost publicat articolul lui K. du Prels „Der Somnambulismus“. — 165, 168.
- 199 Engels are în vedere o observație pe marginea unui articol despre holeră, publicat în „Sozialdemokrat“ nr. 28 din 10 iulie 1884, — 166.
- 200 Este vorba de scrisoarea lui Rodbertus adresată lui J. Zeiller la 14 martie 1875, publicată postum în „Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft“. Bd. 35, Tübingen, 1879, S. 219. Această acuzație calomnioasă a lui Rodbertus a fost respinsă de Engels în prefața la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx „Mizeria filosofiei“ (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 175—188), precum și în prefața la volumul al II-lea al „Capitalului“ lui Marx. (Vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 14—15). — 166.
- 201 La 16 iulie 1884, Bernstein îi comunica lui Engels că în campania pentru alegerile de deputați în Reichstag, care urmau să aibă loc în toamnă, circumscripțiile în care candida Bebel nu erau sigure, și că nici în ce-l privea pe Liebknecht lucrurile nu stăteau mai bine. — 167.
- 202 Engels are în vedere atacurile împotriva ateismului, formulate de B. Geiser în articolul „Das Innere der Erde“, publicat în „Neue Welt“ nr. 14 și 15 din 1884. — 167.
- 203 În legătură cu epidemia de holeră, care amenința Parisul, Engels și P. Lafargue au convenit să o convingă pe Laura Lafargue să plece pentru un timp în Anglia. — 168.
- 204 Redacția publicației „Journal des Economistes“ care a publicat articolul lui P. Lafargue „Le Blé en Amérique“, a însoțit articolul de o notă în care, între altele, se exprima regretul că „P. Lafargue nu și-a consacrat admirabila sa gândire de cercetător și stilul cursiv economiei politice“. — 170.

- 205 În jurul datei de 5 august 1884, Engels a plecat la odihnă la Worthing (pe litoralul sudic al Angliei) unde a rămas pînă la 1 septembrie. — 177, 178, 190.
- 206 Este vorba de cea de-a patra conferință anuală a Federației democrate (vezi adnotarea 67) care s-a ținut la Londra ; s-a hotărît schimbarea denumirii Federației democrate în Federația social-democrată. — 177.
- 207 Inceputul scrisorii nu s-a păstrat. În scrisoarea de față Engels își expune observațiile la manuscrisul lui P. Lafargue — recenzia la cartea economistului și sociologului francez P. Leroy-Beaulieu „Le Collectivisme. Examen critique du nouveau socialisme“. O parte a cărții era consacrată contestării teoriei economice a lui Marx, în primul rînd teoriei plusvalorii. Articolul lui Lafargue a fost publicat în „Journal des Economistes“ nr. 9 din 1884 sub titlul : „La theorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu“. — 179.
- 208 Forma nemijlocită a circulației mărfurilor este forma : marfă-bani-marfă ; cea de-a doua formă este bani-marfă-bani. — 180.
- 209 George Campbell. „Modern India : a sketch of the system of civil government. To which is prefixed, some account of the native institutions“. London 1852. — 179.
- 210 J. W. Money. „Java ; or, how to manage a colony“. London 1861. — 179.
- 211 Gabriel Deville. „Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique“. Paris 1883. Un exemplar cu dedicația autorului s-a găsit în biblioteca lui Engels. — 183
- 212 Redactorul șef al publicației „Journal des Economistes“, Gustave Molinari, l-a asigurat pe Lafargue că i se va da posibilitatea să răspundă la presupusele obiecții ale lui Beaulieu, după care disuția urma să se încheie. Aceste obiecții au fost publicate în „Journal des Economistes“ nr. 10 din 1884 sub titlul „Le Capital de Karl Marx à propos d'une anticritique“ semnat de M. Block ; Lafargue a răspuns tot în „Journal des Economistes“ nr. 11 din 1884 prin articolul „Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block“. — 183.
- 213 În scrisoarea din 6 august 1884, Volmar îl ruga pe Engels să-i indice instituția de învățămînt superior în care o tînără suedeză, Julia Kjellberg, putea să studieze temeinic științele sociale. — 184.
- 214 Această scrisoare a lui Engels constituie răspunsul la scrisoarea reprezentantei grupului social-democrat polonez din Geneva, Maria Jankowska Mendelsonowa (S. Leonowicz) din 12 august 1884 ; ea i-a cerut lui Engels permisiunea de a traduce în limba polonă lucrarea „Originea familiei, a proprietății private și a statului“. — 185.
- 215 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 14—26. — 187, 209, 211, 219.

- 216 Kautsky propunea ca în presa germană să se anunțe apropiata apariție a lucrării lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“, în scopul de a împiedica interzicerea acestei cărți în Germania. — 187.
- 217 În „Sozialdemokrat“ nr. 36 din 3 septembrie 1884 a fost publicat un articol de fond sub titlul „Höheres Blech“, care combătea un articol apărut în publicația vieneză „Deutsche Wochenschrift“, în august 1884, al publicistului austriac G. Bahr, în care acesta îl elogia pe Rodbertus.  
În aprilie 1884, socialistul german G. W. Fabian, care trăia în S.U.A., a publicat în „Freidenker“ un articol în care ataca teoria statului a lui Marx și Engels. Neprimind replică, Fabian și-a repetat atacul în „New Yorker Volkszeitung“; întrucât acest al doilea articol fusese publicat într-un ziar socialist, i s-a dat replica în „Sozialdemokrat“ nr. 36 din 3 septembrie 1884 prin articolul lui E. Bernstein „Ein Ketzerrichter“.
- În „Sozialdemokrat“ nr. 37 din 11 septembrie 1884 a fost publicat articolul intitulat „Wie stellen wir uns zur Börsensteuer?“. — 191.
- 218 În „Kölnische Zeitung“ nr. 241 din 30 august 1884 a fost publicat articolul intitulat „Professor Schweinfurth über den Congo“ — despre activitatea desfășurată de Association Internationale Africaine, înființată la Bruxelles în 1876, care și-a schimbat în 1883 denumirea în Association Internationale du Congo. Asociația a fost înființată de regele Leopold al II-lea al Belgiei; un rol important în cadrul ei a avut exploratorul englez H. M. Stanley. Unul dintre obiectivele ei a fost cucerirea și exploatarea bazinului fluviului Congo. Articolul dezvăluia faptul că în locul unei activități filantropice și științifice în Congo, belgienii patronau comerțul de sclavi și introducerea sclaviei, comerțul cu fildeș, ulei de palmier și alte produse locale. — 192.
- 219 În 1884 politica colonială a Germaniei s-a intensificat. La 5 ianuarie 1884 s-a deschis la Frankfurt-am-Main primul congres al Uniunii coloniale. În același an pe litoralul sud-vestic al Africii s-a construit prima fabrică germană. — 192, 199.
- 220 În scrisoarea de față Engels analizează articolul lui Kautsky în dreptat împotriva lui Schramm. Reformistul social democrat german K. A. Schramm trimisese spre publicare în „Neue Zeit“ articolul său „K. Kautsky und Rodbertus“, în care ataca vehement articolul lui Kautsky, „«Das Kapital» von Rodbertus“. Articolul lui Schramm și răspunsul lui Kautsky intitulat „Eine Replik“ au fost publicate în „Neue Zeit“ nr. 11 din 1884. — 193.
- 221 K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 296—308. — 194.
- 222 K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 7—11. — 194.
- 223 K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 100. — 194.

- 224 *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 719—766. — 194.
- 225 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în cartea : *F. Engels*. „*Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen*“. Berlin, 1920. — 196.
- 226 La 15—17 septembrie 1884 a avut loc întâlnirea împăraților Germaniei, Austriei și Rusiei și miniștrilor lor de externe la Czernevice. Aici a fost încheiat tratatul dintre Rusia și Germania privind menținerea neutralității amicale în cazul unui atac asupra uneia dintre cele două părți. — 197.
- 227 Engels se referă, probabil, la efectul pe care l-au produs în Europa rezultatele alegerilor pentru Reichstag din 10 ianuarie 1874, când Partidul muncitoresc social-democrat din Germania a reperat o victorie importantă : au fost aleși șase din candidații propuși de el (între care Bebel și Liebknecht), care au întrunit cu mult mai multe voturi decît la alegerile din 1871. — 197.
- 228 În 1884, sub presiunea mișcării de masă din zonele rurale, în Anglia a fost înfăptuită a treia reformă parlamentară, prin care dreptul electoral a fost extins asupra micilor fermieri și a unei părți a muncitorilor agricoli ; primele alegeri pe baza noii legi electorale au avut loc în noiembrie-decembrie 1885. — 198, 268, 317.
- 229 *Federația social-democrată* (Social Democratic Federation) — organizație socialistă engleză, întemeiată în august 1884 pe baza Federației democratice (Democratic Federation) — (vezi adnotarea 67), care grupa elemente socialiste eterogene, în special din rindurile intelectualității. Conducerea federației s-a aflat vreme îndelungată în minile reformiștilor, în frunte cu Hyndman, care ducea o politică oportunistă și sectară. În opoziție cu linia promovată de Hyndman, grupul de marxiști revoluționari (E. Marx-Aveling, E. Aveling, T. Mann ș.a.) care făcea parte din federație, lupta pentru stabilirea unei strînse legături cu mișcarea muncitorească de masă. După sciziunea din toamna anului 1884 și formarea de către reprezentanții aripii de stînga, în decembrie 1884, a organizației de sine stătătoare — Liga socialistă (vezi adnotarea 279) — influența oportuniștilor în federație a crescut. Cu toate acestea, sub influența stării de spirit revoluționare a maselor, în cadrul federației a continuat procesul de formare a elementelor revoluționare, nemulțumite de conducerea oportunistă. — 198, 206, 223, 235, 243, 340, 461, 483, 516, 519, 523, 564, 579, 586, 596, 600, 616.
- 230 Este vorba de prima ediție germană a lucrării lui Marx „Mizeria filosofiei“ (vezi adnotarea 81).  
Editura J.H.W. Dietz, din Stuttgart, unde urma să apară lucrarea, introdusese o ortografie propusă de Bruno Geiser, dar cu care Engels nu era de acord. La 15 octombrie 1884 Dietz îi scria lui Engels : „O mică remarcă a lui Kautsky în momentul cînd mi-a dat manuscrisul ne-ar fi economisit, dumneavoastră și mie munca de a modifica... Voi da curs cu plăcere dorinței dumneavoastră referitoare la ortografie... Personal, eu nu sînt de acord

cu acest mod de a scrie, dar l-am acceptat pentru a-l elimina pe acela și mai odios practicat la „Neue Welt”, începînd din 1882”.

În prima ediție germană a lucrării lui Marx „Mizeria filosofiei” în loc de prefață a fost publicat articolul lui Marx „Despre Proudhon” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 16, Editura politică București, 1963, p. 28—35), iar în anexă au fost incluse: un fragment din lucrarea lui Marx „Contribuții la critica economiei politice” — despre teoria economistului englez John Gray (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 72—75) și versiunea germană a articolului lui Marx „Discurs asupra liber-schimbismului” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 447—460). — 200, 203, 205, 206, 208, 215.

- 231 În scrisoarea din 11 octombrie 1884, Kautsky îi mulțumea lui Engels pentru observațiile făcute pe marginea articolului său (vezi volumul de față p. 193—194), și îi comunica că intenționează să citească cartea lui Rodbertus „Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes”. — 203.
- 232 În ziarul parizian „Cri du Peuple” nr. 356 din 18 octombrie 1884 a fost publicată o notă intitulată „Exécution d’un agent provocateur”; Henrich Nonne originar din Hannover, dar domiciliat la Paris, era de fapt un agent prusian și urma să fie exclus din Partidul muncitoresc socialist din Germania. — 206.
- 233 Engels și-a formulat criticile la adresa lui Mommsen în lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 119—123). — 207.
- 234 În alegerile pentru Reichstag (28 octombrie 1884), despre rezultatele cărora Bebel i-a telegrafiat lui Engels, precum și în alegerile suplimentare de la începutul lunii noiembrie, Partidul social-democrat din Germania a obținut 24 de locuri, față de 13 locuri în alegerile precedente; el a întrunit 549.990 de voturi, cu 238.029 voturi mai mult decît în 1881. — 209, 215, 220.
- 235 În urma alegerilor, fracțiunea social-democrată a reușit pentru prima oară să obțină dreptul de a prezenta proiecte de lege, deoarece, potrivit regulamentului Reichstagului, acest drept nu-l aveau decît fracțiunile care numărau cel puțin 15 deputați. — 210.
- 236 Bebel a fost ales în Reichstag în circumscripția electorală Hamburg I (12.282 de voturi) și în circumscripția electorală Dresden I (8.620 de voturi la alegerile principale și 11.106 voturi la cele suplimentare); la Leipzig (9.676 de voturi) și la Köln (4.151 de voturi) el nu a fost ales. — 210.
- 237 W. Liebknecht a obținut în alegerile principale de la Offenbach numai 6.950 de voturi, dar în alegerile suplimentare, a obținut 10.505 voturi, fiind declarat ales. — 212.

- 238 În scrisoarea respectivă, P. Martignetti îi cerea lui Engels permisiunea de a traduce lucrarea „Originea familiei, a proprietății private și a statului” în limba italiană, și, totodată, îl ruga să revadă traducerea; versiunea italiană a acestei lucrări a apărut în 1885. — 214.
- 239 Engels are în vedere articolul de fond din nr. 45 al ziarului „Sozialdemokrat”, din 6 noiembrie 1884, intitulat „Unsere Bilanz”. — 215.
- 240 K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 366—547. — 217.
- 241 Ca rezultat al războiului pentru succesiunea la tronul Austriei (1740—1748) regele prusian Frederic al II-lea a ocupat Silezia, care aparținea Austriei. În acest război, Frederic al II-lea a luptat împotriva Austriei în alianță cu Franța și cu Bavaria; în timpul războiului el și-a trădat de două ori aliații, încheind pace separată cu Austria (în 1742 și în 1745).  
În 1756—1763, Prusia a fost una dintre participantele la războiul de 7 ani.  
La 5 aprilie 1795 a fost încheiată pacea separată de la Basel dintre Prusia și Republica Franceză; în felul acesta ea își trăda aliații din prima coaliție antifranceză. — 220.
- 242 Engels are în vedere anexarea și includerea în componența Prusiei, a regatului Hannover, a principatului Hessen-Kassel, a ducatului Nassau și a orașului liber Frankfurt-am-Main, care participaseră la războiul austro-prusian de partea Austriei. Anexarea acestor teritorii a fost legiferată la 20 septembrie 1866. — 220.
- 243 Este vorba de lovitura de stat contrarevoluționară din Prusia din noiembrie 1848, care a început cu dizolvarea Adunării constituante prusiene și s-a încheiat la 5 decembrie 1848 cu dizolvarea Adunării naționale și promulgarea așa-numitei constituții octroiate; potrivit acestei constituții se introducea sistemul bicameral; regele însă avea dreptul nu numai de a schimba hotărârile Camerelor, dar și de a revizui articole din constituție. (Vezi și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, p. 78—82). — 221.
- 244 Este vorba de polemica pe care o ducea în acea perioadă P. Lafargue pe marginea cărții lui Leroy-Beaulieu „Le Collectivisme. Examen critique du nouveau socialisme” (vezi adnotările 207 și 212 precum și volumul de față, p. 179—183). — 223.
- 245 În „Sozialdemokrat” nr 47, din 21 noiembrie 1884, se relatează că la 15 noiembrie 1884 socialiștii francezi au ținut un miting de solidaritate cu muncitorii germani și se dădeau extrase din articolul publicat în „Lyon-Socialiste” nr. 9 din 9 noiembrie 1884, în care era salutăta victoria social-democraților germani în alegerile pentru Reichstag (vezi adnotarea 234). — 224.
- 246 În timpul alegerilor pentru Reichstag (noiembrie 1884), candidatul social-democrat în circumscripția Darmstadt, F. Müller, a dat o

proclamație care constituia un răspuns la proclamația ostilă a național-liberalilor (vezi adnotarea 176). Müller declara că el este adeptul republicii și al Comunei din Paris. Proclamația a fost publicată în „Sozialdemokrat“ nr. 46 din 14 noiembrie 1884.

J. Guesde a citat proclamația lui Müller în articolul de fond al ziarului „Cri du Peuple“ nr. 387 din 18 noiembrie 1884, sub titlul „Nouvelle Victoire“.

Vorbind despre programul de la Hannover, Engels avea în vedere proclamația electorală dată publicității la Hannover; în această proclamație se afirma că ofensiva reacțiunii în Germania se explică prin lașitatea național-liberalilor, prin obediența lor față de Bismarck. Proclamația a fost publicată în „Sozialdemokrat“ nr. 47 din 21 noiembrie 1884. — 224, 230.

247 În legătură cu mitingul de solidaritate cu social-democrații germani, programat pentru 15 noiembrie 1884 (vezi adnotarea 245), Bernstein îi scrisese lui Lafargue rugându-l să nu vorbească prea dur despre Lassalle. — 225.

248 În „Journal des Economistes“ nr. 10 din 1884 a fost publicat articolul „La théorie de la valeur de Karl Marx“ al sociologului și economistului italian A. Loria. Engels i-a trimis lui P. Lafargue observațiile critice pe marginea acestui articol pentru ca Lafargue să le folosească în cazul în care ar fi continuat polemica. — 225.

249 Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 26, partea a III-a, Editura politică, București, 1984, p. 67—253. — 225.

250 În scrisoarea adresată lui Engels la 26 noiembrie 1884, muncitorul socialist britanic J. L. Mahon solicita să fie primit pentru o convorbire în problemele mișcării muncitorești britanice. — 226.

251 În scrisoarea din 2 decembrie 1884, Kautsky îl ruga pe Engels să decidă cum să se publice „Discurs asupra liber-schimbismului“ (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 447—460). — în broșură separată sau ca anexă la prima ediție germană a „Mizeriei filosofiei“ care urma să apară la Stuttgart, în editura Dietz (vezi adnotarea 230). — 229.

252 Engels are în vedere articolul de fond din „Kölnische Zeitung“: „Die Stichwahlen“ nr. 307 din 4 noiembrie 1884, „Die Reichstagsstichwahl in Köln“ — nr. 309 din 6 noiembrie 1884 și „Noch einmal die Kölner Stichwahl“ — nr. 311 din 8 noiembrie 1884, în care se cerea social-democraților să declare oficial renunțarea la principiile revoluționare. — 229.

253 În cuvântarea rostită la 10 mai 1884 în Reichstag în cadrul debaterii proiectului de lege privind prelungirea valabilității legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22), Geiser a declarat că social-democrații nu intenționează să distrugă prin mijloace violente relațiile statale și sociale existente; declarația lui Bismarck din Reichstag de la 9 mai 1884 despre recunoașterea dreptului la

muncă (vezi adnotarea 179) a fost apreciată de Geiser ca o expresie a revoluției sociale care avea loc.

Cuvîntarea lui Geiser a fost publicată parțial în broșura „Die Debatte über das Sozialisten-Gesetz im Deutschen Reichstag. 2. und 3. Lesung“, editată la München în 1884. — 230.

- 254 Este vorba de contribuția în valoare de 5 miliarde de franci pe care Franța a trebuit s-o plătească Germaniei, după înfrîngerea în războiul franco-prusian din 1870—1871, în conformitate cu prevederile tratatului de pace de la Frankfurt (10 mai 1871). — 232.
- 255 Este vorba de Adunarea națională germană, care și-a ținut ședințele la Frankfurt-am-Main în 1848—1849. — 232.
- 256 Gruparea politică din jurul ziarului parizian „Le National“ reunea republicani burghezi moderați în frunte cu Armand Marrast; în anii '40 se baza pe burghezia industrială și întreținea legături cu intelectualitatea liberală. „Le National“, a apărut din 1830 pînă în 1851. — 232.
- 257 Din această scrisoare s-a păstrat numai fragmentul de față, citat de P. Lafargue în articolul „Descendre dans la rue“, publicat în „Lyon-Socialiste“ nr. 15 din 21 decembrie 1884. — 234.
- 258 La sfîrșitul anului 1884, în scopul activizării politicii coloniale a Germaniei, Bismarck a cerut Reichstagului să aprobe subvenționarea anuală a companiilor de navigație pentru organizarea de curse regulate spre Asia de est, Australia și Africa. Această cerere a guvernului a dus la divergențe în rîndurile fracțiunii social-democrate din Reichstag. Aripa de stînga, în frunte cu A. Bebel și W. Liebknecht, urmînd indicațiile lui Engels, s-a pronunțat împotriva sprijinirii cererii guvernului. Majoritatea oportunistă a fracțiunii (Dietz, Frohme, Grillenberger ș.a.) intenționa să voteze pentru acordarea subvențiilor sub pretextul dezvoltării relațiilor internaționale. Sub presiunea acestei majorități, fracțiunea social-democrată a adoptat o hotărîre în care se arăta că problema acordării subvențiilor nu are un caracter principal și că se lasă la latitudinea fiecărui membru al fracțiunii să voteze cum va considera; totodată se preciza că majoritatea deputaților social-democrați va vota pentru acordarea subvențiilor.
- Poziția oportunistă a aripii de dreapta a fracțiunii a fost condamnată cu fermitate de masa membrilor partidului, de ziarul „Sozialdemokrat“ organul central al partidului, a cărui luptă împotriva oportuniștilor era sprijinită și îndrumată de Engels. Sub influența criticii ferme, majoritatea fracțiunii a fost nevoită să-și modifice într-o oarecare măsură atitudinea față de proiectul guvernamental în timpul dezbaterii acestuia în Reichstag, în martie 1885, condiționînd votul în favoarea proiectului de adoptarea de către Reichstag a unor propuneri ale fracțiunii. Numai după ce aceste propuneri au fost respinse de Reichstag, împotriva proiectului au votat toți membrii fracțiunii social-democrate. — 237, 238, 244, 250, 265, 294, 383.



- 259 Un fragment din această scrisoare a fost publicat în cartea: „F. Engels, Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen“. Berlin, 1920. — 238.
- 260 Engels se referă la intervenția lui M. Kayser, cu acordul întregii fracțiuni social-democrate din Reichstag, în susținerea proiectului guvernamental privind tarifele vamale protecționiste pe anul 1879. Marx și Engels au condamnat cu fermitate acțiunea lui Kayser, care a susținut în Reichstag un proiect care era în avantajul marilor industriași și marilor proprietari funciari și în dauna maselor populare, precum și toleranța manifestată față de Kayser de o serie de conducători ai social-democrației germane. — 239.
- 261 În scrisoarea din 18 noiembrie 1884, P. Martignetti îl întreba pe Engels dacă ar putea să editeze într-un singur volum două lucrări ale acestuia — „Originea familiei, a proprietății private și a statului“, la traducerea căreia Martignetti lucra în acel moment, și „Războiul țărănesc german“. — 242.
- 262 Este vorba de apropierea conducerii Federației social-democrate de posibiliști (vezi adnotările 229 și 12).  
În „Justice“ nr. 50 din 27 decembrie 1884 a fost publicată scrisoarea lui Adolphe Smith intitulată „France and the International Congress“, în această scrisoare Smith cerea ca Federația social-democrată care se pronunța pentru convocarea unui congres socialist-internațional, să-i recunoască pe posibiliști drept principală organizație a socialiștilor francezi, și să nu întrețină relații cu Partidul muncitoresc francez (vezi adnotarea 115). — 245.
- 263 Este vorba de manuscrisul traducerii în limba engleză a lucrării lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia“, făcută de socialistă americană F. Kelley-Wischnewetzky, pentru editarea în S.U.A. — 246, 254.
- 264 Este vorba despre broșura „G. Gross. «Karl Marx»“. Leipzig 1885, la care, în acea vreme Kautsky scria o recenzie care a fost publicată în „Neue Zeit“ nr. 6 din 1885. — 248
- 265 În scrisoarea din 9 ianuarie 1885, Kautsky îi comunica lui Engels că social-democratul oportunist german Viereck i-a propus să lucreze temporar sau permanent la „Süddeutsche Post“ pe care el îl edita la München. — 248.
- 266 În ediția a 3-a a cărții sale, „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus“, apărută în 1879, E. Dühring a încercat să respingă unele observații critice ale lui Engels la adresa sa. — 248.
- 267 Intenționînd să editeze în „Biblioteca social-democrată“ unele lucrări ale lui Marx și Engels publicate în 1850 în „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, Schlüter îi ceruse lui Engels, la 10 ianuarie 1885, o colecție completă a acestei publicații. — 248.

- 268 *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 18—20, — 249.
- 269 Scurte fragmente din această scrisoare au fost publicate pentru prima oară în cartea Th. Höhle. „Franz Mehring“. Berlin, 1956. Atitudinea negativă a lui Engels față de F. Mehring, exprimată în această scrisoare, se explica prin faptul că la sfârșitul anilor 70, Mehring, care colaborase la ziarul social-democrat „Volksstaat“, a început să publice în presa național-liberală (vezi adnotarea 176). Dar încă la mijlocul anilor 80 el a rupt cu presa reacționară, a trecut la ziarul democrat berlinez „Volkszeitung“, iar în 1891 a aderat la partidul social-democrat. Acest fapt a determinat schimbarea atitudinii lui Engels față de el; în anii 90 Engels a exprimat în repetate rânduri aprecieri pozitive față de activitatea publicistică și științifică a lui Mehring. — 250, 316.
- 270 Scrisoarea de față a fost remisă de P. Lafargue lui Guesde, iar acesta din urmă s-a inspirat din ea pentru un articol al său publicat ca editorial în „Cri du Peuple“ nr. 461 din 31 ianuarie 1885. Fragmentul de față a fost inclus integral de Guesde în acest articol cu mențiunea că scrisoarea a fost primită de la Londra de la „unul dintre veteranii marilor noastre bătălii sociale“. Textul integral al scrisorii nu s-a păstrat. Problema abordată de Engels în această scrisoare a fost tratată de el și în articolul „Consilieri intimi imperiali ruși — atentatori“, publicat în „Sozialdemokrat“ nr. 5 din 29 ianuarie 1885 (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 189—191). — 253.
- 271 Este vorba de schimbul de note din 13 (1) ianuarie 1885 dintre Rusia și Prusia privind extrădarea reciprocă a persoanelor învinuite de crime sau delcte împotriva suveranului uneia dintre aceste țări sau a membrilor familiei sale, precum și la extrădarea persoanelor acuzate că fabrică sau dețin explozibile. — 253.
- 272 Este vorba de prefața lui Engels la prima ediție a lucrării sale „Situția clasei muncitoare din Anglia“ (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 2, Editura politică, București, 1958, p. 239—532) și de dedicația „Către clasa muncitoare a Marii Britanii“ (*K. Marx și F. Engels*, Op. cit., p. 243—247). În ediția americană a acestei lucrări prefața și dedicația nu au fost incluse. — 255.
- 273 Cu scopul de a grăbi editarea volumului al II-lea al „Capitalului“ în limba rusă, Engels i-a trimis lui Danielson pentru traducere coli ale ediției germane pe măsură ce se tipăreau. — 257, 263, 274, 288, 293, 301, 311.
- 274 Este vorba de arestarea lui G. Lopatin la Petersburg, la 6 octombrie 1884. Lopatin a fost anchetat pînă în mai 1887 iar la 4 iunie 1887 în „procesul celor 21“ a fost condamnat la moarte; ulterior această condamnare i-a fost comutată în detenție pe viață în forțarea Schlisselburg. — 258, 347, 515.
- 275 În scrisoarea de față Engels răspunde la întrebările lui Lavrov referitoare la exactitatea afirmațiilor despre Marx făcute în broșura lui Gross (vezi adnotarea 264), precum și la cele referitoare

- la ediția germană, din 1885, a lucrării lui Marx „Mizeria filosofiei”. — 258.
- 276 *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 14—26. Engels a criticat concepțiile lui Rodbertus și în prefața sa la ediția germană a „Mizeriei filosofiei” (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 175—188. — 259.
- 277 La întrebarea lui Engels în legătură cu zvonurile referitoare la interzicerea în Germania a cărții sale „Originea familiei, a proprietății private și a statului” (vezi volumul de față, p. 250). Schlüter i-a răspuns că, potrivit informațiilor pe care le deține, nu există o interdicție oficială, dar că la Leipzig a fost confiscat un mare număr de exemplare ale cărții și, cu toate că ulterior ele au fost restituite, librării refuză să mai achiziționeze cartea și că ea se trimite de la Zürich numai în baza unor comenzi. — 260.
- 278 Este vorba de manuscrisul lui Marx, „Contribuții la critica economiei politice” datînd din 1861—1863. O caracterizare detaliată a acestui manuscris a fost făcută de Engels în prefața la volumul al II-lea al „Capitalului” (*K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 8). Partea principală a acestui manuscris o constituie „Teorii asupra plusvalorii” — volumul al IV-lea al „Capitalului”, (*K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 26, părțile I—III). — 262.
279. Este vorba de Federația social-democrată (vezi adnotarea 229) și de Liga socialistă.
- Liga socialistă* (Socialist League) — organizație socialistă engleză întemeiată în decembrie 1884 de un grup de socialiști care au ieșit din Federația social-democrată pentru că erau nemulțumiți de linia oportunistă a conducerii acesteia. Printre organizatorii ligii s-au numărat Eleanor Marx-Aveling, Ernest Belfort Bax, William Morris și alții. În primii ani de existență a Ligii, membrii ei au participat intens la mișcarea muncitorească. Curînd însă, în Ligă au început să predomine elementele anarhiste și mulți dintre organizatorii ei, inclusiv E. Marx-Aveling și E. Aveling au părăsit-o. În 1889 Liga socialistă s-a destrămat. — 262, 271, 321, 389, 424, 426, 435, 438, 443, 462, 483, 516, 520, 524, 581, 583, 586, 602.
- 280 În scrisoarea la care se referă Engels, social-democratul german K. Varenholz, care trăia la Londra, contestă informația apărută în „Sozialdemokrat” nr. 3 din 15 ianuarie 1885, despre cauzele sciziunii din Federația social-democrată, informație care, prin conținutul ei, reflecta opinia lui Engels, exprimată de acesta în scrisoarea adresată lui Bernstein la 29 decembrie 1884 (vezi volumul de față, p. 234—237). Varenholz prezenta eronat aceste cauze și susținea linia oportunistă și sectaristă a lui Hyndman. Răspunsul lui Aveling către Varenholz a fost publicat în „Sozialdemokrat” nr. 13 din 26 martie 1885. — 262.
- 281 Este vorba de un grup de muncitori din bazinul carbonifer Montceau-les-Mines, arestați în noiembrie 1884 sub acuzația de a fi

- organizat o serie de explozii la mine și în oraș. Autorul exploziei din ziua de 7 noiembrie, care a constituit cauza nemijlocită a arestării, era Brenin, un agent al comisarului local de poliție Thévenin. Printre cei arestați erau și participanți activi la mișcarea muncitorească, deși ei nu aveau nici o legătură cu aceste explozii. Rolul provocator al lui Brenin a fost demascat de ziarul socialist „Cri du Peuple” într-o serie de articole. Procesul a avut loc la sfârșitul lui mai; acuzații au fost condamnați la închisoare pe diferite termene. — 263.
- 282 R. Stegemann s-a adresat lui Engels la 21 martie 1885 cu rugămintea de a-i indica materialele în care ar putea găsi o caracterizare a lui Marx, pe care el voia să o facă în partea introductivă a lucrării pe care voia s-o editeze și care era consacrată teoriei economice a lui Marx. În cazul absenței unor surse tipărite, Stegemann îl ruga pe Engels să-i comunice impresiile lui despre Marx ca om. — 263.
- 283 După cât se pare, este vorba de broșura lui A. Schäffle „Die Quintessenz des Socialismus”, publicată sub pseudonimul „Volks-wirth” în 1875 la Gotha. Schäffle scria în această broșură că „el însuși a avut nevoie de ani întregi pentru a pătrunde sensul volumului I al «Capitalului»”. — 264.
- 284 Guvernul francez în frunte cu liderul republicanilor moderați J. Ferry a demisionat la 30 martie 1885 din cauza eșecului politicii coloniale în Indochina. — 265, 267.
- 285 După alegerile din 1884 (vezi adnotarea 234) fracțiunea social-democrată din Reichstag consta dintr-o aripă oportunistă, condusă de Auer, Blos, Geiser, Frohme și alții și o aripă revoluționară în frunte cu Bebel și Liebknecht. — 265.
- 286 Majoritatea oportunistă a fracțiunii social-democrate din Reichstag, nemulțumită de critica din ziarul „Sozialdemokrat” la adresa atitudinii ei față de proiectul de lege privind subvențiile pentru companiile de navigație (vezi adnotarea 258), a încercat să conteste dreptul organului de partid de a critica activitatea fracțiunii. Declarația fracțiunii în această problemă a fost publicată în „Sozialdemokrat” nr. 14, din 2 aprilie 1885. Dar cea mai mare parte a organizațiilor social-democrate au sprijinit ferm redacția ziarului. Majoritatea fracțiunii a fost nevoită să cedeze și, într-o declarație comună cu redacția ziarului „Sozialdemokrat”, publicată la 23 aprilie, a renunțat practic la această poziție (vezi adnotarea 298). — 265, 266, 272, 288, 298, 299, 312, 323, 561.
- 287 Este vorba de guvernul Gladstone, aflat la putere în 1880—1885 (vezi și adnotarea 323). — 267.
- 288 Este vorba despre articolele și notele redacționale din „Sozialdemokrat” nr. 2, 3, 5 și 7 din 8, 15 și 29 ianuarie și 12 februarie 1885, în care era criticată poziția majorității fracțiunii față de proiectul de lege cu privire la subvențiile pentru companiile de navigație (vezi adnotarea 258). Cea mai mare parte a acestor articole fuseseră scrise de W. Liebknecht. — 268.

- 289 Se are în vedere conflictul anglo-rus din martie—aprilie 1885, generat de interesele imperialiste ale celor două țări în zona graniței de nord-vest a Afganistanului. După ce Rusia a cucerit sudul Turkmeniei, englezii au provocat o ciocnire între trupele rusești și cele afgane, ciocnire care putea duce la conflict armat între cele două mari puteri. Dar izolarea diplomatică a Angliei ca urmare a poziției adoptate de Germania l-a constrins pe Gladstone să cedeze în problema delimitării sferei de influență între Anglia și Rusia în Asia Centrală. — 271.
- 290 În scrisoarea adresată lui Engels la 27 martie 1885, P. Lafargue îi ceruse părerea cu privire la etimologia unor termeni juridici. — 272.
- 291 În scrisoarea amintită, Danielson îi comunica lui Engels unele date referitoare la durata zilei de muncă și la nivelul salariilor muncitorilor în Rusia, precum și la proletarizarea țărănimii; de asemenea, îl anunță că îi va trimite lucrări ale economiștilor ruși: N. I. Siber. „David Ricardo i Karl Marx v ih obščestvenno-ekonomiceskih issledovaniah“, I. I. Ianjul „Fabricinii bit Moskovskoi gubernii“ și P. A. Peskov. „Sanitarnoe issledovanie fabrik po obrabotke voloknistih veščestv v g. Moskve“. — 273.
- 292 La 1 (stil nou — 13) martie 1881, la Petersburg a fost asasinat, în urma sentinței pronunțate de Comitetul executiv al organizației „Narodnaia Volea“, țarul Alexandru al II-lea. — 276.
- 293 Engels se referă la expresia folosită adesea de Plehanov în lucrarea „Divergențele noastre“, și anume că relațiile din cadrul obștii rusești se află într-un echilibru fragil. — 276.
- 294 Este vorba despre următorul pasaj din lucrarea lui Plehanov, „Divergențele noastre“. „Cred că energia potențială a revoluției ruse este uriașă, de neînvinc, și dacă reacțiunea ridică capul, aceasta se întâmplă numai din cauză că noi nu ne pricepem să transformăm această energie potențială într-una cinetică“. (G. V. Plehanov. Opere alese, vol. I, Editura politică, București, 1958, p. 102). — 276.
- 295 Engels reproduce expresia folosită de Hegel în volumul al II-lea al lucrării „Prelegeri de istorie a filosofiei“. Cf. G.W.F. Hegel. Werke. Bd. XIV, Berlin, 1833, S. 62. — 279, 346.
- 296 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul lui Engels la rugămintea repetată a lui Stegemann (vezi adnotarea 282), de a face o scurta caracterizare a lui Marx pentru introducerea la lucrarea pe care o pregătea Stegemann, consacrată criticii teoriei economice a lui Marx. Stegemann își motiva rugămintea prin necesitatea de a da o ripostă la tentativele autorilor burghezi din diferite țări de a prezenta denaturat personalitatea lui Marx. — 280.
- 297 Despre conflictul dintre fracțiune și redacție vezi adnotarea 286. Textul inițial al hotărârii fracțiunii, transmis ziarului, conținea o frază referitoare la faptul că fracțiunea poartă răspunderea deplină pentru conținutul ziarului „Sozialdemokrat“; după ce Bernstein

- a exprimat îndoieli în legătură cu aceasta, Liebknecht, trimis de fracțiune la Zürich pentru a aplana conflictul, a introdus în hotărîre unele modificări, după care aceasta a fost publicată în numărul din 2 aprilie 1885. — 282.
- 298 Este vorba de declarația publicată în „Sozialdemokrat“ nr. 17, din 23 aprilie 1885, în care, în numele fracțiunii social-democrate din Reichstag și al redacției ziarului, se arată că orice tentativă de a îngrădi critica în interiorul partidului ar însemna încălcarea principiilor partidului și i-ar zdruncina temeliele și că este necesar să se întărească pe toate căile unitatea și combativitatea partidului. În problema relațiilor dintre fracțiune și redacție, declarația avea un caracter de compromis: în ea se releva, pe de o parte, că „Sozialdemokrat“ este organul întregului partid, și nu numai al fracțiunii, iar pe de altă se arată că fracțiunea, fiind organul reprezentativ al partidului, poate exercita dreptul de control asupra muncii redacției. — 282.
- 299 *Sistemul taxelor vamale protecționiste*, introdus de Bismarck în 1879 în interesul marilor proprietari funciari și al marilor industriași, și care a fost în vigoare în anii '80 (în 1885 și 1887 a avut loc o nouă majorare a tarifelor vamale la produsele agricole importate) a contribuit, într-o anumită măsură, la dezvoltarea industriei germane, dar a provocat o deteriorare considerabilă a situației economice a maselor largi. Aceasta a provocat nemulțumirea nu numai a proletariatului, dar și a burgheziei mici și mijlocii. — 283.
- 300 În scrisoarea din 13 mai 1885, Schlüter îl ruga pe Engels să-l ajute în selectarea versurilor și cîntecelor revoluționare pentru culegerea pe care o pregătea pentru tipar și care era destinată muncitorilor. Schlüter întreba, între altele, dacă au existat, în timpul revoluției din 1848 din Germania, în timpul mișcării chartiste din Anglia și în perioada răscoalelor țărănești din secolele XV—XVI cintece și versuri care au căpătat răspîndire generală. Culegerea, intitulată „Vorwärts! Eine Sammlung von Gedichten für das arbeitende Volk“ a apărut la Zürich în 1886. În aceeași scrisoare, Schlüter îi comunica lui Engels că intenționează să publice un volum cuprinzînd lucrări de mici proporții și articole ale lui Marx, inclusiv unele documente ale Internaționalei.
- Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în „Neue Zeit“, 1918. Bd. I. Nr. 11. — 284.
- 301 Este vorba despre coralul lui Martin Luther, pe care H. Heine, în lucrarea sa „Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland“ (1834), l-a denumit „Marsilieza Reformei“.
- În lucrarea sa, „Dialectica naturii“, Engels a numit acest coral „Marsilieza secolului al XVI-lea“ (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 330). — 284.
- 302 Este vorba despre cîntecul scris în 1844 de M. F. Chemnitz, care începea cu cuvintele „Schleswig-Holstein înconjurat de mare“ și care a dobîndit o deosebită popularitate în timpul luptei pentru

- eliberarea acestui teritoriu de sub dominația daneză, și de Heckerlied (Cîntecul lui Hecker), consacrat unuia dintre conducătorii democraților mic-burghezi din Baden, în timpul revoluției din 1848. — 285.
- 303 Este vorba de articolele lui Engels cu privire la insurecția din iunie 1848 de la Paris (*K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 126—129, 132—136, 153—160.* — 286.
- 304 Este vorba despre conflictul dintre redactorul șef al ziarului „La Bataille”, P. Lissagaray, și editorul Perinet, care finanța ziarul, în legătură cu primirea de către ziar a sumei de 10 000 de franci din partea unui cîntăreț; Perinet a încercat să-și însușească această sumă și să acapareze total ziarul, dar nu a reușit. — 287.
- 305 F. Engels. „Anti-Dühring” (*K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, București, Editura politică, 1964, p. 80—83.* — 288.
- 306 În articolul „Les substances colloïdales et la coagulation” Grimaux cita următoarea afirmație a lui Schorlemmer: „Dacă chimiștii vor reuși să obțină albumină artificială, ei o vor obține sub forma protoplasmei vii. Enigma vieții poate fi dezlegată numai cu ajutorul sintezei albuminei”. — 288.
- 307 Este vorba de articolul lui Grimaud „Les substances colloïdales et la coagulation”, publicat în *Revue scientifique, t. XXXV, 1885, p. 493—500*; ipoteza citată se află la p. 500. — 288.
- 308 Expresia „plason” a fost folosită de Haeckel în cartea sa „Die Perigenesis der Plastidule oder die Wellenzugung der Lebenstheilchen”. Berlin, 1876. — 288.
- 309 Este vorba despre secțiunile 5 și 6 din volumul al III-lea al „Ca pitalului” (*K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25, partea I, Editura politică, București, 1969, p. 342—468 și partea a II-a, Editura politică, 1973, p. 7—351.* — 288.
- 310 La 21 mai 1885, a început detenția lui P. Lafargue în închisoarea pariziană Sainte. Pélagie întrucît nu plătise amenda de 100 de franci la care fusese condamnat în aprilie 1883 de curtea cu juri din orașul Moulin cînd, împreună cu J. Guesde și J. Dorinois, fusese dat în judecată pentru conținutul discursurilor sale (vezi adnotarea 5). Inițial, Lafargue a stat împreună cu deținuții de drept comun, dar apoi a fost transferat în sectorul deținuților politici. — 290, 296, 298, 301, 310.
- 311 P. Lafargue intenționa să traducă în limba franceză lucrarea lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, după textul italian. Această intenție nu s-a realizat. — 291.
- 312 La 24 mai 1885, la Paris s-a organizat o manifestație în memoria luptătorilor Comunei din Paris. Demonștrânții, purtînd steaguri roșii, s-au îndreptat spre cimitirul Père Lachaise, la Zidul comunarilor; sub pretext că arborarea drapelului roșii la demonstrațiile din

- Paris era interzisă, poliția i-a atacat pe demonstranți. S-a produs o ciocnire în cursul căreia s-au înregistrat morți și răniți.
- Engels considera, pare-se, că o provocare asemănătoare va fi posibilă în timpul funeraliilor lui V. Hugo, care urmau să aiba loc la Paris la 1 iunie 1885. — 292.
- 313 În 1869—1873, Marx a purtat o corespondență regulată cu N. F. Danielson, care îi trimitea sistematic cărți rusești și articole din reviste, consacrate problemei agrare în Rusia, inclusiv scrierile lui N. G. Cernișevski. În scrisoarea din 24 aprilie (6 mai) 1885, Danielson îl întreba pe Engels dacă în volumul al III-lea al „Capitalului” sînt incluse date despre economia Rusiei. — 293.
- 314 Engels se referă la secțiunea a 6-a din volumul al III-lea al „Capitalului” (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 25, partea a II-a, Editura politică, București, 1973, p. 157—351).
- O parte însemnată din extrasele lui Marx din cărțile rusești trimise de Danielson și consacrate problemei agrare în Rusia a fost publicată în „Arhiv Marksa i Enghelsa”, vol. XI, 1948 ; vol. XII, 1952 și vol. XIII, 1955. — 293.
- 315 Engels folosește aici o expresie din discursul rostit de Lichnowski în Adunarea națională de la Frankfurt, la 31 august 1848 ; Lichnowski făcuse o greșeală gramaticală, folosind două negații succesive („Für das historische Recht gibt es *kein* Datum *nicht*”). (vezi și *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 394). — 294.
- 316 Engels se referă la articolul lui G. Stiebeling „Reform oder Revolution”, publicat în ziarul american „Der Sozialist” nr. 7, din 14 februarie 1885, precum și la articolul lui A. Douai „Eine Entgegnung auf Dr. Stiebeling's Artikel”, publicat în nr. 13 al aceluiași ziar, din 28 martie 1885. — 295.
- 317 Este vorba despre lucrarea istoricului got Iordanes (sec. 6) „De origine actibusque Getarum”, care era o prezentare succintă a lucrării lui Cassiodor „Historia Gothica”, ce nu s-a păstrat pînă în zilele noastre, pe care Iordanes a completat-o cu legende orale ale triburilor germanice și provenind din alte surse. Lucrarea lui Iordanes este valoroasă, în unele privințe ea reprezentînd unica sursă pentru istoria goților în perioada migrării și a întemeierii statului vizigot și a celui ostrogot. — 295.
- 319 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în : F. Engels. „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen”. Berlin, 1920. — 297.
- 319 Friedrich-Karl, prinț de Prusia, a murit la 15 iunie 1885. Din 1871 el era inspector general al cavaleriei. — 297, 299, 301.
- 320 Engels are în vedere alegerile care urmau să aibă loc în Anglia în baza reformei electorale din 1884 (vezi adnotarea 228). — 298, 301, 314, 318, 320, 340.



- 321 Evident, este vorba de necrologul lui P. Lafargue la moartea lui V. Hugo, publicat fără semnătură în „Neue Zeit“ nr. 8 din 1885 la rubrica „Politische Korrespondenz“. — 300.
- 322 În scrisoarea din 11 iunie 1885, Lafargue îi comunicase lui Engels că social-democrații din Hamburg oferiseră pentru fondul electoral al socialiștilor francezi 1 000 de franci. Or, organizația de partid din Hamburg, printre ai cărei lideri se numărau oportuniștii Frohme și Dietz, în conflictul dintre fracțiunea social-democrată din Reichstag și redacția ziarului „Sozialdemokrat“ (vezi adnotarea 286) se situase de partea fracțiunii. — 300.
- 323 Engels se referă la demisia cabinetului Gladstone, în iunie 1885, ca urmare a faptului că majoritatea din parlament (conservatorii și irlandezi) nu a votat și aprobat creșterea impozitului la bauturile spirtoase, propusă de guvern. Adevăratele cauze ale căderii lui Gladstone le-au constituit eșecurile politicii coloniale în Asia centrală și în Sudan, precum și refuzul de a acorda Irlandei autonomie în cadrul Imperiului britanic. — 301.
- 324 *Whig*-ii și *radicalii* — două grupări în interiorul partidului liberal; primii reprezentau interesele aristocrației funciare, ceilalți pe cele ale burgheziei industriale. Prin intermediul radicalilor, partidul liberal exercita influență asupra trade-unionurilor. — 301, 364, 367, 384.
- 325 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul la scrisoarea lui Schlüter din 21 mai 1885, în care acesta îl ruga pe Engels să-și spună părerea asupra planului său de a edita în seria „Biblioteca social-democrată“ diferite lucrări și articole ale lui Marx și Engels, precum și documente ale Internaționalei I. — 302.
- 326 Engels se referă la procesul intentat lui „Neue Rheinische Zeitung“ și cel intentat Comitetului districtual al democraților din Renania, care s-au desfășurat la Köln la 7 și 8 februarie 1849. La primul proces au compărut, în calitate de acuzați, K. Marx, redactor șef, F. Engels, coredactor, și H. Korf ca girant responsabil al publicației; la cel de-al doilea — K. Marx, K. Schapper și avocatul Schneider II. Ambele procese s-au încheiat cu achitarea inculpaților. Relatări despre aceste procese au apărut în „Neue Rheinische Zeitung“: despre primul — la 14 februarie, iar despre cel de-al doilea — la 19, 25 27 și 28 februarie 1849. În octombrie 1885, relatarea procesului intentat Comitetului districtual al democraților din Renania a fost publicată în broșură la Zürich, sub titlul: „Karl Marx vor den Kölner Geschwornen. Prozess gegen den Ausschuss der rheinischen Demokraten wegen Aufrufs zum bewaffneten Widerstand“, cu o prefață a lui Engels (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 199—205. — 302.
- 327 O culegere de articole ale lui K. Marx și F. Engels despre insurecția din iunie (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 124—130 și 132—170) nu a fost editată. — 303, 309, 331.

- 328 În legătură cu publicarea în „Sozialdemokrat“ nr. 17, din 23 aprilie 1885, a declarației adoptate la întrunirea social-democraților de la Frankfurt-am-Main, care conținea o critică severă la adresa liniei oportuniste a majorității fracțiunii social-democrate din Reichstag și a tentativelor acesteia de a impune această linie întregului partid (vezi adnotarea 286), unul dintre liderii oportuniștilor, Frohme, a publicat în „Frankfurter Journal“, din 7 mai 1885, o scrisoare în care ataca vehement această declarație. Redacția ziarului „Sozialdemokrat“ a reprodus scrisoarea lui Frohme. (nr. 20 din 14 mai 1885) și în nr. 21 din 21 mai 1885 a inserat, sub titlul „Auch -ein Protest-“, articolul de răspuns al lui Bebel, în care se dădea o riposta ferma lui Frohme. — 304.
- 329 Este vorba de o ediție separată a articolelor lui W. Wolff despre situația țăranilor din Silezia, articole ce fuseseră publicate sub titlul „Die schlesische Milliarde“ în mai multe numere ale lui „Neue Rheinische Zeitung“ între 22 martie și 22 aprilie 1849. Pentru această ediție, apărută în 1886, Engels a scris o prefață a cărei primă parte consta din biografia lui Wolff, datînd încă din 1876 (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 60—97), dar care aici a fost mult scurtată, iar cea de-a doua — intitulată „Cu privire la istoria țăranimii prusiene“. (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, București, Editura politică, 1965, p. 238—249), a fost scrisă special pentru această ediție. — 309, 324, 331, 344.
- 330 În scrisoarea din 24 iunie 1885, Schlüter îi comunica lui Engels că Meissner, în editura căruia apărea „Capitalul“, propunea spre difuzare editurii „Sozialdemokrat“, din Zürich, exemplare ale volumului al II-lea al „Capitalului“, în condiții pe care Schlüter le socotea neavantajoase. — 309.
- 331 Anunțul despre intenția editorului W. Reeves de a publica cartea lui Deville (vezi adnotarea 53) în versiune engleză sub semnătura lui John Broadhouse (pseudonimul lui Hyndman) a apărut în „Justice“ nr. 73, din 6 iunie 1885. Engels considera că înfăptuirea acestei intenții poate dăuna ediției engleze a volumului I al „Capitalului“, a carui traducere el o redacta în acea perioadă. Cartea lui Deville nu a apărut în limba engleză. — 310.
- 332 Socialista germană G. Guillaume-Schack, care lucra la un articol despre limitarea muncii femeilor, i-a scris lui Engels întrebîndu-l dacă este adevărat că el și Marx au luat parte la elaborarea programului Partidului muncitoresc francez (vezi adnotarea 115), în care se revendica salariu egal la muncă egală. — 311.
- 333 Engels se referă la un anunț apărut în „Justice“ despre intenția de a se traduce în limba engleză lucrarea lui Deville „Le Capital de Karl Marx“ (vezi adnotarea 331). În acest timp, Engels ducea tratative cu editura Keegan Paul & Co referitor la editarea versiunii engleze a volumului I al „Capitalului“. Tratatивele au fost întrerupte și reluate de cîteva ori, dar nu s-a ajuns la un acord. În cele din urmă volumul a apărut în editura Swan Sonnenschein, Lowrey & Co. — 312.

- 334 Sistemul algerilor pe bază de liste departamentale (în locul sistemului „pe circumscripții mici”, în virtutea căruia în camera deputaților era ales un singur reprezentant din partea fiecărei circumscripții electorale) a fost introdus în Franța în iunie 1865 din inițiativa partidului republicanilor burghezi moderați aflat la putere din 1879 („oportuniștii” sau „gambetiștii”, după numele lui Gambetta, primul lider al acestui partid). Potrivit acestui sistem, care a fost în vigoare pînă în 1889, mai multe circumscripții mici formau circumscripții mai mari, respectiv departamente. Într-o astfel de circumscripție alegatorul trebuia să voteze toți candidații diferitelor partide, incluși pe lista electorală (se propunea un deputat la 70 000 de locuitori). Pentru a fi ales în primul tur, un candidat trebuia să întrunească majoritatea absolută a voturilor; în cel de-al doilea tur era suficientă majoritatea relativă. — 267, 314, 317, 320, 325, 477, 498.
- 335 Este vorba de relatarea despre dezbaterile parlamentare din 1884—1885 publicată în „Edinburgh Review” nr. 331, din iulie 1885, sub titlul „Parting of the Waters”. Relatarea critica politica aripii radicale a partidului liberal și trasa căile de conciliere cu conservatorii. Autorul relatării îndemna la ruperea liberalismului de școală veche de aripa radicală a partidului, denumind acțiunea „alegerea apelor”. — 314.
- 336 În scrisoarea adresată Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra (vezi adnotarea 118) la 10 iulie 1885, Liebknecht își exprima dezacordul față de propunerea acestei asociații de a convoca un congres extraordinar al partidului în legătură cu conflictul dintre majoritatea oportunistă a fracțiunii social-democrate din Reichstag și redacția ziarului „Sozialdemokrat”. El afirma că divergențele, în special cele dintre organizația din Frankfurt și Frohne (vezi adnotarea 328) pot fi aplanate, el însuși urmînd să acționeze în acest sens și sublinia că acestea nu sînt divergențe de principii. — 315.
- 337 În cuvîntarea rostită la întrunirea social-democrată de la Offenbach la 14 iulie 1885, Liebknecht a atacat vehement scrisoarea grupului social-democrat din Frankfurt, publicată în „Sozialdemokrat” (vezi adnotarea 328). În legătură cu nemulțumirea provocată de această cuvîntare în organizația social-democrată din Frankfurt, la 6 august, în „Sozialdemokrat” nr. 32, a fost publicată declarația lui Liebknecht, în care acesta afirma că critica lui viza numai tonul scrisorii și că el apreciază lupta social-democraților din Frankfurt împotriva legii excepționale. — 315.
- 338 După cit se pare, Engels are în vedere cartea lui Kautsky „Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft” Wien, 1880, pe care el a criticat-o aspru pentru greșeli malthusianiste (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 153—155), precum și seria de articole despre căsătoria în societatea primitivă, publicate sub titlul „Die Entstehung der Ehe und Familie” în revista „Kosmos”, Jg. VI, Stuttgart, 1882—1883 și criticate de Engels într-o serie de scrisori (*K. Marx* și *F. Engels*. Op. cit., p. 425—427 și 441—443). — 316.

- 339 *Radicali* — în ultimele două decenii ale secolului trecut, grup parlamentar în Franța, care s-a desprins din partidul burghez al republicanilor moderati („oportuniști” sau „gambettiști”) și a continuat să susțină o serie de revendicări burghezo-democratice la care acest partid renunțase: desființarea senatului, separarea bisericii de stat, introducerea impozitului progresiv pe venit, etc. Pentru a-si atrage masa de alegători, radicalii cereau, de asemenea, reducerea zilei de muncă, pensii pentru invalizi, precum și alte măsuri cu caracter social-economic. Liderul radicalilor era Clemenceau. În 1901, radicalii s-au constituit organizatoric într-un partid care exprima în principal interesele burgheziei mici și mijlocii. — 317, 325, 341, 403, 405, 406, 410, 417, 421, 423, 433, 438, 461, 476, 484, 498, 652.
- 340 Engels are în vedere divergențele din partidul liberal (vezi adnotarea 324) și apropierea care se contura între o aripă a acestuia — whig-ii — și conservatori. În 1886, această aripă, care se pronunța împotriva acordării autoguvernării Irlandei, s-a scindat și a format partidul liberal-unionist, în frunte cu J. Chamberlaine; în majoritatea problemelor liberal-unioniștii îi sprijineau pe conservatori. — 317, 385, 608.
- 341 Engels nu a scris o prefață specială pentru versiunea rusă a volumului al II-lea al „Capitalului”. Pentru această versiune s-a tradus prefața lui Engels la prima ediție germană a volumului al II-lea, din care s-a eliminat critica la adresa lui Rodbertus. — 318.
- 342 P. Lafargue urma să plece la Bordeaux pentru a-și vizita mama. — 320.
- 343 În legătură cu temerile lui Engels privind proiectata editare în Anglia a cărții lui Deville „Le Capital de Karl Marx” (vezi adnotarea 331), Laura Lafargue îi comunica la 7 august 1885, lui Engels, că editorul cărții, Auriol, a afirmat că ar putea să împiedice publicarea ei în limba engleză. — 320.
- 344 Între 14 august și 14 septembrie 1885, Engels s-a aflat la odihnă pe insula Jersey. — 321.
- 345 În această scrisoare (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 206) scrisă la sugestia lui Danielson, Engels comunica redacției revistei „Severnii Vestnik” că a găsit printre hîrțile rămase de la Marx scrisoarea adresată redacției revistei „Otecestvennie Zapiski”, reprezentînd răspunsul la articolul lui N. K. Mihailovski „Karl Marx în fața judecății d-lui Jukovski” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 117—122) și o pune la dispoziție spre publicare. Această scrisoare nu a apărut însă în „Severnii Vestnik”; ea a fost publicată pentru prima oară în limba rusă în 1886 la Geneva, în „Vestnik Narodnoi Voli”, nr. 5. — 322, 346.
- 346 Engels se referă la conflictul dintre Germania și Spania, izbucnit în august-septembrie 1885 în legătură cu tentativa Germaniei de a cuceri insulele Caroline asupra cărora emitea pretenții Spania. Guvernul german a trimis o canonieră pe una din insule și acolo a

fost înălțat drapelul german. Acest fapt a creat tensiune în relațiile dintre cele două țări. Papa de la Roma, în calitate de arbitru, a susținut pretențiile Spaniei. — 323.

- 347 La 20 septembrie 1885 la Paris, în timpul funeraliilor fostului comunist A. Arnault, sub pretext că arborarea steagurilor roșii este interzisă, poliștii au încercat să smulga eșarfa roșie de pe mormânt și i-au atacat pe participanții la funeralii. — 325
- 348 Este vorba de următoarele evenimente: în intervalul iulie—septembrie 1885, poliția londoneză a arestat de mai multe ori oratori socialiști care au luat cuvântul la mitingurile din East End, iar J. Williams, membru al Federației social-democrate, arestat la 6 septembrie, a fost condamnat la închisoare pe termen de o lună. În legătura cu aceasta, Federația social-democrată, Liga Socialistă, Liga de luptă pentru eliberarea muncii și cluburile muncitorești radicale londoneze (vezi adnotarea 530) au organizat, la 20 septembrie, în zona Dod-street, un miting comun la care au participat câteva mii de persoane. Când poliția a încercat să aresteze oratorii, participanții s-au opus; câteva persoane au fost totuși arestate, dar eliberate a doua zi. La 27 septembrie a avut loc o altă mare demonstrație și un miting, la care a fost adoptată o rezoluție de protest față de acțiunile poliției. După aceasta, încercările de a împiedica discursurile oratorilor socialiști au încetat. — 325, 641.
- 349 Traducerea „Manifestului Partidului Comunist”, făcută de L. Lafargue, a fost publicată în „Le Socialiste” nr. 1—11 la sfârșitul lui august — începutul lui noiembrie 1885. Se pare că Engels a luat cunoștință de textul traducerii după apariția primelor numere ale ziarului. — 326, 333, 341.
- 350 Engels se referă, probabil, la discursul rostit de oportunistul Viereck la întrunirea de la München din 8 august 1885. Viereck declarase că dacă împăratul ar ști cât de prost trăiesc muncitorii ar face pentru ei mult mai mult decât făcuse până atunci. Social-democrații din München au publicat în „Sozialdemokrat” nr. 34, din 20 august 1885, un protest împotriva acestei poziții. Viereck a răspuns printr-o amplă declarație în publicația müncheneză „Deutsches Wochenblatt” nr. 30 din 30 august 1885, care însă a primit o ripostă hotărâtă din partea redacției ziarului „Sozialdemokrat” în nr. 36, din 3 septembrie 1885. — 327.
- 351 Aprecierile lui Engels asupra alegerilor din Franța, formulate în această scrisoare, au fost folosite într-un articol de fond din „Sozialdemokrat” nr. 42, din 15 octombrie 1885. — 327.
- 352 Este vorba despre așa numita „criză bulgară”, izbucnită în septembrie 1885. În noaptea de 5 spre 6 septembrie, la Plovdiv, capitala Rumeliei răsăritene (sudul Bulgariei), care în baza tratatului de la Berlin rămânea sub stăpânirea Turciei, s-a produs o răscoală a patrioților bulgari. Guvernatorul turc a fost răsturnat. Rumelia a fost realipită Bulgariei, iar la 8 septembrie principele Aleksander Battenberg s-a proclamat principe al Bulgariei unificate. Rusia, nemulțumită de apropierea lui Battenberg de Austro-Ungaria, a adop-

- tat o atitudine negativă față de aceste evenimente și și-a rechemat ofițerii din armata bulgară. Informații despre acest fapt au apărut în „Kölnische Zeitung“ nr. 276, 277, 278, 279 din 5, 6, 7 și 8 octombrie 1885.
- Despre evoluția „crizei bulgare“ vezi articolul lui Engels „Situția politică din Europa“ (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 308—315), precum și scrisoarea lui Engels către P. Lafargue din 25 octombrie 1886 (volumul de față, p. 502—510). — 328, 361, 409, 473.
- 353 Este vorba de procesul intentat unui grup de militanți ai social-democrației germane, judecat la tribunalul provincial din Chemnitz, la 28—30 septembrie 1885. Au compărut în fața tribunalului Auer, Bebel, Dietz, Müller, Ulrich, Viereck, Volmar, Frohme și Heinzel, acuzați de apartenență la o „organizație secretă“ care urmărea să împiedice, cu mijloace ilegale, înfăptuirea legilor și indicațiilor autorităților. Pretextul pentru formularea acuzației l-a constituit participarea la congresul partidului social-democrat de la Copenhaga din 1883 (vezi adnotarea 7). Vinovăția inculpaților n-a fost dovedită, iar tribunalul i-a achitat. Guvernul a făcut apel la Curtea de Casație, care a trimis cazul spre rejudecare tribunalului provincial din Freiberg (vezi adnotarea 486). — 328.
- 354 În alegerile pentru Camera deputaților din Franța, din 4 octombrie 1885, desfășurate în contextul nemulțumirii generale față de politica internă și externă a partidului republicanilor burghezi moderați („oportuniștii“), aflat la putere din 1879, majoritatea au avut-o monarhiștii. Pe de altă parte, un mare număr de candidați n-au întrunit voturile necesare pentru a fi aieși, drept care, la 18 octombrie a avut loc un al doilea tur de scrutin, în care majoritatea covârșitoare a revenit deputaților republicani. Ca rezultat, al alegerilor, în Camera deputaților au intrat 372 republicani, între care mulți radicali, și 202 monarhiști. — 318, 328, 333, 362, 422.
- 355 Rezultatele primului tur de scrutin în alegerile din 1885 au provocat o mare dezamăgire în rândurile socialiștilor francezi. P. Lafargue îi scria lui Engels la 7 octombrie 1885: „Sintem înfrinți, ne așteptam la asta, dar nu credeam că înfringerea va fi atât de rușinoasă... Fără îndoială că certurile și luptele dintre posibiliști și coaliția socialiștilor revoluționari au contribuit în mare măsură la îndepărtarea de noi a masei indifferente și inconștiente care s-a aruncat în brațele radicalismului“. În legătură cu această stare de spirit, Engels i-a scris lui Lafargue, explicându-i esența situației create în Franța. Un fragment din această scrisoare a fost publicat imediat în „Le Socialiste“ sub titlul „Situația creată“ (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 225—226). — 329.
- 356 În noua ediție, din 1885, a lucrării lui Marx „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“, Engels a inclus, pe lângă lucrările menționate în scrisoarea anexa a patra („Procesul comuniștilor de la Colonia“) din lucrarea lui Marx „Domnul Vogt“ (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 14, Editura politică, București, 1963, p. 710—717) și postfața lui Marx la ediția a II-a germană a

acestei lucrări (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 18, Editura politică, București, 1963, p. 567—570). — 330.

- 357 In Adresa Organului Central de la Colonia către Liga comuniștilor (1 decembrie 1850) scrisă de partizanii lui Marx și Engels, se prezentau detaliat împrejurările în care s-a produs sciziunea Ligii în ședința de la Londra a Organului Central (15 septembrie 1850). Adresa condamna acțiunile scizioniste ale fracțiunii Willich-Schapper, care, promovind o tactică aventuristă sectaristă milita pentru declanșarea imediată a revoluției, se pronunța pentru excluderea fracțiunii din Liga, dar nu dezvăluia adevăratele cauze ale sciziunii. Unele pasaje ale Adresei erau formulate confuz. — 330.
- 358 In scrisoarea din 19 octombrie 1885, Lavrov îl ruga pe Engels să-l indice materialele pe care trebuia să le consulte pentru lucrarea despre chartism, pe care intenționa să o scrie. — 335.
- 359 Scrisoarea respectivă constituie răspunsul la propunerea social-democratului S. Faerber de a scrie pentru publicația berlineză „Volks-Zeitung” un articol despre situația financiară a Rusiei cu scopul de a împiedica subscrierea, în Germania, la împrumuturile rusești. — 336.
- 360 Operațiunile armatei ruse în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 sunt descrise în următoarele lucrări ale lui A. N. Kuropatkin : „Lovcea, Plevna și Șeinovo (iz istorii rusko-turețkoi voini 1877—1878)”. SPB, 1881 și „Deistvia otriadov ghegenerală Skobeleva v rusko-turețkuiu voinu 1877—78. Lovcea i Plevna”. SPB, 1885. — 333.
- 361 Este vorba de răspunsul lui Liebknecht la scrisoarea lui Faerber. Acesta din urmă se adresase lui Liebknecht cerându-i ca în discursul pe care urma să-l rostească în Reichstag cu prilejul discutării bugetului, să se refere la situația financiară a Rusiei. În scrisoarea respectivă Liebknecht explica de ce nu a mai rostit discursul. — 338.
- 362 La alegerile pentru landtagul saxon (15 septembrie 1885), Liebknecht, care a candidat în circumscripția electorală rurală Leipzig, a fost învins de candidatul unic al conservatorilor (vezi adnotarea 168) și național-liberalilor (vezi adnotarea 176). — 338.
- 363 Alegerile pentru landtagul saxon s-au desfășurat pe baza votului cenșitar; dreptul de a alege îl aveau numai persoanele de la 25 de ani în sus care plăteau un impozit direct de cel puțin 3 mărci, dreptul de a fi ales — persoanele de la 30 de ani în sus care plăteau un impozit direct de cel puțin 30 de mărci și care aveau cetățenia saxonă de cel puțin 3 ani. — 338.
- 364 Este vorba de poczia „Divertiment” din culegerea de cintece populare germane „Des Knaben Wunderhorn” prelucrate și editate de A. Arnim și K. Brentano în 1805—1808. — 340.
365. Este vorba de încercarea socialistului utopist francez E. Cabet de a organiza în America de nord o colonie comunistă alcătuită din câteva sute de adepți ai săi — muncitori francezi. Colonia a ființat

din 1848 pînă în 1856, cînd s-a destrămat din cauza intrigilor și a certurilor; rămășițe ale ei au dăinuit pînă la jumătatea anilor '80. — 340.

- 366 În 1880, la rugămintea lui Paul Lafargue, Engels a prelucrat trei capitole din lucrarea sa „Anti-Dühring” (capitolul I din „Introducere” și capitolele I și II din secțiunea a III-a — vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 18—29, 253—281) ca o lucrare de sine stătătoare, de popularizare, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, care, sub titlul „Socialisme utopique et socialisme scientifique” a fost publicată în „Revue Socialiste” nr. 3, 4 și 5, din 20 martie, 20 aprilie și 5 mai 1880 și în același an a apărut la Paris în broșură sub același titlu. — 341.
- 367 Cuvinte rostite de L. Bamberg, într-o ședință a Reichstagului în 1876 pentru a caracteriza modul cum îi trata Bismarck pe național-liberalii. — 341.
- 368 Este vorba de încercarea nereușită, din 1877, a mareșalului Mac Mahon, președintele Franței, de a restaura monarhia. Mac Mahon nu s-a bucurat de sprijin nici din partea populației și nici din partea armatei. Alegerile din octombrie 1877 au consacrat victoria republicanilor. Mac Mahon a fost nevoit să admită formarea unui guvern republican, iar în ianuarie 1879 a demisionat. — 341, 423, 652.
- 369 Este vorba, probabil, despre următorul pasaj din prefața la ediția germană a „Manifestului Partidului Comunist” din 1872: „.... Avînd în vedere experiența practică... a Comunei din Paris, cînd proletariatul a deținut pentru prima oară puterea politică timp de două luni, acest program este pe alocuri învechit. Comuna a dovedit îndeosebi că „clasa muncitoare nu poate să ia pur și simplu în stăpînire mașina de stat așa cum este și să o pună în funcțiune pentru propriile ei țeluri” (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 93. — 343.
- 370 Este vorba despre piesa dramaturgului englez W. G. Wills „Olivia”, dramatizare după romanul scriitorului englez din secolul al XVIII-lea O. Goldsmith „The Vicar of Wakefield”. — 343.
- 371 Socialistul francez P. Lavigne îi scrisese lui Engels la 8 august 1885 rugîndu-l să revizuiască traducerea făcută de el a lucrării lui Marx „Oprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte”. — 343, 356.
- 372 Este vorba de numărul de voturi obținut de Lafargue în alegerile generale pentru Camera deputaților din Franța din octombrie 1885 (vezi adnotarea 354). — 344.
- 373 Engels se referă la un pasaj din lucrarea sa „Cu privire la istoria Ligii comunistilor” în care este vorba de activitatea lui S. Born, un membru al Ligii comunistilor, ulterior organizatorul „Frăției muncitorești” (1848—1850) și menționează că adevăratul nume al lui Born este Buttermilch (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21,



- Editura politică, București, 1965, p. 219—220). În prefața la cartea lui Adler, „Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiter bewegung in Deutschland“ Born nu este menționat printre persoanele cărora autorul le mulțumește pentru ajutorul dat la scrierea cărții. — 345.
- 374 La scrisoarea sa din 25 august 1885, Danielson a anexat câteva extrase din scrisorile pe care Marx i le adresase la 12 decembrie 1872, 15 și 28 noiembrie 1878, 10 aprilie 1879, 12 septembrie 1880, 19 februarie și 13 decembrie 1881 (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 33, Editura politică, București, 1975, p. 493—494; vol. 34, Editura politică, 1982, 243—244 p. 308—309, 311—313, 319—325, 400—402; vol. 35, Editura politică, 1984, p. 157—161).
- Danielson considera că aceste extrase, în care se făcea o caracterizare a crizei economice, în special financiară și agrare din Anglia și alte câteva țări și erau formulate unele sfaturi în legătură cu traducerea volumului I al „Capitalului” în limba rusă, îi pot fi utile lui Engels în redactarea volumului al III-lea al „Capitalului” și în elaborarea prefaței la volumul al II-lea. În scrisoarea din 10 aprilie 1879, Marx explica, de asemenea, de ce nu terminase încă volumele II și III ale „Capitalului”. — 347.
375. Este vorba despre criza economică din Anglia și alte țări capitaliste, despre care Marx îi scria lui Danielson la 10 aprilie 1879 (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 34, Editura politică, București, 1982, p. 319—325). — 347.
- 376 În această scrisoare Engels a răspuns la rugămintea lui P. Lafargue (formulată în scrisoarea din 13 noiembrie 1885) de a-i comunica detalii despre participarea lui la insurecția din Germania din 1849. Lafargue avea nevoie de aceste date pentru a scrie o biografie a lui Engels, în seria de biografii ale reprezentanților de seamă ai socialismului revoluționar, care apărea în „Le Socialiste”. Scrisoarea lui Engels a stat la baza capitolului al II-lea al acestei biografii, care a fost publicată în nr. 13, din 21 noiembrie 1885 fără semnătură (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 473—475). În același număr a fost reprodus și portretul lui Engels executat de pictorul *Clarius*; o schiță a acestui portret îi fusese trimisă lui Engels de către Lafargue, împreună cu scrisoarea amintită. — 348.
- 377 Sesiunea Reichstagului s-a deschis la 19 noiembrie 1885. — 351.
- 378 În scrisoarea pe care i-a adresat-o lui Engels la 14 august 1885, social-democratul german G. Schumacher, deputat în Reichstag, a încercat să justifice poziția oportunistă a majorității fracțiunii în problema subvențiilor acordate companiilor de navigație (vezi adnotarea 258) prin aceea că partidul social-democrat în general se pronunță pentru apropierea între popoare, că burghezia germană nu poate primi subsidii de la nici o altă națiune și că 10 700 de muncitori de la șantierele navale germane nu au de lucru. Schumacher, afirma de asemenea, că în comparație cu concurenții lor englezi, francezi și austrieci, care beneficiază de subvenții din partea

- guvernelor lor, companiile de navigație germane sînt dezavantajate. Despre poziția lui Engels în aceasta chestiune vezi volumul de față, p. 238—241. — 351.
- 379 W. Liebknecht execută, începînd de la 29 septembrie 1885, o condamnare de patru săptămîni de închisoare la Leipzig. — 351.
- 380 Este vorba de prima bătălie (16 noiembrie 1885) din războiul sîrbo-bulgar, izbucnit în cursul așa numitei „crize bulgare“ (vezi adnotarea 352). Serbia, aflată sub influența Austro-Ungariei a declarat război Bulgariei, cerînd compensații teritoriale în legătură cu mărirea teritoriului bulgar. Dar, după două săptămîni, armata bulgară, în pofida faptului ca guvernul Rusiei țariste își rechemase ofițerii, i-a învins pe sîrbi. Tratatul de pace a confirmat vechile granițe dintre cele două state. Cauzele și desfășurarea acestui război au fost analizate de Engels în articolul „Situația politică din Europa“ (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 308—315). — 352.
- 381 Scrisoarea de față este răspunsul la scrisoarea din 15 octombrie 1885 a mamei lui Kautsky, Minna Kautsky, care l-a cunoscut pe Engels în vara anului 1885 în timpul șederii ei la Londra. — 353.
- 382 Este vorba de manuscrisul lui Lavigne și de cel al lui E. Fortin, reprezentînd versiunea franceză a lucrării lui Marx „Oprește brumar al lui Ludovic Bonaparte“ (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 8, Editura politică, București, 1960, p. 115—217). Traducerea lui Fortin, redactată de Engels, a fost publicată în 1891. — 356, 554.
- 383 Fortin i-a scris de cîteva ori lui Marx în 1881 (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 35, Editura politică, București, 1984, p. 152). — 356.
- 384 În scrisoarea sa din 26 noiembrie 1885, Liebknecht îl ruga pe Engels să-l ajute să obțină materiale despre situația financiară a Rusiei pentru cuvîntarea sa în Reichstag (în cadrul dezbaterilor pe marginea bugetului imperial în a doua lectură) în problema acordării unui împrumut german Rusiei. Indicațiile lui Engels au fost folosite de Liebknecht în cuvîntarea rostită în Reichstag la 8 februarie 1886 (vezi și adnotarea 440). — 357, 374, 375.
- 385 Ministrul de externe al Imperiului rus, Giers, l-a vizitat pe Bismarck în Friedrichsruhe la 13—14 noiembrie 1883. În cursul acestei vizite s-a realizat o înțelegere privind îmbunătățirea relațiilor dintre Rusia și Germania. Unul din rezultatele acestei înțelegeri a fost obținerea de către Rusia, în aprilie 1884, a unui împrumut de 300 milioane de mărci. — 358.
- 386 Engels face aici aluzie la următoarea declarație a șefului serviciului de poștă și telegraf G. Stefan în Reichstag: „Secretul corespondenței în Imperiul german este tot atît de tangibil ca Biblia în altarul bisericii“.

Discursul lui Liebknecht amintit mai jos de Engels a fost rostit în Reichstag la 24 noiembrie 1885. — 358.

- 387 Alegerile parlamentare din Anglia s-au desfășurat între 23 noiembrie și 19 decembrie 1885; ca rezultat al alegerilor, liberalii au obținut 331 de locuri, pierzând 20, conservatorii — 249 și adepții mișcării pentru autogovernarea Irlandei — 86. Au fost primele alegeri de după reforma parlamentara din 1884 (vezi adnotarea 228). — 344, 359, 362, 364, 384.
- 388 La sfârșitul anilor 70 și începutul anilor 80, în legătură cu intensificarea concurenței din partea S.U.A. și a Germaniei pe piața internațională, în rîndul burgheziei engleze care se situa pe pozițiile așa numitei școli manchesteriene — curent în gîndirea economică ce susținea libertatea comerțului și neamestecul statului în viața economică — s-a conturat o îndepărtare de la aceste principii în scopul protejării de către stat a industriei britanice și comerțului britanic față de concurența străină, prin instituirea de taxe vamale protecționiste. — 359.
- 389 Lozinca „The Church in danger“ („biserica e în pericol“) a fost lansată de conservatori în cursul campaniei electorale din Anglia din toamna anului 1885, în legătură cu faptul că liberalii (radicalii din rîndurile lor și catolicii irlandezi) cereau inițial separarea bisericii anglicane de stat. Întrucît agitația conservatorilor s-a bucurat de succes în rîndurile alegătorilor, liberalii au renunțat, practic, la această cerere. — 359.
- 390 Această scrisoare a fost scrisă în legătură cu pregătirea de către Kautsky — din inițiativa lui Engels și conform indicațiilor lui — a unei recenzii la cartea publicistului burghez german G. Adler „Die Geschichte der ersten sozial-politischen Arbeiterbewegung in Deutschland“, în care istoria Ligii comuniștilor și activitatea revoluționară a lui Marx erau prezentate denaturat. Recenzia a fost publicată în „Neue Zeit“ nr. 2, din februarie 1886. — 360.
- 391 Adler scria că Marx, ca redactor la „Neue Rheinische Zeitung“, a fost, chipurile, supus permanent jignirilor și abuzurilor, care îi puneau în pericol viața. În recenzia sa, Kautsky, urmînd indicația lui Engels, a luat în deridere această afirmație, arătînd că „în realitate, în 1848 la Köln adversarii lui „Neue Rheinische Zeitung“ erau bucuroși să fie lăsați în pace și toți, inclusiv militarii, aveau o mare stima față de redacție, considerînd-o o fortăreață bine înarmată, care nu putea fi cucerită“. Ca dovadă Kautsky a citat un fapt relatat de Engels, și anume că la locuința lui Marx au venit doi subofițeri înarmați ca să-i ceară lui Marx satisfacție pentru jignirea pe care acesta ar fi adus-o subofițerilor; Marx i-a primit într-o haină de casă din buzunarul căreia ieșea mînerul unui pistol neîncărcat; văzînd aceasta, subofițerii s-au retras imediat (vezi și *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 27, Editura politică, București, 1966, p. 467—468). — 360.
- 392 În cartea lui Adler se afirma că M. Hess a participat la insurecția din sudul Germaniei din mai 1849 și că a fost condamnat la moarte.

- În conformitate cu indicațiile lui Engels, Kautsky în recenzia sa a respins această afirmație nefondată. — 360.
- 393 Este vorba de lucrările publicate în a doua jumătate a anului 1885 de editura social-democrată germană din Zürich și prefațate de Engels: „Karl Marx în fața juraților din Köln“, *K. Marx*. „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia, *W. Wolff*. „Miliardul silezian“. — 361.
- 394 În 1876, în „*Neue Welt*“ nr. 17, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 28, 29 au fost publicate amintirile lui Becker sub titlul „*Abgerissene Bilder aus meinem Leben*“. — 361, 489, 492.
- 395 În 1884—1885 Engels a redactat traducerile: „Mizeria filosofiei“ — în limba germană, „Situția clasei muncitoare din Anglia“ — în limba engleză, „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ — în limbile italiană și daneză, „Optsprezece brumar“ și „Manifestul Partidului Comunist“ — în limba franceză și altele. — 361.
- 396 Înaintea alegerilor parlamentare din noiembrie 1885, Hyndman și Champion au primit de la conducerea partidului conservator bani pentru desfășurarea de către Federația social-democrată (vezi adnotarea 229) a campaniei electorale, cu condiția ca federația să propună candidați în circumscripțiile electorale Hampstead (cartierul aristocrat din nord-vestul Londrei) și Kennington (partea de sud a Londrei), unde aceștia nu aveau nici o șansă de victorie, dar, în interesul candidaților conservatori, puteau să obțină un oarecare număr de voturi de la liberali. Candidații federației au întrunit în aceste circumscripții un număr infim de voturi. Aceste fapte au provocat nemulțumirea multor membri ai federației, și, ca urmare, ea a pierdut un număr de membri, precum și câteva organizații locale. În ziarul liberal englez „*Echo*“ nr. 5.285 și 5.287, din 5 și 7 decembrie 1885, au fost publicate: declarația unuia dintre candidații federației, Williams, care afirma că n-a știut nimic despre banii primiți de la toryi, un comunicat redacțional despre detaliile primirii banilor și o notă a lui Fitzgerald, membru al federației, în care era criticată conducerea acesteia. În „*Sozialdemokrat*“ nr. 51, din 17 decembrie 1885, a fost publicată o notă redacțională, la baza căreia au stat această scrisoare a lui Engels, materialele din „*Echo*“, precum și o scrisoare a unuia dintre membrii federației, H. Bland, despre ședințele Comitetului executiv al federației din 9 și 12 noiembrie, la care au fost aprobate acțiunile lui Hyndman și Champion. — 364, 373, 379, 389, 399, 401.
- 397 Este vorba de tentativa liderilor partidelor ultrareacționare — conservatorii (vezi adnotarea 168) și partidul social creștin (antisemitii) — A. Wagner și A. Stoecker, în timpul celui de-al doilea tur de scrutin de la Berlin din noiembrie 1881, de a încheia un acord electoral cu social-democrații împotriva candidaților partidului progresist (vezi adnotarea 62). Acești lideri propuneau să sprijine candidaturile social-democrate (ale lui Bebel și Hasenclever) în circumscripțiile electorale IV și VI din Berlin cu condiția ca partidul social-democrat să recunoască activitatea „social-reformatoare“ a guvernului Bismarck și să contribuie la înfăptuirea „re-

- formelor“ menite sa preintimpine revoluția. În numele partidului, Bebel și Liebknecht au dat o ripostă fermă uneltirilor reacționarelor. — 364.
- 398 În declarația casierului Federației social-democrate, H. Watts, „The Socialists and the General Election“, publicată în „Pall Mall Gazette“, se făcea o încercare de a justifica acțiunile „citorva socialiști londonezi nehibzuiți“ prin faptul că aceștia din urmă au vrut să primească de la dușmani o armă pe care să o îndrepte chiar împotriva acestora“. — 365.
- 399 Materialele din această scrisoare a lui Engels au stat la baza notei redacționale publicate în „Socialiste“ nr. 16, din 12 decembrie 1885. — 365.
- 400 *Societatea republicană de economie socială* (Société Republicaine d'Economie sociale) a fost constituită la 7 noiembrie 1885 din inițiativa liderului posibilistilor (vezi adnotarea 12) Malon. Societatea își propunea drept obiectiv studierea problemei sociale și avansarea proiectelor unor reforme urgente. — 366.
- 401 În articolul de fond al ziarului „Socialiste“ nr. 15, din 5 decembrie 1885, consacrat rezultatului alegerilor pentru Camera comunelor din Anglia, erau reproduse citate din declarația electorală a unuia dintre candidații Federației social-democrate (vezi adnotarea 229), Williams, iar despre ceilalți candidați ai acestui partid se vorbea cu simpatie. — 366.
- 402 Este vorba de nota redacțională din ziarul „Justice“ nr. 90, din 3 octombrie 1885, în care Aveling era acuzat de perfidie în legătură cu faptul că, luînd cuvîntul la mitingul din 27 septembrie (vezi adnotarea 348), a încălcat acordul încheiat, chipurile, între diferite organizații socialiste, potrivit căruia puteau lua cuvîntul numai oratorii dinainte stabiliți. Ulterior, această acuzație a fost recunoscută drept nejustă, dar Hyndman a continuat să insiste asupra ei, ceea ce a provocat nemulțumirea unor membri ai Federației social-democrate. Materiale despre acest fapt au fost publicate în „Commonweal“ nr. 10, din noiembrie 1885. — 367, 389.
- 403 În scrisoarea din 16 noiembrie 1885, Schlüter îl ruga pe Engels să-i comunice adresa fostului secretar al Consiliului General al Internaționalei I, Eccarius, a cărui carte „Eines Arbeiters Widerlegung der national-ökonomischen Lehren John Stuart Mill's“ intenționa să o reediteze în editura social-democrată de la Zürich; Schlüter presupunea că Eccarius își va vedea cartea în vederea acestei editări. Conform sfatului lui Engels, cartea a fost publicată în 1888 fără nici un fel de modificări. — 368.
- 404 Engels se referă la intervenția armată a Prusiei în Olanda, în scopul reprimării răscoalei partidului „patrioților“, opus guvernului, care, profitînd de înfrîngerea Olandei în războiul contra Angliei, (1784), a luat puterea și l-a izgonit pe stathalterul Wilhelm al V-lea. Trupele prusiene care au intrat în țară în 1787 n-au întim-

- pinat o rezistență deosebită și l-au reinstaurat pe Wilhelm al V-lea. — 369.
- 405 Este vorba de o biografie a lui Marx, publicată în „Socialiste“ nr. 12, din 14 noiembrie 1885 și scrisă, după cît se pare, de P. Lafargue. — 370, 371.
- 406 Potrivit afirmațiilor lui Schlüter, în scrisoarea adresată lui Engels la 19 decembrie 1885, L. Bucher, în broșura sa „Der Parlamentarismus wie er ist“, afirma că un oarecare ziarist, cumpărat de Palmerston, a scris, din înșarcinarea acestuia din urmă, broșura „Palmerston — what has he done?“ Schlüter îl întreba pe Engels dacă Bucher nu făcea aluzie la pamfletul lui Marx „Lordul Palmerston“. — 371.
- 407 În scrisoarea din 21 decembrie, P. Lafargue îl ruga pe Engels să-i trimită „Justice“ nr. 100, din 12 decembrie 1885, cu declarația semnată de Hyndman și de alți lideri ai Federației social-democrate, în care se făcea tentativa de a se respinge acuzațiile la adresa lui Hyndman că a primit bani de la conservatori pentru a desfășura campania electorală (vezi volumul de față, p. 363—366). — 373.
- 408 La 21 decembrie 1885, P. Lafargue îi comunica lui Engels că cel mai vechi dintre podurile Parisului — Pont Neuf, care devenise proverbial prin soliditatea sa — a fost distrus parțial de revărsarea Senei. — 373.
- 409 Necrologul lui Borkheim a fost publicat în „Sozialdemokrat“ nr. 3, din 15 ianuarie 1886 sub titlul „In memoriam!“ — 374, 376.
- 410 Este vorba de agravarea situației din Balcani, în a doua jumătate a anului 1885, în legătură cu așa numita „criză bulgară“ (vezi adnotarea 352). — 375, 376.
- 411 Este vorba despre rapoartele anuale ale birourilor statistice ale muncii (Bureau of Statistics of Labor). Aceste birouri au fost create sub presiunea organizațiilor muncitorilor din multe state ale S.U.A., începînd din anul 1869. — 377, 391.
- 412 În această scrisoare, Engels îi comunica lui Liebknecht date biografice ale lui Borkheim, pentru necrolog (vezi volumul de față, p. 379—383). Engels a prezentat mai detaliat biografia lui Borkheim în 1888, în introducerea sa la broșura „În amintirea patrioților de paradă germani din 1806—1807“ (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 343—348). — 378.
- 413 Este vorba despre proiectata călătorie a lui Bebel și Liebknecht în S.U.A. în scopul de a face propagandă socialistă și de a strînge bani pentru fondul social-democrației germane; la călătorie, care a avut loc în august-decembrie 1886, au luat parte Liebknecht precum și Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling (vezi adnotarea 485). — 378, 386, 422.

- 414 Este vorba de proiectul de construire a unui canal care sa unească Marea Baltică cu Marea Nordului (între golful Kiel și estuarul Elbei; canalul a primit ulterior denumirea de canalul Kiel); proiectul de lege privind construirea acestui canal a fost prezentat de Bismarck în Reichstag în decembrie 1885 și a fost dezbătut la 9 ianuarie, la 20 și 25 februarie 1886.  
Despre poziția lui Engels față de acest proiect de lege vezi, de asemenea, volumul de față, p. 382—383. — 378.
- 415 În 1884—1885, în „Neue Zeit“ au fost publicate câteva articole ale lui Quarck. Engels a protestat categoric împotriva atragerii acestuia din urmă la colaborarea la revistă (vezi volumul de față, p. 105 și 255). — 380.
- 416 Un fragment din această scrisoare a fost publicat pentru prima oară în cartea: F. Engels. „Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen“. Berlin. 1920. — 381.
- 417 Kautsky a început polemica cu Schramm prin publicarea în „Neue Zeit“ nr. 8 și 9 din 1884 a unui articol critic despre cartea lui Rodbertus „Capitalul“ („Das Kapital“ von Rodbertus). Acest lucru a fost determinat de tentativele socialiștilor de catedră (vezi adnotarea 19) de a-l opune lui Marx pe Rodbertus ca pe cel mai mare teoretician — după cum pretindeau ei — al economiei politice. Articolul a fost văzut de Engels (vezi volumul de față, p. 193—194). Schramm a intervenit în apărarea lui Rodbertus în articolul „K. Kautsky und Rodbertus“, publicat în „Neue Zeit“, nr. 11 din 1884. În același număr a apărut răspunsul lui Kautsky — „Eine Replik“. În nr. 5 din „Neue Zeit“ pe 1886 a fost publicat un nou articol al lui Schramm, „Antwort an Herrn Kautsky“, precum și articolul de răspuns al lui Kautsky, „Das Schlusswort“. Cu aceasta polemica a luat sfârșit.  
În cartea amintita de Engels, „Rodbertus, Marx, Lassalle“, apariția căreia a fost anunțată în „Sozialdemokrat“ nr. 50, din 10 decembrie 1885, Schramm încerca din nou să minimalizeze însemnătatea activității teoretice și practice a lui Marx și îl proslăvea pe Lassalle. Această carte a fost supusă criticii pe baza indicațiilor lui Engels în seria de articole ale lui Bernstein, „Ein moralischer Kritiker und seine kritische Morale“, publicate în „Sozialdemokrat“ nr. 4, 5, 6, 7; 21 și 28 ianuarie, 5 și 12 februarie 1886. — 381, 386.
- 418 Este vorba de expulzarea din provinciile răsăritene ale Prusiei a polonezilor care nu aveau cetățenie germană. În legătură cu aceasta, la 26 noiembrie 1885 fracțiunea poloneză a făcut o interpelare în Reichstag, care a fost sprijinită de social-democrați. La 1 decembrie 1885, încercînd să împiedice discutarea interpelării, Bismarck a declarat că această problemă este de competența guvernului prusian și nu poate fi discutată în Reichstag. La insistențele social-democraților interpelarea a fost totuși discutată la 15—16 ianuarie 1886. — 384.
- 419 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul lui Engels la rugămintea unuia dintre conducătorii Societății Fabiene (Fabian Society), E. Pease, de a scrie o scurtă prezentare a revendicrilor economice,

sociale și politice formulate de socialiști, care să fie publicată într-un volum pe care urma să-l editeze această societate, intitulat „What Socialism is“.

*Societatea fabiană* — organizație reformistă engleză, întemeiată în 1884 de reprezentanți ai intelectualității burgheze; principalii ei lideri au fost Sydney și Beatrice Webb (societatea și-a luat denumirea de la numele generalului roman din secolul al III-lea î.e.n., Fabius Maximus, supranumit Cunclator pentru tactica sa de expectativă în războiul cu Hannibal). Membrii Societății fabiene erau cu precădere intelectuali burghezi; ei se pronunțau împotriva teoriei lui Marx despre lupta de clasă a proletariatului și revoluția socialistă și susțineau că trecerea de la capitalism la socialism ar fi posibilă pe calea unor mici reforme, a transformării treptate a societății cu ajutorul așa-numitului „socialism municipal“. — 386.

- 420 *Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 263—281 și vol. 19, Editura politică, 1964, p. 216—235. — 387.*
- 421 Marx a făcut observații cu privire la traducerea volumului I al „Capitalului“ în limba engleză în 1877, pe marginea paginilor manuscrisului acestui volum, în legătură cu editarea, care se proiecta, dar care nu s-a realizat, a „Capitalului“ în S.U.A. Acest manuscris a fost trimis de Marx lui Sorge. Aflind că Engels redactează traducerea în engleză a volumului I, Sorge propunea, în scrisoarea din 3 august 1885, să-i trimită acest manuscris. Engels l-a primit la începutul anului 1886. — 388, 431.
- 422 În revista „To-Day“ din octombrie 1885 a început tipărirea traducerii în limba engleză a volumului I al „Capitalului“, făcută de G. M. Hyndman sub pseudonimul John Broadhouse. Engels a criticat începutul acestei traduceri (primele subcapitole din capitolul I), publicat în „To-Day“, vol. 4, nr. 22, în articolul „Cum nu trebuie tradus Marx (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 229—237). Traducerea a continuat totuși să fie publicată în această revistă până în mai 1889; în total au fost publicate șapte capitole și cea mai mare parte din capitolul opt al volumului I. — 388, 411, 416, 431.
- 423 Engels se referă la colaborarea lui Dietzgen la ziarele americane „Der Sozialist“ și „New Volkszeitung“ — organe de presă ale Partidului muncitoresc socialist (vezi adnotarea 439), la care în acea perioadă aveau poziții solide lassalleenii. Așa cum i-a comunicat în repetate rânduri Sorge lui Engels, articolele lui Dietzgen din aceste ziare erau prelucrate și denaturate. — 389, 433.
- 424 În scrisoarea de față, Engels răspunde la unele întrebări puse de Nieuwenhuis în legătură cu munca la traducerea în limba olandeză a lucrării „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“; ca anexă la această lucrare a fost publicat, articolul lui Engels „Marca“ (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 339—357). — 392.



- 425 Acest sistem este explicat amănunțit de Engels în lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private și a statului” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 129). — 393.
- 426 Engels răspunde la rugămintea lui Lavrov, formulată în scrisoarea din 21 ianuarie 1886, de a-i indica o lucrare în care să fie prezentate înfățișarea, obiceiurile, etc. „principalelor celebrități britanice”. — 394.
- 427 Din scrisorile lui Danielson menționate de Engels, s-a păstrat numai cea din 19/31 decembrie 1885. Observațiile lui Danielson referitoare la situația economică din Rusia se găseau, după cit se pare, în celelalte scrisori. — 395.
- 428 Este vorba de prefața lui Danielson la prima ediție rusă a volumului al II-lea al „Capitalului”, apărută la sfârșitul lui ianuarie 1886. — 395.
- 429 *Greenbackeri* — membrii unui partid politic din statele vestice ale S.U.A., constituit în 1876 în principal din fermieri. Acest partid se pronunța împotriva retragerii din circulație a banilor de hîrtie emiși în timpul războiului civil (așa numiții „greenbacks”) retragere ce devenise necesară din cauza deprecierii lor. Greenbackerii considerau, în mod greșit, că menținerea în circulație a unei mari cantități de bani de hîrtie va determina scăderea prețurilor la produsele agricole. După 1884, partidul greenbackerilor s-a destrămat. — 396.
- 430 La 8 februarie 1886, în Trafalgare Square, adepții tarifelor protecționiste din rîndurile mișcării trade-unioniste, care îi sprijineau pe conservatori, au organizat un miting. Pentru a-l contracara, Federația social-democrată (vezi adnotarea 229) a organizat un miting și o demonstrație a șomerilor împotriva agitației conservatorilor, și în favoarea tarifelor protecționiste. În cursul demonstrației (descrierea detaliată este în volumul de față, p. 397—398 și 401—402) elementele lumpenproletare care i se alăturaseră au devastat și jefuit magazinele. Poliția i-a arestat pe conducătorii federației, Hyndman, Burns, Champion și Williams, care au fost acuzați de „discursuri rebele”. Dar în procesul care a avut loc la 10 aprilie 1886 ei au fost achitați. — 397, 401, 419, 426.
- 431 Este vorba de condamnarea lui E. Jones și altor conducători ai mișcării chartiste, arestați la începutul lui iunie 1848 în legătură cu pregătirea unei demonstrații chartiste la Londra; ei au fost condamnați la 2 ani închisoare, sub acuzația de incitare la rebeliune. Pretextul acuzației lor a fost agitația pe care au făcut-o pentru ținerea proiectatei demonstrații. Harney nu a fost printre cei arestați. — 399.
- 432 În scrisoarea din 12 februarie 1886, Bebel îl ruga pe Engels să-i comunice amănunte despre evenimentele de la Londra (vezi adnotarea 430), deoarece presa germană reacționară le-a folosit pentru a justifica necesitatea prelungirii legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22). — 401.

- 433 Este vorba de caderea guvernului conservator Salisbury, la 26 ianuarie 1886 și de formarea de către Gladstone, la începutul lui februarie, a unui guvern liberal. — 401.
- 434 „Fair trade“ („Comerț cinstit“) — lozincă sub care în Anglia se desfășura, în anii 80, campania pentru introducerea tarifelor protecționiste; organizatorii acestei campanii erau anumite cercuri ale partidului conservator, care în 1881 au întemeiat „Liga comerțului cinstit“. La această ligă a aderat un mic grup de militanți ai mișcării trade-unioniste — Peters, Kelley, Lemon și alții — excluși în 1882 din congresul trade-unionurilor. Ei au organizat unul dintre mitingurile șomerilor din Trafalgar-square în ziua de 8 februarie 1886. — 402.
- 435 Este vorba, se pare, de mitingul șomerilor, organizat de conducerea Federației social-democrate la 6 februarie 1886 în Battersey Square. Principalul orator la miting a fost Burns. — 402.
- 436 La sfârșitul lunii ianuarie 1886, în orașul *Decazeville* (din sudul Franței) a început greva a 2000 de mineri, provocată de exploatarea cruntă a muncitorilor de către compania minieră și siderurgică *Aveyrone*; la începutul grevei, muncitorii l-au ucis pe administratorul minelor, *Watrin*, care refuzase să le satisfacă revendicările. Guvernul a trimis trupe la *Decazeville*. Greva a continuat până la mijlocul lui iunie și a avut un puternic ecou în țară. — 404, 417, 427, 429, 433, 461, 469, 476, 498.
- 437 Serisoarea de față a fost folosită la nota redacțională a ziarului „Sozialdemokrat“ nr. 10, din 5 martie 1886. — 406.
- 438 La 21 februarie, la *Château d'Eaux* a fost convocată o întrunire a comercianților, sub președinția de onoare a ministrului comerțului, *Lockroy*, pentru a se examina organizarea de lucrări publice la care să fie atrași șomerii, dar în realitate pentru a se discuta atitudinea muncitorilor — membri ai camerei deputaților, față de greva de la *Decazeville* (vezi adnotarea 436). Participarea masivă a muncitorilor parizieni, i-a descumpănit pe organizatorii adunării, care abia într-un târziu s-au decis să o deschidă; muncitorii l-au ales ca președinte pe deputatul socialist *Basly*. Cuvântarea șovină a reprezentantului oficial a primit o ripostă fermă din partea participanților la adunare. Momentul culminant al întrunirii l-a constituit cuvântarea lui *Guesde* în care se revendica ziua de lucru de opt ore, organizarea unor lucrări publice fără participarea antreprenorilor particulari și la un tarif stabilit de comun acord cu uniunile profesionale etc. Rezoluțiile adoptate consemnau aceste revendicări și exprimau sprijinul deplin pentru acțiunile deputaților muncitori din parlament. — 407, 410.
- 439 *Partidul muncitoresc socialist din America de Nord* (Socialist Labour Party of North America) a fost creat în 1876 la Congresul de unificare de la Philadelphia, ca urmare a fuzionării secțiilor americane ale Internaționalei I cu alte organizații socialiste din S.U.A. Majoritatea membrilor partidului o formau imigranții (în principal germani) care nu aveau legături prea strânse cu muncitorii americani autohtoni. În cadrul partidului se dădea o luptă

între conducerea reformistă, alcătuită mai ales în lassalleeni, și aripa marxistă, condusă de F. A. Sorge. Partidul a proclamat drept program al său lupta pentru socialism dar, ca urmare a politicii sectare a conducerii sale, care ignora munca în organizațiile de masă ale proletariatului american, el nu a reușit să devină un partid marxist de masă, un partid cu adevărat revoluționar.

Din însărcinarea lui Florence Kelley-Wischnewetzky, traducătoarea lucrării lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia“, tratativele privind editarea în America a acestei lucrări au fost purtate de R. Foster, militantă a mișcării de femei din S.U.A., care s-a adresat și Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist. La 8 februarie 1886, comitetul a examinat această problema și a încredințat continuarea tratativelor unei comisii speciale. Dar tratativele au bătut pasul pe loc, iar cartea a fost tipărită fara nici un sprijin din partea comitetului. — 408, 432, 481, 520, 563, 590.

- 440 La 8 februarie 1886, Liebknecht a luat cuvîntul în Reichstag în cadrul dezbaterii, în a treia lectură, a bugetului. Folosind indicațiile lui Engels și materialele trimise de acesta, el a analizat situația finanțelor Imperiului rus, subliniind că Bismarck acordă sprijin financiar Rusiei cu scopul de a ajuta guvernul țarist să depășească dificultățile economice și de a preîntîmpina transformarea lor într-o criza politică internă. — 409.
- 441 Vezi lucrarea lui Engels „Anexă la ediția americană a «Situației clasei muncitoare din Anglia»“ în *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 252—253. — 412.
- 442 Pe plicul scrisorii adresate lui Martignetti la 21 decembrie 1885, Engels a scris greșit numele acestuia (în loc de Pasquale — Paolo) și de aceea scrisoarea a ajuns la destinatar cu întârziere. — 413.
- 443 Este vorba despre almanahul „Volks-Kalender“, apărut la Braunschweig în 1878; în acest almanah a fost tipărit articolul lui Engels „Karl Marx“ (Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 106—116), pe care Martignetti îl traducea în limba italiană cu scopul de a-l anexa la lucrarea lui Marx „Muncă salariată și capital“. Deoarece în exemplarul almanahului aflat la Martignetti două pagini erau lipite, el nu putuse traduce textul integral și, în scrisoarea din 2 februarie 1886, l-a rugat pe Engels să completeze pasajele respective din manuscrisul pe care i-l trimitea spre redactare. — 413, 484.
- 444 În scrisoarea din 10 martie 1886 Schlüter îi comunica lui Engels că Dietz, care primise de la editura social-democrată din Zürich 1000 de exemplare ale cărții lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului“, spre a le difuza în Germania, le-a schimbat coperta și le-a pus în vânzare ca o a doua ediție. — 414, 466.
- 445 Schlüter intenționa să editeze un volum conținînd rapoartele Consiliului General la congresele Asociației Internaționale a Muncitorilor și, în legătură cu aceasta, l-a întrebat pe Engels unde și cînd au fost ele tipărite. — 414.

- 446 Comunicându-i lui Engels, la 10 martie 1886, intenția de a edita în broșură separată discursul unuia dintre militanții mișcării chartiste, J. Stephens, publicat în articolul lui Weerth „Joseph Rainer Stephens, Prediger zu Stalejbridge, und die Bewegung der englischen Arbeiter im Jahre 1839” din „Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform” (1846), Schlüter l-a rugat pe Engels să citească introducerea scrisă de el la această broșură. Ulterior însă el a renunțat la intenția inițială și și-a editat manuscrisul, după ce acesta fusese citit de Engels, sub forma unei lucrări de sine stătătoare, fără indicarea autorului, sub titlul „Die Chartistenbewegung in England”. Hottingen-Zürich, 1887. — 414, 445, 458, 466, 518.
- 447 Pentru data de 10 aprilie 1848, chartiștii au convocat o demonstrație de masă la Londra, care urma să se îndrepte spre clădirea parlamentului pentru a prezenta cea de-a treia petiție cu privire la adoptarea Chartei poporului. Guvernul a interzis demonstrația și a concentrat la Londra trupe și forțe ale poliției pentru a o împiedica. Conducătorii chartiștilor, dintre care mulți au adoptat o atitudine șovăielnică, au hotărât să renunțe la demonstrație și i-au convins pe demonstranți să se împrăștie. Forțele reacțiunii au folosit eșecul demonstrației pentru a trece la ofensivă împotriva muncitorilor și la represiuni împotriva chartiștilor.
- Schlüter îl întreba pe Engels cit de adevărată este afirmația lui L. Brentano potrivit căreia Charta a fost elaborată în 1838 și după demonstrația de la 10 aprilie s-a constatat că cea mai mare parte a semnăturilor puse pe petiție erau false. — 415.
- 448 Engels se referă, probabil, la articolul lui Adolphe Smith Headingley „French socialists at the ballot box”, publicat în „Justice” nr. 113, din 13 martie 1886. În acest articol, posibiliștii (vezi adnotarea 12) erau caracterizați ca „principala organizație socialistă din Franța”, iar despre constituirea fracțiunii socialiste din camera deputaților (vezi volumul de față p. 403—404) nu se spunea nimic. — 416.
- 449 La 18 martie 1886, la Paris, a avut loc un miting cu participarea a 2000 de persoane, consacrat celei de-a 15-a aniversări a Comunei din Paris. La miting au luat cuvântul P. Lafargue, J. Guesde și alții. F. Engels a adresat participanților o scrisoare publicată în „Le Socialiste” nr. 31, din 27 martie 1886 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 259—260. — 418.
- 450 La 29 martie 1886 Liebknecht împlinea 60 de ani și grupul social-democraților din Reichstag (Auer, Bebel, Singer și alții) a propus să se constituie un fond bănesc pentru ajutorarea acestuia și a familiei sale. La scrierea sa din 9 martie Bebel a anexat apelul adresat de acest grup lui Engels cu rugămintea de a contribui la acest fond. — 418.
- 451 Prelungirea legii excepționale împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22) și monopolul asupra băuturilor spirtoase au fost discutate în Reichstag la 18—19 februarie și 4—5 martie 1886. La ședința din 18 februarie, Singer l-a demascat pe agentul de poliție Ihring, care, sub numele de Mahlow, se infiltrasse într-o asociație muncitorească

din Berlin și, în scopuri provocatoare, îi instigase pe muncitori la acțiuni teroriste.

În dezbaterile pe marginea monopolului asupra băuturilor spirtoase, E. Richter (4 martie), demonstrează că monopolul este avantajos numai pentru juncheri, iar reprezentantul aripii oportuniste a social-democrației, G. Schumacher, deși s-a pronunțat împotriva instituirii monopolului asupra băuturilor spirtoase (5 martie), a sprijinit măsurile de etatizare a „instituțiilor general-utile” (căile ferate ș.a.m.d.). — 418.

- 452 Engels se referă, probabil, la cuvântarea rostită de Liebknecht la întrunirea muncitorilor din Berlin (8 martie 1886). În această cuvântare, Liebknecht a respins afirmațiile cercurilor guvernamentale despre „însemnătatea educativă” a legii împotriva socialiștilor pentru social-democrație și a demascat tentativele de a prezenta instituirea monopolului asupra băuturilor spirtoase ca pe o măsură „socialistă”.

Relatarea — menționată mai jos — a lui Kautsky despre evenimentele de la Londra (8 februarie 1886) a fost publicată în „Deutsche Wochenschrift” nr. 8, din 21 februarie 1886, sub titlul „Arbeiterunruhen in London”. — 419.

- 453 Engels se referă la dezbaterile, în camera deputaților din Franța, a interpelării lui Camelinat în legătură cu greva de la Decazeville (vezi adnotarea 436). La 15 martie, camera a adoptat cu 379 de voturi pentru și 100 împotriva, rezoluția propusă de stînga, rezoluție pe care o comentează Engels. — 420.

- 454 La 17 martie 1886, P. Lafargue îi scria lui Engels că unul dintre liderii posibilistilor (vezi adnotarea 12), B. Malon, încearcă să formeze un grup parlamentar în care să intre socialiștii de toate nuanțele, cu excepția celor revoluționari („prea roșii”). — 423.

- 455 În 1884 în „Journal des Économistes” au fost publicate următoarele articole ale lui Lafargue: în numerele 7 și 8 — „Le Blé en Amérique. Production et commerce”; în nr. 9 — „La Théorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu”; în nr. 11 — „Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block”. În septembrie 1885, în „Revue philosophique” nr. XX a fost publicat articolul lui Lafargue „Recherches sur les origines de l'idée du bien et du juste”. — 423.

- 456 Este vorba de „Lettres sur la politique extérieure”, pe care Juliette Adam le-a publicat în mai multe numere ale publicației „La Nouvelle Revue”. — 423.

- 457 Este vorba de mitingul care a avut loc la Londra la 18 martie 1886 și care a fost consacrat Comunei din Paris. La miting au luat cuvîntul reprezentanți ai Ligii socialiste (E. Marx-Aveling, F. Kitz și alții), ai Federației social-democrate (T. Mann, G. Quelch și alții), ai Asociației culturale a muncitorilor germani (F. Lessner), precum și cîțiva anarhiști, între care P. Kropotkin. — 424.

-458 Prelungirea legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 451) a fost dezbătută pentru a doua oară în Reichstag la 30 martie — 2 aprilie 1886. Luind cuvântul la 31 martie, Bebel a declarat că dacă guvernul ar fi capabil să oprească proletarizarea maselor, el n-ar mai avea nevoie de legea împotriva socialiștilor pentru a distruge social-democrația; dar intrucît guvernul nu este capabil să facă acest lucru, nu-i vor fi de folos nici un fel de legi antisocialiste. Totodată, Bebel a răspuns la acuzațiile absurde aduse de Bismarck și de deputații reacționari. În cuvîntarea rostită la 2 aprilie, Liebknecht a criticat vehement cuvîntarea lui Bismarck, care-l învinuia pe Bebel că propagă teroarea, și a declarat că regimul lui Bismarck se aseamănă cu cel din Franța în timpul celui de-al doilea imperiu.

La 2 aprilie 1886, legea împotriva socialiștilor a fost prelun-gită cu doi ani cu o majoritate de 169 de voturi pentru și 137 contra. — 425, 429.

-459 Engels citează aici cîntecul satiric popular despre primarul Tschech, în care era ironizat regele Prusiei, Frederic-Wilhelm al IV-lea, în legatură cu atentatul nereușit săvîrșit împotriva lui la 26 iunie 1844 de către Tschech, fostul primar al orașului Storkow.

*Cîntecul despre baroana von Droste-Fischering* este un cîntec satiric popular îndreptat împotriva clerului catolic; în el sîd ridiculizată organizatorii așa-numitelor „minuni de tămăduire“ care ar fi fost săvîrșite la Trier în deceniul al 5-lea al secolului trecut. — 426.

-460 „*Kulturkampf*“ — denumire larg răspîdită, dată de liberalii bur-ghezi sistemului de măsuri ale guvernului Bismarck în anii 70 ai secolului al XIX-lea, sub steagul luptei pentru o cultură laică și îndreptate împotriva bisericii catolice și partidului centrului (vezi adnotarea 167), care sprijineau tendințele separatiste și antiprusiene ale marilor proprietari funciari, burgheziei și, parțial, ale țărănimii din regiunile catolice ale Prusiei și din statele din sud-vestul Germaniei. La începutul anilor 80, în condițiile creșterii mișcării muncitorești, Bismarck, vizînd unirea forțelor reacționare, a suprimat cea mai mare parte a acestor măsuri. — 426, 502.

-461 Vorbînd în Reichstag, la 31 martie 1886, în cadrul dezbaterilor pe marginea prelungirii legii împotriva socialiștilor, Bismarck a declarat că deși nu poate afirma că Marx a „educat asasinii“, Ferdinand Blind, care a atentat la viața lui la 7 mai 1866, ar fi fost discipolul lui Marx. La insistența lui Engels, Laura Lafargue și Eleanor Marx-Aveling au făcut o declarație în această chestiune, în care au respins categoric această afirmație.

Declarația a fost publicată în „Sozialdemokrat“ nr. 16 din 15 aprilie 1886 și reluată în „Le Socialiste“ nr. 35 din 24 aprilie 1886.

Cuvîntarea unuia dintre liderii partidului progresist, Hänel, menționata de Engels, a fost rostită în Reichstag la 31 martie 1886. — 427, 428.

-462 Engels se referă la formarea fracțiunii socialiste în camera deputaților din Franța (vezi volumul de față, p. 403—406). — 429.

- 463 Este vorba despre sentința pronunțată la 17 aprilie 1886 de tribunalul din Villefranche împotriva socialiștilor E. Roche și A. Duc-Quercy care, fiind corupsenți oficiali ai ziarelor „Intransigeant” și „Cri du Peuple” la Decazeville, au fost arestați acolo sub învinuirea de instigare la violență, la încetarea organizată a lucrului etc. Roche și Duc-Quercy au fost condamnați la cîte 15 luni închisoare. — 429, 434.
- 464 Este vorba de alegerile suplimentare pentru camera deputaților, care s-au ținut la 2 mai 1886 la Paris. Partidele și grupările socialiste (cu excepția posibilistilor) au propus candidatura lui Roche, radicalii — pe cea a lui Gaulier, Roche a întrunit peste 100.000 de voturi, Gaulier — 146.000. La alegerile din 4 octombrie 1885, pentru candidații socialiști la Paris au votat peste 35.500 de alegători. La alegerile parțiale desfășurate la 31 octombrie 1886 pentru municipalitatea pariziană, candidatul socialiștilor, Duc-Quercy a întrunit 901 voturi, în timp ce candidatul posibilistilor, Fayet a întrunit 988. — 429, 434, 438, 461.
- 465 Din mai 1886 revista „Commonweal” s-a transformat din publicație lunară în publicație săptămînală. Aveling a folosit acest prilej pentru a părăsi redacția revistei în care se simțea tot mai puternic influențat de ideile anarhiste. La 1 mai 1886, în nr. 16 al revistei a fost publicată declarația lui Aveling că părăsește postul de redactor al revistei din lipsă de timp. Colaborarea lui Aveling la „Commonweal” a mai continuat o vreme. — 430, 435, 438.
- 466 În „Sozialdemokrat” nr. 16, din 15 aprilie 1886, se informa despre intervenția în Reichstag, la 2 aprilie, în cursul dezbaterii pe marginea prelungirii legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 458), a președintelui asociației fabricanților, Kalle, care a declarat că social-democrații ar urmări „comunizarea femeilor” aducînd drept dovadă un citat denaturat din „Manifestul Partidului Comunist.” În aceeași ședință, Liebknecht i-a răspuns lui Kalle și a dovedit, pe bază de documente, că citatul invocat de acesta din urmă nu aparținea lui Marx, ci celui mai reacționar „comentator” al marxismului, pastorul Schuster. — 430.
- 467 Engels se referă la „Pionier. Illustrierter Volks-Kalender für 1886”. New York, în care a fost publicat un articol despre A. Douais, socialist-emigrant german din S.U.A., participant la revoluția din 1848, „Aus dem Leben eines alten Sozialdemokraten”. — 431.
- 468 Este vorba de observațiile critice la adresa stilului volumului al II-lea al „Capitalului”, primite de Sorgé de la unul dintre emigranții-socialiști germani din S.U.A. și pe care el le-a trimis lui Engels. — 432.
- 469 În citatul reprodus aici de Engels, fraza are o construcție gramaticală incorectă. El se referă, probabil, la cuvîntarea unui membru al partidului național liberal, E. Lasker, în legătură cu abandonarea de către Bismarck a politicii de „Kulturkampf” (vezi adnotarea 460). — 432.

- 470 Engels se referă la mișcarea de masă pentru ziua de muncă de opt ore, care s-a desfășurat în marile zone industriale din S.U.A. în primăvara anului 1886 și la care au participat circa 250.000 de muncitori. Punctul culminant al acestei mișcări l-au constituit greva generală și demonstrațiile de masă de la 1 mai 1886, la care au participat peste 350.000 de persoane. Ca rezultat, aproape 200.000 de muncitori au obținut reducerea zilei de muncă. — 433, 444.
- 471 În primăvara anului 1886, în S.U.A. s-a desfășurat mișcarea de masă a proletariatului pentru ziua de muncă de opt ore. (vezi adnotarea 470). La Chicago, în primele zile ale lui mai, au fost în grevă circa 65.000 de muncitori. La 3 mai, muncitorii greviști de la fabrica de mașini agricole MacCormik au organizat un miting la care au participat și muncitori de la alte întreprinderi, în total — 6.000 de persoane. În timpul mitingului s-a produs o ciocnire între muncitori și spărgătorii de grevă, sprijiniți de poliție, care a deschis focul; câțiva oameni au fost uciși, mulți au fost răniți. A doua zi, a avut loc un miting de protest. Poliția a intervenit. Atunci a fost aruncată o bombă (după cum s-a dovedit ulterior, de către un provocator); din cauza exploziei au murit 7 polițiști și 4 muncitori. Poliția a deschis focul. Câțiva oameni au fost uciși, iar peste 200 — răniți. Autoritățile au profitat de această provocare pentru a da o lovitură mișcării muncitorești. S-au operat arestări în masă, opt lideri ai muncitorilor au fost trași în fața tribunalului. Procesul s-a desfășurat în fața curții cu juri din Chicago între 21 iunie și 9 octombrie 1886. Tribunalul a condamnat 7 persoane la moarte și una la muncă silnică 15 ani; ulterior; pentru doi dintre cei condamnați la moarte pedeapsa a fost comutată în închisoare pe viață, unul dintre acuzați s-a sinucis. În pofida vastei campanii în apărarea condamnaților, care s-a desfășurat în S.U.A. și într-o serie de țări europene, Tribunalul suprem al S.U.A. a refuzat să revizuiască procesul, iar la 11 noiembrie 1887 patru acuzați — Parsons, Spies, Engel și Fischer — au fost spânzurați. — 438, 441, 548, 552.
- 472 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul lui Engels la propunerea editurii Nestler și Melle din Hamburg de a-și asuma redactarea seriei „Biblioteca de economie politică”, în care urmau să fie editate broșuri conținând opiniile unor oameni de seamă care s-au ocupat de problemele sociale. — 439.
- 473 Scrisoarea de față și materialele trimise de Engels au stat la baza articolului de fond din „Sozialdemokrat” nr. 22, din 27 mai 1886. — 440.
- 474 Dezbaterile privind Arms Bill of Irland (bill-ul cu privire la port-armă în Irlanda), la care se referă Engels, au avut loc, în a doua lectură, în Camera comunelor la 20 mai 1886. Prin acest bill se urmărea prelungirea interdicției, instituite în 1881 asupra vânzării și importului de arme, precum și asupra portarmei în diferite regiuni ale Irlandei. Dezbaterile au fost amplu relatate în „The Daily News” din 21 mai 1886. Informațiile furnizate de Engels și observațiile sale au stat la baza editorialului „Das Recht zur Rebellion”



- publicat în „Sozialdemokrat“ din 27 mai 1886. Bill-ul a fost adoptat de Camera comunelor cu 353 de voturi pentru și 89 contra. — 440.
- 475 În ajunul alegerilor suplimentare pentru Camera deputaților, (vezi adnotarea 464), în „Justice“ nr. 120, din 1 mai 1886, a apărut o nota semnată de Adolph Smith-Headingley, „The Socialists and the Paris elections“, în care era justificată poziția posibilistilor (vezi adnotarea 12), care refuzaseră să sprijine candidatura lui Roche, propusă de Partidul muncitoresc (vezi adnotarea 115) și de toate celelalte grupări socialiste și propuseseră un candidat independent, pe minerul Soubrie. În legătură cu aceasta, Eleanor Marx-Aveling, într-o notă apărută în „Commonweal“ nr. 18, din 15 mai 1886, facea cunoscut că într-unul din numerele următoare ale acestei publicații apare articolul lui Lafargue despre greva de la Decazeville (vezi adnotarea 436) și despre alegerile de la Paris. Acest articol a fost scris de Lafargue și publicat în „Commonweal“ nr. 22, din 12 iunie 1886, sub titlul „The Dekazeville Strike“; între altele se arată că poziția posibilistilor a contribuit, practic, la victoria candidatului burghez. — 443.
- 476 Conferința Ligii socialiste, (13 iunie 1886), a pus în evidență adîncirea divergențelor dintre adepții „acțiunilor directe“, aflați sub influența anarhiștilor, și adepții participării la lupta parlamentara. — 443.
- 477 Vorbind despre eșecul grevei de la Decazeville (vezi adnotarea 436), Engels se bizuia, se pare, pe informații eronate; este posibil ca el să fi pornit de la știrea din ziarul „Le Socialiste“ nr. 38, din 15 mai 1886, despre apropiata încheiere a grevei. În realitate, greva a durat pînă la mijlocul lui iunie. — 443.
478. Engels s-a odihnit la Eastbourne aproximativ de la 25 iunie pînă la 7 iulie 1886. — 447.
- 479 Alegerile pentru Camera comunelor au avut loc în iulie 1886. Ele s-au soldat cu înfrîngerea liberalilor, care au întrunit 191 de mandate, față de 316 obținute de conservatori și 78 ale liberal-unioniștilor (vezi adnotarea 340). — 446.
- 480 În scrisoarea din 22 iunie 1886, Becker îi propunea lui Engels să se întâlnească în toamnă la Paris, unde se pregătea să se ducă pentru a vizita familia fiicei lui mai mari. — 447.
- 481 Este vorba de articolul anonim „Die Kathederweisheit der „christlichethischen Nationalökonomie“, consacrat analizei cărții economistului G. Cohn „System der Nationalökonomie“. Stuttgart, 1885. Autorul articolului, publicat în numerele 7, 8, 9 din 1886 ale revistei „Deutsche Worte“ pe 1886, era Julius Platter, economist din Zürich. — 449.
- 482 Politicianul liberal Charles Dilke, care fusese în cabinetul Gladstone locțiitor al ministrului de externe, fiind implicat într-un proces de divorț, s-a retras, în iulie 1886, din viața politică. Printre cei implicați în proces a fost și un oarecare căpitan H. Forster. — 450.

- 483 Este vorba de interviul dat de Engels corespondentului ziarului american „Missouri Republican”, J. McEnnis (vezi volumul de față, p. 434—435). Temându-se că afirmațiile îi vor fi denaturate, Engels i-a trimis lui Sorge o declarație pe care l-a rugat s-o publice în presa americană. Întrucît temerile lui Engels s-au confirmat, Sorge a publicat declarația lui Engels în *New Yorker Volkszeitung* din 8 iulie 1886. (Vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 306). — 451, 452, 481.
- 484 Intre 7 august și 4 septembrie 1886, Engels s-a odihnit la Eastbourne. — 452, 462, 468, 469, 478.
- 485 În septembrie — decembrie 1886, Liebknecht a făcut o călătorie de propagandă în S.U.A., cu scopul de a colecta bani pentru fondul electoral al social-democrației germane. La invitația Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 439), împreună cu el au mers Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling. Ei au ținut într-o serie de orașe conferințe pe probleme de teorie și istorie a socialismului, pe probleme ale mișcării muncitorești din Europa. — 452, 460, 469, 471, 476, 478, 485, 486, 491, 497, 534, 538.
- 486 La 4 august 1886, tribunalul provincial din Freiberg (Saxonia) a condamnat un grup de militanți de frunte ai social-democrației germane — Auer, Bebel, Dietz, Müller, Ulrich, Viereck, Vollmar, Frohme și Heinzel — la închisoare pe diferite termene, sub învinuirea de apartenență la o „organizație secretă” (vezi și adnotarea 353). Bebel a stat în detenție de la mijlocul lui noiembrie 1886 pînă la 14 august 1887. — 452, 459, 472, 490, 492, 502, 565, 624.
- 487 La 3 august 1886, Kautsky i-a comunicat lui Engels că V. Adler intenționează să editeze la Viena un săptămînal socialist, pe care vrea să-l pună la dispoziția partidului. — 453.
- 488 Este vorba, probabil, de traducerea în limba italiană a lucrării lui Marx „Muncă salariată și capital”, precum și de lucrarea lui Schlüter consacrată istoriei mișcării chartiste (vezi adnotarea 446).  
Mai sus, Engels răspunde la rugămintea lui Kautsky de a citi manuscrisul lucrării sale „Karl Marx's Oekonomische Lehren” (vezi și adnotarea 95). În prima jumătate a lunii septembrie, Engels a citit manuscrisul și a făcut o serie de observații, de care autorul a ținut seama la editarea cărții. — 453.
- 489 Traducerea în limba engleză a lucrării „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, făcută de Aveling, a apărut în 1892; traducerea în limba engleză a lucrării „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, nu a văzut lumina tiparului în timpul vieții lui Engels. — 455.
- 490 Datele din această scrisoare a lui Engels au fost folosite în nota redacțională inserată în „Sozialdemokrat” nr. 34, din 18 august 1886. — 457.
- 491 „Knights of Labour” („Cavalerii muncii”) — denumirea prescurtată pentru Noble Order of the Knights of Labour (Ordinul cavalerilor muncii), organizație a muncitorilor americani înființată în 1869 la

- Philadelphia ; pînă în 1878 a avut caracter secret ; „Ordinul” reunea în special muncitori necalificați, între care mulți negri ; el avea ca scop înființarea de cooperative și organizarea ajutorului reciproc ; a participat la o serie de acțiuni ale clasei muncitoare. Conducerea „Ordinului” respingea, în fond, participarea muncitorilor la lupta politică și milita pentru colaborarea dintre clase ; în 1886, conducerea „Ordinului” s-a opus grevei generale, interzicînd membrilor săi să participe la ea. În pofida acestui fapt, membrii de rînd ai „Ordinului” au participat la grevă. Ulterior „Ordinul” a început să-și piardă influența în masele muncitoare și la sfîrșitul anilor '90 s-a destrămat. — 461, 482, 515, 520, 522, 530, 586.
- 492 În perioada de pregătire a alegerilor pentru Camera deputaților, organizațiile și grupurile socialiste care îl propuseseră pe Roche au constituit un comitet electoral. După alegeri, conducerea Federației socialiste din departamentul Seine a anunțat, la 9 mai 1886, ca membrii comitetului au decis să mențină laolaltă aceste organizații și grupuri, și, în consecința a fost înființată o comisie permanentă, din care făcea parte și Lafargue din partea organizației din Paris a Partidului muncitoresc. — 461.
- 493 Este vorba de scrisoarea în care Dietz îi propunea lui Kautsky ca în perioada detențiunii sale (vezi adnotarea 486) munca de redactare a revistei „Neue Zeit”, pe care Dietz o făcea la Stuttgart (de la Londra, Kautsky efectua numai conducerea generală a revistei) să fie încredințată lui Bloș ; Kautsky a anexat această scrisoare la scrisoarea adresată lui Engels, la 19 august 1886, în care îi cerea părerea în această problemă și, totodată, permisiunea de a-l menționa printre colaboratorii permanenți ai revistei în prospectul pe anul 1887. — 463.
- 494 Engels se referă la următoarele : la 25 iulie 1886, la Amsterdam, poliția a încercat să împrăstie o serbare populară tradițională pe motiv ca s-ar fi jucat un joc interzis — așa numita „bătaie a țiparului”. Mulțimea a ripostat, ciocnirile au continuat și în ziua următoare, soldindu-se cu morți și răniți. Organele guvernamentale și presa burgheză au profitat de aceste acțiuni spontane pentru o campanie provocatoare împotriva partidului socialist ; au început persecuțiile în masă, mulți socialiști au fost arestați și deținuți în închisori. — 464.
495. Este vorba de un pachet de la editura lui Swan Sonnenschein & Co., destinat lui Engels și pe care Kautsky l-a trimis acestuia la Eastbourne. — 464.
- 496 Engels se referă, probabil, la rapoartele Consiliului General, pe care Schlüter se pregătea să le editeze în volum (vezi adnotarea 445). — 466.
- 497 Engels se referă la greva de la Vierzon, din august 1886, determinată de concedierea unui mare număr de muncitori ca urmare a crizei din industria constructoare de mașini, administrația refuzînd să accepte propunerea muncitorilor de a introduce temporar săptămîna de lucru redusă spre a se evita concedierea. Greva a durat cîteva luni. — 469, 476.

- 498 În ziarul „New Yorker Volkszeitung” nr. 2000, din 21 august 1886, a fost inserată o notă sub titlul „Ein Bedürfnis und eine Schmach”. Nota exprima nedumerirea în legătură cu faptul că nu exista o traducere engleză integrală a volumului I al „Capitalului” și se afirma ca cea publicată în „To-Day” (vezi adnotarea 422), nu-l poate satisface pe cititor, întrucât este publicată în fragmente mici. Autorul notei califica o asemenea situație drept rușinoasă și propunea ca editarea în limba engleză a „Capitalului” să fie finanțată de vreun social-democrat înstărit. — 471.
- 499 În scrisoarea respectivă, editura hamburgheză Nestler și Melle îl acuza pe Engels că, deși a respins propunerea de a redacta seria „Biblioteca de economic politică” (vezi volumul de față, p. 439 și adnotarea 472), el și-ar fi însușit această inițiativă și, împreună cu Kautsky, ar fi transmis-o editurii Dietz. Acuzația a fost prilejuită de anunțul apărut în „Neue Zeit” nr. 9, din 1886, despre apropiata apariție în această editura a sericii „Clasicii economiei politice și socialismului”. — 471.
- 500 Este vorba de tratativele dintre Bismarck și ambasadorul rus Șuvalov, precum și ministrul de externe al Imperiului rus, Giers, din vara anului 1886. În cursul acestor tratative, căutînd să preîntîmpine apropierea franco-rusă, care se contura, și să împiedice majorarea taxelor de import la fier și cărbune, preconizată de guvernul țarist, Bismarck a promis Rusiei țariste sprijin diplomatic pentru politica ei în Balcani (vezi și K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 308—315). — 475, 479, 483.
- 501 Engels se referă la procesul lui Guesde, Lafargue, Susini și Louise Michel, învinuiți de instigare la jaf și asasinat în legătură cu cuvîntările pe care aceștia le-au rostit la mitingul de la Château d'Eau din ziua de 3 iunie 1886. Procesul a avut loc la 12 august 1886. Guesde, Lafargue, și Susini au refuzat să compare în fața tribunalului; a compărut numai L. Michel. Toți patru au fost condamnați la închisoare pe termen între 4 și 6 luni și la amendă de 100 de franci. Intrucît Guesde, Lafargue și Susini au făcut recurs, cazul a fost rejudecat la 24 septembrie 1886; toți inculpații au fost achitați. — 478, 485.
- 502 Engels se referă, probabil, la articolul lui Dietzgen, publicat în patru numere succesive ale publicației anarhiste „Arbeiter-Zeitung”, care apare la Chicago, la începutul lunii iunie 1886. — 481.
- 503 În scrisoarea din 11 august 1886, Sorge îi comunica lui Engels că pastorul american Brooks din orașul Brockton (statul Massachusetts) dorea ca Edward Aveling și Eleanor Marx-Aveling să-i viziteze în timpul cînd vor fi în S.U.A.; Brooks promitea să le ofere posibilitatea de a lua cuvîntul în fața unui numeros auditoriu muncitoresc. — 482.
- 504 Este vorba de următorul pasaj din lucrarea lui K. Marx „Opsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte”: „Burghezia franceză a rezolvat de mult dilema lui Napoleon: «În 50 de ani Europa va fi ori republicană ori cazacă». Ea a rezolvat-o sub forma de «republica

cazacă»" (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 8, Editura politică, București, 1960, p. 205). — 487.

- 505 În scrisoarea adresată lui Engels la 30 septembrie 1886, Lafargue interpretează achitarea sa la proces (vezi anotarea 501) drept o dovadă a faptului că, într-un anume sens, burghezii „s-au maturizat pentru a înțelege teoriile noastre”. — 487.
- 506 În 1856—1857, pe cînd se afla în emigrație la Paris, Becker s-a ocupat de chimia aplicată. În timpul unei experiențe s-a produs o explozie, care i-a afectat ochii. — 489.
- 507 Este vorba de criza politică din Bulgaria, izbucnită în toamna anului 1886, după înlăturarea lui Aleksander Battenberg de către un grup de militanți aflați în solda guvernului Rusiei țariste. Guvernul rusofil format imediat după această revoluție de palat a rezistat doar cîteva zile fiind înlocuit cu un consiliu de regență de orientare proaustriacă. Încercarea de a-l readuce pe Aleksander Battenberg a eșuat, din cauza presiunilor fățișe făcute de Rusia. La Sofia a fost trimis generalul N. V. Kaulbars, cu misiunea de a restabili influența Rusiei și de a pregăti terenul pentru alegerea unui pretendent rus la tronul bulgar, dar misiunea lui a eșuat. Una din cauzele eșecului a fost poziția puterilor vest-europene, în frunte cu Anglia. În luna noiembrie a aceluiași an, Kaulbars a fost rechemat, iar guvernul țarist a rupt relațiile diplomatice cu Bulgaria.
- Engels a făcut o apreciere a acestor evenimente în articolul „Situația politică din Europa” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 308—315; vezi și volumul de față, p. 502—510). — 493, 507, 588.
- 508 Potrivit relatărilor unor ziare, partizanii liderului partidului liberal din Bulgaria, D. Ţankov, au răspîndit zvonul că guvernul țarist ar fi încheiat cu Turcia un acord prin care se garanta inviolabilitatea posesiunilor sultanului și se reducea datoria de război a Turciei, primînd în schimb dreptul de a-și construi fortificații în zona Dardanele. — 495.
- 509 *Tratatul de la Unkiar-Skelessi* (1833) dintre Rusia și Turcia; cele două țări se angajau să-și acorde ajutor în caz de război. Între altele, Turcia se angajă ca, la cererea Rusiei, să închidă accesul în Marea Neagră al vaselor străine. — 495.
- 510 Este vorba despre bombardarea *Alexandriei* de către flota militară britanică la 11 iulie 1882, moment decisiv al intervenției Angliei în Egipt; bîzîindu-se pe elementele reacționare din țară, Anglia a reprimat mișcarea de eliberare națională a poporului egiptean. După cucerirea Alexandriei, englezii au ocupat zona Canalului Suez, iar apoi orașul Cairo. Deși, nominal continua să facă parte din Imperiul otoman, Egiptul devenea practic colonie engleză.
- În deceniul al 8-lea al secolului trecut englezii au pătruns în *Sudan*, dar au întîmpinat o rezistență înverșunată. Răscoala de eliberare națională din 1881, a reușit inițial să elibereze de colonialiști aproape tot teritoriul țării și să formeze un stat centralizat; cu toate acestea în 1899 englezii au reușit să înfrîngă rezistența sudanezilor. — 495.

- 511 La 3 octombrie 1886, la Viena s-a anunțat că poliția a descoperit un „complot anarhist” care urmărea provocarea de incendii și explozii într-o serie de zone ale orașului, cu scopul de a stârni panica în rândul populației; s-a anunțat, de asemenea, descoperirea unor depozite secrete de explozive, bombe, arme albe etc. Au fost arestate 17 persoane. — 497.
- 512 Între 11 și 17 octombrie 1886, la Lyon s-a ținut primul congres național al uniunilor profesionale din Franța, la care au participat reprezentanții a peste 700 de organizații muncitorești. Cu toate că cea mai mare parte a acestora din urmă o constituiau organizațiile de orientare trade-unionista sau posibilistă (vezi adnotarea 12), congresul s-a desfășurat sub influența Partidului muncitoresc marxist (vezi adnotarea 115). Congresul a recunoscut că adevărata eliberare a proletariatului nu poate fi obținută pe calea cooperării, a participării muncitorilor la profit și altor asemenea măsuri, propuse de burghezie, ci numai pe calea lichidării proprietății private și înlocuirii ei cu proprietatea colectivă, socială, pe calea socializării mijloacelor de producție. Congresul a adoptat, de asemenea, o hotărîre despre necesitatea luptei pentru ziua de muncă de opt ore și despre crearea „Federației naționale a sindicatelor”.
- În scrisoarea lui Engels din 22 octombrie 1886, Lafargue, comentind rezultatele congresului, releva că congresul de la Lyon va constitui un mijloc decisiv pentru a-i atrage pe muncitorii francezi la comunism”. — 498.
- 513 Evenimentele de la Vierzon (vezi adnotarea 497) și interpelarea făcută de muncitorii deputați în Camera în legătură cu împrăștierea de către jandarmi a demonstrației greviștilor și arestările operate cu acest prilej, au determinat demisia, la 18 octombrie 1886, a ministrului de interne J. Sarrien. Întrucât această demisie a coincis cu cea a ministrului de finanțe S. Carnot, s-a creat pericolul unei crize de guvern. Dar președintele J. Grevy și primul ministru C. Freycinet au reușit să-i convingă pe ambii miniștri să-și retragă demisiile. — 498.
- 514 Este vorba de declarația fracțiunii social-democrate din Reichstag că ziarul „Sozialdemokrat” încetează de a mai fi organul oficial al partidului; de la 5 noiembrie 1886 ziarul a început să apară cu subtitlul: „Organul de presă al social-democraților de limbă germană”.
- Această hotărîre a fost luată în legătură cu confirmarea de către instanțele superioare a sentinței pronunțate de tribunalul provincial Freiberg, la 4 august 1886, împotriva unui grup de conducători ai social-democrației germane (vezi adnotarea 486), învinuți de apartenență la o „organizație secretă”; unul dintre capetele de acuzare îl constituia legătura cu ziarul „Sozialdemokrat”, care avea ca subtitlu: „Organ central al social-democrației germane”. — 499.
- 515 Engels se referă la „Neue Zeit” nr. 11 pe 1886, în care a fost publicat articolul lui A. Bebel „Deutschland, Russland und die orientalische Frage”.
- În scrisoarea din 12 octombrie 1886, Bebel își exprima părerea că una din cauzele pentru care Bismarck se străduia să se apropie

de Rusia țarista era teama față de seismele sociale care ar putea fi provocate de un război european. — 500.

- 516 În discursul rostit în Camera deputaților a Prusiei, național-liberalul Berger a declarat, la 20 mai 1886, că el și prietenii săi nu speră în formarea în Germania a unui guvern liberal și de aceea sînt gata să se mulțumească cu un guvern moderat-conservator. Amintindu-i despre aceasta lui Engels, Bebel îi scria la 12 octombrie că dacă liberalii ar veni la putere, orice „opozitie“ a lor față de regimul existent ar lua sfîrșit. — 501.
- 517 Această scrisoare a fost publicată cu unele prescurtări și modificări operate de redacție sub formă de articol cu titlul „Situația politică din Europa“, în ziarul „Le Socialiste“ nr. 63, din 6 noiembrie 1886 (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 308—315). — 502.
- 518 Tratatul de pace preliminar de la San-Stefano în apropiere de Constantinopol dintre Rusia și Turcia a fost încheiat la 3 martie (19 februarie) 1878, după terminarea războiului ruso-româno-turc din 1877—1878. Acest tratat a însemnat întărirea influenței Rusiei în Balcani și a provocat un protest energetic din partea Angliei și Austro-Ungariei, care aveau sprijinul tacit al Germaniei. Sub presiunea amenințărilor diplomatice și militare, guvernul rus a fost nevoit să accepte reexaminarea clauzelor tratatului de către un congres internațional care a avut loc la Berlin între 13 iunie și 13 iulie 1878; la congres au luat parte reprezentanții Rusiei, Germaniei, Austro-Ungariei, Franței, Marii Britanii, Italiei și Turciei; lucrările acestui congres s-au soldat cu încheierea tratatului de la Berlin, prin care clauzele tratatului de la San-Stefano au fost modificate în detrimentul Rusiei și al popoarelor din Peninsula Balcanică. Teritoriul Bulgariei autonome, prevăzut de tratatul de la San-Stefano, a fost redus la mai puțin de jumătate; din ținuturile bulgare de la sud de Balcani a fost creată o provincie autonomă — „Rumelia răsăriteană“ —, care rămînea sub stăpînirea sultanului; teritoriul Muntenegrului a fost considerabil micșorat. Pacea de la Berlin a confirmat unele prevederi ale tratatului de la San-Stefano, și anume: Rusia lua din nou în stăpînire partea de sud a Basarabiei (jud. Cahul, Ismail și Bolgrad) în schimbul Dobrogei care a fost inclusă în România, se confirma independența României proclamată la 9 mai 1877 și recunoscută prin tratatul de la San-Stefano și se consfințeau în același timp ocuparea Bosniei și Herțegovinei de către Austria. În ajunul congresului, Anglia a ocupat Ciprul. Hotărîrile Congresului de la Berlin au contribuit la crearea în Balcani a unui nod de contradicții internaționale, a unui focar de noi războaie. — 503.
- 519 În urma înăbușirii răscoalei de eliberare națională din 1794 a avut loc cea de-a treia împărțire a Poloniei între Rusia, Austria și Prusia, în 1795. Prin hotărîrea Congresului de la Viena (1814—1815), în componența Imperiului rus a fost inclus Regatul Poloniei, care cuprindea cea mai mare parte a teritoriilor ce reveniseră Prusiei și Austriei la cea de-a treia împărțire a Poloniei. — 503.

- 520 În deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea, profitînd de dificultățile financiare ale guvernului egiptean, Anglia și Franța au instituit un control financiar asupra Egiptului; poporul egiptean a luptat împotriva expansiunii capitalului străin și pentru menținerea independenței sale naționale. În 1882, Anglia a provocat un conflict cu Egiptul, în urma căruia l-a cucerit, transformîndu-l, practic, într-o colonie a sa (vezi și adnotarea 510). — 504.
- 521 Războiul bulgaro-sîrb a început la 2 noiembrie 1885 (vezi adnotarea 352); chiar din prima luna a războiului, trupele bulgare au înaintat vertiginos și au pătruns pe teritoriul Serbiei. Sub presiunea Austro-Ungariei, Bulgaria a oprit înaintarea trupelor sale, iar la 3 martie 1886 la București a fost încheiată pacea prin care se recunoșteau granițele Bulgariei unificate. — 505.
- 522 Întîmpinîndu-l la 13 (25) mai 1886 pe țarul Alexandru al III-lea, care se întorcea din Crimeea, la Moscova, N. A. Alekseev, primarul orașului Moscova, a declarat în alocuțiunea sa: „Sîntem tot mai pătrunși de credința că Crucea lui Hristos va străluci pe Sfînta Sofia“ (Alekseev se referea la biserica Sfînta Sofia, din Constantinopol). — 506.
- 523 Aceste articole au apărut în „Revista socială“ nr. 2 din decembrie 1886. Articolul lui Engels a fost publicat sub titlul „Starea politica socială“, [a Europei], „iar articolul lui Lafargue sub titlul „Materialismul economic al lui Karl Marx“. „Revista socială“ a apărut lunar la Iași în perioada 1884—1887.
- În cartea „Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung“, apărută în 1886, juristul austriac. A Menger îl ataca pe Marx și încerca să demonstreze că acesta ar fi împrumutat concluziile teoriei sale de la socialiștii utopiști englezi din școala ricardiană (Thompson și alții). La 30 octombrie 1886, L. Lafargue i-a scris lui Engels despre apariția acestei cărți. Considerînd că o intervenție personală a sa împotriva lui Menger ar putea fi folosită de acesta din urmă pentru autoreclamă, Engels a considerat că este cazul să-i dea riposta lui Menger sub forma unui articol redacțional în „Neue Zeit“ sau sub forma unei recenzii, publicate cu semnătura lui K. Kautsky, redactorul acestei publicații. Engels intenționa inițial să scrie el însuși partea principală a articolului, dar boala l-a silit să-și întrerupă lucrul, așa că a fost terminat de Kautsky pe baza indicațiilor lui Engels. Articolul a apărut în „Neue Zeit“ nr. 2 din 1887 fără semnătură, sub titlul „Socialismul juridic“ (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București 1965, p. 475—494). — 511, 516, 555.
- 524 Este vorba de secțiunile I-a, a V-a și a VI-a ale volumului al III-lea al „Capitalului“ (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 25, partea I, Editura politică, București, 1969, p. 31—140, 342—468; partea a II-a, 1973, p. 7—156, 157—361). — 512.
- 525 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul lui Engels unui oarecare E. T., care întrebese la redacția revistei „Commonweal“ dacă exista o versiune engleză a lucrării lui Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“ și dacă de o asemenea traducere se poate așuca oricine dorește. — 513.



- 526 Engels se referă, probabil, la prefața lui Marx la edițiile întâia, a doua și a treia ale volumului I al „Capitalului”, incluse în ediția engleză, precum și la prefața sa la această ediție. — 514.
- 527 Este vorba, probabil, de scrisorile lui Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling, care se aflau la acea dată în S.U.A. împreună cu Liebknecht (vezi adnotarea 485). — 514.
- 528 Engels se referă la alegerea primarului orașului New York, care a avut loc la 2 noiembrie 1886; Partidul muncitoresc unit îl propuse drept candidat pe Henry George, care a obținut 68.110 voturi, adică 31% din total.
- Partidul muncitoresc unit a fost creat în cursul pregătirilor pentru alegerile municipale de la New York din toamna anului 1886 în vederea unor acțiuni politice comune ale clasei muncitoare. Inițiatorul creării acestui partid a fost Uniunea muncitorească centrală din New York — uniune a sindicatelor din acest oraș, înființată în 1882. După exemplul New York-ului, au fost create partide similare într-o serie de alte orașe. — 514, 521, 534, 632.
- 529 În a doua jumătate a lui octombrie 1886, conducerea Federației social-democrate a declarat că intenționează să organizeze acțiuni la 9 noiembrie, în tradiționala „zi a lordului-primar”, când la Londra se desfășurau de obicei procesiuni solemne, o demonstrație și un miting al șomerilor. Autoritățile au interzis orice demonstrații în zona procesiunilor și au concentrat acolo importante forțe polițienești. Tentativa de a ține totuși mitingul a eșuat. Atunci, conducerea federației a decis să convoace mitingul pentru 21 noiembrie, în Trafalgare-square. Mitingul, la care au luat parte câteva mii de persoane, s-a desfășurat fără incidente și a contribuit la o anumită creștere a prestigiului federației în rîndul oamenilor muncii din Londra. — 516, 524.
- 530 *Cluburi radicale* — erau denumite în Anglia, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, organizațiile alcătuite cu precădere din muncitori și, de regulă, conduse de reprezentanți ai burgheziei liberale. Cluburile se bucurau de o oarecare influență în rîndul proletariatului englez. La sfîrșitul anilor 80 ai secolului al XIX-lea, în contextul avîntului mișcării muncitorești, numărul acestor cluburi a crescut, iar membrii lor au aderat la ideile socialismului. — 516, 519, 543, 572.
- 531 Engels se referă la campania presei burgheze împotriva lui Marx, inspirată de broșura calomnioasă a agentului bonapartist Vogt, „Procesul intentat de mine împotriva lui «Allgemeine Zeitung»”, apărută în decembrie 1859 și îndreptată împotriva lui Marx și a revoluționarilor proletari conduși de el. Marx a demascat această calomnie în lucrarea sa „Domnul Vogt” (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 14, Editura politică, București, 1963, p. 421—738). — 517.
- 532 În scrisoarea din 4 noiembrie 1886, Schlüter îi comunica lui Engels încheierea cu succes a tratativelor cu J. Ph. Becker privind publicarea memoriilor acestuia (vezi volumul de față, p. 488—490). Memo-

riile lui Becker nu au fost însă editate, deoarece el a murit în decembrie 1886. — 518.

- 533 Engels comentează propunerea lui Schlüter de a prelucra, în vederea publicării într-o ediție separată, trei capitole din secțiunea a II-a a lucrării „Anti-Dühring”, intitulată „Teoria violenței”, capitole în care este expusă concepția materialistă asupra raportului dintre economie și politică. Ulterior, Engels și-a schimbat planul, hotărînd să completeze cele trei capitole cu un al patrulea, în care principalele teze enunțate în aceste capitole să fie concretizate cu exemple din istoria Germaniei din perioada 1848—1888, exemple care să constituie baza pentru analiza critica a politicii bismarckiene. Lucrarea urma să fie intitulată „Rolul violenței în istorie”. La ultimul capitol Engels a lucrat mai tîrziu — la sfîrșitul anului 1887 și în primele luni ale lui 1888, dar nu l-a terminat. Această lucrare neterminată a lui Engels, precum și unele planuri și fragmente au fost publicate după moartea lui (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 403—460). — 519, 654.
- 534 Acest articol este al cincilea din seria de articole „Literatura din emigrație”, publicate în „Volksstaat” în 1874—1875 (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 517—566); el a fost publicat, de asemenea, la Leipzig în 1875, în broșură separată cu o scurtă prefață a lui Engels. Articolele III și IV din această serie nu aveau titluri.
- Articolul „Cu privire la problema socială în Rusia”, nu a fost editat separat în 1886, așa cum proiectase Schlüter; articolele I, II și V din „Literatura de emigrație” au fost incluse în culegerea de articole ale lui Engels „Articole din «Vollksstaat» pe teme internaționale (1871—1875)”, editată în 1894 la Berlin. Pentru această culegere, Engels a scris o postfață consacrată în special problemelor tratate în articolul „Cu privire la problema socială în Rusia” (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 22, Editura politică, București, 1965, p. 416—429). — 519.
- 535 La sfîrșitul lui noiembrie 1886, curtea cu juri din Leipzig l-a condamnat pe muncitorul social-democrat K. Schumann la 4 ani închisoare; iar multe alte persoane au fost condamnate, de asemenea, la închisoare pe diferite termene, fiind acuzate de „rebeliune”. Pretextul pentru acest proces l-a constituit faptul că muncitorii din Leipzig au organizat un marș spre a-l însoți pe Schumann, care la 21 septembrie 1886, trebuia să părăsească orașul, fiind expulzat în baza legii împotriva socialiștilor (vezi adnotarea 22). — 524.
- 536 În scrisoarea din 4 decembrie 1886, Schlüter i-a expus lui Engels planul său de a reedita lucrarea „Bakuniștii la lucru” împreună cu articolul „Cu privire la problema socială în Rusia” în scria „Biblioteca social-democrată”. Schlüter propunea, totodată, ca volumul să fie însoțit de o prefață din partea editurii. — 525.
- 537 În scrisoarea din 10 decembrie 1886, Florence Kelley-Wischne-wetzky îl ruga pe Engels să scrie o prefață pentru ediția americană a lucrării „Situația clasei muncitoare din Anglia (1844)”, pe

- care ca o tradusese. Rugămintea ei se întemeia pe faptul că postfața scrisă de Engels în februarie 1886 se învechise și în plus voia ca în prefața Engels să analizeze critic concepțiile lui H. George. — 529.
- 538 Engels se referă la următorul paragraf din „Manifestul Partidului Comunist”: „Comuniștii luptă pentru înlăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, dar ei reprezintă totodată viitorul mișcării în mișcarea prezentă” (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 499). — 531.
- 539 La încheierea călătoriei prin S.U.A. a lui Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling (vezi adnotarea 485), Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 439), care finanțase călătoria, l-a acuzat pe Aveling de a fi irosit fondurile ce i-au fost încredințate. Aceste acuzații au fost preluate de presa burgheză și folosite în scopul unei propagande antisocialiste. Între Aveling și Comitetul Executiv a început un conflict, care a durat câteva luni și la soluționarea căruia a participat și Engels. — 533.
- 540 În iunie 1886, F. D. Nieuwenhuis a fost condamnat de un tribunal din Haag la închisoare pe un an și la o amendă de 50 de guldeni pentru lezmajestate și delict de presă. La începutul lui ianuarie 1887, sentința a fost confirmată de Tribunalul suprem al Olandei. Acuzația se baza pe două articole ale lui Nieuwenhuis din ziarul „Recht voor Allen”. — 534.
- 541 În noiembrie 1886, în S.U.A. au avut loc alegeri pentru adunările legislative ale statelor. Organizațiile muncitorești existente la acea dată într-o serie de mari orașe au prezentat candidați, care în unele state (Colorado, Texas, Illinois și altele) au fost aleși. — 534.
- 542 Este vorba de scrisoarea în care Martignetti îi comunica lui Engels că este urmărit pentru convingerile sale socialiste și că este în pericol să fie concediat din funcția sa de funcționar la arhiva notariatului de stat; el îl ruga pe Engels să-l ajute să-și găsească un serviciu într-o altă țară. — 535, 536, 593.
- 543 Este vorba de apropierea ce se contura între Rusia și Germania la începutul anului 1887. Germania era interesată de această apropiere din cauza antigermanismului din Franța; Rusia — din cauza deteriorării relațiilor ei cu Austro-Ungaria ca urmare a „crizei bulgare” (vezi adnotările 352 și 507). În discursul rostit în Reichstag la 11 ianuarie 1887 Bismarck a insistat asupra necesității apropierii de Rusia și îndepărtării de Franța. O serie de alte acțiuni ale Germaniei (mobilizarea rezerviștilor, campanie provocatoare în presă), au fost de natură să conducă la concluzia unei iminente ciocniri militare cu Franța („pericolul de război” din ianuarie 1887). Dar acțiunile Germaniei nu au fost sprijinite de Rusia. În aceste condiții, Bismarck a renunțat să-și pună în aplicare planurile, iar pericolul imediat de război a dispărut. — 540, 555.
- 544 În ianuarie 1887, ziarul „Daily News” a inserat o știre potrivit căreia Germania intenționează să ceară Parisului explicații în

legătură cu concentrarea de trupe franceze la frontiera franco-germană. Oficiosul guvernului german, „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ a dezmințit această știre. — 540.

- 545 După înapoierea din S.U.A. (vezi adnotarea 539), Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling au ținut, în fața muncitorilor londonezi, prelegeri și referate despre mișcarea muncitorească americană. — 541, 543.
- 546 În scrisoarea din 1 februarie 1887, L. Lafargue îl informa pe Engels despre conflictul dintre editoarea ziarului „Cri du Peuple“, Caroline Séverine, pe de o parte, și redactorii lui, Guesde, Deville, Goullé și alții — pe de alta. Aceștia din urmă au protestat categoric împotriva demersurilor publice ale lui Séverine în apărarea anarhistului Duval, condamnat pentru furt prin efracție, precum și împotriva inserării în ziar, ca articol de fond, a unui articol antigerman al unui oarecare Bienvenu. Ei cereau, de asemenea, îndepărtarea din redacție a ziaristului J. Labruyère, cunoscut pentru vederile sale boulangiste. În urma conflictului, aproape toți colaboratorii de bază ai redacției au părăsit „Cri du Peuple“ și au scos un nou ziar, „Voie du Peuple“, al cărui prim număr a apărut la 2 februarie 1887. Din cauza dificultăților financiare acest ziar a avut o viață foarte scurtă, ultimul număr apărând la 17 martie. — 542, 553, 574.
- 547 Engels se referă, probabil, la ziarul „Le Citoyen“, care a apărut între 1 octombrie 1881 și 8 martie 1884 și printre ai cărui fondatori se numără Guesde; ulterior, el a fuzionat cu ziarul „La Bataille“, editat sub conducerea lui Lissagaray, iar Partidul muncitoresc francez (vezi adnotarea 115) și-a pierdut influența asupra lui. — 542.
- 548 Este vorba de acuzațiile nefondate aduse de Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord lui Aveling (vezi adnotarea 539). Scrisoarea de față inaugurează âmpla corespondență pe care a purtat-o Engels cu militanții mișcării muncitorești americane și germane cu scopul de a-l ajuta pe Aveling să dovedească absurditatea și caracterul calomnios al acestor acuzații. — 545, 551, 578, 580.
- 549 Este vorba de articolul „Aveling und die Sozialisten“, inserat în „New Yorker Volkszeitung“ nr. 10, din 12 ianuarie 1887. — 548, 551.
- 550 Este vorba de circulara împotriva lui Aveling (vezi adnotarea 539) trimisă de Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist organizațiilor locale ale acestui partid la 7 ianuarie 1887; circulara era semnată de W. L. Rosenberg, G. Walter și alții. — 554, 567.
- 551 La 14 ianuarie 1887, Reichstagul german a adoptat, cu o majoritate de 186 de voturi pentru și 154 contra, după dezbateri de patru zile, proiectul de lege privind stabilirea efectivului armatei la 441.000 oameni pe un termen de 3 ani (guvernul cerea 468.000 pe 7 ani). După aceasta, Reichstagul a fost dizolvat și au fost convocate noi alegeri (vezi adnotarea 554). — 555.

- 552 Este vorba de festivitatea internațională de la Paris (19 februarie 1887), din inițiativa unor organizații ale socialiștilor străini aflați în Franța. Au participat socialiști emigranți germani, scandinavi, polonezi și ruși. Festivitatea avea drept scop să exprime protestul împotriva cursei înarmărilor și a pregătirii unui război în Europa. La rugămintea unuia dintre organizatori, emigrantul socialist rus O. Zetkin, Engels a adresat o scrisoare Comitetului de organizare a festivității (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 341—342). — 556.
- 553 Este vorba de secțiunea a șasea a volumului al III-lea al „Capitalului” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 25, partea a II-a, Editura politică, București, 1973, p. 157—351). — 556.
- 554 În alegerile pentru Reichstag, din februarie 1887, social-democrații au obținut 774.000 de voturi, cu 225.000 mai mult decât în alegerile din 1884. Dar, în virtutea legii electorale nedemocratice, numărul deputaților social-democrați a fost de numai 11.  
În ziarul „Voie du Peuple” din 24 februarie 1887, sub titlul comun „La Révolution en Allemagne. Prise de Berlin” a fost inserat un articol redacțional intitulat „Victoire”, consacrat alegerilor de la 21 februarie pentru Reichstagul german. — 557, 560, 566, 570.
- 555 Este vorba de scrisoarea lui Aveling din 26 februarie 1887, tipărită și difuzată secțiilor Partidului muncitoresc socialist din America de Nord și altor organizații; în scrisoare se dădea un răspuns detaliat la acuzațiile calomnioase la adresa lui Aveling formulate în circulara din 7 ianuarie 1887 a Comitetului executiv al acestui partid (vezi adnotarea 550). — 559, 560, 562, 567.
- 556 La 8 februarie 1887, „Voie du Peuple”, a început să publice romanul lui Maupassant „Bel Ami”. — 559.
- 557 Sorge îi propusese lui Engels să-i încredințeze lui Florence Kelley-Wischnewetzky traducerea „Manifestului Partidului Comunist” în limba engleză, în vederea editării în S.U.A. Ediția a doua engleză a „Manifestului”, a apărut la Londra în 1888, în traducerea lui S. Moore și sub redacția lui Engels. — 562.
- 558 În scrisoarea din 20 februarie 1887, Sorge îi comunica lui Engels că în S.U.A. traducerea engleză a volumului I al „Capitalului” nu se vinde și propunea ca un număr de exemplare ale volumului să fie trimise redacțiilor marilor ziare americane spre a-l recenza. — 563.
- 559 În revista de critică literară „Athenaeum” nr. 3.097, din 5 martie 1887, a fost publicată fără semnătură o recenzie la ediția engleză a volumului I al „Capitalului”. — 563, 565.
- 560 Engels se referă la următoarea afirmație din lucrarea sa „Mișcarea muncitorească din America”, referitoare la Partidul muncitoresc socialist din America de Nord: „Acesta este un partid numai cu numele, pentru că nicăieri în America nu a fost de fapt în stare

- să se manifeste pînă acum ca partid politic" (vezi *K. Marx și F. Engels*. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 338). — 563.
- 561 În „Justice” nr. 164, din 5 martie 1887, sub titlul „Letter from America. The great strike” a fost publicată scrisoarea secretarului Partidului muncitoresc socialist din America de Nord, Rosenberg, în care se vorbea despre greva docherilor din New Jersey și se afirma că vina pentru insuccesul ei o poartă „Knights of Labour” (vezi adnotarea 491). Rosenberg sublinia că partidul trebuie să se distanțeze de această organizație. — 564.
- 562 Central Labour Unions (Uniuni muncitorești centrale) — organisme ce reunau uniunile sindicale; în deceniul al 9-lea existau într-o serie de mari orașe industriale ale S.U.A.; prima a luat ființă la New York în 1882. Multe dintre aceste uniuni au aderat la American Federation of Labour (Federația americană a muncii), creată în decembrie 1886. — 564.
- 563 În 1886—1887, Federația social-democrată a făcut o largă agitație în rîndul șomerilor din Londra. Una din formele acestei agitații la începutul anului 1887 au constituit-o așa numitele „procesiuni religioase” (Church parades) — o tentativă de a folosi amvonul pentru a se adresa șomerilor. La 27 februarie 1887 o astfel de procesiune a fost organizată la catedrala Sf. Paul. În timpul predicii, participanții la procesiune au scandat lozinci cu caracter socialist. După serviciul religios Federația social-democrată a organizat trei mitinguri, la care au luat cuvîntul J. Burns, J. Bateman, J. Fielding și alții. Dar această formă de agitație n-a dat rezultate și ulterior n-a mai fost folosită. — 564.
- 564 Este vorba de răspunsul lui Aveling la articolul din „New Yorker Volkszeitung” nr. 10, din 12 ianuarie 1887 (vezi adnotarea 549). Răspunsul a fost publicat în nr. 52 din 2 martie 1887, al acestui ziar, concomitent cu un nou articol redacțional sub titlul „Affaire Aveling noch einmal”. La acest al doilea articol, Aveling a răspuns la 16 martie 1887 și răspunsul lui a fost publicat în nr. 76, din 30 martie 1887, al ziarului. — 567, 574.
- 565 Este vorba, probabil, de publicația londoneză „Evening Standard”, unde a apărut și răspunsul lui Aveling. — 569.
- 566 Această scrisoare a fost adresată de Engels organizației din Paris a Partidului muncitoresc francez, cu prilejul mitingului organizat la 18 martie 1887, consacrat celei de-a 16-a aniversări a Comunei din Paris. — 569.
- 567 Este vorba, probabil, de o dezmințire a zvonurilor despre moartea lui Wilhelm I, dată în publicația liberală londoneză „Weekly Dispatch” din 20 martie 1887. — 572.
- 568 La 13 martie (1 martie) 1887, la Petersburg, un grup de revoluționari narodovoliști în frunte cu A. I. Ulianov a comis o tentativă de asasinare a țarului Alexandru al III-lea. Poliția a arestat

- și deferit justiției 13 persoane; 5 dintre acestea au fost executate, restul au primit condamnări la închisoare pe termen lung. În declarația oficială menționată de Engels, făcută în numele guvernului țarist, se afirma că „unele ziare străine” exagerează rolul partidului constituțional în Rusia și „cele mai influente clase din Rusia nu țin cont.. că a sosit timpul să se introducă o cîrmuire constituțională”. În declarație se arăta, totodată, că guvernul rus „studiază minuțios socialismul de stat, pe care îl înfăptuiește în Germania prințul Bismarck” și era exprimat în mod fățarnic regretul țarului în legătură cu „necesitatea unor costisitoare măsuri de precauție pentru asigurarea securității lui personale”. — 572.
- 569 Este vorba de telegrama pe care Aleksander Battenberg i-a trimis-o lui Alexandru al III-lea la 30 august 1886 (vezi adnotarea 507). În telegramă se afirma loialitatea față de țar și se făgăduia sprijinirea „eforturilor nobile” ale acestuia „de a scoate Bulgaria din criza grea”. Telegrama se încheia cu următoarele cuvinte: „Intrucît am primit coroana de la Rusia, sînt gata să o depun în mîinile suveranului ei”. — 572.
- 570 Este vorba de atentatul la viața lui Alexandru al III-lea din 13 (1) martie 1887 (vezi adnotarea 568), precum și de zvonurile despre un nou atentat care se pregătea la Gatcina. — 574, 576.
- 571 La rugămîntea lui Engels, Sorge îl întrebase pe editorul lui „New Yorker Volkszeitung”, A. Jonas, de ce nu publică scrisoarea lui Aveling din 16 martie 1887 (vezi adnotarea 564). — 575.
- 572 După înapoierea din S.U.A. (vezi adnotarea 485), Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling au început o largă campanie de propagare a ideilor socialiste în rîndurile muncitorilor londonezi; pe lîngă cuvîntările la mitinguri, ei au desfășurat o amplă activitate în cluburile radicale (vezi adnotarea 530) cu scopul de a pregăti terenul pentru crearea unui partid socialist de masă. — 577, 581, 585, 589, 596, 629.
- 573 La alegerile municipale desfășurate în S.U.A. în primăvara anului 1887, organizațiile muncitorești au prezentat candidați în aproximativ 60 de orașe; aceștia au fost aleși în 20 de orașe, iar în cîteva altele, bunăoară în Cincinnati (statul Ohio) și Chicago, nu le-au lipsit decît cîteva sute de voturi. — 577.
- 574 În prima jumătate a lunii aprilie 1887, Camera comunelor a examinat „Crimes Bill”, legislația penală pentru Irlanda, care prevedea o procedură judiciară sumară în scopul luptei împotriva tulburărilor țărănești care luau amploare. Organele puterii executive primeau dreptul de a declara în afara legii anumite organizații, iar în cazuri de complot, întruniri ilegale, nesupunere față de autorități etc. sentințele puteau fi pronunțate de instanțele judiciare fără participarea juraților. La 11 aprilie 1887, în Hyde Park au avut loc cîteva mitinguri de masă în semn de protest împotriva acestui bill; numărul participanților la mitinguri s-a ridicat la 100—150.000. La mitingurile organizate separat de diferite organizații au luat cuvîntul oratori din partea Partidului liberal

(Gladstone și alții), Federației social-democrate (Bateman, William, Burns și alții), Ligii socialiste (Eleanor Marx-Aveling, Edward Aveling și alții) și din partea altor organizații.

În relatarea despre miting, publicată în „Daily Telegraph” din 12 aprilie 1887 sub titlul „Irish Crimes Bill, Great Demonstration on Hyde Park, Processions and Speeches”, se vorbea despre interesul suscitât de cuvîntarea rostită de Eleanor Marx-Aveling. — 577, 578, 608.

575 În perioada respectivă Lafargue a dus, în două rinduri tratative pentru publicarea ediției a doua franceze a lucrării lui Marx „Mizeria filosofiei”; această a doua ediție a apărut abia în 1896. — 578.

576 Este vorba, se pare, de articolele soților Aveling despre călătoria lor în America, publicate în „Time”, care apărea în editura lui S. Sonnenschein, în martie, aprilie și mai 1887. — 578, 619.

577 După ce Guesde, Deville și alți militanți ai Partidului muncitoresc francez au părăsit redacția ziarului „Cri du Peuple”, ei au fondat ziarul „Voie du Peuple”, care a avut o existență scurtă (vezi adnotarea 546); săptămînalul partidului, „Socialiste”, a apărut sporadic (un număr la 26 martie 1887, următorul abia la 11 iunie 1887. — 579, 582, 595.

578. La 11 aprilie 1887, în presa europeană a apărut știrea că s-ar fi pus la cale un nou atentat la viața lui Alexandru al III-lea, care urma să aibă loc în timpul trecerii în revistă a unui regiment de cavalerie de gardă. Ulterior, aceste zvonuri au fost dezmințite (vezi și adnotările 568 și 570). — 579.

579 Articolul „Mișcarea muncitorească din America” (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 332—340), a fost scris de Engels ca prefață la ediția americană a lucrării sale „Situația clasei muncitoare din Anglia”. Articolul a fost tradus în limba germană și publicat în ediția de duminică a ziarului „New Yorker Volkszeitung” la 10 aprilie 1887, fără ca Engels să fi fost înștiințat; traducerea conținea imprecizii și denaturări. — 580, 590, 592, 598.

580 Este vorba de alegerile municipale de la Paris, care au avut loc la 8 mai 1887. Lafargue a candidat în circumscripția a 5-a, „Jardin des Plantes”. În primul tur, de scrutin Lafargue a obținut 568 de voturi, situîndu-se pe locul al treilea. La al doilea tur de scrutin, care a avut loc la 15 mai 1887, Lafargue s-a situat pe locul al doilea, întrunind 685 de voturi. — 582, 595.

581 În scrisoarea din 24 aprilie 1887, Lafargue îi comunica lui Engels că a început să colaboreze la revista „European Correspondent”, al cărei coproprietar era ziaristul american T. Stanton și că pentru această muncă este retribuit extrem de neregulat. — 583.

582 Este vorba de scrisoarea circulară a Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord conținînd acuzațiile la adresa lui Aveling, primită de Engels de la Sorge la sfîr-



- șitul lui aprilie 1887. Despre declarațiile lui Aveling vezi adnotările 555 și 564. — 583, 585.
- 583 Engels se referă la așa-numita afacere Schnaebelé — prin care guvernul Bismarck urmărise provocarea unui conflict între Franța și Germania. La 20 aprilie 1887, Schnaebelé, comisar francez la poliția de frontieră de la Pagny-sur-Moselle, a fost invitat, sub pretextul unor convorbiri în interes de serviciu, pe teritoriul german unde a fost arestat sub învinuirea de spionaj. În același timp, cercurile guvernante germane au început o puternică campanie antifranceză în presă; la rîndul lor, revanșarii francezi au profitat de situația creată pentru a face propagandă antigermană. S-a născut pericolul unui conflict militar. Dar guvernele Rusiei și Austro-Ungariei nu l-au sprijinit pe Bismarck. Germania a fost nevoită să cedeze. La 30 aprilie Schnaebelé a fost pus în libertate, iar incidentul a fost aplanat. — 583, 588.
- 584 În scrisoarea amintită, Sorge, răspunzînd la observațiile lui Engels, din scrisoarea din 10 martie 1887 (vezi volumul de față, p. 563), scria că liderii Partidului muncitoresc socialist din America de Nord, prin tactica lor incorectă, au anulat, în mare măsură, succesele realizate în mișcarea muncitorească din S.U.A. de adepții lui Marx în perioada Internaționalei I. — 585.
- 585 Este vorba de traducerea în limba engleză a „Manifestului Partidului Comunist”, făcuta de S. Moore și apărută în anul 1888. Vorbînd despre manuscrisele traducerilor, Engels are în vedere traducerea în limba franceză a lucrării lui Marx „Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte”, traducerea în limba italiană a lucrării lui Marx, „Muncă salariată și capital” și traducerea în limba daneză a lucrării sale „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. — 585.
- 586 În „Justice” nr. 172, din 30 aprilie 1887, a fost publicată o notă sub titlul „A Costly Apostle”, în care era expus conținutul circularelor Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord conținînd acuzațiile aduse lui Aveling (vezi adnotările 550 și 482). Aveling a răspuns la aceasta cu o scrisoare adresată redacției, publicată în „Justice” nr. 174, din 14 mai 1887. — 586, 589, 594, 612.
- 587 Engels se referă la articolul lui De Paepe „Der Kongress von Charleroi”, publicat în „Die Gleichheit” nr. 18, din 23 aprilie 1887. — 586.
- 588 La Londra a fost deschisă, în mai 1887, o expoziție americană, la care a fost prezentat spectacolul „Buffaloo Bill's Wild West” — 597.
- 589 Observațiile făcute de Engels în acest paragraf au fost folosite în ziarul „Sozialdemokrat” nr. 20, din 13 mai 1887 la rubrica „Sozialpolitische Rundschau”. — 588.

- 590 Engels se referă la următoarele fapte : la 31 martie 1887, la București, emigranții bulgari au comis un atentat împotriva lui Mantov, prefectul orașului bulgar Rusciuc (denumirea actuală Russe), sosit la București pentru tratative cu ambasadorul rus ; Mantov a fost grav rănit. În același an, în noaptea de 23 spre 24 aprilie, la Sofia s-a produs o explozie în locuința comandantului garnizoanei, maiorul Popov ; explozia a fost pusă la cale de partidul liberal, de orientare prorusă. — 488.
- 591 Florence Kelley-Wischnewetzky i-a propus lui Engels să editeze sub formă de broșuri separate, în limbile germană și engleză, articolul lui „Mișcarea muncitorească din America“, scris ca prefață la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia“. Pentru aceasta, Engels însuși a tradus prefața în limba germană. Broșurile au apărut în S.U.A. în iulie 1887. — 590, 591, 596, 596, 603.
- 592 În scrisoarea din 26 aprilie 1887, Sorge i-a comunicat lui Engels ca editorul lui „New Yorker Volkszeitung“, Jonas, nu a participat la ședința Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist, la care se discutase „cazul Aveling“ (vezi adnotarea 539) ; Sorge remarca faptul că prin cea de-a doua circulară în această problemă (vezi adnotarea 582), Comitetul Executiv își daduse o grea lovitură. — 592.
- 593 La 21 mai 1887, în „Justice“ nr. 175 a fost inserată o notă redacțională în care era prezentat după cum urmează conținutul scrisorii lui Aveling către redacția ziarului : „Esența scrisorii constă în faptul că comisia de revizie din America l-a absolvit de orice vină și că dl. Friedrich Engels, dl. F. A. Sorge și dl. Wilhelm Liebknecht (care ne-a adresat și o scrisoare) sînt gata să garanteze comportarea corectă a doctorului Aveling în privința cheltuielilor în timpul călătoriei în America“. — 595.
- 594 Răspunsul lui Aveling la cea de-a doua circulară a Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist (vezi adnotarea 582) a fost publicat într-o broșură în care erau : declarația lui Edward Aveling din 27 mai 1887, declarația lui Eleanor Marx-Aveling din 24 mai, în care ea confirma justetea dovezilor prezentate de soțul ei și adăuga unele detalii, declarația lui Liebknecht din 16 mai, în care el se pronunța în apărarea lui Aveling. — 595, 600, 602.
- 595 Ca rezultat al celui de-al doilea tur de scrutin de la 15 mai 1887, în componența consiliului municipal din Paris au fost aleși 6 posibiliști (vezi adnotarea 12), între care P. Brousse. — 595.
- 596 La 17 mai 1887, în cadrul dezbaterilor din Camera deputaților din Franța pe marginea proiectului de buget pe 1888, comisia bugetară a camerei s-a pronunțat împotriva proiectului prezentat de guvernul radical (vezi adnotarea 339) condus de R. Goblet ; majoritatea deputaților a sprijinit comisia, iar guvernul a fost nevoit să demisioneze. Criza de guvern a durat 13 zile. La 30 mai 1887 a fost format cabinetul M. Rouvier, în principal din reprezentanți ai elementelor de dreapta. — 596.

- 597 Conferința Ligii socialiste (vezi adnotarea 279) s-a ținut la Londra la 29 mai 1887. Au participat delegați din partea a 24 de secții. În rezoluția adoptată cu majoritate de voturi se arăta că „conferința confirmă politica de renunțare la activitatea parlamentară, promovată până acum de Liga, și nu vede motive substanțiale de modificare a ei“. Prin urmare, victoria a fost obținută de elementele anarhiste, ceea ce a dus curînd la destrămarea Ligii. — 581, 583, 586, 588, 596, 598, 600, 611.
- 598 Asociația britanică de promovare a științei a fost fondată în 1831 și ea există și astăzi; adunările ei se țin anual. — 606.
- 599 În „Commonweal“ numerele 71, 72, 74, 76, 79 și 80, din 21 și 28 mai, 11 și 25 iunie, 16 și 23 iulie 1887 s-a dus o discuție între socialistul E. B. Bax și radicalul burghez C. Bradlaugh despre foloasele socialismului pentru poporul englez. Cei doi au publicat cîte trei articole în care și-au expus opiniile. Bax s-a pronunțat pentru socialism, Bradlaugh — împotriva. — 608.
- 600 La 8 noiembrie 1887, în 12 state ale S.U.A. au avut loc alegeri pentru adunările legislative. H. George, care a candidat în statul New York din partea Partidului muncitoresc unit (vezi adnotarea 528), a întrunit 60.000 de voturi și nu a fost ales. — 608.
- 601 Este vorba de programul Federației socialiste din nordul Angliei — organizație muncitorească înființată la Northumberland (nordul Angliei) la 30 aprilie 1887 în timpul marii greve a minerilor. Inițiatorii ei erau muncitori din rîndurile Ligii socialiste: G. L. Mahon, T. Binning, A. C. Donald și alții. La 21 iunie 1887, Mahon i-a trimis lui Engels textul programului acestei organizații cu rugămintea ca el să-și spună părerea. Engels a făcut o serie de observații (vezi *K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 495—496), și le-a trimis lui Mahon, dar ele nu au putut fi folosite deoarece cîteva luni mai tîrziu Federația și-a încetat existența. — 610.
- 602 Această scrisoare, ca și cea precedentă, constituie răspunsul la scrisoarea lui Mahon din 14 iunie 1887 în care acesta, trimițîndu-i lui Engels programul Federației socialiste din nordul Angliei (vezi adnotarea 601), îi expunea și planul său de creare în Anglia a unui partid socialist unit. Apreciînd că liderii reformiști ai trade-unionurilor erau principalii adversari ai socialismului, Mahon considera că sarcina cea mai importantă a socialiștilor o constituia activitatea în interiorul trade-unionurilor în scopul demascării și îndepărtării acestor lideri. În același timp, el propunea organizațiilor socialiste existente în Anglia să constituie un partid unic. El considera că acest lucru va fi posibil pe baza unui program elaborat de reprezentanți de seamă ai curentelor socialiste, care să fie prezentat la congresul acestor organizații ca bază a unificării și preconiza o largă agitație socialistă în Scoția și nordul Angliei, precum și crearea unui fond în vederea desfășurării acestei agitații. Mahon îl ruga pe Engels să sprijine această inițiativă.
- În legătură cu intenția sa de a scrie un studiu despre miș-

care a luddiților, Mahon îl ruga pe Engels să-i indice o bibliografie. — 610.

- 603 La ediția separată a articolului său „Mișcarea muncitorească din America“ (vezi adnotarea 591), Engels a dat o notă de subsol (vezi *K. Marx* și *F. Engels*. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 332), în care se referea la articolele lui Edward Aveling și Eleanor Marx-Aveling despre nișcarea muncitorească din America (vezi adnotarea 576). În felul acesta Engels și-a exprimat public poziția față de campania calomnioasă inițiată de Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist împotriva lui Aveling (vezi adnotarea 539). În această notă fraza menționată în scrisoare sună astfel: „Mă refer la aceste articole admirabile cu atât mai bucurios cu cât mi se oferă astfel prilejul de a respinge, totodată, calomniile mîrșave la adresa lui Aveling, pe care Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord nu s-a sfiit să le răspîndească în toată lumea“. — 612.
- 604 În scrisoarea adresată lui Engels la 16 iunie 1887, Sorge îl înștiința că „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“ pe 1887, volumul 14, p. 477, a anunțat apariția în editura newyorkeză Scribner & Welford a două volume ale „Capitalului“ lui Marx în traducerea lui S. Moore și E. Aveling. — 612.
- 605 După ce a demisionat din postul de ministru de război, generalul Boulanger a continuat să alimenteze campania revanșistă, grupînd în jurul său elemente șovine din diferite partide politice de la radicali la monarhiști. La 8 iulie 1887, în legătură cu plecarea lui Boulanger, numit comandant al corpului 13 de armată la Clermont-Ferrand, adepții săi au organizat la gara Lyon o demonstrație șovină. — 614.
- 606 Între 23 iulie și 2 septembrie, Engels a fost în vacanță la Eastbourne. — 614, 615, 618, 621, 624, 625, 627, 628.
- 607 Este vorba de extrasele din presa americană (newyorkeză și provincială) conținînd recenzii la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia“, trimise lui Engels de Florence Kelley-Wischnewetzky. — 615.
- 608 La 21 iulie 1887, Mahon i-a scris lui Engels că nu mai poate colabora cu Aveling și nu-i mai poate acorda încredere. Aveling și Mahon, împreună cu alți militanți din Liga socialistă, acționau împotriva liniei anarhiste a conducerii ei (vezi adnotarea 597). Mahon nu a menționat motivele ce-l determinau la această atitudine — 616.
- 609 Social-democratul austriac H. Mandl a publicat în „Gleichheit“ nr. 21, din 14 mai 1887, articolul „Ist das eherne Lohngesetz richtig?“ L. Frankel i-a răspuns prin articolul „Zur Kritik des «ehernen» Lohngesetzes“ publicat în același ziar în numerele 28, 29 și 30, din 2, 9 și 16 iulie 1887.
- În scrisoarea din 30 iulie 1887 Kautsky îl ruga pe Engels să-i trimită semnătura sa, care urma să fie publicată sub portretul său,

în articolul „Friedrich Engels“, scris de Kautsky pentru „Österreichischer Arbeiter-Kalender“ pe 1888. — 617.

- 610 Este vorba de J. M. Baernreither „Die englischen Arbeiterverbände und ihr Recht. Ein Beitrag zur Geschichte der sozialen Bewegung in der Gegenwart“. Bd. I, Tübingen, 1886. Volumul al doilea al acestei lucrări, pe care autorul intenționa, se pare, să-l consacre trade-unionurilor britanice nu a văzut lumina tiparului. — 618.
- 611 În scrisoarea din 27 iulie 1887, Sorge îi comunica lui Engels că un redactor de la „New Yorker Volkszeitung“, J. Grünzig, l-a rugat să-i furnizeze date biografice despre Engels. Grünzig voia să scrie un articol despre Engels pentru calendarul „Pionier“, editat de acest ziar. — 619.
- 612 La 16 iulie 1887 Florence Kelly-Wischnewetzky și soțul ei, dr. Wischnewetzky au fost excluși din secția din New York a Partidului muncitoresc socialist din America de Nord în legătură cu poziția pe care s-au situat în cazul Aveling (vezi adnotarea 539). — 619, 631.
- 613 Este vorba despre nota redacțională din „To-Day“ nr. 45, august 1887, în care era expus conținutul circularilor lui Aveling în legătură cu acuzațiile ce i-au fost aduse de Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (vezi adnotarea 539). Nota a fost scrisă pe un ton de simpatie față de Aveling. — 620.
- 614 La 1 august 1887, a încetat din viață publicistul reacționar rus M. N. Katkov, care militase pentru o alianță a Rusiei țariste cu cercurile franceze șovine împotriva Germaniei. În presa burgheza franceză a apărut o serie de articole în care Katkov era prezentat ca „prieten al Franței“. Presa socialistă a răspuns cu articole în care era demascată adevărata față a lui Katkov — ultrareacționar și partizan înfocat al autocrației. Între altele, Guesde în articolul „Républicains et cosaques“, publicat în „L'Action“ din 4 august 1887, evidențiază răspunderea lui Katkov pentru reprimarea de către guvernul țarist a patrioților polonezi și afirmă că Franța revoluționară trebuie să fie alături de poporul rus care luptă pentru libertatea sa, iar nu alături de Rusia oficială. — 620, 622.
- 615 Traducerea articolului lui Engels „Mișcarea muncitorească din America“, scris ca prefață la ediția americană a lucrării sale „Situția clasei muncitoare din Anglia“, a fost publicat în „Socialiste“, numerele 88, 89 și 90, din 9, 16 și 23 iulie 1887. — 621.
- 616 În discursul rostit la 24 iulie 1887 la Épinal, fostul prim-ministru francez Ferry l-a numit pe Boulanger „general de cafenea“. Boulanger l-a provocat la duel, dar acesta n-a avut loc, deoarece martorii n-au putut să se înțeleagă în privința condițiilor.
- La 22 iulie 1887, în ziarul „La France“, editat de boulangistul F. Laur, a apărut un articol în care se afirma că în timpul „afacerii Schnaebelé“ (vezi adnotarea 583) un grup de generali monarhiști francezi i-au propus lui Boulanger să dea o lovitură de stat.

La 24 iulie, în ziarul „L'Autorité“ unul dintre liderii boulangiştilor, P. Cassagnac, a calificat această declaraţie drept mincinoasă. Laur l-a provocat la duel pe Cassagnac, dar nici acest duel n-a avut loc. — 622.

617 Engels se referă la articolul lui P. Lafargue „Les Services publics“, publicat în „Socialiste“ nr. 92, din 6 august 1887. — 623.

618 Este vorba, probabil, de biografia lui Engels scrisă de Kautsky pentru „Österreichischer Arbeiter-Kalender“ pe 1888. — 625, 638.

619 În scrisoarea din 20 august 1887, social-democratul german B. Schoenlank îi comunica lui Engels că intenţionează să-i dedice cartea la care lucra „Die Fürther Quecksilber-Spiegelbelegen und ihre Arbeiter“, din care „Neue Zeit“ numerele 4, 5 şi 6 din 1887, publicase o serie de fragmente. Cartea a văzut lumina tiparului la Stuttgart în anul 1888. — 626.

620 Editorul publicaţiei hamburgheze „Bürger-Zeitung“, J. Wedde, cu care Engels se afla în corespondenţă, îl rugase să ajute uniunea profesională a muncitorilor din industria tutunului să-şi depună fondurile la Banca Angliei, pentru a le feri de o eventuală confiscare de către autorităţi. Wedde i-a propus lui Engels să depună aceşti bani pe numele său, fie să găsească pe cineva care să medieze această operaţiune. — 628.

621 Ştirea despre moartea lui Lopatin nu s-a confirmat. — 629.

622 În scrisoarea din 28 august 1887, Florence Kelley-Wischnewetzky îşi exprima regretul în legătură cu faptul că Kautsky, căruia editorul american al cărţii „Situatia clasei muncitoare din Anglia“, Lovell, îi trimisese un număr considerabil de exemplare, nu a avut grija ca ea sa fie expediată, în vederea unei recenzii, redacţiilor ziarelor şi revistelor londoneze. — 630,

623 Este vorba de hotărîrea adoptată de conferinţa Partidului muncitoresc unificat din statul New York, care a avut loc la mijlocul lunii august 1887 (vezi adnotarea 528) de a-i exclude pe socialişti din acest partid. — 630, 632.

624 Ediţia americană a discursului lui Marx asupra liberului schimb, rostit de el la Bruxelles la 9 ianuarie 1848 (vezi *K. Marx* şi *F. Engels*, Opere, vol. 4, Editura politică, Bucureşti, 1958, p. 447—460), a apărut în septembrie 1888 la Boston, în traducerea lui Florence Kelley-Wischenewetzky. Pentru această ediţie, Engels a scris o prefaţă specială în limba engleză, care a apărut pentru prima oară în „Neue Zeit“ nr. 7, din iulie 1888, sub titlul „Protecţionismul şi liberul schimb“, fiind tradusă în limba germană chiar de autor. Ca anexă, în broşură a fost inclusă, de asemenea (cu unele prescurtări), „A şaptea observaţie şi ultima“ din capitolul al 11-lea „Metafizica economiei politice“ din lucrarea lui Marx „Mizeria filosofiei“ (*K. Marx* şi *F. Engels*, Opere, vol. 4, Editura politică, Bucureşti, 1958, p. 65—179). Florence Kelley-Wischnewetzky propunea ca în anexă să se includă şi paragraful al patrulea al acestui capi-

tol — „Proprietatea funciară sau renta funciară“ (op. cit., p. 162—172), motivînd că anarhiștii americani, în special Tucker, editau în acel moment lucrările lui Proudhon. Engels nu a considerat necesar să includă acest paragraf. — 631.

- 625 În legătură cu obiecția lui Engels la editarea separată a articolului său „Mișcarea muncitorească din America“ (vezi adnotarea 603), Comitetul Executiv al Partidului muncitoresc socialist a dat publicității o declarație, inserată în „Sozialist“ nr. 35, din 27 august 1887. În această declarație se exprima mirarea că „un tovarăș care ocupă o asemenea poziție ca Engels“, formulează împotriva „unui întreg grup de oameni acuzații neîntemeiate“ și se afirmă că nici una din secțiile partidului nu a dezaprobat Comitetul Executiv. — 631, 632.
- 626 La congresul anual al trade-unionurilor, care a avut loc la Swansea între 5 și 12 septembrie 1887, a fost adoptată hotărîrea de a se crea o organizație muncitorească independentă de toate celelalte partide, iar la mitingul special convocat a fost stabilit programul acestei Asociații muncitorești naționale, care trebuia să joace rolul de comitet electiv. Congresul a adoptat, de asemenea, hotărîri privind convocarea în 1888, la Londra, a unui congres muncitoresc internațional, necesitatea naționalizării proprietății funciare, organizarea în rîndul trade-unionurilor a unui plebiscit în problema modalităților de luptă pentru ziua de muncă de opt ore — 633, 637.
- 627 Scrisoarea de față reprezintă răspunsul la scrisoarea din 21 septembrie 1887 a secretarului de redacție al publicației socialiste „Londoner Arbeiter-Zeitung“, H. Koch; Koch îl întreba pe Engels dacă este adevărat că el dezaproabă poziția acestui ziar. — 634.
- 628 La 6 octombrie 1887, generalul Caffarel, de la statul major al armatei franceze, a fost înlăturat din funcție și a doua zi arestat sub învinuirea de a fi comercializat brevete ale Legiunii de onoare. Ancheta a stabilit că unul din principalii complici ai lui Caffarel era deputatul D. Wilson, ginerele președintelui republicii, Jules Grévy. Caffarel a fost degradat, i s-au luat decorațiile și a fost scos din armată; Grévy a fost nevoit să demisioneze. — 635, 642.
- 629 Engels se referă la scandalul provocat de dezvăluirile făcute de ziaristul burghez francez E. de Girardin, editorul ziarului „La Presse“, în perioada 1846—1847. Girardin acuza politicianii monarhiei din iulie și guvernul Guizot de corupție. Dezvăluirile lui au contribuit la agravarea crizei politice interne, care a dus la revoluția din 1848. Pentru amănunte despre această chestiune vezi articolul lui Engels „Declinul și apropiata cădere a lui Guizot. — Poziția burgheziei franceze“ (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. 4, Editura politică, București, 1959, p. 180—187). — 636.
- 630 La 24 septembrie 1887, soldatul R. Kaufmann, a tras, de pe teritoriul german asupra unui grup de francezi care vinau în imediata vecinătate a graniței franco-germane, la Raon-sur-Plain (regiunea Vexaincourt). Un francez a fost rănit iar altul ucis. Kauf-

- mann a declarat că a tras, deoarece a crezut că sînt braconieri. Guvernul german și-a exprimat oficial regretul în legătură cu cele întimplate și s-a oferit să plătească despăgubiri familiilor victimelor. — 636.
- 631 La 11 iunie 1887 „Le Socialiste” și-a reluat apariția într-un format mai mare. — 636.
- 632 Bebel a fost oaspetele lui Engels la Londra în a doua jumătate a lui octombrie 1887. — 636.
- 633 Congresul Partidului muncitoresc socialist din Germania a avut loc la 2—6 octombrie 1887 la St. Gallen (Elveția). Au participat 79 de delegați. Congresul a examinat următoarele probleme: raportul fracțiunii din Reichstag privind poziția și activitatea deputaților social-democrați în Reichstag și în landtaguri, poziția partidului în problema impozitelor și taxelor vamale în legătură cu măsurile sociale ale guvernului, politica partidului în alegerile trecute și viitoare, convocarea congresului socialist internațional, atitudinea partidului față de anarhiști. În rezoluțiile adoptate la congres se sublinia că în activitatea parlamentară principala atenție trebuie acordată criticării guvernului și propagării principiilor social-democrației, că măsurile sociale ale lui Bismarck nu au nimic comun cu grija autentică pentru nevoile oamenilor muncii, că concepțiile anarhiste sînt incompatibile cu programul socialist. Congresul a adoptat, de asemenea, hotărîrea privind convocarea în 1888 a congresului internațional muncitoresc.
- Majoritatea delegaților au sprijinit aripa marxistă din conducerea partidului, care îi avea în frunte pe Bebel și Liebknecht. Liderii aripii oportuniste au fost, într-o oarecare măsură, izolați. — 636, 648.
- 634 Engels se referă la articolul lui H. Champion „The Future of Socialism in England”, publicat în revista „Common Sense” nr. 5, din 15 septembrie 1887. — 637.
- 635 Congresul social-democrației germane de la St. Gallen (vezi adnotarea 633) a adoptat hotărîrea de a se convoca în 1888 congresul internațional muncitoresc care să dezbată problema unei legislații muncitorești internaționale. O hotărîre similară fusese luată și de congresul britanic al trade-unionurilor (vezi adnotarea 626). În noiembrie 1888, la Londra a avut loc un congres internațional al organizațiilor profesionale; social-democrații germani nu au participat. Ei au luat parte la pregătirea și desfășurarea congresului socialist internațional muncitoresc de la Paris, din iulie 1889, al cărui inițiator a fost Partidul muncitoresc francez și la care s-au pus bazele Internaționalei a II-a. — 638.
- 636 Textul integral al acestei scrisori nu s-a găsit. Fragmentul publicat a apărut în „Le Populaire de Paris” nr. 948, din 29 noiembrie 1920. — 638.
- 637 Este vorba de afacerea Caffarel-Wilson (vezi adnotarea 628), în legătură cu care Engels amintește despre campania ziaristului fran-



cez Girardin din 1846—1847 (vezi adnotarea 629). Ziaristul A. E. Portalis era editorul publicației „Le XIX<sup>e</sup> Siècle”, care dezvăluise fapte compromițătoare din activitatea lui Wilson, ginerele lui Grévy. În timpul procesului, la locuința lui Portalis s-a comis o spargere și s-a sustras dosarul intitulat „Afacerile financiare ale membrilor cabinetului Rouvier”, iar în ziua următoare Portalis a fost victima unui atac. — 639.

- 638 La începutul lui noiembrie 1887, L. Lafargue îi scria lui Engels despre certurile dintre unii membri ai organizației din Paris a Partidului muncitoresc francez. — 640.
- 639 În legătură cu mitingurile tot mai frecvente ale șomerilor, șeful poliției londoneze, Ch. Warren, a interzis, la 8 noiembrie 1887, o demonstrație și o întrunire în Trafalgar-Square. Ca răspuns, Federația cluburilor radicale (vezi adnotarea 530) a convocat un miting în această piață pentru duminică 13 noiembrie 1887. Piața a fost încercuită de poliție și soldați și aproape toate coloanele care se îndreptau spre Trafalgar-Square au fost împrăștiate. S-au produs câteva ciocniri cu poliția; au fost operate numeroase arestări. — 641.
- 640 Textul acestei scrisori a lui Eleanor Marx-Aveling nu s-a găsit. Despre evenimentele de la Londra din 13 noiembrie 1887 vezi adnotarea 639. — 641.
- 641 La 10 noiembrie 1887, în baza dispoziției date de Bismarck, Banca imperială germană a declarat că nu va mai primi în gaj hîrtii de valoare rusești. — 641.
- 642 În comerțul de carte din unele țări a existat și s-a practicat un timp sistemul rabatului cantitativ, asigurat de edituri librarilor, și anume la fiecare 12 exemplare un al 13-lea gratuit. Cele „Otpsprezece ex. a treisprezecea parte gratuit”, despre care vorbește Engels, provin din cele 224 exemplare vindute în Anglia. — 644.
- 643 În scrisoarea sa din 22 noiembrie 1887, Schmidt îi comunica lui Engels că rudelor sale din Königsberg li s-a făcut percheziție după ce primiseră un pachet de cărți trimis de el de la Paris. Întrucît printre cărți au fost găsite câteva numere din „Sozialdemokrat”, iar difuzarea acestuia (ca și abonarea la el) erau interzise în Germania; poliția intenționa să-l defere justiției, dar el a reușit să evite acest lucru. — 645.
- 644 „Înțelegerea limitată a supușilor” — expresie a ministrului prusian al afacerilor interne, von Rochow, care a cunoscut o largă răspîndire. — 645.
- 645 Din însărcinarea lui E. Elster, care pregătea o nouă ediție a operei lui Heine, Schmidt s-a adresat lui Engels cu rugămintea ca acesta să-i explice unele fapte menționate în scrisoarea lui Heine către Lassalle din februarie 1846, care urma să fie inclusă în această ediție. — 645.

646. Din 1846 pînă în 1854, Lassalle a fost avocat în procesul de divorț al contesei S. Hatzfeldt. În februarie 1848 el a fost arestat sub învinuirea de instigare la furtul casei cu documentele ce urmau să fie folosite în acest proces; Lassalle a stat în detenție pînă în august 1848, cînd a fost achitat de curtea cu juri. — 645.
- 647 Engels se referă la cartea lui G. Herkner „Die oberelsässische Baumwollindustrie und ihre Arbeiter. Auf Grund der Thatsachen dargestellt“, a cărei primă ediție a apărut la Strassburg în 1887. — 646.
- 648 In „Justice“ nr. 176, din 28 mai 1887, a fost publicată următoarea notă: „Am primit traducerea cărții — rare în prezent — Friedrich Engels «Situția clasei muncitoare din Anglia», publicată pentru prima oară în 1845. Traducerea a fost tipărită și publicată în editura Lovell“. — 651.
- 649 In „Commonweal“ nr. 99 din 3 decembrie 1887 a fost publicat articolul lui Barker „The Condition of the Working Classes. I“, care era o scurtă expunere a primelor capitole ale cărții lui Engels „Situția clasei muncitoare din Anglia“, cu extrase din aceste capitole. Partea a doua a articolului nu a mai fost publicată. — 651.
- 650 Engels se referă la traducerea în limba engleză a discursului lui Marx asupra liberului schimb, făcută de Florence Kelley-Wischnewetzky (vezi adnotarea 624).  
În scrisoarea din 24 octombrie 1887, Florence Kelley-Wischnewetzky îl ruga să scrie o prelață în care să analizeze și poziția protecționiștilor americani. — 651.
- 651 Este vorba de soluționarea crizei prezidențiale din Franța, izbucnită în legătură cu demascarea mașinațiunilor de speculă ale lui Wilson, ginerele președintelui republicii, Grévy (vezi adnotarea 628). Sub presiunea opiniei publice, la 1 decembrie 1887, Grévy a fost nevoit să demisioneze. La postul de președinte au candidat din partea republicanilor moderați. S. Carnot, Ferry, Freycinet, iar din partea celor de extremă dreaptă — Saussier. Candidatura lui Ferry a suscitat proteste vehemente din partea organizațiilor de stînga și a muncitorilor parizieni; au avut loc cîteva mitinguri și demonstrații împotriva alegerii lui. După primul tur de scrutin, Ferry și Freycinet și-au retras candidatura în favoarea lui Carnot, care a fost ales. — 652.
652. La 4 decembrie 1887, la Londra au avut loc cîteva mitinguri ale șomerilor, organizate de Federația social-democrată (vezi adnotarea 229). În pofida concentrării masive a poliției, mitingurile s-au desfășurat fără incidente. — 653.
- 653 La data respectivă, nu a fost editată o astfel de culegere; în 1894, editura social-democrată „Vorwärts“ a publicat culegerea de lucrări ale lui Engels „Articole din «Volksstaat» pe teme internaționale (1871—1875)“, în care au intrat aproape toate articolele amintite în această scrisoare.

Schlüter îi propunea, în același timp, lui Engels să includă în proiectata culegere unele articole din „Rheinische Zeitung“, „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ și extrase din broșura lui Engels „Problema militară în Prusia și partidul muncitoresc german“. — 653.

- 654 Este vorba despre articolul lui Engels „Încă o dată «domnul Vogt»“, publicat în „Der Volksstaat“ nr. 38, din 10 mai 1871 (vezi *K. Marx* și *F. Engels*, Opere, vol. 17, Editura politică, București, 1963, p. 320—327). — 653.
655. Engels răspunde la întrebarea lui Lafargue din scrisoarea din 25 decembrie 1887, referitoare la fostul militant al Internaționalei I, H. Oberwinder, care fusese între timp demascat ca spion al poliției ruse. Dezvăluirea a fost făcută de socialiștii elvețieni, care au reușit să stabilească faptul că unul dintre emigranții germani, H. Haupt, este spion al lui Bismarck, iar apoi au reușit să descopere și alți spioni, între care pe Oberwinder. — 656.

---

---

Indice de lucrări și articole  
ale lui K. Marx și F. Engels,  
citate sau menționate

*Karl Marx*

- A doua Adresă a Consiliului General al Asociației Internaționale a Muncitorilor cu privire la războiul franco-prusian (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, Editura politică, București, 1963, p. 284—292).
- Second Adress of the General Council of the International Working-Men's Association on the war. To the members of the International Working-Men's Association in Europe and the United States. (London 1870). — 473, 479.
- Capitalul. Critica economiei politice. Volumul I. Cartea I : Procesul de producție a capitalului (vezi K. Marx și F. Engels, Opere vol. 23, Editura politică, București, 1966).
- Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Erster Band. Buch I : Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg 1867. — 12, 15, 30, 33, 36, 61, 63, 111, 115, 130, 154, 185, 188, 194, 223—224, 261, 264, 273, 343, 380, 456.
- Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1. Buch 1 : Der produktionsprozess des Kapitals. 2. verb. Aufl. Hamburg 1872. — 65, 128, 131—132.
- Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 1. Buch 1 : Der Produktionsprozess des Kapitals. 3. verm. Aufl. Hamburg 1883. — 19, 26, 34, 37, 44, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 57, 65, 68, 70, 76, 81, 88, 93, 97, 117, 128, 130, 152, 154, 182, 351, 431, 442, 451, 485, 496, 619.
- Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie, Bd. 1, Buch. 1 : Der Produktionsprozess des Kapitals. 4. durchges. Aufl. Hamburg 1890. — 431.
- Капиталъ. Критика политической экономий. Переводъ съ немецкаго. Т. 1. Кн. 1. Процессъ производства капитала. С.-Петербургъ, 1872. — 13, 70.
- Le Capital. Trad de J. Roy, entièrement révisée par l'auteur. Paris (1872—1875). — 13, 33, 37, 46, 47, 182, 341, 431.
- Kapital. Krytyka ekonomii politycznej. T. 1, Lipsk 1884—1889. — 91, 93.

- Capital : a critical analysis of capitalist production. Transl. from the 3<sup>rd</sup> German ed., by Samuel Moore and Edward Aveling and ed. by Frederick Engels. Vol. 1. London 1887. — 51, 54, 58, 64, 88, 126, 127, 130, 133, 136, 145, 154, 191, 197, 201, 243, 259, 288, 290, 303, 347, 371, 388, 394, 396, 399, 408, 411, 412, 413, 416, 418, 426, 428, 434, 439, 441, 442, 445, 448, 451, 452, 453, 454, 456, 459, 462, 465, 470, 478, 480, 482, 483, 484, 485, 496, 499, 512, 517, 518, 522, 533, 535, 541, 551, 556, 557, 562, 564, 567, 571, 644.
- Capital : a critical analysis of capitalist production... New edit. London 1888. — 556, 563, 565, 567.
- Capital : a critical analysis of capitalist production... (3<sup>rd</sup> edit) London 1889. — 565.
- Capitalul. Critica economiei politice. Volumul al II-lea. Cartea a a. II-a Procesul de circulație a capitalului. Editat de Friedrich Engels. (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967).
- Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2. Buch 2 : Der Cirkulationsprozess des Kapitals. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1885. — 7, 9, 10, 12, 19, 22, 23, 24, 30, 33, 38, 44, 47, 48, 49, 58, 61, 63, 64, 70, 93, 97, 104, 119, 124, 126, 127, 133, 136, 140, 146, 153, 154, 156, 157, 161, 184, 187, 188, 190, 197, 201, 205, 209, 211, 217, 243, 246, 258, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 274, 288, 291, 293, 295, 298, 306, 309, 312, 316, 319, 327, 346, 347, 356, 485, 512.
- Капиталъ. Критика политической экономий. Переводъ съ немецкаго. Том второй. Книга II. Процессъ обращения капитала. С. — Петербургъ 1885. — 104, 301, 312, 318, 395, 425.
- Capitalul. Critica economiei politice. Volumul al III-lea. Cartea a III-a : Procesul de ansamblu al producției capitaliste (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 25. Editura politică, București, 1969 și 1973).
- Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3. Buch III : Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg, 1894. — 7, 33, 61, 93, 97, 124, 126, 153, 161, 180, 185, 188, 223, 243, 247, 259, 260, 262, 264, 265, 267, 274, 284, 288, 293, 295, 298, 301, 303, 306, 312, 316, 346, 356, 361, 371, 388, 394, 396, 399, 408, 427, 480, 483, 512, 524, 557, 654.
- Contribuții la critica economiei politice. (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 3—175).
- Zur Kritik der politischen Oekonomie. Erstes Heft. Berlin 1859. — 34, 208, 215.
- (Auszug aus dem 2. Kapitel.) In : Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhon's „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorwort und Noten von Friedrich Engels. Stuttgart 1885. Anhang I. — 194.
- Critica moralizatoare și morala critică. Contribuție la istoria culturii germane. Împotriva lui Karl Heinzen (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București 1958, p. 332—362).
- Die moralisierende Kritik und die kritisierende Moral. Beitrag zur deutschen Kulturgeschichte. Gegen Carl Heinzen von Karl

- Marx. In : Deutsche-Brüsseler Zeitung din 28 și 31 octombrie, 11, 18 și 25 noiembrie 1847. — 52.
- Despre Proudhon (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 28—35).
- Ueber P. J. Proudhon. In : Der Social-Demokrat din 1, 3 și 5 februarie 1865. — 95, 108, 110, 115, 140, 142, 206, 208.
- In : Karl Marx : Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorwort und Noten von Friedrich Engels. Stuttgart 1885. — 206, 207, 215, 259.
- Карлъ Марксъ о Прудоне : Карлъ Марксъ : Нишета философий. Ответъ на философию нищеты г. Прудона. Съ предисловиемъ и примечаниями Фридриха Энгельса и двумя приложениями. Женева 1886. — 114.
- Proudhon jugé par Karl Marx. In : Karl Marx : Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Avec une préface de Friedrich Engels. Paris 1896. — 120, 121, 133.
- Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, București, 1960, p. 429—501)
- Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Basel 1853. — 286, 302, 304, 309, 327.
- Enthüllungen über den Kommunisten Prozess zu Köln. Neuer Abdruck. Leipzig 1875. — 302, 304, 330.
- Enthüllungen über den Kommunisten Prozess zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten. Hottingen-Zürich 1885. — 286, 309, 327, 328, 330, 397.
- Discurs asupra liber-schimbismului, rostit la ședința publică de la 9 ianuarie 1848 a Asociației democratice de la Bruxelles. (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 447—460).
- Discours sur la question du libre échange prononcé à l'Association Democratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 Janvier 1848. [Bruxelles 1848]. — 196, 207, 208, 215, 229, 630.
- Rede über die Frage des Freihandels, gehalten am 9. Januar 1848 in der demokratischen Gesellschaft zu Brüssel. In : Karl Marx : Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Stuttgart 1885. Anhang II. — 196, 229, 259.
- Free Trade. A Speech delivered before the Democratic Club, Brussels, Belgium, Jan. 9, 1848. With extract from La Misère de la philosophie. Translated into English by Florence Kelley Wischnewetzky. With Preface by Frederick Engels. Boston 1888. — 630, 651.
- Domnul Vogt (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 14, Editura politică, București, 1963, p. 421—738).

- Herr Vogt. London 1860. — 280.
- Illustrationen zu der neusten Kabinettsstilübung Friedrich Wilhelm IV. (*Werke, Ergänzungsband, I. Teil*).
- Illustrationen zu der neusten Cabinetsstilübung Friedrich Wilhelm IV. In : Vorwärts ;, din 17 august 1844. — 52.
- Introducere la programul partidului muncitoresc francez (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, 1964, p. 251—252). In : L'Égalité, din 30 iunie 1880. — 312.
- Istoria Asociației Internaționale a Muncitorilor scrisă de George Howell (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 153—159)
  - Mr. George Howell's history of the International Working-Men's Association. In : The Secular Chronicle, din 4 august 1878. — 12.
- Lordul Palmerston (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 9, Editura politică, București, 1959, p. 365—435)
  - Palmerston and Russia. Palmerston, what has he done? In : Tucker's Political Fly-Sheets. Nr. I și nr. II. London 1855. — 371.
- Luptele de clasă în Franța 1848—1850 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, București, 1960, p. 9—113)
  - 1848 bis 1850. In : Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Ianuarie-octombrie 1850. H. 1, 2, 3 și 5/6. Hamburg 1850. — 98, 249, 258, 303.
- Manifestul constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 5—14)
  - Adresă. In : Address and Provisional Rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London/London 1864. — 286.
- Mizeria filozofiei. Răspuns la „Filozofia mizeriei“ a d-lui Proudhon (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 65—179)
  - Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Paris, Bruxelles 1847. — 69, 71, 72, 90, 95, 101, 105, 108, 110, 114, 119, 129, 159, 163, 186, 191, 194, 206, 578, 631.
  - Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorwort und Noten von Friedrich Engels. Stuttgart 1885. — 78, 114, 119, 127, 129, 130, 133, 136, 137, 140, 155, 156, 177, 191, 195, 196, 200, 205, 206, 207, 211, 248, 258.
  - Нищета Философий. Ответъ на Философию Нищеты г. Прудона. Съ предисловіемъ и примечаніями Фридриха Энгельса и двумя приложениями. Женева 1886. — 114, 119, 424.

- Misère de la philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon. Avec une préface de Friedrich Engels. Paris 1896. — 119, 120, 121, 136.
- Muncă salariată și capital (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politică, București, 1959, p. 441—472).
  - În : Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie din 5—8 și 11 aprilie 1849. — 159, 160.
  - Lohnarbeit und Kapital. Separat-Abdruck aus der Rheinischen Zeitung vom Jahre 1849, Breslau 1880. — 72, 160.
  - Lohnarbeit und Kapital. Separat-Abdruck aus der Rheinischen Zeitung vom Jahre 1849. Breslau 1881. — 160.
- Lohnarbeit und Kapital. Separat-Abdruck aus der „Neuen Rheinischen Zeitung vom Jahre 1849. Hottingen-Zürich 1884. — 158, 304, 408.
  - Наемный трудъ и капиталъ. Женева 1883 — 72.
  - Wage-Labour and Capital. London 1886. — 455.
  - Capitale e salario. Prima traduzione italiana di P. Martignetti. Milano 1893. — 370, 371.
- Note critice pe marginea articolului „Regele Prusiei și reforma socială. De un prusian“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, București, 1960, p. 428—446)
  - Kritische Randglossen zu den Artikel : „Der König von Preussen und die Socialreform. Von einem Preussen“. In : Vorwärts! din 7 și 10 august 1844. — 52.
- Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, București, 1960, p. 115—217).
  - Der 18te Brumaire des Louis Napoleon. In : Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften. 1. H. New York 1852. — 56, 97, 312, 343.
  - Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 2. Ausg. Hamburg 1869. — 96, 249.
  - Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 3. Aufl. Hamburg 1885. — 292.
  - Le dix-huit Brumaire de Louis Bonaparte. Lille 1891. — 68, 312, 334, 343, 356, 388, 515, 524, 542, 544, 554, 571, 585.
- Postfață la ediția a doua a lucrării „Dezvăluiri asupra procesului comuniștilor de la Colonia“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 567—570).
  - Nachwort. In : Karl Marx : Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck. Leipzig 1875. — 303.
- Raportul Consiliului General prezentat la cel de-al cincilea Congres anual al Asociației Internaționale a Muncitorilor ținut la Haga (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 133—141)



- Offizieller Bericht des Londoner Generalraths verlesen in öffentlicher Sitzung des Internationalen Kongresses. Braunschweig 1872. — 266.
- Războiul civil din Franța (Adresa Consiliului General al Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, Editura politică, București, 1963, p. 328—385)
  - Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Assoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten. Separatabdruck aus dem Volksstaat. Leipzig 1871. — 78, 79, 286.
- The Civil War in France. Adress of the General Council of the International Working-Men's Association. (London) 1871. — 159.
- Revoluția din iunie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 161—170)
  - Französische Republik. In : Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie, din 29 iunie 1848. — 41, 286, 302.
- Scrisoare către redacția revistei „Otecestvennii Zapiski“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 117—122) — 116, 322.
- Statutul provizoriu al Asociației Internaționale a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 15—18)
  - Provisional Rules of the Association. In : Adress and Provisional Rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London. [London] 1864. — 538
- Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al „Capitalului“) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 26, părțile I—III) — 105, 108, 124, 126, 188, 225, 243, 261, 274.

### *Friedrich Engels*

- Adevărații socialiști (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, p. 247—291). — 36, 42, 43, 56.
- Amănunte în legătură cu evenimentele de la 23 iunie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, 1963, p. 126—129)
  - Détails über den 23. Juni. In : Neue Rheinische Zeitung din 26 iunie 1848. Extrabeilage. — 286, 303.
- Anexă la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 252—258).
  - Appendix. In : Friedrich Engels : The Condition of the Working Class in England in 1844. New York 1887. — 255, 256, 371, 390, 407, 412, 443, 445, 463, 529, 532.
- Bakuniștii la lucru. Însemnări despre răscoala din Spania din vara anului 1873 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 470—488)

- Die Bakunisten an der Arbeit. Denkschrift über den letzten Aufstand in Spanien. Leipzig 1874. — 525, 653.
- Campania germană pentru Constituția imperiului (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 115—211)
  - Die deutsche Reichsverfassungs-Campagne. In : Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. H. 1—3. Hamburg 1850. — 249.
- Conспект asupra „Capitalului“ lui Karl Marx. Volumul I (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 259—309). — 12, 16.
- Către redacția revistei „Severnii Vestnik“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 206). — 322.
- Contribuții la problema locuințelor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 211—291).
  - Zur Wohnungsfrage. In : Der Volksstaat, din 26 și 29 iunie, 3 iulie, 25 și 28 decembrie 1872, 4 și 8 ianuarie, 8, 12, 19 și 22 februarie 1873. — 55.
  - Zur Wohnungsfrage, Separatabdruck aus dem „Volksstaat“. Leipzig 1872—1873. — 463, 466.
  - Zur Wohnungsfrage. Separatabdruck aus dem „Volksstaat“ von 1872. 2. durchges. Aufl. Hottingen-Zürich 1877. — 463, 466, 510, 524.
- Corecturile făcute de F. Engels la programul Federației socialiste din Nordul Angliei (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 495—496). — 610, 611.
- Cu privire la istoria Ligii comuniștilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 207—224)
  - Zur Geschichte des „Bundes der Kommunisten“. In : Der Sozialdemokrat din 12, 19 și 26 noiembrie 1885. — 286, 302, 327, 330.
  - Zur Geschichte des „Bundes der Kommunisten“. In : Karl Marx : Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Hottingen-Zürich 1885. — 309, 327, 330, 344, 361.
- Cu privire la istoria țărănimii prusiene. Introducere la broșura lui Wilhelm Wolff „Miliardul silezian“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 238—249)
  - Zur Geschichte der preussischen Bauern. In : Wilhelm Wolff : Die schlesische Milliarde. Hottingen-Zürich 1886. — 324, 331, 344, 361.
- Cu privire la problema socială în Rusia (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 454—566)
  - Soziales aus Russland. Leipzig 1875. — 519, 524, 653.
- Declarație trimisă redacției lui „New Yorker Volkszeitung“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 206)

- „In die Redaktion der „N. Y. Volkszeitung“. In : New Yorker Volks-Zeitung din 8 iulie 1886. — 435.
- Domnul Eugen Dühring revoluționează știința („Anti-Dühring“) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 20, Editura politică, București, 1964, p. 7—321)
- Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. Philosophie. Politische Oekonomie. Sozialismus. Leipzig 1878. — 130, 135, 140, 159, 288, 294.
- Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. 2. Aufl. Zürich 1886. — 127, 130, 133, 136, 144, 217, 247, 248, 249, 260, 286, 309, 322, 324, 326, 344, 345, 369, 371, 387, 408, 519.
- Domnul Tidmann. Vechi cîntec popular danez. (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 36—37)
- Herr Tidmann. Altdänisches Volkslied. In : Der Sozialdemokrat din 5 februarie 1865. — 285.
- Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 191—235)
- Socialisme utopique et socialisme scientifique. Traduction française par Paul Lafargue. Paris 1880. — 42, 119, 341.
- Die Entwicklung des Sozialismus von Utopie zur Wissenschaft. Hottingen-Zürich 1882. — 42, 65, 71, 135, 164, 172, 191, 206, 287.
- Socyjalizm utopijny a naukowy. Genève 1882. — 119.
- Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft. 2. unveränd. Aufl. Hottingen-Zürich 1883. — 17, 19, 42, 65, 119.
- Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft. 3. unveränd. Aufl. Hottingen-Zürich 1883. — 65, 73, 119, 367, 411.
- Il socialismo utopico e il socialismo scientifico. Benevento 1883. — 42, 53, 119.
- Развитие научного социализма. Переводъ съ 2-го немецкаго издания 1883 г. Женева 1884. — 70, 116, 119.
- Socialismens Udvikling fra Utopi til Videnskab. Kobenhavn 1885. — 388.
- De Ontwikkeling van het Socialisme van Utopie tot Wetenschap. Gravenhage 1886. — 392.
- Socialism utopian and scientific. Translated by Edward Aveling. London 1892. — 191, 206, 388, 408, 455, 513.
- Introducere la broșura lui Sigismund Borkheim „In amintirea patrioților de paradă germani din 1806—1807“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 343—348)
- Einleitung. In : Sigismund Borkheim : Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806—1807. Hottingen-Zürich 1888. — 463, 466, 519, 524, 654.

- 23 iunie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 132—136)
  - Der 23. Juni. In : Neue Rheinische Zeitung din 28 iunie 1848. — 286, 303, 331.
- 24 iunie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 137—141)
  - Der 24. Juni. In : Neue Rheinische Zeitung din 28 iunie 1848. — 286, 303, 331.
- 25 iunie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 142—147)
  - Der 25. Juni. In : Neue Rheinische Zeitung din 29 iunie 1848. — 286, 303, 331.
  - Încă o dată „domnul Vogt“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 17, Editura politică, București, 1963, p. 320—327)
  - Abermals „Herr Vogt“. In : Der Volksstaat“, din 10 mai 1871. — 327.
- Jenny Lonquet, născută Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București 1964, p. 358—359)
  - Jenny Longuet, geb. Marx. In : Der Sozialdemokrat din 18 ianuarie 1883. — 52.
- Jenny Marx, născută von Westphalen (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, 1964, p. 309—311)
- Jenny Marx, geb. v. Westphalen. In : Der Sozialdemokrat din 8 decembrie 1881. — 52.
- Karl Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 106—116)
  - Karl Marx. In : Volks-Kalender. Braunschweig 1878. — 370, 413, 484.
- „Kölnische Zeitung“ despre revoluția din iunie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 161—170)
  - Die „Kölnische Zeitung über die Junirevolution. In : Neue Rheinische Zeitung din 1 iulie 1848. — 286.
- La aniversarea Comunei din Paris (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 259—260)
  - Lettre d'Engels. In : Le Socialiste din 27 martie 1886. — 418.
- La moartea lui Karl Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 367—375)
  - Zum Tode von Karl Marx. In : Der Sozialdemokrat din 3 și 17 mai 1883. — 7, 17, 22.
- Literatura din emigrație (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 517—566)

- Flüchtlings-Literatur. In : Der Volksstaat din 17 și 26 iunie, 6 și 8 octombrie 1874 ; 28 martie, 2, 16, 18 și 28 aprilie 1875. — 519, 654.
- Marca (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 339—357)
  - Die Mark. In : Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft. 3. unveränd. Aufl. Hottingen-Zürich 1883. — 73.
  - Der deutsche Bauer. Was war er ? Was ist er ? Was könnte er sein ? (Hottingen-Zürich 1883) — 73.
- Marx și „Neue Rheinische Zeitung“ (1848—1849) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 15—23)
  - Marx und die „Neue Rheinische Zeitung“ (1848—1849). In : Der Sozialdemokrat din 13 martie 1884. — 108.
- Mișcarea muncitorească din America. Prefață la ediția americană a „Situației clasei muncitoare din Anglia“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 332—340)
  - Preface. In : The Condition of the Working Class in England in 1844 New York 1887. — 530, 531, 532, 538, 544, 545, 564, 576, 580, 589, 591, 596, 598.
  - Die Arbeiterbewegung in Amerika. In : New Yorker Volkszeitung din 10 aprilie 1887. — 582, 590, 592, 598.
  - Die Arbeiter Bewegung in Amerika. In : Der Sozialdemokrat din 10 și 17 iunie 1887. — 598, 599.
  - Die Arbeiterbewegung in Amerika. Vorwort zur englischen Ausgabe der „Lage der arbeitenden Klasse in England“. (Separat-Abdruck.) New York 1887. — 590, 592, 596, 597, 598, 599, 602.
  - The Labour movement in America. New York 1887. — 590, 591, 629, 650.
  - Le mouvement ouvrier en Amérique. In : Le Socialiste din 9, 16 și 23 iulie 1887. — 621.
- Originea familiei, a proprietății private și a statului (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 25—173)
  - Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. Hottingen-Zürich 1884. — 124, 127, 134, 137, 138, 139, 145, 152, 153, 154, 163, 171, 186, 187, 190, 195, 196, 197, 201, 204, 212, 242, 250, 344, 414, 455.
  - Poczatki cywilizacyi. Na zasadzie i jako uzupelnienie badań Lewisa H. Morgana. Paryż, Lipsk 1885. — 185, 204.
  - L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato. In relazione alle ricerche di Luigi H. Morgan. Versione riveduta dell'autere, di Pasquale Martignetti. Benevento 1885. — 242, 269, 289, 291, 296, 413.

- Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. 2. Aufl. Stuttgart 1886. — 414, 466.
- Familjens, Privatjendommens og Statens Oprindelsa. Dansk, af Forfatteren gennemgaaet Udgave, besorget af Gerson Trier. Kobenhavn 1888. — 261, 275, 289, 388, 585.
- Panslavismul democrat (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 6, Editura politica, București, 1959, p. 301—319)
  - Der demokratische Panslavismus. In : Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie din 15 și 16 februarie 1849. — 286, 653.
- Prefață la prima ediție germană a lucrării lui K. Marx „Mizeria filozofiei” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 175—188)
  - Vorwort. In : Karl Marx : Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Stuttgart 1885. — 78, 95, 105, 114, 129, 140, 154, 186, 200, 203, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 215, 219, 511.
  - Marx und Rodbertus. In : Die Neue Zeit. 3. Jg. 1885. H. 1. — 219.
- Prefață (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 24, Editura politică, București, 1967, p. 7—27)
  - Vorwort. In : Karl Marx : Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2. Buch 2 : Der Cirkulationsprocess des Kapitals. Hamburg 1885. — 219, 259, 288, 291, 293, 295, 318, 327, 511.
- Prefață la broșura „Karl Marx în fața juraților din Köln” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 199—205)
  - Vorwort. In : Karl Marx vor den Kölner Geschwornen. Prozess gegen den Anschluss der rheinischen Demokraten wegen Aufrufs zum bewaffneten Widerstand. (9. Februar 1849). Hottingen-Zürich 1885. — 302, 309, 327, 361.
- Prefață la ediția engleză (a „Capitalului”, vol. I) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 36—40)
  - Editor's preface. In : Karl Marx : Capital : a critical analysis of the capitalist production. Transl. from the 3<sup>rd</sup> German ed. by Samuel Moore and Edward Aveling and ed. by Frederick Engels. Vol. 1—2. London 1887. — 511, 514, 521.
- Prefață la ediția a doua a lucrării „Contribuții la problema locuințelor” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 247—291)
  - Vorwort. In : Friedrich Engels. Zur Wohnungsfrage. 2. durchges. Aufl. Hottingen-Zürich 1887. — 463, 466.
- Problema militară în Prusia și partidul muncitoresc german (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 16, Editura politică, București, 1963, p. 39—83)

- Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei. Hamburg 1865. — 654.
- Protecționismul și liberul schimb. Prefață la broșura lui Karl Marx „Discurs asupra liberului schimb“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, 1965, p. 358—374)
- Preface. In : Karl Marx : Free Trade. A Speech delivered before the Democratic Club, Brussels, Belgium, Jan. 1848. Translated into English by Florence Kelley Wischnewetzky. With Preface by Frederick Engels. Boston 1888. — 631, 651.
- Rachiul prusian în Reichstagul german (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 19, Editura politică, București, 1963, p. 41—58)
- Preussischer Schnaps im deutschen Reichstag. In : Der Volksstaat, din 25, 27 februarie și 1 martie 1876. — 138, 139.
- Războiul țărănesc german (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 353—448)
- Der deutsche Bauernkrieg. In : Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Mai—octombrie 1850. — 134, 135, 136, 144, 216, 242, 243, 246, 249, 327, 361, 368, 371, 411.
- Der deutsche Bauernkrieg. Dritter Abdruck. Leipzig 1875. — 368, 371.
- Revoluția din iunie. Desfășurarea evenimentelor la Paris (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 5, Editura politică, București, 1963, p. 161—170)
- Die Junirevolution. In : Neue Rheinische Zeitung din 1 și 2 iunie 1848. — 286, 302, 320.
- Rolul violenței în istorie (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 403—460). — 519, 654.
- Schiță a unei critici a economiei politice (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, Editura politică, București, 1960, p. 544—571)
- Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie. In : Deutsch-Französische Jahrbücher. 1. und 2. Lieferung. Paris 1844. — 159.
- Situația clasei muncitoare din Anglia. După observații proprii și izvoare autentice (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2 Editura politică, București, 1958, p. 239—532)
- Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. Leipzig 1845. — 96, 106, 128, 246, 247, 260, 408, 411, 431.
- The Condition of the Working Class in England in 1844. New York 1887. — 246, 255, 257, 371, 377, 388, 390, 399, 407, 411, 412, 432, 444, 455, 456, 529, 532, 576, 585, 590, 592, 596, 597, 598, 599, 630, 650.
- Die Lage der Arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. 2. durchges. Aufl. Stuttgart 1892. — 26, 246, 249, 251, 257, 371.

- Situația politică din Europa (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol 21, Editura politică, București, 1965, p. 308—315)
- Situation politique de l'Europe. In : Le Socialiste din 6 noiembrie 1886. — 551, 554.
- Starea politică socială. In : Revista Socială din 1 decembrie 1886. — 551, 554.
- Socialismul juridic (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 21, Editura politică, București, 1965, p. 475—494)
- Juristen-Sozialismus. In : Die Neue Zeit. 5. Jg. 1887. H. 2. — 516, 554.

### *Karl Marx și Friedrich Engels*

- A doua cronică internațională (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 315—319)
- Revue. März/April 1850. In : Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. H. 4. Hamburg 1850. — 249.
- Adresa Organului Central către Liga comunistilor. Martie 1850 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 263—273)
- Die Centralbehörde an den Bund. In : Wermuth/Stieber. Die Communisten-Verschörungen des neunzehnten Jahrhunderts. Im aml. Auftr. zur Benutzung der Polizei-Behörden der sämtl. deutschen Bundesstaaten... dargest. Th. I. Berlin 1853. — 328.
- Die Zentralbehörde an der Bund. In : Karl Marx : Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten. Hottingen-Zürich 1885. — 328, 330.
- Adresa Organului Central către Liga comunistilor. Iunie 1850. (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, p. 331—338)
- Die Centralbehörde an den Bund. In : Wermuth/Stieber. Die Communisten-Verschörungen des neunzehnten Jahrhunderts. Im aml. Auftr. zur Benutzung der Polizei-Behörden der sämtl. deutschen Bundesstaaten... dargest. Th. I. Berlin 1853. — 303, 328.
- Die Zentralbehörde an den Bund. In : Karl Marx : Enthüllungen über den Kommunisten-Prozess zu Köln. Neuer Abdruck, mit Einleitung von Friedrich Engels, und Dokumenten. Hottingen-Zürich 1885. — 303, 328, 330.
- Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 331—465)
- L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapport et documents publiés par ordre du Congrès International de la Haye. Londres-Hambourg 1873. — 155.



- A treia cronică internațională (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 457—504)
- Revue Mai bis Oktober 1850. In: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue, H. 5 u. 6. Hamburg 1850. — 249.
- Ideologia germană (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, Editura politică, București, 1958, p. 9—561). — 36, 42, 55.
- Manifestul Partidului Comunist (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 461—500)
  - Manifest der Kommunistischen Partei. Veröffentlicht im Februar 1848. London. — 9, 14, 24, 38, 47, 91, 256, 286, 298, 343, 531, 585.
  - Manifeste du Parti Communiste. Paris 1848. — 585
  - Det kommunistike Partis Manifest. London 1848. — 585.
  - Манифестъ комунистической партии. [Женева 1869]. — 47.
  - Manifesto of the German Communist Party (Published in February 1848). In: The Red Republican din 9, 16, 23 și 30 noiembrie 1850. — 585.
  - Манифестъ комунистической партии. Переводъ съ немецкаго издания 1872 г. Съ предисловиемъ авторовъ. Женева 1882. — 47, 72, 79, 93.
  - Das Kommunistische Manifest. 3. autorisirte deutsche Ausgabe. Mit Vorworten der Verfasser. Hottingen-Zürich 1883. — 72, 297, 304.
  - Manifesto of the Communists. 2 ed. New York 1883. — 47.
  - Det Kommunistike Manifest. Kobenhavn 1885. — 388.
  - Manifeste du parti communiste. In: Le Socialiste din 29 august, 5, 19 și 26 septembrie, 3, 10, 17, 24 și 31 octombrie și 7 noiembrie 1885. — 326, 333, 341, 343.
  - Manifesto of zhe Communiste Party. Authorized English Translation. Edited and Annotated by Frederick Engels. London 1888. — 562, 585.
- O pagină din conceptul „Manifestului Partidului Comunist“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, București, 1958, p. 483)
- Prefață la ediția germană din 1872 a „Manifestului Partidului Comunist“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 18, Editura politică, București, 1964, p. 97—98)
  - Vorwort. In: Karl Marx/Friedrich Engels: Das kommunistische Manifest. Neue Ausgabe mit einem Vorwort der Verfasser. Leipzig 1872. — 78, 343.
- Prima cronică internațională (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 229—243)
  - Revue. Januar/Februar 1850. In: Neue Rheinische Zeitung. Politisch ökonomische Revue. II. 2. Hamburg 1850. — 249.

- 
- Recenzie din „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue nr. 2 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 213—228). — 249.
  - Recenzii apărute în „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7, Editura politică, București, 1960, p. 274—314). — 249.

---

---

## Indice cuprinzînd lucrările altor autori citate sau menționate de Marx și Engels

La lucrările citate de Marx și Engels au fost indicate, în măsura în care acest lucru a putut fi stabilit, edițiile presupuse a fi fost folosite de ei. În unele cazuri, în special acolo unde izvoarele bibliografice nu sînt precizate, nu se menționează ediția. Legile și documentele sînt indicate numai atunci cînd se citează din ele. Unele izvoare nu au putut fi identificate.

### I. Opere și lucrări

*Adler, Georg*: Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland mit besonderer Rücksicht auf die einwirkenden Theorien. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Sozialen Frage. Breslau 1885. — 342, 344, 360.

— Rodbertus, der Begründer des wissenschaftlichen Sozialismus. Eine sozial-ökonomische Studie. Leipzig 1884. — 189.

*Arnim, Achim von, und Clemens Brentano*: Des Knaben Wunderhorn. — 365.

*Aveling, Edward*: [Antwort auf den zweiten Zirkularbrief der Exekutive der Sozialistischen Arbeiter-Partei von Nord-Amerika], 27 mai 1887, — 592, 602, 608, 620.

— [Antwortartikel]. In: Der Sozialdemokrat din 26 martie 1885. Londra, 3 mai 1885. — 262.

— An explanation. In: The Commonweal din 1 mai 1886. — 435.

— An die Redaktion der „N. Y. Volkszeitung. In: New Yorker Volkszeitung din 2 martie 1887. — 582.

— An die Redaktion der „New Yorker Volkszeitung“. In: New Yorker Volkszeitung din 30 martie 1887. — 567, 574, 582.

— [Zirkularbrief] 26 februarie 1887. — 554, 558, 560, 562, 567.

*Aveling, Edward și Eleanor Marx-Aveling*: The labor movement in America. In: Time, martie, aprilie, mai 1887. — 578, 586.

*Avenel, Georges*: Anacharsis Cloots l'orateur du genre humain. T. 1—2. Paris 1865. — 393, 587.

- Lundis révolutionnaires 1871—1874, Paris 1875. — 393, 587.
- Bachofen, J[ohann] J[akob]*: Antiquarische Briefe vornehmlich zur Kenntniss der ältesten Verwandtschaftsbegriffe. Bd. 1, Strassburg 1880. — 189.
- Baernreither, J[oseph] M[aria]*: Die Englischen Arbeiterverbände und ihr Recht. Ein Beitrag zur Geschichte der sozialen Bewegung in der Gegenwart. Bd. 1. Tübingen 1886. — 618.
- Barker, H[enry] A[mrose]*: The Condition of the Working-Classes. I. In: The Commonweal, din 3 decembrie 1887. — 651.
- Basly, E[mile-] J[oseph]*: [Rede vor der Deputirterkammer am 11. Februar 1886]. In: Annales de la Chambre des députés. 4<sup>me</sup> Législature. T. I.<sup>er</sup>. Séance du 11 février 1886. Paris 1886. — 403, 407, 417.
- Bar, Ernest Belfort*: A Handbook of the history of philosophy. For the use of students. London 1886. — 423.
- Will socialism benefit the English people? In: The Commonweal, din 21 mai și 11 iunie 1887. — 608.
- Bebel, August*: Deutschland, Russland und die orientalische Frage. In: Die Neue Zeit. 4. Jg. 1886, H. 11. — 500.
- Die Frau und der Sozialismus. Zürich-Hottingen 1879. — 88.
- Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Zürich 1883. — 82, 86, 135, 164.
- Woman in the past, present and future. London [1885]. — 88.
- Becker, Joh[ann] Ph[ilipp]*: Abgerissene Bilder aus meinem Leben. In: Die Neue Welt, 1. Jg. Nrn. 17—20, 23, 24, 26, 28 și 29. Leipzig 1876. — 361, 489, 491.
- Beckmann, John*: A History of inventions, discoveries, and origins. 4<sup>th</sup> ed. Vol. 1—2. London 1846. — 605.
- Beowulf*. Das älteste deutsche Epos. Uebersetzt und erläutert von Dr. Karl Simrock. Stuttgart și Augsburg 1859. — 225, 226.
- [Bernstein, Eduard:]* Zum Gedanktage der Märzämpfe. In: Der Sozialdemokrat, din 13 martie 1884. — 123.
- (anonim) Ein Ketzenriecher. In: Der Sozialdemokrat, din 3 septembrie 1884. — 191.
- (—anonim) Ein moralischer Kritiker und seine kritische Moral. I. In: Der Sozialdemokrat din 21 ianuarie 1886. — 386.
- (anonim) Zur Naturgeschichte der Volkspartei. In: Der Sozialdemokrat, din 20 martie 1884. — 123.
- (anonim) Das Recht auf Arbeit. In: Der Sozialdemokrat, din 25 octombrie 1883. — 69.
- Der Sozialismus und der Staat. In: Der Sozialdemokrat, din 20 decembrie 1883. — 77.
- Besant, Annie*: Daybreak. In: The National Reformer, din 3 februarie 1884. — 99.

- Blanc, Louis* : Histoire de dix ans. 1830—1840. T. 1—5. Paris 1842—1844. — 495.
- Block, Maurice* : Le Capital, de Karl Marx, à propos d'une anticritique. In : Journal des Économistes. T. XXVIII. Nr. 10. Paris 1884. — 223, 224.
- Blos, Wilhelm* : Die Götter in der Dichtung. In : Die Neue Welt. Bd. 9 H. 10. Stuttgart 1884. — 173.
- Borkheim, Sigismund* : Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806—1807. Leipzig 1871. — 467.
- Zur Erinnerung für die deutschen Mordspatrioten. 1806—1807. Mit einer Einleitung von Fr. Engels. Hottingen-Zürich 1888. — 463, 466, 654.
- Bougeart, Alfred* : Marat, l'Ami du peuple. T. 1—2. Paris 1865. — 303.
- Bradlaugh, Charles* : Will socialism benefit the English people? In : The Commonweal, din 28 mai 1887. — 608.
- Brentano, Lujo* : Die englische Chartistenbewegung. In : Preussische Jahrbücher. Bd. 33, H. 5 și 6 Berlin 1874. — 415.
- Briefwechsel zwischen Leibniz und der Herzogin Elisabeth Charlotte v. Orleans in den Jahren 1715 und 1716. Hrsg. von Eduard Bode-mann. Hannover 1884. — 136.
- Broadhouse, J. vezi Hyndman, Henry Mayers.*
- Bucher, L[othar]* : Der Parlamentarismus wie er ist. Berlin 1855. — 371.
- Buonarroti, Ph.[Filippo]* : Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf, suivie du procès auquel elle donna lieu, et des pièces justificatives. 2 vol. Paris 1830. — 587.
- Buonarroti's History of Babeuf's conspiracy for equality. London 1836. — 225.
- Camélinat, S. [Zéphirin]* : (Rede vor der Deputirterkammer am 11. März 1866). In : Annales de la Chambre des députés. 4<sup>me</sup> legislature. Débats parlementaires. Session ordinaire de 1866. T. 1. Séance du 11 mars 1866. — 417.
- Cambell, George* : Modern India : a sketch of the system of civil government. London 1852. — 179.
- Die Centralbehörde an den Bund. In : Dresdner Journal und Anzeiger, Nr. 171, din 22 iunie 1851. — 330.
- Champion, H[enry] H[yde]* : The Future of socialism in England. In : Common Sense, din 15 septembrie 1887. — 636.
- [*Chemnitz, Mathäus Friedrich* :] Schleswig-Holstein. In : Kleine deutsche Liederhalle. Leipzig 1849. — 285.
- Chèvremont, F[rançois]* : Jean-Paul Marat. T. 1—2 Paris 1880. — 395.
- Creuzer, Friedrich* : Symbolik und Mytologie der alten Völker, besonders der Griechen. In : Vorträgen und Entwürfen. Bd. 1—4. Leipzig und Darmstadt 1810—1812. — 559.

- Darwin, Charles*: On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life. London 1859. — 107, 225.
- Davitt, Michael*: The Irish Social Problem. In: To-Day, Vol. 1, No. 4, din aprilie 1884. — 126.
- Dejoe, Daniel*: The life and strange surprising adventure of Robinson Crusoe of York. London 1719. — 194.
- De Paepe, C[ésar]*: Der Kongress von Charleroi. In: Gleichheit, din 23 aprilie 1887. — 586.
- Deville, Gabriel*: Le Capital de Karl Marx, résumé et accompagné d'un aperçu sur le socialisme scientifique. Paris (1883). — 49, 51, 55, 58, 64, 65, 68, 81, 83, 94, 98, 101, 105, 115, 117, 137, 183, 312, 313, 320, 379, 380, 410, 456.
- L'Evolution du capital. Cours d'Economie Sociale. II. Paris (1884). — 118, 146, 456.
- Dietzgen, Joseph*: Haben wir etwas mit den Anarchisten gemein? In: Chicagoer Arbeiter Zeitung, din 9 iunie 1886. — 481.
- Douai, A[dolph]*: Eine Entgegnung auf Dr. Stiebeling's Artikel. In: Der Sozialist, din 28 martie 1885. — 295.
- Drumont, Edouard*: La France Juive. Essai d'histoire contemporaine. T. 1—2. Paris [1886]. — 510.
- Drysdale, C[harles] R[obert]*: The State Remedy for Poverty. In: To-Day, Nr. 9. din septembrie 1884. — 195.
- Dühring, Eugen*: Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus. 3. theilw. umgearb. Aufl. Leipzig 1879. — 248.
- Du Prel, Karl*: Der Somnambulismus. In: Die Neue Welt, Bd. 9, H. 20—22. Stuttgart 1884. — 165.
- Eccarius, J[ohann] George*: Eines Arbeiters Widerlegung der national-ökonomischen Lehren John Stuart Mill's. Berlin 1869. — 368.
- Die Edda — die ältere und jüngere nebst der mytischen Erzählungen der Skalda, übersetzt und mit Erläuterungen begleitet von Karl Simrock. Stuttgart și Tübingen 1851. — 223, 225.
- Ely, Richard [Teodore]*: French and german socialism in modern times. New York 1883. — 294.
- Epistolae obscurorum virorum. (Epistolele unor oameni obscuri). — 173.
- Fleischmann, A[dolf]*: Die Sonneberger Spielwaaren-Hausindustrie und ihr Handel. Zur Abwehr gegen die fahrenden Schüler des Katheder-Sozialismus in der National-Oekonomie. Berlin 1883. — 69.
- Flügel, J[ohann] G[ottfried]*: A complete Dictionary of the English and German and German and English languages containing all the words in general use. In two volumes. Vollständiges Englisch-Deutsches und Deutsch-Englisches Wörterbuch, enthaltend alle in beiden Sprachen allgemein gebräuchliche Wörter. In zwei Theilen. Leipzig 1830. — 372, 380.

- F[rankel], L[eo]*: Zur Kritik des „ehernen“ Lohngesetzes. In: Gleichheit, din 2, 9 și 16 iulie 1887. — 617.
- Freiligrath, Ferdinand*: Abschiedswort der Neuen Rheinischen Zeitung. In: Neue Rheinische Zeitung, din 19 mai 1849. — 57.
- Frohme, Karl*: Die Entwicklung der Eigentums-Verhältnisse. Bockenheim 1835. — 129.
- Geiser, Bruno*: Das Innere der Erde. In: Die Neue Welt. Bd. 9. H. 14 u. 15. Stuttgart 1884. — 168, 173.
- George, Henry*: The Irish land question. What it involves, and how alone it can be settled. An appeal to the land leagues. New York 1881. — 19, 47.
- Progress and poverty: an inquiry into the cause of industrial depressions, and of increase of want with increase of wealth. The Remedy. New York 1880. — 19, 47.
- Goethe, Johann Wolfgang von*: Faust. — 53.
- Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga, aus dem Morläkischen. Vermischte Gedichte. — 96.
- Wilhelm Meisters Lehrjahre. — 35.
- Grimaux Edouard*: Les substances colloïdales et la coagulation. In: Revue scientifique. 3<sup>ème</sup> série. T. IX. Ianuarie-iulie 1885. Paris. — 287.
- Gronlund, Laurence*: The Cooperative commonwealth in its outlines. An exposition of modern socialism. Boston 1884. — 191, 293—294.
- Gross Gustav*: Karl Marx. Eine Studie. Leipzig 1885. — 248.
- Gucsde, Jules*: Nouvelle Victoire. In: Le Cri du Peuple, din 18 noiembrie 1884. — 621.
- Républicains et cosaques. In: L'Action, din 4 august 1887. — 606
- Guizot [François-Pierre-Guillaume]*: Histoire de la civilisation en France, depuis la chute de l'Empire romain jusqu'en 1789. Cours d'histoire moderne. T. 1—5. Paris 1829—1832. — 99.
- Haeckel, Ernst*: Die Peregogenesis der Plastidule oder die Wellenzugung der Lebenstheilchen. Ein Versuch zur mechanischen Erklärung der elementaren Entwicklungs-Vorgänge. Berlin 1876. — 288.
- Hamel, Ernst*: Histoire de Saint-Just, député à la Convention nationale. Paris 1859. — 393.
- Haxthausen, August Freiherr von*: Die ländliche Verfassung Russlands. Ihre Entwicklungen und ihre Feststellung in der Gesetzgebung von 1861. Leipzig 1866. — 179.
- Headingley, A[dolphe] S[mith]*: French socialists at the ballot box. In: Justice, din 13 martie 1886. — 417.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich*: Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie. Bd. 2. In: Werke. Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden der Verewigten. Bd. 14. Berlin 1833. — 279.

- Heine, Heinrich* : Atta Troll. — 169.  
— Deutschland. Ein Wintermärchen. — 52.
- Herkner, Heinrich* : Die oberelsässische Baumwollindustrie und ihre Arbeiter. Auf Grund der Thatsachen dargestellt. Strassburg 1887. — 646.
- Howell, George* : The history of the International Association. In : The Nineteenth Century, din iulie 1878. — 12.
- Hyndman, Il[enry] M[ayers]* : England for all. London 1881. — 59.  
— The historical basis of Socialism in England. London 1883. — 165.  
— A sad anniversary. To the editor of „Justice“. In : Justice, din 8 martie 1884. — 121.
- [Hyndman, Henry Mayers :]* Karl Marx : Capital. Translated by J. Broadhouse [d.i. H. M. Hyndman]. In : To-Day, Vol. 4—5, octombrie 1885 — mai 1889. — 388, 411, 416, 431.
- [Ianson] Янсонъ, Ю[лий] Э[дуардович]* : Сравнительная статистика России и западно-европейскихъ государствъ. Тома 1—2. С.-Петербургъ 1871—1880 — 337.
- Jagemann, Cristiano Giuseppe* : Dizionario italiano-tedesco e tedesco-italiano. T. I—III. Weissenfels e Lipsia 1790—91. — 90.
- Kaltenboeck, Hans* : Familie und Ehe. In : Frankfurter Zeitung und Handelsblatt, din 4 octombrie 1884. Foileton. — 207.
- Kautsky, Karl* : Auswanderung und Kolonisation. In : Die Neue Zeit. 1. Jg. 1883. H. 8. u. 9. — 61.  
— Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft. Wien 1880. — 195, 316.  
— Die Entstehung der biblischen Urgeschichte. In : Kosmos. Zeitschrift für Entwicklungslehre und einheitliche Weltanschauung. 7. Jg., Bd. 13 (aprilie 1883—decembrie 1883). Stuttgart 1883. — 61.  
— Die Entstehung der Ehe und Familie. In : Kosmos. Zeitschrift für Entwicklungslehre und einheitliche Weltanschauung. 6. Jg., Bd. 12 (octombrie 1882—martie 1883). Stuttgart 1882 ; 7. Jg., Bd. 13 (aprilie 1883—decembrie 1883). Stuttgart 1883. — 61, 316.  
— Friedrich Engels. In : Österreichischer Arbeiter-Kalender für das Jahr 1888. — 619, 625, 638.  
— Das „Kapital“ von Rodbertus : In Die Neue Zeit. 2. Jg. 1884. H. 8 u. 9. — 156, 193.  
— Karl Marx's Oekonomische Lehren. Gemeinverständlich dargestellt und erläutert. Stuttgart 1887. — 454, 478, 633.  
— Aus dem Nachlasse von Carl Marx. In : Frankfurter Zeitung und Handelsblatt, din 19 septembrie 1884. Foileton. — 207.  
— Eine Replik. In : Die Neue Zeit. 2. Jg. 1884. H. 11. — 193, 194.  
— [Rezension zu Georg Adlers Buch] Die Geschichte der ersten sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland. Breslau 1885 In : Die Neue Zeit. 4. Jg. 1886. H. 2. — 360.



- Thomas More und seine Utopie. Mit einer historischen Einleitung. Stuttgart 1888. — 625.
- Kautsky, M[inna]*: Die Alten und die Neuen. Roman. Erster Band. Leipzig 1885. — 354.
- Stefan vom Grillenhof. Roman. Erster Theil. Leipzig 1881. — 320, 354.
- Kelley-Wischnewetzky, Florence*: The Need of Theoretical Preparation for Philanthropic Work. (New York 1887.) — 631.
- [*Kerveseau, François Marie și G. Clavelin*]: Histoire de la révolution de France. Précédée de l'exposé rapide des Administrations successives qui ont déterminé cette révolution mémorable. Paris 1792, — 99.
- Kock, Paul de*: L'amant de la lune. Paris. o. J. — 167.
- Kolb, G[eorg] Fr[iedrich]*: Handbuch der vergleichenden Statistik der Völkerzustands- und Staatenkunde. 7.... bearb. Auflage. Leipzig 1875. — 356.
- Lafargue, Laura, și Eleanor Marx-Aveling*: [Brief an die Redaktion des „Sozialdemokrat“.] In: Der Sozialdemokrat, din 15 aprilie 1886. Le Socialiste, din 24 aprilie 1886. — 427, 428, 429.
- Lafargue, Paul*: L'Assassinat d'O'Donnell. In: Le Cri du Peuple, din 19 decembrie 1883. — 77.
- Le Blé en Amérique. Production et commerce. In: Journal des Economistes. Bd. XXVII. Nr. 7 și 8, Paris 1884. — 76, 170, 175, 423.
- Le Capital de Karl Marx et la critique de M. Block. In: Journal des Economistes. Bd. XXVIII. Nr. 11, Paris 1884. — 223, 224, 423.
- The Decazeville Strike. In: The Commonweal, din 12 iunie 1886. — 442.
- Le droit à la paresse. Réfutation du Droit au Travail de 1848. (Paris) 1883. — 73.
- (anonim) Die Krisis in Frankreich, der Krieg in Tongking. In: Die Neue Zeit. 3. Jh. 1885, H. 5. Politischen Korrespondenz. — 271.
- Le Matérialisme économique de Karl Marx. Cours d'Économie sociale, I. Paris (1884). — 118, 137, 145, 456.
- (anonim) Karl Marx. In: Le Socialiste, din 14 noiembrie 1885. — 370.
- Le Matriarcat. Étude sur les origines de la famille. In: La Nouvelle Revue, din 1 martie 1886. — 423.
- Pesant Proprietary in France. In: To-Day, Vol. 1, No. 4, aprilie 1884. — 126.
- Recherches sur les origines de l'idée du bien et du juste. In: Revue philosophique de la France et de l'étranger. T. XX (iulie—decembrie 1885). — 423.
- Das Recht auf Faulheit. In: Der Sozialdemokrat, din 13 și 20 decembrie 1883, 3, 10, 17 și 24 ianuarie 1884. — 91.

- Les Services publics. In : Le Socialiste, din 6 august 1887. — 623.
- Socialism and Darwinism. In : Progress, Vol. 2, decembrie 1883. — 76.
- La Théorie de la plus-value de Karl Marx et la critique de M. Paul Leroy-Beaulieu. In : Journal des Économistes. Bd. 27. Nr. 9. Paris 1884. — 171, 175, 183, 224, 423.
- The Tonkin war and socialism. In : The Commonweal. Nr. 4, mai 1885. — 271.
- (anonim) [Über Victor Hugo]. In : Die Neue Zeit. 3. Jg. 1885. Politisch Korrespondenz. — 300.
- Lamartine, A[lphonse] de* : Histoire de la révolution de 1848. Bruxelles 1849. — 21.
- Lassalle, Ferdinand* : Herr Bastiats-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder : Capital und Arbeit. Berlin 1864. — 188.
- Leibnizens Briefwechsel mit dem Minister von Bernstorff und andere Leibniz betreffende Briefe und Aktenstücke aus Jahren 1705—1716. Hrsg. von Dr. R. Doebner. Hannover 1882. — 136.
- *Leroy-Beaulieu, [Pierre-] Paul* : Le Collectivisme. Examen critique du nouveau socialisme. Paris 1884. — 171, 174, 178, 179, 183.
- *Lexis, W[ilhelm]* : Die Marx'sche Kapitaltheorie. In : Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Neue Folge. Bd. 10. Jena 1885. — 414, 465, 512.
- Liebig, Justus von* : Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie. Theil I., 7. Aufl. Braunschweig 1862. — 111.
- Liebknecht, Wilhelm* : Ein Blick in die Neue Welt. Stuttgart 1887. — 526.
- Lippert, Julius* : Die Geschichte der Familie. Stuttgart 1884. — 207.
- Loria, Achille* : Karl Marx. In : Nuova antologia di scienze, lettere ed arti. Seconda serie. Vol. 38. Roma 1883. — 21.
- La teoria del valore negli economisti italiani. Bologna 1882. — 21.
- Luther, Martin*. Ein' feste Burg ist unser Gott. — 285.
- Mably, L'Abbé de* : Oeuvres complètes. Londres 1789. — 99.
- Malthus, T[homas] R[obert]* : Essai sur le principe de population, ou exposé des effets passés et présents de l'action de cette cause sur le bonheur du genre humain ; suivi de quelques recherches relatives à l'espérance de guérir ou d'adoucir les maux qu'elle entraîne. 3<sup>e</sup> éd. française tres-augmentée. Paris 1836. — 99.
- Mandl, Heinrich* : Ist das eherner Lohngesetz richtig? In : Gleichheit, din 14 mai 1887. — 617.
- [Manifest] Манифестъ [al lui Alexandru al-III-lea, din 29 aprilie 1881.] In : Полное собрание законовъ Россійской империи. Собрание третье. Т. 1, № 118 Санкт-Петербургъ 1885. — 39.
- Maupassant, Guy de* : Bel Ami. — 542, 559.

- Maurer, Georg Ludwig von*: Einleitung zur Geschichte der Mark-Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt. München 1854. — 393.
- Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland. Bd. 1—2. Erlangen 1865—1866. — 393.
- Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland. Bd. 1—4. Erlangen 1862. — 393.
- Geschichte der Markenverfassung in Deutschland. Erlangen 1856. — 393.
- Geschichte der Städteverfassung in Deutschland. Bd. 1—4. Erlangen 1869—1871. — 393.
- Mead, Edward P.*: The Steam King. In: The Northern Star, din 11 februarie 1843. — 96.
- Meuser, Anton*: Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag in geschichtlicher Darstellung. Stuttgart 1886. — 511, 516.
- Meuser, Rudolph*: Der Emancipationskampf des vierten Standes Bd. I. Berlin 1874. — 105.
- Mikhailovski* Михайловский, Николай Константинович: Карлъ Марксъ предъ судомъ г. Ю. Жуковского. In: Отечественныя Записки, Nr. 10, din octombrie 1877. — 116.
- Mignet, François-Auguste*: Histoire de la revolution française, depuis 1789 jusqu'en 1814. T. 1—2. Bruxelles 1828. — 393.
- Mommsen, Theodor*: Römische Forschungen. 2. Aufl. Bd. 1. Berlin 1864. — 207.
- Money, J. W. B.*: Java; or, how to manage a colony. Vol. 1 și 2. London 1861. — 62, 87, 106, 179.
- Morgan, Lewis Henry*: Ancient society, or Researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization. London 1877. — 107, 119, 124, 127, 135.
- Morris, William*: The story of Sigurd the Volsung and the fall of the Nibelungs. 1877. — 223.
- Most, Johann*: Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus „Das Kapital“ von Karl Marx. Chemnitz [1873]. — 15.
- Kapital und Arbeit. Ein populärer Auszug aus „Das Kapital“ von Karl Marx. 2. verb. Aufl. Chemnitz [1876]. — 15.
- Mozin-Peschier*: Dictionnaire complet des langues française et allemande. Vollständiges Wörterbuch der deutschen und französischen Sprache. Bd. 1—4. 4. Aufl. Stuttgart 1863. — 90, 372, 379.
- Müller, Philipp*: [Erklärung] In: Der Sozialdemokrat, din 14 noiembrie 1884. Sozialpolitische Rundschau. — 224, 231.
- Nibelungenlied*. — 489.
- Nieuwenhuis, Ferdinand Domela*: Hoe ons land geregeerd wordt of papier en in de werkelijkheid. Gravenhage 1885. — 292.
- Karl Marx. In: Recht voor Allen, din 24 martie 1883. — 10.

- Novikova, Olga* : The Russification of England. In : The Pall Mall Gazette din 15 ianuarie 1885. — 253.
- Oberwinder, Heinrich* : Sozialismus und Sozialpolitik. Ein Beitrag zur Geschichte der sozialpolitischen Kämpfe unserer Zeit. Berlin 1887. — 656.
- Paquet, Just* : Des Institutions provinciales et communales et des corporations des pays de l'ancienne France à l'avènement de Louis XI. Paris 1860. — 225.
- [*Platter, Julius*] Die Kathederweisheit der „christlich-ethischen“ Nationalökonomie. In : Deutsche Worte. 6. Jg. 1886. — 449.
- [*Plehanov*] Плехановъ, Г[еорги Валентиновичъ] : Наши разногласія. Женева 1884. — 261, 275.  
— Социализм и политическая борьба. Женева 1883. — 72.
- Protokoll über den Kongress der deutschen Sozialdemokratie in Kopenhagen. Abgehalten vom 29. März bis 2. April 1883. Hottingen-Zürich 1883. — 11, 27, 37.
- [*Quarck, Max*] Kommerzienrath Adolf Fleischmann als Nationalökonom und die Thüringer Hausindustrie. Soziale Studie in kritischen Anmerkungen. Leipzig 1883. — 69.
- Rae, John* : The Scotch village community. In : The Fortnightly Review, din 1 noiembrie 1885. — 393.
- Redgrave, Alexander* : The Factory and workshop act, 1878, with introduction, copious notes, and an elaborate index. Second edition. London 1879. — 335.
- Rodbertus-Jagetzow, [Johann Karl]* : [Brief an Rudolph Meyer vom 20. September 1871.] In : Briefe und Socialpolitische Aufsätze. Hrsg. von Dr. Rudolph Meyer. Bd. 1, Berlin [1882]. — 77.
- [Brief an Rudolph Meyer, vom 29. November 1871.] In : Briefe und Socialpolitische Aufsätze. Hrsg. von Dr. Rudolph Meyer. Bd. 1, Berlin [1882]. — 187.
- [Brief an J. Zeller, vom 14. März 1875] In : Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft. 35. Jg., 2. H. Tübingen 1879. — 166, 187.
- Briefe und Socialpolitische Aufsätze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Hrsg. von Dr. Rudolph Meyer. Bd. I. Berlin [1882]. — 188.
- Zur Erkenntnis unsrer staatswirthschaftlichen Zustände. Neubrandenburg und Friedland 1842. — 164.  
Zur Erkenntnis unsrer staatswirthschaftlichen Zustände, 2. erhebl. erweit. Aufl. Hrsg. von J. Zeller. Berlin 1885. — 196.
- Zur Erklärung und Abhülfe der heutigen Creditnoth des Grundbesitzes. Jena 1869. — 203.
- Das Kapital. Vierter sozialer Brief an von Kirchmann. Hrsg. u. eingel. von Theophil Kozak. In : Aus dem literarischen Nachlass von Dr. Carl Rodbertus-Jagetzow. II. Berlin 1884. — 140.

- Der Normal-Arbeitstag (Separat-Abdruck aus der „Berliner Revue“ Berlin 1871. — 142, 166.
- Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig. Leipzig 1863. — 106, 128, 139, 188.
- Sociale Briefe an von Kirchmann. Briefe 1—3. Berlin 1850—1851. — 114.
- Rosenberg, Wilhelm* [*Ludwig*]: Letter from America — The great strike In: Justice, din 5 martie 1887. — 563.
- Rouget de L'Isle, Claude-Joseph*: Chant du guerre pour l'armée du Rhin [Marseillaise]. — 285.
- [*Saltikov-Şcedrin*] *Салтыков-Щедрин. М[ихаил] Е[вграфович]*: Сказки. — 557.
- Sax, Emanuel*: Hausindustrie in Thüringen, Wirtschaftsgeschichtliche Studien. I. Theil. Jena 1882. — 84.
- [*Sbornik...*] Сборник статистическихъ сведени по Московской губернии. Тома 1—10. Москва 1877—1885. — 337.
- [*Schäffle, Albert*:] Die Quintessenz des Sozialismus. Von einem Separatdruck aus den „Deutschen Blättern“. Gotha 1875. — 264.
- Schüller, Friedrich*: Intrigă şi iubire. — 355.
- Schippel, Max*: [Rezension zu II. M. Hyndmans Buch] The historical basis of Socialism in England. London 1883. In: Die Neue Zeit. 2. Jg. 1884. H. 7. — 163.
- [*Schlüter, Hermann*:] Die Chartistenbewegung in England. Hottingen-Zürich 1887. — 414, 445, 458, 465, 518, 525.
- Schmidt, Conrad*: Die Durchschnittsprofitrate auf Grundlage des Marx'schen Werthgesetzes. Stuttgart 1889. — 646.
- Schoenlank, Bruno*: Die Fürther Quecksilber-Spiegelbelegen und ihre Arbeiter. Wirtschaftsgeschichtliche Untersuchungen. In: Die Neue Zeit. 5. Jg. 1887. H. 4—6. — 626.
- Die Fürther Quecksilber-Spiegelbelegen und ihre Arbeiter. Wirthschaftsgeschichtliche Untersuchungen. Stuttgart 1888. — 626.
- [*Schramm, Carl*] [*August*]: K. Kautsky und Rodbertus. In: Die Neue Zeit. 2. Jg. 1884. H. 11. — 193, 203.
- Rodbertus, Marx Lassalle. Sozialwissenschaftliche Studie. München [1885]. — 381, 406.
- [*Skrebiŭki*] Скребицкий, Александръ: Крестьянское дело въ царствованіе императора Александра II. Матеріалы для истории освобождения крестьянъ. Тома 1—4. Бонн на Рейнъ 1862. — 337.
- Smith, Adam*: Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Traduction nouvelle, avec des notes et observations, par Germain Garnier. T. 1—5. Paris 1802. — 99.
- Smith, Adolphe*: France and the International Congress. To the Editor of „Justice“. In: Justice, din 27 decembrie 1884. — 245.

- Socialism made plain, being the Social and Political Manifesto of the Democratic Federation. [London]. Iunie 1883. — 59.
- Stiebeling, Geo[rg] C.*: Reform oder Revolution. In: Der Sozialist, din 14 februarie 1885. — 295.
- Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich nebst dem Einführungs-Gesetze vom 30. Mai 1870 und dem Gesetze vom 15. Mai 1871. Berlin 1871. — 583.
- Thierry, Augustin*: Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du tiers état. 2<sup>d</sup>e éd. Paris 1853. — 225.
- Thiers, A[dolphe]*: De la propriété. Paris 1848. — 121.
- Thiers, A[dolphe], et Félix Bodin*: Histoire de la révolution française, accompagnée d'une histoire de la révolution de 1355, ou des États généraux sous le roi Jean. T. 1—10. Paris 1823—1827. — 393.
- [Trudf...] Труды экспедиции, снаряженной императорским вольным экономическим и Русским географическим обществами, для исследования хлебной торговли и производительности въ России. Том II. С.-Петербургъ 1870. — 104.
- Varenholz, C[arl]*: [Brief]. In: Der Sozialdemokrat, din 26 februarie 1885. Korrespondenzen. London. 2. Februar. — 262.
- Virgiliu*: Eneida. — 406.
- Aus den Verhandlungen über die Verlängerung des Socialistengesetzes. Nürnberg 1884. — 229.
- Vico [Giovanni Battista]*: La science nouvelle. Paris 1844. — 272.
- Watts, J[ohn] Hunter*: The Socialists and the general election, In: The Pall Mall Gazette, din 4 decembrie 1885. — 365.
- Weerth, Georg*: Handwerksburschenlied. In: Der Sozialdemokrat, din 7 iunie 1883. — 39.
- W[eerth], G[eorg]*: Joseph Rayner Stephens, Prediger zu Staleybridge, und die Bewegung der englischen Arbeiter im Jahre 1839. In: Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform. Bd. 2. Belle-Vue 1846. — 414, 466.
- Die rheinischen Weinbauern. In: Der Sozialdemokrat, din 12 iulie 1883. — 39.
- Wermuth/Stieber*: Die Communisten-Verschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts. Im aml. Auftr. zur Benutzung der Polizei-Behörden der sämmtl. deutschen Bundesstaaten... dargest. Th. 1—2. Berlin 1853—1854. — 302, 327, 342, 345.
- Wicksteed, Philip H[enry]*: Das Kapital. A Criticism. In: To-Day, nr. 10, octombrie 1884. — 192.
- Williams, John Edward*: The Socialist candidates. In: The Echo, din 5 decembrie 1885. — 365, 366.
- Wills, William Gorman*: Olivia. — 343.
- [Voenno-statisticeski] Военно-статистический сборникъ. Выпускъ IV. Россия. С.-Петербургъ 1871. — 327.

*Wolff, Wilhelm*: Die schlesische Milliarde. Hottingen-Zürich. 1886. — 309, 327, 344.

Zwei politische Prozesse. Verhandelt vor den Februar-Assisen in Köln. I. Der erste Pressprozess der Neuen Rheinischen Zeitung. II. Prozess des Kreis-Ausschusses der rheinischen Demokraten. Köln 1849. — 302.

## II. Periodice

*The Athenaeum. Journal of Literature, Science, and the Fine Arts*, din 5 martie 1887. Capital: a Critical Analysis of Capitalist Production. By Karl Marx. Translated from the Third German Edition by S. Moore and E. Aveling, and edited by Frederick Engels. 2 vols. (Sonnenschein & Co.). — 563, 565.

*Bürger-Zeitung*, din 11 martie 1886. — 419.

*The Commonweal*. Nr. 10. Noiembrie 1885. Free speech and the police. — 989.

— din 4 iunie 1887. The Socialist League. — 389, 600, 602.

— din 3 decembrie 1887. The Condition of the Working Classes. — 651.

*Le Cri du Peuple*, din 18 octombrie 1884. Exécution d'un agent provocateur. — 206.

— din 12 februarie 1886. — 404.

— din 23 februarie 1886. — 407.

— din 4 aprilie 1886. — 427.

*The Daily News*, din 22 septembrie 1885. The Socialists and the Free Speech Question. Articol de fond. — 325.

— din 21 mai 1886. Last night in parliament. — 440.

— din 21 martie 1887. The Nihilist Conspiracy. — 572.

*The Daily Telegraph*, din 12 aprilie 1887. Irish crimes bill. Great demonstration on Hyde Park, processions and speeches. — 578.

*The Echo*, din 5 decembrie 1885. — 364. 365.

— din 7 decembrie 1885. — 364.

*The Edinburgh Review*, or Critical Journal, din iulie 1885. The Parting of the Waters. Parliamentary Debates, 1884—85.

*Freiheit*, din 4 ianuarie 1879. — 314.

*Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. Neue Folge. Bd. 14. Jena 1887. [Anzeige über das Erscheinen des „Kapital“ im New-Yorker Verlag Scribner & Welford.] — 512.

*Justice*, din 8 martie 1884. To-Day. — 122.

— din 29 martie 1884. Peasant proprietary in France. — 126.

- din 27 decembrie 1884. France and the International Congress. — 245.
- din 6 iunie 1885. — 312.
- din 3 octombrie 1885. — 367, 389.
- din 17 octombrie 1885. — 367, 389.
- din 12 decembrie 1885. Tory gold! — 373.
- din 30 aprilie 1887. A Costly Apostle. — 586, 589.
- din 14 mai 1887. Dr. Aveling and the socialist Labour Party in America. — 594.
- din 21 mai 1887. — 595.
- din 28 mai 1887. [Notiz über das Erscheinen des Buches „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“ in den USA]. — 597.
- Kölnische Zeitung*, din 20 iulie 1883. Zweites Blatt. Kölner Local-Nachrichten. Köln, 20. Juli. — 56.
- din 30 august 1884. Professor Schweinfurth über den Congo. — 192.
- 4 noiembrie 1884. Die Stichwahlen. — 212, 229.
- din 6 noiembrie 1884. Die Reichstags-Stichwahlen in Köln. — 212, 229.
- din 8 noiembrie 1884. Noch einmal die Kölner Stichwahl. — 229.
- din 5—8 octombrie 1885. — 328.
- Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, din 24 mai 1883. Zur Beurtheilung von Karl Marx. — 38.
- Londoner Zeitung. Hermann*, din 22 martie 1884. Die Märzfeier in London. — 122.
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*, din 14 februarie 1849. Prozess der Neuen Rheinischen Zeitung. — 303.
- din 19, 25, 27 și 28 februarie 1849. Assisenverhandlung wegen Aufreizung zur Rebellion. — 303.
- din 19 mai 1849. — 57.
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*. H. 1—6, London, Hamburg und New York. — 248.
- Die Neue Zeit*. 3. Jg. 1885. H. 1. — 247.
- New Yorker Volkszeitung*, din 15 martie 1883. — 15, 95.
- din 17 martie 1883. — 15.
- din 20 martie 1883. Zuschriften und Depeschen. — 18.
- din 21 august 1886. Ein Bedürfniss und eine Schmach. — 471.
- din 12 ianuarie 1887. Aveling und die Sozialisten. — 548, 551.
- din 2 martie 1887. Affaire Aveling noch einmal. — 567, 574.
- The Pall Mall Gazette*, din 15 ianuarie 1885. — 253.



- Pionier, illustrirter Volks-Kalender für 1886.* Aus dem Leben eines alten Sozialdemokraten. — 431.
- The Republican*, nr. 8, noiembrie 1882. Dr. Karl Marx [Biographie]. — 11.
- Le Socialiste*, din 5 decembrie 1885. En Angleterre. — 366.
- Le Soir*, din 29 august 1883. — 58.
- Der Sozialdemokrat*, din 24 ianuarie 1884. — 91.
- din 20 martie 1884. Zur Naturgeschichte der Volkspartei. — 123.
- din 6 noiembrie 1884. Ihre Bilanz. — 215.
- 21 noiembrie 1884. Sozialpolitische Rundschau. — 224.
- 21 noiembrie 1884. Sozialpolitische Rundschau. Die Sozialisten des Auslandes über die deutschen Wahlsiege. — 231.
- din 2 aprilie 1885. Erklärung. — 266, 272, 282.
- din 23 aprilie 1885 [Erklärung]. — 282.
- din 10 decembrie 1885. Zur Aufklärung. — 382.
- din 15 ianuarie 1886. In memoriam! — 374, 376.
- din 15 aprilie 1886. Ein Musterbourgeois. — 430.
- din 21 octombrie 1886. Erklärung. — 500.
- din 27 mai 1887. The Condition of the Working Class in England in 1844 by Frederick Engels. New York, John W. Lovell. — 597.
- Der Sozialist*, din 13 februarie 1886. National-Executiv-Komite. — din 27 august 1887. Erklärung. — 631, 633.
- The Standard* (London), din 11 ianuarie 1884. The assassination by nihilists. (From our correspondent) St. Petersburg, ianuarie. — 84, 92.
- din 12 aprilie 1886. — 426, 427.
- din 30 iulie 1886. Russia and Bulgaria. — 458.
- The Standard* (New York), din 9 aprilie 1887. — 580.
- To-Day*, vol. 8, Nr. 45. august 1887. Editorial Notes. — 620.
- La Voie du Peuple*, din 24 februarie 1887. La Révolution en Allemagne — Prise de Berlin. 557.
- Weekly Dispatch*, din 20 martie 1887. Topics of the day. — 572.
- Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung*, din 23 ianuarie 1886. — 397.

---

## Indice de reviste și ziare menționate

- Academy. A Monthly Record of Literature, Learning, Science and Art* — revistă lunară; a apărut sub acest titlu la Londra din 1869 până în 1902. — 651.
- L'Action politique et sociale* — cotidian socialist francez; a apărut la Paris din 1886 până în 1892. — 622.
- The Athenaeum. Journal of Literature, Science, and the Fine Arts* — săptămînal literar; a apărut la Londra din 1828 până în 1921. — 563, 565, 651.
- La Bataille* — cotidian francez, radical de stînga; a apărut la Paris cu întreruperi, din 1882 pînă în 1906; fondat de P. Lissagaray. — 287.
- Berliner Volksblatt* — cotidian social-democrat fondat în 1884; din 1891 a fost organul central al Partidului social-democrat din Germania, sub titlul „Vorwärts. Berliner Volksblatt“, sub redacția lui Wilhelm Liebknecht. — 128.
- Bullionist. A Weekly Financial and Commercial Journal for Bankers, Merchants and Investors* — săptămînal; a apărut sub acest titlu din 1866 pînă în 1899 la Londra, în 1899 sub titlul „Daily Bullionist“ și, începînd din 1900, sub titlul „Financier and Bullionist“. — 358, 362.
- Bürger-Zeitung* — cotidian social-democrat; a apărut sub acest titlu din 1881 pînă în 1887 la Hamburg sub redacția lui Johannes Wedde. — 418, 419, 593, 618.
- Le Citoyen* — cotidian socialist francez; a apărut la Paris sub diferite denumiri din 1881 pînă în 1884. Din redacție făceau parte Paul Lafargue, Benoît Malon, E. Massard și alții. — 100, 542.
- Common Sense* — publicație lunară de orientare socialistă; a apărut la Londra din mai 1887 pînă în martie 1888. — 637.
- The Commonweal* — săptămînal; a apărut la Londra din 1885 pînă 1891 și din 1893 pînă în 1894; organ al Ligii Socialiste; Engels a publicat în acest săptămînal unele articole în perioada 1885—1886. — 236, 294, 343, 400, 409, 431, 435, 451, 482, 483, 495, 533, 560, 584, 603, 609, 638, 651.
- Le Cri du Peuple* — cotidian socialist; a apărut la Paris din februarie pînă în mai 1871 și din octombrie 1883 pînă la începutul anului 1889. Din redacție făceau parte, între alții, Jules Guesde, Ga-

- briel Deville, Albert Duc-Quercy. — 263, 404, 406, 426, 429, 437, 443, 498, 502, 542, 543, 553, 571, 574.
- The Daily News* — cotidian liberal; a apărut la Londra sub acest titlu din 1846 pînă în 1930; organ de presă al burgheziei industriale. — 62, 69, 226, 325, 409, 458, 465, 540, 588, 653.
- The Daily Telegraph* — cotidian; a apărut la Londra din 1855 pînă în 1937; la început liberal, apoi conservator; în 1937 a fuzionat cu „The Morning Post” și a apărut sub titlul „Daily Telegraph and Morning Post”. — 578.
- La Défense des travailleurs* — săptămînal socialist; a apărut la Reims din 2 decembrie 1883 pînă în 1885. — 118.
- La Démocratie pacifique* — cotidian al fourieriștilor; a apărut la Paris din 1843 pînă în 1851 sub conducerea lui Victor Considérant. — 143.
- Demokratische Blätter* — săptămînal, organ al partidului progresist; a apărut la Berlin din 1884 pînă în 1886. — 253.
- Deutsche-Brüsseler-Zeitung* — publicație fondată de emigranții politici germani la Bruxelles; a apărut din 3 ianuarie pînă în februarie 1848 de două ori pe săptămînă; Marx și Engels au fost colaboratorii ei permanenți. Sub influența lor a devenit organul Ligii comuniștilor. — 52.
- Deutsches Tageblatt* — cotidian conservator, a apărut la Berlin din 1881 pînă în 1891. — 122.
- Deutsche Worte* — publicație social-politică austriacă; a apărut la Viena din 1881 pînă în 1904; din 1881 pînă în iulie 1883 a apărut săptămînal, apoi lunar. — 449.
- Le XIX<sup>e</sup> Siècle* — cotidian francez de orientare republicană; a apărut la Paris în 1871. — 643.
- The Echo* — cotidian burghezo-liberal, a apărut la Londra din 1868 pînă în 1907. — 364.
- The Economist, Weekly Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor* : a political, literary, and general newspaper — săptămînal fondat la Londra în 1843; organ de presă al marii burghezii industriale pentru probleme economice și politice. — 358, 362.
- The Edinburg Review, or Critical Journal* — publicație literar-politică liberală; a apărut la Edinburg și Londra din 1802 pînă în 1929. — 314.
- L'Égalité* — cotidian socialist; a apărut la Paris, fondat în 1877 de J. Guesde, din 1880 pînă în 1883 a apărut ca organ de presă al Partidului muncitoresc francez; a apărut în 6 serii; seria 1-a, a 2-a și a 3-a — săptămînal (în total 113 numere), seria a 4-a și a 5-a — zilnic (în total 56 numere). Din seria a 6-a, care urma să apară săptămînal, a apărut un singur număr, în aprilie 1886. La începutul deceniului al 9-lea, la această publicație au colaborat Marx și Engels. — 226.
- L'Explosion* — cotidian anarhist; a apărut la Carouge (lîngă Geneva) în aprilie 1884. — 155.

- Feuille Villageoise, adressée chaque semaine à tous les villages de la France, pour les instruire des lois, des événements, des découvertes qui intéressent tout Citoyen* — săptămînal francez, a apărut la Paris din 1790 pînă în 1795. — 126.
- The Fortnightly Review* — publicație istorică, filozofică și literară; a apărut la Londra bilunar, apoi lunar sub același titlu, din mai 1865 pînă în iunie 1934, iar din 1934 pînă în 1954 sub titlul „Fortnightly”; a fost fondat de un grup de radicali burghezi. — 383.
- Frankfurter Zeitung und Handelsblatt* — cotidian democrat mic-burghes, a apărut la Frankfurt pe Main din 1856 (din 1866 sub acest titlu) pînă în 1943. — 207, 299, 576.
- Freiheit* — săptămînal german, fondat la Londra în 1879 de Johann Most; organ de presă al grupului anarhist format în jurul lui J. Most și Wilhelm Hasselmann; a apărut la Londra din 1879 pînă în 1882, în Elveția în 1882 și la New York din 1882 pînă în 1908. Marx și Engels l-au criticat în repetate rînduri. — 14.
- Gesellschaftsspiegel*. Organ zur Vertretung der besitzlosen Volksklassen und zur Beleuchtung der gesellschaftlichen Zustände der Gegenwart — publicație lunară a „adevăraților” socialiști; a apărut sub conducerea lui Moses Hess în 1846—1846 la Elberfeld; în total au fost editate 12 fascicule. — 161.
- Gleichheit. Politische Zeitschrift für Jedermann* — cotidian socialist austriac; a apărut la Wiener Neustadt la început de două ori pe săptămîină iar apoi săptămînal; din 1874 a fost organul oficial al social-democrației austriece. — 657.
- Gleichheit. Sozial-demokratische Wochenblatt* — cotidian austriac, fondat de Victor Adler; a apărut la Viena din decembrie 1886 pînă în iulie 1889, din 1889 sub titlul „Arbeiter Zeitung”. — 560, 586, 602.
- Hartungsche Zeitung vezi Königl. Preuss. Staats-Kriegs- und Friedens Zeitung*.
- L'Intransigeant* — a apărut la Paris din 1880 pînă în 1948; fondatorul și redactorul-șef al ziarului a fost H. Rochefort (1880—1910) în deceniul al 9-lea a avut o orientare republicană radicală. — 427, 429.
- Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* — bisăptămînal, a apărut la Jena din 1863 pînă în 1897. — 512, 612.
- Journal de Roubaix* — cotidian de orientare republicană; a apărut din 1856 la Roubaix și a promovat interesele fabricanților din industria textilă. — 133.
- Journal des Débats politiques et littéraires* — cotidian fondat în 1789 la Paris; în deceniile al 8-lea și al 9-lea ale secolului trecut a promovat o orientare conservatoare. — 540.
- Journal des Économistes* — Revue de la science économique et de la statistique — publicație liberală, a apărut la Paris din 1841 pînă în 1943. — 170, 175, 423.
- The Judge* — săptămînal umoristic american; a apărut la New York din 1881 pînă în septembrie 1938 și din decembrie 1938 pînă în ianuarie 1939. — 657.

- Justice* — săptăminal, organul de presă al Social Democratic Federatio a apărut la Londra din 1884 pînă în 1925. — 89, 90, 108, 109, 117, 126, 144, 166, 204, 235, 237, 243, 245, 321, 373, 442, 461, 462, 562, 563 589, 650.
- La Justice* -- cotidian ; a apărut la Paris din 1880 pînă în 1930 ; din 1880 pînă în 1897, perioadă în care a fost condus de fondatorul lui, G. Ciemenceau, a fost organul așa-numitei „extreme stînga” — aripa de stînga a partidului radical ; după amnistia din 11 iulie 1880 unul dintre redactorii lui a fost Charles Longuet. — 245, 437, 541, 571, 620, 622.
- Kölnische Zeitung* — cotidian ; a apărut din 1802 pînă în 1945 ; organ de presă al marii burghezii renane și al partidului național-liberal în deceniul al 8-lea a fost purtătorul de cuvînt al lui Bismarck. — 212, 252, 328, 385, 646.
- Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen* — cotidian, a apărut la Berlin din 1785 ; cunoscut și sub numele de „Vossische Zeitung”, după numele proprietarului lui. — 38.
- Königl. Preuss. Staats-Kriegs- und Friedens Zeitung* — a apărut (sub acest titlu) din 1752 pînă în 1850 la Königsberg, din 1850 sub titlul „Königsberger Hartungsche Zeitung” ; în deceniul al 5-lea al secolului trecut a avut o orientare progresistă. — 646.
- The Labour Standard* — săptăminal, organ de presă al trade-unionurilor, a apărut la Londra din 1881 pînă în 1885 sub redacția lui G. Shipton ; de la 7 mai pînă la 6 august 1881 Engels a colaborat la această publicație. — 77.
- Missouri Republican* — cotidian al partidului democrat din S.U.A. a apărut sub acest titlu din 1822 pînă în 1888 la St. Louis, apoi pînă în 1919 sub titlul „St. Louis Republic”. — 435, 452.
- The Money Market Review. A Weekly Commercial and Financial Journal* — săptăminal pentru probleme comerciale și financiare ; a apărut la Londra din 1860 pînă în 1921. — 358.
- Le National* — cotidian, a apărut la Paris din 1830 pînă în 1851 ; în deceniul al 5-lea a fost organul de presă al republicanilor moderați. — 232.
- Nature. A Weekly Illustrated Journal of Science* — săptăminal științific ; apare din 1869 la Londra. — 446.
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie.* — cotidian, editat sub conducerea lui Marx de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849 la Köln ; ca organ de luptă al aripii proletare a democrației ziarul a avut rolul de educator al maselor populare în lupta împotriva contrarevoluției. — 30, 57, 96, 286, 303, 350, 654.
- Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue* — publicație fondată de Marx și Engels în decembrie 1849 și editată de ei pîna în noiembrie 1850. A fost organul teoretic și politic al Ligii comunistilor, continuarea lui „Neue Rheinische Zeitung” editat de Marx și Engels la Köln în timpul revoluției din 1848—1849. — 98, 248, 258.

- Die Neue Welt. Illustriertes Unterhaltungsblatt für das Volk* — publicație socialistă; a apărut la Leipzig din 1876 până în 1883, iar apoi la Stuttgart și Hamburg până în 1919; a fost condus la început de Wilhelm Liebknecht iar apoi de Bruno Geiser. — 11, 161, 165, 173, 174, 361, 489, 492.
- Neues Wiener Tagblatt. Demokratisches Organ* — cotidian democrat-liberal austriac; a apărut la Viena din 1867 până în 1945. — 657.
- Die Neue Zeit* — revistă teoretică a Partidului social-democrat german; a apărut la Stuttgart din 1883 până în 1923; până în octombrie 1917 revista a fost condusă de K. Kautsky, apoi de H. Cunow. Din 1885 până în 1894 Engels a publicat o serie de lucrări importante și a colaborat sistematic la această revistă care însă, după moartea sa, nu a mai fost la înălțimea sarcinilor ce-i reveneau; înainte și după primul război mondial s-a situat pe poziții centriste, sprijinindu-i astfel pe social-șoviniști. — 30, 32, 62, 107, 124, 135, 138, 139, 146, 154, 163, 164, 189, 203, 211, 247, 305, 380, 440, 449, 500, 555.
- New Yorker Volkszeitung* — cotidian socialist american, a apărut la New York în limba germană din 1878 până în 1932. — 15, 18, 95, 145, 244, 386, 431, 433, 435, 449, 452.
- The New York Herald* — cotidian, a apărut la New York din 1835 până în 1824; organ de presă al partidului republican. — 533, 548, 551, 568.
- The Nineteenth Century* — revistă lunară de orientare liberală; sub acest titlu a apărut la Londra din 1877 până în 1900; din 1900 a luat titlul „The Nineteenth Century & After” și din 1951 de „The Twentieth Century”. — 12.
- The North American Review* — a apărut la Boston din 1815 până în 1940. — 563.
- The Northern Star* — săptăminal englez, organ central al cartiștilor; a apărut din 1837 până în 1852, la început la Leeds, iar din noiembrie 1844 la Londra. Fondatorul și redactorul revistei a fost F. E. O'Connor; în deceniul al 5-lea a fost condusă de G. Harney. Engels a colaborat la această publicație din septembrie 1845 până în martie 1848. — 335, 414.
- La Nouvelle Revue* — publicație franceză burghezo-republicană, fondată de J. Adam, a apărut la Paris din 1879. — 423.
- Österreichischer Arbeiter-Kalender* — publicație socialistă, a apărut la Wiener Neustadt, Viena și Brno din 1874 până în 1930. — 619, 638.
- Otecestvennie Zapiski (Отечественные Записки)* — publicație politică — literară rusă, a apărut la Petersburg din 1820 până în 1884, când a fost interzisă de guvernul țarist; din redacție au făcut parte, între alții, V. G. Belinski (până în 1846); A. I. Herzen a colaborat la revistă; în 1868 revista a fost redactată de N. A. Nekrasov și M. I. Saltikov-Scedrin; revista a grupat în jurul ei intelectualitatea democrată-revoluționară; după moartea lui Nekrasov (1877) a devenit purtătorul de cuvânt al narodnicilor. — 116.

- The Pall Mall Gazette* — cotidian, a apărut la Londra din februarie 1865 pînă în 1920; a promovat o orientare conservatoare; Marx și Engels au întreținut relații cu redacția din iulie 1870 pînă în iunie 1871. — 641, 651, 656.
- Picnier. Illustrirter Volks-Kalender* — publicație editată în limba germană de către Partidul muncitoresc socialist din America de Nord, din 1883 pînă în 1904. — 431.
- Progress* — revistă lunară de probleme de știință, politică și literatură; a apărut la Londra din 1883 pînă în 1887. Pentru o perioadă a fost apropiată de cercurile socialiste. Eleanor Marx-Aveling și Edward Aveling s-au numărat printre colaboratorii ei. — 11, 79.
- Puck* — săptămînal umoristic american, a apărut din 1877 pînă în 1918 la New York. — 658.
- Le Radical* — cotidian burghez-radical; a apărut la Paris din 1881 pînă în 1928. — 571.
- Recht voor Allen* — cotidian socialist olandez; fondat în 1879 de Ferdinand Domela Nieuwenhuis. — 10.
- The Republican* — revistă burgheză-radicală; a apărut sub acest titlu din 1800 pînă în 1886 la Londra. — 11.
- La République Française* — cotidian radical-burghez, fondat de Léon Gambetta; a apărut din 1871 pînă în 1924 la Paris. — 393.
- Revista Socială* — prima publicație teoretică socialistă din România; a apărut lunar din 1884 pînă în 1887 la Iași sub redacția lui Ioan Nădejde. — 551.
- Révolution de Paris* — săptămînal, a apărut la Paris din iulie 1789 pînă în februarie 1794; pînă în septembrie 1790 a fost redactat de publicistul revoluționar democrat Élisée Loustallot. — 99, 126.
- Revue philosophique de la France et de l'étranger* — publicație lunară, a apărut la Paris din 1876. — 423.
- Reynolds's Newspaper* — săptămînal muncitoresc, apare din 1850 la Londra; a fost fondat de democratul mic-burghez G. W. MacArthur Reynolds, care întreținea legături cu cartiștii, sub titlul „Reynolds's Weekly Newspaper”. — 651.
- Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform* — publicație editată de publicistul radical Hermann Püttmann; au apărut numai două numere, primul în august 1845 la Darmstadt, al doilea la sfîrșitul anului 1846 la Bellevue în apropiere de Constantza. În această publicație au apărut două articole ale lui Engels. Orientarea ei a fost totuși determinată de „adevărații” socialiști. — 466.
- Severnii Vestnik (Северный Вестник)* — revistă lunară literar-științifică; a apărut la Petersburg din 1885 pînă în 1898; pînă la jumătatea anului 1891 a avut o orientare liberal-narodnică. — 322, 346.
- Slovo (Слово)* — revistă lunară literară și de popularizare a științei, de orientare liberală; a apărut la Petersburg din 1878 pînă în aprilie 1881. — 116.
- Der Social-Demokrat* — a apărut de trei ori pe săptămîină la Berlin de la 15 decembrie 1864 pînă în 1871 ca organ al Uniunii Generale

- a muncitorilor germani, sub redacția lui Johann Baptist von Schweitzer und Hofstetten. A publicat unele articole ale lui Marx și Engels. — 95, 106, 108, 114, 141, 206, 285.
- El Socialista* — cotidian, ulterior săptămînal, organ central al Partidului muncitoresc socialist din Spania; fondat de Pablo Iglesias, apare la Madrid din 1885. — 454, 582.
- Le Socialiste* — săptămînal fondat la Paris în 1885 de Jules Guesde; din redacție făceau parte, între alții, Paul Lafargue și Gabriel Deville; pînă în 1902 a fost organul Partidului muncitoresc francez iar din 1902 pînă în 1905 organul Partidului socialist din Franța; din 1905 — organul Partidului socialist francez; în ultimele două decenii ale secolului trecut Engels a colaborat la acest ziar. — 416, 429, 453, 482, 543, 551, 574, 582, 608, 613, 636, 643, 659.
- Le Soir* — cotidian burghez francez de orientare republicană; apare la Paris din 1867. — 58.
- Der Sozialdemokrat* — organ central al social-democrației germane; în perioada cît a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor, din septembrie 1879 pînă în septembrie 1888 a apărut la Zürich și din octombrie 1888 pînă la 27 septembrie 1890 la Londra și era difuzat ilegal în Germania; datorită ajutorului considerabil pe care i l-au dat Marx și Engels ziarul a depășit lipsurile teoretice aproape inerente și a devenit agitator, propagandist și organizator colectiv al partidului în lupta împotriva legii excepționale împotriva socialiștilor; în 1881 a început colaborarea permanentă a lui Marx și mai ales a lui Engels, care nu s-a limitat la publicarea de articole, ci s-a extins în toate sferile conducerii unui ziar revoluționar. „Sozialdemokrat“ a fost „stindardul partidului german“ (Engels). — 7, 11, 17, 18, 23, 31, 42, 52, 53, 55, 61, 78, 82, 83, 86, 91, 95, 107, 147, 148, 167, 177, 195, 208, 209, 226, 238, 265, 267, 268, 283, 289, 305, 327, 374, 381, 441, 446, 454, 467, 499, 544, 561, 576, 629.
- Der Sozialist* — săptămînal, organ al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord; a apărut din 1885 pînă în 1892 la New York. — 294, 295, 301, 407, 431, 435, 454, 481, 523, 568, 631.
- Süddeutsche Post. Unabhängiges Demokratisches Organ für jedermann aus dem Volk* — cotidian democrat, a apărut la München din 1869 pînă în 1884. — 140.
- The Standard* — cotidian de orientare conservatoare; fondat la Londra în 1827. — 69, 84, 92, 136, 426, 474, 586.
- The Standard* — săptămînal editat la New York de Henry George. — 580.
- The Statist* — săptămînal conservator pentru probleme economice și politice; apare din 1878 la Londra. — 358.
- Time* — revistă lunară de orientare socialistă; a apărut din 1879 pînă în 1891 la Londra. — 579, 612, 619.
- The Times* — cotidian fondat la Londra la 1 ianuarie 1785 sub titlul „Daily Universal Register“, de la 1 ianuarie 1788 apare sub titlul „The Times“; cel mai mare cotidian conservator din Anglia. — 69.



- To-Day* — revistă lunară de orientare socialistă; a apărut din aprilie 1883 pînă în iunie 1889 la Londra; din iulie 1884 pînă în 1886 a apărut sub redacția lui Henry Mayer Hyndman. — 79, 83, 89, 90, 96, 109, 117, 118, 122, 156, 157, 165, 172, 177, 191, 195, 204, 206, 235, 237, 244, 245, 294, 321, 388, 389, 397, 416, 431, 451, 482, 483, 533, 560, 602, 620, 649.
- Le Travailleur* — săptămînal socialist; a apărut în 1884 la St. Pierreles-Calais cu participarea lui Jules Guesde, Paul Lafargue și Gabriel Deville. — 95, 99, 118.
- Voice of the People* — săptămînal al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord; a apărut la începutul anului 1883 la New York. — 15.
- La Voie du Peuple* — cotidian socialist; a apărut de la 2 pînă la 8 februarie și de la 18 februarie pînă la 17 martie la Paris; din redacție făceau parte, între alții, Gabriel Deville, Jules Guesde, Albert Duc-Quercy. — 542, 553, 557, 559, 571.
- Volksfreund* — cotidian socialist austriac; fondat la Brno în 1881. — 454.
- Volks-Kalender* — publicație social-democrată; a apărut la Braunschweig din 1874 pînă în 1878; editor și redactor-șef a fost Wilhelm Bracke. — 370, 371, 484.
- Der Volkstaat* — organul central al Partidului muncitoresc social-democrat (eisenachienii), a apărut la Leipzig de la 2 octombrie 1869 pînă la 29 septembrie 1876 (la început de două ori pe săptămîină, iar din iulie 1873 — de trei ori). Propagînd concepțiile curentului revoluționar din mișcarea muncitorească germană, a fost supus permanent persecuțiilor din partea guvernului și a poliției. Componența lui era în continuă schimbare din cauză că redactorii erau arestați, dar conducerea generală a redacției a rămas în miinile lui W. Liebknecht. O mare influență asupra caracterului lui a avut A. Bebel, care conducea editura „Volkstaat”. Marx și Engels au colaborat permanent la acest cotidian. — 251.
- Volkswille* — cotidian austriac, a apărut la Viena din ianuarie 1870 pînă în iunie 1874. — 657.
- Volkszeitung* — cotidian burghez, organ de presă al burgheziei cu tendințe opoziționiste; a apărut la Berlin din 1853 pînă în 1889. — 316, 323.
- Vorwärts!* — apărut din ianuarie pînă în decembrie 1844 de două ori pe săptămîină la Paris; sub influența lui Marx și Engels, care din vara anului 1844 făceau parte din redacție, a început să propage idei comuniste; ziarul era finanțat de Marx și de Engels; la cererea guvernului prusian la mijlocul lui ianuarie 1845 guvernul Guizot a cerut lui Marx și celorlalți colaboratori ai lui „Vorwärts!” să părăsească Franța. — 52.
- Vorwärts* — organul central al Partidului muncitoresc socialist din Germania; a apărut la Leipzig din octombrie 1876. Marx și Engels au acordat un sprijin permanent redacției. Apariția lui a fost interzisă la sfîrșitul lunii octombrie 1878 în baza legii excepționale împotriva socialștilor. — 251.

*Vossische Zeitung* vezi *Königlich privilegirte Zeitung von Staats-und gelehrten Sachen*.

*Weekly Dispatch* — săptăminal, a apărut la Londra din 1801 pînă în 1928 ; în deceniul al 9-lea s-a situat pe poziții radicale. — 588, 651.

*Wochenblatt der N. Y. Volkszeitung* — supliment al lui „New Yorker Volkszeitung“. — 118, 244.

## Indice de nume

### A

- Abdul Hamid al II-lea* (1842—1918) — sultan al Turciei (1876—1909). — 505.
- Adam, Jean-Victor-Vincent* (1801—1867) — pictor și litograf francez. — 83.
- Adam, Juliette* (născută Lamber) (1836—1936) — scriitoare și publicistică franceză; a fondat și condus „La Nouvelle Revue“ (1879—1886) — 423.
- Adler, Georg* (1863—1908) — economist și publicist burghez, socialist de catedră, autor al mai multor lucrări pe teme social-politice. — 189, 342, 344, 360.
- Adler, Victor* (1852—1918) — unul dintre fondatorii și militanții Partidului social-democrat austriac; în 1889—1895 a corespondat cu Engels, delegat la Congresul internațional muncitoresc socialist din 1889, redactor la „Gleichheit“ și „Arbeiter-Zeitung“ care apăreau la Viena; ulterior reprezentant al aripii oportuniste din Partidul social-democrat austriac și din Internaționala a II-a. — 62.
- Ahn, Johann Franz* (1796—1865) — pedagog, autor de manuale pentru diferite limbi europene (metoda Ahn) foarte răspândite în secolul al XIX-lea. — 53.
- Alexandru al II-lea* (1818—1881) — țar la Rusiei (1855—1881). — 337, 507, 576.
- Alexandru al III-lea* (1845—1894) — țar al Rusiei (1881—1894). — 39, 46, 59, 79, 115, 254, 279, 458, 473, 480, 483, 495, 496, 500, 501, 504, 505, 507, 540, 572, 576, 643.
- Alexander Karl, duce de Anhalt-Bernburg* (1805—1863) — bolnav mintal, a domnit din 1834 până în 1863. — 199.
- Alekseev, Nikolai Aleksandrovici* (1852—1893) — primarul Moscovei (1886—1893). — 506.
- Allen, Sarah* — proprietăreasă din Londra. — 162.
- Althorp, John Charles Spencer conte și viconte* (1782—1845) — om de stat britanic, whig, membru al parlamentului, cancelar al trezoreriei (1830—1834). — 441.
- Anderfuhren* — în deceniul al 9-lea student în drept la Berna. — 204.
- Ariosto, Lodovico* (1474—1533) — poet al Renașterii italiene, operă principală „L'Orlando furioso“. — 53.
- Aristofan* (aprox. 446-aprox. 385 î.e.n.) — mare dramaturg grec, autor al unor comedii politice. — 355.
- Arnim, Ludwig Achim von* (1781—1831) — poet, alături de Clemens Brentano principalul reprezen-

tant al romantismului timpuriu (aşa-numitul romantism de la Heidelberg). — 284.

**Auer, Ignaz** (1846—1907) — publicist; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat, în 1874 secretar al conducerii partidului, în 1875—1877 unul dintre cei doi secretari ai Partidului muncitoresc socialist din Germania. Redactor la „Berliner Freie Presse“ (1877), deputat în Reichstag (1877—1878, 1880 și 1881, 1884—1887 și 1890—1907); pînă în 1893 în disputele din interiorul partidului a susținut punctele de vedere ale lui Bebel, dar în anii următori s-a situat pe poziții oportuniste. — 163, 167, 434.

**August** — vezi *Bebel, August*.

**Aveling, Edward** (1851—1898) — socialist englez, medic, scriitor, publicist; împreună cu Samuel Moore a tradus volumul I al „Capitalului“ în limba engleză; din 1884 membru al Social Democratic Federation, unul dintre fondatorii Ligii Socialiste (1884), în 1889 s-a retras din Ligă din cauza practicilor ei anarhiste, în ultimele două decenii ale secolului trecut unul dintre organizatorii mișcării de masă a muncitorilor necalificați și a șomerilor, delegat la Congresul muncitoresc internațional socialist din 1889; din 1884 tovarășul de viață al fiicei lui Marx, Eleanor. — 11, 79, 83, 99, 119, 122, 126, 131—132, 145, 156, 162, 165, 169, 172, 175, 177, 191, 202, 206, 207, 214, 223, 236, 243—246, 259, 262, 271, 296, 300, 320, 322, 325, 343, 355, 364, 366, 367, 373, 375, 381, 386, 389, 393, 396, 399, 400, 408, 416, 428, 430, 435, 441, 442, 449, 451, 455, 462, 469, 476, 478, 482, 487, 491, 495, 513, 517, 526, 530, 533—535, 538, 541, 543, 544—552, 553, 554, 558—561, 562, 567, 568, 572—574, 577, 579,

580, 581, 582—584, 585, 586, 588—590, 594, 595, 601—605, 606, 607, 611—612, 616, 619, 620, 626, 629, 640, 642, 644, 647, 648.

**Aveling, Eleanor** vezi *Marx-Aveling, Eleanor*

**Aveling, Thomas William Baxter** (m. 1884) — pastor englez, tatăl lui Edward Aveling. — 601.

**Avenel Georges** (1828—1876) — istoric și publicist francez, democrat, autor al mai multor lucrări privind istoria revoluției franceze. — 393, 587.

## B

**Babeuf, François-Noël (Gracchus)** (1760—1797) — revoluționar francez, comunist utopic, a condus, împreună cu Buonarroti și Darthé „Conspirația egalilor“ (1796). În 1797 a fost decapitat. — 588.

**Bachofen, Johann Jakob** (1815—1887) — istoric și jurist elvețian, fondatorul dreptului comparat. Principala lucrare — „Das Mutterrecht“. — 189, 205, 207.

**Baernreither, Joseph Maria** (1845—1925) — om politic austriac, jurist și publicist; în 1878 deputat în Landtagul Boemiei, din 1885 deputat în parlamentul austriac. — 618, 630, 633.

**Bahr, Hermann** (1863—1934) — critic literar, scriitor și dramaturg. — 191.

**Bakunin, Mihail Aleksandrovici** (1814—1876) — publicist rus, revoluționar, ulterior unul dintre principalii reprezentanți ai anarhismului; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; a influențat din punct de vedere ideologic mișcarea narodnică din Rusia; membru al Asociației Internaționale a Muncitorilor în cadrul căreia s-a manifestat ca adversar înverșunat al marxismului, la congresul de

- la Haga (1872) a fost exclus pentru activitate scizionistă. — 14, 112, 286, 423.
- Balzac, Honoré de** (1799—1850) — cel mai de seamă reprezentant al realismului critic în literatura franceză. — 76, 320.
- Bamberger, Ludwig** (1823—1899) — om politic, economist și publicist, democrat; participant la insurecția din Baden-Palatinat din 1849, ulterior emigrant în Elveția, Anglia și Olanda iar din 1853 în Franța; în 1866 a revenit în Germania unde a fost pînă în 1880 lider al partidului național-liberal, din 1884 al partidului liberal, deputat în Reichstag (1871—1893). — 419.
- Baring, Edward Charles** (1828—1897) — bancher englez. — 540.
- Barker, Henry Ambrose** — socialist englez, pînă în 1888 secretar al Socialist League. — 650.
- Baron** vezi **Kautsky, Karl**.
- Basly, Émile-Joseph** (1854—1928) — miner francez socialist; a organizat greva minerilor în 1880 și 1884, în 1885 a fost deputat republican și în 1891 deputat socialist, în timpul grevei de la Decazeville din 1886 a fost exponentul și reprezentantul intereselor minerilor, președinte al sindicatului minerilor. — 403, 404, 406, 410, 417, 421—424, 432, 582.
- Bastiat, Claude-Frédéric** (1801—1850) — economist francez, a preconizat armonia intereselor de clasă în societatea capitalistă; „cel mai plat și de aceea cel mai tipic reprezentant al apologeticii economice vulgare“ (Marx). — 184.
- Battenberg, Aleksander** (1857—1893) — fiul prințului de Hessen, sub numele de Alexandru I cneaz al Bulgariei (1879—1886), a promovat o politică filoaustrică. — 328, 503, 505, 507, 572, 588.
- Bax, Ernest Belfort** (1854—1926) — istoric englez, filozof și ziarist socialist, unul dintre primii propagatori ai marxismului în Anglia; militant al aripii de stînga din Social Democratic Federation, unul dintre fondatorii lui Socialist League (1884), din 1883 a întreținut relații de prietenie cu Engels; unul dintre fondatorii (1911) și liderii Partidului socialist britanic din care a fost exclus în 1916 din cauza concepțiilor sale social-șoviniste. — 79, 109, 117, 126, 131, 132, 156, 166, 172, 177, 207, 223, 235, 236, 243, 246, 271, 400, 424, 429, 430, 435, 438, 462, 480, 495, 541, 600, 608, 617, 622, 637.
- Bebel, August** (1840—1913) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, de profesie strungar în lemn; prieten și discipol al lui Marx și Engels; în 1863 unul dintre fondatorii Uniunii generale a muncitorilor germani și unul dintre conducătorii acesteia, iar din 1867 președintele ei, membru al Internaționalei I din 1866, în 1869 unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat; deputat în Reichstagul Germaniei de Nord (1867—1870) și în Reichstagul german (1871—1881 și 1883—1913); în timpul războiului franco-prusian s-a pronunțat împotriva planurilor anexioniste ale Prusiei și pentru apărarea Comunei din Paris; ca adversar al militarismului prusian a militat pentru unificarea Germaniei pe cale revoluționar-democrată; militant al Internaționalei a II-a; în ultimul deceniu al secolului trecut și la începutul secolului al XX-lea a luat atitudine împotriva reformismului și revizionismului, dar în ultima perioadă a vieții sale a făcut o serie de greșeli cu caracter centrist. — 18, 23, 24, 27—30, 37, 52,

- 57—60, 61, 73, 82, 85—88, 103, 118, 148, 149—152, 155, 163, 164, 164, 187, 195, 197—200, 201, 203, 205, 209, 210, 212, 219—222, 224, 229—234, 238—241, 244, 250—253, 265, 266—268, 284, 304—306, 315—317, 328, 338—342, 351—353, 359, 378, 381—386, 389, 401—404, 417—422, 426—427, 428, 429, 434, 438, 459—462, 473—477, 489—491, 492, 495, 499—502, 558, 561, 565, 567, 606, 624—625, 627—628, 632, 636, 638, 648.
- Bebel, Frieda** (1869—1948) — fiica lui August Bebel — 625, 628.
- Bebel, Julie** (1843—1910) din 1866 soția și tovarășa de luptă a lui August Bebel; a participat la lupta împotriva legii excepționale împotriva socialiștilor. — 565, 625, 627.
- Becker, Bernhard** (1826—1882) — scriitor și redactor; participant la revoluția din 1848—1849, delegat la congresul de constituire al Uniunii generale a muncitorilor germani, președintele acesteia (1864—1865), în 1870 a aderat la Partidul muncitoresc social-democrat, delegat la congresul de la Haga (1872) al Internaționalei I; în 1874 s-a îndepărtat de mișcarea muncitorească, a publicat o lucrare în care a defăimat Comuna din Paris. — 123.
- Becker, Elisabeth** (m. 1884) — soția lui Johann Philipp Becker. — 102.
- Becker, Johann Philipp** (1809—1886) — de profesiune perier, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale; participant la revoluția din 1848—1849; organizator al secțiilor germane din Elveția ale Internaționalei I, delegat la Conferința de la Londra (1865) și la toate congresele Internaționalei I. A corespondat cu Carol Farcaș, unul dintre conducătorii secției din Timișoara a Internaționalei I, căruia la 1 ianuarie 1869 i-a trimis carnetul de primire în Internațională, împreună cu alte zece documente de primire de noi membri; redactor al revistei „Vorboten“ (1866—1871) și al revistei „Précurseur“ (1877—1887); prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 30, 31, 54, 74, 102, 103, 153, 154, 201, 202, 264, 265, 297, 298, 360, 361, 376, 447, 468, 481, 485, 489, 490—494, 495, 518.
- Beckmann, Johann** (1793—1811) — fondatorul tehnologiei ca știință; a publicat mai multe lucrări pe probleme de agricultură, economie, tehnologie și alte ramuri ale științei. — 605.
- Behrens** — inginer, asociatul lui Bismarck la fabrica de hirtie din Verzin. — 199, 201.
- Berger, Louis Konstanz** (1829—1891) — industriaș și politician; din 1865 membru al Camerei deputaților din Prusia și în 1873—1881 deputat în Reichstag, membru al partidului progresist, din 1874 s-a aflat în fruntea unui grup care se situa între partidul progresist și partidul liberal. — 501.
- Bernstein, Caroline** (prin căsătorie Bamberger) (1855—1884) — sora lui Eduard Bernstein. — 235.
- Bernstein, Eduard** (1850—1932) — redactor și publicist, din 1872 membru al Partidului muncitoresc social-democrat; în 1878 s-a stabilit la Zürich în calitate de secretar literar al lui Karl Höchberg, în decembrie 1880 a stabilit contacte cu Marx și Engels și de atunci a corespondat permanent cu aceștia, mai ales cu Engels, devenind sub influența lor adept al marxismului; redactor al ziarului „Sozialdemokrat“ (1881—1890); din 1896 s-a

- manifestat ca revizionist al marxismului; a fost unul dintre conducătorii aripii oportuniste a social-democrației germane și a Internaționalei a II-a. — 11, 17, 20, 25, 28, 31, 37—42, 43, 54—57, 69—70, 71, 72, 77, 78—80, 82, 89, 94, 96, 106, 108, 110, 114, 115, 122, 123, 126—128, 129, 130, 137, 138, 141, 142—144, 146—148, 154, 155, 160, 163, 164, 167, 168, 173—174, 176—178, 187, 188—189, 190—192, 194, 196, 200, 203—205, 207, 208, 209, 214, 215—217, 225, 235—237, 247, 249, 250, 261, 265, 268, 281, 282—284, 299, 304, 305, 318, 323, 326—330, 345, 363—365, 381, 382, 386, 399, 406, 445, 456, 457—458, 461, 464, 466, 489, 490, 491—494, 495, 496, 519, 587—589, 598, 637, 638.
- Bernstein, Jakob* (m. 1884) — tatăl lui Eduard Bernstein, mecanic de locomotivă. — 235.
- Besant, Annie* (1847—1933) — politiciană burgheză-radicală, a aderat temporar la mișcarea socialistă; în deceniul al 9-lea al secolului trecut a făcut parte din Fabian Society și din Social Democratic Federation, în 1874—1888 l-a sprijinit pe Charles Bradlaugh, a participat la constituirea trade-unionurilor pentru muncitorii necalificați iar ulterior la mișcarea hindu din India; președinta Societății teozofice (1907—1933). — 99, 605, 606, 637.
- Beust, Friedrich von* (1817—1899) — ofițer prusian, în 1848 a fost trecut în rezervă din cauza convingerilor sale politice; în 1848 a fost membru al comitetului din Köln al Uniunii muncitorilor, coeditor și redactor al lui „Neue Kölnische Zeitung“, unul dintre conducătorii militari ai insurecției din Baden-Palatinat din 1849, a emigrat în Elveția, ca profesor la Zürich a precizat reforme școlare în spiritul lui Pestalozzi și Fröbel: membru al secției germane din Zürich a Internaționalei I, în 1869 s-a retras din mișcarea muncitorească. — 614, 617, 621, 637.
- Bönnig, Thomas* — propagandist și reprezentant de frunte al trade-unionurilor, militant de frunte în Socialist League, unul dintre organizatorii lui North of England Socialist Federation (1887). — 600.
- Bismarck, Otto, prinț de* (1815—1898) — om de stat și diplomat al Prusiei și Germaniei, reprezentant al intereselor iuncherimii prusiene; ambasador la Petersburg (1859—1862) și la Paris (1862); prim-ministru al Prusiei (1862—1872 și 1873—1890); cancelar al Confederației Germaniei de Nord (1867—1871) și al Imperiului german (1871—1890); a realizat unificarea germaniei pe cale antidemocratică, prin războaie dinastice; a asigurat prin măsuri politice interne alianța dintre iuncherime și marea burgheză și a acționat pe linia întăririi militarismului germano-prusian; ca adversar al mișcării muncitorești a promulgat în 1878 legea excepțională împotriva socialiștilor care, prin lupta clasei muncitoare, a fost abolită în 1890; aceasta a constituit principala cauză a căderii sale. — 29, 38—41, 58, 74, 87, 96, 113, 116, 128, 133, 134, 139, 140, 143, 149, 151, 152, 190, 192, 198, 201, 209, 210, 212, 215, 224, 234, 235, 279, 328, 332, 337, 341, 346, 358, 362, 369, 375, 409, 420, 427, 428, 429, 432, 453, 458, 459, 473—477, 479, 480, 483, 499—503, 505—510, 517, 522, 540, 550, 553, 555, 558, 581, 584, 588, 597, 620, 633, 636, 640, 643, 658.
- Blanc, Jean-Joseph-Louis* (1811—1882) — socialist mic-burghez, ziarist și istoric francez; în 1848 membru al guvernului provizoriu și al comisiei de la Luxembourg; s-a situat pe o poziție

- de pactizare cu burghezia; în august 1848 a emigrat în Anglia, unde a fost unul dintre conducătorii emigrației mic-burgheze de la Londra; în 1870 a revenit în Franța; deputat în Adunarea națională din 1871; adversar al Comunei din Paris. — 76, 340, 352, 405, 421, 461, 495.
- Bland, Hubert** (1856—1914) — ziarist englez, membru al Social Democratic Federation, unul dintre fondatorii lui Fabian Society în cadrul căreia a fost, până în 1911, trezorier și membru al comitetului executiv. — 366, 389.
- Bleichröder, Gerson von** (1822—1893) — financiar german, directorul unei mari bănci din Berlin, bancherul personal al lui Bismarck, consilierul lui neoficial în probleme financiare și intermediar în diferite afaceri oneroase. — 113, 116, 374.
- Blenker, Ludwig (Louis)** (1812—1863) — fost ofițer, democrat burghez, participant la insurecția din 1849 din Baden-Palatinat după care a emigrat în S.U.A. unde a participat la Războiul civil (1861—1865) de partea nordiștilor. — 285.
- Blind, Karl** (1826—1907) — publicist, democrat mic-burghez; participant la insurecția din Baden-Palatinat din 1848—1849, în deceniul al 6-lea a fost unul dintre conducătorii emigrației mic-burgheze germane de la Londra, din 1869 național-liberal. — 366.
- Block, Maurice** (1816—1901) — economist și statistician francez, membru al Académie des sciences morales et politiques. — 223, 224.
- Blos, Wilhelm** (1849—1927) — ziarist și istoric german; din 1872 membru al Partidului muncitoresc social-democrat, unul dintre redactorii ziarului „Volksstaat“ (1872—1874); în 1874 l-a cunoscut pe Marx, a colaborat la „Neue Zeit“ și la „Neue Welt“, deputat în Reichstag (1877—1878, 1881—1887, 1890—1906 și 1912—1918) unul dintre reprezentanții aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag, în timpul primului război mondial social-șovinist; după revoluția din noiembrie 1918, președinte al guvernului provizoriu iar în 1919—1920 președinte al Württembergului. — 27, 29, 38, 151, 173, 294, 463.
- Blowitz, Henri-Georges-Stephan-Adolphe-Opper de** (1825—1903) — ziarist, originar din Boemia, în 1870 a luat cetățenia franceză; începând din 1871 a fost corespondentul cotidianului „Times“ unde a publicat interviuri luate unor politicieni de seamă. — 423.
- Blum, Robert** (1807—1848) — ziarist, democrat mic-burghez revoluționar; în 1848 lider al aripii de stînga din Adunarea națională de la Frankfurt; în octombrie 1848 a participat la insurecția de la Viena, după victoria contrarevoluției a fost împușcat. — 285.
- Bödiker, Tonio (Anton) Wilhelm Laurenz Karl Maria** (1843—1907) — funcționar guvernamental, începând din 1881, în calitate de consilier în ministerul de interne s-a ocupat de legislația industrială și de asigurări și, în calitate de reprezentant al ministerului, a prezentat aceste probleme în Reichstag, în 1884—1897 președinte al Casei asigurațiilor sociale. — 39.
- Boelling, Hedwig** (născută Engels) — (1830—1904) — sora lui Friedrich Engels. — 219.
- Boussuillebert, Pierre Le Pesant, sieur de** (1646—1714) — economist francez din perioada absolutismului feudal, a dezvoltat unele elemente ale economiei



- politice clasice burgheze în cadrul unei concepții generale feudale pronunțându-se pentru înălțarea mizeriei maselor. — 627.
- Bonaparte** — vezi *Napoleon al III-lea*.
- Borde, Frédéric** — ziarist, socialist mic-burghez. — 40.
- Bordollo, Julius** — editor și librar american, membru al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord. — 563.
- Borkheim, Sigismund Ludwig** (1825—1885) — comerciant și scriitor, democrat revoluționar; participant la revoluția din 1848—1849 (a participat la asaltul arsenalului din Berlin și la insurecția din Baden-Palatinat), a emigrat în Elveția și apoi în Franța, din 1851 a locuit la Londra; începând din 1860 a fost în relații de prietenie cu Marx și Engels; a tradus lucrări ale revoluționarilor ruși. — 153, 203, 266, 374, 376, 378, 463, 466.
- Born, Stephan** (numele adevărat *Simon Buttermilch*) (1824—1898) — zetar, redactor, membru al Ligii comuniștilor, participant la revoluția din 1848—1849, organizatorul și unul dintre liderii Asociației muncitorilor, în timpul revoluției a promovat o orientare economică-oportunistă, în 1850 a fost exclus din Liga Comuniștilor și s-a retras din mișcarea muncitorească. — 345.
- Bougeart, Alfred** (1815—1882) — publicist francez de stînga, a scris lucrări despre istoria revoluției franceze. — 393.
- Boulanger, Georges-Ernest-Jean-Marie** (1837—1891) — general francez, a luptat împotriva Comunei din Paris, cu sprijinul lui Clemenceau a devenit ministru de război în guvernul Freycinet (1886—1887); printr-o propagan-
- da antigermană revanșista și prin demagogie politică a încercat să instaureze dictatura militară în Franța. — 509, 588, 614, 622.
- Boyer, Antoine (Antide)** (1850—1918) — muncitor francez, socialist; membru al Comunei din Marsilia, în 1885 a candidat pe listele republicane și a fost membru al Camerei deputaților, inițiatorul mișcării socialiste la Les Bouches-du-Rhône. — 404, 406, 410.
- Bracke, Wilhelm** (1842—1880) — comerciant, editor, librar, social-democrat german, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat (1869) și unul dintre reprezentanții marxiști de frunte al acestuia; în 1865 a fondat secția din Braunschweig a Asociației generale a muncitorilor germani, începând din 1867 a fost casierul Asociației; la congresul de la Eisenach a fost ales în conducerea partidului, implicat în procesul de înaltă trădare de la Braunschweig din 1871, deputat în Reichstag (1877—1879); prin scrierile sale a contribuit la îndepărtarea lasselleanismului și la promovarea marxismului în Germania; unul dintre cei mai apropiați prieteni ai lui Marx și Engels. — 27, 371.
- Bradlaugh, Charles** (1833—1891) — ziarist englez, radical-burghez, adversar al socialismului, redactor la săptămînalul „The National Reformer“ (1860), deputat de Northampton în parlamentul britanic. — 99, 119, 400, 601, 608, 642.
- Bräuer** — croitor, lassalleianist; reprezentant la Hamburg al Uniunii generale a muncitorilor germani, la mijlocul anilor 70 s-a retras din Uniune devenind liderul unei secte care milita

- împotriva unificării cu eisenachienii. — 657.
- Bray, John Francis** (1809—1897). — economist englez, socialist utopic, adept al lui Owen; a formulat teoria „banilor-muncă”. — 158.
- Brenin, Claude** (născut aprox. 1851) — miner francez, provocator, din ordinul poliției a provocat, în 1884, o explozie la mina Montceau-les-Mines. — 263.
- Brentano, Clemens** (1778—1842) — poet, alături de Ludwig Achim von Arnim principalul reprezentant al romantismului tânăr (așa-numit de la Heidelberg). — 284.
- Brentano, Lujo** (*Ludwig Joseph* (1844—1931) — economist aparținând școlii istorice tinere din Germania, socialist de catedră, reformist burghez, unul dintre fondatorii Uniunii pentru politică socială (1872). — 415, 646.
- Bright, John** (1811—1889) — fabricant englez, lider proeminent al burgheziei radicale; adept al liberului schimb, unul dintre fondatorii Ligii împotriva legilor cerealelor, începând din anii 60 liderul partidului liberal (aripa de stînga), de mai multe ori ministru în guvernele liberale. — 384.
- Broadhouse, John** vezi *Hyndmann, Henry Mayers*.
- Broadhurst, Henry** (1840—1911) — muncitor constructor și politician englez; lider al fracțiunii liberale a vechilor trade-unionuri, secretar al comitetului parlamentar al Congresului trade-unionurilor (1875—1900), deputat în parlament (partidul liberal), în 1886 subsecretar de stat în guvernul Gladstone. — 62, 633.
- Brocher, Gustave** (1850—1924) — profesor, de origine franceză, participant la mișcarea revoluționară internațională; a trăit un timp în Rusia (adept al mișcării narodnice), din 1874 pînă în 1893 a locuit la Londra unde i-a cunoscut pe Marx și pe Engels; începînd din 1893 a aderat la anarhiști în Elveția; a simpatizat cu marea revoluție din octombrie. — 18.
- Brooks, J. G.** — spiritualist american, a simpatizat cu mișcarea socialistă. — 482.
- Brousse, Paul-Louis-Marie** (1844—1912) — medic și politician francez, socialist mic-burghez; participant la Comuna din Paris, după înfrîngerea acesteia a emigrat în Elveția unde a aderat la anarhiști, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc francez, la congresul de la Saint-Étienne (1882) a provocat scindarea partidului, ulterior unul dintre liderii și ideologii posibilistilor. — 73, 100, 110, 126, 224, 287, 416, 417, 543, 544, 595.
- Bucher, Lothar** (1817—1898) — jurist și publicist; în 1848 deputat în Adunarea națională prusiană (centru stînga), după înfrîngerea revoluției din 1848—1849 a emigrat la Londra, corespondent al lui „Nationaler Zeitung” din Berlin; începînd din 1864 colaborator al lui Bismarck la ministerul de externe. — 371.
- Bückler, Johann** (*Schinderhannes*) (aprox. 1780—1803). — 198.
- Bunge, Nikolai Kristianovici** (1823 — 1895) — jurist rus, economist și statistician, ministru de finanțe (1881—1886). — 358.
- Buonarroti, Filippo Michele** (1761 — 1837) — revoluționar italian, participant la mișcarea revoluționară din Franța de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, comunist utopic, tovarăș de luptă al lui Babeuf; cartea lui

„Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf“. (1828) a contribuit la reluarea tradiției babouviste în mișcarea muncitorească. — 225, 588.

*Burdett-Coutts, Angela Georgiana, baroană* (1814—1906) — filantropă aristocrată engleză. — 394.

*Burns, John* (1858—1943) — reprezentant al mișcării muncitorești engleze, în anii 80 unul dintre liderii noilor trade-unionuri pentru muncitorii necalificați, unul dintre organizatorii grevei docherilor londonezi (1889); în anii 90 a trecut la trade-unionismul liberal și a acționat împotriva mișcării socialiste; începând din 1892 membru al parlamentului, ministru al auto-administrației comunale (1905—1914) și al comerțului (1914) în guvernele liberale, când a izbucnit războiul a demisionat. — 346, 366, 596.

*Burns, Lydia (Lizzy, Lizzie)* (1827—1878) — muncitoare irlandeză, a participat la mișcarea irlandeză de eliberare națională; a doua soție a lui Engels, sora primei lui soții, Mary Burns. — 623.

*Burrows, Herbert* (1845—1922) — funcționar englez, radical burghez, a aderat la mișcarea socialistă; unul dintre fondatorii lui Social Democratic Federation, a participat la organizarea noilor trade-unionuri pentru muncitorii necalificați, liderul aripii socialiste în mișcarea sufragetelor, în 1914 s-a situat pe poziții șoviniste. — 195, 237, 243, 366.

*Burt, Thomas* (1837—1922) — miner englez, trade-unionist, secretar al uniunii minerilor din Northumberland, deputat în par-

lament (1874—1918), a promovat o politica liberală. — 610.

*Buttermilch* vezi *Born, Stephan*.

## C

*Cabet, Étienne* (1788—1856) — jurist francez, comunist utopic; în 1834 a plecat în exil în Anglia unde a fost influențat de ideile lui Owen, redactor al ziarului „Le Populaire“ (1841—1849); în 1848—1856 a încercat să aplice în S.U.A. teoriile expuse în romanul său „Voyage en Icarie“ prin înființarea unor colonii comuniste model. — 120, 340.

*Caffarel, Louis-Charles* (1829—1907) — general francez, șef al marelui stat major în ministerul de război (1887), a fost demis în urma unor afaceri oneroase. — 635.

*Calderon de la Barca, Pedro* (1600—1681) — mare dramaturg spaniol. — 53.

*Camélinat, Zéphirin* (1840—1932) — turnător în bronz francez, participant activ la mișcarea muncitorească și la mișcarea socialistă; unul dintre conducătorii secției din Paris a Internaționalei I, participant la Comuna din Paris, după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia, după amnistie a revenit în Franța, în 1885 a candidat pe lista republicană și a fost ales, i-a sprijinit pe minerii greviști de la Decazeville (1886). — 404, 406, 410, 417, 420—424, 433.

*Campbell, Sir George* (1824—1892) — funcționar colonial britanic în India, liberal, autor al mai multor lucrări despre India, membru al parlamentului. — 179.

*Capefigue, Jean-Baptiste, Honoré, Raymond* (1802—1872) — scriitor

- și istoric francez, monarhist. — 76.
- Carnot, Marie-François-Sadi* (1837—1894) — om de stat francez republican burghez moderat, a ocupat mai multe funcții ministeriale, după demisia lui Jules Grévy — președinte al Republicii (1887—1894). — 652.
- Carol al X-lea* (1757—1836) — rege al Franței (1824—1830). — 220.
- Carpanter, Edward* (1844—1929) — publicist englez; în anii 80 a aderat la mișcarea socialistă. — 235, 237.
- Cassagnac, Paul Granier de* (1843—1904) — ziarist și politician francez, devenit celebru pentru duelurile și polemicile sale. — 622.
- Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius* (aprox. 490 — aprox. 580) — om de stat și scriitor roman; a scris o istorie a goților. — 295.
- Cave Sir, Lewis William* (1832—1897) — jurist englez, din 1881 membru al Tribunalului suprem. — 426.
- Cerlioli* — socialist italian. — 204.
- Cernisevski, Nikolai Gavrilovici* (1828—1889) — mare democrat-revoluționar și filozof materialist rus, om de știință, scriitor și critic literar; unul dintre precursorii marxismului în Rusia. — 159.
- Cervantes, Saavedra, Miguel de* (1547—1616) — cel mai de seamă scriitor spaniol. — 53, 355.
- Chamberlain, Joseph* (1836—1914) — om de stat și politician britanic; unul dintre liderii aripii radicale a partidului liberal, primar al orașului Birmingham (1873—1875), de mai multe ori ministru, ideolog al imperialismului britanic. — 265, 359, 364, 367, 401.
- Champion, Henry Hyde* (1857—1928) — editor și publicist englez, pînă în 1887 membru al Social Democratic Federation, unul dintre liderii lui Labour Electoral Association a trade-unionurilor; redactor și editor al cotidianului „Labour Elector”; temporar a întreținut relații secrete cu conservatorii, în anii 90 a emigrat în Australia. — 177, 235, 237, 243, 364, 367, 398, 541, 596, 637.
- Chemnitz, Matthäus, Friedrich* (1815—1870) — jurist, autorul liedului „Schleswig-Holstein mererumschlungen”. — 285.
- Chèvremont, François* — autorul unei lucrări despre Jean-Paul Marat. — 393.
- Churchill, George Charles Spencer duce de Malborough* (1844—1892) — aristocrat englez, fratele lui Randolph Henry Spencer Churchill. — 440.
- Churchill, Randolph Henry Spencer, lord, duce de Malborough* (1849—1895) — om de stat englez, unul dintre liderii conservatorilor, secretar de stat pentru India (1885—1886), ministru de finanțe (1886), promotor al expansionismului colonial, adversar al independenței Irlandei, adept al socialismului de stat. — 237, 440.
- Clarus* — pictor francez care a colaborat la „Le Socialiste”. — 350.
- Clemenceau, Georges-Benjamin* (1841—1929) — publicist și om politic francez; în 1871 membru al Adunării naționale, începînd din 1876 a făcut parte din grupul parlamentar al radicalilor, al cărui lider a devenit ulterior; fondator și redactor-șef al cotidianului „La Justice”, președinte al consiliului

- de miniștri (1906—1909 și 1917—1920), a promovat o politică imperialistă. — 101, 191, 226, 265, 267, 297, 314, 317, 320, 330, 332, 333, 404, 405, 410, 421, 432, 437, 476, 523, 595, 638, 652.
- Cloots, Jean-Baptiste du Val-de-Grâce, baron de* (pseudonim — *Anacharsis C.*) (1755—1794) — scriitor și om politic francez de origine germană, la începutul Revoluției franceze a făcut parte din clubul iacobin și a fost membru al Convenției. — 393.
- Cohn, Gustav* (1840—1919) — economist; începînd din 1875 profesor la Zürich și apoi la Göttingen. — 449.
- Crawford, Emily* (1831—1915) — ziaristă engleză, corespondenta la Paris a unor cotidiane engleze. — 409, 588.
- Cramer, William, Randall* (1838—1908) — dulgher, unul dintre liderii trade-unionurilor din Anglia și adept al mișcării pacifiste; unul dintre fondatorii și liderii Uniunii asociațiilor dulgherilor și tîmplarilor, membru al London Trades Council, al British National League for the Independence of Poland și al Labour League; unul dintre organizatorii mitingului de constituire a Internaționalei I, care a avut loc la 28 septembrie 1864 la St. Martin's Hall, membru al Consiliului general al Internaționalei I și secretar general al acestuia (1864—1866), delegat la Conferința de la Londra (1865) și la Congresul de la Geneva (1866), membru al comitetului executiv al Reforme League; în timpul luptei pentru reforma electorală a militat pentru o politică de compromis, ulterior a aderat la partidul liberal; membru al parlamentului (1885—1895 și 1900—1908). — 320, 595, 610.
- Creuzer, Georg Friedrich* (1771—1859) — cercetător al antichității; a scris despre mitologie precum și despre arta și literatura antichității. — 559.
- Cumberland, Ernst August, duce de* (1845—1923) — fiul lui George al V-lea, regele Hanovrei, a emis pretenții asupra tronului Hanovrei (începînd din 1878) și al Braunschweigului (începînd din 1884). — 221.
- Cuno, Theodor Friedrich* (1847—1934) — inginer constructor de mașini și ziarist, militant al mișcării muncitorești germane și internaționale; în 1870 membru al Asociației culturale a muncitorilor din Viena, în 1871 a fondat secția din Milano a Internaționalei I, delegat la congresul de la Haga (1872) unde a susținut politica Consiliului General împotriva bakunismului; începînd din 1872 a militat pentru Internaționala I în S.U.A., unul din liderii lui The Knights of Labour, colaborator la „New Yorker Volkszeitung”. — 18, 502.

## D

*Daniels, Roland* (1819—1855) — medic, începînd din 1844 prieten și tovarăș de luptă al lui Marx; unul dintre fondatorii comunității din Köln a Ligii Comuniștilor, începînd din 1850 membru al Organului central din Köln al Ligii comuniștilor; a fost unul dintre pionierii aplicării materialismului dialectic la domeniul științelor naturii; în 1852 a fost implicat în procesul comuniștilor de la Köln, a decedat din cauza consecințelor anchetei. — 349.

*Danielson, Nikolai Franțevice* (pseudonim *Nikolai-on*) (1844—1918) — scriitor și economist rus, unul dintre ideologii narodnicismului în ultimile două decenii ale secolului trecut; timp de mai mulți ani a purtat co-

- respondență cu Marx și Engels ; a tradus în limba rusă volumele I, II și III ale „Capitalului“ lui Marx (volumul I împreună cu G. A. Lopatin). — 92, 99, 104, 132, 257, 263, 273, 288, 292, 318, 322, 346—348, 395—397, 512, 556, 581.
- Dante Aligheri** (1265—1321) — celebru poet italian. — 53, 355.
- Darbyshire, John** — membru al secției din Manchester a Internaționalei I. — 109.
- Darwin, Charles Robert** (1809—1882) — celebru naturalist englez, fondatorul teoriei selecției și evoluției plantelor și animalelor. — 107, 225.
- Davitt, Michael** (1846—1906) — muncitor irlandez, democrat revoluționar, unul dintre liderii mișcării de eliberare națională a Irlandei, unul dintre organizatorii (1879) și liderii Ligii agrare irlandeze, adept al auto-guvernării Irlandei (Home Rule), membru al parlamentului (1895—1899), a simpatizat cu Social Democratic Federation. — 126, 365, 579.
- Davout, Louis-Nicolas, duce de Auerstaedt, prinț d'Eckmühl** (1770—1823) mareșal al Franței, unul dintre cei mai apropiați tovarăși de arme al lui Napoleon I, a participat la războaiele Franței napoleoneene. — 331.
- Defoe, Daniel** (aprox. 1660—1731) — scriitor și publicist englez, a scris lucrări de economie, politică, istorie și religie, autorul romanului „Robinson Crusoe“. — 194.
- Demostene** (384—322 i.e.n.) — celebru orator al antichității, om de stat în Atena. — 201.
- Demuth, Helene (Lenchen, Nim)** (1823—1890) — menajera și prietena credincioasă a familiei Marx, după moartea lui Marx a trăit în casa lui Engels. — 33, 34, 36, 46, 50, 51, 63, 64, 66, 68, 80, 82, 85, 98, 108, 110, 111, 119, 121, 123, 125, 127, 130, 134, 137, 146, 169, 170, 175, 178, 223, 225, 246, 263, 269, 273, 288, 291, 292, 301, 315, 321, 326, 343, 348, 356, 373, 375, 394, 415, 430, 450, 451, 454, 464, 467—469, 478, 479, 487, 499, 518, 526, 527, 541, 543, 544, 565, 571, 584, 596, 605, 606, 613, 614, 623, 637, 641, 647, 648, 655, 656, 658.
- Denhardt, Fritz vezi Sax, Emanuel Hans.**
- De Paepe, Cezar** (1842—1890) — tipograf, ulterior medic, militant de seamă al mișcării muncitorești belgiene; membru al Uniunii generale federative din Belgia, unul dintre fondatorii secției belgiene a Internaționalei I, membru al consiliului federal de la Bruxelles, delegat la conferințele de la Londra (1865 și 1871) la congresul de la Lausanne (1867), de la Bruxelles (1868) și de la Basel (1869); după congresul de la Haga i-a sprijinit un timp pe bakuniști; în 1885 unul dintre fondatorii partidului muncitoresc belgian. — 586.
- Dereure, Simon** (1838—1900) — cizmar, militant al mișcării muncitorești franceze și internaționale, blanquist, membru al secției din Paris a Internaționalei I, a făcut parte din redacția cotidianului „La Marseillaise“, membru al Comunei din Paris, după infringementa acesteia a emigrat în Elveția și apoi în S.U.A.; delegat la congresele de la Basel (1869) și de la Haga (1872) ale Internaționalei; după amnistie a revenit în Franța, din 1882 membru al Partidului muncitoresc francez. — 143.
- Deville, Gabriel** (1854—1940) — publicist și socialist francez; membru al Partidului muncito-

- resc francez; autorul unei prezentări de popularizare a volumului I al „Capitalului”, precum și al altor lucrări filozofice, economice și istorice, delegat la Congresul muncitoresc internațional socialist din 1889; la începutul secolului al XX-lea a părăsit mișcarea muncitorească. — 49, 51, 55, 64, 66, 67, 68, 80—82, 94, 98, 101, 105, 115, 117, 118, 137, 146, 183, 310, 312, 320, 379, 381, 400, 410, 434, 456, 498, 571, 608, 636.
- Dietz, Johann Wilhelm Heinrich** (1843—1922) — tipograf și librar social-democrat; fondatorul editurii J. H. Dietz, precum și al editurii social-democrate de la Stuttgart, deputat în Reichstag (1881—1918), în ultimii ani de viață a combătut oportunistul și revizionismul. — 24, 26, 32, 41, 63, 82, 106, 163, 164, 200, 203, 205, 206, 208, 209, 212, 229, 246, 249, 345, 414, 452, 453, 463, 466, 471, 472.
- Dietzgen, Joseph** (1828—1888) — tăbăcar, filozof autodidact, propagator înflăcărat al marxismului; participant la revoluția din 1848—1849, în 1852 membru al Ligii comunistilor, a ajuns în mod independent la principiile materialismului dialectic, începînd de la mijlocul anilor 60 a corespundea cu Marx; fondatorul secției din Siegburg a Internaționalei I, membru al partidului muncitoresc social-democrat; delegat la congresul de la Haga al Internaționalei I (1872); s-a stabilit în S.U.A., a fost redactor la „Sozialist” din New York și la „Arbeiter Zeitung” din Chicago. — 296, 389, 433, 481, 573.
- Dilke, Sir Charles Wentworth** (1843—1911) — politician și scriitor britanic, unul dintre liderii aripii radicale a partidului liberal, locțiitor al ministrului de externe (1880—1882), președinte al departamentului pentru administrația locală (1882—1885). — 265.
- Disraeli (D'Israeli), Benjamin**, din 1876 *conte de Beaconsfield* (1804—1881) — om de stat și scriitor britanic, unul dintre liderii toryi iar apoi al partidului conservator, ministru de finanțe (1852, 1858—1859 și 1866—1868), prim-ministru (1868 și 1874—1880). — 503, 646, 648.
- Dobroliubov, Nikolai Aleksandrovici** (1836—1861) — mare democrat revoluționar rus, critic literar și filosof materialist; unul dintre precursorii social-democrației ruse. — 159.
- Dolgorukaia, Ekaterina Mihailovna** (prințesa Iurievskaja) (1846—1922) din 1880 soția țarului Alexandru al II-lea. — 576.
- Donald, Alexander Karley** (m. aprox. 1915) — militant al mișcării muncitorești engleze, membru al Socialist League; la mijlocul ultimului deceniu al secolului trecut s-a retras din mișcarea muncitorească. — 600.
- Donkin** — medic englez, l-a tratat pe Marx și familia sa în 1881—1883. — 271.
- Dormoy, Jean** (1851—1898) — metalurgist francez, militant al Partidului muncitoresc francez; în 1883 împreună cu Jules Guesde și Paul Lafargue a fost arestat; consilier intim (1888), consilier departamental, primar al orașului Montluçon, delegat la toate congresele partidului muncitoresc francez și ale Internaționalei a II-a, din 1889 și 1896. — 118.
- Douai, Karl Daniel Adolph** (1819—1888) — profesor și ziarist, democrat mic-burghez, ulterior socialist, de origine franceză; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania, în 1852 a

- emigrat în S.U.A., redactor la „New Yorker Volkszeitung“ (1878—1888), colaborator la „Vorwärts“ din Berlin. — 18, 295, 431, 551.
- Drumont, Édouard-Adolph* (1844—1917) — publicist reacționar francez, autor al unor lucrări și articole antisemite. — 510.
- Drysdale, Charles Robert* — medic englez, neomalthusianist. —
- Duc-Quercy, Albert* (născut aprox. 1856) — ziarist francez, socialist; unul dintre fondatorii partidului muncitoresc francez (1879), ca redactor la „L'Intransigeant“ a sprijinit greva de la Anzin și de la Decazeville, redactor la „Cri du Peuple“, până în 1914 secretar de redacție la „L'Humanité“ în timpul primului război mondial s-a situat pe poziții șoviniste. — 434.
- Dühring, Eugen* (1813—1921) — materialist vulgar, ideolog al socialismului mic-burghez reacționar, din 1863 docent al Universității din Berlin, în 1877 a fost concediat din cauza opoziției față de guvern, în anii 70 a exercitat o puternică influență asupra social-democrației germane, concepțiile sale filozofice și economice eclectice au fost criticate de Engels în lucrarea „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința“. — 248, 288, 519.
- Dupont Anthime-Eugène* (aprox. 1831—1881) — constructor de instrumente muzicale: participă la insurecția din iunie 1848 de la Paris, emigrant la Londra, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1872), secretar corespondent pentru Franța (1865—1871), delegat la conferințele de la Londra din 1867 și 1871, și la congresele de la Geneva (1866), de la Lausanne (1867), de la Bruxelles (1868) și de la Haga (1872), a luptat pentru afirmarea politicilor lui Marx și Engels; în iulie 1870 a fondat la Manchester o secție a Internaționalei, membru al Consiliului federal britanic al Internaționalei (1872—1873), în 1874 s-a stabilit în S.U.A. — 310.

## E

*Eaton* — socialist american, membru al Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord (1886—1887). — 545.

*Eccarius, Johann Georg* (1818—1889) — croitor, tovarăș de luptă al lui Marx și Engels, propagator al socialismului științific; membru al Ligii celor drepti, din 1847 membru al Ligii comunistilor și al Organului ei Central, unul dintre liderii Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra; unul dintre participanții la mitingul de constituire a Internaționalei I de la 28 septembrie 1864 de la St. Marin's Hall, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1872), secretar corespondent pentru America (1870—1872), secretar general (1867—1871), delegat al Consiliului General la toate congresele și conferințele Internaționalei I până în 1872; până în 1872 a sprijinit politica lui Marx, ulterior lider al trade-unionurilor liberale engleze. — 368, 459, 543.

*Ede* vezi *Bernstein, Eduard*.

*Edward (Edouard)* vezi *Aveling, Edward*.

*Eisengarten, Oskar* — tipograf, social-democrat, emigrant la Londra, secretar al lui Engels (1884—1885). — 155, 161, 170, 177, 190, 275.

*Elizabetha I* (1533—1603) — regină Angliei (1658—1603). — 151.



- Ely, Richard Theodore* (1854—1943) — economist american. — 294.
- Engels, Charlotte* (născută *Bredt*) (1833—1912) — soția lui Emil Engels, fratele lui Friedrich Engels. — 227, 528.
- Engels, Elisabeth Franziska Mauritia* (1797—1873) — mama lui Friedrich Engels. — 227.
- Engels, Emil* (1828—1884) — fratele lui Friedrich Engels, asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 218, 219, 227, 228.
- Engels, Emil* (1858—1907) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Emil Engels, asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 528, 529.
- Engels, Emil* (născut 1885) — fiul lui Emil Engels, nepotul lui Friedrich Engels. — 528, 529.
- Engels, Emma* (născută *Croon*) (n. 1834) — soția lui Hermann Engels. — 219.
- Engels, Friedrich* (senior) (1796—1860) — tatăl lui Friedrich Engels; fabricant din Barmen, asociat la firma Ermen & Engels din Manchester și la filiala acesteia din Engelskirchen; pietist. — 219, 228.
- Engels, Hermann* (1822—1905) — fratele lui Friedrich Engels, fabricant din Barmen, asociat la firma Ermen & Engels din Engelskirchen. — 218, 219, 228.
- Engels, Hermann Friedrich Theodor* (1858-aprox. 1910) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Hermann Engels, asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 118, 219, 528, 529.
- Engels, Johanna Klara* (născută *Röhring*) (n. 1862) — soția lui Emil Engels, nepotul lui Friedrich Engels. — 529.
- Engels, Rudolph* (1831—1903) — fratele lui Friedrich Engels, fabricant din Barmen, asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 219.
- Engels, Rudolf Moritz* (1858—1893) — nepotul lui Friedrich Engels, fiul lui Rudolf Engels, fabricant, asociat al firmei Ermen & Engels din Engelskirchen. — 529.
- Eschil* (525—456 î.e.n.) celebru dramaturg grec, creatorul tragediei clasice. — 355.

## F

- Fabian, Heinrich Wilhelm* — social-democrat, emigrant în S.U.A. — 128, 191, 294.
- Faerber, Salo* — comerciant din Breslau, social-democrat. — 336, 409.
- Faraday, Michael* (1791—1867) — celebru cercetător al naturii englez, autodidact; în 1831 a descoperit inducția electromagnetică. — 394.
- Ferry Jules-François-Camille* (1832—1893) — avocat și politician francez, lider al republicanilor moderați; membru al Guvernului apărării naționale și primar al Parisului (1870—1871), a luptat împotriva mișcării revoluționare, președinte al consiliului de miniștri (1880—1881 și 1883—1885); a promovat o politică de cuceriri coloniale. — 113, 265, 267, 332, 622, 635, 639, 642, 652.
- Fielding, John* — membru al Social Democratic Federation. — 364, 366.
- Fitzgerald, Charles L.* — ziarist englez, în anii 80 a aderat la mișcarea socialistă, secretar reprezentant al Social Democratic Federation (1884—1885), unul dintre redactorii ziarului „Justice”. — 89, 235—237, 243.

- Fleischmann, Adolf* — mare comerciant, consilier comercial. — 69.
- Flügel, Johann Gottfried* (1788—1855) — lexicograf. — 372.
- Fock*. — 196.
- Forster, Henry* — ofițer englez. — 450.
- Fortin, Édouard* — publicist francez, membru al partidului muncitoresc francez, a tradus mai multe lucrări ale lui Marx, între care „Oprește brumar al lui Ludovic Bonaparte“ (1891) în limba franceză. — 68, 310, 334, 343, 356, 544, 554, 571.
- Foster, Rachel*. — 390, 408, 432, 456, 585.
- Fourier, François-Marie-Charles* (1772—1837) — celebru socialist utopic francez. — 135, 143, 185.
- Frankel, Leo* (1844—1896) — giuvaergiu, militant al mișcării muncitorești ungare și internaționale, tovarăș de luptă al lui Marx și Engels, membru al Comunei din Paris, membru al Consiliului General al Internaționalei I și secretar corespondent pentru Austro-Ungaria, delegat la Conferința de la Londra (1871) și la Congresul de la Haga (1872), unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc ungar (1880), participant la unele congrese muncitorești socialiste internaționale. — 80, 248, 617.
- Freiligrath, Ferdinand* (1810—1876) — mare poet democrat-burghez al revoluției din 1848—1849, unul dintre redactorii lui „Neue Rheinisch Zeitung“, membru al Ligii comuniștilor; în 1851—1868 emigrant la Londra, perioadă în care s-a retras din mișcarea muncitorească. — 39, 57.
- Freiwald Thüringer* vezi *Quarck, Max*.
- Freycinet, Charles-Louis de Saules de* (1828—1923) — om de stat și diplomat francez, republicar burghez moderat; în mai multe rânduri ministru, președinte al Consiliului de miniștri (1879—1880, 1882, 1886 și 1890—1892), în 1892, compromis în afacerea Panama, a demisionat și temporar s-a retras din viața politică. — 418, 652.
- Freytag, Otto* — avocat din Leipzig, social-democrat; apărător al lui Bebel, Liebknecht și altor social-democrați în diferite procese, inclusiv în procesul de înaltă trădare din 1872, deputat social-democrat în Landtagul saxon (1877—1879). — 106, 128, 246, 249, 251, 252, 500.
- Friedrich Karl Nikolaus* (1828—1885) — prinț de Prusia, general, din 1870, feldmareșal. — 297, 299, 301.
- Frederic Wilhelm* (1831—1888) — prinț moștenitor al Prusiei (1861—1888), sub numele de Frederic al III-lea împărat la Germaniei și rege al Prusiei (1888). — 39, 150, 265, 640, 643.
- Frederic Wilhelm al III-lea* (1770—1840) — rege al Prusiei (1797—1840). — 150.
- Frederic Wilhelm al IV-lea* (1795—1861) — rege al Prusiei (1840—1861) din 1857 bolnav mintal. — 38.
- Fritzsche, Friedrich Wilhelm* (1825—1905) — muncitor în industria tutunului; participant la revoluția din 1848—1849, unul dintre fondatorii Uniunii generale a muncitorilor germani (1863) și ai Uniunii muncitorilor din industria tutunului (1865), președinte al sindicatului muncitorilor din industria tutunului până în 1878, delegat la congresul de la Eisenach (1869) și la Congresul de unificare de la Gotha (1875), membru în Reichs-

tagul Germaniei de Nord (1868—1871) și al Reichstagului Germaniei (1877—1881): în 1881 s-a stabilit în S.U.A. și s-a retras din mișcarea muncitorească. — 28, 85.

**Frohme, Karl Franz Egon** (1850—1933) — constructor de mașini, redactor și publicist, în anii 70 lassallean; colaborator la ciferele cotidiene social-democrate, deputat în Reichstag (1881—1918), a făcut parte din aripa de dreapta a fracțiunii social-democrate, delegat la congresul muncitoresc internațional socialist (1889), după 1896 l-a sprijinit pe Bernstein, popularizând concepții revizioniste. — 122, 129, 294, 304, 315, 419, 561.

## G

**Galezowski, Xaxier** (născut 1833) — oftalmolog polonez, a trăit la Paris și, din 1870, și-a luat cetățenia franceză. — 622.

**Gambetta, Léon** (1838—1882) — avocat și om de stat francez, republican burghez moderat; membru al Guvernului apărării naționale (1870—1871); a organizat în provincie rezistența armată împotriva trupelor germane; președinte al Consiliului de miniștri și ministru de externe (1881—1882). — 406.

**Gaulier, Alfred Nicolas** (născut 1829) — politician și publicist francez, radical, membru al Camerei deputaților. — 429, 438.

**Geiser, Bruno** (1846—1898) — ziarist, din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, agitator în Saxonia, în 1872 membru al Internaționalei I, în 1875 redactor la „Volkstaat“, în 1877—1886 redactor la „Neue Welt“, deputat în Reichstag (1881—1887), reprezentant al aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din

Reichstag în 1887, prin hotărârea Congresului de la St. Gallen a fost revocat din funcțiile ce le deținea pe linie de partid. — 27, 39, 60, 86, 128, 142, 151, 166, 173, 187, 191, 203, 217, 230, 294, 304, 434, 477, 561, 636.

**George, Henry** (1839—1897) — publicist american, economist burghez, a militat pentru naționalizarea pământului de către stat ca mijloc pentru soluționarea tuturor contradicțiilor din societatea capitalistă; a încercat să ajungă în fruntea mișcării muncitorești americane și s-o orienteze pe calea reformismului burghez — 19, 47, 79, 87, 118, 135, 514, 521, 522, 529—532, 580, 602, 613, 620, 631, 632.

**Geraille-Réache, Gaston-Marie-Sidoine-Theophile** (născut 1854) — avocat francez și politician; deputat de Guadelupa (insulă din Arhipelagul Antilele Mici). — 180.

**Giers, Nikolai Karlovici** (1820—1895) — diplomat rus, ambasador la Teheran (1863), la Berna (1869), la Stockholm (1872), funcționar în ministerul de externe (1875—1882), ministru de externe (1882—1895). — 358, 453, 458, 480, 507.

**Giffen, Sir Robert** (1837—1910) — economist englez și statistician, șeful secției de statistică din Board of Trade (1876—1897). — 2.

**Girardin, Émile de** (1806—1881) — publicist și politician francez, din anii 30 până în anii 60 a fost, cu unele mici intreruperi, redactor la cotidianul „La Presse“ și apoi la „Liberté“; în politică s-a remarcat printr-o totală lipsă de principii; înainte de revoluția din 1848 s-a aflat în opoziție față de guvernul Guizot, în timpul revoluției a fost republican burghez, deputat în Adunarea națională legislativă (1850—1851), ulterior bonapartist. — 635, 639.

- Gladstone, William Ewart* (1809—1898) — om de stat britanic, tory, apoi peelist, în a doua jumătate a secolului trecut lider al partidului liberal; ministru de finanțe (1852—1855 și 1859—1866) și prim-ministru (1868—1874, 1880—1885, 1886 și 1892—1894). — 113, 226, 265, 279, 301, 330, 441, 488, 495, 504, 637, 642.
- Goethe, Johann Wolfgang von* (1749—1832) — 53, 96.
- Goullé, Albert* — ziarist francez, socialist, colaborator la „Cri du Peuple” și la „Voie du Peuple”. — 571.
- Gray, John* (1798—1850) — economist englez, socialist utopic, discipol al lui Robert Owen, teoretician al „banilor muncă”. — 208.
- Grévy, François-Paul-Jules* (1807—1891) — om de stat francez, republican burghez moderat; președinte al Republicii (1879—1887), în 1887 a fost nevoit să demisioneze din cauza scandalului provocat de afacerile oneroase ale ginerei lui său, Daniel Wilson. — 46, 301, 636, 639, 642.
- Grillenberger, Karl* (1848—1897) — redactor și editor; din 1869 membru al Partidului muncitoresc social-democrat din Germania, redactor și editor al unor ziare social-democrate locale și unul dintre organizatorii editurii social-democrate din sudul Germaniei, deputat în Reichstag (1881—1897), unul dintre exponenții aripii de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag. — 230.
- Grimaux, Louis-Édouard* (1835—1900) — chimist francez. — 288.
- Gronlund, Laurence* (1846—1899) publicist american, socialist, reformist, de origine daneză; din 1888 membru al Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nora. — 191, 293—294.
- Gross, Gustav* (1856—1935) — politician burghez, economist și publicist, docent la catedra de economie politică a Universității din Viena (din 1885). — 248, 258, 512.
- Grunzig, Julius* (născut 1856) — student la Berlin, social-democrat, în perioada cînd a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor a fost expulzat din Berlin și a emigrat în America, colaborator la „New Yorker Volkszeitung”. — 619.
- Guebhard* — chimist francez, editor al cotidianului „Cri du Peuple”, căsătorit cu Caroline-Rémy Severine. — 542.
- Guesde, Jules* (Mathieu-Basile) (1845—1922) — militant al mișcării muncitorești franceze și internaționale, inițial republican burghez, în anii 70 a aderat la anarhiști, alături de Paul Lafargue unul dintre fondatorii partidului muncitoresc francez, propagator al marxismului în Franța, timp de mulți ani liderul aripii revoluționare a mișcării socialiste franceze; a combătut oportunismul în timpul primului război mondial s-a situat pe poziții social-soviniste. — 33, 35, 46, 69, 79, 98, 118, 145, 224, 404, 407, 434, 498, 542, 622.
- Guillaume-Schack, Gertrud* (născută contesa Schack) (1845—1905) — în anii 80 a trecut de la mișcarea burgheză a femeilor la mișcarea proletară a femeilor, activînd la început la Berlin; în 1886 a plecat în Anglia unde a frecventat scurt timp casa lui Engels; ulterior a aderat la anarhism. — 311, 446, 447, 464, 468, 588, 600—603, 605, 607, 608, 612, 648.
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (1787—1874) — istoric și om de

- stat francez, orleanist ; în 1840—1848 a condus politica internă și politica externă a Franței, a reprezentat interesele marii burghezii financiare. — 99, 639.
- Gumbel, Abraham** — social-democrat, la începutul anilor 80 a emigrat în Franța, în 1883 bancher la Paris. — 191.
- Gumpert, Eduard** (mort 1893) — medic german la Manchester, prieten al lui Marx și Engels. — 67, 656
- H**
- Haeckel, Ernst** (1834—1919) — cercetător al naturii, filozof, propagator și adept al teoriei darviniste ; a formulat „legea biogenetică” și „teoria gastreii” prin lucrarea sa „Die Welträtsel” (1899) a avut o contribuție majoră la concepția materialistă. — 288.
- Hamel, Ernest** (1826—1898) — istoric și publicist francez, democrat, autor al mai multor lucrări despre revoluția franceză. — 393.
- Hänel, Albert** (1833—1918) — jurist și politician german, unul dintre liderii partidului progresist, ulterior al partidului liberal, membru al Camerei deputaților și al Reichstagului. — 427.
- Harney, George Julian** (1817—1897) — militant de seamă al mișcării muncitorești engleze, unul dintre liderii aripii de stînga a căuștilor ; publicist revoluționar, redactor la „Northern Star” la „Democratic Review”, la „Red Republican”, membru al comitetului de corespondență de la Bruxelles, membru al Internaționalei I ; a întreținut relații de prietenie cu Marx și Engels ; în 1863—1888 a trăit în S.U.A. — 270, 288, 291, 292, 336, 399, 414, 458, 466, 470, 527.
- Hariman, Lev Nikolaevici** (1850—1908) — revoluționar rus ; în 1879 a participat la unul dintre actele teroriste comise de organizația „Narodnaia Volea” împotriva lui Alexandru al II-lea, după care a emigrat în Franța, apoi în Anglia și în 1882 în S.U.A. — 18, 253.
- Hasenclever, Wilhelm** (1837—1889) — tabăcar, ziarist, lassallean ; din 1864 membru, în 1866 secretar, în 1870 casier și în 1871 președinte al Uniunii generale a muncitorilor germani, din 1870 redactor la „Social-Democrat”, delegat la congresul de la Gotha (1875), unul dintre cei doi președinți ai Partidului muncitoresc socialist din Germania (1875—1876), a condus împreună cu Liebknecht ziarul „Vorwärts” (1876—1878), deputat în Reichstagul Germaniei de Nord (1869—1871) și al Reichstagului (1874—1878 și 1879—1888), a făcut parte din aripa nemarxistă a fracțiunii social-democrate din Reichstag. — 27.
- Hassellmann, Wilhelm** (n. 1844) — redactor, unul dintre conducătorii Uniunii generale a muncitorilor germani ; redactor la „Neue Social Demokrat” (1871—1875). în 1875 membru al Partidului muncitoresc socialist din Germania, deputat în Reichstag (1874—1876 și 1878—1880), în 1880 a fost exclus din partid pentru activitate anarhistă ; a emigrat în S.U.A. — 27.
- Hatzfeldt, Sophie, contesă de** (1805—1881) — prietenă și adeptă a lui Lasalle, în 1867 a fondat o dizidență a Uniunii generale a muncitorilor germani. — 645, 646.
- Haug** — social-democrat,, — 209.
- Haupt, Christian** — turnător, în 1880 agent al poliției prusiene la Geneva, în 1887 a fost demascat. — 658.

- Harthausen, August, baron von* (1792—1866) — funcționar și scriitor; autor al mai multor lucrări despre relațiile agrare din Rusia și din Prusia, adept al iobăgiei. — 179.
- Hecker, Friedrich Karl Franz* (1811—1881) — avocat la Mannheim, democrat mic-burghez, republican radical, unul dintre conducătorii insurecției din aprilie 1848 din Baden, după înfrângerea acesteia a emigrat în Elveția și apoi în S.U.A. unde a participat la războiul civil luptând ca colonel în armata nordistă. — 285.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (1770—1831) — filozof german, cel mai de seamă reprezentant al filozofiei clasice germane, idealist obiectiv; a elaborat multilateral dialectica idealistă; ideologul burgheziei germane. — 40, 129, 187, 189, 279, 346, 354, 408, 430.
- Heine, Heinrich* (1797—1856) — poet revoluționar german, adversar al absolutismului și al reacțiunii feudal-clericale, precursor al literaturii democratice germane, prieten apropiat al familiei Marx. — 36, 38, 52, 83, 169, 645, 646 658.
- Heinzel, Ștefan* (1841—1899) — croitor, social-democrat; din cauza participării la congresul de la Copenhaga a fost implicat în procesul de la Freiberg și condamnat la închisoare (1886), social-democrat activ pînă la sfîrșitul vieții. — 452.
- Heinzen, Karl* (1809—1880) — publicist radical, pucist mic-burghez, începînd din 1847 adversar înverșunat al lui Marx și Engels; în 1849 a participat pentru scurt timp la insurecția din Baden-Palatinat, a emigrat în Elveția, apoi în Anglia și în toamna anului 1850 în S.U.A. — 52, 118, 198.
- Hepner, Adolf* (1846—1923) — redactor, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania (1869), unul dintre redactorii lui „Volksstaat“ (1869—1873), implicat în procesul de înaltă trădare de la Leipzig din 1872, delegat la congresul de la Haga (1872) al Internaționalei I, în 1882 a emigrat în S.U.A., în 1908 a revenit în Germania, în timpul primului război mondial s-a situat pe poziții de dreapta. — 18, 48, 573.
- Herkner, Heinrich* (1863—1932) — economist, socialist de catedră. — 646.
- Hermann* — socialist francez. — 417.
- Hess, Moses* (1812—1875) — publicist și filozof mic-burghez, unul dintre fondatorii și colaboratorii lui „Rheinische Zeitung“, membru al Ligii celor drepti, apoi al Ligii comuniștilor, începînd din 1846 a fost în opoziție politică directă față de Marx și Engels; în 1850, după scindarea Ligii comuniștilor a aderat la fracțiunea Willich-Schapper, membru al Uniunii Generale a muncitorilor germani (1863—1866); participant la congresele Internaționalei I, de la Bruxelles (1868) și de la Basel (1869). — 161, 369, 466.
- Hess, Sibylle* (născută *Pesch*) (1820—1903) — soția lui Moses Hess. — 225.
- Hildebrand, Bruno* (1812—1878) — economist și statistician, unul dintre reprezentanții școlii istorice a economiei politice, socialist de catedră. — 512.
- Hirsch, Carl* (1841—1900) — ziarist, membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, în 1868 unul dintre fondatorii Uniunii democratice a muncitorilor de la Berlin; unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc

- socialist din Germania (1869), redactor la „Crimmitschauer Bürger-und Bauernfreund“ (1870—1871), în decembrie 1870-martie 1871 a condus ziarul „Volkstaat“, din 1872 corespondent la Paris al presei social-democrate, editor al publicației „Lanterne“ de la Bruxelles (1878—1879); în 1879 a locuit la Londra apoi în Franța iar în 1896 s-a înapoiat în Germania și s-a retras din mișcarea muncitorească. — 207, 251.
- Hohenzollern* — familie princiară germană, căreia îi aparține dinastia electorilor de Brandenburg (1415—1701), a regilor Prusiei (1701—1918); reprezentanți ai ramurii suabe din familia Hohenzollern-Sigmaringen au ocupat între 1866—1947 tronul României. — 72, 380.
- Howell, George* (1833—1910) — de profesie zidar, unul dintre liderii reformiști ai trade-unionurilor engleze, fost cartist, secretar al Consiliului trade-unionurilor din Londra (1861—1862); participant la adunarea publică de la St. Martin's Hall din 28 septembrie 1864; membru al Consiliului General al Internaționalei I (octombrie 1864—1869); participant la Conferința de la Londra a Internaționalei (1865); secretar al Ligii pentru reformă și al Comitetului parlamentar al Congresului trade-unionurilor din Anglia (1871—1875). — 12, 595, 610.
- Hugo, Victor-Marie* (1802—1885) — cunoscut scriitor francez, conducător al aripii democratice a romantismului în lupta împotriva clasicismului (1827—1843); membru al Academiei franceze (1841), după revoluția din februarie 1848 deputat democrat de stînga în Adunarea națională legislativă și în cea constituantă; ca adversar al lui Napoleon al III-lea, după lovitură de stat din 2 decembrie 1851 a fost expulzat din Franța; a trăit 20 de ani în exil la Bruxelles și pe insulele Jersey și Guernsey. — 292, 296.
- Hugues, Clovis* (1851—1907) — publicist și politician francez, radical, participant la Comuna de la Marsilia, după înfringerea acesteia a stat în detenție pînă în 1875, în 1881 deputat în parlament. — 404, 406, 410.
- Hutten, Ulrich von* (1488—1523) — publicist, poet și cavaler; unul dintre reprezentanții umanismului, a luptat împotriva clerului reacționar romano-catolic, scrierile lui au influențat dezvoltarea conștiinței naționale a germanilor; în 1521 a fost alături de Franz von Sickingen în războiul cavalerilor imperiali. — 173.
- Hyndman, Henry Mayers* (1842—1921) — (în anii 80 a militat sub pseudonimul *John Broadhouse*) socialist englez, reformist; fondator (1881) și lider al Federației democratice, care, în 1884, s-a transformat în Federația social-democrată, a promovat o linie oportunistă și sectară în mișcarea muncitorească; ulterior unul dintre liderii partidului socialist englez, din care a fost exclus în 1916 pentru propagandă în favoarea războiului imperialist. — 59, 79, 90, 108, 117, 122, 126, 131, 132, 156, 166, 177, 192, 206, 235—237, 242—244, 262, 312, 321, 340, 343, 364, 365—368, 373, 379, 388, 389, 398, 401—404, 416, 419, 424, 426, 431, 435, 438, 480, 511, 516, 520, 523, 541, 543, 544, 580, 581, 586, 589, 594, 596, 612, 637, 653.
- I
- Ianson, Iuli Eduardovici* (1835—1893) — statistician și economist rus, profesor la Universitatea din Petersburg, începînd din

- 1881 a condus secția de statistică a municipalității Petersburg; autor al unor lucrări de teorie și istorie a statisticii. — 337.
- Jhring, Ferdinand* — colaborator al poliției politice; la sfârșitul anului 1885, sub numele de Mahlow, s-a strecurat în rândurile organizației muncitorești din Berlin în vederea antrenării muncitorilor la activități tero-riste; în februarie 1886 a fost demascat ca agent al poliției. — 419.
- Irving, Sir Henry (John Henry, Brodribb)* (1938—1905) — regizor și actor englez; de origine germană; cunoscut interpret al unor roluri din tragediile lui Shakespeare. — 343.
- Issleib* — fiica lui Ferdinand Issleib, asociatul lui August Bebel. — 85.
- Jurievski, Gheorghi Aleksandrovici, prinț* (n. 1872) — fiul cel mare al țarului Alexandru al II-lea și al prințesei Ekaterina Mihailovna Dolgorukaia. — 576.
- J**
- Jagermann, Christian Joseph* (1735—1804) — filolog, autor al unor lucrări de istorie a artei și de literatură italiană. — 90.
- Jakins.* — 565.
- Jankowska-Mendelsonowna, Maria* (pseudonim: *Stefan Leonowicz, Maria Schopar, Sofia Schopar*) (născută Zaleska) (1850—1909) — publicistă poloneză, socialistă, membră a Internaționalei I, în anii 80 și 90 a trăit în emigrație, delegată la Congresele muncitorești socialiste internaționale din 1889, 1891 și 1893; a participat la Congresul de constituire a Partidului Socialist polonez care s-a ținut la Paris în 1892; în 1889 s-a căsătorit cu socialistul polonez Stanislaw Mendelson. — 185.
- Joffrin, Jules-François-Alexandre* (1846—1890) — mecanic francez, socialist; unul dintre fondatorii sindicatului mecanicilor din Paris, participant la Comuna din Paris, după înfringerea acesteia a emigrat în Anglia (1871—1881), după revenirea în Franța membru al Partidului muncitoresc francez, unul dintre liderii oportunistului (posibilismului). — 137, 143.
- Johnny* vezi *Longuet, Jean-Laurant-Frederick*
- Jollymeier* vezi *Schorlemmer, Carl*
- Jonas, Alexander* (m. 1912) — librar și ziarist, socialist american de origine germană, din 1878 redactor la „New Yorker Volkszeitung”. — 567, 569, 575, 580, 592, 598.
- Jones, Ernest Charles* (1819—1869) — poet și publicist proletar englez, jurist, până în anii 50 a întreținut legături cu Marx și Engels; lider al aripii de stînga a cartiștilor, unul dintre redactorii lui „Northern Star”, editorul publicațiilor cartiste „Notes to the People” și „The People's Paper”; în 1858 a făcut concesii politice și ideologice burgheziei radicale ceea ce a dus la încetarea temporară a relațiilor cu Marx și Engels. — 399.
- Jordanes (Jornandes)* (născut aprox. 500) — istoric got, autorul lucrării „De origine actibusque Getarum”, o transcriere din memorie a Istoriei goților a lui Cassiodorus. — 295.
- Joynes, James Leigh* (1853—1893) — profesor englez, ziarist și autor al unor cîntece socialiste; unul dintre liderii lui Social Democratic Federation, unul dintre fondatorii și redactorii publicației „To-Day”, colaborator la „Justice” și „Commonweal”,



- a tradus în limba engleză lucrarea lui Marx „Muncă salariată și capital”. — 79, 109, 131, 132, 172, 206, 235.
- Jukovski, Iuli Galaktionovici* (1822—1907) — economist vulgar rus, publicist; director al Băncii naționale; l-a atacat vehement pe Marx în lucrarea „Karl Marks i ego kniga o kapitale”. — 116.
- Juta, Johan Carel* (1824—1886) — comerciant olandez, librar și editor la Cape Town; căsătorit cu sora lui Marx, Louise. — 76.
- Juta, Louise* (1821 — aprox. 1893) — sora lui Karl Marx, soția lui Johan Carel Juta. — 76.
- K**
- Kaler-Reintal, Emil* (1850—1897) — social-democrat austriac; la sfârșitul anilor 80 s-a retras din mișcarea muncitorească și a militat activ împotriva social-democrației. — 54.
- Kalle, Fritz* (născut 1837) — industriaș, național-liberal, deputat în Reichstag. — 470.
- Kálnoky, Gustav* (1832—1898) — om de stat austro-ungar, ambasador la Petersburg (1880—1881), președinte al consiliului de miniștri și ministru de externe (1881—1895). — 507.
- Kant, Immanuel* (1724—1804) — întemeietorul filosofiei clasice germane. — 117, 126, 128.
- Katkov, Mihail Nikiforovici* (1818—1887) — publicist reacționar rus, redactor la „Moskovskie Vedomosti” (1850—1855, 1863—1887). — 620, 622.
- Kaulbars, Nikolai Vassilievici, baron* (1842—1905) — general rus, în 1886 comisar militar al guvernului țarist în Bulgaria. — 495, 507.
- Kautsky, Karl* (1854—1938) — scriitor, redactor, la sfârșitul anilor 70 a trecut de la socialismul vulgar la marxism; în 1883—1917 redactor al organului teoretic al partidului, „Die Neue Zeit”; în anii 90 a fost unul dintre teoreticienii Partidului social-democrat german și al Internaționalei a II-a, inițial a contribuit mult la propagarea marxismului, ulterior însă, mai ales începând din 1910, a fost exponentul centrismului, în timpul primului război mondial a tradat marxismul, iar după 1917 a devenit un adversar înverșunat al puterii sovietice și al mișcării muncitorești. — 23, 32, 60—63, 69, 73, 75, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 89, 91, 94, 101, 105, 119, 124, 134, 135, 138, 139, 147, 148, 154—156, 157, 162, 163, 164—166, 168, 174, 176, 178, 186, 187, 189, 193—195, 200, 203, 204, 405, 206, 207, 209, 211, 212—214, 217, 229, 235, 247, 259, 262, 267, 269, 271, 282, 284, 299, 300, 305, 316, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 335, 342, 345, 355, 358, 360, 363, 375, 380—381, 394, 398, 402, 410, 414, 417, 419, 440, 446, 447, 449, 450, 452, 453, 463, 467, 469, 470, 472, 478, 495, 511, 516, 520, 527, 540, 552, 554, 555, 568, 573, 587, 596, 597, 598, 604, 606, 607, 612, 615, 617, 618, 619, 624, 625, 626, 628, 630, 633, 648, 650, 655, 656.
- Kautsky, Louise* (născută Strasser) (1860—1950) — socialistă austriacă, prima soție a lui Karl Kautsky; din 1890 secretara lui Engels. — 259, 262, 269, 320, 321, 322, 323, 324, 355, 381, 394, 446, 450, 451, 453, 454, 464, 467, 468, 470, 521, 526, 606, 608, 613, 647, 648.
- Kautsky, Minna* (1837—1912) — scriitoare, mama lui Karl Kautsky; l-a cunoscut pe Engels. — 320, 321, 353—356.
- Kayser, Max* (1853—1888) — ziarist, social-democrat; din 1878

- deputat în Reichstag, a făcut parte din aripa de dreapta a fracțiunii social-democrate din Reichstag. — 27.
- Keiley-Wischnewetzky, Florence* (1859—1932) — socialistă americană, ulterior reformista burgheză, a tradus în limba engleză lucrarea lui Engels „Situția clasei muncitoare din Anglia”, soția lui Lazar Wischnewetzky. — 246, 254, 256, 371, 377, 388, 390, 391, 399, 407, 411, 432, 443, 445, 454—457, 468, 530—532, 538, 540, 544—550, 551, 553, 562, 569, 576, 580, 585, 586, 589, 591, 597, 599, 601, 602, 611, 613, 615, 619, 629—631, 649, 651.
- Kjellberg, Julia* — fiica unui mare industriaș suedez, viitoarea soție a lui Georg Heinrich von Vollmar. — 185.
- Klopfer, Ludwig* — social-democrat, emigrant în Elveția. — 30, 32.
- Knowles, James* (1831—1908) — arhitect englez și editor, fondatorul și, din 1877, redactorul publicației „Nineteenth Century”. — 12, 16.
- Hoch, Hugo* — social-democrat, emigrant la Londra, secretar de redacție la „Londoner Arbeiter-Zeitung”. — 634.
- Kock, Paul de* (1794—1871) — scriitor francez. — 167.
- Kol, H. H. van* (pseudonim: *Rienze*) (1852—1952) — reprezentant al mișcării muncitorești olandeze; unul dintre fondatorii și conducătorii Uniunii social-democrate și apoi al Partidului muncitoresc social-democrat din Olanda; în anii 90 reformist; la congresele internaționale muncitorești socialiste a apărat politica colonială a imperialismului, adversar al revoluției socialiste din octombrie. — 468, 489, 492.
- Kolb, Georg Friedrich* (1808—1884) — politician, publicist și statistician, democrat burghez. — 357.
- Krantz* vezi *Lavrov, Piotr Lavrovici*
- Kravicinski, Serghei Mihailovici* (pseudonim literar: *Stepneak*) (1851—1895) — scriitor și publicist rus, narodnic revoluționar în anii 70; în 1878 a comis la Petersburg un atentat asupra șefului jandarmeriei, apoi a emigrat; din 1884 a trăit la Londra. — 253, 435.
- Kropotkin, Piotr Alekseevici, prinț* (1842—1921) — revoluționar rus, geograf și explorator, ideolog al anarhismului, adversar al marxismului; în 1876—1917 a trăit în emigrație. — 424, 579, 622.
- Krüger, Adolf Hermann* (născut aprox. 1836) — funcționar de poliție (1866—1890), în anii 80 unul dintre șefii poliției politice. — 658.
- Krzywicki, Ludwik Joachim Franciszek* (pseudonim *Zywicki, Wolowski, K.R.*) (1859—1941) — sociolog, economist și publicist polonez; a avut o contribuție însemnată la răspîndirea marxismului în Polonia, în anii 80 a participat la mișcarea muncitorească, unul dintre traducătorii volumului I al „Capitalului” în limba polonă. — 91, 93.
- Kugelman, Ludwig* (1828—1902) — medic, democrat, colaborator apropiat și prieten al lui Marx și Engels; participant la revoluția din 1848—1849, în 1862—1874 a corespondat permanent cu Marx, militant activ al Internaționalei I la Hannover, delegat la congresul de la Lausanne (1867) și la congresul de la Haga (1872); a avut o contribuție importantă la răspîndirea „Capitalului” în Germania. — 136.

*Kuropatkin, Aleksei Nikolavici* (1848—1925) — general rus, participant la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, ministru de război (1898—1904), comandant suprem în războiul ruso-japonez (1904—1905). — 338.

## L

*Labouchère, Henry* (1831—1912) — politician englez, diplomat și ziarist; membru al parlamentului, la sfârșitul anilor 60 proprietar al publicației „Daily News”. — 642.

*Labruyère, Georges de* — ziarist francez, colaborator la „Cri du Peuple”, la sfârșitul anilor 80 boulangist, fondatorul ziarului „La Concorde” (1888). — 373, 542, 571.

*Labusquière, Jean* (născut 1852) — ziarist francez, socialist, membru al Internaționalei I, în cadrul redacției ziarului „La Bataille” l-a sprijinit pe Brousse, ulterior socialist independent. 542.

*Lafargue* (născută 1803) — mama lui Paul Lafargue. — 8.

*Lafargue, Laura* (1845—1911) — cea de-a doua fiică a lui Karl și Jenny Marx, militantă a mișcării muncitorești franceze, din 1868 soția lui Paul Lafargue. — 8, 19, 32, 35, 43, 44—46, 50, 54, 63, 65, 67, 74, 75, 77, 82—83, 98—101, 102, 107, 109, 110, 111, 114, 121, 125—127, 130—132, 137, 144, 168—170, 171, 175, 178, 183, 202, 206, 210, 223—226, 236, 245, 248, 261—263, 270—273, 289, 290, 298, 300—302, 310—311, 313—315, 320, 321, 325—326, 333—334, 341, 343—344, 350, 368, 372—374, 379—381, 398—400, 415—418, 427, 428—430, 442—443, 448, 468, 469, 478—480, 481, 485—486, 487—488, 496—499, 511, 514—518, 525—527, 529, 533, 534, 535, 541, 542—544, 553—556, 557—559, 564—565, 571—573, 579, 582—

584, 594—596, 603—606, 614, 621—623, 635—637, 639—641, 644, 655—656, 657, 659.

*Lafargue, Paul* (1842—1911) — medic francez, socialist, propagator al marxismului, discipol și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; membru al Consiliului General al Internaționalei I, secretar corespondent pentru Spania, fondator al secțiilor Internaționalei I în Franța (1869—1870), delegat la Congresul de la Haga (1872); împreună cu Jules Guesde fondatorul Partidului muncitoresc francez, delegat la aproape toate congresele Partidului muncitoresc francez; în 1868 s-a căsătorit cu fiica lui Marx, Laura. — 8, 9, 26, 32, 33, 35, 44, 46, 51, 53, 65, 68, 69, 73, 75—77, 83, 84, 85, 90, 98—101, 108, 111, 118, 120—121, 125—127, 132, 133—134, 136—137, 142, 145, 168—170, 174—175, 178—179, 180—184, 190, 223—226, 234, 246, 253—254, 263, 270—273, 287—289, 290—292, 296, 298, 300—301, 310—311, 313, 314, 320, 329, 331—333, 334, 343—344, 348—350, 365—368, 372—374, 398—400, 404, 405—406, 418, 422—424, 430, 434, 436—437, 442—443, 448, 456, 468, 478, 479, 481, 485, 487—488, 498, 499, 502—510, 517, 527, 529, 533, 535, 537, 539—541, 542—544, 551, 553—555, 559, 571, 577—578, 582—584, 594—596, 605—606, 608, 613, 614, 621—623, 633, 636, 638—639, 641—643, 644—645, 652—653, 655, 656—659.

*Lamanski, Vladimir Ivanovici* (1833—1914) — savant rus, slavist; profesor la Universitatea din Petersburg, s-a situat pe pozițiile panslavismului. — 643.

*Lamartine, Alphonse-Marie-Louis de* (1790—1869) — poet, istoric și om politic francez, în anii 40 republican moderat; în 1848 ministru de externe și șeful guvernului provizoriu. — 21.

- Lasker, Eduard* (1829—1884) — jurist și om politic, deputat în Reichstagul Germaniei de Nord și în Reichstagul german, până în 1866 membru al partidului progresist, ulterior fondator și lider al partidului liberal care a sprijinit politica reacționară a lui Bismarck; a respins politica vamală a lui Bismarck și, din această cauză, în 1880 a părăsit partidul național-liberal. — 432.
- Lassalle, Ferdinand* (1825—1864) — publicist mic-burghez german, avocat; în 1848—1849 a participat la mișcarea democratică din Renania; din 1846 până în 1854 a fost apărător în procesul de divorț al contesei Hatfeldt; la începutul deceniului al 7-lea a aderat la mișcarea muncitorească, fiind unul din fondatorii Uniunii generale a muncitorilor germani (1863); a sprijinit politica de unificare „de sus” a Germaniei sub hegemonia Prusiei; a pus bazele oportunistului în mișcarea muncitorească germană. — 40, 175, 188, 192, 225, 240, 302, 340, 365, 367, 384, 515, 617, 645, 646, 657.
- Laur, Francis* (născut 1844) — politician francez, republican moderat, ulterior boulangist, din 1885 deputat. — 622.
- Lavigne, Paul* — socialist francez. — 343, 356, 554.
- Lavrov, Piotr Lavrovici* (1823—1900) — sociolog și publicist rus, unul dintre ideologii narodnicismului, filozof eclectic; din 1870 a trăit în emigrație; membru al Internaționalei I, participant la Comuna din Paris; redactor al revistei „Vperiod” (1873—1876) și al ziarului cu același nume (1875—1876); unul dintre vicepreședinții Congresului muncitoresc socialist internațional din 1889; de la începutul deceniului al 8-lea a fost în corespondență cu Marx și Engels. — 7—8, 73, 84, 92—93, 97—98, 99, 104, 110, 113—114, 258—259, 261, 270, 300, 335—336, 391, 395, 515, 519, 553, 629.
- Leclère, Henri-Alfred-Albert (Adhémair)* (1853—1917) — tipograf francez orientalist, în anii 70 și 80 participant la mișcarea socialistă, posibilist; colaborator la mai multe publicații socialiste și radicale, unul dintre fondatorii publicației „Proletaire”; din 1866 funcționar la administrația colonială în Cambodgea. — 100, 146.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm* (1646—1716) — matematician, fizician și diplomat german, precursor al logicii simbolice moderne, fondator al Academiei de științe din Berlin și primul ei președinte. — 136.
- Lenchen* vezi *Demuth, Helene*
- Leon al XIII-lea (Gioacchino Peci)* (1810—1903) papă (1878—1903). — 560.
- Leonowicz, Stefan* vezi *Jonkowska-Mendelsonowa, Maria*
- Leopold al II-lea* (1835—1909) — rege al Belgiei (1865—1909); celebru prin politica sa colonială. — 192.
- Leopold Karl Friedrich* (1790—1852) — mare duce de Baden (1830—1852). — 347.
- Leroux, Pierre* (1797—1871) — publicist francez, socialist utopic și adept al socialismului creștin, în 1851—1852 emigrant în Anglia. — 340, 539.
- Leroy-Beaulieu, Pierre-Paul* (1843—1916) — economist francez, redactor la „Journal des Débats”, adversar al marxismului. — 175, 178, 179, 181—183, 224.
- Lessing, Gotthold Ephraim* (1729—1781) — poet, critic literar și de

artă, principalul reprezentant al iluminismului german, fondatorul esteticii realiste și al literaturii clasice naționale germane, adversar al absolutismului. — 432.

*Lessner, Friedrich* (1825—1910) — croitor; militant al mișcării muncitorești germane și internaționale, membru al Ligii comuniștilor, a participat la revoluția din 1848—1849; în procesul comuniștilor de la Colonia (1852) a fost condamnat la trei ani de închisoare; după 1856 a emigrat în Anglia; membru al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra, membru al Consiliului General al Internaționalei I (noiembrie 1864—1872), a luptat pentru promovarea în Internațională a liniei lui Marx și Engels; membru al Consiliului federal britanic; unul dintre fondatorii Partidului laburist independent din Anglia (1893). — 142, 368, 414, 451, 587, 606.

*Lexis, Wilhelm* (1837—1914) — economist și statistician german, profesor universitar. — 414, 465, 512.

*Library* vezi *Liebkecht, Wilhelm*

*Liebig, Justus von* (1803—1873) — chimist, deschizător de drumuri în multe domenii ale chimiei, mai ales ale chimiei organice, unul dintre fondatorii agrochimiei. — 111.

*Liebkecht, Gertrud* — fiica lui Wilhelm Liebkecht. — 568.

*Liebkecht, Natalie* (1835—1909) — din 1868 a doua soție a lui Wilhelm Liebkecht, mama lui Karl Liebkecht. — 486, 520, 521, 525—527, 607, 647—648.

*Liebkecht, Wilhelm* (1826—1900) — publicist, militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale; a participat la revoluția din 1848—

1849; membru al Ligii comuniștilor; membru al Internaționalei I, a luptat împotriva lassaleanismului, pentru afirmarea principiilor Internaționalei în mișcarea muncitorească germană; din 1867 deputat în Reichstag, unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului social-democrat german și ai social-democrației germane; redactor al ziarului „Volksstaat“ (1869—1876) și al ziarului „Vorwärts“ (1876—1878 și 1890—1900); în timpul războiului franco-prusian a militat activ împotriva planurilor anexioniste ale Prusiei și pentru apărarea Comunei din Paris, delegat la congresele muncitorești internaționale socialiste din 1889, 1891 și 1893; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 8, 18, 24, 25, 26, 27, 30, 32, 37, 40, 41, 43, 52—53, 59, 62, 85, 88, 103, 106, 118, 126—128, 146, 148, 167, 211, 237—238, 239, 241, 244, 251, 255—256, 272, 283, 289, 300, 304, 313, 315, 338, 351, 357—359, 360, 362, 374—375, 376, 378—379, 382, 386, 389, 409—410, 419, 425, 429, 434, 437—439, 452, 460, 467—471, 475, 476, 478, 479, 482, 486, 489—491, 492, 499, 500, 502, 525, 526, 546, 558, 561, 566, 568, 573, 585, 592, 595, 606, 607, 612, 624, 647, 648.

*Lili* (*Lily*) vezi *Rosher, Lilian*

*Limouzin, Adelaide Elise* (născută Scharnet) (născută 1846) — amanta generalului Jean Thiibaudin, intermediara lui în diferite afaceri oneroase. — 640.

*Lippert, Julius* (1839—1909) — istoric al culturii austriac. — 207.

*Lissagaray, Prosper-Oliver* (1838—1901) — ziarist și istoric francez; participant la Comuna din Paris, a aderat la grupul burghezo-democratic al neoiacobinilor; după înfrângerea Comunei a emigrat în Anglia; autor al lucrării „Histoire de la Com-

- mune 1871" (1876) în 1880 a revenit în Franța; fondator (1882) și redactor al ziarului „La Bataille”; s-a situat pe poziții ostile față de liderii marxiști ai Partidului muncitoresc francez. — 287, 373, 542.
- Lockroy, Édouard-Étienne-Antoine Simon* (1840—1913) — ziarist și politician francez radical, în anii 80 și 90 a fost ministru în mai multe guverne. — 558.
- Longuet, Charles* (1839—1903) — ziarist; militant al mișcării muncitorești franceze, proudhonomist, ulterior posibilist; membru al Consiliului General al Internaționalei I, membru al Comunei din Paris; în deceniul al 9-lea și în ultimul deceniu al secolului trecut a fost ales membru al consiliului municipal din Paris; soțul fiicei lui Marx, Jenny. — 8, 110, 130, 404, 405, 410, 417, 438, 541, 571.
- Longuet, Edgar* (1879—1950) — fiul lui Jenny și Charles Longuet, medic, militant al mișcării muncitorești franceze; membru al Partidului socialist, din 1938 membru al Partidului Comunist Francez, a participat la Mișcarea de rezistență. — 65, 98, 109, 110, 130, 644.
- Longuet, Henri (Harry)* (1878—1883) — fiul lui Jenny și Charles Longuet. — 24.
- Longuet, Jean-Laurent-Frederick (Johnny)* (1876—1938) — fiul lui Jenny și Charles Longuet; unul dintre liderii Partidului socialist francez. — 8, 65, 98, 109, 110, 130, 334, 373, 381, 644.
- Longuet, Jenny* (1844—1883) — fiica cea mare a lui Karl și Jenny Marx, ziaristă, militantă a mișcării muncitorești internaționale; a jucat un rol important în lupta pentru independență a poporului irlandez; din 1872 soția lui Charles Longuet. — 10, 52, 130, 225.
- Longuet, Jenny* (1882—1952) — fiica lui Jenny și Charles Longuet. — 65, 99, 109, 110, 112, 130, 644.
- Longuet, Marcel* (1881—1949) — fiul lui Jenny și Charles Longuet. — 65, 99, 109, 110, 112, 130, 644.
- Lopatın, Gherman Aleksandrovici* (1845—1918) — revoluționar rus, narodnic, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1870), unul dintre traducătorii volumului I al „Capitalului” în limba rusă; prieten al lui Marx și Engels. — 7, 64, 70, 97, 104, 132, 258, 319, 347, 396, 515, 629.
- Loria, Achille* (1857—1943) — sociolog și economist italian, reprezentant al economiei politice vulgare; falsificator al marxismului. — 21—22, 225.
- Louis-Philippe-Albert, duce d'Orléans, conte de Paris* (1838—1894) — nepotul lui Ludovic Filip, pretendent la tron orléanist. — 509.
- Loustałot, Elisée* (1762—1790) — avocat și publicist francez, revoluționar democrat, editorul ziarului „La Révolution de Paris”. — 99, 126.
- Lovell, John W.* — editor american, a publicat lucrarea lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”. — 597, 630, 650.
- Lowrey* — asociatul firmei William Swan Sonnenschein & Co. — 470, 579.
- Lubbock, Sir John* (din 1899) lord *Avebury* (1834—1913) — biolog englez, discipol al lui Darwin, etnolog și arheolog; autor al unor lucrări consacrate comunei primitive. — 107.
- Lüderitz, Franz Adolf Eduard* (1834—1886) — mare comerciant din Bremen, unul dintre iniția-

- lorii expansiunii coloniale germane în Africa. — 199.
- Ludovic Bonaparte* vezi *Napoleon al III-lea*
- Ludovic Napoleon* vezi *Napoleon al III-lea*
- Ludovic Filip, duce d'Orléans* (1773—1850) rege al Franței (1830—1848). — 332, 639.
- Luther, Martin* (1483—1546) — fondatorul protestantismului în Germania; opera sa literară, mai ales traducerea Bibliei, a influențat puternic unitatea limbii germane scrise; în războiul țărănesc din 1524—1525 a combătut mișcarea revoluționară a țăranilor și a trecut de partea nobililor și a principilor. — 124.
- M**
- Mably, Gabriel-Bonnot de* (1703—1785) — gânditor social-politic francez, reprezentant de seamă al comunismului egalitarist utopic. — 99.
- Macdonald, Alexander* (1821—1881) — unul dintre liderii reformiști ai trade-unionurilor engleze, secretar al National Miners' Union; din 1874 deputat în parlament, a promovat o politică favorabilă partidului liberal. — 610.
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, conte de, duce de Magenta* (1808—1893) militar și om politic reacționar, din 1859 mareșal al Franței; participant la războiul Crimeei și la războiul din Italia (1859); comandant suprem al armatei de la Versailles, călăul Comunei din Paris, președinte al celei de-a III-a Republici. — 423.
- Mahon, John Lincoln* (1865—1933) — mecanic, militant de seamă al mișcării muncitorești britanice; membru al Social Democratic Federation (1884), din decembrie 1884 membru al Socialist League și în 1885 secretar al acesteia; unul dintre organizatorii lui North of England Socialist Federation (1887), autorul lucrării „A Labour Program” (1888), cunoscut al lui Engels. — 226, 600, 610, 616.
- Maine, Sir Henry James Sumner* (1822—1888) — jurist englez, istoric al dreptului, membru al consiliului pentru India de pe lângă Ministerul pentru problemele Indiei (1871—1888). — 179.
- Maion, Benoît* (1841—1893) — socialist francez, membru al Internaționalei I, membru al Comitetului Central al Gărzii naționale și al Comunei din Paris; după înfrângerea Comunei a emigrat în Italia, apoi în Elveția, unde a aderat la anarhiști; unul dintre liderii și ideologii orientării oportuniste din cadrul mișcării socialiste franceze. — 69, 73, 79, 100, 111, 366, 423.
- Malthus, Thomas* (1766—1834) — teolog englez, economist, ideolog al aristocrației funciare îmburghezite, apologet al capitalismului, autor al unei teorii a suprapopulației care justifică pauperizarea oamenilor muncii în capitalism. — 62, 99.
- Mandl, Heinrich* — comerciant și publicist austriac, social-democrat; colaborator la „Neue Zeit”. — 617.
- Manz, Karl* (1856—1917) — legător, social-democrat, după promulgarea legii împotriva socialiștilor a emigrat la Viena și apoi la Zürich. — 168, 204.
- Marat, Jean-Paul* (1743—1793) — medic, fizician și publicist de origine elvețiană; revoluționar și tribun al poporului; în Revoluția franceză unul dintre cei mai consecvenți lideri ai clubului iacobinilor, s-a pronunțat

- pentru continuarea revoluției prin dictatura iacobină; a fost asasinat de contrarevoluționara girondină Charlotte Corday. — 393.
- Mark, von* vezi *Rosenberg, Wilhelm Ludwig*
- Marlborough* vezi *Churchill, George Charles Spencer duke of Marlborough*
- Marouck, Victor* — avocat și ziarist francez, socialist; la începutul anilor 80 a trecut de partea posibilistilor. — 542.
- Martignetti, Pasquale* (1844—1920) — funcționar italian, socialist; a tradus în limba italiană lucrări ale lui Marx și Engels, a ramas fidel socialismului până la sfârșitul vieții. — 42, 53, 214, 242, 269, 289, 291, 296, 370, 371, 413, 484, 535, 536, 537, 540, 593, 594, 609.
- Marx-Aveling, Eleanor (Tussy)* (1855—1898) — fiica cea mai mică a lui Karl și Jenny Marx, militantă a mișcării muncitorești engleze și internaționale, a desfășurat activitate publicistică și literară; membră a Social Democratic Federation (1884); unul dintre fondatorii Socialist League (1884), în 1889 unul dintre organizatorii mișcării de masă a muncitorilor necalificați și a trade-unionului muncitorilor din întreprinderile de gaz din Londra, a colaborat la diferite publicații internaționale; din 1884 tovarășa de viață a lui Edward Aveling. — 7, 8, 10, 18, 19, 34, 35, 44—46, 58, 63, 64, 65, 68, 74, 75, 76, 79, 80—82, 88, 90, 92, 96, 98, 114, 119, 123, 127, 132, 169, 175, 177, 195, 202, 214, 223, 236, 243, 245, 248, 259, 263, 271, 296, 298, 300, 320, 322, 325, 365, 372, 373, 375, 378, 381, 386, 389, 394, 396, 416, 427, 428, 435, 449, 452, 460, 469, 476, 478, 485, 488, 499, 515, 517, 526, 530, 533—535, 538, 541, 543, 544—548, 549—552, 553, 565, 568, 571—575, 577, 578, 581, 583, 585, 589, 595, 604, 605, 607, 611—614, 619, 620, 626, 641, 644, 646—648.
- Marx, Heinrich* (1777—1838) — tatăl lui Karl Marx, avocat, ulterior consilier juridic la Trier. — 34.
- Marx, Jenny* (născută von Westphalen) (1814—1881) — din 1843 soția și tovarășa de luptă a lui Karl Marx. — 24, 44, 52, 154.
- Mattews, Henry* (1826—1913) — jurist și politician englez, conservator; în 1886—1892 ministru de interne. — 641, 642.
- Maupassant, Henri-René-Albert-Guy de* (1850—1893) — cunoscut romancier și nuvelist francez. — 542.
- Maurer, Georg Ludwig, Cavalier von* (1790—1872) — istoric al dreptului, a cercetat relațiile juridice din Germania în antichitate și în evul mediu; a avut o contribuție importantă la studierea istoriei mărcii-obește. — 179, 393.
- May, Élie* — posibilist francez, ulterior boulangist. — 366.
- Mayall* — fotograf din Londra. — 20, 25.
- McEnnis, J. T.* — corespondent al ziarului „The Missouri Republican” la Saint Louis. — 434, 435, 451, 481.
- Mc-Glynn, Edward* (1937—1900) — preot catolic american; în 1886—1887 adept al lui Henry George și unul dintre liderii lui United Labor Party (partidul lui Henry George), în 1887 a fost exclus; ulterior a rupt-o cu Henry George și în 1888—1889 a fost conducătorul partidului. — 613, 620.
- Mead, Edward P.* — poet muncitor englez, poeziile lui au fost



- publicate în ziarul cartist „The Northern Star”. — 96.
- Mehring, Franz* (1846—1919) — militant de seamă al mișcării muncitorești din Germania, istoric și publicist; în deceniul al 9-lea a devenit marxist; a scris o serie de lucrări privind istoria Germaniei și a social-democrației germane, biograf al lui Karl Marx; a fost unul dintre redactorii revistei „Die Neue Zeit”; unul dintre liderii și teoreticienii aripii de stînga a social-democrației germane; a avut un rol important în crearea Partidului Comunist din Germania. — 250, 253, 316.
- Meussner, Otto* (1819—1902) — editor din Hamburg, a publicat „Capitalul” și alte lucrări ale lui Marx și Engels. — 24, 26, 30, 45, 65, 81, 83, 94, 96, 101, 105, 124, 126, 190, 309, 319, 327, 379, 395, 410, 485, 487, 654.
- Mendelssohn* — bancher din Berlin. — 336, 358.
- Menger, Anton* (1841—1906) — jurist austriac, profesor la Universitatea din Viena. — 511, 526, 555.
- Mesa y Leompart, José* (1840—1904) — muncitor tipograf, militant de seamă al mișcării muncitorești și socialiste spaniole; unul dintre organizatorii secțiilor din Spania ale Internaționalei I, membru al Consiliului federal spaniol (1871—1872) și al Noii federații din Madrid (1872—1873); a luptat împotriva anarhismului, unul dintre primii propagatori ai marxismului în Spania; unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc socialist spaniol (1879); a tradus în limba spaniolă numeroase lucrări ale lui Marx și Engels. — 582, 659.
- Meyendorf, baroană von* — în deceniul al 6-lea a fost implicată în procesul de divorț al soților Hatzfeldt, prietenă a contelei Edmund Hatzfeldt. — 645, 646.
- Meyer, Mathilde* — soția lui Rudolph Hermann Meyer. — 498.
- Meyer, Rudolph Hermann* (1839—1899) — economist și publicist, conservator, biograful lui Robertus. — 59, 84, 105, 141, 247, 372, 479, 498.
- Michel, Louise* (1830—1905) — învățătoare și poetă franceză, cunoscuta revoluționară, luptătoare pe baricadele Comunei din Paris, după înfringerea Comunei a fost deportată în Noua Caledonie, în 1880 a fost amnistiată, în 1883—1886 a fost condamnată pentru activitate revoluționară, a avut legături cu cercurile anarhiste; în 1890 a emigrat în Anglia. — 46, 399.
- Mignet, François-Auguste-Marie* (1796—1884) — istoric liberal francez din perioada Restauratiei. — 393.
- Mihailovski, Nikolai Konstantinovič* (1842—1904) — sociolog, publicist și critic literar rus, cunoscut ideolog al narodnicismului liberal, adversar al marxismului, autor al unei metode subiectiviste antiștiințifice în sociologie; redactor la publicațiile „Otecestvenne Zapiski” și „Russkoe Bogatstvo”. — 121.
- Mink, Paule (Mekarska, Pauline Adèle)* (1840—1901) — ziarista franceză, fiica unor emigrați polonezi; participantă la Comuna din Paris, după înfringerea Comunei a emigrat în Elveția unde a fost influențată de ideile bakuniste; după amnistia din 1880 a revenit în Franța; a aderat la mișcarea socialistă și a participat la congresele Partidului muncitoresc francez, a întreținut călătorii propagandistice prin Franța. — 100.

- Mirbach, Otto von** — fost ofițer de artilerie prusian, democrat mic-burghez ; participant la revoluția din 1848—1849 ; în timpul insurecției din martie 1849 a fost comandant la Elberfeld, după înfrângerea acesteia a emigrat. — 349.
- Molinari, Gustave de** (1819—1912) — economist belgian, redactor-șef la „Journal des Économistes”. — 224.
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard, conte von** (1800—1891) — ofițer prusian, ulterior feldmareșal, autor al unor lucrări militare, unul dintre ideologii militarismului prusian și șovinismului ; în 1835—1839 a fost ofițer în armata turcă, șef al marelui stat major prusian (1857—1871) și al marelui stat major imperial (1871—1888). — 210.
- Mommsen, Theodor** (1817—1903) — eminent istoric și jurist, în 1848—1849 a participat la mișcarea democratică din Leipzig, deputat liberal în parlamentul prusian (1873—1879) și în Reichstag (1881—1884) ; autor al unor lucrări consacrate Romei antice, considerate ca mostre de abordare liberală a istoriei. — 207.
- Money, J. W. B.** — 106, 179.
- Moore, Samuel** (aprox. 1830—1911) — jurist englez, membru al Internaționalei I ; a tradus în limba engleză volumul I al „Capitalului” (împreună cu Edward Aveling) și „Manifestul Partidului Comunist” ; prieten al lui Marx și Engels. — 13, 21, 32, 36, 38, 45, 51, 64, 84, 100, 126, 127, 130—132, 145, 243, 245, 259, 288, 290, 396, 416, 428, 446, 496, 517, 562, 605, 626, 644.
- Morgan, Lewis Henry** (1818—1881) — etnolog american, arheolog și istoric al comunei primitive, reprezentant al materialismului spontan. — 107, 119, 124, 127, 134, 135, 207.
- Morley, John Viscount** (1838—1923) — publicist englez, istoric și om politic, redactor-șef al publicației „Fortnightly Review” (1867—1882), secretar de stat pentru Irlanda (1886 și 1892—1895) — 441.
- Morris, William** (1834—1896) — poet englez, scriitor și artist, socialist ; membru al Social Democratic Federation, din 1884 unul dintre liderii lui Socialist League, în 1889 s-a retras din această organizație din cauză că a dezavuat practicile ei anarhiste și a revenit la Social Democratic Federation, delegat la Congresul internațional muncitoresc socialist din 1889. — 199, 124, 156, 168, 214, 223—237, 243—246, 373, 420, 424, 429, 430, 435, 438, 462, 480, 581, 583, 596, 600, 603, 651.
- Most, Johann Joseph** (1846—1906) — legător de cărți, redactor ; social-democrat, apoi anarhist german ; în deceniul al 7-lea a aderat la mișcarea muncitorească ; după promulgarea, în 1878, a legii excepționale împotriva socialiștilor a emigrat în Anglia ; fondator (1879) și redactor al ziarului „Freiheit” ; în 1880 a fost exclus din Partidul muncitoresc socialist din Germania ca anarhist, în 1882 a emigrat în S.U.A. unde a continuat să desfășoare propagandă anarhistă. — 13, 14, 18, 20, 49, 95, 118, 197.
- Motteler, Julius** (1838—1907) — postăvar și contabil ; din 1863 membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, unul dintre fondatorii partidului popular din Saxonia (1866), membru al Internaționalei I, unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc social-democrat din Germania (1869), deputat în

Reichstag (1874—1878 și 1903—1907), în perioada cât a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor a condus de la Zürich expedierea în Germania a ziarului „Sozialdemokrat” și a altor publicații socialiste, a fost supranumit „poștașul roșu”, în 1888 a fost expulzat din Elveția, pînă în 1901 a trăit la Londra și apoi la Leipzig; în confruntarea cu revizionismul s-a situat de partea lui Bebel. — 82, 489.

*Mozin* (1769—1840) — abate francez; a emigrat, după Revoluția franceză, în Germania unde a predat limba franceză, a editat mai multe dicționare german-franceze și manuale de limba franceză. — 90, 372.

*Müller, K. H.* — social-democrat, emigrant în S.U.A., a colaborat la „Arbeiter Zeitung” din Chicago. — 568.

*Müller, Philipp, Heinrich* — social-democrat, în procesul de la Freiburg a fost condamnat din cauză că a participat la Congresul ilegal de la Copenhaga al Partidului social-democrat din Germania (1883). — 224, 452.

## N

*Napoleon* vezi *Napoleon al III-lea*

*Napoleon I Bonaparte* (1769—1821) — împărat al francezilor (1804—1814 și 1815). — 443, 487.

*Napoleon al III-lea, Ludovic Bonaparte* (1808—1873) — nepotul lui Napoleon I, președinte al celei de-a doua Republici (1848—1851), împărat al francezilor (1852—1870). — 54, 232, 329, 504, 505, 508.

*Nelson, Horatio, viconte* (1758—1805) — amiral englez. — 402.

*Nieuwenhuis, Ferdinand Domela* (1846—1919) — militant al mișcării muncitorești din Olanda,

unul dintre fondatorii Partidului social-democrat olandez; din 1868 deputat în parlament; delegat la congresele muncitorești socialiste internaționale din 1889, 1891 și 1893; în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a trecut pe poziții anarhiste. — 10, 11, 369, 392, 393, 534, 535.

*Nikitina, Varvara Nikolaevna* (născută Gendre) (1842—1884) — publicistă rusă; de la sfîrșitul deceniului al 7-lea a trăit în Italia, apoi în Franța; a colaborat la unele reviste franceze; a manifestat interes față de socialism. — 9.

*Nim* vezi *Demuth, Helene*

*Nonne, Heinrich* — agent al poliției prusiene la Paris, demascat în 1884. — 100, 101, 112, 206, 658.

*Norgate* — librar din Londra. — 372, 411.

*Novikova, Olga Alekseevna* (1840—1925) — publicistă rusă, a trăit mult în Anglia, în deceniul al 8-lea a fost agentul diplomatic al guvernului rus pe lînga Gladstone. — 253.

## O

*Öberwinder, Heinrich* (1846—1914) — ziarist austriac, inițial lassalleian, ulterior s-a alăturat eisenachienilor, delegat la congresul de la Eisenach și la congresul de la Basel (1869), redactor la „Volksstimme” și „Volkswille” din Viena, în deceniul al 8-lea a avut un rol aubios în mișcarea muncitorească, la sfîrșitul deceniului al 9-lea a fost demascat ca agent al poliției prusiene. — 656, 657.

*O'Connell, Daniel* (1775—1847) — avocat și politician burghez irlandez, lider al aripii de dreapta, liberale, a mișcării de eliberare națională din Irlanda. — 415.

*Criol, Henri* — editor din Paris, ginerele lui Maurice Lachâtre; la începutul deceniului al 9-lea proprietarul editurii Lachâtre. — 108, 320.

*Owen, Robert* (1771—1858) — mare socialist utopic englez. — 185, 414, 461.

### P

*Palmerston, Henry John Temple, viconte* (1784—1865) — om de stat englez, la începutul activității sale tory, din 1830 unul dintre liderii whigilor, sprijinindu-se pe elementele de dreapta din acest partid; ministru de externe (1830—1834, 1835—1841 și 1846—1851), ministru de interne (1852—1855 și 1859—1865). A fost împotriva Unirii Principatelor Române. — 371.

*Papritz, Evghenia Eduardovna* (1854—1919) — cîntăreață rusă; a cules, a cercetat și a popularizat cîntecul popular; a făcut parte din organizația ilegală „Asociația traducătorilor și editorilor” (1882—1884), a tradus în limba rusă unele lucrări ale lui Marx și Engels, în 1884—1896 a trăit în emigrație; soția narodnicului revoluționar A. L. Liov. — 158, 159.

*Paquet, Just* — autor al unor lucrări despre instituțiile comunale și provinciale din Franța și despre corporațiile din Franța în timpul lui Ludovic al XI-lea. — 225, 226.

*Parker, Sarah* — proprietăreasa lui Friedrich Engels. — 451.

*Farnell, Charles Stewart* (1846—1891) — om politic irlandez, naționalist burghez; din 1875 deputat în parlament, din 1877 liderul mișcării pentru autogovernarea Irlandei (Homerule), unul din fondatorii (1879) și li-

derii (1880—1881) organizației Irish Land League. — 359, 364, 367.

*Paul* vezi *Lafargue, Paul*.

*Paul, Johannes* — comerciant de bumbac din Hamburg. — 593, 594, 609.

*Pauî, Kegan* (1828—1902) — editor englez. — 36, 38, 45, 132, 145, 313, 399, 416, 428, 442.

*Peabody, George* (1795—1869) — filantrop american, în 1837 a efectuat mari operații bancare la Londra. — 394.

*Pease, Edward R.* (1857—1955) — socialist englez, unul dintre fondatorii lui Fabian Society, secretar al acesteia (1884—1912), unul dintre fondatorii partidului laburist. — 386.

*Peci, Sir Robert* (1788—1850) — om de stat englez, lider al torylor moderați care au primit, după numele lui, denumirea de peeliști; ministru de interne (1822—1827 și 1828—1830), prim-ministru (1834—1835 și 1841—1846); în 1846, cu sprijinul liberalilor, a obținut abrogarea legilor cerealelor. — 371, 441.

*Pelletan, Charles-Camille* (1846—1915) — ziarist francez, politician radical; din 1880 redactor-șef al ziarului „La Justice”, ministrul marinei (1902—1905). — 645.

*Percy* vezi *Rosher, Percy*

*Peschier, Adolph (Charles Jaques)* (1805—1878) — romanist, profesor la universitatea din Tübingen, de origine elvețiană. — 90, 372.

*Petrarca, Francesco* (1304—1374) — mare poet italian, pionierul umanismului european. — 53.

*Pety, Sir Wiliam* (1623—1687) — economist și statistician englez, a susținut teoria burgheză a valorii bazate pe muncă. — 627.

- Pfänder* — soția lui Carl Pfänder. — 439.
- Pfänder, Carl* (1818—1876) — pictor miniaturist, din 1845 emigrant la Londra, prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels; membru al Ligii celor drepti și al Asociației culturale a muncitorilor comuniști germani de la Londra, membru al Organului central al Ligii comunistilor, casier al comitetului social-democrat pentru ajutarea emigranților germani, membru al Consiliului General al Internaționalei I (1864—1867 și 1870—1872). — 459.
- Planteau, François-Edouard* (născut 1838) — politician francez. radical; din 1885 deputat în Cameră, în 1887 s-a alăturat socialiștilor, în 1889 boulangist. — 404, 406.
- Platter, Julius* (1844—1923) — economist elvețian, publicist. — 449.
- Plehanov, Gheorghe Valentinovici* (1856—1918) — reprezentant de seamă al mișcării muncitorești ruse și internaționale, filosof și propagator al marxismului în Rusia, în 1880 a emigrat în Elveția unde a fondat prima organizație marxistă, grupul „Eliberarea muncii”; delegat la congresul muncitoresc internațional socialist (1889) și la alte congrese ale Internaționalei a II-a; în ultimele două decenii ale secolului trecut a combătut narodnicismul, iar în cadrul mișcării muncitorești internaționale a combătut oportunistul și revizionismul; ulterior s-a alăturat menșevicilor; în timpul primului război mondial s-a situat pe poziții șoviniste. — 72, 261, 275, 276.
- Popov* — ofițer bulgar, comandantul garnizoanei orașului Sofia. — 588.
- Portalis, Albert — Edouard* (1841—1918) — publicist francez, din 1886 proprietarul ziarului „XIX<sup>e</sup> Siècle”, în 1886—1888 l-a sprijinit pe generalul Boulanger. — 639.
- Potter, George* (1832—1893) — zidar, unul dintre liderii trade-unionurilor; membru al Consiliului trade-unionurilor din construcții, fondatorul și editorul ziarului „Bee-Hive”, a promovat o politică de compromisuri cu burghezia liberală. — 320.
- Powderly, Terence Vincent* (1849—1924) — mecanic, unul dintre liderii mișcării muncitorești americane în deceniile al 8-lea și al 9-lea, lider al organizației „Knights of Labour”, ulterior a aderat la republicanii. — 522, 530, 586, 620, 631.
- Price* — colaborator al lui William Swan Sonnenschein. — 579.
- Proudhon, Pierre-Joseph* (1809—1865) — publicist, economist și sociolog francez, unul dintre întemeietorii anarhismului, concepțiile lui au fost criticate de Marx și Engels. — 95, 106, 108, 114, 120, 121, 158, 208, 215, 340, 352, 405, 421, 461, 631.
- Pumps vezi Rosher, Mary Ellen*
- Puşkin, Aleksandr Sergheevici* (1799—1837) — mare poet rus. — 53.
- Putnam, George Haven* (1844—1930) — editor american. — 256.
- Puttkamer, Robert Victor von* (1828—1900) — om de stat prusian reacționar, ministru de interne (1881—1888), unul dintre organizatorii represaliilor împotriva social-democraților în perioada legii excepționale împotriva socialiștilor. — 140, 464, 646.
- Pyat, Félix* (1810—1889) — publicist, dramaturg și politician

francez a participat la revoluția din 1848; în 1849 a emigrat în Elveția apoi în Belgia și Anglia; adversar al unei mișcări muncitorești independente; timp de mai mulți ani a condus o campanie de defăimare a lui Marx și a Internaționalei I, folosind în acest scop presa franceză de la Londra; deputat în Adunarea națională din 1871; membru al Comunei din Paris; după înfrângerea Comunei a emigrat în Anglia; după amnistia din 1880 s-a întors în Franța; în septembrie-noiembrie 1880 a editat publicația „Commune”. — 542.

## Q

*Quarck, Max* (1860—1930) — (pseudonim: *Freiwald Thüringer*) avocat și publicist, social-democrat de dreapta, în timpul primului război mondial social-șovinist. — 69, 71, 72, 140, 165, 255, 380, 400, 410.

*Quelch, Harry* (1858—1913) — reprezentant de seamă al mișcării muncitorești engleze, unul dintre liderii noilor trade-unionuri și al aripii de stînga a socialiștilor, editorul publicațiilor „Justice”, „Twentieth Century Press”; a combătut oportunistul și politica liberală din mișcarea muncitorească engleză; a susținut curentele de stînga din partidele Internaționalei a II-a; delegat la congresele internaționale muncitorești socialiste din 1891 și 1893. — 126.

## R

*Rackow, Heinrich* (m. 1916) — librar, membru al Uniunii generale a muncitorilor germani, s-a ocupat de expedierea ziarului „Neue Social-Demokrat”, în 1878 a fost expulzat din Berlin și a emigrat la Londra, membru al

Asociației culturale a muncitorilor germani de la Londra. — 122.

*Radford, Ernest* — jurist englez, prieten al lui Eleanor Marx-Aveling. — 45.

*Ranc, Arthur* (1831—1908) — publicist și politician francez, republican burghez moderat, scurt timp membru al Comunei din Paris; în deceniul al 9-lea a colaborat la diferite publicații burhezo-republicane, membru al Camerei deputaților (1881—1885) și al Senatului (1891—1900). — 406.

*Réache* vezi *Gerville-Réache, Gaston-Marie-Sidoine-Théonile*

*Redgrave, Alexander* — inspector de fabrică englez. — 335.

*Reeves, William Dobson* (aprox. 1827—1907) — editor și librar englez. — 45, 310, 320, 343, 650, 651.

*Reties, Alexander* — muncitor francez, posibilist. — 144.

*Reuchlin, Johann* (1455—1522) — erudit umanist, fondatorul filologiei clasice în Germania. — 173.

*Révillon, Antoine* (supranumit Tonny) (1832—1898) — ziarist și politician francez radical; din 1881 deputat. — 291.

*Ribot, Alexandre-Félix-Joseph* (1842—1923) — avocat și politician francez; din 1878 deputat în parlament (centru dreapta), adversar al boulangismului, ministru de externe (1890—1893), prim-ministru (1893—1895). — 329.

*Ricardo, David* (1772—1823) — economist englez, reprezentant de seamă al economiei politice clasice burheze. — 87, 129, 163, 166, 181, 185, 194, 209, 225.

*Richter, Eugen* (1838—1906) — politician liberal de stînga, mem-

- bru al Reichstagului Germaniei de Nord (1867) și al Reichstagului (1871—1906); lider al partidului progresist, fondator (1884) și lider al Partidului liberal; adversar al lui Bismarck, a susținut politica liberului schimb, adversar al social-democrației. — 139, 265, 419.
- Rattinhausen, Moritz** (1814—1890) — publicist, democrat mic-burghez; participant la revoluția din 1848—1849, colaborator la „*Neue Rheinische Zeitung*” (1848—1849); membru al Internaționalei I; din 1869 membru al Partidului social-democrat, delegat la Congresul de la Eisenach (1869), deputat în Reichstag (1877—1878 și 1881—1884), oportunist de dreapta, în 1884 a fost exclus din partid. — 27, 209.
- Robelet, Gustave** — socialist francez, funcționar, candidat din partea Partidului muncitoresc francez în alegerile municipale din iulie 1887. — 100.
- Roche, Ernest** (n. 1850) — sculptor în lemn francez, ulterior ziarist, socialist; ca redactor la ziarul „*L'Intransigeant*”, a sprijinit greva minerilor de la Anzin și Decazeville, din 1889 deputat în parlament, la sfârșitul deceniului al 9-lea partizan al lui Boulanger. — 429, 434, 461.
- Rochefort, Victor-Henri, marchiz de Rochefort-Luçais** (1830—1913) — publicist, scriitor și politician francez; republican de stânga, membru al guvernului apărării naționale; după înfringerea Comunei din Paris a fost deportat în Noua Caledonie; a fugit în Anglia; după amnistia din 1880 s-a înapoiat în Franța, a editat ziarul „*L'Intransigeant*” a sprijinit deceniului al 9-lea a aderat la reacțiunea clerical-monarhistă. — 427, 622.
- Rodbertus (-Jagetzow), Johann Karl** (1805—1875) — economist vulgar și politician german, ideolog al iunherimii îmburghezite, propagator al ideilor reacționare ale „socialismului de stat” prusian. — 77, 105, 106, 115, 128, 129, 139—141, 155, 158, 163, 164, 165, 166, 176, 187, 188, 193, 194, 196, 203, 208, 209, 211, 219, 247, 259, 295, 318, 380, 511.
- Rodrigo (Roderich)** — rege semilegendar al vizigoților din Spania (sec. 8). — 287.
- Röhrig, Friedrich Wilhelm** (n. 1826) — fabricant din Barmen — 528.
- Rosenberg, Wilhelm Ludwig** (pseudonim *von der Mark*) (n. aprox. 1830) — ziarist american, socialist, de origine germană; în deceniul al 9-lea secretar al Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord, liderul fracțiunii lassalleene din acest partid; în 1889 a fost exclus din partid. — 77, 90, 95, 128, 545, 548, 552, 563.
- Rosher, Charley.** — 273, 623.
- Rosher, Emily** — rudă a soției lui Engels. — 51, 464, 544.
- Rosher, Lilian (Lili, Lily)** (n. 1882) — fiica lui Mary Ellen și Percy Rosher. — 50, 51, 63, 175, 214, 245, 262, 301, 321, 430, 464, 544, 623, 641, 659.
- Rosher, Mary Ellen (Pumps)** (n. Burns) (n. aprox. 1860) — nepoata soției lui Engels, din 1881 soția lui Percy Rosher. — 9, 36, 51, 63, 64, 77, 98, 138, 139, 145, 170, 171, 174, 178, 214, 245, 262, 272, 291, 301, 314, 321, 343, 356, 373, 375, 381, 415, 430, 446, 454, 464, 468, 469, 541, 544, 553, 572, 584, 605, 606, 621, 623, 641, 648, 658.
- Rosher, Percy** — comerciant englez, din 1881 soțul lui Mary Ellen Burns. — 51, 64, 77, 83, 145, 171, 174, 178, 262, 270, 272, 300, 301, 315, 356, 375, 381, 415,

- 446, 454, 464, 526, 606, 621, 623, 641, 648.
- Rouvier, Pierre-Maurice* (1842—1911) — om de stat și politician francez, republican burghez moderat; de mai multe ori ministru iar în 1887 prim-ministru; l-a îndepărtat de la putere pe Boulanger. — 635.
- Russel, Lord John* (1792—1878) — om de stat englez, lider al whigilor; prim-ministru (1846—1852 și 1865—1866), ministru de externe (1852—1853 și 1859—1865). — 216.
- S**
- Sabor, Adolf* (1841—1907) — profesor, social-democrat; deputat în Reichstag (1884—1890). — 225.
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, conte de* (1760—1825) — mare socialist utopic francez. — 185.
- Salisbury, Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, marchiz de* (1830—1903) om de stat englez, lider al conservatorilor; ministru pentru problemele Indiei (1866—1867 și 1874—1878), ministru de externe (1878—1880), prim-ministru (1885—1886, 1886—1892 și 1895—1902). — 637.
- Saltîkov-Scedrin, Mihail Evgrafovici* (1826—1889) — mare scriitor satiric al realismului critic rus, democrat revoluționar. — 557.
- Sam* vezi *Moore, Samuel*
- Saussier, Félix-Gustave* (1828—1905) — general francez, politician reacționar, participant la unele campanii coloniale din Africa, primar al Parisului (1884—1888). — 652.
- Sax, Emanuel Hans* (pseudonim: *Fritz Denhardt*) (1857—1896) — economist și poet austriac, colaborator la „*Neue Zeit*“, profesor la Școala superioară de științe economice din Viena. — 62, 84.
- Schabelitz, Jakob* (1827—1899) — editor și librar elvețian, radical burghez; la sfârșitul deceniului al 5-lea și începutul deceniului al 6-lea a întreținut legături cu Marx și Engels. — 164, 250, 260, 345.
- Schack* vezi *Guillaume-Schack, Gertrud*
- Schäffle, Albert Eberhard Friedrich* (1831—1903) — economist și sociolog, socialist de catedră, în lucrările sale a preconizat renunțarea la lupta de clasă. — 179, 264.
- Scharnet* vezi *Limouzin, Adelaide Elise*
- Schattner, Regina* (Gine) din 1886 soția lui Eduard Bernstein. — 491.
- Scheu, Andreas* (1844—1927) — militant al mișcării socialiste austriece și engleze; redactor la „*Gleichheit*“ din Viena (1870—1874), membru al Internaționalei I, în 1874 a emigrat în Anglia; unul dintre fondatorii lui Social Democratic Federation. — 236, 527, 541, 657.
- Schewitsch (Șevici) Sergej* — socialist american, de origine rusă, în deceniile al 8-lea și al 9-lea a fost redactor la „*New Yorker Volkszeitung*“. — 18, 49, 95, 552, 569.
- Schiller, Friedrich von* (1759—1805). — 355.
- Schippel, Max* (1859—1928) — economist și publicist, inițial adept al lui Rodbertus, din 1886 social-democrat, unul dintre exponenții grupului oportunist de stînga „*Jungen*“, ulterior revizionist, în timpul primului război mondial social-șovinist. — 163, 165.



- Schlüter, Hermann* (n. 1919) — militant al mișcării socialiste germane și americane; în deceniul al 9-lea a condus editura social-democrată din Zürich, organizatorul primei arhive a social-democrației germane, în 1888 a fost expulzat din Elveția și a emigrat în America unde s-a încadrat în mișcarea socialistă; autorul unei lucrări despre istoria mișcării muncitorești din Anglia și America, a corespondat cu Engels. — 161, 171, 195, 196, 246, 247, 248, 249, 260, 281, 286, 302, 304, 309, 322, 324, 326, 327, 330, 344, 368, 370, 411, 414, 441, 445, 458, 463, 465, 466, 518—520, 525, 570, 653, 654.
- Schmidt, Conrad* (1863—1932) — economist și filozof german, social-democrat; a corespondat cu Engels, redactor la „Vorwärts“, a aderat la grupul oportunist de stînga, „Jungen“, redactor la publicația „Die Berliner Volkstribüne“; ulterior a aderat la revizionism, redactor la „Sozialistische Monatshefte“ (1908—1930). — 614, 645.
- Schnaebelé, Guillaume* (1831—1900) — polițist de graniță francez, în aprilie 1887 a fost arestat de autoritățile germane sub acuzația de spionaj, a trebuit să fie eliberat. — 583, 584.
- Schneeberger, Franz Julius* (1827—1892) — scriitor și dramaturg austriac, editorul și redactorul publicației „Deutsch-Italienische Korrespondenz“. — 492.
- Schoenlank, Bruno* (1859—1901) — ziarist, social-democrat german; redactor la diferite publicații social-democrate în perioada legii excepționale împotriva socialistilor, redactor la „Vorwärts“ (1891—1893), redactor-șef la „Leipziger Volkszeitung“ (1894—1901); s-a situat pe poziții marxiste iar în confruntarea dintre forțele marxiste și revizionismul lui Bernstein s-a situat de partea forțelor marxiste. — 626.
- Schorlemmer, Carl* (1834—1892) — chimist german, profesor la Manchester, adept al materialismului dialectic; membru al Partidului social-democrat german; prieten al lui Marx și Engels; membru al Internaționalei I, a participat activ la mișcarea revoluționară; s-a folosit de călătoriile sale în Germania ca participant la congrese ale naturaliștilor pentru a transmite, în condițiile grele ale legii excepționale împotriva socialistilor, diferite informații; l-a însoțit pe Engels în calatoria în America (1888) și în Norvegia (1890); din 1874 profesor la prima catedră de chimie organică din Anglia (Manchester), membru al unor organizații științifice din Anglia, S.U.A. și Germania. — 9, 35, 50, 51, 52, 60, 66, 67, 77, 79—82, 84, 96, 127, 132, 135, 161, 167—170, 209, 228, 243, 245, 288, 314, 315, 318, 319, 325, 372, 373, 375, 378, 443, 447, 450, 468, 469, 478, 481, 485, 497, 578, 579, 605, 606, 614, 617, 621, 656, 658.
- Schorlemmer, Ludwig* — fratele lui Carl Schorlemmer. — 161, 209.
- Schramm, Carl August* — social-democrat german, reformist; unul dintre redactorii publicației „Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“; a criticat marxismul; în deceniul al 9-lea s-a retras din partid. — 193, 194, 204, 211, 381, 386, 406, 598.
- Schuberth, Julius* — editor din Hamburg, în 1850 a editat „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. 258.
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (1808—1883) — economist mic-burghez și politician; în 1848 deputat în Adunarea națională

- prusiană (centru stînga), fondator al cooperăției germane, a încercat ca prin aceasta să-i îndepărteze pe muncitori de la lupta revoluționară; unul dintre liderii partidului progresist, din 1861 deputat în parlamentul prusian și din 1867 deputat în Reichstagul Germaniei de Nord. — 384.
- Schumacher, Georg* (n. 1841) — social-democrat german, de profesie muncitor pielar, apoi comerciant, din 1884 deputat în Reichstag; a făcut parte din aripa oportunistă a social-democrației germane; în 1898, în timpul alegerilor pentru Reichstag a trecut de partea liberalilor, fapt pentru care a fost exclus din partidul social-democrat. — 209, 351, 419.
- Schweichel, Robert* (pseudonim: *Rosus*) (1821—1907) — ziarist și scriitor democrat german, prieten al lui Liebknecht, Bebel, Mehring; participant la revoluția din 1848—1849 la Königsberg, în 1850—1852 a trăit ca emigrant în Elveția, redactor la diverse publicații germane, din 1868 coredactor la „Demokratisches Wochenblatt“; a scris romane istorice și povestiri din viața țăranilor, în care și-a exprimat opoziția față de societatea împărțită în clase. — 165.
- Schweitzer, Johann Baptist von* (1834—1875) — avocat, ulterior ziarist și scriitor; coproprietar și redactor al ziarului „Social-Demokrat“ (1864—1867), din 1868 proprietar unic; din 1863 membru, în 1867—1871 președinte al Uniunii generale a muncitorilor germani; a sprijinit politica lui Bismarck de unificare a Germaniei sub hegemonia Prusiei, a împiedicat afilierea muncitorilor germani la Internaționala I și refacerea unității mișcării muncitorești germane pe baza comunismului științific, în 1872 a fost exclus din Uniunea generală a muncitorilor germani. — 466.
- Scribner* — editor american. — 612.
- Séverine, Caroline-Rémy* (căsătorită *Guchbard*) (1855—1929) — ziaristă franceză, în deceniul al 9-lea a aderat la mișcarea socialistă; redactor-șef la „Cri du Peuple“ (1886—1888), la sfîrșitul deceniului al 9-lea boulangistă; din 1918 membră a Partidului socialist, iar din 1920 membră a Partidului comunist francez, colaboratoare la „L'Humanité“. — 373, 542, 543.
- Shakespeare, William* (1564—1616) — 619, 626.
- Shaw, George Bernard* (1856—1950) — celebru scriitor englez și dramaturg, de origine irlandez, din 1884 militant de frunte al Fabian Society. — 206, 237.
- Shipton, George* (1839—1911) — fondator și secretar al Amalgamated Society of Housepainters & Decorators, secretar al Consiliului trade-unionurilor din Londra (1872—1896), redactor la „Labour Standard“, reformist. — 77.
- Simrock, Karl Joseph* (1802—1876) — poet și germanist; a transpus poezii din germana veche și medie de sus în germana modernă de sus. — 255.
- Singer, Paul* (1844—1911) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane; din 1887 membru al Conducerii, iar din 1890 președinte al Conducerii Partidului social-democrat din Germania; din 1884 deputat în Reichstag; din 1885 președintele fracțiunii social-democrate din Reichstag; a combătut oportunismul și revizionismul. — 142, 217, 230, 238, 241, 282, 283, 419.

- 425, 525, 558, 562, 565, 598, 602, 606, 636.
- Sketchley, John* (n. 1822) — publicist, figură marcantă a mișcării cartiste și a mișcării muncitorești engleze; membru al Internaționalei I, al Social Democratic Federation și al Socialist League. — 237.
- Skrebicki, Aleksandr Ilici* (1827—1915) — istoric liberal rus. — 337.
- Smith, Adam* (1723—1790) — cel mai de seamă economist englez dinaintea lui Ricardo; a generalizat experiența perioadei manufacturiere capitaliste și a formulat principiile economiei politice clasice burgheze. — 99, 166, 185, 627.
- Smith, Adolphe* (Smith Headingley) — ziarist englez, în deceniul al 9-lea membru al Social Democratic Federation, a fost apropiat de posibilității francezi, a publicat articole îndreptate împotriva lui Marx și a adepților lui. — 245.
- Sonnenschein, William Swan* (1855—1917) — editor englez, în 1887 a publicat prima ediție engleză a „Capitalului” lui Marx. — 441, 442, 451, 464, 470, 480, 485, 511, 514, 517, 541, 551, 556, 563, 578, 612, 637, 644.
- Sorge, Adolph* — fiul lui Friedrich Adolph Sorge. — 48, 119, 244, 296, 387, 388, 397, 482.
- Sorge, Friedrich Adolph* (1828—1906) — militant al mișcării muncitorești și socialiste americane și internaționale; participant la revoluția din 1848—1849 din Germania; în 1852 a emigrat în S.U.A.; unul dintre membrii activi ai Internaționalei I, organizatorul secțiilor americane ale Internaționalei, secretar al Consiliului federal, delegat la Congresul de la Haga (1872), secretar general al Consiliului General de la New York (1872—1874), propagator al marxismului; prieten și tovarăș de luptă al lui Marx și Engels. — 14, 15, 18, 19, 20, 25, 47—49, 95, 117—119, 191, 242, 243, 293—296, 387, 397, 431—436, 451, 470—471, 481—484, 521—524, 533, 545, 550—553, 560—562, 562—564, 567—569, 573—577, 580—581, 584—587, 590, 591—592, 599—603, 607—609, 611—613, 618—621, 632—633, 638, 649.
- Sorge, Katharina* — soția lui Friedrich Adolph Sorge. — 117, 452.
- Sosnowski, Kasimir* (1857—1930) — inginer polonez, socialist; la sfârșitul deceniului al 8-lea unul dintre organizatorii cercurilor socialiste din Varșovia; în 1881 a emigrat la Geneva și apoi la Paris; unul dintre traducătorii volumului I al „Capitalului” în limba polonă; ulterior s-a retras din viața politică. — 93.
- Stanley, Sir Henry Morton* (numele adevărat John Rowlands) (1841 1904) — ziarist și explorator al Africii, organizatorul colonizării Congo-ului de către Belgia (1879—1884), conducătorul expediției coloniale engleze în Africa Ecuatorială (1887—1889); renumit pentru duritatea metodelor sale coloniale. — 192.
- Stanton, Theodore* (1851—1925) — ziarist și publicist american; din 1880 corespondentul la Berlin al lui „New York Tribune”, în 1886—1887 a editat la Paris „European Correspondent”. — 583.
- Stead, William Thomas* (1849—1912) — ziarist și publicist englez, liberal burghez, redactor la „Pall Mall Gazette” (1883—1889). — 656, 658.
- Stegemann, Richard* — economist. — 263, 280, 281.

- Stephan, Heinrich von* (1831—1879) — director general al poștei Imperiului german, din 1880 secretar de stat al poștei imperiale. — 336.
- Stephens, Joseph Rayner* (1805—1879) cleric englez, s-a alăturat mișcării cartiste, în predicile sale a chemat la rezistență împotriva regimului, în 1839 a fost judecat și condamnat, după ispășirea pedepsei s-a retras din mișcare. — 414.
- Stepneak* vezi *Kravcinski, Serghei Mihailovici*
- Stiebeling, George* — statistician și publicist mic-burghez american, de origine germană; membru al Comitetului central al Secției americane a Internaționalei I, ulterior exclus pentru activitate scizionistă; membru al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord; autor a numeroase articole economice. — 118, 295.
- Stieber, Wilhelm* (1818—1882) — funcționar de poliție prusian, șeful poliției politice prusiene (1850—1860); unul dintre organizatorii procesului comuniștilor de la Köln împotriva membrilor Ligii comuniștilor și martorul principal în acest proces (1852); în timpul războaielor austro-prusian (1866) și franco-prusian (1870—1871) șeful poliției militare. — 303, 328, 342, 345.
- Stoecker, Adolf* (1835—1909) — teolog și politician reacționar german, fondator (1878) și lider al partidului social-creștin; apropiat de aripa de extremă dreaptă a partidului conservator; dușman inveterat al mișcării muncitorești socialiste și propagator al antisemitismului; din 1881 deputat în Reichstag. — 364.
- Struve, Gustav* (1805—1870) — avocat și publicist, democrat mic-burghez participant la insurecția din Baden-Palatinat din 1848—1849, după înfrângerea revoluției unul dintre liderii emigrației mic-burgheze din Anglia; a participat la războiul civil din America (1861—1865) de partea nordiștilor. — 285, 378.
- Sudeikin, Gheorghe Porfirevici* (m. 1883) — ofițer de jandarmi rus, inspector al poliției secrete din Petersburg, provocator, a fost împușcat. — 79.
- Szeps, Moriz* (1834—1902) — ziarist austriac, liberal burghez, redactor-așef la publicația vieneză „Morgenpost“ (1858—1867), din 1867 editorul și redactorul publicației „Neue Wiener Tagblatt“. — 657.

## T

- Terry, Ellen Alicia* (1848—1928) — artistă dramatică engleză, cunoscută interpretă a rolurilor din piesele lui Shakespeare. — 343.
- Terzaghi, Carlo* (n. aprox. 1845) — avocat italian, secretar al federației muncitorilor din Torino; în 1872 agent al poliției. — 155.
- Teste, Jean-Baptiste* (1780—1852) — avocat și politician francez, orleanist; în timpul monarhiei din iulie ministru al comerțului, justiției și lucrărilor publice, din cauza corupției și a abuzului de putere a fost tradus în fața justiției. — 639.
- Thévenin* (m. 1885) — inspector de poliție francez, organizatorul exploziilor cu dinamită, provocatoare de la Montceau-les-Mines. — 263.
- Thibaudin, Jean* (1822—1905) — general francez, ministru de război (1883) comandant al Parisului (1886—1887), a fost destituit din cauza afacerilor oneroase din departamentul său. — 640.

*Thierry, Jacques-Nicolas-Augustin* (1795—1856) — istoric liberal francez din perioada Restaurației. — 225.

*Thiers, Louis-Adolph* (1797—1877) — istoric și om de stat francez, orléanist; prim-ministru (1836 și 1840), în 1848 deputat în Adunarea constituantă și în 1849—1851 în adunarea legislativă; primul președinte al celei de-a treia Republici (1871—1873), călăul Comunei din Paris. — 120, 393, 423.

*Tihomirov, Lev Aleksandrovič* (1852—1923) — publicist rus, membru influent al organizației Narodnaia Volea, la sfârșitul deceniului al 9-lea a părăsit mișcarea revoluționară și a devenit monarhist. — 261.

*Tkacev, Piotr Nikitič* (1844—1885) — publicist și revoluționar rus, unul dintre ideologii narodnicismului. — 519, 653.

*Trübner* — editor german. — 630.

*Tschech, Heinrich Ludwig* (1789—1844) — funcționar prusian, primarul orașului Storkow (1837—1841), democrat; a fost destituit în urma unui atentat împotriva lui Frederic Wilhelm al IV-lea. — 426.

*Tucker* — editor londonez. — 371.

*Tucker, Benjamin R.* (1854—1939) — ziarist american, anarhist, editor și redactor al publicației anarhiste „Liberty” din Boston. — 631.

*Tussy* vezi *Marx-Aveling, Eleanor*

*Tylor, Sir Edward Burnett* (1832—1917) — celebru etnolog englez, fondatorul teoriei evoluționiste în antropologie și etnologie. — 107.

## T

*Țankov, Dragan* (1828—1911) — politician și om de stat bulgar,

unul dintre fondatorii partidului liberal; prim-ministru (1880 și 1883—1884), liderul partidului țankoviștilor, care a promovat o politică rusofila. — 495.

*Țion, Iliă Fadeevici* (1842—1912) — fiziolog rus, publicist reacționar; profesor la Universitatea din Petersburg și la Academia medicală de chirurgie; sub presiunea opiniei publice, în 1875 a fost silit să renunțe la profesorat; în 1875—1891 a fost reprezentantul la Paris al ministerului de finanțe. — 514, 540.

## V

*Vaillant, Marie-Anne-Cecile-Amélie* (născută *Lachouille*) — mama lui Marie-Édouard Vaillant. — 319.

*Vaillant, Marie-Édouard* (1840—1915) — medic francez, socialist, blanquist, membru al Internaționalei I, delegat la congresele de la Lausanne (1867), la conferința de la Londra (1871) și la cel de la Haga (1872), membru al Comunei din Paris, a emigrat în Anglia, a fost apropiat de Marx și de Engels; în 1871—1872 a făcut parte din Consiliul General al Internaționalei I; după amnistia din 1880 a revenit în Franța și a fondat Comité révolutionnaire central, din 1884 membru al consiliului municipal din Paris, vice-președinte al Congresului muncitoresc internațional socialist din 1889; în lupta împotriva millerandismului s-a apropiat de guesdiști și a fost unul dintre fondatorii Partidului socialist din Franța (1902), ulterior a fost sub influența lui Jean Jaurès, totuși în 1914 a trecut pe poziții social-șoviniste. — 137, 143, 341, 476.

*Van Patten, Philip* — burghez american care s-a alăturat mișcării socialiste; din 1876 secretar al Working Men's Party of

- America și din 1879 al Partidului muncitoresc socialist din America de Nord; în 1883 s-a retras din aceste funcții și a devenit funcționar de stat. — 13, 14, 18.
- Varenholz, Karl* (1858—1930) — membru al Social Democratic Federation (1884—1885), de origine germană. — 262.
- Varnhagen von Ense, Rahel* (1771—1833) — soția scriitorului Varnhagen Karl August von Ense; cunoscută pentru salonul ei literar, centrul romantismului berlinez. — 354.
- Vauban, Sébastien le Prêtre (Pres-tre), marchiz de* (1633—1707) — mareșal al Franței, celebru inginer militar, autor al unei serii de lucrări despre construirea de fortărețe și despre asedii. — 627.
- Vaulabelle, Achille Tenaille de* (1799—1879) — istoric și politician francez, republican burghez moderat; în 1848—1849 membru al adunării constituante și ministru al instrucțiunii în guvernul Cavaignac. — 76.
- Vico, Giovanni Battista* (1668—1744) — istoriograf și filozof italian a încercat să elaboreze legitățile obiective al dezvoltării sociale. — 272.
- Victoria, Adelaide Mary Louisa* (1840—1901) — fiica cea mare a reginei Victoria, soția kronprințului Frederic Wilhelm. — 265.
- Viereck, Louis* (1851—1921) — social-democrat german; în perioada cit a fost în vigoare legea excepțională împotriva socialiștilor unul dintre liderii aripii de dreapta a partidului; în 1884—1887 deputat în Reichstag; în 1896 a emigrat în America și s-a îndepărtat de mișcarea socialistă. — 28, 85, 187, 216, 217, 248, 255, 323, 327, 434, 441, 477, 561, 623, 636.
- Vogt, Karl* (1817—1895) — naturalist german, reprezentant al materialismului vulgar, democrat mic-burghez, în 1848—1849 deputat în Adunarea națională de la Frankfurt (aripa de stînga); în 1849 a emigrat în Elveția; în deceniile al 6-lea și al 7-lea agent plătit al lui Ludovic Bonaparte; unul dintre participanții activi la campania de calmării împotriva revoluționarilor proletari; Marx l-a demascat în pamfletul intitulat „Domnul Vogt” (1860). — 280, 517, 653.
- Volmar, Georg, Heinrich von* (1850—1922) — social-democrat german, unul dintre liderii aripii oportuniste reformiste a social-democrației germane; rector al ziarului „Sozialdemokrat” (1879—1880); în repetate rînduri deputat în Reichstagul german și în Landtagul bavarez; în timpul primului război mondial social-șovinist. — 184, 185, 425.

## W

*Wagner, Adolph* (1835—1917) — economist, reprezentant al așa-numitei școli social-juridice în economia politică, reprezentant de seamă al socialismului de catedră. — 140.

*Wagner, Richard* (1813—1883) — mare muzician și compozitor german. — 127, 174, 282.

*Walther* — medic, cunoscut al familiei Bebel. — 316.

*Walther, Hermann* — social-democrat, la începutul deceniului al 9-lea a emigrat în S.U.A., membru al Comitetului Executiv al Partidului muncitoresc din America de Nord. — 548.

*Watrin* (m. 1886) — inginer francez, directorul minelor din De-

- cazeville, cunoscut pentru metodele de exploatare a fost omorât în timpul grevei de la Decazeville. — 403.
- Watts, John Hunter* (m. 1924) — socialist englez, unul dintre liderii Federației Social-Democrate, ulterior membru al Partidului socialist britanic. — 365.
- Wedde, Friedrich Christoph Johannes* (1843—1890) — ziarist și scriitor, social-democrat; unul dintre fondatorii și editorii publicației social-democrate „Bürger-Zeitung“ (1881—1887), în 1887 a fost expulzat din Hamburg. — 593, 594, 609, 628.
- Werth, Georg* (1822—1856) — poet și publicist proletar german; membru al Ligii comuniștilor; în 1848—1849 unul dintre redactorii lui „Neue Rheinische Zeitung“; prieten al lui Marx și Engels. — 39, 161, 414, 466.
- Wegmann*. — 292.
- Wehner, J. G.* — emigrant din Manchester, în deceniul al 7-lea trezorer al fundației Schiller, cunoscut al lui Engels. — 203.
- Weiler, G. Adam* — tâmplar, emigrant german la Londra, membru al Consiliului federal britanic al Internaționalei I (1872—1873), a sprijinit lupta lui Marx și Engels împotriva reformiștilor englezi; ulterior membru al Federației social-democrate. — 62.
- Weiss, Johannes* — student în medicină, prieten al lui Conrad Schmidt, a emigrat în America de Sud. — 634, 646.
- Werder, Bernhard Franz Wilhelm von* (1823—1907) — general și diplomat prusian, atașat militar la Petersburg (1869—1886), guvernator al Berlinului (1886—1888), ambasador la Petersburg (1892—1895). — 458.
- Wermuth* — șeful poliției din Hannover, acuzator în procesul comuniștilor de la Köln, a publicat împreună cu Stieber „Die . Communisten-Verschwürungen des neunzehnten Jahrhunderts“. — 303.
- Westphalen, Ludwig von* (1770—1842) — consilier intim la Trier, Tatăl lui Jenny Marx. — 331.
- Weydemeyer, Otto* — fiul lui Joseph Weydemeyer; a participat la mișcarea muncitorească. — 19.
- Wheatley*. — 650.
- Wickstced, Philipp Henry* (n. 1844) — pastor și economist englez, a aderat la „Biserica muncitorilor“, o organizație creștin-socialistă din Anglia. — 192, 195.
- Wigand* — editor din Leipzig, în editura lui au apărut lucrări ale scriitorilor progresiști. — 26, 106, 128, 246, 249, 251, 260.
- Wilhelm, cel bătrîn* — vezi Wilhelm I.
- Wilhelm, prinț de Prusia* (1859—1941), sub numele de Wilhelm al II-lea rege al Prusiei și împărat al Germaniei (1888—1918). — 640.
- Wilhelm I* (1797—1888) — prinț de Prusia, prinț-regent (1858—1861), rege al Prusiei (1861—1888), împărat al Germaniei (1871—1888). — 39, 86, 123, 13, 142, 149, 150, 265, 297, 301, 317, 318, 327, 378, 458, 460, 463, 473, 475, 480, 496, 500, 510, 555, 572, 633, 640.
- Williams, John Edward* (Jack) (1854—1917) — muncitor englez, socialist, militant al mișcării muncitorești, unul dintre fondatorii Federației social-democrate. — 363—365, 372, 411.
- Willich, August* (1810—1878) — locotenent prusian, din cauza convingerilor politice a abandonat

cariera militară, ulterior dul-gner, membru al Ligii comuniștilor, în 1849 comandantul unui corp de voluntari care a participat la insurecția din Baden-Palatinat, în 1850, când s-a produs sciziunea din Liga comu-niștilor, a constituit, împreună cu Schapper o fracțiune mic-burgheză îndreptată împotriva lui Marx, în 1853 a plecat în S.U.A., redactor la „Cincinnati-Republikaner“ (1858—1861), în timpul războiului civil din Ame-rica (1861—1865) general de bri-gadă în cadrul armatei nordiş-tilor. — 350.

*Willis, Edwin.* — 125.

*Wilson, Daniel* (1840—1919) — om politic francez, republican bur-ghez moderat; ginerele preșe-dintelui Republicii, Jules Grévy, implicat în multe afaceri finan-ciare. — 332, 636, 639, 642.

*Wischnewetzky* vezi *Kelley-Wischnewetzky Florence.*

*Wischnewetzky, Lazar* — medic po-lonez; în 1886 a emigrat în S.U.A., membru al Partidului muncitoresc socialist din Ame-rica de Nord, căsătorit cu Flo-rence Kelley-Wischnewetzky. — 468, 538, 539, 569, 575, 612.

*Woermann, Adolf* (1847—1911) — mare comerciant din Hamburg, unul dintre inițiatorii expansiunii coloniale a Germaniei în Africa; deputat liberal în Reichstag (1884—1890). — 199.

*Wolff, Wilhelm (Lupus)* (1809—1864) — revoluționar proletar, profesor și publicist, fiul unui țăran din Saxonia; din 1831 a militat pe plan politic într-o or-ganizație studențească radicală și a stat în detenție în 1834—1838, în 1846, la Bruxelles a fost unul dintre tovarășii de luptă și prietenul apropiat al lui Marx și Engels, activînd în cadrul Co-mitetului comunist de corespon-

dență, membru al Ligii celor dreupți, unul dintre fondatorii Ligii comuniștilor și, din martie 1848, membru al Organului Cen-tral al Ligii, în 1848—1849 unul dintre redactorii lui „Neue Rhein-sche Zeitung“, membru al Adunării naționale de la Frank-furt (extrema stîngă), în iulie 1849 a emigrat în Elveția iar la jumătatea anului 1851 în An-glia; pînă la sfîrșitul vieții a fost prietenul apropiat și tovară-șul de idei al lui Marx și En-gels. — 309.

*Wright* — socialistă engleză, mem-bră a Federației social-democra-te. — 223.

## Z

*Zasulici, Vera Ivanovna* (1851—1919) — militantă a mișcării na-rodnice și apoi a mișcării social-democrate din Rusia; unul din-tre fondatorii grupului „Elibe-rarea muncii“, ulterior a aderat la menșevici. — 70, 72, 97, 114—116, 204, 261, 275—279, 395, 424.

*Zetkin, Osip* (1852—1889) — zia-rist și revoluționar rus, în 1874 a fost expulzat din Rusia din cauza activității revoluționare, a militat în mișcarea muncito-rească franceză și în cea ger-mană; căsătorit cu Clara Zet-kin. — 556.

*Zitz, Franz Heinrich* (1803—1877) — avocat, democrat mic-bur-ghez; în 1848 deputat în Adu-narea națională de la Frankfurt (aripa de stînga), în 1849 a par-ticipat la insurecția din Baden-Palatinat, după înfrîngerea re-voluției a emigrat în S.U.A. — 285.

*Zola, Émile* (1840—1902) — mare scriitor francez, fondatorul ro-manului naturalist francez. — 614.



Personaje din literatură,  
Biblie și mitologie

- Ahriman* — divinitate veche persană, întruchiparea răului, în opoziție cu Ormuzd — întruchiparea binelui. — 17.
- Arnold* — erou din romanul Minnei Kautsky „Die Alten und die Neuen“. — 355.
- Brunhilda* (Brünhilde). — 223.
- Droste-Vischering* — personaj dintr-o poezie satirică germană. — 426.
- Elsa* — eroină din romanul Minnei Kautsky „Die Alten und die Neuen“. — 355.
- Frigg* — în mitologia scandinavă soția lui Odin. — 174.
- Hamlet*. — 587.
- John Bull*. — 156, 165, 254, 301, 577.
- Maria*. — 40.
- Meleagros* — în mitologia greacă fiul lui Enea, regele Colhidei și al Alteeii ; i-a ucis pe frații mamei sale. — 189.
- Mihail* — arhanghel. — 297, 301.
- Odin*. — 174.
- Ormuzd* — divinitate veche persană, întruchiparea binelui. — 17.
- Procust* — monstru în mitologia greacă. — 203.
- Rinaldo Rinaldini*. — 198.
- Robinson*. — 194.
- Saucissard* — personaj din romanul lui Paul de Kock, „L'Amant de la Lune“. — 167.
- Sigurd* (Siegfried). — 223.
- Vineri* — personaj din romanul „Robinson Crusoe“. — 194.
- Volker* — bard din Cîntecul Nibelungilor. — 489.
- Waschlapski* — personaj din poezia lui Heinrich Heine „Doi cavaleri“. — 576.
- Ziu (Zio)* — divinitate germană. — 174.

---

## Cuprins

### SCRISORI ALE LUI FRIEDRICH ENGELS

Aprilie 1883 — decembrie 1887

1883

1. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 2 aprilie . . .	7
2. Engels către Laura Lafargue, 11 aprilie . . .	8
3. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 11 aprilie . . . . .	10
4. Engels către Eduard Bernstein, 14 aprilie . . .	11
5. Engels către James Knowles, 17 aprilie . . .	12
6. Engels către Philip Van Patten, 18 aprilie . . .	13
7. Engels către redacția ziarului „New Yorker Volks- zeitung“, 18 aprilie . . . . .	15
8. Engels către James Knowles, 20 aprilie . . .	16
9. Engels către Eduard Bernstein, 23 aprilie . . .	17
10. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 24 aprilie . . .	18
11. Engels către Eduard Bernstein, 28 aprilie . . .	20
12. Engels către Achille Loria, sfârșitul lui aprilie . . .	21
13. Engels către August Bebel, 30 aprilie . . . . .	23
14. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 1 mai . . .	25
15. Engels către Wilhelm Liebknecht, 10 mai . . . . .	25
16. Engels către August Bebel, 10 mai . . . . .	27
17. Engels către Johann Philipp Becker, 22 mai . . .	30
18. Engels către Ludwig Klopfer, 22 mai . . . . .	32
19. Engels către Laura Lafargue, 22 mai . . . . .	32
20. Engels către Laura Lafargue, 2 iunie . . . . .	35
21. Engels către Eduard Bernstein, 12 iunie . . . . .	37
22. Engels către Pasquale Martignetti, 19 iunie . . .	42
23. Engels către Eduard Bernstein, 22 iunie . . . . .	43
24. Engels către Laura Lafargue, 24 iunie . . . . .	44
25. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 29 iunie . . .	47

26. Engels către Gabriel Deville, 12 august . . .	49
27. Engels către Laura Lafargue, 19 august . . .	50
28. Engels către Wilhelm Liebknecht, 21 august . . .	52
29. Engels către Pasquale Martignetti, 22 august . . .	53
30. Engels către Eduard Bernstein, 27 august . . .	54
31. Engels către August Bebel, 30 august . . .	57
32. Engels către Karl Kautsky, 18 septembrie . . .	60
33. Engels către Laura Lafargue, 19 septembrie . . .	63
34. Engels către Laura Lafargue, 3 octombrie . . .	65
35. Engels către Laura Lafargue, 15 octombrie . . .	67
36. Engels către Eduard Bernstein, 8 noiembrie . . .	69
37. Engels către Vera Ivanovna Zaslucici, 13 noiembrie	70
38. Engels către Max Quarck, 13 noiembrie . . .	71
39. Engels către Eduard Bernstein, 13 noiembrie . . .	72
40. Engels către Johann Philipp Becker, 30 noiembrie	74
41. Engels către Karl Kautsky, 1 decembrie . . .	75
42. Engels către Laura Lafargue, 13 decembrie . . .	75
43. Engels către Eduard Bernstein, 22 decembrie . . .	77

## 1884

44. Engels către Eduard Bernstein, 1 ianuarie . . .	78
45. Engels către Karl Kautsky, 9 ianuarie . . .	80
46. Engels către Laura Lafargue, 14 ianuarie . . .	82
47. Engels către August Bebel, 18 ianuarie . . .	85
48. Engels către August Bebel, 23 ianuarie . . .	88
49. Engels către Charles Fitzgerald, între 26 și 28 ianuarie . . .	89
50. Engels către Eduard Bernstein, 28 ianuarie . . .	89
51. Engels către Ludwik Krzywicki, 28 ianuarie . . .	91
52. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 28 ianuarie	92
53. Engels către Karl Kautsky, 4 februarie . . .	94
54. Engels către Eduard Bernstein, 5 februarie . . .	94
55. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 5 februarie . . .	97
56. Engels către Laura Lafargue, 5 februarie . . .	98
57. Engels către Heinrich Nonne, între 9—21 februarie	101

---

58. Engels către Johann Philipp Becker, 14 februarie . . . . .	102
59. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 14 februarie . . . . .	104
60. Engels către Karl Kautsky, 16 februarie . . . . .	105
61. Engels către Laura Lafargue, 16 februarie . . . . .	107
62. Engels către John Darbyshire, după 17 februarie . . . . .	109
63. Engels către Laura Lafargue, 21 februarie . . . . .	110
64. Engels către Heinrich Nonne, 26 februarie . . . . .	111
65. Engels către Karl Kautsky, 3 martie . . . . .	113
66. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 3 martie . . . . .	113
67. Engels către Vera Ivanovna Zasulici, 6 martie . . . . .	114
68. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 7 martie . . . . .	117
69. Engels către Paul Lafargue, 11 martie . . . . .	120
70. Engels către Eduard Bernstein, 24 martie . . . . .	122
71. Engels către Karl Kautsky, 24 martie . . . . .	124
72. Engels către Laura Lafargue, 31 martie . . . . .	125
73. Engels către Karl Kautsky, 11 aprilie . . . . .	127
74. Engels către Eduard Bernstein, 11 aprilie . . . . .	129
75. Engels către Laura Lafargue, 18 aprilie . . . . .	130
76. Engels către Paul Lafargue, 18 aprilie . . . . .	133
77. Engels către Karl Kautsky, 26 aprilie . . . . .	134
78. Engels către Ludwig Kugelmann, 4 mai . . . . .	136
79. Engels către Paul Lafargue, 10 mai . . . . .	136
80. Engels către Eduard Bernstein, 17 mai . . . . .	137
81. Engels către Eduard Bernstein și Karl Kautsky, 22 mai . . . . .	138
82. Engels către Karl Kautsky, 23 mai . . . . .	139
83. Engels către Eduard Bernstein, 23 mai . . . . .	141
84. Engels către Laura Lafargue, 26 mai . . . . .	144
85. Engels către Eduard Bernstein, 5 iunie . . . . .	146
86. Engels către August Bebel, 6 iunie . . . . .	149
87. Engels către Johann Philipp Becker, 20 iunie . . . . .	153
88. Engels către Karl Kautsky, 21 iunie . . . . .	154
89. Engels către Karl Kautsky, 26 iunie . . . . .	156
90. Engels către Evghenia Eduardovna Papriț, 26 iunie . . . . .	158
91. Engels către Eduard Bernstein, 29 iunie . . . . .	160
92. Engels către Sarah Allen, după 6 iulie . . . . .	162

93. Engels către Karl Kautsky, 11 iulie . . . . .	163
94. Engels către Karl Kautsky, 19 iulie . . . . .	164
95. Engels către Eduard Bernstein, după 21 iulie . . . . .	167
96. Engels către Laura Lafargue, 22 iulie . . . . .	168
97. Engels către Laura Lafargue, 26 iulie . . . . .	170
98. Engels către Hermann Schlüter, 28 iulie . . . . .	171
99. Engels către James Leigh Joynes, 30 iulie . . . . .	172
100. Engels către Eduard Bernstein, iulie . . . . .	173
101. Engels către Laura Lafargue, 1 august . . . . .	174
102. Engels către Karl Kautsky, 1 august . . . . .	176
103. Engels către Eduard Bernstein, 6 august . . . . .	176
104. Engels către Laura Lafargue, 6 august . . . . .	178
105. Engels către Paul Lafargue, 11 august . . . . .	179
106. Engels către Georg Heinrich von Vollmar, 13 august . . . . .	184
107. Engels către Maria Jankowska-Mendelsonowa, jumătatea lui august . . . . .	185
108. Engels către Karl Kautsky, 22 august . . . . .	186
109. Engels către Eduard Bernstein, 22 august . . . . .	188
110. Engels către Karl Kautsky, 30 august . . . . .	189
111. Engels către Eduard Bernstein, 13 septembrie . . . . .	190
112. Engels către Karl Kautsky, 20 septembrie . . . . .	193
113. Engels către Herman Schlüter, 1 octombrie . . . . .	195
114. Engels către Herman Schlüter, 3 octombrie . . . . .	196
115. Engels către August Bebel, 11 octombrie . . . . .	197
116. Engels către Karl Kautsky, 13 octombrie . . . . .	200
117. Engels către Johann Philipp Becker, 15 octombrie . . . . .	201
118. Engels către Karl Kautsky, 15 octombrie . . . . .	203
119. Engels către Karl Kautsky, 17 octombrie . . . . .	205
120. Engels către Karl Kautsky, 20 octombrie . . . . .	206
121. Engels către Eduard Bernstein, 22 octombrie . . . . .	207
122. Engels către Eduard Bernstein, 23 octombrie . . . . .	208
123. Engels către August Bebel, 29 octombrie . . . . .	209
124. Engels către Karl Kautsky, 8 noiembrie . . . . .	211
125. Engels către Pasquale Martignetti, 8 noiembrie . . . . .	214
126. Engels către Eduard Bernstein, 11 noiembrie . . . . .	215
127. Engels către Hermann Engels, 11 noiembrie . . . . .	216

128. Engels către August Bebel, 18 noiembrie . . . .	219
129. Engels către Laura Lafargue, 23 noiembrie . . . .	223
130. Engels către John Lincoln Mahon, 28 noiembrie	226
131. Engels către Charlotte Engels, 1 decembrie . . . .	227
132. Engels către Karl Kautsky, 9 decembrie . . . .	229
133. Engels către August Bebel, 11 decembrie . . . .	229
134. Engels către Paul Lafargue, jumătatea lui decem- brie . . . . .	234
135. Engels către Eduard Bernstein, 29 decembrie . . . .	235
136. Engels către Wilhelm Liebknecht, 29 decembrie	237
137. Engels către August Bebel, 30 decembrie . . . .	238
138. Engels către Pasquale Martignetti, 30 decembrie	242
139. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 31 decembrie	242

## 1 8 8 5

140. Engels către Laura Lafargue, 1 ianuarie . . . .	245
141. Engels către Hermann Schlüter, 1 ianuarie . . . .	246
142. Engels către Karl Kautsky, 13 ianuarie . . . .	247
143. Engels către Hermann Schlüter, 13 ianuarie . . . .	248
144. Engels către Hermann Schlüter, 17 ianuarie . . . .	249
145. Engels către August Bebel, 19 ianuarie . . . .	250
146. Engels către Paul Lafargue, în jurul lui 25 ianuarie	253
147. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 4 fe- bruarie . . . . .	254
148. Engels către Wilhelm Liebknecht, 4 februarie . . . .	255
149. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 10 fe- bruarie . . . . .	256
150. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 11 fe- bruarie . . . . .	257
151. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 12 februarie . . . .	258
152. Engels către Karl Kautsky, 14 februarie . . . .	259
153. Engels către Hermann Schlüter, 22 februarie . . . .	260
154. Engels către Laura Lafargue, 8 martie . . . .	261
155. Engels către Richard Stegemann, 26 martie . . . .	263

156. Engels către Johann Philipp Becker, 2 aprilie . . .	264
157. Engels către August Bebel, 4 aprilie . . . . .	266
158. Engels către Pasquale Martignetti, 11 aprilie . . .	269
159. Engels către Karl Kautsky, 16 aprilie . . . . .	269
160. Engels către Laura Lafargue, 16 aprilie . . . . .	270
161. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 23 aprilie	273
162. Engels către Vera Ivanovna Zasulici, 23 aprilie . .	275
163. Engels către Richard Stegemann, 5 mai . . . . .	280
164. Engels către Eduard Bernstein, înainte de 15 mai .	281
165. Engels către Eduard Bernstein, 15 mai . . . . .	282
166. Engels către Hermann Schlüter, 15 mai . . . . .	284
167. Engels către Paul Lafargue, 15 mai . . . . .	287
168. Engels către Pasquale Martignetti, 19 mai . . . . .	289
169. Engels către Laura Lafargue, 29 mai . . . . .	290
170. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 3 iunie	292
171. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 3 iunie . . .	293
172. Engels către Pasquale Martignetti, 13 iunie . . . . .	296
173. Engels către Johann Philipp Becker, 15 iunie . . . . .	297
174. Engels către Eduard Bernstein, 16 iunie . . . . .	299
175. Engels către Laura Lafargue, 16 iunie . . . . .	300
176. Engels către Hermann Schlüter, 16 iunie . . . . .	302
177. Engels către August Bebel, 22 iunie . . . . .	304
178. Engels către Hermann Schlüter, 1 iulie . . . . .	309
179. Engels către Laura Lafargue, 4 iulie . . . . .	310
180. Engels către Gertrud Guillaume-Schack, în jurul lui 5 iulie . . . . .	311
181. Engels către Laura Lafargue, 23 iulie . . . . .	313
182. Engels către August Bebel, 24 iulie . . . . .	315
183. Engels către Eduard Bernstein, 24 iulie . . . . .	318
184. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 8 au- gust . . . . .	318
185. Engels către Laura Lafargue, 8 august . . . . .	319
186. Engels către Karl Kautsky, 16 august . . . . .	321
187. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 25 august	322
188. Engels către Hermann Schlüter, 26 august . . . . .	322

189. Engels către Karl Kautsky, 6 septembrie . . .	323
190. Engels către Hermann Schlüter, 9 septembrie . . .	324
191. Engels către Karl Kautsky, 10 septembrie . . .	324
192. Engels către Laura Lafargue, 22 septembrie . . .	325
193. Engels către Hermann Schlüter, 23 septembrie . . .	326
194. Engels către Eduard Bernstein, 8 octombrie . . .	327
195. Engels către Hermann Schlüter, 9 octombrie . . .	330
196. Engels către Paul Lafargue, 12 octombrie . . .	331
197. Engels către Laura Lafargue, 13 octombrie . . .	333
198. Engels către Karl Kautsky, 14 octombrie . . .	335
199. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 20 octombrie	335
200. Engels către Salo Faerber, 22 octombrie . . .	336
201. Engels către August Bebel, 28 octombrie . . .	338
202. Engels către Laura Lafargue, 5 noiembrie . . .	343
203. Engels către Hermann Schlüter, 11 noiembrie . . .	344
204. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 13 noiembrie . . .	346
205. Engels către Paul Lafargue, 14 noiembrie . . .	348
206. Engels către August Bebel, 17 noiembrie . . .	351
207. Engels către Minna Kautsky, 26 noiembrie . . .	353
208. Engels către Paul Lavigne, 1 decembrie . . .	356
209. Engels către Wilhelm Liebknecht, 1 decembrie . . .	357
210. Engels către Karl Kautsky, 2 decembrie . . .	360
211. Engels către Johann Philipp Becker, 5 decembrie	360
212. Engels către Wilhelm Liebknecht, 5 decembrie . . .	360
213. Engels către Eduard Bernstein, 7 decembrie . . .	363
214. Engels către Paul Lafargue, 7 decembrie . . .	365
215. Engels către Hermann Schlüter, 7 decembrie . . .	368
216. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 19 decembrie . . .	369
217. Engels către Pasquale Martignetti, 21 decembrie . . .	370
218. Engels către Hermann Schlüter, 21 decembrie . . .	370
219. Engels către Laura Lafargue, 22 decembrie . . .	372
220. Engels către Wilhelm Liebknecht, 28 decembrie . . .	374
221. Engels către Johann Philipp Becker, 28 decembrie	376



## 1 8 8 6

222. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 7 ianuarie . . . . .	377
223. Engels către Wilhelm Liebknecht, 7 ianuarie . . . . .	378
224. Engels către Laura Lafargue, 17 ianuarie . . . . .	379
225. Engels către August Bebel, 20—23 ianuarie . . . . .	381
226. Engels către Edward R. Pease, 27 ianuarie . . . . .	386
227. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 29 ianuarie . . . . .	387
228. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 3 februarie . . . . .	390
229. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 4 februarie . . . . .	392
230. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 7 februarie . . . . .	394
231. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 8 februarie . . . . .	395
232. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 9 februarie . . . . .	397
233. Engels către Laura Lafargue, 9 februarie . . . . .	398
234. Engels către August Bebel, 15 februarie . . . . .	401
235. Engels către Paul Lafargue, 16 februarie . . . . .	405
236. Engels către Eduard Bernstein, 24 februarie . . . . .	406
237. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 25 februarie . . . . .	407
238. Engels către Wilhelm Liebknecht, 25 februarie . . . . .	409
239. Engels către Hermann Schlüter, 3 martie . . . . .	411
240. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 12 martie . . . . .	411
241. Engels către Pasquale Martignetti, 12 martie . . . . .	413
242. Engels către Hermann Schlüter, 12 martie . . . . .	414
243. Engels către Laura Lafargue, 15—16 martie . . . . .	415
244. Engels către August Bebel, 18 martie . . . . .	416
245. Engels către Paul Lafargue, 20 martie . . . . .	422
246. Engels către Vera Ivanovna Zasulici, 31 martie . . . . .	424
247. Engels către August Bebel, 12 aprilie . . . . .	425
248. Engels către Laura Lafargue, 28 aprilie . . . . .	428
249. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 29 aprilie . . . . .	431

250. Engels către Paul Lafargue, 7 mai . . . . .	436
251. Engels către Wilhelm Liebknecht, 12 mai . . . . .	437
252. Engels către editura F. H. Nestler și Melle, 13 mai . . . . .	439
253. Engels către Eduard Bernstein, 22 mai . . . . .	440
254. Engels către Laura Lafargue, 23 mai . . . . .	442
255. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 3 iunie . . . . .	443
256. Engels către Hermann Schlüter, 3 iunie . . . . .	445
257. Engels către Karl Kautsky, 2 iulie . . . . .	446
258. Engels către Karl Kautsky, 4 iulie . . . . .	446
259. Engels către Karl Kautsky, 8 iulie . . . . .	447
260. Engels către Johann Philipp Becker, 9 iulie . . . . .	447
261. Engels către Karl Kautsky, 26 iulie . . . . .	449
262. Engels către Karl Kautsky, 31 iulie . . . . .	450
263. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 3 august . . . . .	451
264. Engels către Karl Kautsky, 6 august . . . . .	452
265. Engels către Karl Kautsky, 11 august . . . . .	453
266. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 13 august . . . . .	454
267. Engels către Eduard Bernstein, 14 august . . . . .	457
268. Engels către August Bebel, 18 august . . . . .	459
269. Engels către Karl Kautsky, 20 august . . . . .	463
270. Engels către Eduard Bernstein, 20 august . . . . .	464
271. Engels către Hermann Schlüter, 20 august . . . . .	465
272. Engels către Karl Kautsky, 23 august . . . . .	467
273. Engels către Karl Kautsky, 24 august . . . . .	467
274. Engels către Laura Lafargue, 24 august . . . . .	468
275. Engels către Karl Kautsky, 25 august . . . . .	469
276. Engels către Karl Kautsky, 26 august . . . . .	470
277. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 6 septembrie . . . . .	470
278. Engels către Editura F. H. Nestler și Melle, 11 septembrie . . . . .	471
279. Engels către August Bebel, 13 septembrie . . . . .	473
280. Engels către Laura Lafargue, 13 septembrie . . . . .	478
281. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 16 septembrie . . . . .	481
282. Engels către Pasquale Martignetti, 17 septembrie . . . . .	484

283. Engels către Laura Lafargue, 24 septembrie . . .	485
284. Engels către Nathalie Liebknecht, 25 septembrie . .	486
285. Engels către Laura Lafargue, 2 octombrie . . .	487
286. Engels către August Bebel, 8 octombrie . . . . .	489
287. Engels către Eduard Bernstein, 9 octombrie . . .	491
288. Engels către Eduard Bernstein, 22 octombrie . . .	495
289. Engels către Laura Lafargue, 23 octombrie . . .	496
290. Engels către August Bebel, 23 octombrie . . . . .	499
291. Engels către Paul Lafargue, 25—26 octombrie . .	502
292. Engels către Laura Lafargue, 2 noiembrie . . . . .	511
293. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 9 noiembrie . . . . .	512
294. Engels către E.T., înainte de 13 noiembrie . . . . .	513
295. Engels către Laura Lafargue, 23 noiembrie . . . . .	513
296. Engels către Laura Lafargue, 24 noiembrie . . . . .	514
297. Engels către Hermann Schlüter, 26 noiembrie . . . .	518
298. Engels către Karl Kautsky, 29 noiembrie . . . . .	520
299. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 29 noiembrie	521
300. Engels către Hermann Schlüter, 7 decembrie . . . . .	525
301. Engels către Laura Lafargue, 13 decembrie . . . . .	525
302. Engels către Emil Engels jun., 22 decembrie . . . . .	528
303. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 28 decembrie . . . . .	529

## 1887

304. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 11 ianuarie	533
305. Engels către Ferdinand Domela Nieuwenhuis, 11 ianuarie . . . . .	534
306. Engels către Pasquale Martignetti, 18 ianuarie . . . . .	535
307. Engels către Pasquale Martignetti, 26 ianuarie . . . . .	536
308. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 27 ianuarie . . . . .	538
309. Engels către Paul Lafargue, 28 ianuarie . . . . .	539
310. Engels către Laura Lafargue, 2 februarie . . . . .	542

311. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 9 februarie . . . . .	544
312. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 12 februarie . . . . .	550
313. Engels către Paul Lafargue, 16 februarie . . . . .	553
314. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 19 februarie . . . . .	556
315. Engels către Laura Lafargue, 24 februarie . . . . .	557
316. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 3 martie . . . . .	560
317. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 10 martie . . . . .	562
318. Engels către Laura Lafargue, 10 martie . . . . .	564
319. Engels către Julie Bebel, 12 martie . . . . .	565
320. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 16 martie . . . . .	567
321. Engels către Fédération socialiste révolutionnaire du centre du Parti Ouvrier, 18 martie . . . . .	569
322. Engels către Hermann Schlüter, 19 martie . . . . .	570
323. Engels către Laura Lafargue, 21 martie . . . . .	571
324. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 6 aprilie . . . . .	573
325. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 9 aprilie . . . . .	575
326. Engels către Paul Lafargue, 11 aprilie . . . . .	577
327. Engels către Paul Lafargue, 13 aprilie . . . . .	578
328. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 23 aprilie . . . . .	580
329. Engels către Nikolai Franțevici Danielson, 24 aprilie . . . . .	581
330. Engels către Laura Lafargue, 26 aprilie . . . . .	582
331. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 4 mai . . . . .	584
332. Engels către Eduard Bernstein, 5 mai . . . . .	587
333. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 7 mai . . . . .	589
334. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 7 mai . . . . .	591
335. Engels către Pasquale Martignetti, 21 mai . . . . .	593
336. Engels către Laura Lafargue, 21 mai . . . . .	594
337. Engels către Karl Kautsky, 27 mai . . . . .	596
338. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 28 mai . . . . .	597
339. Engels către Eduard Bernstein, 28 mai . . . . .	598
340. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 31 mai . . . . .	599
341. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 4 iunie . . . . .	599
342. Engels către Laura Lafargue, 7 iunie . . . . .	603
343. Engels către Laura Lafargue, 11 iunie . . . . .	605

344. Engels către Karl Kautsky, 15 iunie . . . . .	607
345. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 18 iunie . . . . .	607
346. Engels către Pasquale Martignetti, 20 iunie . . . . .	609
347. Engels către John Lincoln Mahon, 22 iunie . . . . .	610
348. Engels către John Lincoln Mahon, 23 iunie . . . . .	610
349. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 30 iunie . . . . .	611
350. Engels către Laura Lafargue, 15 iulie . . . . .	614
351. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 20 iulie . . . . .	615
352. Engels către Karl Kautsky, 22 iulie . . . . .	615
353. Engels către John Lincoln Mahon, 26 iulie . . . . .	616
354. Engels către Karl Kautsky, 1 august . . . . .	617
355. Engels către Karl Kautsky, 5 august . . . . .	618
356. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 8 august . . . . .	618
357. Engels către Laura Lafargue, 9 august . . . . .	621
358. Engels către August Bebel, 13 august . . . . .	624
359. Engels către Karl Kautsky, 17 august . . . . .	625
360. Engels către Bruno Schoenlank, 29 august . . . . .	626
361. Engels către August Bebel, 30 august . . . . .	627
362. Engels către Karl Kautsky, 3 septembrie . . . . .	628
363. Engels către Piotr Lavrovici Lavrov, 3 septembrie . . . . .	629
364. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 15 septembrie . . . . .	629
365. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 16 septembrie . . . . .	632
366. Engels către Hugo Koch, 22 septembrie . . . . .	634
367. Engels către Johannes Weiss, 10 octombrie . . . . .	634
368. Engels către Laura Lafargue, 11 octombrie . . . . .	635
369. Engels către Friedrich Adolph Sorge, 9 octombrie . . . . .	638
370. Engels către Paul Lafargue, sfârșitul lui octombrie . . . . .	638
371. Engels către Laura Lafargue, 12 noiembrie . . . . .	639
372. Engels către Paul Lafargue, 16 noiembrie . . . . .	641
373. Engels către Paul Lafargue, 23 noiembrie . . . . .	644
374. Engels către Conrad Schmidt, 26 noiembrie . . . . .	645
375. Engels către Natalie Liebknecht, 29 noiembrie . . . . .	647
376. Engels către Friedrich Adolph Sorge, noiembrie . . . . .	649

377. Engels către Florence Kelley-Wischnewetzky, 3 decembrie . . . . .	640
378. Engels către Paul Lafargue, 5 decembrie . . . . .	652
379. Engels către Hermann Schlüter, 7 decembrie . . . . .	653
380. Engels către Karl Kautsky, 20 decembrie . . . . .	655
381. Engels către Laura Lafargue, 24 decembrie . . . . .	655
382. Engels către Paul Lafargue, 29 decembrie . . . . .	656
Adnotări și indici . . . . .	661
Adnotări . . . . .	663
Indice de lucrări și articole ale lui K. Marx și F. Engels, citate sau menționate . . . . .	758
Indice cuprinzând lucrările altor autori, citate sau menționate de Marx și Engels . . . . .	773
Indice de reviste și ziare menționate . . . . .	788
Indice de nume . . . . .	797

## ILUSTRĂȚII

Friedrich Engels (1888) . . . . .	16-17
Prima pagină a scrisorii lui Engels către V. I. Zasulici din 23 aprilie 1885 . . . . .	277
Coperta primei ediții a volumului al II-lea al „Capitalului” cu dedicația lui Engels către Lavrov . . . . .	307
Laura Lafargue . . . . .	416-417

Redactor : ADELA MOTOC  
Tehnoredactor : FLORICA PÄSLARU

Format 16/60X90. Coli editurÄ 50,53.  
Coli tipar 53,75. Planşe 2.

Bun de tipar 5 aprilie 1986. ApÄrut — septembrie 1986



Comand nr. 7619 / 255  
Intreprinderea poligraficÄ „13 Decembrie 1918”,  
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, Bucureşti  
Republica SocialistÄ RomÄnia

Let 45